แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี พนมยงค์

โดย

นายวิเชียร เพ่งพิศ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
นิติศาสตรมหาบัณฑิต
สาขากฎหมายมหาชน
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2559
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Ref. code: 25595601032138UXP

แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี พนมยงค์

โดย

นายวิเชียร เพ่งพิศ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
นิติศาสตรมหาบัณฑิต
สาขากฎหมายมหาชน
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2559

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Ref. code: 25595601032138UXP

LEGAL CONCEPT IN THE CONSTITUTION LAW BY PRIDI BANOMYONG

BY

MR. WICHIEN PENGPIT

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS

FOR THE DEGREE OF MASTER OF LAWS

PUBLIC LAW

FACULTY OF LAW

THAMMASAT UNIVERSITY

ACADEMIC YEAR 2016

COPYRIGHT OF THAMMASAT UNIVERSITY

Ref. code: 25595601032138UXP

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คณะนิติศาสตร์

วิทยานิพนธ์

ของ

นายวิเชียร เพ่งพิศ

เรื่อง

แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี พนมยงค์

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
นิติศาสตรมหาบัณฑิต

เมื่อ วันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2560

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ _____
(รองศาสตราจารย์ ดร. วิษณุ วรัญญู)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ _____
(ศาสตราจารย์ ดร. วรเจตน์ ภาคีรัตน์)

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ _____
(อาจารย์ ดร. ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล)

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ _____
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปิยบุตร แสงกนกกุล)

คณบดี _____
(ศาสตราจารย์ ดร. อุดม รัฐอมฤต)

หัวข้อวิทยานิพนธ์	แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี พนมยงค์
ชื่อผู้เขียน	นายวิเชียร เพ่งพิศ
ชื่อปริญญา	นิติศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา/คณะ/มหาวิทยาลัย	กฎหมายมหาชน นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	ศาสตราจารย์ ดร. วรเจตน์ ภาคีรัตน์
ปีการศึกษา	2559

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาว่า ปรีดี พนมยงค์ มีแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญอย่างไร มีมูลเหตุหรือปัจจัยใดบ้างที่มีอิทธิพลต่อการก่อกำเนิดและหล่อหลอมแนวความคิด และในทางปฏิบัติแนวความคิดดังกล่าวได้รับการนำมาปรับใช้อย่างไรบ้าง

จากการศึกษาพบว่า แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี ก่อกำเนิดและหล่อหลอมมาจากประสบการณ์ชีวิตของปรีดีที่ได้ถือกำเนิดมาในครอบครัวชาวนา อันอยู่ระหว่างความขัดแย้งของระบบการเมืองเก่าแบบศักดินาสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กับระบบเศรษฐกิจใหม่แบบทุนนิยมที่กำลังแตกหน่ออ่อน ทำให้ปรีดีได้รับรู้และสัมผัสถึงความทุกข์ยากของชาวนาซึ่งระบอบเก่าที่เป็นอยู่นั้นไม่สามารถแก้ปัญหาให้ได้ รวมถึงได้รับรู้เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงและความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบใหม่ที่ก้าวหน้ากว่า การศึกษาและความสนใจใฝ่รู้ของปรีดีในแต่ละช่วงชีวิต ได้ก่อกำเนิดและหล่อหลอมแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีให้มีความชัดเจนขึ้นตามลำดับ กระทั่งได้ร่วมกับเพื่อนที่มีอุดมการณ์เดียวกันก่อตั้ง “คณะราษฎร” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองของสยามจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ และดำเนินการเพื่อให้สยามบรรลุหลัก 6 ประการ ในปี พ.ศ. 2474 ปรีดีได้รับมอบหมายให้เป็นอาจารย์ผู้สอนวิชากฎหมายปกครอง ปรีดีได้สอดแทรกเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายรัฐธรรมนูญและเศรษฐศาสตร์เข้าไปในการเรียนการสอน ซึ่งถือเป็นการเรียนการสอนวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญครั้งแรกในสยามอีกด้วย

ปรัชญา “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” และแนวความคิด “ประชาธิปไตยสมบูรณ์” อันมีจุดมุ่งหมายสูงสุดอยู่ที่การกินดีอยู่ดีของราษฎร คือรากฐานแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญรวมถึงการดำเนินการในบทบาททางการเมืองของปรีดี ตามทัศนะของปรีดีนั้น แม้รัฐธรรมนูญของสยามใน

Ref. code: 25595601032138UXP

ระยะแรกยังไม่เป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ แต่ปรีดีพยายามใช้ระบบการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยเบื้องต้นอันมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดแล้วนั้น เป็นเครื่องมือในการสร้างระบบประชาธิปไตยในทางเศรษฐกิจ เพื่อนำพาสยามไปสู่ระบอบประชาธิปไตยสมบูรณ์ โดยการนำเสนอระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมเบื้องต้นในเค้าโครงการเศรษฐกิจของตนเองในปี พ.ศ. 2476 แต่ก็ไม่สมหวังเพราะถูกขัดขวางและกล่าวหาว่าเป็นแผนการสร้างระบบเศรษฐกิจสังคมแบบคอมมิวนิสต์โดยกลุ่มอำนาจเก่า อย่างไรก็ตาม เมื่อปรีดีได้เข้าดำรงตำแหน่งทางการเมืองในตำแหน่งต่างๆ ปรีดีได้ใช้โอกาสนั้นดำเนินการให้เป็นไปตามอุดมการณ์ของตนเองอย่างเต็มที่

ปรีดีต้องการให้สยามเป็นรัฐที่คำนึงถึงความหลากหลายทางเชื้อชาติและปิตุภูมิของราษฎรภายในรัฐ เป็นรัฐที่ปกครองโดยรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์แบบราชอาณาจักร มีกษัตริย์เป็นประมุขโดยที่พระองค์ไม่ได้ดำรงตนเป็นแต่เพียงสัญลักษณ์ของระบอบเท่านั้น หากแต่ยังทรงมีพระราชอำนาจในทางความเป็นจริงในบางเรื่องด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชอำนาจในการปกป้องและพิทักษ์รัฐธรรมนูญ มีรัฐสภาแบบสภาเดียวคือ สภาผู้แทนราษฎร และมีสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งของราษฎรทั้งหมด หากจะต้องมีสองสภาคือ ทั้งสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา สมาชิกของทั้งสองสภาก็ต้องมาจากการเลือกตั้งของราษฎรเช่นเดียวกัน ยิ่งไปกว่านั้น วุฒิสภาต้องมีเพียงอำนาจหน้าที่ในการกลั่นกรองร่างกฎหมายเท่านั้น มีฝ่ายบริหารที่ปฏิบัติเพื่อราษฎรอย่างแท้จริง และมีฝ่ายตุลาการที่มีอิสระและดำรงไว้ซึ่งความเที่ยงธรรม อนึ่ง นอกจากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญแล้ว ปรีดีได้ยกให้หลัก 6 ประการของคณะราษฎรเป็น “ปฏิญญาแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญของสยาม” อันมีผลบังคับเสมอด้วยบทบัญญัติที่ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญอีกด้วย

คำสำคัญ: ปรีดี พนมยงค์, กฎหมายรัฐธรรมนูญ

Ref. code: 25595601032138UXP

Thesis Title	LEGAL CONCEPT IN THE CONSTITUTION LAW BY PRIDI BANOMYONG
Author	Mr. Wichien Pengpit
Degree	Master of Laws
Major Field/Faculty/University	Public Law Law Thammasat University
Thesis Advisor	Professor Worachet Pakeerut, Ph.D.
Academic Years	2016

ABSTRACT

This thesis aims to study about the legal concept in the constitution law by Pridi Banomyong, grounds or factors which influences the establishment and enlightenment such concept and the application of the concept in practices.

From the research, the legal concept in the constitution law by Pridi Banomyong originated and enlightened from the experiences of Pridi's life which born in the farmer family and among the conflicts of the outdated political system of Feudal in Absolute Monarchy and the new economic system of Capitalist which was in the process of arising. These conditions resulted in Pridi's acknowledgement and perceiving of the farmers' sufferings which the old system at that time couldn't solve the problem including the acknowledgement of the events concerning the transformation and the effort to change from Absolute Monarchy regime to the more advance regime. The education and the yearn to knowledge of Pridi's life interval led to as well as instructed the legal concept in the constitution law of Pridi respectively clearer. Until he met the companion who had the same ideology and founded "People's Party" aimed to transform the regime from Absolute Monarchy of Siam to Monarchy under Constitution and perform for the 6 principles accomplishment. In B.E. 2474, Pridi was assigned to be the professor in administrative law. He inserted the constitutional law and economics content in to the instruction which is the first constitutional law teaching in Siam.

Ref. code: 25595601032138UXP

The philosophy “Democratic Scientific Socialism” and the concept “Complete Democracy” which has the highest goal at living happily of the people, both are the basis of the legal concept in the constitution law together with the performance in the political role of Pridi. According to the views of Pridi, although democracy in the Constitution of Siam at the beginning was not the complete Constitution, Pridi tried to apply the preliminary democracy regime with the constitution as the highest law to be the equipment in building the economical democracy regime which resulted in the complete democracy. The approach was via the presentation of the economic system of preliminary socialist in self – Outline Economic Plan in B.E. 2476. However, it was frustrated because of the obstruction and the accusation to be the establishing of the communist economic system by the passed influential group. Nonetheless, when Pridi took a position of the political positions, Pridi seized the chance to fully proceed in accordance with his ideology.

Pridi wished for Siam to be the state that gives priority to the variety of race and the people’s motherland within the state, the state governed by the complete democracy Constitution of Monarchy with the King as the leader. Said king isn’t just the symbol of the regime, but also in fact has the power in some cases especially the power in protection and assertion of the Constitution. Moreover, such state has only one council which is the House of Representatives and consists of the members elected by all people. If there will be two councils which is the House of Representatives and the Senate, the members within two councils shall come from the election by people too. In addition, the Senate shall has only the power to screen the drafted law. There shall also be the administrative sector performing actually for the citizen and the judiciary which is independent and maintains the justice. Besides the provisions of the Constitution regarding the rights and freedoms according to the Constitution, Pridi raised the six principle of the People’s Party as the “Declaration of the Constitution law of Siam” which has the effect as the provisions concerning the rights and freedoms according to the Constitution.

Keywords: Pridi Banomyong, Constitution law

Ref. code: 25595601032138UXP

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้เกิดขึ้นจากความสนใจใคร่รู้ของผู้เขียนว่าท่านผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ เป็นบุคคลเช่นไรกันแน่ เหตุใดข้อมูลในทางประวัติศาสตร์การเมืองไทยที่ผู้เขียนการรับรู้เกี่ยวกับท่านจึงเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกันอย่างสิ้นเชิงตลอดมา เหตุใดท่านจึงเป็นได้ทั้งพระเอกและผู้ร้ายในขณะเดียวกัน ทั้งๆ ที่สิ่งที่ท่านได้ทำลงไปนั้นเป็นเหตุการณ์เดียวกันที่ได้เกิดขึ้นในทางประวัติศาสตร์ การติดตามอ่านเพื่อสืบสาวราวเรื่องสนองความอยากอยู่ช่วงเวลาหนึ่ง ทำให้สติปัญญาที่เคยโง่เขลาของผู้เขียนเริ่มตระหนักได้ว่า นอกจากปัญหาที่เกิดจากข้อจำกัดในการนำเสนอข้อมูลที่เป็นสัจจะทางประวัติศาสตร์ในประเทศไทยแล้ว สิ่งที่น่าจะเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดอีกปัญหาหนึ่งก็คือ “ทัศนะทางสังคม” ของผู้ให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์นั่นเอง

การเรียนในชั้นปริญญาโทในมหาวิทยาลัย 2 แห่งของผู้เขียนก็เช่นเดียวกัน ณ ห้องเรียนวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง อาจารย์ผู้สอนได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการอภิวัฒน์สยามของท่านผู้ประศาสน์การและคณะราษฎรว่า เป็นการกระทำของคนกระหายอำนาจ ชิงสุกก่อนห่าม และทรยศต่อระบอบเก่า เป็นเหตุให้สยามต้องล้มลุกคลุกคลานมาจวบจนทุกวันนี้ ขณะที่ในห้องเรียนของมหาวิทยาลัยอีกแห่งหนึ่งกลับมองว่า เป็นการเสียสละยอมอุทิศตัวเพื่อนำพาสยามและราษฎรไปสู่ความศรีวิลัยในระบอบใหม่ การล้มลุกคลุกคลานที่เกิดขึ้นเกิดจากการกระทำของกลุ่มที่เป็นซากของระบอบเก่าที่โต้การอภิวัฒน์ต่างหาก ฯลฯ การให้ข้อมูลในลักษณะที่ตรงกันข้ามเช่นนี้กลายเป็นแรงขับให้ผู้เขียนต้องติดตามหาข้อมูลมายืนยันเพื่อพิสูจน์ความจริงตลอดมา ประจวบเหมาะกับการเรียนในชั้นปริญญาโทที่ได้บังคับให้ผู้เขียนต้องเขียนวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับกฎหมายมหาชนขึ้นหนึ่งเล่ม ทำให้ผู้เขียนมีความคิดว่าเป็นไปได้หรือไม่ ที่จะทำการศึกษาและเขียนวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับแนวความคิดทางกฎหมายมหาชนท่านผู้ประศาสน์การ ผู้ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้นำการอภิวัฒน์และก่อตั้งรัฐธรรมนูญขึ้นในสยาม

ผู้เขียนได้นำความคิดนั้นไปปรึกษาอาจารย์หลายท่านถึงความเป็นไปได้ของการเขียนวิทยานิพนธ์ในทิศทางนี้ จนในที่สุดได้ตัดสินใจขอคำปรึกษาจากอาจารย์วิษณุ วรัญญู รองประธานศาลปกครองสูงสุด ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ผู้เขียนให้ความเคารพนับถือ และท่านเองเคยเป็นลูกศิษย์ที่เคยใกล้ชิดกับท่านผู้ประศาสน์การมาก่อน คำพูดของอาจารย์ที่ผู้เขียนจำได้ไม่ลืมว่า *“เป็นไปได้สิ ทำไมจะเป็นไปไม่ได้!”* นั้น ได้ทำให้จินตนาการของผู้เขียนกลับกลายเป็นความจริงในที่สุด อาจารย์วิษณุได้กรุณาให้คำแนะนำรวมถึงการกำหนดหัวข้อว่าให้ศึกษาจำกัดไว้ที่ แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ ของท่านผู้ประศาสน์การ ซึ่งน่าจะเพียงพอแล้วสำหรับการทำวิทยานิพนธ์ในระดับนี้ (ในทางกฎหมายมหาชนนั้น ยังมีแนวความคิดของท่านผู้ประศาสน์การเกี่ยวกับกฎหมายการคลังและกฎหมายปกครองที่น่าสนใจไม่แพ้กัน) นอกจากนี้ อาจารย์ยังรับเป็นประธานและกรรมการสอบ

Ref. code: 25595601032138UXP

วิทยานิพนธ์ให้ผู้เขียนอีกด้วย อันที่จริงในทางพฤตินัยแล้วอาจกล่าวได้ว่าอาจารย์วิษณุได้เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาของผู้เขียนอีกท่านหนึ่งเลยก็ว่าได้ ผู้เขียนกราบขอบพระคุณในความเมตตา กำลังใจ และคำแนะนำทั้งหลายของอาจารย์เป็นอย่างสูง หาไม่แล้ววิทยานิพนธ์เล่มนี้คงไม่อาจเกิดขึ้นและสำเร็จลงได้

หลังจากขอคำแนะนำจากอาจารย์วิษณุแล้ว ผู้เขียนได้นำเรื่องนี้ไปปรึกษาและขอให้อาจารย์วรเจตน์ ภาคีรัตน์ ให้เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ให้ อาจารย์วรเจตน์ เป็นครูบาอาจารย์ที่ผู้เขียนให้ความเคารพนับถือเสมอมาในความเป็นผู้มีคุณสมบัติและยึดมั่นในความเป็นครูบาอาจารย์ทางกฎหมายที่หาได้ยากยิ่งในยุคสมัยปัจจุบัน หลักวิชาในทางกฎหมายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักนิติรัฐและประชาธิปไตยที่อาจารย์ได้เขียนในตำรา ที่อาจารย์ได้สอนในห้องเรียน ตลอดจนบทบาทที่อาจารย์ได้แสดงออกสู่สาธารณะ เป็นหลักการเดียวกันอันเที่ยงตรงที่ลูกศิษย์สามารถเรียนรู้และนำไปยึดถือปฏิบัติได้ อาจารย์ไม่ได้สอนให้เชื่อเพียงเพราะท่านเป็นอาจารย์ หากแต่เปิดโอกาสให้ลูกศิษย์ได้ถกเถียงแสดงเหตุผลและพิสูจน์ในสิ่งที่ได้สอนว่าเป็นเช่นนั้นหรือไม่ก่อนแล้วจึงเชื่อ (ที่กล่าวเช่นนี้เพราะผู้เขียนได้ประสบมาด้วยตนเองทั้งสิ้น มิได้เป็นแต่เพียงรับฟังมาด้วยอคติในทางใด และแม้อาจารย์ไม่รับเป็นที่ปรึกษาให้ผู้เขียน ผู้เขียนก็ยังต้องกล่าวเช่นนี้อยู่นั่นเอง ทั้งไม่เป็นการกล่าวชื่นชมจนเกินเลยไปแต่อย่างใด ผู้เขียนเองก็ขอให้ผู้อ่านพิสูจน์ด้วยตนเองเช่นกันแล้วค่อยเชื่อ) อาจารย์ได้ให้ความกรุณาในการรับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาและให้คำปรึกษา คำแนะนำ ที่มีค่ายิ่งสำหรับการศึกษาค้นคว้า รวมถึงการเขียนวิทยานิพนธ์ในรูปแบบของการศึกษาแนวความคิดของบุคล ที่ยังไม่ค่อยมีการเขียนเท่าใดนักในทางกฎหมายมหาชนในประเทศไทย อาจารย์ได้สละเวลาอันมีค่าของอาจารย์ อดทนต่อการเป็นที่ปรึกษา และให้กำลังใจลูกศิษย์ผู้อ่อนด้อยสติปัญญาทั้งในทางกฎหมายและในทางประวัติศาสตร์ ให้อิสระในการเขียน ขณะเดียวกันก็ท้วงติงในส่วนที่บกพร่องด้วยความเมตตาเสมอมา บางครั้งที่อาจารย์ได้สละเวลาให้คำปรึกษาในช่วงบ่ายหรือช่วงค่ำซึ่งเป็นเวลาหลังจากเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้ามาจากการต่อสู้คดีที่ศาลทหารในช่วงเช้า (ในความผิดฐานฝ่าฝืนคำสั่งเรียกบุคคลให้มารายงานตัวตามประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.)) ผู้เขียนซาบซึ้งเป็นที่สุดเสมอมาและกราบขอบพระคุณอาจารย์มา ณ ที่นี้ ผู้เขียนขอทำนายไว้ว่า วันหนึ่งในอนาคต จะมีนักศึกษาคนใดคนหนึ่งสนใจ และทำการศึกษาถึงแนวความคิดทางกฎหมายของอาจารย์คนตัวเล็ก แต่มีหลักการและปณิธานของความเป็นครูบาอาจารย์ทางกฎหมายที่ยิ่งใหญ่คนนี้ ดังเช่นที่ผู้เขียนได้ศึกษาแนวความคิดของท่านผู้ประศาสน์การอยู่นี้อย่างแน่นอน

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล ที่แม้อาจารย์จะอยู่ไกลถึงจังหวัดลำปาง แต่ก็ยังอุตส่าห์ให้ความเมตตารับเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และได้ให้คำแนะนำข้อท้วงติงที่เป็นประโยชน์อย่างมากต่อวิทยานิพนธ์เล่มนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นที่อาจารย์ได้ให้ข้อสังเกตว่าแนวความคิดของท่านผู้ประศาสน์การนั้นมีพื้นฐานสำคัญอยู่ที่แนวความคิดทางเศรษฐกิจ

Ref. code: 25595601032138UXP

ซึ่งประเด็นนี้เองที่ได้เปิดมุมมองอย่างสำคัญให้ผู้เขียนใช้เป็นข้อสังเกตในการพิจารณาถึงแนวความคิดทั้งหลายของท่านผู้ประศาสน์การ ทำให้ผู้เขียนได้ทราบถึงเหตุผลของเรื่องราวหลายประการอย่างที่ไม่เคยคาดคิดมาก่อน ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ปิยบุตร แสงกนกกุล ที่รับเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และได้ให้ข้อเสนอแนะ ข้อท้วงติงที่เป็นประโยชน์หลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อท้วงติงที่ได้ทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีประเด็นในเชิงกฎหมายรัฐธรรมนูญที่น่าสนใจมากขึ้น อนึ่ง ผู้เขียนกราบของพระคุณพันเอกวรศักดิ์ อารีเปี่ยม ตุลาการหัวหน้าคณะศาลปกครองชั้นต้นในศาลปกครองสูงสุด ผู้บังคับบัญชาที่เปรียบเสมือนครูบาอาจารย์ผู้ให้ความเมตตา ทั้งในหน้าที่การงานและในทางวิชาการเสมอมา ท่านได้ให้ความสนใจติดตามสอบถามความคืบหน้าถึงการศึกษาของผู้เขียนตั้งแต่เข้าศึกษาจนกระทั่งเขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้จนแล้วเสร็จ

นอกจากครูบาอาจารย์ทั้งหลายที่ได้กล่าวมาแล้ว ผู้เขียนขอกล่าวถึงกัลยาณมิตรผู้หาได้ยากทั้งหลายที่ได้มีส่วนในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ไม่ว่าจะเป็นน้องแน็ค อนุชา อชิรเสนา สำหรับวิทยาทานทั้งหลาย คอยเป็นที่ปรึกษา และเป็นเพื่อนปรับทุกข์ที่ดีเสมอมา นับได้ว่าเป็นกัลยาณมิตรสำคัญทางวิชาการคนหนึ่ง หากในวันหนึ่งน้องดำเนินเดินไปถึงความฝันในความเป็นอาจารย์ทางกฎหมายดังที่ได้ตั้งใจไว้แล้ว คงเป็นความโชคดีไม่น้อยสำหรับวงการวิชาการกฎหมายของประเทศไทยในอนาคต ขอบคุณท่านพี่เช พี่ณุ ต้อม พี่โจ พี่ท็อป น้องดล พี่หาร พี่เอ็ม พี่ไกร พี่โต๋ และอีกหลายๆ คนที่ทำให้รู้สึกว่าผู้เขียนไม่ได้โดดเดี่ยวบนเส้นทางนี้จนเกินไปนัก ขอบคุณน้องเจมส์ สำหรับวิทยาทานและความช่วยเหลือทั้งหลาย ขอบคุณพี่จ๊ะที่น่ารัก พี่แหววคนสวย ที่ช่วยอ่านตรวจแก้ให้ด้วยความอดทน ขอบคุณพี่น้องรหัส 56 ทุกคน ขอบคุณสถาบันปรีดี พนมยงค์ และเว็ปไซต์ http://www.pridi-phoonsuk.org สำหรับข้อมูลที่มีคุณค่าจำนวนมาก และขอบคุณกัลยาณมิตรทั้งหลายที่ผู้เขียนไม่อาจกล่าวถึงได้ทั้งหมด ณ ที่นี้

ยิ่งไปกว่านั้น ผู้เขียนกราบขอบพระคุณคุณตา คุณยาย น้องสาวตัวแสบและญาติพี่น้องทุกคนที่ได้เลี้ยงดูให้ความอบอุ่น เหนือสิ่งอื่นใด ลูกขอกราบเท้าขอบพระคุณพ่อชาญ แม่คูณ พ่อแม่สามัญชนผู้เป็นทั้งชาวไร่ ชาวนา และกรรมกร ผู้ให้กำเนิดอัตภาพร่างกายและสติปัญญานี้แก่ลูก พ่อแม่ผู้ให้ความสำคัญแก่การศึกษาของลูกอย่างเต็มที่โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยในหน้าที่การงานมาตลอดชีวิต พ่อแม่ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาเพียง ป. 4 แต่มีความคิดก้าวหน้าเกินกว่าจะมอบปริญญาใดๆ ที่คู่ควรให้ได้ ขอบคุณคุณภรรยาที่แสนดีและแสนน่ารัก ผู้เป็นทั้งคู่ชีวิตและกัลยาณมิตรอันประเสริฐทั้งในทางโลกและทางธรรม คอยให้ความรักและกำลังใจอย่างประเสริฐเสมอมา

หากวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะพอมีคุณค่าเป็นบุญกุศลทางวิทยาทานอยู่บ้าง ขอบุญกุศลนั้นจงสำเร็จแด่ครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ท่านผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ คณะราษฎร ผู้มีส่วนในการสร้างประชาธิปไตยในสยาม ตลอดจนผู้มีทัศนะที่เป็นปฏิปักษ์ ราษฎรและสรรพสัตว์ทั้งหลายไม่มีที่สุด

Ref. code: 25595601032138UXP

ไม่มีประมาณ แต่หากมีข้อผิดพลาด ข้อบกพร่องจากการเขียน การตีความ และการสันนิษฐานใดๆ ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขอความผิดนั้นตกอยู่แก่ผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว และขอได้รับการอภัยจากท่านผู้มีส่วนได้เสียทั้งหลายจากความอ่อนด้อยในประสบการณ์ทางวิชาการของผู้เขียนนั้น ผู้เขียนไม่คิดผูกขาดการตีความและการสันนิษฐานใดๆ ยินดีน้อมรับข้อวิจารณ์ การท้วงติง และแลกเปลี่ยนหลักฐานและเหตุผลอย่างกัลยาณมิตรเสมอ เพื่อเปิดเผยและคงไว้ซึ่งสัจจะอันจะเป็นความงอกงามทางวิชาการและเป็นประโยชน์แก่ชาติและราษฎรต่อไป

วิเชียร เพ่งพิศ

Ref. code: 25595601032138UXP

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
บทนำ	1
ภาค 1 บริบทร่วมสมัย คำสอนและข้อความคิดบางประการของปรีดี พนมยงค์	
บทนำของภาค	14
บทที่ 1 บริบทร่วมสมัย และเหตุการณ์ที่อาจมีอิทธิพลต่อแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี พนมยงค์	15
1.1 ความทั่วไป	15
1.2 สภาพเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของสยามโดยทั่วไป	16
1.3 ชาติภูมิ การศึกษา และการหล่อหลอมชั้นต้น	18
1.3.1 ชาติภูมิ	18
1.3.2 การศึกษาชั้นต้น และปฐมบทจิตสำนึกว่าด้วย “สภาผู้แทนราษฎร”	20
1.3.3 ความรู้เรื่องรูปแบบการปกครองประเทศจากห้องเรียน	24
1.3.4 ประสบการณ์เนื่องด้วยเหตุการณ์เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองที่กษัตริย์อยู่เหนือกฎหมาย	25
1.3.5 สัมผัสกับภาวะความเป็นอยู่ตามความเป็นจริงจากความทุกข์ของชาวนา	30
1.4 โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม	35
1.4.1 ความเป็นมาของโรงเรียนกฎหมาย	36

Ref. code: 25595601032138UXP

(1) โรงเรียนหลวงกึ่งราชการ 37
(2) โรงเรียนหลวงชั้นอุดมศึกษา สังกัดกระทรวงยุติธรรม 38
1.4.2 หลักสูตรการเรียนการสอน 39
(1) หลักสูตรเดิม และมูลเหตุในการเปลี่ยนหลักสูตรแบบจารีตธรรม 39
(2) หลักสูตรใหม่ 42
(3) “วิชากฎหมายปกครอง” (Droit Administratif) 43
1.4.3 บทเรียนว่าด้วยความไม่เสมอภาคระหว่างบุคคล 45
1.4.4 อาจารย์หลวงประดิษฐ์มนูธรรมกับโรงเรียนกฎหมาย 48
1.5 การศึกษาในประเทศฝรั่งเศส 51
1.5.1 สภาพเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของยุโรป และฝรั่งเศส 51
1.5.2 การศึกษากฎหมายในฝรั่งเศส 63
(1) หลักสูตรการเรียนชั้นบาเชอลิเอร์กฎหมาย (Bachelier en Droit) และลิซองสิเอกฎหมาย (Licencié en Droit) 64
(2) หลักสูตรการเรียนชั้นดุษฎีบัณฑิตกฎหมาย (Docteur en Droit) และประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงทางเศรษฐกิจ (Dipôme d’Études Supérieures d’Économic Politique) 65
(3) การศึกษากฎหมายในฝรั่งเศสกับทัศนะทางเศรษฐกิจ 66
1.5.3 กิจกรรมนอกเหนือการเรียนระหว่างที่อยู่ในฝรั่งเศส 69
(1) จัดตั้ง “สามัคยานุเคราะห์สมาคม” 69
(2) ก่อตั้ง “คณะราษฎร” 72
(3) ข้อพิจารณาบางประการเกี่ยวกับวัตถุประสงค์และวิธีการของคณะราษฎร 76

บทที่ 2 คำสอนและข้อความคิดบางประการของปรีดี พนมยงค์ 86

2.1 ความทั่วไป 86
2.2 รัฐ (État) 90
2.2.1 ความหมายและองค์ประกอบของรัฐ 90
2.2.2 ลักษณะทางกฎหมายของรัฐ 94
2.2.3 การเกิดขึ้นและการดับสูญของรัฐ 95
2.2.4 รูปแบบของรัฐ 95

Ref. code: 25595601032138UXP

2.3 รูปแบบการปกครอง 97
2.3.1 รัฐบาลตามความหมายอย่างกว้าง 98
2.3.2 รัฐบาลตามความหมายอย่างแคบ 99
(1) รัฐบาลราชาธิปไตย 100
(2) รัฐบาลประชาธิปไตย 101
(3) รัฐบาลตามความประพฤติในทางเศรษฐกิจ 103
2.3.3 ประชาธิปไตย 105
(1) นิยามและความหมายของประชาธิปไตย 105
(2) ประชาธิปไตยกับรัฐธรรมนูญ 107
2.3.4 การแสดงมติในการปกครองแบบประชาธิปไตยของปวงชน 108
2.3.5 วิธีการเลือกตั้งผู้แทนปวงชน 110
2.3.6 รูปแบบองค์กรผู้แทนปวงชน 112
2.3.7 อำมาตยาธิปไตย 115
2.3.8 เผด็จการ 118
(1) ความหมายและสาระสำคัญของเผด็จการ 118
(2) การลบล้างผลพวงของเผด็จการ 119
2.4 “กฎหมาย” และ “การแบ่งแยกอำนาจรัฐ” 123
2.4.1 กฎหมาย 123
2.4.2 การแบ่งแยกอำนาจรัฐ 124
2.5 กฎหมายรัฐธรรมนูญ (กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน) 126
(Droit constitutionnel)
2.5.1 ความหมายของกฎหมายรัฐธรรมนูญ 127
2.5.2 รูปแบบของกฎหมายรัฐธรรมนูญ 129
(1) รัฐธรรมนูญที่ขีดเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร 130
(2) ธรรมเนียมประเพณีรัฐธรรมนูญ 131
2.5.3 การพิจารณาบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญ 132
2.5.4 การร่างรัฐธรรมนูญ 133
2.6 หลักสิทธิมนุษย์ชน 138
2.6.1 ข้อพิจารณาทั่วไป 138
2.6.2 หลักสิทธิของมนุษย์ชน 139

Ref. code: 25595601032138UXP

2.6.3 ความเป็นอิสระ หรือเสรีภาพ (Liberté) 140
2.6.4 ความเสมอภาค หรือสมภาพ (Egalité) 141
2.6.5 ความช่วยเหลือกันฉันท์พี่น้อง หรือภราดรภาพ (Fraternité) 142
2.7 แนวความคิดพื้นฐานทางปรัชญาของปรีดี พนมยงค์ 147
2.7.1 สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย (Democratic Scientific Socialism) 148
2.7.2 ประชาธิปไตยสมบูรณ์ 155
(1) ระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ 155
(2) ระบบประชาธิปไตยทางการเมือง 158
(3) ทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตย 160
(4) รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ 164

ภาคที่ 2
ปรีดี พนมยงค์ กับกฎหมายรัฐธรรมนูญไทย

บทนำของภาค 168

บทที่ 3 บทบาทของปรีดี พนมยงค์ กับกฎหมายรัฐธรรมนูญไทย 170

3.1 ความทั่วไป 170
3.2 บทบาทของปรีดี พนมยงค์ กับการก่อกำเนิดรัฐธรรมนูญ 173
3.2.1 ปฐมรัฐธรรมนูญ 173
3.2.2 ข้อพิจารณาเกี่ยวกับความเป็นรัฐธรรมนูญชั่วคราวของ “ปฐมรัฐธรรมนูญ” 175
3.2.3 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 179
3.2.4 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 186
3.3 ข้อพิจารณาบางประการเกี่ยวกับการเกิดขึ้นและสิ้นสุดลงของรัฐธรรมนูญ 3 ฉบับแรก 191
3.3.1 การเกิดขึ้นและอำนาจสถาปนารัฐธรรมนูญ (Pouvoir constituant) ของ “ปฐมรัฐธรรมนูญ” 191
3.3.2 การสิ้นสุดลงของรัฐธรรมนูญ 3 ฉบับแรกของไทย 203

Ref. code: 25595601032138UXP

3.3.3 การสิ้นสุดลงของ “รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์” และการเกิดขึ้นของ “รัฐธรรมนูญอำมาตยาธิปไตย” และ “รัฐธรรมนูญโมฆะ” 207
3.4 บทบาทสำคัญทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ ในระบอบรัฐธรรมนูญ 211
3.4.1 ความเบื้องต้น 211
3.4.2 รัฐมนตรี 212
(1) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย 213
(2) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ 216
(3) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง 218
3.4.3 ก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง 220
3.4.4 ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ 228
(1) ความทั่วไป 228
(2) ต่อต้านเผด็จการ 230
(3) ปฏิบัติการเพื่อให้ชาติไทยได้เอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์กลับคืน 234
(4) ปรารภให้นายกรัฐมนตรีแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญให้เป็น “รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์” 236
3.4.5 นายกรัฐมนตรี 238
3.4.6 ผู้นำ “ขบวนการฟื้นฟูระบอบรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ 26 กุมภาพันธ์ 2492” 245

บทที่ 4 บทวิเคราะห์ข้อความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี พนมยงค์ 250

4.1 ความเบื้องต้น 250
4.2 รูปแบบของ “รัฐสยาม” 250
4.3 รัฐธรรมนูญกับหลักประชาธิปไตย 256
4.3.1 รัฐธรรมนูญกับบทเฉพาะกาล 256
4.3.2 หลักประชาธิปไตยในรัฐธรรมนูญ 258
4.3.3 รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ 267
4.4 กฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 269
4.4.1 ความเบื้องต้น 269
4.4.2 หลักการทั่วไปของกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 270

Ref. code: 25595601032138UXP

4.4.3 ปฐมรัฐธรรมนูญ 276
4.4.4 พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระวางเวลาที่ใช้บทบัญญัติฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2475 285
4.4.5 พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 289
4.4.6 พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2 299
4.5 พระมหากษัตริย์ 302
4.5.1 ความเบื้องต้น 302
4.5.2 “The king can do no wrong” 302
4.5.3 การพิจารณาคดีซึ่งกษัตริย์ต้องหาในคดีอาญา 306
4.5.4 พระมหากษัตริย์จะถูกฟ้องร้องได้หรือไม่ 311
4.5.5 การเปลี่ยนจากคำว่า “กษัตริย์” มาเป็นคำว่า “พระมหากษัตริย์” และ “ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพสยาม” 312
4.5.6 พระมหากษัตริย์ต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภาว่า “จะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญ” 314
4.5.7 เจ้านายอยู่เหนือการเมืองกับหลักความเสมอภาค 321
4.6 สภาผู้แทนราษฎร 325
4.6.1 ความเบื้องต้น 325
4.6.2 สภาสูงสุดแห่งชาติ 326
4.6.3 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องมาจากการเลือกตั้งของราษฎร 331
4.6.4 รัฐสภาแบบ “สภาเดียว” 333
4.7 คณะกรรมการราษฎร 340
4.7.1 ความทั่วไป 340
4.7.2 บุคคลกลุ่มหนึ่งที่ได้รับมอบหมายมาให้ทำหน้าที่บริหาร เป็นกรรมการของราษฎร 340
4.7.3 ว่าด้วยชื่อ “คณะกรรมการราษฎร” “ประธานคณะกรรมการราษฎร” และ “กรรมการราษฎร” กับ “คณะรัฐมนตรี” “นายกรัฐมนตรี” และ“รัฐมนตรี” 343
4.7.4 คณะกรรมการราษฎร กับ โปลิตบูโร (Politburo) 349
4.7.5 นายกรัฐมนตรี หรือรัฐมนตรีไม่จำต้องเป็นสมาชิกรัฐสภา 352
4.8 ศาล 353

Ref. code: 25595601032138UXP

4.9 สิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญ 364
4.9.1 ความทั่วไป 364
4.9.2 หลัก 6 ประการของคณะราษฎร : ปฏิญญาแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญของสยาม 366
4.9.3 บทบัญญัติว่าด้วยสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญ 376
4.9.4 รัฐประหารล้มระบอบรัฐธรรมนูญ ละเมิดสิทธิเสรีภาพของราษฎร 383

บทสรุป 391

บรรณานุกรม 407

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก ภาพปรีดี พนมยงค์ 427
ภาคผนวก ข ประกาศคณะราษฎร 431
ภาคผนวก ค หลัก 6 ประการและเทอดพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชชกาลที่ 7 ฉะบับได้รับรางวัลที่ 1 ในการประกวดกวีนิพนธ์ ในงานฉลองรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2475 435
ภาคผนวก ง พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 441
ภาคผนวก จ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 455
ภาคผนวก ฉ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 478
ภาคผนวก ช รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉะบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 (รัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่ม) 519
ภาคผนวก ซ คำกล่าวปราศรัยต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรของนายปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรี ในวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 551

ประวัติผู้เขียน 555

Ref. code: 25595601032138UXP

บทนำ

ปรีดี พนมยงค์ เป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญและน่าสนใจที่สุดคนหนึ่งในประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญของประเทศไทย ปรีดีถือกำเนิดมาในท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของสยามที่กำลังอยู่ในช่วงรอยต่อระหว่างระบบศักดินาที่กำลังล้าหลังไปพร้อมๆ กับการก่อตัวขึ้นของระบบทุนนิยมแบบตะวันตก ความขัดแย้งของสองขั้วระบบเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันทำให้สังคมสยามหลีกเลี่ยงการเปลี่ยนแปลงไปไม่ได้ เห็นได้ชัดเจนจากเหตุการณ์ที่มีการเรียกร้องรัฐธรรมนูญของกลุ่มเจ้านายและข้าราชการในปี ร.ศ. 103 (พ.ศ. 2428) ขอให้รัชกาลที่ 5 ทรงเปลี่ยนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบการปกครองที่เรียกทับศัพท์อังกฤษว่า *“คอนสติติวชั่นแนลโมนากี”* แม้รัชกาลที่ 5 ยังไม่ทรงเห็นชอบด้วย แต่ก็ทำให้พระองค์ต้องมีการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินในเวลานั้น

นับแต่ปรีดีถือกำเนิดมา ปรีดีได้ประสบกับเหตุการณ์ที่เป็นพื้นฐานในการหล่อหลอมแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญอย่างมีนัยสำคัญ ปรีดีได้รับประสบการณ์จากการได้รู้ซึ้งถึงความยากลำบากของครอบครัวของชาวนาทั้งหลายรวมทั้งครอบครัวของปรีดีเอง ปรีดีได้รู้เป็นเค้าลางตั้งแต่เมื่อครั้งเรียนชั้นประถมอันเป็นจุดเริ่มต้นของแนวความคิดทางรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับสภาผู้แทนราษฎรว่า *“สภาผู้แทนราษฎร”* คือ สภาที่ราษฎรเลือกผู้แทนไปประชุม ผู้ใดมีความทุกข์ร้อนอย่างใดก็แจ้งแก่ผู้แทนของตนไปขอร้องรัฐบาลได้ ปรีดีได้รับรู้จากคำบอกเล่าของบิดาและได้ยินจากคำสนทนาของบิดากับเพื่อนชาวนาที่ปรับทุกข์กันถึงความเดือดร้อนในการทำมาหากิน ต่อมาในชั้นเรียนมัธยมปรีดีได้รู้ถึงความพยายามในการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบการปกครองที่มีรัฐธรรมนูญในสยามของคณะ ร.ศ. 130 ได้รับรู้และติดตามถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบสาธารณรัฐในประเทศจีน และมีแนวความคิดในขณะเรียนอยู่ชั้นมัธยมนั่นเองว่า ถ้าเมืองไทยมี *“parliament”* คือ สภาที่ราษฎรเลือกผู้แทนไปประชุมเพื่อเรียกร้องรัฐบาลให้บำบัดทุกข์บำรุงสุขของราษฎรได้แล้ว ก็จะแก้ไขความเดือดร้อนของราษฎรได้[1] เลยที่เดียว แม้ว่าในขณะนั้นตนเองจะยังไม่รู้ว่าต้องทำอย่างไรก็ตาม ขณะเป็นนักเรียนของโรงเรียนกฎหมาย ปรีดีได้เรียนรู้กฎหมายที่แสดงถึงความไม่เสมอภาคระหว่างบุคคลและ

---

[1] ปรีดี พนมยงค์, ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ สัมภาษณ์โดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, จัดพิมพ์โดย คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาลนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ภาคเอกชน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กังหัน, 2542), น. 41.

Ref. code: 25595601032138UXP

สิทธิพิเศษของบุคคลบางจำพวก ฯลฯ เหตุการณ์เหล่านี้เป็นตัวอย่างของประสบการณ์และการศึกษาในชั้นต้นของปรีดีที่ได้เป็นพื้นฐานแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญในเวลาต่อมา

ประสบการณ์และการศึกษาของปรีดีได้หล่อหลอมแนวความคิดทางรัฐธรรมนูญของปรีดีเป็นลำดับเรื่อยมา และได้ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมขึ้นเมื่อครั้งรวมตัวกับเพื่อนที่มีอุดมการณ์เดียวกันประชุมก่อตั้ง *"คณะราษฎร"* ขณะศึกษากฎหมายอยู่ในประเทศฝรั่งเศส โดยมีวัตถุประสงค์ต้องการให้สยามที่เดิมมีการปกครองแบบกษัตริย์เหนือกฎหมายมาเป็นการปกครองที่มีกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย[2] วัตถุประสงค์นี้ได้ปรากฏอยู่ในบทบัญญัติของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 อันเป็น *"ปฐมรัฐธรรมนูญ"*[3] ของสยามในเวลาต่อมา วัตถุประสงค์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการก่อตั้งคณะราษฎรคือ ต้องการให้สยามบรรลุหลัก 6 ประการ คือ (1) รักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง (2) รักษาความปลอดภัยภายในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก (3) บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก (4) ให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน

---

[2] ปรีดี พนมยงค์, "บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบอบประชาธิปไตย," ใน แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์, จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552), น. 22-24.

[3] วรเจตน์ ภาคีรัตน์ เป็นผู้ใช้คำว่า *"ปฐมรัฐธรรมนูญ"* เพื่อเน้นย้ำว่าพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของสยามภายหลังการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครอง ไม่ใช่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 อันเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 ดูคำอภิปรายของ วรเจตน์ ภาคีรัตน์ ใน กษิดิศ อนันทนาธร, ปรีดีบรรณานุสรณ์ 2559 : หนังสือที่ระลึกในวาระ 116 ปีชาตกาล ศาสตราจารย์ ดร. ปรีดี พนมยงค์, (ปทุมธานี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559), น. 104. เอกสารประกอบการบรรยาย วิชา น. 562 สถาบันการเมืองและองค์กรตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ ภาคการศึกษาที่ 1 ปีการศึกษา 2558 ของหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตทางกฎหมายมหาชน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2558), น. 5.

Ref. code: 25595601032138UXP

(5) ให้ราษฎรได้มีเสรีภาพที่ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการ ดังกล่าวแล้ว (6) ให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร อันเป็นหลักการที่ปรีดีให้คุณค่าในเวลาต่อมาว่าเป็น*"ปฏิญญาแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญของสยาม"*[4]

ปรีดีเป็นผู้สอนวิชา *"กฎหมายปกครอง" (Droit Administratif)* เป็นคนแรกของสยาม ตั้งแต่ขณะที่ปรีดีเป็น "อาจารย์หลวงประดิษฐ์มนูธรรม" สอนวิชากฎหมาย ณ โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ในปี พ.ศ. 2474 ปรีดีเขียนตำราที่ชื่อว่า *"คำอธิบายกฎหมายปกครอง"* ขึ้นเพื่อประกอบการสอนวิชาดังกล่าว ตำราของปรีดีเล่มนี้แม้จะเป็นคำอธิบายของวิชากฎหมายปกครอง และใช้ชื่อว่า "คำอธิบายกฎหมายปกครอง" ตามชื่อวิชาที่สอนก็ตาม แต่ในการเขียนคำอธิบายนั้น ปรีดีได้สอดแทรกเนื้อหาวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญที่สำคัญไว้หลายประการนับตั้งแต่ เรื่องที่ว่าด้วยความหมายของกฎหมายรัฐธรรมนูญ ซึ่งปรีดีใช้คำเรียกว่า *"กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน"* เรื่องที่ว่าด้วยอำนาจอธิปไตย ซึ่งปรีดีใช้คำเรียกว่า *"อำนาจสูงสุดในประเทศ"* ว่าด้วย *"หลักกฎหมายทั่วไป"* หรือ *"หลักที่มนุษย์รวบรวมกันอยู่เป็นหมู่คณะหรือประเทศจะต้องประพฤติต่อกัน"* อันเป็น *"สิทธิและหน้าที่จากสภาพตามธรรมดาแห่งการเป็นมนุษย์"* ที่ปรีดีเรียกโดยใช้คำจำกัดความว่า *"สิทธิมนุษย์ชน"*[5] ไว้ด้วย และอาจกล่าวได้ว่าเป็นการเรียนการสอนวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญครั้งแรกในสยามอีกด้วย

คำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดีนี้ ยังได้กล่าวถึงรัฐ รูปของรัฐ และรูปแบบการปกครองไว้ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอธิบายเรื่องรูปแบบการปกครองผ่านการอธิบายเรื่อง *"รัฐบาล"* ในความหมายต่างๆ ไว้อย่างแนบเนียน ทั้งนี้ การสอดแทรกแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญไว้ในการเรียนการสอนวิชานี้ เกิดขึ้นในขณะที่สยามยังคงปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อยู่ และแน่นอนว่ายังไม่มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดที่ใช้ในการปกครองประเทศ แนวความคิดในเรื่องเหล่านี้เป็นแนวความคิดที่ยังเป็นสิ่งต้องห้ามมิให้กล่าวถึง เพราะเป็นแนวความคิดที่ขัดกับระบอบการปกครองที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของรัฐ และมีอำนาจเด็ดขาด

---

[4] ปรีดี พนมยงค์, "ประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญเบื้องต้น กับการร่างรัฐธรรมนูญ," ใน ผู้กำเนิดรัฐธรรมนูญไทย ปรีดี พนมยงค์ : ข้อเขียนและบทวิเคราะห์รัฐธรรมนูญสามฉบับแรก, จัดพิมพ์โดยโครงการจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส สำหรับเด็กและเยาวชน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : แม่คำผาง, 2553), น. 88.

[5] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), "คำอธิบายกฎหมายปกครอง," ใน ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปรีดี พนมยงค์, จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องในโอกาสครบรอบ 100 วัน แห่งการอสัญกรรมของผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ 9 สิงหาคม 2526, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), น. 151.

Ref. code: 25595601032138UXP

เป็นกฎหมายโดยสภาพอยู่นั่นเอง คำอธิบายกฎหมายปกครองจึงถือเป็นเครื่องมือที่แฝงเข้ามาเพื่อสอดแทรกแนวความคิดเกี่ยวกับกฎหมายรัฐธรรมนูญให้นักเรียนกฎหมายได้รู้จักและศึกษาในขณะนั้น กระทั่งคำสอนของปรีดีได้ทราบไปถึงพระเนตรพระกรรณของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ว่า ปรีดีได้ทำการปลุกปั่นนักเรียนกฎหมาย พระองค์จึงมีรับสั่งถามเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในสมัยนั้นถึงการสอนของปรีดี จนเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมต้องมาสอบถามปรีดีด้วยตัวเองและตักเตือนให้ปรีดีระมัดระวัง[6]

ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ร่าง *"ประกาศคณะราษฎร"*[7] ฉบับที่ได้แจกจ่ายให้ราษฎรได้อ่านให้เห็นถึงเหตุผลและความมุ่งหมายในการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยโดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ ในเช้าตรู่ของวันศุกร์ ที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 หลังจากที่คณะราษฎรยึดอำนาจการปกครองประเทศไว้ได้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว[8] ประกาศนี้เป็นการประกาศเจตนารมณ์และอุดมการณ์

---

[6] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), คำอธิบายกฎหมายปกครอง, หนังสือพิมพ์เนื่องในการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปาทานครบรอบ 100 วันของพลตำรวจตรี พัฒน์ นีลวัฒนานนท์, ม.ป.ท., (พระนคร : นีติเวชช์, 2526), คำปรารภ, น. 4.

[7] สถาบันปรีดี พนมยงค์, การเสวนาในวาระครบรอบ 75 ปี การอภิวัฒน์ไทย 24 มิถุนายน 2475 "75 ปี 24 มิถุนายน 2475 : 75 ปีของอะไร?" : ครั้งที่ 1 หัวข้อ "ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์และพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว ฉบับ 27 มิถุนายน 2475", (กรุงเทพมหานคร : ปาปิรุส พับลิเคชั่น, 2550), น. 21. และอาจเป็นไปได้ว่าปรีดีเป็นผู้เขียนแถลงการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองที่พระยาพหลพลพยุหเสนาได้อ่านที่ลานพระบรมรูปทรงม้า ในเช้าวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ด้วย ทั้งนี้ เพราะปรีดียอมรับด้วยตนเองในภายหลังว่าตนเองได้รับมอบหมายจากคณะราษฎรให้เขียนแถลงการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง โปรดดูใน ปรีดี พนมยงค์, "ความเป็นมาของศัพท์ไทย "ปฏิวัติ" "รัฐประหาร" "วิวัฒน์" "อภิวัฒน์"," ใน ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย, จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), น. 43.

[8] ในวันที่ทำการอภิวัฒน์ ปรีดีซึ่งอยู่ในเรือที่ลอยลำอยู่ในคลองบางลำพูพร้อมกับ "ประกาศคณะราษฎร" ซึ่งปรีดีแอบพิมพ์ที่โรงพิมพ์นิติสาส์นของเขาในค่ำคืนวันวาน หากการอภิวัฒน์ไม่สำเร็จ ปรีดีก็จะนำประกาศทั้งหมดถ่วงลงน้ำ แต่เมื่อทราบแน่ชัดแล้วว่าฝ่ายทหารของคณะราษฎรได้ยึดอำนาจรัฐไว้ได้แล้ว ปรีดีจึงทำการแจกจ่ายคำประกาศออกสู่สาธารณะ โปรดดู สันติสุข โสภณสิริ,

Ref. code: 25595601032138UXP

ทางรัฐธรรมนูญของปรีดีและคณะราษฎร ที่ปรีดีเห็นว่าเป็นเสมือน *"ปฏิญญาแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญของสยาม"* เป็นการประกาศให้ราษฎรทั้งหลายพึงรู้เถิดว่า *"...ประเทศเรานี้เป็นของราษฎรไม่ใช่ของกษัตริย์...คณะราษฎรจะต้องจัดการปกครองโดยโดยมีสภา...ส่วนผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น คณะราษฎรไม่ประสงค์จะทำการแย่งชิงราชสมบัติ ฉะนั้น จึงได้อัญเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร... "*[9] ทั้งนี้ ประกาศคณะราษฎรฉบับดังกล่าวนับเป็นการประกาศรับรองสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญหรือสิทธิขั้นพื้นฐานเป็นครั้งแรกในระบบกฎหมายไทย[10] อีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประกาศฉบับนี้ได้ปรากฏหลัก 6 ประการของคณะราษฎรที่ปรีดีกล่าวว่า *"ตรงกับหลักการแห่งสิทธิมนุษยชน (Human right)"*[11] และได้รับการบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรต่อมาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 และบัญญัติเพิ่มเติมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ซึ่งเป็นฉบับที่ปรีดีเห็นว่า *"ได้บัญญัติให้ประชาชนมีสิทธิมนุษยชนอย่างสมบูรณ์"*[12]

ปรีดีเป็นผู้ร่าง *"ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม"* ที่ตนเองและคณะราษฎรได้ยื่นเสนอต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ให้ทรงลงพระปรมาภิไธย ในวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ซึ่งต่อมา ทรงเติมคำว่า "ชั่วคราว" ลงไป แม้อาจไม่ทรงลงด้วยความเต็มพระทัย แต่ก็ไม่ทรงโกรธกริ้วและเห็นใจคณะราษฎร เพราะไม่รู้เรื่องกัน[13] แต่ในที่สุดก็ได้ประกาศใช้เป็น *"พระราชบัญญัติธรรมนูญ*

การอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 กำเนิดระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข 24 มิถุนายน 2475, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันปรีดี พนมยงค์, 2556), น. 49.

[9] ดูรายละเอียดของประกาศคณะราษฎร ใน สถาบันปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 7*, น. 17-19.

[10] วรเจตน์ ภาคีรัตน์, คำสอนว่าด้วยรัฐและหลักกฎหมายมหาชน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โครงการตาราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557), น. 229.

[11] ปรีดี พนมยงค์, "ปรีดี พนมยงค์ ตอบสัมภาษณ์ ผู้แทนสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน เมื่อ 24 มิถุนายน 2523," ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 2*, น. 120-121.

[12] *เพิ่งอ้าง*, น. 125.

[13] หมายถึง ไม่รู้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ทรงมีแนวความคิดในการพระราชทานรัฐธรรมนูญเช่นเดียวกัน โปรดดู "บันทึกลับ จากหนังสือ "เรื่องของคนห้าแผ่นดิน""

Ref. code: 25595601032138UXP

การปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475" ที่มีฐานะเป็น *"ปฐมรัฐธรรมนูญ"* ของสยาม ในวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 อันเป็นการสถาปนาระบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยในระยะหัวต่อระหว่างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับระบอบประชาธิปไตยที่เพิ่งเกิดขึ้น"[14] ลงในแผ่นดินสยาม ซึ่งปรีดีเรียกการเปลี่ยนแปลงการปกครองดังกล่าวว่าเป็นการ *"เปลี่ยนการปกครองแผ่นดินที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเหนือกฎหมาย (เรียกตามศัพท์ไทยว่า "สมบูรณาญาสิทธิราชย์") นั้น มาสู่ระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญประชาธิปไตย"*[15] เป็นการ *"อภิวัฒน์"* หรือ *"ความงอกงามอย่างยิ่งหรืออย่างวิเศษ"* คือ การเปลี่ยนระบบเก่าตามแนวทางกู้อิสรภาพของมนุษย์ที่ถูกกดขี่เบียดเบียนนั้น เป็นการเปลี่ยนที่

ใน สถาบันปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 7*, น. 79. แต่ทั้งนี้ รัฐธรรมนูญที่จะทรงพระราชทานนั้น จะเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยหรือไม่เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่จะต้องพิจารณากันต่อไป

[14] ปรีดี พนมยงค์, "คณะราษฎรกับการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย 24 มิถุนายน," ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 7*, น. 347. ทั้งนี้ พึงตั้งเป็นข้อสังเกตในเบื้องต้นไว้ว่า คำว่า *"ราชาธิปไตย"* และคำว่า *"ประชาธิปไตย"* ที่ปรีดีใช้นี้ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกๆ ในคำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดีที่เขียนขึ้นในปี พ.ศ. 2474 โดยปรีดีให้ความหมายของ 2 คำนี้แตกต่างจากคำว่า "ราชาธิปไตย" และ "ประชาธิปไตย" ในความหมายปัจจุบัน คือปรีดีอธิบายคำว่า "ราชาธิปไตย" และ "ประชาธิปไตย" ในคำอธิบายกฎหมายปกครอง โดยใช้เกณฑ์ในการพิจารณาที่มุ่งเพ่งเล็งถึงผู้เป็นประมุขของฝ่ายบริหารเท่านั้น กล่าวคือ ถ้าประมุขของฝ่ายบริหารเป็นพระมหากษัตริย์ก็เรียกว่า รัฐบาลราชาธิปไตย ถ้าเป็นบุคคลธรรมดาก็เรียกว่า รัฐบาลประชาธิปไตย ปรีดีไม่ได้ใช้เกณฑ์ดังกล่าวในการแบ่งแยกระบอบหรือรูปแบบการปกครองที่พิจารณาถึงองค์กรผู้ทรงอำนาจอธิปไตยแต่อย่างใด ซึ่งในระยะหลังปรีดีก็มักเรียกระบอบการปกครองของสยามภายหลังการอภิวัฒน์ในปี พ.ศ. 2475 ว่า "ราชาธิปไตย" ปะปนอยู่ในงานเขียนอยู่บ้าง เพียงแต่ได้ต่อท้ายด้วยคำว่า "ใต้รัฐธรรมนูญ" รวมเป็น "ราชาธิปไตยใต้รัฐธรรมนูญ" แต่โดยความหมายแล้วหมายถึง ระบอบการปกครองที่เรียกว่า "ประชาธิปไตยซึ่งกษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ" นั่นเอง อย่างไรก็แล้วแต่ ถ้อยคำดังกล่าวก็ไม่ได้ทำให้ระบอบที่ "อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย" ที่เขียนไว้ในมาตรา 1 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 เปลี่ยนความหมายไปแต่อย่างใด นอกจากนี้ ปรีดีเล่าให้ฟังว่า คำว่า "รีปับลิก" สมัยนั้นแปลเป็นไทยว่า "ประชาธิปไตย" จึงเข้าใจได้ว่าหากปรีดีใช้คำว่า "ประชาธิปไตย" เสียทีเดียวมาแต่ต้น อาจก่อให้เกิดความเข้าใจผิดไปว่า ปรีดีเป็นผู้นิยมระบอบสาธารณรัฐไปเสียอีก โปรดดู ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 38.

[15] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 11*, น. 120-121.

Ref. code: 25595601032138UXP

ก้าวหน้าซึ่งเป็นการเปลี่ยนอย่างวิเศษ[16] โดยให้รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด บัญญัติหลักประชาธิปไตยไว้ในมาตรา 1 อย่างหนักแน่น มั่นคง และชัดเจนว่า *"อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย"*[17] กษัตริย์ที่เดิมในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีพระบรมเดชานุภาพเป็นที่ล้นที่พ้น ไม่มีข้อใดสิ่งอันใดหรือผู้ใดจะเป็นผู้บังคับขัดขวางได้[18] นั้น ไม่ใช่ผู้ทรงอำนาจสูงสุดของประเทศอีกต่อไป คงเป็นเพียงองค์กรทางรัฐธรรมนูญองค์กรหนึ่งที่ใช้อำนาจแทนราษฎรภายใต้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญเท่านั้น โดยปรีดีได้กล่าวระลึกถึงวันนั้น ไว้ว่า *"ระบอบรัฐธรรมนูญได้สถาปนาขึ้นเป็นระบอบประชาธิปไตยซึ่งเคารพในมนุษย์ว่าเป็นมนุษย์ เคารพในความเป็นไทยของชาวสยามว่าเป็นไทยไม่ใช่ทาส ยอมรับว่าอำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนชาวสยาม มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขอันเราเคารพสักการะ...ตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญ..."*[19]

ปรีดีในฐานะที่เป็นสมาชิกคณะราษฎรหนึ่งเดียวที่ได้ร่วมกับอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญอีก 8 คน ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่ไม่ใช่สมาชิกคณะราษฎร ในการร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 ของประเทศสยาม ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่เกิดจากการประนีประนอมทางอำนาจอันส่งผลให้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับนี้เปลี่ยนแปลงไปจากปฐมรัฐธรรมนูญอย่างมีนัยสำคัญ เนื่องจากในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ปรีดีได้กล่าวไว้ว่า ปรีดีคนเดียวไม่สามารถที่จะบังคับหรือใช้อิทธิพลต่อผู้ทรงคุณวุฒิเหล่านั้นให้ต้องยอมตามความเห็นของปรีดีได้[20] และปรากฏว่าอนุกรรมการได้ทำการติดต่อกับ

---

[16] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 7*, น. 55. อนึ่ง ในบทความนี้ปรีดีได้เปรียบเทียบการอภิวัฒน์สยามครั้งนี้ว่ามีสถานะเช่นเดียวกับกับการเปลี่ยนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขใต้รัฐธรรมนูญของประเทศฝรั่งเศส ในปี ค.ศ. 1789 อีกด้วย

[17] มาตรา 1 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

[18] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" ใน <u>เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2417-2477</u> รวบรวมโดยชัยอนันต์ สมุทวณิช และขัตติยา กรรณสูต, (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษย์ศาสตร์, 2518), น. 124.

[19] ปรีดี พนมยงค์, "สุนทรพจน์ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) กล่าวทางวิทยุกระจายเสียง วันเสาร์ที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2479 ซึ่งเป็นวันบรรจบครบรอบปีที่ 4 แห่งระบอบรัฐธรรมนูญ," ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 2*, น. 453.

[20] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 14*, น. 348.

Ref. code: 25595601032138UXP

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ตลอดเวลา จนถึงอาจกล่าวได้ว่าได้ร่วมมือกันทำข้อความตลอดและทรงเห็นชอบด้วยทุกประการแล้ว[21] ในร่างรัฐธรรมนูญที่ได้นำเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรเพื่อพิจารณาและให้ความเห็นชอบ ซึ่งต่อมาได้ประกาศใช้เป็น *"รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475"* ในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475

ในการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ปรีดีมีจุดมุ่งหมายสูงสุดอยู่ที่การสร้างความกินดีอยู่ดีให้ราษฎร อันเกิดจากสถาปนา *"ระบอบประชาธิปไตยสมบูรณ์"*[22] ให้เกิดขึ้นในแผ่นดินสยาม โดยการสร้าง "ระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ" อันเป็นโครงสร้างพื้นฐานของสังคม โดยใช้ *"เค้าโครงการเศรษฐกิจ"* เป็นแผนในการดำเนินการ ต่อเนื่องจากการสร้าง "ระบบประชาธิปไตยทางการเมือง" ที่มีรัฐธรรมนูญที่เป็นโครงสร้างเบื้องบนของสังคมภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว แต่ความพยายามดังกล่าวของปรีดีได้สะดุดลง จากการกระทำของกลุ่มที่มีทัศนะที่เป็นปฏิปักษ์ต่อประชาธิปไตย ซึ่งปรีดีหวังให้ท่านเหล่านั้นก้าวหน้าเกินกว่าที่เขาจะยอมรับได้ แต่ระบอบรัฐธรรมนูญที่เปรียบประดุจกุญแจ ได้ไขประตูเปิดช่องทางให้ราษฎรได้มีส่วนมีเสียงในการปกครองให้จัดถูกต้องตามความต้องการของตนได้สร้างขึ้นมาแล้ว แม้ต้องประนีประนอมกับอำนาจเก่าดังกล่าวแล้วก็ตาม ก็ได้เป็นเครื่องมือให้ปรีดีใช้ในการบรรลุซึ่งอุดมการณ์ดังกล่าวอยู่ไม่น้อย เพราะต่อมาเมื่อปรีดีได้เข้าดำรงตำแหน่งสำคัญๆ ในทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นรัฐมนตรี ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ รวมถึงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ตามระบอบรัฐธรรมนูญที่ปรีดีมีส่วนในการสร้างขึ้นนั่นเอง ปรีดีได้ใช้โอกาสนั้นในการบรรลุเป้าหมายในทางอุดมการณ์ที่ปรีดีเรียกว่า *"สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย"* ของตนเอง รวมถึงความพยายามในการบรรลุถึงซึ่งหลัก 6 ประการของคณะราษฎรอย่างเต็มที่ ภายใต้ข้อจำกัดทางการเมืองในขณะนั้น ทั้งนี้ ในขณะที่ปรีดีดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยนั้น ปรีดีได้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเพื่อส่งเสริมให้ข้าราชการและประชาชนมีโอกาสศึกษาได้อย่างแพร่หลาย ซึ่งเป็นการเผยแพร่และปลูกฝังอุดมการณ์ระบอบประชาธิปไตยด้วย

ขณะดำรงตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ปรีดีได้ดำเนินการที่เป็นการต่อต้านเผด็จการ และปฏิบัติการเพื่อให้ชาติไทยได้เอกราชอธิปไตยสมบูรณ์กลับคืน เป็นผู้ริเริ่มและมี

---

[21] "คำแถลงประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม," ใน นรนิติ เศรษฐบุตร, <u>เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 (โดยสภาผู้แทนราษฎรชุดแรก)</u>, (นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, 2552), น. 17.

[22] ระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ ประกอบด้วย ระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ ระบบประชาธิปไตยทางการเมือง และทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตย ซึ่งเป็นหลักนำทางจิตใจ

Ref. code: 25595601032138UXP

ส่วนสำคัญในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่ 3 ของประเทศไทยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ทรงลงพระปรมาภิไธย ในวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 ซึ่งปรีดีในฐานะนายกรัฐมนตรี เป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ และประกาศใช้เป็น *"รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489"* ในวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 อันเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ปรีดีบอกว่าเป็น *"รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์"* และ *"ได้บัญญัติให้ประชาชนมีสิทธิมนุษยชนอย่างสมบูรณ์"* ที่ได้ตราขึ้นโดยถูกต้องตามวิธีการที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 อันเป็นฉบับที่สืบต่อมาจากรัฐธรรมนูญฉบับ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ทุกประการ[23] กระทั่งต่อมาในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 มี "คณะรัฐประหาร" ที่ใช้ชื่อว่า "คณะทหารแห่งชาติ" ที่นำโดยพลโท ผิน ชุณหะวัณ นำกำลังทหารยึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาล พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ล้มล้างรัฐธรรมนูญเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญไทย แล้วสถาปนารัฐธรรมนูญชั่วคราวที่มีสมญานามว่า "รัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่ม" ที่ปรีดีเห็นว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่ตกเป็น "โมฆะ" และเป็นแม่แบบของรัฐธรรมนูญที่มีลักษณะเป็น"อำมาตยาธิปไตย"[24] ซึ่งส่งผลให้รัฐธรรมนูญฉบับ 2492 และฉบับต่อๆ มา อาทิ ฉบับ 2517 ที่ถือเอาฉบับ 2492 เป็นแม่บทนั้น เป็นรัฐธรรมนูญโมฆะ[25] และเป็นรัฐธรรมนูญ "อำมาตยาธิปไตย" ตามไปด้วย

แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีนั้น ไม่เพียงแต่ปรากฏอยู่ใน "คำอธิบายกฎหมายปกครอง" "ประกาศคณะราษฎร""พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม ชั่วคราว พุทธศักราช 2475""รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475" และ "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489" ดังที่กล่าวมาข้างต้นเท่านั้น หากแต่ยังปรากฏให้เห็นเป็นร่องรอยอยู่ในตลอดช่วงชีวิตของปรีดี นับแต่ปรีดีจำความได้เลยทีเดียว แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีมีพัฒนาการมาเป็นลำดับนับแต่วัยเด็ก จนเข้ารับการศึกษาชั้นประถม มัธยม ตลอดจนเข้ารับการศึกษา ณ โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม และประเทศฝรั่งเศส ตามลำดับ กระทั่งปรีดีกับสมาชิกทำการก่อตั้ง "คณะราษฎร" และก่อการอภิวัฒน์สยาม ก่อตั้งระบอบรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตยในเวลาต่อมา แม้ภายหลังการรัฐประหารในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ที่ทำให้ปรีดีต้องลี้ภัยทางการเมืองไปอยู่ในต่างประเทศแล้ว ปรีดีก็ยังได้แสดงแนวความคิดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญปรากฏให้เห็นมากมายทั้งในทางหนังสือ บทความ

---

[23] ปรีดี พนมยงค์, ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : แม่คำผาง, 2553), น. 227.

[24] *เพิ่งอ้าง*, น. 94-100.

[25] *เพิ่งอ้าง*, น. 227-231.

Ref. code: 25595601032138UXP

ปาฐกถา บทสัมภาษณ์ และในทางอื่นๆ อยู่เสมอตลอดช่วงชีวิตของปรีดี ดังนั้น แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีจึงไม่เพียงแต่ปรากฏอยู่ในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ 3 ฉบับแรกดังกล่าวเท่านั้น หากแต่ได้ปรากฏเป็นผลงานที่ปรีดีที่ได้ดำเนินการและแสดงไว้ในที่ต่างๆ มากมายอีกด้วย ในทางกลับกัน ในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญเองหากไม่นับรวมรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ปรีดีเป็นผู้ร่างด้วยตนเองเพียงผู้เดียวแล้ว บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญบางเรื่องก็อาจไม่ได้มาจากแนวความคิดของปรีดีก็เป็นได้

การศึกษาถึงสถานะ บทบาท ผลงาน และแนวความคิดของปรีดีนั้น อาจมีมาแล้วมากมายแทบทุกด้าน ทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมที่ประกอบกันขึ้นเป็นสังคมไทย แต่ด้วยเหตุที่สังคมไทยหาได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ไม่ ในทางกลับกันสังคมไทยได้เคลื่อนที่และเปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมออย่างไม่หยุดยั้งตามกฎแห่งความเป็นอนิจจังของสังคมและสรรพสิ่งทั้งหลาย แนวความคิดทั้งหลายของปรีดีจึงได้ท้าทายกาลเวลา ยุคสมัย และผู้คนในสังคมรุ่นหลัง ให้ต้องทำการศึกษาเรียนรู้ ตีความและให้คุณค่าในฐานะที่เป็นมรดกทางความคิดของสังคมไทยที่ล้ำค่าเสมอมา กล่าวโดยเฉพาะบทบาทที่ปรีดีได้เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของกฎหมายรัฐธรรมนูญของไทยดังที่ได้กล่าวมาแล้วโดยสังเขปแต่ต้นนั้น ได้ท้าทายให้ผู้เขียนใคร่ศึกษาว่า ปรีดีมีแนวความคิดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญอย่างไร มีปัจจัยใดบ้างที่ได้หล่อหลอมและมีอิทธิพลต่อแนวความคิดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีบ้าง แล้วแนวความคิดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีนั้น มีแนวความคิดใดที่ได้ปรากฏอยู่ในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่ปรีดีมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงบ้าง และแนวความคิดใดบ้างที่ปรากฏเป็นเพียงแนวความคิดเท่านั้น ตลอดจนใคร่ศึกษาว่า ปรีดีได้อาศัยระบอบรัฐธรรมนูญที่ได้สร้างขึ้นนั้นบรรลุซึ่งอุดมการณ์ของตนเองและคณะราษฎรอย่างไรบ้าง

ทั้งนี้ สมควรกล่าวไว้ด้วยว่าโดยที่ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานะและบทบาทของปรีดีนั้นไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียว ปรีดีถูกทำให้เป็นทั้งพระเอกและผู้ร้ายในทางประวัติศาสตร์การเมือง และประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญ ขึ้นอยู่กับทัศนะทางสังคมของผู้กระทำนั้นว่ามีทัศนะทางสังคมแบบใด สภาพการณ์ที่การให้คุณค่าต่อสถานะและบทบาทของบุคคลในประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญไทยยังขึ้นอยู่กับมุมมองในทางทัศนะทางสังคมของบุคคลอันเป็นเรื่องในทางอัตวิสัย ขาดการใช้เอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในการอ้างอิงข้อมูล ในสภาพการณ์ที่สังคมไทยยังมีความลักลั่นต่อทิศทางในการกำหนดเป้าหมายทางสังคมโดยใช้รัฐธรรมนูญเป็นเครื่องมือ และในสภาพการณ์ที่การศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญไทยยังเป็นปัญหาอยู่ การศึกษาว่าปรีดีนั้นแท้ที่จริงเป็นพระเอกหรือเป็นผู้ร้ายกันแน่ในมุมมองประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญไทยจึงยังมีความจำเป็นอยู่นั่นเอง แต่ก่อนที่จะจัดให้ปรีดีเป็นพระเอกหรือผู้ร้ายได้นั้น ไม่อาจอาศัยเพียงทัศนะทางสังคมของบุคคลแต่เพียงอย่างเดียวในการกำหนด หากแต่ต้องอาศัยสัจจะในทางประวัติศาสตร์

Ref. code: 25595601032138UXP

เกี่ยวกับแนวความคิดและการกระทำของปรีดีว่า ปรีดีมีแนวความคิดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญแบบใด มีบทบาทและสถานะในทางประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญอย่างไรบ้างด้วย

การศึกษาแนวความคิดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี พนมยงค์ ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะครอบคลุมเนื้อหาทางกฎหมายรัฐธรรมนูญตั้งแต่เรื่องของรัฐ รูปของรัฐ รูปแบบการปกครอง สถาบันการเมืองและองค์กรทางรัฐธรรมนูญ ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรทางรัฐธรรมนูญ ตลอดจนเรื่องสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญ โดยจะสำรวจและรวบรวมแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญที่ปรีดีได้แสดงไว้ในที่ต่างๆ ทั้งคำอธิบายกฎหมาย ข้อเขียนส่วนตัว รายงานการประชุมสภา คำอภิปราย ปาฐกถา รวมถึงบทสัมภาษณ์ต่างๆ โดยถือว่าแหล่งข้อมูลเหล่านี้เป็นแหล่งข้อมูลหลักที่แสดงถึงแนวความคิดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี ตลอดจนศึกษาเชื่อมโยงกับประกาศคณะราษฎร บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่ปรีดีมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงทั้ง 3 ฉบับแรกของประเทศไทย ได้แก่ พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ตลอดจนบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญในฉบับอื่นๆ บ้าง เฉพาะในส่วนที่จำเป็นต้องใช้ในการวิเคราะห์เชื่อมโยงและเปรียบเทียบกับแนวความคิดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ภาค ภาคที่ 1 จะเป็นการกล่าวถึงบริบทร่วมสมัย คำสอนทางกฎหมายรัฐธรรมนูญและแนวความคิดทางปรัชญาบางประการของปรีดี พนมยงค์ โดยมีเนื้อหารวมทั้งสิ้น 2 บท ดังนี้

ในบทที่ 1 จะเริ่มต้นด้วยการศึกษาถึงบริบทร่วมสมัยของปรีดี และเหตุการณ์ที่อาจมีอิทธิพลต่อแนวความคิดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี ที่จะช่วยให้ทราบถึงร่องรอยแนวความคิดทางรัฐธรรมนูญของปรีดี ว่ามีความเป็นมา มีลำดับและพัฒนาการมาอย่างไรบ้าง โดยศึกษาจากสภาพสังคมที่ปรีดีได้ถือกำเนิดมาและได้เข้าไปมีประสบการณ์ร่วมกับสังคมนั้นๆ ในช่วงเวลาตั้งแต่ก่อนและหลังจากที่ปรีดีถือกำเนิดมาในสยาม และเข้าสู่การเรียนการศึกษาในแต่ละช่วงชั้นตลอดมาจนกระทั่งไปศึกษาต่อ ณ ประเทศฝรั่งเศสและจบการศึกษากลับมา ว่ามีสภาพการณ์เช่นไรและมีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมจิตสำนึกและแนวความคิดของปรีดีอย่างไรบ้าง

ในบทที่ 2 จะเป็นการกล่าวถึงคำสอนทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี พนมยงค์ที่ปรากฏในคำอธิบายกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” ที่ปรีดีเขียนขึ้นในปี พ.ศ. 2474 รวมถึง คำสอนทางกฎหมายรัฐธรรมนูญที่ปรีดีได้แสดงไว้ในที่ต่างๆ ว่าปรีดีได้สอดแทรกคำสอนทางกฎหมายรัฐธรรมนูญไว้ในเรื่องใด และอย่างไรบ้าง ทั้งนี้ ในบทนี้จะได้กล่าวถึงแนวความคิดทางปรัชญาของปรีดี ว่าด้วยเรื่อง “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” และ “ประชาธิปไตยสมบูรณ์”

Ref. code: 25595601032138UXP

อันเป็นแนวความคิดทางปรัชญาที่เป็นพื้นฐานแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีในหลายๆ เรื่อง ตลอดจนเป็นหลักในการดำเนินการในทางการเมืองของปรีดีด้วย

สำหรับในภาคที่ 2 นั้น จะเป็นการกล่าวถึงสถานะและบทบาทของปรีดี ที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายรัฐธรรมนูญไทย รวมถึงการนำเสนอและวิเคราะห์ข้อความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี เกี่ยวกับเรื่องที่ว่าด้วยกฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายการเลือกตั้ง องค์กรทางรัฐธรรมนูญ ได้แก่ พระมหากษัตริย์ องค์กรฝ่ายนิติบัญญัติ องค์กรฝ่ายบริหาร องค์กรฝ่ายตุลาการ และเรื่องที่ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 บท ดังนี้

บทที่ 3 จะกล่าวถึงกล่าวถึงบทบาทของปรีดี ที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายรัฐธรรมนูญไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รัฐธรรมนูญ 3 ฉบับแรกของไทย ได้แก่ พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พุทธศักราช 2475 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ว่าปรีดีมีบทบาทอย่างไรในการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญเหล่านี้ การเกิดขึ้นและสิ้นสุดลงของรัฐธรรมนูญ 3 ฉบับแรกนี้มีนัยในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญอย่างไร และกล่าวถึงบทบาทของปรีดีในขณะที่ดำรงตำแหน่งทางการเมืองไม่ว่าจะเป็นรัฐมนตรี ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ รวมถึงนายกรัฐมนตรี ว่าปรีดีได้ใช้ระบอบรัฐธรรมนูญที่มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดอันเป็นโครงสร้างเบื้องบนของสังคมที่ปรีดีมีส่วนในการสร้างขึ้นนั้นเป็นเครื่องมือและโอกาสในการบรรลุเป้าหมายในทางอุดมการณ์ทางการเมือง รวมถึงมีการปรับใช้แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญขอตนเองในความเป็นจริงในขณะนั้น อย่างไรบ้าง

บทที่ 4 จะนำเสนอ วิเคราะห์ และประเมินข้อความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี ว่าข้อความคิดต่างๆ ในเรื่องที่เกี่ยวกับกฎหมายรัฐธรรมนูญ ได้แก่ แนวความคิดในเรื่องของรัฐ รูปของรัฐ รูปแบบการปกครอง กฎหมายการเลือกตั้ง รวมถึงองค์กรทางรัฐธรรมนูญ ได้แก่ พระมหากษัตริย์ องค์กรฝ่ายนิติบัญญัติ องค์กรฝ่ายบริหาร องค์กรฝ่ายตุลาการ และในส่วนที่ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญ ทั้งที่ปรากฏในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ 3 ฉบับแรก ที่ปรีดีมีส่วนร่วมโดยตรง ตลอดจนผลงานในส่วนอื่นๆ ของปรีดีด้วยว่า ปรีดีได้ให้คุณค่าหรือมีแนวความคิดในเรื่องเหล่านั้น อย่างไรบ้าง

และในบทสุดท้ายจะเป็นการสรุปแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีที่ได้จากการศึกษาทั้งหมด

Ref. code: 25595601032138UXP

ภาคที่ 1
บริบทร่วมสมัย คำสอนและข้อความคิดบางประการของปรีดี พนมยงค์

Ref. code: 25595601032138UXP

บทนำของภาค

ปรีดีกล่าวอยู่เสมอว่า *“ความเป็นอยู่ของมนุษย์เป็นสิ่งกำหนดจิตสำนึกของมนุษย์”* จิตสำนึกของมนุษย์บางประการได้กลายเป็นพื้นฐานแนวความคิดของมนุษย์ แนวความคิดของมนุษย์จึงไม่ได้เกิดขึ้นมาลอยๆ หากแต่มีเหตุและปัจจัยกำหนดให้เกิดขึ้น ด้วยเหตุที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคม สังคมที่มนุษย์ถือกำเนิดมา ที่มนุษย์ได้เข้าไปรับรู้ สัมผัสและมีประสบการณ์ต่อสังคมนั้นๆ จึงมีผลต่อจิตสำนึกหรือแนวความคิดของมนุษย์นั้นอยู่ไม่มากก็น้อย การศึกษาแนวความคิดของมนุษย์คนหนึ่งจึงจำเป็นต้องศึกษาถึงสังคมที่มนุษย์นั้นถือกำเนิดมา สังคมที่ได้เข้าไปรับรู้ สัมผัสและมีประสบการณ์ต่อในแต่ละช่วงเวลาว่ามีสภาพอย่างไร เหตุปัจจัยเหล่านี้มีผลต่อการก่อกำเนิดและพัฒนาการทางแนวความคิดในเรื่องนั้นๆ อย่างไรบ้าง ในขณะเดียวกัน จิตสำนึกหรือแนวความคิดของมนุษย์ก็ย่อมมีผลสะท้อนกลับไปหล่อหลอมสังคมได้ด้วยเช่นกัน หากจิตสำนึกหรือแนวความคิดนั้นได้รับการนำมาปฏิบัติให้เกิดผลใดๆ ขึ้นในสังคม

ในภาคที่ 1 นี้จะได้ทำการศึกษาถึงสังคมที่เป็นบริบทร่วมสมัยของปรีดี นับตั้งแต่สังคมสยามก่อนที่ปรีดีถือกำเนิดมา สังคมสยามในขณะที่ปรีดีถือกำเนิดมา ตลอดจนได้เข้าไปศึกษาในชั้นประถม มัธยม โรงเรียนกฎหมาย กระทั่งไปศึกษาต่อ ณ ประเทศฝรั่งเศส รวมถึงบริบทของสังคมฝรั่งเศสและยุโรปในขณะที่ปรีดีไปศึกษา ว่ามีสภาพเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมอย่างไร รวมถึงวิเคราะห์ว่า ในแต่ละสังคมและเหตุการณ์ที่ปรีดีมีประสบการณ์ร่วมนั้น มีสิ่งใดที่อาจมีอิทธิพลต่อแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีและมีอย่างไรบ้าง อนึ่ง ในภาคนี้จะศึกษาถึงคำสอนทางทฤษฎีกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีที่ปรากฏในงานเขียนและที่ปรีดีได้แสดงไว้ในที่ต่างๆ ทั้งก่อนการอภิวัฒน์ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” ที่ปรีดีเขียนขึ้นในปี พ.ศ. 2474 รวมถึง คำสอนทางทฤษฎีกฎหมายรัฐธรรมนูญที่ปรีดีได้แสดงไว้ในที่ต่างๆ ว่าปรีดีได้กล่าวถึงทฤษฎีกฎหมายรัฐธรรมนูญไว้ในเรื่องใด และอย่างไรบ้าง โดยจะรวบรวมและนำมาจัดให้เห็นเป็นหมวดหมู่ และเป็นระบบมากขึ้น นอกจากนี้จะได้ศึกษาด้วยว่าแนวความคิดพื้นฐานทางปรัชญาของปรีดีที่เรียกว่า “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” และ แนวความคิด “ประชาธิปไตยสมบูรณ์” ว่าเป็นอย่างไร เกี่ยวข้องและส่งผลอย่างไรต่อแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี และเป็นหลักในการดำเนินการในทางการเมืองของปรีดีอย่างไร ซึ่งบางส่วนของปรัชญาและแนวความคิดเหล่านั้นจะนำไปใช้วิเคราะห์ในภาคที่ 2 ด้วย

Ref. code: 25595601032138UXP

บทที่ 1
บริบทร่วมสมัย และเหตุการณ์ที่อาจมีอิทธิพลต่อแนวความคิด ทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี พนมยงค์

1.1 ความทั่วไป

ในบทนี้จะทำการศึกษาถึงบริบทร่วมสมัยของปรีดีที่จะช่วยให้ทราบถึงร่องรอยแนวความคิดทางรัฐธรรมนูญของปรีดี โดยศึกษาจากสภาพสังคมซึ่งปรีดีได้ก่อกำเนิดมาและได้เข้าไปมีประสบการณ์ร่วมกับสังคมนั้นๆ ว่ามีสภาพการณ์เช่นไร และอาจมีผลต่อจิตสำนึกและได้หล่อหลอมแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีอย่างไร ทั้งนี้ ตามหลักแห่งจิตสำนึกของมนุษย์ตามทฤษฎีที่ปรีดีกล่าวไว้ว่าเป็นวิทยาศาสตร์สังคม ที่มีสาระสรุปได้โดยย่อว่า *"ความเป็นอยู่ของมนุษย์เป็นสิ่งกำหนดจิตสำนึกของมนุษย์"* ความเป็นอยู่ดังกล่าวนี้ หมายถึง *"ฐานะและวิถีดำรงชีวิต"*[1] ของมนุษย์นั่นเอง ทั้งนี้ ด้วยเหตุมนุษย์เป็นสัตว์สังคม และสังคมมนุษย์ก็เป็นหนึ่งในสรรพสิ่งที่ต้องตกอยู่ภายใต้กฎแห่งความเป็นอนิจจังนั้น ที่ย่อมมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่หยุดยั้ง เมื่อเครื่องมือการผลิตชีวปัจจัยของมนุษย์สังคมได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงไป มนุษย์ซึ่งเป็นผู้ทำและใช้ซึ่งเครื่องมือการผลิตนั้นก็ต้องพัฒนาไปตามจึงจะเป็นพลังการผลิตที่ทำให้การผลิตได้ผลอุดมสมบูรณ์ขึ้น ครั้นแล้วความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของมนุษย์ในสังคมก็จะต้องเปลี่ยนตาม จึงจะไม่เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ แล้วเมื่อระบบเศรษฐกิจอันเป็นรากฐานของสังคมได้เปลี่ยนไปแล้ว ระบบการเมืองของสังคมก็จำต้องเปลี่ยนไปตามเพื่อให้สมานกัน มิฉะนั้นก็จะก่อให้เกิดความขัดแย้งกับระบบเศรษฐกิจที่เป็นรากฐาน และก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ จากนั้นทัศนะทางสังคมของมนุษย์ก็เกิดขึ้นเป็นหลักนำให้มนุษย์มีการเคลื่อนไหวเพื่อจะนำมาซึ่งสิ่งอันจำเป็นแก่ระบบเศรษฐกิจที่พัฒนาขึ้นใหม่[2] ในสังคมสยามเองเมื่อทรรศนะอันเกิดจากระบบทุนนิยมสมัยใหม่ในยุโรปได้ตามเข้ามานั้น ก็มีเสียงเรียกร้องภายในสยามจากผู้ที่เคยศึกษาในยุโรป อเมริกา ที่ไม่ใช่พวกหัวดื้อรั้นของระบบศักดินาที่

---

[1] ปรีดี พนมยงค์, ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ สัมภาษณ์โดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, จัดพิมพ์โดย คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาลนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ภาคเอกชน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กังหัน, 2542), น. 15-16.

[2] ปรีดี พนมยงค์, ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : แม่คำผาง, 2553), น.65.

Ref. code: 25595601032138UXP

ล้าหลังจนเกินไป ต้องการให้มีการเปลี่ยนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญมากยิ่งขึ้น แต่เสียงเรียกร้องนั้นก็มีระดับต่างๆ กัน บางพวกขอเอาแต่น้อยๆ บางพวกก็ขอให้อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญครบถ้วนตามหลักประชาธิปไตยสมบูรณ์ สุดแท้แต่บุคคลใดจะจำกัดทรรศนะของตนเองเพียงใด[3] แน่นอนว่าสังคมสยามในระยะนี้เป็นช่วงที่ปรีดีได้ถือกำเนิดและถูกหล่อหลอมจิตสำนึกโดยสภาพสังคมดังกล่าวไม่มากก็น้อย จนกระทั่งเป็นปัจจัยให้มีการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เพื่อเปลี่ยนระบบการเมืองของสังคมอันเป็นโครงสร้างเบื้องบนของสังคมให้สมานกับระบบเศรษฐกิจอันเป็นรากฐานของสังคมที่ได้เปลี่ยนไปแล้วนั้นโดยที่ปรีดีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ นั่นเอง

1.2 สภาพเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของสยามโดยทั่วไป

เมื่อระบบทุนสมัยใหม่ในยุโรปได้พัฒนาเป็นระบบทุนใหญ่มหาศาลยิ่งขึ้นเป็นบรมธนานุภาพหรือจักรวรรดินิยมที่ได้แผ่อำนาจมาในสยาม และประเทศด้อยพัฒนาอื่นๆ สยามเองก็ถูกบังคับให้จำต้องทำสนธิสัญญากับประเทศทุนนิยมต่างๆ อันเป็นผลให้สยามจำต้องรับเอาระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเข้ามาคู่เคียงกับระบบเศรษฐกิจแบบศักดินาสมัยเก่า ดังนั้น ทัศนะอันเกิดจากระบบทุนนิยมสมัยใหม่ในยุโรปจึงได้ตามเข้ามาในสยามด้วย[4] สภาพสังคมสยามที่ปรีดีกำเนิดมาและสัมผัสนั้นอยู่ในช่วงที่มีพื้นฐานเป็นระบบเศรษฐกิจศักดินา ที่กำลังก้าวเข้าสู่ระบบทุนนิยมที่เริ่มแตกหน่ออ่อนมาตั้งแต่ตอนปลายรัชสมัยของรัชกาลที่ 4 และค่อยๆ คืบคลานเติบโตขึ้นตามลำดับ ประวัติศาสตร์การเติบโตและการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในสยามนั้น เห็นได้จากการที่ปล่องควันไฟของโรงงานอุตสาหกรรมปล่องแรกในสยามได้เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2401 ในสมัยรัชกาลที่ 4 ปล่องควันไฟดังกล่าวนี้เป็นของโรงสีข้าว American Steam Rice Mill เจ้าของเป็นชาวอเมริกัน และเมื่อเวลาผ่านไปปล่องควันไฟของโรงสีข้าวก็ได้เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ พร้อมกับอุตสาหกรรมและการค้าแขนงอื่นๆ ก็ได้

---

[3] *เพิ่งอ้าง*, น. 67.

[4] ปรีดี พนมยงค์, "บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบอบประชาธิปไตย," ใน แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552), น. 28.

Ref. code: 25595601032138UXP

ติดตามมา เช่น กิจการโรงพิมพ์ กิจการเมืองแร่ กิจการไฟฟ้า และกิจการอื่นๆ อีก ซึ่งเป็นกิจการในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม[5]

ในขณะที่ระบบการเมืองและกฎหมายของสยามในขณะนั้นยังเป็นของระบบเก่าแบบศักดินา เป็นสังคมที่มีรูปแบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่อำนาจและสิทธิ์อันสมบูรณ์เป็นของพระราชา[6] อันเป็นระบบที่เก่าแก่ที่มีมาแล้วหลายศตวรรษ ระบบนี้มีพลังมากมาย พระมหากษัตริย์ที่เป็นประมุขของสังคมทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุด คือเป็นเจ้าชีวิตของสมาชิกแห่งสังคมและเป็นเจ้าแผ่นดิน ทั้งยังเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่สำคัญของสังคมในสมัยศักดินา นั่นคือ ที่ดิน ดังที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี และเป็นหลักที่ถือต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ว่า *"ที่ดินทั้งหลายในแว่นแคว้นกรุงศรีอยุธยาฯ เป็นของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยพระบรมเดชานุภาพ ฯลฯ"*[7] ระบบการเมืองและกฎหมายลักษณะดังกล่าวไม่ตอบสนองต่อระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เป็นเหตุให้สยามต้องทำสนธิสัญญากับประเทศทุนนิยมตะวันตก อันเป็นสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ เพื่อรองรับกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่ถาถมเข้ามาในสยามนั่นเอง

ปรีดีถือกำเนิดมาในช่วงที่สยามตกอยู่ในสภาวะที่มีความขัดแย่งกันระหว่างระบบเศรษฐกิจทุนนิยมสมัยใหม่ที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานของสังคม กับระบบการเมืองและสังคมแบบศักดินาที่ล้าหลังในสมัยนั้น ไม่เฉพาะแต่ในช่วงชีวิตของปรีดีเท่านั้นที่มีเหตุการณ์ที่ต้องการเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจและระบบการเมืองและสังคมให้มีความสอดคล้องกัน ก่อนที่ปรีดีจะถือกำเนิดมานั้น ก็มีเหตุการณ์ในลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นมาแล้วในสังคมสยาม คือความต้องการในการเปลี่ยนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบอื่นที่เห็นว่าก้าวหน้าและเหมาะสมกว่า เช่น เหตุการณ์ที่มีการทำหนังสือกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ขอให้ทรงเปลี่ยนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบที่ปกครองด้วยรัฐธรรมนูญ เป็นต้น นอกจากนี้ ตลอดช่วงชีวิตของปรีดีตั้งแต่วัยเด็กจนกระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้ปรากฏเหตุการณ์ที่ได้หล่อหลอมแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญให้ปรีดี ตลอดจนการได้ประสบกับความทุกข์ยากของชาวนาในความเป็นจริงก็ยิ่งทำให้ความคิดของปรีดีมีความชัดเจนมากขึ้นในการที่ต้องเปลี่ยนสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปตามลำดับ

---

[5] สุพจน์ ด่านตระกูล, ประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญ, (นนทบุรี : สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (แห่งประเทศไทย), 2550), น. 6.

[6] จิตร ภูมิศักดิ์, โฉมหน้าศักดินาไทย, พิมพ์ครั้งที่ 9 (นนทบุรี : ศรีปัญญา, 2550), น. 49.

[7] ปรีดี พนมยงค์, ความเป็นอนิจจังของสังคม, พิมพ์ครั้งที่ 10 (กรุงเทพมหานคร : สายธาร, 2552), น. 36-37.

Ref. code: 25595601032138UXP

1.3 ชาติภูมิ การศึกษา และการหล่อหลอมชั้นต้น

ชาติภูมิและการศึกษาในชั้นต้นของปรีดีนั้น นับเป็นส่วนสำคัญในการหล่อหลอมแนวความคิดและจิตสำนึกของปรีดีมาเป็นลำดับ ปรีดีถือกำเนิดมาในครอบครัวชาวนาที่มีบิดาเป็นชาวนาหัวก้าวหน้าและใส่ใจในการศึกษาของบุตร ปรีดีได้ยินได้ฟังเรื่องราวเกี่ยวกับสภาผู้แทนราษฎรตั้งแต่เรียนชั้นประถมโดยจำได้แต่เพียงเค้าลาง และได้เรียนรู้แบบการปกครองประเทศจากห้องเรียน ได้สัมผัสกับประสบการณ์ในเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองของพระเจ้าแผ่นดินเหนือกฎหมาย ตลอดจนได้สัมผัสกับภาวะความเป็นอยู่ตามความเป็นจริงจากความทุกข์ยากของชาวนา จนได้ข้อสรุปให้ตนเองก่อนที่จะเข้าเรียนต่อในชั้นสูงขึ้นไปในขณะนั้นว่า ถ้าเมืองไทยมี parliament คือ สภาที่ราษฎรเลือกผู้แทนไปประชุมเพื่อเรียกร้องรัฐบาลให้บำบัดทุกข์บำรุงสุขของราษฎรได้แล้ว ก็จะแก้ไขความเดือดร้อนของราษฎรได้ เลยทีเดียว

1.3.1 ชาติภูมิ

ปรีดี พนมยงค์ ถือกำเนิดในตระกูลสามัญชน ณ บ้านเรือนแพ หน้าวัดพนมยงค์ ตำบลท่าวาสุกรี อำเภอกรุงเก่า (อำเภอเมืองพระนครศรีอยุธยา) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา[8] เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2443 เป็นลูกคนที่สองของนายเสียง และนางลูกจันทน์ ซึ่งมีอาชีพทำนา ปรีดีมีพี่น้องทั้งหมด 8 คน เป็นชาย 4 คน เป็นหญิง 4 คน[9] ปรีดีได้เล่าไว้ว่า *"...เมื่อเริ่มจำความได้ก็เห็นเคหะสถานของครอบครัวที่ตกทอดมาจากปู่ย่าซึ่งแสดงว่าเป็นครอบครัวที่สมัยนั้นเรียกว่า "ผู้มีอันจะกิน" เปรียบเทียบได้กับการแบ่งชนชั้นที่นักวิชาการสมัยใหม่เรียกว่า "นายทุนชั้นกลาง"แต่ไม่ใช่นายทุนสมัยใหม่ (Modern Capitalist) หากเป็นนายทุนตามวิธีการผลิตศักดินา (Feudal mode of production) จึงเข้าลักษณะเป็น "คหบดี"*[10] *ตามวิธีแบ่งวรรณะสมัยศักดินา ปู่ย่าของปรีดีมีบุตรชายหญิงหลายคน ซึ่งได้รับส่วนแบ่งไปประกอบอาชีพ บางคนรักษาฐานะคหบดีไว้ได้ บางคนก็ขาดทุนตกเป็นผู้มีทุนน้อย ส่วนบิดาของปรีดีเลือกอาชีพทำนา จึงประสบชะตากรรมอย่างชาวนาซึ่งกระทบถึงความเป็นอยู่ของ*

---

[8] ดุษฎี พนมยงค์, <u>ปรีดี พนมยงค์ กับชีวิต 21 ปีในจีน</u>, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2555), น. 13. ผู้สนใจกำเนิดสกุลพนมยงค์ โปรดอ่านในเล่มดังกล่าว น. 21-32 ซึ่งปรีดีได้บันทึกเรื่องราวของสกุล "พนมยงค์" ไว้อย่างละเอียด โดยปรีดีนั้นเป็นคนไทยเชื้อสายจีนนับได้ลำดับชั้นที่ 4

[9] "ปรีดี พนมยงค์ ชีวิตและผลงาน พ.ศ. 2443-2526," สืบค้นเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม 2559, จาก http://www.pridi-phoonsuk.org/pridi-life-and-works-1900-1983/ .

[10] คหบดี (คฤหบดี) คือ ผู้ครองเรือนซึ่งมีที่ดินและสมบัติขนาดกลาง โปรดดูรายละเอียดการแบ่งวรรณะ ฐานันดร ชนชั้น ของปรีดี ใน ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 7*, น. 56-59.

Ref. code: 25595601032138UXP

ครอบครัว ปรีดีประสบพบเห็นความอัตคัตของบิดามารดา และเมื่อไปอยู่กับบิดาก็พบเห็นความอัตคัตขัดสนของชาวนาทั่วไป..."[11] และโดยที่สังคมสยามโดยทั่วไปเป็นสังคมที่สมาชิกส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ปรีดีเองก็เป็นพุทธศาสนิกชนสืบทอดต่อมาจากบรรพบุรุษเช่นเดียวกับคนอื่นๆ ปรีดีเล่าถึงสภาพครอบครัวที่เคร่งครัดในคำสอนของพุทธศาสนาที่ตนเองถือกำเนิดมาว่า *"...ครอบครัวฝ่ายบิดาและมารดาผมจะมีฐานะทางเศรษฐกิจอย่างไรก็ตาม แต่เป็นครอบครัวที่ปฏิบัติเคร่งครัดตามคำสอนของพุทธศาสนาซึ่งผมสัมผัสตั้งแต่จำความได้..."*[12] การที่ปรีดีได้เกิดในครอบครัวของชาวนาและเป็นชาวนาที่นับถือและปฏิบัติเคร่งครัดตามคำสอนของพุทธศาสนานี้เอง คงได้ก่อให้ปรีดีเกิดจิตสำนึกเห็นใจคนยากคนจนและคนถูกเบียดเบียนข่มเหง ปรีดีจึงมีความสนใจและเห็นใจชาวนาและราษฎรที่ประสบกับความยากลำบากในการดำเนินชีวิตในสังคม นอกจากนี้ ความเอาใจใส่ในการศึกษาของบุตรของนายเสียง บิดาของปรีดี เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ปรีดีมีแนวความคิดที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะปรีดีได้นำความรู้ที่ได้จากการเรียนมาพิจารณาใคร่ครวญถึงการประยุกต์ทฤษฎีให้เข้ากับสภาพความเป็นอยู่ของคนในสังคมที่เป็นอยู่จริง ดังจะได้กล่าวต่อไป

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่หล่อหลอมตั้งแต่วัยเยาว์ คือการที่ปรีดีได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี นายเสียง บิดาของปรีดีนั้นแม้จะเป็นชาวนา แต่ก็ได้ชื่อว่าเป็นชาวนาที่มีหัวคิดที่ก้าวหน้ามากคนหนึ่ง ตามประวัติของนายเสียงที่เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้บันทึกถึงนายเสียงไว้ว่า *"...นายเสียง พนมยงค์ เป็นผู้สนใจในกสิกรรม และที่สนใจที่สุดคือการทำนา ดูเหมือนกับว่าพบกับข้าพเจ้าทีไรที่จะไม่พูดเรื่องทำนาเป็นไม่มี แต่ถึงว่าจะฝักใฝ่อยู่กับการทำนามากก็จริง นายเสียง พนมยงค์ มิได้ละเลยที่จะสงเคราะห์และให้การศึกษาแก่บุตรเลย พยายามส่งบุตรเข้าเรียนศึกษาในชั้นต้น เมื่อยังเยาว์อยู่ก็ได้เรียนในโรงเรียนที่ใกล้บ้าน ครั้นโตขึ้นก็ส่งลงมาอยู่กับญาติและศึกษาเล่าเรียนในกรุงเทพฯ ทำดังนี้นับว่าได้ผลดีสมความประสงค์ เป็นอันว่านายเสียง พนมยงค์ ได้กระทำหน้าที่เป็นบิดาที่ดี และตั้งใจสงเคราะห์บุตรตามธรรมเนียม นับเข้าอยู่ในมงคลอุดมน่าสรรเสริญ..."*[13] ด้วยความเอาใจใส่ของนายเสียง ปรีดีจึงเป็นลูกชาวนาที่ได้รับการศึกษาเป็นอย่างดีมาเป็นลำดับ กระทั่งก่อนปรีดีไปศึกษาในฝรั่งเศสนั้น ปรีดีก็ได้ค่อยๆ รู้จากการศึกษาและ

---

[11] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 22.

[12] *เพิ่งอ้าง*, น. 23. ผู้สนใจเรื่องราวของปรีดีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา โปรดดู พระณานิพิทย์ อินฺทจารี, พุทธศาสนากับปรีดี พนมยงค์, (กรุงเทพมหานคร : ฐานบุ๊ค, 2552) หนังสือเล่มนี้ได้นำเสนอเรื่องราวของปรีดีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ทั้งการปฏิบัติตามหลักธรรม การส่งเสริมบำรุงพุทธศาสนา รวมถึงการนำหลักธรรมไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันไว้อย่างละเอียด

[13] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 18-19.

Ref. code: 25595601032138UXP

ประสบการณ์ และค่อยๆ เกิดจิตสำนึกเห็นสมควรเปลี่ยนการปกครองของพระเจ้าแผ่นดินเหนือกฎหมายมาเป็นพระเจ้าแผ่นดินทรงอยู่ใต้กฎหมาย อันเป็นต้นกำเนิดแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญในระยะต่อมา ตามลำดับ

1.3.2 การศึกษาขั้นต้น และปฐมบทจิตสำนึกว่าด้วย “สภาผู้แทนราษฎร”

เมื่อปรีดีอายุได้ 5 ขวบ นายเสียงได้ส่งปรีดีไปศึกษาหัดอ่านเขียนเรียนตัวอักษรไทยที่ “บ้านครูแสง” ในตำบลท่าวาสุกรี สมัยนั้นยังไม่มี “โรงเรียนอนุบาล” ผู้มีความรู้ทางหนังสือไทยจึงทำหน้าที่เป็นครูอิสระรับสอนหนังสือเด็กเล็กที่บ้านของตนเพื่อหัดอ่านหัดเขียน “ก กา...” ก่อนที่เด็กเหล่านั้นจะเข้าเรียนที่โรงเรียนวัด ซึ่งเป็นโรงเรียนที่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล และสอนตามหลักสูตรที่รัฐบาลกำหนดไว้[14] ปรีดีได้แสดงให้เห็นถึงความเฉลียวฉลาดแต่วัยเยาว์โดย นางน้อม (พนมยงค์) ตามสกุล น้องสาวต่างมารดาของปรีดีได้เล่าถึงปรีดีให้ฟังว่า *“...พี่ปรีดีเรียนอยู่บ้านครูแสงได้สองสามเดือน ก็ไม่ยอมเรียน เพราะเบื่อที่เรียนซ้ำๆ พอรู้แล้วจะไปนั่งเรียนอยู่ทำไม แต่เป็นเด็กก็ไม่รู้จะพูดอย่างไร แต่คุณพ่อก็ไม่ได้ขัดขืนอะไร คุณพ่อไม่เคยตีลูกเลย... ”* นางน้อมได้เล่าถึงปรีดีให้ฟังต่อไปอีกว่า *“...พี่ปรีดีเป็นเด็กหัวดี เรียนได้เดือนสองเดือนก็รู้แล้ว อ่านได้แล้ว แต่ก็เป็นเด็กที่ซนที่สุด เป็นผู้นำในหมู่พี่น้อง ชอบคิดทำอะไรแปลกๆ เมื่อไม่เรียนที่นี่คุณพ่อก็หาที่เรียนให้ใหม่ไปอยู่ที่บ้านน้าฮับ ที่อำเภอท่าเรือเพื่อเรียนหนังสือ น้าฮับเป็นญาติทางมารดา...”*[15]

ด้วยเหตุนี้เอง ปรีดีจึงได้ไปเรียนหนังสือที่ “บ้านหลวงปราณีประชาชน” (เปี่ยม ขะชาติ) ซึ่งเป็นบ้านพักของนายอำเภอท่าเรือเพื่อหัดอ่านเขียนอีกครั้ง เมื่ออายุได้ประมาณ 6 ขวบ อ่านออกเขียนได้คล่องแคล่วจึงได้เข้าเรียนต่อที่ “โรงเรียนวัดไม้รวก” ซึ่งเป็นโรงเรียนรัฐบาลประจำอำเภอท่าเรือตั้งอยู่ไม่ห่างจากบ้านน้า โรงเรียนนี้ถือว่าเป็น 1 ใน 5 ของโรงเรียนที่ทันสมัยแห่งแรกๆ ประจำมลฑลกรุงเก่า เมื่อปรีดีสอบไล่ได้ชั้น 1 แห่งประโยค 1[16] ก็กลับมาอยู่บ้านเกิดอีกครั้งและได้เข้าเรียนที่โรงเรียนวัดศาลาปูนวรวิหารใกล้บ้าน ซึ่งเป็นช่วงที่นายเสียงบิดาได้เลิกทำนาที่ตำบลท่าหลวง เนื่องจากประสบภาวะ

---

[14] วิชัย ภูโยธิน, ก้าวแรกแห่งความสำเร็จ ดร.ปรีดี พนมยงค์, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2539), น. 13.

[15] *เพิ่งอ้าง*, น. 14-15.

[16] ตามหลักสูตรกระทรวงธรรมการสมัยนั้นที่จำแนกการศึกษาสามัญแบ่งออกเป็น 3 ประโยค ได้แก่ประโยค 1 ประโยค 2 และประโยค 3 ซึ่งถ้าเปรียบเทียบก็หมายถึงการศึกษาตอนต้น ตอนกลาง ตอนปลาย นั่นเอง โดยประโยค 1 มี 3 ชั้นประโยค 2 มี 3 ชั้น และประโยค 3 มี 4 ชั้น ใน กฤษณา สินไชย และรัตนา ภาชาฤทธิ์, “ความเป็นมาของแบบเรียนไทย,” สืบค้นเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2559, จาก academic.obec.go.th/web/doc/d/486.

Ref. code: 25595601032138UXP

ฝนแล้งติดต่อกัน 2 ปี ระยะเวลานั้นกระทรวงธรรมการได้ประกาศใช้หลักสูตรใหม่โดยแบ่งระดับชั้นเป็นชั้นมูล ชั้นประถม และชั้นมัธยม ปรีดีเรียนต่อในชั้นประถม 3 ปี และสอบไล่ได้ชั้นประถมบริบูรณ์ตามหลักสูตรใหม่ของกระทรวงธรรมการใน พ.ศ. 2452 เมื่อปรีดีอายุได้ 9 ขวบ[17]

ในช่วงที่ปรีดีเรียนอยู่ชั้นประถมนี้เองปรีดีได้เล่าให้ฟังในเวลาต่อมาถึงเค้าลางของการรับรู้เกี่ยวกับ“สภาผู้แทนราษฎร” ไว้ว่า *“...ขณะที่ปรีดีเรียนอยู่ในชั้นประถมนั้น เคยได้ยินบิดาสนทนากับชาวนาที่ปรับทุกข์ถึงความเดือดร้อนในการทำมาหากิน บิดาได้บอกแก่ชาวนานั้นๆ ถึงการที่ท่านได้ยินเจ้าคุณกรุง (พระยาไชยวิชิตฯ (นาค)) เล่าให้ฟังว่า ที่อังกฤษมีสภาผู้แทนราษฎร คือ สภาที่ราษฎรเลือกผู้แทนไปประชุม ผู้ใดมีความทุกข์ร้อนอย่างใดก็แจ้งแก่ผู้แทนของตนไปขอร้องรัฐบาลได้ ขณะนั้นปรีดียังเด็กอยู่มาก จึงไม่สนใจเรื่องนี้ พอจำได้เค้าลางๆ เท่านั้น...”*[18]

พระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา นามเดิม “นาค” นี้ เป็นปู่ของพูนศุข พนมยงค์ ภรรยาของปรีดี ขณะดำรงบรรดาศักดิ์เป็น “หลวงวิเสศสาลี” ตำแหน่งผู้ช่วย (Attaché) สถานทูตสยามประจำกรุงลอนดอน ได้ร่วมกับพระเจ้าน้องยาเธอ 3 องค์ กับพระเจ้าวรวงศ์เธอ 1 องค์ และข้าราชการสถานทูตสยามที่ประจำกรุงลอนดอนและที่ประจำกรุงปารีสอีก 6 ท่าน รวมทั้งสิ้น 11 ท่าน[19] ได้ร่วมกันลงชื่อในเอกสารกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การเรียกร้องรัฐธรรมนูญของกลุ่มเจ้านายและข้าราชการในปี ร.ศ. 103 เมื่อวันที่

---

[17] วิชัย ภูโยธิน, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 14*, น. 15-20.

[18] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 37-38.

[19] มีพระนามและชื่อปรากฏอยู่ท้ายเอกสารดังกล่าว ได้แก่ 1. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศร์วรฤทธิ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร กรมพระนเรศร์วรฤทธิ์) 2. พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา) 3. สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ กรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฏ์) 4. พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์) 5. พระยาดำรงราชพลขันธ์ (นกแก้ว) สกุล “คชเสนี” บรรดาศักดิ์ครั้งสุดท้าย “พระยามหาโยธา” 6. หลวงเดชนายเวร (สุ่น) สกุล “สาตราภัย” บรรดาศักดิ์ครั้งสุดท้าย “พระยาอภัยพิพิธ” 7. นายเสน่ห์ บุศย์สกุล “เพ็ญกุล” บรรดาศักดิ์ครั้งสุดท้าย “จมื่นไวยวรนาถ” 8. ขุนปฏิภาณพิจิตร (หรุ่น) ถึงแก่กรรม พ.ศ. 2432 9. หลวงวิเสศสาลี (นาค) สกุล “ณ ป้อมเพชร” 10. นายเปลี่ยน สกุล “หัสดิเสวี” บรรดาศักดิ์ครั้งสุดท้าย “พระยาชนินทรภักดี” 11. สัปเลฟเตอร์แนนต์ สอาด สกุล “สิงหเสนี” บรรดาศักดิ์ครั้งสุดท้าย “พระยาสิงหเสนี” โปรดดูรายละเอียดใน หมายเหตุคำชี้แจงประกอบโดยนายปรีดี พนมยงค์ เกี่ยวกับลายพระหัตถ์และลายมือชื่อ 11 ท่าน ใน *เพิ่งอ้าง*, น. 104-107.

Ref. code: 25595601032138UXP

8 มกราคม ค.ศ. 1885 (ตรงกับ พ.ศ. 2428 หรือจุลศักราช 1246 หรือ ร.ศ. 103) ซึ่งเป็นปีที่ 17 ของการครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ขอให้ทรงเปลี่ยนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เรียกทับศัพท์อังกฤษว่า *"แอบโสลูดโมนากี"* มาเป็นระบอบที่ปกครองโดยมีแบบแผนและกฎหมาย เรียกทับศัพท์อังกฤษว่า *"คอนสติติวชั่นแนลโมนากี"* โดยในสมัยนั้นยังไม่มีผู้คิดศัพท์ไทยว่า *"ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินหรือรัฐธรรมนูญ"* เพื่อถ่ายทอดคำภาษาอังกฤษ *"Constitution"*

ในหนังสือกราบบังคมทูลนั้นได้เสนอความเห็นที่เรียกว่า จัดการบ้านเมืองตามแบบยุโรป ว่า *"...ผู้ที่เป็นเสนาบดีก็เป็นผู้แทนของราษฎรซึ่งเลือกมาต่อๆ ขึ้นไปเป็นชั้นๆ ทั้งต้องรับผิดชอบร่วมกัน เหมือนอาศัยปัญญาแลความคิดความยุติธรรมของคนมากด้วยกัน การจึ่งจะเป็นที่เชื่อถือว่าเป็นยุติธรรมจริงแน่แท้ แลเจริญรุ่งเรืองได้ เหตุฉะนี้จึ่งจะต้องจัดการบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงพระราชประเพณีของเก่าให้เป็นประเพณี ฤๅคอนสติติวชั่นใหม่ตามทางชาวยุโรป ฤๅให้ใกล้ทางยุโรปที่สุดที่จะเป็นไปได้ เหมือนดังเมืองญี่ปุ่นซึ่งเป็นประเทศเดียวในตะวันออกที่ได้เดินในทางยุโรปมาแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าต้องกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ละเอียดขึ้นอีกว่า ทางที่ข้าพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลพระกรุณาว่าเป็นคอนสติติวชั่นยุโรปนั้น หาได้ประสงค์ที่จะให้มีปาลิเมนต์ในเวลานี้ไม่..."*[20] ทั้งนี้ในหนังสือดังกล่าวได้เสนอความเห็นมีสาระสำคัญ รวม 7 ข้อ หนึ่งในข้อเสนอนั้นได้เสนอว่า ต้องเปลี่ยนการปกครองแบบ "แอบโสลูดโมนากี" ให้เป็นแบบ "คอนสติติวชั่นแนลโมนากี" ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นมหาประธานของบ้านเมืองที่จะทรงวินิจฉัย มีพระบรมราชโองการเป็นสิทธิขาดแก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ ดังเช่น สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทุกๆ พระองค์ในยุโรป ที่มิต้องทรงราชการเองทั่วไปทุกอย่าง[21]

---

[20] ชัยอนันต์ สมุทวณิช และขัตติยา กรรณสูต, บรรณาธิการ, <u>เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2417 – 2477</u>, (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษย์ศาสตร์, 2518), น. 59-60.

[21] ข้อเสนอทั้ง 7 ข้อนั้น ประกอบด้วย 1. ต้องเปลี่ยนการปกครองแบบ "แอบโสลูดโมนากี" ให้เป็นแบบ "คอนสติติวชั่นแนลโมนากี" ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นมหาประธานของบ้านเมืองที่จะทรงวินิจฉัย มีพระบรมราชโองการเป็นสิทธิขาดแก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ ดังเช่น สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทุกๆ พระองค์ในยุโรป ที่มิต้องทรงราชการเองทั่วไปทุกอย่าง 2. การปกครองและการทำนุบำรุงบ้านเมือง ต้องอยู่ในความคิดความตัดสินของข้าราชการผู้ใหญ่ ซึ่งประกอบกันเป็นคณะรัฐมนตรี (คาบิเนต) โดยพระบรมราชานุญาตทุกอย่าง แต่รัฐมนตรีเหล่านี้จะต้องมีอำนาจตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวกับกรมที่ตนเป็นผู้บังคับบัญชาด้วยตนเอง และต้องมีพระราชประเพณีสืบสันตติวงศ์ให้เป็นที่รู้

Ref. code: 25595601032138UXP

แม้ว่าข้อเสนอในหนังสือกราบบังคมทูลดังกล่าวเป็นเพียงข้อเสนอให้มีการปกครองโดยมีรัฐธรรมนูญเท่านั้น โดยที่ยังไม่ประสงค์จะให้มี *"ปาลิเมนต์"* หรือสภาผู้แทนราษฎรในเวลานั้นแต่อย่างใดไม่ แต่รัชกาลที่ 5 ก็ยังไม่ทรงเห็นชอบด้วย โดยที่พระองค์ต้องการในเวลานั้นคือเพียงแต่ให้มีการ "คอเวอนเมนต์รีฟอม" หมายถึง ปรับปรุงระบบรัฐบาลให้เรียบร้อยก่อน จึงจะทำอย่างอื่นได้[22] ต่อมาอีก 2 ปี รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำรัสแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน มีใจความสำคัญว่า *"...และการปกครองบ้านเมือง เช่น ประเทศสยามนี้ตามอำนาจอย่างเจ้าแผ่นดินประเทศอื่นๆ คือ ประเทศยุโรป ก็จะไม่สามารถปกครองบ้านเมืองได้ และจะไม่เป็นที่ชอบใจของราษฎรทั่วหน้าด้วย เหมือนอย่างที่จะมีปาลิเมนต์ จะไม่มีผู้ใดซึ่งสามารถเป็นเมมเบอร์ได้สักกี่คน..."* และทรงสรุปว่า *"...เพราะเหตุฉะนั้นข้าพเจ้าจึงเห็นสมควรว่าราชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินควรจัดตามแบบเดิม..."* ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จึงทรงปรับปรุงบริหารราชการแผ่นดินและราชการฝ่ายตุลาการเท่านั้น ยังไม่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีรัฐธรรมนูญจำกัดพระราชอำนาจและให้ราษฎรมีสิทธิเสรีภาพตามระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข กระทั่งพระองค์สวรรคตใน พ.ศ. 2453[23]

หลังจากที่หลวงวิเสศสาลีกลับกรุงสยามแล้ว ก็ได้ชี้แจงให้ลูกหลานและญาติมิตรทราบถึงวิธีการปกครองแบบมีสภาผู้แทนราษฎรตามที่เคยเห็นมาว่าเป็นประโยชน์แก่ราษฎร นายเสียงบิดาของปรีดีก็เป็นผู้หนึ่งที่ได้รับคำชี้แจงนั้น ครั้นแล้วนายเสียงก็ได้นำเรื่องนี้มาอธิบายชี้แจงให้ปรีดี

ทั่วกันโดยแน่ชัดเมื่อถึงคราวเปลี่ยนแผ่นดิน ทั้งนี้เพื่อป้องกันความยุ่งยาก การแย่งชิงราชบัลลังก์ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ทั้งในหมู่เจ้านายและเสนาบดีผู้มีอำนาจอยู่ 3. ต้องหาทางป้องกันการคอรัปชั่น (หรือทางสินบนดังที่เรียกกันในสมัยนั้น) ให้ข้าราชการมีเงินเดือนพอใช้ตามฐานานุรูป 4. ต้องมีกฎหมายประกันความยุติธรรมแก่ราษฎรทุกคนเสมอหน้ากัน ในการเก็บภาษีต้องปฏิบัติอย่างยุติธรรม ไม่ว่าต่อราษฎรไทยหรือชาวต่างประเทศที่เข้ามาทำการค้าอยู่ 5. ให้เปลี่ยนแปลงแก้ไขขนบธรรมเนียม และกฎหมายที่กีดขวางความเจริญของบ้านเมืองตามความเหมาะสม 6. ให้มีเสรีภาพในทางความคิดเห็นและให้แสดงออกได้ในที่ประชุมหรือในหนังสือพิมพ์ ผู้ที่กล่าวถ้อยคำไม่จริงจะต้องมีโทษตามกฎหมาย 7. ข้าราชการทุกระดับชั้นต้องเลือกเอาคนที่มีความรู้ มีความประพฤติดี อายุ 20 ขึ้นไป ผู้ที่เคยทำชั่วถูกถอดยศศักดิ์ หรือเคยประพฤติผิดกฎหมาย ไม่ควรรับเข้ารับราชการอีก และถ้าได้ข้าราชการที่รู้ขนบธรรมเนียมยุโรปได้ยิ่งดี โปรดดูรายละเอียดใน *เพิ่งอ้าง,* น. 59-60.

[22] ชัยอนันต์ สมุทวณิช และขัตติยา กรรณสูต, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 20*, น. 79.

[23] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 100-101.

Ref. code: 25595601032138UXP

ขณะเป็นนักเรียนประถมทราบและจำได้เป็นเค้าลางๆ ดังกล่าว[24] ทั้งนี้ แม้เหตุการณ์ดังกล่าวจะอยู่ในความทรงจำของปรีดีเพียงลางๆ แต่ก็ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นแห่งจิตสำนึกในเรื่องที่เกี่ยวกับความต้องการในการเปลี่ยนแปลงระบอบเก่าที่เป็นอยู่เดิม มาสู่ระบอบที่จะเป็นประโยชน์กับบ้านเมืองหรือราษฎรมากขึ้น และในเวลาต่อมาในงานเขียนของปรีดีที่กล่าวถึงมูลเหตุจูงใจในการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองก็มักจะกล่าวถึงเหตุการณ์นี้อยู่เสมอ โดยถือเป็นเหตุการณ์สำคัญเหตุการณ์หนึ่งของการต่อสู้กับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม แม้ในความเป็นจริงเอกสารที่นำเสนอในเหตุการณ์ครั้งนั้นจะยังไปไม่ถึงความต้องการให้สภาผู้แทนราษฎรในเวลานั้นดังกล่าวแล้วก็ตาม แต่สิ่งที่หลวงวิเสศสาลีได้ชี้แจงให้ลูกหลานและญาติมิตรทราบถึงวิธีการปกครองแบบมีสภาผู้แทนราษฎรที่จะเป็นประโยชน์แก่ราษฎร และปรีดีก็ได้ยินได้ทราบถึงเรื่องดังกล่าวก็เปรียบเสมือนว่า เมล็ดพันธุ์ที่เรียกว่าสภาผู้แทนราษฎร ได้รับการหว่านลงในจิตสำนึกของเด็กชายปรีดีแล้ว

1.3.3 ความรู้เรื่องรูปแบบการปกครองประเทศจากห้องเรียน

เมื่อปรีดีสอบไล่ได้และจบชั้นประถมบริบูรณ์ตามหลักสูตรของกระทรวงธรรมการจากโรงเรียนวัดศาลาปูนวรวิหารแล้ว นายเสียงผู้ให้ความสำคัญกับการศึกษาของบุตร ได้พยายามแสวงหาโรงเรียนมัธยมที่ดีมีชื่อเสียงให้ปรีดีได้เข้าเรียน ในปี พ.ศ. 2454 นายเสียงจึงส่งปรีดีเข้าศึกษาต่อชั้นมัธยมเตรียมที่กรุงเทพมหานครเป็นครั้งแรกที่ “โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร” โดยฝากปรีดีให้อยู่กับ “พระมหาบาง” ซึ่งจำพรรษาอยู่ที่วัดเบญจมบพิตรนี้เอง[25] ด้วยเหตุที่ฐานะของครอบครัวไม่อาจให้ปรีดีศึกษาเล่าเรียนในกรุงเทพฯ ต่อไปได้ประกอบกับเหตุอื่นๆ เมื่อเรียนได้เพียงปีเดียวและสอบไล่ได้ชั้นเตรียมของโรงเรียนก็ต้องลาออกแล้วกลับไปบ้านเดิม[26] แล้วเข้าศึกษาต่อที่ “โรงเรียนตัวอย่างมลฑลกรุงเก่า” ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำจังหวัดในปี พ.ศ. 2455 โรงเรียนนี้ถือได้ว่ามีมาตรฐานการศึกษาอบรมสูง โดยมีนักเรียนฝึกหัดครูจากกรุงเทพฯ มาร่วมดำเนินการสอนด้วย ตามบันทึกของโรงเรียนจากหนังสืออยุธยาวิทยานุสรณ์ 2484 มีบันทึกถึงเหตุการณ์ที่น่าสนใจซึ่งมีข้อความว่า *“...มีทหารมาสอนวิชาทหารแก่นักเรียนซึ่งเคยปฏิบัติมาแล้วได้เลิกในปีนี้ (มิถุนายน) โดยครูสอนกันเอง...”* ต่อบันทึกถึงเหตุการณ์นี้วิชัย ภูโยธิน ได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า การที่ทหารไม่มาสอนในปีนี้ (พ.ศ. 2455) คงเป็นผลสืบเนื่องจากเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 หรือ พ.ศ. 2455 ที่มีการจับกุมทหารที่คิดทำการ

---

[24] *เพิ่งอ้าง*, น. 21.

[25] วิชัย ภูโยธิน, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 14*, น. 23-24.

[26] ไสว สุทธิพิทักษ์, ดร. ปรีดี พนมยงค์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, 2526), น. 6.

Ref. code: 25595601032138UXP

เปลี่ยนแปลงการปกครองนั่นเอง[27] ข้อสังเกตของวิชัยต่อเหตุการณ์นี้ตรงกับข้อสันนิษฐานของปรีดีที่มีต่อครูผู้สอนตนเองในขณะที่เรียนชั้นมัธยม ซึ่งปรีดีได้เล่าไว้ว่า *"...ครูของผมแม้เป็นครูบ้านนอกคือครูที่อยุธยาไม่ใช่ครูกรุงเทพฯ แต่ท่านมีลักษณะก้าวหน้า ผมสงสัยว่าท่านได้รับการจัดตั้งจากพวก ร.ศ. 130 ..."*[28]

ในช่วงที่ปรีดีได้เข้าเรียนชั้นมัธยมนี้เองที่ปรีดีต้องเรียนภูมิศาสตร์กว้างขวางขึ้นรวมทั้งได้เรียนประวัติศาสตร์ของทั่วโลกโดยสังเขป ปรีดีได้เล่าถึงการได้รับความรู้จากครูผู้สอนถึงรูปแบบการปกครองประเทศว่า

"...แบบการปกครองประเทศแยกออกเป็น 3 ชนิดคือ 1. พระเจ้าแผ่นดินอยู่เหนือกฎหมายเรียกว่า "สมบูรณาญาสิทธิราช" 2. พระเจ้าแผ่นดินอยู่ใต้กฎหมายการปกครองแผ่นดิน 3. ราษฎรเลือกตั้งขึ้นเป็นประมุข เรียกว่า "รีปับลิก" (สมัยนั้นแปลเป็นไทยว่า "ประชาธิปไตย" ต่อมาภายหลัง พ.ศ. 2475 จึงแปลคำว่า "รีปับลิก" เป็นภาษาไทยว่า "สาธารณรัฐ") มีคณะเสนาบดีการปกครองประเทศตามความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร ปรีดีจึงทราบวิธีการปกครองจากหัวข้อย่อยๆ นั้น..."[29]

1.3.4 ประสบการณ์เนื่องด้วยเหตุการณ์เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองที่กษัตริย์อยู่เหนือกฎหมาย

นอกจากการเรียนในห้องเรียนตามเนื้อหาวิชาแล้ว ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวมีเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ ที่ทำให้ปรีดีสนใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนการปกครองของพระเจ้าแผ่นดินเหนือกฎหมาย 2 เหตุการณ์ ได้แก่ การล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และสถาปนาระบอบสาธารณรัฐในประเทศจีน และเหตุการณ์ "กบฏ ร.ศ. 130" ซึ่งล้วนแต่เป็นเหตุการณ์ที่เป็นการดำเนินการเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองที่กษัตริย์อยู่เหนือกฎหมายทั้งสิ้น โดยปรีดีเล่าถึงเหตุการณ์เหล่านั้นว่า

"... ครั้นถึง ร.ศ. 130 คือ พ.ศ. 2454 มีเหตุการณ์สำคัญ 2 ประการเกิดขึ้นที่ทำให้ปรีดีสนใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนการปกครองของพระเจ้าแผ่นดินเหนือกฎหมาย คือ

---

[27] วิชัย ภูโยธิน, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 14*, น. 27. ในบันทึกของโรงเรียนดังกล่าว ปรากฏข้อความว่าปรีดีเข้าเป็นนักเรียนใหม่พร้อมกันกับ พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ อดีตนายกรัฐมนตรีคนที่ 8 ในรัฐบาลที่ถูกทำรัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 อีกด้วย

[28] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 44.

[29] *เพิ่งอ้าง*, น. 38.

Ref. code: 25595601032138UXP

1. น.ส.พ. ลงข่าวตื่นเต้นติดต่อกันถึงสงครามในประเทศจีนระหว่างฝ่ายเก็กเหม็ง (สำเนียงแต้จิ๋ว) ภายใต้การนำของซุนยัดเซ็นกับฝ่ายกษัตริย์ราชวงศ์แมนจู ครูบางท่านที่ก้าวหน้าได้ติดตามข่าวแล้วเอามาวิจารณ์ให้นักเรียนฟังว่า วันไหนฝ่ายใดชนะ ฝ่ายใดแพ้ ซึ่งทำให้ปรีดีและนักเรียนที่สนใจเกิดสนุกกับข่าวนั้น ฝ่ายพวกจีนเก็กเหม็งที่อยุธยาก็ได้ใช้วิธีโฆษณาโดยเช่าห้องไว้ที่ตลาดหัวรอไว้เป็นห้องอ่านหนังสือ มีภาพการรบเพื่อแจกจ่ายแก่ผู้สนใจ ส่วนงิ้วที่ศิลปินจีนแสดงประจำที่วัดเชิง (วัดพนัญเชิง) นั้น ก็เปลี่ยนเรื่องเล่นใหม่ให้สมกับสมัย คือเล่นเรื่องของทหารเก็กเหม็งรบกับกองทหารกษัตริย์จึงทำให้คนดูเห็นเป็นการสนุกด้วย ต่อมาในไม่ช้าความปรากฏว่าฝ่ายกษัตริย์แห่งราชวงศ์แมนจูต้องพ่ายแพ้ ครูที่ก้าวหน้าจึงพูดเปรยๆ กับปรีดีว่า ระบบสมบูรณาฯ ก็สิ้นไปแล้วในจีน ยังเหลือแต่รุสเซียกับเมืองไทยเท่านั้น ครูไม่รู้ว่าระบบสมบูรณาฯ ใดใน 2 ประเทศนี้ ประเทศใดจะสิ้นสุดก่อนกัน..."[30]

เกี่ยวกับเหตุการณ์ดังกล่าว ปรีดีเล่าถึงประสบการณ์ในขณะที่ตนเองอายุเพียง 11 ปี ได้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชายชาวจีนที่เป็นผลมาจากเหตุการณ์ดังกล่าวว่า ชายจีนทุกคนที่อยู่ในสยามในขณะนั้นตัดผมเปียที่ได้ไว้มาเป็นเวลาหลายศตวรรษทิ้ง เนื่องจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสมัยก่อนเป็นผู้กำหนดให้ไว้ผมเปียที่ไม่น่าดูนี้ได้ถูกล้มล้างไปแล้ว ซุนยัดเซนซึ่งเป็นผู้นำในการอภิวัฒน์ และแนะนำให้ชาวจีนทุกคนเปลี่ยนทรงผมใหม่เป็นทรงสั้นแบบชาวยุโรป ทั้งนี้ ชาวจีนจะได้ไม่ถูกชาวต่างชาติล้อเลียนว่า "มีหางที่หัว"[31]

การเปลี่ยนแปลงของจีนในครั้งนี้ครูที่สอนปรีดีได้อธิบายถึงสาเหตุที่แท้จริงไว้ว่า เนื่องจากประเทศเอกราชส่วนใหญ่ในโลกขณะนั้นมีรัฐบาลที่จัดตั้งขึ้นด้วยความยินยอมและเห็นชอบของรัฐสภา สมาชิกรัฐสภามาจากการเลือกตั้งของประชาชน สำหรับประมุขแห่งรัฐนั้นอาจมีฐานะเป็นกษัตริย์ซึ่งสืบสันตติวงศ์ หรืออาจจะเป็นประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐซึ่งเป็นสามัญชนที่ได้รับเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวตามกำหนดระยะเวลาก็ได้ และยังกล่าวเสริมด้วยว่า ในบรรดาประเทศที่ปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ล้าหลังที่เหลืออยู่ 3 ประเทศ คือ จีน รัสเซีย และสยามนั้น เมื่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในจีนได้ถูกล้มล้างไปแล้ว ก็เหลือแต่สยามกับรัสเซียซึ่งยังไม่ทราบว่าประเทศใดใน 2 ประเทศนี้จะเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ก่อนกัน นับแต่นั้นมา ปรีดีก็เริ่มให้ความสนใจกับการอภิวัฒน์ในประเทศจีน จนนายเสียงบิดาของปรีดีเห็นว่าปรีดีกระหายใคร่รู้ข่าวคราวต่างๆ มากนัก จึงได้นำหนังสือพิมพ์เก่าๆ ของญาติที่เป็นนายทหารแห่งกองทัพบกมาให้ปรีดีอ่าน

---

[30] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1,* น. 38-39.

[31] ปรีดี พนมยงค์, ชีวิตผันผวนของข้าพเจ้า และ 21 ปีที่ลี้ภัยในสาธารณรัฐราษฎรจีน, (กรุงเทพมหานคร : เทียนวรรณ, 2529), น. 14-15.

Ref. code: 25595601032138UXP

ทำให้ปรีดีได้รับความรู้ทีละเล็กทีละน้อยถึงปัญหาของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ว่ามีข้อบกพร่องอย่างไร เหตุใดชาวจีนจึงได้ต่อต้านและต้องการเปลี่ยนมาเป็นระบอบสาธารณรัฐ[32] ส่วนเหตุการณ์ที่สองนั้นเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสยามเอง โดยปรีดีเล่าว่า

"...2. ต่อมาปลายปี ร.ศ. 130 ก็มีข่าวแพร่ไปถึงบ้านปรีดีที่อยุธยาว่านายทหารจำนวนหนึ่งกับพลเรือนอีกบางคนได้เตรียมการเปลี่ยนการปกครองสมบูรณาฯ เพื่อให้มีการปกครองแบบกษัตริย์ภายใต้กฎหมาย แต่ยังไม่ทันลงมือกระทำก็ถูกรัฐบาลจับกุมส่งศาลพิเศษพิจารณาตัดสินลงโทษขนาดหนัก ปรีดีสนใจในข่าวนี้มากเพราะเห็นว่าเมืองไทยก็มีคณะ ร.ศ. 130 รักชาติกล้าหาญเตรียมการเลิกระบบสมบูรณาฯ หากแต่มีคนหนึ่งในขณะนั้นทรยศนำความไปแจ้งแก่รัฐบาล ปรีดีจึงพยายามสอบถามแก่ผู้รู้เรื่องเพื่อทราบเรื่องของคณะร.ศ. 130 ด้วยความเห็นใจมาก..." [33]

สำหรับคณะ ร.ศ. 130 นั้น คือ กลุ่มนายทหารหนุ่มคณะหนึ่งที่มี ร.อ. ขุนทวยหาญพิทักษ์ (นายแพทย์เหล็ง ศรีจันทร์) เป็นหัวหน้า พยายามเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยใน ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) ความพยายามในครั้งนั้นประสบความล้มเหลว เนื่องจากหนึ่งในสมาชิก นั่นคือ ร.อ. หลวงสินาดโยธารักษ์ (ยุทธ หรือแต้ม คงอยู่) ซึ่งต่อมาได้รับบรรดาศักดิ์เป็น พ.อ. พระยากำแพงราม กระทำการเสียสัตย์สาบาน หักหลังต่อคณะโดยนำความไปแจ้งต่อทางการเสียก่อนการลงมือ[34] ความพยายามของคณะ ร.ศ. 130 ในครั้งนี้กล่าวได้ว่าเปรียบเสมือนกองหน้าในการเพรียกหาการปกครองรูปแบบใหม่ที่แตกต่างออกไปจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบอบประชาธิปไตย ความคิดทางการเมืองของคณะ ร.ศ. 130 ที่ปรากฏอยู่ในบันทึกชื่อ "ว่าด้วยความเสื่อมซามและความเจริญของประเทศ" ซึ่งเป็นเอกสารที่เขียนด้วยลายมือของ ร.อ. ขุนทวยหาญพิทักษ์ เป็นหลักฐานที่สำคัญชิ้นหนึ่งที่รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยึดได้จากบ้านของเขา

เอกสารที่ยึดได้จากบ้านของ ร.อ. ขุนทวยหาญพิทักษ์ นี้ มีสาระสำคัญปรากฏให้เห็นถึงการวิพากษ์วิจารณ์ระบอบการปกครองของสยามภายใต้โลกทัศน์สมัยใหม่ที่ต้องการสร้างภาวะ "ศรีวิลัย" ให้กับสยามอันวางอยู่บนความคิดเสรีนิยม (Liberalism) ที่เชื่อมั่นหลักการที่อยู่บนความมีเหตุมีผล (rationality) ความมีเสรีภาพ (liberty) ความเสมอภาค (equality) และการจำกัดอำนาจรัฐ (limited government) บันทึกดังกล่าวได้แบ่งแยกรูปแบบการปกครองของโลกในขณะนั้นว่ามี 3

---

[32] *เพิ่งอ้าง*, น. 16.

[33] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1,* น. 39.

[34] ร.ต. เหรียญ ศรีจันทร์ และร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์, ปฏิวัติ ร.ศ. 130, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2556), น. 78.

Ref. code: 25595601032138UXP

แบบ คือ แบบแรก “แอ็บโซลู๊ด มอนากี” ซึ่งเป็นรูปแบบที่สยามใช้ในการปกครองอยู่ในขณะนั้น กับทางเลือกในการปกครองรูปแบบใหม่ระหว่างแบบที่สอง คือ “ลิมิเต็ด มอนากี” กับแบบที่สาม คือ “รีปับลิ๊ก” ซึ่งการประชุมครั้งแรกๆ นั้นคณะเห็นว่าสยามเหมาะกับการปกครองแบบ “รีปับลิ๊ก” มากกว่า “ลิมิเต็ด มอนากี” ทั้งนี้ รูปแบบการปกครองดังกล่าวถืออุดมการณ์ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะ ร.ศ. 130 นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่เป็นแกนนำ ที่มีความคิดโน้มเอียงไปในทาง “รีปับลิ๊ก”[35] แต่ต่อมาเมื่อมีสมาชิกเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดกลุ่มที่มีแนวความคิดแบบประนีประนอม กระทั่งการประชุมครั้งสุดท้ายก่อนการลงมือปฏิวัติ ที่ประชุมมีมติสนับสนุนไปในทาง “ลิมิเต็ด มอนากี” มากกว่าทาง “รีปับลิ๊ก” เล็กน้อย[36]

ปรีดีกล่าวถึงคณะ ร.ศ. 130 ว่า เมื่อชาวคณะ ร.ศ. 130 ถูกจับกุมครั้งนั้น ได้ยินชาวกรุงเก่าเล่าลือกันว่า “พวกทหารเก๊กเหม็งในบางกอกได้จับพวกเจ้าฆ่าเสียหมดแล้วเราจะได้เจ้าที่ไหนมาปกครองอีกเล่า” (คำว่าเก๊กเหม็งนี้ คือ คณะปฏิวัติจีนในขณะนั้น) และคำเล่าลืออันตรงข้ามกับความจริงนี้เอง ได้ก้องอยู่ในโสตประสาทของปรีดีอย่างมิรู้ลืม แต่เมื่อได้เข้ามาศึกษาที่กรุงเทพฯ ปรีดีจึงได้ทราบความจริงว่าอะไรเป็นอะไร ตั้งแต่นั้นมาสมองของปรีดีก็เลยครุ่นคิดถึงแต่เรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง[37] ในเวลาต่อมาปรีดีได้ให้สมัญญานามคณะ ร.ศ. 130 นี้ว่า “ไทยเหม็ง”[38] ซึ่งในขณะที่ปรีดีเรียนอยู่ในโรงเรียนกฎหมายนั้น ปรีดีและคนหนุ่มสาวส่วนหนึ่งมีความเห็นอกเห็นใจอย่างยิ่งต่อผู้ที่ถูกลงโทษทางการเมืองจากเหตุการณ์ดังกล่าว ถึงขนาดมีการพูดคุยถึงเรื่องนี้กันอยู่บ่อยๆ ทั้งในโรงเรียนมัธยมและโรงเรียนกฎหมาย[39]

---

[35] ณัฐพล ใจจริง, “จาก *“คณะ ร.ศ. 130”* ถึง *“คณะราษฎร”* : ความเป็นมาของความคิด *“ประชาธิปไตย”* ในประเทศไทย,” ศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ 32, ฉบับที่ 4, น. 80–99. (กุมภาพันธ์ 2554).

[36] ร.ต. เหรียญ ศรีจันทร์ และร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 34*, น. 61. และโปรดดู ณัฐพล ใจจริง, *“สยามบน “ทางสองแพร่ง” : 1 ศตวรรษของความพยายามปฏิวัติ ร.ศ. 130,”* ใน *เพิ่งอ้าง*, น. 8-36. บทนำเสนอ.

[37] *เพิ่งอ้าง*, น. 13-14.

[38] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1,* น. 44. ทั้งนี้ อุดมการณ์ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองของของคณะ ร.ศ. 130 นี้ ปรากฏในงานเขียนบางฉบับว่า ความต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะโดยเฉพาะอย่างยิ่งแกนนำ มีความคิดโน้มเอียงไปในทาง “รีปับลิ๊ก” หรือแบบสาธารณรัฐ โปรดดู ณัฐพล ใจจริง, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 35.*

[39] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 31*, น. 18.

Ref. code: 25595601032138UXP

เหตุการณ์ที่ปรีดีได้ประสบเกี่ยวกับการดำเนินการเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบที่มีกษัตริย์อยู่เหนือกฎหมายมาเป็นระบอบประชาธิปไตยทั้งสองเหตุการณ์ดังกล่าวน่าจะมีอิทธิพลต่อการกระตุ้นจิตสำนึกของปรีดีอยู่ไม่น้อย ประกอบกับความรู้ทางทฤษฎีที่ปรีดีได้รับจากห้องเรียน จากการกระตุ้นจากครูผู้สอนในห้องเรียนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของประเทศทั้งหลายในโลกขณะนั้น ที่ประเทศทั้งหลายจะต้องมีรัฐบาลที่มาจากความยินยอมและเห็นชอบของรัฐสภา ซึ่งสมาชิกรัฐสภาก็มาจากการเลือกตั้งของราษฎร ระบอบที่มีกษัตริย์เป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดในขณะนั้นถือว่าเป็นระบอบที่ล้าสมัยไปแล้ว ประจวบเหมาะกับการเกิดขึ้นของเหตุการณ์ในทางความเป็นจริงทั้งสองเหตุการณ์ที่อยู่ในความสนใจและติดตามของปรีดีนั้น ยิ่งทำให้ความรู้ในทางทฤษฎีของปรีดีมีความชัดเจนมากขึ้น อย่างน้อยก็ทำให้ปรีดีได้เห็นว่าระบอบกษัตริย์ที่ล้าหลังที่ดำเนินมานับพันๆ ปีนั้น สามารถถูกท้าทายและอาจถูกเปลี่ยนแปลงมาสู่ระบอบใหม่อันจะนำความก้าวหน้ามาสู่ราษฎรได้ ดังเช่นที่เกิดขึ้นในประเทศจีน ระบอบกษัตริย์ที่ยืนยงมานับพันๆ ปีของประเทศจีนได้ถูกท้าทายและเปลี่ยนแปลงมาสู่ความก้าวหน้าของราษฎรในประเทศ ดังที่ปรีดีได้เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนที่สุดนั่นคือ การที่ราษฎรชายชาวจีนได้ตัดผมเปียที่เคยไว้กันมาอันเป็นผลพวงจากธรรมเนียมของระบอบเก่าจนถูกชาวต่างชาติล้อกันว่า “มีหางที่หัว” มาสู่การก้าวเข้าสู่อิสรภาพของชาวจีนที่ไม่ต้องไว้ผมเปียอีกต่อไป เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไล่เลี่ยกันที่น่าจะมีอิทธิพลต่อจิตสำนึกของปรีดีมากที่สุดเหตุการณ์หนึ่งคงหลีกไม่พ้นเหตุการณ์ กบฏ ร.ศ. 130 นั่นเอง เหตุการณ์นี้น่าจะทำให้ปรีดีได้ตระหนักถึงปัญหาหรือข้อบกพร่องของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนนำมาสู่ความต้องการในการเปลี่ยนแปลงระบอบดังกล่าวภายในประเทศสยามเอง จากการดำเนินการของกลุ่มนายทหารหนุ่มหัวก้าวหน้าในขณะนั้น ปรีดีได้ให้ความสนใจและติดตามถึงขนาดที่ปรีดีกล่าวว่าในสมองครุ่นคิดถึงแต่เรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครองเลยทีเดียว แม้ในขณะนั้นยังไม่ชัดเจนว่ารูปแบบที่ปรีดีสนในในการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นเป็นระบอบที่มีกษัตริย์เป็นประมุขหรือระบอบที่มีสามัญชนเป็นประมุข สำนึกในเรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้มีมาตลอดจนกระทั่งได้เข้าเรียนที่โรงเรียนกฎหมายในเวลาต่อมา

อนึ่ง ภายหลังที่คณะราษฎรได้ยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ได้แล้ว ในเช้าวันนั้น พันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา ได้เชิญ ร.อ. ขุนทวยหาญพิทักษ์ หัวหน้าคณะ ร.ศ. 130 กับคณะ มาพบที่พระที่นั่งอนันตสมาคม โดยในตอนหนึ่งของการสนทนาพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา ได้กล่าวว่า *“...ถ้าไม่มีคณะคุณ ก็เห็นจะไม่มีคณะผม...”* และปรีดีเองก็ได้กล่าวสนับสนุนในโอกาสเดียวกันนั้นว่า *“...พวกผมถือว่า การปฏิวัติครั้งนี้เป็นการกระทำ*

Ref. code: 25595601032138UXP

ต่อเนื่องกันมาจากการกระทำเมื่อ ร.ศ. 130 จึงขอเรียกคณะ ร.ศ. 130 ว่าพวกพี่ๆ ต่อไป... "[40] ที่ปรีดีกล่าวเช่นนั้นก็เนื่องจาก การเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 ของคณะราษฎรนั้น ได้เกิดขึ้นด้วยระยะเวลาที่ห่างกันเพียง 20 ปีเท่านั้น โดยที่คณะราษฎรได้รับประสบการณ์จากการเปิดทางของคณะ ร.ศ. 130 ไว้เป็นครูมาแล้วว่า ขืนดำเนินการในลักษณะของการรวบรวมสมัครพรรคพวกจากนายทหารผู้น้อยขึ้นไป ให้เป็นกำลังมากที่สุดเท่าที่จะสามารถรวบรวมได้แล้ว ก็อาจพบกับความล้มเหลวได้ดังเช่นที่เกิดขึ้นกับคณะ ร.ศ. 130 ได้ เนื่องจากอาจพบกับ "สมาชิกแกะดำ" ได้ง่ายก่อนลงมือกระทำการ การดำเนินการของคณะราษฎรนี้จึงใช้วิธีการเฟ้นเอาแต่ทหารชั้นผู้ใหญ่เพื่อใช้กำลังทางสมองเพียงน้อยคนกับฝ่ายพลเรือน เพราะถือว่าทหารชั้นผู้น้อยเป็นเสมือนตัวจักรกล จะจับหมุนไปทางไหนอย่างไรก็ได้ตามความปรารถนา และยากที่จะมี "สมาชิกแกะดำ" เข้ามาพัวพันเป็นไส้ศึกหรือทรยศได้ง่าย[41] ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การดำเนินการของคณะราษฎรในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ประสบความสำเร็จลงได้ ปัจจัยหนึ่งก็ด้วยการอาศัยบทเรียนจากความล้มเหลวของคณะ ร.ศ. 130 นี้เอง

ปรีดีเรียนอยู่ที่โรงเรียนตัวอย่างมลฑลกรุงเก่าอยู่ 3 ปี ก็สอบไล่ได้ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 และในปี พ.ศ. 2458 นี้เอง จึงมีโอกาสเข้ามาศึกษาต่อในกรุงเทพมหานครอีกครั้งที่โรงเรียนสวนกุหลาบ โดยนายเสียงนำมาฝากให้อาศัยในอุปการะของพระวิชิตมนตรี (สุด กุณฑลจินดา) เนติบัณฑิตสยาม พ.ศ. 2442 และต่อมาได้ย้ายไปอยู่ในอุปการะของมหาอำมาตย์ตรีพระยาชัยวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดา (ขำ ณ ป้อมเพชร) ซึ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ กล่าวคือ ย่าของนายเสียงเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันกับย่าของพระยาชัยวิชิตฯ ปรีดีเรียนอยู่ได้เพียง 6 เดือนก็ลาออกจากโรงเรียน[42] ไปช่วยบิดาทำนาซึ่งจะทำให้ปรีดีได้สัมผัสกับความทุกข์ยากของชาวนาอย่างแท้จริง

1.3.5 สัมผัสกับภาวะความเป็นอยู่ตามความเป็นจริงจากความทุกข์ของชาวนา

ขณะที่ปรีดีลาออกจากโรงเรียนสวนกุหลาบพร้อมกับการสำเร็จชั้นมัธยมซึ่งในสมัยนั้นถือว่าบริบูรณ์แล้ว ตามปกติเข้าเรียนที่ไหนก็ได้ แต่ปรีดีอายุ 15 ปีเศษ จะเข้าโรงเรียนรัฐประศาสนศาสตร์ก็ไม่ได้ ปรีดีจึงออกไปทำนากับบิดา ปรีดีได้เล่าว่าตอนนี้ได้ประโยชน์ กล่าวคือ ในระหว่าง พ.ศ. 2458-2459 ปรีดีได้ออกไปช่วยบิดาทำนาก่อนที่จะเข้าเรียนที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ทำให้ปรีดีได้สัมผัสกับภาวะความเป็นอยู่ตามความเป็นจริง[43] อันเป็นบทเรียนให้

---

[40] สุพจน์ ด่านตระกูล, โต้ ประมวล รุจนเสรี เรื่อ พระราชอำนาจ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย), 2548), น. 39.

[41] ร.ต. เหรียญ ศรีจันทร์ และร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 34*, น. 14-15.

[42] ไสว สุทธิพิทักษ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 26*, น. 6-7.

[43] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 39

Ref. code: 25595601032138UXP

ปรีดีทราบความยากลำบากอัตคัดขัดสนของชาวนา เมื่อกล่าวถึงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนาในสมัยนั้น ต้องย้อนกลับไปกล่าวถึงความเป็นอยู่ของชาวนาผู้หนึ่งที่มีประสบการณ์ร่วมกับปรีดีโดยตรง และจะทำให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่และความยากลำบากของชาวนาในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี นั่นก็คือนายเสียง พนมยงค์ บิดาของปรีดีนั่นเอง นายเสียงนั้นเป็นผู้มีพื้นความรู้ทางหนังสือพอสมควร คือได้ศึกษาภาษาไทยกับภาษาบาลีที่วัดศาลาปูน ได้แต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอนสั้นๆ ไว้หลายเรื่อง ได้ฝึกฝนทางดนตรีมีฝีมือทางซออู้ ซอด้วง และหีบเพลง และได้อุปสมบทอยู่ ณ วัดพนมยงค์ถึง 3 พรรษา เมื่อลาสิกขาแล้วได้แต่งงานกับนางลูกจันทน์ มารดาของปรีดี นายเสียงนั้นแม้มีผู้แนะนำให้สมัครเข้ารับราชการแต่ด้วยความเป็นคนชอบอาชีพอิสระจึงได้สมัครเรียนการปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษ ณ สำนักหมออาดัมซัน (ต่อมามีบรรดาศักดิ์เป็น พระบำบัดสรรพโรค) จนสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรและทำการปลูกฝีแก่ราษฎรหลายราย[44] และด้วยนิสัยชอบการผจญภัยนายเสียงจึงได้ไปทำป่าไม้ที่บริเวณพระพุทธบาท ซึ่งในสมัยนั้นเป็นพื้นที่ที่มีไข้ป่าชุกชุมมาก ด้วยไม่คุ้มกับการต้องป่วยไข้จึงต้องเลิกกิจการป่าไม้นั้นเพราะขาดทุนมากและได้เปลี่ยนไปทำนาที่ตำบลท่าหลวง แต่เนื่องจากสมัยนั้นยังไม่มีการชลประทาน และฝนแล้งติดต่อกัน 2 ปีทำนาไม่ได้ผล[45] จึงเลิกทำนา ณ ที่นั้น

ต่อมานายเสียงได้ทำการหักร้างถางพงที่ดินว่างเปล่าที่ตำบลอู่ตะเภา (ปัจจุบันคือบริเวณอำเภอวังน้อยจังหวัด พระนครศรีอยุธยา) ซึ่งสมัยนั้นเป็นทุ่งช้างป่า นายเสียงต้องทำนาไปพร้อมกับการต่อสู้ช้างที่มารบกวนอยู่เสมอโดยเฉพาะเมื่อข้าวออกรวงงอกงาม และประสบกับปัญหาการทำนาไม่ได้ผลเพราะฝนแล้งบ้าง หรือบางปีมีน้ำท่วมมากบ้าง อีกทั้งมีเพลี้ยคอยรบกวนต้นข้าว ต่อมาบริษัทขุดคลองคูนาสยามซึ่งได้รับสัมปทานจากรัฐบาลทำการขุดคลองจนมาถึงบริเวณที่ดินที่นายเสียงได้หักร้างถางพงไว้ นายเสียงก็จำต้องจ่ายเงินให้บริษัทเป็นค่าขุดคลองตามอัตรา[46] นายเสียง

---

[44] ปรีดี พนมยงค์, ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : แม่คำผาง, 2553), น. 28–29.

[45] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 24.

[46] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 44*, น. 30. การเสียเงินดังกล่าวนี้เรียกว่า “ค่ากรอกนา” มีอัตราไร่ละ 4 บาท คือถ้าบริษัทได้ขุดคลองไปถึงที่ใดก็ให้ถือบริเวณ 40 เส้นตั้งแต่ฝั่งคลองแต่ละฝั่งเป็นของบริษัทนั้น แต่บริษัทก็ให้สิทธิ์แก่ผู้จับจองไว้ก่อนแล้วในการเสียค่าขุดคลองในอัตราไร่ละ 4 บาท เพื่อได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินที่จับจองไว้ก่อนนั้น โปรดดู ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 25-26.

Ref. code: 25595601032138UXP

ไม่มีเงินของตนเองจึงจำต้องยืมเงินผู้อื่นมาจ่ายให้บริษัท[47] ทำให้มีหนี้สินที่มีอยู่แล้วเนื่องจากทำนาไม่ได้ผลมีเพิ่มมากขึ้น ฐานะของนายเสียงได้เปลี่ยนจากนายทุนน้อยในเมืองมาเป็นชาวนาผู้มีทุนน้อยในชนบทที่กำลังอัตคัดขัดสนมีหนี้สินยิ่งขึ้น นายเสียงต้องต่อสู้กับความอัตคัดมาเป็นเวลาหลายปี จนกระทั่งโครงการชลประทานป่าสักใต้ของรัฐบาลได้ขยายไปถึงบริเวณที่นาของนายเสียง และด้วยนายเสียงเป็นผู้ที่มีความคิดที่จะปรับปรุงวิธีการทำนาให้ดีขึ้นหลายอย่างจึงช่วยให้นายเสียงกลับฟื้นเป็นชาวนานายทุนน้อยแห่งชนบท[48] ความทุกข์ยากในการทำนาของนายเสียงนี้ ปรีดีก็ได้ทราบความคิดต่างๆ ในการทำนาของบิดาด้วยตลอดจนได้สัมผัสกับภาวะความเป็นอยู่ตามความเป็นจริงเมื่อครั้งออกไปอยู่นา ดังที่ปรีดีได้เล่าว่าตนเองได้ทราบความยากลำบากอัตคัดขัดสนของชาวนา ดังนี้

“...อาทิ 1. ในบริเวณเนื้อที่นา เนื้อที่ประมาณ 1 ล้านไร่ที่อยู่ภายในเขตบริษัทขุดคลองคูนาสยาม ชาวนาร้อยละ 60 เป็นผู้เช่านา ซึ่งต่างกับชาวนาในท้องที่อื่นๆ ซึ่งผู้เช่านามีจำนวนน้อยกว่านั้น และต่างกับชาวนาในท้องที่ซึ่งราษฎรบุกเบิกที่ว่างเปล่าหรือจับจองเป็นเจ้าของเอง...

2. ชาวนาที่เป็นเจ้าของนาเองก็ดี ที่เช่ามาจากผู้อื่นก็ดีนั้น ต้องประสบความอัตคัด เช่นเดียวกับดังจะกล่าวใน (3) แต่ชาวนาที่เช่านาผู้อื่นต้องแบกภาระ โดยต้องเสียค่าเช่าให้เจ้าของนาเป็นเงินหรือข้าว เจ้าของนาหลายรายกดขี่เบียดเบียน

3. ในฤดูแล้งชาวนาที่อยู่ห่างลำคลองที่มีน้ำตลอดปีนั้น อัตคัดน้ำกินสำหรับคนและสัตว์ ส่วนฤดูฝนชาวนาต้องประสบภัย เช่น ฝนน้อยไม่พอเพาะปลูกหรือฝนตกมากเกินไปทำให้พันธุ์ข้าวที่ปลูกไว้เสียหาย แม้พันธุ์ข้าวที่งอกงามแล้วก็มีศัตรูพืช อาทิ ชาวนาเรียกว่า เพลี้ยมาลงกินข้าวเสียไปเป็นอันมาก ควายซึ่งเป็นพาหนะช่วยแรงคนอย่างสำคัญ ก็ต้องตายเพราะโรคระบาดสัตว์ ชาวนาช่วยตัวเองไม่ไหว จึงทำนาไม่ได้ผลตามที่ลงแรงไว้ เมื่อถึงหน้านามาใหม่ก็ต้องกู้เงินผู้มีเงินมาทำทุนเสียดอกเบี้ยแพงมาก และปีต่อไปถ้าประสบเหตุการณ์เช่นเดิมชาวนาก็ต้องมีหนี้สินเพิ่มขึ้นล้นพ้นตัว ทางราชการไม่สามารถช่วยได้

---

[47] จากการสำรวจของ Zimmerman พบว่า สภาพของชาวนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวนาในภาคกลางมีการกู้หนี้ยืมสินกันมากโดยจำนวนครอบครัวชาวนา 100 ครอบครัวมีชาวนาที่กู้หนี้ยืมสินถึง 49 ครอบครัวในปี พ.ศ. 2473 ถึง 2474 จำนวนเงินกู้เฉลี่ยแล้วในภาคกลางคือ 190 บาท ใน Carl C. Zimmerman, Siam rural economic survey 1930-31, (Bangkok: The Bangkok Times Press), อ้างถึงใน ไมตรี เด่นอุดม, โลกพระศรีอาร์ยของปรีดี พนมยงค์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, 2553), น. 32.

[48] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 44*, น. 29-30.

Ref. code: 25595601032138UXP

4. โจรผู้ร้ายชุกชุม เพราะมีคนมิจฉาชีพ ลักขโมยควายของชาวนาเพื่อเรียกค่าไถ่ ชาวนาก็ต้องกู้เงินมาไถ่ ซึ่งเป็นการเพิ่มหนี้สินของตน ทางราชการก็ไม่สามารถช่วยได้

5. ปีใดชาวนาพอทำข้าวได้บ้าง แต่ก็ต้องขายข้าวเปลือกให้พ่อค้าซึ่งเอาเปรียบในการ ชั่ง ตวง วัด และกดราคาข้าว[49]

6. ถ้าส่งข้าวเปลือกไปสีที่โรงสี แต่โรงสีมีอุบายล่อใจชาวนาว่าไม่คิดค่าสีข้าวโดยขอเอาแต่แกลบ ปลายข้าว และรำเท่านั้น ชาวนาส่วนมากที่ไม่รู้เท่าทันก็พอใจที่ตนไม่ต้องเสียค่าสีข้าว แต่ความจริงโรงสีมีทางเอาเปรียบชาวนาโดยเดินเครื่องให้มีปลายข้าวมากขึ้นเพื่อเป็นของโรงสี ซึ่งคิดแล้วโรงสีได้กำไรจากการสีข้าวมาก

7. ปีหนึ่งๆ ชาวนาต้องตายเพราะโรคระบาดจำนวนไม่น้อย

8. ความอัตคัดขัดสนของชาวนามีอีกมากมายหลายประการที่แสดงว่า ชาวนาไม่ได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการ แต่ชาวนาก็มีภาระที่ต้องเสียงเงินรัชชูปการ ถ้าไม่มีเงินเสียก็ต้องถูกเกณฑ์ไปทำงานประมาณปีละ 15-30 วัน และต้องเสียอากรค่านา..." [50]

ปรีดีคงขมขื่นกับปัญหาต่างๆ เหล่านี้อย่างยิ่ง ถึงกับพูดกับชาวนาในขณะนั้นว่า *"...ที่ผู้ปกครองบ้านเมืองกล่าวว่า ชาวนาคือกระดูกสันหลังของชาตินั้น ก็พูดไปโดยตนเองไม่เห็นนั่นเองว่า ชาวนานั้นเป็นกระดูกสันหลังหัก...จากการที่ปรีดีได้ประสบพบเห็น จากการได้คลุกคลีใกล้ชิดกับชาวนาดังกล่าวแล้ว ปรีดีจึงระลึกถึงคำสอนของครูและเหตุการณ์ต่างๆ ดังกล่าวในข้อ 1.1 และข้อ 1.2* (คำสอนเรื่องรูปแบบการปกครองและเหตุการณ์เกี่ยวกับการดำเนินการเพื่อเปลี่ยนแปลง

---

[49] ในปาฐะ เรื่อง ปัญหาเกี่ยวแก่การลงอาชญาผู้กระทำผิดกฎหมาย ที่ปรีดีแสดงที่สามัคยาจารย์ ณ วันที่ 10 สิงหาคม พระพุทธศักราช 2471 ปรีดีได้แสดงถึงสาเหตุแห่งการที่ความผิดได้เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากฐานในทางเศรษฐกิจอันเป็นเหตุภายนอก หรือสิ่งที่แวดล้อมผู้กระทำผิดไว้ตอนหนึ่ง ว่า *"...บางท่านกล่าวว่าความผิดความประทุษร้ายนั้น อาจเกิดขึ้น* (จาก-ผู้เขียน) *ฐานในทางเศรษฐกิจ คือความขาดแคลนในสิ่งที่จำเป็นสำหรับความเป็นอยู่ เช่น การขาดอาหาร สถานที่อยู่ เครื่องอุปโภคต่างๆ หรือนัยหนึ่งที่เราเรียกกันว่า "ความจน" ...ความจนอาจเกิดขึ้นจากการกระทำของบุคคลอื่น เช่น ชาวนาที่ทำการเพาะปลูกได้เข้าดี แต่ถูกพวกซึ่งเรียกกันว่า "เจ้าทุ่ง" กดราคาเสียให้ต่ำดังนี้ เป็นต้น..."* โปรดดู ปรีดี พนมยงค์, "ปาฐะ เรื่อง ปัญหาเกี่ยวแก่การลงอาชญาผู้กระทำผิดกฎหมาย," ใน ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปรีดี พนมยงค์, จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องในโอกาสครบรอบ 100 วัน แห่งการอสัญกรรมของผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ 9 สิงหาคม 2526, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), น. 122.

[50] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 39-41.

Ref. code: 25595601032138UXP

การปกครองที่กษัตริย์อยู่เหนือกฎหมาย-ผู้เขียน) *นั้นว่า ถ้าเมืองไทยมี parliament คือสภาที่ราษฎรเลือกผู้แทนไปประชุมเพื่อ เรียกร้องรัฐบาลให้บำบัดทุกข์บำรุงสุขของราษฎรได้แล้ว ก็จะแก้ไขความเดือดร้อนของราษฎรได้...”*[51] และในครั้งการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจในเวลาต่อมา ปรีดีได้พูดถึงเรื่องนี้ไว้อย่างดุเดือดว่า *"ข้าพเจ้าไม่ใช่คนกรุงเทพฯ จึงรู้หัวอกคนบ้านนอกเป็นอย่างดี โดยได้รับความลำบากยากจน เพื่อนในหัวเมืองยังยากจนอีกมาก นายซิมเมอแมนไม่เคยอยู่อย่างยากจนในเมืองไทย ผู้ที่ไม่เคยประสบแล้วจะรู้สึกอย่างไรได้ สำรวจที่ไหนเจ้าหน้าที่ก็เตรียมผัดหน้าไว้รับแม้ข้าราชการในกรุงเทพฯ ออกไปก็ไม่เห็นของจริงแท้ และทั้งตนเองก็สบาย ไม่เคยทุกข์ร้อนเหมือนชาวนาที่ทนทุกข์อยู่ในเวลานี้*[52]

สภาพของชาวนาที่ปรีดีได้ประสบมาข้างต้นนี้ดูคล้ายกับสภาพที่จิตร ภูมิศักดิ์เรียกว่าเป็น *“สภาพการผลิตขั้นสุดท้ายของระบบศักดินาทางเกษตร”* ซึ่งเป็นขั้นที่การอุตสาหกรรมและเครื่องจักรกลในระบบทุนนิยมถือกำเนิดขึ้น การผลิตทางการเกษตรจึงถูกทอดทิ้งให้ล้าหลัง รวมถึงการขูดรีดของเจ้าที่ดินหรือเจ้าขุนมูลนายที่ทำให้ชาวนาผลิตได้ไม่เพียงพอบริโภค เพราะถูกขูดรีดไปอย่างหนักหน่วง ครั้นจะเพิ่มผลิตผลหรือจะพัฒนาเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนาของตนก็ไม่สามารถทำหรือซื้อหาได้ เพราะปราศจากเงินลงทุน สภาพชีวิตจึงแร้นแค้น การกู้ยืมอันหลีกเลี่ยงไม่ได้ได้นำชาวนาไปสู่การเป็นลูกหนี้และการขูดรีดอีกชั้นหนึ่ง เมื่อหนี้สินรุงรัง ดอกเบี้ยท่วมท้น ที่ดินก็ตกเป็นของเจ้าของเงินไป ชาวนาเอกระกลายสภาพเป็นชาวนาล้มละลาย พวกชาวนาเช่าที่ก็ต้องประสบกับปัญหาการเป็นทาสดอกเบี้ยเงินกู้ และความอดอยากยากแค้น ต้องกลายสภาพไปเป็นชนชั้นกรรมาชีพของสังคมทุนนิยมในที่สุด[53] ผิดแต่ว่าด้วยความเอาใจใส่ในการศึกษาของนายเสียงต่อบุตร ปรีดีจึงไม่ตกอยู่ในสภาพดังเช่นที่จิตรกล่าวมา

หลังจากที่ปรีดีต้องไปช่วยบิดาทำนาอยู่ประมาณ 2-3 ปี ที่ทำให้ปรีดีได้พบเห็นความยากลำบากของชาวนาในความเป็นจริง เนื่องจากไม่มีการแก้ปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรจากรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งเป็นปัญหาที่ปรีดีได้ประสบมาด้วยตนเอง ได้เป็นประโยชน์ในการหล่อหลอมความคิดและจิตสำนึกให้ปรีดีเป็นอย่างดี แนวความคิดของปรีดีไม่ว่าจะเรื่องใดๆ อาจกล่าวได้ว่ามีพื้นฐานอยู่ที่ความต้องการในการบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรนั่นเอง ทั้งนี้ ก็ด้วยเหตุที่ปรีดี

---

[51] *เพิ่งอ้าง*, น. 41.

[52] “รายงานการประชุมกรรมานุการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจ,” ใน ปรีดี พนมยงค์, เค้าโครงการเศรษฐกิจ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2542), น. 111.

[53] จิตร ภูมิศักดิ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 6*, น. 44-46.

Ref. code: 25595601032138UXP

ได้ประสบถึงความยากลำบากอัตคัดขัดสนมาด้วยตนเองแล้วเห็นว่า เป็นสภาพที่ไม่พึงประสงค์อย่างไรมาแล้วนั่นเอง เป็นอันว่าปรีดีได้รับความชัดเจนในแนวความคิดของตนเองจากการที่ได้รับความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองทั้งหลายในโลก ได้ประสบกับเหตุการณ์ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบที่กษัตริย์มีอำนาจการปกครองสูงสุด มาสู่ระบอบที่มีสภาที่มาจากการเลือกตั้งของราษฎรและจะเป็นตัวแทนของราษฎรในการแก้ไขความเดือดร้อนให้ราษฎรว่า การมีระบอบการปกครองที่มี “สภาผู้แทนราษฎร” ที่มาจากการเลือกตั้งของราษฎรเท่านั้น ที่จะสามารถแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรได้ นอกจากนี้เราจะได้เห็นต่อไปว่า การที่ปรีดีได้ไปศึกษาต่อที่ประเทศฝรั่งเศสและได้ศึกษาเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวข้องกับวิชาเศรษฐศาสตร์ที่ถือเป็นวิชาที่ว่าด้วยเรื่องความกินดีอยู่ดีของราษฎรอันเป็นรากฐานของสังคม ได้ส่งผลให้จิตสำนึกที่ได้หล่อหลอมปรีดีในช่วงที่ได้สัมผัสจากการออกมาทำนานี้ นำไปสู่ความคิดในการวางแผนเศรษฐกิจในเวลาต่อมา

ปรีดีทำนาอยู่กับบิดาจนกระทั่ง ในปี พ.ศ. 2460 เมื่อปรีดีอายุได้ 17 ปี จึงเข้าเรียนที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ณ โรงเรียนกฎหมายนี้เองปรีดีได้ศึกษากฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ในสยามในขณะนั้น ซึ่งเป็นกฎหมายที่แสดงให้เห็นถึงความไม่เสมอภาคต่อหน้ากฎหมายระหว่างบุคคลที่เป็นคนสยามด้วยกัน ที่มีความแตกต่างระหว่างชนชั้น วรรณะ รวมถึงความไม่เสมอภาคระหว่างคนสยามกับคนในบังคับต่างชาติ ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

1.4 โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม

โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมนี้ เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางกฎหมายของระบบการศึกษากฎหมายของสยามในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในขณะนั้น ที่ต้องปรับตัวให้เท่าทันและรองรับกับอิทธิพลทางกฎหมายของชาติตะวันตกที่เข้ามามีอำนาจเหนือสยาม ทั้งยังมีความเกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางการศึกษาและความคิดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีด้วย นับตั้งแต่ปรีดีได้เข้าเรียนในโรงเรียนกฎหมายแห่งนี้ในปี พ.ศ. 2460 โดยในขณะเป็นนักเรียนกฎหมาย ได้ศึกษากฎหมายบางวิชาที่แสดงออกถึงความไม่เสมอภาคระหว่างบุคคลที่อยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นคนสยามด้วยกันเอง หรือคนสัญชาติในบังคับต่างประเทศที่มีสิทธิพิเศษไม่ตกอยู่ใต้อำนาจศาลสยาม อนึ่ง ปรีดีอาจได้รับอิทธิพลทางความคิดบางประการจากอาจารย์ชาวต่างชาติที่มีระบบกฎหมายที่ก้าวหน้าและทันสมัย โดยได้ศึกษาภาษาฝรั่งเศสที่เนติบัณฑิตยสภาจากอาจารย์เลเดแกร์ (E.LADEKER) ที่ปรึกษาศาลต่างประเทศเป็นผู้สอน นอกจากนี้เมื่อสำเร็จการศึกษาจากประเทศฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2470 ปรีดีก็ได้รับมอบหมายให้เป็นอาจารย์ผู้สอนในโรงเรียนกฎหมายแห่งนี้ ซึ่งปรีดีได้ใช้โอกาสดังกล่าวปลุกจิตสำนึกนักศึกษาในสมัยนั้นให้สนใจในแนวทางประชาธิปไตย และโรงเรียนกฎหมายนี้เอง

Ref. code: 25595601032138UXP

ที่ต่อมาปรีดีได้มีส่วนดำเนินการให้ทั้งรัฐบาลและรัฐสภาเห็นชอบให้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นมาเพื่อรับใช้อุดมการณ์ในระบอบรัฐธรรมนูญ ดังนั้น พัฒนาการทางการศึกษาและความคิดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีจึงเกี่ยวข้องอยู่กับโรงเรียนกฎหมายอยู่ไม่น้อยทีเดียว

1.4.1 ความเป็นมาของโรงเรียนกฎหมาย

การที่ประเทศตะวันตกได้เข้ามาบังคับให้สยามยินยอมทำสนธิสัญญายกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่คนในบังคับของประเทศตะวันตกนั้น ทำให้สยามต้องทำการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลโดยสิ้นเชิงโดยการมีประมวลกฎหมายที่ทันสมัย แต่การปฏิรูปตัวบทกฎหมายแต่เพียงอย่างเดียวยังไม่เป็นการเพียงพอการสร้างนักกฎหมายสยามยังเป็นงานสำคัญอีกอย่างหนึ่งด้วย เพราะการมีประมวลกฎหมายที่ทันสมัย แต่ขาดการใช้อย่างมีประสิทธิภาพก็เหมือนกับประมวลกฎหมายนั้นเป็นหมัน รัฐบาลต่างประเทศอาจพอใจกับการมีประมวลกฎหมายของสยาม แต่ยังไม่แน่ใจว่านักกฎหมายสยามจะใช้กฎหมายนั้นในลักษณะใด ปัญหาประเด็นหลังนี่เองที่ทำให้รัฐบาลต่างประเทศไม่ยอมให้ชาวต่างประเทศขึ้นศาลสยาม[54] ผู้ซึ่งเสนอแนวความคิดให้มีการก่อตั้งโรงเรียนกฎหมายเพื่อผลิตเนติบัณฑิตไทยขึ้นเป็นครั้งแรกก็คือ นายกุสตาฟว์ อ็องรี อ็องฌ์ อีปอลิต รอแล็ง-ยักแม็ง (Gustave Henri Ange Hippolyte Rolin-Jacquemyns) หรือในชื่อที่รู้จักกันว่า นายโรแลง ยัคแมงส์ หรือเจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกูลกิจ ซึ่งรัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 จ้างมาเพื่อเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินทั่วไป และเป็นเอกอัครราชทูตไทยผู้มีอำนาจเต็มประจำกระทรวงการต่างประเทศ เป็นผู้มีความชำนาญในการปกครอง เคยเป็นเสนาบดีของรัฐบาลเบลเยี่ยมมาแล้ว และนายโรแลง ยัคแมงส์นี้เอง ที่เป็นผู้เสนอโครงการการศึกษาของเจ้าฟ้าชายต่างๆ ผู้เป็นรัชทายาทและพระเจ้าลูกเธอทุกพระองค์ ว่าควรจะเรียนวิชาใดในต่างประเทศและควรจะเรียนในประเทศใด[55] กระทั่งเมื่อกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด และดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม พระองค์จึงได้ก่อตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้น บันทึกของเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) กล่าวถึงเรื่องที่มาของการตั้งโรงเรียนกฎหมายว่า

---

[54] “กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 6 หมายเลข ร 6 ย 2/7 บันทึกของนายปาดู เสนอหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม,” อ้างถึงใน ชาญชัย แสวงศักดิ์, อิทธิพลของฝรั่งเศส : ในการปฏิรูปกฎหมายไทย, (กรุงเทพมหานคร : นิติธรรม, 2539), น. 102.

[55] เสลา เรขะรุจิ และอุดม ประมวลวิทยา, 30 เจ้าพระยา, (ธนบุรี : กรุงธน, 2505), น. 355-361.

Ref. code: 25595601032138UXP

"ความคิดที่จะตั้งโรงเรียนกฎหมายนั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากความคิดที่จะเลิกศาลกงสุล เพราะการมีศาลกงสุลทำให้คนในบังคับต่างประเทศได้ใจ ด้วยไม่อยู่ในอำนาจศาลไทยซึ่งทำให้การงานของเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยติดขัดไม่สะดวก เมื่อรัฐบาลจ้าง มองสิเอร์ ยี โรแลง ยัคมินส์ (เจ้าพระยาอภัยราชา) เข้ามาเป็นที่ปรึกษาทั่วไปตั้งแต่ ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435) เจ้าพระยาอภัยราชาซึ่งเป็นศาสตราจารย์ในวิชากฎหมายได้ถวายความเห็นต่อพระเจ้าอยู่หัวให้เพาะปลูกวิชานี้ เพื่อทำกฎหมายและจัดการศาลยุติธรรมให้ดีขึ้น และในขณะนั้นโรงเรียนกฎหมายยังไม่มี และคนที่จะจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายยังหาไม่ได้ จึงต้องรั้งรอมาจน ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) เมื่อกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด และได้เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม พระองค์ท่านก็เป็นผู้เหมาะสมที่จัดตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้น..."[56]

(1) โรงเรียนหลวงกึ่งราชการ

โรงเรียนกฎหมายที่จัดตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2440[57] นั้น เดิมเป็นโรงเรียนหลวงกึ่งราชการคล้ายหอพระสมุด ระบบการศึกษาใช้ระบบอังกฤษ เพราะในสมัยนั้นวัฒนธรรมอังกฤษกำลังได้รับความนิยมในเมืองสยาม และครูที่สอนก็ล้วนแต่สำเร็จการศึกษาวิชากฎหมายจากประเทศอังกฤษทั้งสิ้น ในการสอนครั้งแรกๆ นั้น กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงสอนประจำ มีพระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค) ขุนหลวงพระยาไกรสี (เปล่ง) กรมหลวงพิชิตปรีชากรและพระองค์เจ้าวัชรีวงษ์ เป็นผู้ช่วยสอน หนังสือที่ใช้สอนคือกฎหมาย 2 เล่ม คือกฎหมายอาญาทรงใช้ประมวล

---

[56] *เพิ่งอ้าง*, น. 595-596.

[57] โรงเรียนกฎหมายมีกำเนิดควบคู่กับโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ซึ่งเกิดขึ้นในยุคสมัยเดียวกันกับโรงเรียนนายร้อยทหารบก (จปร.) และโรงเรียนนายเรือ โรงเรียนกฎหมายนั้นตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2440 ส่วนโรงเรียนข้าราชการพลเรือนตั้งในปี พ.ศ. 2442 ทั้งสองสถาบันเป็นสถาบันหลักในการปฏิรูปการศึกษา "ด้านพลเรือน" โรงเรียนข้าราชการพลเรือนต่อมาได้รับการยกสถานะขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อ พ.ศ. 2459 ส่วนโรงเรียนกฎหมายยังดำรงสถานะเดิมอยู่เรื่อยมา กว่าจะได้รับการยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัยก็อีกเกือบ 2 ทศวรรษให้หลัง โดยถูกยุบไปรวมกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในระยะเวลาสั้นๆ อยู่ 1 ปี ในปี พ.ศ. 2476 โปรดดู ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ปรีดี พนมยงค์ กับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), น. 9.

Ref. code: 25595601032138UXP

กฎหมายอินเดียเป็นหลัก ส่วนกฎหมายวิธีพิจารณา สัญญา และประทุษร้ายส่วนแพ่ง ทรงใช้ตำรากฎหมายอังกฤษ[58]

การสอบไล่ในปีแรก ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) นั้น มีแจ้งความกระทรวงยุติธรรมในราชกิจจานุเบกษาเล่ม 14 วันที่ 22 พฤศจิกายน ร.ศ. 116 หน้า 530 กำหนดกฎหมายที่จะสอบไล่ คือ 1. อาญา 2. สัญญา 3. มรดกกับประทุษร้ายส่วนแพ่ง 4. ผัวเมีย ทาสและประกาศต่างๆ 5. วิธีพิจารณา 6. กฎหมายระหว่างประเทศ[59] กรรมการผู้สอบไล่มี 5 ท่าน คือ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ พระยาประชากิจกรจักร์ ขุนหลวงพระไกรสี เจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกูลกิจ (โรแลง ยัคส์แมงส์) กับมิสเตอร์อาร์. เย. เกิก ปาตริก นักกฎหมายชาวเบลเยี่ยม ผู้ที่สอบไล่กฎหมายได้แล้วนั้น ได้ชื่อว่าเป็น “เนติบัณฑิต”[60] และต่อมาใน ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441) ได้การบัญญัติให้มี “สภาเนติบัณฑิต” โดยให้การจัดการโรงเรียนกฎหมายเป็นหน้าที่ของกรรมการเนติบัณฑิต

(2) โรงเรียนหลวงชั้นอุดมศึกษา สังกัดกระทรวงยุติธรรม

การเปลี่ยนโรงเรียนกฎหมายจากโรงเรียนหลวงกึ่งราชการมาเป็นโรงเรียนหลวงชั้นอุดมศึกษา สังกัดกระทรวงยุติธรรม เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2454 ในสมัยรัชกาลที่ 6 กล่าวคือในปลายรัชกาลที่ 5 พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พ้นจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม โดยผู้ดำรงตำแหน่งแทนนั้น ไม่ใช่เนติบัณฑิตหรือเป็นอาจารย์ของเนติบัณฑิต อาจมีการ

---

[58] หลวงสารนัยประสาสน์ (ธัญญา ณ สงขลา), พัฒนาการการศึกษากฎหมายในประเทศไทย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ณ วัดเทพศิรินทราวาส, วันที่ 15 พฤศจิกายน 2499, (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2499), น. 8-9.

[59] หลักสูตรดังกล่าวกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เอามาจากหลักสูตรของบาร์ในประเทศอังกฤษ แต่มีข้อสังเกตว่า ในสมัยนั้นบาร์ของอังกฤษไม่มีการสอนกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง วิชานี้สอนโดย เจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกูลกิจ (โรแลง ยัคส์แมงส์) โปรดดู ปรีดี พนมยงค์, “คำปราศรัยของปรีดี ต่อธรรมศาสตร์บัณฑิตและเนติบัณฑิต นักสันติภาพ ที่ได้มาเยี่ยม ณ บ้านพักชานกรุงปารีส เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2514,” ใน คำปราศรัย สุนทรพจน์บางเรื่อง ของนายปรีดี พนมยงค์ และบางเรื่องเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทย, (กรุงเทพมหานคร : สหประชาพาณิชย์, 2517), น. 5-6. ผู้เขียนเห็นว่า การที่กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้เพิ่มวิชานี้เข้าไปในหลักสูตรโรงเรียนกฎหมายที่ถือว่าเป็นวิชาที่เป็นเอกลักษณ์ของโรงเรียนกฎหมายในยุคนั้น ซึ่งน่าจะเพิ่มเข้าไปด้วยเหตุผลที่สยามยังตกอยู่ภายใต้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตนั่นเอง

[60] หลวงสารนัยประสาสน์ (ธัญญา ณ สงขลา), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 58*, น. 9-10.

Ref. code: 25595601032138UXP

ขัดข้องเกี่ยวกับเรื่องโรงเรียนกฎหมาย ดังนั้น ในรัชกาลที่ 6 หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม จึงมีลายพระหัตถ์ที่ 20/571 ลงวันที่ 17 พฤษภาคม ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) กราบบังคมทูลมีใจความว่า

"...โรงเรียนกฎหมายซึ่งเป็นอยู่แต่เดิมมา อำนาจที่กระทรวงยุติธรรมจะจัดการโรงเรียนจะเป็นอำนาจของคณะเนติบัณฑิตหรืออำนาจกระทรวงยุติธรรมประการใดๆ ยังครึ่งๆ กลางๆ ไม่แน่ลงได้ ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้โรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนหลวงอยู่ในกระทรวงยุติธรรม ให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมมีอำนาจจัดการบังคับบัญชาตลอดไป ในส่วนนักเรียนกฎหมายผู้ที่ได้ข้ามวิชาชั้นต้นแล้ว ขอพระราชทานให้เป็นนักเรียนชั้นอุดมศึกษาต่อไป..."

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีลายพระราชหัตถ์เลขาที่ 19/199 ลงวันที่ 19 พฤษภาคม ร.ศ. 130 อนุญาต และได้มีประกาศให้โรงเรียนกฎหมายเป็นโรงเรียนหลวง ขึ้นกับกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ 7 มิถุนายน ร.ศ. 130 นับแต่นั้นมา[61]

1.4.2 หลักสูตรการเรียนการสอน

หลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนกฎหมายนั้นก็ไม่แตกต่างจากที่มาของโรงเรียนกฎหมายเอง ที่จะต้องกำหนดขึ้นโดยตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับระบบกฎหมายแบบตะวันตกที่เข้ามามีอิทธิพลกับระบบกฎหมายสยามในขณะนั้น การปรับเปลี่ยนหลักสูตรการเรียนการสอนครั้งสำคัญของโรงเรียนกฎหมาย มีเหตุผลมาจากการที่ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการเรียนการสอน เพื่อผลิตนักกฎหมายมารองรับระบบกฎหมายแบบประมวลกฎหมาย เนื่องจากสยามมีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญาใน ร.ศ. 127 และมีการร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 1 และบรรพ 2 ใกล้จะเสร็จ จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนหลักสูตร รวมถึงปรับเปลี่ยนแหล่งหรือประเทศในการส่งนักเรียนสยามไปเรียนกฎหมาย ผลจากการนี้ปรีดีจึงถูกส่งไปเรียนที่ประเทศฝรั่งเศสแทนที่จะเป็นประเทศเทศอังกฤษตามระบบเดิม

(1) หลักสูตรเดิม และมูลเหตุในการเปลี่ยนหลักสูตรแบบจารีตธรรม

จากเดิมที่หลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนกฎหมาย มี 2 ภาค การสอบไล่แบ่งเป็นภาคละ 4 วัน คือ ภาค 1 ได้แก่ 1. ธรรมศาสตร์[62] และหัวข้อกฎหมายระหว่างประเทศแผนก

---

[61] *เพิ่งอ้าง*, น. 16-17.

[62] วิชา "ธรรมศาสตร์" หรือ "จูริสปรูเด้นซ์" ในภาษาอังกฤษนี้ เป็นอีกวิชาหนึ่งที่บาร์ของอังกฤษในยุคนั้นไม่มีในหลักสูตรการเรียนการสอน ต่อมาเมื่อมีการตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแล้ว วิชานี้ได้เปลี่ยนชื่อเรียกว่า "ความรู้เบื้องต้นแห่งกฎหมาย" โปรดดู ปรีดี พนมยงค์, "คำปราศรัยของนายปรีดี พนมยงค์ ต่อธรรมศาสตร์บัณฑิตและเนติบัณฑิต นักสันติภาพ

Ref. code: 25595601032138UXP

คดีเมือง 2. กฎหมายอาญาและวิธีพิจารณาความอาญา 3. มูลคดีสัญญาและลักษณะประทุษร้ายส่วนแพ่ง 4. กฎหมายที่ดิน ภาค 2 (ในการสอบภาค 2 จะต้องสอบปากเปล่าอีก 1 วัน) ได้แก่ 1. เอเยนต์ หุ้นส่วนบริษัทและล้มละลาย 2. ตั๋วเงิน ซื้อขายและเบลเมนต์ 3. ลักษณะผัวเมีย มรดก 4. ลักษณะพยาน วิธีพิจารณาความแพ่ง และกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล[63] ซึ่งไม่มีการเรียนการสอนกฎหมายมหาชนแต่อย่างใด มีเพียงการเรียนการสอนในวิชากฎหมายแพ่ง กฎหมายอาญา กฎหมายวิธีพิจารณาความ และกฎหมายระหว่างประเทศเท่านั้น ปรีดีเองที่เข้าเรียนที่โรงเรียนกฎหมายในปี พ.ศ. 2460 ก็ยังเป็นหลักสูตรดังกล่าวอยู่ จนกระทั่งปรีดีได้ทุนไปศึกษาต่อ ณ ประเทศฝรั่งเศส โรงเรียนกฎหมายจึงได้ปรับเปลี่ยนหลักสูตรให้มีการเรียนการสอนเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายมหาชนบ้าง เช่น เศรษฐวิทยา กฎหมายว่าด้วยการปกครองและอื่นๆ กฎหมายว่าด้วยการเงิน เป็นต้น ดังจะได้กล่าวต่อไป

นอกจากนี้ เดิมนักกฎหมายสยามส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาอบรมตามแบบอย่างระบบกฎหมายของอังกฤษ ซึ่งเป็นกฎหมายแบบจารีต (Common Law) ที่มีหลักกฎหมายและนิติวิธีแตกต่างจากระบบกฎหมายแบบประมวลกฎหมายตามประเทศในภาคพื้นยุโรป ดังนั้น เมื่อมีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญาใน ร.ศ. 127 และมีการร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 และบรรพ 2 ใกล้จะเสร็จ ความคิดในการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษากฎหมายของสยามให้สอดคล้องกับระบบประมวลกฎหมายก็เริ่มมีขึ้น เนื่องจากมีความจำเป็นที่นักกฎหมายสยามจะต้องศึกษาและเข้าใจประมวลกฎหมายอย่างถ่องแท้

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2456 นายยอร์ช ปาดูซ์ (Georges Padoux) หัวหน้ากรรมการร่างประมวลกฎหมาย ซึ่งเห็นความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงการสอนกฎหมายให้สอดคล้องกับประมวลกฎหมาย ได้ถวายบันทึกความเห็นเรื่องการศึกษากฎหมายเพื่อการใช้ประมวลกฎหมาย ต่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสวัสดิวัตนวิศิษฎ์ อธิบดีศาลฎีกาในขณะนั้น มีใจความสำคัญว่า ร่างประมวลกฎหมายว่าด้วยลักษณะหนี้จวนจะแล้วเสร็จ เมื่อมีการตรวจแก้คำแปลเป็นภาษาไทยเรียบร้อย ก็อาจนำขึ้นทูลเกล้าฯ ในต้นปี พ.ศ. 2457 หรือ พ.ศ. 2458 ควรรีบด่วนที่จะเริ่มดำเนินการเพื่อให้ศาลไทยใช้ประมวลกฎหมายนี้ในทางที่ถูกต้อง

ที่ได้มาเยี่ยม ณ บ้านพักชานกรุงปารีส เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2514," ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ปรีดี พนมยงค์ : ชีวิต งาน และธรรมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529), น. 46.

[63] หลวงสารนัยประสาสน์ (ธัญญา ณ สงขลา), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 58*, น. 37-38.

Ref. code: 25595601032138UXP

นายปาดูซ์ได้ให้เหตุผลถึงความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนวิธีการสอนนักเรียนกฎหมายใหม่ คือ นายปาดูเห็นว่า ผู้พิพากษาสมัยนั้นยังไม่มีความเข้าใจวิธีประมวลกฎหมายโดยถูกต้อง จะต้องฝึกฝนจากการให้แนวความเห็นและคำอธิบาย ผู้พิพากษาส่วนใหญ่ที่ได้รับการฝึกฝนมานั้น ส่วนมากได้รับการฝึกฝนแต่แบบอย่างอังกฤษหรือกฎหมายอังกฤษ ซึ่งเป็นกฎหมายจารีต (Common Law) วิธีกฎหมายจารีตธรรมกับวิธีกฎหมายประมวลธรรมนั้นต่างกันไปในหลักกฎหมายและนิติวิธี นอกจากนี้ นายปาดูซ์ได้กล่าวถึงปัญหาที่ประเทศอียิปต์และประเทศญี่ปุ่นได้ประสบมาแล้วจากการใช้ระบบประมวลธรรม และได้แนะนำว่าการที่จะส่งนักเรียนไปเรียนเพื่อให้สำเร็จวิชากฎหมายที่ยุโรปนั้น ควรจะส่งไปมหาวิทยาลัยซึ่งสอนกฎหมายประมวลธรรม นั่นคือประเทศเยอรมันและประเทศฝรั่งเศส สำหรับนักเรียนส่วนใหญ่ที่ไม่อาจไปยุโรปได้ ก็ควรให้ฝึกฝนในวิธีกฎหมายซึ่งเขาจะต้องใช้ นักเรียนกฎหมายย่อมไม่มีความเข้าใจครบถ้วนบริบูรณ์ในประมวลกฎหมายสยาม เว้นแต่จะได้รู้ตัวบทหรือคำอธิบายประมวลกฎหมายฝรั่งเศส เยอรมัน และสวิสส์ อันเป็นที่มาของบทมาตราในประมวลกฎหมายไทยนั้น ดังนั้น จึงควรจะต้องรู้ภาษาฝรั่งเศส หรือเยอรมันด้วย

สำหรับการแก้ไขระเบียบการโรงเรียนกฎหมายนั้น นายปาดูซ์ได้ให้ข้อแนะนำให้แก้ไขระยะเวลาที่จะต้องเรียน ปริญญาที่จะให้ภายหลังสำเร็จการศึกษา หลักสูตรการเรียนการสอน รวมถึงการจัดระเบียบและเจ้าหน้าที่ของโรงเรียน นอกจากนี้ นายปาดูซ์ยังเห็นว่าผู้สอนและที่ปรึกษากฎหมายในขณะนั้นไม่ใช่ศาสตราจารย์หรือครูกฎหมายที่แท้จริง จึงไม่รู้ว่าการเป็นครูกฎหมายควรทำอย่างไร ดังนั้น ต่อไปควรจะต้องมีศาสตราจารย์อย่างน้อย 1 คน ซึ่งบรรยายเอง แต่หน้าที่สำคัญต้องควบคุมดูแลงานทั่วไป และให้คำแนะนำวิธีที่จะเตรียมและบรรยายแก่ครูเป็นรายตัวไป และควรเป็นดอกเตอร์กฎหมายแห่งมหาวิทยาลัยในภาคพื้นยุโรป[64]

เมื่อกรมหลวงสวัสดิวัตนวิศิษฏ์ได้พิจารณาบันทึกความเห็นของนายปาดูซ์แล้วทรงเห็นพ้องด้วย จึงมีลายพระหัตถ์ ลงวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2456 กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ และทรงเห็นพ้องด้วย จึงมีลายพระหัตถ์เลขาที่ 35/753 ลงวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2456 ความว่า

“...เห็นว่า ความเห็นของนายปาดูซ์ได้แสดงมาโดยละเอียดลออและเป็นหลักฐานดีเห็นชอบด้วยทุกประการ จริงอยู่ในตัวหม่อมฉันเอง เป็นที่ได้เรียนกฎหมายตามทางอังกฤษแต่รู้สึกว่าเมืองเราได้ตกลงแล้วว่าจะใช้กฎหมายอย่างแบบประมวลธรรม เพราะฉะนั้น สมควรที่เราจะ

[64] *เพิ่งอ้าง*, น. 23-36.

Ref. code: 25595601032138UXP

คิดจัดการศึกษาให้เป็นประโยชน์มากที่สุดในทางนั้น เพราะฉะนั้น อนุญาตให้ท่านทรงดำริห์วางรูปการไปตามความเห็นของนายปาดูซ์ และตามที่ได้พูดกันแล้วด้วยปากเมื่อวันที่ 16 เดือนนี้..."[65]

ด้วยเหตุนี้ จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสถานศึกษากฎหมายในต่างประเทศ ซึ่งเดิมครูสอนกฎหมายในโรงเรียนกฎหมายเป็นผู้ที่เรียนกฎหมายในประเทศซึ่งสอนตามระบบกฎหมายอังกฤษ หรือเป็นเนติบัณฑิตที่จบการศึกษาจากประเทศอังกฤษ โดยเนติบัณฑิตเหล่านี้ได้ทุนหลวงไปศึกษาทั้งสิ้นนั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงแหล่งศึกษากฎหมายโดยการส่งนักเรียนหลวงไปศึกษากฎหมายยังประเทศอื่นๆ บ้าง เช่น ใน พ.ศ. 2460 หลวงนารถบัญชา ถูกส่งไปศึกษากฎหมายที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ในเดือน สิงหาคม พ.ศ. 2463 ปรีดีถูกส่งไปศึกษากฎหมายที่ฝรั่งเศส และใน พ.ศ. 2466 นายสงัด สุธาร ถูกส่งไปศึกษากฎหมายที่ฝรั่งเศส เป็นต้น[66]

ส่วนการเปลี่ยนแปลงด้านหลักสูตรของโรงเรียนกฎหมายนั้น ใน พ.ศ. 2467 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง "สภานิติศึกษา" ขึ้น ให้มีหน้าที่จัดระเบียบและวางหลักสูตรการศึกษา ให้อยู่ในระดับเดียวกับโรงเรียนกฎหมายของต่างประเทศ[67] สภานิติศึกษาที่จัดตั้งขึ้นมี เจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เป็นนายกสภา พระยามานวราชเสวี เป็นผู้อำนวยการแผนกปกครอง และ ดร. แอล ดูปลาตร์ (Duplatre) นักกฎหมายชาวฝรั่งเศส เป็นผู้อำนวยการแผนกวิชา

(2) หลักสูตรใหม่

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้เองในปี พ.ศ. 2468 หลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนกฎหมายจึงได้ถูกแก้ไขมาเป็นมี 3 ภาคๆ ละปี ซึ่งเท่ากับหลักสูตรเนติบัณฑิตของต่างประเทศในขณะนั้นหลายประเทศ[68] นักเรียนคนใดสอบไล่ภาค 1 และภาค 2 ได้ ให้ได้ชั้นเนติบัณฑิต การสอบภาค 2 จะต้องสอบปากเปล่าอีก 1 วัน และถ้าสอบไล่ได้ทั้ง 3 ภาคบริบูรณ์ ให้ได้ชั้นนิติศาสตร์บัณฑิต แม้กระนั้นก็ยังไม่มีการบรรจุให้มีการเรียนการสอนกฎหมายมหาชนโดยตรงแต่อย่างใด ดังมีรายวิชาต่อไปนี้

---

[65] *เพิ่งอ้าง*, น. 20-23.

[66] "กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 6 หมายเลข 5 6 ย 10/3 จำนวนนักเรียนไทยไปศึกษากฎหมายต่างประเทศ," อ้างถึงใน ชาญชัย แสวงศักดิ์, *อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 54*, น. 111.

[67] "กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 6 หมายเลข 5 6 ย 2/44 ประกาศตั้งสภานิติศึกษา 7 สิงหาคม 2467," อ้างถึงใน *เพิ่งอ้าง*, น. 112.

[68] *เพิ่งอ้าง*

Ref. code: 25595601032138UXP

สำหรับภาค 1 การสอบไล่แบ่งออกเป็น 4 วัน คือ 1. ธรรมศาสตร์และพงศาวดารกฎหมาย 2. กฎหมายลักษณะอาญา 3. ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 1 และ 2 4. กฎหมายลักษณะผัวเมีย มรดก และทรัพย์ สำหรับภาค 2 มีหลักสูตร คือ 1. ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 3 และกฎหมายลักษณะล้มละลาย 2. กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและลักษณะพยาน 3. กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา 4. ธรรมะระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล สำหรับภาคที่ 3 กำหนดหลักสูตรไว้ คือ 1. กฎหมายในเรื่องพิเศษที่สุดแล้วแต่จะกำหนดเป็นครั้งเป็นคราว 2. ธรรมะระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง 3. เศรษฐวิทยา 4. กฎหมายว่าด้วยการปกครองและอื่นๆ 5. กฎหมายว่าด้วยการเงิน

(3) "วิชากฎหมายปกครอง" (Droit Administratif)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2473 สภานิติศึกษาได้แก้ไขหลักสูตรใหม่อีก โดยมีระเบียบการ ลงวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2473 ให้มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2474 ซึ่งเป็นการแก้ไขหลักสูตรการศึกษาครั้งสุดท้ายของโรงเรียนกฎหมาย[69] การแก้ไขหลักสูตรในครั้งนี้มีความสำคัญกับประวัติศาสตร์การเรียนการสอนกฎหมายของสยามเป็นอย่างมาก เนื่องจากหลักสูตรกำหนดให้มีการเรียนการสอนและสอบไล่วิชา *"กฎหมายปกครอง" (Droit Administratif)* ขึ้นเป็นครั้งแรกด้วย นอกจากนี้ ได้กำหนดให้มีการศึกษาวิชากฎหมายอังกฤษหรือกฎหมายฝรั่งเศส โดยให้นักเรียนเลือกเรียนก่อนเปิดสอนในต้นปี การเลือกนี้เป็นเด็ดขาด เมื่อเลือกแล้วต้องเรียนกฎหมายอังกฤษหรือฝรั่งเศสตลอดไปทั้ง 3 ภาค การสอบไล่ตามหลักสูตรใหม่กำหนดไว้ 3 ภาคการศึกษาๆ ละ 4 วัน ดังนี้

ภาค 1 มีดังนี้ 1. ธรรมศาสตร์และตำนานกฎหมาย 2. *กฎหมายปกครอง*และธรรมนูญศาลยุติธรรม 3. กฎหมายอาญาแลวิธีพิจารณาความอาญา 4. กฎหมายอังกฤษหรือกฎหมายฝรั่งเศส ภาค 2 มีดังนี้ 1. กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้กับการประกันด้วยบุคคลและทรัพย์ 2. กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยเอกเทศสัญญา 3. กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง กฎหมายลักษณะพยาน และกฎหมายล้มละลาย 4. กฎหมายอังกฤษหรือกฎหมายฝรั่งเศส สำหรับภาค 3 มีดังนี้ 1. กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง และกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล 2. กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยทรัพย์ ครอบครัว และมรดก 3. กฎหมายแพ่งและพาณิชย์

---

[69] ก่อนที่จะถูกโอนไปสมทบกับคณะนิติศาสตร์ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และต่อมาภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว มีการตราพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2476 ให้โอนคณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตลอดจนทรัพย์สินและงบประมาณของคณะเหล่านี้ไปขึ้นต่อมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และนำมาสู่การตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ในปี พ.ศ. 2477 ในที่สุด

Ref. code: 25595601032138UXP

ว่าด้วยเอกเทศสัญญา และจัดการงานนอกสั่ง 4. กฎหมายอังกฤษหรือกฎหมายฝรั่งเศส และในภาค 3 นี้จะต้องสอบปากเปล่าอีก 1 วัน

สำหรับวิชากฎหมายอังกฤษหรือกฎหมายฝรั่งเศสนั้น ในแต่ละภาค กำหนดวิชาไว้ ดังนี้ ภาค 1 กฎหมายอังกฤษ ให้ศึกษาธรรมนูญศาล กฎหมายอาญา วิธีพิจารณาความแพ่งและอาญา, กฎหมายฝรั่งเศส ให้ศึกษาธรรมนูญศาล กฎหมายอาญา วิธีพิจารณาความแพ่ง อาญา และพาณิชย์ ภาค 2 กฎหมายอังกฤษ ให้ศึกษาคอมมอนลอว์ และเอควิตี้, กฎหมายฝรั่งเศส ให้ศึกษากฎหมายแพ่ง และภาค 3 กฎหมายอังกฤษ ให้ศึกษากฎหมายพาณิชย์, กฎหมายฝรั่งเศส ให้ศึกษากฎหมายพาณิชย์[70]

การที่โรงเรียนกฎหมายต้องสอนทั้งกฎหมายอังกฤษและกฎหมายฝรั่งเศสด้วยนั้น สาเหตุหนึ่งมาจากการที่สยามต้องทำตามข้อเสนอของอังกฤษตามสนธิสัญญาที่สยามทำกับอังกฤษใน พ.ศ. 2467 โดยจ้างครูสอนกฎหมายชาวอังกฤษในโรงเรียนกฎหมาย และใช้กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของอังกฤษพิจารณาคดีในกรณีที่กฎหมายสยามไม่มีบทบัญญัติบังคับไว้[71] และขณะเดียวกันก็ต้องทำตามข้อเรียกร้องของฝรั่งเศสในการปรับปรุงระบบกฎหมายสยามตามสนธิสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศส พ.ศ. 2468 โดยการตั้งกรมร่างกฎหมาย จัดระเบียบหลักสูตรในโรงเรียนกฎหมายใหม่ โดยให้ชาวฝรั่งเศสเป็นผู้อำนวยการโรงเรียน และจ้างที่ปรึกษาชาวฝรั่งเศสไว้ในกระทรวงยุติธรรม[72] การจ้างชาวต่างประเทศมาเป็นผู้สอนนั้น นอกจากมี ดร. แอล ดูปลาตร์ นักกฎหมายชาวฝรั่งเศส แล้วยังได้จ้างชาวฝรั่งเศสอีก 2 คน และชาวอังกฤษอีก 1 คน[73] สำหรับชาวฝรั่งเศสอีก 2 คนนั้นสันนิษฐานว่าน่าจะได้แก่ ดร. เอกูต์ และร. แลงกาต์ เพราะชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาสอนกฎหมายอยู่ในสยามสมัยนั้น นอกจาก ดร. ดูปลาตร์ แล้ว ก็คงมีแต่ ดร. เอกูต์ และ ร. แลงกาต์ เท่านั้น[74] และในการจัดให้มีการสอนวิชา *“กฎหมายปกครอง” (Droit Administratif)* ขึ้นเป็นครั้งแรกนี้เอง หลังจากที่

---

[70] หลวงสารนัยประสาสน์ (ธัญญา ณ สงขลา), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 58*, น. 43-46.

[71] “กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ เอกสารเกี่ยวกับการทำสนธิสัญญากับต่างประเทศ แฟ้ม 36 ลายพระหัตถ์พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ถึงเจ้าพระยามหิธร วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2468,” อ้างถึงใน ชาญชัย แสวงศักดิ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 54*, น. 113.

[72] “กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ เอกสารเกี่ยวกับการทำสนธิสัญญากับต่างประเทศ แฟ้ม 2 ลายพระหัตถ์พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ถึงเจ้าพระยามหิธร วันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2466,” อ้างถึงใน *เพิ่งอ้าง*, น. 114.

[73] หลวงสารนัยประสาสน์ (ธัญญา ณ สงขลา), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 58*, น. 48.

[74] ชาญชัย แสวงศักดิ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 54*, น. 114.

Ref. code: 25595601032138UXP

ปรีดีกลับมาจากการศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศส ปรีดีก็ได้รับมอบหมายให้เป็นอาจารย์สอน ณ โรงเรียนกฎหมายแห่งนี้ และเป็นผู้บรรยายวิชา *"กฎหมายปกครอง" (Droit Administratif)* เป็นคนแรกอีกด้วย

1.4.3 บทเรียนว่าด้วยความไม่เสมอภาคระหว่างบุคคล

ต้นปี พ.ศ. 2460 ปรีดีได้เข้าเรียนที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ขณะนั้นปรีดีมีอายุเพียง 17 ปี ปรีดีเข้าเป็นนักเรียนกฎหมาย ณ โรงเรียนกฎหมาย ประเภทสามัญ คือ นักเรียนกฎหมายประเภทผู้มีความรู้ไม่ต่ำกว่ามัธยมปีที่ 6 ของกรมศึกษาธิการ[75] ใช้เวลาเรียนกฎหมาย 2 ปีเศษ ก็สอบไล่ได้เนติบัณฑิตชั้นที่ 1 ในปี พ.ศ. 2462 โดยมีอายุเพียง 19 ปีเท่านั้น ต้องรอให้อายุครบ 20 ปี บริบูรณ์ในปี พ.ศ. 2463 ก่อนจึงได้เป็นสมาชิกสามัญแห่งเนติบัณฑิตยสภา[76] นับว่าปรีดีเป็นเนติ

---

[75] นักเรียนกฎหมายประเภทสามัญ เป็นนักเรียนอุดมศึกษาที่ได้รับยกเว้นการเกณฑ์ทหารชั่วคราว แต่ต้องมาฟังคำสอนที่โรงเรียนกฎหมายอย่างน้อยไม่ต่ำกว่าอาทิตย์ละ 3 วัน หรือเดือนหนึ่งไม่ต่ำกว่า 12 วัน ระหว่างที่โรงเรียนเปิดสอน มิฉะนั้นจะถูกคัดชื่อออกจากโรงเรียน ส่วนนักเรียนพิเศษ ได้แก่ ข้าราชการชั้นสัญญาบัตร หรือผู้ที่สอบไล่พระปริยัติธรรมได้เป็นเปรียญ หรือผู้ที่มีความรู้ไม่ต่ำกว่ามัธยมปีที่ 5 ซึ่งไม่ต้องมาฟังคำสอนก็ได้ โปรดดูการแบ่งประเภทนักเรียนกฎหมาย ในหลวงสารนัยประสาสน์ (ธัญญา ณ สงขลา), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 58*, น. 34-35.

[76] ปรีดีเล่าให้ฟังในเวลาต่อมาว่า *"...เนติบัณฑิตยสภาสมัยนั้นไม่ผูกขาดการเป็นทนายความตามแบบอังกฤษ คือ ผู้ใดที่พอมีความรู้ทางกฎหมายก็อนุญาตเป็นทนายความเฉพาะเรื่องได้ เช่น ผมเมื่อครั้งเป็นนักเรียนกฎหมายก็ขออนุญาตพิเศษเป็นทนายความในคดีระหว่าง อัยการสมุทรปราการ โจทก์ นายลิมซุ่นหง่วน จำเลย ซึ่งถูกฟ้องว่า เรือใบเดินทะเลของตนไปชนพลับพลาในหลวงที่ปากน้ำ ผมในฐานะทนายต่อสู้ว่าเป็น ภัยนอกอำนาจ เวลานั้นไม่มีประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ใช้ศัพท์ใหม่ว่า เหตุสุดวิสัย ผมจึงต้องใช้ศัพท์เก่าที่ปรากฏในกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จอ้างคดีตัวอย่างสมัยพระเอกาทศรถ ในคดี จีนเก๋งเซ่ง ที่เป็นผู้เช่าสำเภาไปค้าขายและถูกพายุอับปางลงกลางทะเลเจ้าของเรือได้ฟ้องเรียกค่าเสียหาย คดีว่ากันจนถึงฎีกาต่อ พระเอกาทศรถ ซึ่งทรงวินิจฉัยว่าเป็นภัยนอกอำนาจ ผู้เช่าเรือไม่ต้องใช้ค่าเสียหาย..."* โปรดดู ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 59* น. 5-6. การว่าความจนชนะคดีในคดีดังกล่าวได้สร้างชื่อเสียงให้ปรีดีนักกฎหมายหนุ่มในขณะนั้นเป็นอย่างมาก แต่คดีนี้ก็เป็นคดีแรกและคดีสุดท้ายที่ปรีดีได้เป็นทนายว่าความ เพราะต่อมาในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2463 ปรีดีก็ได้รับการคัดเลือกจากกระทรวงยุติธรรมให้ไปศึกษาวิชากฎหมายต่อที่ประเทศฝรั่งเศสนั่นเอง นอกจากนี้ โปรดดูรายละเอียดของคดีดังกล่าวใน ปรีชา สุวรรณทัต, คนดีศรีธรรมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), น. 12-21.

Ref. code: 25595601032138UXP

บัณฑิตที่มีอายุน้อยที่สุดคนหนึ่งในขณะนั้น[77] ระหว่างศึกษาที่โรงเรียนกฎหมายนี้ ปรีดีได้ศึกษาภาษาฝรั่งเศสที่เนติบัณฑิตยสภาโดยมีอาจารย์เลเดแกร์ (E. LADEKER) ที่ปรึกษาศาลต่างประเทศเป็นผู้สอน นอกจากนี้ ระหว่าง พ.ศ. 2460-2461 ขณะเป็นนักเรียนโรงเรียนกฎหมายนี้เอง ปรีดีก็ได้ทำงานเป็นเสมียนสำนักงานทนายความพระวิชิตมนตรี (สุด กุณฑลจินดา) อดีตอธิบดีศาลมลฑลชุมพร และอดีตผู้ช่วยเจ้ากรมพระธรรมนูญทหารบกอีกด้วย จากนั้นได้เข้ารับราชการในกรมราชทัณฑ์ กระทรวงนครบาล ในตำแหน่งเสมียนโทในระหว่าง พ.ศ. 2462-2463[78] เดือน บุนนาค จำนักเรียนกฎหมายรุ่นเดียวกับปรีดีได้หลายคน เช่น วรดี พรหมสาขา (หลวงวรนิติปรีชา) ประวัติ ปัตตพงษ์ (หลวงธรรมนูญวุฒิกร) กิมเหลียง วัฒนปรีดา (หลวงวิจิตรวาทการ) ธัญญา ณ สงขลา (หลวงสารนัยประสาสน์) สมโภชน์ อัศวนนท์ (หลวงประเจิดอักษรลักษณ์) บุญรอด จุลเนตร (หลวงวิเทศจรรยารักษ์)[79] เป็นต้น จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2463 ก็ได้รับคัดเลือกให้ได้ทุนนักเรียนหลวงของกระทรวงยุติธรรมไปศึกษาวิชากฎหมายที่ประเทศฝรั่งเศส

หลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนกฎหมายในขณะที่ปรีดีเข้าเป็นนักเรียนกฎหมายนั้น ยังไม่มีการบรรจุเนื้อหาวิชาเกี่ยวกับกฎหมายรัฐธรรมนูญ หรือกฎหมายปกครองแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม ปรีดีได้เล่าถึงประสบการณ์และการศึกษา ณ โรงเรียนกฎหมายนี้ ถึงการได้เรียนรู้กฎหมายที่แสดงถึงความไม่เสมอภาคระหว่างบุคคลและสิทธิพิเศษของบุคคลบางจำพวกไว้อย่างน่าสนใจว่า

“...แม้ว่าสมัยนั้นโรงเรียนกฎหมายได้สอนวิชากฎหมายแพ่งและกฎหมายอาญาซึ่งเป็นประเภทกฎหมายเอกชนนั้นเป็นส่วนใหญ่ แต่ในวิชาพระธรรมนูญศาลยุติธรรมและวิชาพิจารณาความอาญาและความแพ่งนั้น อาจารย์ผู้สอนก็ต้องกล่าวถึงบุคคลที่มีสิทธิพิเศษนอกอำนาจศาลยุติธรรมสำหรับพลเมืองส่วนมาก คือ

1. พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่หม่อมเจ้าขึ้นไปนั้น ถ้าทรงกระทำความผิดอาญาก็เป็นอำนาจของศาลรับสั่งกระทรวงวังที่จะพิจารณา และนำความเห็นกราบบังคมทูลขอพระบรมราชวินิจฉัย จึงต่างกับพลเมืองไทยส่วนมากที่ขึ้นต่อศาลอาญา ถ้าในหลวงทรงวินิจฉัยว่าเจ้านายองค์ใดทรงกระทำความผิดความอาญา เจ้านายองค์นั้นก็ถูกขังในที่แห่งหนึ่งของกระทรวงวัง เรียกว่า “สนม”

---

[77] กลุ่มวิจัยประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, “ปรีดี พนมยงค์ ชีวิตและงาน พ.ศ. 2443-2526,”.ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 49*, น. 12.

[78] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 2*, น. 38.

[79] เดือน บุนนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : สายธาร, 2552), น. 40.

Ref. code: 25595601032138UXP

ไม่ใช่เรือนจำ และไม่ต้องถูกใส่โซ่ตรวน เพียงแต่เจ้าหน้าที่เอาตรวนใส่พานไว้ในห้องขังนั้น อนึ่ง แม้ว่าประมวลกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) ให้ยกเลิกกฎหมายอาญาเก่าหลายฉบับก็ดี แต่มิได้กำหนดไว้ให้เลิกกฎหมายเก่าห้ามชายที่เป็นธรรมดาสามัญร่วมประเวณีกับเจ้าหญิง ตั้งแต่ชั้น ม.จ. หญิงขึ้นไป ผิดอาญาระวางโทษจำคุกไม่เกิน 7 ปี

2. คนสัญชาติในบังคับต่างประเทศที่มีสัญญาไม่เสมอภาคกับสยามนั้น มีสิทธิพิเศษ ในทางอาญาและแพ่ง คือ ถ้าทำผิดในทางแพ่งหรืออาญา ศาลยุติธรรมไม่มีอำนาจชำระผู้เสียหายและอัยการต้องฟ้องผู้กระทำผิดนั้นต่อศาลกงสุลของชาติต่างประเทศนั้นๆ นอกจากชาวยุโรปและชาวญี่ปุ่นแล้วมีชาวเอเชียแห่งอาณานิคมของฝรั่งญี่ปุ่นได้สิทธิพิเศษเช่นนั้น ส่วนคนจีนหลายคนที่เห็นว่าได้ประโยชน์จากการเป็นคนในบังคับต่างประเทศนั้น ก็หาทางเป็นคนในบังคับต่างประเทศนั้นด้วย เพราะได้ประโยชน์ที่กงสุลบางประเทศให้ความคุ้มครองในการทำผิดกฎหมายไทย คือเมื่อตำรวจไทยจับตัวได้ส่งอัยการที่ฟ้องต่อศาลกงสุล แต่กงสุลหลายคนก็ตัดสินเข้าข้างคนในบังคับของตน..."[80]

จากคำบอกเล่าของปรีดีดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า การที่ปรีดีเป็นนักเรียนกฎหมายในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่ต้องศึกษากฎหมายที่เกิดขึ้นจากระบอบที่ไม่ให้สิทธิเสมอภาคในบุคคล ซ้ำยังให้อำนาจอภิสิทธิ์แก่บุคคลบางจำพวกสุดแต่ที่ระบอบนั้นจะเลือกให้ น่าจะทำให้ปรีดีนักเรียนกฎหมายหนุ่มได้ตั้งคำถามกับระบบกฎหมายที่เป็นอยู่ในขณะนั้น และเห็นถึงปัญหาของความไม่เสมอภาคเท่าเทียมกันของคนในชาติที่ต้องอยู่ภายใต้ระบบกฎหมายเช่นนั้น กฎหมายเอาผิดทางอาญาแม้กระทั่งชายหญิงที่ร่วมประเวณีกัน เพียงแต่ต่างชนชั้นให้ต้องผิดอาญาระวางโทษจำคุกไม่เกิน 7 ปี ประกอบกับปัญหาเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของคนในบังคับต่างชาติ ก็แสดงให้เห็นถึงความไม่เสมอภาคของคนในบังคับต่างชาติกับชาวสยาม ที่มหาอำนาจต่างชาติได้ถือสิทธิสภาพนอกอาณาเขตไม่ว่าจะเป็นทั้งทางทฤษฎีหรือทางปฏิบัติ ที่คนในสังกัดมหาอำนาจเหล่านี้ไม่ต้องขึ้นศาลสยาม ต้องให้ศาลกงสุลหรือศาลคดีระหว่างประเทศตัดสิน โดยถือว่าคำพิพากษาของผู้พิพากษาชาติยุโรปมีน้ำหนักมากกว่าคำวินิจฉัยของผู้พิพากษาชาวสยาม ด้วยเหตุนี้เองที่อาจทำให้ปรีดีเห็นถึงปัญหาความไม่เสมอภาคระหว่างบุคคล และปัญหาของความไม่มีเอกราชอย่างแท้จริงของสยาม จึงเป็นเหตุผลสำคัญในการดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งความเสมอภาคระหว่างบุคคล และเอกราชของชาติอย่างสมบูรณ์ ซึ่งจะปรากฏให้เห็นต่อมาในวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งคณะราษฎร ประกาศคณะราษฎร และในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ตลอดจนการดำเนินการในคราวที่ปรีดีดำรงตำแหน่งทางการเมืองเพื่อให้สยามมีเอกราชอย่างแท้จริง ดังจะได้กล่าวต่อไป

---

[80] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 43-44.

Ref. code: 25595601032138UXP

ปรีดีเล่าให้ฟังต่อมาอีกว่า ในปี พ.ศ. 2461 ขณะที่ปรีดีเป็นนักเรียนอยู่โรงเรียนกฎหมายนี่เอง มีการรายงานข่าวในหนังสือพิมพ์ถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองในรัสเซียในสมัยพระเจ้าซาร์ ทำให้ปรีดีนึกถึงคำพูดของครูในสมัยที่เรียนมัธยมที่พูดถึงสยามกับรัสเซียว่า ไม่ทราบว่าประเทศใดในสองประเทศนี้จะเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ก่อนกัน ดังนั้น เมื่อทราบถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองในรัสเซียแล้ว ทำให้ปรีดีมีความหวังอย่างแรงกล้าว่า เหตุการณ์เช่นเดียวกันนี้คงจะเกิดขึ้นในสยามบ้าง กระทั่งได้คุยอย่างลับๆ ถึงวัตถุประสงค์นี้กับเพื่อนคนหนึ่งในขณะเป็นนักเรียนกฎหมายนั่นเอง[81] ขณะเดียวกันในช่วงเวลานั้น ปรีดีก็ได้สังเกตความเป็นไปของราชสำนัก รวมทั้งการบริหารงานภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และตั้งได้ความปรารถนาไว้ว่า จะต้องก่อตั้งระบอบประชาธิปไตยขึ้นในสยามให้ได้ แม้ว่าในตอนนั้นยังไม่ทราบว่าจะทำได้อย่างไร[82] หรือดำเนินการด้วยวิธีการใด แสดงให้เห็นว่าปรีดีมีความคิดก่อนที่จะไปศึกษาในประเทศฝรั่งเศสแล้วว่าจะต้องค้นคว้าเพิ่มเติมว่ามีวิธีการใดที่จะทำให้ความเป็นอยู่ของราษฎรดีขึ้น และโดยที่ปรีดีได้เกิดจิตสำนึกจากการประสบพบเห็นด้วยตนเองมาแล้วว่า ราษฎรได้มีความอัตคัดขัดสนในทางเศรษฐกิจตั้งแต่ก่อนที่จะเข้ามาศึกษาที่โรงเรียนกฎหมายแห่งนี้ และต่อมาพบว่าราษฎรไม่มีสิทธิเสรีภาพกับเสมอภาคในทางการเมือง อีกทั้งตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและอำนาจของหลายประเทศทุนนิยม นอกจากนี้ ในขณะที่เรียนวิชากฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายแห่งนี้ ปรีดีอาจได้รับอิทธิพลทางความคิดหรือการกระตุ้นจิตสำนึกบางประการจากการที่ได้ศึกษาภาษาฝรั่งเศสกับอาจารย์ A.M. Eugène LADEKER ที่ปรึกษาศาลต่างประเทศ และเป็นอาจารย์สอนอยู่โรงเรียนกฎหมายในขณะนั้น เห็นได้จากการที่ปรีดีให้ความนับถืออาจารย์คนนี้มาก ถึงขนาดอุทิศวิทยานิพนธ์ของตนเองเป็นการแสดงความเคารพและกตัญญูต่อท่านผู้นี้ โดยใส่ชื่อลงไปในวิทยานิพนธ์ ขณะที่คนอื่นปรีดีเพียงแต่ขอเคารพและขอบคุณไม่ได้ระบุชื่อแต่อย่างใด[83]

1.4.4 อาจารย์หลวงประดิษฐ์มนูธรรมกับโรงเรียนกฎหมาย

เมื่อกล่าวถึงโรงเรียนกฎหมายกับปรีดีแล้ว หากไม่กล่าวถึงช่วงเวลาที่ปรีดีได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่เป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายก็คงทำให้การศึกษาชีวิตของปรีดีกับโรงเรียนกฎหมายไม่ครบถ้วนกระบวนความไป จึงขอกล่าวข้ามมาถึงช่วงเวลาหลังจากสำเร็จการศึกษาได้รับปริญญารัฐเป็นดุษฎีบัณฑิตกฎหมาย (Docteur en Droit) ฝ่ายนิติศาสตร์ (Sciences Juridiques) และได้รับประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงในทางเศรษฐกิจ (Dipôme d´Etudes Supérieures

---

[81] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 31*, น. 20.

[82] *เพิ่งอ้าง*, น. 19.

[83] เดือน บุนนาค, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 79*, น. 42.

Ref. code: 25595601032138UXP

d´Economie Politique)[84] จากประเทศฝรั่งเศสเสียก่อน กล่าวคือ หลังจากสำเร็จการศึกษาจากประเทศฝรั่งเศสแล้ว ปรีดีรับตำแหน่งผู้พิพากษาชั้น 6 กระทรวงยุติธรรม และทำหน้าที่ฝึกหัดอัยการศาลต่างประเทศและศาลคดีต่างประเทศเป็นเวลา 6 เดือน[85] รวมถึงเป็นผู้ทำบันทึกกระทงแถลงสำนวนคดีฎีกาประจำศาลฎีกาเป็นเวลา 6 เดือน ต่อมาได้รับตำแหน่งเป็นผู้ช่วยเลขานุการกรมร่างกฎหมายเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2470[86] ปรีดีได้รับพระราชทานยศและบรรดาศักดิ์เป็น “รองอำมาตย์เอกหลวงประดิษฐ์มนูธรรม” เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2471 และได้รับการเลื่อนยศเป็นอำมาตย์ตรีในปีต่อมา ในช่วงที่รับราชการในกระทรวงยุติธรรมนี้ ปรีดีได้รวบรวมกฎหมายไทยตั้งแต่แรกจนถึงปัจจุบัน ซึ่งอยู่อย่างกระจัดกระจายให้มารวมเป็นเล่มเดียว ใช้ชื่อว่า “ประชุมกฎหมายไทย” โดยตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์นิติสาส์นซึ่งเป็นโรงพิมพ์ของปรีดีเอง

นอกจากงานที่กรมร่างกฎหมายแล้ว ปรีดียังได้รับมอบหมายให้เป็นอาจารย์ผู้บรรยายที่โรงเรียนกฎหมายอีกด้วย โดยเริ่มสอนเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2470 ในชั้นแรกได้สอนวิชากฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 3 ว่าด้วยลักษณะหุ้นส่วนบริษัทและสมาคม ต่อมาได้สอนวิชากฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล ลูกศิษย์ของปรีดีในช่วงนี้ ได้แก่ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ นายจิตติ ติงศภัทิย์ นายดิเรก ชัยนาม นายเสริม วินิจฉัยกุล นายเสวต เปี่ยมพงศ์สานต์ นายไพโรจน์ ชัยนาม นายจินดา ชัยรัตน์ นายโชติ สุวรรณโพธิ์ศรี และนายศิริ สันตะบุตร

ในปี พ.ศ. 2474 ปรีดีได้รับมอบหมายให้เป็นผู้บรรยายวิชากฎหมายปกครอง (Droit Administratif) ปรีดีเขียนตำราทางกฎหมายที่สำคัญเล่มหนึ่งชื่อว่า *“คำอธิบายกฎหมายปกครอง”* ในคำอธิบายกฎหมายปกครองนี้แม้จะใช้ชื่อว่า “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” แต่ว่าโดยสาระแล้วเป็นคำอธิบายวิชากฎหมายมหาชนที่ประกอบด้วยกฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายปกครอง กล่าวโดยเฉพาะกฎหมายรัฐธรรมนูญนั้น คำอธิบายกฎหมายปกครองเล่มนี้ปรีดีได้สอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับหลักการพื้นฐานของกฎหมายรัฐธรรมนูญไว้อย่างน่าสนใจ ปรีดีต้องอาศัยความกล้าหาญ

---

[84] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 2*, น. 41-42. ทั้งนี้ สิทธิของดุษฎีบัณฑิตกฎหมายฝรั่งเศสซึ่งได้รับประกาศนียบัตรของการศึกษาชั้นสูงเพิ่มเติมขึ้นอีกอย่างหนึ่ง นั้น ก) มีสิทธิที่จะเป็นศาสตราจารย์สำรองในมหาวิทยาลัย และ ข) มีสิทธิที่จะเข้าสอบแข่งขันสำหรับรับตำแหน่งศาสตราจารย์ประจำมหาวิทยาลัย (Concours d´agrégation des Facultés de Droit) อีกด้วย

[85] *เพิ่งอ้าง*, น. 78.

[86] ช่วงที่ปรีดีทำหน้าที่เป็นเลขานุการกรมร่างกฎหมายนี่เอง ที่ปรีดีได้ใช้ความรู้ในการร่างกฎหมาย ร่าง “ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม” ที่ต่อมาได้กลายเป็น “พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475” ซึ่งเป็น “ปฐมรัฐธรรมนูญ” ของสยาม

Ref. code: 25595601032138UXP

และความมุ่งมั่นทางการเมืองอยู่ไม่น้อย เนื่องจากสยามในขณะนั้นยังปกครองอยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดีดังกล่าวได้รับความยกย่องเป็นอย่างสูง และถือเป็นงานวิชาการชิ้นสำคัญที่เป็นวัตถุแห่งการศึกษาแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี ดังจะได้กล่าวโดยละเอียดต่อไป ลูกศิษย์ของปรีดีในช่วงนี้ ได้แก่ นายทองเปลว ชลภูมิ นายยวด เลิศฤทธิ์ นายประยูร กาญจนดุล นายชัย เรืองศิลป์ นายฟอง สิทธิธรรม นายมาลัย หุวะนันท์ เป็นต้น[87]

ปรีดีอาศัยการสอนที่โรงเรียนกฎหมาย ปลุกจิตสำนึกนักศึกษาให้สนใจเป็นขั้นๆ ไป ถึงความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นระบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินประชาธิปไตย[88] จากการสัมภาษณ์นักเรียนกฎหมายในช่วงนั้น ได้รับคำบอกกล่าวว่า ปรีดีได้อนุญาตให้นักเรียนเข้าพบเพื่อปรึกษาปัญหาการเรียนที่บ้านป้อมเพชร์ ถนนสีลมอันเป็นบ้านพักของปรีดีได้ โดยมีลูกศิษย์ไปพบปะกับปรีดีที่บ้านอยู่เนืองๆ จึงทำให้นักเรียนกฎหมายและปรีดีมีความสนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี[89] ซึ่งปรีดีเองก็ได้กล่าวในเวลาต่อมาว่า ในขณะที่ได้เป็นอาจารย์สอนอยู่ ณ โรงเรียนกฎหมายนี้ ได้ถือโอกาสทำการสอนเพื่อปลุกจิตสำนึกนักศึกษาในสมัยนั้นให้สนใจในแนวทางประชาธิปไตย และในทางเศรษฐกิจซึ่งถือว่าเป็นรากฐานของสังคม ส่วนกฎหมายเป็นแต่โครงร่างเบื้องบนของสังคมเท่านั้น[90] ดังนั้น เมื่อคราวที่ปรีดีต้องการได้

---

[87] ลูกศิษย์เหล่านี้ต่อมาบางคนมีตำแหน่งสำคัญในวงการตุลาการ บางคนได้ไปศึกษากฎหมายต่อ ณ ประเทศฝรั่งเศส ต่อมาบุคคลเหล่านี้ได้ทำคำสอน คำอธิบายหรือแต่งตำราทางกฎหมายที่มีส่วนช่วยพัฒนาการศึกษากฎหมายในประเทศไทยเป็นอย่างมาก บางคนได้แต่งตำราทางกฎหมายมหาชนโดยนำเอาแนวความคิดและทฤษฎีทางกฎหมายของฝรั่งเศสมาเผยแพร่ เช่น ตำรา สถาบันการเมืองและกฎหมายรัฐธรรมนูญของศาสตราจารย์ ไพโรจน์ ชัยนาม จัดพิมพ์โดยโครงการตำรา คณะกรรมการสัมมนาและวิจัย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2524 และคำอธิบายวิชากฎหมายปกครองเปรียบเทียบ ระดับปริญญาโท ของศาสตราจารย์ ดร. ประยูร กาญจนดุล จัดพิมพ์โดยคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น โปรดดู ชาญชัย แสวงศักดิ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 54*, น. 135-136.

[88] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 2*, น. 79.

[89] กลุ่มวิจัยประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 49,* น. 78-79.

[90] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), คำอธิบายกฎหมายปกครอง, หนังสือพิมพ์เนื่องในการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปาทานครบรอบ 100 วันของพลตำรวจตรี พัฒน์ นีลวัฒนานนท์, ม.ป.ท., (พระนคร : นีติเวชช์, 2526), คำปรารภ, น. 4.

Ref. code: 25595601032138UXP

ผู้สนับสนุนในการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น นักเรียนกฎหมายหลายคนเข้าร่วมเป็นสมาชิกคณะราษฎรประเภทดี 1. และเป็นผู้สนับสนุนคณะราษฎรประเภทดี 2. และดี 3.[91] ในเวลาต่อมา

1.5 การศึกษาในประเทศฝรั่งเศส

การศึกษาในส่วนนี้จะเริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงสภาพการณ์ของเยอรมัน ฝรั่งเศส และอังกฤษโดยสังเขปเพื่อให้เห็นสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของยุโรปและฝรั่งเศสอันเป็นประเทศที่ปรีดีไปศึกษาวิชากฎหมาย ซึ่งหากรวมประวัติศาสตร์ของเยอรมัน ฝรั่งเศส และอังกฤษแล้วก็ถือว่าเป็นประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ของยุโรป สภาพการณ์ฝรั่งเศส และเยอรมัน ในช่วงที่ปรีดีไปศึกษานั้นเป็นช่วงที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบสาธารณรัฐที่เต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวายทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ไม่ต่างกับอังกฤษที่ในขณะนั้นที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นช่วงที่ยุโรปอยู่ในระยะหลังการสิ้นสุดของสงครามโลก ครั้งที่ 1 มาไม่นาน และกำลังฟื้นฟูประเทศจากบาดแผลของสงคราม ขณะเดียวกันก็พยายามจัดการกับความขัดแย้งในอุดมการณ์ทางการเมืองภายในประเทศของตนเอง

1.5.1 สภาพเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของยุโรป และฝรั่งเศส

ปรีดีเดินทางจากสยามไปเรียนกฎหมายที่ประเทศฝรั่งเศสระหว่างปี พ.ศ. 2463 ถึง พ.ศ. 2470 (ค.ศ. 1920 - 1927) ซึ่งตรงกับช่วงเกือบๆ ปลายของสมัยสาธารณรัฐที่ 3 ของประเทศฝรั่งเศส (Third French Republic) (สาธารณรัฐที่ 3 อยู่ในช่วงระหว่าง ค.ศ. 1870-1940) การก่อร่างสร้างตัวของการปกครองในระบอบสาธารณรัฐที่ 3 ของประเทศฝรั่งเศสเป็นผลพวงจากเหตุการณ์สำคัญต่างๆ นับแต่สมัยแห่งการปฏิวัติฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1789 เป็นต้นมา กล่าวคือ เป็นการต่อสู้ทางความคิด

---

[91] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 2*, หน้า 79. นอกจากนี้ สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ได้กล่าวถึงนักเรียนกฎหมายที่เรียนวิชากฎหมายปกครองกับปรีดีว่า *"...นักศึกษากฎหมายซึ่งได้ผ่านการศึกษาวิชากฎหมายปกครองทุกคนมีความเห็นด้วยในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น นักศึกษากฎหมายจึงให้ความร่วมมือต่อผู้ประศาสน์การในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง... "* โปรดดู สุภัทร สุคนธาภิรมย์, "ผู้ประศาสน์การของเรา," ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 62*, น. 52. อนึ่ง นอกจากบทบาทในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ในการก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองลูกศิษย์ของปรีดีก็มีบทบาทอยู่ไม่น้อยเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้ต่อไป

Ref. code: 25595601032138UXP

และความขัดแย้งทางการเมืองที่ได้ดำรงอยู่และมีพัฒนาการมาโดยลำดับ[92] เห็นได้จาก ประเทศฝรั่งเศสในยุคต้นสมัยสาธารณรัฐที่ 3 นั้น เป็นยุคที่สร้างขึ้นจากความพ่ายแพ้สงครามระหว่างฝรั่งเศสกับปรัสเซียในปี ค.ศ. 1870 ถึง ค.ศ. 1871

ในวันที่ 18 มกราคม ค.ศ. 1871 เยอรมันผู้ชนะสงคราม ออทโท ฟอน บิสมาร์ก (Otto von Bismarck) อัครมหาเสนาบดีแห่งปรัสเซีย ผู้ซึ่งใช้นโยบายทางการเมือง “กฎเลือดและเหล็ก” ในการรวมชาติเยอรมัน คือ ใช้กลยุทธ์ทางสงครามโดยหาศัตรูของชาติเยอรมัน บิสมาร์กใช้ฝรั่งเศสเป็นศัตรูของชาติเยอรมันในการดำเนินนโยบายดังกล่าว เนื่องจากนโปเลียนที่ 1 ของฝรั่งเศสได้ทำสงครามเป็นเหตุให้จักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิล่มสลายลง[93] เมื่อชนะสงคราม บิสมาร์กซึ่งได้รับฉันทานุมัติจากประมุขของรัฐเยอรมันต่างๆ ได้ประกาศจัดตั้งจักรวรรดิเยอรมัน (German Empire) ขึ้น และสถาปนาพระเจ้าวิลเลียมที่ 1 แห่งจักรวรรดิเยอรมัน ณ ห้องกระจกในพระราชวังแวร์ซาย (Versailles) ซึ่งตั้งอยู่ชานกรุงปารีส อันเป็นการรวมชาติเยอรมันที่สร้างความอัปยศให้กับฝรั่งเศสอย่างมาก และผลจากการลงนามในสนธิสัญญาแฟรงค์เฟิร์ต (Treaty of Frankfurt) เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม ค.ศ. 1871 ทำให้ฝรั่งเศสสูญเสียอัลซาซ–ลอแรน (Alsace-Lorraine) แหล่งอุตสาหกรรมสำคัญให้แก่เยอรมัน และต้องจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามอีก 5,000 ล้านฟรังก์ รวมทั้งยอมให้กองทัพเยอรมันประจำการในมณฑลทางภาคตะวันตกจนกว่าจะจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามหมดสิ้น[94] นอกจากนี้ก่อนสิ้นสงครามดังกล่าวได้เกิดสงครามกลางเมืองระหว่างคอมมูนปารีส (The Paris Commune) ซึ่งเป็นรัฐบาลท้องถิ่นที่ต่อต้านอำนาจรัฐบาลกลางกับรัฐบาลกลาง ซึ่งได้สร้างความเสียหายให้กับฝรั่งเศสเองอย่างหนัก

ฝรั่งเศสในยุคนั้นถือได้ว่าเป็นยุคสมัยแห่งการต่อสู้ทางความคิดอย่างแท้จริง กล่าวเฉพาะกลุ่มคอมมูนปารีสซึ่งเป็นฝ่ายสังคมนิยมเองนั้น ก็ประกอบด้วยกลุ่มที่มีแนวความคิดและอุดมการณ์ที่หลากหลาย เช่น แนวความคิดประชาธิปไตยแนวสังคมนิยม พวกต่อต้านสาธารณรัฐนิยม พวกจาโกแบงหัวรุนแรง พวกอนาธิปัตย์นิยม ขณะที่รัฐบาลกลางเองก็ประกอบด้วยฝ่ายกษัตริย์นิยม ซึ่งคุมเสียงข้างมากในสภาก็มีแนวความคิดขัดแย้งกันเองในเรื่องบุคคลที่จะขึ้นเป็นกษัตริย์ นอกจากนี้

---

[92] ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล, ปาฐกถาปรีดี พนมยงค์ ประจำปี 2549 ภราดรภาพนิยม (Solidarisme) ของปรีดีพนมยงค์ (ฉบับขยายความ), (กรุงเทพมหานคร : ชนนิยม, 2558), น. 34.

[93] วรเจตน์ ภาคีรัตน์, “คำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์กฎหมายมหาชน,” ชั้นปริญญาโท คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ภาคการศึกษาที่ 2 ปีการศึกษา 2557, วันที่ 16 มกราคม 2558.

[94] สัญชัย สุวังบุตร, ราชาธิปไตยใต้รัฐธรรมนูญสู่สาธารณรัฐ: ฝรั่งเศส ค.ศ. 1815–1970, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภาการพิมพ์, 2552), น. 75-76.

Ref. code: 25595601032138UXP

ยังมีกลุ่มเสียงข้างน้อยในสภาที่เป็นพวกสาธารณรัฐนิยมก็แบ่งเป็นพวกหัวก้าวหน้าและพวกสุดโต่ง ทั้งนี้ ยังไม่รวมกลุ่มที่มีแนวความคิดและอุดมการณ์อื่นๆ อีกมากมาย[95] ฝรั่งเศสในสมัยสาธารณรัฐที่ 3 จึงประสบกับปัญหาในการวางรูปแบบการปกครองที่จะสมานความแตกแยกระหว่างกลุ่มที่มีแนวความคิดแตกต่างเหล่านี้ให้มีความขัดแย้งกันให้น้อยที่สุด

หลังจากความบอบช้ำจากการพ่ายแพ้สงครามต่อปรัสเซียและสงครามกลางเมืองดังกล่าว ในปี ค.ศ. 1873 รัฐสภาฝรั่งเศสเริ่มร่างรัฐธรรมนูญและจัดตั้งคณะกรรมาธิการเพื่อพิจารณาการร่างรัฐธรรมนูญนี้เกิดขึ้นในบรรยากาศที่ฝ่ายกษัตริย์นิยมและสาธารณรัฐนิยมมีความขัดแย้งกันเกี่ยวกับรูปแบบการปกครอง แต่ท้ายที่สุดก็สามารถประนีประนอมกันได้ในเวลาต่อมา โดยยอมรับหลักการของระบอบสาธารณรัฐ และในขณะเดียวกันก็ยอมให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญซึ่งอาจจะทำให้มีการจัดตั้งระบอบกษัตริย์ตามกระบวนการทางกฎหมายได้[96] อย่างไรก็ตาม ด้วยการกระทำของพวกที่ปรีดีเรียกว่า “ผู้เกินกว่าราชา” (ULTRA-ROYALIST) ได้ทำให้สถาบันกษัตริย์ได้หมดไปจากประเทศฝรั่งเศสในช่วงเวลานั้นเอง

ปรีดีได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ของประเทศฝรั่งเศสในช่วงระยะเวลาดังกล่าวไว้ว่า *“ในประเทศฝรั่งเศสระหว่าง ค.ศ. 1789 ถึง ค.ศ. 1875 ได้มี “ผู้เกินกว่าราชา” ที่ได้ทำการขัดแย้งพระราชประสงค์ของพระราชาธิบดีบางพระองค์ที่ได้ทรงปรารถนาจะสละพระราชอำนาจบางอย่างตามระบบศักดินาเพื่อให้ราษฎรมีสิทธิมนุษยชนมากขึ้นกว่าเดิม แต่ “ผู้เกินกว่าราชา” ได้ทำการขัดพระราชประสงค์ โดยต้องการให้ราชาธิบดีคงสงวนอำนาจศักดินาไว้ให้มากที่สุด จึงเป็นเหตุให้สถาบันพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์บูร์บองต้องล้มไปใน ค.ศ. 1792 แม้สถาบันพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์นั้นได้ฟื้นคืนมาอีกหลายครั้งแต่ก็ต้องล้มไปอีก และในที่สุดเมื่อ ค.ศ. 1875 สถาบันพระมหากษัตริย์ของฝรั่งเศสก็สลายไปจนกระทั่งปัจจุบันนี้...ประวัติศาสตร์ฝรั่งเศสปรากฏว่าระหว่างเวลา 80 ปี นับตั้งแต่การอภิวัฒน์ใหญ่ในฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ. 1789 ถึง ค.ศ. 1870 นั้นราชวงศ์บูร์บอง ได้กลับมาครองราชย์หลายครั้ง ต่อมาเมื่อ ค.ศ. 1870 นโปเลียนที่ 3 แห่งราชวงศ์โบนาปาร์ตได้สละราชสมบัติเนื่องจากแพ้เยอรมัน ฝ่ายเจ้าสมบัติเมื่อได้ปราบปรามขบวนการสหการปารีสสำเร็จแล้ว ก็ได้จัดให้มีระบบรัฐสภา ซึ่งเสียงส่วนข้างมากเป็นผู้นิยมราชวงศ์บูร์บอง แต่ฝ่ายพวกที่ทำตนเป็นราชาธิปไตยยิ่งกว่าองค์พระราชาธิบดีนั้น ได้อ้างพระราชหฤทัยรัชทายาทที่จะได้รับอัญเชิญขึ้นครองราชย์และเรียกร้องเกินเลยไป แม้เรื่องธงชาติก็จะให้เปลี่ยนจากธงสามสี มาใช้ธงขาวประกอบด้วยรูปดอกไม้สามแฉก (คล้ายดอกบัวดิน) ที่เรียกเป็นฝรั่งเศส “Fleurs de lis” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์เฉพาะราชวงศ์บูร์บอง...*

---

[95] *เพิ่งอ้าง*, น. 77, 80.

[96] *เพิ่งอ้าง*, น. 81.

Ref. code: 25595601032138UXP

ก่อนที่รัฐสภาฝรั่งเศสจะลงมติใน ค.ศ. 1875 ว่าจะสถาปนาพระราชวงศ์บูร์บองขึ้นมาอีกหรือไม่นั้น ดังกล่าวแล้ว สมเด็จเจ้าแห่งมาจองตา (Duc de Magenta) ได้มีรับสั่งเตือนผู้นำที่ทำตนเป็นราชาธิปไตยยิ่งกว่าองค์พระราชาธิบดี และอ้างว่ารู้พระราชหฤทัยต่างๆ นั้นว่า พวกนั้นต้องการจะเอาธงขาวมีรูปดอกไม้ชนิดนั้นมาใช้แทนธงสามสีแล้ว ทหารปืนยาวก็จะเดินแถวไปตามลำพังโดยปราศจากธงประจำ แต่พวกนั้นก็หัวรั้นไม่ยอมฟังคำเตือนของสมเด็จเจ้า จึงเป็นเหตุให้เสียงในรัฐสภาที่เดิมส่วนมากปรารถนาราชวงศ์บูร์บองขึ้นอีกนั้นต้องลดน้อยลงไป แม้กระนั้นเมื่อถึงเวลาลงมติ ฝ่ายที่นิยมสาธารณรัฐชนะเพียง 1 เสียงเท่านั้น" ปรีดีได้แสดงความเห็นเพิ่มเติมในเรื่องนี้ไว้ว่า *"ถ้าหากผู้ทำตนเป็นประชาธิปไตยยิ่งกว่าองค์พระราชาธิบดีไม่อวดอ้างเอาเด่นของตนแล้ว ราชวงศ์บูร์บองก็จะได้กลับขึ้นครองราชย์อีก ดังนั้น พวกที่เป็นราชาธิปไตยยิ่งกว่าองค์พระราชาธิบดีจึงไม่เพียงแต่เป็นพวกที่ทำให้ราชบัลลังก์ฝรั่งเศสต้องสะเทือนเท่านั้น หากยังทำให้ราชบัลลังก์แห่งราชวงศ์บูร์บอง สลายไปตั้งแต่กระนั้นจนถึงปัจจุบันนี้"*[97]

จากนัยที่ปรีดีได้กล่าวถึงการเปลี่ยนระบอบการปกครองและการสิ้นสุดลงของสถาบันกษัตริย์ของฝรั่งเศส ทำให้เห็นได้ว่าอันที่จริงระบอบสาธารณรัฐของฝรั่งเศสที่เกิดขึ้นครั้งนี้หาได้เกิดจากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญโดยตรงไม่ หากแต่เกิดจากการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายธรรมดาโดยรัฐสภาในยุคสมัยที่มีกษัตริย์เป็นประมุขนั่นเอง กล่าวคือ ระหว่างการรอรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ และอยู่ระหว่างการประนีประนอมระหว่างฝ่ายนิยมสาธารณรัฐกับฝ่ายนิยมกษัตริย์ รัฐสภาได้ออกกฎหมายที่สำคัญซึ่งมีเนื้อหาเป็นกฎหมายรัฐธรรมนูญ ทั้งสิ้น 3 ฉบับ คือ 1. กฎหมายว่าด้วยสภาสูง หรือวุฒิสภา ประกาศใช้เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1875 2. กฎหมายว่าด้วยสถาบันการปกครอง หรือว่าด้วยองค์กรที่ใช้อำนาจรัฐ ประกาศใช้เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1875 และ 3. กฎหมายว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรที่ใช้อำนาจรัฐ ประกาศใช้เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม ค.ศ. 1875 กฎหมายเหล่านี้ไม่ได้กำหนดว่าฝรั่งเศสจะมีรูปแบบการปกครองแบบใด แต่ในขณะที่ความขัดแย้งของทั้งสองฝ่ายยังไม่ลงตัว ทั้งยังมีความขัดแย้งของฝ่ายนิยมกษัตริย์ด้วยกันเองอีกด้วย ทำให้ความนิยมในสถาบันกษัตริย์ลดน้อยลง ฝ่ายนิยมกษัตริย์เองก็เริ่มอ่อนแอลง ดังนั้น ฝ่ายนิยมสาธารณรัฐจึงใช้โอกาสนี้ในการจัดการให้ระบอบการปกครอง โดยการเสนอให้แก้ไขเพิ่มเติมมาตรา 2 ของกฎหมายว่าด้วยองค์กรที่ใช้อำนาจรัฐ ความว่า "ประธานาธิบดีของสาธารณรัฐมาจากการเลือกตั้งโดยเสียงข้างมากเด็ดขาดจากสภา" อันจะส่งผลให้ตำแหน่งประธานาธิบดีมีลักษณะถาวรไม่ใช่ชั่วคราวตามกฎหมายเก่า ซึ่งร่างแก้ไขกฎหมายดังกล่าวได้ผ่านสภาโดยชนะอย่างหวุดหวิดเพียงแค่เสียงเดียวเท่านั้น ทำให้มีการกล่าวกันว่า

---

[97] ปรีดี พนมยงค์, "ผู้เกินกว่าราชา (ULTRA-ROYALIST)," ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 4,* น. 287-289.

Ref. code: 25595601032138UXP

ฝรั่งเศสกลายเป็นสาธารณรัฐที่ 3 ด้วยคะแนนเสียงเพียงเสียงเดียว และในที่สุดฝรั่งเศสสมัยสาธารณรัฐที่ 3 นี้ ก็ไม่มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ มีเพียงกฎหมายธรรมดา 3 ฉบับ ดังกล่าว ที่โดยเนื้อหาแล้วมีลักษณะเป็นรัฐธรรมนูญ (Constitutional Act)[98] นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญของฝรั่งเศสในสมัยสาธารณรัฐที่ 3 ไม่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชน

โครงสร้างอำนาจรัฐในรัฐธรรมนูญกำหนดให้ประธานาธิบดีมาจากการเลือกตั้งทางอ้อม มีอำนาจสำคัญหลายประการในฐานะประมุขของรัฐ โดยในความเป็นจริงนั้นประธานาธิบดีของฝรั่งเศสในสมัยนี้ถูกจำกัดอำนาจลงอย่างมาก มีลักษณะเป็นการใช้อำนาจตามแบบพิธี คล้ายกับกษัตริย์ในระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ แต่มีข้อที่น่าสนใจคือประธานาธิบดีจะต้องมีความรับผิดชอบในกรณีกระทำผิดอย่างร้ายแรง เช่น การกบฏหรือการทรยศต่อชาติ สำหรับคณะรัฐมนตรีตามรัฐธรรมนูญสมัยสาธารณรัฐที่ 3 นี้ มีที่มาจากการแต่งตั้งของประธานาธิบดี ในทางความเป็นจริงแล้ว อำนาจทางบริหารที่แท้จริงจะตกอยู่ที่คณะรัฐมนตรีไม่ใช่ประธานาธิบดี คล้ายคลึงกับระบบคณะรัฐมนตรีของอังกฤษ (Cabinet Government) คณะรัฐมนตรีจะปฏิบัติงานภายใต้ความรับผิดชอบต่อทั้งสองสภา ทั้งความรับผิดชอบในฐานะองค์กรเดี่ยวและองค์กรกลุ่ม ดังนั้น การที่คณะรัฐมนตรีจะอยู่ในอำนาจได้ยาวนานต้องคุมเสียงข้างมากในสภาให้ได้ ขณะเดียวกันฝ่ายบริหารก็มีอำนาจยุบสภาได้ ซึ่งเป็นไปตามหลักการในระบบรัฐสภา[99]

ส่วนรัฐสภานั้น ได้จัดวางในรูปแบบของระบบ 2 สภา ประกอบด้วยสภาผู้แทนราษฎร (L' Assemblée Nationale) จำนวน 600 คน มาจากการเลือกตั้งโดยตรงของราษฎร แต่ผู้มีสิทธิเลือกตั้งนั้นจำกัดเฉพาะราษฎรเพศชายเท่านั้น มีวาระการดำรงตำแหน่ง 4 ปี อีกสภาหนึ่งคือ สภาสูงหรือสภาเซเนท (Le Sênet หรือ Sênate) มีสมาชิก 75 คน ซึ่งเป็นสภาสูงในรูปแบบใหม่ คือ มาจากการเลือกตั้งของคณะผู้เลือกตั้งของแต่ละเขตจังหวัดส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งมาจากการแต่งตั้งโดยรัฐสภา และมีวาระการดำรงตำแหน่งตลอดชีพ รูปแบบของรัฐสภาของฝรั่งเศสในสมัยสาธารณรัฐที่ 3 นี้ เป็นระบบสองสภาแบบเสมอภาค แสดงถึงความเท่าเทียมกันของทั้งสองสภาทั้งในด้านนิติบัญญัติและการควบคุมฝ่ายบริหาร และนอกจากอำนาจนิติบัญญัติแล้ว อำนาจสำคัญที่แสดงถึงการมีอำนาจมากของรัฐสภา คือ อำนาจในการควบคุมการทำงานของฝ่ายบริหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจของสภาผู้แทนราษฎรในการกล่าวหาประธานาธิบดีในข้อหากบฏหรือทรยศต่อชาติ และ

---

[98] อภิญญา แก้วกำเนิด, "การสถาปนารัฐธรรมนูญเพื่อปฏิรูปการเมือง : ศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ กรณีของประเทศสหรัฐอเมริกา เยอรมัน ฝรั่งเศส และไทย" (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), น. 131-132.

[99] *เพิ่งอ้าง,* น. 132-133.

Ref. code: 25595601032138UXP

กล่าวหารัฐมนตรีในทางอาญา อันแสดงถึงโครงสร้างของรัฐธรรมนูญที่ให้อำนาจแก่รัฐสภาอย่างมาก[100] มีข้อสังเกตในเบื้องต้นว่า อำนาจในการกล่าวหาประมุขของรัฐในข้อหากบฏหรือทรยศต่อชาติและทางอาญานี้ คล้ายกับบทบัญญัติในมาตรา 6 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ที่ปรีดีเป็นผู้ร่างอย่างยิ่ง

ระบบการเมืองการปกครองของฝรั่งเศสในยุคนี้ต้องประสบกับความล้มเหลวอันเป็นผลมาจากรัฐธรรมนูญที่ได้วางหลักการในระบบรัฐสภาที่กำหนดให้สมาชิกรัฐสภามาจากการเลือกตั้งของราษฎร รัฐบาลมาจากสภาผู้แทนราษฎรและอยู่ได้ด้วยความไว้วางใจของสภาผู้แทนราษฎร โดยรัฐบาลอาจยุบสภาผู้แทนราษฎรได้ ทำให้ระบบการเมืองภายใต้สาธารณรัฐที่ 3 ขาดเสถียรภาพอย่างมาก เพราะในรัฐสภามีพรรคการเมืองหลายพรรค หลายกลุ่มแนวความคิด และไม่มีพรรคใดได้เสียงข้างมากเด็ดขาดเกินครึ่งในสภา คณะพรรคการเมืองต่างๆ ขยายตัวมีจำนวนมากขึ้นเกินความจำเป็น รัฐบาลล้มลุกคลุกคลานเนื่องจากเป็นรัฐบาลผสมที่มาจากหลากหลายพรรคการเมือง[101]

ดังนั้น หลังจากการสถาปนาระบอบสาธารณรัฐที่ 3 สภาพการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในฝรั่งเศสยุคสาธารณรัฐที่ 3 ยังต้องเผชิญกับความขัดแย้งของกลุ่มแนวคิดทางการเมืองหลากหลายและแตกต่างในทางอุดมการณ์ เกิดการคุกคามและแย่งชิงอำนาจตลอดมา และมักมีเหตุการณ์ที่นำไปสู่ความแตกแยกในระหว่าง กลุ่มการเมืองฝ่ายขวา กลุ่มสาธารณรัฐนิยมหัวก้าวหน้า (Radical republic) กลุ่มสาธารณรัฐสายกลาง และกลุ่มอื่นๆ อยู่เสมอ รวมทั้งมีเหตุการณ์ที่นำไปสู่ความแตกแยกทางความคิดในสังคมหลายเหตุการณ์ การขาดเสถียรภาพทางการเมืองเนื่องจากรัฐบาลที่จัดตั้งขึ้นมักเป็นรัฐบาลผสมที่บริหารประเทศเพียงชั่วระยะเวลาสั้นๆ โดยมีรัฐบาลถึง 104 ชุด ในช่วงเวลา 70 ปี เฉลี่ยแล้วประมาณชุดละ 8 เดือน[102] อีกทั้ง ฝรั่งเศสยุคนั้นต้องเผชิญกับปัญหาในการตรึงอำนาจกับมหาอำนาจในยุโรปอยู่ตลอดเวลา อย่างไรก็ตาม สันติภาพและดุลอำนาจแห่งมหาอำนาจยุโรปที่บิสมาร์กได้ชักใยและบงการอยู่ก็มีประสิทธิภาพพอไม่ให้เกิดสงคราม กระทั่งบิสมาร์กสิ้นอำนาจลงในปี ค.ศ. 1890 จนในที่สุด ฝรั่งเศสก็ต้องเผชิญกับการรุกรานของเยอรมันในสงครามโลก ครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1914–1918) สงครามครั้งนี้แม้ฝรั่งเศสจะเป็นผู้ชนะสงครามและได้ล้างแค้นเยอรมันด้วยเงื่อนไขที่รุนแรงในสนธิสัญญาสันติภาพแวร์ซาย (Treaty of Versailles)

---

[100] *เพิ่งอ้าง,* น. 133.

[101] บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และชาญชัย แสวงศักดิ์, <u>การปฏิรูปการเมืองฝรั่งเศส : ข้อคิดในการปฏิรูปการเมืองไทย</u>, (กรุงเทพมหานคร : นิติธรรม, 2540), น. 5.

[102] สัญชัย สุวังบุตร, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 94*, น. 83.

Ref. code: 25595601032138UXP

แต่การบุกโจมตีในยุทธการที่แวร์เดิง (Battle of Verdun) และยุทธการที่ซอม (Battle of Somme) ได้ก่อให้เกิดความหายนะอย่างใหญ่หลวงต่อฝรั่งเศสทั้งด้านเศรษฐกิจ และสังคม[103]

ช่วงเวลาที่ปรีดีเรียนอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศสนั้น สภาพเศรษฐกิจของประเทศฝรั่งเศสค่อนข้างย่ำแย่ การเมืองของฝรั่งเศสเองแม้ช่วงเวลาเพียง 7 ปี ที่ปรีดีได้ศึกษาอยู่ก็มีการเปลี่ยนขั้วการเมืองระหว่างฝ่ายซ้ายกับฝ่ายขวาให้ปรีดีได้เห็นอยู่หลายครั้ง กล่าวคือ ปรีดีเดินทางไปประเทศฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1920 เพิ่งสิ้นสงครามโลก ครั้งที่ 1 ไปเพียง 2 ปี เป็นช่วงที่ฝรั่งเศสประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง เพราะได้รับความเสียหายจากสงครามอย่างมากมีหนี้ที่ต้องชำระกว่า 180,000 ล้านฟรังก์ การบูรณะฟื้นฟูประเทศจึงค่อยๆ เป็นค่อยๆ ไป นโยบายหลักของรัฐบาล คือ การสร้างความมั่นคงทางพรมแดนที่ติดกับประเทศเยอรมัน เพราะสนธิสัญญาแวร์ซายไม่ได้เป็นหลักประกันที่เพียงพอ ก่อนปรีดีไปศึกษา 1 ปี ฝรั่งเศสมีการเลือกตั้งทั่วไปในปี ค.ศ. 1919 ปรากฏว่ากลุ่มการเมืองฝ่ายขวาของนายกรัฐมนตรีจอร์จส์ เคลมองโซ (Georges Clemenceau) ได้เสียงข้างมากในสภา 433 ที่นั่ง พรรคสังคมนิยมได้ 104 ที่นั่ง และพรรคหัวรุนแรงได้ 86 ที่นั่ง จากชัยชนะนี้กลุ่มฝ่ายขวาเรียกร้องให้สร้างหลักประกันความมั่นคงของชาติจากการรุกรานของเยอรมันในอนาคต และคาดหวังว่ารัฐบาลจะนำเงินค่าปฏิกรรมสงครามจากเยอรมันมาบูรณะฟื้นฟูประเทศ แต่ก็ผิดหวังเพราะรัฐบาลเรียกร้องเงินค่าปฏิกรรมสงครามได้น้อยกว่าที่คาดหวังไว้ ส่งผลให้คลูมองโซ หมดอำนาจลง ในปี ค.ศ. 1922 นายกรัฐมนตรีคนต่อมาของฝรั่งเศส คือ เรมง ปวงกาเร (Raymond Poincaré) ไม่พอใจที่เยอรมันไม่สามารถจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามได้ตามกำหนดเวลา จึงยกกองทัพยึดดินแดน Ruhrgebiet ของเยอรมันเพื่อบีบให้จ่ายค่าปฏิกรรมสงครามตามเงื่อนไขในสนธิสัญญาแวร์ซาย เยอรมันตอบโต้ด้วยการนัดหยุดงานครั้งใหญ่และนำไปสู่วิกฤตการณ์ดินแดน Ruhrgebiet ในปี ค.ศ. 1923 อย่างไรก็ตาม เยอรมันก็ยังคงปฏิเสธการจ่ายหนี้ค่าปฏิกรรมสงครามอยู่ดี ทำให้ฝรั่งเศสได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจอย่างมากจนยอมถอนกำลังออกในปี ค.ศ. 1924 ปวงกาเรจึงแก้ปัญหาเศรษฐกิจโดยการลดค่าเงินฟรังก์ และเพิ่มภาษีขึ้น ทำให้กลุ่มการเมืองฝ่ายซ้ายวิพากษ์วิจารณ์โจมตีอย่างรุนแรง เป็นเหตุให้เขาแพ้การเลือกตั้งและสิ้นสุดอำนาจลงในปี ค.ศ. 1924[104]

ระหว่างปี ค.ศ. 1924 ถึง ค.ศ. 1926 ซึ่งเป็นช่วงที่ปรีดีกำลังศึกษาในช่วงรอยต่อระหว่างชั้นลิซองซิเอกฎหมาย (Licencié en Droit) และดุษฎีบัณฑิตกฎหมาย (Docteur en Droit) กลุ่มการเมืองฝ่ายซ้ายที่มีเอดูอาร์ แอร์รีโย (Edouard Herriot) เป็นผู้นำในการจัดตั้งรัฐบาลแต่ก็ขาดเสถียรภาพทางการเมือง เนื่องจากขัดแย้งเกี่ยวกับนโยบายกับพรรคสังคมนิยม ที่มีเลออง บลูม (Léon Blum)

---

[103] *เพิ่งอ้าง*, น. 93.

[104] *เพิ่งอ้าง*, น. 94-95.

Ref. code: 25595601032138UXP

เป็นเหตุให้พรรคสังคมนิยมปฏิเสธในการเข้าร่วมรัฐบาล ส่งผลให้มีการเปลี่ยนคณะรัฐบาลถึง 7 ชุด ภายในระยะเวลา 2 ปี และรัฐบาลก็ล้มเหลวในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาเงินเฟ้อ และการว่างงานมีความรุนแรงมากขึ้น ทั้งค่าเงินฟรังก์ก็ลดต่ำลง และรัฐบาลก็มีหนี้สินมากจนตกอยู่ในภาวะล้มละลาย แม้ในด้านการต่างประเทศจะประสบความสำเร็จในการสร้างสัมพันธภาพกับประเทศมหาอำนาจเพื่อถ่วงอำนาจของเยอรมันได้ แต่ปัญหาเศรษฐกิจที่รุมเร้าทำให้รัฐบาลของแอร์รีโยต้องสิ้นสุดลง[105]

ระหว่างปี ค.ศ. 1926 ถึง ค.ศ. 1928 มีการเปลี่ยนขั้วทางการเมือง โดยอดีตนายกรัฐมนตรีปวงกาเรได้กลับมามีอำนาจทางการเมืองอีกครั้ง โดยดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีควบคู่กับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง รัฐบาลของปวงกาเร ดำเนินนโยบายเด็ดขาดในการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจโดยการขึ้นภาษีและจ่ายเงินงบประมาณเพื่อสร้างงานตามโครงการต่างๆ ตลอดจนความสมดุลทางงบประมาณและกำหนดให้ใช้ทองคำเป็นมาตรฐานสำรองทางการเงิน ส่งผลให้การแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจดีขึ้นในยุคนี้ ทำให้เขาชนะการเลือกตั้งอีกครั้งในปี ค.ศ. 1929 แม้กระนั้นก็ตาม หลังจากปรีดีกลับสยามแล้ว ฝรั่งเศสในสมัยสาธารณรัฐที่ 3 ก็ยังประสบกับปัญหาการขาดเสถียรภาพทางการเมืองอยู่ จนกระทั่งทุกฝ่ายเห็นตรงกันในเวลาต่อมาว่าต้องแก้ไขรัฐธรรมนูญในที่สุด[106] ทั้งนี้ ต่อมาอีกไม่นานฝรั่งเศสก็ต้องเผชิญภาวะสงครามอีกครั้งในสงครามโลกครั้งที่ 2

ขณะที่ประเทศเยอรมันเองนั้น ในช่วงที่ปรีดีไปศึกษากฎหมายที่ประเทศฝรั่งเศส เป็นช่วงของการประกาศใช้รัฐธรรมนูญไวมาร์หรือที่เรียกอย่างเป็นทางการว่า “รัฐธรรมนูญแห่งจักรวรรดิเยอรมัน” รัฐธรรมนูญนี้เป็นผลมาจากการสิ้นสุดลงของการปกครองระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ การปฏิวัติในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1918 และความปราชัยในสงครามโลกครั้งที่ 1 ของประเทศเยอรมัน เป็นรัฐธรรมนูญที่ใช้บังคับในประเทศเยอรมันในระหว่างปี ค.ศ. 1919 ถึง ค.ศ. 1933 ร่างขึ้นโดยนักกฎหมายฝ่ายเสรีนิยมก้าวหน้า กำหนดรูปแบบการปกครองให้เป็นระบบผสมระหว่างระบบรัฐสภาและระบบประธานาธิบดี โดยประธานาธิบดีมาจากการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน รัฐธรรมนูญไวมาร์เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ให้สิทธิเลือกตั้งแก่ประชาชนทั้งชายและหญิงเท่าเทียมกัน และกำหนดให้การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นการเลือกตั้งในระบบสัดส่วน

---

[105] *เพิ่งอ้าง*, น. 96.

[106] ไพโรจน์ ชัยนาม, “สาธารณรัฐครั้งที่สี่ และรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ของฝรั่งเศส,” นิติสาส์น, ปีที่ 19, ฉบับที่ 4, น. 731 (ตุลาคม-ธันวาคม 2491).

Ref. code: 25595601032138UXP

ทั้งหมด[107] เป็นที่น่าสังเกตว่า การที่รัฐธรรมนูญไวมาร์ได้ให้สิทธิเลือกตั้งแก่ประชาชนทั้งชายและหญิงเท่าเทียมกันนี้ เป็นหลักการเดียวกันกับที่ปรีดีได้กำหนดไว้ในปฐมรัฐธรรมนูญของสยามในเวลาต่อมานั่นเอง

หลังจากที่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญไวมาร์ ในวันที่ 11 สิงหาคม ค.ศ. 1919 แล้ว กล่าวได้ว่าช่วงแรกของสาธารณรัฐไวมาร์ ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่การปฏิวัติเมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1918 ได้สิ้นสุดลง จนถึง ค.ศ. 1923 เป็นช่วงที่สาธารณรัฐที่เกิดขึ้นใหม่ต้องเผชิญกับความผันผวนทางการเมือง มีความแตกแยก และความยากลำบากทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก อันเป็นผลมาจากการแพ้สงครามโลก ครั้งที่ 1 และการเปลี่ยนระบอบการปกครอง เกิดความแตกแยกอย่างรุนแรงและร้าวลึกในสังคมเยอรมัน ผลคือ ในช่วงแรก มีความพยายามทำรัฐประหาร 2 ครั้ง ในระยะเวลา 4 ปีแรกของสาธารณรัฐไวมาร์ ครั้งแรก คือ ความพยายามก่อการรัฐประหารที่เรียกว่า Kapp-Putsch หรือ กบฏ Kapp เกิดในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1920 อีกครั้งหนึ่ง คือ ความพยายามก่อการรัฐประหารที่เรียกว่า Hitler-Putsch คือ กบฏฮิตเลอร์ ในเดือน พฤศจิกายน ค.ศ. 1923 และฝ่ายที่เป็นปฏิปักษ์กับการปฏิวัติเปลี่ยนระบอบการปกครอง ได้อาศัยเงื่อนไขที่ชนชาติเยอรมันต้องยอมรับสนธิสัญญาสันติภาพแวร์ซาย (Treaty of Versailles) มาปลุกระดมมวลชน ยิ่งไปกว่านั้นยังมีการสร้างเรื่องเล่าอันเป็นเท็จที่เรียกว่า “ตำนานการถูกแทงข้างหลัง”โดยการสร้างเรื่อง ปลุกเร้าความรู้สึกชาตินิยม และสร้างภาพที่มัวหมองให้กับนักการเมืองฝ่ายก้าวหน้าที่มีบทบาทสำคัญในการปฏิวัติเปลี่ยนระบอบการปกครองเมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1918[108]

ดังนั้น หลังประกาศใช้รัฐธรรมนูญ เมื่อมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนครั้งแรกในวันที่ 6 มิถุนายน 1920 ฝ่ายนักการเมืองก้าวหน้า คือ พรรค SPD (สังคม ประชาธิปไตย เยอรมัน) รวมทั้งพรรคพันธมิตร ที่เดิมมีเสียงในสภาจำนวนมาก ได้เสียที่นั่งในสภามากไปกว่าครึ่ง ความขัดแย้งในตอนต้นของการก่อตั้งสาธารณรัฐไวมาร์ไม่อาจหยุดยั้งได้อีกต่อไป มีการลอบสังหารนักการเมืองคนสำคัญ ซึ่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ คือ วาลเตอร์ ราเทเนา (Walther Rathenau) ถูกลอบฆ่าโดยกลุ่มขวาจัด ทั้งที่ราเทเนาผู้นี้เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเจรจากับสหภาพโซเวียต คือ ทำสนธิสัญญา Rapallo ซึ่งเป็นสัญญาสันติภาพกับโซเวียตที่ทำให้เยอรมันไม่ถูกโดดเดี่ยวในทางการเมืองระหว่างประเทศ แต่ได้สร้างความไม่พอใจให้กับพวกขวาจัด ยิ่งไปกว่านั้น การที่เยอรมันต้องจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามเป็นจำนวนมหาศาล ยังส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และการที่ฝรั่งเศสยกทัพเข้าครองดินแดนที่เรียกว่า Ruhrgebiet ซึ่งเป็นเส้นเลือดใหญ่ทาง

---

[107] วรเจตน์ ภาคีรัตน์, “รัฐธรรมนูญไวมาร์,” วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ปีที่ 44, ฉบับที่ 4, น. 800 (ธันวาคม 2558).

[108] *เพิ่งอ้าง*, น. 832.

Ref. code: 25595601032138UXP

อุตสาหกรรมในเขตตะวันตกสถานการณ์ยิ่งเลวร้ายมากขึ้น จึงมีการเร่งพิมพ์ธนบัตรออกมามากขึ้น ทำให้ค่าเงินตกลงอย่างรุนแรงต่อเนื่องธนบัตรที่ถูกพิมพ์ขึ้นมากลายสภาพเกือบเป็นเศษกระดาษในที่สุด

อย่างไรก็ตาม ในปีต่อมา คือ ค.ศ. 1924 สถานการณ์เริ่มดีขึ้น เนื่องจากรัฐบาลได้แก้ปัญหาโดยการเลิกเงินมาร์กเดิมและออกเงินแบบใหม่ และกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนใหม่ ความพยายามแก้ปัญหาประสบความสำเร็จ อัตราการจ้างงาน เศรษฐกิจ โดยรวมเริ่มดีขึ้น และเยอรมันเริ่มประสบความสำเร็จในเวทีการเมืองระหว่างประเทศจากผลงานของรัฐบุรุษ ชื่อ กุสตาฟ ชเตรเซอมันน์ (Gustav Stressemann, ค.ศ. 1878-1929) ซึ่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศยาวนานถึง 6 ปี ได้เปลี่ยนนโยบายการต่างประเทศของเยอรมันใหม่ เรียกว่า นโยบาย “การปรับความเข้าใจ” (Politik der Verständigung) ทำให้เยอรมันสามารถกลับเข้าสู่เวทีการเมืองระหว่างประเทศได้ และมีการเจรจาแก้ไขสัญญาแวร์ซาย ทำให้สัญญาลดความไม่เป็นธรรมลง จนมีการเรียกช่วงเวลาในปี ค.ศ. 1924 ปลายปี ถึง ค.ศ. 1929 ว่า “ยุคทองของสาธารณรัฐไวมาร์”[109]

สำหรับประเทศอังกฤษนั้น หลังสงครามโลก ครั้งที่ 1 เป็นต้นมา แม้อังกฤษจะยังรักษาความเป็นชาติมหาอำนาจอันดับหนึ่งในเวลานั้นได้อยู่ แต่เมื่อคำนึงถึงผลประโยชน์ที่ได้จากความพ่ายแพ้สงครามของเยอรมัน โดยเฉพาะการได้ดินแดนในอาณานิคมของเยอรมันไม่ว่าในแอฟริกาและเอเชีย ตลอดจนบางแห่งในตะวันออกกลางแล้ว ความสูญเสียที่เกิดขึ้นจากสงครามกลับมีมากกว่าประโยชน์ที่ได้รับ ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ วัตถุดิบที่จะนำมาป้อนโรงงานอุตสาหกรรมขาดตลาด หลังสงครามเพียงไม่นานนัก อังกฤษก็ต้องก้าวเข้าสู่ภาวะความตกต่ำทางเศรษฐกิจเช่นเดียวกันกับฝรั่งเศสและเยอรมัน อันเป็นปัญหาภายในที่รัฐบาลต้องแก้อย่างเร่งด่วน ทั้งยังต้องประสบกับปัญหาและถูกวิพากษ์วิจารณ์ ในกรณีที่อังกฤษเข้าไปแทรกแซงและยุ่งเกี่ยวในกิจการต่างประเทศ ไม่ว่าปัญหาไอร์แลนด์ การสนับสนุนรัสเซียขาวรบกับบอลเชวิค ปัญหาในอินเดีย และปัญหาในตะวันออกกลาง ทำให้ต้องมีการเลือกตั้งและเปลี่ยนรัฐบาลรวมถึงการปรับเปลี่ยนนโยบายจากต่างพรรคต่างแนวความคิดในทางการเมืองอยู่บ่อยครั้ง[110]

อย่างไรก็ตาม ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากสงครามส่งผลต่อระบบกฎหมายรัฐธรรมนูญอังกฤษไม่มากนัก เนื่องจากกฎหมายรัฐธรรมนูญอังกฤษมีวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์สืบเนื่องกันมาเป็นเวลานานหลายศตวรรษ ไม่ได้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองหรือเปลี่ยนรัฐบาลเพียงหนเดียวหรือโดยการตรากฎหมายฉบับใดฉบับหนึ่งกำหนดกฎเกณฑ์การปกครองประเทศ

---

[109] *เพิ่งอ้าง*, น. 833-834.

[110] อนันตชัย จินดาวัฒน์, ประวัติศาสตร์ยุโรป, (กรุงเทพมหานคร : ยิปซี กรุ๊ป, 2555), น. 676-679.

Ref. code: 25595601032138UXP

ทั้งหมดแต่อย่างใด อังกฤษเป็นชาติที่ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีมากจนถึงกับใช้ธรรมเนียมประเพณีเป็นกฎหมายรัฐธรรมนูญ ด้วยเหตุนี้ อังกฤษจึงยึดมั่นในสถาบันกษัตริย์ และการมีสถาบันอื่นๆ เช่น สภาขุนนางตลอดมา ทั้งที่มีโอกาสจะล้มเลิกสถาบันเหล่านี้เสียเมื่อใดก็ได้ การที่อังกฤษมีรัฐธรรมนูญซึ่งไม่เป็นลายลักษณ์อักษรเช่นนี้ทำให้เกิดหลักสำคัญว่า กฎหมายรัฐธรรมนูญของอังกฤษยืดหยุ่นได้ตลอดเวลา และไม่มีความเป็นกฎหมายสูงสุดดังเช่นรัฐธรรมนูญของประเทศอื่นๆ ทั้งนี้โดยที่อำนาจเด็ดขาดและสูงสุดนั้นอยู่ที่รัฐสภา[111]

ระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาของอังกฤษมีกฎเกณฑ์ที่สำคัญ คือ การมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติซึ่งทรงวางพระองค์เป็นกลางทางการเมือง มิได้ทรงอยู่ในพรรคการเมืองฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ต่างจากประมุขของประเทศที่ปกครองในระบอบสาธารณรัฐที่ดำรงอยู่ในฐานะทางการเมืองหรืออยู่ในพรรคการเมือง และพระมหากษัตริย์นั้นไม่ต้องทรงบริหารการปกครองประเทศด้วยพระองค์เอง มีคณะบริหารเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ จึงถือกันว่าพระมหากษัตริย์ทรงกระทำผิดมิได้ (The king can do no wrong)[112] มีสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากการเลือกตั้ง โดยที่สภาผู้แทนราษฎรนี้คอยควบคุมการทำงานของคณะรัฐมนตรีซึ่งมีหน้าที่ในการบริหารบ้านเมืองในนามของราษฎร ที่ได้เลือกตั้งสมาชิกส่วนข้างมากของพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่งขึ้นมารับหน้าที่ในการบริการประเทศชาติในนามของราษฎร[113] ในส่วนของสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญนั้น ระบบกฎหมายรัฐธรรมนูญของอังกฤษมีเอกสารสำคัญที่รับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรไว้อย่างชัดเจนหลายฉบับที่ชื่อว่า แมกนา คาร์ตา (Magna Carta) พระราชบัญญัติว่าด้วยสิทธิหลายฉบับโดยเฉพาะฉบับที่ชื่อว่า “Bill of Right” เป็นต้น ซึ่งเป็นเอกสารสำคัญในประวัติศาสตร์สิทธิมนุษยชน และเป็นต้นแบบของการจัดทำเอกสารรับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรของประเทศต่างๆ ในเวลาต่อมา[114]

เมื่อกล่าวถึงจุดนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าปรีดีอาจได้รับอิทธิพลแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญแบบประเทศอังกฤษอยู่ไม่มากก็น้อย ดังเช่นที่จะได้เห็นต่อไปว่าในสมัยที่ปรีดีจัดตั้ง “สามัคยานุเคราะห์สมาคม” แล้วปรีดีได้อาศัยองค์กรนี้ในการให้ความรู้แก่เพื่อนนักเรียนกฎหมายด้วยกัน โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับระบอบการปกครองของประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นระบอบที่

---

[111] วิษณุ เครืองาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : นิติบรรณการ, 2530), น. 109-110.

[112] *เพิ่งอ้าง*, น. 119.

[113] สิริ เปรมจิตต์, ประวัติศาสตร์ทวีปยุโรปว่าด้วยอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และรัสเซีย, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, 2515), น. 288-289.

[114] วิษณุ เครืองาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 111*, น. 125-126.

Ref. code: 25595601032138UXP

มีพระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ มีรัฐสภามาจากการเลือกตั้งของราษฎรและเป็นองค์กรที่มีอำนาจสูงสุด เพียงแต่โครงสร้างของรัฐสภาในปฐมรัฐธรรมนูญนั้นไม่เหมือนกับของอังกฤษ แต่คล้ายกับของประเทศสวิตเซอร์แลนด์มากกว่า อย่างไรก็ตาม อาจเป็นไปได้ว่าแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญแบบประเทศอังกฤษได้เป็นรูปแบบหลักที่นำมาปรับให้เข้ากับสภาพของสยามและนำมาสู่การกำหนดวัตถุประสงค์ของคณะราษฎร คือ เปลี่ยนระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ และต่อมาในคำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดี ปรีดีได้ยกตัวอย่างรูปแบบการปกครองของประเทศอังกฤษที่เรียกว่า “ราชาธิปไตยอำนาจจำกัด” (Monarchie limitée) ซึ่งปรีดีอธิบายว่าการปกครองรูปแบบนี้ พระเจ้าแผ่นดินไม่มีอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินนอกจากอำนาจในการพิธี และลงพระนาม และยอมให้อ้างพระนามในกิจการต่างๆ แต่พระองค์มิได้ใช้อำนาจด้วยตนเอง อำนาจทั้งหลายในการบริหารตกอยู่แก่คณะเสนาบดี และเพราะเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินทำอะไรไม่ได้นี้เองจึงมีสุภาษิตอังกฤษอยู่ว่า “King can do no wrong” พระเจ้าแผ่นดินนั้นไม่อาจทำผิด กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทำอะไรไม่ได้ก็ทำผิดไม่ได้อยู่เอง[115] รูปแบบการปกครองลักษณะนี้มีส่วนละม้ายคล้ายกับปฐมรัฐธรรมนูญที่ปรีดีได้เขียนขึ้นเองกับมือซึ่งเราจะได้เห็นต่อไป

จากสภาพการณ์ดังกล่าวมาแล้ว เห็นได้ว่าสภาพเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของยุโรป และฝรั่งเศส ในขณะที่ปรีดีศึกษาอยู่ที่ฝรั่งเศสนี้ ถือได้ว่าเป็นช่วงที่ยุโรปและฝรั่งเศสตกอยู่ในสภาพการณ์แห่งความสับสนวุ่นวายอย่างหนัก จากผลพวงจากสงครามและความขัดแย้งในทางการเมือง รัฐธรรมนูญในระบอบสาธารณรัฐครั้งที่ 3 ของฝรั่งเศส หรือระบอบที่มีกษัตริย์เป็นประมุขของอังกฤษเองไม่ใช่หลักประกันในความสงบสุขและมั่นคง รวมถึงความกินดีอยู่ดีของราษฎรในประเทศ เพราะในที่สุดแล้วปัญหาทางเศรษฐกิจอันเป็นปัญหาพื้นฐานทางโครงสร้างของสังคมต่างหากที่จะเป็นสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก ปรีดีคงได้ประสบและซึมซับถึงความสับสนวุ่นวายนั้นอย่างดีส่งผลต่อแนวความคิดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญไม่มากก็น้อย ดังนั้น สิ่งที่ปรีดีได้ตระหนักมากเสียยิ่งกว่าปัญหาของกฎหมายรัฐธรรมนูญนั่นก็คือปัญหาทางเศรษฐกิจของประเทศนั่นเอง ซึ่งแนวความคิดทางเศรษฐกิจนั้นอาจกล่าวได้ว่าปรีดีได้รับมาจากแนวความคิดหลักในฝรั่งเศสยุคนั้นโดยตรง ขณะที่แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญที่ปรีดีรับเข้ามาใช้ในปฐมรัฐธรรมนูญนั้น ไม่ใช่แนวความคิดของประเทศของประเทศฝรั่งเศสที่ปรีดีไปศึกษาอยู่ทั้งหมดหรือของประเทศใดประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ หากแต่ได้ผสมหลักการของหลายๆ ประเทศที่คิดว่าดีแล้วปรับให้เข้ากับสภาพของประเทศสยามในขณะนั้น ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

---

[115] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 49*, น.165.

Ref. code: 25595601032138UXP

1.5.2 การศึกษากฎหมายในฝรั่งเศส

เดือน บุนนาค เล่าว่าปรีดีไม่ใช่คนไทยคนแรกที่เรียนวิชากฎหมาย ณ ประเทศฝรั่งเศส ขณะนั้นพระสารสาสน์ประพันธ์ (ชื้น จารุวัสตร์) ซึ่งทำงานอยู่ ณ สถานทูตสยามที่กรุงปารีส ได้ศึกษากฎหมายฝรั่งเศสและสอบไล่ได้ถึงชั้นด๊อกเตอร์ อังดรัว ของมหาวิทยาลัย (Docteur de l'Université) มาก่อนแล้ว แต่ปรีดีเป็นคนไทยคนแรกที่สอบได้ดุษฎีบัณฑิตกฎหมายของรัฐ (Docteur en Droit) เนื่องจากปรีดีได้เรียนมาตั้งแต่ชั้นบาเชอลิเอร์กฎหมาย (Bachelier en Droit) ลิซองสิเอกฎหมาย (Licencié en Droit) และชั้นดุษฎีบัณฑิตกฎหมาย (Docteur en Droit)[116] ตามลำดับ อันที่จริงขณะที่ปรีดีได้ทุนจากรัฐบาลไปเรียนกฎหมายที่ประเทศฝรั่งเศสนั้น ปรีดีไม่มีพื้นความรู้ภาษาฝรั่งเศสเลย แต่ก่อนที่จะเดินทางไปฝรั่งเศส ปรีดีได้เรียนภาษาฝรั่งเศสกับ A.M. Eugène LADEKER ซึ่งเป็นที่ปรึกษากฎหมายของกระทรวงยุติธรรมแห่งราชอาณาจักรสยามในขณะนั้น และเป็นอาจารย์สอนอยู่โรงเรียนกฎหมายด้วย ปรีดีคงให้ความนับถืออาจารย์ LADEKER มากจึงอุทิศวิทยานิพนธ์เป็นการแสดงความเคารพและกตัญญูต่อท่านผู้นี้ โดยใส่ชื่อลงไปในวิทยานิพนธ์ ขณะที่คนอื่นปรีดีเพียงแต่ขอเคารพและขอบคุณไม่ได้ระบุชื่อแต่อย่างใด

การศึกษากฎหมายในฝรั่งเศสของปรีดีนั้นปรีดีเล่าให้ฟังว่า *"...เมื่อผมได้ทุนรัฐบาลไปศึกษากฎหมายในฝรั่งเศสนั้น แม้ผมเป็นเนติบัณฑิตสยามแล้ว แต่ผมมีอายุเพียง 20 ปี อาจารย์ของผมจึงแนะนำให้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยตั้งแต่ชั้นต้น เหมือนนักเรียนฝรั่งเศสตามหลักสูตรคณะกฎหมาย (Faculte de Droit) ที่ต่างกับการศึกษาในสยามและในประเทศแองโกล-แซกซอน..."*[117] กล่าวคือ ก่อนการสถาปนาสาธารณรัฐฝรั่งเศสที่ 3 นั้น คณะกฎหมายในประเทศฝรั่งเศสสอนเฉพาะกฎหมายเอกชนและกฎหมายรัฐธรรมนูญ เช่นเดียวกับหลายประเทศในแองโกล-แซกซอน แต่ต่อมาในสมัยสาธารณรัฐฝรั่งเศสที่ 3 คณะกฎหมายในประเทศฝรั่งเศสได้เพิ่มวิชาเศรษฐศาสตร์ และกฎหมายมหาชนอีกหลายสาขาเข้าไปในหลักสูตรของคณะกฎหมาย[118] ทำให้ปรีดีได้รับอานิสงส์จากการเพิ่มวิชาดังกล่าวเข้าไปในหลักสูตรของคณะกฎหมายในฝรั่งเศสในช่วงเวลาที่ปรีดีไปเรียนที่ฝรั่งเศสนี้ด้วย

---

[116] ปรีดี พนมยงค์, "การเรียนกฎหมายในประเทศฝรั่งเศสโดยย่อ เรียบเรียงตามกฎประธานาธิบดีและกฎเสนาบดี", ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 57*, น. 126-128.

[117] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 56.

[118] *เพิ่งอ้าง*, น. 56-57.

Ref. code: 25595601032138UXP

(1) หลักสูตรการเรียนชั้นบาเชอลิเอร์กฎหมาย (Bachelier en Droit) และลิซองสิเอกฎหมาย (Licencié en Droit)

ในฝรั่งเศส ปรีดีศึกษาภาษาฝรั่งเศสและความรู้ทั่วไปที่วิทยาลัย (Lycee) กอง (Caen) และศึกษาพิเศษจากอาจารย์เลอบอนนัวส์ (LEBONNOIS) ซึ่งเป็นเลขาธิการสถาบันคุรุศาสตร์ระหว่างประเทศ (Institut Pédagogique International)[119] เรียนอยู่ไม่ถึงปีก็สอบเข้าคณะนิติศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยกอง (Caen)[120] ปรีดีเรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยแห่งนี้อยู่ 2 ปีก็สอบไล่ได้ตามหลักสูตรดีกรีของแผ่นดิน (ปริญญารัฐ) เป็น “บาเชอลิเอร์ ออง ดรัว” หรือ “บาเชอลิเอร์กฎหมาย” (Bachelier en Droit) หลักสูตรการเรียนชั้นบาเชอลิเอร์กฎหมายขณะที่ปรีดีศึกษานี้แบ่งเป็น 2 ภาคๆ ละ 1 ปี คือ

ปีที่ 1 (หรือชั้นบาเชอลิเอร์กฎหมาย ภาคที่ 1) ได้แก่ (1) พงศาวดารกฎหมาย (2) กฎหมายโรมัน (บุคคลและทรัพย์มฤดก) (3) กฎหมายแพ่ง (บุคคลและทรัพย์) (4) กฎหมายว่าด้วยการปกครองแผ่นดิน (Droit constitution) (5) เศรษฐวิทยา (ตอนที่ 1 และที่ 2)

ปีที่ 2 (หรือชั้นบาเชอลิเอร์กฎหมาย ภาคที่ 2) ได้แก่ (1) กฎหมายโรมัน (ลักษณะหนี้) (2) กฎหมายแพ่ง (ลักษณะหนี้) (3) กฎหมายอาญาและวิธีพิจารณาอาญา (4) กฎหมายลักษณะปกครองท้องที่ (Droit administratif) (5) เศรษฐวิทยา (ตอนที่ 3)

เมื่อสอบไล่ได้ปีที่ 2 แล้วนักเรียนจะได้รับดีกรีของแผ่นดิน (ปริญญารัฐ) เป็น “บาเชอลิเอร์กฎหมาย” (Bachelier en Droit) มีสิทธิทำอาชีพเกี่ยวกับกฎหมายได้หลายอย่าง เมื่อปรีดีสอบไล่ได้บาเชอลิเอร์กฎหมายแล้วก็สอบไล่ได้รับดีกรีของแผ่นดิน (ปริญญารัฐ) เป็น “ลิซองสิเอ ออง ดรัว” หรือ “ลิซองสิเอ กฎหมาย” (Licencié en Droit) ในลำดับถัดมา หลักสูตรนี้เทียบเท่ากับนิติศาสตร์บัณฑิต ซึ่งมีวิชาในหลักสูตร ดังนี้

(1) กฎหมายแพ่ง (ลักษณะมฤดก และทรัพย์สินระหว่างผัวเมีย) (2) กฎหมายการค้าขาย (3) วิธีพิจารณาแพ่งและค้าขาย (4) กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล (5) กฎหมายการคลัง ส่วนอีก 2 วิชา เป็นวิชาบังคับเลือกจากจำนวนวิชาเหล่านี้ คือ (ก) กฎหมายการค้าขายเพิ่มเติม (ข) กฎหมายการจดทะเบียน (ค) กฎหมายการโรงงาน (ง) กฎหมายการเมือง

---

[119] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 2*, หน้า 41.

[120] ที่คณะนิติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ต่อมามีนายวิสูตร อรรถยุติ ซึ่งเคยเป็นอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเข้าศึกษา และคนอื่นๆ เช่น ทองเปลว ชลภูมิ ด้วย ดู เดือน บุนนาค, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 79*, น. 43.

Ref. code: 25595601032138UXP

(จ) กฎหมายทะเล (ฉ) กฎหมายการเมืองขึ้น และประเทศราช (ช) กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง (ซ) กฎหมายว่าด้วยวิธีปฏิบัติราชการให้เป็นไปตามคำพิพากษาและตามคำสั่งของศาล[121]

เดือน บุนนาค เล่าถึงหลักสูตร “ลิซองสิเอกฎหมาย” (Licencié en Droit) ว่าเป็นหลักสูตรที่เดือนและปรีดีอาศัยเป็นหลักในการวางหลักสูตรของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองในเวลาต่อมา แต่แบ่งกฎหมายแพ่งเป็นว่าด้วย บุคคล ทรัพย์ นิติกรรม หนี้ ซื้อขาย เช่า ฯลฯ ตลอดจนครอบครัว มรดก ตามแบบที่สอนกันใน Bar ของอังกฤษ และให้ข้อสังเกตไว้ด้วยว่าการศึกษาแบบฝรั่งเศสนี้ถือกฎหมายเป็นหลักใหญ่ แต่เอาวิชาอื่นๆ เข้ามาสอนมากมายเพื่อให้ผู้สอบได้ Licencié en Droit มีความรู้กว้างขวางที่สุด เข้าทำงานได้เกือบทุกแห่งหน ยุติธรรม ศาล มหาดไทย คลัง เศรษฐการ ต่างประเทศ อะไรๆ ก็มีความรู้พอทำได้ คือมีความรู้มาตรฐานพอเพียง[122]

(2) หลักสูตรการเรียนชั้นดุษฎีบัณฑิตกฎหมาย (Docteur en Droit) และประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงทางเศรษฐกิจ (Dipôme d’Études Supérieures d’Économic Politique)

หลังจากสอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็นลิซองสิเอกฎหมาย (Licencié en Droit) แล้ว ปรีดีจึงไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยปารีส อันเป็นมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในภาคพื้นยุโรปในขณะนั้น[123] และสอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็นดุษฎีบัณฑิตกฎหมาย (Docteur en Droit) ฝ่ายนิติศาสตร์ (Sciences Juridiques) ซึ่งการเรียนดุษฎีบัณฑิตกฎหมายนี้แบ่งออกเป็น 2 ภาค ดังนี้

ภาคที่ 1 มีวิชา ดังนี้ (1) พงศาวดารกฎหมายอย่างพิสดาร (2) แปลและวินิจฉัยบทกฎหมายโรมัน (3) และ (4) กฎหมายโรมันอย่างพิสดารและลึกซึ้ง

ภาคที่ 2 มีวิชา ดังนี้ (1) (2) และ (3) กฎหมายแพ่งอย่างพิสดารและลึกซึ้ง (4) ให้นักเรียนเลือกเอาวิชาอันหนึ่งอันใด ต่อไปนี้ (ก) กฎหมายแพ่งของประเทศอื่นๆ (เรียนโดยใช้วิธีเปรียบเทียบ) (ข) กฎหมายอาญาของประเทศอื่นๆ (เรียนโดยใช้วิธีเปรียบเทียบ) (ค) กฎหมายลักษณะปกครองท้องที่ (ตอนที่กล่าวถึงศาลของทางปกครอง) (ง) กฎหมายการค้าขาย (พิสดาร) (จ) วิธีพิจารณาและปฏิบัติการให้เป็นไปตามคำพิพากษา

ภาคที่ 3 การเขียนตำรากฎหมาย (Thèse)[124] ในการเขียนตำรากฎหมายหรือวิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิตกฎหมายนี้ ปรีดีเขียนขึ้นในปี 1927 มีชื่อว่า DU SORT DES Sociétés de

---

[121] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 116*, น. 124-126.

[122] เดือน บุนนาค, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 79*, น. 45.

[123] ไสว สุทธิพิทักษ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 26*, น. 24.

[124] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 116*, น. 129-130.

Ref. code: 25595601032138UXP

Personnes en cas de Décés d'un Associé (Etude de droit francais et de droit comparé) แปลเป็นภาษาไทยว่า "ในกรณีที่หุ้นส่วนคนหนึ่งถึงแก่ความตาย ฐานะของหุ้นส่วนส่วนบุคคลจะเป็นอย่างไร" (ศึกษาตามกฎหมายฝรั่งเศสและกฎหมายเปรียบเทียบ)[125]

สำหรับปรีดีนั้นนอกจากจะสนใจในวิชานิติศาสตร์แล้ว ยังสนใจวิชาเศรษฐศาสตร์ และการเมืองอย่างยิ่ง เมื่อได้ศึกษาวิชาทั้งหลายเหล่านี้ประกอบกันแล้ว คงทำให้ปรีดีได้เกิดความคิดที่ชัดเจนและมั่นใจขึ้นเรื่อยๆ ว่าหากประเทศใดมีราษฎรเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยที่แท้จริงได้เข้ามามีส่วนมีเสียงในการปกครอง และดำเนินเปลี่ยนแปลงทางนโยบายเศรษฐกิจที่เหมาะสม ประเทศนั้นย่อมต้องมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นยิ่งกว่าประเทศที่มีพระมหากษัตริย์ปกครองทรงสิทธิและอำนาจเด็ดขาดแต่ผู้เดียว[126] ดังนั้น นอกจากจะสอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็นดุษฎีบัณฑิตกฎหมาย (Docteur en Droit) ฝ่ายนิติศาสตร์ (Sciences Juridiques) แล้ว ปรีดียังสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงทางเศรษฐกิจ (Dipôme d'Études Supérieures d'Économic Politique) อีกด้วย โดยต้องสอบไล่วิชาในหลักสูตรเพิ่มเติมจากการเรียนดุษฎีบัณฑิตกฎหมายปกติอีก 2 ภาค คือ

ภาค 1 ปากเปล่า ได้แก่ (1) เศรษฐวิทยาทั่วไป (2) พงศาวดารของลัทธิเศรษฐศาสตร์ต่างๆ (3) กฎหมายและศาสตร์ของการคลังหรือกฎหมายและศาสตร์ของการโรงงาน

ภาค 2 แต่งตำรากฎหมาย Thèse ในเรื่องที่เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์[127]

การที่ปรีดีสำเร็จการศึกษาวิชากฎหมายได้ปริญญารัฐเป็นดุษฎีบัณฑิตกฎหมาย (Docteur en Droit) ฝ่ายนิติศาสตร์ (Sciences Juridiques) และได้ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงทางเศรษฐกิจ (Dipôme d'Études Supérieures d'Économic Politique) เพิ่มเติมด้วยในขณะนั้น ทำให้ปรีดีมีสิทธิที่จะเป็น 1. ศาสตราจารย์สำรองในมหาวิทยาลัย และ 2. เข้าสอบแข่งขันสำหรับตำแหน่งศาสตราจารย์ประจำมหาวิทยาลัย (Concours d'agrégation des Facultés de Droit)[128] ได้อีกด้วย

(3) การศึกษากฎหมายในฝรั่งเศสกับทัศนะทางเศรษฐกิจ

การศึกษากฎหมายในฝรั่งเศสในสมัยสาธารณรัฐที่ 3 ได้มีอิทธิพลต่อแนวความคิดของปรีดีอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวความคิดที่เห็นว่าเศรษฐกิจเป็นโครงสร้างพื้นฐานของสังคม โดยมีกฎหมายเป็นโครงสร้างเบื้องบน อันที่จริงพื้นฐานแนวความคิดทางเศรษฐกิจ

---

[125] เดือน บุนนาค, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 79*, น. 46.

[126] ไสว สุทธิพิทักษ์ , *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 26*, น. 25.

[127] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 116*, น. 132.

[128] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 2*, น. 43.

Ref. code: 25595601032138UXP

ของปรีดีมิใช่เกิดขึ้นทันใดและมิใช่เป็นไปตามความนึกคิดเดาๆ โดยไม่มีหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ปรีดีได้เกิดจิตสำนึกจากการประสบพบเห็นด้วยตนเองมาแล้วว่า ราษฎรสยามได้มีความอัตคัดขัดสนในทางเศรษฐกิจ และไม่มีสิทธิเสรีภาพกับความเสมอภาคในทางการเมือง อีกทั้งตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและอำนาจของหลายประเทศทุนนิยม กระทั่งอยากเปลี่ยนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ล้าหลัง มาเป็นระบอบการปกครองที่มี “สภาผู้แทนราษฎร” ที่มาจากการเลือกตั้งของราษฎรในการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎร ปรีดีจึงมีความคิดก่อนที่จะไปศึกษาในประเทศฝรั่งเศสแล้วว่า จะต้องค้นคว้าเพิ่มเติมว่ามีวิธีการใดที่จะทำให้ความเป็นอยู่ของราษฎรดีขึ้น

ดังนั้น การได้รับทุนรัฐบาลไปศึกษากฎหมายในประเทศฝรั่งเศสจึงมีคุณค่าต่อปรีดีอย่างมาก นั่นคือ แม้ขณะนั้นปรีดีจะเป็นเนติบัณฑิตสยามแล้ว แต่ด้วยเหตุที่ปรีดีมีอายุน้อย คือ 20 ปีเท่านั้น อาจารย์ของปรีดีจึงแนะนำให้ปรีดีเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยตั้งแต่ชั้นต้นเหมือนนักเรียนฝรั่งเศส ตามหลักสูตรกฎหมาย (Faculte de Droit) ที่ต่างกับการศึกษาในสยามและในประเทศแองโกล–แซกซอน คือ สมัยก่อนการสถาปนาสาธารณรัฐที่ 3 ของฝรั่งเศส นั้น คณะกฎหมายฝรั่งเศสสอนเฉพาะกฎหมายเอกชนและกฎหมายรัฐธรรมนูญ แต่ต่อมารัฐบาลแห่งสมัยสาธารณรัฐที่ 3 ของฝรั่งเศสได้เพิ่มหลักสูตรเข้าไปในคณะกฎหมาย คือ นอกจากจะมีการเรียนการสอนวิชาประเภทกฎหมายเอกชนแล้ว ก็ให้มีวิชาเศรษฐศาสตร์ที่ถือว่าเป็นรากฐานของสังคม และให้มีวิชากฎหมายมหาชนอีกหลายสาขาซึ่งถือเป็นโครงสร้างเบื้องบนของสังคม โดยเป็นช่วงจังหวะเดียวกับที่ปรีดีได้เข้าเรียนในประเทศฝรั่งเศสนั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ปรีดีจึงมีโอกาสได้ศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ รวมถึงศึกษากฎหมายการคลัง มาตามลำดับ และโดยที่ปรีดีได้ให้ความสนในวิชาเศรษฐศาสตร์อยู่แล้ว นอกจากจะสอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็นดุษฎีบัณฑิตกฎหมาย (Docteur en Droit) ฝ่ายนิติศาสตร์ (Sciences Juridiques) แล้ว ปรีดียังสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงทางเศรษฐกิจ (Dipôme d’Études Supérieures d’Économic Politique) ที่มีเนื้อหาวิชาเกี่ยวกับเศรษฐวิทยาทั่วไป พงศาวดารของลัทธิเศรษฐศาสตร์ต่างๆ กฎหมาย และศาสตร์ของการคลังหรือกฎหมายและศาสตร์ของการโรงงาน รวมถึงแต่งตำรากฎหมาย Thèse ในเรื่องที่เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ดังกล่าวแล้วอีกด้วย ทำให้ปรีดีได้ศึกษาระบบเศรษฐกิจหลายชนิด รวมทั้งระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมที่เกี่ยวกับแผนเศรษฐกิจ ปรีดีจึงเกิดสำนึกในขณะนั้นว่า สมควรที่สังคมสยามจะได้มีแผนเศรษฐกิจตามทฤษฎีสังคมนิยมที่เป็นวิทยาศาสตร์[129]

---

[129] โปรดดูรายละเอียดของทฤษฎี “สังคมนิยมที่เป็นวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” ในบทที่ 2 ที่ว่าด้วยทฤษฎี “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย (Democratic Scientific Socialism)” ทั้งนี้ แนวความคิดทางเศรษฐกิจของปรีดีนี้มีสาระสำคัญพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับหลักทางปรัชญาสังคมที่

Ref. code: 25595601032138UXP

โดยสมานกับสภาพท้องที่กาลสมัยของสยามเท่าที่ปรีดีประสบพบเห็น และที่ได้เปลี่ยนแปลงต่อๆ มาในระหว่างที่ปรีดีศึกษาอยู่นั้น ด้วยเหตุนี้ปรีดีจึงได้ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจเสนอที่ประชุมกับเพื่อนที่ร่วมกันก่อตั้งคณะราษฎรในเวลาต่อมา[130]

นอกจากนี้ ปรีดีกล่าวถึงอิทธิพลของหลักสูตรวิชากฎหมายในประเทศฝรั่งเศสที่มีต่อทัศนะทางเศรษฐกิจของตนเองในการอภิวัฒน์ประชาธิปไตยในสยาม รวมถึงการกำหนดหลักสูตรของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองในเวลาต่อมา ไว้ว่า *"...ข้าพเจ้าศึกษากฎหมายในคณะนิติศาสตร์ฝรั่งเศส (Faculti de Droit) โครงการศึกษาในสมัยโน้นมีกว้างขวาง เพราะว่าเราไม่ใช่เรียนเพียงแต่กฎหมายเอกชนและกฎหมายมหาชนเท่านั้น หากต้องเรียนเศรษฐศาสตร์การเมืองอีกด้วย นี่แหละที่ทำไมข้าพเจ้าจึงเข้าใจว่าเศรษฐกิจเป็นรากฐานของสังคม กฎหมายและสถาบันต่างๆ เป็นโครงสร้างชั้นบน ความคิดในทางอภิวัฒน์ของข้าพเจ้ามีพื้นฐานอยู่บนเศรษฐกิจ"*[131] *"...ในส่วนผมซึ่งเป็นผู้ประศาสน์การได้วางหลักสูตรโดยคำนึงที่จะให้นักศึกษาที่สำเร็จการศึกษา...ผู้ที่สำเร็จขั้นปริญญาตรีซึ่งมีการเรียนทั้งกฎหมายเอกชน และกฎหมายมหาชน รวมทั้งเศรษฐศาสตร์ด้วยนั้น...ก็มีเหตุผลว่า มนุษยชาติที่รวมกันอยู่เป็นมนุษยสังคมนั้นก็โดยมีเศรษฐกิจเป็นรากฐาน...สถาบันของสังคมนั้นๆ ก็เป็นไปตามความสัมพันธ์ในทางเศรษฐกิจ...และประเทศจำต้องมีกฎหมาย กฎหมายนั้นก็บัญญัติขึ้นตามระบบของแต่ละสังคมซึ่งมีรากฐานมาจากระบบเศรษฐกิจของสังคม ฉะนั้น การที่นักศึกษาขั้นปริญญาตรีซึ่งแม้จะดำเนินอาชีพกฎหมายได้เรียนเศรษฐศาสตร์ก็เพื่อให้รู้ถึงพื้นฐานของสังคม ซึ่งเป็นที่มาแห่งสถาบันการเมืองและกฎหมายของสังคม..."*[132]

สำคัญของการเมืองในสาธารณรัฐที่ 3 ที่เรียกว่า *"ภราดรภาพนิยม (Solidarime)"* ซึ่งเป็นแนวความคิดที่กำลังมีอิทธิพลและบทบาทอย่างมากต่อสังคมการเมืองของฝรั่งเศสในช่วงเวลาที่ปรีดีกำลังศึกษาอยู่ และปรีดีคงได้รับแนวความคิดทางเศรษฐกิจมาจากการศึกษาที่ฝรั่งเศสในช่วงนี้นี่เอง ทฤษฎีนี้มีพัฒนามาจากหลักในทางนิติศาสตร์ในเรื่อง หนี้ร่วมหรือการเป็นลูกหนี้ร่วมหรือเจ้าหนี้ร่วม หมายความว่ามนุษย์เกิดมาเพื่ออยู่ร่วมกันและเป็นเจ้าหนี้ลูกหนี้ซึ่งกันและกัน มนุษย์จำต้องช่วยเหลือกันฉันท์พี่น้องในประเทศหนึ่งถ้ามนุษย์คนหนึ่งต้องรับทุกข์ เพื่อนมนุษย์อื่นก็รับทุกข์ด้วยจะเป็นโดยทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม ผู้สนใจหลักการและทฤษฎีว่าด้วยภราดรภาพนิยม (Solidarime) โปรดดูรายละเอียดใน ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 91*

[130] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 56-57.

[131] ปรีดี พนมยงค์, "ทรรศนะ ดร. ปรีดี ต่อสภาวะการณ์เมืองไทยปัจจุบัน," ใน รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ชี้ทางรอดของไทย, (กรุงเทพมหานคร : มิตรสยาม, 2524), น. 76.

[132] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 59*, น. 6-8.

Ref. code: 25595601032138UXP

1.5.3 กิจกรรมนอกเหนือการเรียนระหว่างที่อยู่ในฝรั่งเศส

ด้วยเหตุที่นครปารีสของประเทศฝรั่งเศสได้เป็นต้นกำเนิดแห่งการอภิวัฒน์ประชาธิปไตยในหลายๆ ประเทศในยุโรปและเอเชีย นับตั้งแต่การอภิวัฒน์ฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1789 เป็นต้นมา การอภิวัฒน์ทั้งในทางทฤษฎีและในทางปฏิบัติยังคงสืบทอดอยู่ตลอดมา แม้กระทั่งในสมัยที่ปรีดีเป็นนักศึกษาอยู่ที่นั่น และแม้แต่มาร์กซ์ เองเกลส์ และเลนิน นักอภิวัฒน์ผู้ยิ่งใหญ่ก็เคยใช้ชีวิตช่วงหนึ่งอยู่ที่นั่น ชาวเอเชียหลายคนที่ต้องการเอกราชสมบูรณ์ของชาติ และต้องการนำชาติของตนให้พ้นจากการปกครองแบบอาณานิคมหรือกึ่งอาณานิคม ต่างอยู่ที่ฝรั่งเศสในสมัยนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหงียน-ไอ ก็อค (โฮจิมินห์) (NGUYEN AI-QUOC (HO CHI-MINH)) โจวเอินไหล เฉินยี่ และนักอภิวัฒน์ชาติอื่นๆ สำหรับปรีดีนั้น นอกจากจะรู้จักมักคุ้นกับเพื่อนๆ ชาวไทยด้วยกัน และเพื่อนๆ ชาวฝรั่งเศสแล้ว ปรีดียังได้รู้จักกับนักอภิวัฒน์ชาวเอเชียกลุ่มหนึ่ง และต่อมาได้ร่วมกันตั้งสมาคมเพื่อความสมานฉันท์และพันธมิตรแห่งเอเชียอีกด้วย[133]

ด้วยความที่ปรีดีมีความตั้งใจที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองในสยามจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นประชาธิปไตยตั้งแต่สมัยที่ยังศึกษาอยู่ ณ ประเทศสยามดังได้กล่าวมาแล้ว การศึกษาอยู่ในฝรั่งเศสทำให้ปรีดีและเพื่อนที่มีอุดมการณ์เดียวกัน มีโอกาสได้เสริมความรู้ทั้งในทางทฤษฎีตามหลักสูตรกฎหมายในมหาวิทยาลัยและในทางปฏิบัติ รวมถึงได้เรียนรู้จากการใช้ชีวิตอยู่ในฝรั่งเศสนี้ด้วย[134] โดยปรีดีได้นำแนวคิดที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองมาก่อรูปก่อร่างสร้างขึ้นให้เป็นรูปธรรม จากกิจกรรมที่ปรีดีและเพื่อนนักเรียนได้ร่วมกันดำเนินการในฝรั่งเศส ที่ต่อมาได้กลายเป็นการรวมกลุ่มก่อตั้งคณะหรือพรรคการเมือง รวมทั้งอุดมการณ์ทางรัฐธรรมนูญที่ใช้เป็นฐานในการอภิวัฒน์ในเวลาต่อมา

(1) จัดตั้ง “สามัคยานุเคราะห์สมาคม”

ระหว่างที่ปรีดีศึกษาอยู่ในฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2466 ถึง พ.ศ. 2467 (ค.ศ. 1924-1925) นั้น ปรีดีได้ร่วมกับนักเรียนไทยในฝรั่งเศสกับสวิตเซอร์แลนด์ และนักเรียนไทยในประเทศอื่นส่วนที่ขึ้นต่อสถานทูตสยาม ณ กรุงปารีส จัดตั้งสมาคมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของนักเรียนไทย โดยเรียกชื่อว่า *“สามัคยานุเคราะห์สมาคม”* มีอักษรย่อว่า *“ส.ย.า.ม”* เรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า *“Association Siamoise d’Intellectualitéet d’Assistance Mutuelle”* มีอักษรย่อว่า *“S.I.A.M”*

---

[133] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 31*, น. 22.

[134] *เพิ่งอ้าง*, น. 23.

Ref. code: 25595601032138UXP

โดยปรีดีได้รับเลือกตั้งเป็นเลขาธิการสมาคมคนแรก[135] และในปี พ.ศ. 2468 (ค.ศ. 1925) ปรีดีจึงได้รับเลือกตั้งเป็นสภานายกสมาคม และในปีต่อมาก็ได้รับเลือกตั้งเป็นสภานายกสมาคมอีกครั้งหนึ่ง[136]

ปรีดีได้แปลงที่ทำการของทูตไทยในกรุงปารีสที่มีตึกอยู่ 2 หลัง เป็นที่ให้ความรู้แก่เพื่อนนักเรียนในระบอบการปกครองของอังกฤษ ซึ่งมีพระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ โดยสมมติตึกที่ทำการทูตเป็นสภาขุนนาง (House of Lords) และตึกอีกหลังหนึ่งเป็นสภาสามัญ (House of Commons) หรือสภาผู้แทน และภายในตึกที่สมมติเป็นสภาสามัญนี้เอง นักเรียนไทยได้ใช้เป็นที่ประชุมโต้เถียงแสดงความคิดเห็นทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมือง[137] กระทั่งปรีดีได้ริเริ่มที่จะแปลงสมาคมให้เป็นสหภาพแรงงาน “Syndicate” และต่อสู้กับอัครราชทูตสยามสมัยนั้น ซึ่งเป็นตัวแทนระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เริ่มจากในระหว่างการชุมนุมประจำปี ค.ศ. 1925 ของสมาคม ซึ่งเป็นปีที่ปรีดีเป็นสภานายกอยู่นั้น ปรีดีได้วางแผนปลุกจิตสำนึกเพื่อนนักศึกษาทั่วไปให้เกิดความรู้สึกถึงความจำเป็นที่ต้องเปลี่ยนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยจัดให้เพื่อนนักเรียนไทยอยู่ร่วมกันมีกำหนด 15 วัน ณ คฤหาสน์ใหญ่ที่ตำบล “Chatrettes” ซึ่งสมาคมเช่าไว้เฉพาะการ การชุมนุมในครั้งนั้นมีการจัดกิจกรรมมากมาย รวมถึงมีการแสดงละครที่เป็นคติ เช่นเรื่อง “โลเลบุรี” ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ที่แสดงถึงความแหลกเหลวแห่งการศาลและอัยการของบุรีที่พระองค์สมมติว่า “โลเล” การชุมนุมในครั้งนั้นถือได้ว่าประสบความสำเร็จอย่างดี ได้สร้างความสนิทสนมกลมเกลียวของเพื่อนนักศึกษาไทยที่ร่วมประชุม

ครั้นแล้ว ปรีดีกับเพื่อนอีก 6 คน ซึ่งต่อมาจะได้ร่วมกันก่อตั้ง “คณะราษฎร” จึงได้ปรึกษาตกลงกันว่า การประชุมในปีต่อไป คือปี ค.ศ. 1926 สมควรที่จะพัฒนาจิตสำนึกของเพื่อนนักเรียนให้สูงขึ้นอีกระดับหนึ่ง ถึงขั้นต่อสู้กับอัครราชทูตซึ่งเป็นตัวแทนของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในต่างประเทศ โดยถือเอาเรื่องเศรษฐกิจเป็นรากฐานในการพัฒนาจิตสำนึกทางการเมืองตามกฎแห่งวิทยาศาสตร์สังคมแห่งการพัฒนาจิตสำนึก โดยถือเอาความไม่พอใจของนักเรียนส่วนมากที่มีอยู่เป็นพื้นฐาน[138] กล่าวคือ ยกเอาเรื่องที่อัครราชทูตจ่ายเงินกระเป๋า Pocket Money และเงินค่าใช้จ่าย

---

[135] เหตุที่ในการประชุมปีแรกปรีดีไม่ได้รับเลือกเป็นสภานายกสมาคมนี้ ไสว สุทธิพิทักษ์ กล่าวไว้ว่า *“...ในที่ประชุมซึ่งมีพวกเจ้าเป็นส่วนมาก ได้ลงมติเลือก ม.จ. เจริญใจ จิตรพงศ์ โอรสในกรมพระนริศฯ เป็นประธาน และนายปรีดีเป็นเลขาธิการสมาคม...”* ดู ไสว สุทธิพิทักษ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 26*, น. 28.

[136] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 2*, น. 44.

[137] ไสว สุทธิพิทักษ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 26*, น. 29-30.

[138] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 4*, น. 37-38.

Ref. code: 25595601032138UXP

สำหรับความเป็นอยู่น้อยเกินไป ทั้งๆ ที่แต่ละคนมีงบประมาณที่ทางรัฐบาลหรือทางบ้านได้มอบไว้ที่อัครราชทูตอย่างเพียงพอ และขอให้จ่ายเป็นเงินปอนด์ตามงบประมาณที่สถานทูตได้รับจากกรุงเทพฯ ด้วยการทูลเกล้าถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ซึ่งเพิ่งทรงขึ้นครองราชย์สมบัติสืบต่อจากรัชกาลที่ 6 เหตุการณ์ดังกล่าวได้เกิดขึ้นประจวบเหมาะกับช่วงที่ประเทศฝรั่งเศสประสบกับภาวะล้มเหลวในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาเงินเฟ้อ และการว่างงานที่มีความรุนแรง ทั้งค่าเงินฟรังก์ก็ลดต่ำลงเรื่อยๆ และรัฐบาลฝรั่งเศสในช่วงนั้นก็มีหนี้สินมากจนตกอยู่ในภาวะล้มละลายดังกล่าวแล้ว

ท่านอัครราชทูตจึงได้โทรเลขด่วนถึงกระทรวงการต่างประเทศ ขอให้นำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ขอส่งตัวปรีดีกลับสยามโดยด่วน เรื่องดังกล่าวได้บานปลาย[139] ถึงขั้นที่ปรีดีต้องรับผิดชอบในการที่สมาคมเบี่ยงเบนจากความประสงค์เดิมของสมาคม และการยุยงนักศึกษาให้เกิดความรู้สึกละเมิดวินัยและไม่ไว้ใจอัครราชทูต พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระกระแสรับสั่งให้เรียกปรีดีกลับจากการศึกษาที่ฝรั่งเศสทันที อย่างไรก็ตาม นายเสียงบิดาของปรีดี เมื่อทราบเรื่องดังกล่าวก็ได้ทูลเกล้าถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ขอพระราชทานโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเวลาในการเรียกตัวปรีดีกลับสยาม ไปจนกว่าปรีดีจะสอบไล่ปริญญาดุษฎีบัณฑิตทางกฎหมายแล้วเสร็จ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงพระราชทานให้ตามฎีกานั้น โดยมีเงื่อนไขว่าปรีดีต้องเขียนคำขอขมาเป็นลายลักษณ์อักษรต่ออัครราชทูตสยาม ประจำกรุงปารีส และแสดงความเสียใจต่อท่าทีของปรีดีเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวด้วย เหตุการณ์ในครั้งนี้ สมควรกล่าวไว้ด้วยว่า เป็นอีกครั้งหนึ่งที่นายเสียงบิดาผู้เป็นชาวนาของปรีดีผู้ใส่ใจในการศึกษาของบุตรอย่างประเสริฐนี้ ได้เป็นผู้มีคุณูปการในการที่ช่วยให้ปรีดีได้อยู่ศึกษาที่ฝรั่งเศสจนจบการศึกษากลับมาสยามอย่างบริบูรณ์

---

[139] ดูรายละเอียดของเรื่องนี้และเอกสารประกอบใน ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 2*, น. 45-58.

Ref. code: 25595601032138UXP

(2) ก่อตั้ง “คณะราษฎร” [140]

กิจกรรมที่มีความสำคัญที่สุดอีกเรื่องหนึ่ง อันเป็นจุดเริ่มต้นของอุดมการณ์และแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี ที่ต่อมาได้รับการสานต่อและดำเนินการจนกลายเป็นอุดมการณ์ในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คือ กิจกรรมที่ปรีดีได้ร่วมกับเพื่อนอีก 6 คน ก่อตั้ง “คณะราษฎร” ขึ้น โดยปรีดีได้กล่าวในเวลาต่อมาว่า มีผู้เข้าใจผิดว่าการก่อตั้งคณะราษฎรที่กรุงปารีสนั้นเกิดจากความไม่พอใจอัครราชทูตในเรื่องที่จ่ายเงินเดือนให้ไม่พอใช้ จึงคิดเปลี่ยนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ขึ้น แต่ความจริงนั้นปรีดีกล่าวว่า ปรีดีกับเพื่อนอีก 6 คน ได้มีจิตสำนึกที่ต้องการเปลี่ยนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาก่อนแล้ว[141] ปรีดีและสมาชิกในกลุ่มที่ได้ประสบกับความเสื่อมโทรมของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และในสยามเองก็มีเสียงเรียกร้องของราษฎรที่ต้องการเปลี่ยนระบอบนั้นมาแล้วมากมาย แต่ยังไม่มีใครจะตัดสินใจเอาจริงเอาจัง นอกจากนี้ ส่วนตัวปรีดีเองขณะนั้น สถานทูตให้ปรีดีเป็นนักเรียนชั้น “อาวุโสสูง” (Super senior) ที่ได้เงินเดือนจากสถานทูตมากกว่านักเรียนอาวุโสธรรมดาอยู่แล้ว และการศึกษาของปรีดีก็จะสำเร็จขั้นปริญญาเอกในเวลาอีกไม่กี่เดือน[142] เหตุจากความไม่พอใจอัครราชทูตในเรื่องที่จ่ายเงินเดือนให้ไม่พอใช้จึงไม่ใช่เหตุผลในการคิดเปลี่ยนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แต่อย่างใดเลย

---

[140] เหตุที่ปรีดีใช้ชื่อ “คณะราษฎร” นั้น ปรีดีให้เหตุผลในภายหลังว่า เมื่อก่อนปี พ.ศ. 2475 ปทานุกรมของกระทรวงธรรมการก็ดี และของทางราชการก็ดี หรือในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญก็ดี ยังไม่ได้ใช้คำว่า “พรรค” เพื่อเรียกองค์การหรือพรรคการเมือง สมัยนั้นนักวิชาการไทยใช้คำว่า “คณะ” แปลคำอังกฤษ “Party” ที่ย่นย่อมาจากคำเดิม “Political Party” ดังนั้น ชื่อ “คณะราษฎร” ที่ตั้งขึ้นในสมัยที่ยังไม่มีคำว่า “พรรค” เพื่อหมายเรียกองค์การหรือพรรคการเมือง “คณะราษฎร” จึงหมายถึงพรรคการเมืองที่ใช้ชื่อว่า “ราษฎร” ทั้งนี้ เอกสารภาษาอังกฤษสมัยนั้นเรียกคณะราษฎรว่า “People ’s Party” ส่วนเหตุที่ใช้คำว่า “ราษฎร” เป็นชื่อของคณะนั้นก็เพราะว่า ผู้ก่อการฯ ทุกคนเป็นราษฎรไทยแท้จริง และสมาชิกคณะราษฎรทั้งหลายยอมอุทิศตนและความเหนื่อยยากเพื่อราษฎรให้บรรลุถึงประชาธิปไตย ดังที่นักประชาธิปไตยส่วนมากย่อมทราบว่าประธานาธิบดีลินคอร์นได้สรุปคำว่า “ประชาธิปไตย” ไว้อย่างเหมาะสมว่า “รัฐบาลของราษฎร, โดยราษฎร, เพื่อราษฎร” โปรดดูรายละเอียดใน ปรีดี พนมยงค์, “คณะราษฎรกับการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย 24 มิถุนายน,” ใน ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย, จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), น. 342-344.

[141] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 4*, น. 36.

[142] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 2*, น. 46.

Ref. code: 25595601032138UXP

คนแรกที่ปรีดีได้เริ่มสนทนาเกี่ยวกับความนึกคิดของปรีดีนี้คือ ร.ท. ประยูร ภมรมนตรี เป็นอดีตนายทหารมหาดเล็กของรัชกาลที่ 6 วันที่เริ่มสนทนากันน่าจะเป็นวันหนึ่งใน พ.ศ. 2468 ปรีดีและประยูร ได้สนทนาถึงปัญหาของประเทศ ได้แสดงความรู้สึกของตนเกี่ยวกับระบอบการปกครองและภาวะเศรษฐกิจของสยามในขณะนั้น โดยมีความเห็นตรงกันว่าบ้านเมืองสยามจะเจริญขึ้นได้ต้องก่อการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นประชาธิปไตย[143] ทั้งสองได้สนทนากันเรื่อยมา ต่อมาจึงได้ชวน ร.ท. แปลก ขิตตะสังตะ ร.ต. ทัศนัย มิตรภักดี โดยได้สนทนากันแทบทุกวัน แล้วจึงได้ชวนเพื่อนอื่นๆ ให้ร่วมด้วย[144] กระทั่งได้ตกลงปลงใจที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองในเวลาต่อมา เมื่อรวบรวมสมาชิกรวมถึงปรีดีด้วยรวมเป็น 7 คน การประชุมครั้งแรกเพื่อก่อตั้งคณะราษฎรจึงเกิดขึ้น ณ บ้านเลขที่ 9 Rue du Sommerard กรุงปารีส ซึ่งเป็นห้องใหญ่ที่ได้เช่าไว้เฉพาะการประชุมเท่านั้น การประชุมเริ่มขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1927 (ปฏิทินไทยขณะนั้นยังเป็น พ.ศ. 2469 ปฏิทินไทยปัจจุบันเป็น พ.ศ. 2470) ผู้ที่เข้าร่วมประชุมครั้งแรก คือ[145]

1. ร.ท.ประยูร ภมรมนตรี อายุ 29 ปี (พ.ศ. 2440-2525) นายทหารกองหนุน ซึ่งเคยเป็นผู้บังคับหมวดทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์รัชกาลที่ 6 เมื่อลาออกจากราชการแล้ว เดินทางมาศึกษาวิชารัฐศาสตร์ในประเทศฝรั่งเศสด้วยทุนส่วนตัว

2. ร.ท. แปลก ขิตตะสังคะ อายุ 29 ปี (พ.ศ. 2440-2507) สำเร็จวิชาจากโรงเรียนเสนาธิการทหารบกสยาม แล้วมาศึกษาที่โรงเรียนนายทหารปืนใหญ่ฝรั่งเศส[146]

3. ร.ต. ทัศนัย มิตรภักดี อายุ 28 ปี (พ.ศ. 2441-2476) นายทหารกองหนุน เคยเป็นผู้บังคับหมวดกรมการทหารม้าที่ 5 นครราชสีมา แล้วมาศึกษาที่โรงเรียนนายทหารม้าฝรั่งเศส

4. นายตั้ว ลพานุกรม อายุ 28 ปี (พ.ศ. 2441-2484) เดิมศึกษาในเยอรมนีสมัยพระเจ้าไคเซอร์วิลเลี่ยมที่ 2 นักศึกษาวิทยาศาสตร์ในสวิตเซอร์แลนด์ เคยเป็นจ่านายสิบในกองทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ 1 เมื่อสยามประกาศสงครามกับเยอรมัน นายตั้ว ถูกรัฐบาลเยอรมันจับไปเป็นเชลยศึก ต่อมาเยอรมันทำสัญญาหยุดยิง (Armistice) กับสัมพันธมิตร จึงได้รับการปลดปล่อย

---

[143] สุพจน์ ด่านตระกูล, ชีวิตและงานของ ดร.ปรีดี พนมยงค์, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552), น. 22. บทกล่าวนำ

[144] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 4*, น. 37.

[145] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 2*, น. 49. และ ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 4*, น. 21-22.

[146] ต่อมาภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ร.ท. แปลก ขิตตะสังคะ ผู้นี้ได้ดำรงตำแหน่งสำคัญและเป็นบุคคลผู้หนึ่งที่มีบทบาทที่น่าสนใจในทางประวัติศาสตร์การเมืองของไทย

Ref. code: 25595601032138UXP

ตัวแล้วเดินทางมาฝรั่งเศสสมัครเป็นทหารอาสาไทย ได้รับยศเป็นจ่านายสิบ เสร็จสงครามแล้วไปศึกษาปริญญาเอกทางวิทยาศาสตร์ในสวิตเซอร์แลนด์

5. หลวงศิริราชไมตรี นามเดิม จรูญ สิงหเสนี อดีตนายสิบตรีกองทหารอาสาสงครามโลก ครั้งที่ 1 ผู้ช่วยสถานทูตสยามประจำกรุงปารีส และเคยเป็นนักเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม

6. นายแนบ พหลโยธิน อายุ 26 ปี (พ.ศ. 2443-2515) เนติบัณฑิตอังกฤษ หลานอาว์พระยาพลพลพยุหเสนา-พจน์ พหลโยธิน และ

7. นายปรีดี พนมยงค์ อายุ 26 ปี (2443-2526) นักศึกษาวิชากฎหมายในระดับปริญญาเอก และวิชาเศรษฐศาสตร์ชั้นสูงแห่งมหาวิทยาลัยปารีส

การประชุมครั้งแรกนี้ ที่ประชุมมีมติเป็นเอกฉันท์ให้ปรีดีเป็นประธาน และเป็นหัวหน้าคณะราษฎร จนกว่าจะมีบุคคลที่เหมาะสมเป็นหัวหน้าในกาลต่อไป การประชุมดำเนินไปเป็นเวลาประมาณ 5 วัน ซึ่งได้ตกลงสาระสำคัญดังที่ปรีดีได้บันทึกเล่าไว้ในเวลาต่อมา ดังต่อไปนี้[147]

"...ก. วัตถุประสงค์ของคณะราษฎร คือ เปลี่ยนระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งในสมัยนั้นยังไม่มีศัพท์สมัยใหม่ว่า "ปฏิวัติ" หรือ "อภิวัฒน์" เพื่อถ่ายทอดคำฝรั่งเศสอังกฤษ REVOLUTION ดังนั้น เราจึงใช้ศัพท์ธรรมดาว่า "เปลี่ยนการปกครองของกษัตริย์เหนือกฎหมายมาเป็นการปกครองที่มีกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย" และการดำเนินเพื่อให้สยามบรรลุหลัก 6 ประการ คือ

(1) รักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง

(2) รักษาความปลอดภัยภายในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก

(3) บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก

(4) ให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน

(5) ให้ราษฎรได้มีเสรีภาพที่ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการ ดังกล่าวแล้ว

(6) ให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร

ข. โดยคำนึงถึงสภาพของสยามที่ถูกแวดล้อมโดยอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งชาติทั้งสองนี้มีข้อตกลงกันถือเอาสยามเป็นประเทศกันชน แต่เขาอาจพร้อมกันยกกำลัง

---

[147] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 4*, น. 22-24.

Ref. code: 25595601032138UXP

ทหารเข้ามายึดครองแล้วแบ่งดินแดนสยามไปเป็นเมืองขึ้น หรืออยู่ใต้อำนาจอิทธิพลของประเทศทั้งสอง ดังนั้นเราจึงเห็นว่า วิธีเปลี่ยนการปกครองดังกล่าวจะต้องกระทำโดยวิธี COUP D'ETAT ซึ่งเราเรียกกันด้วยคำไทยธรรมดาว่า การยึดอำนาจโดยฉับพลัน เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีผู้ใดตั้งศัพท์ไทยว่า "รัฐประหาร" เพื่อถ่ายทอดศัพท์ฝรั่งเศสดังกล่าวนั้น ทั้งนี้ ก็เพื่อป้องกันการแทรกแซงของมหาอำนาจ เพราะเมื่อคณะราษฎรได้อำนาจโดยฉับพลันแล้ว มหาอำนาจก็ต้องเผชิญต่อสถานการณ์ที่เรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า FAIT ACCOMPLI คือพฤติการณ์ที่สำเร็จรูปแล้ว...

...จ. นโยบายที่จะดำเนินภายหลังที่คณะราษฎรได้อำนาจรัฐแล้ว ที่ประชุมได้มอบให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ชี้แจง และเห็นชอบตามหลัก 6 ประการ ซึ่งข้าพเจ้าเป็นผู้เสนอ รวมทั้งหลักการทั่วไปในเค้าโครงการเศรษฐกิจ และได้มอบให้ข้าพเจ้าเตรียมร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจในโอกาสต่อไป..."

วัตถุประสงค์ของคณะราษฎรที่ได้วางไว้ในการประชุมครั้งแรกเพื่อก่อตั้งคณะราษฎรนี้ ต่อมาได้เป็นหลักที่ใช้ในการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองของกษัตริย์เหนือกฎหมาย มาเป็นการปกครองที่มีกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย และหลัก 6 ประการนี้ ต่อมาภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ประกาศใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 และมีการประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรกของสยาม ปรีดีซึ่งเป็นหนึ่งในสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และเป็นเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎรคนแรก ได้แถลงขอให้สมาชิกมีความซื่อสัตย์สุจริตต่อราษฎร และขอให้พร้อมกันทำคำปฏิญาณ โดยปรีดีเป็นผู้นำในการปฏิญาณและสมาชิกได้ปฏิญาณพร้อมทั่วกันว่า *"ข้าพเจ้า (ออกนามผู้ปฏิญาณ) ขอให้คำปฏิญาณว่าจะซื่อสัตย์ต่อคณะราษฎร และจะช่วยรักษาหลัก 6 ประการของราษฎรไว้ให้มั่นคง..."*[148] ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นนโยบายหลักในการปกครองที่เป็นอุดมการณ์ของคณะราษฎร และปรีดีถือว่าเป็นเสมือน *"ปฏิญญาแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญของสยาม"*[149] เทียบได้กับ "คำประกาศว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและพลเมือง" (Déclaration des droits de l'homme et du citoyen) ของฝรั่งเศส ซึ่งผู้แทนราษฎรที่เป็นคนสามัญ

---

[148] "รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งที่ 1/2475 วันอังคารที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม" ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 : การปฏิวัติสยาม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), น. 165-166.

[149] ปรีดี พนมยงค์, "ประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญเบื้องต้น กับการร่างรัฐธรรมนูญ," ใน ผู้กำเนิดรัฐธรรมนูญไทย ปรีดี พนมยงค์ : ข้อเขียนและบทวิเคราะห์รัฐธรรมนูญสามฉบับแรก, จัดพิมพ์โดยโครงการจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส สำหรับเด็กและเยาวชน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : แม่คำผาง, 2553), น. 88.

Ref. code: 25595601032138UXP

และขุนนางประชาธิปไตยได้ร่วมกันแถลงเมื่อ ค.ศ. 1789 เป็นแม่บทประชาธิปไตยในฝรั่งเศส โดยจะกล่าวถึงเรื่องนี้ในรายละเอียดอีกครั้งในบทที่ 4

ในที่สุดเมื่อเสร็จการประชุมก่อตั้งคณะราษฎรแล้วปรีดีก็กลับสยามในเดือนมีนาคมปีนั้น ส่วนเพื่อนที่ยังอยู่ที่ปารีสก็ได้เลือกเฟ้นผู้ที่สมควร แล้วชวนร่วมคณะราษฎรต่อไปจนปลายปี พ.ศ. 2474 คณะจึงได้ชวน พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) รองจเรทหารบก พ.อ.พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน) อาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาการโรงเรียนนายร้อย พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมะศิริ) ผู้บัญชาการทหารปืนใหญ่ที่ 1 พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น) ผู้อำนายการแผนกโรงเรียนเสนาธิการทหารบก และมอบให้พระยาพหลฯ เป็นหัวหน้าคณะราษฎร[150] นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มนายทหารเรือที่นำกำลังเข้าร่วม ได้แก่ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย (สินธุ์ กมลนาวิน) น.ต. หลวงศุภชลาศัย (บุง ศุภชลาศัย) และ ร.อ.หลวงสังวรยุทธกิจ (สังวร สุวรรณชีพ) เป็นต้น ในวันลงมือยึดอำนาจการปกครองในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้น มี พ.อ.พระยาพหล-พลพยุหเสนา รับเป็นหัวหน้าคณะ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช เป็นรองหัวหน้าคณะและเป็นผู้วางแผนการยึดอำนาจ ปรีดีรับเป็นหัวหน้าสายพลเรือน เป็นผู้รับผิดชอบในการร่างแถลงการณ์ ร่างธรรมนูญการปกครอง และเป็นผู้ดูแลราชการหลังการอภิวัฒน์ ในที่สุดการอภิวัฒน์ก็ประสบผลสำเร็จ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ยอมรับเงื่อนไขของคณะราษฎร ที่จะให้มีการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญ ให้มีรัฐสภา และมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด[151]

(3) ข้อพิจารณาบางประการเกี่ยวกับวัตถุประสงค์และวิธีการของคณะราษฎร

มีข้อพิจารณาในเบื้องต้นว่า เมื่อพิจารณาจากวัตถุประสงค์ที่คณะราษฎรได้วางไว้เมื่อคราวก่อตั้งคณะราษฎร เพื่อทำการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองของกษัตริย์เหนือกฎหมายมาเป็นการปกครองที่มีกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมายมาตั้งแต่ต้นนี้แล้ว จะเห็นได้ว่า รูปแบบการปกครองที่ปรีดีและคณะมุ่งหมายจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ไม่อาจเป็นอย่างอื่นไปได้เลย นอกจากรูปแบบการปกครองที่ยังมีกษัตริย์เป็นประมุข ไม่ใช่รูปแบบการปกครองแบบสาธารณรัฐอย่างแน่นอน มิเช่นนั้นก็จะกลับกลายเป็นการทรยศต่ออุดมการณ์ที่ได้ร่วมกันก่อตั้งคณะราษฎรมา ดังที่ปรากฏต่อมาในความตอนหนึ่งของประกาศคณะราษฎร ว่า “...*คณะราษฎรเห็นว่าการที่จะแก้*

---

[150] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 4*, น. 24. โปรดดูรายชื่อคณะผู้ก่อการจำนวน 99 นาย ใน สันติสุข โสภณสิริ, <u>การอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 กำเนิดระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข 24 มิถุนายน 2475</u>, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันปรีดี พนมยงค์, 2556), น. 30-41.

[151] สุพจน์ ด่านตระกูล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 143*, น. 23-24. บทกล่าวนำ

Ref. code: 25595601032138UXP

ความชั่วร้ายนี้ได้ก็โดยที่จะต้องจัดการปกครองโดยมีสภา จะได้ช่วยกันปรึกษาหารือหลายๆ ความคิดดีกว่าความคิดเดียว ส่วนผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น คณะราษฎรไม่ประสงค์ทำการแย่งชิงราชสมบัติ ฉะนั้น จึงได้อัญเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร...” ประกอบกับสุนทรพจน์ของนายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาหัวหน้าคณะราษฎร ที่ได้อ่านในที่ชุมนุมทหารหน้าพระราชวังดุสิตเบื้องพระพักตร์พระบรมรูปทรงม้าในเช้าวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ก็มีความปรากฏยืนยันชัดเจนอีกตอนหนึ่งว่า *“...ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้ เรามิได้มุ่งหมายทำลายองค์พระมหากษัตริย์ หรือพระบรมวงศานุวงศ์ อย่างประเทศรัสเซีย หรือเป็นมหาชนรัฐก็หามิได้ เรายังคงมีพระมหากษัตริย์อยู่เช่นเดิม เป็นแต่เพียงว่าองค์พระมหากษัตริย์นั้น ทรงสถิตเสถียรอยู่ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญอย่างอังกฤษ... ”*[152] ทั้งนี้ แม้ปฏิเสธไม่ได้ว่าสมาชิกคณะราษฎรบางคนซึ่งเคยเป็นสมาชิกของ “คณะ ร.ศ. 130” ด้วยนั้น อาจมีแนวความคิดนิยมรูปแบบการปกครองแบบสาธารณรัฐ อันเป็นรูปแบบการปกครองที่เป็นอุดมการณ์ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะ ร.ศ. 130 โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่เป็นระดับหัวหน้าก็ตาม

การที่ไสว สุทธิพิทักษ์ ลูกศิษย์ผู้ใกล้ชิดปรีดีได้เขียนไว้ว่า *“...โดยที่นายปรีดี พนมยงค์ มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และสำนึกอยู่เสมอว่าราษฎรไทยทุกๆ คนมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เช่นเดียวกับตนที่มีความรู้สึกอยู่...ด้วยความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ที่มีดื่มด่ำอยู่ในจิตใจเช่นนี้นายปรีดี พนมยงค์ จึงเลือกระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญยิ่งกว่ารูปแบบอื่น คือ ราชาเป็นธวัชแห่งประเทศชาติ “The king is the symbol of the country” นี่คือทางที่นายปรีดี พนมยงค์ได้เลือก...”* [153] นั้น ก็เป็นข้อมูลหนึ่งที่ทำให้มั่นใจได้ว่าปรีดีมีความนิยมในระบอบการปกครองที่มีกษัตริย์เป็นประมุข ยิ่งไปกว่านั้น ในหลายๆ ที่ ที่ปรีดีได้แสดงทัศนะไว้ในเวลาต่อมา ก็มิได้แสดงถึงความเป็นปฏิปักษ์ต่อสถาบันกษัตริย์แต่อย่างใด ในทางกลับกันพฤติการณ์และการกระทำของปรีดีในเวลาต่อๆ มา ปรีดีได้กระทำและกล่าวไปในทางที่เป็นการสรรเสริญยกย่องกษัตริย์หลายๆ พระองค์ ในหลายๆ การกระทำของกษัตริย์เหล่านั้นเสียด้วยซ้ำไป การอาศัยเพียงข้อความที่ปรากฏในประกาศคณะราษฎรที่ปรีดีได้ร่างขึ้นมาด้วยตัวเองที่อาจมีข้อความที่แสดงความเป็นปฏิปักษ์อย่างรุนแรงกับสถาบันกษัตริย์[154] อยู่บ้าง ทั้งนี้ ก็เพื่อมุ่งต่อ

---

[152] สันติสุข โสภณสิริ, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 150*, น. 48.

[153] ไสว สุทธิพิทักษ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 26*, น. 27-28.

[154] โปรดดูรายละเอียดใน ประกาศคณะราษฎร อนึ่ง ความปรากฏตามบันทึกลับบันทึกเหตุการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยามโนปกรณ์นิติธาดา พระยา

Ref. code: 25595601032138UXP

ผลสำเร็จในการยึดอำนาจในครั้งนั้น แล้วตัดสินไปว่าปรีดีมีอุดมการณ์สาธารณรัฐนิยม น่าจะเป็นการกล่าวหาปรีดีอย่างไม่เป็นธรรมสักเท่าใดนัก และการกล่าวในลักษณะเช่นนี้ไม่อาจมองเป็นอย่างอื่นไปได้เลย นอกจากความต้องการในการทำลายปรีดีในทางการเมืองเสียมากกว่า

แม้ว่าในช่วงต้นชีวิตของปรีดีจะมีประสบการณ์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบสาธารณรัฐในหลายๆ เหตุการณ์ และกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศสในสมัยสาธารณรัฐฝรั่งเศสที่ 3 ซึ่งเป็นช่วงที่ปรีดีใช้ชีวิตอยู่นั้นจะคุกรุ่นไปด้วยบรรยากาศแห่งการอภิวัฒน์ก็ตาม แต่ดังที่กล่าวไว้แล้วว่าฝรั่งเศสในสมัยนี้ เป็นช่วงที่มีการต่อสู้ทางอุดมการณ์ของกลุ่มอุดมการณ์ที่แตกต่างกันอย่างรุนแรง ประกอบกับเศรษฐกิจของฝรั่งเศสยุคนั้นกล่าวได้ว่าประสบกับภาวะล้มละลาย เกิดความสับสนวุ่นวายในทางเศรษฐกิจและการเมืองตลอดยุคสมัย ปรีดีคงเห็นปัญหาดังกล่าวของฝรั่งเศส ถึงกับกล่าวถึงการอภิวัฒน์ในฝรั่งเศสในขณะนั้นว่าเป็น *“การปฏิวัติที่ไม่สมบูรณ์ (Revolution imparfaite)”* เพราะเป็นการอภิวัฒน์ที่มุ่งความคิดในทางสิทธิของเอกชน เช่น แสดงถึงสิทธิในเสรีภาพ (Liberté) และในทางสมภาพ (Egalité) อีกทั้งภราดรภาพ (Fraternité) หรือความรักกันฉันท์พี่น้อง เท่านั้น

ปรีดีเห็นว่าการอภิวัฒน์ฝรั่งในช่วงดังกล่าว เป็นการอภิวัฒน์ที่ไม่ได้มุ่งไปในทางที่จะทำให้เกิดความสุขสมบูรณ์แก่ประชาชน ซึ่งการอภิวัฒน์ใดที่หนักไปในทางสิทธิของเอกชนแล้ว ความแก่งแย่งอำนาจระหว่างเอกชนผู้บริหารการแผ่นดินก็อาจมีขึ้นได้ และเป็นช่องทางที่จะนำความปั่นป่วนมาสู่ประเทศชาติ ความสนใจของผู้ปฏิวัติจะมุ่งหนักไปในทางที่จะเปลี่ยนแบบเปลี่ยนบุคคลผู้เป็นประมุขแห่งการปกครอง เช่น เปลี่ยนแบบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ มาเป็นแบบ

ศรีวิสารวาจา พระยาปรีชาชลยุทธ พระยาพหลพลพยุหเสนา และปรีดี เข้าเฝ้าที่วังสุโขทัย ในวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ความตอนหนึ่งมีคำกล่าวในเชิงตำหนิและต่อว่าคณะราษฎรและปรีดีผู้ร่างประกาศฉบับนี้ ซึ่งปรีดีได้กราบบังคมทูลกลับไปว่า *“พวกคณะราษฎรไม่ทราบเกล้าฯ ว่าจะพระราชทาน Constitution คิดว่าการเปลี่ยนแปลงอาจไม่เสด็จกลับ อาจไม่พระราชทานตามที่ขอร้อง เป็นด้วยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ถึงพระบรมราชประสงค์ ไม่ใช่เป็นการมุ่งร้ายต่อพระองค์ เมื่อได้ทราบเกล้าฯ ดั่งนี้ ก็จะไม่มีความเข้าใจผิดอีกต่อไป และคงมีความเคารพนับถือในพระบารมีอยู่ตามเดิม”* และรับว่าจะหาทางร่างประกาศถอนความที่ได้ปรักปรำ และขอพระราชทานอภัยให้เป็นที่สมพระเกียรติต่อไป โปรดดู “บันทึกลับ จากหนังสือ “เรื่องของคนห้าแผ่นดิน”” ใน สถาบันปรีดี พนมยงค์, การเสวนาในวาระครบรอบ 75 ปี การอภิวัฒน์ไทย 24 มิถุนายน 2475 “75 ปี 24 มิถุนายน 2475 : 75 ปีของอะไร?” : ครั้งที่ 1 หัวข้อ “ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ และพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม ชั่วคราว ฉบับ 27 มิถุนายน 2475”, (กรุงเทพมหานคร : ปาปิรุส พับลิเคชั่น, 2550), น. 80, 82.

Ref. code: 25595601032138UXP

ประชาธิปไตยโดยไม่มีพระมหากษัตริย์ เป็นต้น อันการเปลี่ยนแต่เพียงแบบเช่นนี้ ประโยชน์ที่จะได้แก่ราษฎรในความสุขสมบูรณ์นั้นย่อมจะไม่แตกต่างกันนัก เพราะระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญก็ให้สิทธิที่เอกชนพึงได้รับเหมือนกับระบอบประชาธิปไตยโดยไม่มีพระมหากษัตริย์ได้ ดังนั้น ปัญหาจึงไม่ใช่เรื่องแบบแห่งการปกครอง ควรสนใจในการที่จะบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรซึ่งได้รับสิทธิแล้วตามรัฐธรรมนูญมากกว่า และปรีดีก็ได้สรุปไว้ว่า การปฏิวัติอย่างไม่สมบูรณ์เช่นนี้ไม่ควรนำมาใช้สำหรับประเทศสยาม ฉะนั้น ผู้ที่ก่อการขอพระราชทานพระธรรมนูญจึงมุ่งไปในทางที่จะทำให้เกิดความสุขสมบูรณ์แก่ราษฎรตามแนวหลัก 6 ประการ มากกว่าที่จะกังวลในเรื่องแบบในเรื่องบุคคลเมื่อได้พระราชทานสิทธิตามรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชนแล้ว[155] ประกอบกับโดยส่วนตัวของปรีดีที่มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ หรืออย่างน้อยปรีดีคงได้คำนึงถึงการที่ราษฎรสยามได้รับการอบรมมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษให้นับถือพระเจ้าแผ่นดินหรือพระมหากษัตริย์[156] รวมถึงได้ศึกษาประวัติศาสตร์และระบบกฎหมายรัฐธรรมนูญของอังกฤษที่มีวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความยึดมั่นในสถาบันกษัตริย์เช่นเดียวกับสยามในขณะนั้นประกอบด้วยแล้ว การกล่าวว่าปรีดีเป็นผู้นิยมในระบอบสาธารณรัฐโดยส่วนเดียว จึงอาจดูไม่ตรงกับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นสักเท่าใดนัก

อนึ่ง ปรีดีได้ชี้แจงต่อข้อกล่าวหาที่มีผู้โฆษณาว่าคณะราษฎรไม่เคารพพระมหากษัตริย์ โดยขอให้ศึกษาปรากฏการณ์ที่ประจักษ์ในประวัติศาสตร์เพียงช่วงเวลา 41 ปีมาแล้วนี้ (พ.ศ. 2475- พ.ศ. 2516) ก็จะเห็นว่า คณะราษฎรที่ยึดอำนาจได้เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้น ถ้าคณะราษฎรไม่ต้องการระบอบกษัตริย์แล้วก็มีอำนาจอยู่ในมือประกาศระบอบสาธารณรัฐได้ แต่คณะราษฎรยังเคารพในระบอบกษัตริย์ จึงได้ขอพระราชทานให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ดำรงเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญต่อไป ต่อมาในปี พ.ศ. 2477 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ สละราชสมบัติ ถ้าหากคณะราษฎรไม่เคารพในระบอบกษัตริย์แล้ว ก็มีอำนาจอยู่ในมือที่จะประกาศระบอบสาธารณรัฐได้ แต่คณะราษฎรก็ได้คัดเลือกเจ้านายพระองค์หนึ่งในพระราชวงศ์จักรีคือ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล เสนอสภาผู้แทนราษฎรให้ความเห็นชอบในข้อเสนอของรัฐบาล คณะราษฎรอัญเชิญพระองค์เจ้าองค์นั้นเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 8[157] ต่อมาเมื่อพระมหากษัตริย์

---

[155] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม, “ปฏิวัติร์ฝรั่งเศส,” ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 62*, น. 144-145.

[156] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 44-45.

[157] ปรีดีชวนให้ดูรายละเอียดที่ปรากฏในหลักฐานที่ปรีดีกล่าวไว้ในหนังสือที่พิมพ์ขึ้นเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2515 (หนังสือ บางเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2-ผู้เขียน)

Ref. code: 25595601032138UXP

รัชกาลที่ 8 สวรรคตในวันที่ 9 มิถุนายน 2489 ซึ่งขณะนั้นรัฐบาลประชาธิปไตยได้มีเสียงอย่างมากทั้งในพฤฒสภาและสภาผู้แทนซึ่งราษฎรเลือกตั้งขึ้นมา ถ้าหากรัฐบาลขณะนั้นไม่เคารพระบอบกษัตริย์ก็อาจประกาศระบอบสาธารณรัฐได้ แต่รัฐบาลขณะนั้นได้เสนอรัฐสภาให้ความเห็นชอบอัญเชิญเจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช เป็นพระมหากษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยฉบับ 10 พฤษภาคม 2489[158]

นอกจากนี้ ต่อข้อกล่าวหาว่าปรีดีเป็นคอมมิวนิสต์นั้น หากปรีดีนิยมในลัทธิคอมมิวนิสต์จริงนั่นก็เท่ากับว่า ปรีดีไม่ต้องการให้มีสถาบันกษัตริย์คงอยู่ในระบอบด้วย สำหรับเรื่องนี้ผู้เขียนเห็นว่า แม้ปรีดีจะได้ติดตามการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบสาธารณรัฐตั้งแต่วัยหนุ่ม แต่ทั้งบรรดาสานุศิษย์และปรีดีเองก็ยืนยันมาตลอดว่าปรีดีมิได้นิยมในลัทธิคอมมิวนิสต์[159] นับแต่การสอบสวนปรีดีกรณีมีการกล่าวหาว่าเค้าโครงการเศรษฐกิจที่ปรีดีเสนอนั้น เป็นแนวความคิดแบบลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งปรีดีได้ปฏิเสธมาตลอดว่าเค้าโครงการเศรษฐกิจของตนเองไม่ใช่แนวความคิดแบบลัทธิคอมมิวนิสต์แต่อย่างใด หากแต่เป็นแนวความคิดที่เราได้ทราบ

---

[158] ปรีดี พนมยงค์, “จะมีทางได้ประชาธิปไตยโดยวิธีสันติหรือไม่”, ใน *อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 4*, น. 376-377.

[159] ทั้งนี้ ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองตั้งแต่ช่วงต้นรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ปรากฏว่า กิจกรรมของกลุ่มมาร์กซิสต์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นคอมมิวนิสต์หรือบอลเชวิคเริ่มเป็นที่วิตกอย่างจริงจังของรัฐบาล ซึ่งอันที่จริงทฤษฎีการเมืองแบบมาร์กซิสต์เป็นที่รู้จักในสยามมานานแล้ว อย่างน้อยตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 5 แต่เหตุการณ์และสถานการณ์แวดล้อมในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ผนวกกับลัทธิทางเศรษฐกิจและการเมืองของมาร์กซิสต์ได้กลายเป็นภัยคุกคามครั้งแรก จากการปฏิวัติบอลเชวิคในรัสเซีย ระหว่างปี พ.ศ. 2460-2461 ที่ทำให้รัสเซียกลายเป็นรัฐคอมมิวนิสต์ที่เป็นทั้งมหาอำนาจของเอเชียไปพร้อมๆ กับการเป็นมหาอำนาจของยุโรป ส่งผลให้ความสัมพันธ์ที่ดีของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามกับรัสเซียในสมัยพระเจ้าซาร์ต้องสิ้นสุดลงโดยปริยาย และที่สำคัญกว่านั้น ดูเหมือนว่าในขณะนั้นลัทธิคอมมิวนิสต์ในจีนก็สามารถขึ้นมามีอำนาจเป็นศูนย์กลางทางการเมืองในเอเชียตะวันออกอีกด้วย ขณะที่ความขัดแย้งในจีนเองก็ส่งผลให้มีการอพยพของชาวจีนทะลักเข้ามาในสยามอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน การคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ในสยามจึงเป็นสิ่งที่รัฐบาลในยุคสมัยนั้นของสยามให้ความสำคัญและกังวลเป็นอย่างมาก ดู เบนจามิน เอ. บัทสัน, อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม : The End of the Absolute Monarchy in Siam, แปลโดย พรรณงาม เง่าธรรมสาร, สดใส ขันติวรพงศ์ และศศิธร รัชนี ณ อยุธยา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), น. 239-249.

Ref. code: 25595601032138UXP

ต่อมาว่าเป็นปรัชญา *“สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย”*[160] ที่ได้เสนอระบบเศรษฐกิจสังคมแบบสังคมนิยมอ่อนๆ เท่านั้น แม้กระทั่งช่วงที่ปรีดีต้องลี้ภัยไปอยู่ที่ประเทศจีนถึง 21 ปีก็ไม่ได้ทำให้อุดมการณ์และวัตถุประสงค์ดั้งเดิมของปรีดีเปลี่ยนไปแต่อย่างใด ไสว สุทธิพิทักษ์ ซึ่งได้ติดตามปรีดีในการลี้ภัยไปด้วยนั้นได้บันทึกไว้ว่า ในช่วงแรกๆ ของการขอลี้ภัยในจีน ทางจีนพร้อมที่จะสนับสนุนทุกประการให้ปรีดีเปิดสงครามกลางเมืองไทยเพื่อก้าวสู่อำนาจในแผ่นดิน โดยอาศัย “แนวร่วม” (คอมมิวนิสต์จีน–ไทย) ถ้าปรีดียอมรับตามเงื่อนไขของจีน คือ 1. ให้ชาวจีนหรือลูกจีนในเมืองไทยได้รับสิทธิเป็นชนชาติส่วนน้อย (Minority) เพื่อถือสิทธิปกครองเอง คือ จัดตั้งรัฐบาลของจีนหรือลูกจีนในเมืองไทยขึ้น 2. อย่าบังคับเรียนหนังสือไทยในโรงเรียนจีน คือ ต้องการจะเรียนแต่หนังสือจีนอย่างเดียว 3. ใช้หนังสือจีนทางราชการ โดยให้แปลกฎหมาย คำสั่งต่างๆ ของทางราชการเป็นภาษาจีนควบไปกับภาษาไทย อีกทั้งป้ายถนนหนทาง และสถานีรถไฟให้มีภาษาจีนกำกับด้วยทั่วประเทศ แต่เมื่อปรีดีพิจารณาข้อเสนนั้นแล้วได้ให้ทัศนะไว้ว่า จะเอาสิทธิทางการเมืองเช่นนี้มาขายได้อย่างไร ถ้ายอมก็เท่ากับขายชาติ ตนเองยอมให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีอำนาจต่อไปเสียดีกว่าจะเข้าไปเป็นใหญ่ในเมืองไทยโดยเสียสิทธิตามเงื่อนไขเพื่อบัลลังก์อำนาจนั้น ทำไม่ได้ และจะยอมตายอยู่ในต่างประเทศทีเดียว[161] การปฏิเสธของปรีดีคราวนั้นสร้างความไม่พอใจให้รัฐบาลจีนอยู่ ประกอบกับหลังจากนั้นปรีดีได้แสดงให้เห็นว่าตนเองไม่ได้นิยมลิทธินี้ และเห็นว่าอุดมการณ์ของพรรคคอมมิวนิสต์จีนเองและที่พรรคคอมมิวนิสต์ในไทยได้รับมาเผยแพร่นั้นมีข้อผิดพลาดหลายประการ ซึ่งปรีดีได้ค้นคว้าและโต้ตอบไว้ในหลายประเด็น แม้กระนั้นรัฐบาลจีนก็ยังให้ความเคารพต่อปรีดีอยู่ไม่น้อย

การกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินการของคณะราษฎร ที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่กษัตริย์อยู่เหนือกฎหมายมาเป็นระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ หรือระบอบประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้น ได้มีบุคคลในพรรคคอมมิวนิสต์บางสาขาได้วิพากษ์วิจารณ์การกระทำของคณะราษฎรในการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ว่า เป็นการรัฐประหาร (Coup d'état) ของพวกกระฎุมพี (Buorgeois) คือ การแย่งอำนาจการปกครองจากกษัตริย์มาอยู่ในมือของพวกกระฎุมพีเท่านั้น ราษฎรส่วนใหญ่ไม่ได้รับผลประโยชน์อะไรจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว และยังกล่าวว่าการเปลี่ยนแปลงที่จะทำให้ราษฎรส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์ ต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่เรียกว่า Revolution หรือปฏิวัติ (ปรีดีเห็นว่าการแปลคำนี้มาจากภาษาอังกฤษว่า “ปฏิวัติ” นั้น เป็นการแปลที่คลาดเคลื่อนปรีดีจึงแปลคำนี้ใหม่ว่า “อภิวัฒน์”) โดยใช้วิธีการที่ราษฎรทั้งหลายรวมกลุ่มกันลุกขึ้นจับ

---

[160] โปรดดูรายละเอียดในในบทที่ 2

[161] ไสว สุทธิพิทักษ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 26*, น. 798-801.

Ref. code: 25595601032138UXP

อาวุธต่อต้านรัฐบาล มีการรบพุ่งกันแบบสงครามภายในหรือสงครามกลางเมือง ไม่ใช่วิธีรัฐประหาร ไม่ใช่วิธีรัฐสภา หรือวิธีอื่นใด รวมถึงต้องมีการเปลี่ยนความสัมพันธ์การผลิตด้วย

ปรีดีได้ชี้แจงและโต้ตอบการวิพากษ์วิจารณ์ว่าคณะราษฎรเป็นพวกกระฎุมพี ดังกล่าวไว้ว่า เมื่อพิจารณาตามสภาพสยามสมัยก่อน พ.ศ. 2475 นั้น เครื่องมือการผลิตยังไม่ได้พัฒนาเหมือนอย่างในยุโรปหรือในอเมริกาเหนือ ระดับการผลิตของสังคมสยามในสมัยนั้นยังเป็นวิธีการผลิตศักดินา ซึ่งมีระบบทุนสมัยใหม่เล็กๆ น้อยๆ แทรกอยู่เท่านั้น ดังนั้น การจะถือเอาว่าคณะราษฎรเป็นพวกกระฎุมพียังไม่ได้ ถ้าจะกล่าวถึงผู้มีเงินตามวิธีการผลิตศักดินาก็อาจมีเพียงคนหรือสองคน ส่วนมากก็เป็นข้าราชการและผู้มีอาชีพอิสระพอมีเงินบ้างเล็กๆ น้อยๆ และบางคนเป็นกรรมกรชาวนาก็มี คนขับรถก็มี[162]

สำหรับวิธีการดำเนินการนั้น ปรีดีชี้แจงว่า เราจะต้องไม่ปะปน “อภิวัฒน์” อันเป็นวัตถุประสงค์แห่งความเคลื่อนไหวของสังคม กับวิธีการที่นำไปสู่วัตถุประสงค์นั้น เนื่องจากวิธีการดำเนินการอาจใช้วิธีการต่างๆ แม้วิธีการทาง “รัฐสภา” ก็ได้ และอาจเป็นการอภิวัฒน์ หรือ Revolution ได้ ลำพังเพียงสงครามกลางเมืองหรือสงครามภายในไม่ใช่จะเป็นอภิวัฒน์เสมอไป ดังที่มีผู้เข้าใจผิดอยู่เสมอ เพราะสงครามกลางเมืองหรือสงครามภายในอาจเป็นขบวนการปฏิกิริยาหรือเรียกว่า ถอยหลังเข้าคลอง ก็สุดแท้แต่เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของวิธีการนั้นๆ ว่า จะเป็นการเปลี่ยนแปลงจากระบบใหม่กลับไปสู่ระบบเก่า หรือจากระบบเก่ามาสู่ระบบใหม่ที่ก้าวหน้ากว่า เช่น สงครามกลางเมืองที่ขบวนการ “ขบถบวรเดช” ในพ.ศ. 2476 ได้ก่อขึ้นนั้น ก็เป็นขบวนการปฏิกิริยาหรือถอยหลังเข้าคลอง สำหรับวิธีการ Coup d'état (กูปเดตาต์) หรือการยึดอำนาจรัฐบาล หรือที่เรียกกันว่า “รัฐประหาร” นั้น เป็นวิธีการอย่างหนึ่งแห่งการได้มาซึ่งอำนาจรัฐเท่านั้น “กูปเดตาต์” จะเป็น “อภิวัฒน์” หรือ “ถอยหลังเข้าคลอง” หรือไม่เป็นอย่างใดอย่างหนึ่งในสองอย่างนั้นก็ได้ สุดแท้แต่วัตถุประสงค์ของกระบวนการนั้นๆ คือ ต้องพิจารณาว่า วิธีการรัฐประหารใดนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงระบบสังคมให้ก้าวหน้าตามวิถีทางกู้อิสรภาพ ก็มีลักษณะเป็น Revolution ได้ รัฐประหารใดนำไปสู่การดึงสังคมให้ถอยหลัง รัฐประหารนั้นก็มีลักษณะเป็น Reactionary คือ การถอยหลังเข้าคลองที่เรียกว่า รัฐประหารปฏิกิริยา เช่น รัฐประหารในสยามเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490[163] ขณะที่วิธีการการดำเนินการของคณะราษฎรก็ใช้วิธีเปลี่ยนการปกครองโดยวิธี “รัฐประหาร” เช่นเดียวกัน

---

[162] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 62.

[163] ปรีดี พนมยงค์, “ความเป็นมาของศัพท์ไทย “ปฏิวัติ” “รัฐประหาร” “วิวัฒน์” “อภิวัฒน์”,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 13*, น. 54.

Ref. code: 25595601032138UXP

ต่างกันที่วัตถุประสงค์ของคณะราษฎรนั้นเป็นการอภิวัฒน์ นำสังคมไปสู่การเปลี่ยนแปลงระบบให้ก้าวหน้าตามวิถีทางกู้อิสรภาพ ซึ่งมีลักษณะเป็น Revolution

ปรีดีเห็นว่าการต่อสู้ทางรัฐสภาก็เป็นหนทางหนึ่งของการต่อสู้ด้วยเหมือนกัน โดยต้องพิจารณาเลือกการต่อสู้ตามกาลเทศะและเงื่อนไข[164] ปรีดีได้กล่าวถึงวิธีเปลี่ยนระบบสังคมของฝรั่งเศสโดยใช้วิธีการทางรัฐสภาในหลายๆ ครั้ง อันมีลักษณะเป็น Revolution โดยไม่ต้องใช้สงครามกลางเมืองหรือสงครามภายใน ไว้ว่า เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม ค.ศ. 1789 “สภาฐานันดรทั่วไป” (États généraux) ที่ประกอบด้วยบุคคลหลายชนชั้น ซึ่งเป็นผู้แทนราษฎรได้มีการประชุมกันและมีความขัดแย้งเกี่ยวกับระบบการเมืองเก่าที่ต้องเปลี่ยนเป็นระบบประชาธิปไตยโดยยังคงมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ที่ต่อมาในวันที่ 9 กรกฎาคม ในปีนั้น สภาฐานันดรทั่วไป ซึ่งมีเจ้าสมบัติ (Buorgeois) เป็นผู้แทนเสียงข้างมากได้ลงมติให้เปลี่ยนสภาพของสภานั้นเป็น “สภารัฐธรรมนูญแห่งชาติ” ซึ่งทำหน้าที่เป็นสภานิติบัญญัติ และร่างรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ต่อมาหลังการโจมตีคุกบาสตีล์ (Bastille) โดยราษฎรกรุงปารีสแล้วสถาปนาการปกครองตนเองของกรุงปารีส (ค.ศ. 1789) สภารัฐธรรมนูญได้ออกกฎหมายหลายฉบับเลิกสิทธิพิเศษของระบบศักดินา และได้ประกาศรัฐธรรมนูญฉบับ 3 กันยายน ค.ศ. 1791 ให้ฝรั่งเศสเป็นระบบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ กระทั่งใน ค.ศ. 1791 ที่พระเจ้าหลุยส์ที่ 16 และพระราชินีอองตัวเนตต์ได้ทรงติดต่อกับออสเตรียให้ยกกองทัพเข้ามาปราบปรามราษฎรฝรั่งเศส รัฐสภาฝรั่งเศสจึงจำเป็นต้องให้พระมหากษัตริย์งดใช้พระราชอำนาจชั่วคราว และเมื่อจำต้องทำสงครามกับออสเตรีย ราษฎรฝรั่งเศสจึงเรียกร้องให้รัฐสภาลงมติล้มสถาบันพระมหากษัตริย์และสถาปนาสาธารณรัฐขึ้น โดยไม่ได้ใช้กำลังกองทัพของราษฎรมาประชิดแต่อย่างใด และในการยกเลิกระบอบสาธารณรัฐแล้วสถาปนาระบอบ “จักรวรรดิ” (Empire) ของนายพลนโปเลียน โบนาปาร์ต ใน ค.ศ. 1804 นั้น นายพลนโปเลียน ก็ได้อาศัยเสียงข้างมากในรัฐสภาลงมติให้ใช้รัฐธรรมนูญใหม่และทรงพระนามว่า “นโปเลียนที่ 1” ต่อจากนั้นก็มีการต่อสู้ระหว่างพวกนิยมราชวงศ์เดิม ซึ่งต้องการให้มีพระราชา (Roi) เป็นประมุข เรียกว่า “ราชานิยม” (Royalist) กับพวกนิยมระบอบซึ่งมี “จักรพรรดิ” (Empereur) เป็นประมุขเรียกว่า “จักรพรรดินิยม” (Imperialiste) หรือเรียกว่า “โบนาปาร์ตนิยม” (Bonapartiste) และพวกทั้งสองนี้ก็ขัดแย้งกับพวกนิยมระบอบสาธารณรัฐ มีการต่อสู้ผลัดกันชนะผลัดกันแพ้ไปหลายยกในระหว่างเวลา 70 ปี จนถึง ค.ศ. 1871 จึงมีระบอบสาธารณรัฐฝรั่งเศสที่ 3 ต่อมาเปลี่ยนเป็นระบอบสาธารณรัฐฝรั่งเศสที่ 4 และสาธารณรัฐฝรั่งเศสที่ 5 ในปัจจุบัน[165] การเปลี่ยนจาก

---

[164] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 131*, น. 61.

[165] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 163*, น. 53.

Ref. code: 25595601032138UXP

ระบอบที่มีกษัตริย์เป็นประมุขมาเป็นระบอบสาธารณรัฐของฝรั่งเศสโดยกลไกของรัฐสภานั้น เราได้เห็นกันชัดเจนมาแล้วเมื่อครั้งที่ฝรั่งเศสเปลี่ยนจากระบอบประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์เป็นประมุขมาเป็นระบอบสาธารณรัฐที่ 3 โดยไม่ต้องใช้สงครามกลางเมืองหรือสงครามภายในแต่อย่างใด

ส่วนการกล่าวว่า การดำเนินการที่จะเรียก Revolution ได้ก็ต่อเมื่อมีการเปลี่ยนความสัมพันธ์การผลิตนั้น ปรีดีเห็นว่ายังคลาดเคลื่อนอยู่เช่นกัน เพราะการเปลี่ยนความสัมพันธ์การผลิตอาจจะเป็นได้ทั้งก้าวหน้าหรือถอยหลังก็ได้ เช่น ถ้าพวกศักดินาได้ทำการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจปัจจุบันให้เป็นอย่างระบบศักดินาเดิม เช่น ให้ประมุขของรัฐเป็นเจ้าของแผ่นดินผู้เดียวก็ไม่อาจเรียกว่า Revolution ได้ อนึ่ง การเปลี่ยนสถาบันการเมืองซึ่งอาจเป็นเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งก็ดีอาจเป็นเรื่อง Revolution ก็ได้ เพราะการเปลี่ยนแปลงเช่นนั้นก็เป็นการเปลี่ยนแปลงรากฐานทางเศรษฐกิจอยู่ในตัวก้าวใดก้าวหนึ่ง เช่น การต่อสู้กับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่นำมาสู่การเปลี่ยนระบบการเมืองส่วนใดส่วนหนึ่ง จากเดิมที่ประมุขของรัฐเคยเป็นเจ้าของแผ่นดินสูงสุดของสังคมมาเป็นของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์การผลิตศักดินาส่วนหนึ่งต้องเปลี่ยนแปลงไปเป็นความสัมพันธ์การผลิตที่ก้าวหน้ายิ่งขึ้นก้าวหนึ่งหรือหลายก้าวได้ ทั้งนี้ เนื่องจากระบบสถาบันการเมืองและรากฐานทางเศรษฐกิจนั้นย่อมมีผลสะท้อนถึงกัน และไม่มีการอภิวัฒน์ใดที่จะเปลี่ยนความสัมพันธ์การผลิตได้ในทันใดทุกอย่าง แม้การอภิวัฒน์นั้นจะได้รับการยกย่องว่าก้าวหน้าที่สุด[166] ปรีดีได้นำการเปลี่ยนระบบจักรพรรดิจีนมาเป็นสาธารณรัฐที่นำโดยซุนยัดเซ็นมา มาพิจารณาเปรียบเทียบให้เห็นถึงการ Revolution โดยไม่ได้เปลี่ยนความสัมพันธ์การผลิตว่า การดำเนินการของซุนยัดเซ็นครั้งนั้นนอกจากการล้มระบบจักรพรรดิจีนลงแล้ว ก็หาได้มีการเปลี่ยนความสัมพันธ์การผลิตทางเศรษฐกิจศักดินาระหว่างเจ้าที่ดินกับชาวนา ระหว่างนายทุนจีนกับกรรมกรจีน และระหว่างจักรวรรดินิยม (Imperialism) กับมวลราษฎรจีนแต่อย่างใด[167] แต่ก็เป็น Revolution เช่นกัน ขณะที่รัฐบาลของคณะราษฎรที่ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนั้น นอกจากจะได้เปลี่ยนระบบการเมืองให้มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด มีราษฎรเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดแล้ว ยังได้จัดการเปลี่ยนความสัมพันธ์การผลิตศักดินาที่พระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของที่ดินทั้งหลายในสังคม มาเป็นระบบที่พระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญประชาธิปไตย ได้ออกกฎหมายห้ามยึดทรัพย์สินของกสิกร ได้ยกเลิกอากรค่านาและเงินรัชชูปการ ซึ่งเป็นซากของการ “ส่งส่วย” ตามระบบเศรษฐกิจศักดินา[168] แล้วเหตุใดจึงจะไม่เป็น Revolution

---

[166] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 7*, น. 60-61.

[167] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 163*, น. 48.

[168] *เพิ่งอ้าง*

Ref. code: 25595601032138UXP

ทั้งนี้ ปรีดีได้ชวนให้พึงระลึกไว้ด้วยว่า เมื่อความสัมพันธ์การผลิตทางเศรษฐกิจที่เป็นรากฐานของสังคมต้องเปลี่ยนไปแล้ว ระบบการเมืองซึ่งเป็นโครงสร้างเบื้องบนก็ต้องเปลี่ยนไปตาม แต่ถ้าระบบเศรษฐกิจคงที่อยู่กับที่ บุคคลและราษฎรที่ก้าวหน้าก็อาจผนึกกันทำการเปลี่ยนระบบการเมืองขึ้นก่อน เพื่อใช้อำนาจการเมืองเปลี่ยนความสัมพันธ์การผลิตทางเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับการพัฒนาของพลังการผลิต ซึ่งสามารถแก้วิกฤติกาลทางเศรษฐกิจของปวงชนแห่งสังคมได้[169] การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ก็เกิดขึ้นด้วยเหตุนี้ ดังนั้น การดำเนินการของคณะราษฎรเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญก่อน เพื่อก่อให้เกิดสภาพที่จะเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจต่อไป ตามที่คณะราษฎรได้แถลงไว้ในหลักข้อที่ 3 ของประกาศคณะราษฎรว่า *“จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก”* และปรากฏคำอธิบายอยู่ในเค้าโครงการเศรษฐกิจของคณะราษฎรที่เขียนขึ้นโดยปรีดีแล้วว่า *“การบำรุงความสมบูรณ์ของราษฎรนี้เป็นจุดประสงค์อันยิ่งใหญ่ของข้าพเจ้าในการทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ข้าพเจ้ามิปรารถนาที่จะเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายองค์ ซึ่งเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยแต่เปลือกนอกเท่านั้น ข้าพเจ้ามุ่งต่อสาระสำคัญ คือ “บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร” และถือว่ารัฐธรรมนูญเปรียบประดุจกุญแจที่จะไขประตูเปิดช่องให้ราษฎรได้มีส่วนมีเสียงในการปกครอง ให้จัดถูกต้องตามความต้องการของตน และเมื่อประตูที่กีดกั้นอยู่ได้เปิดออกแล้ว รัฐบาลก็จะต้องนำราษฎรผ่านประตูนั้นเข้าไปสู่ชัยภูมิแห่งความสุขสมบูรณ์ มิใช่นำให้ราษฎรเดินถอยหลังเข้าคลอง...”*[170] ดังนั้น ปรีดีจึงเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยนี้มีลักษณะตามที่คนอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน เรียกว่า Revolution นั่นเอง[171]

---

[169] *เพิ่งอ้าง*

[170] ปรีดี พนมงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 52*, น. 4-5.

[171] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 163*, น. 43.

Ref. code: 25595601032138UXP

บทที่ 2
คำสอนและข้อความคิดบางประการของปรีดี พนมยงค์

2.1 ความทั่วไป

ผลงานทางวิชาการกฎหมายของปรีดีนั้นมีแทบทุกสาขาวิชา มีทั้งส่วนที่เป็นสาขากฎหมายมหาชน สาขากฎหมายเอกชน และส่วนที่เป็นสาขากฎหมายระหว่างประเทศ มีทั้งส่วนที่เป็นบทความทางกฎหมาย ตำรา วิทยานิพนธ์ ปาฐกถา และบทสัมภาษณ์ และทั้งที่ได้แสดงไว้ก่อนและหลังการเป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมาย ณ โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม กล่าวโดยเฉพาะผลงานในทางวิชาการกฎหมายมหาชนที่ได้เป็นคำสอนในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีแล้ว “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” ที่ปรีดีเขียนขึ้นในปี พ.ศ. 2474 ในสมัยที่ปรีดีเป็นผู้บรรยายวิชานี้ ณ โรงเรียนกฎหมาย นับเป็นตำราทางกฎหมายมหาชนที่ได้รับความยกย่องอย่างสูง[1] ในสมัยนั้น และเป็นตำราที่ปรากฏคำสอนทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีที่ครบถ้วนที่สุดเล่มหนึ่ง

ดังได้กล่าวแล้วว่า การศึกษากฎหมายของสยามในระยะแรกได้ศึกษากฎหมายแบบอังกฤษ กระทั่งมีการประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาชญาในปี พ.ศ. 2451 และโดยแรงผลักดันของฝรั่งเศส โรงเรียนกฎหมายจำต้องเปิดการเรียนการสอนแผนกกฎหมายฝรั่งเศสขึ้นควบคู่กับแผนกกฎหมายอังกฤษ แผนกกฎหมายฝรั่งเศสที่เปิดทำการเรียนการสอนได้ไม่นานและไม่มีอาจารย์ชาวไทยบรรยาย จึงใช้ผู้บรรยายเป็นชาวฝรั่งเศสเสียส่วนใหญ่ เช่น นาย ร. แลงกาต์ นายเอกูต์ และนายดูปลาต์ เป็นต้น เมื่อปรีดีสำเร็จการศึกษามาจากประเทศฝรั่งเศสและกลับมาเป็นอาจารย์สอนที่โรงเรียนกฎหมาย ปรีดีจึงเป็นอาจารย์ชาวไทยคนแรกๆ ที่บรรยายในแผนกวิชากฎหมายฝรั่งเศสของโรงเรียนกฎหมาย[2] และปรีดีเป็นผู้สอนวิชา *“กฎหมายปกครอง” (Droit Administratif)* เป็นคนแรกในโรงเรียนกฎหมาย เนื้อหาของคำอธิบายในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายรัฐธรรมนูญนี้ ปรีดีคงนำมาจากการศึกษาวิชากฎหมายในประเทศฝรั่งเศส ดังที่ปรีดีเรียกวิชานั้นว่า “กฎหมายว่าด้วยการปกครองแผ่นดิน

---

[1] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), “คำอธิบายกฎหมายปกครอง,” ใน ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปรีดี พนมยงค์, จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องในโอกาสครบรอบ 100 วัน แห่งการอสัญกรรมของผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ 9 สิงหาคม 2526, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), น. 12. ถ้อยแถลง.

[2] นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2535), น. 142-143.

Ref. code: 25595601032138UXP

(Droit constitution)" ซึ่งเป็นวิชาที่ปรีดีเคยศึกษาในหลักสูตร "บาเชอลิเอร์กฎหมาย" (Bachelier en Droit) นั่นเอง คำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดีนี้จึงมีกลิ่นอายของกฎหมายฝรั่งเศสอย่างเข้มข้นทีเดียว[3]

คำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดีนี้แม้จะใช้ชื่อว่า "คำอธิบายกฎหมายปกครอง" แต่ในการเขียนคำอธิบายนั้น ปรีดีได้สอดแทรกคำสอนกฎหมายรัฐธรรมนูญที่สำคัญไว้หลายประการ นับตั้งแต่เรื่องที่ว่าด้วย *"รัฐ" "รูปของรัฐ"* ความหมายของกฎหมายรัฐธรรมนูญ ซึ่งปรีดีใช้คำเรียกว่า *"กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน"* ว่าด้วยอำนาจอธิปไตย ซึ่งปรีดีใช้คำเรียกว่า *"อำนาจสูงสุดในประเทศ"* ว่าด้วย *"หลักกฎหมายทั่วไป"* หรือ *"หลักที่มนุษย์รวบรวมกันอยู่เป็นหมู่คณะหรือประเทศจะต้องประพฤติต่อกัน"* อันเป็น *"สิทธิและหน้าที่จากสภาพตามธรรมดาแห่งการเป็นมนุษย์"* ที่ปรีดีเรียกว่า *"สิทธิมนุษย์ชน"* คำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดียังได้กล่าวถึง *"รัฐบาล"* ซึ่งเป็นการอธิบายเรื่องรูปแบบการปกครองผ่านการอธิบายเรื่อง *"รัฐบาล"* ในความหมายต่างๆ ไว้อย่างแนบเนียน หลักการต่างๆ เหล่านี้จะเป็นวัตถุแห่งการศึกษาในหัวข้อนี้ แน่นอนว่าคำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดีได้บรรจุไว้ซึ่งระเบียบการปกครองหรือระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินในยุคสมัยนั้นไม่ว่าจะเป็น ระเบียบการปกครองท้องถิ่น คดีปกครองท้องถิ่น การงานในทางปกครองหรือการกระทำทางปกครอง คดีปกครอง ฯลฯ แต่คำอธิบายของเรื่องในกลุ่มหลังเหล่านี้ เป็นคำอธิบายเกี่ยวกับกฎหมายปกครองโดยตรง อันอยู่นอกเหนือขอบเขตการศึกษาแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี

เดือน บุนนาค ได้กล่าวถึงความตื่นตัวในระบอบประชาธิปไตยของนักเรียนกฎหมาย ที่เป็นผลจากคำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดีในขณะนั้น ไว้ว่า *"...ในส่วนงานเป็นครูบาอาจารย์นั้น ท่านปรีดีเป็นอาจารย์ผู้สอนที่โรงเรียนกฎหมาย เคยสอนหลายวิชา แต่วิชาหนึ่งซึ่งไม่ใช่วิชากฎหมายแท้ได้สร้างชื่อเสียงให้กับท่านมาก คือ วิชากฎหมายปกครอง ในข้อความตอนต้นในคำอธิบายวิชานี้ ท่านปรีดีได้พูดถึงธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ซึ่งในเวลานี้เรียกว่ากฎหมายรัฐธรรมนูญ ท่านได้อธิบายเรื่องเสรีภาพต่างๆ ที่เขียนและพูดในสมัยนี้ แต่ในครั้งนั้นท่านปรีดีเรียกว่า "ความเป็นอิสระ" ท่านได้อธิบายถึงเรื่องการปกครองของเมืองไทย สมัยเมือง วัง คลัง นา เปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับการแบ่งเขตการปกครอง การจัดการปกครองเป็นกระทรวง แล้วไปเติมเรื่องหน้าที่ของรัฐในทาง*

---

[3] นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า การเปิดสอนวิชากฎหมายปกครองที่โรงเรียนกฎหมายเป็นครั้งแรกนี้ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการแตกหักทางวัฒนธรรมกฎหมายกับระบอบเก่าและแผนกวิชากฎหมายอังกฤษ ซึ่งถือว่าการสอนวิชากฎหมายปกครองและกฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดินเป็นเรื่องไม่บังควร ไม่เหมาะสมกับจารีตประเพณีและยุคสมัยของประเทศสยามในขณะนั้น ดู *เพิ่งอ้าง*, น. 143.

Ref. code: 25595601032138UXP

เศรษฐกิจ ซึ่งท่านปรีดีเรียกในขณะนั้นว่า "การงานซึ่งฝ่ายปกครองกระทำเพื่อส่งเสริมบำรุงฐานะและความเป็นอยู่ความสุขสมบูรณ์ของราษฎร" ท่านปรีดีแบ่งชนิดแห่งการงานซึ่งฝ่ายปกครองต้องกระทำนี้ออกเป็นสาขาใหญ่สองประเภท คือ 1. ในทางเศรษฐกิจ (Economie Politique) 2. ในทางสมาคมกิจ (Economie Sociale) แล้วท่านปรีดีก็พูดเรื่องประดิษฐกรรม ปริวัตกรรม วิภาคกรรม โภคยกรรม เขียนความสั้นๆ เพียงไม่ถึง 5 หน้ากระดาษ ท่านปรีดีจบคำบรรยายกฎหมายปกครองด้วยการคลังของประเทศ เกี่ยวกับงบประมาณรายได้ รายจ่ายการกู้เงิน การชำระหนี้ของรัฐ

ดั่งนี้ คำอธิบายกฎหมายปกครองของท่านปรีดีจึงกว้างขวางจูงใจบุคคลผู้อ่านให้หันเข้าเอาใจใส่ในกิจการบ้านเมือง ราษฎรผู้ถูกปกครองใครได้มีปากเสียงในการปกครองบ้าง ความรู้สึกอยากปกครองตนเองจึงเกิดมีมากขึ้น..."[4]

คำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดีนั้น เป็นการเขียนคำอธิบายที่มีเนื้อหาวิชาเกี่ยวกับกฎหมายรัฐธรรมนูญที่แม้ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ผ่านมาจะมีพัฒนาการเกี่ยวกับข้อความคิดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญในสยามมาเป็นลำดับ นับแต่สมัยรัชกาลที่ 5 รัชกาลที่ 6[5] จนกระทั่งถึงยุค

---

[4] เดือน บุนนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : สายธาร, 2552), น. 44-45.

[5] โปรดดูพัฒนาการแนวความคิดทางรัฐธรรมนูญของสยามในช่วงเวลาดังกล่าวโดยสังเขปใน คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2557), น. 125-131, 175-179. ปิยบุตร แสงกนกกุล, ประวัติศาสตร์ข้อความคิด อำนาจสถาปนาและการเปลี่ยนผ่าน, (นนทบุรี : ฟ้าเดียวกัน, 2559), น. 14-18. สุพจน์ ด่านตระกูล, ปฏิวัติประชาธิปไตยสยาม 24 มิถุนายน 2475**,** พิมพ์ครั้งที่ 2 (นนทบุรี : สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย), 2552), คำขึ้นต้น. และธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, "เรียกร้องรัฐธรรมนูญครั้งแรกสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์เจ้าปฤษฎางค์กับคำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ.103,"ศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ 24, ฉบับที่ 12, น. 74-83. (ตุลาคม. 2546). ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า หากได้ทำการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของรัฐธรรมนูญด้วยใจเป็นธรรมแล้ว คำกล่าวที่ว่า *"มีคำกล่าวว่าเมื่อแรกเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 นั้น น้อยคนที่ทราบว่ารัฐธรรมนูญคืออะไร บางคนเข้าใจว่าคือ ต้นกัลปพฤกษ์ที่คณะราษฎรปลูกไว้ตามมุมเมืองให้ประชาชนไปอธิษฐานตามปรารถนา บ้างก็ลือกันว่า รัฐธรรมนูญคือลูกชายพระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎร และมีผู้เข้าใจแม้กระทั่งว่า รัฐธรรมนูญคือพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพราะเห็นประดิษฐานอยู่บนพานแว่นฟ้า ความเข้าใจเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการปกครองแผ่นดินทั้งสิ้น แม้เมื่อมีการเรียกร้องรัฐธรรมนูญเมื่อ พ.ศ. 2516 ก็มีคนจำนวนไม่น้อยที่ไม่ทราบว่าเหตุใดจึงต้องมีการเรียกร้อง และเมื่อได้มาแล้วจะเกิดประโยชน์อันใด"* ใน

Ref. code: 25595601032138UXP

สมัยของปรีดีเอง แต่ข้อความคิดในเรื่องเหล่านี้ยังเป็นเรื่องที่ต้องห้ามมิให้กล่าวถึงอยู่นั่นเอง เพราะแนวความคิดเหล่านี้ย่อมขัดกับระบอบการปกครองที่พระมหากษัตริย์มีอำนาจเด็ดขาดเป็นกฎหมายโดยสภาพ คำอธิบายกฎหมายปกครองจึงถือเป็นเครื่องมือที่แฝงเข้ามาเพื่อสอดแทรกแนวความคิดดังกล่าวให้นักเรียนกฎหมายในขณะนั้น ดังที่ปรีดีได้กล่าวถึงคำอธิบายกฎหมายปกครองของตนเองไว้ครั้งหนึ่งว่า

"...คำอธิบายกฎหมายปกครองของข้าพเจ้านี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์แห่งการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ คือใน พ.ศ. 2474 เป็นปีที่ใกล้กับวาระที่จะทำการอภิวัฒน์ดังกล่าวแล้ว ข้าพเจ้าได้รับแต่งตั้งจากกระทรวงยุติธรรมให้เป็นผู้สอนกฎหมายปกครอง ซึ่งเป็นวิชาใหม่เพิ่งใส่ไว้ในหลักสูตรของโรงเรียนกฎหมาย ซึ่งข้าพเจ้าได้ถือโอกาสนั้นทำการสอนเพื่อปลุกจิตสำนึกนักศึกษาในสมัยนั้นให้สนใจในแนวทางประชาธิปไตย และในทางเศรษฐกิจซึ่งถือว่าเป็นรากฐานของสังคม ส่วนกฎหมายเป็นแต่โครงร่างเบื้องบนของสังคมเท่านั้น คำสอนของข้าพเจ้าได้ทราบไปถึงพระเนตรพระกรรณพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าข้าพเจ้าได้ทำการปลุกปั่นนักเรียนกฎหมาย พระองค์จึงได้มีรับสั่งถามท่านเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในสมัยนั้นถึงการสอนของข้าพเจ้า ท่านเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมได้มาสอบถามข้าพเจ้า และตักเตือนให้ระมัดระวัง..."[6]

คำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดีนี้ เป็นงานทางวิชาการที่ผู้เขียนได้ให้ความสนใจในฐานะที่เป็นงานทางวิชาการทางกฎหมายมหาชนชิ้นสำคัญที่เป็นคำสอนทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีไว้อย่างเป็นระบบและมีความเป็นภาวะวิสัย อย่างไรก็ตาม แม้ปรีดีเองก็ได้กล่าวถึงคำอธิบายกฎหมายปกครองของตนเองไว้อีกด้วยว่า เป็นคำสอนที่มีขึ้นในปลายสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ฉะนั้น จึงมีข้อความที่พ้นสมัยแล้วหลายประการ ที่ไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมภายหลัง พ.ศ. 2475 ทั้งนี้ ปรีดีได้ชี้ชวนให้ผู้อ่านได้พิจารณาด้วยการพิเคราะห์ว่า ข้อความใดยังคงใช้ได้หรือไม่ได้ตามแนวทางประชาธิปไตย[7] จึงเป็นที่น่าสนใจว่าในคำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดีนี้จะมีข้อความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญใดบ้าง ที่ล้าสมัยไปแล้วหรือยังคงทันสมัยใช้ได้ตามแนวทางประชาธิปไตย

วิษณุ เครืองาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: นิติบรรณการ, 2530), น. 71. ก็จะไม่เกิดขึ้น เนื่องจาก คำกล่าวเช่นว่านี้หากได้รับการอ่านโดยละเลยการศึกษาและพิจารณาถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญให้ดีแล้ว ก็อาจทำให้เคลิบเคลิ้มงมงายเชื่อถือไปตามคำกล่าวอันฝ่าฝืนต่อสัจจะทางประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญเช่นนี้ได้

[6] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*

[7] *เพิ่งอ้าง*

Ref. code: 25595601032138UXP

ดังที่ปรีดีได้ตั้งคำถามชี้ชวนไว้บ้าง อนึ่ง ดังได้กล่าวมาแต่ต้นว่าคำสอนทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี นั้น จะปรากฏอยู่แต่ในเพียงคำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดีเท่านั้นก็หาไม่ หากแต่ยังปรากฏอยู่ในงานเขียนและผลงานในส่วนอื่นๆ ของปรีดีด้วย งานของปรีดีที่เป็นคำสอนในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญปรากฏให้เห็นมากมาย ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ บทความ ปาฐกถา บทสัมภาษณ์ และอื่นๆ ซึ่งผู้เขียนก็จะได้รวบรวมมาไว้ในหัวข้อนี้ด้วย โดยจะนำมาจัดหมวดหมู่แล้วแทรกไว้ในหัวข้อต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกัน

ทั้งนี้ ในบทนี้จะได้กล่าวถึงแนวความคิดทางปรัชญาของปรีดี ว่าด้วยเรื่อง “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” และ “ประชาธิปไตยสมบูรณ์” อันเป็นแนวความคิดทางปรัชญาที่เป็นพื้นฐานแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี ซึ่งจะได้เห็นต่อไปในภาคที่ 2 ว่า ปรัชญา “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” และแนวความคิด “ประชาธิปไตยสมบูรณ์” นั้น มีความเกี่ยวข้องและส่งผลต่อแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี ในหลายๆ เรื่องอย่างไรบ้าง ตลอดจนเป็นหลักในการดำเนินการในทางการเมืองของปรีดีอย่างไรด้วย

2.2 รัฐ (État)

2.2.1 ความหมายและองค์ประกอบของรัฐ

ปรีดีอธิบายว่า คำว่า “State” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งแปลภาษาไทยว่า “รัฐ” นั้น สืบทอดมาจากคำฝรั่งเศสโบราณที่เขียนเป็นตัวอักษรว่า “ESTAT” ออกสำเนียงว่า “เอตาต์” ซึ่งต่อมาในภาษาฝรั่งเศสเขียนคำนี้ตามการออกเสียงว่า “État” คำในภาษาฝรั่งเศสนี้มาจากคำในภาษาละติน “Status” ซึ่งหมายถึง “สภาพ” “วิธีดำรงอยู่” “ฐานะ” ฯลฯ ดังนั้น คำว่า “State” ในภาษาอังกฤษ และคำว่า “État” ในภาษาฝรั่งเศสจึงมีความหมายปลีกย่อยมากมายทั้งในทางวิทยาศาสตร์สังคม รัฐศาสตร์ หรือ นิติศาสตร์ เช่น “สภาวะความดำรงอยู่ของกลุ่มมนุษย์ในสังคม” “อำนาจสูงสุดเหนือปวงชนแห่งประเทศหนึ่ง” “กลุ่มมนุษยชาติภายใต้อำนาจปกครองเดียวกันตั้งอยู่ในดินแดนส่วนหนึ่งของโลก”[8] เป็นต้น กล่าวโดยเฉพาะ ความหมายของคำว่า “รัฐ” ตามความหมายของกฎหมายมหาชนนั้น ปรีดีอธิบายไว้ว่า *“ตามหลักทั่วไปแห่งกฎหมายมหาชน*

[8] ปรีดี พนมยงค์, “พิเคราะห์ศัพท์ “สังคม” “มนุษยสังคม” “ชาติ” “ประชาชาติ” “ปิตุภูมิ” “มาตุภูมิ” “รัฐ” ,” ใน ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย, จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), น. 33-34.

Ref. code: 25595601032138UXP

(General Principle of Public Law) นั้น "รัฐ" หมายถึงกลุ่มมนุษยชาติที่ตั้งมั่นอยู่ในดินแดนส่วนหนึ่งของโลกสัมพันธ์กันโดยระบบเศรษฐกิจ, การเมือง, ทรรศนะทางสังคม, และระบบสังคมอื่นๆ โดยมีอธิปไตยสมบูรณ์ทั้งกิจการภายในประเทศและกิจการระหว่างประเทศ, และมีองค์การทรงไว้ซึ่งอำนาจในการพิทักษ์รักษาอำนวยการให้กลุ่มมนุษยชาตินั้นๆ ดำเนินความสัมพันธ์กันโดยเรียบร้อย"[9]
ดังนั้น ปรีดีจึงให้องค์ประกอบของรัฐไว้ 5 ประการ คือ

1. มีกลุ่มมนุษยชาติซึ่งมีลักษณะเป็น "ชาติ" (National) เป็นรากฐาน
2. มีดินแดนส่วนหนึ่งส่วนใดของโลกที่กลุ่มมนุษยชาตินั้นตั้งอยู่แน่นอน
3. มีความสัมพันธ์ระหว่างกันทางเศรษฐกิจ, การเมือง, ทรรศนะทางสังคม, และระบบสังคมอื่นๆ
4. มีอธิปไตยสมบูรณ์ทั้งกิจการภายในประเทศและกิจการระหว่างประเทศ
5. มีองค์การทรงไว้ซึ่งอำนาจในการพิทักษ์รักษาและอำนวยการให้กลุ่มมนุษยชาตินั้นๆ ดำเนินความสัมพันธ์กันโดยเรียบร้อย

เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบตามหลัก 5 ประการดังกล่าวแล้ว ปรีดีได้ยกตัวอย่าง คนยิว หรือเชื้อชาติอื่น ที่แม้เป็นกลุ่มมนุษยชาติแต่มิได้ตั้งอยู่แน่นอนในดินแดนส่วนหนึ่งส่วนใดของโลกโดยเฉพาะ เพียงแต่ไปอาศัยอยู่ในดินแดนของชาติอื่น คนยิว และคนเชื้อชาติอื่นนั้นก็ไม่มีลักษณะเป็น "ชาติ"[10] และก็ไม่อาจเรียกร้องว่ากลุ่มของตนมีลักษณะเป็น "รัฐ" อย่างไรก็ตาม ปรีดีได้ย้ำไว้ว่า หลักดังกล่าวเป็น หลักทั่วไปของกฎหมายมหาชน เท่านั้น ในความเป็นจริงผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจรัฐบางสังคมอาจไม่ปฏิบัติครบถ้วนตามหลักทั่วไปแห่งกฎหมายมหาชน เช่น ไม่ยอมรับกลุ่มมนุษยชาติที่มีลักษณะเป็น "ชาติ" ให้มีฐานะเป็น "รัฐ" ก็ได้ ในทางกลับกัน ในทางกฎหมายระหว่างประเทศนั้น กลุ่มมนุษยชาติที่มีลักษณะเป็น "ชาติ" และมีองค์ประกอบของความเป็น "รัฐ" ครบถ้วน

---

[9] *เพิ่งอ้าง*, น. 36. ทั้งนี้ คำว่า "รัฐ" ปรีดีใช้เป็นคำเรียกที่มีความหมายเดียวกันกับคำว่า "ประเทศ" และคำว่า "แผ่นดิน" โปรดดู หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 160.

[10] "ชาติ" ในทัศนะของปรีดี คือ สังคมเผ่าพันธุ์ที่มนุษย์ทั้งหลายในสังคม ชินต่อการมีจิตสำนึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เป็นสังคมที่มีระดับสูงกว่าสังคมเผ่าพันธุ์ กลายเป็น "สังคมชาติ" (National Society) สังคมชาตินั้น เรียกตามภาษาไทยโบราณว่า "เมือง" เช่น เมืองไทย เมืองจีน เป็นต้น ตรงกับภาษาอังกฤษว่า "Country", ตรงกับภาษาฝรั่งเศสว่า "Pays" ตรงกับภาษาเยอรมันว่า "Land" ดู ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 8*, น. 30.

Ref. code: 25595601032138UXP

5 ประการดังกล่าว แต่ก็อาจไม่ได้รับการรับรองจากสมาชิกส่วนมากแห่งองค์การระหว่างประเทศให้กลุ่มมนุษยชาติเหล่านั้นเป็นสมาชิกแห่งองค์การระหว่างประเทศ[11] ก็ได้

มีข้อสังเกตว่า การให้นิยามความหมาย และองค์ประกอบของ “รัฐ” โดยเฉพาะองค์ประกอบของความเป็นรัฐในข้อที่ 1 ที่กำหนดให้รัฐต้องมีกลุ่มมนุษยชาติซึ่งมีลักษณะเป็น “ชาติ” (Nation) เป็นรากฐาน ดังที่ปรีดีได้อธิบายไว้นี้อาจทำให้เข้าใจได้ว่าปรีดีกำหนดให้ “ชาติ” เป็นองค์ประกอบหนึ่งของ “รัฐ” แต่อันที่จริงนั้น ชาติเป็นข้อความคิดในทางการเมือง ในขณะที่รัฐเป็นข้อความคิดในทางกฎหมาย ดังนั้น ชาติจึงไม่ใช่องค์ประกอบของรัฐและไม่จำเป็นต้องมีความเกี่ยวข้องกับรัฐเสมอไป[12] อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากคำอธิบายของปรีดีจนครบถ้วนแล้ว ปรีดีอาจไม่ได้หมายความให้ “ชาติ” เป็นองค์ประกอบของ “รัฐ” เสมอไปเช่นกัน เนื่องจาก ปรีดีอธิบายว่า “ชาติ” (Nation) หมายความถึง คณะบุคคลที่มีเชื้อสายอันเดียวกัน พูดภาษาเหมือนกัน ขนบธรรมเนียมเหมือนกัน แต่คณะบุคคลเช่นว่านี้อาจไม่เป็น “รัฐ” หรือเป็นนิติบุคคลในทางกฎหมายระหว่างประเทศก็ได้ เช่น ในรัฐที่มีหลายชาติรวมกัน แต่ละชาตินั้นหาได้เป็นนิติบุคคลในทางกฎหมายระหว่างประเทศไม่ เช่น ออสเตรีย-ฮังการี ก่อนสงครามโลก (สงครามโลก ครั้งที่ 1-ผู้เขียน) รวมกันเป็นรัฐหนึ่ง เป็นนิติบุคคลหนึ่ง แต่ชาติออสเตรีย–ฮังการี ยังคงมีอยู่ แต่ไม่ได้นับว่าเป็น “รัฐ” ออสเตรีย–ฮังการี หรือนิติบุคคลในทางกฎหมายระหว่างประเทศแต่อย่างใด[13]

ดังนั้น คำว่า “รัฐ” ที่มีนัยตรงกับคำว่า État ในภาษาฝรั่งเศส หรือ State ในภาษาอังกฤษนั้นต่างกับนัยของคำว่า “ชาติ” หรือ Nation ในภาษาฝรั่งเศส เหตุที่ปรีดีอธิบายเช่นนี้เนื่องจากปรีดีเห็นว่า สังคมชาติที่เป็นรากฐานของรัฐนั้นตามประวัติศาสตร์ของรัฐจำนวนมากไม่ได้เกิดขึ้นมาลอยๆ หากเกิดขึ้นจากสังคมมนุษย์ที่มีพัฒนาการมาเป็นลำดับ ตั้งแต่สังคมครอบครัว สังคม

---

[11] *เพิ่งอ้าง*, น. 36-37. คำว่า “ชาติ” นี้มีความน่าสนใจในทางประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญอยู่ว่า ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แล้ว พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปฯ ขณะดำรงพระอิศริยยศ “หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร” ได้ทรงแปลคำภาษาอังกฤษ *“Nation”* ว่า *“ประชาชาติ”* แต่คำว่า *“ชาติ”* ก็ยังคงใช้เป็นคำขวัญสำหรับปวงชนชาวไทยซึ่งมี *“ชาติ, ศาสนา, พระมหากษัตริย์, รัฐธรรมนูญ”* ต่อมาภายหลังรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ทางราชการกลับใช้คำขวัญอย่างสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง คือ *“ชาติ, ศาสนา, พระมหากษัตริย์”* โดยตัดคำว่า *“รัฐธรรมนูญ”* ออกไป

[12] ฐากูร ศิริยุทธ์วัฒนา, <u>กฎหมายรัฐธรรมนูญ : หลักการพื้นฐานแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญและระบอบประชาธิปไตย</u>, (กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, 2559), น. 37.

[13] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 160.

Ref. code: 25595601032138UXP

หมู่บ้าน สังคมเผ่าพันธุ์ และสังคมชาติ ในที่สุด[14] เมื่อมีชาติเกิดขึ้นก่อนแล้วต่อมาจึงมีรัฐ ยกเว้นบางกรณีที่รัฐได้เกิดขึ้นก่อนแล้วคนในรัฐจึงเกิดรู้สึกสำนึกว่ามีชาติ เช่น ก่อนที่จะสถาปนาสหรัฐอเมริกานั้น ชาวยุโรปที่ไปทำมาหากินในดินแดนส่วนหนึ่งของอเมริกาเหนือได้จัดตั้งเป็น “รัฐ” ขึ้น 13 รัฐ อยู่ภายใต้อำนาจปกครองอังกฤษ ต่อมา 13 รัฐนั้นได้ร่วมกันต่อสู้อำนาจปกครองของอังกฤษแล้วจึงรวมกันเป็น “สหพันธรัฐ” (Federal States)[15] ดังนั้น แม้ปรีดีอธิบายองค์ประกอบของรัฐโดยกำหนดให้มีองค์ประกอบ 5 ประการ แต่เมื่อพิจารณาคำอธิบายของปรีดีเกี่ยวกับรัฐโดยตลอดแล้วจะเห็นได้ว่า “ชาติ” อาจไม่เป็นองค์ประกอบของรัฐเสมอไป

นอกจากนี้ ปรีดีได้ให้ข้อสังเกตที่น่าสนใจในแนวคิดเรื่อง “รัฐ” และ “ชาติ” ไว้ 3 ประการ คือ

1. ชาติที่ประกอบขึ้นโดยรวมหลายกลุ่มเผ่าพันธุ์ หลายกลุ่มชนชาติ เป็นเวลาช้านานจนกระทั่งชนเผ่าพันธุ์และชนชาติต่างๆ มีความเคยชินและมีจิตสำนึกว่าเป็นสมาชิกแห่งชาติเดียวกัน ชาติดังกล่าวนั้นก็มีฐานะที่จะเป็น “รัฐ” อันหนึ่งอันเดียวของชาตินั้นได้

2. ประเทศใหญ่ที่รวมหลายสังคมชาติเข้าอยู่ภายใต้ “รัฐ” เดียวกัน แต่สังคมชาติต่างๆ นั้นยังมีความเป็นอยู่ของแต่ละสังคมชาติโดยเฉพาะ ฉะนั้น “รัฐ” ของประเทศใหญ่นั้นก็มีลักษณะเป็น “รัฐ” ที่ประกอบด้วยหลาย “ชาติ” (Multinational State) เช่น ประเทศจีน, บริเตนใหญ่ ฯลฯ[16]

3. เนื่องจากสงครามภายในชาติ หรือสงครามระหว่างประเทศซึ่งเป็นเหตุให้ชาติหนึ่งต้องแบ่งออกเป็น 2 รัฐ เช่น รัฐเกาหลีเหนือและรัฐเกาหลีใต้ ชาติเยอรมันภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็แบ่งออกเป็น 2 รัฐ คือ รัฐเยอรมันตะวันออก และรัฐเยอรมันตะวันตก ฯลฯ[17]

---

[14] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 8*, น. 28-30.

[15] *เพิ่งอ้าง*, น. 32.

[16] ผู้เขียนมีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า ในเรื่องเชื้อชาติหลากหลายที่มีความแตกต่างกันภายในรัฐนั้น ปรีดีมีแนวความคิดที่เป็นเสรีนิยมทางเชื้อชาติ ซึ่งแตกต่างจากแนวความคิดแบบชาตินิยมที่ผูกความเป็นประเทศ แผ่นดิน และรัฐไว้ที่ความเป็น “ชาติ” จนหลงลืมและละเลยไปว่าในรัฐหนึ่งๆ นั้นอาจมีหลายๆ เชื้อชาติหรือชาติพันธุ์ประกอบกันอยู่ ทั้งยังมีและยังคงอัตลักษณ์ของตนเองไว้อย่างเหนียวแน่นมั่นคงอยู่ การหลงลืมและละเลยในเรื่องดังกล่าวอาจก่อให้เกิดปัญหาที่เรากำลังประสบอยู่ดังเช่นที่เกิดขึ้นใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ในขณะนี้ สำหรับประเด็นนี้ผู้เขียนจะวิเคราะห์ในรายละเอียดต่อไปในบทที่ 4

[17] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 8*, น. 33.

Ref. code: 25595601032138UXP

ข้อสังเกตของปรีดีที่มีต่อรัฐที่ประกอบด้วยสมาชิกของบุคคลภายในรัฐที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาตินี้ เราจะได้เห็นต่อไปว่าในรัฐสยามหรือรัฐไทยเองนั้น ปรีดีมีแนวความคิดอย่างไร เพราะสยามเองนั้นก็ประกอบกันขึ้นโดยบุคคลที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติอยู่เช่นกัน ซึ่งจะกล่าวถึงเรื่องนี้ในรายละเอียดอีกครั้งในบทที่ 4

2.2.2 ลักษณะทางกฎหมายของรัฐ

สถานะทางกฎหมายของ “รัฐ” นั้น ปรีดีเห็นว่า รัฐ มีฐานะเป็นนิติบุคคล โดยปรีดีอธิบายว่า การที่มนุษย์รวมกันอยู่เป็นประเทศและมีรัฐบาลปกครองนี้ ตามนัยแห่งกฎหมายระหว่างประเทศถือว่า การรวมกันเช่นนี้มีฐานะเป็นนิติบุคคล กล่าวคือ มีสิทธิและหน้าที่เสมือนดังบุคคลธรรมดาคนหนึ่ง เช่น สิทธิในการมีทรัพย์สิน ในการเข้าตกลงกับนานาประเทศอื่นโดยใช้นามของประเทศนั้นเอง และมีหน้าที่ต้องเคารพตามข้อตกลงระหว่างประเทศหรือตามประเพณีระหว่างประเทศ[18]

ประเด็นเรื่องความเป็นนิติบุคคลของรัฐดังกล่าวนั้น ปรีดีได้เขียนอธิบายไว้ในคำอธิบายกฎหมายปกครอง และเป็นการอธิบายในทางทฤษฎีความเป็นนิติบุคคลของรัฐไว้อย่างถูกต้อง ขณะที่ในระบบกฎหมายไทยยังมีปัญหาอยู่ เนื่องจากในระบบกฎหมายไทย ไม่มีการบัญญัติให้ประเทศไทยหรือรัฐไทยเป็นนิติบุคคล ในขณะเดียวกันระบบกฎหมายไทยกลับบัญญัติให้กระทรวง ทบวง กรม เป็นนิติบุคคล นอกจากนี้ ในยุคสมัยที่ใกล้เคียงกันก็ยังมีคำพิพากษาที่แตกต่างจากคำอธิบายของปรีดีปรากฏให้เห็น เช่น คำพิพากษาฎีกาที่ 724/2490 วินิจฉัยว่า *“...ฉะนั้น คำว่ารัฐบาล แม้ในความหมายถึงรัฐอันเป็นหน่วยแห่งประเทศชาติก็ดี หรือในความหมายถึงคณะบุคคลซึ่งมีหน้าที่ดำเนินนโยบายปกครองรัฐอยู่ในขณะใดๆ ก็ดี จึงไม่อาจเป็นนิติบุคคลตามบทบัญญัติของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้ แต่สำหรับกฎหมายอื่นนั้น ก็ไม่ปรากฏว่าได้มีบทบัญญัติในที่ใดที่บัญญัติให้รัฐบาลเป็นนิติบุคคล...”* ดังนั้น นักกฎหมายไทยส่วนใหญ่จึงมีแนวความคิดไปในทางที่ว่ารัฐไม่เป็นนิติบุคคล ซึ่งแตกต่างจากประเทศฝรั่งเศสที่ยอมรับว่ารัฐเป็นนิติบุคคล เพราะมีองค์ประกอบของความเป็นนิติบุคคลอันได้แก่ ทรัพย์สิน บุคลากร และผู้แทน (รัฐบาล) ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเช่นนี้ก่อให้เกิดปัญหาในทางทฤษฎีและในทางปฏิบัติ ในเรื่องความเป็นนิติบุคคลของรัฐในระบบกฎหมายไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน[19]

---

[18] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 160.

[19] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วรเจตน์ ภาคีรัตน์, คำสอนว่าด้วยรัฐและหลักกฎหมายมหาชน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557), น. 61-65.

Ref. code: 25595601032138UXP

2.2.3 การเกิดขึ้นและการดับสูญของรัฐ

ปรีดีอธิบายถึงการเกิดขึ้นและการดับสูญของรัฐโดยใช้หลักวิทยาศาสตร์สังคมของนักวิทยาศาสตร์สังคมฝ่ายซ้ายซึ่งอธิบายว่า สังคมมนุษย์ในยุคปฐมกาลแห่งมนุษยชาติซึ่งอยู่ในระบบ “ปฐมสหการ” (Primitif communal society) นั้น “รัฐ” ยังมิได้เกิดขึ้น เพราะระบบสังคมนี้แม้ว่าจะมีหัวหน้าสังคมก็ตาม แต่ก็ไม่มีบุคคลใดอยู่เหนือสังคมที่จะมีอำนาจบังคับปวงชน หัวหน้าสังคมยุคนั้นเพียงแต่เป็นหัวหน้าคอยดูแลสมาชิกของสังคม ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการเก็บหาของกินและของใช้จากธรรมชาติ แล้วแบ่งปันกันตามความต้องการของสมาชิกในสังคม ต่อมาเมื่อระบบสังคมปฐมสหการได้สลายไป เกิดมีระบบทาสขึ้นมาแทนที่ในสังคมนั้นๆ มนุษย์ในสังคมจึงแบ่งออกเป็น 2 ชนชั้น คือ ชนชั้นเจ้าทาส กับชนชั้นทาส ซึ่งชนชั้นเจ้าทาสมีอำนาจเหนือปวงชนและใช้อำนาจนั้นบังคับปวงชนให้ทำงานเพื่อประโยชน์ของชนชั้นเจ้าทาส “รัฐ” ในความหมายว่า “อำนาจเหนือปวงชน” หรือ “อำนาจบังคับปวงชน” จึงเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยทาสนั้นเป็นต้นมา[20]

ต่อมาแม้ว่าระบบทาสจะเสื่อมสลายลงโดยมีระบบศักดินาขึ้นมาแทนที่โดยมีชนชั้นเจ้าศักดินากับชนชั้นข้าไพร่อีกฝ่ายหนึ่ง จนกระทั่งระบบศักดินาเสื่อมสลายลงโดยมีระบบทุนนิยมสมัยใหม่หรือระบบธนานุภาพ (Modern Capitalism) ขึ้นมาแทนที่โดยมีชนชั้นเจ้าสมบัติ (Bourgeoisie) หรือชนชั้นนายทุนสมัยใหม่ (Modern Capitalist) ฝ่ายหนึ่ง กับชนชั้นผู้ไร้สมบัติ (Proletariat) หรือชนชั้นคนงาน (Working Class) อีกฝ่ายหนึ่ง แล้วต่อมาในที่สุดระบบธนานุภาพได้เสื่อมสลายไปโดยมีระบบสังคมนิยมขึ้นมาแทนที่ แต่ซากของชนชั้นก็ยังคงตกค้างอยู่ ฉะนั้น “รัฐ” ก็ยังมีความจำเป็นอยู่ จนกว่าจะถึง “สังคมนิยมสมบูรณ์” และชนชั้นของมนุษย์เหือดหายไป (wither away) “รัฐ” จึงเหือดหายไปตามการเหือดหายของชนชั้น[21]

2.2.4 รูปแบบของรัฐ

สำหรับรูปแบบของรัฐนั้น ปรีดีอธิบายถึงรัฐเดี่ยว รัฐรวม รัฐเอกราชเต็มที่ และรัฐเอกราชไม่เต็มที่ ไว้ดังนี้ คือ

ปรีดีอธิบายความหมายของ “รัฐเดี่ยว” ไว้ 2 ความหมายด้วยกัน กล่าวคือ ในคำอธิบายกฎหมายปกครองปรีดีอธิบายว่า รัฐเดี่ยว (État simple) หมายถึง รัฐซึ่งการใช้อำนาจ

---

[20] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 8*, น. 35.

[21] เป็นที่น่าสังเกตว่า การเกิดขึ้นและการดับสูญหรือเหือดหายของรัฐในคำอธิบายของปรีดีนั้น เป็นการอธิบายโดยใช้ทัศนะการมองสังคมคล้ายกับทฤษฎีกฎหมายของมาร์กซิสต์ (The Marxist Theory of Law) ผู้สนใจโปรดดูรายละเอียดใน จรัญ โฆษณานันท์, นิติปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ 18 (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2557), น. 273-297.

Ref. code: 25595601032138UXP

สูงสุดทั้งภายนอกและภายในได้รวมอยู่แห่งเดียวไม่แยกย้าย เช่น ประเทศสยาม ประเทศญี่ปุ่น ประเทศฝรั่งเศส ต่อมาในงานเขียนเรื่อง “พิเคราะห์ศัพท์ “สังคม” “มนุษยสังคม” “ชาติ” “ประชาชาติ” “ปิตุภูมิ” “มาตุภูมิ” “รัฐ” ปรีดีเรียกรูปแบบของรัฐลักษณะนี้ว่า “รัฐอันหนึ่งอันเดียวกัน” (État Unitaire) และให้ความหมายว่า เป็นรัฐอันหนึ่งอันเดียวที่ทรงไว้ซึ่งอำนาจรัฐเหนือชาติใดชาติหนึ่ง เช่น ชาติไทยมีรัฐอันหนึ่งอันเดียวของชาติ

ส่วนรัฐรวม (État composé) นั้น ปรีดีให้ความหมายไว้ว่า การที่รัฐหลายรัฐได้รวมกัน แต่การใช้อำนาจสูงสุดได้แยกจากกันสุดแต่มากและน้อย โดยรัฐรวมนั้นมีหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นรัฐซึ่งได้ร่วมกันมอบอำนาจไว้แก่คณะกลาง หรือรัฐส่วนรวมเป็นผู้ใช้แทนในนามของรัฐซึ่งรวมกันนั้น แต่บรรดารัฐต่างๆ ก็ยังคงเป็นเอกราชเต็มที่ เรียกว่า สมาพันธรัฐ (Confédérations d'États) และรัฐที่หลายๆ รัฐรวมกันตั้งรัฐกลางขึ้นเป็นผู้ถือและใช้อำนาจภายนอก เช่น การต่างประเทศ และอำนาจภายในบางอย่าง เช่น การทหาร การไปรษณีย์ ฯลฯ แทนรัฐอื่นๆ ส่วนอำนาจภายนอกอย่างอื่นนั้นต่างรัฐก็มีอำนาจเต็มที่ เรียกว่า สหรัฐหรือสหพันธรัฐ (État federal)

นอกจากนี้ รัฐรวมที่ปรีดีได้อธิบายไว้ยังมีรัฐรวมลักษณะที่ หัวหน้าประเทศเป็นบุคคลเดียวกัน (Union personnelle) ซึ่งเป็นรัฐที่ต่างก็ใช้อำนาจสูงสุดของตนเองทั้งภายนอกและภายในไม่ขึ้นแก่กัน แต่หัวหน้าประเทศเป็นบุคคลคนเดียวกัน เช่น ประเทศเบลเยี่ยมและประเทศคองโก ระหว่างปี ค.ศ. 1885 ถึงปี ค.ศ. 1895 ซึ่งพระเจ้าเลโอปอลที่ 2 เป็นพระเจ้าแผ่นดินเบลเยี่ยมและคองโกในขณะเดียวกัน โดยที่ประเทศคองโกไม่ได้เป็นประเทศราชของเบลเยี่ยม ซึ่งในส่วนนี้ผู้เขียนเห็นว่า ในสภาพการณ์ปัจจุบันลักษณะของรัฐแบบนี้ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ คือ ประเทศในเครือจักรภพอังกฤษ ที่สมเด็จพระราชินีนาถอลิซาเบธ ที่ 2 แห่งสหราชอาณาจักรทรงดำรงฐานะเป็นประมุขของรัฐในเครือจักรภพด้วย เช่น ออสเตรเลีย แคนาดา เป็นต้น และสุดท้ายรัฐรวมในลักษณะที่อำนาจภายนอกร่วมกันแต่อำนาจภายในแยกจากกัน (Union réelle) โดยปรีดียกตัวอย่าง ประเทศนอร์เวย์และสวีเดนก่อนที่ประเทศนอร์เวย์แยกออกเป็นเอกราช[22]

ส่วนรัฐเอกราชเต็มที่และรัฐเอกราชไม่เต็มที่นั้น เป็นการแบ่งรูปแบบของรัฐในลักษณะนี้ไม่ค่อยปรากฏในคำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญสมัยใหม่สักเท่าใด แต่โดยที่ปรีดีเป็นอาจารย์ผู้สอนกฎหมายระหว่างประเทศ จึงแยกรูปแบบของรัฐโดยพิจารณาถึงความเป็นเอกราชของประเทศไว้ด้วย ปรีดีอธิบายไว้ว่า “รัฐเอกราชเต็มที่” คือรัฐที่อาจใช้อำนาจทั้งภายนอกภายในได้โดยไม่ต้องฟังคำบังคับบัญชาของรัฐอื่น เช่น ประเทศสยาม ญี่ปุ่น จีน ตุรกี ส่วนการเกรงใจกันในระหว่าง

---

[22] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 161. และ ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 8*, น. 37.

Ref. code: 25595601032138UXP

ประเทศนั้นอาจมีได้ แต่เมื่อไม่ปรากฏโดยเปิดเผยว่ารัฐใดจะต้องฟังคำบังคับบัญชาของรัฐอื่นแล้ว ก็ยังถือว่ารัฐนั้นเป็นเอกราชเต็มที่ ส่วน “รัฐเอกราชไม่เต็มที่” นั้น ปรีดีอธิบายว่าอาจมีได้หลายประเภท เช่น “รัฐที่ตกอยู่ในความอารักขา” (État protégé) ที่อำนาจทั้งภายนอกและภายในตกอยู่แก่รัฐซึ่งเป็นผู้พิทักษ์ เช่น ประเทศกัมพูชา ในขณะที่ปรีดีเขียนคำอธิบายกฎหมายปกครองซึ่งตกอยู่ในความอารักขาของประเทศฝรั่งเศส “รัฐซึ่งต้องส่งบรรณาการให้แก่รัฐอื่น” ซึ่งเดิมมีมากในทวีปเอเชีย ในสมัยนั้นในทวีปยุโรปก็ยังมีบ้าง เช่น รัฐอางดอร์ (Andorre) ที่ต้องชำระเงินปีละ 960 ฟรังก์ให้แก่รัฐบาลฝรั่งเศส “รัฐซึ่งอำนาจภายนอกโดยมากตกอยู่แก่รัฐอื่น” แต่บางอย่างมีสิทธิใช้ได้โดยลำพังเอง ส่วนอำนาจภายในมีเต็มที่ (Dominion) เช่น แคนาดา แอฟริกาใต้ ในขณะนั้นซึ่งใช้อำนาจภายนอกบางอย่าง เช่น การเป็นสมาชิกสันนิบาตชาติ เป็นต้น[23]

2.3 รูปแบบการปกครอง

งานเขียนของปรีดีที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดพื้นฐานในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญที่สำคัญอีกหัวข้อหนึ่งคือ เรื่อง “รูปแบบการปกครอง” ปรีดีอธิบายเรื่องนี้ไว้ในคำอธิบายกฎหมายปกครอง ในหมวดที่ว่าด้วย *“รัฐบาล”* โดยไม่ได้เรียกว่า *“รูปแบบการปกครอง”* ปรีดีอธิบายโดยใช้มุมมองในการพิจารณาถึง บุคคลหรือคณะบุคคล ซึ่งได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตย และผู้เป็นประมุขของฝ่ายบริหาร รวมถึงมุมมองในการพิจารณาถึง ความประพฤติในทางเศรษฐกิจของรัฐบาล เป็นเกณฑ์ในการพิจารณารูปแบบการปกครอง หรือรูปแบบของรัฐบาลซึ่งเป็นคำที่ปรีดีใช้ในขณะนั้น อันเป็นการสอดแทรกเนื้อหาวิชาเกี่ยวกับรูปแบบการปกครองรูปแบบต่างๆ ไว้ในคำอธิบายกฎหมายปกครองอย่างแนบเนียน ในยุคสมัยที่มีรูปแบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทั้งนี้แม้ปรีดีจะได้อธิบายไว้ด้วยว่า รัฐกับรัฐบาลนั้นมีความแตกต่างกันก็ตาม ต่อมาภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปรีดีก็มีงานเขียนที่อธิบายถึงรูปแบบการปกครอง รวมถึงการให้คุณค่าถึงรูปแบบการปกครองนั้นๆ โดยไม่ต้องปิดบังอำพรางแนวความคิดของตนเองอีกต่อไป

ปรีดีอธิบายว่า การที่มนุษย์รวมกันเป็นประเทศและมีสภาพเป็นนิติบุคคลนั้น จะทำกิจการงานไปไม่ได้จะต้องมีบุคคลหรือคณะบุคคลเป็นผู้จัดการ บุคคลหรือคณะบุคคลนี้เรียกว่า “รัฐบาล” โดยรัฐบาลจะพึงมีกี่ชนิดนั้นอาจแยกพิจารณาตามความหมายของรัฐนั้นเอง คือ สุดแต่จะพิจารณาตามความหมายอย่างกว้าง, อย่างแคบ, หรือตามความหมายในทางเศรษฐกิจ

---

[23] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 162.

Ref. code: 25595601032138UXP

2.3.1 รัฐบาลตามความหมายอย่างกว้าง

เมื่อพิจารณาตามความหมายอย่างกว้างนั้น รัฐบาล คือ บุคคลหรือคณะบุคคลซึ่งได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุดของประเทศทั้งสามชนิด คือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร อำนาจตุลาการ ตามแนวแห่งความหมายอย่างกว้างนี้ เราอาจแยกรัฐบาลออกได้เป็น 4 ชนิด[24]

ชนิดแรก รัฐบาลซึ่งราษฎรได้ใช้อำนาจสูงสุดเองโดยตรง (Gouvernement direct) ปรีดีได้ยกตัวอย่างในสมัยโรมันเมื่อครั้งสร้างกรุงโรมใหม่ๆ ที่ราษฎรใช้อำนาจสูงสุดในการบัญญัติกฎหมายโดยตรง หรือในขณะที่ปรีดีเขียนคำอธิบายนั้น ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ที่กำหนดให้การบัญญัติกฎหมายบางอย่างต้องได้รับการอนุมัติโดยราษฎร เช่น การเปลี่ยนแปลงแก้ไขธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน หรือ กรณีเมื่อราษฎรตั้งแต่ 30,000 คนขึ้นไปได้ร้องขอ หรือเมื่อ 8 รัฐ ได้ร้องขอกฎหมายที่จะต้องนำไปปรึกษาราษฎรและให้ราษฎรลงมติ เป็นต้น

ชนิดที่ 2 รัฐบาลซึ่งราษฎรได้ใช้อำนาจสูงสุดนั้น โดยมีผู้แทนอันจะเพิกถอนไม่ได้จนกว่าจะพ้นระยะเวลาที่ได้แต่งตั้งไว้ (Gouvernement représentatif) ปรีดีอธิบายถึงรัฐบาลรูปแบบนี้ว่าเป็นการปกครองที่ราษฎรเป็นผู้แต่งตั้งผู้แทนให้ใช้อำนาจแทน ซึ่งผู้ได้รับการแต่งตั้งนี้อยู่ในตำแหน่งตามระยะเวลาที่ได้กำหนดไว้ โดยราษฎรจะเพิกถอนเสียไม่ได้ ปรีดีได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า การปกครองวิธีนี้ใช้อยู่โดยมากในโลก เช่น ในประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น เป็นต้น

ชนิดที่ 3 รัฐบาลซึ่งราษฎรได้ใช้อำนาจสูงสุดนั้น โดยมีผู้แทนอันจะเพิกถอนได้ตามความพอใจ (Gouvernement semi représentatif) ปรีดีอธิบายถึงรัฐบาลรูปแบบนี้ว่าเป็นการปกครองที่ราษฎรเป็นผู้แต่งตั้งผู้แทนให้ใช้อำนาจแทน แต่ในบางกรณีราษฎรอาจจะถอนอำนาจนั้นและใช้อำนาจนั้นเสียเอง เช่น การสั่งให้เลิกสภาโดยเสียงราษฎรในสวิตเซอร์แลนด์ หรือการถอดถอนผู้แทน (Recall) ในสหรัฐอเมริกา เป็นต้น

ชนิดที่ 4 รัฐบาลซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอำนาจเต็มที่ในการที่จะใช้อำนาจสูงสุดของรัฐ (Gouvernement absolue) การปกครองชนิดนี้ ปรีดีได้ยกการปกครองในประเทศสยามเป็นตัวอย่าง ซึ่งปรีดีอธิบายไว้ว่า อำนาจสูงสุดในรัฐไม่ว่าจะเป็นอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการนี้ บางประเทศได้แยกมอบไว้แก่บุคคล หรือคณะบุคคลต่างหากจากกัน เช่น อำนาจนิติบัญญัติ มอบไว้แก่สภาผู้แทนราษฎรซึ่งอาจมีสภาเดียวหรือหลายสภา ส่วนอำนาจบริหารมอบไว้แก่ผู้เป็นหัวหน้าประเทศ ซึ่งอาจเป็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประธานาธิบดี หรือคณะกรรมการบริหาร และอำนาจตุลาการนั้นมอบไว้แก่ศาล แต่ในบางประเทศอำนาจอันสูงสุดทั้งหลายนี้ได้มอบไว้แก่บุคคลเดียว คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สยามในขณะ

---

[24] *เพิ่งอ้าง*, น. 163-164.

Ref. code: 25595601032138UXP

นั้น เป็นประเทศที่อำนาจอันสูงสุดทั้งหลายนี้ได้มอบไว้แก่บุคคลเดียว คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และอำนาจสูงสุดทั้งสิ้นนี้เป็นของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุดในรัฐ ปรีดีได้ยกพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน แสดงถึงพระบรมเดชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามไว้ตอนหนึ่งว่า

“อนึ่ง พระบรมเดชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามนี้ไม่ได้มีปรากฏในกฎหมายอันหนึ่งอันใด ด้วยเหตุถือว่าเป็นที่ล้นที่พ้น ไม่มีข้อใดสิ่งอันใด หรือผู้ใดจะเป็นผู้บังคับขัดขวางได้...”

ทั้งนี้ ปรีดีได้อธิบายเพิ่มเติมต่อไปอีกว่า แม้พระราชานุภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะไม่มีบทกฎหมายจำกัดไว้ก็ดี พระองค์ก็ยังทรงดำรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และราชจรรยาอื่นๆ อันเป็นธรรมะของพระเจ้าแผ่นดินในการครองแผ่นดินนับแต่ทรงราชาภิเษก[25]

2.3.2 รัฐบาลตามความหมายอย่างแคบ

การพิจารณาถึงรูปแบบของรัฐบาลตามความหมายอย่างแคบนั้น ปรีดีอธิบายไว้ว่า อาจจัดแบ่งรัฐบาลออกเป็น “รัฐบาลราชาธิปไตย” และ “ประชาธิปไตย” การแบ่งเช่นนี้ ปรีดีอธิบายโดยใช้มุมมองในการเพ่งเล็งถึงผู้เป็นประมุขแห่งอำนาจบริหาร ว่าเป็นบุคคลชนิดใด กล่าวคือ ถ้าเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ก็เรียกว่า รัฐบาลราชาธิปไตย ถ้าเป็นบุคคลอื่นซึ่งไม่ใช่พระเจ้าแผ่นดิน ก็เรียกว่า รัฐบาลประชาธิปไตย[26]

ข้อที่น่าตั้งไว้เป็นข้อสังเกตในเบื้องต้นถึงการศึกษาแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีในเรื่องรูปแบบการปกครองนี้ก็คือ เราได้พบคำว่า *“ประชาธิปไตย”* เป็นครั้งแรกในงานเขียนของปรีดีในคำอธิบายกฎหมายปกครองที่เขียนขึ้นในปี พ.ศ. 2474 นี้เอง อย่างไรก็ตาม คำว่า ประชาธิปไตย ในยุคสมัยนั้นมีความหมายแคบกว่าคำว่า ประชาธิปไตยในยุคสมัยปัจจุบัน เนื่องจาก การปกครองแบบประชาธิปไตยในสมัยนั้นก็คือ การปกครองแบบที่เรียกว่า “รีปับลิก” ซึ่งต่อมาภายหลังการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 จึงแปลคำว่า “รีปับลิก” เป็นภาษาไทยว่า “สาธารณรัฐ”[27] อย่างไรก็ตาม ในขณะนั้นปรีดีเพียงแต่อธิบายในเชิงทฤษฎีโดยที่ยังไม่ได้แสดงความคิดเห็นที่เป็นการให้คุณค่าว่ารูปแบบการปกครองรูปแบบใดดีหรือไม่ดีอย่างไร

---

[25] *เพิ่งอ้าง*, น. 169-172.

[26] *เพิ่งอ้าง*, น. 164-165.

[27] ปรีดี พนมยงค์, ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ สัมภาษณ์โดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, จัดพิมพ์โดย คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี

Ref. code: 25595601032138UXP

(1) รัฐบาลราชาธิปไตย

การปกครองตามรูปแบบหรือที่ปรีดีใช้คำว่า “ลัทธิ” นี้ อำนาจบริหารบัญญัติตกอยู่แก่บุคคลคนหนึ่งซึ่งเรียกว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และอำนาจนี้เป็นพระราชมฤดกตกทอดกันต่อๆ ไปได้แก่ พระบรมวงศานุวงศ์ในพระราชวงศ์เดียวกัน ปรีดีได้แบ่งรัฐบาลราชาธิปไตยออกเป็น 5 ชนิด ได้แก่

ก. รัฐบาลราชาธิปไตยอำนาจไม่จำกัด (Monarchie absolue) คือ พระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจทำการใดๆ ได้โดยไม่จำกัด และใช้อำนาจด้วยพระองค์เอง เช่น ประเทศสยาม ดังได้ยกตัวอย่างมาแล้ว

ข. รัฐบาลราชาธิปไตยอำนาจจำกัด (Monarchie limitée) ปรีดีอธิบายว่าการปกครองรูปแบบนี้ พระเจ้าแผ่นดินไม่มีอำนาจในการบริหาราชการแผ่นดินนอกจากอำนาจในการพิธี และลงพระนาม และยอมให้อ้างพระนามในกิจการต่างๆ แต่พระองค์มิได้ใช้อำนาจด้วยตนเอง อำนาจทั้งหลายในการบริหารตกอยู่แก่คณะเสนาบดี เช่น ในประเทศอังกฤษ และเพราะเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินทำอะไรไม่ได้นี้เองจึงมีสุภาษิตอังกฤษอยู่ว่า “King can do no wrong” พระเจ้าแผ่นดินนั้นไม่อาจทำผิดถ้าจะพูดกลับอีกอย่างหนึ่งก็คือ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทำอะไรไม่ได้ก็ทำผิดไม่ได้อยู่เอง

ค. รัฐบาลราชาธิปไตยอำนาจจำกัดเฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน แต่อัครมหาเสนาบดีมีอำนาจเกือบเต็มที่ในทางการบริหารราชการแผ่นดิน เว้นแต่ในบางกรณีต้องได้รับปรึกษาจากสภาการแผ่นดิน โดยปรีดียกตัวอย่างการปกครองตามลัทธิ Fasciste ในประเทศอิตาลีในขณะนั้น ตามกฎหมายอิตาเลียน ลงวันที่ 24 ธันวาคม ค.ศ. 1925 ว่าด้วยหน้าที่และเอกสิทธิ์ของหัวหน้ารัฐบาลซึ่งเป็นอัครมหาเสนาบดีและเลขาธิการรัฐ

ง. รัฐบาลราชาธิปไตยซึ่งพระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจร่วมกับอัครมหาเสนาบดีซึ่งเป็นคณะทหาร ปรีดียกตัวอย่างประเทศสเปนในสมัยนายพล เดอริเวอรา โดยเรียกลัทธิการปกครองนี้ตามภาษาฝรั่งเศสว่า Directoire militaire ซึ่งอัครมหาเสนาบดีมีอำนาจเสนอกฤษฎีกาต่อพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตก็มีผลเป็นกฎหมายทีเดียว โดยปรีดีแนะนำให้ดูพระราชกฤษฎีกาพระเจ้าแผ่นดินสเปน ลงวันที่ 15 กันยายน ค.ศ. 1923[28]

จ. รัฐบาลราชาธิปไตยมีอำนาจจำกัดเล็กน้อย คือ กิจการบางชนิดต้องปรึกษาคณะเสนาบดี หรือจะไม่ต้องปรึกษาเลยก็ได้ พระราชกฤษฎีกาต้องมีลายมือชื่ออัครมหาเสนาบดีและ

ชาตกาลนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ภาคเอกชน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กังหัน, 2542), 38.

[28] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 165.

Ref. code: 25595601032138UXP

เสนาบดียุติธรรมและเสนาบดีเจ้าหน้าที่กำกับ ปรีดีได้ยกตัวอย่างการปกครองของประเทศยูโกสลาเวียในขณะนั้น โดยแนะนำให้ดูกฎหมาย ลงวันที่ 9 มกราคม ค.ศ. 1929

(2) รัฐบาลประชาธิปไตย

ปรีดีอธิบายว่า รัฐบาลประชาธิปไตยนั้น ผู้เป็นหัวหน้าแห่งอำนาจบริหารไม่ใช่เป็นพระเจ้าแผ่นดิน แต่เป็นบุคคลสามัญ หรือคณะบุคคลซึ่งราษฎรได้เลือกแต่งตั้งไว้โดยมีกำหนดเวลาการอยู่ในตำแหน่ง ไม่เป็นมฤดกตกทอดไปได้แก่ผู้อยู่ในสกุลเดียวกัน รัฐบาลประชาธิปไตยมี 2 ชนิด

ก. รัฐบาลประชาธิปไตยซึ่งธรรมนูญการปกครองแผ่นดินได้ระบุให้ประธานาธิบดีเป็นหัวหน้าในทางบริหาร เช่น ประเทศฝรั่งเศส

ข. รัฐบาลประชาธิปไตยซึ่งอำนาจบริหารได้ตกอยู่แก่คณะบุคคล โดยปรีดียกตัวอย่างประเทศโซเวียตในขณะนั้นว่าเป็น รัฐบาลประชาธิปไตยในลักษณะนี้ ซึ่งปรีดีใช้คำเรียกการปกครองของประเทศโซเวียตในขณะนั้นว่า “สหเรปุบลิคโซเชิลลิสต์โซเวียต” ซึ่งอำนาจบริหารได้ตกอยู่คณะบริหารกลาง แต่มีประธานคณะบริหารกลางไม่ใช่ประธานาธิบดีแห่งเรปุบลิค ปรีดีได้อธิบายต่อไปว่าประเทศนี้คือประเทศรัสเซียเดิม ในสมัยปัจจุบันเปลี่ยนใหม่เรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า “Union des Républiques Socialistes Soviétiques” ใช้อักษรย่อ “U.R.S.S” แปลว่า ประเทศเรปุบลิคต่างๆ ซึ่งรวมกันปกครองถือลัทธิโซเชิลลิสต์จัดการปกครองโดยคณะสามัญ (ทหาร-กรรมกร-ชาวนา) ที่เรียกว่า Soviet[29]

เมื่อพิจารณาคำอธิบายเรื่องรัฐบาลของปรีดีแล้ว เห็นได้ว่าเป็นคำอธิบายที่มีความหมายเป็นนัยของการให้ความหมายหรือแบ่งแยก “รูปแบบหรือระบอบการปกครอง” ในความหมายสมัยใหม่นี้เอง ผู้เขียนสามารถสรุปและจัดรูปแบบการปกครองจากคำอธิบายดังกล่าวอย่างกว้างๆ ได้ 3 รูปแบบด้วยกัน คือ

1. ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือที่ปรีดีเรียกว่า รัฐบาลราชาธิปไตยอำนาจไม่จำกัด (Monarchie absolue) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอำนาจเต็มที่ในอำนาจสูงสุดของรัฐ

2. ระบอบราชาธิปไตยที่กษัตริย์ถูกจำกัดอำนาจตามรัฐธรรมนูญ เป็นระบอบที่กษัตริย์ยังคงเป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุดของรัฐอยู่ เพียงแต่ถูกจำกัดลงโดยรัฐธรรมนูญเท่านั้น เรื่องใดที่รัฐธรรมนูญไม่ได้กำหนดไว้ ก็ยังถือว่าเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ผู้ทรงอำนาจสูงสุดของรัฐอยู่ ดังที่ปรีดีอธิบายว่าเป็น รัฐบาลราชาธิปไตยมีอำนาจจำกัดเล็กน้อย

3. ระบอบประชาธิปไตย ระบอบนี้ราษฎรเป็นเจ้าของหรือผู้ทรงอำนาจสูงสุดของรัฐ ส่วนประมุขของรัฐนั้นอาจเป็นบุคคลธรรมดา คณะบุคคลหรือกษัตริย์ก็ได้ เนื่องจากประมุขของ

---

[29] *เพิ่งอ้าง*, น. 165-166.

Ref. code: 25595601032138UXP

รัฐไม่ใช่สิ่งที่บ่งชี้ถึงระบอบการปกครอง การที่รัฐใดรัฐหนึ่งมีประมุขของรัฐเป็นประธานาธิบดีที่มีรูปของรัฐเป็นสาธารณรัฐ (Republic) ก็ไม่ได้หมายความว่ารัฐๆ นั้นจะต้องมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเสมอไป ในทางกลับกันรัฐใดก็ตามที่มีกษัตริย์เป็นประมุขที่มีรูปของรัฐเป็นราชอาณาจักร (Monarchy) ก็ไม่ได้หมายความว่ารัฐ ๆ นั้นจะไม่ใช่การปกครองในระบอบประชาธิปไตย[30] ระบอบประชาธิปไตยนั้น มีสาระสำคัญอยู่ที่ว่า ราษฎรเป็นเจ้าของหรือผู้ทรงอำนาจสูงสุดของรัฐ ทั้งนี้ ระบอบดังกล่าวไม่ว่าราษฎรจะได้ใช้อำนาจสูงสุดนั้นด้วยตนเอง หรือได้มอบหมายให้องค์กรใดใช้อำนาจนั้นแทนก็ตามไม่ได้ทำให้สาระสำคัญของการที่ราษฎรเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดนั้นเสียความหมายไปแต่อย่างใด เนื่องจาก การที่ราษฎรจะใช้อำนาจสูงสุดนั้นได้ ราษฎรต้องเป็นเจ้าของหรือผู้ทรงอำนาจอธิปไตยนั้นเสียก่อน จึงจะสามารถใช้อำนาจสูงสุดด้วยตนเอง หรือจะมอบให้ผู้แทนใช้อำนาจนั้นแทนได้ หากราษฎรมิใช่ผู้ทรงอำนาจนั้นเสียแล้ว ย่อมไม่มีสิทธิหรืออำนาจที่จะใช้หรือมอบหมายให้ผู้ใดใช้อำนาจแทนได้

ระบอบประชาธิปไตยนี้อาจมีประมุขได้หลากหลายลักษณะ เช่น ระบอบประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ ที่กษัตริย์ไม่มีอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินนอกจากอำนาจในการพิธี และลงพระนาม และยอมให้อ้างพระนามในกิจการต่างๆ แต่พระองค์มิได้ใช้อำนาจด้วยตนเอง อำนาจทั้งหลายในการบริหารตกอยู่แก่คณะเสนาบดี ตามหลัก “King can do no wrong” ดังปรีดีเรียกระบอบนี้ในคำอธิบายกฎหมายปกครองโดยใช้คำว่า รัฐบาลราชาธิปไตยอำนาจจำกัด (Monarchie limitée) ทั้งนี้ แม้คำที่ปรีดีเลือกใช้ คือ Monarchie limitée ที่อาจทำให้เข้าใจสับสนกับระบอบราชาธิปไตยที่กษัตริย์เป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุดของรัฐแต่ถูกจำกัดอำนาจตามรัฐธรรมนูญก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาจากคำอธิบายเรื่องรัฐบาลราชาธิปไตยอำนาจจำกัด (Monarchie limitée) ของปรีดีแล้ว รัฐบาลราชาธิปไตยอำนาจจำกัด (Monarchie limitée) ในคำอธิบายกฎหมายปกครองนั้นไม่อาจมีความหมายเป็นอย่างอื่นไปได้ นอกจากจะเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญนั่นเอง เนื่องจากระบอบนี้เป็นระบอบที่มีกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ โดยที่ราษฎรเป็นเจ้าของหรือผู้ทรงอำนาจสูงสุดของรัฐ กษัตริย์มีฐานะเป็นเพียงประมุขของรัฐและมีพระราชอำนาจเท่าที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้เท่านั้น เรื่องใดที่รัฐธรรมนูญไม่ได้กำหนดไว้กษัตริย์ย่อมไม่มีพระราชอำนาจในเรื่องนั้น ส่วนระบอบประชาธิปไตยที่มีประมุขของรัฐเป็นประธานาธิบดี หรือคณะบุคคลนั้นปรีดีก็ได้อธิบายไว้แล้วในเรื่องรัฐบาลประชาธิปไตย ทั้งนี้ ดังที่ได้ตั้งเป็นข้อสังเกตไว้แต่ต้นแล้วว่าการปกครองที่ใช้ชื่อว่าประชาธิปไตยในสมัยนั้นก็คือการปกครองแบบสาธารณรัฐนั่นเอง

---

[30] เดือน บุนนาค และ ไพโรจน์ ชัยนาม, คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ (รวมทั้งกฎหมายการเลือกตั้งด้วย) ภาค 1 หลักทั่วไปของกฎหมายรัฐธรรมนูญ, (พระนคร : นิติสาส์น, 2477), น. 54.

Ref. code: 25595601032138UXP

มีข้อพิจารณาต่อไปว่า คำว่า “ราชาธิปไตย” และ “ประชาธิปไตย” ที่ปรีดียกขึ้นมาเป็นคำจำกัดความในคำอธิบายกฎหมายปกครองนี้ ย่อมมีความหมายที่แตกต่างจากคำว่า “ราชาธิปไตย” และ “ประชาธิปไตย” ในความหมายสมัยใหม่ เนื่องจากปรีดีอธิบายคำว่า “ราชาธิปไตย” และ “ประชาธิปไตย” ในคำอธิบายกฎหมายปกครองนี้ โดยใช้เกณฑ์ในการพิจารณาที่มุ่งเพ่งเล็งถึงผู้เป็นประมุขของฝ่ายบริหาร กล่าวคือ ถ้าเป็นพระมหากษัตริย์ ก็เรียกว่า รัฐบาลราชาธิปไตย ถ้าเป็นบุคคลธรรมดาก็เรียกว่า รัฐบาลประชาธิปไตย ปรีดีไม่ได้ใช้เกณฑ์ดังกล่าวในการแบ่งแยกรูปแบบการปกครองที่พิจารณาถึงผู้ทรงอำนาจอธิปไตยโดยตรงแต่อย่างใด ดังนั้น การแปลความหมายของคำจำกัดความเรื่องรูปแบบการปกครองในงานเขียนของปรีดีนั้น พึงระมัดระวังไม่ให้ปะปนกับถ้อยคำในความหมายปัจจุบัน โดยอาจต้องพิจารณาให้ถึงที่สุดว่า ผู้ทรงอำนาจอธิปไตยที่แท้จริงในระบอบนั้นๆ คือใครกันแน่ระหว่างราษฎรหรือกษัตริย์ ทั้งนี้ แม้ในปัจจุบันเองก็ยังมีความสับสนกับการให้ความหมายของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยกับระบอบที่พระมหากษัตริย์ถูกจำกัดอำนาจตามรัฐธรรมนูญอยู่[31]

(3) รัฐบาลตามความประพฤติในทางเศรษฐกิจ

อาจเนื่องด้วยปรีดีสำเร็จการศึกษาได้ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงทางเศรษฐกิจ (Dipôme d’Études Supérieures d’Économic Politique) จากประเทศฝรั่งเศสมาด้วย ปรีดีจึงอธิบายรูปแบบของรัฐในมุมมองที่ว่าด้วยภารกิจในทางเศรษฐกิจไว้ด้วย โดยปรีดีอธิบายว่า รัฐบาลตามความประพฤติในทางเศรษฐกิจนั้น จะแยกออกอธิบายไว้ละเอียดนักไม่ได้หากใครสนใจให้ไปศึกษาในทางพงศาวดารแห่งลัทธิเศรษฐวิทยา แต่ในเบื้องต้นนี้เราอาจจัดรัฐบาลที่มีความประพฤติในทางเศรษฐกิจต่างๆ กันออกได้เป็น 3 จำพวก[32] คือ

ก. รัฐบาลซึ่งถือลัทธิเรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า ลิเบราลิสม์ (Liberalisme) คือ ถือว่าเอกชนควรมีเสรีภาพในการประกอบเศรษฐกิจรัฐไม่ควรเข้าแทรกแซง ลัทธินี้แยกกิ่งก้านออกได้หลายสาขา แต่สามารถสรุปหลักการในข้อที่ร่วมกันได้ ดังนี้

1) กฎธรรมดาในทางเศรษฐกิจ หมายความว่า กฎและความเป็นไปตามธรรมดาในทางเศรษฐกิจย่อมมีย่อมเป็นขึ้น รัฐจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหรือความเป็นไปนั้นไม่ได้ ดังนั้น การเข้าแทรกแซงของรัฐในทางเศรษฐกิจจึงไม่ได้ผลดี

2) อำนาจแห่งประโยชน์ส่วนตนของเอกชน หมายความว่า มนุษย์ย่อมนึกถึงประโยชน์ส่วนตน มากกว่าประโยชน์ของคนทั่วไป ประโยชน์ส่วนตนของเอกชนจึงมีอำนาจยิ่งที่จะจูงใจ

---

[31] ดู วรเจตน์ ภาคีรัตน์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 19*, น. 207-208.

[32] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 166-167.

Ref. code: 25595601032138UXP

ให้บุคคลกระทำกิจการในทางเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มพูนความสุขของตน แต่รัฐอาจได้ประโยชน์เพราะการนี้โดยทางอ้อม ดังนั้น ควรปล่อยให้เอกชนประกอบกิจการตามเสรีภาพ

3) การเข้าแทรกแซงของรัฐ หมายความว่า รัฐไม่ควรเข้าแทรกแซงในทางเศรษฐกิจ เพราะเหตุที่เอกชนอาจทำได้ดีกว่าดังกล่าวแล้ว แต่ในบางเรื่องอาจยอมให้รัฐเข้าแทรกแซงบ้าง

4) กรรมสิทธิ์ของเอกชน หมายความว่า เนื่องจากเหตุทั้งสามประการข้างต้น จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องยอมให้เอกชนมีเอกสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นได้ตามที่เป็นมาแล้ว เพราะจะเป็นเครื่องจูงใจให้เอกชนมุ่งหาประโยชน์ส่วนตน และประเทศย่อมได้ประโยชน์จากการนั้นโดยทางอ้อม การยกเลิกกรรมสิทธิ์เอกชนเสียโดยเอาทรัพย์สินมาอยู่ในกรรมสิทธิ์รวมของรัฐนั้นจะทำให้บุคคลท้อถอยในการประกอบเศรษฐกิจ

ข. รัฐบาลซึ่งถือลัทธิจำพวกโซเชิลลิสม์ ปรีดีอธิบายว่าลัทธินี้มีมากหลายและมีมาครั้งโบราณกาล และซึ่งแยกออกเป็นหลากหลายกิ่งก้านสาขาเช่นเดียวกัน แต่สามารถสรุปหลักการในข้อที่ลงรอยกันร่วมกันได้ ดังนี้

1) ลัทธินี้ตำหนิเรื่องกรรมสิทธิ์ของเอกชน การแข่งขันทำมาหากิน การไม่เสมอภาคในทางเศรษฐกิจ

2) หลักในเรื่องวางระเบียบปกครองนั้น คือ ยกเลิกไม่ให้เอกชนมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ทรัพย์สินให้ตกเป็นกรรมสิทธิ์รวม (Co-propriété) แต่สาขาต่างๆ ของลัทธินี้ ได้แตกต่างกันบ้างในเรื่องกรรมสิทธิ์รวม คือ จะให้กรรมสิทธิ์รวมในทรัพย์สินทั้งหมดทุกๆ ประเภทหรือเป็นแต่เพียงทรัพย์สินที่เป็นทุนทำให้เกิดทรัพย์สินอื่น เช่น ที่ดิน เงินทุน ส่วนทรัพย์สินที่จะต้องจับจ่ายใช้สอยให้คงมีกรรมสิทธิ์เอกชนได้ เช่น ในการอุปโภค บริโภค

3) โดยเหตุดังกล่าวแล้วรัฐจึงต้องเข้าแทรกแซงในการเศรษฐกิจเพราะเป็นกิจการของมนุษย์ที่ร่วมกัน

ค. รัฐบาลที่ถือลัทธิผสมระหว่างรัฐที่จำพวกที่ 1 และที่ 2 ซึ่งมีแตกออกหลายกิ่งก้านสาขา เช่น ลัทธิแทรกแซง (Interventioniste) ซึ่งยอมรับให้มีกรรมสิทธิ์ของเอกชนแต่ต้องการให้รัฐเข้าแทรกแซงในทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ ปรีดียังได้อธิบายถึงลัทธิโซลิดาริสท์ว่า ผู้คิดลัทธินี้ที่มีชื่อเสียง คือ ศาสตราจารย์ชาลส์จิด แห่งมหาวิทยาลัยกรุงปารีส ซึ่งลัทธินี้มีหลักว่า มนุษย์ย่อมอาศัยซึ่งกันและกัน จึงควรจัดให้มีสหกรณ์ต่างๆ เช่น ในการประดิษฐ์ การใช้ การจำหน่าย เป็นต้น ทั้งนี้ในเบื้องแรกเมื่อการศึกษายังเจริญไม่ถึงขีด การนี้ก็จะต้องมีการวิธีบังคับก่อน

รูปแบบรัฐบาลตามความประพฤติในทางเศรษฐกิจในคำอธิบายของปรีดีนี้ เมื่อพิจารณาประกอบกับหลักความช่วยเหลือกันฉันท์พี่น้องหรือภราดรภาพ (Fraternité) ดังจะได้กล่าวต่อไปในส่วนของ หน้าที่ของรัฐที่เรียกว่า “รัฐผู้สงเคราะห์” (Etat-Providence) ที่ปรีดีได้กล่าวในเชิง

Ref. code: 25595601032138UXP

สนับสนุนไว้ว่า *“ในทุกวันนี้เกือบจะกล่าวได้ว่าแทบทุกประเทศรัฐได้เข้าเกี่ยวข้องในทางเศรษฐกิจส่วนการเกี่ยวข้องมากหรือน้อยก็สุดแล้วแต่ความนิยมของประเทศนั้นๆ”*[33] แล้ว แสดงให้เห็นว่าปรีดีมีความนิยมรูปแบบหรือลักษณะของรัฐที่เป็นรัฐสวัสดิการสังคม ทั้งนี้ เรื่องในทางเศรษฐกิจนี้ได้กล่าวถึงมาแล้วในหัวข้อ “การศึกษากฎหมายในฝรั่งเศสกับทัศนะทางเศรษฐกิจ” ในบทที่ 1

2.3.3 ประชาธิปไตย

(1) นิยามและความหมายของประชาธิปไตย

นอกจากแนวความคิดเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยที่ปรากฏในคำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดีดังกล่าวแล้ว ผลงานของปรีดีในช่วงหลังก็ได้ปรากฏให้เห็นคำสอนในเรื่องดังกล่าวชัดเจนมากขึ้นตามยุคสมัย โดยปรีดีให้ความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย” ว่า หมายถึง “การปกครองโดยราษฎร” ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า “DEMOCRACY” ดังที่ประธานาธิบดีลินคอล์นได้ให้วิเคราะห์ศัพท์ไว้อย่างครบถ้วนว่าเป็นการปกครองที่ “The government of the people, by the people, for the people” แปลว่า “รัฐบาลของราษฎร, โดยราษฎร, เพื่อราษฎร”[34] ปรีดีอธิบายถึงรากศัพท์ของคำว่า “ประชาธิปไตย” ต่อไปว่า คำว่า “ประชาธิปไตย” มาจากคำไทย 2 คำประกอบกัน คือ คำว่า “ประชา” หมายถึง หมู่คนหรือปวงชน กับคำว่า “อธิปไตย” หมายถึง อำนาจสูงสุด คำว่า “ประชาธิปไตย” ตามรากศัพท์จึงหมายถึง “อำนาจสูงสุดของปวงชน” ดังนั้น “แบบการปกครองประชาธิปไตยจึงต้องถือมติปวงชนเป็นใหญ่” ส่วนคำภาษาอังกฤษ “DEMOCRACY” คำภาษาฝรั่งเศส “DÉMOCRATIE” หรือคำภาษาเยอรมัน “DEMOKRATIE” นั้นภาษาทั้งสามแผลงมาจากคำภาษากรีก “DEMOKRATIA” ซึ่งมาจากรากศัพท์ของคำว่า “DEMOS” แปลว่า “ปวงชน” (สมุหนามของปวงชนหรือราษฎรทั้งหลาย) ผสมกับคำว่า “KRATOS” แปลว่า อำนาจ และ “KRATEIN” แปลว่า การปกครอง รวมแล้วจึงมีความหมายว่า อำนาจสูงสุดของปวงชน การปกครองโดยมติของปวงชน[35]

---

[33] *เพิ่งอ้าง*, น. 289.

[34] ปรีดี พนมยงค์, “บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบอบประชาธิปไตย,” ใน แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์, จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552), น. 55-56.

[35] ปรีดี พนมยงค์, “ประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญเบื้องต้น กับการร่างรัฐธรรมนูญ,” ใน ผู้กำเนิดรัฐธรรมนูญไทย ปรีดี พนมยงค์ : ข้อเขียนและบทวิเคราะห์รัฐธรรมนูญสามฉบับแรก, จัดพิมพ์โดยโครงการจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส สำหรับเด็กและเยาวชน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : แม่คำผาง, 2553), 75.

Ref. code: 25595601032138UXP

ปรีดีได้อ้างอิงพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานและพจนานุกรมสำหรับนักเรียนของกระทรวงศึกษาธิการที่ได้ให้ความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย” ไว้ว่า “แบบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่” ไว้เช่นกัน ดังนั้น ปรีดีจึงสรุปว่า คำว่าประชาธิปไตยจึงมีความหมายเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้นอกจากความหมายที่ว่า *“แบบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่”* เพราะอำนาจสูงสุดเป็นของปวงชนซึ่งมีสิทธิกับหน้าที่ตามธรรมชาติของมนุษยชน ระบอบประชาธิปไตยนี้ปรีดีได้กล่าวไว้ในหลายที่ว่า เกิดขึ้นมาตามธรรมชาติพร้อมกับการมีมนุษยชาติในโลกนี้ ต่อมาระบบประชาธิปไตยปฐมกาลได้ถูกทำลายโดยระบบทาสและระบบศักดินา ปรีดีเห็นว่าการก่อกำเนิดรัฐธรรมนูญในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นเป็น การที่ปวงชนชาวไทยได้รับพระราชทานสิทธิประชาธิปไตยคืนมาจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ โดยคณะราษฎรเป็นผู้นำขอพระราชทาน[36] ณ จุดนี้สมควรตั้งเป็นข้อสังเกตเป็นเบื้องต้นถึงการก่อกำเนิดรัฐธรรมนูญในสยามไว้ว่า ยังมีแนวความคิดอย่างน้อยสองแนวความคิดที่เห็นไม่ตรงกันในประเทศไทย และยังมีการถกเถียงกันอยู่ว่า รัฐธรรมนูญฉบับแรกของสยามนั้น เกิดจากการพระราชทานโดยรัชกาลที่ 7 ฝ่ายเดียว หรือเกิดจากการตกลงกันของคณะราษฎรที่เป็นตัวแทนของราษฎรกับรัชกาลที่ 7 กันแน่ ซึ่งจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไปในบทที่ 3

ปรีดีอธิบายถึงสาเหตุที่ประชาธิปไตยต้องถือมติปวงชนเป็นใหญ่ก็เพื่อให้ราษฎรทั้งหลายที่ประกอบเป็นปวงชนนั้น ได้มีรัฐบาลของปวงชนซึ่งราษฎรเลือกตั้งขึ้นโดยตรงหรือโดยทางผู้แทนราษฎร จึงจะเป็นรัฐบาลที่กระทำการเพื่อประโยชน์ของราษฎรทั้งหลาย[37] ปรีดีเห็นว่าในชาติหนึ่งๆ นั้นประกอบด้วยชนที่มีฐานะและวิถีการดำรงชีวิตที่แตกต่างกันแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งคือ “อภิสิทธิ์ชน” ซึ่งเป็นคนจำนวนน้อยในชาติ กับอีกฝ่ายหนึ่งคือ “สามัญชน” ซึ่งเป็นคนจำนวนส่วนข้างมาก อภิสิทธิ์ชน ได้แก่ บุคคลที่มีฐานะพิเศษตามระบบศักดินาและเจ้าสมบัติสมัยใหม่ที่มีทุนยิ่งใหญ่มหาศาล เป็นจักรวรรดินิยมบรมธนานุภาพเหนือกว่านายทุนผู้รักชาติที่ทำมาหากินโดยสุจริต และยังหมายความถึงลูกสมุนที่ยอมตนเป็นเครื่องมือของอภิสิทธิ์ชนด้วย ปรีดีอธิบายโดยยกตัวอย่างเชิงเปรียบเทียบไว้ว่า หากตัวแทนของอภิสิทธิ์ชนได้เป็นวุฒิสมาชิกโดยไม่ต้องรับเลือกจากราษฎร อภิสิทธิ์ชนกับลูกสมุนก็สามารถผูกขาดอำนาจการปกครองไว้โดยเด็ดขาดตลอดกาล ชาติก็จะมีรัฐบาลของอภิสิทธิ์ชนตลอดกาลโดยแต่งตั้งจากอภิสิทธิ์ชนตลอดกาล เป็นรัฐบาลที่กระทำเพื่ออภิสิทธิ์ชนตลอดกาล ดังนั้น เพื่อประโยชน์ของราษฎรทั้งหลายที่ประกอบกันเป็นปวงชนและเพื่อประโยชน์ของชาติ แบบการปกครองประชาธิปไตยจึงต้องถือตามมติปวงชนเป็นใหญ่[38]

---

[36] *เพิ่งอ้าง*, น. 71-72.

[37] *เพิ่งอ้าง*, น. 75-76.

[38] *เพิ่งอ้าง*, น. 76.

Ref. code: 25595601032138UXP

ปรีดีอธิบายเพิ่มเติมว่า การที่ปวงชนจะมีความเป็นใหญ่ในการแสดงมติได้นั้น จำต้องมีสิทธิและหน้าที่ของมนุษยชนเสียก่อน สิทธิและหน้าที่ของมนุษยชนนี้เป็นสิทธิและหน้าที่ตามธรรมชาติของคนทุกคนที่เกิดมาเป็นมนุษย์ คือ สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคซึ่งมนุษย์จะต้องใช้พร้อมกันกับหน้าที่ โดยไม่ให้เกิดความเสียหายแก่เพื่อนมนุษย์อื่นและหมู่คนอื่นหรือปวงชนเป็นส่วนรวม ถ้าชนส่วนมากซึ่งเป็นสามัญชนถูกตัดสิทธิมนุษยชนโดยให้มีหน้าที่แต่อย่างเดียว สามัญชนนั้นก็มีลักษณะเป็นแต่เพียงทาสจึงไม่ใช่ประชาธิปไตย ถ้าสามัญชนมีสิทธิมนุษยชนอย่างเดียวโดยไม่มีหน้าที่มนุษยชนแบบการปกครองก็เกินขอบเขตของประชาธิปไตย[39] ทั้งนี้ ปรีดีเห็นว่าระบอบประชาธิปไตยนั้น หมายถึง ประชาธิปไตยอันมีระเบียบตามกฎหมายและศีลธรรม และความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ใช่ประชาธิปไตยอันไม่มีระเบียบ หรือประชาธิปไตยที่ไร้ศีลธรรม หรือในครั้งโบราณกาลเรียกว่า “การปกครองโดยสามัคคีธรรม” มิเช่นนั้นแล้วย่อมเรียกว่า “อนาธิปไตย” ที่มีแต่การใช้สิทธิเสรีภาพอันมีแต่จะให้เกิดความปั่นป่วน ความไม่สงบเรียบร้อย ความเสื่อมศีลธรรม[40]

(2) ประชาธิปไตยกับรัฐธรรมนูญ

สำหรับการปกครองระบอบประชาธิปไตยกับรัฐธรรมนูญนั้น ปรีดีชวนให้ตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ว่า มีผู้เข้าใจผิดว่าประเทศใดมีรัฐธรรมนูญประเทศก็มีการปกครองแบบประชาธิปไตย อันที่จริงนั้น รัฐธรรมนูญเป็นเพียงระเบียบการที่เขียนเป็นกฎหมายว่าประเทศหรือรัฐนั้นๆ ปกครองกันแบบใดเท่านั้น แทนที่จะปล่อยให้ผู้มีอำนาจการปกครองกระทำตามความพอใจของตนโดยไม่มีข้อกำหนดไว้

สำหรับปรีดีนั้น รัฐธรรมนูญแต่เพียงลำพังยังไม่เป็นการปกครองประชาธิปไตยเสมอไป ปรีดียกตัวอย่างให้เห็นว่าบางประเทศปกครองตามแบบเผด็จการก็มีรัฐธรรมนูญเผด็จการของตน เช่น ประเทศอิตาลีสมัยมุสโสลินีที่เป็นจอมเผด็จการก็มีรัฐธรรมนูญ ประเทศสเปนและโปรตุเกสสมัยที่ปกครองแบบเผด็จการ ก็มีกฎหมายซึ่งมีลักษณะเป็นรัฐธรรมนูญที่กำหนดระเบียบการปกครองประเทศทั้งสองนั้นตามแบบเผด็จการ รัฐบาลของจอมพลถนอมฯ จอมพลประภาสฯ ที่ปกครองตามแบบเผด็จการก็มีรัฐธรรมนูญที่เรียกว่า ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร ดังนั้น เราจะต้องพิจารณารายละเอียดในตัวบทของรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับ ถ้ารัฐธรรมนูญฉบับใดให้ถือมติปวงชนเป็น

---

[39] ปรีดี พนมยงค์, “ประชาธิปไตยเบื้องต้นสำหรับสามัญชน,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 34*, น. 349.

[40] ปรีดี พนมยงค์, “สุนทรพจน์ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) กล่าวทางวิทยุกระจายเสียง วันเสาร์ที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2479 ซึ่งเป็นวันบรรจบครบรอบปีที่ 4 แห่งระบอบรัฐธรรมนูญ,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 34*, น. 458.

Ref. code: 25595601032138UXP

ใหญ่และให้สิทธิมนุษยชนแก่ประชาชน รัฐธรรมนูญนั้นก็เป็นประชาธิปไตย ถ้ารัฐธรรมนูญฉบับใดถือตามความเห็นชอบของอภิสิทธิ์ชนและจำกัดสิทธิมนุษยชนที่ประชาชนพึงมีพึงได้ รัฐธรรมนูญนั้นก็ไม่ใช่ประชาธิปไตย[41] แต่แม้กระนั้นก็ตาม ปรีดีก็เห็นว่า บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญก็ไม่ควรกำหนดให้มีแนวนโยบายของรัฐให้เป็นแต่ในทางเสรีนิยมอย่างเดียว อันจะเป็นการขัดกับลัทธิประชาธิปไตยสมบูรณ์ของปวงชน เพราะถ้าเคารพปวงชนอย่างแท้จริงก็ต้องให้เสรีภาพแก่ปวงชนว่าจะสมัครใจใช้ลัทธิอะไร อันมีผลเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนที่นิยมลัทธิฝ่ายต่างๆ ได้เข้ามาต่อสู้กันโดยวิธีการทางรัฐสภาอย่างเสรี ดีกว่าวิธีทางอื่นนอกรัฐสภา[42]

2.3.4 การแสดงมติในการปกครองแบบประชาธิปไตยของปวงชน

การแสดงมติในการปกครองแบบประชาธิปไตยของปวงชนวิธีแรกคือ วิธีแสดงโดยตรง วิธีการแสดงมติในการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยตรงนี้ สมัยที่ปรีดีเขียนคำอธิบายกฎหมายปกครองปรีดีเรียกวิธีดังกล่าวว่า เป็นวิธีที่ราษฎรได้ใช้อำนาจสูงสุดเองโดยตรง ต่อมาปรีดีจึงเรียกว่า ประชามติ[43] โดยปรีดีให้ความหมายของประชามติว่า เป็นวิธีการที่ปวงชนออกเสียงโดยตรงในกิจการปกครองบ้านเมือง คือ การบัญญัติกฎหมาย (อำนาจนิติบัญญัติ) การแต่งตั้งและควบคุมรัฐบาล (อำนาจบริหาร) การแต่งตั้งตุลาการ (อำนาจตุลาการ) โดยปรีดียกตัวอย่างบ้านเมืองที่มีพลเมืองน้อย เช่น สักกะชนบท เมื่อครั้งพุทธกาลและนครเล็กนครน้อยในสมัยกรีกโบราณที่ประชาชนสามารถประชุมกันได้ทั่วถึงเพื่อออกเสียง[44] สำหรับประเทศที่มีพลเมืองจำนวนมากปรีดีเห็นว่า เป็นการยากลำบากที่จะจัดให้ประชาชนได้แสดงมติโดยวิธีการดังกล่าว จึงต้องใช้วิธีแสดงมติโดยผ่านผู้แทนซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือกตั้ง แม้กระนั้นก็ตามในบางประเทศก็ได้สงวนอำนาจของประชาชนในการแสดงมติโดยตรงหรือประชามติ ในเรื่องของกฎหมายหรือนโยบายที่มีความสำคัญ หรือการแต่งตั้งประมุขของประเทศไว้

วิธีต่อมา คือ วิธีแสดงมติโดยผ่านผู้แทนซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือกตั้ง[45] วิธีแสดงมติโดยผ่านผู้แทนซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งนี้ ปรีดีให้หมายความว่า ราษฎรในเขตหนึ่งๆ เลือกผู้แทนของตนให้

---

[41] *เพิ่งอ้าง,* น. 350.

[42] ปรีดี พนมยงค์, “ข้อเสนอของ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ต่อ ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ นายกรัฐมนตรี เรื่อง วิธีส่งเสริมให้ราษฎรสนใจประชาธิปไตย,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 34*, น. 186.

[43] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 35*, น. 79.

[44] *เพิ่งอ้าง*, น. 80.

[45] *เพิ่งอ้าง*, น. 80-81.

Ref. code: 25595601032138UXP

แสดงมติแทนตนในสภาผู้แทนราษฎรหรือในรัฐสภา เพื่อบัญญัติกฎหมาย ให้ความเห็นชอบในการแต่งตั้งถอดถอนหรือควบคุมรัฐบาล บัญญัติกฎหมายว่าด้วยการตั้งศาล และมีองค์กรในการแต่งตั้งถอดถอนตุลาการ วิธีแสดงมติโดยผ่านผู้แทนซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งนี้มี 2 รูปแบบ ได้แก่ ราษฎรเลือกผู้แทนโดยตรง และราษฎรเลือกผู้แทนโดยทางอ้อม ซึ่งแน่นอนว่าปรีดีย่อมนิยมวิธีแสดงมติโดยผ่านผู้แทนซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งผู้แทนโดยตรง ส่วนการเลือกผู้แทนโดยทางอ้อมนี้หมายถึง การที่ราษฎรเลือกตัวแทนให้ออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎรแทนตนชั้นหนึ่งก่อน แล้วผู้แทนจึงเลือกผู้แทนราษฎรอีกชั้นหนึ่ง เช่น ราษฎรเลือกผู้แทนตำบลก่อน จากนั้นผู้แทนตำบลที่ราษฎรเลือกมานั้นจะทำการเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีกชั้นหนึ่ง การเลือกผู้แทนโดยทางอ้อมนี้ปรีดีไม่ได้มีทัศนะที่รังเกียจแต่อย่างใด เพราะเป็นวิธีการที่มีความแตกต่างจากการแต่งตั้ง กล่าวคือ ปรีดีอธิบายไว้ว่าวิธีการเลือกตั้งโดยทางอ้อมนี้มีพื้นฐานมาจากการออกเสียงลงมติของราษฎรเอง ซึ่งต่างจากการแต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือสมาชิกวุฒิสภาโดยรัฐบาลหรือองคมนตรี

ในเรื่องผู้แทนที่มาจากการเลือกของราษฎรนี้ ปรีดีได้เสนอวิธีการที่ที่น่าสนใจไว้ว่า ให้อำนาจราษฎรที่เลือกตั้งผู้ขึ้นมานั้นสามารถควบคุมผู้แทนของตนได้โดยตรง เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า “Recall” ซึ่งแปลว่า “การเรียกตัวกลับคืน” หรือ “การถอดถอนผู้แทน” คือเมื่อราษฎรในเขตเลือกตั้งผู้แทนคนใดเห็นว่าผู้แทนของตนมีพฤติการณ์ที่ส่อให้เห็นว่าไม่ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ของตน ก็มีสิทธิในการรวบรวมกันประมาณร้อยละ 25 หรือกว่านั้นขึ้นไป ทำหนังสือยื่นต่อรัฐสภาหรือองค์การใดที่เหมาะสม เรียกตัวผู้นั้นกลับคืนให้หมดสมาชิกภาพไป[46] วิธีนี้เป็นวิธีที่ปรีดีเห็นว่าเป็นการป้องกันการขายตัวของผู้แทนได้ดีที่สุดวิธีหนึ่ง ดีกว่าการกำหนดให้ผู้แทนต้องสังกัดพรรคการเมือง ปรีดีเห็นว่า รัฐธรรมนูญที่ดีต้องไม่บังคับให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนปวงชนนั้นต้องสังกัดพรรคการเมือง เพราะเป็นเสรีภาพของผู้สมัครที่จะสังกัดพรรคหรือไม่สังกัดพรรค[47] เนื่องจากหากไม่ลงมติตามเสียงข้างมากของพรรค แล้วเสียงข้างมากของพรรคไล่ออกจากพรรค เขาก็เป็นผู้แทนอิสระต่อไปได้ แต่หากให้ผู้แทนสังกัดพรรคแล้ว ความเป็นสมาชิกพรรคอาจทำให้ผู้แทนราษฎรนั้นไม่อาจอาศัยความบริสุทธิ์ใจของตนต่อปวงชนเป็นใหญ่ยิ่งกว่าเสียงข้างมากในพรรค กลายเป็นทาสของพรรคที่ตนสังกัดไป เพราะถ้าไม่ลงมติตามเสียงข้างมากของพรรคก็จะถูกไล่ออกจากพรรคตนและต้องออกจากการเป็นผู้แทนราษฎร ทั้งยากที่จะสมัครเป็นสมาชิกพรรคอื่นได้[48]

---

[46] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 42*, น. 178.

[47] *เพิ่งอ้าง*, น. 180.

[48] ปรีดี พนมยงค์, ปรีดี พนมยงค์ วิจารณ์ร่างรัฐธรรมนูญ 2517, (กรุงเทพมหานคร : จงเจริญการพิมพ์, 2517), น. 16.

Ref. code: 25595601032138UXP

ปรีดีไม่เห็นด้วยและได้แสดงทัศนะไว้ในหลายครั้งหลายคราวถึงความรังเกียจอย่างยิ่งกับการได้มาซึ่งสมาชิกรัฐสภาโดยวิธีการแต่งตั้ง เพราะสมาชิกรัฐสภาที่มาจากวิธีการแต่งตั้งย่อมไม่ใช่ผู้แทนของปวงชน โดยอธิบายว่า ประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยสมาชิกรัฐสภาต้องมาจากการเลือกตั้ง ไม่ว่าสมาชิกรัฐสภาจะมีสภาเดียวหรือมีสองสภา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกรัฐสภาที่มีสองสภา คือ สภาผู้แทนราษฎรกับวุฒิสภานั้น สมาชิกทั้งสองประเภทต้องมาจากการเลือกตั้งโดยราษฎร ไม่ใช่รัฐบาลหรือองคมนตรีเป็นผู้เสนอประมุขของรัฐให้แต่งตั้ง โดยส่วนมากประเทศประชาธิปไตยที่มีวุฒิสภาด้วยนั้นจะใช้วิธีเลือกตั้งสองชั้น คือ ราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกสภาจังหวัดหรือสภามณฑลชั้นหนึ่งก่อนแล้วสมาชิกเหล่านั้นจะทำการเลือกตั้งวุฒิสมาชิกอีกครั้ง ปรีดีเห็นว่าวุฒิสมาชิกชนิดนี้จึงเป็นตัวแทนของราษฎร หากวุฒิสมาชิกมาจากการแต่งตั้ง เช่น การให้องคมนตรีทำบัญชีรายชื่อบุคคลจำนวนหนึ่งตามที่องคมนตรีเห็นสมควรแล้วส่งให้สภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้คัดเลือกให้เป็นวุฒิสมาชิกนั้น วุฒิสมาชิกที่มาจากวิธีดังกล่าวนี้ย่อมไม่ใช่ผู้แทนของปวงชน หากเป็นตัวแทนของอภิสิทธิ์ชนซึ่งเป็นคนจำนวนน้อยในชาติ เพราะสภาผู้แทนราษฎรจำต้องเลือกจากบัญชีรายชื่อขององคมนตรี ซึ่งเท่ากับเลือกจากตัวแทนขององคมนตรีนั่นเอง อันแสดงให้เห็นว่าไม่ใช่วิธีการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ถือปวงชนเป็นใหญ่[49] ดังนั้น หากสภานิติบัญญัติหรือรัฐสภาต้องการมีวุฒิสมาชิกด้วยแล้ว อย่างน้อยก็ควรมีวุฒิสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งโดยตัวแทนของราษฎร โดยอาจใช้วิธีการเลือกตั้งสองชั้นโดยสภาเทศบาลหรือสภาจังหวัด หรือมิฉะนั้นก็โดยสภาผู้แทนราษฎร โดยการให้โอกาสแก่ทุกคนที่มีคุณสมบัติเป็นผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นวุฒิสมาชิกได้โดยเปิดเผย และให้สภาผู้แทนราษฎรมีเวลาพอที่จะพิจารณาว่าผู้สมัครคนใดควรได้รับการเลือกตั้ง[50]

2.3.5 วิธีการเลือกตั้งผู้แทนปวงชน

ปรีดีเชื่อมโยงหลักความเสมอภาคของปวงชนชาวไทยเข้ากับสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ “ราษฎรคนหนึ่งก็ต้องมีสิทธิหนึ่งเสียงเสมอเหมือนกันทั่วราชอาณาจักร”[51] อันเป็นไปตามแบบการเลือกตั้งของประเทศอังกฤษที่ปรีดีถือว่าเป็นแม่แห่งแบบประชาธิปไตยทางรัฐสภาซึ่งใช้วิธีแบ่งเขตเลือกตั้ง 1 เขตต่อผู้แทนคนหนึ่ง วิธีการดังกล่าวนอกจากจะเป็นไปตามหลักความเสมอภาคของราษฎรแล้ว ยังทำให้ราษฎรและผู้สมัครรับเลือกตั้งสามารถทำความรู้จักกันได้ง่ายมากขึ้นด้วย[52]

---

[49] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 35*, น. 81.

[50] *เพิ่งอ้าง*, น. 84.

[51] ปรีดี พนมยงค์, “ประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญเบื้องต้น กับการร่างรัฐธรรมนูญ,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 34*, น. 270.

[52] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 42*, น. 180.

Ref. code: 25595601032138UXP

ปรีดีเห็นว่าวิธีการเลือกตั้งที่จะทำให้เกิดความเสมอภาคระหว่างประชาชนได้นั้น ต้องใช้วิธีการเลือกตั้งแบบ “แบ่งเขต” หมายความว่า แบ่งเขตจังหวัดที่มีพลเมืองมากออกเป็นเขตๆ เขตหนึ่งเลือกตั้งผู้แทนราษฎรได้ 1 คน[53] วิธีการดังกล่าวเป็นวิธีที่ใช้มาตั้งแต่การเลือกตั้งที่มีขึ้นหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง และเป็นวิธีการที่ใช้ตลอดมาจนกระทั่งการเลือกตั้ง ครั้งที่ 5 เมื่อวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2489 โดยอาศัยบทบัญญัติมาตรา 91 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ที่บัญญัติมีสาระสำคัญว่า *“...และให้ดำเนินการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนเพิ่มจำนวนขึ้นอีกโดยถือเกณฑ์จำนวนราษฎรหนึ่งแสนคนต่อสมาชิกสภาผู้แทนหนึ่งคน ถ้าในเขตจังหวัดใดมีจำนวนราษฎรตามผลการสำรวจสำมะโนครัวครั้งสุดท้ายเกินกว่าหนึ่งแสนคน ให้จังหวัดนั้นมีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งคนต่อจำนวนราษฎรทุกหนึ่งแสนคน เศษของหนึ่งแสนถ้าถึงกึ่งหรือกว่า ให้นับเป็นหนึ่งแสน...ให้มีการแบ่งเขตเลือกตั้งในจังหวัดหนึ่งหนึ่งซึ่งมีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนเพิ่มขึ้นกว่าหนึ่งคนให้มีราษฎรใกล้เคียงกันเท่าที่จะแบ่งได้”*

วิธีการเลือกตั้งแบบ “แบ่งเขต” นี้จะทำให้ผู้สมัครสามารถติดต่อทำความรู้จักกับผู้มีสิทธิออกเสียงได้เป็นส่วนมาก และผู้มีสิทธิออกเสียงก็สามารถพิจารณาคุณลักษณะของผู้สมัครได้ด้วย นอกจากนี้ การแบ่งเขตเลือกตั้งจะทำให้เขตเลือกตั้งไม่ใหญ่จนเกินไป และสามารถแยกหน่วยเลือกตั้งออกเป็นหลายๆ หน่วยเพื่อความสะดวกแก่การมาลงคะแนนเสียง ปรีดีเคยชี้แจงไว้ครั้งหนึ่งว่า *“การที่เมืองไทยมีหน่วยเลือกตั้งห่างไกลกันมากนั้นก็เป็นธรรมดาที่ราษฎรจะสละการทำมาหากินทั้งวันมาลงคะแนนได้อย่างไร จะมีก็แต่คนที่อยู่ไม่ห่างหน่วยเลือกตั้ง ฉะนั้น การที่ผู้ลงคะแนนที่แล้วๆ มาเป็นจำนวนน้อยนั้น จะชัดความผิดมาให้ราษฎรไม่ได้ คือ ทางราชการต้องจัดให้มีหน่วยเลือกตั้งให้มากขึ้น พอแก่การที่ราษฎรจะมาลงคะแนนได้โดยไม่เสียเวลาทำมาหากินทั้งวัน”*[54] โดยปรีดีเสนอว่า ควรจัดให้มีหน่วยเลือกตั้งทุกหมู่บ้านแทนที่จะมีหน่วยละตำบล

นอกจากนี้ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ราษฎรสนใจประชาธิปไตยปรีดียังเสนอให้รัฐ *“จ่ายค่าป่วยการให้ราษฎรที่มาลงคะแนน”* โดยกำหนดให้ผู้ที่มาลงคะแนนมีสิทธิได้รับค่าป่วยการจากรัฐบาลครั้งละ 10 บาท ซึ่งปรีดีเห็นว่าไม่น่าเสียดายเพราะเท่ากับเป็นการคืนเงินที่เก็บภาษีอากรมาจากราษฎรในวันเลือกตั้งนั่นเอง วิธีการนี้ยังจะเป็นการช่วยป้องกันมิให้ผู้สมัครเริ่มโกงการเลือกตั้งตั้งแต่ต้นโดยวิธีจ่ายค่าพาหนะเป็นสินน้ำใจให้ผู้มาลงคะแนนได้อีกด้วย[55]

---

[53] ปรีดี พนมยงค์, “สาส์นถึงรองนายกรัฐมนตรี,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 34*, น. 207.

[54] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 42*, น. 181.

[55] *เพิ่งอ้าง*, น. 182-183.

Ref. code: 25595601032138UXP

ส่วนวิธีการเลือกตั้งแบบ “รวมเขต” นั้น ปรีดีกล่าวในเชิงที่ไม่นิยมวิธีการดังกล่าว โดยวิธีการรวมเขตนี้กำหนดขึ้นครั้งแรกในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉะบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 หรือรัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่ม มาตรา 97 ที่บัญญัติว่า *“ในวาระเริ่มแรกให้ดำเนินการเลือกตั้งสมาชิกผู้แทน โดยถือเกณฑ์จำนวนราษฎรสองแสนคน ต่อสมาชิกผู้แทนหนึ่งคน ถ้าเขตจังหวัดใดมีจำนวนราษฎรตามผลสำรวจสำมะโนครัวครั้งสุดท้ายเกินกว่าสองแสนคน ให้จังหวัดนั้นมีจำนวนสมาชิกผู้แทนเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งคนต่อจำนวนราษฎรทุกสองแสนคน เศษของสองแสนคนถ้าถึงกึ่งหรือกว่าให้นับเป็นสองแสน และวิธีการเลือกตั้งให้ใช้วิธีรวมเขตจังหวัด”* ต่อมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 ก็รับมรดกวิธีนี้นำมาบัญญัติในมาตรา 86 ว่า *“...การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนให้ใช้วิธีลงคะแนนออกเสียงโดยตรงและลับ และวิธีรวมเขตจังหวัด”* สืบต่อมาจนกระทั่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2511 ก็รับวิธีการเลือกตั้งแบบรวมเขตเข้ามาอีก และในขณะที่ปรีดีเขียนข้อโต้แย้งวิธีการเลือกตั้งแบบดังกล่าวในปี พ.ศ. 2516 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญที่จะประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญฉบับ 2517 นั้น คณะกรรมาธิการร่างรัฐธรรมนูญในการประชุมครั้งที่ 16 ก็มีมติให้ใช้วิธีรวมเขตในการเลือกตั้ง โดยฝ่ายที่เห็นด้วยกับการรวมเขตให้เหตุผลไว้ว่า ถ้าใช้วิธีการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตจะทำให้ได้คน 2 จำพวก คือ พวกที่ประชาชนไม่ปรารถนาแต่มีเงินซื้อพรรคโดยไม่ต้องขอความนิยมจากประชาชน และพวกที่สอง คือ นักวิชาการศักดินาหรือขุนนางที่อยากเป็นผู้แทนแต่ไม่กล้าสู้หน้าประชาชน เป็นนักวิชาการขี้ขลาดที่เกาะชายกางเกงหัวหน้าพรรคเป็นการปล้นอำนาจประชาชนซึ่งถูกปล้นมา 40 ปีแล้ว คำพูดและข้อเขียนดังกล่าวนี้เป็นคำพูดที่ปรีดีเห็นว่ามีข้อขัดแย้งอยู่ภายในตัวเองของคำพูดและข้อเขียน ขัดต่อข้อเท็จจริงที่ประจักษ์และหลักวิชาสถิติประยุกต์ทางรัฐศาสตร์ซึ่งปรีดีได้ชี้แจงโต้แย้งไว้อย่างละเอียดในข้อเขียน“สาส์นถึงรองนายกรัฐมนตรี” เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2516[56] โดยปรีดีได้เตือนสติผู้ร่างรัฐธรรมนูญในครั้งนั้นว่า ต้องเชื่อว่าราษฎรมีสติปัญญาพอที่จะเลือกคนดี[57] เข้ามาเป็นผู้แทนของตน

2.3.6 รูปแบบองค์กรผู้แทนปวงชน

ปรีดีกล่าวในเชิงที่ไม่เห็นด้วยกับการที่รัฐธรรมนูญใดจะกำหนดให้รัฐสภามีทั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภา ปรีดีเห็นว่าราชอาณาจักรไทยควรมีสภาผู้แทนราษฎรแต่เพียงสภาเดียวเท่านั้น อย่างไรก็ตาม หากต้องมีสภาสูงแล้ว สมาชิกของสภาสูงอย่างน้อยก็ควรมาจากการเลือกตั้งโดยอ้อมของราษฎร และเหตุผลของการมีสภาสูงนั้นก็เพื่อทำหน้าที่ “ยับยั้ง” ร่างกฎหมายที่สภาผู้แทนราษฎรเสนอ โดยถือว่าสมาชิกสภาสูงเป็นผู้มีอายุมากกว่าสมาชิกสภาล่างจึงไตร่ตรอง

---

[56] ดูรายละเอียดใน ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 53*, น. 208-224.

[57] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 34*, น. 271.

Ref. code: 25595601032138UXP

รอบคอบไม่หุนหันพลันแล่น เพื่อให้สภาสูงช่วยกลั่นกรองร่างกฎหมายอันเป็นการ “ยับยั้ง” ประดุจห้ามล้อไม่ใช่เป็นการ “ถ่วง” เพราะถือว่ากฎหมายกำหนดอายุขั้นต่ำไว้น้อยกว่าวุฒิสมาชิก ทั้งนี้โดยคำนึงถึง “ดุลยภาพแห่งอำนาจ” ของระบบรัฐสภา ซึ่งในทางวิชาการประชาธิปไตยนั้น ไม่ปรากฏว่าภายในอำนาจนิติบัญญัติต้องมีการถ่วงอำนาจของสภาผู้แทนราษฎรโดยอภิสิทธิ์ชนแต่อย่างใด อนึ่งเนื่องจากกฎหมายไม่ได้กำหนดอายุขั้นสูงของผู้แทนราษฎรไว้ ในทางปฏิบัติสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหลายคนก็มีอายุสูงกว่าสมาชิกสภาสูง ดังนั้น ในหลายราชอาณาจักรในปัจจุบันจึงมีสมาชิกของรัฐสภาแต่เพียงประเภทเดียว คือ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้น ซึ่งมีสมาชิกคนหนุ่มกับคนสูงอายุร่วมงานกัน[58]

ปรีดีเห็นว่า การมีสภาเดียวที่มีทั้งสมาชิกเป็นคนหนุ่มและคนแก่นั้นก็สามารถทำให้การพิจารณาร่างกฎหมายมีประสิทธิภาพได้ โดยการยืดเวลาในการพิจารณาร่างกฎหมายวาระที่สามออกไป เพื่อให้สมาชิกได้มีเวลาในการช่วยกันตรึกตรองให้รอบคอบอีกชั้นหนึ่ง ส่วนรัฐธรรมนูญที่กำหนดให้มีสองสภานั้น ในการพิจารณาของสภาสูงจึงไม่ควรกำหนดระยะเวลาในการพิจารณาที่ยาวเกินไป เพราะจะเป็นการถ่วงมากกว่าการยับยั้ง เช่น ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 มาตรา 54 ที่กำหนดให้พฤฒสภาพิจารณากฎหมายโดยต้องลงมติภายในกำหนด 30 วัน แต่ถ้าเป็นพระราชบัญญัติการเงินต้องพิจารณาลงมติภายใน 15 วัน ซึ่งเป็นระยะเวลาที่เหมาะสมในการยับยั้งแล้ว ส่วนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 ที่ได้กำหนดไว้ในมาตรา 122 ว่าให้วุฒิสภาพิจารณาร่างพระราชบัญญัติให้เสร็จภายใน 60 วัน ส่วนพระราชบัญญัติการเงินให้แล้วเสร็จภายใน 30 วันนั้น มีผลเป็นการถ่วงมากกว่าการยับยั้ง นอกจากนี้ปรีดียังเห็นต่อไปว่า การให้อำนาจในการยับยั้งกฎหมายแก่วุฒิสภาเช่นนี้มีผลเป็นการตัดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการยับยั้งพระราชบัญญัติ[59] ที่เคยมีมานับแต่ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญฉบับแรก และฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ที่กำหนดให้มีสภาเดียวเลยทีเดียว

ด้วยเหตุผลทั้งหลายเหล่านี้ หลายราชอาณาจักรที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขจึงมีแนวโน้มไปในทางแนวทางที่มีสภาผู้แทนราษฎรสภาเดียว หรือหากยังคงให้มีสภาสูงก็กำหนดให้มีที่มาจากการให้ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมา[60] เพราะไม่เคยพบในทางตำราหรือการปฏิบัติของประเทศใดในโลกที่ถือว่าวุฒิสภาซึ่งสมาชิกเป็นโดยการแต่งตั้งนั้นเป็นระบอบประชาธิปไตย[61] ในประเทศไทยนั้นรัฐธรรมนูญสองฉบับแรกดังกล่าวโดยเฉพาะในรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ที่ปรีดีเห็นว่า

---

[58] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 35*, น. 82.

[59] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 42*, น. 188.

[60] *เพิ่งอ้าง*, น. 189.

[61] *เพิ่งอ้าง*, น. 164.

Ref. code: 25595601032138UXP

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ทรงโอนพระราชอำนาจมาให้ประชาชนเพื่อให้มีสภาเดียวอันถือว่าเป็น “สังคมสัญญา” ระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในฐานะทรงแทนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับปวงชนชาวไทย และทรงโอนด้วยความเต็มพระทัยมิได้ถูกบังคับหรือโดยเสียมิได้ที่จำต้องพระราชทาน[62] แต่อย่างใด

ส่วนรัฐธรรมนูญฉบับ 2489 ที่กำหนดให้มีสองสภานั้น ปรีดีกล่าวในเชิงไม่เห็นด้วยกับการให้มีสองสภามาแต่ต้น ที่ปรีดีต้องการนั้นคือให้มีสภาผู้แทนราษฎรแต่เพียงสภาเดียว โดยปรีดีเล่าไว้ว่า ตนเองเพียงแต่ทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายในขณะนั้นเท่านั้น กล่าวคือ ปรีดีในขณะที่ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในขณะนั้นและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ตามรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 เป็นผู้ริเริ่มให้เลิกบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 เนื่องจากเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่ควรจะได้เลิกบทเฉพาะกาลอันมีอยู่ในรัฐธรรมนูญนั้นและปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เพื่อให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น[63]

ปรีดีกล่าวถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในครั้งนั้นว่า ถ้ารัฐบาลในขณะนั้นได้ดำเนินการตามการริเริ่มดังที่ปรีดีกล่าวมา ประเทศไทยก็จะมีสภาผู้แทนราษฎรแต่สภาเดียว แต่เมื่อรัฐบาลของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ซึ่งได้ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเพื่อรวบรวมความเห็นและเรียบเรียงบทบัญญัติขึ้นเป็นร่างรัฐธรรมนูญแล้วเสนอมายังปรีดีซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในขณะนั้น ระหว่างนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จกลับกรุงเทพมหานครตามคำกราบบังคมทูลของปรีดีและรัฐบาล ปรีดีจึงพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งปรีดีเป็นรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดีจึงไม่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลนั้นแต่อย่างใด โดยร่างรัฐธรรมนูญที่รัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช และคณะกรรมการดังกล่าวได้ทำขึ้นนั้นกำหนดให้มีสองสภา ต่อมาเมื่อเสนอรัฐสภาเพื่อลงมติรับหลักการให้มีสองสภาแล้ว ปรีดีจึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานคณะกรรมาธิการ และทำหน้าที่ตามที่ได้รับแต่งตั้งในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญดังกล่าวตามที่สภาลงมติรับหลักการแล้วนั้น แม้ในระหว่างนั้นปรีดีจะได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นนายกรัฐมนตรี แต่ปรีดีก็เพียงแต่ทำหน้าที่ประธานคณะกรรมการ จนการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญแล้วเสร็จ และเสนอต่อสภาเพื่อพิจารณาจนสำเร็จบริบูรณ์เท่านั้น[64] ปรีดีจึงได้กล่าวสรุปย้ำไว้อย่างชัดเจนต่อมาว่าในเรื่องการกำหนดให้มีสภาเดียวนั้นปรีดีเห็นด้วยกับองค์การนักศึกษาในสมัยก่อนเหตุการณ์ 14

---

[62] *เพิ่งอ้าง*, น. 191.

[63] ดู คำปรารภของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489

[64] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 42*, น. 194-197.

Ref. code: 25595601032138UXP

ตุลาคม 2516 ที่องค์การนักศึกษาจัดให้มีร่างรัฐธรรมนูญ โดยเห็นควรกำหนดให้ราชอาณาจักรไทยมีสภาผู้แทนราษฎรแต่เพียงสภาเดียว[65]

อย่างไรก็ตาม ปรีดีก็ยังเห็นว่าหลักการของรัฐธรรมนูญฉบับ 2489 นั้น ก็ได้เคารพหลักประชาธิปไตยอยู่ เนื่องจากแม้จะมีสมาชิกรัฐสภาสองสภาแต่ราษฎรก็เป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนโดยตรง และเป็นผู้เลือกตั้งพฤฒสมาชิกโดยทางอ้อม (indirect) หรือการเลือกตั้งสองชั้น เพียงแต่ในระยะเริ่มแรกมีบทเฉพาะกาลที่ให้สภาผู้แทนราษฎรทั้งประเภทที่ 1 และประเภทที่ 2 ประกอบกันเป็นองค์การเลือกตั้ง ซึ่งถ้ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ใช้เพียง 3 ปี พฤฒสมาชิกก็ต้องออกไปครึ่งหนึ่ง โดยผู้ที่จะเป็นแทนในตำแหน่งว่างก็เป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมา และต่อมาอีกเพียง 3 ปี พฤฒสมาชิกก็เป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมาครบถ้วนบริบูรณ์[66]

2.3.7 อำมาตยาธิปไตย

ปรีดีให้ความหมายของคำว่า “อำมาตยาธิปไตย” ไว้ว่า เกิดจากการเอาคำว่า “อำมาตย์” สนธิกับคำว่า “อธิปไตย” โดยอ้างอิงกับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานที่ให้ความหมายของคำว่า “อำมาตย์” ไว้ว่าหมายถึง ข้าราชการ, ข้าเฝ้า, ที่ปรึกษา ดังนั้น คำว่า “อำมาตยาธิปไตย” ย่อมหมายถึง การปกครองโดยข้าราชการ, ข้าเฝ้า, ที่ปรึกษา ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งโดยพระองค์เองหรือโดยคำเสนอของรัฐบาลหรือองคมนตรีซึ่งเป็นที่ปรึกษาของพระองค์[67] ปรีดีชวนให้ตั้งข้อสังเกตและข้อพิจารณาถึงระบอบ “อำมาตยาธิปไตย” กับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่มี “บทถาวร และ “บทเฉพาะกาล” ว่า ต้องมีหลักในการพิจารณาว่าบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญฉบับต่างๆ นั้น เป็นบทเฉพาะกาลที่จะนำไปสู่บทถาวรที่เป็นประชาธิปไตยหรือเป็นบทเฉพาะกาลที่จะนำไปสู่อำมาตยาธิปไตย[68]

ทั้งนี้ คำว่า “เฉพาะกาล” นั้นหมายถึง ระยะเวลาชั่วคราวซึ่งเมื่อพ้นกำหนดนั้นแล้วก็เหลือแต่บทถาวรที่ใช้เป็นแบบการปกครองถาวรต่อไป ดังนั้น การที่จะพิจารณาว่ารัฐธรรมนูญใดเป็นประชาธิปไตยหรือไม่ นอกจากจะต้องพิจารณาบทเฉพาะกาลแล้ว ยังต้องพิจารณาบทถาวรด้วยว่าบทถาวรของรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับนั้น มีลักษณะเป็นประชาธิปไตยหรือไม่ ส่วนบทเฉพาะกาลที่เป็นเรื่องระยะหัวต่อระหว่างระบบเก่ากับระบบใหม่ ซึ่งย่อมมีส่วนที่เป็นระบบเก่าผสมอยู่กับระบบใหม่ใน

---

[65] *เพิ่งอ้าง*, น. 197.

[66] ดูมาตรา 24 และมาตรา 26 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489

[67] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 35*, น. 94-95.

[68] *เพิ่งอ้าง*, น. 97-98.

Ref. code: 25595601032138UXP

ชั่วระยะเวลาหนึ่ง[69] เท่านั้น โดยปรีดีได้ยกตัวอย่างรัฐธรรมนูญบางฉบับเพื่อวินิจฉัยว่า บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญฉบับใดบ้างที่มีลักษณะของอำมาตยาธิปไตย ดังนี้[70]

บทเฉพาะกาลที่นำไปสู่บทถาวรที่เป็นประชาธิปไตย เช่น พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 รัฐธรรมนูญฉบับนี้ปรีดีเห็นว่า ไม่ใช่อำมาตยาธิปไตย เนื่องจากตัวบทถาวรของรัฐธรรมนูญกำหนดไว้ว่า เมื่อสิ้นบทเฉพาะกาลแล้ว สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิกประเภทเดียว คือ ประเภทที่ราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งขึ้นมา[71] ส่วนบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ เป็นเรื่องชั่วคราวในระยะหัวต่อระหว่างระบบศักดินาที่เป็นมาหลายพันปี กับระบบประชาธิปไตยซึ่งเพิ่งเริ่มเกิดขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้ เพื่อประคับประคองระบบประชาธิปไตยให้ดำเนินก้าวหน้าต่อไปได้ โดยป้องกันไม่ให้ถูกแทรกซึมบั่นทอนจากระบบศักดินา

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ปรีดีเห็นว่าไม่ใช่อำมาตยาธิปไตยเช่นเดียวกัน เพราะมาตรา 16 อันเป็นบทถาวรบัญญัติไว้ว่า สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิกซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือกตั้ง ส่วนบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ปรีดีก็ให้เหตุผลว่าเป็นช่วงรอยต่อของระบอบดังกล่าวแล้ว ปรีดีให้เหตุผลต่อไปว่า รัฐธรรมนูญนี้ซึ่งมีทั้งบทถาวรและบทเฉพาะกาลนั้น อุดมการณ์ของบทเฉพาะกาลที่กำหนดให้มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ เป็นเรื่องของการช่วย “พยุง” ประชาธิปไตยให้อยู่ได้และก้าวหน้าต่อไป ไม่ใช่เป็นการเอาสมาชิกประเภทที่ 2 มา “ถ่วง” อำนาจสภาผู้แทนราษฎร[72]

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ปรีดีเห็นว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่ใช่อำมาตยาธิปไตย เพราะพฤฒสมาชิกและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมาจึงไม่ใช่อำมาตย์ นอกจากนี้มาตรา 24 กับมาตรา 29 ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็กำหนดไว้ว่าพฤฒสมาชิกและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องไม่เป็นข้าราชการไว้ด้วย สำหรับบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ที่กำหนดวิธีเลือกตั้งเป็นสมาชิกในวาระเริ่มแรกโดยองค์การเลือกตั้งซึ่งประกอบด้วยผู้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอยู่ในวันสุดท้ายก่อนใช้รัฐธรรมนูญ เพื่อให้มีพฤฒสภา

---

[69] *เพิ่งอ้าง*, น. 94.

[70] *เพิ่งอ้าง*, น. 95-96.

[71] มาตรา 10 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

[72] “คำแถลงประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม,” ใน นรนิติ เศรษฐบุตร, เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 (โดยสภาผู้แทนราษฎรชุดแรก), (นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, 2552), น. 23.

Ref. code: 25595601032138UXP

ขึ้นภายใน 15 วัน นับแต่วันประกาศใช้รัฐธรรมนูญ[73] แต่ทั้งนี้ เมื่อสิ้นวาระของพฤฒสมาชิกรุ่นแรกนี้แล้ว ราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งพฤฒสมาชิกโดยทางอ้อม[74] เหล่านี้เป็นต้น

สำหรับบทเฉพาะกาลที่นำไปสู่ระบบอำมาตยาธิปไตย[75] เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 (รัฐธรรมนูญใต้ตุ่ม) รัฐธรรมนูญฉบับนี้นอกจากจะเป็นโมฆะแล้ว ปรีดียังเห็นว่าเป็นรัฐธรรมนูญอำมาตยาธิปไตย เพราะวุฒิสมาชิกเป็นผู้ที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง[76] โดยรัฐบาลเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ สำหรับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 นั้น นอกจากจะเป็นโมฆะ[77] เพราะเป็นรัฐธรรมนูญที่ถือเอารัฐธรรมนูญใต้ตุ่มเป็นแม่บทแล้ว ปรีดียังเห็นว่าเป็นอำมาตยาธิปไตยครบถ้วนทั้งบทถาวรและบทเฉพาะกาลเช่นเดียวกัน เนื่องจากบทถาวรกำหนดให้วุฒิสมาชิกมาจากการแต่งตั้งของพระมหากษัตริย์โดยประธานองคมนตรีรับสนองพระบรมราชโองการ[78] และบทเฉพาะกาลได้ยกยอดวุฒิสมาชิกซึ่งได้รับแต่งตั้งนั้นจากฉบับใต้ตุ่มให้มาเป็นวุฒิสมาชิกตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้[79] ด้วย

ส่วนร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 ปรีดีเห็นว่า เป็นร่างรัฐธรรมนูญที่ได้ถือตามแม่บทของรัฐธรรมนูญฉบับ 2492 โดยกำหนดให้มีวุฒิสมาชิกซึ่งสภาผู้แทนราษฎรจำต้องเลือกจากบัญชีรายชื่อลับซึ่งคณะองคมนตรีจัดทำขึ้นนั้น ก็มีลักษณะเป็นร่างรัฐธรรมนูญอำมาตยาธิปไตยเช่นเดียวกัน ทั้งยังตกเป็นโมฆะด้วยเหตุที่ถือเอารัฐธรรมนูญฉบับ 2492 ที่เป็นโมฆะมาเป็นแม่บทอีกด้วย ทั้งนี้ ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 บทบัญญัติในมาตรา 107 ก็ได้คงความเป็นอำมาตยาธิปไตยไว้ โดยกำหนดให้วุฒิสภามาจากการแต่งตั้งของพระมหากษัตริย์โดยมีประธานองคมนตรีเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการเป็นต้น

---

[73] มาตรา 90 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489

[74] มาตรา 24 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489

[75] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 35*, น. 96-97, 99-100.

[76] มาตรา 33 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490

[77] ปรีดี พนมยงค์, ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : แม่คำผาง, 2553), น. 231.

[78] มาตรา 82 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492

[79] มาตรา 181 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492

Ref. code: 25595601032138UXP

2.3.8 เผด็จการ

(1) ความหมายและสาระสำคัญของเผด็จการ

คำว่า “เผด็จการ” มาจากการเอาคำว่า “เผด็จ” ซึ่งแผลงมาจากภาษาขอม “ผดาด” แปลว่า เด็ดขาดผสมเข้ากับคำว่า “การ” เป็นศัพท์ไทยว่า “เผด็จการ” ซึ่งต่อมาราชบัณฑิตยสถานได้รับเอาคำนี้บรรจุไว้ในพจนานุกรม โดยให้ความหมายว่า “การใช้อำนาจบริหารเด็ดขาด” ดังนั้น คำว่า “เผด็จการ” จึงตรงกันข้ามกับ “ประชาธิปไตย” ซึ่งหมายถึง การปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่[80]

คำไทย “เผด็จการ” จึงใช้ถ่ายทอดคำอังกฤษ “Dictatorship” หรือคำฝรั่งเศส “Dictature” ซึ่งแผลงมาจากภาษาละติน “Dictatura” แปลว่า อำนาจสั่งการเด็ดขาด ซึ่งเกิดขึ้นจากสมัยที่ชาวโรมันได้สถาปนาระบอบสาธารณรัฐขึ้น บางครั้งเกิดสงครามเป็นสถานการณ์ฉุกเฉิน จึงได้ตั้งหัวหน้าฝ่ายทหารมีอำนาจเด็ดขาดในการรักษาความสงบเรียบร้อยเป็นเวลาเพียงครั้งละ 6 เดือน บุคคลที่มีอำนาจเด็ดขาดนี้เรียกเป็นภาษาละตินว่า “ดิกตาเตอร์” (Dictator) ภาษาฝรั่งเศสแผลงเป็น “Dictateur” ภาษาอังกฤษ “Dictator”[81] ในพจนานุกรมภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสได้ให้คำที่มีความหมายเหมือนกัน (Synonym) กับคำว่า “Dictatorship” หรือ “Dictature” ไว้คือคำว่า “ฝ. Absolutisme, อ. Absolutism” ที่แปลเป็นไทยว่า “สมบูรณาญาสิทธิราชย์”, คำว่า “ฝ. Despotisme, อ. Despotism” ที่แปลเป็นไทยว่า “ทารุณราชย์” และคำว่า “ฝ. Tyrannie, อ. Tyranny” ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกัน[82]

โดยสาระแห่งความหมายของ “เผด็จการ” ดังกล่าวนั้น ระบอบเผด็จการเริ่มเกิดมีขึ้นเมื่อมีระบบทาสได้เข้ามาแทนที่ระบอบประชาธิปไตยปฐมกาลของมนุษยชาติแล้ว ผู้เป็นหัวหน้าสังคมถือว่าคนในสังคมเป็นทรัพย์สินของตนประดุจสัตว์พาหนะ เช่น วัว ควาย ช้าง ม้า ซึ่งหัวหน้าสังคมมีอำนาจบังคับให้ทำงานเพื่อตน และมีอำนาจเฆี่ยนตีเข่นฆ่าได้ ระบบปกครองสังคมทาสจึงเป็นระบอบเผด็จการชนิดทารุณโหดร้าย ต่อมาเจ้าทาสได้ผ่อนผันให้ทาสบางส่วน ประจำทำงานในที่ดินของเจ้าทาสเพื่อทำการเพาะปลูกในที่ดิน นำดอกผลที่ทำได้ส่งมอบมาเป็นบรรณาการหรือที่เรียกว่า “ส่งส่วย” ระบบ “ศักดินา” จึงเกิดขึ้น แต่แม้จะได้มีระบบศักดินาแล้วระบบทาสก็ยังไม่หมดสิ้นไปในทันใด คือ ยังเคียงคู่อยู่กับระบบศักดินามาอีกช้านาน แม้ในประเทศไทยรัชกาลที่ 5 ก็ได้ทรงประกาศยกเลิกทางนิตินัยไปเมื่อ ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) นี่เอง[83]

---

[80] ปรีดี พนมยงค์, “เราจะต่อต้านเผด็จการได้อย่างไร,” ใน *อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 35*, น. 384.

[81] *เพิ่งอ้าง*

[82] *เพิ่งอ้าง*, น. 387.

[83] *เพิ่งอ้าง*, น. 387.

Ref. code: 25595601032138UXP

สาระสำคัญของระบบทาสและศักดินา คือ เจ้าทาสและเจ้าศักดินาซึ่งเป็นคนจำนวนน้อยในสังคมมีอำนาจบังคับทาสและข้าไพร่ซึ่งเป็นราษฎรส่วนข้างมากของสังคมจำต้องปฏิบัติตามคำสั่งหรือ “สุรสีหนาท” ของเจ้าทาสและเจ้าศักดินา และจำต้องเชื่อฟังอย่างหลับหูหลับตา มิเช่นนั้นก็จะต้องถูกลงโทษตามอำเภอใจ เช่น ทรมาน กลั่นแกล้ง เฆี่ยนตี ให้อดอยาก เข่นฆ่า ระบบทาสและศักดินา จึงเป็นรากเหง้าของระบบเผด็จการที่ปกครองสังคมโดยวิธีการเช่นเดียวกันนั้น อาทิ ระบอบฟาสซิสต์ นาซี ระบอบเผด็จการทหาร[84]

ทรรศนะทาสและศักดินาได้ก่อให้เกิดความรู้สึกเหยียดหยามระหว่างมนุษย์ในสังคมเดียวกันด้วยคือ ฝ่ายเจ้าทาสและเจ้าศักดินาก็เหยียดหยามทาสและข้าไพร่ ว่าเป็นคนเลวทรามอยู่ในอยู่ในอันดับต่ำหรือวรรณะต่ำของสังคม ส่วนทาสและข้าไพร่จำพวกที่เป็นสมุนของเจ้าทาสและเจ้าศักดินา ก็พลอยมีความรู้สึกเหยียดหยามทาสและข้าไพร่ที่มิใช่สมุนของเจ้าทาสและเจ้าศักดินา ฝ่ายข้าไพร่ที่เป็นนายทุนศักดินาก็ทะนงตนว่าเป็นคนมั่งมีเหยียดหยามข้าไพร่ส่วนมากที่เป็นคนยากจน[85] จากพื้นฐานความรู้สึกนี้ภายในสังคมก็พัฒนาไปสู่ทรรศนะที่สังคมหนึ่ง ถือตนว่าใหญ่กว่าสังคมอื่นที่มีพลังน้อยกว่าและเหยียดหยามสังคมที่เป็นเมืองขึ้น หรือเมืองออกที่ต้องส่งบรรณาการ ทรรศนะคลั่งเชื้อชาติ (Racism) และคลั่งชาติ (Chauvinism) จึงเกิดขึ้น และแม้ระบบทาสและศักดินาจะเสื่อมสลายไปทางระบบเศรษฐกิจ การเมือง แต่ซากทรรศนะที่เกาะแน่นอยู่ในหมู่ชนใดที่ถ่ายทอดต่อๆ กันมาหลายชั่วคน ก็ยังคงมีอยู่เป็นเวลาอีกช้านานมากที่เป็นพลังต่อต้านระบอบประชาธิปไตย และพยายามที่จะฟื้นฟูระบบเผด็จการทาสและศักดินาในรูปสมบูรณาญาสิทธิราชย์เก่า หรือรูปที่ใช้ชื่อใหม่ เช่น เผด็จการฟาสซิสต์ นาซี เผด็จการทหาร ฯลฯ[86] ทั้งนี้ปรีดีได้กล่าวถึงการรัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ว่า เป็นการรัฐประหารที่ได้รับการเกื้อกูลสนับสนุนจากซากทรรศนะทาสและศักดินาที่ต้องการฟื้นระบบทาสและศักดินาดังกล่าว

(2) การลบล้างผลพวงของเผด็จการ

ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับระบอบเผด็จการที่ปรีดีได้กล่าวไว้ และน่าจะเกี่ยวข้องกับประเด็นทางกฎหมายอย่างมีนัยสำคัญสำหรับประเทศไทย ซึ่งเป็นประเทศที่มีการ “รัฐประหาร” เกิดขึ้นและมีการใช้กฎหมายละเมิดสิทธิมนุษยชนและพลเมืองอย่างรุนแรง[87] มากมาย

---

[84] *เพิ่งอ้าง*, น. 388.

[85] *เพิ่งอ้าง*, น. 392.

[86] *เพิ่งอ้าง*, น. 392-393.

[87] แม้ในขณะที่ผู้เขียนกำลังเขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้อยู่คือวันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2560 ประเทศไทยมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 แล้วตั้งแต่

Ref. code: 25595601032138UXP

ตลอดมา นับแต่การรัฐประหารครั้งแรกในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 นั่นคือ ปรีดีได้กล่าวถึงประเด็นที่ตนเห็นว่า ยังไม่มีผู้กล่าวถึงในสยามคือ ประเด็นการ “การลบล้างอิทธิพลและซากของเผด็จการนาซี” ซึ่งภาษาอังกฤษได้ตั้งขึ้นเป็นศัพท์ใหม่ว่า “ดีนาซิฟิเคชั่น”“Denazification” ภาษาฝรั่งเศสว่า “Dénazification” ภาษาเยอรมนีว่า “Entnazifizierung” คือ กระบวนการที่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศเยอรมนีได้กวาดล้างพวกนาซีออกจากตำแหน่งที่สำคัญ และอบรมนิสัยให้ชาวเยอรมันชำระซากทัศนะนาซีให้หมดไปมากที่สุด เพื่อประเทศเยอรมนีจะได้ปกครองตามระบอบประชาธิปไตย[88]

ต่อประเด็นนี้ ในปัจจุบันแนวคิดในการต้องการลบล้างอิทธิพลและซากเผด็จการดังที่ปรีดีกล่าวถึงนั้น ได้รับการพูดถึงและเป็นประเด็นถกเถียงในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นที่ “คณะนิติราษฎร์”[89] เสนอให้มีการ “ลบล้างผลพวงของรัฐประหาร 19 กันยายน 2549” ซึ่งคณะนิติราษฎร์มองว่า การรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ทำลายนิติรัฐ-ประชาธิปไตย และยังเป็นต้นเหตุของปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น คณะนิติราษฎร์จึงเสนอให้มีการลบล้างผลพวงของรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 ดังต่อไปนี้[90]

1. ประกาศให้รัฐประหาร 19 กันยายน 2549 และการกระทำใดๆ ที่มุ่งต่อผลในทางกฎหมายของคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ตั้งแต่วันที่ 19 กันยายน 2549 จนถึงวันที่ 30 กันยายน 2549 เสียเปล่าและถือว่าไม่เคยเกิดขึ้นและไม่เคยมีผลในทางกฎหมาย

วันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2560 แต่ปรากฏว่ามีการใช้อำนาจในลักษณะเผด็จการของคณะรัฐประหารที่มีชื่อว่า “คณะรักษาความสงบแห่งชาติ” (คสช.) ละเมิดสิทธิมนุษยชนและพลเมืองอย่างรุนแรงต่อเนื่องมากมายอยู่ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การใช้อำนาจตามมาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 ทั้งนี้ เพราะรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันนี้ กำหนดให้หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติและคณะรักษาความสงบแห่งชาติยังคงมีอำนาจตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 อยู่ และให้ถือว่าบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญดังกล่าว ในส่วนที่เกี่ยวกับอำนาจของหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ และคณะรักษาความสงบแห่งชาติยังคงมีผลใช้บังคับได้ต่อไป ตามนัยมาตรา 265 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 นั่นเอง

[88] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 80*, น. 426.

[89] ดูหลักการและความเป็นมาของคณะนิติราษฎร์ใน http://www.enlightened-jurists.org

[90] “แถลงการณ์คณะนิติราษฎร์ เนื่องในโอกาสครบรอบ 1 ปี นิติราษฎร์” สืบค้นเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2559, จาก http://www.enlightened-jurists.org/download/page/5

Ref. code: 25595601032138UXP

2. ประกาศให้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2549 มาตรา 36 และมาตรา 37 เสียเปล่าและถือว่าไม่เคยเกิดขึ้นและไม่เคยมีผลในทางกฎหมาย

3. ประกาศให้คำวินิจฉัยของคณะตุลาการรัฐธรรมนูญ คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ และคำพิพากษาของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่อาศัยอำนาจตามประกาศของคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) และคำวินิจฉัยของคณะตุลาการรัฐธรรมนูญ คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ และคำพิพากษาของศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ที่เป็นผลต่อเนื่องจากรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาคำวินิจฉัยและคำพิพากษาที่เกิดจากการเริ่มกระบวนการโดยคณะกรรมการตรวจสอบการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่รัฐ (คตส.) ซึ่งได้รับการแต่งตั้งโดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) เสียเปล่า และถือว่าไม่เคยเกิดขึ้นและไม่เคยมีผลในทางกฎหมาย

4. ประกาศให้เรื่องที่อยู่ในกระบวนพิจารณาในชั้นเจ้าหน้าที่ และเรื่องที่อยู่ในกระบวนพิจารณาในชั้นศาลที่เกิดจากการเริ่มเรื่องโดยคณะกรรมการตรวจสอบการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่รัฐ (คตส.) เป็นอันยุติลง

5. การประกาศความเสียเปล่าของบรรดาคำวินิจฉัยและคำพิพากษาตามข้อ 3 และการยุติลงของกระบวนการตามข้อ 4 ไม่ใช่เป็นการนิรโทษกรรมหรือการอภัยโทษหรือการล้างมลทินแก่บุคคลที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิด และไม่ใช่เป็นการลบล้างการกระทำทั้งหลายทั้งปวงของผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิด ดังนั้น หากจะเริ่มดำเนินคดีกับบุคคลดังกล่าวใหม่ก็สามารถกระทำไปตามกระบวนการทางกฎหมายปกติได้

6. เพื่อความชอบธรรมทางประชาธิปไตย คณะนิติราษฎร์เสนอให้นำข้อเสนอดังกล่าวข้างต้นไปจัดทำเป็นร่างรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมและนำไปให้ประชาชนออกเสียงประชามติ

เป็นที่น่าสนใจว่า สิ่งที่ปรีดีได้กล่าวไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2517 ถึงประเด็น การลบล้างอิทธิพลและซากของเผด็จการนาซี หรือ “ดีนาซิฟิเคชั่น”“Denazification” ที่ปรีดีเห็นว่า ยังไม่มีผู้กล่าวถึงในสยามมาก่อนนั้น ผ่านมาสี่สิบกว่าปีจึงมีการพูดถึงเป็นประเด็นออกสู่สาธารณะที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะการลบล้างผลพวงของการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระทำในลักษณะที่เป็นการ “รัฐประหาร” นี้ ปรีดีได้ให้ทัศนะที่เป็นการต่อต้านตลอดมานับแต่การทำรัฐประหารของ “คณะรัฐประหาร” ที่ใช้ชื่อว่า “คณะทหารแห่งชาติ” ในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ที่นำโดยพลโท ผิน ชุณหะวัณ นำกำลังทหารยึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาล พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นการรัฐประหารล้มล้างรัฐธรรมนูญเป็นครั้งแรก นั่นคือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับที่ปรีดีบอกว่าเป็น “รัฐธรรมนูญ

Ref. code: 25595601032138UXP

ประชาธิปไตยสมบูรณ์” แล้วสถาปนารัฐธรรมนูญชั่วคราวที่มีสมญานามว่า “รัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่ม” ที่ปรีดีเห็นว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่ตกเป็น “โมฆะ” และเป็นแม่แบบของรัฐธรรมนูญที่มีลักษณะเป็น “อำมาตยาธิปไตย” และส่งผลให้รัฐธรรมนูญฉบับ 2492 และฉบับต่อๆ มา อาทิ ฉบับ 2517 ที่ถือเอาฉบับ 2492 เป็นแม่บทนั้น เป็นรัฐธรรมนูญโมฆะ และเป็นรัฐธรรมนูญ “อำมาตยาธิปไตย” ตามไปด้วย

การที่ปรีดีได้เป็นผู้นำ “ขบวนการฟื้นฟูระบอบรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย สมบูรณ์ 26 กุมภาพันธ์ 2492” (ที่จะกล่าวถึงในบทที่ 3) แล้วล้มเหลวนั้น มีความเป็นไปได้ว่าการที่ปรีดีนำเสนอประเด็นเรื่อง การลบล้างอิทธิพลและซากของเผด็จการ นั้น ปรีดีอาจต้องการล้มล้างอิทธิพลและซากของเผด็จการที่มาจากการรัฐประหารครั้งนั้นเพื่อย้อนกลับไปสู่รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ ฉบับ 2489 ซึ่งเป็นฉบับสุดท้ายที่ได้สืบทอดเจตนารมณ์ของคณะราษฎรมานับแต่การอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั่นเอง ตรงกับที่วรเจตน์ ภาคีรัตน์ หนึ่งในสมาชิกคณะนิติราษฎร์ได้กล่าวไว้เมื่อครั้งมีคำถามว่า ทำไมถึงไม่เสนอลบล้างไปถึงการอภิวัฒน์ 2475 คือ ล้าง 24 มิถุนายน 2475 ไปด้วย ซึ่งวรเจตน์ ได้ให้คำตอบไปว่า ไม่สามารถทำแบบนั้นได้ เนื่องจาก การอภิวัฒน์ประชาธิปไตยเมื่อ 24 มิถุนายน 2475 ไม่ได้มีสถานะเป็นการรัฐประหารเพื่อล้มล้างรัฐบาล แล้วอยู่ต่อไปในระบอบเดิม แต่เป็นการเปลี่ยนระบอบแล้ววางหลักการใหม่ อย่างน้อย 3 หลักการ คือ หลักราชอาณาจักร หลักประชาธิปไตย และหลักนิติรัฐ เพราะฉะนั้น เมื่อมีการเสนอให้การลบล้างผลพวงของรัฐประหารนั้น อาจลบล้างได้ทุกครั้ง เริ่มจาก 19 กันยายน 2549 แล้วย้อนกลับไปจนถึงรัฐประหารของพลโท ผิน ชุณหะวัณ ในวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 เพียงแค่นั้น เพราะหากย้อนกลับไปถึงก่อนหน้านั้น ก็คือการย้อนกลับไปหาหลักของคณะราษฎรนั่นเอง ดังนั้น จึงไม่สามารถจะไปลบล้าง 24 มิถุนายน 2475 ได้ เพราะถ้าเกิดลบล้างไปก็จะเป็นการกลับไปสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งไม่ใช่เป้าหมายของการลบล้างผลพวงรัฐประหาร ที่ต้องการลบล้างการกระทำที่เป็นการฉีกรัฐธรรมนูญโดยไม่ชอบ[91]

---

[91] วรเจตน์ ภาคีรัตน์, “คณะราษฎรกับการเปลี่ยนแปลงด้านกฎหมาย,” ใน สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ และทิพย์พาพร ตันติสุนทร, จาก 100 ปี ร.ศ. 130 ถึง 80 ปี ประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันนโยบายศึกษา, 2557), น. 26-27.

Ref. code: 25595601032138UXP

2.4 “กฎหมาย” และ “การแบ่งแยกอำนาจรัฐ”

2.4.1 กฎหมาย

การให้นิยามคำว่า “กฎหมาย” ของปรีดีนั้น เมื่อมองในมุมมองทางนิติปรัชญาแล้วอาจกล่าวได้ว่าเป็นการให้นิยามความหมายไปในแนวทางของทฤษฎีปฏิฐานนิยมทางกฎหมาย (Legal Positivism) แบบดั้งเดิม ที่เน้นลักษณะภายนอกของสภาพบังคับของกฎหมายหรือเน้นที่ตัวบุคคลที่มีอำนาจออกกฎหมาย ที่ได้สรุปนิยามของกฎหมายได้สั้นๆ ว่า *“เป็นคำสั่งของรัฐาธิปัตย์ซึ่งมีบทลงโทษ”*[92] ดังที่ปรีดีอธิบายว่า

“คำว่า “กฎหมาย” มีทางที่วิเคราะห์ศัพท์ได้ 2 สถาน

สถานที่ 1 ตามความหมายอย่างแคบ คำว่ากฎหมาย หมายถึงคำสั่งคำบังคับของผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน (ซึ่งสุดแต่ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินหรือประเพณีการปกครองแผ่นดินจะได้กำหนดไว้เช่นในประเทศสยาม คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว)

สถานที่ 2 ตามความหมายอย่างกว้าง คำว่ากฎหมาย หมายความถึงหลักที่บุคคลจำต้องประพฤติตาม ถ้าไม่ประพฤติตามก็อาจจะต้องถูกบังคับให้ประพฤติตามหรืออาจจะต้องมีโทษซึ่งอาจเป็นโทษในทางอาญา ในทางแพ่ง ในทางปกครอง เหล่านี้เป็นต้น ดังนี้กฎหมายอาจเป็นคำสั่งคำบังคับซึ่งผู้มีอำนาจสูงสุดในแผ่นดินได้บัญญัติไว้ก็ได้ หรือผู้มีอำนาจในการออกคำสั่งบังคับได้บัญญัติไว้ก็ได้ เช่น กฎเสนาบดี ข้อบังคับเจ้าพนักงานและรวมทั้งหลักแห่งความประพฤติอื่นๆ ซึ่งมิได้ขีดเขียนไว้เป็นหลักอักษร แต่เมื่อใครไม่ประพฤติตามอาจมีผลดั่งกล่าวแล้ว เช่น จารีตประเพณี หลักกฎหมายทั่วไป”[93]

อย่างไรก็ตาม พึงตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ว่า การให้ความหมายของกฎหมายในความหมายอย่างแคบของปรีดีนั้น ปรีดีได้เปิดทางให้กับคำอธิบายของตนเองไว้ใน 2 แง่มุมด้วยกัน กล่าวคือ ความหมายที่กฎหมายเป็นคำสั่งคำบังคับของผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน ซึ่งสุดแต่ *“ประเพณีการปกครองแผ่นดิน”* จะได้กำหนดไว้ เช่น ในสยามที่ปกครองอย่างสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กฎหมายย่อมหมายถึง คำสั่งคำบังคับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ส่วนในอีกแง่มุมหนึ่งที่ปรีดีให้ความหมายของกฎหมายว่า กฎหมายเป็นคำสั่งคำบังคับของผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน ซึ่งสุดแต่ *“ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน”* จะได้กำหนดไว้ก็ได้ ในแง่มุมนี้หากพิจารณาให้ลึกซึ้งจะเห็นว่าปรีดีได้เปิดทางการอธิบายความหมายของกฎหมายของตนเองในขั้นต่อไปว่า นอกจาก

---

[92] จรัญ โฆษณานันท์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 21*, น. 37.

[93] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1,* น. 143.

Ref. code: 25595601032138UXP

ระบอบที่คำสั่งคำบังคับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นกฎหมายแล้ว ก็ยังมีระบอบอื่นที่ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินอันเป็นกฎหมายสูงสุดในแผ่นดิน จะกำหนดไว้ว่าผู้ใดจะเป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน ในการมีอำนาจกำหนดว่าสิ่งใดจะเป็นกฎหมายได้บ้าง เราจะพบต่อไปว่าในการอธิบายเรื่องการแบ่งแยกอำนาจที่ปรีดีอธิบายว่า การแบ่งอำนาจสูงสุดในประเทศออกเป็น 3 ประการนั้น อำนาจในบัญญัติกฎหมายก็คือ อำนาจนิติบัญญัติ ที่ได้มอบไว้แก่ *"สภาผู้แทนราษฎร"* ซึ่งอาจมีสภาเดียวหรือหลายสภานั่นเอง

2.4.2 การแบ่งแยกอำนาจรัฐ

อำนาจสูงสุดในประเทศนั้นปรีดีอธิบายว่า อาจแยกออกได้เป็น 3 ประการ คือ

"1. อำนาจในการบัญญัติกฎหมายหรือ อำนาจนีติบัญญัติ (Pouvoir Législatif)

2. อำนาจในการปฏิบัติตามกฎหมายหรืออำนาจบริหาร หรืออำนาจธุระการ (Pouvoir exécutif)

3. อำนาจในการวินิจฉัยกฎหมายหรือ อำนาจตุลาการ (Pouvoir Judiciaire)..."[94]

การแบ่งอำนาจสูงสุดในประเทศออกเป็น 3 ประการนั้น ปรีดีอธิบายเหตุผลไว้แต่เพียงว่า เนื่องจากในการบังคับความประพฤติของมนุษย์ที่รวบรวมกันอยู่เป็นประเทศย่อมต้องมีกฎหมาย ดังนั้น จะต้องมีผู้มีอำนาจในการที่จะบัญญัติกฎหมาย จะต้องมีอำนาจในการที่จะปฏิบัติหรือรักษาดูแลให้บุคคลกระทำตามกฎหมาย และถ้ามีปัญหาเกิดขึ้นในกฎหมายหรือในการปฏิบัติก็จะต้องมีการวินิจฉัยปัญหานั้นให้ลุล่วงไปได้เท่านั้น โดยไม่ได้อธิบายไปไกลถึงเหตุผลที่ต้องมีการแบ่งแยกองค์กรผู้ใช้อำนาจในแง่ของการต้องจำกัดการใช้อำนาจของผู้ปกครอง ให้อำนาจหนึ่งหยุดยั้งอำนาจอีกอำนาจหนึ่ง (Le pouvoir arrête le pouvoir) ไม่ให้อำนาจอยู่ในมือของบุคคลคนเดียวหรือเจ้าพนักงานคณะเดียว[95] อันจะทำให้มีอำนาจมากจนเกินไปจนเป็นอันตรายต่อสิทธิและเสรีภาพของราษฎรแต่อย่างใด

ในเรื่องนี้ปรีดีอธิบายโดยยกตัวอย่างแต่เพียงว่า *"...อำนาจนีติบัญญัติและอำนาจตุลาการนั้น ตามลัทธิกฎหมายฝรั่งเศสยอมแยกออกจากอำนาจบริหารหรือธุระการ เพราะถ้าจะให้รวมกันอยู่แล้ว ในการปกครองอาจจะนำมาซึ่งความไม่ยุติธรรมได้"*[96] และอธิบายต่อไปว่า อำนาจทั้งสามนี้ บางประเทศได้แยกมอบไว้แก่บุคคลหรือคณะบุคคลต่างหากจากกัน เช่น อำนาจนิติบัญญัติ

---

[94] *เพิ่งอ้าง,* น. 144.

[95] หยุด แสงอุทัย, หลักรัฐธรรมนูญทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, 2538), น. 92-93.

[96] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 144.

Ref. code: 25595601032138UXP

มอบไว้แก่สภาผู้แทนราษฎรซึ่งอาจมีสภาเดียวหรือหลายสภา ส่วนอำนาจบริหารมอบไว้แก่ผู้เป็นหัวหน้าประเทศซึ่งอาจเป็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประธานาธิบดี หรือคณะกรรมการบริหาร และอำนาจตุลาการนั้นมอบไว้แก่ศาล แต่ในบางประเทศอำนาจอันสูงสุดทั้งหลายนี้ได้มอบไว้แก่บุคคลเดียว คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยปรีดียกตัวอย่างสยามในขณะนั้นว่าเป็นประเทศที่อำนาจอันสูงสุดทั้งหลายนี้ได้มอบไว้แก่บุคคลเดียว คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า การที่ปรีดีได้อธิบายต่อไปว่า ถัดจากพระองค์ลงไปก็มีทบวงการเมืองต่างๆ ซึ่งได้รับมอบหมายจากพระองค์ให้ใช้อำนาจเหล่านี้ และสรุปว่า การแบ่งแยกอำนาจในประเทศสยามก็อาจมีได้ในระวางทบวงการเมืองต่างๆ ซึ่งได้รับมอบอำนาจจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยปรีดีได้ขอให้นักศึกษาดูพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการเปิดประชุมรัฐมนตรีสภา เมื่อวันที่ 14 มกราคม ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437) ในส่วนที่กล่าวว่า

“...ในส่วนราชกิจที่จะกระทำให้สำเร็จตามกฎหมาย (บริหาร) นี้ก็ดี ฤาในส่วนราชกิจที่จะพิจารณาคดีความนี้ก็ดี (ตุลาการ) เราก็มีเสนาบดี ข้าหลวง ผู้ว่าราชการเมือง และข้าราชการทั้งหลายฝ่ายธุรการอยู่ส่วนหนึ่ง กับเราก็มีผู้พิพากษาตระลาการ แลข้าราชการทั้งหลาย ฝ่ายตระลาการอยู่อีกส่วนหนึ่ง เป็นผู้ซึ่งทั้งหมดด้วยกัน อันจำเป็นต้องกระทำการแทนตัวเรา แลเป็นผู้รับผิดแลชอบต่อเราด้วย แต่ส่วนราชกิจที่จะคิดทำกฎหมาย (นีติบัญญัติ) นั้น ตั้งแต่เวลาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินหยุดไม่ได้กระทำการมาแล้ว ก็ไม่ได้มีพนักงานจัดไว้เป็นกรมสำหรับช่วยกันทำการส่วนนี้ การอันจะช่วยกันทำส่วนนี้นั้นแลที่เรามุ่งหมายท่านทั้งหลายอยู่ (คือ สมาชิกแห่งรัฐมนตรีสภา)...” ที่ปรีดีเห็นว่า *“ส่อให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้ทรงทราบถึงการแบ่งแยกพระราชอำนาจมอบไว้แก่บุคคลหรือคณะบุคคลต่างหากจากกัน”* [97] นั้น

ในประเด็นนี้ผู้เขียนเห็นว่า การที่ปรีดีสรุปคำอธิบายส่วนนี้ว่า สยามในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์อาจมีการแบ่งแยกอำนาจได้ในทบวงการต่างๆ ซึ่งได้รับมอบอำนาจจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และได้กระทำการแทนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รวมถึงต้องรับผิดชอบต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น มีข้อควรพิจารณาอยู่ว่าเป็นการอธิบายที่ตรงกับการอธิบายหลักการแบ่งแยกอำนาจตามหลักกฎหมายมหาชนสมัยใหม่หรือไม่ เนื่องจาก ความหมายของการแบ่งแยกอำนาจตามคำอธิบายของกฎหมายมหาชนสมัยใหม่นั้น เป็นเรื่องของการแบ่งแยกองค์กรผู้ใช้อำนาจรัฐเพื่อเป็นมาตรการควบคุมมิให้มีการใช้อำนาจในทางที่ผิด (abuse of power) โดยแบ่งแยกประเภทของอำนาจเป็น 3 ฝ่าย ดังที่ปรีดีได้แบ่งแยกไว้ในตอนต้นนั่นเอง การแบ่งแยกอำนาจนี้นอกจากจะแบ่งแยกประเภทของอำนาจแล้ว ยังต้องจัดให้มีผู้ใช้อำนาจแต่ละประเภทแยกออกจากกัน

---

[97] *เพิ่งอ้าง,* น. 170.

Ref. code: 25595601032138UXP

ด้วย ทั้งนี้ ก็เพื่อให้มีการตรวจสอบและถ่วงดุลซึ่งกันและกัน (checks and balances) หลักการแบ่งแยกอำนาจดังกล่าวเป็นหลักการใหญ่ ที่จำเป็นต้องมีในระบบประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญสมัยใหม่ที่เป็นประชาธิปไตย อันจะต้องกำหนดให้จัดโครงสร้างของรัฐธรรมนูญเป็นไปตามหลักการแบ่งแยกอำนาจ[98]

ขณะที่การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พระบรมเดชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินเป็นที่ล้นที่พ้น ไม่มีข้อใดสิ่งอันใดหรือผู้ใดจะเป็นผู้บังคับขัดขวางได้[99] นั้น องค์กรของรัฐทั้งหลายเป็นแต่เพียงผู้รับมอบภารกิจจากพระมหากษัตริย์และปฏิบัติการดุจแขนขาของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงอำนาจอธิปไตยที่แท้จริงและสูงสุดองค์เดียวเท่านั้น การมอบภารกิจให้องค์กรหรือบุคคลต่างๆ ไปปฏิบัติการก็เพื่อให้บรรลุภารกิจของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มิได้มีความมุ่งหมายในการจำกัดการใช้อำนาจอธิปไตยของพระมหากษัตริย์แต่อย่างใดเลย แต่ทั้งนี้ต้องไม่ลืมว่า การเขียนคำอธิบายของปรีดีในลักษณะดังกล่าว เป็นการเขียนในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่อยู่บนข้อจำกัดว่าต้องละเว้นการกล่าวถึงหลักการบางอย่างที่อาจกระเทือนต่อผู้ทรงอำนาจในขณะนั้น

2.5 กฎหมายรัฐธรรมนูญ (กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน) (Droit constitutionnel)

"ในระบอบรัฐธรรมนูญ...รัฐบาลจะทำอะไรได้ก็ต่อเมื่อกฎหมายให้อำนาจไว้ รัฐบาลหรือใครๆ จะทำอะไรตามใจของตน โดยที่กฎหมายไม่ให้อำนาจนั้นไม่ได้ การกระทำโดยมีกฎหมายเป็นการกระทำด้วยความยินยอมของประชาชนซึ่งมีผู้แทนอยู่ในสภา สมกับที่รัฐธรรมนูญได้ให้สิทธิและเสรีภาพไว้"[100]

---

[98] สมยศ เชื้อไทย, หลักกฎหมายมหาชนเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, 2550), น. 142.

[99] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และขัตติยา กรรณสูต, บรรณาธิการ, เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2417 – 2477, (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษย์ศาสตร์, 2518), น. 124.

[100] ปรีดี พนมยงค์, "ปาฐกถาเรื่อง "สองปีล่วงมาแล้ว" หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) กล่าวทางวิทยุกระจายเสียง ในคืนวันพุธที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2477," ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 34*, น. 436.

Ref. code: 25595601032138UXP

"รัฐธรรมนูญเป็นธรรมะอันสูงสุดแห่งการที่ประชาชนชาวสยามจะดำรงคงอยู่ได้เป็นประเทศเอกราช ท่านที่ปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญคือท่านที่ปฏิบัติตามธรรมะ..."[101]

2.5.1 ความหมายของกฎหมายรัฐธรรมนูญ

ในคราวที่ปรีดีเขียนคำอธิบายกฎหมายปกครอง ปรีดีกล่าวรัฐธรรมนูญโดยใช้คำว่า *"กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน"* ซึ่ง ปรีดีอธิบายโดยให้พิจารณาถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างกฎหมายปกครองกับกฎหมายรัฐธรรมนูญ หรือที่ปรีดีเรียกว่า กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน นั่นเอง ว่า *"กฎหมายปกครองนั้นต่างกับ กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน (Droit constitutionnel) กล่าวคือ กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดินเป็นกฎหมายที่บัญญัติถึงระเบียบแห่งอำนาจสูงสุดในแผ่นดินทั้งหลาย และวิธีดำเนินการทั่วไปแห่งอำนาจเหล่านี้ หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า กฎหมายธรรมนูญการปกครองวางหลักทั่วไปแห่งอำนาจสูงสุดในประเทศ และกฎหมายปกครองจำแนกระเบียบแห่งอำนาจบริหารหรือ อำนาจธุรการให้พิสดารออกไป และว่าด้วยการใช้อำนาจนี้ แต่อย่างไรก็ตาม กฎหมายทั้งสองนี้ก็เป็นสาขาอันแยกมาจากกฎหมายมหาชนด้วยกัน เหตุฉะนี้ในบางเรื่องจึงแยกออกจากกันให้เด็ดขาดไม่ได้..."*[102]

เมื่อพิจารณาจากคำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดีที่ได้อธิบายถึงกฎหมายที่บัญญัติถึงระเบียบแห่งอำนาจสูงสุดในแผ่นดินทั้งหลาย และวิธีดำเนินการทั่วไปแห่งอำนาจเหล่านี้แล้ว ในความหมายปัจจุบันกฎหมายดังกล่าวก็คือ กฎหมายรัฐธรรมนูญนั่นเอง ณ ที่นี้ ทำให้เราได้เห็นจุดเริ่มต้นของการบัญญัติศัพท์ *"รัฐธรรมนูญ"* ที่เราได้ใช้กันอยู่ในปัจจุบันว่า ว่ามีที่มาอย่างไร กล่าวคือ ในขณะนั้นปรีดีแปลคำว่า *"Droit constitutionnel"* จากภาษาฝรั่งเศสว่า *"กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน"* ซึ่งคำว่า Droit constitutionnel ในภาษาฝรั่งเศสก็คือ กฎหมายรัฐธรรมนูญในภาษาไทยปัจจุบันนั่นเอง ด้วยความที่ปรีดีเป็นนักกฎหมายที่จบจากฝรั่งเศสจึงใช้คำว่า Droit constitutionnel แปลคำว่ากฎหมายรัฐธรรมนูญในภาษาไทยปัจจุบัน เพียงแต่ในขณะนั้นยังไม่มีผู้ใดคิดศัพท์คำว่า *"รัฐธรรมนูญ"* ขึ้นมาใช้ ดังนั้น ปรีดีจึงคิดคำว่า "กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน" ขึ้นมาใช้ในขณะที่เขียนคำอธิบายกฎหมายปกครองนี้

ปรีดีอธิบายในภายหลังถึงเหตุที่เลือกใช้คำว่าธรรมนูญการปกครองแผ่นดินว่าเป็นศัพท์ที่ปรากฏอยู่แล้วในภาษาไทยตั้งแต่สมัยพระเอกาทศรถ ที่ทรงใช้คำว่า "ธรรมนูน" โดยแผลงมาจากภาษาบาลี "ธมฺมานุญโญ" ตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 ทรงแผลงคำบาลีนั้นว่า "พระธรรมนูญ" และในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ทรงใช้คำว่า "ธรรมนูญ" ประกอบกับคำว่า

---

[101] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 40*, น. 456.

[102] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 145.

Ref. code: 25595601032138UXP

“ศาล” ใช้ในความหมายของกฎหมายจัดองค์กรของศาล เช่น พระธรรมนูญศาลหัวเมือง พระธรรมนูญศาลทหารบก พระธรรมนูญศาลทหารเรือ และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ปรีดีจึงนำมาใช้ประกอบกับคำว่า “การปกครองแผ่นดิน” เพื่อให้ราษฎรเข้าใจได้ง่ายๆ ว่า *“กฎหมายว่าด้วยระเบียบการปกครองแผ่นดิน*[103]

เมื่อปรีดีร่างกฎหมายว่าด้วยการปกครองแผ่นดินฉบับแรกของสยาม ปรีดีเลือกใช้คำว่า “ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม” และเพื่อแสดงความเป็นกฎหมายฉบับหนึ่งในระบบกฎหมายว่าด้วยระเบียบการปกครองแผ่นดินสยาม ปรีดีจึงใส่คำว่า “พระราชบัญญัติ” ลงไปตามลักษณะการเรียกกฎหมายฉบับใดฉบับหนึ่งในสมัยนั้น รัฐธรรมนูญฉบับแรกจึงมีชื่อว่า *“พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พุทธศักราช 2475”* [104] ส่วนคำว่า “ชั่วคราว” นี้เป็นคำที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เติมเข้ามาในภายหลังในวันที่ทรงลงพระนามาภิไธยประกาศใช้กลายเป็น *“พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม (ชั่วคราว) พุทธศักราช 2475”* ส่วนคำว่า “รัฐธรรมนูญ” นั้น ปรีดีอธิบายไว้ว่า กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ขณะยังทรงพระอิสริยยศ “หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร” ได้เสนอผ่านหนังสือพิมพ์ประชาชาติในเวลานั้นว่า คำว่าธรรมนูญการปกครองแผ่นดินเป็นคำที่ยาวเกินไป สมควรใช้คำว่า “รัฐธรรมนูญ” ขึ้นใช้แทน คณะอนุกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ก็เห็นด้วย ดังนั้น จึงแก้คำว่า “ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน” ในต้นร่างและใช้คำว่า “รัฐธรรมนูญ” แทน[105] รัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 จึงถูกเรียกว่า “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม”

อันที่จริงคำว่า “รัฐธรรมนูญ” นั้น ได้ปรากฏให้เห็นในงานเขียนของปรีดีมาก่อนหน้านั้นแล้ว กล่าวคือ สมัยที่ปรีดีเขียนคำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล เมื่อปี พ.ศ. 2474 คำว่า “รัฐธรรมนูญ” ปรากฏขึ้นตอนที่ปรีดีอธิบายถึงปัญหาว่า กฎหมายระหว่างประเทศเป็นส่วนหนึ่งแห่งกฎหมายภายในประเทศหรือไม่? ซึ่งกฎหมายภายในนั้นปรีดีกล่าวถึงกฎหมายมหาชนที่เป็น

---

[103] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 27*, น. 6.

[104] มีผู้วิเคราะห์ไว้ว่า การที่รัฐธรรมนูญฉบับแรกเรียกชื่อว่า “พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน” นั้น เนื่องจาก รัฐธรรมนูญฉบับแรกถือว่ารัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายชนิดเดียวกับพระราชบัญญัติ หรือถือว่าเป็นพระราชบัญญัติชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นแนวคิดแบบคนอังกฤษที่ถือว่า มติหรือการกระทำของรัฐสภา (An Act of Parliament) มีศักดิ์ศรีเท่ากับรัฐธรรมนูญ ดู อมร รักษาสัตย์, “รัฐธรรมนูญสามฉบับแรก วิวัฒนาการของแนวคิดประชาธิปไตยสมัย ดร. ปรีดี พนมยงค์,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 35*, น. 133.

[105] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 27*, น. 5.

Ref. code: 25595601032138UXP

สาขาใหญ่สาขาหนึ่งของกฎหมายภายใน โดยปรีดีกล่าวว่า *“กฎหมายมหาชนนี้ยังแยกออกเป็นต้นว่า กฎหมายลักษณะอาชญา กฎหมายปกครอง กฎหมาย<u>รัฐธรรมนูญ</u>”*[106] และ *“กฎหมายระหว่างประเทศเป็นส่วนหนึ่งแห่งกฎหมายภายในแผนกธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน (<u>รัฐธรรมนูญ</u>) ทั้งนี้หมายความว่าประเทศจะออกกฎหมายให้ขัดต่อกฎหมายระหว่างประเทศไม่ได้ ส่วนการปกครองจะจัดอย่างไรก็ได้ การออกกฎหมายย่อมเป็นส่วนหนึ่งแห่งธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน (ให้ดู<u>รัฐธรรมนูญ</u>แห่งราชอาณาจักรเยอรมัน)”*[107] ดังนั้น ผู้เขียนจึงสันนิษฐานว่า คำว่า “รัฐธรรมนูญ” อาจมีการใช้อยู่บ้างแล้วในวงการกฎหมายของสยามในขณะนั้น เพียงแต่อาจปรากฏในทางวิชาการ โดยที่ยังไม่มีการใช้คำดังกล่าวในการบัญญัติกฎหมาย ทั้งนี้ ตามสภาพสังคมที่ยังปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อยู่

ต่อมาภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปรีดีมีงานเขียนเกี่ยวกับทฤษฎีรัฐธรรมนูญเพิ่มขึ้น โดยอธิบายว่า คำว่า “รัฐธรรมนูญ” ประกอบด้วยคำว่า “รัฐ” หมายถึง บ้านเมืองหรือแผ่นดิน กับคำว่า “ธรรมนูญ” หมายถึง บทกฎหมายว่าด้วยระเบียบการ ดังนั้น ปรีดีจึงให้ความหมายของรัฐธรรมนูญว่า “กฎหมายว่าด้วยระเบียบการปกครองแผ่นดินหรือรัฐ”[108] และเป็นกฎหมายที่เป็นแม่บทสูงสุดของกฎหมายทั้งหลาย[109] พระราชบัญญัติและบทกฎหมายใดที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญจึงเป็น “โมฆะ”[110]

2.5.2 รูปแบบของกฎหมายรัฐธรรมนูญ

ปรีดีอธิบายไว้ว่า “กฎหมายรัฐธรรมนูญ” (Constitutional Law) มิได้มีเพียงตัวบท “รัฐธรรมนูญ” (Constitution) ที่ขีดเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น หากยังรวมถึง “ธรรมเนียมประเพณีรัฐธรรมนูญ” (Constitutional Customs) ที่ไม่ได้ขีดเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรด้วย[111]

---

[106] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), “คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 321. ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน

[107] *เพิ่งอ้าง*, น. 321-322.

[108] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 35*, น. 85. และปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 39*, น. 350.

[109] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 35*, น. 100.

[110] *เพิ่งอ้าง*, น. 87.

[111] *เพิ่งอ้าง*, น. 85-86.

Ref. code: 25595601032138UXP

(1) รัฐธรรมนูญที่ขีดเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร

ปรีดีอธิบายว่า รัฐธรรมนูญที่ขีดเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร (Written Constitution) นั้น มิได้มีเพียงกฎหมายที่ระบุชื่อว่า “รัฐธรรมนูญ” หรือ “ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน หรือรัฐ” เท่านั้น แต่ยังหมายถึง ข้อความที่ขีดเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งมีลักษณะเป็นระเบียบการปกครองรัฐและการให้สิทธิแก่พลเมืองด้วย เช่น

(ก) กฎบัตร (Charter, Chartre, Charta) ดังที่กฎหมายรัฐธรรมนูญอังกฤษถือว่า “กฎบัตรใหญ่” (Magna Carta) ค.ศ. 1215 ที่ให้ประกันเสรีภาพบางประการแก่พลเมืองอังกฤษนั้น เป็นแม่บทสำคัญของกฎหมายรัฐธรรมนูญอังกฤษ เป็นต้น[112]

(ข) ปฏิญญา (Declaration) ชนิดที่เป็นหลักสำคัญของสิทธิประชาธิปไตยซึ่งระบบประชาธิปไตยต้องให้แก่ราษฎร และชนิดที่เป็นหลักการสำคัญประกอบรัฐธรรมนูญ เช่น “ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและพลเมือง” (Déclaration des droits de l'homme et du citoyen) ของฝรั่งเศส ซึ่งสภาผู้แทนราษฎรของฝรั่งเศสได้แถลงเมื่อ ค.ศ. 1789 ก็ได้เป็นแม่บทของประชาธิปไตยในฝรั่งเศส ซึ่งศาลปกครองและศาลยุติธรรมจะต้องตัดสินคดีไม่ให้ขัดต่อปฏิญญาดังกล่าว[113]

ในเรื่องข้อความที่เขียนขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งมีลักษณะเป็นกฎหมายรัฐธรรมนูญนี้ ปรีดีเห็นว่าการที่ประเทศไทยซึ่งเป็นภาคีแห่งองค์การสหประชาชาติได้ปฏิญาณรับรองผูกพัน “กฎบัตรแห่งสหประชาชาติ” (Charter of the United Nations) ต่อมาสมัชชาใหญ่ซึ่งประเทศไทยได้เข้าร่วมด้วยใน ค.ศ. 1948 ได้ตกลงรับรองปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) นั้น และโดยที่ประเทศไทยได้รับรองกฎบัตรและและปฏิญญาดังกล่าวโดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา และสถานีวิทยุกระจายเสียงกรมประชาสัมพันธ์ได้เคยประกาศซ้ำแล้วซ้ำเล่าทุกๆ วัน วันละข้อติดต่อกันมาหลายปี ดังนั้น ปรีดีจึงเห็นว่า “กฎบัตรแห่งสหประชาชาติ” และ “ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน” ดังกล่าวจึงเป็นส่วนสำคัญของกฎหมายรัฐธรรมนูญของประเทศไทยด้วย โดยปรีดีย้ำไว้อย่างชัดเจนว่าพระราชบัญญัติและบทกฎหมายใดที่ขัดต่อกฎบัตรและปฏิญญาดังกล่าวจึงเป็น “โมฆะ”[114] ส่วนปัญหาว่ารัฐธรรมนูญใดที่ขีดเขียนขัดต่อกฎบัตรและปฏิญญานั้นจะเป็นโมฆะหรือไม่นั้น ปรีดีเห็นว่าประชาชนซึ่งเป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุดจะวินิจฉัย

---

[112] *เพิ่งอ้าง*, น. 86.

[113] *เพิ่งอ้าง*, น. 87-88.

[114] *เพิ่งอ้าง*, น. 86-87.

Ref. code: 25595601032138UXP

ได้ว่า รัฐธรรมนูญชนิดตัดสิทธิหรือไม่ให้สิทธิแก่ราษฎรตามกฎบัตรและปฏิญญานั้นเป็นรัฐธรรมนูญโมฆะ[115] ได้ด้วยตนเอง

(ค) แผนการร่วม (Common Program) ชนิดที่ข้อบังคับกำหนดระเบียบการปกครองของรัฐ เช่น แผนการร่วมของจีนซึ่งกรรมกร ชาวนา นายทุนน้อย นายทุนแห่งชาติ ฯลฯ ได้ร่วมกันจัดทำประกาศเป็นระเบียบการปกครองสาธารณรัฐราษฎรจีน เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม ค.ศ. 1949 และจัดตั้ง “รัฐบาลกลางของราษฎรจีน” ในระยะหัวต่อระหว่างระบบเก่าและระบบใหม่ก่อนมีรัฐธรรมนูญจีนใน ค.ศ. 1954 ซึ่งปรีดีเห็นว่า ในทางวิชาการรัฐธรรมนูญ “แผนการร่วม” ดังกล่าวมีลักษณะเป็น “รัฐธรรมนูญชั่วคราว” ของจีน[116]

(2) ธรรมเนียมประเพณีรัฐธรรมนูญ

ปรีดีอธิบายถึง “ธรรมเนียมประเพณีรัฐธรรมนูญ” (Constitutional Customs) ไว้ว่า เป็นกฎหมายรัฐธรรมนูญที่จัดอยู่ในประเภทกฎหมายรัฐธรรมนูญที่ไม่ขีดเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร (Unwritten Constitution) ปรีดีได้ยกตัวอย่างประเทศอังกฤษว่าเป็นประเทศที่มีระบบรัฐธรรมนูญที่อาศัยธรรมเนียมประเพณีทางรัฐธรรมนูญ คือ นอกจากมีตัวบทที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ส่วนหนึ่ง เช่น กฎบัตรใหญ่ ค.ศ. 1215 บทบัญญัติว่าด้วยสิทธิ ค.ศ. 1689 พระราชบัญญัติว่าด้วยรัฐสภา ค.ศ. 1911 และ ค.ศ. 1949 เป็นต้นแล้ว ระบบรัฐธรรมนูญอังกฤษยังได้อาศัยธรรมเนียมประเพณีทางธรรมนูญที่เป็นมาช้านานเป็นกฎหมายรัฐธรรมนูญด้วย ดังนั้น ระบบรัฐธรรมนูญอังกฤษจึงอยู่ในประเภทรัฐธรรมนูญที่ไม่ขีดเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร[117]

ส่วนในประเทศไทยนั้น ปรีดีได้ยกตัวอย่างธรรมเนียมประเพณีทางรัฐธรรมนูญหรือจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญของสยามไว้เรื่องหนึ่งว่า จากเดิมที่พระมหากษัตริย์ก่อนทรงเสวยราชสมบัติต้องทรงกระทำตามพระราชประเพณีในการปฏิญาณก่อน ปัญหาจึงมีว่าเมื่อมีการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญแล้ว รัฐธรรมนูญได้บัญญัติให้สภาผู้แทนราษฎรต้องปฏิญาณในที่ประชุมสภาก่อนเข้ารับหน้าที่ตามมาตรา 19 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ฉบับวันที่ 10 ธันวาคม 2475 โดยต้องปฏิญาณว่า *“...จะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญนี้”* ดังนั้น พระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นประมุขของรัฐและทรงอยู่ใต้รัฐธรรมนูญจะต้องปฏิญาณหรือไม่ โดยในการอภิปรายร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 มีการอภิปรายถกเถียงในเรื่องดังกล่าวว่าจะบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญให้พระมหากษัตริย์ต้องปฏิญาณหรือไม่ จนที่ประชุมต้องลงมติ ผลปรากฏว่าที่สมาชิกในที่

---

[115] *เพิ่งอ้าง*, น. 87.

[116] *เพิ่งอ้าง*, น. 90.

[117] *เพิ่งอ้าง*, น. 91.

Ref. code: 25595601032138UXP

ประชุมลงมติตามร่างเดิม 48 คะแนน ส่วนที่เห็นว่าให้เติมความให้ชัดขึ้นว่าจะต้องปฏิญาณด้วยมี 7 คะแนน อย่างไรก็ตาม ปรีดีและที่ประชุมสภาเห็นว่า การที่ไม่เขียนไว้นั้นก็ให้ถือว่าเวลาขึ้นเสวยราชสมบัติต้องทรงกระทำตามพระราชประเพณี การที่ไม่เขียนไว้นี้ไม่ใช่ข้อยกเว้นที่พระองค์จะไม่ต้องทรงปฏิญาณโดยขอให้จดไว้ในรายงานการประชุมครั้งนั้น[118] ประเด็นปัญหาดังกล่าวนี้จะได้กล่าวในรายละเอียดอีกครั้งในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ในบทที่ 3 ซึ่งกล่าวโดยสรุปในเบื้องต้นได้ว่า ปรีดีเห็นว่าพระมหากษัตริย์ต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภาว่าจะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญ โดยถือว่าเรื่องนี้เป็นธรรมเนียมประเพณีรัฐธรรมนูญ

2.5.3 การพิจารณาบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญ

ดังได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อ 2.3.7 เกี่ยวกับระบอบอำมาตยาธิปไตยกับบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญ ที่ปรีดีได้ชวนให้ตั้งข้อสังเกตและข้อพิจารณาถึงระบอบ “อำมาตยาธิปไตย” กับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่มี “บทถาวร” และ “บทเฉพาะกาล” แล้วว่า ต้องมีหลักในการพิจารณาว่า บทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญฉบับต่างๆ นั้น เป็นบทเฉพาะกาลที่จะนำไปสู่บทถาวรที่เป็นประชาธิปไตยหรือเป็นบทเฉพาะกาลที่จะนำไปสู่อำมาตยาธิปไตย ซึ่งคำว่า “เฉพาะกาล” นั้นหมายถึง ระยะเวลาชั่วคราวซึ่งเมื่อพ้นกำหนดนั้นแล้วก็เหลือแต่บทถาวรที่ใช้เป็นแบบการปกครองถาวรต่อไป ดังนั้น นอกจากจะต้องพิจารณาบทเฉพาะกาลแล้ว การที่จะพิจารณาว่ารัฐธรรมนูญได้เป็นประชาธิปไตยหรือไม่ต้องพิจารณาบทถาวรด้วยว่า บทถาวรของรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับนั้น มีลักษณะเป็นประชาธิปไตยหรือไม่ ส่วนบทเฉพาะกาลเป็นเรื่องระยะหัวต่อระหว่างระบบเก่ากับระบบใหม่ซึ่งย่อมมีส่วนที่เป็นระบบเก่าผสมอยู่กับระบบใหม่ในชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น

ประเด็นเรื่องบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญนี้เป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างมากในกฎหมายรัฐธรรมนูญของไทย ซึ่งมีพัฒนาการของบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญที่แสดงถึงคุณค่าของรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับได้เป็นอย่างดี ดังที่ปรีดีได้วิเคราะห์ไว้แล้วข้างต้นนั้น ในระยะต่อมาโดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐธรรมนูญฉบับที่มาสืบเนื่องจากการรัฐประหาร ที่มักจะมีบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญที่ขัดกับหลักนิติรัฐและประชาธิปไตยอย่างมากอยู่เสมอมา แม้จะมีบทบัญญัติถาวรที่ดูเหมือนจะมีความเป็นประชาธิปไตยหรือเป็นไปตามหลักนิติรัฐอยู่ แต่เมื่อพิจารณาโดยตลอดถึงบทเฉพาะกาลแล้วบทบัญญัติเหล่านั้นมักจะมีเนื้อความที่เป็นการล้มหลักการของบทบัญญัติถาวรอย่างสิ้นเชิง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน เช่น บทบัญญัติที่เป็นบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการรัฐประหารในปีพ.ศ. 2549 มาตรา 309 ที่บัญญัติไว้ว่า *“บรรดาการ*

---

[118] *เพิ่งอ้าง*, น. 91-93. และ “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 36/2475, 25 พฤศจิกายน 2475,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 72,* น. 48-50.

Ref. code: 25595601032138UXP

ใดๆ ที่ได้รับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2549 ว่าเป็นการชอบด้วยกฎหมายและรัฐธรรมนูญ รวมทั้งการกระทำที่เกี่ยวเนื่องกับกรณีดังกล่าวไม่ว่าก่อนหรือหลังวันประกาศใช้รัฐธรรมนูญนี้ ให้ถือว่าการนั้นและการกระทำนั้นชอบด้วยรัฐธรรมนูญนี้" และล่าสุดบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการรัฐประหารในปีพ.ศ. 2557 มาตรา 279 ที่บัญญัติว่า *"บรรดาประกาศ คำสั่ง และการกระทำของคณะรักษาความสงบแห่งชาติหรือของหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ใช้บังคับอยู่ในวันก่อนวันประกาศใช้รัฐธรรมนูญนี้ หรือที่จะออกใช้บังคับต่อไปตามมาตรา 265 วรรคสอง ไม่ว่าเป็นประกาศ คำสั่ง หรือการกระทำที่มีผลใช้บังคับในทางรัฐธรรมนูญ ทางนิติบัญญัติ ทางบริหาร หรือทางตุลาการ ให้ประกาศ คำสั่ง การกระทำตลอดจนการปฏิบัติตามประกาศ คำสั่ง หรือการกระทำนั้น เป็นประกาศ คำสั่ง การกระทำ หรือการปฏิบัติที่ชอบด้วยรัฐธรรมนูญนี้และกฎหมาย และมีผลใช้บังคับโดยชอบด้วยรัฐธรรมนูญนี้ต่อไป การยกเลิกหรือแก้ไขเพิ่มเติมประกาศหรือคำสั่งดังกล่าว ให้กระทำเป็นพระราชบัญญัติ เว้นแต่ประกาศหรือคำสั่งที่มีลักษณะเป็นการใช้อำนาจทางบริหาร การยกเลิกหรือแก้ไขเพิ่มเติมให้กระทำโดยคำสั่งนายกรัฐมนตรีหรือมติคณะรัฐมนตรี แล้วแต่กรณี"* วรรคสองบัญญัติว่า *"บรรดาการใดๆ ที่ได้รับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 255 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พุทธศักราช 2558 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2559 ว่าเป็นการชอบด้วยรัฐธรรมนูญและกฎหมาย รวมทั้งการกระทำที่เกี่ยวเนื่องกับกรณีดังกล่าว ให้ถือว่าการนั้นและการกระทำนั้นชอบด้วยรัฐธรรมนูญนี้และกฎหมาย"* เป็นต้น อันเห็นได้ว่าแม้รัฐธรรมนูญฉบับถาวรจะมีบทบัญญัติรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน หรือบทบัญญัติในส่วนอื่นๆ ที่ดูเหมือนจะสวยงามหรือเป็นไปตามหลักประชาธิปไตย หลักนิติรัฐ ก็ตาม แต่เมื่อมีบทเฉพาะกาลที่มีลักษณะดังกล่าวแล้วบทบัญญัติในส่วนอื่นๆ ก็สิ้นสภาพบังคับไปโดยปริยาย

2.5.4 การร่างรัฐธรรมนูญ

ปรีดีไม่ปรารถนาที่จะให้ร่างรัฐธรรมนูญโดยอาศัยบทบัญญัติของมาตราใดในรัฐธรรมนูญฉบับใดโดยเฉพาะ แม้เป็นฉบับที่ปรีดีเคยมีส่วนในการร่างเอง ปรีดีขอเพียงว่ารัฐธรรมนูญที่ร่างขึ้นใหม่นั้น ต้องเคารพเจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของปวงชนชาวไทย[119] ปรีดีอธิบายไว้ว่าโดยที่รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายที่เป็นแม่บทสูงสุดของกฎหมายทั้งหลาย การร่างรัฐธรรมนูญจึงต้องมีหลักสำคัญดังนี้ คือ

---

[119] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 42,* น. 163-164.

Ref. code: 25595601032138UXP

ประการแรก ทัศนะของผู้ร่างรัฐธรรมนูญ หมายความว่า สาระสำคัญของรัฐธรรมนูญย่อมขึ้นอยู่กับรากฐานแห่งทัศนะของผู้ร่างกับสมาชิกสภาที่มีหน้าที่นิติบัญญัติว่า บุคคลเหล่านั้นยึนหยัดในอภิสิทธิ์ชนหรือยึนหยัดในปวงชน กล่าวคือ ถ้าผู้ร่างกับสมาชิกสภามีทัศนะยึนหยัดในอภิสิทธิ์ชน บทบัญญัติในร่างรัฐธรรมนูญก็มีสาระในการรักษาอำนาจและฐานะพิเศษของอภิสิทธิ์ชนไว้โดยทางตรงหรือแฝงไว้โดยปริยาย แต่ถ้าผู้ร่างกับสมาชิกสภานั้นมีทัศนะยึนหยัดในปวงชน บทบัญญัติในร่างรัฐธรรมนูญนั้นย่อมเป็นประชาธิปไตยที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่ โดยไม่มีสิทธิพิเศษของอภิสิทธิ์ชนแฝงไว้[120]

ประการต่อมา รูปแบบของรัฐธรรมนูญ โดยที่รัฐธรรมนูญเองก็มีฐานะเป็นกฎหมายชนิดหนึ่ง ในการร่างรัฐธรรมนูญก็ต้องใช้เทคนิคในการร่างเช่นเดียวกับกฎหมายทั่วไปเป็นพื้นฐาน[121] กล่าวคือ

ก. ในฐานะที่เป็นแม่บทสูงสุดแห่งกฎหมายทั้งหลาย เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับพระราชบัญญัติ ที่เป็นแม่บทของกฎหมายลำดับรองที่กำหนดหลักการสำคัญไว้เพื่อให้ฝ่ายบริหารออกกฎหมายลำดับรอง ดังนั้น ในฐานะที่รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายแม่บทสูงสุดของกฎหมายทั้งหลาย รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยของหลายประเทศจึงบัญญัติหลักสำคัญไว้ โดยให้สภาซึ่งมีหน้าที่นิติบัญญัติออกพระราชบัญญัติเพื่อปฏิบัติให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญนั้นๆ

ข. บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญต้องมีตัวบทกะทัดรัดไม่ฟุ่มเฟือย ไม่มีมากมายหลายมาตราเรื่องใดควรรวมเป็นมาตราเดียวกันได้ก็เขียนไว้เป็นมาตราเดียว แต่สิ่งสำคัญจำต้องมีตัวบทที่เป็นประชาธิปไตยให้ครบถ้วน กล่าวคือ สาระสำคัญของรัฐธรรมนูญนั้นอยู่ที่ว่า รัฐธรรมนูญฉบับนั้นได้บัญญัติข้อความไว้เพียงพอแก่การให้สิทธิมนุษยชนแก่ปวงชนหรือไม่ และพอเพียงแก่การถือมติปวงชนเป็นใหญ่หรือไม่ ถ้ารัฐธรรมนูญฉบับใดเขียนไว้ฟุ่มเฟือยยืดยาวทำให้สามัญชนเห็นว่าได้สิทธิมาก แต่ในสาระบั่นทอนสิทธิมนุษยชนและมิใช่การถือมติปวงชนเป็นใหญ่อย่างแท้จริง ความฟุ่มเฟือยยืดยาวก็ไม่อาจช่วยให้รัฐธรรมนูญเป็นประชาธิปไตยขึ้นมาได้[122]

ค. ภาษาที่ใช้ในการร่างต้องพยายามใช้ถ้อยคำที่สามัญชนสามารถเข้าใจได้มากที่สุด

ปรีดีกล่าวไว้ว่า วิธีการร่างกฎหมายดังกล่าวนี้เป็นวิธีการร่างซึ่งคณะกรรมการร่างกฎหมายใช้เป็นหลักมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 รัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ตัวอย่างของกฎหมายที่เป็นไปตามหลักดังกล่าว เช่น พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช

---

[120] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 35*, น. 100.

[121] *เพิ่งอ้าง*, น. 101-103.

[122] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 39*, น. 357.

Ref. code: 25595601032138UXP

2475 ซึ่งได้บรรจุข้อความไว้เป็นครั้งแรกว่า “อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย” และมีบทบัญญัติว่าด้วยกษัตริย์ สภาผู้แทนราษฎร คณะกรรมการราษฎร ศาล ที่เพียงพอแก่ระบบการเมืองประชาธิปไตยในระยะหัวต่อ ส่วนสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค รวมทั้งสิทธิประชาธิปไตยทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และทัศนะประชาธิปไตยนั้น ปรีดีได้ใช้วิธีทำให้หลัก 6 ประการในประกาศคณะราษฎร เป็นปฏิญญาของกฎหมายรัฐธรรมนูญสยาม อันมีค่าบังคับเป็นกฎหมายรัฐธรรมนูญ และรัฐธรรมนูญฉบับนี้พยายามใช้คำไทยที่มีอยู่ก่อนเพื่อความสะดวกแก่ราษฎร หลักการร่างรัฐธรรมนูญนี้ใช้ตลอดมาถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ที่มีเพียง 68 มาตรา และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ที่จำต้องมีบทบัญญัติมากขึ้นเพราะต้องมีสองสภาแต่รวมแล้วก็มีเพียง 96 มาตราเท่านั้น แต่หลังจากการรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 ก็ใช้วิธีการร่างกฎหมายเปลี่ยนไป ดังเห็นได้จากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 ที่มี 188 มาตรา กระทั่งร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 2517 มีบทบัญญัติในร่างรัฐธรรมนูญถึง 224 มาตรา[123]

ในประเด็นเรื่องการร่างรัฐธรรมนูญนี้ปรีดีชวนให้ตั้งข้อสังเกตสำคัญๆ 3 ประการคือ

(ก) เหตุที่รัฐธรรมนูญควรบัญญัติข้อความที่เป็นหลักสำคัญว่าด้วยระบบการเมืองประชาธิปไตย และสิทธิกับหน้าที่ประชาธิปไตยของพลเมืองให้ครบถ้วนสมบูรณ์ โดยเขียนอย่างกะทัดรัดเพื่อเป็นแม่บทของกฎหมายทั้งหลาย ไม่ใช่เขียนฟุ่มเฟือยเป็นรายละเอียดปลีกย่อยเสียเองนั้น เนื่องจากมีรัฐสภาซึ่งมีอำนาจในการออกกฎหมายให้เป็นไปตามหลักการสำคัญของรัฐธรรมนูญอยู่แล้ว ดังนั้น จึงพิจารณาต่อไปได้ว่า หากธรรมนูญใดมีรัฐสภาซึ่งสมาชิกมาจากการเลือกตั้งของราษฎร ราษฎรก็ย่อมไว้วางใจได้ว่าผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งมานั้นต้องออกกฎหมายตามหลักการที่รัฐธรรมนูญได้วางไว้ ให้เป็นไปตามความประสงค์ของราษฎร[124]

(ข) ในการร่างรัฐธรรมนูญนั้นพึงระวังไม่ให้ตัวบทของรัฐธรรมนูญขัดต่อมาตราอันเป็นหลักสำคัญของรัฐธรรมนูญนั้นเอง ปรีดียกตัวอย่างบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 มาตรา 27 ที่บัญญัติเรื่องหลักความเสมอภาคไว้ว่า *“บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี โดยประการอื่นใดก็ดี ไม่กระทำให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใดเลย”* ขณะที่มาตรา 86 ของรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวบัญญัติว่า *“สภาผู้แทนประกอบด้วยสมาชิกซึ่งราษฎรเลือกตั้ง มีจำนวนตามเกณฑ์ที่บัญญัติไว้ในมาตรา 87”* วรรคสองบัญญัติว่า *“การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนให้ใช้วิธีลงคะแนนออกเสียงโดยตรงและลับ และวิธีรวมเขตจังหวัด”* และมาตรา 87 บัญญัติไว้ว่า *“การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนให้ถือเกณฑ์จำนวนราษฎรแต่ละจังหวัดตามผลสำรวจ*

---

[123] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 35*, น. 103-104.

[124] *เพิ่งอ้าง*, น. 107.

Ref. code: 25595601032138UXP

สำมะโนครัวครั้งสุดท้าย หนึ่งแสนห้าหมื่นคนต่อสมาชิกสภาผู้แทนหนึ่งคน ถ้าจังหวัดใดมีราษฎรไม่ถึงหนึ่งแสนห้าหมื่นคน ก็ให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนในจังหวัดนั้นได้หนึ่งคน ถ้าจังหวัดใดมีราษฎรเกินหนึ่งแสนห้าหมื่นคน ก็ให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนในจังหวัดนั้นเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งคนต่อจำนวนราษฎรทุกหนึ่งแสนห้าหมื่นคน เศษของหนึ่งแสนห้าหมื่นถ้าถึงเจ็ดหมื่นห้าพันหรือกว่านั้นให้นับเป็นหนึ่งแสนห้าหมื่น" ผลจากบทบัญญัติลักษณะนี้ส่งผลให้ราษฎรแห่งจังหวัดที่มีผู้แทนได้หลายคนมีสิทธิออกเสียงได้หลายเสียง ส่วนราษฎรในจังหวัดที่มีผู้แทนได้คนเดียวนั้นมีสิทธิเพียงหนึ่งเสียง ดังนั้นจึงต้องถือว่ามาตรา 86 กับมาตรา 87 เป็นโมฆะ เพราะขัดต่อหลักการสำคัญ คือ หลักความเสมอภาคตามที่มาตรา 27 ได้วางไว้ อันมีผลให้กฎหมายเลือกตั้งที่ออกมาตามความในมาตรา 86 และมาตรา 87 เป็นโมฆะไปด้วย[125] เป็นต้น

(ค) สัดส่วนของสมาชิกสภาร่าง กล่าวคือ ในการร่างรัฐธรรมนูญนั้นปรีดีต้องการให้มีการเพิ่มจำนวนตัวแทนในคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญโดยคิดตามสัดส่วนของประชากรในสาขาอาชีพต่างๆ เช่น ตัวแทนของชาวเกษตรกรต้องมากกว่านักรัฐประศาสนศาสตร์ เพราะประชากรของชาวเกษตรกรมีมากกว่านักรัฐประศาสนศาสตร์ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความเสมอภาคในคณะกรรมาธิการร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งปรีดีเห็นว่าทุกอาชีพย่อมมีนักวิชาการของตนและมีปัญญาพอที่จะวินิจฉัยได้ว่าร่างรัฐธรรมนูญใดเป็นประโยชน์แก่อาชีพของตนและแก่ส่วนรวมของชาติ เป็นต้น[126] โดยปรีดีสรุปประเด็นนี้ไว้อย่างแหลมคมน่าสนใจว่า *"ข้าพเจ้าหวังว่ารัฐบาลคงรู้สึกถึงความรับผิดชอบในการร่างรัฐธรรมนูญและกฎหมายเลือกตั้ง เพื่อให้ราษฎรทุกชนชั้นวรรณะและทุกชนชาติไทยได้มีตัวแทนตามสัดส่วนแห่งอาชีพในคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ และดำเนินการร่างที่ให้ความสะดวกเข้ามาต่อสู้อย่างสันติในรัฐสภา ดีกว่าจะสร้างสิ่งกีดขวางในทางกฎหมายละการปฏิบัติที่ปิดช่องให้ราษฎรส่วนมากไม่มีทางเลือกอย่างอื่นนอกจากวิธีต่อสู้นอกรัฐสภา"*[127]

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนเกิดขึ้นในคราวที่มีการร่างรัฐธรรมนูญในปี พ.ศ. 2517 คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ประกอบด้วย 1. นายประกอบ หุตะสิงห์ ประธานกรรมการ 2. นายกมล วรรณประภา รองประธานกรรมการ 3. นายโอสถ โกศิน 4. พลเอก สุรกิจ มัยลาภ 5. นายสมภพ โหตระกิจ 6. ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช 7. นายจิตติ ติงศภัทย์ 8. นายสรรเสริญ ไกรจิตติ 9. นายอเนก สิทธิประศาสน์ 10. นายมนูญ บริสุทธิ์ 11. นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ 12. นายอมร จันทรสมบูรณ์ 13. นายปราโมทย์ นาครทรรพ 14. นายชัยอนันต์ สมุทวณิช 15. นายพงษ์เพ็ญ ศกุนตาภัย 16. นางสุมาลี วีระไวทยะ

---

[125] *เพิ่งอ้าง*, น. 108-109.

[126] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 53*, น. 224-225.

[127] *เพิ่งอ้าง*, น. 228-229.

Ref. code: 25595601032138UXP

17. นายไพศาล กุมาลย์วิสัย 18. นายอัคราทร จุฬารัตน์[128] สาระสำคัญในร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ปรีดีเห็นว่ารับเอาหลักการมาจากรัฐธรรมนูญฉบับ 2492 ปรีดีได้วิจารณ์และเสนอให้ตั้งข้อสังเกตไว้หลายประเด็นว่า การร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้คืนสิทธิประชาธิปไตยให้แก่ปวงชนจริงหรือไม่ เพียงใด และสถาปนาระบบที่ไม่ใช่เป็นประชาธิปไตยขึ้นอย่างใดบ้าง กล่าวคือ ทั้งที่ร่างรัฐธรรมนูญนั้น มีร่างคำปรารภตอนหนึ่งว่า

"...อุดมการณ์ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ คือการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันจักยังผลให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมและปกป้องรักษาสิทธิเสรีภาพสมบูรณ์และประโยชน์ของปวงชนต่อไป รัฐธรรมนูญนี้ยืนยันในเสรีภาพขั้นมูลฐานของประชาชนซึ่งได้มีบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับอื่นๆ ที่แล้วมา นอกจากนั้นยังได้ประกาศและยืนยันในสิทธิเสรีภาพที่ไม่เคยปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับก่อนๆ ไว้อีกหลายอย่างต่างประการ จึงนับเป็นรัฐธรรมนูญที่สมบูรณ์ในสิทธิเสรีภาพของประชาชนยิ่งกว่าที่เคยมีมาแล้ว"[129]

แต่เมื่อพิจารณาให้ดีแล้วจะเห็นว่าร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ร่างขึ้นโดยขาด "หิริโอตตัปปะ" หรือความละอายต่อบาป เพราะอันที่จริงแล้วสิทธิของมนุษยชนยืนยันไว้ครบถ้วนแล้วในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 และฉบับ พ.ศ. 2489 ขณะที่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2517 นี้ แม้นำมาแจกแจงเขียนอย่างฟุ่มเฟือยเป็นหลายมาตรา แต่ก็ไม่มีมาตราที่ยืนยันถึง "เสรีภาพบริบูรณ์ในการถือลัทธินิยมใดๆ" ทั้งยังมีหลักการที่กำหนดไว้พรางตาปวงชนให้หลงว่าเป็นประชาธิปไตย คือให้หลงว่าวุฒิสภามาจากการเลือกตั้งของสภาผู้แทนราษฎร แต่แท้ที่จริงแล้วสภาผู้แทนราษฎรจำต้องเลือกสมาชิกจากบัญชีรายชื่อลับที่องคมนตรีเป็นผู้ทำขึ้น

นอกจากนี้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีการกำหนดให้สิทธิพิเศษแก่ผู้สอนในมหาวิทยาลัยและสถานศึกษาขั้นอุดมศึกษาที่คงดำรงตำแหน่งนั้นพร้อมกับการเป็นวุฒิสมาชิกหรือผู้แทนราษฎร กำหนดให้ผู้แทนราษฎรสังกัดพรรคการเมืองโดยอ้างว่าป้องกันการขายตัวในขณะที่วุฒิสมาชิกไม่ต้องสังกัด รวมถึงการกำหนดให้อำนาจวุฒิสมาชิกหรือผู้แทนราษฎรจำนวนไม่น้อยกว่า 25 คน ยื่นคำร้องต่อสภาที่ตนสังกัดเพื่อส่งคำร้องไปยังคณะตุลาการรัฐธรรมนูญให้วินิจฉัยว่าสมาชิกผู้ใดมีความประพฤติเสื่อมเสีย ทั้งที่คณะตุลาการรัฐธรรมนูญส่วนใหญ่นั้นมาจากฝ่ายรัฐบาล อันทำให้รัฐบาลเป็นผู้ควบคุมผู้แทนราษฎร แทนที่สภาผู้แทนราษฎรซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกจะเป็นผู้ควบคุมรัฐบาล และทำให้สภาผู้แทนราษฎรไม่มีศักดิ์ศรี และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเองต้องตกเป็นทาสของพรรคที่ตนสังกัด ไม่อาจอาศัยความบริสุทธิ์ใจของตนต่อปวงชนเป็นใหญ่ยิ่งกว่าเสียงข้างมาก

---

[128] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 48*, น. 33.

[129] *เพิ่งอ้าง*, น. 5-6.

Ref. code: 25595601032138UXP

ในพรรค รวมถึงมีการประนีประนอมในคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญในการเอาหลักการ “รวมเขต” กับ “แบ่งเขต” จนได้ผลออกมาชนิดที่เป็นแบบรวมเขตก็ไม่ใช่แบ่งเขตก็ไม่เชิง ประหนึ่งนำเอาสิทธิประชาธิปไตยของปวงชนมาทำเล่นตามชอบใจ นี่เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าปรีดีให้ความสำคัญกับทัศนะของผู้ร่างรัฐธรรมนูญกับหลักการและวิธีการร่างรัฐธรรมนูญเพียงใด

2.6 หลักสิทธิของมนุษย์ชน

2.6.1 ข้อพิจารณาทั่วไป

ประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชน และสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญหรือสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานในแนวความคิดของปรีดีนั้น ปรีดีไม่ได้อธิบายแยกแยะไว้อย่างชัดเจนว่าอะไรคือสิทธิมนุษยชน อะไรคือสิทธิทางรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ในเบื้องต้นว่า แนวความคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนนั้น ปรากฏในงานเขียนทางวิชาการอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกในคำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดี ในส่วนที่ว่าด้วย “หลักสิทธิของมนุษย์ชน” ส่วนแนวความคิดเกี่ยวกับสิทธิทางรัฐธรรมนูญของปรีดีนั้น อันที่จริงได้ปรากฏให้เห็นเป็นครั้งแรกในหลัก 6 ประการของวัตถุประสงค์ในการก่อตั้งคณะราษฎรแล้ว ในเวลาต่อมาได้พัฒนากลายมาเป็นสิทธิทางรัฐธรรมนูญหรือสิทธิขั้นพื้นฐาน ที่แม้ไม่ได้ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 อันเป็นปฐมรัฐธรรมนูญของสยาม แต่ก็ได้ปรากฏอยู่ในคำประกาศคณะราษฎร เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ประกาศคณะราษฎรฉบับดังกล่าวเป็นการแสดงถึงปณิธานของคณะราษฎรในการเปลี่ยนการปกครองแผ่นดิน ที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเหนือกฎหมายหรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาสู่ระบอบ “ประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญประชาธิปไตย” และยกหรือรับรองมนุษย์ให้เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีคุณค่าและศักดิ์ศรีเป็นประธานในระบบกฎหมาย มิใช่เป็นวัตถุที่ถูกกระทำต่อดังระบอบเดิม ความต้องการในการพัฒนาประเทศตามหลัก 6 ประการของคณะราษฎร[130] ซึ่งปรีดีได้ให้คุณค่าในเวลาต่อมาว่า ความมุ่งหมายหรือ

[130] คือ (1) จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง (2) จะต้องรักษาความปลอดภัยภายในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก (3) จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก (4) จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (5) จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพที่ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการ ดังกล่าวข้างต้น (6) จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร

Ref. code: 25595601032138UXP

ปณิธานของคณะราษฎรดังกล่าว *"ตรงกับหลักการแห่งสิทธิมนุษยชน (Human right)"*[131] และได้รับการบัญญัติต่อมาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 และบัญญัติเพิ่มเติมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ซึ่งเป็นฉบับที่ปรีดีเห็นว่า *"ได้บัญญัติให้ประชาชนมีสิทธิมนุษยชนอย่างสมบูรณ์"*[132]

2.6.2 หลักสิทธิของมนุษย์ชน

ในส่วนที่เกี่ยวกับ"หลักสิทธิของมนุษย์ชน" ในคำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดีนั้น ปรีดีได้เขียนคำอธิบายถึงที่มาแห่งกฎหมายปกครองที่เป็น บทบัญญัติที่ขีดเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และที่ไม่ได้ขีดเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น จารีตประเพณี หลักกฎหมายทั่วไป โดยปรีดีให้ความหมายของ *"หลักกฎหมายทั่วไป"* ว่าเป็น *"หลักที่มนุษย์รวบรวมกันอยู่เป็นหมู่คณะหรือประเทศจะต้องประพฤติต่อกัน"*[133] แต่ปัญหาที่ว่ามนุษย์จะต้องประพฤติต่อกันอย่างไร จึงจะรวมกันอยู่ได้เป็นปกติสุขนั้น ปรีดีได้อธิบายไว้อย่างกว้างขวางโดยชี้ให้เห็นที่มาของหลักที่มนุษย์รวบรวมกันอยู่เป็นหมู่คณะหรือประเทศจะต้องประพฤติต่อกัน ว่าจะต้องอาศัยหลักในทางสังคมศาสตร์หลากหลายสาขา ซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์ว่าด้วยความสัมพันธ์ (Sciences sociales) ของฝูงชนที่รวบรวมกันอยู่เป็นหมู่คณะ เป็นเครื่องช่วยในการวินิจฉัย วิทยาศาสตร์จำพวกนี้มีสาขาต่างๆ เช่น สมาคมวิทยา (Sociologie) เศรษฐวิทยา (Econommie politique) ศีลธรรม (Morale) ศาสนา (Religion) รัฐประศาสน์ (Politique) กฎหมาย (Droit) ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งวิชาเหล่านี้มีความจำเป็นสำหรับวิชากฎหมายปกครอง ไม่ต่างจากการศึกษากฎหมายโดยทั่วๆ ไป

ในบรรดาหลักกฎหมายทั่วไปซึ่งแอบแฝงอยู่ในวิชาต่างๆ ยังมีหลักกฎหมายทั่วไปประเภทหนึ่ง ซึ่งปรีดีได้ยกขึ้นมากล่าวเป็นเบื้องต้น อันอาจจะเป็นประโยชน์ในการศึกษากฎหมายปกครองนั่นคือ *"สิทธิของมนุษย์ชน"* โดยปรีดีอธิบายว่าสิทธิของมนุษย์ชนนี้ โดยเหตุที่มนุษย์ซึ่งเกิดมาย่อมมีสิทธิและหน้าที่ในการที่จะดำรงชีวิต และรวบรวมกันอยู่ได้ในหมู่คณะ สิทธิและหน้าที่เหล่านี้ย่อมมีขึ้นจากสภาพตามธรรมดาแห่งการเป็นมนุษย์นั่นเอง สิทธิของมนุษย์ชนอาจจำแนกออกได้เป็น 3 ประการคือ

"...1. ความเป็นอิสสระ หรือเสรีภาพ (Liberté)

2. ความเสมอภาค หรือสมภาพ (Egalité)

---

[131] ปรีดี พนมยงค์, "ปรีดี พนมยงค์ ตอบสัมภาษณ์ ผู้แทนสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน เมื่อ 24 มิถุนายน 2523," ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 34*, น. 120-121.

[132] *เพิ่งอ้าง*, น. 125.

[133] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 150.

Ref. code: 25595601032138UXP

3. ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันฉันท์พี่น้อง หรือภราดรภาพ (Fraternité)...”[134]

ปรีดีได้อธิบายว่าสิทธิของมนุษย์ชนทั้งสามประการนั้นมีพื้นฐานมาจาก สภาพธรรมดาแห่งการเป็นมนุษย์หรือเรียกได้ว่าเป็นสิ่งที่ติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิด และต่อมาเมื่อมนุษย์รวมกันอยู่เป็นสังคม มนุษย์จะดำรงชีวิตตนเองและรวบรวมกันอยู่ได้ในหมู่คณะ มนุษย์จำต้องมีสิทธิและหน้าที่บางประการ ในฐานะมนุษย์ที่เป็นปัจเจกและมนุษย์ที่เป็นสมาชิกในสังคม สิทธิของมนุษย์ชนนี้กล่าวง่ายๆ ก็คือ เรื่องที่ว่าด้วยสิทธิและหน้าที่ของความเป็นมนุษย์นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ปรีดีได้อธิบายต่อไปว่า สิทธิและหน้าที่เหล่านี้ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เด็ดขาด อาจถูกจำกัดโดยบทกฎหมาย หรือโดยจารีตประเพณีตามกาลเทศะ ซึ่งอาจเป็นว่าในสมัยหนึ่งมีข้อจำกัดอย่างหนึ่งในอีกสมัยหนึ่งเป็นอีกอย่างหนึ่ง หรือผันแปรไปตามประเทศต่างๆ จะให้เหมือนกันทั้งหมดไม่ได้ สุดแต่ความต้องการของประเทศนั้นและในสมัยนั้นอย่างไร[135] ซึ่งการอธิบายหลัก “สิทธิของมนุษย์ชน” ของปรีดีนั้นก็จะเป็นการอธิบายถึงความหมาย และข้อจำกัดของสิทธิและหน้าที่เหล่านั้นไปพร้อมๆ กันด้วย ทั้งนี้ พึงระลึกไว้เสมอด้วยว่า ปรีดีเขียนคำอธิบายถึงเรื่องเหล่านี้บนข้อจำกัดของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในขณะนั้น

2.6.3 ความเป็นอิสระ หรือเสรีภาพ (Liberté)[136]

ปรีดีอธิบายว่า ความเป็นอิสระหรือเสรีภาพ (Liberté) หมายถึง ความเป็นอิสระที่บุคคลอาจจะทำการใดๆ ได้โดยไม่เป็นที่รบกวนละเมิดต่อบุคคลอื่น โดยความเป็นอิสระนั้นแยกออกได้หลายประการ ดังนี้

1. ความเป็นอิสระในตัวบุคคล (หรือในร่างกาย) หมายความว่า มนุษย์ย่อมเป็นอิสระในตัวของตนที่จะกระทำกิริยาอาการ ในส่วนที่เกี่ยวกับร่างกายได้ ดังนั้น มนุษย์ย่อมเป็นไทยทาสในประเทศสยามในเวลานี้ไม่มีแล้ว มนุษย์จะถูกจับกุมตามความพอใจของเจ้าพนักงานไม่ได้ การจับกุมจะต้องเป็นไปตามเงื่อนไขและตามแบบที่กฎหมายกำหนดไว้ และโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำผิดจะต้องเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ศาลจะลงโทษตามชอบใจไม่ได้

2. ความเป็นอิสระในเคหสถาน มนุษย์ย่อมมีความอิสระในเคหสถานอันเป็นที่อาศัยของมนุษย์ ใครจะเข้ามารบกวนไม่ได้ แม้แต่เจ้าพนักงานจะเข้าไปตรวจค้นก็จะต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขและตามแบบที่กฎหมายกำหนดไว้

---

[134] *เพิ่งอ้าง*, น. 150-151.

[135] *เพิ่งอ้าง*, น. 151.

[136] *เพิ่งอ้าง*, น. 151-154.

Ref. code: 25595601032138UXP

3. ความเป็นอิสระในการทำมาหากิน มนุษย์ย่อมมีสิทธิเลือกทำมาหากิน คือจะเลือกอาชีพใดๆ ก็ได้ แต่เสรีภาพนี้มีข้อจำกัดเพื่อประโยชน์ของมนุษย์ร่วมกัน เช่น ห้ามประกอบอาชีพการทำวัตถุอันลามก อาชีพบางชนิดรัฐบาลให้ผูกขาดตัดตอน เช่น การจำหน่ายสุรา เป็นต้น

4. ความเป็นอิสระในทรัพย์สิน มนุษย์มีสิทธิที่จะใช้ เก็บดอกผล จำหน่ายจ่ายโอนตามความพอใจ แต่มีข้อจำกัดในเรื่องการบังคับซื้อ (Expropriation) รถไฟ ชลประทาน หรือการสาธารณประโยชน์อื่น

5. ความเป็นอิสระในการเลือกถือศาสนา ปรีดีอธิบายไว้ว่า มนุษย์จะเลือกถือศาสนาหรือไม่เลือกถือเลยก็ได้

6. ความเป็นอิสระในการสมาคม มนุษย์ไม่ใช่เกิดมาเพื่ออยู่คนเดียว ย่อมเกิดมาเพื่ออยู่ร่วมกันกับเพื่อนมนุษย์อื่นไม่ว่าจะเป็นการชั่วคราวโดยไม่ขัดต่อกฎหมาย หรือรวมกันตั้งสมาคมตามเงื่อนไขที่กฎหมายกำหนด

7. ความเป็นอิสระในการแสดงความเห็น มนุษย์มีสิทธิที่จะแสดงความเห็นเพื่อสาธารณประโยชน์ เว้นแต่เรื่องที่กฎหมายจำกัดไว้

8. ความเป็นอิสระในการศึกษา มนุษย์มีอิสระที่จะเลือกศึกษาศิลปะวิชาใดตามที่ตนชอบ จะบังคับให้เรียนหรือไม่ให้เรียนวิชาใดๆ นั้นย่อมไม่ได้ แต่ไม่หมายความถึงกับว่ามีอิสระที่จะไม่เรียนเสียเลยทีเดียว เพราะการศึกษาเป็นสิ่งสำคัญเพื่อประโยชน์ของมนุษย์นั่นเอง

9. ความเป็นอิสระในการร้องทุกข์ มนุษย์เมื่อได้รับความข่มเหงอันไม่เป็นธรรมจากเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน หรือจากพนักงานเจ้าหน้าที่ นอกจากจะฟ้องร้องต่อศาลยุติธรรมแล้ว ยังอาจร้องทุกข์ไปยังผู้มีอำนาจเหนือ หรือทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

2.6.4 ความเสมอภาค หรือสมภาพ (Egalité)[137]

ปรีดีอธิบายว่ามนุษย์เมื่อเป็นอิสระแล้วก็อาจจะใช้ความอิสระของตนเสมอภาคกับเพื่อนมนุษย์อื่น ความเสมอภาคในที่นี้ หมายถึงความเสมอภาคในกฎหมาย กล่าวคือ สิทธิและหน้าที่ในทางกฎหมายเช่นเดียวกับบุคคลอื่น ไม่ใช่หมายความว่ามนุษย์จะต้องมีความเสมอภาคในการมีวัตถุสิ่งของ ความเสมอภาคในกฎหมายนี้อาจเป็นทั้งในทางสิทธิและหน้าที่หรือภาระ กล่าวคือ

1. ความเสมอภาคในสิทธิ ความเสมอภาคในสิทธิ เช่น มีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองโดยกฎหมายเดียวกัน ยกเว้นแต่บุคคลพิเศษ เช่น เจ้านายทหารบก ทหารเรือ ฯลฯ ที่มีกฎหมายพิเศษยกเว้นไว้ มีสิทธิที่จะร้องให้ศาลเช่นเดียวกันวินิจฉัย นอกจากบุคคลพิเศษซึ่งขึ้นต่อศาลกระทรวงวัง ศาลทหารบก ศาลทหารเรือ มีสิทธิที่จะเข้ารับราชการเช่นเดียวกัน เมื่อมีคุณสมบัติตามที่กฎหมายได้บัญญัติไว้

---

[137] *เพิ่งอ้าง*, น. 154-155.

Ref. code: 25595601032138UXP

2. ความเสมอภาคในหน้าที่หรือภาระ ความเสมอภาคในหน้าที่หรือภาระ เช่น มีหน้าที่จะต้องเสียภาษีอากรด้วยกัน มีหน้าที่จะต้องรับราชการทหารด้วยกัน เหล่านี้ เป็นต้น

2.6.5 ความช่วยเหลือกันฉันท์พี่น้อง หรือภราดรภาพ (Fraternité)[138]

ปรีดีอธิบายว่ามนุษย์เกิดมาเพื่ออยู่ร่วมกันดังกล่าวแล้ว มนุษย์จำต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในประเทศหนึ่งถ้ามนุษย์คนหนึ่งต้องรับทุกข์ เพื่อนมนุษย์อื่นก็รับทุกข์ด้วย จะเป็นโดยทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม เหตุฉะนั้นเพียงแต่มนุษย์มีความอิสระและมีความเสมอภาคจึงยังไม่เพียงพอ คือจำต้องมีการช่วยเหลือกันฉันท์พี่น้องด้วย ความช่วยเหลือนี้อาจเป็นเอกชนช่วยเหลือกันเองโดยตรง หรือช่วยเหลือโดยปฏิบัติหน้าที่ต่อรัฐอันเป็นศูนย์กลาง และรัฐได้กระจายความช่วยเหลือไปยังเอกชนอีกตอนหนึ่ง ความช่วยเหลือนี้จึงอาจแยกพิจารณาโดยประการ ดังนี้

1. หน้าที่ของเอกชนต่อรัฐ หน้าที่ของเอกชนต่อรัฐนั้นยกตัวอย่าง เช่น เอกชนมีหน้าที่ต้องเคารพต่อครอบครัว เพราะครอบครัวเป็นสมุฏฐานแห่งการรวมกันเป็นประเทศ เอกชนมีหน้าที่ต้องเคารพต่อกฎหมาย มิฉะนั้นความเป็นอิสระและความเสมอภาคจะไม่มี เอกชนมีหน้าที่ต้องทำมาหากินอันเป็นทางเผยแผ่ช่วยความเจริญของประเทศ เอกชนมีหน้าที่ต้องช่วยกันเสียภาษีอากร เอกชนมีหน้าที่ต้องรับราชการทหาร เป็นต้น ซึ่งผลที่ได้จากการที่เพื่อนมนุษย์ปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าว ปรีดีอธิบายว่าการที่เอกชนปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวต่อรัฐนั้น จะนำมาซึ่งการช่วยทำให้เกิดเศรษฐทรัพย์ มีการบำรุงแรงงาน ที่ดิน เงินทุน ในการช่วยทำให้เศรษฐทรัพย์ได้เคลื่อนที่แลกเปลี่ยนกันได้สะดวก เช่น ในการคมนาคมและอุปกรณ์ในการแลกเปลี่ยนมี อาทิ การธนาคาร ในการช่วยสงวนเศรษฐทรัพย์ไว้ให้ยืนยง และสงเคราะห์มนุษย์ เป็นต้น

2. หน้าที่ของรัฐต่อเอกชน หน้าที่ของรัฐต่อเอกชนนั้น ปรีดีได้อธิบายและสนับสนุนให้รัฐนั้น เป็นรัฐที่มีหน้าที่ต้องรักษาอิสรภาพและความเสมอภาคของมนุษย์ ต้องคุ้มครองร่างกาย ชื่อเสียง ทรัพย์สิน หน้าที่ชนิดนี้ นอกจากมีหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยทั้งภายในและภายนอกประเทศ มีการตำรวจ ทหาร ฯลฯ ที่เรียกว่า *"รัฐตำรวจ"* (Etat-Gendarme)[139] แล้ว รัฐยังมี

---

[138] *เพิ่งอ้าง*, น. 156-157.

[139] การที่ปรีดีแปลคำว่า *"Etat-Gendarme"* ว่า *"รัฐตำรวจ"* นี้ ผู้เขียนเข้าใจว่าเป็นการแปลตามตัว แต่ให้เข้าใจว่าเป็นการนิยามความหมายในภารกิจของรัฐเกี่ยวกับ การรักษาความสงบเรียบร้อยภายในและความปลอดภัยของรัฐ อันเป็นภารกิจดั้งเดิมและภารกิจพื้นฐานของรัฐ รวมถึงภารกิจในการรักษาและคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของราษฎร และพึงเข้าใจว่าคำว่า *"Etat-Gendarme"* ที่ปรีดีแปลว่า *"รัฐตำรวจ"* นี้ มีความหมายแตกต่างจากคำว่า *"Polizeistaat"* ในภาษาเยอรมันที่แปลว่า *"รัฐตำรวจ"* อีกด้วย เพราะคำว่า Polizeistaat นี้ เป็นคำที่มีความหมายใน

Ref. code: 25595601032138UXP

หน้าที่ที่จะต้องจัดการสงวนรักษาและกระจายเผยแผ่บำรุงร่างกาย อนามัย ทรัพย์สิน เพื่อยังหมู่คณะหรือประเทศให้ถึงซึ่งความสมบูรณ์ ซึ่งเรียกว่า *"รัฐผู้สงเคราะห์"* (Etat-Providence) ด้วย ซึ่งหน้าที่อย่างหลังนี้ปรีดีได้ให้ความสำคัญมาก ได้แก่

ก) การช่วยเหลือมนุษย์ที่เจ็บยากจนข้นไร้แก่เฒ่า เช่น การจัดตั้งสถานพยาบาล บรรเทาทุกข์ มีอาทิ การสงเคราะห์ทารก คนจริตไม่สมประกอบ คนจน คนป่วย คนแก่ มารดา ครอบครัวที่มีบุตรมาก

ข) การพยากรณ์ถึงความทุกข์อันจะบังเกิดขึ้นแก่มนุษย์ และจัดวิธีป้องกัน เช่น ในเรื่องเบี้ยบำนาญของข้าราชการ ของคนงาน

ค) การศึกษา อันจะช่วยให้มนุษย์รู้เท่าถึงการณ์ในการประกอบกิจการใดๆ หรือในการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์อื่น และ

ง) การจัดหางานและการทำมาหากินให้พลเมือง (และการช่วยในทางเศรษฐกิจอื่นๆ)

หน้าที่ของรัฐที่เรียกว่า "รัฐผู้สงเคราะห์" (Etat-Providence) นี้ นับเป็นหน้าที่หรือภารกิจของรัฐที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในรัฐสมัยใหม่ เพราะรัฐนั้นนอกจากจะต้องมีภารกิจหรือหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในและความปลอดภัยของรัฐ อันเป็นภารกิจดั้งเดิมและภารกิจพื้นฐานของรัฐ รวมถึงภารกิจในการรักษาและคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของราษฎรแล้ว แต่หากผลที่ตามมาพบว่าราษฎรจำนวนหนึ่งในสังคมยังได้รับความทุกข์ยากอันเกิดจากความอ่อนแอในทางเศรษฐกิจ ขาดอำนาจต่อรองในทางเศรษฐกิจ ถูกกดขี่เอาเปรียบจากผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจที่เหนือกว่า รัฐจะต้องเข้ามาดำเนินการเพื่อให้เกิดความยุติธรรมทางสังคมขึ้น โดยการจัดสวัสดิการสังคมและสร้างความเป็นธรรมในสังคม อนึ่ง ภารกิจในอันที่จะต้องจัดสวัสดิการสังคมและสร้างความเป็นธรรมในสังคมนี้ ย่อมส่งผลให้รัฐต้องเข้ามาแทรกแซงและดำเนินการส่งเสริมและควบคุมกำกับเศรษฐกิจด้วยตนเอง เพื่อให้รัฐสามารถหารายได้จากการพัฒนาทางเศรษฐกิจในรูปของภาษีอากร ซึ่งถือเป็นรายได้ที่สำคัญที่สุดของรัฐ ทั้งนี้ รัฐอาจเข้ามาดำเนินการประกอบการในลักษณะเดียวกับเอกชนได้เท่าที่ระบบกฎหมายและระบบเศรษฐกิจจะเปิดช่องให้ทำได้ รวมถึงการควบคุมกำกับเศรษฐกิจโดยกำหนดกฎเกณฑ์อันเป็นกรอบในการดำเนินการทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการด้วย ผู้เขียนขอเรียกรัฐที่มีหน้าที่เช่นนี้ว่า "รัฐสวัสดิการสังคม"

ลักษณะที่มีที่มาจากการที่ผู้มีอำนาจนั้น ผูกพันอยู่กับการบังคับใช้กฎหมายจนไม่ลืมหูลืมตา สนใจแต่เพียงกฎหมายในทางรูปแบบ โดยไม่สนใจว่ากฎหมายนั้นถูกต้องเป็นธรรมหรือไม่ ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายตรงข้ามกับคำว่า "Rechtsstaat" หรือ "นิติรัฐ" นั่นเอง ดู วรเจตน์ ภาคีรัตน์, *อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 19*, น. 75-77, 164.

Ref. code: 25595601032138UXP

สำหรับปรีดีเองนั้นได้กล่าวในเชิงสนับสนุนไว้ในคราวเขียนคำอธิบายกฎหมายปกครองร่วมกับพระสารสาส์นประพันธ์ ในการบรรยายที่โรงเรียนกฎหมายระหว่างวันที่ 24 กุมภาพันธ์ ถึง 31 มีนาคม 2475 ในปี พ.ศ. 2475 ว่า *"ในทุกวันนี้เกือบจะกล่าวได้ว่าแทบทุกประเทศรัฐได้เข้าเกี่ยวข้องในทางเศรษฐกิจ ส่วนการเกี่ยวข้องมากหรือน้อยก็สุดแล้วแต่ความนิยมของประเทศนั้นๆ"*[140] และต่อมาหน้าที่ของรัฐที่ปรีดีเรียกว่า "รัฐผู้สงเคราะห์" (Etat-Providence) นี้ เป็นหลักการพื้นฐานที่ปรากฏให้เห็นมาแล้วในวัตถุประสงค์ที่คณะราษฎรต้องดำเนินเพื่อให้สยามบรรลุหลัก 6 ประการ ในคราวก่อตั้งคณะราษฎร และมาปรากฏในหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎรในประกาศคณะราษฎร โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักข้อที่ 3[141] และข้อที่ 6[142] รวมถึงเค้าโครงการเศรษฐกิจในเวลาต่อมา ส่วนหน้าที่ของรัฐที่ปรีดีเรียกว่า "รัฐตำรวจ" (Etat-Gendarme) นี้ ก็เป็นหลักการในหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎรข้อที่ 2[143] นั่นเอง ตลอดจนได้รับการบัญญัติลงในรัฐธรรมนูญดังจะได้กล่าวต่อไปในบทที่ 4

ผู้เขียนเห็นว่าหลักความช่วยเหลือกันฉันท์พี่น้องหรือภราดรภาพนี้ เป็นหลักการหรือแนวคิดที่น่าสนใจอย่างมากในการศึกษาเรื่องหลักสิทธิมนุษยชน อันที่จริงหลักนี้เป็นหลักการที่มีความน่าสนใจเสียยิ่งกว่าหลักสิทธิหรือเสรีภาพเสียอีก เป็นหลักที่ผู้เขียนเห็นว่าอยู่บนยอดสุดของหลักสิทธิมนุษยชน เพราะเป็นหลักการที่เรียกร้องจากผู้ปฏิบัติให้ปฏิบัติละเอียดลออเสียยิ่งกว่าเรื่องสิทธิและเสรีภาพ ซึ่งผู้ที่จะปฏิบัติได้นั้น นอกจากจะต้องมีกฎหมายกำหนดให้ต้องปฏิบัติแล้ว จิตใจหรือมโนธรรมสำนึกในความเป็นมนุษย์ของผู้ปฏิบัติเอง ก็จะต้องถูกยกระดับขึ้นในขั้นที่สูงกว่าการเคารพในสิทธิและเสรีภาพของเพื่อนมนุษย์ในสังคมอีกด้วย หลักการนี้อาจเรียกอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็น "จริยธรรมทางสังคม" (ไม่ใช่จริยธรรมส่วนบุคคล) ก็ว่าได้ แน่นอนว่าเราไม่อาจปฏิเสธสิทธิและเสรีภาพของราษฎรได้ และการรับรู้และเข้าใจเรื่องสิทธิเสรีภาพนั้นเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นและมีความสำคัญอย่างมากในสังคมประชาธิปไตย และแม้ต้องใช้เวลาพัฒนาสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องสิทธิและเสรีภาพของราษฎรในสังคมไทยกันอีกนานทีเดียวก็ตาม แต่หากเราได้เรียนรู้และตระหนักในหลักความช่วยเหลือกันฉันท์พี่น้องหรือภราดรภาพนี้ไปพร้อมๆ กันด้วยแล้ว สังคมนั้นอย่างน้อยก็จะมีการกดขี่และความเหลื่อมล้ำที่ลดน้อยลง มีการช่วยเหลือเจือจุนซึ่งกันและกันมากขึ้น กระทั่งสังคมนั้น

---

[140] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 289.

[141] "ต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก"

[142] "จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร"

[143] "จะต้องรักษาความปลอดภัยภายในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก"

Ref. code: 25595601032138UXP

อาจพัฒนาไปถึงจุดที่ปรีดีเรียกสังคมนั้นว่า “ศรีอาริยะ” ได้เลยทีเดียว เราจะเรียกสังคมนั้นว่าเป็นสังคมที่ อำนาจสูงสุดในประเทศเป็นของราษฎรทั้งหลายได้อย่างไร หากราษฎรต้องเป็นเพียงผู้ขอทานที่ได้รับความเห็นใจจากรัฐ หรือผู้ที่ได้เปรียบในสังคมดังที่เป็นอยู่นี้ ทั้งนี้ แม้หลักความช่วยเหลือกันฉันท์พี่น้องหรือภราดรภาพจะได้รับการบัญญัติแทรกไว้ในรัฐธรรมนูญว่าด้วยเรื่องสิทธิและเสรีภาพรวมถึงเรื่องที่ว่าด้วยหน้าที่ของชนชาวไทยก็ตาม แต่ก็ยังขาดการอธิบายแยกแยะให้เห็นถึงหลักการและเหตุผลของหลักดังกล่าวอย่างจริงจังอยู่นั่นเอง

หลักสิทธิของมนุษย์ชนในคำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดีนี้ ปรากฏให้เห็นต่อมาในประกาศคณะราษฎร ที่ปรีดีได้แจกจ่ายให้ราษฎรได้อ่าน ในเช้าตรู่ของวันศุกร์ ที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ซึ่งประกอบด้วยหลัก 6 ประการของคณะราษฎรที่ปรีดีกล่าวว่า *ตรงกับหลักการแห่งสิทธิมนุษยชน (Human right)*[144] โดยปรีดีได้ยกให้คำประกาศหลัก 6 ประการของคณะราษฎร เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เป็น *“ปฏิญญาแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญของสยาม”*[145] เนื่องจาก ปรีดีเห็นว่าหลังจากการประกาศใช้ปฐมรัฐธรรมนูญเมื่อ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 แล้ว ในวันรุ่งขึ้น คือ วันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ที่ได้มีการประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรกนั้น ผู้แทนราษฎรทั้ง 70 คน ได้พร้อมใจกันปฏิญาณในที่ประชุมสภาเพื่อรองรับหลัก 6 ประการนี้ ให้เป็นปฏิญญาแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญของสยาม[146] นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็เต็มพระทัยพระราชทานพระบรมราชานุมัติเรื่องดังกล่าวด้วย

อนึ่ง แม้ในปฐมรัฐธรรมนูญจะไม่ได้รับการบัญญัติหรือกล่าวถึงโดยตรงในรัฐธรรมนูญ แต่สาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญต่างๆ ในคำประกาศหลัก 6 ประการของคณะราษฎรนี้ ต่อมาได้รับการบัญญัติแทรกไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 โดยมีการรับรองสิทธิในความเสมอภาค[147] เสรีภาพในศาสนา[148] ตลอดจนเสรีภาพในร่างกาย

---

[144] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 131*

[145] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 35*

[146] ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, <u>รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517)</u>, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธนาคารกรุงเทพ, 2526), น. 21.

[147] รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 มาตรา 12 *“ภายในบังคับแห่งบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญนี้ บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี หรือโดยประการอื่นใดก็ดีไม่กระทำให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใดเลย”*

[148] รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 มาตรา 13 *“บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาหรือลัทธิใดๆ และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตาม*

Ref. code: 25595601032138UXP

เคหสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การโฆษณา การศึกษาอบรม การประชุมโดยเปิดเผย การตั้งสมาคม และการอาชีพ[149] และบัญญัติเพิ่มเติมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ซึ่งเป็นฉบับที่ปรีดีเห็นว่า *ได้บัญญัติให้ประชาชนมีสิทธิมนุษยชนอย่างสมบูรณ์*[150] ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไปในบทที่ 4

หลัก 6 ประการของคณะราษฎรต่อมาได้เป็นหลักหรือกรอบแนวนโยบายหลักของรัฐบาล ที่จะต้องดำเนินการให้บรรลุตามหลักการดังกล่าวในการดำเนินการบริหารประเทศตลอดมานับแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งปรีดีก็ได้อ้างถึงในหลายๆ ที่ด้วยความภาคภูมิใจในการบรรลุหลัก 6 ประการเหล่านี้[151] เท่าที่จะเป็นไปได้ในช่วงเวลาที่คณะราษฎรยังมีอำนาจอยู่ จนกระทั่งการสลายตัวไปของคณะราษฎรพร้อมกับการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ 2489 ในเวลาต่อมา ทั้งนี้ต้องไม่ลืมด้วยว่า อุดมการณ์ของคณะราษฎรนั้นได้ถูกตัดตอนลงไปพร้อมๆ กับหลัก 6 ประการของคณะราษฎร โดยการรัฐประหารของที่นำโดย พล.ท. ผิน ชุณหะวัณ ที่นำกำลังทหารยึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาล พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 แล้วสถาปนารัฐธรรมนูญชั่วคราวที่มีสมญานามว่า “รัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่ม” ที่ปรีดีเห็นว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่ตกเป็น “โมฆะ” และเป็นแม่แบบของรัฐธรรมนูญที่มีลักษณะเป็น “อำมาตยาธิปไตย”[152] และสืบทอดอุดมการณ์ดังกล่าวในรัฐธรรมนูญฉบับต่อๆ มาอีกหลายฉบับในประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญของไทย

การรัฐประหาร เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 นี้ปรีดีเห็นว่าระบอบประชาธิปไตยได้หยุดชะงักลงนับแต่วันนั้น เป็นการดึงประเทศไทยเดินถอยหลังเข้าคลองไปสู่

ความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมืองและไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมของประชาชน”

[149] รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 มาตรา 14 *“ภายในบังคับแห่งบทกฎหมายบุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกายเคหสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การโฆษณา การศึกษาอบรม การประชุมโดยเปิดเผย การตั้งสมาคม การอาชีพ”*

[150] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 131*, น. 125.

[151] เช่น ในบทสัมภาษณ์ที่ปรีดีตอบสัมภาษณ์ ผู้แทนสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน เมื่อ 24 มิถุนายน 2523, บทความว่าด้วยคณะราษฎรกับการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย 24 มิถุนายน, สุนทรพจน์ ที่ปรีดีขณะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย กล่าวทางวิทยุกระจายเสียง วันเสาร์ที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2478 เป็นต้น

[152] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 35*, น. 94-100.

Ref. code: 25595601032138UXP

ประชาธิปไตยที่ไม่สมบูรณ์[153] เป็นจุดเริ่มต้นของวงจรการทำรัฐประหารล้มล้างรัฐธรรมนูญเรื่อยมา มีการใช้อำนาจละเมิดสิทธิทางรัฐธรรมนูญในรูปแบบต่างๆ มากมาย และแม้รัฐธรรมนูญฉบับต่างๆ จะได้รับรองสิทธิทางรัฐธรรมนูญไว้ ก็ขาดการบังคับใช้อย่างศักดิ์สิทธิ์และต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ และเมื่อมีการรัฐประหารสิทธิทางรัฐธรรมนูญเหล่านั้นก็ไม่มีความหมายในทางกฎหมาย[154] ดังจะได้กล่าวต่อไปในรายละเอียดในบทที่ 4

2.7 แนวความคิดพื้นฐานทางปรัชญาของปรีดี พนมยงค์

ในการศึกษาแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี โดยที่ไม่ได้ศึกษาถึงแนวความคิดพื้นฐานทางปรัชญาของปรีดีนั้น อาจทำให้การศึกษาแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญขัดแย้งกับความคิดแท้จริงของปรีดีในทางเศรษฐกิจและการเมืองได้ ดังที่ปรีดีได้ให้ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับโครงการวิจัยความคิดทางการเมืองของนายปรีดีฯ เมื่อ พ.ศ. 2526 ไว้ว่า

"...การวิจัยความคิดทางการเมืองของปรีดีฯ ที่เป็นระบบจะต้องพิจารณาโดยเริ่มจากประวัติศาสตร์แห่งความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของสังคม (Economic Relations of Society) ซึ่งเป็นรากฐานของสังคม อันก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางการเมือง (Political Relations of Society) ซึ่งเป็นโครงสร้างเบื้องบนของสังคม (Superstructure of Society) ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็มีผลสะท้อนไปยังเศรษฐกิจ ทเป็นรากฐานที่เปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของการเมือง อีกทั้งก่อให้เกิดทรรศนะสังคมที่เป็นสภาวะทางจิตของมนุษย์ที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางการเมืองและรากฐานเศรษฐกิจนั้น ทรรศนะทางสังคมมีอิทธิพลที่ทำให้ความสัมพันธ์ทางการเมืองและทางเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ เป็นไปตามกฎที่เรียกว่า "Inter-Connection" คือ การเกี่ยวข้องระหว่างกันที่มีผลสะท้อนระหว่างกัน..."[155]

...ฉะนั้นการวิจัยทรรศนะทางการเมืองของปรีดีฯ จะต้องพิจารณาถึงสภาพของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ทางการเมือง ทางทรรศนะทางสังคมที่กระทบหรือสัมผัสปรีดี

---

[153] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 131*, น. 131.

[154] วรเจตน์ ภาคีรัตน์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 19*, น. 230.

[155] ความเกี่ยวข้องระหว่างกันที่มีผลสะท้อนระหว่างกันนี้ ปรีดีได้อธิบายไว้ในหนังสือความเป็นอนิจจังของสังคม โดยปรีดีอธิบายถึงสมุฏฐานของมนุษย์สังคม รากฐานสถาบันการเมือง ทรรศนะทางสังคม และความเกี่ยวโยงระหว่างเศรษฐกิจ การเมือง และทรรศนะสังคมไว้อย่างละเอียด ใน ปรีดี พนมยงค์, ความเป็นอนิจจังของสังคม, พิมพ์ครั้งที่ 10 (กรุงเทพมหานคร : สายธาร, 2552)

Ref. code: 25595601032138UXP

ในระยะเวลาต่างๆ การวิจัยอย่างเป็นระบบซึ่งเป็นการวิจัยตามหลักวิทยาศาสตร์สังคมที่เรียกว่า "วิจัยอย่างตรรกวิทยา" (Logical Analysis) หรือ "Analysis Philosophy" นั้น ต้องประกอบด้วยปัจจัยความรู้ทางประวัติศาสตร์แห่งความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง ทรรศนะทางสังคม และของต่างประเทศที่สยามจำต้องมีความสัมพันธ์ เพื่อวิจัยว่าสภาวะนั้นๆ ก่อให้ปรีดีฯ เกิดจิตสำนึก (cosciosness) ทำการอภิวัฒน์ 24 มิถุนายน 2475 ครั้นแล้วจิตสำนึกของปรีดีฯ ได้พัฒนาขึ้นตามลำดับอย่างไร เมื่อต้องเผชิญกับสภาพความเป็นจริง ฯลฯ และโดยที่ปรีดีฯ ได้แถลงสรุปไว้ในคำสัมภาษณ์และในหลายบทความแล้วว่าปรัชญาที่ปรีดียึดถือคือ "สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย" Democratic Scientific Socialism <u>ฉะนั้นการวิจัยความคิดทางการเมืองของปรีดีฯ ก็จะต้องเป็นผู้ที่เข้าใจลัทธิสังคมนิยมวิทยาศาสตร์และลัทธิประชาธิปไตย</u> มิฉะนั้นก็จะวิจัยขัดแย้งกับความคิดแท้จริงของปรีดีในทางเศรษฐกิจและการเมืองได้"[156]

ดังนั้น ในการศึกษาแนวความคิดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี ที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเน้นศึกษาในส่วนที่เป็นสถาบันการเมืองอันเป็นโครงสร้างเบื้องบนของสังคม ซึ่งเป็นเพียงส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางสังคมเท่านั้น จึงไม่อาจละเลยที่จะต้องศึกษาและพิจารณาถึงแนวความคิดในทางเศรษฐกิจ ตลอดจนปรัชญาที่ปรีดียึดถือ คือ "สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย" อันเป็นปรัชญาที่เป็นจุดสุดยอดของความคิดทางการเมืองของปรีดี[157] อีกด้วย อย่างไรก็ตาม การศึกษาเรื่องเหล่านี้ย่อมอยู่บนข้อจำกัดเกี่ยวกับเนื้อหาของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ โดยจะทำการศึกษาเพียงเพื่อเป็นแนวทางหรือพื้นฐานในการวิเคราะห์แนวความคิดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีเท่านั้น

2.7.1 สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย (Democratic Scientific Socialism)

ปรัชญา "สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย" (Democratic Scientific Socialism) ปรากฏครั้งแรกในการให้สัมภาษณ์ผู้สื่อข่าวนิตยสารเอเชียวีค ประจำกรุงปารีส (ฉบับวันที่ 24 ธันวาคม ค.ศ. 1979-4 มกราคม ค.ศ. 1980) โดยปรีดีได้ให้คำตอบต่อคำถามที่ว่า

"ท่านจะบรรยายลักษณะปรัชญาทางการเมืองของท่านสักหน่อยจะได้ไหม?"

ปรีดีตอบว่า

---

[156] จากบางส่วนของ "ข้อสังเกตบางประการของนายปรีดี พนมยงค์ เกี่ยวกับข้อเสนอของนายเฉลิมเกียรติ ผิวนวล เรื่อง โครงการวิจัยความคิดทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์ (เมื่อ พ.ศ. 2526)," ใน เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, <u>ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์</u>, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2529), คำนำ. ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน

[157] *เพิ่งอ้าง*, น. 317.

Ref. code: 25595601032138UXP

"ปรัชญาการเมืองของข้าพเจ้า คือ สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย (Scientific Democratic Socialism) เพราะว่า ประชาธิปไตยและสังคมนิยมควรมีพื้นฐานเป็นวิทยาศาสตร์..."[158]

และอีกตอนหนึ่งปรีดีได้กล่าวถึงปรัชญาสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย ไว้ว่า

"...ข้าพเจ้าจะตอบคำถามท่านจากจุดยืนของผู้รักชาติ ตามหลักห้าประการของสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย กล่าวคือ เอกราชของชาติ อธิปไตยของชาติ สันติภาพ ความเป็นกลาง ความไพบูลย์ของประชาชน พร้อมด้วยประชาธิปไตยของประชาชน..."[159]

หลักห้าประการดังกล่าวนี้ปรีดีกล่าวไว้ว่า ไม่เพียงแต่เพื่อนร่วมชาติไทยเท่านั้นที่เห็นด้วยกับตนเอง แม้แต่ประธานเหมาเจ๋อตุง โจวเอินไหล และประธานาธิบดีโฮจิมินห์ก็ได้บอกกับปรีดีว่า เป็นหลักที่เหมาะและสมควรกับประเทศไทย

การทำความเข้าใจปรัชญา "สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย" ต้องวิเคราะห์จากคำสำคัญ 3 คำ คือ วิทยาศาสตร์ สังคมนิยม และประชาธิปไตย เนื่องจากปรีดีมองว่าประชาธิปไตยและสังคมนิยมควรมีพื้นฐานเป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งคำว่า "วิทยาศาสตร์" นั้น เป็นแหล่งความรู้หนึ่งสอดคล้องกับปรัชญาสสารธรรมทางวิทยาศาสตร์ ที่ยอมรับว่า ความเคลื่อนไหวของมนุษย์และสังคมมนุษย์นั้นมีจิตสำนึกมาเกี่ยวข้องด้วย หมายถึงไม่ปฏิเสธผลสะท้อนของจิตที่เกิดจากสสารและไม่ถือเอาวัตถุเป็นสรณะหรือนิยมวัตถุ[160] แนวความคิดนี้ ปรีดีใช้เพื่อเข้าใจตัวมนุษย์และสังคมด้วยการเข้าใจสังคมแบบสสารธรรม โดยที่สังคมประกอบด้วยองค์ประกอบทั่วๆ ไปอยู่ 3 ประการ ได้แก่ เศรษฐกิจ ที่เป็นรากฐานของสังคม การเมือง ที่เป็นโครงสร้างเบื้องบนของสังคม ซึ่งทั้งสองส่วนนี้มีความสัมพันธ์กันและมีผลกระทบแก่กันและกัน และจะส่งผลต่อไปยังส่วนสุดท้าย คือ ทัศนะทางสังคม ซึ่งเป็นจิตใจทางสังคม พื้นฐานทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดจิตใจอย่างหนึ่งให้สมาชิกในสังคม การเข้าใจสังคมแบบสสารธรรมทางวิทยาศาสตร์ นั่นคือการทำความเข้าในความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง ทรรศนะทางสังคม นั่นเอง กล่าวคือ การเข้าใจถึงพลังการผลิต ซึ่งเป็นเรื่องเศรษฐกิจของสังคม โดยที่ทุกสังคมของมนุษย์จะมีการเปลี่ยนแปลงผันแปรไปตามหลักของความเป็นอนิจจัง

---

[158] ปรีดี พนมยงค์, "ทรรศนะ ดร. ปรีดี ต่อสภาวะการณ์เมืองไทยปัจจุบัน," ใน รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ชี้ทางรอดของไทย, (กรุงเทพมหานคร : มิตรสยาม, 2524), น. 61.

[159] *เพิ่งอ้าง*, น. 62.

[160] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 155*, น. 51-25.

Ref. code: 25595601032138UXP

เนื่องจากพลังการผลิตนั้น เช่น เครื่องมือการผลิต อันจะส่งผลให้ปัจจัยต่างๆ ในการผลิตเปลี่ยนแปลงไป และส่งผลให้ระบบสังคมในส่วนอื่นๆ ก็จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย[161]

สำหรับคำว่า “สังคมนิยม” นั้น ปรีดีกล่าวถึงความเป็นมาของศัพท์ “Socialism” ว่า เกิดขึ้นเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 19 เพื่อใช้เรียก *“ลัทธิซึ่งสังคมเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต (Means of Production) และอำนวยให้สมาชิกของสังคมร่วมมือกันในการผลิต โดยได้รับปันผลและสวัสดิการอย่างเป็นธรรม”*[162] ปรีดีกล่าวถึงความหลากหลายของลัทธิสังคมนิยมไว้ว่า

“ระบบสังคมนิยมนั้นมีมากมายหลายชนิด ซึ่งในวิชาว่าด้วยลัทธิเศรษฐกิจกล่าวไว้ว่ามีประมาณกว่า 80 ชนิด ถ้าจะรวมเป็นประเภทใหญ่ๆ คือ ประเภทปฐมกาล เมื่อครั้งมนุษยชาติอยู่ในระบบปฐมสหการ ซึ่งในสมัยนั้นยังไม่มีเอกชนผูกขาดตัดตอนที่ดินเป็นส่วนของตน ประเภทสังคมนิยมทาสตามทำนองของพลาโต ประเภทสังคมนิยมศักดินาที่เจ้าศักดินาดำเนินวิสาหกิจส่วนรวมเอามาเป็นของตน ประเภทสังคมนิยมของผู้มีทุนน้อย ประเภทสังคมนิยมของผู้มีทุนชนิดต่างๆ ประเภทสังคมนิยมของวรรณะไร้สมบัติ สังคมนิยมเพ้อฝัน สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ เป็นต้น...”[163] *“...ปัญหาที่ควรพิจารณา คือ ชนิดใดเป็นไปถูกต้องตามกฎธรรมชาติอันเป็นกฎที่นำมาใช้แก่มนุษยชาติได้ แม้กระนั้นก็มีปัญหาเกี่ยวกับสภาพของแต่ละสังคมว่า จากสภาพที่กำลังเป็นอยู่นั้นจะเปลี่ยนระบบสังคมจากระบบเดิมเข้าสู่ระบบสังคมนิยมได้ทันทีทันใด หรือจะต้องดำเนินเป็นขั้นๆ ไปเพื่อไม่ให้เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจส่วนรวมของสังคม...”* [164]

แน่นอนว่าสังคมนิยมที่ปรีดีปรารถนา คือ สังคมนิยมที่เป็นวิทยาศาสตร์ ที่เกิดจากการพิจารณาถึงสภาพของแต่ละสังคมอย่างเป็นวิทยาศาสตร์แล้วเท่านั้น โดยจะต้องพิจารณาถึง

---

[161] เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, “ความคิดสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตยของ ปรีดี พนมยงค์,” ใน ปรีดีปริทัศน์ ปาฐกถาชุดปรีดี พนมยงค์ อนุสรณ์, (กรุงเทพมหานคร : เทียนวรรณ, 2526), น.136-137.

[162] ปรีดี พนมยงค์, นายปรีดี พนมยงค์ ตอบคำถาม “ระบบสังคมนิยม และระบบคอมมิวนิสต์ เหมาะสมแก่เมืองไทยหรือไม่?, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2525), น. 21-22, อ้างถึงใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 156,* น. 302.

[163] ปรีดี พนมยงค์, “ปาฐกถาของนายปรีดี พนมยงค์ เรื่อง “อนาคตของประเทศไทยควรดำเนินไปในรูปใด,” ใน องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, วารสาร อ.ม.ธ. ฉบับ 10 ธันวาคม รวมปาฐกถา บทความ และข้อสังเกต ของ นายปรีดี พนมยงค์, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2516), น. 154-155.

[164] *เพิ่งอ้าง*, น. 155.

Ref. code: 25595601032138UXP

การคลี่คลายของสังคม ที่ต้องมีระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของระบบทุนนิยมกับระบบสังคมนิยม อันจะต้องมีชนชั้นอยู่เป็นธรรมดา เมื่อพัฒนาพลังการผลิตและพัฒนาจิตสำนึกของสังคมนิยมของคนได้พอสมควรแล้วจึงนำสังคมเข้าสู่ระบบสังคมนิยม ต่อมาเมื่อเข้าสู่ขั้นสังคมนิยม ในระยะแรกก็เป็นสังคมนิยมเบื้องต้นทางนิตินัยเท่านั้น คือ ปัจจัยการผลิตเป็นของสังคม แต่การทำงานเพื่อการผลิตนั้นก็ยังต้องอาศัยหลักที่ให้เป็นผลแก่แต่ละคนตามความสามารถที่ตนทำงานให้แก่สังคม คือ ผู้ใดทำงานมากก็ได้มาก ผู้ใดทำงานน้อยก็ได้น้อย ซึ่งสังคมนิยมที่ปรีดีได้เสนอในเค้าโครงการเศรษฐกิจน่าจะเป็นสังคมนิยมที่อยู่ในขั้นนี้นี่เอง ยังมิใช่สังคมนิยมสมบูรณ์ หรือสังคมคอมมิวนิสต์แต่อย่างใด ทั้งนี้ แม้ว่าปรีดีจะได้กล่าวถึงมาร์กซ์และแองเกลส์ ที่มีแนวความคิดแบบ “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์” ก็ตาม แต่เมื่อถามว่าปรีดีเป็นชาวมาร์กซิสต์หรือไม่ ปรีดีได้ตอบว่า *“ไม่ ไม่ ไม่ ข้าพเจ้าได้บอกแล้วว่าปรัชญาของข้าพเจ้าคือ “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” ถึงแม้ว่าถามมาร์กซ์พูดอย่างนี้หรืออย่างนั้น ข้าพเจ้าก็ต้องพิจารณาว่าเป็นจริง หรือเป็นไปตามสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตยหรือไม่ สังคมนิยมมีอยู่หลายชนิด แม้ลัทธิมาร์กซ์ก็มีชนิดต่างๆ มีลัทธิมาร์กซ์ ลัทธิเลนิน ลัทธิทรอตสกี และอะไรต่ออะไร ข้าพเจ้าก็มีอิสระที่จะเลือกทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งที่สอดคล้องกับหลักห้าประการของเราอย่างที่ข้าพเจ้ากล่าวถึงมาแล้ว”*[165]

และสุดท้ายคำว่า “ประชาธิปไตย” ปรีดีอธิบายถึงรากศัพท์ของคำว่า “ประชาธิปไตย” ไว้ว่า คำว่า “ประชาธิปไตย” มาจากคำไทย 2 คำประกอบกัน คือ คำว่า “ประชา” หมายถึง หมู่คนหรือปวงชน กับคำว่า “อธิปไตย” หมายถึง อำนาจสูงสุด คำว่า “ประชาธิปไตย” ตามรากศัพท์จึงหมายถึง “อำนาจสูงสุดของปวงชน” ดังนั้น *“แบบการปกครองประชาธิปไตยจึงต้องถือมติปวงชนเป็นใหญ่”* ส่วนคำภาษาอังกฤษ “DEMOCRACY” คำภาษาฝรั่งเศส “DÉMOCRATIE” หรือคำภาษาเยอรมัน “DEMOKRATIE” นั้นภาษาทั้งสามแผลงมาจากคำภาษากรีก “DEMOKRATIA” ซึ่งมาจากรากศัพท์ของคำว่า “DEMOS” แปลว่า “ปวงชน” (สมุหนามของปวงชนหรือราษฎรทั้งหลาย) ผสมกับคำว่า “KRATOS แปลว่า อำนาจ และ “KRATEIN” แปลว่า การปกครอง รวมแล้วจึงมีความหมายว่า *“อำนาจสูงสุดของปวงชน การปกครองโดยมติของปวงชน”*[166] อนึ่ง ปรีดีได้อ้างอิงพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานและพจนานุกรมสำหรับนักเรียนของกระทรวงศึกษาธิการที่ได้ให้ความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย” ไว้ว่า “แบบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่” ไว้เช่นกัน ปรีดีจึงสรุปว่าคำว่า ประชาธิปไตย จึงมีความหมายเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้นอกจากความหมายที่ว่า *“แบบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่”* ดังกล่าวแล้ว

---

[165] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 158*, น. 76-77.

[166] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 35*, น. 75.

Ref. code: 25595601032138UXP

เมื่อนำคำว่า “ประชาธิปไตย” มาพิจารณาเข้ากับรูปของสังคม ผลจึงเป็นดังนี้ว่า *“ผมได้กล่าวแล้วว่ารูปของสังคมใดๆ นั้นย่อมประกอบด้วยระบบเศรษฐกิจ การเมือง ทัศนะสังคม ดังนั้น ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์จึงต้องประกอบด้วยประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ ประชาธิปไตยทางการเมือง ทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตย ซึ่งเป็นหลักนำทางจิตใจ”*[167] ดังนั้น คำว่า “ประชาธิปไตย” ปรัชญา “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” ของปรีดี จึงต้องเป็น *“ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์”* คือ ต้องประกอบด้วยประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ ประชาธิปไตยทางการเมือง ทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตย แนวความคิดประชาธิปไตยสมบูรณ์ที่จะได้กล่าวถึงรายละเอียดในหัวข้อถัดไปนี้ นับเป็นแนวความคิดหลักของปรัชญาสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย อันจะช่วยทำให้ชาติมี *“เอกภาพ”* ที่มั่นคงด้วย การรักษาเอกภาพของชาติเป็นเรื่องที่ปรีดีให้ความสำคัญมาก เนื่องจากประเทศไทยเองก็ประสบปัญหาความแตกต่างหลากหลายของคนสัญชาติไทยที่มีความแตกต่างทางเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรมในแต่ละท้องที่อยู่ไม่น้อย ซึ่งปรีดีกล่าวถึงการรักษาความเป็นเอกภาพของชาติโดยการเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ ไว้ว่า

“วิธีประชาธิปไตยตามหลักที่ประธานาธิบดีลินคอนน์ให้ไว้ คือ การปกครองโดย "รัฐบาลของราษฎร โดยราษฎร เพื่อราษฎร” ถ้าทำตามนี้ได้จริง เอกภาพของชาติก็เป็น “เอกภาพของราษฎร โดยราษฎร เพื่อราษฎร” เป็นความเต็มใจของราษฎรเองที่รักษาเอกภาพของชาติ จึงเป็นการรักษาเอกภาพของชาติให้มั่นคงได้ วิธีประชาธิปไตยดังกล่าวนี้เป็นการนำไปสู่รากฐานแห่งจิตสำนึกของมนุษย์ ที่จะให้มีความรู้สึกในการต้องการเอกภาพของชาติ แม้จะตั้งต้นจากโครงร่างเบื้องบนของสังคมก่อน คือ มีระบบการเมืองดังกล่าวนั้น รัฐบาลแห่งระบบนั้นก็ดำเนินแก้ไขสมุฏฐานของสังคม คือ สภาพเศรษฐกิจ ให้ราษฎรถ้วนหน้ามีความกินดีอยู่ดีทั่วกัน ราษฎรก็ย่อมเห็นคุณประโยชน์ที่ตนได้รับในการรักษาเอกภาพกับชนชาติต่างๆ ที่รวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

การรักษาเอกภาพของชาติโดยอาศัยทางจิตที่ปราศจากรากฐานทางเศรษฐกิจและการเมืองประชาธิปไตยของราษฎร ก็เท่ากับอาศัยการลอยไปลอยมาในอากาศซึ่งอาจหล่นลงไปสู่อวกาศนอกพิภพ มนุษย์อยู่ได้ด้วยการมีปัจจัยดำรงชีพและมีระบบการเมืองประชาธิปไตยให้สิทธิมนุษยชน ผู้ที่อาศัยสภาพทางจิตโดยไม่กังวลถึงสภาพทางเศรษฐกิจ ก็เพราะเขาเองมีความสมบูรณ์หรือมีพอกินพอใช้ในทางเศรษฐกิจอยู่แล้ว แต่คนส่วนมากที่ยังขาดปัจจัยดำรงชีพอยู่นั้นย่อมมีจิตในทางค้นคว้าหาชีวปัจจัยในทางที่ชอบด้วยสิทธิมนุษยชน พวกเขาจึงถือสภาพจิตอย่างเดียวตามการโฆษณาไปได้เพียงชั่วคราว แต่เมื่อรอคอยผลแห่งวิธีนั้นชั่วกาลหนึ่งแล้วไม่เห็นผลว่าได้ช่วยความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจและสิทธิมนุษยชนของเขาแล้ว เขาก็อาจไปถือสภาพทางจิตชนิดอื่นที่เขาเห็นว่า

---

[167] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 163*, น. 145.

Ref. code: 25595601032138UXP

อาจช่วยความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจและสิทธิมนุษยชนของเขาที่ดีกว่าก็เป็นได้ นักปราชญ์ผู้หนึ่งกล่าวว่าความคิดของเจ้าของคฤหาสน์ต่างกับคนที่อยู่กระท่อม"[168]

ดังนั้น "หลักประชาธิปไตยสมบูรณ์" จึงเป็นพื้นฐานอันหนักแน่นของความเป็นเอกภาพของชาติ แม้ว่า "ชาติ" นั้นจะประกอบด้วยชนชาติต่างๆ หลากหลายก็ตาม แต่หากมีทัศนะที่สอดคล้องกันคือ "ทัศนะรักชาติ" (Patriotism) ซึ่ง *"เป็นทัศนะประชาธิปไตยซึ่งรักทุกเชื้อชาติและชนชาติที่ประกอบเป็นชาติเดียวกัน ครอบครองดินแดนประเทศเดียวกัน คือ เป็นปิตุภูมิ (Patrie) เดียวกัน มีความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจอันเป็นรากฐานของสังคมเดียวกัน ยอมเสียสละส่วนตัวเพื่อชาติและปิตุภูมิเป็นส่วนรวม...เอกภาพของชาติจะมั่นคงได้ก็โดยระบบประชาธิปไตยสมบูรณ์ คือ ประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ, การเมือง, ทัศนะประชาธิปไตย ซึ่งรวมทั้ง "ทัศนะรักชาติ" (Patriotism)"*[169] "ทัศนะรักชาติ" ดังกล่าวนี้ตรงข้าม "ทัศนะเชื้อชาตินิยม" (Racism) ซึ่งเป็นทัศนะที่นิยมหรือรักเฉพาะคนเชื้อชาติเดียวกัน เป็นทัศนะที่คับแคบที่สืบมาจากทัศนะสังคมต่างกลุ่มเผ่าพันธุ์ โดยมิได้คำนึงถึงความเป็นจริงในปัจจุบันและในประวัติศาสตร์ "ทัศนะเชื้อชาตินิยม" นี้ประกอบด้วย "ทัศนะคลั่งชาติ" (Chauvinism) ทัศนะรักชาติจึงแตกต่างกับทัศนะเชื้อชาตินิยม โดยทัศนะรักชาตินั้นเป็นทัศนะที่ว่าด้วยความเป็นประชาธิปไตยอันจะทำให้ชาติมีความเป็นเอกภาพไม่มีปัญหาชนกลุ่มน้อยในสังคม

การรักษาเอกภาพของชาติย่อมสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการดำรง *"เอกราชของชาติ"* และ *"อธิปไตยของชาติ"* สำหรับปรีดี การพิทักษ์เอกราชและอธิปไตยของชาติไว้ให้ได้เป็นหน้าที่สูงสุดของคนไทยที่รักชาติ ปรีดีได้กล่าวถึง "ภยันตรายจากการคุกคามเอกราชสมบูรณ์ของชาติ" ที่มีหลากหลายรูปแบบ ที่ประเทศไทยควรป้องกันภยันตรายจากสงครามใหญ่นั้น โดยการเตรียมการป้องกันเอกราชและอธิปไตยของชาติไว้ให้พร้อม เพื่อต่อสู้การรุกราน และเพื่อรักษาความเป็นกลางระหว่างประเทศที่กระหายสงคราม และต้องไม่ตกหลุมพรางและกลวิธีใดๆ ของพวกกระหายสงครามกับลูกสมุนที่จะทำให้ประเทศไทยเป็นตัวแทน (Proxy) ทำสงครามให้แก่มหาอำนาจใดๆ การดำรงเอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์ของชาติ เป็นเรื่องที่ปรีดีคำนึงและกล่าวถึงอยู่เสมอ นอกจากนี้ เรื่องที่สำคัญอีกประการนั่นคือ การที่มหาอำนาจพยายามมีอำนาจหรืออิทธิพลทางเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม (จิตใจ/ทรรศนคติ) เหนือบางประเทศในลักษณะของ "อาณานิคมแบบใหม่"[170]

---

[168] *เพิ่งอ้าง*, น. 135-137.

[169] ปรีดี พนมยงค์, "ความเป็นมาของชื่อ "ประเทศสยาม" กับ "ประเทศไทย"," ใน สุพจน์ ด่านตระกูล, ไทย หรือ สยาม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2545), น. 11-12.

[170] "หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน สัมภาษณ์ นายปรีดี พนมยงค์ เมื่อวันที่ 26 มกราคม 2523 ณ บ้านพักชานกรุงปารีส เรื่อง "ประเทศที่ชนะสงครามอย่างแท้จริง คือ ประเทศที่รักษาความ

Ref. code: 25595601032138UXP

ข้อความคิดเหล่านี้ไม่ปรากฏให้ประเทศหรือประชาชนรุกรานหรือคุกคามประเทศอื่นหรือแม้แต่ประชาชนเชื้อชาติอื่น และนี่เองคือความหมายของ *"สันติภาพ"* หลักประชาธิปไตยสมบูรณ์เรียกร้องสันติภาพไม่ใช่สงคราม แต่ในขณะเดียวกันเมื่อถูกคุกคามในด้านต่างๆ ก็ต้องพยายามในการดำรงชาติไว้ ทัศนะเช่นนี้ของปรีดีปรากฏในผลงานเรื่อง *"พระเจ้าช้างเผือก"* รวมถึงการปฏิบัติการต่างๆ ในสมัยที่ปรีดีอยู่ในอำนาจทางการเมือง ในการที่จะให้ประเทศดำรงอยู่อย่างสงบสุขในสังคมโลก[171] ซึ่งจะได้กล่าวถึงในบทที่ 3

อีกหลักการหนึ่งในการดำรงเอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์ของชาติ คือ การรักษา *"ความเป็นกลาง"* สำหรับปรีดีนั้น "ประเทศที่ชนะสงครามอย่างแท้จริง คือ ประเทศที่รักษาความเป็นกลางไว้ได้"[172] นักสันติภาพอย่างปรีดีมุ่งถึงความผาสุกของชีวิตมากกว่าความสูญเสียในภาวะสงคราม หรือการเบียดเบียนเอาเปรียบกัน ในแง่นี้อาจพิจารณาได้ว่า *"สันติภาพ"* เป็นหลักการ ส่วน *"ความเป็นกลาง"* ถือเป็นแนวทางปฏิบัติ

ณ จุดนี้ เมื่อพิจารณาตามหลักห้าประการของปรัชญา "สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย" กล่าวคือ เอกราชของชาติ อธิปไตยของชาติ สันติภาพ ความเป็นกลาง ความไพบูลย์ของประชาชน พร้อมด้วยประชาธิปไตยของประชาชน แล้วจะเห็นว่าพื้นฐานของปรัชญาสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย คือ ความไพบูลย์ของประชาชน พร้อมด้วยประชาธิปไตยของประชาชน เกิดจาก "ประชาธิปไตยสมบูรณ์" นั่นเอง ความไพบูลย์ ความกินดีอยู่ดีของราษฎรและความเป็นประชาธิปไตยของระบบการเมือง ย่อมนำมาซึ่งความเป็นเอกภาพของคนในชาติ หมายถึงคนในชาติจะมีทัศนะที่รักชาติรักประชาธิปไตย ก็ต่อเมื่อเห็นว่าระบอบประชาธิปไตยนั้นได้ให้ประโยชน์แก่เขาอย่างไร จากนั้น ก็เป็นหน้าที่ของผู้รักชาตินั่นเองที่จักต้องดำรงรักษาไว้ซึ่ง เอกราชและอธิปไตยของชาติแห่งตน ควบคู่กันไปกับการยึดมั่นในสันติภาพและความเป็นกลางระหว่างประเทศ ทั้งหมดนี้จะเป็นไปได้อย่างสมบูรณ์ ต่อเมื่อราษฎรมีความสมบูรณ์พูนสุขอย่างประชาธิปไตยที่แท้จริง[173] นี้คือ

เป็นกลางไว้ได้," ใน <u>อนุสรณ์นายปาล พนมยงค์ คำไว้อาลัยกับประวัติ และสังคมปรัชญาเบื้องต้น</u>, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2525), น. 379, อ้างถึงใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 149,* น. 315.

[171] เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 156,* น. 315-316.

[172] *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 170*, อ้างถึงใน *เพิ่งอ้าง*, น. 315.

[173] โปรดดูแผนผังโครงสร้างของปรัชญา "สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย" ใน ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล, <u>ปาฐกถาปรีดี พนมยงค์ ประจำปี 2549 ภราดรภาพนิยม (Solidarisme) ของปรีดี พนมยงค์ (ฉบับขยายความ)</u>, (กรุงเทพมหานคร : ชนนิยม, 2558), น. 57-58.

Ref. code: 25595601032138UXP

ความหมายส่วนรวมของปรัชญา “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” อันเป็นจุดสุดยอดของความคิดทางการเมืองของปรีดี[174]

2.7.2 ประชาธิปไตยสมบูรณ์

แนวความคิดเรื่อง “ประชาธิปไตยสมบูรณ์” อันเป็นหลักการหนึ่งในปรัชญา “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” นั้น นับเป็นหลักการหนึ่งที่มีความสำคัญมากในแนวความคิดของปรีดี ดังที่ปรีดีได้กล่าวไว้แล้วว่า*“รูปของสังคมใดๆ นั้นย่อมประกอบด้วยระบบเศรษฐกิจ การเมือง ทัศนะสังคม ดังนั้น ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์จึงต้องประกอบด้วยประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ ประชาธิปไตยทางการเมือง ทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตย ซึ่งเป็นหลักนำทางจิตใจ”* ดังนั้น การทำความเข้าใจแนวความคิดเรื่อง “ประชาธิปไตยสมบูรณ์” ต้องเข้าใจความหมายของระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ ระบบประชาธิปไตยทางการเมือง และทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตย อันเป็นองค์ประกอบของประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ด้วย

(1) ระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ

ปรีดีอธิบายถึง “ระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ” ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของสังคม จากจิตสำนึกที่ปรีดีได้เห็นความไม่เป็นธรรมในทางเศรษฐกิจ ทำให้มวลราษฎรถูกกดขี่เบียดเบียน และมีชีวิตอยู่อย่างอัตคัดขัดสน ไว้ว่า

“ระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจนั้น ไม่หมายถึงระบบที่มีบางคนกล่าวว่าใช้วิธีการริบทรัพย์สินเงินทองของทุกคนในสังคมแล้วเอามาแบ่งเฉลี่ยเท่าๆ กัน ถ้าหากเป็นระบบตามวิธีการนี้ ระบบนั้นก็ไม่ใช่ประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ เพราะมิใช่ระบบที่เป็นธรรม คือ คนที่ไม่ทำงานหรือทำงานอย่างเกียจคร้านก็จะได้ส่วนแบ่งเท่ากับคนที่ทำงานด้วยความอุตสาหะ และจะนำไปสู่ความเสื่อมโทรมทางเศรษฐกิจของสังคม ระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ หมายถึง ราษฎรส่วนมากของสังคมต้องไม่ตกเป็นทาสของคนจำนวนส่วนข้างน้อยที่อาศัยอำนาจผูกขาดเศรษฐกิจของสังคม และราษฎรทั้งปวงจะต้องร่วมมือกันฉันท์พี่น้อง ออกแรงกายหรือแรงสมองตามความสามารถ เพื่อผลิตสิ่งอุปโภคและบริโภคให้สมบูรณ์ ครั้นแล้วแต่ละคนก็จะได้รับผลด้วยความเป็นธรรม ตามส่วนแรงงานทางกายหรือทางสมองที่ตนได้กระทำ ผู้ใดออกแรงงานมากก็ได้มากผู้ใดออกแรงงานน้อยก็ได้น้อย[175]

คำอธิบายนี้ชวนให้เราระลึกถึงเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี ที่ปรีดีได้ปฏิเสธมาตลอดว่า ไม่ใช่แนวความคิดแบบลัทธิคอมมิวนิสต์ แต่เป็นแบบที่ปรีดีได้นำหลายๆ ลัทธิเข้ามาผสมกัน ปรีดีให้ความสำคัญกับเรื่องในทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ตลอดช่วงชีวิตของปรีดี

---

[174] เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 156,* น. 316-317.

[175] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 156*, น. 152-153.

Ref. code: 25595601032138UXP

แนวความคิดทั้งหลายของปรีดีมักอยู่บนพื้นฐานทางเศรษฐกิจเป็นอันดับแรก ในการประชุมคณะกรรมานุการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจซึ่งนำมาจากหลัก 6 ประการ ที่คณะราษฎรประกาศไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักในข้อ 3 ที่มีใจความอยู่ 3 ประการ ในการบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ คือ จะจัดมิให้ราษฎรอดอยาก จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ สำหรับโครงการเศรษฐกิจของปรีดีนั้น ปรีดีกล่าวถึงพื้นฐานของแนวความคิดเกี่ยวกับสังคมนิยมของตนเองในการวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไว้ว่า

"...โครงการนี้ไม่ใช่หลักคอมมิวนิสต์ เรามีทั้งแคปิตัลิสม์และโซเชียลิสม์รวมกัน ถ้าหากพวกคอมมิวนิสต์มาอ่านจะติเตียนมากว่ายังรับรองพวกมั่งมีให้มีอยู่..."[176] *"...ตามหลักของข้าพเจ้านั้นเป็นลัทธิหลายอย่างที่ได้เลือกคัดเอาที่ดีมาปรับปรุงให้สมกับฐานะของประเทศสยาม แต่เหตุสำคัญอาศัยหลักโซเชียลิสม์ไม่ใช่คอมมิวนิสม์ คือ ถือว่ามนุษย์ที่เกิดมาย่อมต้องเป็นเจ้าหนี้และลูกหนี้ต่อกัน เช่น คนจนนั้นเพราะฝูงชนทำให้จนก็ได้ คนเคยทอผ้าด้วยฝีมือครั้นมีเครื่องจักรแข่งขันคนที่ทอด้วยมือต้องล้มเลิก หรือคนที่รวยเวลานี้ไม่ใช่รวยเพราะแรงงานของตนเลย เช่น ผู้ที่มีที่ดินมากคนหนึ่งในกรุงเทพฯ ซึ่งเดิมมีราคาน้อย ภายหลังที่ดินมีราคาแพงสร้างตึกสูงๆ ดังนี้ ราคาที่ดินแพงขึ้นเนื่องจากฝูงชน ไม่ใช่เพราะการกระทำของคนนั้น ฉะนั้น จึงถือว่ามนุษย์ต่างมีหนี้ตามธรรมจริยาต่อกัน จึงต้องร่วมประกันภัยต่อกัน และร่วมกันในการประกอบเศรษฐกิจ..."*[177] *"...โปลิซีของข้าพเจ้านั้นเดินตามแบบโซเชียลิสม์ผสมลิเบรัล*[178]

นอกจากนี้ ในการสอบสวนว่าปรีดีหรือหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่ ในคราวที่ปรีดีถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และบังคับให้เดินทางออกนอกประเทศ ในวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2476 นั้น ปรีดีได้แสดงความเห็นไว้ ซึ่งปรากฏในรายงานคณะกรรมาธิการว่า *"...ข้าพเจ้าไม่คิดที่จะตั้งรัฐบาลโซเวียตเลย เพราะว่ามีความเลื่อมใสในระบอบรัฐธรรมนูญซึ่งข้าพเจ้ามีส่วนในการตั้งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม และมีส่วนในการออกกฎหมายเลือกตั้ง ทั้งนี้ เป็นพยานหลักฐานให้เห็นว่าข้าพเจ้าเลื่อมใสในระบอบรัฐธรรมนูญและรัฐสภา*

---

[176] "รายงานการประชุมกรรมานุการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจ," ใน ปรีดี พนมยงค์, เค้าโครงการเศรษฐกิจ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2542), น. 103-104.

[177] *เพิ่งอ้าง,* น. 107-108.

[178] *เพิ่งอ้าง*, น. 107-109.

Ref. code: 25595601032138UXP

อยู่แล้ว...”[179] เมื่อ เซอร์รอเบอร์ต ฮอลแลนด์ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในคณะกรรมาธิการสอบสวนถามว่าคิดจะแก้หลักการอันเป็นสาระสำคัญในพระราชบัญญัติการเลือกตั้งฉบับที่ใช้อยู่ ณ บัดนี้ หรือไม่ ปรีดีตอบว่า *“ตั้งใจจะรักษาหลักสาระสำคัญนั้นๆ ไว้ จะมีแก้ไขบ้างก็เช่นว่า การเลือกตั้ง 2 ขั้นนั้น คิดว่าต่อไปจะแก้ไขให้ราษฎรเลือกตั้งผู้แทนราษฎรโดยตรงทีเดียว และการแก้ไขต่างๆ นั้น ก็จะได้แก้โดยวิธีทางรัฐธรรมนูญ และไม่คิดจะใช้วิธีปกครองโดยโซเวียตเลย”* [180]

ทั้งนี้ เพื่อป้องกันการเข้าใจผิดหรืออาจทำให้มีการเข้าใจสับสนกับถ้อยคำบางถ้อยคำที่เป็นลักษณะเฉพาะของคอมมิวนิสต์กับถ้อยคำในรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่เป็นผลงานของปรีดีเองนั้น ปรีดีได้ตั้งข้อสังเกตถึงหลักเกณฑ์วินิจฉัยลักษณะเฉพาะของคอมมิวนิสต์ซึ่งผู้เชี่ยวชาญในคณะกรรมาธิการกำหนดไว้ในถ้อยคำที่เกี่ยวกับการเมือง เช่น คำว่า *“รัฐบาลโดยคณะกรรมการ”* ซึ่งปรีดีเห็นว่า เป็นคำที่ออกจะกว้างไป มหาชนอาจจะเข้าใจผิดว่า หมายความถึง คณะกรรมการตามระบอบรัฐธรรมนูญและรัฐสภาก็ได้ (ดังเช่น คำว่า “คณะกรรมการราษฎร” ในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พุทธศักราช 2475 – ผู้เขียน) ต่อมาจึงมีการแก้ไขให้เป็นถ้อยคำที่มีความเฉพาะเจาะจงลงไปเป็นว่า *“การตั้งรัฐบาลโซเวียต (คณะกรรมการ คนงาน ชาวนา และทหาร)”* และในท้ายที่สุด คณะกรรมการได้สอบสวนให้ปรีดีแสดงความเห็นในลักษณะต่างๆ ของคอมมิวนิสต์ทุกข้อแล้ว คณะกรรมาธิการลงมติเป็นเอกฉันท์ว่า *“หลวงประดิษฐ์ฯ ไม่มีมลทินเป็นคอมมิวนิสต์ ดังที่กล่าวหานั้นเลย”* และเมื่อเสนอรายงานของคณะกรรมาธิการให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณาในเวลาต่อมาแล้วมา สภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติรับรายงานคณะกรรมาธิการที่เสนอมาโดยพร้อมเพรียงกัน[181]

แนวความคิดเรื่อง “ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์” นี้ ปรีดีอธิบายว่า แม้จะมีระบบประชาธิปไตยทางการเมืองแต่หากไม่มีระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานเสียแล้ว ระบอบประชาธิปไตยนั้นก็ไม่อาจบรรลุถึงความเป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ได้ เนื่องจาก

“การมีระบบประชาธิปไตยทางการเมือง เท่านั้น แม้จะเป็นประโยชน์แก่ราษฎรส่วนมากดีกว่าไม่มีระบบประชาธิปไตยทางการเมืองเลยก็จริงอยู่ แต่ถ้าไม่มีระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจด้วยแล้ว ราษฎรส่วนมากก็ไม่มีโอกาสในทางปฏิบัติที่จะใช้สิทธิประชาธิปไตยได้ เพราะ

---

[179] “(สำเนา) รายงานคณะกรรมาธิการสอบสวนว่าหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่?,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 176,* น. 133.

[180] *เพิ่งอ้าง*, น. 134.

[181] “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, สมัยที่ 2 ครั้งที่ 24/2476, สมัยสามัญ, 10 มีนาคม 2477,” ใน *เพิ่งอ้าง, น.* 212.

Ref. code: 25595601032138UXP

คนส่วนน้อยที่กลุ่มอำนาจเศรษฐกิจอยู่ในมือย่อมมีโอกาสดีกว่าในการใช้สิทธิ์ประชาธิปไตยทางการเมือง ขอให้ดูตัวอย่างการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรของหลายประเทศที่ไม่มีประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจนั้น พวกของผู้กุมอำนาจทางเศรษฐกิจสามารถทุ่มเทเงินมาใช้จ่ายได้รับเลือกตั้งเข้ามาอยู่ในรัฐสภา ยิ่งกว่าผู้มีความสามารถทางการเมืองแต่ไม่มีทุนมาลงในการเลือกตั้ง ในกรณีเช่นนี้ อำนาจทางการเมืองก็ตกอยู่ในมือของผู้กุมอำนาจทางเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถใช้อำนาจทางการเมืองดลบันดาลให้เศรษฐกิจนั้น เป็นไปตามความประสงค์ของตนและพวกของตนที่เป็นคนจำนวนส่วนข้างน้อยของสังคม"[182]

การอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนั้น ปรีดีจะประสงค์แต่เพียงให้สยามมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดก็หาไม่ หากแต่ต้องการแก้ความฝืดเคืองของราษฎรเป็นวัตถุประสงค์หลัก คือ

"...ถ้าเราคงทำตามแบบเก่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้ไม่มีประโยชน์ เพราะเราไม่ทำสาระสำคัญ คือ ความฝืดเคืองของราษฎร แบบที่เราต้องเดินนั้นต้องเดินอย่างอาศัยหลักวิชา อาศัยแผน อาศัยโครงการ วิธีสู่โซเชียลิสม์เป็นวิธีวิทยาศาสตร์โดยแท้...รับรองความเห็นหม่อมเจ้าสกลฯ ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้ไม่ใช่ coup d'état แต่เป็น revolution ในทางเศรษฐกิจ ไม่มีในทางการปกครองซึ่งเปลี่ยนจากพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายองค์เท่านั้น..."[183]

อย่างไรก็ตาม ดังที่ปรีดีได้กล่าวเสมอมาว่าระบบเศรษฐกิจที่เป็นพื้นฐานของสังคมกับระบบการเมืองที่เป็นโครงสร้างเบื้องบนนั้น ย่อมมีผลสะท้อนถึงกัน ดังนั้น *"แม้จะตั้งต้นจากโครงสร้างเบื้องบนของสังคมก่อน คือ มีระบบการเมืองดังกล่าวนั้นแล้ว รัฐบาลแห่งระบบนั้นก็ดำเนินแก้ไขสมุฏฐานของสังคม คือ สภาพเศรษฐกิจ ให้ราษฎรทั่วหน้ามีความกินดีอยู่ดีทั่วกัน..."*[184]

(2) ระบบประชาธิปไตยทางการเมือง

สำหรับ "ระบบประชาธิปไตยทางการเมือง" นั้น ปรีดีกล่าวไว้ว่า *"ระบบประชาธิปไตยทางการเมืองโดยเฉพาะนั้น เกี่ยวกับระบบอำนาจรัฐที่ราษฎรมีสิทธิในการใช้อำนาจรัฐนั้นมากน้อยเพียงใด เรื่องนี้เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญที่เป็นแม่บทและกฎหมายเลือกตั้ง อีกทั้งกฎหมาย*

---

[182] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 163*, น. 145-146.

[183] *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 176*, น. 107-108.

[184] ปรีดี พนมยงค์, "ข้อสังเกตของนายปรีดี พนมยงค์ เกี่ยวกับ "เอกภาพของชาติกับประชาธิปไตย," ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 163*, น. 136.

Ref. code: 25595601032138UXP

เกี่ยวกับระบบบริหารและระบบตุลาการ[185] ระบบประชาธิปไตยทางการเมืองที่เป็นรูปแบบประชาธิปไตยที่สุดในทัศนะของปรีดี คือ ระบบที่ราษฎรทั้งปวงในสังคมนั้น มีสิทธิออกเสียงบัญญัติกฎหมายได้โดยตรงไม่ใช่ผ่านทางผู้แทนราษฎร ระบบประชาธิปไตยชนิดนี้สามารถทำได้ในประเทศเล็กๆ ที่มีพลเมืองไม่มาก อาทิ ในสมัยพุทธกาลมีรัฐหนึ่งชื่อว่า “สักกชนบท” ที่ปกครองโดยใช้ระบบ “สามัคคีธรรม” ไม่มีพระราชา นอกจากนี้ก็ยังมีรัฐหรือ canton เล็กๆ ในสมาพันธรัฐสวิตเซอร์แลนด์ เช่น Appenzell ซึ่งมีพลเมืองรวมทั้งเด็กผู้ใหญ่ประมาณ 10,000 คน มีผู้บรรลุนิติภาวะที่มีสิทธิออกเสียงไม่กี่พันคน ผู้มีสิทธิออกเสียงของรัฐนั้นมาประชุมกันในท้องสนามเพื่อลงมติโดยตรงในร่างกฎหมายใดๆ ได้ แต่ในประเทศที่มีพลเมืองหลายหมื่นหลายแสนหลายล้านคน ก็เป็นการพ้นวิสัยที่จะนัดประชุมราษฎรทั้งปวงให้มาลงมติในร่างกฎหมายใดๆ โดยตรงได้ ฉะนั้น จึงจำต้องมีระบบเลือกตั้งผู้แทนราษฎรให้มาใช้สิทธิแทนราษฎร[186] เมื่อไม่สามารถเลี่ยงระบบประชาธิปไตยทางการเมืองที่ต้องมีการเลือกผู้แทนได้ ปรีดีจึงเสนอแนวทางในการพิจารณาแก้ปัญหาไว้ว่า

“ปัญหาระบบการเมืองประชาธิปไตยโดยผ่านทางผู้แทนราษฎรนี้มิใช่อยู่ที่ว่ารูปภายนอกมีรัฐสภา อันประกอบด้วยผู้แทนที่ได้รับเลือกตั้งจากราษฎร แต่ยังจะต้องพิจารณาถึงระบบการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรว่าในทางปฏิบัติราษฎรได้มีโอกาสออกเสียงเสมอภาคกัน และมีความสะดวกเพียงใด[187]

ปรีดียกตัวอย่างของประเทศอังกฤษซึ่งปรีดีถือว่าเป็นแม่แบบแห่งระบบประชาธิปไตยทางรัฐสภา โดยนำมาเปรียบเทียบกับสภาพการณ์ในประเทศไทยไว้ว่า ระบบเลือกตั้งผู้แทนราษฎรของอังกฤษมีความเป็นประชาธิปไตยพอสมควร อาทิ เขาแบ่งเขตเลือกตั้งเขตหนึ่งๆ เพื่อเลือกตั้งผู้แทนราษฎรคนหนึ่งเท่านั้น และมีหน่วยลงคะแนนไว้มากพอที่ผู้มีสิทธิออกเสียงจะเดินมาลงคะแนนได้โดยไม่เสียเวลา อันจะทำให้เกิดเบื่อหน่าย ขณะที่ในประเทศไทยภายหลังรัฐประหาร 8 พ.ย. 2490 ซึ่งบางคราวได้มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ได้ใช้วิธีถือเอาเขตจังหวัดเป็นเขตเลือกตั้ง โดยไม่ได้แยกออกเป็นหลายเขตในจังหวัดที่มีพลเมืองมาก ส่วนจำนวนผู้แทนราษฎรที่แต่ละจังหวัดจะพึงมีได้นั้น ให้คำนวณตามจำนวนพลเมือง 150,000 คน ต่อผู้แทนราษฎรหนึ่งคน ดังนั้น จังหวัดที่มีพลเมืองน้อยกว่า 150,000 คน เช่น จังหวัดระนอง ก็มีผู้แทนราษฎรได้เพียงคนเดียว ส่วนจังหวัดที่มีพลเมืองมาก เช่น จังหวัดพระนคร เมื่อ พ.ศ. 2501 ที่มีผู้แทนราษฎรได้ถึง 9 คน ดังนั้น ความไม่เสมอภาคหรือความไม่เป็นประชาธิปไตยจึงเกิดขึ้นระหว่างราษฎรไทยในจังหวัดต่างๆ เช่น ราษฎรจังหวัดระนองมี

---

[185] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 163*, น. 148-149.

[186] *เพิ่งอ้าง*

[187] *เพิ่งอ้าง*, น. 149.

Ref. code: 25595601032138UXP

สิทธิเลือกผู้แทนได้คนเดียว ส่วนราษฎรจังหวัดพระนครมีสิทธิเลือกผู้แทนได้ 9 คน เหตุผลที่อ้างมีหลายอย่างที่ฟังไม่ขึ้น แต่เราก็เห็นได้ว่าเมื่อราษฎรไม่มีความเสมอภาคเช่นนั้นแล้ว จะเรียกว่าระบบแบบนี้ว่าประชาธิปไตยไม่ได้ นอกจากนี้ ยังมีหน่วยเลือกตั้งที่อยู่ห่างไกลกัน จึงไม่สะดวกแก่การที่ราษฎรมาลงคะแนนได้ทั่วถึง เป็นเหตุให้ราษฎรที่มาลงคะแนนน้อยมาก และเป็นเหตุให้ราษฎรไทยเป็นส่วนรวมถูกกล่าวหาเพื่อเป็นข้ออ้างว่ายังไม่พร้อมที่จะรับความเป็นประชาธิปไตย แต่อันที่จริงราษฎรไทยนิยมความเป็นประชาธิปไตยมาแต่โบราณกาลแล้ว อาทิ ในสมัยก่อนเมื่อสมภารวัดใดในชนบทว่างลง ก็มีการประชุมพระในวัดและราษฎรในหมู่บ้านเลือกสมภาร ผู้ใหญ่บ้านว่างลงก็ประชุมราษฎรเลือกผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งราษฎรส่วนมากก็มาประชุมกันโดยไม่ต้องเดินทางมาหน่วยเลือกตั้งที่ห่างไกล[188]

ปรีดีสรุปถึงระบบการเมืองประชาธิปไตยไว้ว่า *“ระบบการเมืองที่จะเป็นประชาธิปไตยได้ก็จำต้องมีรัฐธรรมนูญ วิธีเลือกตั้งซึ่งให้ราษฎรมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎรได้เสมอภาคกัน และมีความสะดวกในการออกเสียงได้ในทางปฏิบัติ อีกทั้ง จะต้องมีระบบที่ฝ่ายบริหารจำต้องปฏิบัติเพื่อราษฎรอย่างแท้จริง และระบบที่ฝ่ายตุลาการจำต้องมีอิสระและดำรงไว้ซึ่งความเที่ยงธรรม”*[189] และในท้ายที่สุด เกี่ยวกับปัญหารูปในระบบประชาธิปไตยทางการเมือง ปรีดีได้ฝากข้อสังเกตไว้ด้วยว่า *“ท่านอาจได้ยินวาทะของบางคนว่าระบบประชาธิปไตยในอนาคตของประเทศไทยนั้น จะต้องเป็นประชาธิปไตยอย่างไทยๆ วาทะนี้ฟังดูแล้วน่าเลื่อมใส ถ้าผู้กล่าวปรารถนาอย่างจริงใจให้ระบบการเมืองของไทยเหมาะสมแก่สภาพท้องที่กาละสมัยของมวลราษฎรไทย แต่ก็ควรพิจารณาว่าคำที่ว่าอย่างไทยๆ นั้น ขออย่าให้เหมาะสมเพียงแต่เฉพาะคนไทยส่วนน้อยของสังคมเท่านั้น”*[190]

(3) ทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตย

องค์ประกอบสุดท้ายของ *“ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์”* คือ “ทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตย” ซึ่งเป็นหลักนำทางจิตใจ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าองค์ประกอบส่วนอื่นๆ เลย โดยอาจมีผลต่อการสร้างระบอบประชาธิปไตย มีผลต่อพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตยที่ได้สร้างขึ้นแล้วนั้นให้ก้าวหน้าไปสู่ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ หรืออาจถอยหลังกลับไปสู่ระบอบที่ล้าหลังดังที่เป็นอยู่เดิมก็ได้ ทั้งนี้เนื่องจาก ทัศนะทางสังคมนั้นมีทั้งชนิดที่ใช้เพื่อรักษาจารีตและฟื้นระบบเก่าทั้งระบบหรือส่วนใดส่วนหนึ่ง กับชนิดที่ใช้เพื่อพัฒนาระบบใหม่ให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป[191] ในฐานะที่มนุษย์เป็นผู้มีจิตสำนึก อันจะเป็นผู้ผลักดันสังคมให้ก้าวไปตามทัศนะ

---

[188] *เพิ่งอ้าง*, น. 149-151.

[189] *เพิ่งอ้าง*, น. 151.

[190] *เพิ่งอ้าง*, น. 151-152.

[191] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 155,* น. 64-65.

Ref. code: 25595601032138UXP

ทางสังคมนั้น สังคมของมนุษย์จะดำเนินไปสู่รูปใดนั้นก็โดยความเคลื่อนไหวของมนุษย์ในสังคมนั้น ๆ แม้โดยพื้นฐานแล้วสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ย่อมมีผลกำหนดจิตสำนึกหรือทัศนะทางสังคมของมนุษย์ก็ตาม แต่หากทัศนะทางสังคมของมนุษย์ได้รับการพัฒนาให้ก้าวหน้าขึ้นแล้ว ทัศนะทางสังคมที่ก้าวหน้าขึ้นนั้นก็มีผลสะท้อนกลับไปยังสังคมหรือสภาพความเป็นอยู่ให้ก้าวหน้าขึ้นไปตามลำดับได้เช่นกัน ปรีดีกล่าวถึงทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตยไว้ว่า *"มนุษย์จะสามารถผลักดันให้สังคมก้าวหน้าไปสู่ระบบประชาธิปไตยทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมืองได้นั้น ก็จำต้องมีทัศนะสังคมที่เป็นประชาธิปไตยยึดถือเป็นหลักนำในการดำเนินกิจกรรมทางสังคม ถ้าหากผู้ใดต้องการระบบประชาธิปไตยสมบูรณ์หรือแม้แต่ต้องการเพียงระบบประชาธิปไตยทางการเมือง แต่ยึดถือทัศนะทางสังคมที่ไม่ใช่ประชาธิปไตยเป็นหลักนำแล้ว ก็ย่อมดำเนินกิจกรรมไปตามแนวทางที่ไม่อาจเข้าสู่ระบบประชาธิปไตยตามความต้องการนั้นได้..."*[192]

ทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตยนั้นปรีดีได้แสดงลักษณะไว้เบื้องต้นว่าเป็นสังคมที่ราษฎรในสังคมเกิด *"จิตสำนึกในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษยชาติของตน ที่จะต้องมีความเสมอภาคกับเพื่อนมนุษย์ในสังคม และมีสิทธิเสรีภาพคือ สิทธิประชาธิปไตย"*[193] ยิ่งไปกว่านั้น โดยที่ปรีดีเป็นผู้นิยมสังคมที่มีลักษณะสังคมแบบสังคมนิยมซึ่งปรีดีเห็นว่า *"เป็นสังคมที่มีทัศนะในทางช่วยเหลือร่วมมือกันฉันท์พี่น้องโดยมิได้มีความคิดกดขี่ หรือเบียดเบียนระหว่างกัน"*[194] ดังนั้น อาจพอสรุปได้ว่า ทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตยของปรีดีนั้น มีความหมายในทำนองว่าเป็นสังคมที่มนุษย์หรือราษฎรในสังคมมีจิตสำนึกในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตน ว่าจะต้องมีความเสมอภาค มีสิทธิเสรีภาพ มีสิทธิประชาธิปไตย เช่นเดียวกันกับเพื่อนมนุษย์ในสังคม และเป็นสังคมที่ราษฎรนั้นมีทัศนะในทางช่วยเหลือร่วมมือกันฉันท์พี่น้องโดยมิได้มีความคิดกดขี่ หรือเบียดเบียนระหว่างกันนั่นเอง ปรีดีได้ตั้งไว้เป็นปัญหาที่ต้องพิจารณาค้นคว้าทั้งทางทฤษฎีและทางปฏิบัติต่อไปถึงผลที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินการตามทัศนะที่ยึดถือนั้น คือ *"ถ้าทัศนะนั้นนำไปสู่การปฏิบัติที่บังเกิดผลให้สังคมมีระบบประชาธิปไตยสมบูรณ์ หรือแม้แต่ระบบประชาธิปไตยทางการเมืองเป็นเบื้องต้นแล้ว ทัศนะนั้นก็อยู่ในจำพวกประชาธิปไตย ถ้าไม่บังเกิดผลดังกล่าวก็สมควรวิเคราะห์พิจารณาว่าทัศนะนั้น ขัดต่อความเป็นประชาธิปไตย และเป็นทัศนะที่สนับสนุนให้ระบบที่มิใช่ประชาธิปไตยดำรงคงอยู่ได้ ตราบเท่าที่ทัศนะนั้นยังมีอิทธิพลอยู่ในสังคม"*[195] ตัวอย่างของทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตยนี้ ปรีดีได้แสดงไว้บ้าง

---

[192] *เพิ่งอ้าง*, น. 146-147.

[193] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 80*, น. 399-400.

[194] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 155,* น. 64.

[195] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 163,* น. 147.

Ref. code: 25595601032138UXP

แล้วในเรื่องทัศนะของผู้ร่างรัฐธรรมนูญ ในทำนองว่า สาระสำคัญของรัฐธรรมนูญย่อมขึ้นอยู่กับรากฐานแห่งทัศนะของผู้ร่างกับสมาชิกสภาที่มีหน้าที่นิติบัญญัติว่า บุคคลเหล่านั้นยืนหยัดในอภิสิทธิ์ชนหรือยืนหยัดในปวงชน กล่าวคือ ถ้าผู้ร่างกับสมาชิกสภามีทัศนะยืนหยัดในอภิสิทธิ์ชน บทบัญญัติในร่างรัฐธรรมนูญก็มีสาระในการรักษาอำนาจและฐานะพิเศษของอภิสิทธิ์ชนไว้โดยทางตรงหรือแฝงไว้โดยปริยาย แต่ถ้าผู้ร่างกับสมาชิกสภานั้นมีทัศนะยืนหยัดในปวงชน บทบัญญัติในร่างรัฐธรรมนูญนั้นย่อมเป็นประชาธิปไตยที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่ โดยไม่มีสิทธิพิเศษของอภิสิทธิ์ชนแฝงไว้

สำหรับตัวอย่างของทัศนะทางสังคมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตยนั้น ปรีดีได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจ เช่น *“ทัศนะทาสและศักดินา”* ทัศนะดังกล่าวเกิดจากความเป็นอยู่ตามระบบทาสและศักดินา คือ ฝ่ายเจ้าทาสและศักดินาย่อมมีจิตสำนึกว่า ระบอบเผด็จการที่ฝ่ายตนปฏิบัติต่อคนส่วนมากของสังคมนั้น ทำให้ฝ่ายตนครองชีพได้อย่างผาสุก จิตสำนึกนี้เป็นทัศนะของฝ่ายเจ้าทาสและศักดินาที่ได้ยึดมั่นอยู่ตามปกติวิสัย ส่วนฝ่ายทาสและข้าไพร่นั้น ตามปกติวิสัยย่อมต้องการหลุดพ้นจากความเป็นทาสและข้าไพร่ อย่างไรก็ตาม อาจมีข้อยกเว้นได้เหมือนกันสำหรับทาสและข้าไพร่จำนวนหนึ่ง ที่เมื่ออยู่ในระบบทาสและศักดินาจนเคยชินเป็นเวลานานก็กลายเป็นคนที่เชื่องต่อการถูกกดขี่ ประดุจสัตว์ซึ่งเดิมอยู่ในป่าอย่างอิสระ ครั้นเมื่อมนุษย์จับสัตว์นั้นมาเลี้ยง เริ่มต้นด้วยการทรมานให้เกรงกลัว ในที่สุดก็เป็นสัตว์ที่เชื่อง ยอมทำงานตามคำสั่งของเจ้าของ ครั้นนานๆ เข้าก็เกิดทัศนะที่เห็นชอบในการอยู่ภายใต้ระบอบเผด็จการนั้น อีกประการหนึ่ง ความเชื่อหรือลัทธิที่ปลุกใจให้ทาสและข้าไพร่เกิดความเชื่อถือว่าผู้เผด็จการทาสและศักดินา เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ส่งมาให้เกิดในมนุษยโลก ซึ่งมีอิทธิพลที่ทำให้สภาพจิตใจของทาสและข้าไพร่ยึดมั่นในทัศนะเหนียวแน่นขึ้น และเมื่อได้ถ่ายทอดเป็นมรดกสืบมาหลายชั่วคนก็เป็นทัศนะที่เกาะแน่นอยู่ในหมู่ชนส่วนหนึ่งหรือส่วนมากสืบต่อมา[196]

ทัศนะทาสและศักดินานี้ เป็นทัศนะที่ก่อให้เกิดความรู้สึกเหยียดหยามระหว่างมนุษย์ในสังคมเดียวกันในทุกๆ ส่วนของสังคมด้วย คือ ฝ่ายเจ้าทาสและศักดินาก็เหยียดหยามทาสและข้าไพร่ว่าเป็นคนเลวทรามอยู่ในอันดับต่ำหรือวรรณะต่ำของสังคม ส่วนทาสและข้าไพร่จำพวกที่เป็นสมุนของเจ้าทาส และเจ้าศักดินาก็พลอยมีความรู้สึกเหยียดหยามทาสและข้าไพร่ที่มิใช่สมุนของเจ้าทาสและเจ้าศักดินา ฝ่ายข้าไพร่ที่เป็นนายทุนศักดินาก็ทะนงตนว่าเป็นคนมั่งมีเหยียดหยามข้าไพร่ส่วนมากที่เป็นคนยากจน จากพื้นฐานของความรู้สึกนี้ภายในสังคมก็พัฒนาไปสู่ทัศนะสังคมหนึ่งที่ถือตนว่าใหญ่กว่าสังคมอื่นที่มีพลังน้อยกว่าและเหยียดหยามสังคมที่เป็นเมืองขึ้น หรือเมืองออกที่ต้องส่งบรรณาการ กลายเป็นทัศนะคลั่งเชื้อชาติ (Racism) และคลั่งชาติ (Chauvinism)[197]

---

[196] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 80*, น. 391-392.

[197] *เพิ่งอ้าง*, น. 392-393.

Ref. code: 25595601032138UXP

แม้ในบางสังคมที่ระบบทาสและศักดินาได้เสื่อมสลายลงไปทั้งระบบเศรษฐกิจและการเมืองแล้ว แต่ซากทัศนะทาสและศักดินาที่ได้เกาะแน่นอยู่ในหมู่ชน และได้ถ่ายทอดต่อๆ กันมาหลายชั่วคนก็ยังคงมีอยู่เป็นเวลาอีกช้านาน ได้กลายเป็นทัศนะที่เป็นพลังในการต่อต้านระบอบประชาธิปไตย และพยายามฟื้นฟูระบบเผด็จการทาสและศักดินาในรูปสมบูรณาญาสิทธิราชย์เก่าหรือรูปที่ใช้ชื่อใหม่ เช่น เผด็จการฟาสซิสต์, นาซี, เผด็จการทหาร ฯลฯ ซึ่งปรีดีได้ยกตัวอย่างกรณีที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเอง คือ กรณีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 5 ได้ทรงยกเลิกระบบทาสใน พ.ศ. 2448 แล้ว แต่ซากทัศนะทาสก็ยังคงตกค้างอยู่ในชนบางหมู่บางเหล่า ซึ่งอันที่จริงแล้วก่อนการประกาศยกเลิกทาสนั้น พระองค์ได้ทรงมีประกาศยกเลิกธรรมเนียมการหมอบคลานกราบไหว้ ซึ่งเป็นธรรมเนียมทาสและศักดินามาก่อนแล้วตั้งแต่ที่พระองค์ทรงครองราชย์ได้เพียง 5 ปี คือ ในจุลศักราช 1235 ซึ่งตรงกับพุทธศักราช 2416 เพราะทรงเห็นว่าธรรมเนียมการหมอบคลานกราบไหว้ในประเทศสยามนี้ เป็นธรรมเนียมที่ก่อให้เกิดการกดขี่แก่กันอย่างแข็งแรงนัก และทรงเห็นว่าไม่มีประโยชน์แก่บ้านเมืองแต่อย่างใดเลย จึงทรงให้ยกเลิกธรรมเนียมนี้เสีย แล้วให้เปลี่ยนอิริยาบถเป็นยืน เป็นเดิน และก้มศีรษะแทนการหมอบคลานกราบไหว้ อย่างไรก็ตาม ภายหลังการรัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 โดยความเกื้อหนุนจากผู้มีซากทัศนะทาสและศักดินาอยู่ ได้ทำการรื้อฟื้นขนบธรรมเนียมการหมอบคลานกราบไหว้ที่รัชกาลที่ 5 ได้ทรงประกาศยกเลิกแล้วนั้นให้กลับมีขึ้นอีก[198]

---

[198] *เพิ่งอ้าง*, น. 393-396. ผู้เขียนมีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า “ทัศนะทางสังคม” นี้มีความสำคัญต่อพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตยอย่างยิ่งดังได้กล่าวแล้ว คือ อาจมีผลต่อการสร้างระบอบประชาธิปไตย หรือมีผลต่อพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตยที่ได้สร้างขึ้นแล้วนั้นให้ก้าวหน้าไปสู่ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ต่อไป หรืออาจถอยหลังกลับไปสู่ระบอบที่ล้าหลังดังที่เป็นอยู่เดิมก็ได้ ซึ่งมีอีกตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจนในปัจจุบัน คือ การให้คุณค่าต่อการอภิวัฒน์ 2475 ต่อคำกล่าวอ้างที่ว่า *“การดำเนินการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้น เป็นการกระทำชิงสุกก่อนห่าม หรือการการทำของพวกชิงสุกก่อนห่าม”* ซึ่งการให้คุณค่าต่อการอภิวัฒน์ 2475 ไปในทิศทางใดๆ นั้น ผู้เขียนเห็นว่า มีผลต่อพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทยโดยตรง นั่นคือ มีผลเป็นการปกป้องการอภิวัฒน์ 2475 ให้ยังมีคุณค่าต่อสังคมและได้รับการพัฒนาให้ก้าวหน้าไปสู่ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ได้ มิเช่นนั้นแล้วผลย่อมเป็นไปในอีกด้านหนึ่ง คือ การอภิวัฒน์ 2475 ก็อาจถูกทำลายโดยการลดทอนคุณค่าให้เป็นเพียงการชิงสุกก่อนห่ามของคณะราษฎรเท่านั้นเอง ซึ่งในเรื่องนี้เป็นปัญหาของ *“ทัศนะทางสังคม”* ที่ ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล เรียกว่า *“จุดยืนและทัศนคติในทางการเมือง”* ที่นับเป็นปัจจัยที่จะกำหนดผลของการประเมินสถานะของการอภิวัฒน์อย่างไม่อาจปฏิเสธได้เลยทีเดียว โดยฐาปนันท์ เห็นว่า การประเมินสถานะ

Ref. code: 25595601032138UXP

และสืบต่อมาให้เห็นจนกระทั่งปัจจุบัน สังเกตได้จากการที่นิสิตนักศึกษาและนักเรียนบางแห่งบางสถาบันยังถูกบังคับให้ต้องปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมนั้นอยู่ซึ่งมีให้เห็นทั่วไป

(4) รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์

ปรีดีได้กล่าวถึงรัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 ไว้ตอนหนึ่งว่าเป็น "รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์" โดยปรีดีกล่าวว่า

"ระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 ได้บัญญัติขึ้นตามวิธีการที่บัญญัติไว้โดยรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ซึ่งเป็นแม่บท ดังนั้น รัฐธรรมนูญฉบับ 2489 จึงถูกต้องสมบูรณ์ และในสาระก็เป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ เพราะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกพฤฒสภาเป็นผู้ที่ได้รับเลือกตั้งจากราษฎร แม้ว่าจะได้มีบทเฉพาะกาลกำหนดไว้เฉพาะวาระเริ่มแรกให้มีการตั้งสมาชิกพฤฒสภาโดยองค์การเลือกตั้ง แต่องค์การเลือกตั้งประกอบด้วยผู้ที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอยู่ในวันสุดท้ายก่อนการใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ เมื่อครบวาระแรกแล้วผู้ที่ราษฎรเลือกก็เป็นสมาชิกพฤฒสภาตามที่นิยมกันในประเทศประชาธิปไตย ระบอบปกครองรัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 จึงเป็นประชาธิปไตยถูกต้องตามหลักประชาธิปไตย "แบบการปกครองที่ถือมติชนเป็นใหญ่"...."[199]

ของเหตุการณ์ที่ *"...ยิ่งเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องในทางการเมืองมากเพียงใด การอ้างว่าสามารถวิพากษ์วิจารณ์ได้อย่างเป็นกลางดูจะเป็นสิ่งที่น่าสงสัยยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ประเด็นที่ตั้งข้อสังเกตไว้ข้างต้น พึงตระหนักว่าหาใช่ประเด็นเล็กน้อยทำนองความคิดความเห็นในเชิงการให้เหตุผลของปัจเจกชนคนใดคนหนึ่ง หรือแม้แต่จะกล่าวอ้างถึงมุมมองทางวิชาการของผู้เชี่ยวชาญหรือผู้สนใจศึกษาที่ผ่านการวิเคราะห์ค้นคว้าเหตุการณ์การอภิวัฒน์มาเป็นอย่างดีแล้วก็ตาม เพราะหากจะคำนึงถึงแนวโน้มการประเมินสถานะของการอภิวัฒน์ 2475 เท่าที่เป็นมาในรอบ 85 ปี เราจะเห็นได้ชัดเจนว่า จุดยืนและทัศนคติเบื้องหลังของคำกล่าวอ้างดังกล่าวมีน้ำหนักในการกำหนดทิศทางของความเห็นและการให้เหตุผลในเรื่องนี้อย่างใหญ่หลวงทีเดียว ด้วยเหตุนี้ คำกล่าวอ้างที่ว่า "24 มิถุนายน 2475 เป็นพวกชิงสุกก่อนห่าม" หรือไม่เพียงใด อาจจะไม่สำคัญเท่ากับการตระหนักในเบื้องต้นก่อนว่า "ผู้กล่าวมีจุดยืนหรือทัศนะทางการเมือง" อย่างไร เพราะคำตอบประการหลังย่อมเป็นกุญแจสำคัญของคำตอบประการแรกโดยตรง..."* โปรดดู ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล, "85 ปีการอภิวัฒน์ 2475 : ทัศนะทางประวัติศาสตร์กฎหมาย" สืบค้นเมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม 2560, จาก https://www.the101.world/thoughts/legal-history-of-2475/

[199] ปรีดี พนมยงค์, "ปรีดี พนมยงค์ ตอบสัมภาษณ์ ผู้แทนสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน เมื่อ 24 มิถุนายน 2523," ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 34*, น. 124-125.

Ref. code: 25595601032138UXP

เมื่อพิจารณาจากความดังกล่าวแล้วเห็นได้ว่า การที่รัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 กำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกพฤฒสภาเป็นผู้ที่ได้รับเลือกตั้งจากราษฎร รัฐธรรมนูญดังกล่าวจึงมีความเป็น “ประชาธิปไตยสมบูรณ์” ซึ่งเป็นไปตามปรัชญา “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” ของปรีดี อันที่จริงหากพิจารณาให้ดีพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 เองก็มีลักษณะเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์เช่นเดียวกัน เนื่องจากในบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญสองฉบับแรกนี้ ได้กำหนดไว้ว่าหากเงื่อนไขในบทเฉพาะกาลหมดสิ้นไปแล้ว ในท้ายที่สุดผู้แทนราษฎรก็มาจากการเลือกตั้งโดยราษฎรเช่นเดียวกันกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 นี่เอง อย่างไรก็ตาม การที่รัฐธรรมนูญกำหนดให้สมาชิกรัฐสภาต้องมาจากการเลือกตั้งของราษฎรนั้น ก็เป็นเพียงลักษณะหนึ่งในหลายๆ อย่างของระบบการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยที่จะต้องประกอบด้วย วิธีเลือกตั้งซึ่งให้ราษฎรมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎรได้เสมอภาคกัน และมีความสะดวกในการออกเสียงได้ในทางปฏิบัติ อีกทั้ง จะต้องมีระบบที่ฝ่ายบริหารจำต้องปฏิบัติเพื่อราษฎรอย่างแท้จริง และระบบที่ฝ่ายตุลาการจำต้องมีอิสระและดำรงไว้ซึ่งความเที่ยงธรรมอีกด้วย

การอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้นเป็นผลมาจากความไม่สอดคล้องกันระหว่างระบบเศรษฐกิจกับระบบการเมือง จึงต้องเปลี่ยนให้มีระบบการเมืองที่สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจโดยมีรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดที่เป็นประชาธิปไตย และยิ่งกว่านั้นจะต้องเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ด้วย ทั้งนี้ ก็เพื่อแก้ความทุกข์ยากของราษฎรนั่นเอง ดังที่ปรีดีกล่าวว่า *“มวลราษฎรจึงไม่อาจอาศัยระบบรัฐธรรมนูญที่ไม่ใช่ประชาธิปไตยสมบูรณ์แก้ความทุกข์ยากของมวลราษฎรถ้วนหน้าได้”*[200] ดังนั้น ในทางกลับกันการที่ประเทศชาตินั้นมีรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ก็ย่อมแก้ความทุกข์ยากของมวลราษฎรถ้วนหน้าได้ โดยที่ *“รัฐธรรมนูญเปรียบประดุจกุญแจ ที่จะไขประตูเปิดช่องทางให้ราษฎรได้มีส่วนมีเสียงในการปกครอง ให้จัดถูกต้องตามความต้องการของตน และเมื่อประตูที่กีดกั้นอยู่ได้เปิดออกแล้ว รัฐบาลก็จะต้องนำราษฎรผ่านประตูนั้น เข้าสู่ชัยภูมิแห่งความสุขสมบูรณ์... ”*[201] *“...สิ่งที่ทุกคนพึง*

---

[200] ปรีดี พนมยงค์, สำเนาจดหมายของนายปรีดี พนมยงค์ ตอบ บรรณาธิการสามัคคีสาร (วารสารของนักเรียนไทยในสหราชอาณาจักร (อังกฤษ)) ขอทราบความเห็นเกี่ยวกับเหตุการณ์ 14-15 ตุลาคม 2516 “สังคมสัญญา” อันศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : นีติเวชช์, 2516), น. 4.

[201] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้วแล้ว เชิงอรรถที่ 176*, น. 4-5.

Ref. code: 25595601032138UXP

ปรารถนาคือ ความสุขความเจริญอย่างประเสริฐซึ่งเรียกเป็นศัพท์ว่า "ศรีอาริยะ" นั้น ก็จะพึงบังเกิดขึ้นแก่ราษฎรถ้วนหน้า"[202]

สำหรับปรีดีนั้น การมีระบบประชาธิปไตยทางการเมือง เท่านั้น แม้จะเป็นประโยชน์แก่ราษฎรส่วนมากดีกว่าไม่มีระบบประชาธิปไตยทางการเมืองเลยก็จริงอยู่ แต่ถ้าไม่มีระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจด้วยแล้ว ราษฎรส่วนมากก็ไม่มีโอกาสในทางปฏิบัติที่จะใช้สิทธิประชาธิปไตยได้ เพราะคนส่วนน้อยที่กลุ่มอำนาจเศรษฐกิจอยู่ในมือย่อมมีโอกาสดีกว่าในการใช้สิทธิประชาธิปไตยทางการเมือง ปรีดีจึงต้องการวางโครงการเศรษฐกิจเพื่อสร้างระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจอันจะเป็นฐานในการแก้ไขความทุกข์ยากให้ราษฎร แต่อย่างที่ทราบกันดีว่าหลังจากการมีรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยแล้ว เค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีที่ได้วางไว้ไม่ได้รับการนำมาปฏิบัติให้เป็นจริงดังความประสงค์ของปรีดี แต่โดยที่ปรีดีมีแนวความคิดพื้นฐานว่า การมีระบบประชาธิปไตยทางการเมือง ย่อมจะมีผลสะท้อนกลับไปสู่การมีระบบเศรษฐกิจที่เป็นประชาธิปไตยได้ด้วย และจะเป็นผลสะท้อนกลับไปกลับมา ดังนั้น ปรีดีคงไม่สิ้นหวังไปเสียทีเดียว จึงได้พยายามที่จะสร้างรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยดังเช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะให้ความเป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ส่งผลสะท้อนสำหรับการสร้างระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจต่อไปอีก ดังที่เราจะได้เห็นในบทต่อไปถึงการที่ปรีดีได้ใช้ระบอบรัฐธรรมนูญที่เปรียบประดุจกุญแจ ที่ได้ไขประตูเปิดช่องทางให้ราษฎรได้มีส่วนมีเสียงในการปกครองให้จัดถูกต้องตามความต้องการของตนที่ได้สร้างขึ้นมา ดังคำกล่าวข้างต้นของปรีดี เพื่อเป็นเครื่องมือในการบรรลุซึ่งอุดมการณ์ดังกล่าวในขณะที่ปรีดีดำรงตำแหน่งทางการเมืองในระบอบรัฐธรรมนูญที่ได้สร้างขึ้นแล้วนั้น

---

[202] โปรดดูประกาศคณะราษฎร ใน สถาบันปรีดี พนมยงค์, การเสวนาในวาระครบรอบ 75 ปี การอภิวัฒน์ไทย 24 มิถุนายน 2475 "75 ปี 24 มิถุนายน 2475 : 75 ปีของอะไร?" : ครั้งที่ 1 หัวข้อ "ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ และพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว ฉบับ 27 มิถุนายน 2475", (กรุงเทพมหานคร : ปาปิรุส พับลิเคชั่น, 2550), น. 19.

Ref. code: 25595601032138UXP

ภาคที่ 2
ปรีดี พนมยงค์ กับกฎหมายรัฐธรรมนูญไทย

Ref. code: 25595601032138UXP

บทนำของภาค

หลังจากที่ได้ศึกษาถึงสังคมที่เป็นบริบทร่วมสมัยของปรีดี และวิเคราะห์ถึงสังคมที่ปรีดีมีประสบการณ์ร่วมนั้นว่า มีสิ่งใดหรือเหตุการณ์ใดที่อาจมีอิทธิพลต่อจิตสำนักและแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี และมีอิทธิพลต่อจิตสำนึกและแนวความคิดของปรีดีอย่างไรบ้าง รวมถึงศึกษาแนวความคิดพื้นฐานทางทฤษฎีกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีที่ปรากฏในงานเขียนและที่ปรีดีได้แสดงไว้ในที่ต่างๆ แล้ว ในภาคนี้จะได้ศึกษาถึงบทบาทของปรีดีกับระบอบรัฐธรรมนูญไทย และแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี ดังได้กล่าวมาแล้วว่า สังคมและความเป็นอยู่ของมนุษย์เป็นสิ่งกำหนดจิตสำนึกและแนวความคิดของมนุษย์ ในขณะเดียวกันจิตสำนึกและแนวความคิดของมนุษย์ก็ย่อมมีผลสะท้อนกลับไปยังสังคมได้ด้วย หากจิตสำนึกหรือแนวความคิดนั้นได้รับการนำมาปฏิบัติให้เกิดผลใดๆ ในสังคมนั้นๆ

โดยที่ปรีดีเป็นทั้งนักคิด นักเขียน และนักปฏิบัติ แนวความคิดของปรีดีนอกจากจะปรากฏให้เห็นเป็นงานเขียนในทางทฤษฎีแล้ว บทบาทและการดำเนินการใดๆ ของปรีดีในทางการเมืองก็ได้แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีอยู่ไม่น้อย แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีหลายๆ เรื่องมีเหตุและปัจจัยมาจากสังคมที่ปรีดีมีประสบการณ์ร่วม ต่อมาแนวความคิดเหล่านั้นได้รับการนำมาปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมขึ้นในสังคมสยาม ปรีดีมีความเกี่ยวข้องกับการเกิดขึ้นและสิ้นสุดลงของรัฐธรรมนูญ 3 ฉบับแรกของไทย ซึ่งมีความหมายและนัยสำคัญต่อประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญไทย ทั้งยังได้แฝงแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีไว้อย่างน่าสนใจ การศึกษาถึงบทบาทของปรีดีที่มีต่อกฎหมายรัฐธรรมนูญไทยจึงมีความจำเป็นไม่น้อยไปกว่าการศึกษาแนวความคิดทางทฤษฎีเลย

นอกจากนี้ บทบาทในช่วงที่ปรีดีดำรงตำแหน่งในทางการเมืองที่สำคัญๆ ในขณะนั้นก็ได้แสดงให้เห็นถึงการนำแนวความคิดไปสู่การปฏิบัติ แม้ว่าการปฏิบัติการตามแนวความคิดนั้นจะมีข้อจำกัดหลายๆ อย่างโดยเฉพาะเหตุผลในทางการเมืองที่เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของความเปลี่ยนแปลง ซึ่งมีความผันผวนอย่างรุนแรงอย่างมาก ทำให้แนวความคิดหลายๆ อย่างของปรีดีไม่ได้รับการนำไปปฏิบัติอย่างเต็มที่ดังที่ปรีดีคาดหวังไว้ แต่ความพยายามของคณะราษฎรและปรีดีก็ได้มาถึงจุดที่ทำให้สยามมี *“รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์”* ตามแนวความคิดของปรีดีจนได้ นั่นคือ สยามได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ในวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489

อย่างไรก็ตาม การมีรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าสังคมไทยจะไม่ถอยหลังกลับเข้าคลองอีก เพราะการมีรัฐธรรมนูญที่เป็นโครงสร้างเบื้องบนที่เป็นประชาธิปไตยอย่างเดียว โดยที่ระบบเศรษฐกิจและทัศนะสังคมสยามยังไม่เป็นประชาธิปไตยนั้น

Ref. code: 25595601032138UXP

ได้แสดงให้เห็นว่าความเป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ของสังคมไทยยังอยู่บนความเปราะบางอย่างยิ่ง ประกอบกับความผันผวนในทางการเมืองในขณะนั้นไม่ได้ลดน้อยลงแต่อย่างใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรอจังหวะและฉวยโอกาสของกลุ่ม *“โต้อภิวัฒน์”* ที่ได้อาศัยเหตุการณ์สวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ในวันที่ 9 มิถุนายน ปีนั้น ในการดำเนินการโต้อภิวัฒน์ขจัดประชาธิปไตยอย่างหนัก จนกระทั่งใช้การ “รัฐประหาร” ในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 โดย “คณะทหารแห่งชาติ” ที่นำโดย พลโท ผิน ชุณหะวัณ นำกำลังทหารยึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาลพลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ล้มล้างรัฐธรรมนูญเป็นครั้งแรก แล้วสถาปนารัฐธรรมนูญชั่วคราวที่มีสมญานามว่า “รัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่ม” อันเป็นรัฐธรรมนูญที่ปรีดีเห็นว่าตกเป็น “โมฆะ” มาตั้งแต่ต้น และเป็นแม่แบบของรัฐธรรมนูญที่มีลักษณะเป็น“อำมาตยาธิปไตย” ส่งผลให้รัฐธรรมนูญฉบับ 2492 และฉบับต่อๆ มา อาทิ ฉบับ 2517 ที่ถือเอาฉบับ 2492 เป็นแม่บทอีกทอดหนึ่งนั้น เป็นรัฐธรรมนูญ “โมฆะ” และ “อำมาตยาธิปไตย” ตามไปด้วย

ปรีดีเห็นว่าการรัฐประหาร ในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 นั้นเป็น “กบฏ” ต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย ปรีดีจึงได้รวบรวมนักประชาธิปไตยจำนวนหนึ่งที่เห็นว่าถึงเวลาสมควรแล้วที่จะลงมือใช้กำลังอาวุธต่อสู้กับฝ่ายปรปักษ์ประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 โดยปรีดีเป็นผู้นำในการก่อการด้วยตนเอง แต่ขบวนการนี้ไม่ประสบความสำเร็จ และเป็นเหตุให้ปรีดีต้องลี้ภัยไปอยู่ต่างประเทศจวบจนวาระสุดท้ายของชีวิต

ในภาคที่ 2 นี้จะเป็นการกล่าวถึงบทบาทของปรีดี ที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายรัฐธรรมนูญไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รัฐธรรมนูญ 3 ฉบับแรกของไทย ได้แก่ พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พุทธศักราช 2475 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ว่าปรีดีมีบทบาทอย่างไรในการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญเหล่านี้ ตลอดจนบทบาทของปรีดีในขณะที่ดำรงตำแหน่งทางการเมืองไม่ว่าจะเป็นรัฐมนตรี ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และนายกรัฐมนตรี ว่าปรีดีได้ใช้ระบอบรัฐธรรมนูญที่มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดอันเป็นโครงสร้างเบื้องบนของสังคม ที่ปรีดีมีส่วนในการสร้างขึ้นนั้นเป็นเครื่องมือและโอกาสในการบรรลุเป้าหมายในทางอุดมการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นอย่างไรบ้าง

และในที่สุดจะได้ศึกษาถึงแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี เกี่ยวกับเรื่องที่ว่าด้วยกฎหมายรัฐธรรมนูญ ไม่ว่าจะเป็นแนวความคิดเรื่องรัฐ รูปของรัฐ รูปแบบการปกครอง กฎหมายการเลือกตั้ง องค์กรทางรัฐธรรมนูญ ได้แก่ พระมหากษัตริย์ องค์กรฝ่ายนิติบัญญัติ องค์กรฝ่ายบริหาร องค์กรฝ่ายตุลาการ และสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญ ทั้งที่ปรากฏในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ 3 ฉบับแรก ที่ปรีดีมีส่วนร่วมโดยตรง ตลอดจนผลงานในส่วนอื่นๆ ของปรีดีด้วยว่า ปรีดีได้ให้คุณค่าหรือมีแนวความคิดในเรื่องเหล่านั้น อย่างไรบ้าง

Ref. code: 25595601032138UXP

บทที่ 3
บทบาทของปรีดี พนมยงค์ กับกฎหมายรัฐธรรมนูญไทย

3.1 ความทั่วไป

ปรีดี พนมยงค์ มีความเกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมกับการเกิดขึ้นและสิ้นสุดลงของรัฐธรรมนูญ 3 ฉบับแรกของไทย ความเกี่ยวข้องนี้ก่อให้เกิดเหตุการณ์ที่น่าสนใจมากมาย หลายๆ เหตุการณ์ได้แฝงแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีไว้อย่างน่าสนใจ การศึกษาถึงการเกิดขึ้นและสิ้นสุดลงของรัฐธรรมนูญ 3 ฉบับแรกนี้ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการศึกษาแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี และแม้ในช่วงที่ปรีดีดำรงตำแหน่งสำคัญในทางการเมืองระบอบประชาธิปไตยของไทยยังไม่เป็น “ประชาธิปไตยสมบูรณ์” ตามแนวความคิดของปรีดี เพราะช่วงนั้นประเทศไทยมีเพียง “ระบบประชาธิปไตยทางการเมือง” มี “รัฐธรรมนูญประชาธิปไตย” ซึ่งยังไม่เป็น “รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์” แต่ปรีดีได้นำแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของตนเองไปปรับใช้ภายใต้บริบทและข้อจำกัดในทางการเมืองในขณะนั้น โดยทิ้งร่องรอยแนวความคิดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญที่เกิดจากการปรับใช้แนวความคิดในทางความเป็นจริง รวมทั้งได้สร้างคุณูปการให้แก่ประเทศสยามหรือประเทศไทยไว้มากมายหลายประการ

ปรีดี เป็นผู้ร่าง “ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม” ที่ปรีดีและคณะราษฎรได้ยื่นเสนอต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ให้ทรงลงพระปรมาภิไธย ในวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ที่ต่อมาทรงเติมคำว่า “ชั่วคราว” ลงไป แต่ในที่สุดก็ได้ประกาศใช้เป็น “พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475” ที่มีฐานะเป็น “ปฐมรัฐธรรมนูญของสยาม” ในวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 อันเป็นการสถาปนาระบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับระบบประชาธิปไตยที่เพิ่งเกิดขึ้น ให้สถิตย์ลงในแผ่นดินสยาม ซึ่งปรีดีเรียกการเปลี่ยนแปลงการปกครองดังกล่าวว่าเป็นการ “เปลี่ยนการปกครองแผ่นดินที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเหนือกฎหมาย (เรียกตามศัพท์ไทยว่า“สมบูรณาญาสิทธิราชย์”) นั้นมาสู่ระบอบราชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญประชาธิปไตย” เป็นการ “อภิวัฒน์” หรือ “ความงอกงามอย่างยิ่งหรืออย่างวิเศษ” คือ การเปลี่ยนระบบเก่าตามแนวทางกู้อิสรภาพของมนุษย์ที่ถูกกดขี่เบียดเบียนนั้น เป็นการเปลี่ยนที่ก้าวหน้าซึ่งเป็นการเปลี่ยนอย่างวิเศษ โดยให้รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด บัญญัติหลักประชาธิปไตยไว้ในมาตรา 1 อย่างหนักแน่น มั่นคง และชัดเจนว่า “อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย” กษัตริย์ที่เดิมในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีพระบรมเดชานุภาพเป็นที่ล้นที่พ้น ไม่มีข้อใดสิ่งอันใดหรือผู้ใดจะเป็นผู้บังคับ

Ref. code: 25595601032138UXP

ขัดขวางได้นั้น ไม่ใช่ผู้ทรงอำนาจสูงสุดของประเทศอีกต่อไป คงเป็นเพียงองค์กรทางรัฐธรรมนูญ องค์กรหนึ่งที่ใช้อำนาจแทนราษฎร เช่นเดียวกับ สภาผู้แทนราษฎร คณะกรรมการราษฎร และศาล ภายใต้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญเท่านั้น โดยปรีดีได้กล่าวระลึกถึงวันนั้น ไว้ว่า *“ระบอบรัฐธรรมนูญได้สถาปนาขึ้นเป็นระบอบประชาธิปไตยซึ่งเคารพในมนุษย์ว่าเป็นมนุษย์ เคารพในความเป็นไทยของชาวสยามว่าเป็นไทยไม่ใช่ทาส ยอมรับว่าอำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนชาวสยาม มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขอันเราเคารพสักการะ...ตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญ...”*

รัฐธรรมนูญฉบับแรกนี้ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในทางประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญของไทย แม้อันที่จริงแล้วปรีดีจะได้กล่าวอ้างถึงและให้ความเห็นต่อบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญฉบับนี้น้อยกว่าอีก 2 ฉบับต่อมาก็ตาม แต่ก็ถือเป็นรัฐธรรมนูญที่บรรจุไว้ซึ่งแนวความคิด อุดมการณ์ และความใฝ่ฝันของปรีดีได้ชัดเจนที่สุดก่อนที่จะมีปัจจัยทางการเมืองอื่นๆ เข้ามาแทรกแซง ตลอดจนการประนีประนอมกับฝ่ายอำนาจเก่าแล้วนำไปสู่การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญฉบับนี้อย่างรวดเร็วและสืบเนื่องเป็นสายโซ่ต่อๆ มาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489

สำหรับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 นั้น ปรีดี นักกฎหมายหนุ่มวัย 32 ปี ในฐานะที่เป็นสมาชิกคณะราษฎรหนึ่งเดียวที่ได้ร่วมกับอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญอีก 8 คน ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่ไม่ใช่คณะราษฎร ร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 ของประเทศสยาม เป็นรัฐธรรมนูญที่เกิดจากการประนีประนอมทางอำนาจที่ปรีดีบอกว่า “ปรีดีคนเดียวไม่สามารถที่จะบังคับหรือใช้อิทธิพลต่อผู้ทรงคุณวุฒิเหล่านั้นให้ต้องยอมตามความเห็นของปรีดีได้” และในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ “อนุกรรมการได้ทำการติดต่อกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ตลอดเวลาจนถึงอาจกล่าวได้ว่าได้ร่วมมือกันทำข้อความตลอดและทรงเห็นชอบด้วยทุกประการแล้ว” ในร่างรัฐธรรมนูญที่ได้นำเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรเพื่อพิจารณาและให้ความเห็นชอบ แม้แต่คำปรารภของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ทำการร่างด้วยพระองค์เอง ต่อมาร่างรัฐธรรมนูญนี้ได้ประกาศใช้เป็น “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475” ในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475

ปรีดี ต้องการสร้าง “ระบอบประชาธิปไตยสมบูรณ์” ให้เกิดขึ้นในแผ่นดินสยาม โดยการสร้าง “ระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ” อันเป็นโครงสร้างพื้นฐานของสังคม โดยใช้ “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” เป็นแผนในการดำเนินการ ต่อเนื่องจากการสร้าง “ระบบประชาธิปไตยทางการเมือง” ที่มีรัฐธรรมนูญที่เป็นโครงสร้างเบื้องบนของสังคมภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว แต่ความพยายามดังกล่าวของปรีดีได้สะดุดลงจากการกระทำของกลุ่มล้าหลังที่เป็นปฏิปักษ์ต่อประชาธิปไตย ที่ปรีดีหวังให้ท่านเหล่านั้นก้าวหน้าเกินกว่าที่เขาจะยอมรับได้ แต่ระบอบรัฐธรรมนูญที่เปรียบประดุจ

Ref. code: 25595601032138UXP

กุญแจ ได้ไขประตูเปิดช่องทางให้ราษฎรได้มีส่วนมีเสียงในการปกครอง แม้ต้องประนีประนอมกับอำนาจเก่าดังกล่าวแล้วก็ตาม ได้เป็นเครื่องมือให้ปรีดีใช้ในการบรรลุซึ่งอุดมการณ์ดังกล่าวอยู่ไม่น้อย เพราะต่อมาปรีดีได้เข้าดำรงตำแหน่งสำคัญๆ ในทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นรัฐมนตรี ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ รวมถึงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ตามระบอบรัฐธรรมนูญที่มีรัฐธรรมนูญที่ปรีดีมีส่วนในการสร้างขึ้นนั่นเอง ปรีดีได้ใช้โอกาสนั้นในการบรรลุเป้าหมายในทางอุดมการณ์ที่ปรีดีเรียกว่า *"สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย"* ของตนเอง รวมถึงความพยายามในการบรรลุถึงซึ่งหลัก 6 ประการของคณะราษฎรอย่างเต็มที่ ภายใต้ข้อจำกัดทางการเมืองในขณะนั้น ทั้งนี้ ในขณะที่ปรีดีดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยนั้น ปรีดีได้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเพื่อส่งเสริมให้ข้าราชการและประชาชนมีโอกาสศึกษาได้อย่างแพร่หลาย ซึ่งเป็นการเผยแพร่และปลูกฝังอุดมการณ์ระบอบประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญด้วย

หลังจากการสิ้นสุดลงของสงครามโลก ครั้งที่ 2 ขณะที่ปรีดีดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ปรีดีได้ดำเนินการที่เป็นการต่อต้านเผด็จการ และปฏิบัติการเพื่อให้ชาติไทยได้เอกราชอธิปไตยสมบูรณ์กลับคืน เป็นผู้ริเริ่มและมีส่วนสำคัญในการร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 3 ของประเทศไทย โดยเริ่มต้นจากการปรารภให้นายควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ทำการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 ให้เป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ ซึ่งปรีดีเห็นว่าเป็นหนึ่งในหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติแทนองค์พระมหากษัตริย์ เพื่อให้ชาติไทยได้เอกราชอธิปไตยสมบูรณ์ดังกล่าวแล้ว อันนำมาสู่การร่างรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ในเวลาต่อมา และหลังจากที่สภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติรับหลักการ และได้ตั้งกรรมาธิการวิสามัญขึ้นคณะหนึ่งไปพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ ปรีดีก็ได้รับการตั้งให้เป็นหนึ่งในคณะกรรมาธิการวิสามัญที่มีจำนวน 15 นาย โดยคณะกรรมาธิการได้เลือกให้ปรีดีเป็นประธานกรรมาธิการ ก่อนที่ปรีดีจะลาออกไปรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ตามมติของสภาผู้แทนราษฎรที่ได้ประชุมขอร้องให้ปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรีในภาวะคับขันของประเทศ โดยมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้ปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรีตั้งแต่วันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2489 ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้รับการพิจารณาคาบเกี่ยวกับสมัยที่ปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรีด้วย กระทั่งพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ทรงลงพระปรมาภิไธย ในวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 และประกาศใช้เป็น "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489" ในวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 โดยปรีดีในฐานะนายกรัฐมนตรีเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการในขณะนั้น

รัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นฉบับที่ปรีดีบอกว่าเป็น "รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์" และ "ได้บัญญัติให้ประชาชนมีสิทธิมนุษยชนอย่างสมบูรณ์" ซึ่งได้ตราขึ้นโดยถูกตามวิธีการที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ที่สืบต่อมาจากรัฐธรรมนูญฉบับ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475

Ref. code: 25595601032138UXP

ทุกประการ กระทั่งต่อมาในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 มี “คณะรัฐประหาร” ที่ใช้ชื่อว่า “คณะทหารแห่งชาติ” ที่นำโดย พลโท ผิน ชุณหะวัณ นำกำลังทหารยึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาลพลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ล้มล้างรัฐธรรมนูญเป็นครั้งแรก แล้วสถาปนารัฐธรรมนูญชั่วคราวที่มีสมญานามว่า “รัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่ม” ที่ปรีดีเห็นว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่ตกเป็น “โมฆะ” และเป็นแม่แบบของรัฐธรรมนูญที่มีลักษณะเป็น “อำมาตยาธิปไตย” ซึ่งมีผลทำให้รัฐธรรมนูญฉบับ 2492 และฉบับต่อๆ มา อาทิ ฉบับ 2517 ที่ถือเอาฉบับ 2492 เป็นแม่บทนั้นเป็นโมฆะ และเป็น“อำมาตยาธิปไตย” ตามไปด้วย

3.2 บทบาทของปรีดี พนมยงค์ กับการก่อกำเนิดรัฐธรรมนูญ

3.2.1 ปฐมรัฐธรรมนูญ

เป็นที่แน่นอนว่าพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 นั้น ปรีดีในฐานะผู้นำคณะราษฎรสายพลเรือนได้บันทึกไว้ด้วยตนเองว่าเป็นผู้ยกร่างขึ้น[1] นอกจากนี้ ประยูร ภมรมนตรี ผู้ร่วมก่อตั้งคณะราษฎรกับปรีดีได้บันทึกไว้เช่นกันว่า *“...สำหรับหลวงประดิษฐ์นั้น เรามุ่งหวังเพียงให้เป็นผู้ยกร่างรัฐธรรมนูญเป็นประการสำคัญ และทำคำแถลงการณ์ในการยึดอำนาจ...”*[2] อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏหลักฐานจากปรีดีโดยตรงว่าปรีดีได้ยกร่างขึ้นเมื่อใด มีเพียงไสว สุทธิพิทักษ์ ได้บันทึกไว้อย่างน่าสนใจว่า

“...นอกจากร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจ ซึ่ง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้จัดทำขึ้นแล้ว หน้าที่ของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ต่อไปก็คือ จัดร่างรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินชั่วคราวขึ้นตามหลักการที่คณะได้ตกลงกันแล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ อาศัยเรือจ้างซึ่งมีพวกของตนคนหนึ่งคือนายผูก แจวไปตามลำน้ำเจ้าพระยา เป็นทำนองการพักผ่อน...หลังจาก ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ร่างรัฐธรรมนูญขึ้น

---

[1] โปรดดู ปรีดี พนมยงค์, “บันทึกฉบับ 6 มีนาคม 2526 ของนายปรีดี พนมยงค์ เรื่อง ตอบคำถามบางประการของนิสิตนักศึกษา,” ใน แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์, จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552), น. 103. และปรีดี พนมยงค์, “ข้อเสนอของ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ต่อ ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ นายกรัฐมนตรี เรื่อง วิธีส่งเสริมให้ราษฎรสนใจประชาธิปไตย,” ใน *เพิ่งอ้าง,* น. 189.

[2] ประยูร ภมรมนตรี, ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, 2518), น. 126.

Ref. code: 25595601032138UXP

สำเร็จแล้ว ก็มอบให้ศิษย์คนหนึ่งของท่านคือนายชุบ ศาลยาชีวินเป็นผู้พิมพ์ดีดขึ้น สำเร็จแล้วก็เสนอที่ประชุมของคณะปฏิวัติ ที่ประชุมรับรองให้ใช้รัฐธรรมนูญนี้ เมื่อทำการปฏิวัติแล้วเป็นการชั่วคราว[3] *"...วันนั้นเวลาย่ำรุ่งพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) จเรทหารปืนใหญ่แห่งกองทัพไทย หัวหน้าคณะราษฎรก็ก้าวออกมายืนหน้าแถวคณะทหาร อ่านประกาศของคณะราษฎร*[4] *[ซึ่งต้นฉบับเดิมเรียบเรียงโดย ว.ช. (หลวงประดิษฐ์มนูธรรม) ไว้ เป็นคำปราศรัยของเคมาลปาชาอตาเตอร์ก ผู้นำปฏิวัติของประเทศตุรกี ต่อประชาชนชาวตุรกี ในวันทำการปฏิวัติล้มล้างระบบการปกครองของสุลต่าน โดยได้เปลี่ยนแปลงบางคำในวินาทีสุดท้าย]*[5] *ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินสยาม..."*

---

[3] ไสว สุทธิพิทักษ์, ดร. ปรีดี พนมยงค์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, 2526), น. 75-76.

[4] คำว่า "*ประกาศของคณะราษฎร*" ในบันทึกของไสว สุทธิพิทักษ์ นี้ น่าจะเป็น*"ประกาศเปลี่ยนแปลงการปกครอง"* ซึ่งเป็นแถลงการณ์ยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองที่พิมพ์เป็นภาษาเยอรมัน ไม่ใช่ *"ประกาศคณะราษฎร"* ฉบับที่ปรีดีพิมพ์แจกประชาชนในตอนสายของวันเปลี่ยนแปลงการปกครองที่มีหลัก 6 ของคณะราษฎรด้วยแต่อย่างใด ส่วนในเวลาย่ำรุ่งของวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้น หมายถึง เวลาที่กองทหารผสมมาชุมนุมพร้อมกัน เวลา 6.05 น. จากนั้นเวลา 7.00 น. พระยาพหลพลพยุหเสนา ก้าวมายืน ณ จุดที่ฝัง *"หมุดกำเนิดรัฐธรรมนูญ"* ในลานพระบรมรูปทรงม้า โปรดดูรายละเอียดใน ปรามินทร์ เครือทอง, "พระยาพหลฯ ยืนอ่านประกาศตรงไหน, อ่านอะไรกันแน่?," ศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ 33, ฉบับที่ 8, น. 60-73. (มิถุนายน 2555) ในบทความนี้ได้กล่าวถึงที่มาของ *"หมุดกำเนิดรัฐธรรมนูญ"* ที่มีข้อความในหมุดว่า *"24 มิถุนายน 2475 เวลาย่ำรุ่ง คณะราษฎรได้ก่อกำเนิดรัฐธรรมนูญเพื่อความเจริญของชาติ ณ ที่นี้"* (รัฐบาลสร้างขึ้นจากการเสนอแนะของปรีดี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น) ไว้อย่างละเอียด และสมควรกล่าวไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า ช่วงประมาณวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2560 มีการพบว่าหมุดกำเนิดรัฐธรรมนูญถูกรื้อถอนออกไป (การรื้อถอนอาจมีมาก่อนวันที่ 14) แต่ไม่พบหลักฐานแน่ชัดว่าเป็นการกระทำของผู้ใด หรือกลุ่มบุคคลใด และมีการนำหมุดกำเนิดรัฐธรรมนูญนี้ไปไว้ ณ ที่ใด หากแต่พบว่า ณ จุดที่มีการรื้อถอนหมุดกำเนิดรัฐธรรมนูญออกไปนั้น มีการนำหมุดใหม่ที่มีฉายาว่า *"หมุดหน้าใส"* มีข้อความในหมุดว่า *"ขอให้ประเทศสยามจงเจริญยั่งยืนตลอดไป ประชาชนสุขสันต์หน้าใส เพื่อเป็นพลังของแผ่นดิน ความนับถือรักใครในพระรัตนตรัยก็ดี ในรัฐของตนก็ดี ในวงศ์ตระกูลของตนก็ดี มีจิตซื่อตรงในพระราชาของตนก็ดี ย่อมเป็นเครื่องทำให้รัฐของตนเจริญยิ่ง"* มาวางไว้แทน

[5] *"ประกาศเปลี่ยนแปลงการปกครอง"* ที่พระยาพหลพลพยุหเสนาได้อ่านในเช้าตรู่วันนั้นมีข้อความตอนหนึ่งที่น่าสนใจ อันแสดงให้เห็นอุดมการณ์และวัตถุประสงค์ของคณะราษฎรได้เป็นอย่างดี

Ref. code: 25595601032138UXP

“...ต่อมาอีก 3 วัน ในวันที่ 27 มิถุนายน 2475 ระเบียบการสอบแข่งขันผู้ไปเรียนต่อในต่างประเทศ ซึ่งหลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้ร่างไว้ล่วงหน้าปีเศษ ก็ได้กลายเป็นรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินชั่วคราว...”[6]

3.2.2 ข้อพิจารณาเกี่ยวกับความเป็นรัฐธรรมนูญชั่วคราวของ “ปฐมรัฐธรรมนูญ”

ปฐมรัฐธรรมนูญของสยามฉบับนี้แม้ในทางนิตินัยจะจัดอยู่หมวดหมู่ของรัฐธรรมนูญประเภท “ชั่วคราว” ก็ตาม แต่มีข้อควรพิจารณาอยู่ว่าในความคิดของปรีดีนั้นต้องการให้รัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นรัฐธรรมนูญที่มีผลใช้บังคับเป็นการชั่วคราวจริงหรือไม่ ซึ่งเมื่อพิจารณาบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญโดยตลอดแล้วมีความเป็นไปได้ว่า ปรีดีอาจต้องการให้รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวเป็นรัฐธรรมนูญฉบับถาวรก็เป็นได้ โดยมีข้อสังเกตและข้อพิจารณาหลายประการ ดังนี้

ก. แม้รัฐธรรมนูญฉบับนี้จะเป็นรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นจากยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะราษฎรจากพระมหากษัตริย์ และประกาศใช้โดยมีคำว่า “ชั่วคราว” ต่อท้ายชื่อของรัฐธรรมนูญ ก็ตาม แต่ขณะที่ปรีดีนำร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ขึ้นทูลเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงลงพระปรมาภิไธย เดิมยังไม่มีคำว่า “ชั่วคราว” แต่อย่างใด โดยปรีดีได้กล่าวยืนยันด้วยตนเองในเวลาต่อมาว่า

“...ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามฉบับ 27 มิถุนายน 2475 นั้น ผมในนามคณะราษฎรเป็นผู้ยกร่างขึ้น เดิมไม่มีคำว่า “ชั่วคราว” ครั้นเมื่อผมนำไปทูลเกล้าถวายพระปกเกล้าฯ ที่วังสุโขทัย พระองค์ได้ขอให้เติมคำว่า “ชั่วคราว” แล้วก็ทรงเขียนลายพระหัตถ์เองเติมคำว่า

ความว่า *“...ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้ เรามิได้มุ่งหมายทำลายองค์พระมหากษัตริย์ หรือพระบรมวงศานุวงศ์ อย่างประเทศรัสเซีย หรือเปลี่ยนเป็นมหาชนรัฐก็หามิได้ เรายังคงมีพระมหากษัตริย์อยู่เช่นเดิม เป็นแต่เพียงว่าองค์พระมหากษัตริย์นั้นทรงสถิตเสถียรอยู่ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญอย่างอังกฤษ จุดมุ่งหมายอันใหญ่ยิ่งของคณะผู้ก่อการ คือจะแก้ไขการตกต่ำในทางเศรษฐกิจ จะวางโครงการเศรษฐกิจให้คนมีงานทำทั่วประเทศ จะจัดสรรเสถียรภาพทางการคลังให้ดีขึ้น จะส่งเสริมการศึกษาให้แพร่หลายและกว้างขวางยิ่งขึ้น ตลอดจนประกันสวัสดิภาพของสังคมให้เป็นไปโดยความยุติธรรม...”* ดู สันติสุข โสภณสิริ, การอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 กำเนิดระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันปรีดี พนมยงค์, 2556), น. 48.

[6]ไสว สุทธิพิทักษ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 3*, อารัมภบท

Ref. code: 25595601032138UXP

“ชั่วคราว” ไว้ โดยรับสั่งว่าให้ใช้ไปพลางก่อน แล้วจึงตั้งกรรมการและให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณาให้เป็นรัฐธรรมนูญถาวรขึ้น...”[7]

แสดงให้เห็นว่าตอนที่ปรีดีร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ขึ้นมานั้นไม่มีคำว่า “ชั่วคราว” เพิ่งจะถูกทำให้เป็นรัฐธรรมนูญชั่วคราวก็โดยการเติมคำว่า “ชั่วคราว” โดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในวันที่ทรงลงพระนามาภิไธยในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ในวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นี่เอง[8]

ข. เมื่อพิจารณาจากคำปรารภของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ที่ว่า *“...โดยที่คณะราษฎรได้ขอร้องให้อยู่ใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม...”* ก็ไม่ปรากฏคำว่า “ชั่วคราว” แต่อย่างใด

ค. รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้วางขั้นตอนของสภาผู้แทนราษฎรให้มีความเป็นประชาธิปไตยไว้โดยกำหนดที่มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไว้เป็น 3 สมัย ซึ่งใช้เวลาอย่างช้าไม่เกิน

---

[7] ปรีดี พนมยงค์, “ข้อเสนอของ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ต่อ ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ นายกรัฐมนตรี เรื่อง วิธีส่งเสริมให้ราษฎรสนใจประชาธิปไตย,” ใน *อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 1*, น. 189-190.

[8] การเติมคำว่า “ชั่วคราว” ลงในร่างธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามโดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ นี้ สุพจน์ ด่านตระกูลเห็นว่า เป็นการที่พระองค์ทรง “ขอต่อรอง” ให้รัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นรัฐธรรมนูญชั่วคราว ด้วยเหตุผลที่ทรงเปิดเผยในเวลาต่อมาในพระราชหัตถเลขาทรงสละราชสมบัติ ตามเอกสารลงวันที่ 2 มีนาคม พุทธศักราช 2477 ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า *“...ได้เห็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่หลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้นำมาให้ข้าพเจ้าลงนาม ข้าพเจ้าก็รู้ทันทีว่า หลักการของผู้ก่อการฯ กับหลักการของข้าพเจ้าไม่พ้องกันเสียแล้ว...แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าเวลานั้นเป็นเวลาฉุกเฉิน และสมควรจะรักษาความสงบไว้ก่อน เพื่อหาโอกาสผ่อนผันในภายหลัง ข้าพเจ้าจึงได้ยอมผ่อนผันตามความประสงค์ของคณะผู้ก่อการฯ ในครั้งนั้น ทั้งที่ข้าพเจ้าไม่ได้เห็นด้วยกับหลักการนั้นเลย...”* ใน สุพจน์ ด่านตระกูล, ประวัติรัฐธรรมนูญ, (นนทบุรี : สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย), 2550), น. 20. ในประเด็นเดียวกันนี้ ยาสุกิจิ ยาตาเบ ก็ได้ให้ความเห็นไว้เช่นกันว่า *“...พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ใช้วิธีการรุกที่แปลก คือ พระองค์ท่านมีความคิดว่า ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินที่เกิดอย่างชุลมุนนั้น ทำให้เป็นธรรมนูญการปกครองแผ่นดินชั่วคราว และตั้งคณะกรรมการยกร่างธรรมนูญการปกครองแผ่นดินขึ้นใหม่ เพื่อการสถาปนาธรรมนูญการปกครองแผ่นดินขึ้นอย่างถาวรต่อไป...โดยหากจะเปรียบเทียบธรรมนูญการปกครองแผ่นดินชั่วคราวกับรัฐธรรมนูญฉบับถาวรแล้ว ประเด็นในเรื่องเกียรติยศและพระราชอำนาจของกษัตริย์มีความแตกต่างกันมาก...”* ใน ยาสุกิจิ ยาตาเบ, บันทึกของทูตญี่ปุ่นผู้เห็นเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475 การปฏิวัติและการเปลี่ยนแปลงในประเทศสยาม, แปลโดย เออิจิ มูราชิมา และนครินทร์ เมฆไตรรัตน์, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2550), น.44

Ref. code: 25595601032138UXP

10 ปี นับแต่วันใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นผู้ที่ราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น[9] ซึ่งไม่ใช่ลักษณะของบทบัญญัติรัฐธรรมนูญที่ต้องการให้มีผลใช้บังคับเป็นการชั่วคราวแต่อย่างใด หรืออย่างน้อยปรีดีก็คงไม่ต้องการให้รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีระยะเวลาการใช้บังคับที่สั้นเพียงไม่กี่เดือนดังเช่นที่เกิดขึ้น

ง. วรเจตน์ ภาคีรัตน์ ได้ตั้งข้อสังเกตอย่างน่าสนใจว่า เมื่อสำรวจรัฐธรรมนูญของไทย 17 ฉบับ[10] จะมีคำว่า “ชั่วคราว” อยู่ 3 ฉบับ (ปัจจุบันมี 4 ฉบับ รวมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 ด้วย-ผู้เขียน) ฉบับแรก คือ พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว ฉบับที่ 2 คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉะบับชั่วคราว) ที่ตราไว้ ณ วันที่ 9 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2490 ซึ่งเป็นผลโดยตรงจากการทำรัฐประหารของพลโท ผิน ชุณหะวัณ ฉบับที่ 3 คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2549 (รวมถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557-ผู้เขียน) กรณีอื่นๆ จะใช้คำว่าธรรมนูญการปกครองแผ่นดินต้นแบบ คือ ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินปี พ.ศ. 2502 ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่เป็นแม่แบบของรัฐธรรมนูญชั่วคราวทั้งหลาย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉะบับชั่วคราว) ที่ตราไว้ ณ วันที่ 9 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2490 นั้นมีความมุ่งหมายให้ใช้เป็นการชั่วคราวอย่างแน่นอน เพราะว่าหลังจากนั้นก็มีรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2492 รวมทั้งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2549 (ปัจจุบันรวมถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 ด้วย-ผู้เขียน) ที่มุ่งหมายชัดเจนถึงการกำหนดขั้นตอนในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ แต่พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ไม่ปรากฏชัดถึงกระบวนการให้ได้มาซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับใหม่แต่อย่างใด[11]

---

[9] ดูรายละเอียดในมาตรา 10 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

[10] ในขณะที่วรเจตน์ กล่าวถึงเรื่องนี้ยังไม่นับรวมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ด้วย ปัจจุบันขณะเขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญแล้วถึง 20 ฉบับ และคาดว่าน่าจะมีเพิ่มอีกหลายฉบับในอนาคต

[11] สถาบันปรีดี พนมยงค์, การเสวนาในวาระครบรอบ 75 ปี การอภิวัฒน์ไทย 24 มิถุนายน 2475 “75 ปี 24 มิถุนายน 2475 : 75 ปีของอะไร?” : ครั้งที่ 1 หัวข้อ “ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ และพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว ฉบับ 27 มิถุนายน 2475”, (กรุงเทพมหานคร : ปาปิรุส พับลิเคชั่น, 2550), น. 57-58.

Ref. code: 25595601032138UXP

แต่ทั้งนี้ก็ไม่หมายความว่าปรีดีจะต้องการให้ใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ยาวนานตลอดไป เพียงต้องการให้ใช้ไประยะหนึ่งก่อนซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาเปลี่ยนผ่าน โดยอาจมีการแก้ไขเพิ่มเติมในเวลาต่อมาก็ได้เนื่องจากยังมีบางเรื่องที่ยังไม่สมบูรณ์อยู่ อย่างไรก็ตาม เมื่อถูกทำให้เป็นรัฐธรรมนูญชั่วคราวโดยการที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงเขียนลายพระหัตถ์เองเติมคำว่า “ชั่วคราว” ไว้ต่อท้ายคำว่า “ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน” และทรงลงพระปรมาภิไธยในร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ดังกล่าว ทั้งนี้โดยมีพระราชกระแสรับสั่งแก่คณะราษฎรว่าให้ใช้รัฐธรรมนูญนี้ไปชั่วคราวก่อน แล้วให้เสนอสภาผู้แทนราษฎรตั้งอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรขึ้นใช้ต่อไป ในทางนิตินัยจึงต้องถือว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวอยู่นั่นเอง

ผลที่เกิดขึ้นจากการทำให้ปฐมรัฐธรรมนูญกลายเป็นรัฐธรรมนูญชั่วคราวนั้นมีความสำคัญอย่างมากในการช่วงชิงอำนาจในทางการเมืองในขณะนั้น เพราะหลังจากมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับต่อมา คือ รัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 อุดมการณ์และอำนาจของสถาบันทางการเมืองในรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 นี้ ได้เปลี่ยนแปลงไปจากปฐมรัฐธรรมนูญอย่างมีนัยสำคัญ อำนาจของสถาบันทางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันกษัตริย์ได้กลับมามีอำนาจมากขึ้นตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ อนึ่ง ผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่ปฐมรัฐธรรมนูญหรือพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ถูกทำให้เป็นรัฐธรรมนูญชั่วคราวก็คือ การจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ไม่ได้ทำในลักษณะของการเพิ่มเติมหรือแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญฉบับนี้ แต่เป็นการเขียนขึ้นใหม่ทั้งฉบับ ในรูปของรัฐธรรมนูญ “ถาวร” ปี 2475 การเฉลิมฉลองรัฐธรรมนูญก็ใช้วันที่ 10 ธันวาคม เป็นวันเฉลิมฉลองเหตุผลหนึ่งที่ทำให้คนส่วนใหญ่ในปัจจุบันจึงลืมพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ซึ่งถือเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรก หรือ “ปฐมรัฐธรรมนูญ” หรือมีความทรงจำเหลืออยู่น้อยมาก[12]

---

[12] วรเจตน์ ภาคีรัตน์, “การปฏิวัติสยาม 2475 (ชั่วคราว)? พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์และอำนาจตุลาการหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง”, ฟ้าเดียวกัน, ปีที่ 8, ฉบับที่ 2, น. 71 (ตุลาคม-ธันวาคม 2553). สำหรับ *“งานฉลองรัฐธรรมนูญ”* นั้นเริ่มจัดเป็นครั้งแรกหลังจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 และหลังจากนั้นมาเกือบทุกปีจนถึงปี 2500 รัฐบาลได้กำหนดให้มีการจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญอย่างคึกคักต่อเนื่องกันมาตลอด โดยเป้าหมายหลักของงานฉลองรัฐธรรมนูญก็เพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญของระบอบรัฐธรรมนูญ แสดงความก้าวหน้าของประเทศในระบอบรัฐธรรมนูญ ส่งเสริมการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ ให้ประชาชนไทยครึกครื้นรื่นเริงและซาบซึ้งในการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ และเป้าหมายที่สำคัญที่สุดของงานฉลอง

Ref. code: 25595601032138UXP

3.2.3 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า โดยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้เติมคำว่า “ชั่วคราว” ต่อท้ายคำว่า “ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม” และทรงมีพระราชกระแสรับสั่งแก่คณะราษฎรว่าให้ใช้รัฐธรรมนูญนี้ไปชั่วคราวก่อน แล้วให้เสนอสภาผู้แทนราษฎรตั้งอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรขึ้นใช้ต่อไป นั่นเอง รุ่งขึ้นวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรที่ได้รับการแต่งตั้งตามรัฐธรรมนูญเป็นครั้งแรก มีระเบียบวาระสำคัญประการหนึ่ง คือ ระเบียบวาระที่จะต้องตั้งอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ให้เรียบร้อยบริบูรณ์ ปรากฏตามรายงานการประชุม ดังต่อไปนี้

“7. เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี กล่าวว่า บัดนี้ถึงระเบียบวาระที่จะต้องตั้งอนุกรรมการร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินใหม่ให้เรียบร้อยบริบูรณ์”

ปรีดีจึงได้เสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมธรรมนูญการปกครองเสียใหม่ โดยแถลงต่อที่ประชุมว่า

“...ธรรมนูญการปกครองฉะบับนี้เป็นธรรมนูญชั่วคราว เพราะว่าเราให้สร้างขึ้นด้วยเวลาฉุกละหุกกระทันหัน อาจจะยังมีที่บกพร่องอยู่บ้างก็ได้ จึ่งควรที่จะได้ผู้มีความรู้ความชำนาญในการนี้เป็นอนุกรรมการตรวจแก้ไขเพิ่มเติมเสียใหม่ให้เรียกร้อยบริบูรณ์...”

ดังนั้น ในการจัดให้มีรัฐธรรมนูญฉบับนี้ จึงเริ่มต้นด้วยการตั้งอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแล้วเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรเพื่อพิจารณา อนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ที่ประชุมสภาได้เลือกขึ้นเป็นครั้งแรกมีด้วยกัน 7 คน และมีปรีดีอยู่ในนั้นด้วย คือ 1. พระยามโนปกรณ์นิติธาดา

รัฐธรรมนูญ ก็เพื่อให้ประชาชนรู้จักและเข้าใจความหมายของระบอบรัฐธรรมนูญและหลัก 6 ประการของคณะราษฎร โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานฉลองรัฐธรรมนูญยุคคณะราษฎร ระหว่าง พ.ศ. 2475-พ.ศ. 2490 ที่รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับงานอย่างมาก แต่หลังจากนั้นก็เริ่มซบเซาลงในยุคกระแสนิยมเจ้าเริ่มฟื้นตัวในยุค พ.ศ. 2490-2500 กระทั่งการปิดฉากลงของงานฉลองรัฐธรรมนูญอย่างสมบูรณ์ในยุคที่จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี ในปี พ.ศ. 2506 นับแต่นั้นเป็นต้นมา งานฉลองรัฐธรรมนูญก็ขาดหายสลายลงเหลือแค่ *“วันรัฐธรรมนูญ”* 10 ธันวาคม เพียงวันเดียวในรอบปี และที่สำคัญคือ คนส่วนใหญ่ในสังคมไทยได้จดจำวันดังกล่าวในชื่อว่า “วันพระราชทานรัฐธรรมนูญ” เหลือแต่เพียงพิธีวางพวงมาลาถวายแด่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในฐานะกษัตริย์ผู้พระราชทานรัฐธรรมนูญ โดยไม่มีแม้แต่การระลึกถึงคณะราษฎร ซึ่งเป็นคณะบุคคลที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และนำระบอบรัฐธรรมนูญมาสู่สังคมไทยอย่างแท้จริง โปรดดู ชาตรี ประกิตนนทการ, “งานฉลองรัฐธรรมนูญ,” ฟ้าเดียวกัน, ปีที่ 5, ฉบับที่ 3, น. 78-90 (กรกฎาคม-กันยายน 2550).

Ref. code: 25595601032138UXP

2. พระนาเทวิทุร 3. พระยามานวราชเสวี 4. พระยานิติศาสตร์ไพศาล 5. พระยาปรีดานฤเบศร์ 6. หลวงประดิษฐ์มนูธรรม 7. หลวงสินาดโยธารักษ์[13] ต่อมา ในการประชุมสภาผู้แทน ครั้งที่ 27/2475 พระยามโนปกรณ์นิติธาดาในฐานะประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญได้เสนอขอแต่งตั้งอนุกรรมการเพิ่มอีก 2 คน คือ พระยาศรีวิสารวาจา และพระยาราชวังสัน รวมทั้งหมดเป็น 9 คน ด้วยกัน[14]

สุพจน์ ด่านตระกูล บันทึกไว้ว่า *"คณะกรรมการดังกล่าวได้ตกลงมอบหมายให้หลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นผู้ยกร่าง โดยยึดถือหลักการและเค้าโครงเดิมของธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว..."* ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าอาจเป็นไปได้เช่นนั้นจริง แต่ปัญหาก็มีว่า เมื่อปรีดีได้ยกร่างเสร็จ แล้วนำเข้าสู่ที่ประชุมของอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญเต็มคณะพิจารณาร่วมกันแล้ว ปรีดีบุรุษหนุ่มหนึ่งเดียวจากคณะราษฎร จะสามารถชี้แจงและไขข้อข้องใจให้บรรดาพระยาทั้งหลายจากระบอบเก่าเหล่านั้นยอมรับในร่างเดิมที่ปรีดีได้ยกร่างขึ้นได้มากเพียงใด เพราะปรีดีเองก็กล่าวในภายหลังว่า ปรีดีคนเดียวไม่สามารถที่จะบังคับหรือใช้อิทธิพลต่อผู้ทรงคุณวุฒิเหล่านั้นให้ต้องยอมตามความเห็นของปรีดีได้ดังกล่าวมาแล้วนั่นเอง นอกจากนี้ ในการร่างรัฐธรรมนูญที่ต้องดำเนินการร่วมกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ อยู่ตลอดเวลา ซึ่งในการกราบบังคมทูลชี้แจงข้อข้องใจนั้น สุพจน์ได้บันทึกไว้ด้วยว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ปรีดีเป็นผู้ถวายตั้งแต่ต้นจนกระทั่งสำเร็จบริบูรณ์ ดังหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี[15] การร่างรัฐธรรมนูญที่ได้ดำเนินการร่วมกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ปรากฏเป็นหลักฐานในคำแถลงประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามตอนหนึ่งว่า

"...ในการร่างพระธรรมนูญฉบับนี้ อนุกรรมการได้ติดต่อกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอยู่ตลอดเวลา จนถึงอาจกล่าวได้ว่าได้ร่วมมือกันทำข้อความตลอด ในร่างที่เสนอมานี้ได้

---

[13] "รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1/2475 วันอังคารที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม," ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 : การปฏิวัติสยาม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543) น. 170-171.

[14] สุพจน์ ด่านตระกูล, ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : ประจักษ์การพิมพ์, 2514), น. 39-40.

[15] *เพิ่งอ้าง*, น. 41.

Ref. code: 25595601032138UXP

ทูลเกล้าฯ ถวายและทรงเห็นชอบด้วยทุกประการแล้ว และกล่าวได้ว่าทรงเห็นชอบนั้น ไม่ใช่แต่เพียงทรงเห็นชอบด้วยอย่างข้อความที่กราบบังคมทูลขึ้นไป ยิ่งกว่านั้นเป็นที่พอพระราชหฤทัยมาก..."[16]

ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะตอบได้ว่าหลักการหรือแนวคิดที่ปรีดีได้วางไว้นั้นจะสามารถคงอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้มากเท่าใด ทั้งนี้ ปรีดีเองก็ได้กล่าวถึงข้อจำกัดในการร่างรัฐธรรมนูญนี้ไว้บ้างเหมือนกัน นั่นคือ ข้อจำกัดเกี่ยวกับ 2 สิ่งที่จะต้องคัดค้านกัน ได้แก่ ความรู้สึกกับหลักการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบัญญัติที่ว่าด้วยหมวดพระมหากษัตริย์ที่มีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวางและดุเดือด ซึ่งหนีไม่พ้นประเด็นการโต้แย้งเกี่ยวกับการถวายพระเกียรติ และการใช้ถ้อยคำที่อาจกระทบต่อพระมหากษัตริย์อันเป็นเรื่องที่มีความอ่อนไหว ปรีดีเองต้องการให้เกิดความชัดเจนในตัวบทกฎหมายและหลักการปกครองในระบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ขณะเดียวกันก็พยายามที่จะประนีประนอมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ดังปรากฏในรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 35 / 2475 ในวันที่ 25 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2475 ที่มีการพิจารณาบทบัญญัติเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในมาตรา 3 ถึงมาตรา 8 ซึ่งปรีดีได้เปิดใจไว้ว่า

"...ขอถือโอกาสแถลงว่าการร่างรัฐธรรมนูญนี้ผิดกว่าที่อื่นๆ เพราะการร่างกฎหมายตามที่เคยปฏิบัติหากเอาความชัดเป็นเกณฑ์ และร่างรัฐธรรมนูญนี้บางทีเกี่ยวกับ sentiment ความจริงใจของเรา ดั่งที่ประธานอนุกรรมการได้อธิบาย คือมาตรานี้เป็นบทบัญญัติที่จำกัดพระราชอำนาจบริหารของพระเจ้าอยู่หัว และที่พระยานิติศาสตร์ฯ ว่าควรจะถอนความในมาตรานี้ออกเสียนั้น เห็นว่าแม้ประเทศอื่นเขาจะไม่มีไว้ก็ตาม เมื่อเรามีขึ้นไว้ก็แสดงถึงความก้าวหน้าของเรา ส่วนที่จะแก้ไขนั้นถ้าเกี่ยวกับในทาง sentiment ไม่ต้องการให้ซอกซ้ำ ที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์ฯ ว่า และที่สภาเห็นว่าไม่ขัดกับ fact ที่ต้องการแล้วก็จะสมัครเลือกเอา sentiment ไว้ก็ได้"[17]

มีเกร็ดที่น่าสนใจในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ คือ เมื่อคณะอนุกรรมการร่างเสร็จแล้วนำเข้าเสนอสภาผู้แทนราษฎรเพื่อพิจารณานั้น ทางราชการได้ประกาศข้อความในร่างให้ประชาชนทราบ เพื่อเปิดโอกาสให้มีการติชมและแสดงความคิดเห็นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางหนังสือพิมพ์ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ขณะยังทรงพระอิสริยยศ "หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร" ได้เสนอผ่านหนังสือพิมพ์ประชาชาติในเวลานั้นว่า คำว่าธรรมนูญการปกครองแผ่นดินเป็นคำที่ยาว

---

[16] "คำแถลงประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม," ใน นรนิติ เศรษฐบุตร, เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 (โดยสภาผู้แทนราษฎรชุดแรก), (นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, 2552), น. 17.

[17] "รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 35/2475, 25 พฤศจิกายน 2475," ใน *เพิ่งอ้าง,* น. 41.

Ref. code: 25595601032138UXP

เกินไป สมควรใช้คำว่า “รัฐธรรมนูญ” ขึ้นใช้แทน คณะอนุกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ก็เห็นด้วย ดังนั้น จึงแก้คำว่า “ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน” ในต้นร่างและใช้คำว่า “รัฐธรรมนูญ” แทน[18] รัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 จึงถูกเรียกว่า “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม”

ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้เสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรเพื่อพิจารณาแก้ไขครั้งแรกในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 34 เมื่อวันพุธที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475 โดยที่ประชุมได้พิจารณาปรึกษาอย่างเร่งรัดเพื่อให้สามารถออกประกาศใช้โดยเร็ว ทั้งนี้เพื่อให้ทันฤกษ์ตามที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้หาไว้ ดังที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎรได้กล่าวไว้ว่า

“เมื่อได้นำร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายทอดพระเนตร์ทรงมีรับสั่งว่าเป็นที่พอพระราชหฤทัยและได้ส่งแนะนำว่าการประกาศรัฐธรรมนูญนั้นเป็นของสำคัญยิ่งใหญ่ควรจะมีพิธีรีตอง จึ่งโปรดเกล้าฯ ให้โหรหลวงหาฤกษ์ยาม ***ได้ 3 ฤกษ์ ฤกษ์ 1 ตกวันที่ 1 ธันวาคม ฤกษ์ 2 ตกวันที่ 10 ธันวาคม ฤกษ์ 3 ไปตกกลางเดือนมกราคม*** *จึ่งได้คิดว่าสำหรับฤกษ์หนึ่งนั้นเวลากระชั้นเกินไปคงไม่ทัน จึ่งได้กำหนดไว้เป็นวันที่ 10 ธันวาคม คือ ฤกษ์ที่ 2 ส่วนฤกษ์ 3 นั้นเวลานานไป ฉะนั้นจึ่งอยากรีบเร่งพิจารณาให้แล้วเสร็จโดยเร็วเพื่อให้ทันในวันที่ 10 ธันวาคม โดยหวังว่าจะแล้วเสร็จจากสภาภายในวันที่ 30 เดือนนี้ โดยเราประชุมกันตั้งแต่ 4 โมงเช้าเรื่อยๆ ไปทุกวันจนกว่าจะเสร็จเพื่อให้แล้วก่อนวันฤกษ์ 10 วัน โดยที่ทรงเห็นว่ารัฐธรรมนูญนั้นเป็นของศักดิ์สิทธิ์และเป็นของที่ควรจะขลังเพราะฉะนั้นต้องการจะเขียนใส่สมุดไทยซึ่งจะกินเวลาหลายวัน ฉะนั้นจึ่งใคร่รีบประชุมเสียให้เสร็จก่อนกำหนดดั่งกล่าวแล้ว”*[19]

และในท้ายที่สุดสภาได้ลงมติรับรองร่างรัฐธรรมนูญให้ใช้เมื่อวันอังคารที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475 ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 42 รวมทั้งสิ้นมีการประชุมพิจารณากัน 9 ครั้ง ในการประชุมครั้งนั้น ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญเสนอว่า *“ในการที่เราได้ร่างและพิจารณารัฐธรรมนูญสำเร็จลงแล้วนี้ ได้มีโอกาสติดต่อกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และได้รับ*

---

[18] ปรีดี พนมยงค์, ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ สัมภาษณ์โดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, จัดพิมพ์โดย คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาลนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ภาคเอกชน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กังหัน, 2542), น. 5.

[19] “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 34/2475, 16 พฤศจิกายน 2475,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 16,* น. 15-16.

Ref. code: 25595601032138UXP

พระราชทานพระราชกระแสและพระบรมราโชบายในการร่างด้วยประการต่างๆ ฉะนั้นความสำเร็จแห่งรัฐธรรมนูญที่เป็นไปโดยเรียบร้อยดี เช่นนี้ก็ด้วยพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้าฯ ซึ่งเราจะลืมเสียไม่ได้เป็นอันขาด" ส่วนคุณูปการของปรีดีนั้น นายจรูญ ณ บางช้าง ได้เสนอขอให้แสดงความขอบใจหลวงประดิษฐ์มนูธรรม *"ผู้เป็นประดุจกระดูกสันหลังแห่งการงานทั้งหลายที่ดำเนิรมาโดยเรียบร้อย"* ซึ่งที่ประชุมรับรอง และสมาชิกได้ตบมือแสดงความยินดีทั่วกัน[20]

ในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้นั้น ปรีดีได้ให้ข้อสังเกตถึงข้อเท็จจริงในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ไว้ว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เป็น "ผู้แทนราษฎรชั่วคราว" จำนวน 70 คน ซึ่งผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารในนามคณะราษฎรตั้งขึ้นตามรัฐธรรมนูญฉบับแรกนั้น ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารในนามคณะราษฎรมิได้แต่งตั้งแต่พวกของตัวเท่านั้น หากตั้งท่านผู้มีฐานันดรศักดิ์จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รวมทั้งสิ้น 48 คน นอกนั้นเป็นผู้ไม่มีบรรดาศักดิ์ ทั้งนี้ ในจำนวน 70 คนนั้น มีเพียง 33 คน เท่านั้นที่เป็นผู้ก่อการฯ หรือสมาชิกคณะราษฎร ส่วนอีก 37 คน ไม่ใช่ผู้ก่อการฯ หรือสมาชิกคณะราษฎร ซึ่งผู้แทนราษฎรชั่วคราวนี้เองที่เป็นผู้พิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ดังนั้น การที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ประกอบด้วยราชตระกูลกับราชนิกุล รวมทั้งผู้ที่มาจากตระกูลของราษฎรสามัญ ได้ร่วมมือกันลงมติเห็นพ้องเป็นเอกฉันท์ให้นำเสนอพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ลงพระปรมาภิไธยในพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ นั้น หากรัฐธรรมนูญนี้ไม่เคารพพระมหากษัตริย์แล้ว ท่านที่มีฐานันดรศักดิ์ทั้งหลายคงจะไม่ยอมลงคะแนนให้ง่ายๆ เป็นแน่แท้[21]

นอกจากนี้ ปรีดีได้เตือนสติไว้ว่า การเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญฉบับนี้นั้นมิใช่แต่เพียงว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เพียงแต่ลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ตามที่รัฐบาลสมัยนั้นเสนอมา ประดุจพระองค์เป็นเพียงพระราชลัญจกรสำหรับประทับบนรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติเท่านั้น แต่พระองค์ได้ "ทรงพระราชวิจารณ์ถี่ถ้วนทั่วกระบวนความ" ตามที่จารึกไว้ในพระราชปรารภแห่งรัฐธรรมนูญฉบับนี้ คือ ได้ทรงพระราชทานพระราชหัตถเลขามายังรัฐบาลบ้าง รับสั่งให้พระยามโนปกรณ์นิติธาดา และพระยาพหลพลพยุหเสนากับปรีดีไปเฝ้าฯ รับพระราชกระแสพระราชดำริเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ โดยเฉพาะพระราชปรารภอันเป็นความมุ่งหมายสำคัญของรัฐธรรมนูญนั้น คณะราษฎรได้ขอพระมหากรุณาธิคุณ ทรงยกร่างโดยพระองค์เองเพื่อให้สมตามพระราช

---

[20] "รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 42/2475, 29 พฤศจิกายน 2475," ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 16,* น. 191,193.

[21] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 7*, น. 192-193. และปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 111-116.

Ref. code: 25595601032138UXP

ประสงค์ โดยพระองค์ก็ทรงรับพระราชภาระนี้[22] และพระราชปรารภนี้ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งนั้นได้พร้อมใจกันยกให้เป็นคำนำในรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญ ดังปรากฏหลักฐานในชั้นการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 43 / 2475 ดังนี้

"ประธานคณะกรรมการราษฎร กล่าวว่า ร่างพระราชปรารภพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ข้าพเจ้าได้เคยเรียนต่อที่ประชุมครั้งหนึ่งแล้วว่า ในเมื่อเราทำรัฐธรรมนูญเสร็จแล้ว ข้าพเจ้าได้นำไปทูลเกล้าฯ ถวายทอดพระเนตร ก็โปรดปรานเป็นที่พอพระราชหฤทัยมากถึงได้ทรงเตรียมการที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญนี้ และโปรดเกล้าฯ ให้พระสารประเสริฐไปร่างประกาศนี้ ซึ่งแต่แรกทรงหวังที่จะให้อาลักษณ์อ่านในเวลาที่จะพระราชทาน เมื่อพระสารประเสริฐได้ร่างแล้ว พอนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายทอดพระเนตรแล้วก็พระราชทานมาให้คณะกรรมการราษฎรดู คณะกรรมการราษฎรพิจารณาแล้วเห็นว่าถ้อยคำที่เขียนมานั้นถ้าจะใช้เป็นพระราชปรารภในรัฐธรรมนูญก็จะเหมาะและงดงามดี จึ่งได้นำความกราบบังคมทูล ก็โปรดเกล้าฯ ว่าจะให้เป็นพระราชปรารภในรัฐธรรมนูญได้ เมื่อเช่นนี้พระราชปรารภก็เป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญหาเป็นประกาศไม่ จึงได้นำมาเสนอสภา ส่วนในการที่จะประกาศพระราชทานก็จะอ่านถ้อยคำนี้ แต่อ่านจากพระราชปรารภในรัฐธรรมนูญเพราะฉะนั้นพระราชปรารภนี้จึงไม่ใช่ประกาศ แต่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญ จึ่งนำมาเสนอเพื่อความเห็นชอบของที่ประชุม และเมื่อที่ประชุมประสงค์จะให้อ่านเสนอก็ยินดี แต่ว่ามีภาษามคธและสันสกฤตที่จะแปลให้ฟังไม่ได้..."[23]

ต่อมาเมื่อมีการอ่านและพิจารณาร่างพระราชปรารภเรียบร้อยแล้ว *"ประธานสภาฯ กล่าวว่า บัดนี้การพิจารณาร่างพระราชปรารภก็เสร็จลงแล้ว ตามที่คณะกรรมการราษฎรเสนอไว้มีว่าจะนำพระราชปรารภนี้ลงไว้เป็นคำนำในรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญ ฉะนั้นจึ่งขอให้ที่ประชุมลงคะแนนว่าจะเห็นสมควรหรือไม่"..."สมาชิกทั้งหมดลงความเห็นพ้องกันว่าเป็นการสมควร เป็นอันว่าที่ประชุมอนุมัติให้นำคำพระราชปรารภพระราชทานรัฐธรรมนูญลงเป็นคำนำได้"*[24]

พระราชปรารภของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ นอกจากจะเป็นคำนำในรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญแล้ว ปรีดียังเห็นว่า พระราชปรารภที่ร่างโดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ

---

[22] ปรีดี พนมยงค์, "จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม," ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1,* น. 328.

[23] "รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 43/2475, 2 ธันวาคม 2475," ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 16,* น. 195-196.

[24] "รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 43/2475, 2 ธันวาคม 2475," ใน *เพิ่งอ้าง,* น. 199.

Ref. code: 25595601032138UXP

นั้นเป็นพระราชปรารภของพระองค์ในฐานะตัวแทนของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ได้โอนพระราชอำนาจตามระบอบเก่านั้นกลับคืนมาให้ปวงชน ให้เป็นระบอบประชาธิปไตยซึ่งเป็นแม่บทอันศักดิ์สิทธิ์ และทรงโอนด้วยความเต็มพระทัยมิได้ถูกบังคับหรือโดยเสียมิได้ที่จำต้องพระราชทาน[25] แต่อย่างใด เนื่องจากก่อนถึงวันพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญนั้น พระองค์ได้เสด็จไปที่พระที่นั่งอนันตสมาคมเพื่อทรงบัญชาการด้วยพระองค์เองว่าพิธีนั้นควรจัดอย่างไร แล้วได้ทรงบัญชาการซ้อมพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญด้วยพระองค์เอง[26] โดยถือเป็นข้อตกลง คือสัญญาระหว่างระบอบเก่ากับปวงชนชาวไทยที่จะได้สิทธิประชาธิปไตยสมบูรณ์ ข้อตกลงชนิดนี้คือ **"สังคมสัญญา"** (Social Contract หรือ Contrat Social) ที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งไม่อาจละเมิดได้ ดังปรากฏข้อความในพระราชปรารภตอนหนึ่งว่า

*"...จึ่งมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งให้ตรารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ประสิทธิ์ประสาทประกาศพระราชทานแก่ประชากรของพระองค์ให้**ดำรงอิสสราธิปไตยโดยบริบูรณ์**ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป..."*

อย่างไรก็ตาม ปรีดีเห็นว่า สังคมสัญญาที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งพระองค์ได้พระราชทานไว้ได้ถูกทำลายลงโดยรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 ซึ่งได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญชั่วคราว 9 พฤศจิกายน 2490 ซึ่งมีฉายาว่า **"รัฐธรรมนูญใต้ตุ่ม"** โดยกรมขุนชัยนาทผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เป็นผู้ลงนามในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และจอมพล ป. พิบูลสงครามรับสนองพระบรมราชโองการในตำแหน่ง "ผู้บัญชาการทหารแห่งประเทศไทย"[27] ดังจะได้กล่าวต่อไป

---

[25] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 7*, น. 191.

[26] เมื่อได้กล่าวถึงตอนนี้แล้ว ปรีดีเห็นว่าควรกล่าวไว้เพื่อประวัติศาสตร์ด้วยว่า ในวันพระราชทานรัฐธรรมนูญนั้น เจ้าประเทศราชซึ่งเป็นประมุขของคนไทยแห่งนคร และรัฐต่างๆ ที่ยังมีพระชนม์ชีพอยู่ก็ได้เต็มใจมาเฝ้า เห็นพ้องต้องกันสนับสนุนรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 อาทิ เจ้าแก้วนวรัฐ ซึ่งเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่, เจ้าจักรคำจร ผู้ซึ่งเป็นเจ้าครองนครลำพูน, พระยาพิพิธเสนามาตย์ซึ่งเป็นราชาแห่งยะหริ่ง (อำเภอยามู), พระยาภูผาฯ ซึ่งเป็นราชแห่งระแงะ นอกจากนี้หลายท่านที่เป็นเชื้อสายของราชาหรือสุลต่านในบางจังหวัดภาคใต้ก็ได้มาแสดงความยินดีที่ราชอาณาจักรสยามมีรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย โดยถือเอาตัวบทถาวรเป็นสัญลักษณ์ ส่วนบทเฉพาะกาลนั้นก็เป็นเรื่องชั่วคราว ซึ่งหมดกำหนดเฉพาะกาลแล้วก็มีบทถาวรตามมาตรา 16 ที่บัญญัติไว้ชัดแจ้งว่า "สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิกซึ่งราษฎรเป็นผู้ "เลือกตั้งขึ้น"" โปรดดูใน *เพิ่งอ้าง*

[27] ปรีดี พนมยงค์, <u>สำเนาจดหมายของนายปรีดี พนมยงค์ ตอบ บรรณาธิการสามัคคีสาร (วารสารของนักเรียนไทยในสหราชอาณาจักร (อังกฤษ)) ขอทราบความเห็นเกี่ยวกับเหตุการณ์ 14-15</u>

Ref. code: 25595601032138UXP

การเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ เมื่อพิจารณาในมุมมองของลำดับขั้นในการสร้างระบอบประชาธิปไตยนั้น ปรีดีกล่าวว่าเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยในขั้นที่ 2 ซึ่งสืบเนื่องมาจากรัฐธรรมนูญฉบับ 27 มิถุนายน 2475 ซึ่งเป็นการสร้างหรือสถาปนาระบอบประชาธิปไตยในขั้นที่ 1 โดยปรีดีได้กล่าวไว้ว่า

“ระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ได้บัญญัติขึ้นตามวิธีการที่บัญญัติไว้ในธรรมนูญฯ ฉบับ 27 มิถุนายน 2475 มิใช่บัญญัติขึ้นโดยพลการของคณะราษฎรดังนั้น รัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 จึงถูกต้องสมบูรณ์ทั้งทางนิตินัยและพฤตินัย ส่วนบทเฉพาะกาลนั้นที่ให้มีสมาชิกประเภทที่ 2 ซึ่งได้รับการแต่งตั้งเป็นจำนวนกึ่งหนึ่งในสภาผู้แทนราษฎรนั้น เป็นเรื่องของระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่มีการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมที่สำคัญในระยะ 10 ปี ต่อมาแก้ไขเป็น 20 ปี แต่เมื่อใช้มาเพียง 14 ปี ได้มีรัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 แล้ว บทเฉพาะกาลดังกล่าวนั้นก็ยกเลิกไป”[28]

3.2.4 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489

หลังจากการสิ้นสุดลงของสงครามโลก ครั้งที่ 2 ขณะที่ปรีดีดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ปรีดีเป็นผู้ริเริ่มและมีส่วนสำคัญในการก่อกำเนิดรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 3 ของประเทศไทย โดยเริ่มต้นจากการปรารภให้นายควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ทำการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 ให้เป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ ซึ่งปรีดีเห็นว่าเป็นหนึ่งในหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติแทนองค์พระมหากษัตริย์เพื่อให้ชาติไทยได้เอกราชอธิปไตยสมบูรณ์ ดังจะได้กล่าวรายละเอียดในบทบาทของปรีดีขณะที่ปรีดีดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ต่อไป

นอกจากเป็นผู้ริเริ่มความคิดในการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญฉบับ 2475 แล้ว หลังจากที่ปรีดีพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แล้วกลับมาดำรงตำแหน่งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนประเภทที่ 2 เนื่องจากการเสด็จกลับสยามเพื่อทรงบริหารราชการแผ่นดินด้วยพระองค์เองของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (รัชกาลที่ 8) เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2488 และสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติรับหลักการในการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญด้วยคะแนนเสียงเกินกว่า 3 ใน 4 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดในการประชุม ครั้งที่ 8/2489 (สามัญ) เมื่อวันจันทร์ที่ 25 กุมภาพันธ์

ตุลาคม 2516 “สังคมสัญญา” อันศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : นีติเวชช์, 2516), น. 7-9. เน้นข้อความตามต้นฉบับ

[28] ปรีดี พนมยงค์, “ปรีดี พนมยงค์ ตอบสัมภาษณ์ ผู้แทนสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน เมื่อ 24 มิถุนายน 2523,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 124.

Ref. code: 25595601032138UXP

พ.ศ. 2489[29] ในการนี้สภาผู้แทนราษฎรได้ตั้งกรรมาธิการวิสามัญขึ้นคณะหนึ่งไปพิจารณามีจำนวน 15 นาย ได้แก่

1. หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช	2. นายดิเรก ชัยนาม
3. นายเดือน บุนนาค	4. นายเตียง ศิริขันธ์
5. นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์	6. นายปริญญา จุฑามาตย์
7. นายปรีดี พนมยงค์	8. นายพิชาญ บุลยง
9. พระยามานวราชเสวี	10. นายเยื้อน พานิชวิทย์
11. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร	12. เจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ
13. หม่อมราชวงศ์ เสนีย์ ปราโมช	14. นายอินทร สิงหเนตร
15. พระยาอรรถการีย์นิพนธ์	

ทั้งนี้ ที่ประชุมกรรมาธิการได้เลือกให้ปรีดีเป็นประธานกรรมาธิการ และเลือกหม่อมราชวงศ์ เสนีย์ ปราโมช เป็นเลขานุการกรรมาธิการ อย่างไรก็ตาม ในวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2489 ปรีดีได้ลาออกจากการเป็นคณะกรรมาธิการวิสามัญเพื่อเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ทั้งนี้ตามมติของสภาผู้แทนราษฎรที่ได้ประชุมขอร้องให้ปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรีในภาวะคับขันของประเทศ[30] ทั้งนี้ โดยมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้ปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรี ตั้งแต่วันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2489 และปรีดีซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีก็ได้เป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการประกาศใช้ *"รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489"* ในวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2489

---

[29] "รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 7/2489, สมัยสามัญ, 21 กุมภาพันธ์ 2489," อ้างถึงใน ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, <u>รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517)</u>, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธนาคารกรุงเทพ, 2526), น. 501-502. ทั้งนี้ ตั้งแต่ได้มีการเสนอให้แก้ไขรัฐธรรมนูญ และมีข่าวว่าจะมีการเลิกสมาชิกประเภทที่ 2 ได้มีนักการเมืองที่มีความคิดเห็นทางการเมืองในแนวเดียวกันได้จับเป็นกลุ่มกันขึ้น ในสภาขณะนั้นปรากฏว่ามีเป็นกลุ่มหลายกลุ่มหรือจะเรียกว่าพรรคการเมืองก็ได้ อาทิเช่น พรรคสหชีพ มีนายเดือน บุนนาค เป็นหัวหน้า พรรคแนวรัฐธรรมนูญ มี พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นหัวหน้า พรรคประชาธิปัตย์ มีนายควง อภัยวงศ์ เป็นหัวหน้า พรรคกสิกร มี พันเอก ช่วง เชวงศักดิ์สงคราม เป็นหัวหน้า และยังมีสมาชิกร่วมกันอีกหลายพรรค เช่น พรรคธรรมาธิปัตย์ พรรคก้าวหน้า พรรคชาติสังคมประชาธิปไตย และพรรคประชาชน เป็นต้น ดู *เพิ่งอ้าง*, น. 502-503.

[30] *เพิ่งอ้าง*, น. 504-505.

Ref. code: 25595601032138UXP

มีข้อสังเกตว่า การร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ได้เสนอให้สภาสภาผู้แทนราษฎรพิจารณานั้น ได้เสนอเข้าไปเป็นทำนองแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 ทั้งฉบับ เพราะการพิจารณาและลงมติในร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 3 นี้ ได้ปฏิบัติตามวิธีการที่มีไว้สำหรับแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 คือ มาตรา 63 แต่แท้ที่จริงแล้วเป็นการร่างรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ทั้งฉบับทีเดียว[31]

วรเจตน์ ภาคีรัตน์ มีข้อสังเกตถึงการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ว่า รัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่ได้เกิดจากสภาร่างรัฐธรรมนูญ แต่เกิดจากสภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 มีสภาพเป็นรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญฉบับ 2475 โดยเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมทั้งฉบับ ภายใต้เงื่อนไข ขั้นตอน และวิธีการในการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญตามมาตรา 63 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ทั้งนี้ วรเจตน์ เห็นว่าเมื่อมองในทางทฤษฎีแล้วการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญทั้งฉบับดังเช่นที่เกิดขึ้นในครั้งนี้ ไม่ได้เป็นการขัดต่อหลักความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญแต่อย่างใด เพราะรัฐธรรมนูญฉบับ 2489 ยังรักษารูปของรัฐแบบเดิม ยังรักษารูปแบบการปกครองแบบเดิม ไม่ได้แก้ไปกระทบกับรูปของรัฐ รูปแบบการปกครองเลย เพียงแต่กำหนดองค์กรในรัฐธรรมนูญบางองค์กรเปลี่ยนไป จัดความสัมพันธ์ในเชิงองค์กรใหม่ แต่โดยโครงสร้างพื้นฐานเหมือนเดิมซึ่งสามารถทำได้ และก็ทำมาแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2489 นี่เอง[32]

ข้อสังเกตของวรเจตน์ นี้สอดคล้องกับความเห็นของหยุด แสงอุทัย ที่ว่าการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญโดยรัฐสภาที่ได้รับอำนาจมาจากรัฐธรรมนูญนั้น ถ้าเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมภายในกรอบแห่งรัฐธรรมนูญเดิม ไม่ได้แก้ไขเพิ่มเติมจนถึงกับเป็นการเปลี่ยนระบอบการปกครอง เช่น เปลี่ยนจากระบอบประชาธิปไตยมาเป็นเผด็จการ หรือถึงกับทำลายสถาบันต่างๆ ของรัฐธรรมนูญ เช่น เลิกล้างการมีพระมหากษัตริย์ สภาผู้แทนราษฎร ดังนี้ เป็นต้น ก็ย่อมเห็นได้ชัดว่าไม่ใช่การช่วงชิงอำนาจไปจากราษฎร และเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมที่แท้จริง ดังนั้น รัฐธรรมนูญฉบับ 2489 ซึ่งได้ยกร่างขึ้นใหม่ทั้งหมดและมีผลเป็นการยกเลิกรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2475 จะสามารถทำได้หรือไม่ ย่อมไม่เป็น

---

[31] ไพโรจน์ ชัยนาม, <u>คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ (โดยสังเขป) เล่ม 2 : กฎหมายรัฐธรรมนูญของประเทศไทย ตอนที่ 1</u>, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2495), น. 74.

[32] วรเจตน์ ภาคีรัตน์, “คำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์กฎหมายมหาชน,” ชั้นปริญญาโท คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ภาคการศึกษาที่ 2 ปีการศึกษา 2557, วันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2558.

Ref. code: 25595601032138UXP

ปัญหา เพราะรัฐธรรมนูญฉบับ 2489 ได้รักษาระบอบการปกครอง หลักการใหญ่ๆ และสถาบันต่างๆ ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2475 ไว้อย่างเดิม[33]

เมื่อกล่าวถึงประเด็นการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ ผู้เขียนมีข้อสังเกตเพิ่มเติมถึงพัฒนาการของบทบัญญัติที่ว่าด้วยการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญในรัฐธรรมนูญ 3 ฉบับ แรก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชอำนาจในการยับยั้ง (veto) การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ กล่าวคือ ในปฐมรัฐธรรมนูญนั้น ไม่ปรากฏว่ามีบทบัญญัติที่ว่าด้วยการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแต่อย่างใด ต่อมาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 ได้บัญญัติหลักเกณฑ์และเงื่อนไขในการใช้พระราชอำนาจในการยับยั้ง (veto) การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญไว้ในมาตรา 63 วรรคสอง ในทำนองว่า เมื่อมีการออกเสียงลงมติในการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญเป็นไปตามเงื่อนไขของบทบัญญัติในวรรคหนึ่งแล้ว ก็ให้ดำเนินการต่อไปตามบทบัญญัติมาตรา 38, 39 นั่นคือ เมื่อสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติในร่างรัฐธรรมนูญฉบับแก้ไขเพิ่มเติมแล้ว ให้นายกรัฐมนตรีนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อพระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธย ถ้าพระมหากษัตริย์ไม่ทรงเห็นชอบด้วย จะได้พระราชทานคืนมายังสภาภายในหนึ่งเดือน หรือมิได้พระราชทานคืนมายังสภาภายในหนึ่งเดือนก็ดี สภาจะต้องปรึกษากันใหม่ หากสภาลงมติตามเดิม ให้นำร่างพระราชบัญญัตินั้นขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระมหากษัตริย์มิได้ทรงลงพระปรมาภิไธย พระราชทานลงมาภายในสิบห้าวัน ก็ให้ประกาศใช้บังคับได้ อย่างไรก็ตาม ต่อมาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ในทัศนะของปรีดีนั้น พระราชอำนาจในการยับยั้ง (veto) การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญถูกตัดออกไป ตามนัยมาตรา 85 นั่นคือ เมื่อมีการออกเสียงลงมติในการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญตามเงื่อนไขของบทบัญญัติมาตรานี้แล้ว อนุมาตรา (7) ของมาตราดังกล่าวบัญญัติให้ดำเนินการต่อไปตามมาตรา 20 โดยไม่ได้กำหนดให้พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจในการ veto การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญไว้แต่อย่างใด ซึ่งต่างจากการตราหรือการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายธรรมดาที่ยังทรงมีพระราชอำนาจอยู่ การตัดพระราชอำนาจในการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญดังกล่าวนี้ ผู้เขียนไม่แน่ใจว่าเป็นแนวความคิดของปรีดีหรือไม่ แต่ถือเป็นประเด็นที่สำคัญและน่าสนใจจึงนำมากล่าวถึง ณ ที่นี้

การเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ เมื่อพิจารณาในมุมมองของลำดับขั้นในการสร้างระบอบประชาธิปไตยนั้น ถือได้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยในขั้นที่ 3 กล่าวคือ โดยที่รัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 เป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยในขั้นที่ 2 ซึ่งสืบ

---

[33] หยุด แสงอุทัย, <u>หลักรัฐธรรมนูญทั่วไป</u>, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, 2538), น. 78-79.)

Ref. code: 25595601032138UXP

เนื่องมาจากรัฐธรรมนูญฉบับ 27 มิถุนายน 2475 ที่เป็นการสร้างหรือสถาปนาระบอบประชาธิปไตยในขั้นที่ 1 โดยปรีดีได้กล่าวไว้ว่า

"...ระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ได้บัญญัติขึ้นตามวิธีการที่บัญญัติไว้ในธรรมนูญฯ ฉบับ 27 มิถุนายน 2475 มิใช่บัญญัติขึ้นโดยพลการของคณะราษฎรดังนั้น รัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 จึงถูกต้องสมบูรณ์ทั้งทางนิตินัยและพฤตินัย ส่วนบทเฉพาะกาลนั้นที่ให้มีสมาชิกประเภทที่ 2 ซึ่งได้รับการแต่งตั้งเป็นจำนวนกึ่งหนึ่งในสภาผู้แทนราษฎรนั้น เป็นเรื่องของระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่มีการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมที่สำคัญในระยะ 10 ปี ต่อมาแก้ไขเป็น 20 ปี แต่เมื่อใช้มาเพียง 14 ปี ได้มีรัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 แล้ว บทเฉพาะกาลดังกล่าวนั้นก็ยกเลิกไป..."[34]

รัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 จึงเป็นการสร้างหรือสถาปนาระบอบประชาธิปไตยในขั้นที่ 3 ที่สืบเนื่องมาจากการสร้างหรือสถาปนาระบอบประชาธิปไตยในขั้นที่ 1 จากรัฐธรรมนูญฉบับ 27 มิถุนายน 2475 และขั้นที่ 2 จากรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ดังที่ปรีดีได้กล่าวไว้ว่า

"ขั้นที่ 3 ระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 ได้บัญญัติขึ้นตามวิธีการที่บัญญัติไว้โดยรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ซึ่งเป็นแม่บท ดังนั้น รัฐธรรมนูญฉบับ 2489 จึงถูกต้องสมบูรณ์ และในสาระก็เป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ เพราะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกพฤฒสภาเป็นผู้ที่ได้รับเลือกตั้งจากราษฎร แม้ว่าจะได้มีบทเฉพาะกาลกำหนดไว้ เฉพาะวาระเริ่มแรกให้มีการตั้งสมาชิกพฤฒสภาโดยองค์การเลือกตั้ง แต่องค์การเลือกตั้งประกอบด้วยผู้ที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอยู่ในวันสุดท้ายก่อนการใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ เมื่อครบวาระแรกแล้วผู้ที่ราษฎรเลือกก็เป็นสมาชิกพฤฒสภาตามที่นิยมกันในประเทศประชาธิปไตย ระบอบปกครองรัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 จึงเป็นประชาธิปไตยถูกต้องตามหลักประชาธิปไตย "แบบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่"...."[35]

---

[34] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 28*, น. 124.

[35] *เพิ่งอ้าง*, น. 124-125.

Ref. code: 25595601032138UXP

3.3 ข้อพิจารณาบางประการเกี่ยวกับการเกิดขึ้นและสิ้นสุดลงของรัฐธรรมนูญ 3 ฉบับแรก

3.3.1 การเกิดขึ้นและอำนาจสถาปนารัฐธรรมนูญ (Pouvoir constituant) ของ "ปฐมรัฐธรรมนูญ"

ลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการเกิดขึ้นของ *"ปฐมรัฐธรรมนูญ"* ของประเทศไทยนั้น มีความน่าสนใจและสำคัญต่อการช่วงชิงความชอบธรรมทางการเมือง และการให้คุณค่าต่อการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว กล่าวคือ ปัญหาว่า "ปฐมรัฐธรรมนูญ" ของประเทศสยามหรือประเทศไทยนั้น เกิดจากการตกลงระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ซึ่งเป็นตัวแทนของระบอบเก่ากับคณะราษฎรซึ่งเป็นตัวแทนของระบอบใหม่ หรือเกิดจากการพระราชทานของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ด้วยพระองค์เองฝ่ายเดียวกันแน่ การกล่าวถึงการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญฉบับนี้โดยกล่าวถึงข้อเท็จจริงเพียงบางด้านด้วยเหตุผลบางประการ เป็นปัญหาเสมอมาในการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญไทย การอธิบายการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ประกอบกับหลักฐานที่เป็นสัจจะทางประวัติศาสตร์จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง และสมควรได้รับความกระจ่างจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์

มีหลักฐานปรากฏชัดว่าปรีดีและคณะราษฎรมิได้รู้เรื่องที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จะพระราชทานรัฐธรรมนูญมาก่อน[36] คณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้

---

[36] สำหรับเรื่องนี้ ปรากฏหลักฐานว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ทรงมีแนวความคิดในการพระราชทานรัฐธรรมนูญเช่นเดียวกัน เพียงแต่เมื่อนำดำรินี้ไปปรึกษาคณะอภิรัฐมนตรีถึง 2 ครั้ง แต่คณะอภิรัฐมนตรีก็บอกว่ายังไม่ถึงเวลาด้วยเหตุผลนานาประการ รวมถึงได้นำไปปรึกษากับนายเรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์ (Raymond B. Stevens) ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศชาวอเมริกัน และพระยาศรีวิสารวาจา ซึ่งนายสตีเวนส์ กับพระยาศรีวิสารวาจาก็ทูลว่ายังไม่ถึงเวลาอีกเช่นเดียวกัน จึงยังมิได้ทรงพระราชทาน จนกระทั่งมีการอภิวัฒน์ โปรดดูรายละเอียดใน "บันทึกลับ จากหนังสือ "เรื่องของคนห้าแผ่นดิน"," ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 11*, น. 78-82. นอกจากนี้ปรีดีได้เล่าชี้แจงรายละเอียดของเรื่องนี้ไว้ในงานเขียนหลายๆ เรื่องเพื่อยืนยันสัจจะดังกล่าว เช่น "บันทึกฉบับ 6 มีนาคม 2526 ของนายปรีดี พนมยงค์ เรื่อง ตอบคำถามบางประการของนิสิตนักศึกษา","ปรีดี พนมยงค์ ตอบสัมภาษณ์ ผู้แทนสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน เมื่อ 24 มิถุนายน 2523" และใน "บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบอบประชาธิปไตย" เป็นต้น

อันที่จริง หากเราได้ทราบถึงเบื้องหลังทัศนะทางการเมืองของนายสตีเวนส์และพระยาศรีวิสารวาจานี้ด้วยแล้ว ก็จะไม่เป็นการประหลาดใจแต่อย่างใดต่อการทูลเกล้าฯ ให้คำปรึกษา

Ref. code: 25595601032138UXP

ได้ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475[37] แล้วได้เชิญสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งเป็น “ผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร” มีพระราชอำนาจแทนพระมหากษัตริย์

ต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เช่นนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งนายสตีเวนส์เองซึ่งได้แสดงถึงความเชื่ออยู่บ่อยครั้งว่า สำหรับอนาคตอันใกล้ในสยาม ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยามนั้นเป็นรูปแบบการปกครองที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสยามที่สุด ดังเช่นที่นายสตีเวนส์ได้กล่าวทูลต่อพระองค์เจ้าบวรเดชในปี 2473 ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองเพียง 2 ปี ว่า *“ข้าพเจ้ามีความเห็นหลังจากรับสนองพระมหากรุณาธิคุณในสยามมาเป็นเวลา 4 ปี ว่าระบอบกษัตริย์ทรงอำนาจโดยไม่จำกัดเป็นรูปแบบการปกครองที่ดีที่สุดในช่วงระยะเวลาหนึ่งสำหรับประเทศนี้แน่นอน”* ดู เบนจามิน เอ. บัทสัน, อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม : The End of the absolute monarchy in Siam, แปลโดย พรรณงาม เง่าธรรมสาร, สดใส ขันติวรพงศ์ และศศิธร รัชนี ณ อยุธยา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), น. 211-212.

[37] วรเจตน์ ภาคีรัตน์ กล่าวถึงสถานะของการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันนั้นไว้อย่างน่าสนใจว่า *“...วิธีการที่คณะราษฎรใช้ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น คณะราษฎรใช้วิธีการยึดอำนาจ หรือการรัฐประหาร หรือที่เราเรียกว่า coup d'état แต่แม้กระนั้น การเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ 24 มิถุนายน 2475 นั้น ก็ถือไม่ได้ว่าเป็นการรัฐประหารในความหมายที่ใช้กันในเวลาต่อมา อันนี้จะต้องแยกให้ออกคือวิธีการที่คณะราษฎรใช้ ใช้วิธีการเข้ายึดอำนาจเพื่อเปลี่ยนระบอบการปกครอง แต่ว่าวัตถุประสงค์ของการกระทำนั้นทั้งหมด ไม่ใช่การรัฐประหาร แต่คือการ Revolution หรือการปฏิวัติ หรือการอภิวัฒน์ เราจึงไม่สามารถกำหนดสถานะของการอภิวัฒน์ในวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ให้เท่ากับการรัฐประหารในครั้งต่อๆ มาที่เกิดขึ้นได้เลย ไม่ว่าจะเป็นรัฐประหารของ พล.ท.ผิน ชุณหะวัณ ในปี 2490 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปี 2500 จอมพลถนอม กิตติขจร ในปี 2514 เรื่อยมาจนถึง พล.ร.อ.สงัด ชลออยู่ ในปี 2519 พล.อ.สุนทร คงสมพงษ์ ในปี 2534 รวมถึง พล.อ.สนธิ บุญยรัตกลิน ในปี 2549 (ต่อเนื่องมาถึง พล.อ.ประยุทธ จันทรโอชา ในปี 2557- ผู้เขียน) นับแต่การยึดอำนาจโดย พล.ท.ผิน ชุณหะวัณ ถือเป็นการรัฐประหาร แต่ 24 มิถุนายน 2475 นั้นใช้วิธีการยึดอำนาจ เพราะฉะนั้นการอธิบายความเรื่องนี้ในแง่ของกฎหมายต้องเข้าใจว่า ที่คณะนิติราษฎร์เสนอให้มีการลบล้างผลพวงของการรัฐประหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐประหารเมื่อ 19 กันยายน 2549 มีผู้สอบถามว่า ทำไมถึงไม่เสนอลบล้างไปถึง 2475 คือล้าง 24 มิถุนายน 2475 ไปด้วย คำตอบก็คือว่า มันทำแบบนั้นไม่ได้เพราะ 24 มิถุนายน 2475 ไม่ได้มีสถานะเป็นการรัฐประหารเพื่อล้มล้างรัฐบาลแล้วอยู่ต่อไปในระบอบเดิม แต่เป็นการเปลี่ยนระบอบ แล้ววางหลักการใหม่...คือการย้อนกลับไปหาหลักของคณะราษฎรนั่นเอง จึงไม่สามารถจะไปลบล้าง 24 มิถุนายน*

Ref. code: 25595601032138UXP

ในขณะนั้น รวมทั้งเชื้อพระวงศ์ และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่อื่นๆ ไว้เป็นตัวประกัน ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งในวันนั้นเองสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้ประกาศยอมรับอำนาจของคณะราษฎรโดยมีประกาศของผู้สำเร็จราชการรักษาพระนครมีเนื้อความว่า

"ด้วยตามที่คณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้โดยมีความประสงค์ข้อใหญ่ที่จะให้ประเทศสยามมีธรรมนูญการปกครองแผ่นดินนั้น ข้าพเจ้าขอให้ทหาร ข้าราชการ และราษฎรทั้งหลายช่วยกันรักษาความสงบ อย่าให้เสียเลือดเนื้อคนไทยด้วยกันโดยไม่จำเป็น"[38]

ระหว่างนั้นอำนาจการปกครองแผ่นดินจึงตกอยู่แก่คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร จนกระทั่งถึงวันประกาศใช้รัฐธรรมนูญ[39] ซึ่งต่อมาคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารมีหนังสือกราบบังคมทูลอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระพระปกเกล้าฯ ความว่า

"ด้วยคณะราษฎร ข้าราชการพลเรือน ได้ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้ได้แล้ว และได้เชิญเสด็จพระบรมวงศานุวงศ์ มีสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นต้น ไว้เป็นประกัน ถ้าหากคณะราษฎรนี้ถูกทำร้ายด้วยประการใดๆ ก็จะต้องทำร้ายเจ้านายที่จับกุมไว้เป็นการตอบแทน

คณะราษฎรไม่ประสงค์ที่จะแย่งชิงราชสมบัติแต่อย่างใด ความประสงค์อันใหญ่ยิ่งก็เพื่อที่จะมีธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จึ่งขอเชิญใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเสด็จกลับคืนสู่พระนคร และทรงเป็นกษัตริย์ต่อไป โดยอยู่ใต้การปกครองแผ่นดิน ซึ่งคณะราษฎรได้สร้างขึ้น.

ถ้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทตอบปฏิเสธก็ดี หรือไม่ตอบภายใน 1 ชั่วนาฬิกานับแต่ได้รับหนังสือนี้ก็ดี คณะราษฎรจะได้ประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน โดยเลือกเจ้านายพระองค์อื่นที่เห็นสมควรขึ้นเป็นกษัตริย์"[40]

ได้ เพราะถ้าเกิดลบก็จะกลับไปสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งไม่ใช่เป้าหมายของการลบล้างผลพวงรัฐประหารที่ต้องการลบล้างการกระทำที่เป็นการฉีกรัฐธรรมนูญโดยไม่ชอบ... " ใน วรเจตน์ ภาคีรัตน์, "คณะราษฎรกับการเปลี่ยนแปลงด้านกฎหมาย," ใน สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ และทิพย์พาพร ตันติสุนทร, จาก 100 ปี ร.ศ. 130 ถึง 80 ปี ประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันนโยบายศึกษา, 2557), น. 25-26.

[38] ปรีดี พนมยงค์, "คณะราษฎรกับการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย 24 มิถุนายน," ใน ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย, จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), น. 67-68.

[39] เดือน บุนนาค และ ไพโรจน์ ชัยนาม, คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ (รวมทั้งกฎหมายการเลือกตั้งด้วย) ภาค 1 หลักทั่วไปของกฎหมายรัฐธรรมนูญ, (พระนคร : นิติสาส์น, 2477), น.13.

Ref. code: 25595601032138UXP

เวลา 16.00 น. ของวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 พระยาพหลพลพยุหเสนา ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารได้เชิญคณะเสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างๆ ไปประชุมร่วมกับคณะราษฎร ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม เพื่อพิจารณาข้อตกลงร่วมกับคณะราษฎรในระเบียบการที่กระทรวงพึงปฏิบัติ[41]

ต่อมาในวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2475 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงยินยอมตอบรับคำอัญเชิญของคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร โดยลายพระราชหัตถ์ตอบผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ลงวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ความว่า

"ด้วยได้ทราบความตามสำเนาหนังสือที่ส่งไปยังกระทรวงมุรธาธรว่า คณะทหารมีความปรารถนาจะเชิญให้ข้าพเจ้ากลับพระนคร เป็นกษัตริย์อยู่ใต้พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ข้าพเจ้าเห็นแก่ความเรียบร้อยของอาณาประชาราษฎร์ ไม่อยากให้เสียเลือดเนื้อ กับทั้งเพื่อจัดการโดยละม่อมละมัย ไม่ให้ขึ้นชื่อได้ว่าจลาจลฉิบหายแก่บ้านเมือง และความจริงข้าพเจ้าก็ได้คิดอยู่แล้วที่จะ

---

[40] ไพโรจน์ ชัยนาม, <u>รัฐธรรมนูญ บทกฎหมายและเอกสารสำคัญในทางการเมืองของประเทศไทย เล่ม 2</u>, (พระนคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2520), น. 9. มีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่าในประกาศคณะราษฎร นั้น ได้ใช้ถ้อยคำที่รุนแรงกว่าและมีการยื่นคำขาดที่เด็ดขาดและรุนแรงกว่าหนังสือฉบับนี้ โดยมีเนื้อความตอนหนึ่งว่า *"...ส่วนผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น คณะราษฎรไม่ประสงค์ทำการแย่งชิงราชสมบัติ ฉะนั้น จึงได้อัญเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร คณะราษฎรได้แจ้งความประสงค์นี้ให้กษัตริย์ทราบแล้ว เวลานี้ยังอยู่ในความรับตอบ ถ้ากษัตริย์ตอบปฏิเสธหรือไม่ตอบภายในกำหนดโดยเห็นแก่ส่วนตนว่าจะถูกลดอำนาจลงมาก็จะได้ชื่อว่าทรยศต่อชาติ <u>และก็เป็นการจำเป็นที่ประเทศจะต้องมีการปกครองแบบอย่างประชาธิปไตย กล่าวคือ ประมุขของประเทศจะเป็นบุคคลสามัญซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นอยู่ในตำแหน่งตามกำหนดเวลา</u>..."* (ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน)

[41] ระเบียบการที่กระทรวงพึงปฏิบัติ ซึ่งได้ตกลงกันดังนี้ ดังนี้ *"...1. ถ้าเป็นราชการปกติอันมีระเบียบแบบแผนและเคยปฏิบัติมาแล้วก็ให้ปฏิบัติไปตามเคยได้. 2. ถ้าเป็นราชการที่เคยนำความขึ้นกราบบังคมทูลก็ให้นำเสนอผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารจงทุกเรื่อง. 3. ถ้ามีเหตุขัดข้องหรือสงสัยก็ให้นำข้อนั้นมาหารือเอาต่อผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารได้ 4. ให้ทุกกระทรวงบอกไปยังกรมขึ้นของกระทรวงนั้นให้ทราบทั่วกันว่า เวลานี้ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารได้เป็นผู้ใช้อำนาจการปกครองชั่วคราว ส่วนกิจการในหน้าที่ให้คงปฏิบัติราชการไปตามเคยอย่าให้มีการตื่นเต้น... "* นอกจากนี้โปรดดูรายละเอียดใน "รายงานการประชุม ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475," ใน *เพิ่งอ้าง*, น. 11-16.

Ref. code: 25595601032138UXP

เปลี่ยนแปลงตามทำนองนี้ คือมีพระเจ้าแผ่นดินปกครองตามธรรมนูญจึ่งยอมรับจะช่วยเป็นตัวเชิด เพื่อให้คุ้มโครงการตั้งรัฐบาลให้เป็นรูปตามพิธีเปลี่ยนแปลงตั้งพระธรรมนูญโดยสะดวก ถ้าเพราะว่าข้าพเจ้าจะไม่ยอมรับเป็นตัวเชิด นานาประเทศจะไม่ยอมรับรัฐบาลใหม่นี้ ซึ่งจะเป็นความลำบากยิ่งขึ้นหลายประการ..."[42]

จากนั้นเสด็จกลับจากหัวหินถึงกรุงเทพฯ โดยขบวนรถไฟพิเศษเมื่อวันที่ 25 มิถุนายน เวลา 19.45 น. เสด็จลงที่สถานีรถไฟจิตรลดาเมื่อวันที่ 26 มิถุนายน เวลา 0.37 น. แล้วเสด็จตรงไปประทับที่วังสุโขทัย โปรดเกล้าฯ ให้คณะราษฎรเข้าเฝ้าที่วังสุโขทัย เวลา 11.00 น. ของวันที่ 26 มิถุนายนนั้น[43] โดยผู้แทนคณะราษฎรที่ได้ขอเข้าเฝ้าในครั้งนี้ประกอบด้วย พลเรือตรี พระยาศรยุทธเสนี, พันโท พระประศาสน์พิทยายุทธ, พันตรี หลวงวีระโยธา, อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐ์มนูธรรม, รองอำมาตย์เอก ประยูร ภมรมนตรี, นายจรูญ ณ บางช้าง และนายสงวน ตุลารักษ์[44] โดยขอให้มีพระบรมราชโองการอภัยโทษต่อคนที่เข้าร่วมการปฏิวัติ ซึ่งพระองค์ทรงรับทันทีและลงพระปรมาภิไธยในพระบรมราชโองการ พระบรมราชโองการฉบับนี้ได้ประกาศในช่วงเวลาบ่ายของวันนั้น มีข้อความดังนี้

"พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า

การที่คณะราษฎรคณะหนึ่ง ซึ่งมีความปรารถนาอันแรงกล้าในอันที่จะแก้ไขขจัดความเสื่อมโทรมบางประการของรัฐบาลสยามและชาติไทยให้หายไป แล้วจะพากันจรรโลงสยามรัฐและชาติไทยให้เจริญรุ่งเรืองวัฒนาถาวรมั่นคงเท่าเทียมกับชาติและประเทศอื่นต่อไป จึงพากันยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้ด้วยความมุ่งหมายจะให้มีธรรมนูญปกครองแผ่นดินเป็นข้อใหญ่ แล้วร้องขอไปยังเราเพื่อให้เราคงดำรงเป็นกษัตริย์แห่งสยามรัฐต่อไปภายใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินนั้น ทั้งนี้แม้ว่าการจะเป็นไปโดยขัดกับความพอพระทัยพระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์ และขัดกับสมาชิกในรัฐบาลเดิมบางคนก็ดี ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องเป็นไปเช่นนั้นในทุกประเทศ ไม่ว่าจะ

---

[42] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 102-103.

[43] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 38*, น. 69.

[44] ยาสุกิจิ ยาตาเบ ทูตญี่ปุ่นประจำประเทศสยามในขณะนั้น ซึ่งได้รับรู้และประสบด้วยตนเองในเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองสยาม เขียนไว้ว่า *"...การเข้าเฝ้าครั้งนี้มีสมุหพระราชมณเฑียร (พระยาสุริวงศ์วิวัฒน์) เป็นผู้นำคณะราษฎรเข้าเฝ้า โดยปรีดีเป็นผู้นำการเจรจา การเรียกร้องของปรีดีนั้นมีลักษณะไม่ประนีประนอม แต่ท่าทางและมารยาทนั้นมีความสุภาพและอ่อนน้อมมาก..."* ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 8*, น. 43.

Ref. code: 25595601032138UXP

เจริญรุ่งเรืองแล้วเท่าไรๆ ก็ไม่อาจก้าวล่วงการนี้เสียได้ ถึงกระนั้นก็พึงปรากฏเป็นประวัติการณ์ครั้งแรกของโลกที่การณ์เป็นไปโดยราบรื่นปกติมิได้รุนแรง

และแม้จะอัญเชิญพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการบางคนมาประทับและไว้ในพระที่นั่งอนันตสมาคมก็เพียงเพื่อประกันภัยของคณะ และเพื่อให้ดำเนินการลุล่วงไปเท่านั้น หาได้ทำการประทุษร้ายหรือหยาบหยามอย่างใด และไม่มุ่งหมายจะกระทำเช่นนั้นด้วย ได้แต่บำรุงรับไว้ด้วยดี สมควรแก่พระเกียรติยศทุกประการ

อันที่จริงการปกครองด้วยวิธีมีพระธรรมนูญการปกครองนี้ เราก็ดำริอยู่ก่อนแล้ว ที่ราษฎรคณะนี้กระทำมาเป็นการถูกต้องตามนิยมของเราอยู่ และด้วยเจตนาดีต่อประเทศชาติอาณาประชาชนแท้ๆ จนหาการกระทำหรือแต่เพียงเจตนาชั่วร้ายแม้แต่น้อยมิได้

เหตุฉะนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชกำหนดดังต่อไปนี้

มาตรา 1 พระราชกำหนดนี้ให้เรียกว่า "พระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พุทธศักราช 2475"

มาตรา 2 ให้ใช้พระราชกำหนดนี้ตั้งแต่ขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงลงพระบรมนามาภิไธยเป็นต้นไป

มาตรา 3 บรรดาการกระทำทั้งหลายทั้งสิ้นเหล่านี้ไม่ว่าของบุคคลใดๆ ในคณะราษฎรนี้ หากว่าจะเป็นการละเมิดบทกฎหมายใดๆ ก็ดี ห้ามมิให้ถือว่าเป็นการละเมิดกฎหมายเลย"[45]

ครั้นแล้วปรีดีได้ยืนขึ้นอ่านธรรมนูญการปกครองแผ่นดินถวาย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ทรงสดับและทรงพยักพระพักตร์เป็นคราวๆ ด้วยความพอพระหฤทัยยิ่ง เมื่อปรีดีได้อ่านถวายสิ้นกระแสความแล้ว จึงทูลเกล้าฯ ขอพระราชทานพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ มีพระราชดำรัสว่า พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดินนี้มีข้อความยืดยาว เพียงแต่ทรงสดับยังไม่เข้าใจดี จึงขอทอดพระเนตรเองอีกครั้ง แล้วปรีดีได้น้อมเกล้าฯ ถวายพระธรรมนูญการปกครอง ครั้นแล้วเวลา 12.15 นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้เสด็จขึ้น เวลา 12.40 นาฬิกา พระยาอิศราธิราชเสวี ได้นำพระกระแสพระบรมราชโองการมาว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จะให้คำตอบในวันที่ 27 เดือนนี้ เวลา 17 นาฬิกา ตามทางราชการ[46]

---

[45] ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 13*, น. 150-151.

[46] รายละเอียดใน ปรีดี พนมยงค์, "สำเนาคำฟ้องกระทรวงศึกษาธิการและห้างหุ้นส่วนจำกัด บรรณกิจเทรดดิ้ง คดีหมายเลขดำที่ 8586/2523 ศาลแพ่ง วันที่ 30 มิถุนายน 2523," น. 9 อัดสำเนา อ้างถึงใน ทิพวรรณ (บุญทวี) เจียมธีรสกุล, ปฐมทรรศน์ทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์,

Ref. code: 25595601032138UXP

ณ ช่วงบ่ายของวันที่ 27 มิถุนายน 2475 เวลา 15.30 น. ผู้นำของคณะราษฎรเข้าเฝ้าที่วังสุโขทัยอีกครั้งเพื่อฟังคำตอบของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในเวลา 17.00 น. ตามที่ตกลงกันไว้ เมื่อเสด็จออกมา ได้ตรัสกับผู้นำคณะราษฎรดังนี้

"ข้าพเจ้าได้ลงนามในรัฐธรรมนูญนี้ และระบอบรัฐธรรมนูญราชาธิปไตยได้บังเกิดขึ้นแล้ว ข้าพเจ้ามีความประสงค์ขอสละราชสมบัติ ข้าพเจ้ายอมรับคำวิจารณ์ที่ว่าข้าพเจ้าไร้ความสามารถ และไม่สามารถสร้างความเจริญให้บังเกิดขึ้นได้ เรื่องนี้ข้าพเจ้าก็ยอม แต่ข้าพเจ้าได้ทุ่มเทความสามารถทั้งหมดโดยความสุจริตใจเพื่อความผาสุกของประชาชน แต่ประกาศของคณะราษฎรนั้นได้วิจารณ์และโจมตีการปกครองของข้าพเจ้าอย่างรุนแรงมากที่สุด การถูกโจมตีขนาดนี้ ไม่มีกษัตริย์พระองค์ใดสามารถดำรงพระยศอยู่ได้ ข้าพเจ้าไม่มีรัชทายาทและพลานามัยก็ไม่แข็งแรง ข้าพเจ้าน่าจะสละราชสมบัติและใช้ชีวิตที่เหลือโดยสงบสุข ชีวิตของข้าพเจ้าและราชินีทั้งสองคนมีค่าใช้จ่ายไม่มาก"[47]

ยาตาเบ ได้บันทึกไว้ว่า ฝ่ายผู้นำคณะราษฎร เมื่อได้รับฟังพระราชดำรัสแล้วก็ได้ทำการอ้อนวอนต่อพระองค์ และสัญญาว่าจะทำการแก้ไขเนื้อหาของประกาศคณะราษฎร ฉะนั้นจึงสามารถเปลี่ยนพระราชประสงค์อย่างเด็ดเดี่ยวที่จะสละราชสมบัติของพระองค์ได้เป็นผลสำเร็จ หลังจากนั้นพระองค์จึงได้เสนอว่า จะไม่มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาของร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน แต่ขอแก้ไขเรื่องเดียวที่ไม่มีความสำคัญมากนัก ซึ่งผู้นำคณะราษฎรก็ยอมรับ

พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2544), น. 150. ซึ่งปรีดีได้ชี้แจงและโต้ตอบข้อมูลอันไม่ตรงกับความเป็นจริง กรณีการนำรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว ปี 2475 ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ซึ่งพลโท ประยูร ภมรมนตรี ได้บันทึกไว้ในหนังสือ "ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า" ข้อมูลในคำฟ้องนี้มีส่วนตรงกับบันทึกของยาสุกิจิ ยาตาเบ ที่ได้บันทึกไว้ว่า *"...คณะราษฎรได้อ่านร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินที่เตรียมไว้ และขอให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงลงพระนามทันที แต่พระองค์ทรงกล่าวว่ามีความประสงค์ที่จะขออ่านดูก่อน คณะราษฎรจึงให้เวลาหนึ่งชั่วโมง และขอให้พระองค์ทรงอ่านทั้งหมดโดยเร็ว แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าไม่สนพระทัย เสด็จไปยังห้องอื่น หนึ่งชั่วโมงผ่านไปทรงตรัสว่าเวลามีน้อยและมีบางเรื่องที่ไม่เข้าพระทัยทั้งหมด จึงไม่สามารถลงพระนามได้ ท้ายที่สุดคณะราษฎรจึงให้เวลาหนึ่งวันเต็มๆ จนถึงเวลา 17.00 น. ของวันที่ 27 มิถุนายน..."* นอกจากนี้ จากบันทึกส่วนตัวของพระยาศรยุทธเสนี ได้ระบุว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ขอเวลา 7 วัน ดู *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 8*, น. 40-43.

[47] ยาสุกิจิ ยาตาเบ, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 8*, น. 43-44.

Ref. code: 25595601032138UXP

จากนั้นทรงหยิบปากกาขึ้นอย่างช้าๆ และเขียนคำว่า “ชั่วคราว” ไว้ในตอนท้ายของคำว่า พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม และทรงลงพระปรมาภิไธยในร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวนั้นด้วย พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ลงพระปรมาภิไธยและประกาศใช้ในช่วงเช้าของวันถัดไปนั้น โดยให้มีผลบังคับใช้นับตั้งแต่วันที่ทรงลงพระปรมาภิไธย คือวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เป็นอันว่าคณะราษฎรซึ่งก่อการยึดอำนาจโดยฉับพลันในช่วงเช้าตรู่ของวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ได้ใช้เวลาในวันนั้นเพียง 3 ชั่วโมง ก็สามารถยึดอำนาจสำเร็จ และใช้เวลาเพียง 4 วัน ก็สามารถสถาปนาระบอบรัฐธรรมนูญขึ้นได้[48]

มีข้อควรพิจารณาว่า ปรีดีเห็นว่าการเกิดขึ้นของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวฉบับนี้ ได้ตราขึ้นโดยถูกต้องทั้งทางนิตินัยและพฤตินัยตามหลักนิติศาสตร์ทุกประการ ต่างจากธรรมนูญและรัฐธรรมนูญหลายฉบับที่เป็น “โมฆะ”[49] ทั้งนี้ เนื่องจากการดำเนินการของคณะราษฎรเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองดังกล่าวนั้น คณะราษฎรได้ดำเนินการเป็นขั้นๆ กล่าวคือ จากเดิมที่พระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือกฎหมายมีพระราชอำนาจเด็ดขาดในการปกครองแผ่นดินตามพระราชอัธยาศัย คณะราษฎรจึงได้ทำการยึดอำนาจรัฐไว้ โดยที่สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ผู้สำเร็จราชการรักษาพระนครแทนองค์พระมหากษัตริย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงรับรองคณะราษฎรให้มีฐานะถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งถือได้ว่าได้ทรงกระทำแทนราษฎรแล้ว รวมถึงราษฎรไทยจำนวนมากได้รับรองคณะราษฎรโดยตรงด้วย กระทั่งในวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้น คณะราษฎรได้ส่งคณะผู้แทนเข้าเฝ้าขอพระราชทาน ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามตามที่คณะราษฎรได้ร่างถวาย ซึ่งทรงรับไว้พิจารณา ต่อมาเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน ขณะที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ยังทรงมีพระราชอำนาจสมบูรณ์ทำการแทนปวงชนชาวสยามได้นั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าลงพระปรมาภิไธยพระราชทานธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับดังกล่าว โดยทรงเติมคำว่า “ชั่วคราว” ไว้ต่อท้ายคำว่า “ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน” ทั้งนี้มีพระราชกระแสรับสั่งแก่คณะราษฎรว่าให้ใช้รัฐธรรมนูญนี้ไปชั่วคราวก่อน แล้วให้เสนอสภาผู้แทนราษฎร

[48] *เพิ่งอ้าง*, น. 43-45.

[49] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 38*, น. 78.

Ref. code: 25595601032138UXP

ตั้งอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรขึ้นใช้ต่อไป[50] ดังนั้น ในทางนิตินัยจึงต้องถือว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว

ในเรื่องนี้มีประเด็นที่ควรพิจารณาต่อไปว่า การที่ปรีดีได้แสดงทัศนะไว้ว่าขณะที่ยังไม่มีธรรมนูญการปกครองแผ่นดินหรือรัฐธรรมนูญที่จำกัดพระราชอำนาจ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จึงยังทรงมีพระราชอำนาจที่จะกระทำการใดๆ แทนปวงชนชาวสยามได้อย่างสมบูรณ์ โดยไม่ต้องมีบุคคลที่ได้รับอำนาจให้เป็นตัวแทนของปวงชนชาวสยามเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการแต่อย่างใด[51] เช่นเดียวกันกับพระราชกำหนดนิรโทษกรรม ฉบับ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้น ผู้เขียนมีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า การอธิบายการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ต้องกล่าวถึงเหตุการณ์ที่นำมาสู่การพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับนี้ให้หมดสิ้นกระบวนความด้วย มิใช่แต่เพียงอ้างว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงพระราชทานแต่เพียงสั้นๆ อันจะทำให้เข้าใจไปได้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ นั้นทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญด้วยพระองค์เอง ซึ่งความจริงไม่ได้เป็นเช่นนั้น เพราะในขณะที่ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญนั้น อำนาจการปกครองแผ่นดินได้ตกอยู่แก่คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารทั้งสิ้นแล้ว การอธิบายถึงการยึดอำนาจรัฐของคณะราษฎรไว้ได้อย่างสมบูรณ์ จนนำไปสู่การประกาศใช้ปฐมรัฐธรรมนูญของสยามที่เกิดขึ้นโดยความตกลงระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎร (La Constitution Contractuelle หรือเรียกว่า le pacte) อย่างครบถ้วนตามลำดับเหตุการณ์ น่าจะถูกต้องมากกว่า อนึ่ง สมควรตั้งข้อสังเกตไว้ด้วยว่า เหตุใดคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารซึ่งเป็นผู้ทรงอำนาจรัฐในขณะนั้น จึงไม่เป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ อย่างไรก็ตาม การที่รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวไม่มีผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการนั้น ก็ไม่มีผลเป็นการเปลี่ยนแปลงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวมาแล้วนี้ อันจะทำให้การเกิดขึ้นของปฐมรัฐธรรมนูญกลับกลายเป็นการพระราชทานของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ด้วยพระองค์เองแต่เพียงฝ่ายเดียวแต่อย่างใด

พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ฉบับนี้ จัดเป็นรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นโดยความตกลงระหว่างประมุขแห่งรัฐกับราษฎร เนื่องจากเกิดขึ้นจากการตกลงระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ กับคณะราษฎร โดยที่คณะราษฎรโดยคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ซึ่งประกอบด้วย หัวหน้าคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 3 นาย

---

[50] ปรีดี พนมยงค์, “คณะราษฎรกับการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย 24 มิถุนายน”, ใน พูนศุข พนมยงค์, สุนทรพจน์บางเรื่องของนายปรีดี พนมยงค์, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร : สถาบันปรีดี พนมยงค์, 2545), น. 20-39.

[51] *เพิ่งอ้าง*, น. 26.

Ref. code: 25595601032138UXP

ในขณะนั้น คือ นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช และนายพันเอก พระยาฤทธิอัคเนย์ อันเป็นองค์กรผู้ทรงอำนาจสูงสุดในการปกครองในช่วงเวลาดังกล่าว ได้มี *"หนังสือยื่นคำขาด"* (ultimatum) ที่พระองค์จำต้องยอมรับและพระราชทานรัฐธรรมนูญ[52] มิฉะนั้น คณะราษฎรจะได้ประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน โดยเลือกเจ้านายพระองค์อื่นที่เห็นสมควรขึ้นเป็นกษัตริย์ต่อไปดังที่ปรากฏข้อความในหนังสือยื่นคำขาดนั้น[53]

กล่าวคือ หลังจากคณะราษฎรยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินได้ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 แล้ว คณะราษฎรได้เชิญสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งเป็น *"ผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร"* มีพระราชอำนาจแทนพระมหากษัตริย์ในขณะนั้น ซึ่งในวันนั้นเองสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้ประกาศยอมรับอำนาจของคณะราษฎรโดยการมีประกาศของผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร เป็นผลให้ระหว่างนั้นอำนาจการปกครองแผ่นดินจึงตกอยู่แก่คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือว่า อำนาจสถาปนารัฐธรรมนูญ (Pouvoir constituant) ของ "ปฐมรัฐธรรมนูญ" ตกอยู่ในมือของผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร ซึ่งเป็นตัวแทนราษฎรในการสถาปนา "ปฐมรัฐธรรมนูญ" ซึ่งต่อมาคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารได้มีหนังสือกราบบังคมทูลอัญเชิญ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งเป็น "หนังสือยื่นคำขาด" (ultimatum) ของคณะราษฎรต่อพระบาทสมเด็จพระพระปกเกล้าฯ ดังกล่าว

สำหรับเรื่องนี้ผู้เขียนเห็นว่า การอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยครั้งนี้ อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่าเป็นการเปลี่ยนผู้มีอำนาจในการให้รัฐธรรมนูญหรืออำนาจสถาปนารัฐธรรมนูญ จากมือของพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในระบอบเดิม มาอยู่ในมือของราษฎรซึ่งเป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุดในระบอบใหม่ การปฏิวัติหรือรัฐประหารใดๆ หากไม่ได้เป็นไปเพื่อทำลายอำนาจสถาปนารัฐธรรมนูญที่ได้ตกมาอยู่ในราษฎรภายหลังการอภิวัฒน์ พ.ศ. 2475 แล้วนี้ เช่น โดยการเปลี่ยนระบอบการปกครองจากระบอบประชาธิปไตยกลับไปเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ดังเดิม การปฏิวัติหรือรัฐประหารนั้นๆ ก็ไม่ได้เป็นการ

---

[52] สุพจน์ ด่านตระกูล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 8,* น. 19. และปิยบุตร แสงกนกกุล, ประวัติศาสตร์ข้อความคิด อำนาจสถาปนาและการเปลี่ยนผ่าน, (นนทบุรี : ฟ้าเดียวกัน, 2559), น. 31-35.

[53] ซึ่งอันที่จริงการยื่นคำขาดที่หนักหน่วงและรุนแรงมากกว่าปรากฏอยู่ในประกาศคณะราษฎร ในข้อความที่ว่า *"...ถ้ากษัตริย์ตอบปฏิเสธหรือไม่ตอบภายในกำหนดโดยเห็นแก่ส่วนตนว่าจะถูกลดอำนาจลงมาก็จะได้ชื่อว่าทรยศต่อชาติ และก็เป็นการจำเป็นที่ประเทศจะต้องมีการปกครองแบบอย่างประชาธิปไตย กล่าวคือ ประมุขของประเทศจะเป็นบุคคลสามัญซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้เลือกตั้งขึ้น อยู่ในตำแหน่งตามกำหนดเวลา..."*

Ref. code: 25595601032138UXP

กระทบกระเทือนอำนาจสถาปนารัฐธรรมนูญของราษฎรแต่อย่างใด เป็นแต่เพียงการยืนยันและเปลี่ยนแปลงผู้ใช้อำนาจแทนราษฎรเป็นการชั่วคราวเท่านั้น[54]

ต่อมาในวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2475 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงยินยอมตามคำขาดของคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร โดยลายพระราชหัตถ์ตอบผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ลงวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2475 แล้วเสด็จกลับคืนสู่พระนครและทรงลงพระนามาภิไธยในพระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พุทธศักราช 2475 และในที่สุดทรงลงพระนามาภิไธยในร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม อันเป็นการยอมรับตามเงื่อนไขที่คณะราษฎรได้กำหนดไว้ แม้จะได้ทรงต่อรองโดยการเติมคำว่า “ชั่วคราว” ต่อท้ายชื่อรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวเพื่อให้มีการยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขึ้นก็ตาม ดังนั้น พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 จึงจัดเข้าอยู่ในรัฐธรรมนูญจำพวกที่เกิดขึ้นโดยความตกลงระหว่างประมุขแห่งรัฐกับราษฎร[55] ดังเห็นได้ชัดเจนจากความในพระราชปรารภของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ว่า

“พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า

โดยที่คณะราษฎรได้ขอร้องให้อยู่ใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามเพื่อบ้านเมืองจะได้เจริญขึ้น และโดยที่ได้ทรงยอมรับตามคำขอร้องของคณะราษฎร

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยมาตราต่อไปนี้”

หลวงประเจิดอักษรลักษณ์ (สมโภช อัศวนนท์) เพื่อร่วมรุ่นโรงเรียนกฎหมายของปรีดีและผู้บรรยายวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญคนแรกของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เห็นไปในแนวทางเดียวกันว่า รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวจัดเข้าอยู่ในลักษณะกำเนิดของรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นโดยพระมหากษัตริย์ทรงเซ็นสัญญากับหัวหน้าคณะราษฎร โดยให้คำมั่นว่าจะมีการปกครองประเทศอย่างระบอบรัฐธรรมนูญ โดยมีพระมหากษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย รัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้เรียกในภาษาฝรั่งเศสว่า La Constitution Contractuelle หรือเรียกว่า le pacte[56]

---

[54] หยุด แสงอุทัย, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 33*, น. 77-78.

[55] เดือน บุนนาค และไพโรจน์ ชัยนาม, <u>คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ (รวมทั้งกฎหมายการเลือกตั้งด้วย) ภาค 2 รัฐธรรมนูญสยาม</u>, (พระนคร : นิติสาส์น, 2477), น. 20.

[56] หลวงประเจิดอักษรลักษณ์, <u>กฎหมายรัฐธรรมนูญ</u>, (พระนคร : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2477), น. 8-9.

Ref. code: 25595601032138UXP

ขณะที่ปิยบุตร แสงกนกกุล ได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของ “ปฐมรัฐธรรมนูญ” ไว้อย่างน่าสนใจว่า *“...หากรัฐธรรมนูญเกิดจาก การตกลงระหว่างคณะราษฎรกับกษัตริย์ ก็หมายความว่าคณะราษฎรยึดอำนาจได้สำเร็จ เป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุด และได้ยื่นข้อเสนอให้แก่กษัตริย์ว่าจะยอมเป็นกษัตริย์ใต้ระบอบใหม่หรือไม่ เมื่อกษัตริย์ยอมตกลงตามข้อเสนอ นั่นก็หมายความว่า กษัตริย์แบบก่อน 24 มิถุนายน 2475 ได้สูญสลายไปแล้ว กลายเป็นกษัตริย์แบบใหม่ตามระบอบใหม่ซึ่งไม่มีอำนาจล้นพ้น แต่เป็นประชาชนต่างหากที่มีอำนาจสูงสุด ส่วนกษัตริย์ก็อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ มีอำนาจจำกัดภายใต้รัฐธรรมนูญ...สถาบันกษัตริย์ที่ดำรงอยู่ในประเทศไทยจึงไม่ได้มีความต่อเนื่อง เพราะสถาบันกษัตริย์ก่อน 24 มิถุนายน 2475 เป็นคนละรูปแบบ คนละสถานะ กับสถาบันกษัตริย์หลังจากนั้น... ”*[57]
“...ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม 27 มิถุนายน 2475 เป็น “รัฐธรรมนูญฉบับแรกทางประวัติศาสตร์” (la première constitution historique) ของระบอบใหม่ เป็นการวางกฎเกณฑ์รากฐานใหม่ โดยไม่อาจสืบทอดความต่อเนื่องทางกฎหมายเดิมได้เลย เป็นการตัดขาด “สายโซ่” จากระบอบเก่าและเปลี่ยนแปลงหลักการมูลฐานจากระบบการเมือง - กฎหมายเดิม รัฐธรรมนูญนี้เกิดจาก “อำนาจปฐมสถาปนารัฐธรรมนูญ” (pouvoir constituent originaire) เป็นอำนาจที่เกิดขึ้นในสภาวะ “ก่อนรัฐธรรมนูญ” (pre-constitution) หรือสภาวะปลอดระบบกฎหมาย...”[58]

การตีความว่ารัฐธรรมนูญฉบับแรกของสยาม เป็นรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นโดยความตกลงระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรนี้ ส่งผลให้ประมุขของประเทศตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีอำนาจน้อยกว่ารัฐธรรมนูญที่ประมุขของรัฐให้เองโดยสมัครใจเป็นธรรมดา และประมุขของรัฐย่อมมีอำนาจเท่าที่รัฐธรรมนูญให้ไว้เท่านั้น หยุด แสงอุทัย เรียกระบอบนี้ว่า *“พระมหากษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญ”* (Constitutional monarchy) คือ เป็นรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นจากการตกลงระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎร ซึ่งต่างจากรัฐธรรมนูญที่ประมุขของรัฐให้เอง ที่หากหลักเกณฑ์ใดที่ไม่ได้กล่าวไว้ในรัฐธรรมนูญถือว่าเป็นอำนาจของประมุขของรัฐอยู่ ประมุขของรัฐจึงมีอำนาจดั้งเดิม (Perogative) มาก ประมุขของรัฐเป็นแต่ถูกจำกัดอำนาจโดยรัฐธรรมนูญเท่านั้น ฉะนั้น หยุด จึงเรียกระบอบการปกครองนี้ว่า *“ปริมิตตาญาสิทธิราชย์”* (Limited monarchy)[59] โดยบทบัญญัติที่ยืนยันหลักการดังกล่าว คือ มาตรา 2 ที่บัญญัติ *“ให้มีบุคคลและคณะบุคคลดั่งจะกล่าวต่อไปนี้เป็นผู้ใช้อำนาจ*

---

[57] ปิยบุตร แสงกนกกุล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 52*, น. 30.

[58] *เพิ่งอ้าง*, น. 34.

[59] หยุด แสงอุทัย, คำบรรยายหลักรัฐธรรมนูญทั่วไป คำอธิบายโดยสังเขปของธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร และกฎหมายเลือกตั้งทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ 6 (.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2506), น. 25-26.

Ref. code: 25595601032138UXP

แทนราษฎรตามที่จะได้กล่าวต่อไปในธรรมนูญ คือ 1. กษัตริย์...” นั่นเอง อนึ่ง รัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นโดยความตกลงระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรนี้ ต่างจากการพระราชทานรัฐธรรมนูญโดยพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์เอง ที่ทรงพระราชทานเพื่อหลีกเลี่ยงการปฏิวัติในภายหลัง นอกจากนี้ การพระราชทานรัฐธรรมนูญด้วยพระองค์เองย่อมช่วยให้พระมหากษัตริย์ เป็นที่เคารพยำเกรงและเพิ่มความรักใคร่ของราษฎรมากขึ้นอีก เช่น การพระราชทานรัฐธรรมนูญของสมเด็จพระจักรพรรดิมัตสุหิตโต ของประเทศญี่ปุ่นในสมัยเมจิ เมื่อ ค.ศ. 1889 (พ.ศ. 2432) เป็นต้น

3.3.2 การสิ้นสุดลงของรัฐธรรมนูญ 3 ฉบับแรกของไทย

การสิ้นสุดลงของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 มาพร้อมกับการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ที่มีผลใช้บังคับวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 มีผลใช้บังคับทั้งสิ้น 5 เดือน กับอีก 12 วันจึงสิ้นผลการใช้บังคับไปโดยที่ยังไม่มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรตามวิธีที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวแม้แต่ครั้งเดียว เมื่อพิจารณาในมุมมองของลำดับขั้นในการสร้างระบอบประชาธิปไตย การสิ้นสุดลงของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 มาพร้อมกับการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 นั้น ปรีดีกล่าวว่าเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยในขั้นที่ 2 ซึ่งสืบเนื่องมาจากรัฐธรรมนูญฉบับ 27 มิถุนายน 2475 ซึ่งเป็นการสร้างหรือสถาปนาระบอบประชาธิปไตยในขั้นที่ 1 โดยปรีดีได้กล่าวไว้ว่า

“ระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ได้บัญญัติขึ้นตามวิธีการที่บัญญัติไว้ในธรรมนูญฯ ฉบับ 27 มิถุนายน 2475 มิใช่บัญญัติขึ้นโดยพลการของคณะราษฎร ดังนั้น รัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 จึงถูกต้องสมบูรณ์ทั้งทางนิตินัยและพฤตินัย ส่วนบทเฉพาะกาลนั้นที่ให้มีสมาชิกประเภทที่ 2 ซึ่งได้รับการแต่งตั้งเป็นจำนวนกึ่งหนึ่งในสภาผู้แทนราษฎรนั้น เป็นเรื่องของระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่มีการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมที่สำคัญในระยะ 10 ปี ต่อมาแก้ไขเป็น 20 ปี แต่เมื่อใช้มาเพียง 14 ปี ได้มีรัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 แล้ว บทเฉพาะกาลดังกล่าวนั้นก็ยกเลิกไป”[60]

ระหว่างการใช้บังคับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 มีเรื่องราวเกิดขึ้นน่าสนใจมากมาย กล่าวโดยสังเขป คือ ภายหลังจากประกาศใช้ได้ไม่ถึง 4 เดือน รัฐบาลของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้ใช้วิธีเผด็จการ คือ ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 รัฐมนตรีส่วนหนึ่งภายใต้การนำของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ได้นำความกราบบังคมทูลให้พระบาทสมเด็จ

[60] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 28*, น. 124.

Ref. code: 25595601032138UXP

พระปกเกล้าฯ ทรงลงพระปรมาภิไธยในพระราชกฤษฎีกาให้ปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎร และตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ งดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา นำมาซึ่งการออกพระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2476 และออกแถลงการณ์ที่เกินความเป็นจริงโดยมุ่งประหารชีวิตทางการเมืองของปรีดี และสร้างความชอบธรรมให้การรัฐประหารครั้งนี้ โดยการประณามปรีดีว่าเป็นคอมมิวนิสต์ จากการที่ปรีดีเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ บีบบังคับให้ปรีดีกับภรรยาต้องเดินทางออกจากสยามไปอาศัยอยู่ในประเทศฝรั่งเศส[61]

การกระทำดังนี้ นับเป็นการผิดต่อรัฐธรรมนูญ เพราะไม่มีบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่ให้อำนาจปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎร และเท่ากับเป็นการทำ “รัฐประหาร” ซึ่งเป็นการรัฐประหารโดยกฎหมาย เพราะรัฐธรรมนูญนั้นจะต้องใช้บังคับทั้งฉบับทุกมาตรา หากไม่ใช้ก็ต้องไม่ใช้บังคับเลย การปกครองระหว่างนั้นจึงเป็นการปกครองโดยคณะรัฐมนตรี[62] อนึ่ง มีเหตุการณ์น่าสนใจที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่รัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาทำการรัฐประหารนี้อยู่ว่า หลังจากที่ขจัดอำนาจคณะราษฎรในสภาผู้แทนราษฎรรวมถึงตัดการคุมกำลังทางการทหารของคณะราษฎรได้เป็นผลสำเร็จ ปรากฏความจากบันทึกความทรงจำของจิตตะเสน ปัญจะ ว่า มีพระบรมราชโองการประหารชีวิตคณะราษฎรในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ปรากฏรายชื่อคณะราษฎรผู้ต้องโทษประหารจำนวนมาก รายชื่อที่ปรากฏเป็นรายชื่อคณะราษฎรที่ไปขอขมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ที่สวนจิตรลดาทั้ง 2 คราว แต่ความได้แตกขึ้นเสียก่อนจากการที่อาลักษณ์ผู้เขียนพระบรมราชโองการได้นำเรื่องนี้มาให้จิตตะเสนดู ทำให้ได้รู้ถึงความคิดของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเสียก่อน โดยพระบรมราชโองการฉบับนี้ มีข้อความดังต่อไปนี้

“ประกาศ
พระบรมราชโองการ
พระปรมาภิไธย
ประชาธิปก ปร.

มีพระบรมราชโองการเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม ให้ประกาศว่า เนื่องด้วยปรากฏหลักฐานเป็นแน่ชัดว่า ผู้ที่ได้ไปลงชื่อเซ็นขอขมาที่พระราชวังสวนจิตรลดาเมื่อวันที่ 7 และ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ได้ร่วมคิดกันทำการอันเป็นขบถต่อราชบัลลังก์

---

[61] ปรีดี พนมยงค์, ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : แม่คำผาง, 2553), น. 90-91. และยาสุกิจิ ยาตาเบ, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 8*, น. 88.

[62] ไพโรจน์ ชัยนาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 40*, น. 56.

Ref. code: 25595601032138UXP

โดยบังคับด้วยกำลังเข้ายึดอำนาจเพื่อเปลี่ยนแปลงพระราชประเพณีการปกครองสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันถือเป็นความผิดฉกรรจ์มหันตโทษ ฉะนั้นจึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ลงโทษประหารชีวิตด้วยการตัดหัว ณ ท้องสนามหลวง ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ผู้มีความผิดอันอุกฤษฐ์โทษนี้ จำนวน 60 คน ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

จำนวน 60 คนนี้ สำหรับผู้มียศและบรรดาศักดิ์ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าให้ถอดจากยศและบรรดาศักดิ์ทุกคน ฉะนั้น ให้เจ้าพนักงานนำผู้ที่มีรายชื่อทั้ง 60 คนนี้ ไปดำเนินการตัดหัวประหารชีวิต ณ ท้องสนามหลวง ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2476 เวลาย่ำรุ่ง แล้วให้เอาหัวเสียบประจานไว้ ณ ท้องสนามหลวง

ประกาศมา ณ วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2476

(พระยายามโนปกรณ์นิติธาดา)

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ"[63]

แต่ก่อนที่พระบรมราชโองการนี้จะสัมฤทธิ์ผล วันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2476 พระยาพหลพลพยุหเสนาได้นำคณะทหารบก ทหารเรือ และพลเรือนเข้ายึดอำนาจคืน บังคับให้คณะรัฐมนตรีขณะนั้นยื่นใบลาออก และกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เพื่อเปิดสภาผู้แทนราษฎรและโปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคมต่อไป สภาผู้แทนราษฎรจึงได้ทำการเปิดประชุมสภาตั้งแต่วันที่ 21 เดือนเดียวกันนั่นเอง[64] หลังจากยึดอำนาจคืนได้แล้ว จิตตะเสน ได้เล่าเพิ่มเติมไว้ว่า *"มีผู้เสนอให้ตัดหัวพระยามโนฯ และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เช่นเดียวกับที่คิดจะทำกับคณะก่อการฯ เปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นรีพับลิก แล้วให้พระยาพหลฯ เป็นประธานาธิบดีต่อไป เพราะเห็นว่า*

---

[63] จิตตะเสน ปัญจะ, บันทึกของนายจิตตะเสน ปัญจะ เรื่อง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สั่งประหารคณะผู้ก่อการ 2475," ปาจารยสาร, ปีที่ 26, ฉบับที่ 1, น. 80-81. (กรกฎาคม-ตุลาคม 2542), อ้างถึงใน ณัฐพล ใจจริง, กบฏบวรเดช : เบื้องแรกปฏิปักษ์ปฏิวัติสยาม 2475, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2560), น. 36-37.

[64] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 61*, น. 92. ส่วนปรีดีนั้น สภาผู้แทนราษฎรได้ตั้งคณะกรรมการวิสามัญขึ้นคณะหนึ่งทำการพิจารณาเพื่อเสนอรายงานต่อสภาผู้แทนราษฎร ผลที่สุดคณะกรรมาธิการลงมติว่าปรีดีไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์ และได้รายงานไปยังสภาผู้แทนราษฎรซึ่งได้ลงมติเห็นชอบด้วยทุกประการ ดู เดือน บุนนาค และไพโรจน์ ชัยนาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 55*, น. 57 และดูรายละเอียดใน ปรีดี พนมยงค์, เค้าโครงการเศรษฐกิจ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2542)

Ref. code: 25595601032138UXP

ราชวงศ์จักรีไม่ร่วมมือ คิดเป็นศัตรู จะยึดอำนาจกลับคืนและคิดฆ่าคณะก่อการฯ แต่คณะก่อการฯ ส่วนมากเห็นว่า เมื่อเรายึดอำนาจกลับมาได้แล้ว ก็ไม่คิดจองเวรพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ...[65]

หลังจากนั้น ในวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2476 นายทหารกองหนุนจำนวนหนึ่งภายใต้การนำของพระองค์เจ้าบวรเดชได้ยกกำลังทหารหัวเมืองบางส่วนเข้ามาประชิดกรุงเทพฯ เพื่อล้มรัฐบาล ซึ่งเรียกเหตุการณ์คราวนั้นว่า *"กบฏบวรเดช"* เป็นผลให้เกิดการสู้รบเสียเลือดเนื้อระหว่างคนไทยด้วยกันจำนวนมาก แต่รัฐบาลก็สามารถปราบกบฏลงได้ภายในเวลารวดเร็วพอสมควร จนในที่สุดก็มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ครั้งแรกในประเทศไทยทันกำหนดเวลา และได้ทำการเปิดประชุมสภาอันประกอบด้วยสมาชิก 2 ประเภท ครบถ้วนบริบูรณ์ตั้งแต่วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2476[66]

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 นี้ได้ใช้มาจนกระทั่งถึงวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 ซึ่งเป็นวันประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 3 ของประเทศไทย ดังจะได้กล่าวต่อไป นับเป็นรัฐธรรมนูญที่มีผลใช้บังคับยาวนานที่สุดฉบับหนึ่งเท่าที่เคยมีมาในประวัติรัฐธรรมนูญไทย กล่าวคือ รัฐธรรมนูญฉบับนี้ใช้บังคับนานถึง 13 ปี 5 เดือน[67] ทั้งนี้ ไม่นับรวมระยะเวลาที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ถูกนำกลับมาใช้อีกในภายหลัง คือ หลังจากที่ได้เลิกใช้ไปแล้วถึง 5 ปี โดยในระหว่างเวลาดังกล่าวได้มีรัฐธรรมนูญถึง 3 ฉบับ การประกาศใช้รัฐธรรมนูญนี้อีกครั้ง ก็สืบเนื่องมาจากการรัฐประหาร เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2494

---

[65] จิตตะเสน ปัญจะ, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 63*, น. 79.

[66] ไพโรจน์ ชัยนาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 31*, น. 57.

[67] รัฐธรรมนูญฉบับนี้ ได้ถูกแก้ไขเพิ่มเติมถึง 3 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 28 กันยายน 2482 แก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยนามประเทศจาก "สยาม" เป็น "ไทย" ตามข้อเสนอของรัฐบาล ซึ่งมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ยังผลให้ชื่อของรัฐธรรมนูญต้องเปลี่ยนเป็น "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย" ไปด้วย ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2483 แก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยบทเฉพาะกาล ซึ่งเสนอโดยขุนบุรัสการกิตติคดี (เหมือน บุรัสการ) ผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี โดยการสนับสนุนของรัฐบาล ซึ่งมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี อันมีผลให้บทเฉพาะกาลซึ่งควรจะต้องสิ้นสุดในวันที่ 10 ธันวาคม 2485 เป็นอย่างช้า ยืดเวลาออกไปอีก 10 ปี และครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2485 แก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามข้อเสนอของรัฐบาล ซึ่งมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ยังผลให้สามารถขยายเวลาอยู่ในตำแหน่งผู้แทนราษฎรออกไปอีกคราวละ 2 ปี สืบค้นเมื่อวันที่ 8 กันยายน 2559, จาก https://th.wikipedia.org/wiki/รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม

Ref. code: 25595601032138UXP

การสิ้นสุดลงของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ที่มาพร้อมกับการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 จึงเป็นการสร้างหรือสถาปนาระบอบประชาธิปไตยในขั้นที่ 3 ที่สืบเนื่องมาจากการสร้างหรือสถาปนาระบอบประชาธิปไตยในขั้นที่ 1 จากรัฐธรรมนูญฉบับ 27 มิถุนายน 2475 และขั้นที่ 2 จากรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ดังที่ปรีดีได้กล่าวไว้ว่า

"...ขั้นที่ 3 ระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 ได้บัญญัติขึ้นตามวิธีการที่บัญญัติไว้โดยรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ซึ่งเป็นแม่บท ดังนั้น รัฐธรรมนูญฉบับ 2489 จึงถูกต้องสมบูรณ์ และในสาระก็เป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ เพราะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกพฤฒสภาเป็นผู้ที่ได้รับเลือกตั้งจากราษฎร แม้ว่าจะได้มีบทเฉพาะกาลกำหนดไว้ เฉพาะวาระเริ่มแรกให้มีการตั้งสมาชิกพฤฒสภาโดยองค์การเลือกตั้ง แต่องค์การเลือกตั้งประกอบด้วยผู้ที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอยู่ในวันสุดท้ายก่อนการใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ เมื่อครบวาระแรกแล้วผู้ที่ราษฎรเลือกก็เป็นสมาชิกพฤฒสภาตามที่นิยมกันในประเทศประชาธิปไตย ระบอบปกครองรัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 จึงเป็นประชาธิปไตยถูกต้องตามหลักประชาธิปไตย "แบบการปกครองที่ถือมติชนเป็นใหญ่"...."[68]

3.3.3 การสิ้นสุดลงของ "รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์" และการเกิดขึ้นของ "รัฐธรรมนูญอำมาตยาธิปไตย" และ "รัฐธรรมนูญโมฆะ"

การสิ้นสุดลงของรัฐธรรมนูญไทยที่มีประเด็นน่าสนใจที่สุดในทางประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญ นั้น ย่อมหลีกหนีไม่พ้นการสิ้นสุดลงของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ปรีดีให้ทัศนะไว้ว่าเป็น *"รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์"* และได้ตราขึ้นโดยถูกตามวิธีการที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ที่สืบต่อมาจากรัฐธรรมนูญฉบับ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ทุกประการนี้ รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ฉบับนี้ ได้ใช้มาเพียงเวลา 1 ปี 6 เดือน เท่านั้น ก็ได้เกิดเหตุการณที่ได้เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญที่สุดเหตุการณ์หนึ่งในประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญไทย คือ ในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 มี *"คณะรัฐประหาร"* ที่ใช้ชื่อว่า *"คณะทหารแห่งชาติ"* ที่นำโดย พลโท ผิน ชุณหะวัณ นำกำลังทหารยึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาล พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ล้มล้างรัฐธรรมนูญเป็นครั้งแรก แล้วสถาปนารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 ที่มีสมญานามว่า *"รัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่ม"* ที่ปรีดีเห็นว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่ตกเป็น *"โมฆะ"* และเป็นแม่แบบของ

---

[68] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 28*, น. 124-125.

Ref. code: 25595601032138UXP

รัฐธรรมนูญที่มีลักษณะเป็น *“อำมาตยาธิปไตย”*[69] ซึ่งมีผลทำให้รัฐธรรมนูญฉบับ 2492 และฉบับต่อๆ มา อาทิ ฉบับ 2517 ที่ถือเอาฉบับ 2492 เป็นแม่บทนั้นเป็น “โมฆะ” และเป็น“อำมาตยาธิปไตย” ตามไปด้วย

การรัฐประหารฉีกรัฐธรรมนูญในครั้งนี้ ปรีดีได้ให้ความเห็นไว้ในหลายที่ แสดงถึงการตั้งข้อรังเกียจและไม่เห็นด้วยกับการกระทำดังกล่าวอย่างยิ่ง รวมถึงแสดงให้เห็นถึงข้อเท็จจริงในทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้การรัฐประหารดังกล่าวมีความไม่ชอบด้วยกฎหมาย ส่งผลให้รัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่มที่มาจากการรัฐประหารครั้งนั้นและฉบับต่อๆ มาที่ได้ใช้รัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่มเป็นแม่บทเป็นโมฆะตามไปด้วยไว้อย่างชัดเจน โดยปรีดีเห็นว่า การยึดอำนาจในครั้งนี้ เป็นการล้มระบบประชาธิปไตยที่สถาปนาขึ้นอย่างถูกต้องตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ แล้วสถาปนารัฐธรรมนูญชั่วคราวที่มีสมญานามว่า *“รัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่ม”* นี้ นอกจาก มิใช่ระบบการเมืองประชาธิปไตยตามวิถีทางรัฐธรรมนูญโดยชอบแล้ว ระบบรัฐธรรมนูญที่คณะรัฐประหารทำขึ้นเองนั้นก็มิใช่เป็นระบบปกครองที่สมบูรณ์ในตัวของรัฐธรรมนูญนั้นเองด้วย ดังเหตุผล 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก การลงนามของกรมขุนชัยนาทนเรนทรในรัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่มเป็นโมฆะ เพราะ *“...หัวเรื่องรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว เขียนตำแหน่งผู้ลงนามแทนพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์” ซึ่งในภาษาไทยคำว่า “คณะ” หมายถึงบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป แต่เหตุใดจึงมีผู้ลงนามเพียงคนเดียว คือ “รังสิต กรมขุนชัยนาทนเรนทร” ส่วนหลายคนที่มีจิตใจสังเกตก็แสดงความเห็นว่า เมื่อก่อนหน้าวันที่ 8 พฤศจิกายน นั้น เคยได้ฟังวิทยุกรมโฆษณาการอ่านประกาศกฎหมายหลายฉบับ คือ เมื่ออ่านคำว่า “คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์” แล้ว ก็อ่านต่อไปถึงชื่อคณะนั้นที่ลงนาม ซึ่งผู้ลงนาม 2 ท่าน คือ “รังสิต กรมขุนชัยนาทนเรนทร” และ “มานวราชเสวี” (พระยามานวราชเสวี) แสดงว่า คณะนั้นประกอบด้วยบุคคล 2 คน ฉะนั้น ผู้ใช้ความสังเกตจึงเห็นได้ทันทีว่า รัฐธรรมนูญ (ฉบับใต้ตุ่ม) ดังกล่าวเริ่มแสดงถึงการเป็นโมฆะตั้งแต่หัวเรื่องของรัฐธรรมนูญฉบับนั้น”*

ทั้งนี้ ปรีดีชวนให้พิจารณาประกาศตั้งคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ลงวันที่ 16 มิถุนายน 2489 อีกด้วยว่า เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชยังทรงพระเยาว์ รัฐสภาจึงลงมติตั้งคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ประกอบด้วย พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนชัยนาทนเรนทร เป็นประธาน และพระยามานวราชเสวี โดยมีข้อตกลงว่าในการลงนามเอกสารราชการนั้น ให้ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทั้งสองเป็นผู้ลงนาม ดังนั้น รัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่มซึ่งกรมขุนชัยนาทฯ องค์เดียว เป็นผู้ลงนามอ้างพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

---

[69] ดูบทที่ 2 หัวข้อ “อำมาตยาธิปไตย”

Ref. code: 25595601032138UXP

จึงเป็นโมฆะ[70] เพราะฝ่าฝืนข้อกำหนดในประกาศแต่งตั้ง “คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์” ฉบับวันที่ 16 มิถุนายน 2489[71]

ประการที่สอง ผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการในรัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่มเป็นตำแหน่งที่ไม่มีอำนาจหรือสิทธิตามกฎหมายที่จะทำเช่นนั้นได้ เนื่องจากผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการในรัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่ม คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม “ผู้บัญชาการทหารแห่งประเทศไทย” อันเป็นตำแหน่งที่คณะรัฐประหาร ตั้งให้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งผิดต่อกฎหมาย[72]

และประการที่สาม ปรีดีได้แสดงถึงแนวความคิดในการที่พระมหากษัตริย์นั้นมีหน้าที่พิทักษ์รัฐธรรมนูญ โดยปรีดีชวนให้ย้อนระลึกถึงเมื่อครั้งที่ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลทรงพระเยาว์นั้น ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ที่ตั้งโดยรัฐสภาตามรัฐธรรมนูญ ฉบับ 2489 นี้ ก็ได้ปฏิญาณตนต่อรัฐสภาว่า *“จะรักษาและปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย”* ดังนั้น ถ้ากรมขุนชัยนาทนเรนทร ได้ปฏิบัติตามที่ปฏิญาณและไม่ยอมลงพระนามแทนองค์พระมหากษัตริย์ในรัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่ม และปฏิบัติหน้าที่จอมทัพแทนองค์พระมหากษัตริย์ ขณะทรงพระเยาว์แล้ว ระบอบแห่งรัฐธรรมนูญใต้ตุ่มอันเป็นบ่อเกิดให้ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญอีกต่อมาหลายฉบับจนมวลราษฎรจำกันไม่ได้ว่ามีกี่ฉบับก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ และจะพิทักษ์ระบอบที่ปวงชนชาวไทยมีประชาธิปไตยสมบูรณ์ตามพระราชประสงค์ของพระปกเกล้าฯ ไว้ได้[73]

ปรีดียังชวนให้ตั้งคำถามซึ่งมีคำตอบอยู่แล้วในคำถามต่อไปอีกว่า การที่บุคคลหลายคนได้ร่วมมือกันทำรัฐประหาร ทำลายระบบปกครองประชาธิปไตยที่สถาปนาโดยระบบรัฐธรรมนูญ ฉบับ 2489 นั้น ได้ทำการที่เข้าลักษณะเป็น “กบฏ” หรือไม่ และกฎหมายนิรโทษกรรมที่

---

[70] มีหลักฐานปรากฏว่า เดิมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 ที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 นั้น ปรากฏเพียงข้อความ *“รังสิต กรมขุนชัยนาทนเรนทร”* โดยไม่ปรากฏข้อความ *“ในพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช”* และ *“คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์”* แต่อย่างใด ข้อความดังกล่าวได้เพิ่มเติมเข้ามาโดยการประกาศราชกิจจานุเบกษาแก้คำผิดรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2490 เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 โปรดดู ราชกิจจานุเบกษา ฉะบับพิเศษ เล่ม 64 ตอนที่ 53 (9 พฤศจิกายน 2490): 1. และราชกิจจานุเบกษา เล่ม 64 ตอนที่ 57 (25 พฤศจิกายน 2490): 3068.

[71] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 61*, น. 229-231.

[72] *เพิ่งอ้าง*, น. 233.

[73] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 22,* น. 337-338.

Ref. code: 25595601032138UXP

ได้ตราขึ้นโดยรัฐสภาที่ตั้งขึ้นตามรัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่มนั้น ถือว่าถูกต้องในทางนิตินัยตามวิถีทางรัฐธรรมนูญหรือไม่

ดังนั้น ปรีดีจึงเห็นต่อไปว่า การที่ปรีดีได้รวบรวมนักประชาธิปไตยจำนวนหนึ่งต่อสู้กับฝ่ายปรปักษ์ประชาธิปไตยดังกล่าว เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 ซึ่งเป็นช่วงของการปกครองในระบบรัฐธรรมนูญใต้ตุ่ม นั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นระบบประชาธิปไตยสมบูรณ์ตามรัฐธรรมนูญฉบับ 2489 *"...ขบวนการประชาธิปไตย 26 กุมภาพันธ์ จึงไม่ใช่กบฏต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย จึงไม่ควรที่ผู้รณรงค์เพื่อความเป็นประชาธิปไตยจะสนับสนุนรัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่มและระบบต่างๆ ที่สืบเนื่องจากระบบใต้ตุ่ม โดยใส่ความว่าขบวนการประชาธิปไตย 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 เป็นขบถวังหลวง"*[74]

การเกิดขึ้นและการสิ้นสุดลงของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ปรีดีได้กล่าวถึงไว้อย่างมีนัยสำคัญให้ได้ขบคิดใคร่ครวญกันต่อไปว่า ภายหลังประกาศใช้รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยฉบับนั้นแล้ว คณะราษฎรก็พ้นจากหน้าที่บริหาร และหมดหน้าที่ในการมีส่วนควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน คือ รัฐธรรมนูญฉบับ 2489 ได้ยกเลิกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ที่ได้รับการแต่งตั้งโดยพระมหากษัตริย์ตามคำเสนอของรัฐบาล ฉะนั้น ผู้ก่อการฯ หรือสมาชิกคณะราษฎรซึ่งเป็นสมาชิกประเภทที่ 2 ในสภาฯ นั้น จึงหมดหน้าที่ควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินอีกต่อไป รัฐสภาตามรัฐธรรมนูญใหม่นั้นประกอบด้วยสภาผู้แทนและพฤฒสภา ซึ่งสมาชิกเป็นผู้ได้รับการเลือกตั้งจากราษฎร ผู้ก่อการฯ หรือสมาชิกคณะราษฎรจึงแยกย้ายกันไปประกอบธุรกิจของตน คือส่วนหนึ่งไปประกอบธุรกิจส่วนตัวที่ไม่เกี่ยวกับการเมือง อีกส่วนหนึ่งสมัครใจรับใช้ชาติทางการเมืองโดยสังกัดพรรคการเมืองต่างๆ ตามทัศนคติของแต่ละคน อาทิ นายควง อภัยวงศ์ กับเพื่อนส่วนหนึ่งสังกัดพรรคประชาธิปัตย์, พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ กับเพื่อนส่วนหนึ่งสังกัดพรรคแนวรัฐธรรมนูญ, นายสงวน ตุลารักษ์ กับเพื่อนส่วนหนึ่งสังกัดพรรคสหชีพ ฯลฯ ส่วนปรีดีไม่ได้สังกัดพรรคใด

ดังนั้น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลัง 9 พฤษภาคม 2489 จึงไม่อยู่ในความรับผิดชอบของคณะราษฎร ฉะนั้น บุคคลใดในสังกัดหรือไม่สังกัดพรรคใด แต่ถ้าเป็นรัฐบาลภายหลังวันดังกล่าวนั้นก็ต้องรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นต่อการบริหารของตน อาทิ ปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรีจนถึงวันที่ 22 สิงหาคม 2489 ปรีดีก็รับผิดชอบในนามของปรีดีเองและของรัฐบาลจนถึงวันนั้น พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรีตั้งแต่ 29 สิงหาคม 2489 ถึง 8 พฤศจิกายน 2490 ก็รับผิดชอบในนามของตนและของรัฐบาลจนถึงวันนั้น ทั้งนี้ ไม่เกี่ยวกับคณะราษฎรที่สลายไปแล้ว ฉะนั้น จึงไม่เป็นธรรมที่จะให้นายควงหรือผู้ก่อการที่ไม่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลดังกล่าวรับผิดชอบด้วย

---

[74] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 61*, น. 233-234.

Ref. code: 25595601032138UXP

และสมควรตระหนักไว้ด้วยว่าระบบประชาธิปไตยได้หยุดชะงักลงตั้งแต่วันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 โดยมีระบอบปกครองที่ไม่ใช่ประชาธิปไตย ซึ่งบุคคลและคณะบุคคลที่สถาปนาระบอบปกครองชนิดดังกล่าวนั้นรวมทั้งผู้นิยมชมชอบด้วยต้องรับผิดชอบต่อปวงชนชาวไทย[75] ซึ่งจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดอีกครั้งในเรื่อง รัฐประหาร ละเมิดสิทธิเสรีภาพของราษฎร ของบทที่ 4 ต่อไป

3.4 บทบาทสำคัญทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ ในระบอบรัฐธรรมนูญ

3.4.1 ความเบื้องต้น

แม้ในช่วงที่ปรีดีดำรงตำแหน่งสำคัญในทางการเมือง ระบอบประชาธิปไตยของไทยยังไม่เป็น “ประชาธิปไตยสมบูรณ์” ตามแนวความคิดของปรีดี เพราะช่วงนั้นประเทศไทยมีเพียง “ระบบประชาธิปไตยทางการเมือง” มี “รัฐธรรมนูญประชาธิปไตย” แต่ก็ยังไม่เป็น “รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์” ซึ่งเป็นเพียงรัฐธรรมนูญในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อเท่านั้น จนกระทั่งการก่อกำเนิดขึ้นของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ซึ่งเป็น “รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์” อันเป็นรัฐธรรมนูญอุดมคติในปรัชญา “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” ของปรีดีดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 แต่ยังไม่ทันที่ปรีดีและราษฎรไทยจะได้ใช้ประโยชน์จากรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ฉบับนี้อย่างเต็มที่ ก็เกิดกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 และการรัฐประหารปฏิกิริยาของฝ่ายโต้อภิวัฒน์ขึ้นในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตาม ระหว่างที่ปรีดีดำรงตำแหน่งสำคัญในทางการเมืองในระบอบรัฐธรรมนูญนั้น ปรีดีได้นำแนวความคิดของตนเองไปปรับใช้ภายใต้บริบทและข้อจำกัดในทางการเมืองในแต่ละตำแหน่งแต่ละช่วงเวลา ซึ่งได้ทิ้งร่องรอยแนวความคิดโดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวความคิดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญที่เกิดจากการปรับใช้ในทางความเป็นจริง รวมถึงได้สร้างคุณูปการให้แก่ประเทศสยามหรือประเทศไทยไว้มากมายหลายประการ

> ***“ประกาศ***
>
> *อานันทมหิดล*
>
> *สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าว่า*
>
> *โดยที่ทรงพระราชดำริเห็นว่า นายปรีดี พนมยงค์ ได้เคยรับหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินในตำแหน่งสำคัญๆ มาแล้วหลายตำแหน่งจน*

---

[75] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 28*, น. 130-131.

Ref. code: 25595601032138UXP

ในที่สุดได้รับความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และปรากฏว่า ตลอดเวลาที่ นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งเหล่านี้ ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และด้วยความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ทั้งได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในความปรีชาสามารถ บำเพ็ญคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นอเนกประการ

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกย่อง นายปรีดี พนมยงค์ ไว้ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส และให้มีหน้าที่รับปรึกษากิจการแผ่นดิน เพื่อความวัฒนาสถาพรของชาติสืบไป

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ 8 ธันวาคม พุทธศักราช 2488

เป็นปีที่ 12 ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

นายกรัฐมนตรี"[76]

3.4.2 รัฐมนตรี

หลังจากที่ปรีดีเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจและรัฐบาลของพระยามโนปกรณ์นิติธาดากระทำการที่เป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตย โดยกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ให้ทรงลงพระปรมาภิไธยออกพระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนราษฎร และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา พร้อมกับได้ออกพระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2476 เมื่อวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2476 และออกแถลงการณ์กล่าวหาว่าปรีดีเป็นคอมมิวนิสต์ บังคับให้ปรีดีออกนอกประเทศ ปรีดีและภรรยาจึงออกเดินทางไปประเทศฝรั่งเศสในวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2476 หลังจากนั้นพระยาพหลพลพยุหเสนา จึงได้นำกำลังทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน ทำการยึดอำนาจการปกครองจากพระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 และได้ทำการเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรที่ถูกสั่งปิด โดยสภาผู้แทนราษฎรได้มีมติเลือกพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรี และประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ต่อไป

---

[76] พระบรมราชโองการประกาศยกย่องนายปรีดี พนมยงค์ เป็นรัฐบุรุษอาวุโส, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 62 ตอน 70 (11 ธันวาคม 2488): 699-700.

Ref. code: 25595601032138UXP

ในวันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2476 ปรีดีเดินทางกลับประเทศตามคำเชิญของพระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี เพื่อเข้าร่วมรัฐบาล โดยก่อนที่จะเข้าร่วมรัฐบาล สภาผู้แทนราษฎรได้แต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวนปรีดี กรณีที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ คณะกรรมการดังกล่าวลงมติเป็นเอกฉันท์ว่า ปรีดีไม่ได้มีมลทินเกี่ยวกับลัทธิคอมมิวนิสต์ตามที่ถูกกล่าวหาแต่อย่างใด ต่อมาในวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476 รัฐบาลพระยาพหลพยุหเสนาได้จัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 และตามพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 ซึ่งปรีดีเป็นผู้ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ยกร่างพระราชบัญญัติดังกล่าว นับเป็นการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นครั้งแรก

หลังการเลือกตั้งและจัดตั้งรัฐบาล ปรีดีได้รับการแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนา โดยได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2476 (นับตามปฏิทินเก่า) ซึ่งเป็นกระทรวงแรกที่ปรีดีได้รับการแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวง (หลังจากที่รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีลอยในรัฐบาลชุดแรกหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475) ปรีดีดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยจนถึงวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2478 และได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในคณะรัฐมนตรีที่พระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรีต่อมาถึง 3 ครั้ง (ถึงวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2481) และได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในสมัยที่พลเอกหลวงพิบูลสงคราม (ยศในขณะนั้น) เป็นนายกรัฐมนตรี

(1) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

ในสมัยนั้น กระทรวงมหาดไทยเป็นกระทรวงที่ใหญ่ที่สุด มีขอบเขตอำนาจหน้าที่ในการปกครอง สาธารณสุข การบำบัดทุกข์บำรุงสุขราษฎร และการบริหารราชการแผ่นดินทั่วประเทศ ปรีดีจึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากในการปรับปรุงและวางโครงสร้างการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดินให้สอดคล้องกับการปกครองในระบบประชาธิปไตย และให้เป็นไปตามหลัก 6 ประการของคณะราษฎร ที่ได้ประกาศไว้เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ในประการต่างๆ ที่พอจะสรุปได้ดังนี้[77]

---

[77] สัมผัส พึ่งประดิษฐ์, “24 มิถุนายน 2475 ถึงรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490,” ใน คือวิญญาณเสรี ปรีดี พนมยงค์, จัดพิมพ์โดย คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกงานฉลอง 100 ปี รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), น. 113-114. และปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 61*, น. 93.

Ref. code: 25595601032138UXP

1. ดำเนินการกระจายอำนาจการปกครองไปสู่ท้องถิ่นทั่วประเทศ เพื่อให้ราษฎรมีส่วนร่วมในการปกครอง ด้วยการออกพระราชบัญญัติจัดตั้งเทศบาลทั่วราชอาณาจักร โดยให้เทศบาลมีฐานะเป็นทบวงการเมือง และเป็นนิติบุคคล มีคณะเทศมนตรีเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารภายใต้การควบคุมของสมาชิกสภาเทศบาลที่ได้รับเลือกตั้งจากราษฎรดังเช่นในต่างประเทศ ยกสถานภาพของตำบลให้เป็นเทศบาลอันเป็นการวางรากฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตยไปสู่ประชาชนทั่วประเทศ ตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2476 ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ทุกตำบลเป็นเทศบาล[78] รวมถึงมีการกวดขันให้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านและกำนัน ตาม พ.ร.บ. ปกครองท้องที่

---

[78] เมื่อครั้งที่ปรีดีเขียนคำอธิบายกฎหมายปกครองใน พ.ศ. 2474 นั้น ปรีดีได้อธิบายถึงระเบียบแห่งอำนาจบริหารที่ปรีดีค่อนข้างให้ความสำคัญมาก เรียกการปกครองชนิดนี้ในภาษาฝรั่งเศสว่า “Décentralisation” ซึ่งปรีดีแปลว่า “มัธยวิภาค” หรือเรียกในภาษาปัจจุบันว่า “การปกครองตนเองส่วนท้องถิ่น” นั่นเอง เป็นระเบียบแห่งอำนาจบริหารซึ่งใช้บังคับให้เหมาะสมกับท้องถิ่นต่างๆ ในลักษณะที่เป็นการแยกอำนาจบริหารหรือธุรการในท้องถิ่นให้แก่คณะ ซึ่งราษฎรในท้องถิ่นนั้นได้เลือกตั้งขึ้นเป็นผู้ใช้อำนาจเองโดยมีสภาพเป็นนิติบุคคลต่างหากจากรัฐบาลกลาง เฉพาะอำนาจบางอย่างซึ่งตนมีอิสระที่จะทำได้ คำอธิบายของปรีดีได้แสดงให้เห็นถึงผลดีผลเสียและการแก้ไขข้อเสียของระเบียบการปกครองดังกล่าวไว้ด้วย โดยผลดีนั้น ปรีดีได้ชี้ให้เห็นในสาระสำคัญว่า กิจการบางอย่างย่อมเหมาะสมแก่ท้องถิ่นโดยเฉพาะ และท้องถิ่นต่างๆ ก็ไม่เหมือนกันมีลักษณะเฉพาะของตนเอง เมื่อท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่นมีลักษณะเฉพาะของตนเอง ก็ต้องให้ราษฎรในท้องถิ่นนั้นบริหารจัดการตนเองตามความเหมาะสมของท้องถิ่นนั้นๆ ผู้ที่จะได้รับเลือกให้เป็นผู้บริหารในท้องถิ่นย่อมต้องเอาใจใส่ในกิจการของท้องถิ่น และก่อให้เกิดการแข่งขันระหว่างผู้สมัครด้วยกัน ราษฎรมีโอกาสเลือกผู้ที่เหมาะสมกับท้องถิ่นของตนและตามความนิยมในลัทธิของตน และเป็นการฝึกฝนราษฎรในการเลือกตั้งผู้แทนในสภาผู้แทนราษฎร กิจการในท้องถิ่นสำเร็จได้รวดเร็วเพราะไม่ต้องเสนอตามลำดับเข้าสู่ส่วนกลาง ส่วนผลเสียนั้น ปรีดีชี้แจงว่ามีเพียง 2 ประการ คือ อาจทำให้อำนาจรัฐบาลกลางลดน้อยลง และเกิดการลำเอียงของผู้บริหารในการปฏิบัติต่อผู้ที่เลือกตนเองได้ ซึ่งปรีดีก็ได้เสนอทางแก้ไว้ด้วยว่า กิจการที่มอบให้ท้องถิ่นทำเองนั้นต้องเป็นกิจการที่เกี่ยวกับท้องถิ่นโดยตรง หากกิจการใดจะเป็นภัยต่อความเป็นอยู่ของประเทศก็ไม่ควรมอบให้ นอกจากนี้ รัฐบาลกลางเองก็ยังมีอำนาจกำกับดูแลอยู่และกำหนดให้มีการร้องเรียนกรณีมีการกระทำที่ลำเอียงนั้นได้ จากคำอธิบายดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าปรีดีให้ความสำคัญกับการปกครองตนเองส่วนท้องถิ่นอย่างมากมานานแล้ว โดยให้ความสำคัญกับความแตกต่างหรืออัตลักษณ์ของท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่น รวมถึงการให้ความนิยม

Ref. code: 25595601032138UXP

2. ออกพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2476 จัดรูปการบริหารราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น เพื่อให้กระทรวงสามารถสั่งการไปยังจังหวัดได้โดยตรงเพื่อความสะดวกรวดเร็วในการบริหารราชการ

3. ออกพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม พ.ศ. 2476 พร้อมด้วยพระราชบัญญัติระเบียบราชการแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2476 โดยให้มีกระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงธรรมการ กระทรวงยุติธรรมกระทรวงเศรษฐการ กระทรวงวัง และทบวงการเมือง อันได้แก่ สำนักนายกรัฐมนตรี คณะกรรมการกฤษฎีกา คณะกรรมการข้าราชการพลเรือน คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน และสำนักงานโฆษณา กรมโยธาเทศบาลเพื่อการปกครองเทศบาลและการก่อสร้างทางในท้องที่จังหวัดต่างๆ เป็นต้น

4. ป้องกันและปราบปรามการประทุษร้ายระหว่างมนุษย์ด้วยกันให้ลดน้อยลงกว่าสมัยก่อน สร้างโรงพยาบาลหลายแห่งรวมทั้งจักให้มีเรือพยาบาลตามลำน้ำโขงโดยใช้สลากกินแบ่งของท้องที่ สร้างฝายและพนังหลายแห่งเพื่อช่วยชาวนาและเกษตรกร สร้างทัณฑนิคมเพื่อให้ผู้พ้นโทษแล้วมีที่ดินของตน ฯลฯ

5. ด้านการศึกษาซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ในการยกระดับความรู้ของประชาชนต่อการมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ ที่ควรจะได้มีการศึกษาทั้งในระดับมหาวิทยาลัยและในระดับพื้นฐาน ก็ได้มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2476 (17 มีนาคม พ.ศ. 2476 นับตามปฏิทินเก่า) ซึ่งจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดอีกหัวข้อหนึ่ง

สำหรับการศึกษาขั้นต้นระดับประถมศึกษาได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2478 โอนโรงเรียนประถมศึกษาในเขตเทศบาลให้ขึ้นต่อเทศบาลซึ่งสังกัดกระทรวงมหาดไทย สนับสนุนให้กระทรวงศึกษาธิการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้ครบทุกตำบลทั่วประเทศใน พ.ศ. 2478 และในพระนคร-ธนบุรีให้ครบทุกตำบล ซึ่งสามารถทำการจัดตั้ง

ให้ท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันนั้น ได้มีส่วนในการปกครองตนเองในลักษณะของการปกครองส่วนท้องถิ่นให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ โปรดดู หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), “คำอธิบายกฎหมายปกครอง,” ใน ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปรีดี พนมยงค์, จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องในโอกาสครบรอบ 100 วัน แห่งการอสัญกรรมของผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ 9 สิงหาคม 2526, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), น. 199. อนึ่ง ตามเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี การปกครองตามแบบเทศบาล (Municipality) มาควบคู่หรือเพื่อประโยชน์ในการที่ราษฎรได้รวมกันเป็น “สหกรณ์”

Ref. code: 25595601032138UXP

โรงเรียนประชาบาล ได้ครบทุกตำบลทั่วประเทศใน พ.ศ. 2479 อันเป็นปีที่ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2479 นอกจากการศึกษาในระดับประถมศึกษาแล้วยังได้วางรากฐานการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาในด้านอาชีวะอีกด้วย โดยได้จัดตั้งเป็นกองการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นในกระทรวงศึกษาธิการเพื่อรณรงค์ให้ผู้ใหญ่ได้เรียนรู้หนังสือ และในด้านการศึกษาสายอาชีวศึกษาได้เปิดอบรมวิชาครูแก่ครูประชาบาลที่มีวุฒิสามัญศึกษาในปี พ.ศ. 2480 จำนวน 7 สาขาอาชีพ ได้แก่ ช่างไม้ ช่างปูน ช่างจักสาน ช่างทอผ้า ช่างโลหะ ช่างตัดเสื้อ และการช่างสตรี เพื่อออกไปทำงานตามท้องถิ่น

6. ในสมัยรัชกาลที่ 6 รัฐบาลได้กู้เงินจากธนาคารอังกฤษเพื่อนำมาใช้ก่อสร้างสาธารณูปโภค ต้องเสียดอกเบี้ยร้อยละ 6 ต่อปี ฉะนั้นเมื่อ พ.ศ. 2478 รัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาจึงมอบหมายให้ปรีดีเดินทางไปกรุงลอนดอนเพื่อเจรจาแปลงดอกเบี้ยเงินกู้ให้ลดลงมา ปรีดีเจรจาให้ธนาคารอังกฤษลดดอกเบี้ยจากร้อยละ 6 เป็นร้อยละ 4 ต่อปี ซึ่งเป็นผลให้ชาติไทยได้ลดดอกเบี้ยเป็นเงินจำนวนมาก ในคราวเดียวกันนั้นเอง ปรีดีได้เดินทางไปประเทศมหาอำนาจเพื่อทาบทามถึงการที่รัฐบาลสยามจะเปิดเจรจาใหม่เพื่อเลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับประเทศนั้น[79] ซึ่งจะได้เห็นกันต่อไป

(2) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

ปรีดีได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2480 และดำรงตำแหน่งนี้จนถึง 15 ธันวาคม พ.ศ. 2481 ในรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา นั้น ปรีดีได้ปฏิบัติการเพื่อเจรจาสนธิสัญญาฉบับใหม่กับนานาประเทศเพื่อให้สยามมีเอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์ โดยใช้ความอุตสาหะพยายามเจรจาโดยอาศัยหลัก *ดุลยภาพแห่งอำนาจ* จนในที่สุดจักรวรรดินิยมทุกประเทศก็ได้ยอมทำสนธิสัญญาฉบับใหม่ที่ทำให้สยามได้เอกราชอธิปไตยสมบูรณ์ ทั้งเอกราชในทางการเมือง ในทางศาล และในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ[80] ความสำเร็จในการแก้ไขสัญญาอันไม่เป็นธรรมกับต่างชาตินั้น เป็นหนึ่งในความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ของสยาม ทั้งนี้ จากผลของการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดยประเทศต่างๆ ที่ได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงสนธิสัญญากับสยามครั้งนั้น คือ สวิตเซอร์แลนด์ เบลเยียม สวีเดน เดนมาร์ก สหรัฐอเมริกา นอรเวย์ อังกฤษ อิตาลี ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น เยอรมัน เนเธอร์แลนด์ และโปรตุเกส[81] ซึ่งประเด็นหลักในการแก้ไขสนธิสัญญาไม่เสมอภาคมีอยู่ 2 ประเด็นคือ 1) สิทธิสภาพนอกอาณาเขต (Extra–territorialiry) คือ สิทธิพิเศษที่ชาวต่างประเทศไม่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายของประเทศที่ตนไปพำนักอยู่ แต่ปฏิบัติตามกฎหมายของประเทศที่ตนสังกัด ดังนั้น จึงไม่ขึ้นต่อศาลสยาม ทำให้สยามสูญสิ้นเอกราชในทางศาลและ 2) ภาษีร้อยชัก 3 คือ

---

[79] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 61*, น. 95.

[80] *เพิ่งอ้าง*, น. 97-98.

[81] โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับการเจรจาสนธิสัญญาใหม่ ใน *เพิ่งอ้าง*, น. 99-155.

Ref. code: 25595601032138UXP

รัฐบาลสยามสามารถเรียกเก็บภาษีศุลกากรขาเข้าได้เพียงไม่เกินร้อยละ 3 เท่านั้น ทำให้สยามขาดรายได้เข้าประเทศเท่าที่ควรจะได้ นับเป็นการสูญเสียเอกราชในทางเศรษฐกิจ

สนธิสัญญาใหม่เหล่านี้ได้ทำขึ้นตามหลักถ้อยทีถ้อยปฏิบัติกันต่อกัน ถือหลักความเป็นธรรมและหลักคุณประโยชน์แก่กันและกัน และเป็นไปตามแบบเสมอภาคบริบูรณ์ บทที่ไม่เป็นการเสมอภาคกับบทที่จำกัดเสรีภาพของประเทศไว้โดยใช่เหตุในอันที่จะจัดวางนโยบายแห่งชาตินั้นได้เป็นอันหมดสิ้น หมายความว่า ประเทศสยามได้รับอิสรภาพเต็มบริบูรณ์ในทางรัษฎากรและทางอำนาจศาลกลับคืนมา เพื่อเป็นการเชิดชูคุณงามความดีของปรีดี รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ซึ่งสืบต่อจากรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา ได้ขอพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลาเข็มราชการแผ่นดินให้แก่ปรีดี (หลวงประดิษฐ์มนูธรรม) และหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งเป็นผู้ช่วยเหลือในการเจรจา) ดังประกาศของสำนักนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ 10 มีนาคม 2481 ว่าดังนี้[82]

“...ด้วยนายกรัฐมนตรีได้พิจารณาเห็นว่า ตามที่ประเทศสยามได้แก้ไขสนธิสัญญากับนานาประเทศเสร็จสิ้นลง รวม 13 ชาติ แล้วนั้น นับว่าชาติไทยเราได้รับสิทธิ์เสมอภาคทุกประการย่อมเป็นเกียรติและเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติเป็นอันมาก และเนื่องจากผลอันนี้ เมื่อวันที่ 30 มกราคม ศกนี้ กระทรวงการคลังได้สั่งเปิดด่านศุลกากรบางแห่งตามชายแดนแม่น้ำโขงแล้ว ในการที่ได้ทำสนธิสัญญาใหม่จนเป็นผลสำเร็จนี้ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม เมื่อยังดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ได้เป็นผู้ดำเนินการตลอดมา กับได้รับความช่วยเหลือเป็นอย่างดีจากหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ที่ปรึกษาสำนักนายกรัฐมนตรี และที่ปรึกษาฝ่ายไทยในกระทรวงการต่างประเทศ นับว่าเป็นความชอบในราชการของชาติอย่างยิ่ง จึงได้นำเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาขอพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลาเข็มราชการแผ่นดินให้แก่หลวงประดิษฐ์มนูธรรม และหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ เพื่อเป็นบำเหน็จความชอบต่อไป คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษา ลงมติเมื่อวันที่ 13 เดือนนี้ (กุมภาพันธ์) เห็นชอบด้วย และให้นำความกราบบังคมทูลต่อไป เมื่อคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทราบเรื่องแล้ว จึงลงมติว่า เห็นเป็นการควรอย่างยิ่งแล้ว เพราะท่านทั้งสองนี้ได้กระทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นอันมาก นับว่าเป็นความดีความชอบยิ่งนัก และในโอกาสนี้ได้แสดงความขอบใจและชมเชยหลวงประดิษฐ์มนูธรรมและหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ เป็นพิเศษอีกด้วย...”

---

[82] สุพจน์ ด่านตระกูล, ปรีดีคิด-ปรีดีเขียน, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2543), น. 104-105.

Ref. code: 25595601032138UXP

ต่อมาในวันชาติ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482 จอมพล ป. พิบูลสงครามนายกรัฐมนตรีได้กล่าวปราศรัยในวันอันสำคัญยิ่งนั้น และตอนหนึ่งได้กล่าวว่า

"...สนธิสัญญากับนานาประเทศ ซึ่งได้ผูกมัดมิให้ชาติของเราสร้างความเจริญขึ้นได้ตามใจเรามานานนักหนานั้น ได้เป็นผลสำเร็จลงด้วยความไมตรีจิตอันดีของนานาชาติ เราได้รับเอกราชทางศาล สามารถที่จะตัดสินอรรถคดีได้โดยมิต้องให้นานาชาติเข้ามาเกี่ยวข้อง แทรกแซง เราสามารถที่จะขึ้นพิกัดอัตราภาษีขาเข้าได้ตามควรแก่ความพอใจของเราเอง เราสามารถที่จะออกกฎหมายทุกชนิดเพื่อให้พี่น้องชาวไทยมีอาชีพสมกับที่เป็นชาติเอกราชนั้นได้..." คำปราศรัยนั้นได้มีการขยายความไว้ในหนังสือของกรมโฆษณาการว่า *"...ในกิจการทั้งหลายที่รัฐบาลระบอบใหม่ได้กระทำไปแล้ว เห็นจะไม่มีอะไรเป็นคุณประโยชน์ต่อชาติยิ่งยวดไปกว่าการทำสนธิสัญญาใหม่กับนานาชาติเป็นผลสำเร็จได้เลย คุณประโยชน์ที่เราได้รับนั้นมีเอนกประการ ที่เป็นข้อสำคัญก็คือที่นายกรัฐมนตรีได้จำแนกไว้ข้างบนนี้ และถ้าจะให้เห็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่ก็เทียบดูสภาพของสมัยก่อนกับเดี๋ยวนี้ดูเถิด แต่ก่อนเราเก็บภาษีได้ร้อยชัก 3 เดี๋ยวเราเก็บเท่าไหร่ก็ได้ตามที่เห็นควร แต่ก่อนคนบังคับอื่นทำผิด ศาลไทยตัดสินลงโทษไม่ได้ หรือต่อมาทำได้ แต่ต้องมีผู้แทนของชาตินั้นมานั่งดูการพิจารณาด้วย เดี๋ยวนี้เราตัดสินลงโทษชนต่างชาติได้ถ้าทำผิดกฎหมายไทย*

นายกรัฐมนตรีได้เล็งเห็นความสำคัญในสนธิสัญญาใหม่นี้ และที่สำเร็จลงได้ก็อาศัยหลวงประดิษฐ์มนูธรรม แต่ครั้งยังดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศได้เป็นผู้เจรจาตั้งแต่ต้นจนเป็นผลสำเร็จเรียบร้อย พร้อมด้วยความช่วยเหลือของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ดังนั้น จึงได้ออกประกาศตราไว้เป็นความดีความชอบในราชการอันใหญ่เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2481 พระราชทานเหรียญดุษฎีมาลาเข็มราชการแผ่นดินเป็นเกียรติยศ..."[83]

นอกจากนี้ ปรีดีได้เจรจากับรัฐบาลอังกฤษให้โอนดินแดนของสยามส่วนหนึ่งที่อังกฤษได้ไปจากสยามตามสนธิสัญญาฉบับปักปันเขตแดนระหว่างสยามกับอังกฤษ ค.ศ. 1868 (สมัยรัชกาลที่ 4) ที่ปากน้ำจั่น ระหว่างจังหวัดระนองกับวิคตอเรียพอยท์ของอังกฤษซึ่งมีดินงอกทางฝั่งไทย และอีกแห่งหนึ่งที่ดินแดนริมฝั่งไทยด้านริมแม่น้ำสาย จังหวัดเชียงราย รัฐบาลอังกฤษได้ตกลงยินยอมให้ดินแดนที่งอกที่ฝั่งไทยนั้นเป็นดินแดนของไทย[84]

(3) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง

ปรีดีได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ตั้งแต่วันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2481 และดำรงตำแหน่งจนถึงวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ปรีดีตั้งปณิธานที่จะใช้

---

[83] *เพิ่งอ้าง*, น. 106.

[84] *เพิ่งอ้าง*, น. 98.

Ref. code: 25595601032138UXP

เครื่องมือทางการคลังสร้างความมั่นคงให้แก่ชาติ สร้างความเป็นธรรมและความสุขสมบูรณ์แก่ราษฎร โดยการปรับปรุงระบบการเก็บภาษีให้เป็นธรรมแก่สังคม และได้บรรลุภารกิจในด้านการจัดเก็บภาษีอากรที่สำคัญ ดังนี้

ก. ยกเลิกเงินภาษีรัชชูปการ ซึ่งเป็นสิ่งที่ตกค้างจาก *"เงินส่วย"* ที่ราษฎรซึ่งเป็นไพร่ของเจ้าศักดินาต้องเสียให้แก่เจ้าศักดินา

ข. ยกเลิกอากรค่านาที่ถือเป็นของบรรณาการ ซึ่งราษฎรที่ทำนาต้องส่งบรรณาการให้แก่เจ้าศักดินาสูงสุดที่ถือว่า ที่ดินทั้งหลายทั่วราชอาณาจักรเป็นของประมุขของสังคม

ค. ปรับปรุงภาษีอากรให้ผู้ที่มีรายได้มากต้องเสียภาษีมาก ผู้ใดบริโภคฟุ่มเฟือยมากก็เสียภาษีทางอ้อมมาก และถ้าผู้ใดบริโภคเครื่องบริโภคที่ไม่จำเป็นแก่การดำรงชีพก็ต้องเสียภาษีอากรมากตามลำดับ

ง. สถาปนา *"ประมวลรัษฎากร"* เป็นแบบฉบับครั้งแรกในประเทศไทย ซึ่งรวมบทบัญญัติเกี่ยวกับภาษีอากรทางตรงที่เป็นธรรมแก่สังคม ผู้ใดมีรายได้มากก็เสียภาษีมาก

จ. ร่างพระราชบัญญัติงบประมาณ เพื่อให้มีการใช้งบประมาณที่มาจากภาษีอากรของราษฎรอย่างรัดกุม และเกิดประโยชน์สูงสุด

เมื่อสงครามใหญ่ได้เริ่มขึ้นในยุโรปก่อนที่จะลุกลามไปทั่วโลกนั้น ปรีดีได้จัดการป้องกันทรัพย์สินของชาติไทยซึ่งอยู่ในต่างประเทศได้ทันท่วงที คือ ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น ได้ใช้วิธีมีเงินปอนด์สเตอลิงค์เป็นทุนสำรองเงินตราฝากธนาคารอังกฤษไว้ในประเทศอังกฤษ ปรีดีคาดการณ์ว่าเงินปอนด์สเตอลิงค์จะต้องลดค่าลงตามลำดับ ฉะนั้น จึงได้จัดการเอาเงินปอนด์ที่เป็นเงินทุนสำรองเงินตราจำนวนหนึ่งซื้อทองคำเป็นจำนวนน้ำหนักประมาณ 1 ล้านอานซ์ (35 ล้านกรัม) ในราคาประมาณอานซ์ละ 35 เหรียญสหรัฐอเมริกา และได้นำทองคำนั้นมาเก็บไว้ในห้องนิรภัย กระทรวงการคลัง ซึ่งยังคงรักษาไว้เป็นทุนสำรองเงินบาทอยู่จนทุกวันนี้

นอกจากนี้ ยังมีทองคำที่ปรีดีเรียกร้องให้ญี่ปุ่นนำทองคำมาแลกกับเงินตราไทยอีกจำนวนหนึ่งก่อนที่ญี่ปุ่นจะเปิดฉากสงครามมหาเอเชียบูรพา และทองคำอีกจำนวนหนึ่งที่ปรีดีในฐานะหัวหน้าเสรีไทยได้เรียกร้องให้รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ ที่จะให้ญี่ปุ่นกู้เงินระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ต้องเอาทองคำของญี่ปุ่นที่ธนาคารชาติญี่ปุ่นกันไว้ว่าเป็นทรัพย์สินของรัฐบาลไทยซึ่งสัมพันธมิตรได้มอบให้รัฐบาลไทยภายหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2[85]

ฉ. เสนอให้รัฐบาลเสนอ พ.ร.บ. ยาสูบต่อสภาผู้แทนราษฎร กระทั่ง พ.ร.บ. ได้รับการประกาศใช้แล้ว ปรีดีได้จัดการโอนกิจการของบริษัทอังกฤษอเมริกันเข้ามาเป็นของรัฐบาล

---

[85] *เพิ่งอ้าง*, น. 158.

Ref. code: 25595601032138UXP

ไทย จากเดิมที่บริษัทอังกฤษอเมริกันทำการผูกขาดการทำบุหรี่ซิกาแรตจำหน่ายในประเทศไทยจากสนธิสัญญาไม่เสมอภาค การนั้นได้สำเร็จลงเมื่อประมาณ 6 เดือน ก่อนที่ญี่ปุ่นจะรุกรานประเทศไทย ญี่ปุ่นจึงไม่สามารถยึดกิจการบริษัทอังกฤษอเมริกัน อันจะทำให้ญี่ปุ่นสามารถผลิตยาสูบจำหน่ายประเทศไทยได้เงินกำไรหลายพันล้านบาทในตลอดสงครามโลก ครั้งที่ 2[86]

ช. เมื่อได้ปรับปรุงระบบภาษีอากรให้เกิดความเป็นธรรมแก่สังคมขึ้นในระดับหนึ่งแล้ว อีกทั้งระบบการเงินของประเทศก็มีความมั่นคงด้วยทุนสำรองเงินตรา อันประกอบด้วยทองคำและเงินตราต่างประเทศ ปรีดีจึงได้ทำการบุกเบิกวางรากฐานธนาคารกลางของชาติไทยจนกระทั่งประสบความสำเร็จ แล้วได้วางรากฐานก่อตั้งสำนักงานธนาคารชาติไทยใน พ.ศ. 2482 ซึ่งทำหน้าที่ธนาคารกลางระหว่างเตรียมการจัดตั้งธนาคารชาติไทย เมื่อรากฐานมั่นคงประกอบด้วยการเงินตราก็มีเสถียรภาพมั่นคงแล้ว สำนักงานธนาคารชาติไทยก็พัฒนาเป็น *“ธนาคารแห่งประเทศไทย”* ตั้งอยู่บนรากฐานที่มั่นคงซึ่งได้วางไว้ก่อนแล้วนั้น ดังข้อความที่ปรากฏในหนังสือของธนาคารแห่งประเทศไทยชื่อ *ที่ระลึกในการเปิดอาคารสำนักงานธนาคารแห่งประเทศไทย* 12 กรกฎาคม 2525 ตอนหนึ่งว่า

“...การตั้งธนาคารกลางขึ้นในประเทสไทย เปนความดำหริที่รัถบาลของพนะท่านได้มีมาแล้วช้านาน เมื่อ พ.ศ. 2483 พนะท่านปรีดี พนมยงค์ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งรัถมนตรีว่าการกะซวงการคลัง จึงได้วางรากถานลงไว้ โดยจัดตั้งสำนักงานธนาคารชาติไทย เปนทบวงการเมือง สังกัดขึ้นหยู่ในกะซวงการคลัง เพื่อประกอบธุรกิจอันหยู่ในหน้าที่ของธนาคารกลางไปก่อนบางประเภท และเตรียมการจัดตั้งธนาคารกลางขึ้นต่อไป การงานของสำนักงานธนาคารชาติไทยได้เจรินมาเป็นลำดับ ด้วยอาสัยปรีชาสามารถของท่านรัถมนตรีว่าการกะซวงการคลังผู้นั้นเป็นลำดับความมุ่งหวังของพนะท่านที่จะให้มีธนาคารกลางในประเทสไทย เพื่อประกอบธุระกิจอันเปนสาธารนะประโยชน์นั้นก็จักได้สำเหร็ดรูปนะวันรัถธัมนูญนี้...”[87]

3.4.3 ก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

บทบาทสำคัญอีกประการหนึ่งในขณะที่ปรีดีดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย คือ การที่ปรีดีได้เสนอรัฐบาลให้จัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เพื่อให้เป็นตลาดวิชาอำนวยการศึกษาวิชากฎหมาย วิชาเศรษฐศาสตร์ และวิชาการอื่นๆ อันเกี่ยวกับธรรมศาสตร์และการเมือง เพื่อส่งเสริมให้ข้าราชการและประชาชนมีโอกาสศึกษาได้อย่างแพร่หลาย ซึ่งเป็นการเผยแพร่และปลูกฝังอุดมการณ์ระบอบประชาธิปไตยให้รู้หน้าที่การปกครองบ้านเมืองใน

---

[86] *เพิ่งอ้าง*, น. 159.

[87] *เพิ่งอ้าง*, น. 160,163.

Ref. code: 25595601032138UXP

ระบอบนี้[88] เมื่อรัฐบาลเห็นชอบด้วย จึงมอบหมายให้ปรีดีเป็นผู้ร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2476 เพื่อเสนอสภาผู้แทนราษฎร ในวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2476 สภาผู้แทนราษฎรได้ผ่านร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวเป็นกฎหมายเมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2476 (ตามปฏิทินเดิม) ดังปรากฏในคำปรารภของพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2476 ว่า

“โดยที่สภาผู้แทนราษฎรถวายคำปรึกษาว่า เมื่อได้มีการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญแล้ว ก็เป็นการสมควรที่จะรีบจัดบำรุงการศึกษาวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองให้ได้ระดับมหาวิทยาลัยในอารยประเทศ และให้แพร่หลายยิ่งขึ้นโดยเร็ว จึงเป็นการสมควรที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นเป็นพิเศษ”

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ซึ่งเรียกชื่อเป็นภาษาอังกฤษว่า University of Moral and Political Sciences[89] ถือได้ว่าเป็น “ความแปลกใหม่” ของการศึกษา

---

[88] ประกอบกับเหตุที่การโอนโรงเรียนกฎหมายในกระทรวงยุติธรรมไปสมทบคณะนิติศาสตร์ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้สร้างความไม่พอใจต่อนักเรียนกฎหมายในขณะนั้นเป็นอย่างมาก ที่โรงเรียนกฎหมายของตนซึ่งเป็นโรงเรียนเก่าแก่และมีชื่อเสียงถูกยุบไป แทนที่จะได้รับการยกสถานะเป็นมหาวิทยาลัยดังเช่นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยบ้าง นักเรียนกฎหมายในขณะนั้นจึงรวมตัวกันนำเรื่องไปปรึกษาปรีดี ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ปรีดีก็เห็นพ้องด้วยและรับว่าจะดำเนินการหาทางปรับปรุงโรงเรียนกฎหมายให้ โปรดดู ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ปรีดี พนมยงค์ กับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), น. 9-14.

[89] ชื่อ “มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง” นี้ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ วิเคราะห์ไว้ว่า คำว่า *“ธรรมศาสตร์”* หมายถึง กฎหมายที่เป็นแม่บทวางระเบียบสังคมสมัยเก่า ปรีดีคงดึงเอามาใช้ในสมัยใหม่ ซึ่งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นสถาบันแรกที่นำกฎหมายตราสามดวงที่รวบรวมขึ้นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 นำมารวมพิมพ์เป็นเล่มอย่างสมบูรณ์เป็นครั้งแรก พร้อมทั้งมีคำนำในการจัดพิมพ์ครั้งนั้นโดยปรีดีในฐานะผู้ประศาสน์การ กฎหมายตราสามดวงนี้ มีพระธรรมศาสตร์เป็นหัวใจของกระบวนกฎหมายทั้งหมด และเมื่อพิจารณาจากพระราชบัญญัติราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2476 มีการแบ่งงานของราชบัณฑิตสถานเอาไว้เป็นสามสำนัก สำนักที่ 1 ธรรมศาสตร์และการเมือง สำนักที่ 2 วิทยาศาสตร์ สำนักที่ 3 ศิลปกรรม เห็นได้ชัดว่าคำว่าธรรมศาสตร์และการเมืองนี้ได้ใช้มาก่อนหน้าการตั้งมหาวิทยาลัย เมื่อโยงกลับไปว่า วิชาธรรมศาสตร์และการเมืองในความหมายของโลกสมัยใหม่ อาจจะมีส่วนหนึ่งซึ่งเป็นอิทธิพลของฝรั่งเศส เข้าใจว่าปรีดีอาจจะใช้

Ref. code: 25595601032138UXP

สยามในยุคนั้น เพราะมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองถือได้ว่าเป็นผลพวงหรือ “คู่แฝด” ของการอภิวัฒน์สยาม 24 มิถุนายน 2475 ก่อตั้งระบอบรัฐธรรมนูญ และจาก “คำประกาศของคณะราษฎร” ในวันยึดอำนาจความตอนหนึ่งว่า “*...รัฐบาลของกษัตริย์ได้ปกครองอย่างหลอกลวงไม่ซื่อตรงต่อราษฎร มีเป็นต้นว่าหลอกว่าจะบำรุงการทำมาหากินอย่างโน้นอย่างนี้ แต่ครั้นคอยๆ ก็เหลวไป หาได้ทำจริงจังไม่ มิหนำซ้ำกล่าวหมิ่นประมาทราษฎรผู้มีบุญคุณเสียภาษีอากรให้พวกเจ้าได้กินว่าราษฎรยังมีเสียงทางการเมืองไม่ได้ เพราะราษฎรโง่ คำพูดของรัฐบาลเช่นนี้ใช้ไม่ได้ ถ้าราษฎรโง่เจ้าก็โง่เพราะเป็นคนชาติเดียวกัน ที่ราษฎรรู้ไม่ถึงเจ้านั้นเป็นเพราะขาดการศึกษาที่พวกเจ้าปกปิดไว้ไม่ให้เรียนเต็มที่ เพราะเกรงว่าเมื่อราษฎรได้มีการศึกษา ก็จะรู้ความชั่วร้ายที่พวกเจ้าทำไว้ และคงจะไม่ยอมให้เจ้าทำนาบนหลังคนอีกต่อไป...*” ดังนั้น มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง จึงเป็นหนึ่งในการบรรลุวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งระบอบรัฐธรรมนูญ และหลักประการที่ 6 ของคณะราษฎร ที่ว่า *“จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร”* นั่นเอง คำกราบบังคมทูลของปรีดีในฐานะผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ต่อสมเด็จกรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในวันเปิดมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ณ ที่ตั้งเก่าโรงเรียนกฎหมายเดิม เชิงสะพานผ่านพิภพลีลา เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2477 เวลา 15.00 น. ซึ่งเป็นวันตรงกับวันพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว[90] มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“ขอพระราชทานกราบทูลทรงทราบใต้ฝ่าละอองพระบาท วันนี้เป็นวันมงคลดิถีบรรจบพร้อมกัน 2 ประการ ประการหนึ่งวันที่ 27 มิถุนายน เป็นวันพระราชทานรัฐธรรมนูญชั่วคราว

ความคิดเดิมเรื่องพระธรรมศาสตร์กับความคิดใหม่ ทั้งนี้เพราะมีสถาบันหนึ่งในฝรั่งเศส ที่เรียกว่า Institut de France ซึ่งอาจแปลเป็นไทยได้ว่า “สถาบันฝรั่งเศส” สถาบันนี้คงจะใกล้เคียงกับสิ่งที่เราเพิ่งตั้งขึ้นมา คือ ราชบัณฑิตสถาน สถาบันฝรั่งเศสแบ่งสำนักของเขาออกเป็น academie มีทั้งหมด ซึ่งสถาบันที่ 3 คือ Academie des Sciences Morales et Politiques ถ้าจะแปลก็คือ สถาบันวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง มีความน่าสนใจ คือ สามารถโยงมาเรื่องธรรมศาสตร์ของเราได้ เพราะชื่อภาษาอังกฤษของธรรมศาสตร์ในตอนแรกมิใช่ Thammasat University แต่เป็น University of Moral and Political Sciences (UMPS) ซึ่งก็คือ Sciences Morales et Politiques นั่นเอง สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลทางความคิดสมัยใหม่ทางด้านวิชาการจากฝรั่งเศสในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และในราชบัณฑิตสถานไม่น้อย ดู *เพิ่งอ้าง*, น. 20-23.

[90] ในการเปิดภาคเรียนภาคแรกของมหาวิทยาลัยได้ถือเอาวันที่ 27 มิถุนายน เป็นวันเปิดภาคเรียน ส่วนภาคการเรียนที่ 2 เปิดวันที่ 10 ธันวาคม ซึ่งตรงกับวันประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 ดู *เพิ่งอ้าง*, น. 34.

Ref. code: 25595601032138UXP

แห่งราชอาณาจักรสยาม ประการที่สอง มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ได้พยายามเร่งรัดการงานให้สามารถเปิดได้ในวันนี้ เพื่อดำเนินการสอนวิชาธรรมศาสตร์ละการเมือง ตามพระราชบัญญัติที่ได้ประกาศตั้งมหาวิทยาลัยนี้ขึ้นให้ทันในวันที่ 1 กรกฎาคมนี้

การตั้งสถานศึกษา ตามลักษณะของมหาวิทยาลัยย่อมเป็นเครื่องพิสูจน์และเป็นปัจจัยในการแสดงความก้าวหน้าของประเทศ ประชาชนชาวสยามจะเจริญในอารยธรรมได้ก็โดยอาศัยการศึกษาอันดีตั้งแต่ชั้นต่ำตลอดถึงการศึกษาชั้นสูง เพราะฉะนั้นในการที่จะอำนวยความประสงค์และประโยชน์ของราษฎรในสมัยนี้ จึงจำเป็นต้องมีสถานการศึกษาในครบบริบูรณ์ทุกชั้น มหาวิทยาลัยย่อมอุปมาประดุจบ่อน้ำบำบัดความกระหายของราษฎรผู้สมัครแสวงหาความรู้อันเป็นสิทธิและโอกาสที่เขาควรได้ตามหลักแห่งเสรีภาพในการศึกษา รัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎรเห็นความจำเป็นในข้อนี้จึงได้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้น

...ยิ่งในสมัยที่ประเทศของเราดำเนินการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญเช่นนี้แล้ว เป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีมหาวิทยาลัยสำหรับประศาสน์ความรู้ในวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแก่พลเมืองให้มากที่สุดที่จะเป็นได้ เปิดโอกาสแก่พลเมืองที่จะใช้เสรีภาพในการศึกษากว้างขวางยิ่งขึ้น..."[91]

จากการที่เป็นผู้ร่างโครงการจัดตั้งมหาวิทยาลัยและเป็นผู้จัดหาสถานที่ตั้งมหาวิทยาลัย[92] ปรีดีได้รับแต่งตั้งเป็น "ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย" เมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2477 จากการเสนอของรัฐบาลต่อสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งหมายความว่า *"เป็นผู้ให้การสถาปนามหาวิทยาลัย"* นั่นเอง ปรีดีเป็นผู้วางหลักสูตรการศึกษาของมหาวิทยาลัย จัดหาบุคลากร สถานที่ ผู้บรรยาย เป็นผู้ให้ความคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัย แต่ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นผู้บรรยายวิชากฎหมายอย่างที่เคยสอนที่โรงเรียนกฎหมายมาดังแต่ก่อน เนื่องจากเป็นช่วงที่ปรีดีมีบทบาท

---

[91] สุพจน์ ด่านตระกูล, ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : ประจักษ์การพิมพ์, 2514), น. 230-232.

[92] เดิมตั้งอยู่และใช้โรงเรียนกฎหมายเดิม (ถนนราชดำเนิน เชิงสะพานผ่านพิภพลีลา) โดยตั้งอยู่ที่นั่น 2 ปี ภายหลังปรีดีได้ซื้อที่ดินโรงทหารท่าพระจันทร์ เพื่อใช้เป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยตั้งแต่ พ.ศ. 2479 และในปี พ.ศ. 2480 ได้มีพระราชบัญญัติให้โอนกรรมสิทธิ์ในที่ดินบริเวณโรงทหาร ร. พัน 4 ร. พัน 5 และบริเวณคลังแสงตำบลท่าพระจันทร์ให้แก่มหาวิทยาลัยเพื่อดำเนินกิจการสืบมาจนบัดนี้ ส่วนตึกโรงเรียนกฎหมายถูกเปลี่ยนกลายไปเป็นที่ตั้งของกรมโคสนาการ (กรมประชาสัมพันธ์) ซึ่งได้ใช้เรื่อยมา กระทั่งถูกเผาวอดวายเมื่อคราวเหตุการณ์พฤษภามหาโหด ดู ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 88*, น. 12-13. และ สุพจน์ ด่านตระกูล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 91*, น. 225.

Ref. code: 25595601032138UXP

ทางการเมืองสูงมาก อย่างไรก็ตาม ปรีดีก็ยังทำหน้าที่เป็นผู้บริหารมหาวิทยาลัยในตำแหน่งผู้ประศาสน์การ แม้จะต้องลี้ภัยการเมืองไปอยู่ต่างประเทศแล้วก็ไม่ได้มีการแต่งตั้งผู้อื่นเป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแทน มีเพียงผู้รักษาแทนเท่านั้น[93] และได้เป็นอยู่จนกระทั่งได้ยกเลิกพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อวันที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2495 เนื่องจากรัฐบาลที่สืบต่อจากคณะรัฐประหาร 2490 ได้เสนอร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ขึ้นใหม่เมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2495 ยุบตำแหน่งผู้ประศาสน์การ และมีตำแหน่งอธิการบดีแทน ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นอธิการบดีคนแรก

ตลอดระยะเวลาที่เป็นผู้ประศาสน์การ ปรีดีดำรงตำแหน่งอุปนายกของ “คณะกรรมการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง” ซึ่งกรรมการชุดนี้ทำหน้าที่พิจารณานโยบายของมหาวิทยาลัยรวมถึงกำหนดระเบียบข้อบังคับต่างๆ การผลิตตำรา ฯลฯ ความใกล้ชิดระหว่างปรีดีกับมหาวิทยาลัยแห่งนี้จึงมีมาก[94] ส่วนทุนการจัดตั้งและก่อสร้างตัวอาคารสถานที่เล่าเรียนของมหาวิทยาลัยก็ไม่ได้เอามาจากงบประมาณแผ่นดิน แต่หากเอามาจากเงินค่าสมัครเข้าเรียนของนักศึกษาทั่วราชอาณาจักร ซึ่งเพียงพอแก่การก่อสร้างอาคารสถานที่ในขณะนั้น และยังเหลือได้เก็บไว้เป็นเงินหาดอกผลให้แก่มหาวิทยาลัยอีกด้วย[95]

ปรากฏข้อมูลที่น่าสนใจก็คือ ทันทีที่เปิดมหาวิทยาลัยในปี 2477 นั้น มีคนสมัครเข้าเรียนเป็นจำนวนมากมายมหาศาลและล้นหลามถึง 7,094 คน (แน่นอน ส่วนหนึ่งคือผู้ที่โอนมาจากคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ จุฬาฯ หรือนักเรียนโรงเรียนกฎหมายเก่านั่นเอง) แต่ส่วนใหญ่ ก็คือ ผู้ที่จบมัธยมบริบูรณ์ (มัธยม 8 ในสมัยนั้น) ซึ่งสามารถสมัครเข้าได้ทันทีจากผลของการที่เป็นตลาดวิชา

---

[93] หลวงสารนัยประสาสน์ (ธัญญา ณ สงขลา), พัฒนาการการศึกษากฎหมายในประเทศไทย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ณ วัดเทพศิรินทราวาส ,วันที่ 15 พฤศจิกายน 2499, (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2499), น. 55.

[94] กลุ่มวิจัยประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ สถาบันไทยคดีศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, “ปรีดี พนมยงค์ ชีวิตและงาน พ.ศ. 2443-2526,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 78*, น. 80-81.

[95] โดยลงทุนตั้งธนาคารพาณิชย์ขึ้นชื่อ “ธนาคารเอเชีย” ซึ่งนอกจากจะได้ดอกผลแล้วยังมีผลพลอยได้ คือ เป็นสถานที่ฝึกอบรมปฏิบัติงานของนักศึกษาแผนกเศรษฐศาสตร์และการบัญชีด้วย อย่างไรก็ตามภายหลังรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 ธนาคารของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ก็ถูกเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ไปเป็นของส่วนบุคคลกลุ่มหนึ่ง โปรดดู สุพจน์ ด่านตระกูล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 91*, น. 225, 230-232.

Ref. code: 25595601032138UXP

นอกจากนั้นยังรวมถึงข้าราชการตั้งแต่เสมียนขึ้นไป (ถ้าผู้บังคับบัญชารับรอง) ซึ่งก็เกิดการกระจายของการศึกษาในระดับอุดมศึกษาอย่างไม่เคยมีมาก่อน นอกจากนี้ ผู้ที่สมัครเข้าได้ทันทีอีกพวกหนึ่งก็คือ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (รุ่นแรกจากการเลือกตั้ง 2476) ผู้แทนตำบล เป็นต้น ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญมากของการศึกษาไทย[96]

ลักษณะการเรียนของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองในระยะเริ่มแรกจะเน้นไปที่การเรียนการสอนกฎหมายมากกว่าอย่างอื่น[97] ในหลักสูตรปริญญาตรีนั้น มีการเรียนกฎหมายทั่วไป กฎหมายแพ่ง กฎหมายอาญา รวมถึงกฎหมายวิธีพิจารณาความต่างๆ ซึ่งเป็นวิชาที่มีอยู่ในหลักสูตรของโรงเรียนกฎหมายเดิม วิชาที่นับได้ว่าเป็นวิชาใหม่จริงๆ ในการเรียนการสอนกฎหมายในสยามขณะนั้นก็คือ *"วิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ"* ที่แต่เดิมสมัยยังเป็นโรงเรียนกฎหมาย ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น ยังต้องแอบแฝงทำการเรียนการสอนใน *"วิชากฎหมายปกครอง"* ดังเช่นที่ปรีดีขณะเป็นอาจารย์สอนอยู่ ณ โรงเรียนกฎหมาย ที่ได้สอดแทรกเนื้อหาวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญไว้ใน *"คำอธิบายกฎหมายปกครอง"* แต่เมื่อระบอบการปกครองได้เปลี่ยนมาเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครอง การเรียนการสอนวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ที่ได้ตั้งขึ้นมาเพื่อรับใช้อุดมการณ์ในระบอบรัฐธรรมนูญด้วยแล้ว จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งโดยสภาพของเรื่องนั่นเอง วิชากฎหมายรัฐธรรมนูญนี้ ปรีดีได้วางให้เป็นวิชาที่ต้องเรียนตั้งแต่เข้าเรียนในภาคเรียนที่ 1 เลยทีเดียว

---

[96] ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, "ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ กับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง" สืบค้นเมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2559, จาก http://www.pridi-phoonsuk.org/pridi-and-thammasat/ พิธีประสาทปริญญาธรรมศาสตร์บัณฑิตรุ่นแรก เกิดขึ้นในวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2478 เนื่องจากเป็นปีแรกของการเปิด มธก. บัณฑิตทั้ง 19 คน จึงเป็นนักเรียนกฎหมายที่โอนมาจากโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ดู ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 88*, น. 33.

[97] ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เห็นว่า ปรัชญาที่เน้น ในเรื่องของกฎหมายหรือ "หลักนิติธรรม" rule of law อีกด้วย ทั้งนี้ เพราะการอภิวัฒน์ 2475 ต้องการสถาปนากฎหมายหรือรัฐธรรมนูญเป็นหลักอยู่เหนือบุคคล มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง มาจากโรงเรียนกฎหมาย การศึกษาจึงเน้นหนักด้านกฎหมาย แม้กระทั่งลักษณะของธรรมศาสตร์ในตอนนี้ยังเน้นด้านกฎหมายอย่างมาก เพราะเป็นมรดกตกทอดมาจากโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมนั่นเอง ดู ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 96*

Ref. code: 25595601032138UXP

นอกจากนี้ แม้การเรียนการสอนกฎหมายของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขณะนั้น แม้จะเน้นการเรียนการสอนไปที่วิชากฎหมายก็ตาม แต่ก็ต้องเรียนวิชาอื่นๆ ประกอบด้วย โดยวิชาเหล่านี้ก็นับเป็นวิชาต้องห้ามทำการเรียนการสอนในระบอบเก่าอีกเช่นเดียวกัน เช่น วิชาลัทธิเศรษฐกิจ วิชาเศรษฐศาสตร์ ซึ่งในหลักสูตรกำหนดให้เรียนวิชาเหล่านี้รวมกันกับกฎหมายการคลังอีก 1 วิชา โดยเรียน 1 ภาคเรียนเต็มๆ ไม่มีวิชาอื่นๆ มาปะปน ในส่วนเนื้อหาวิชาวิชาลัทธิเศรษฐกิจ และวิชาเศรษฐศาสตร์ นั้น มีการศึกษากันตั้งแต่ระบบเสรีนิยมฝ่ายขวาสุดไปจนถึงระบบคอมมิวนิสต์อันเป็นฝ่ายซ้ายสุด ทั้งนี้ เพื่อให้นักศึกษานำไปเปรียบเทียบได้ว่าลัทธิการเมืองและระบบเศรษฐกิจแต่ละรูปแบบ แตกต่างกันอย่างไร มีข้อดีข้อเสียอย่างไร[98] โดยสรุปแล้วแม้การเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองจะเน้นไปที่กฎหมายก็จริง แต่ก็มีเนื้อหาวิชาที่กว้างขวางขึ้น[99] การกำหนดหลักสูตรในลักษณะนี้ปรีดีไม่ได้รับเอามาจากต่างประเทศทั้งดุ้น ดังที่ปรีดีกล่าวไว้ว่า

"...ผมได้กล่าวแล้วว่าสิ่งใดของอังกฤษหรือฝรั่งเศสหรือของประเทศใดซึ่งเป็นวิธีการที่ดี เราก็ย่อมที่จะเอาแต่เพียงเป็นเยี่ยงแล้วปรับปรุงให้เหมาะสมแก่สภาพท้องที่การสมัยของไทยและมีส่วนที่เราเห็นว่าเหมาะสมของเราเองปรุงแต่งขึ้นเพื่อของไทยเราโดยเฉพาะ..."[100]

ทั้งนี้ ปรีดีได้ให้เหตุผลที่จะต้องบรรจุเนื้อหาวิชาเศรษฐศาสตร์ และอื่นๆ ที่ไม่ใช่กฎหมายไว้ในหลักสูตรไว้ว่า

"...ในส่วนผมซึ่งเป็นผู้ประศาสน์การได้วางหลักสูตรโดยคำนึงที่จะให้นักศึกษาที่สำเร็จการศึกษา...ผู้ที่สำเร็จขั้นปริญญาตรีซึ่งมีการเรียนทั้งกฎหมายเอกชน และกฎหมายมหาชน รวมทั้งเศรษฐศาสตร์ด้วยนั้น...ก็มีเหตุผลว่า มนุษยชาติที่รวมกันอยู่เป็นมนุษยสังคมนั้นก็โดยมีเศรษฐกิจเป็นรากฐาน...สถาบันของสังคมนั้นๆ ก็เป็นไปตามความสัมพันธ์ในทางเศรษฐกิจ...และประเทศจำต้องมีกฎหมาย กฎหมายนั้นก็บัญญัติขึ้นตามระบบของแต่ละสังคมซึ่งมีรากฐานมาจากระบบเศรษฐกิจของ

---

[98] สุภัทร สุคนธาภิรมย์, "ผู้ประศาสน์การของเรา," ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ปรีดี พนมยงค์ : ชีวิต งาน และธรรมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529), น. 53. และ สุพจน์ ด่านตระกูล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 91*, น. 229.

[99] ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 88*, น. 18-19.

[100] ปรีดี พนมยงค์, "คำปราศรัยของปรีดี ต่อธรรมศาสตร์บัณฑิตและเนติบัณฑิต นักสันติภาพ ที่ได้มาเยี่ยม ณ บ้านพักชานกรุงปารีส เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2514," ใน ปรีดี พนมยงค์, คำปราศรัย สุนทรพจน์บางเรื่อง ของนายปรีดี พนมยงค์ และบางเรื่องเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทย, (กรุงเทพมหานคร : สหประชาพาณิชย์, 2517), น. 6.

Ref. code: 25595601032138UXP

สังคม ฉะนั้น การที่นักศึกษาชั้นปริญญาตรีซึ่งแม้จะดำเนินอาชีพกฎหมายได้เรียนเศรษฐศาสตร์ก็เพื่อให้รู้ถึงพื้นฐานของสังคมซึ่งเป็นที่มาแห่งสถาบันการเมืองและกฎหมายของสังคม...”[101]

นอกจากต้องสอบไล่ให้ได้ตามหลักสูตรแล้ว การจบเป็นบัณฑิตในสมัยนั้น มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองมีการอบรมบัณฑิตที่เรียกว่า “การอบรมนักศึกษาก่อนรับปริญญาธรรมศาสตร์บัณฑิต” ซึ่งกิจกรรมสำคัญหนึ่งในนั้นคือ การไปดูงาน ณ สภาผู้แทนราษฎร อันเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญ การอบรมนักศึกษาก่อนรับปริญญาธรรมศาสตร์บัณฑิตมีมาตั้งแต่ พ.ศ. 2481 จนกระทั่งถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงเลิกไป[102]

เพื่อให้ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากสถาบันการศึกษาแห่งนี้ มีความสำนึกในการบำเพ็ญคุณประโยชน์เพื่อความยุติธรรมของราษฎรและความเป็นเอกราชประชาธิปไตยของชาติไทย และจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รัฐธรรมนูญ และระบบประชาธิปไตยอย่างไม่เสื่อมคลาย ปรีดีในฐานะผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง จึงให้มีการปฏิญาณตนก่อนรับปริญญาซึ่งมีข้อความว่า

“ข้าพเจ้าจะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ข้าพเจ้าจะดำรงตนอยู่ในทางที่ชอบจะไม่ปฏิบัติผิดศีลธรรมอันจะนำมาซึ่งเกียรติคุณแห่งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และเพื่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ”

อนึ่ง ในคราวที่ปรีดีได้มีโอกาสให้โอวาทของผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ซึ่งกล่าวแก่นักศึกษาปริญญาโท และตรี ประจำปี พ.ศ. 2482 ไว้อย่างจับใจสมควรนำมาเป็นข้อระลึกแก่นักศึกษาทั้งในอดีตและในปัจจุบันอย่างยิ่ง ดังปรากฏข้อความตอนหนึ่งว่า

“ในโอกาส ที่เป็นฤกษ์ชัยแห่งการศึกษาของท่านคราวนี้ข้าพเจ้าใคร่จะกล่าวเตือนให้ท่านมีสติขออย่าได้ลุ่มหลงทะนงในความดี ซึ่งท่านบำเพ็ญมาแล้วอันความดีความชอบในอนาคตกาลนั้น ยังจะมีให้ท่านยึดเหนี่ยวอีกไม่สิ้นสุด ท่านไม่ได้ทนลำบากยากเพื่อมาชะงักหยุดประกอบความดี ท่านได้อุตส่าห์ศึกษามามากหลายก็เพื่อใช้วิชาเป็นเครื่องประกอบความดีความงามต่อไป เรื่องความดีความงามนี้ข้าพเจ้ามิได้หมายความถึงความดีความงามเฉพาะตัวท่านแต่ละคนเท่านั้น แต่หมายความถึงความงามของหมู่คณะด้วย นับตั้งแต่ความดีงามของมหาวิทยาลัยฯ ซึ่งเป็นสำนักศึกษาของท่าน ตลอดจนความดีความงามของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ เพราะฉะนั้น ขอท่านจงแสดงตนให้เป็นที่ไว้วางใจได้ว่า ท่านจะไม่ทำลายความดีงามอย่างสูงดังกล่าวนี้ด้วยกาย วาจา ใจอย่าง

---

[101] *เพิ่งอ้าง*, น. 6-8.

[102] ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 88*, น. 38-40.

Ref. code: 25595601032138UXP

ใดอย่างหนึ่ง แต่พึงตั้งตนอยู่ในวิถีทางที่จะทำนุบำรุงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญของประชาชนชาวไทยให้สถิตสถาพรอยู่ชั่วกาลนาน"[103]

3.4.4 ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

(1) ความทั่วไป

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงสละราชสมบัติ ตั้งแต่วันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2477 เวลา 13.45 น. (เวลาในประเทศอังกฤษ) และสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติเห็นชอบตามคำเสนอของรัฐบาลของนายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา ที่มีปรีดีเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ในการอัญเชิญพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดลขึ้นทรงราชย์ ในขณะที่พระองค์มีพระชนมพรรษา 9 พรรษา ซึ่งยังทรงพระเยาว์ ไม่สามารถปฏิบัติพระราชภารกิจได้ ในวันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2477 สภาผู้แทนราษฎรจึงได้ลงมติเห็นชอบตามคำเสนอของรัฐบาลในการตั้งคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ประกอบด้วย 1. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอ๊อศคาร์นุทิศ กรมหมื่นอนุวัตรจาตุรนต์ เป็นประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ 2. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และ 3. มหาอำมาตย์นายก เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ต่อมาพระเจ้าวรวงศ์เธอฯ กรมหมื่นอนุวัตรจาตุรนต์ทรงปลงพระชนม์พระองค์เอง ทำให้พ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ สภาผู้แทนราษฎรจึงลงมติเห็นชอบให้ตั้งเจ้าพระยาพิชเยนทรโยธิน (อุ่ม อินทรโยธิน) เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในตำแหน่งที่ว่างอยู่ ในวันที่ 20 สิงหาคม 2478

เหตุการณ์ที่นำมาสู่การได้รับแต่งตั้งให้ปรีดีดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์นั้น มีมูลมาจากการที่เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) หนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้ถึงแก่อสัญกรรมลงเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2481 แต่หลังจากนั้นสภาผู้แทนราษฎรก็ไม่ได้ตั้งซ่อมคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จนกระทั่งปลายปี พ.ศ. 2484 รัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ว่าประเทศไทยได้เข้าสู่ภาวะสงครามแล้ว บรรดากิจการต่าง ๆ ของรัฐควรได้รับการพิจารณาอย่างรอบคอบกว่าปกติ อีกทั้ง เจ้าพระยาพิชเยนทรโยธินก็ชราภาพและสุขภาพไม่สมบูรณ์ จึงสมควรตั้งซ่อมคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ โดยเสนอให้ปรีดีซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ให้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แทนเจ้าพระยายมราชที่ถึงแก่อสัญกรรมดังกล่าว โดยสภาผู้แทนราษฎรได้มีมติเห็นชอบตามที่รัฐบาลเสนอ[104] ทำให้คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ประกอบด้วยสมาชิก 3 คนอีกครั้ง

---

[103] สุพจน์ ด่านตระกูล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 91*, น. 225-230.

[104] ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 29*, น. 380-381.

Ref. code: 25595601032138UXP

ได้แก่ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา เป็นประธานคณะกรรมการผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เจ้าพระยาพิชเยนทรโยธิน (อุ่ม อินทรโยธิน) และหลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์)

มูลเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการตั้งซ่อมคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในครั้งนี้ เป็นผลพวงมาจากความขัดแย้งภายในรัฐบาลเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายในยามสงคราม เพราะเดิมทีรัฐบาลได้ประกาศตนเป็นกลางและทำสัญญากับอังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น ว่าจะไม่รุกรานต่อกัน กระทั่งในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2484 ญี่ปุ่นได้ขอเคลื่อนกองทัพผ่านประเทศไทย เมื่อรัฐบาลไทยได้ตกลงยินยอมร่วมมือทางการทหารกับญี่ปุ่นแล้ว ปรากฏว่ารัฐมนตรีหลายคนถูกญี่ปุ่นตั้งข้อรังเกียจหาว่ามีเจตนาขัดขวางกองทัพญี่ปุ่น บุคคลที่ถูกเพ่งเล็งที่สุดก็คือปรีดีนั่นเอง เนื่องจากปรีดีได้กล่าวคัดค้านอย่างหนักในเรื่องนี้ หลังจากนั้น กองทัพญี่ปุ่นได้เจรจาขอกู้เงินจากประเทศไทยหลายสิบล้านบาท แต่ปรีดีซึ่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในขณะนั้นไม่เห็นด้วยเสียอีก ญี่ปุ่นที่ไม่ค่อยพอใจท่าทีของปรีดีอยู่แล้ว จึงเสนอให้รัฐบาลไทยปลดปรีดีออกจากตำแหน่งรัฐมนตรี แต่เนื่องจากยังมีราษฎรนิยมปรีดีอยู่มาก ฉะนั้น จึงขอให้จัดการให้ปรีดีดำรงตำแหน่งสูงสุดที่ไม่ใช่อำนาจทางการเมือง จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงมอบให้ พล. ต. ต. อดุล อดุลเดชจรัส รองนายกรัฐมนตรี (ในขณะนั้น) นำความไปแจ้งแก่ปรีดี ปรีดีจึงตกลงลาออกจากรัฐบาล กระทั่งมีการเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรแต่งตั้งปรีดีให้รับตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ดังกล่าว ในอีกด้านหนึ่งก็นับเป็นการดีอยู่ไม่น้อย เพราะนับเป็นการเปิดทางให้ปรีดีได้ดำเนินการที่จะเป็นคุณูปการต่อประเทศไทยอย่างใหญ่หลวงในเวลาต่อมา ดังที่ปรีดีได้กล่าวถึงเรื่องนี้ด้วยตนเองว่า

"...ฝ่ายญี่ปุ่นที่เข้ายึดประเทศไทยตั้งแต่วันที่ 8 ธันวาคม 2484 นั้น ได้แจ้งต่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้ขัดขวางไมตรีระหว่างญี่ปุ่นกับไทยจึงขอให้รัฐบาลไทยจัดการให้ข้าพเจ้าออกจากรัฐบาล โดยให้ไปอยู่ในตำแหน่งอื่นที่ไม่มีอำนาจทางบริหาร จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้ให้ พล.ต.อ. อดุลเดชจรัส แจ้งแก่ข้าพเจ้าว่า ขอให้ข้าพเจ้าลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ถ้าข้าพเจ้าเห็นชอบด้วย ก็จะเสนอสภาผู้แทนราษฎรให้ลงมติแต่งตั้งข้าพเจ้าเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในตำแหน่งที่ว่างอยู่ ข้าพเจ้าจึงตกลงยอมให้เสนอชื่อข้าพเจ้าต่อสภาผู้แทนราษฎรดังกล่าวนั้น เพราะข้าพเจ้าเห็นว่าตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์โดยเนื้อแท้แล้วไม่มีภาระมาก จึงช่วยให้ข้าพเจ้ามีเวลาที่จะจัดขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นเป็นการลับ ซึ่งต่อมามีชื่อว่า ***"ขบวนการเสรีไทย"*** *และข้าพเจ้าก็จะได้พ้นจากการอยู่ในรัฐบาลที่ร่วมมือกับฝ่ายญี่ปุ่น..."*[105]

---

[105] ปรีดี พนมยงค์, "ความเป็นไปในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์," ใน ปรีดี พนมยงค์, บางเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2, พิมพ์ครั้งที่ 3

Ref. code: 25595601032138UXP

ต่อมาเมื่อเจ้าพระยาพิชเยนทรโยธินถึงแก่อสัญกรรมในปี พ.ศ. 2485 สภาผู้แทนราษฎรมิได้ตั้งซ่อมผู้ใดแทน คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จึงเหลือเพียง 2 คน คือ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ผู้ทรงเป็นประธาน และปรีดี ต่อมาพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภาทรงลาออกจากตำแหน่ง สภาผู้แทนราษฎรจึงได้ประชุมกันตั้งปรีดีให้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ต่อไปแต่ผู้เดียว ตั้งแต่วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2487[106]

ปรีดีเห็นว่า ตามรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย ฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 นั้น พระมหากษัตริย์นั้นไม่เพียงแต่ดำรงตำแหน่งเป็นสัญลักษณ์ในฐานะประมุขและจอมทัพเท่านั้น หากแต่มีความชอบธรรมในการใช้อำนาจในความเป็นจริงในการสั่งการในฐานะประมุขและจอมทัพให้ผู้บัญชาการทหารสูงสุดที่ใช้อำนาจไปในทางเป็นผู้เผด็จการให้ปฏิบัติการในสิ่งที่ควรปฏิบัติและละเว้นกระทำในสิ่งที่ควรละเว้นได้อีกด้วย ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการป้องกันประเทศและในการพิทักษ์รัฐธรรมนูญ รวมถึงมีความชอบธรรมในการปฏิบัติการเพื่อให้ชาติไทยได้เอกราชอธิปไตยสมบูรณ์ ฉะนั้น ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนพระมหากษัตริย์ย่อมมีความชอบธรรมในการดำเนินการทั้งหลายเหล่านั้นดุจเดียวกันกับองค์พระมหากษัตริย์ด้วย ในการที่ปรีดีรับตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จึงเป็นหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติแทนองค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งปรีดีได้ดำเนินการในขณะดำรงตำแหน่งดังกล่าว ดังต่อไปนี้

(2) ต่อต้านเผด็จการ

ในระหว่างที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีระหว่าง พ.ศ. 2481-2487 นั้น มีช่วงเวลาที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ใช้อำนาจเกินขอบเขตของรัฐธรรมนูญแบบผู้เผด็จการหลายครั้ง ปรีดีในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จึงได้ทำหน้าที่แทนองค์พระมหากษัตริย์ในการต่อต้านเผด็จการนั้นอย่างเต็มที่ โดยใน พ.ศ. 2485-2486 จอมพล ป. พิบูลสงครามได้เสนอพระราชกฤษฎีกามายังคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ให้อำนาจผู้บัญชาการสูงสุด (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) มีอำนาจสั่งการทุกกระทรวง ทบวง กรมได้ ปรีดีจึงทำบันทึกเสนอพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ว่า สมควรที่คณะผู้สำเร็จราชการแทน

(กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2543), น. 33. นอกจากนี้ ดูรายละเอียดเรื่องนี้ในมุมมองทางรัฐศาสตร์ใน ดำรง อิ่มวิเศษ, “การร่างรัฐธรรมนูญฉบับพุทธศักราช 2489 และการเมืองภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), น. 19-24.

[106] “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 7/2487, สมัยสามัญ, 1 สิงหาคม 2487,” อ้างถึงใน ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 29*, น. 437.

Ref. code: 25595601032138UXP

พระองค์ (ซึ่งรวมทั้งปรีดีด้วยนั้น) จะต้องยับยั้ง (Veto) พระราชกฤษฎีกานั้น เพราะเท่ากับให้ผู้บัญชาการทหารสูงสุดมีอำนาจเผด็จการ ซึ่งขัดต่อระบบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ซึ่งพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภาเห็นชอบด้วย คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จึงยับยั้ง (Veto) พระราชกฤษฎีกาฉบับนั้น พร้อมกันนั้น ปรีดีได้ทำจดหมายถึง พล.ต.ต. อดุล อดุลเดชจรัส รองนายกรัฐมนตรี ชี้แจงเหตุที่ยับยั้งพระราชกฤษฎีกาฉบับนั้น โดย พล.ต.ต. อดุลฯ และรัฐมนตรีที่เป็นสมาชิกคณะราษฎรอีกหลายคนเห็นชอบด้วยกับคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์[107]

ในเดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2486 จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ยื่นใบลาออกมายังประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ด้วยเหตุเรื่องส่วนตัว พระองค์ได้ส่งมาให้ปรีดีพิจารณา ปรีดีจึงเขียนความเห็นในบันทึกหน้าปกใบลานั้นว่า *"ใบลานั้นถูกต้องตามรัฐธรรมนูญแล้วอนุมัติให้ลาออกได้"* และลงนามในใบลานั้น โดยพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้ลงนามร่วมด้วย กระทั่งกรมโฆษณาการได้ประกาศการลาออกของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ฟังดังนั้น จึงได้มานำใบลาออกกลับไปคืนแล้วสั่งให้วิทยุกรมโฆษณาการกระจายเสียงใจความว่า ที่วิทยุกระจายเสียงว่า ตนเองลาออกนั้นเป็นการคลาดเคลื่อน ตนเองยังคงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อไป เพราะหลักฐานการลาออกนั้นสูญหาย ครั้นแล้ว ได้อ้างตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด ออกคำสั่งให้พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภาและปรีดีไปประจำยังกองบัญชาการทหารสูงสุด คือ เท่ากับให้ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บัญชาการทหารสูงสุด และให้ไปรายงานตัวภายใน 24 ชั่วโมง ซึ่งพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ได้เสด็จไปรายงานพระองค์ต่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตามคำสั่ง ส่วนปรีดีไม่ยอมไปโดยให้เหตุผลว่า

"ข้าพเจ้ามีตำแหน่งเป็นผู้แทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงเป็นจอมทัพตามรัฐธรรมนูญ ถ้าข้าพเจ้าไปรายงานตน ยอมอยู่ภายใต้ผู้บัญชาการทหารสูงสุด ก็เท่ากับข้าพเจ้าลดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ลงอยู่ภายใต้ผู้บัญชาการทหารสูงสุด"[108]

รัฐมนตรีบางคนได้ขอให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ถอนคำสั่งดังกล่าว ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ยอมถอนคำสั่งนั้น เป็นอันว่าพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภาและปรีดีคงสามารถปฏิบัติภารกิจแทนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเป็นจอมทัพตามรัฐธรรมนูญได้ต่อไปก็โดยที่ปรีดีมีความกล้าหาญที่จะใช้อำนาจตามรัฐธรรมนูญ ในการต่อต้านการใช้อำนาจเผด็จการของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั่นเอง

---

[107] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 61*, น. 180-181.

[108] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 105*, น. 38.

Ref. code: 25595601032138UXP

ประเด็นเกี่ยวกับความเป็นประมุขสูงสุดของชาติและเป็นจอมทัพนั้น จากเดิมที่บทบัญญัติของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พุทธศักราช 2475 บัญญัติโดยใช้คำว่า *“กษัตริย์”* เป็นประมุขสูงสุดของประเทศ มิได้มีบทให้พระราชอำนาจเป็นจอมทัพแต่อย่างใด ต่อมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 จึงมีการเปลี่ยนจากคำว่า “กษัตริย์” เป็น “พระมหากษัตริย์” และบัญญัติเพิ่มพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้ทรงเป็นพระประมุขสูงสุดของชาติและเป็นจอมทัพไว้ ปรากฏจากคำบอกเล่าของปรีดีว่า ระหว่างการร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พุทธศักราช 2475 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ มีรับสั่งให้ปรีดีกับพระยาพหลพลพยุหเสนาไปเข้าเฝ้าและมีพระราชกระแสว่า

“ที่เขียนว่า “กษัตริย์” นั้นยังไม่ถูกต้องเพราะคำนี้ หมายถึง นักรบ เท่านั้น ที่ถูกจะต้องเขียนว่า “พระมหากษัตริย์” คือ นักรบที่ยิ่งใหญ่ ผู้ถืออาวุธปกป้องบ้านเมือง อันเป็นราชประเพณีแต่โบราณกาล”

ปรีดีและพระยาพหลพลพยุหเสนาเห็นชอบด้วยกับพระราชกระแสนั้น แล้วกราบบังคมทูลเพิ่มเติมไปอีกว่า

“มิเพียงแต่จะเขียนว่า ประมุขเป็นพระมหากษัตริย์เท่านั้น หากจะถวายให้ทรงเป็นจอมทัพ ทรงมีพระราชอำนาจเหนือบรรดาทหารทั้งปวงด้วย”

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ รับสั่งว่า

“ถูกต้องแล้วเพราะพระราชาธิบดีของประเทศต่างๆ ก็ทรงเป็นผู้บังคับบัญชาเหนือทหารทั้งปวง ซึ่งเป็นสิ่งที่คู่พระราชอำนาจในการป้องกันประเทศและในการพิทักษ์รัฐธรรมนูญ เพราะพระองค์มีพระราชอำนาจบังคับบัญชากำลังทหารให้ปฏิบัติการได้ด้วย จะได้สั่งให้ทหารประพฤติในสิ่งควรประพฤติ ละเว้นในสิ่งควรละเว้นด้วย”[109]

ด้วยเหตุนี้รัฐธรรมนูญฉบับต่อๆ มาจึงได้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นพระประมุขสูงสุดของชาติและเป็นจอมทัพไว้

ต่อประเด็นเรื่องความเป็นประมุขสูงสุดของชาติและเป็นจอมทัพนั้น มีข้อควรพิจารณาถึงทัศนะของปรีดีที่ให้การยอมรับถึงการมีพระราชอำนาจและการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ในฐานะที่ทรงผู้บังคับบัญชาเหนือทหารทั้งปวงซึ่งเป็นสิ่งที่คู่พระราชอำนาจในการป้องกันประเทศ ดังคำกราบบังคมทูลของปรีดีต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ข้างต้น โดยปรีดีได้เล่าถึงเหตุการณ์ที่มีการใช้พระราชอำนาจนั้นในความเป็นจริงไว้ด้วย ทั้งนี้ แม้เรื่องดังกล่าวจะเป็นการใช้อำนาจในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แทนพระมหากษัตริย์ก็ตาม โดยเรื่องนี้เป็นเรื่องความ

---

[109] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 22,* น. 338-339.

Ref. code: 25595601032138UXP

ขัดแย้งระหว่างอำนาจจอมทัพกับผู้บัญชาการทหารสูงสุดในสมัยสงครามโลก ครั้งที่ 2 คือ สมัยที่ปรีดีเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ โดยปรีดีเล่าว่า ปรีดีปฏิบัติการแทนองค์พระมหากษัตริย์ในฐานะจอมทัพสั่งการให้ผู้บัญชาการทหารสูงสุดในสมัยนั้น คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ปฏิบัติการและละเว้นกระทำในสิ่งที่ควรละเว้นหลายประการ เช่น การที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม จะยกกองทหารมาปราบปรามผู้รักชาติที่ทำให้ตนเองต้องพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ปรีดีได้ขอร้องด้วยตนเองและขอให้นายควง อภัยวง นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ไปเจรจากับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ลพบุรี แต่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ไม่เชื่อ เตรียมที่จะยกพลมาจากลพบุรี ปรีดีเห็นว่าถ้าไม่มีประกาศพระบรมราชโองการให้ประจักษ์แล้ว จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็จะถืออำนาจประหัตประหารราษฎรได้ ปรีดีในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จึงได้ลงนามแทนพระมหากษัตริย์ในประกาศพระบรมราชโองการปลดจอมพล ป. พิบูลสงคราม จากผู้บัญชาการทหารสูงสุดและยุบตำแหน่งนั้น แต่งตั้งตำแหน่ง “แม่ทัพใหญ่” ตามพระราชบัญญัติกฎอัยการศึกและตั้งให้นายพลเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาในขณะนั้น ให้ดำรงตำแหน่งแม่ทัพใหญ่ เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม เห็นดังนั้นแล้ว ก็ไม่กล้าฝ่าฝืนประกาศพระบรมราชโองการดังกล่าว

อนึ่ง เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2487 สภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติด้วยคะแนนลับไม่อนุมัติพระราชกำหนดระเบียบราชการบริหารนครบาลเพชรบูรณ์ที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เสนอ และต่อมาวันที่ 22 เดือนเดียวกันนี้ สภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติไม่อนุมัติพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธมณฑล จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี จึงเสนอใบลาออกจากตำแหน่งต่อคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้เชิญประธานสภาผู้แทนราษฎรมาปรึกษา เพื่อให้หยั่งเสียงผู้แทนราษฎรว่า ผู้ใดควรจะได้เป็นนายกรัฐมนตรีคนต่อไป ในชั้นแรกผู้แทนราษฎรเห็นควรเชิญพระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรีคนต่อไปอีกครั้งหนึ่ง แต่พระยาพหลพลพยุหเสนาปฏิเสธ คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จึงขอให้ประธานสภาผู้แทนราษฎรหยั่งเสียงผู้แทนราษฎรถึงบุคคลอื่นที่สมควรเป็นนายกรัฐมนตรีต่อไป ผู้แทนราษฎรเห็นว่า นายควง อภัยวงศ์ สมควรเป็นนายกรัฐมนตรี แต่ประธานผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ไม่ยอมลงพระนามแต่งตั้งนายควงฯ เป็นนายกรัฐมนตรี ส่วนพรรคพวกของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้เรียกร้องให้คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แต่งตั้งจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง ส่วนปรีดีได้แสดงถึงทัศนะประชาธิปไตยโดยเสนอว่าเห็นควรปฏิบัติตามมติของสภาผู้แทนราษฎรส่วนมาก ที่ประธานสภาผู้แทนราษฎรได้หยั่งเสียงแล้วนำมาเสนอคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์นั้น พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จึงลาออกจากตำแหน่ง ครั้นแล้วสภาผู้แทนราษฎร ได้ลงมติเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2487 ตั้งปรีดีเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แต่เพียงผู้เดียว ปรีดีในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จึงตั้งให้

Ref. code: 25595601032138UXP

นายควง อภัยวงศ์ ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีและจัดตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้น[110] เหตุการณ์ทั้งหลายนี้ แสดงให้เห็นว่าปรีดีในฐานะตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้ทำการคัดค้านระบบเผด็จการด้วยความซื่อตรง เด็ดเดี่ยว และมีทัศนะที่เป็นประชาธิปไตยเพียงใด

(3) ปฏิบัติการเพื่อให้ชาติไทยได้เอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์กลับคืน

ปรีดีเห็นว่า ถ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบรรลุนิติภาวะ และบริหารราชการแผ่นดินด้วยพระองค์เองตามรัฐธรรมนูญ พระองค์ก็จะไม่ทรงนิ่งเฉย หากแต่จะทรงปฏิบัติเพื่อให้ชาติไทยได้เอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์กลับคืน ฉะนั้น จึงเป็นหน้าที่ของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ที่จะปฏิบัติการตามหน้าที่แทนพระมหากษัตริย์ดังกล่าวนั้น ดังนั้น ปรีดีจึงดำเนินงานของขบวนการต่อสู้ญี่ปุ่นในประเทศไทย ซึ่งต่อมาได้ร่วมกับเสรีไทยใน ส.ร.อ. และในอังกฤษเป็นขบวนการอันเดียวกัน[111] สงครามโลก ครั้งที่ 2 ยุติลงโดยที่ประเทศไทยไม่ต้องตกเป็นฝ่ายแพ้สงครามรัฐบาลไทยไม่ต้องยอมจำนนต่อผู้ใด กองทัพไทยไม่ต้องวางอาวุธ ประเทศไทยไม่ต้องถูกยึดครองโดยฝ่ายที่ชนะสงคราม ยิ่งไปกว่านั้น ฝ่ายสัมพันธมิตรซึ่งโดยนิตินัยเป็นคู่กรณีกับไทยได้เป็นผู้แนะนำให้ปรีดีซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของไทย ประกาศสันติภาพลบล้างปฏิบัติการต่างๆ ของไทย นับตั้งแต่วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ซึ่งเป็นวันที่ญี่ปุ่นเปิดฉากสงครามเป็นต้นมาเสียทั้งหมด โดยให้ทุกสิ่งทุกอย่างกลับคืนสู่สถานภาพเมื่อก่อนวันดังกล่าว รวมทั้งการประกาศสงครามที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของประชาชนชาวไทย[112] ประเทศไทยยังคงเอกราชและอธิปไตยไว้ได้ด้วยการต่อสู้ และการต่อสู้นั้นได้กระทำโดยฝ่ายปฏิบัติการ องค์การ และบุคคลที่เรียกตนเองว่า *“เสรีไทย”* ภายใต้การนำของปรีดี ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในขณะนั้น การประกาศสันติภาพเมื่อวันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2488 ได้รับการยอมรับอย่างเป็นเอกฉันท์ ได้ปลดพันธนาการประเทศไทยจากฐานะของประเทศผู้แพ้สงครามโดยสิ้นเชิง และทำให้เอกราชและอธิปไตยของไทยสามารถคงความบริสุทธิ์ผุดผ่องมาตราบถึงทุกวันนี้

ขบวนการเสรีไทยได้ก่อกำเนิดขึ้นในวันที่ญี่ปุ่นบุกประเทศไทย คือวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 โดยมีปรีดีเป็นหัวหน้าขบวนการดังกล่าวตั้งแต่แรกเริ่ม ซึ่งมีชื่อจัดตั้งว่า *“รูธ”* คณะผู้ก่อตั้งขบวนการเสรีไทยได้กำหนดภารกิจที่จะต้องปฏิบัติไว้ในชั้นแรกสองประการ คือ (1) ต่อสู้ญี่ปุ่นผู้รุกราน โดยพลังคนไทยผู้รักชาติและร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร (คืออังกฤษ ส.ร.อ. ฯลฯ) และ

---

[110] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 61*, น. 182-183.

[111] *เพิ่งอ้าง*, น. 184.

[112] วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร, “รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ กับขบวนการเสรีไทย,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 77*, น. 138.

Ref. code: 25595601032138UXP

(2) ปฏิบัติการเพื่อให้ฝ่ายสัมพันธมิตรรับรองว่า เจตนารมณ์แท้จริงของราษฎรไทยไม่เป็นศัตรูต่อฝ่ายสัมพันธมิตร ต่อมาเมื่อรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ประกาศสงครามกับอังกฤษและ ส.ร.อ. ภารกิจขององค์การเสรีไทยจึงมีเพิ่มขึ้นมาอีกประการหนึ่ง คือ (3) ปฏิบัติการเพื่อให้ฝ่ายสัมพันธมิตรรับรองว่าประเทศไทยจะไม่ตกเป็นผู้แพ้สงคราม และพยายามผ่อนหนักเป็นเบา[113] ปรีดีเห็นว่าขบวนการเสรีไทยจะต้องทำงานทั้งในด้านทหาร คือ การจับอาวุธขึ้นต่อสู้กับญี่ปุ่น และในด้านการเมืองการทูต คือ การทำความเข้าใจกับฝ่ายสัมพันธมิตรให้ได้ว่าการร่วมมือกับญี่ปุ่นเป็นการกระทำของผู้บริหารประเทศเพียงไม่กี่คน ขณะที่คนอื่นๆ และราษฎรไทยเป็นส่วนรวมต่อต้านญี่ปุ่นและเป็นฝ่ายสัมพันธมิตร การปฏิบัติงานในด้านใดด้านหนึ่งแต่เพียงด้านเดียวไม่เป็นการเพียงพอ ดังเห็นได้ในขณะที่ปรีดีได้จัดตั้งพลพรรคเสรีไทยที่ติดอาวุธ ขึ้นทั่วประเทศก็ได้พยามติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตรโดยการส่งผู้แทนออกไปทำความเข้าใจ และแม้กระทั่งได้ดำริที่จะเล็ดลอดออกไปจัดตั้งรัฐบาลไทยพลัดถิ่นขึ้นมาอินเดีย

ในท้ายที่สุด ปฏิบัติการทางทหารของขบวนการเสรีไทยไม่ว่าจะเป็นพลพรรคภายในประเทศ หรือปฏิบัติการต่างๆ ของเสรีไทยทั้งสาย ส.ร.อ. และสายอังกฤษ นั่นเอง ที่ได้ก่อให้เกิดความเข้าใจอันดี จนถึงระดับประทับใจในความห้าวหาญตลอดจนความเด็ดเดี่ยวมั่นคงในอุดมการณ์ของบรรดาเสรีไทยเหล่านั้น เป็นตัวแทนเจตนารมณ์อันแท้จริงของราษฎรไทย กระทั่ง ส.ร.อ. และอังกฤษให้ความเห็นชอบต่อการแนะนำให้ปรีดีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ประกาศสันติภาพเมื่อวันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2488 ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งว่า *"...ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงขอประกาศโดยเปิดเผยแทนประชาชนชาวไทยว่าการประกาศสงครามต่อสหรัฐอเมริกาและบริเตนใหญ่เป็นโมฆะ ไม่ผูกพันประชาชนชาวไทย ในส่วนที่เกี่ยวกับสหประชาชาติ ประเทศไทยได้ตัดสินที่จะให้กลับคืนมาซึ่งสัมพันธไมตรีอันดีอันเคยมีมากับสหประชาชาติเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พุทธศักราช 2484 และพร้อมที่จะร่วมมือเต็มที่ทุกทางกับสหประชาชาติในการสถาปนาเสถียรภาพในโลกนี้..."*[114]

---

[113] *เพิ่งอ้าง*, น. 139.

[114] *เพิ่งอ้าง*, น. 50. อันที่จริง แม้ว่าการประกาศสงครามต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกา เมื่อ พ.ศ. 2485 นั้น มีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ลงนามเพียง 2 ท่าน คือ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา และ เจ้าพระยาพิชเยนทรโยธิน ส่วนปรีดีนั้นไม่ได้ลงนามด้วยแต่อย่างใด เมื่อมองในทางนิติศาสตร์แล้วก็ต้องถือว่าการประกาศสงครามคราวนั้นมีผลสมบูรณ์ในทางกฎหมายอยู่นั่นเอง เนื่องจาก ในคราวที่มีการตั้งคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ สภาผู้แทนราษฎรได้กำหนด เอาไว้ว่าให้ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์อย่างน้อย 2 ท่าน เป็นผู้ลงนามในเอกสารราชการ โปรดดูรายละเอียด

Ref. code: 25595601032138UXP

(4) ปรารภให้นายกรัฐมนตรีแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญให้เป็น "รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์"

การเสนอให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475 ปรีดีในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในขณะนั้น ซึ่งเป็นผู้ดำริเริ่มต้นความคิดได้กล่าวไว้ว่า

"...ผมและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 เป็นผู้ริเริ่มเลิกบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญ 10 ธ.ค. 2475 ที่ใช้มาแล้วถึงปีที่ 14 แทนที่จะนิ่งเฉยปล่อยให้บทเฉพาะกาลนั้นดำเนินต่อไปอีก 6 ปี คือ ครบ 20 ปี ตามที่ได้แก้ไขเพิ่มเติม..."[115]

ข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ปรากฏในพระราชปรารภของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ความตอนหนึ่งว่า

"...ต่อมานายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในขณะนั้น ได้ปรารภกับนายควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรีว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนี้พระมหากษัตริย์ได้พระราชทานแก่ชนชาวไทยมาแล้วเป็นปีที่ 14 ถึงแม้ว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีรัฐธรรมนูญเป็นหลักนี้ จะได้ยังความเจริญให้เกิดแก่ประเทศชาตินับเป็นอเนกประการ ทั้งประชาชนจะได้ซาบซึ้งถึงคุณประโยชน์ของการปกครองระบอบนี้เป็นอย่างดีแล้วก็จริงแต่เหตุการณ์บ้านเมืองก็ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก ถึงเวลาแล้วที่ควรจะได้เลิกบทเฉพาะกาลอันมีอยู่ในรัฐธรรมนูญนั้น และปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย นายกรัฐมนตรีจึ่งนำความนั้นปรึกษาหารือกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 พร้อมกับคณะผู้ก่อการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ..."[116]

ต่อมารัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ ได้แถลงในการประชุมคณะรัฐมนตรีว่า

"รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับ พุทธศักราช 2475 นี้ พระมหากษัตริย์พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยมาตั้งแต่ปี พุทธศักราช 2475 นับจากวันที่ได้พระราชทานรัฐธรรมนูญเป็นต้นมาจนถึงบัดนี้เป็นเวลาถึง 13 ปีเศษแล้ว เหตุการณ์บ้านเมืองได้เปลี่ยนแปลงไปเป็น

เรื่องนี้ใน อนุชา อชิรเสนา,"ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญไทย" (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559), น. 189-193.

[115] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 7*, น. 196. นอกจากนี้ สาเหตุหนึ่งน่าจะมาจากการที่ ในปี พ.ศ. 2488 สงครามโลก ครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง ประเทศไทยต้องการเข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ จึงต้องแสดงให้ชาวโลกเห็นว่าประเทศไทยนั้นปกครองในระบอบประชาธิปไตย จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่นำมาสู่การปรับปรุงแก้ไขรัฐธรรมนูญ ดู วรเจตน์ ภาคีรัตน์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 32*

[116] พระราชปรารภในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489

Ref. code: 25595601032138UXP

อันมาก และการปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทยนี้ก็ได้นำความเจริญมาสู่ประเทศนับเป็นอเนกประการ อย่างไรก็ตาม บัดนี้รัฐบาลมีความรู้สึกว่าประชาชนชาวไทยได้ซาบซึ้งถึงคุณประโยชน์ในการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากการสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในสมัยหลังๆ นี้ ประชาชนได้มีความกระตือรือร้นขึ้นเป็นลำดับ ฉะนั้น รัฐบาลจึงเห็นสมควรที่จะได้มีการสังคายนารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับ พุทธศักราช 2475 อีกสักครั้งหนึ่ง อาทิจะถึงเวลาสมควรพิจารณายกเลิกบทเฉพาะกาลเมื่อใด ควรมีสองสภาหรือสภาเดียว มาตราใดควรยกเลิกหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลง หรือเพิ่มเติมเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน และเพื่อให้การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นไปโดยสมบูรณ์เยี่ยงอารยประเทศ"[117]

การปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญให้เป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์โดยการปรารภของปรีดี ได้ดำเนินการมาจนกระทั่ง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จออก ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ท่ามกลางอุดมสันนิบาต พระบรมวงศานุวงศ์และทูตานุทูต ผู้แทนนานาประเทศ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เสนามาตยราชบริพาร เฝ้าเบื้องบาทบงกช พรั่งพร้อมกันโดยอนุกรม จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร ให้ตรารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับนี้ขึ้นไว้ ประสิทธิประสาทประกาศให้ใช้ตั้งแต่วันที่ 10 พฤษภาคม พุทธศักราช 2489 เป็นต้นไป และให้ใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ได้แก้ไขเพิ่มเติมนี้แทนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475 รัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยนามประเทศ พุทธศักราช 2482 รัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยบทเฉพาะกาลพุทธศักราช 2483 และรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพุทธศักราช 2485

อนึ่ง ในคราวที่มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2517 ปรากฏว่า ก่อนที่จะมีการลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญฉบับนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชดำริกับข้อสังเกตเกี่ยวกับความในร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 2517 บางประการ เช่น *"...ตามมาตรา 107 วรรคสอง แห่งร่างรัฐธรรมนูญนี้ บัญญัติให้ประธานองคมนตรีเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการแต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภานั้น ไม่ทรงเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่ง เพราะประธานองคมนตรีเป็นผู้ที่พระมหากษัตริย์ทรงเลือกและแต่งตั้งตามพระราชอัธยาศัยตามความในมาตรา 16 เป็นการขัดกับหลักที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือการเมือง (ในระบอบประชาธิปไตย) ทั้งจะทำให้*

---

[117] "รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี, ครั้งพิเศษ/2488, 2 กรกฎาคม 2488 เรื่อง การพิจารณาปรับปรุงแก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับ พุทธศักราช 2475," อ้างถึงใน ดำรง อิ่มวิเศษ, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 105*, น. 54.

Ref. code: 25595601032138UXP

ประธานองคมนตรีอยู่ในสภาพเป็นองค์กรทางการเมือง ซึ่งขัดกับมาตรา 17 ด้วย..."[118] ต่อพระราชดำริดังกล่าวปรีดีได้แสดงความเห็นไว้ว่า การร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ได้ถวายพระราชอำนาจเกินกว่าพระราชประสงค์ มีคำปรารภที่คณะรัฐมนตรีและสภานิติบัญญัติเขียนขึ้นเองโดยมิใช่พระราชปรารภของพระองค์ อีกทั้งมีบทบัญญัติอื่นๆ ที่ไม่เหมาะสมแก่ระบอบประชาธิปไตยอีกหลายประการ การแสดงความคิดเห็นของปรีดีต่อพระราชดำรินี้ นับเป็นการแสดงความคิดเห็นอีกครั้งหนึ่ง ในเชิงที่เป็นการยอมรับถึงอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการกระทำการใดๆ ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์แห่งระบอบประชาธิปไตย มิใช่ดำรงพระองค์เป็นแค่เพียงตรายางให้แก่การกระทำที่เป็นปฏิปักษ์ต่อประชาธิปไตยเท่านั้น

ครั้นเมื่อ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลทรงบรรลุนิติภาวะในวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2488 แต่เนื่องจากการคมนาคมไม่สะดวกจึงไม่สามารถเสด็จพระราชดำเนินกลับพระนคร และไม่ทรงสามารถตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้ ดังนั้น สภาผู้แทนราษฎรจึงอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 10 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ลงมติเมื่อวันที่ 6 กันยายน พ.ศ. 2488 ตั้งให้ปรีดีเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ต่อไปจนกว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จนิวัตสู่พระนคร กระทั่งเสด็จกลับถึงพระนครเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2488 และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศพระบรมราชโองการเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2488 ให้ปรีดีดำรงตำแหน่งรัฐบุรุษอาวุโส[119] การปฏิบัติหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของปรีดีจึงสิ้นสุดลง

3.4.5 นายกรัฐมนตรี

ปรีดีดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี 3 ครั้ง ในช่วงระยะเวลาสั้นๆ รวมระยะเวลาทั้ง 3 ครั้ง แล้วเพียง 4 เดือน 22 วัน เท่านั้น แต่การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของปรีดีทั้ง 3 ครั้ง นั้นก็เป็นการเข้าดำรงตำแหน่งโดยถูกต้ององอาจสง่างามตามระบอบรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย ปรีดีอาจได้อาศัยตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในการดำเนินการเพื่อบรรลุอุดมการณ์ของคณะราษฎรและอุดมการณ์ประชาธิปไตยตามระบอบรัฐธรรมนูญได้มากกว่านี้ หากในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 ไม่เกิดเหตุการณ์สวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 พระมหากษัตริย์ผู้ทรงลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่ได้สืบทอดมาโดยถูกต้องนับแต่การอภิวัฒน์ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 และเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ในทัศนะของปรีดี โดยมีปรีดีในตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการในรัฐธรรมนูญฉบับนั้น เหตุการณ์ดังกล่าวนับเป็นปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งที่

---

[118] "บันทึกพระราชกระแสฯ เรื่อง ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517," อ้างถึงใน ปรีดี พนมยงค์, "ผู้เกินกว่าราชา (ULTRA-ROYALIST)," ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 276-277.

[119] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 105*, น. 34.

Ref. code: 25595601032138UXP

เป็นจุดหักเหทางการเมืองของปรีดี ทำให้ปรีดีต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีก่อนเวลาอันควร และนำมาสู่การกล่าวหาใส่ร้ายเพื่อทำลายปรีดีอย่างไร้ยางอายที่สุด เรื่อยมาจนการรัฐประหารในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ในเวลาต่อมา ต่อจากนี้จะเป็นลำดับเหตุการณ์ในช่วงเวลาที่ปรีดีได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตามระบอบรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย

หลังจากที่รัฐบาลของนายควง อภัยวงศ์ แพ้มติสภาเรื่องร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองค่าใช้จ่ายของประชาชน ในวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2489 และได้ลาออกจากตำแหน่งในวันที่ 18 มีนาคม ปีนั้นเอง วันต่อมาประธานสภาได้นัดประชุมเป็นการภายใน เพื่อหาผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในสถานการณ์ของประเทศที่อยู่ในภาวะคับขัน ทั้งยังต้องเจรจากับพันธมิตรในปัญหาต่างๆ อยู่เช่นนี้ สมาชิกในที่ประชุมเห็นว่าควรเป็นปรีดี บางท่านเห็นว่าปรีดีอาจไม่รับตำแหน่ง เพราะแม้แต่ตำแหน่งสมาชิกประเภทที่ 2 ปรีดีก็ได้ลาออกมาแล้วโดยเห็นว่าตนเองไม่สามารถมาประชุมได้อย่างสม่ำเสมอ ทั้งยังเคยปฏิเสธตำแหน่งนายกรัฐมนตรีมาแล้วด้วย ดังนั้นจึงควรสอบถามปรีดีเสียก่อน พระยามานวราชเสวีผู้เป็นประธานสภาและสมาชิกอีกหลายท่านจึงไปพบปรีดีที่ทำเนียบท่าช้างวังหน้า และได้ขอร้องให้ปรีดีรับตำแหน่ง ในที่สุดปรีดีจึงได้ยอมรับ จึงมีพระบรมราชโองการสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรี คนที่ 7 ของราชอาณาจักรไทย เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2489[120] ช่วงระยะเวลาดังกล่าวเป็นช่วงของการดำเนินการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญฉบับ วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ด้วย

ในช่วงเวลาที่ปรีดีดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีครั้งนี้ มีคำกล่าวปราศรัยหรือสุนทรพจน์หนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดของปรีดีที่น่าสนใจ เป็นคำกล่าวปราศรัยหรือสุนทรพจน์ที่มีขึ้นหลังจากที่มีพระราชกฤษฎีกาปิดสมัยประชุมสภาผู้แทนราษฎร ในวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 แต่ในวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 ซึ่งเป็นวันสุดท้ายของการประชุมสมัย ก่อนปิดประชุมปรีดีในฐานะนายกรัฐมนตรีได้กล่าวปราศรัยต่อที่ประชุม ซึ่งโดยสาระแล้วได้กล่าวถึงที่มาที่ไปของระบอบรัฐธรรมนูญ ตลอดจนความคาดหวังต่อระบอบรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตยในอุดมคติ ซึ่งเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีระเบียบตามกฎหมาย ศีลธรรม และความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ใช่ประชาธิปไตยอันไม่มีระเบียบหรือประชาธิปไตยที่ไร้ศีลธรรม เรียกว่า “การปกครองโดยสามัคคีธรรม” คำกล่าวปราศรัยของปรีดีมีความว่า

“ท่านผู้เป็นประธาน

ในวาระที่การประชุมของสภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 จะได้สิ้นสุดลงในวันนี้ ข้าพเจ้าขอถือโอกาสเชิญชวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหลายให้ระลึกถึงพระ

---

[120] ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 29*, น. 503-505.

Ref. code: 25595601032138UXP

มหากรุณาธิคุณพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ที่ได้พระราชทานรัฐธรรมนูญเมื่อ พ.ศ. 2475 พระราชประสงค์ของพระองค์ซึ่งมีมาแต่ก่อนพระราชราชทานรัฐธรรมนูญนั้น คณะราษฎรพึ่งทราบเมื่อ 6 วัน ภายหลังที่ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว คือ เมื่อ วันที่ 30 มิถุนายน ได้มีพระกระแสรับสั่งให้พระยาพหลพลพยุหเสนา พระยาปรีชาชลยุทธ พระยามโนปกรณ์นิติธาดา พระยาศรีวิสารวาจา พร้อมทั้งข้าพเจ้าไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท และเจ้าพระยามหิธร ซึ่งเป็นราชเลขาธิการขณะนั้นเป็นผู้จดบันทึกมีพระกระแสรับสั่งว่า มีพระราชประสงค์จะพระราชทานรัฐธรรมนูญ แต่เมื่อได้ทรงปรึกษาข้าราชการมีตำแหน่งสูงในขณะนั้นก็ไม่เห็นพ้องกับพระองค์ ในสุดท้ายเมื่อเสด็จกลับจากประพาสอเมริกา ได้ให้บุคคลคนหนึ่งซึ่งไปเฝ้าในวันนั้นพิจารณา บุคคลนั้นก็ถวายความเห็นว่ายังไม่ถึงเวลา และที่ปรึกษาก็กลับเห็นพ้องด้วยบุคคลนั้น คณะราษฎรมิได้รู้พระราชประสงค์มาก่อน การเปลี่ยนแปลงได้กระทำโดยบริสุทธิ์ไม่ได้ช่วงชิงดังที่มีผู้ปลุกเสกข้อเท็จจริงให้เป็นอย่างอื่น ความจริงทั้งหลายปรากฏในบันทึกการเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในวันนั้นแล้ว และโดยที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระราชประสงค์มาก่อนแล้ว หากมีผู้ทัดทานไว้ ฉะนั้น เมื่อคณะราษฎรได้ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ พระองค์จึงพระราชทานด้วยดี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระมหากรุณาธิคุณแก่ชาวไทย ข้าพเจ้าจึงขอให้ท่านทั้งหลายที่อยู่ ณ ที่นี้ และบรรดาชาวไทยทั้งหลาย จงระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณและเทิดพระเกียรติของพระองค์ไว้ชั่วกัลปาวสาน

บัดนี้ผู้ก่อการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญและผู้ที่ได้ร่วมมือช่วยเหลืออันประกอบเป็นสมาชิกประเภท 2 ก็สิ้นสุดสมาชิกภาพลงแล้ว ข้าพเจ้ารู้สึกว่ามีความจำเป็นที่จะต้องชี้ความเข้าใจถึงหลักประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งคณะราษฎรได้ขอพระราชทานมาจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ว่าระบอบประชาธิปไตยนั้น เราหมายถึงประชาธิปไตยอันมีระเบียบตามกฎหมายและศีลธรรม และความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ใช่ประชาธิปไตยอันไม่มีระเบียบหรือประชาธิปไตยที่ไร้ศีลธรรม เช่น การใช้สิทธิเสรีภาพอันมีแต่จะให้เกิดความปั่นป่วน ความไม่สงบเรียบร้อย ความเสื่อมศีลธรรม ระบอบชนิดนี้เรียกว่า อนาธิปไตย หาใช่ประชาธิปไตยไม่ ขอให้ระวัง อย่าปนประชาธิปไตยกับอนาธิปไตย อนาธิปไตยเป็นภัยอย่างใหญ่หลวงแก่สังคมและประเทศชาติ ระบอบประชาธิปไตยจะมั่นคงอยู่ได้ต้องประกอบด้วยกฎหมาย ศีลธรรม และความซื่อสัตย์สุจริต หรือในครั้งโบราณกาลเรียกว่า การปกครองโดยสามัคคีธรรม การใช้สิทธิโดยไม่มีขอบเขตภายใต้กฎหมายหรือศีลธรรม หรือใช้สิทธิโดยไม่สุจริต หรือไม่ใช่หลักประชาธิปไตย ไม่ใช่หลักซึ่งคณะราษฎรขอพระราชทานรัฐธรรมนูญและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ พระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชนชาวไทยนั้น ไม่มีพระราชประสงค์ให้เป็นอนาธิปไตย ข้าพเจ้าขอยกตัวอย่างประเทศอิตาลีเมื่อก่อนสมัยมุสโซลีนี ซึ่งประชาธิปไตยของอิตาลีในขณะนั้นเข้าขีดที่ไม่มีระเบียบ มีความอลเวง จึงเป็นเหตุหรือให้พวกฟัสซิสต์อ้างเป็นเหตุในการสถาปนาระบบเผด็จการในประเทศอิตาลี ข้าพเจ้าไม่พึงประสงค์ที่จะให้มี

Ref. code: 25595601032138UXP

ระบอบเผด็จการในประเทศไทย ในการนี้ก็จำเป็นต้องป้องกันหรือขัดขวางมิให้มีอนาธิปไตยอันเป็นทางที่ระบอบเผด็จการจะอ้างได้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าถ้าเราช่วยกันประคองให้ระบอบประชาธิปไตยนี้ได้เป็นไปตามระเบียบเรียบร้อยอย่างที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว ระบอบเผด็จการย่อมมีขึ้นไม่ได้ ข้าพเจ้าเป็นผู้หนึ่งที่ได้ร่วมกับเพื่อนคณะราษฎรขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ ข้าพเจ้าได้ประคับประคองระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญนี้ตลอดมา แม้ในการต่อต้านญี่ปุ่น ซึ่งในการต่อต้านนั้นอาจจะมีความจำเป็นที่จะต้องตั้งรัฐบาลชั่วคราว แต่ข้าพเจ้าก็เลือกเอาทางที่จะตั้งรัฐบาลตามระบอบรัฐธรรมนูญที่ใช้อยู่ ข้าพเจ้าไม่มีเหตุผลอันใดที่จะกลายมาเป็นศัตรูของระบอบประชาธิปไตย ข้าพเจ้าสังเกตว่ามีผู้เข้าใจระบอบประชาธิปไตยผิด โดยเอาระบอบอนาธิปไตยเข้ามาแทนที่ ซึ่งเป็นภัยต่อประเทศชาติอย่างร้ายแรง ข้าพเจ้าไม่ประสงค์ที่จะให้ผู้ใดเชื่อข้าพเจ้าโดยไม่มีค้าน ข้าพเจ้าต้องการให้มีค้าน แต่ค้านโดยสุจริตใจ ไม่ใช่ปั้นข้อเท็จจริงขึ้น ทางธรรมนั้นการกล่าวเท็จหรือมุสาวาจาก็เป็นผิด ในทางการเมืองการใช้สิทธิตามระบอบประชาธิปไตยต้องทำโดยความบริสุทธิ์ใจ มุ่งหวังผลส่วนรวมจริงๆ ไม่ใช่มุ่งหวังส่วนตัว หรือมีความอิจฉาริษยาอันเป็นมูลฐาน เนื่องจากความเห็นแก่ตัว (เอ็กโกอีสม์) ความสามัคคีธรรมหรือระบอบประชาธิปไตยอันแท้จริงจึงจะเป็นไปได้ ผู้ใดมีอุดมคติของตนโดยสุจริต ข้าพเจ้าเคารพในผู้นั้น และร่วมมือกันได้ ข้าพเจ้าเชื่อว่า ถ้าต่างฝ่ายต่างสุจริตมุ่งส่วนรวมของประเทศชาติ ไม่ใช่มุ่งหวังส่วนตัว แม้แนวทางที่จะเดินไปสู่จุดหมายจะเป็นคนละแนว แต่ในอวสานเราก็พบกันได้ ข้าพเจ้าขออ้างเจ้านายหลายพระองค์ซึ่งเดิมท่านมีแนวทางอย่างหนึ่ง และข้าพเจ้ามีแนวทางอีกอย่างหนึ่ง แต่เจ้านายหลายพระองค์นั้น ท่านก็มีจุดหมายเพื่อส่วนรวมของประเทศชาติ ไม่ใช่ส่วนพระองค์ ผลสุดท้ายเราก็ร่วมมือทำงานด้วยกันมาเป็นอย่างดีในการรับใช้ประเทศชาติ และรักใคร่กันสนิทสนมยิ่งเสียกว่าผู้ซึ่งเอาประเทศชาติเป็นสิ่งกำบัง แต่ความจริงมุ่งหวังในประโยชน์ส่วนตัวมาก ผู้ที่คอยอิจฉาริษยา เมื่อไม่ได้ผลสมหวังแล้ว ก็ทำลายกิจการอันเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ แทนที่จะเสริมก่อให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม ผู้ที่ทำการปฏิปักษ์ต่อคณะราษฎร แต่โดยมีอุดมคติซื่อสัตย์ต่อองค์พระมหากษัตริย์ ข้าพเจ้าเคารพในความซื่อสัตย์ ซึ่งมีตัวอย่างอยู่มากหลายที่ผู้ซื่อสัตย์เหล่านี้ได้ร่วมกิจการรับใช้ชาติกับข้าพเจ้า ท่านเหล่านี้ไม่ต้องวิตกกังวล แต่ผู้ซึ่งแสดงว่าซื่อสัตย์ต่อองค์พระมหากษัตริย์ในภายนอก ส่วนภายในหวังผลส่วนตนหรือมูลสืบเนื่องมาแต่ความไม่พอใจเป็นส่วนตัวเช่นนี้แล้ว ก็เกรงว่าผู้นั้นก็อาจหันเหไปได้ สุดแต่ว่าตนจะได้รับประโยชน์ส่วนตนอย่างไหนมากกว่า

ข้าพเจ้าหวังว่าท่านสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหลายคงจะใช้สิทธิของท่านด้วยความบริสุทธิ์ใจและอาศัยกฎหมายและศีลธรรมความสุจริตเป็นหลัก ไม่ช่วยกันส่งเสริมให้มีระบอบอนาธิปไตย ข้าพเจ้าขอฝากความคิดไว้ต่อท่านผู้แทนราษฎรทั้งหลาย โดยเป็นห่วงถึงอนาคตของชาติ ข้าพเจ้าปรารถนาที่จะได้เห็นประเทศชาติปลอดจากระบอบเผด็จการและปลอดจากระบอบอนาธิปไตย

Ref. code: 25595601032138UXP

คงมีแต่ระบอบประชาธิปไตยอันพรั่งพร้อมไปด้วยความสามัคคีธรรม ระบอบประชาธิปไตยโดยพรั่งพร้อมไปด้วยสามัคคีธรรมนี้เป็นวัตถุประสงค์ของคณะราษฎรที่ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ และเป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานพระธรรมนูญ

ข้าพเจ้าขอขอบคุณสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ได้ให้ความร่วมมือและช่วยเหลือรัฐบาลนี้ด้วยดี ขออวยพรให้ท่านทั้งหลายประสบความสุขความสำราญ และในอวสานขอเชิญชวนท่านทั้งหลายอวยพรให้ระบอบประชาธิปไตยอันพรั่งพร้อมด้วยสามัคคีธรรมตามรัฐธรรมนูญ จงสถิตย์สถาพรอยู่ในประเทศไทยชั่วกัลปาวสาน"[121]

ภายหลังจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักไทย พุทธศักราช 2489 เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ในทัศนะของปรีดี ที่ประกาศใช้ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล โดยการรับสนองพระบรมราชโองการโดยปรีดี ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ต่อมามีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกพฤฒสภาตามรัฐธรรมนูญโดยครบถ้วนสมบูรณ์ตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้แล้ว จึงได้เปิดประชุมสภาในวันที่ 3 มิถุนายน ปีนั้น ปรีดีพิจารณาว่า แม้รัฐธรรมนูญมิได้มีบทบัญญัติบังคับว่า ถ้ามีรัฐธรรมนูญใหม่ขึ้นเมื่อใดรัฐบาลต้องลาออก แต่ปรีดีเห็นว่าตามมารยาทของวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญรัฐบาลควรลาออกเพื่อเป็นแบบฉบับสำหรับรัฐบาลต่อไป ฉะนั้น ปรีดีจึงลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เพื่อให้พระมหากษัตริย์ได้พิจารณาแต่งตั้งรัฐบาลใหม่ต่อไป รวมเวลาที่ปรีดีดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ครั้งที่ 1 นี้ 2 เดือน 10 วัน[122]

วันที่ 7 มิถุนายน ประธานของทั้งสองสภาจึงนัดประชุมร่วมกัน เพื่อหยั่งเสียงว่าที่ประชุมจะเห็นควรให้ผู้ใดดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ที่ประชุมมีมติเป็นเอกฉันท์เห็นควรให้ปรีดี เป็นนายกรัฐมนตรี ประธานสภาจึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลตามความเห็นของสมาชิกรัฐสภา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล จึงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรี ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2489 แต่ยังไม่ทันที่ปรีดีจะได้ประกอบคณะรัฐมนตรี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้เสด็จสวรรคตด้วยพระแสงปืน ในวันที่ 9 มิถุนายน เหตุการณ์นี้เป็นช่องทางให้ศัตรูทางการเมืองของปรีดี ได้ฉวยโอกาสดำเนินการทำลายปรีดี โดยการโฆษณาทับถมใส่ร้ายแทบทุกหนทุกแห่ง เพื่อแพร่ข่าวอกุศลออกไปให้แพร่หลายออกไป ไม่ว่าโดยการแสดงออกทางหนังสือพิมพ์ก็มี ตะโกนใน

---

[121] ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 29*, น. 519-522.

[122] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 61*, น. 222-223.

Ref. code: 25595601032138UXP

โรงภาพยนตร์ว่า “ปรีดีฆ่าในหลวง” ก็มี[123] ในคืนวันนั้น ปรีดีได้เสนอขอความเห็นชอบจากรัฐสภาให้อัญเชิญพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ขึ้นทรงราชย์สืบสันตติวงศ์ต่อไป ที่ประชุมมีความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ ประธานและรองประธานของทั้งสองสภาจึงได้ไปถวายพระพรและกราบบังคมทูลอัญเชิญเจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ให้ครองราชย์ตามมติของสภา โดยมีประกาศอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดชขึ้นทรงราชย์ ดังนี้

---

[123] ไสว สุทธิพิทักษ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 3*, น. 668. การใส่ร้ายกล่าวหานี้ มีตลอดมาแม้กระทั่งปรีดีหนีภัยรัฐประหารใน พ.ศ. 2490 แล้ว ซึ่งปรีดีได้ฟ้องบริษัทสยามรัฐ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กับพวกเป็นจำเลยต่อศาลแพ่ง ในที่สุดศาลฎีกาพิพากษาให้ปรีดีชนะคดี จำเลยจึงยอมประกาศขอขมาปรีดีว่า *“จำเลยขอแถลงความจริงว่า โจทก์ไม่เคยเป็นจำเลยในคดีสวรรคตเลยและไม่เคยถูกศาลพิพากษาว่ากระทำผิด เมื่อโจทก์ไม่เคยถูกพิพากษาลงโทษจึงถือว่าโจทก์ยังบริสุทธิ์ ส่วนการที่โจทก์หลบหนีออกจากประเทศไทยนั้น เป็นเพราะหลบหนีการรัฐประหาร จึงขอให้ผู้อ่านทราบความจริงและขออภัยในความคลาดเคลื่อนนี้ด้วย”*

ต่อมาปรีดีได้ฟ้องบริษัทไทยเดลี่ การพิมพ์ จำกัด กับพวก เป็นจำเลยต่อศาลแพ่ง เป็นคดีหมายเลขดำที่ 7236/2513 และคดีหมายเลขดำที่ 113/2514 ตามลำดับ ซึ่งจำเลยได้กล่าวหาปรีดีว่า *“เป็นคนลืมชาติกำเนิดของตนเอง ไม่มีน้ำใจเป็นนักกีฬา จะเป็นผู้มีน้ำใจเป็นนักประชาธิปไตยไม่ได้ และเป็นอ้ายโจรปล้นราชบัลลังก์ มีการพัวพันในกรณีสวรรคต”* แต่ในที่สุดจำเลยยอมขอขมาต่อปรีดีว่า *“...ข้อความที่จำเลยเผยแพร่ข้างต้นมิได้มีมูลความจริงแต่ประการใดเลย ข้าพเจ้าจำเลยทุกคนจึงขออภัย นายปรีดี พนมยงค์ หรือหลวงประดิษฐ์มนูธรรม โจทก์ ที่ถูกข้าพเจ้าทั้งหลายใส่ความด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ดังกล่าวแล้ว ซึ่งนายปรีดี พนมยงค์ ได้กรุณาให้อภัยและถอนฟ้องคดีแล้ว”*

และคดีต่อมา ปรีดีได้ฟ้องนายชาลี เอี่ยมกระสินธุ์ กับพวก เป็นจำเลยต่อศาลแพ่ง เป็นคดีหมายเลขดำที่ 8612/2521 ในข้อหาละเมิดและหมิ่นประมาท และในที่สุดจำเลยยอมแถลงความจริงว่า *“ข้าพเจ้า...ขอแถลงความจริงว่า โจทก์เป็นผู้บริสุทธิ์ในกรณีสวรรคตของในหลวงอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 โจทก์ไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง โจทก์ได้ปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยความซื่อสัตย์สุจริต จงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ เป็นที่เห็นประจักษ์ ดังได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกย่องโจทก์ไว้ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส ตามประกาศพระบรมราชโองการ ณ วันที่ 8 เดือนธันวาคม พุทธศักราช 2489 นั้นแล้ว และการที่โจทก์หลบหนีออกนอกประเทศนั้นเพราะหลบหนีรัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 ”* ดู *เพิ่งอ้าง*, น. 730-731. และดู สันติสุข โสภณสิริ, คำตัดสินใหม่กรณีสวรรคต ร. 8, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร : บริษัท วี.พริ้นท์ (1991) จำกัด, 2559), น. 3-4, 16-17.

Ref. code: 25595601032138UXP

“ประกาศ

โดยที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้เสด็จสวรรคตในวันที่ 9 มิถุนายน พุทธศักราช 2489

โดยที่ตามความในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 9 การสืบราชสมบัติให้เป็นไปตามนัยแห่งกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ พระพุทธศักราช 2467 และประกอบด้วยความเห็นชอบของรัฐสภา

โดยที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นเจ้านายเชื้อพระบรมราชวงศ์ที่ร่วมพระราชชนนี ตามความในมาตรา 9 (8) แห่งกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยกาสืบสันตติวงศ์ พระพุทธศักราช 2467

โดยที่รัฐสภาได้ลงมติ ณ วันที่ 9 มิถุนายน พุทธศักราช 2489 แสดงความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ในการที่จะอัญเชิญ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดชทรงราชย์ สืบราชสันตติวงศ์ต่อไป ตามความในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 9

จึงขอประกาศให้ทราบโดยทั่วกันว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ได้ขึ้นครองราชย์สืบสันตติวงศ์ เป็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่วันที่ 9 มิถุนายน พุทธศักราช 2489 เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ 9 มิถุนายน พุทธศักราช 2489

ปรีดี พนมยงค์

นายกรัฐมนตรี”[124]

หลังจากเลิกประชุมสภาในวันนั้นแล้ว ปรีดีได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งต่อคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ชั่วคราวตามรัฐธรรมนูญ ที่กำหนดให้สมาชิกพฤฒสภาผู้มีอายุสูงสุด 3 คน ประกอบเป็นคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ชั่วคราว โดยให้เหตุผลว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงแต่งตั้งตนเองนั้นได้เสด็จสวรรคตแล้ว[125] การเป็นนายกรัฐมนตรี ครั้งที่ 2 ของปรีดีจึงมีระยะเวลาสั้นเพียง 2 วัน เท่านั้น คือ วันที่ 8-9 มิถุนายน พ.ศ. 2489

ต่อมา ในวันที่ 10 มิถุนายน ประธานของทั้งสองสภาได้เชิญสมาชิกของทั้งสองสภามาประชุมร่วมกัน เพื่อหารือถึงผู้ที่สมควรจะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อไป สมาชิกส่วนมากมีความเห็นว่าในยามที่ประเทศชาติคับขันเช่นนี้ สมควรจะขอให้ปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรีต่อไป

---

[124] ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 29*, น. 534-535.

[125] *เพิ่งอ้าง*, น. 535.

Ref. code: 25595601032138UXP

ประธานสภาจึงเสนอคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ชั่วคราวให้แต่งตั้งปรีดี เป็นนายกรัฐมนตรี และได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง เป็นครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2489

หลังจากนั้นมีการตั้งคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ตามรัฐธรรมนูญ ประกอบด้วย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร เป็นประธาน กับ พระยามานวราชเสวี เป็นคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ รวมถึงมีการตั้งกรรมการสอบสวนพฤติการณ์ในการที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคตด้วย สำหรับปรีดีในคราวที่มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเพิ่มตามจำนวนพลเมืองในวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2489 ปรีดีก็ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เขตเลือกตั้งที่ 2 ด้วย แต่โดยที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เขตเลือกตั้งที่ 2 นั้น มีปรีดีสมัครรับเลือกตั้งแต่เพียงผู้เดียว จึงไม่ต้องมีการลงคะแนนเสียง จึงถือว่าปรีดีได้เป็นผู้รับเลือก[126]

อย่างไรก็ตาม ในวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2489 ปรีดีได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยอ้างว่า ได้ตรากตรำทำงานฉลองคุณประเทศชาติมาเป็นเวลาพอสมควร รู้สึกว่าอนามัยเสื่อมโทรมลง ไม่สามารถปฏิบัติภารกิจของรัฐได้เต็มที่ ปรีดีจึงสิ้นสุดจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ครั้งที่ 3 นี้ด้วยระยะเวลา 2 เดือน 10 วัน[127] ขณะนั้น ปรีดีมีอายุ 46 ปี โดยรัฐสภาเห็นควรให้ พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ตามระบอบรัฐธรรมนูญต่อไป กระทั่งมีการรัฐประหารทำลายระบอบรัฐธรรมนูญ ตั้งรัฐบาลและนายกรัฐมนตรีโดยระบอบรัฐธรรมนูญใต้ตุ่มที่เป็นโมฆะในเวลาต่อมา

3.4.6 ผู้นำ “ขบวนการฟื้นฟูระบอบรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ 26 กุมภาพันธ์ 2492”

ปรีดีขอให้ผู้ที่ปรารถนาสัจจะโปรดใช้สติปัญญาระลึกและศึกษาความเป็นมาของขบวนการประชาธิปไตย 26 กุมภาพันธ์ (พ.ศ. 2492) ว่า ควรหรือไม่ที่จะเรียกกระบวนการเพื่อฟื้นฟูระบอบประชาธิปไตยดังกล่าวว่า “ขบถวังหลวง” ทั้งนี้ เนื่องจากพวกปรปักษ์ประชาธิปไตยได้เรียก “ขบวนการประชาธิปไตย 26 กุมภาพันธ์ 2492” ว่า “ขบถวังหลวง” ซึ่งบางคนได้พลอยเรียกตามคำที่พวกปรปักษ์ประชาธิปไตยเรียกเช่นนั้น โดยไม่พิจารณาตามหลักวิชาที่แท้จริงว่ากระบวนการดังกล่าว เป็นขบถต่อระบอบการปกครองประชาธิปไตยที่ได้สถาปนาขึ้นโดยถูกต้องสมบูรณ์ตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ หรือเป็นกระบวนการที่ต่อต้านพวกปฏิกิริยา (Counter Revolution) ที่ทำลายระบอบ

---

[126] *เพิ่งอ้าง*, น. 547.

[127] *เพิ่งอ้าง*, น. 550.

Ref. code: 25595601032138UXP

ประชาธิปไตยซึ่งได้สถาปนาถูกต้องสมบูรณ์ตามวิถีทางรัฐธรรมนูญกันแน่[128] ปรีดีชวนให้ตั้งคำถามต่อไปว่า การที่บุคคลหลายคนได้ร่วมมือกันทำรัฐประหารทำลายระบอบการปกครองประชาธิปไตยที่สถาปนาโดยรัฐธรรมนูญฉบับ 2489 นั้น ได้ทำการที่เข้าลักษณะเป็นกบฏหรือไม่ และกฎหมายนิรโทษกรรมที่ได้ตราขึ้นโดยรัฐสภาที่ตั้งขึ้นตามรัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่มนั้น ถือว่าถูกต้องในทางนิตินัยตามวิถีทางรัฐธรรมนูญหรือไม่ ปรีดีพยายามอธิบายเพื่อให้เห็นว่ากระบวนการดังกล่าวนั้น แม้ในท้ายที่สุดจะไม่ประสบความสำเร็จในการฟื้นฟูซึ่งระบอบประชาธิปไตยที่ถูกทำลายไป แต่ก็ไม่ได้มีลักษณะเป็น “กบฏ” ดังเช่นการกระทำที่เป็นปฏิปักษ์ต่อประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2476 ที่เรียกว่า “กบฏบวรเดช” หรือการรัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ในประเด็นนี้ การไล่เรียงลำดับเหตุการณ์และหลักฐานในทางประวัติศาสตร์อาจทำให้ทัศนะของปรีดีมีน้ำหนักมากขึ้น นั่นคือ

หลังจากการหลบหนีการรัฐประหารปฏิกิริยาทำลายระบอบรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยของคณะทหาร ที่เรียกตนเองว่า “คณะรัฐประหาร” (ในรัฐธรรมนูญใต้ตุ่ม เรียกว่าทหารของชาติ) ที่ได้ยึดอำนาจรัฐโดยใช้กำลังทหารประกอบด้วยรถรบและอาวุธทันสมัยยิงระดมทำเนียบท่าช้างวังหน้า (ซึ่งเป็นทำเนียบที่รัฐบาลให้ปรีดีกับครอบครัวอาศัยอยู่) ในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 มาได้อย่างหวุดหวิด ในเช้ามืดวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 จากท้องพระโรงกองบัญชาการทหารเรือพระราชวังเดิม ฝั่งธนบุรี ปรีดีและหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ได้ส่งนายไสว สุทธิพิทักษ์ เป็นตัวแทนไปเจรจากับพลเอก อดุล อดุลเดชจรัส หรือหลวงอดุลฯ ผู้บัญชาการทหารบก ณ ที่พักในวังปารุสกวัน

“...ตัวแทนแจ้งแก่หลวงอดุลฯ ว่ารัฐบาลจะสั่งปราบกบฏนี้จะมีความเห็นอย่างไร หลวงอดุลย์ฯ ดูออกจะตลึงเล็กน้อย แล้วกล่าวแก่ตัวแทนว่า ไปบอกหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์และท่านปรีดีเถิด ขออย่าให้มีการปราบปรามต่อต้านคณะรัฐประหารเลย ขอให้เห็นแก่ความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง และขอให้รัฐบุรุษทั้งสองหลบหนีไปก่อน...”[129]

หลังจากนั้น ด้วยความช่วยเหลือจากหลายฝ่าย ปรีดีรัฐบุรุษอาวุโสและหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์พร้อมผู้ติดตามเดินทางออกจากกองบัญชาการกองทัพเรือไปพำนักอยู่ที่ฐานทัพเรือสัตหีบ พักอยู่ฐานทัพเรือสัตหีบได้ 10 วัน ปรีดีและผู้ติดตามอีก 3 คน ก็เดินทางต่อไปยังประเทศสิงคโปร์ ต่อจากนั้นจึงเดินทางไปประเทศจีน ระหว่างนั้นรัฐบาลรัฐประหารก็ดำเนินการกล่าวหาปรีดี ว่ามีส่วนพัวพันในกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ข้อกล่าวหานี้ครอบคลุมผู้ใกล้ชิดติดตามปรีดีด้วย เป็นอันว่าการทำรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490

---

[128] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 61*, น. 225.

[129] ไสว สุทธิพิทักษ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 3*, น. 774.

Ref. code: 25595601032138UXP

ได้สำเร็จลง ก่อกำเนิดรัฐธรรมนูญที่ปรีดีเห็นว่าเป็น “รัฐธรรมนูญโมฆะ” และเป็นต้นตอแห่ง“รัฐธรรมนูญอำมาตยาธิปไตย” ต่อมาอีกหลายฉบับเป็นต้นตอของการทำลายระบอบรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยละเมิดสิทธิเสรีภาพของราษฎร เป็นต้นตอแห่งวงจรอุบาทว์แห่งการเมือง และประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญไทยในเวลาต่อมานับแต่นั้น และไม่รู้ว่าจะสิ้นสุดลงเมื่อใด รัฐธรรมนูญนี้ได้รับสมญานามว่า “รัฐธรรมนูญใต้ตุ่ม” อันเป็นรัฐธรรมนูญที่หลวงกาจสงคราม (เทียน เก่งระดมยิง) บุคคลชั้นหัวหน้าคณะรัฐประหารเขียนขึ้นแล้วนำไปซ่อนไว้ใต้ตุ่ม[130]

การรัฐประหารครั้งนี้ถือเป็น “กบฏ” ต่อประชาธิปไตย เป็นการล้มรัฐธรรมนูญฉบับวันที่ 9 พฤษภาคม 2489 ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลโดยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎรได้พระราชทานเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยทางการเมืองอย่างสมบูรณ์ คือ ราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกพฤฒสภาโดยทางอ้อม และเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนโดยตรง มีบทบัญญัติว่าด้วยการรับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรอย่างสมบูรณ์ ฝ่ายปฏิกิริยาประชาธิปไตยไม่พอใจในประชาธิปไตยทางการเมืองอย่างสมบูรณ์นี้ เมื่อต่อสู้โดยวิถีทางรัฐธรรมนูญไม่ได้ก็ย่อมใช้วิธีการนอกรัฐธรรมนูญโดยยุแหย่ให้เกิดมีการรัฐประหารขึ้น[131] ความไม่ชอบด้วยระบอบรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตยของการรัฐประหารประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่มนี้ มีหลายประการดังได้กล่าวมาแล้ว เช่น ระหว่างนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชยังทรงพระเยาว์ รัฐสภาได้ลงมติตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ 2 ท่าน คือกรมขุนชัยนาทนเรนทร และพระยามานวราชเสวี ซึ่งทั้งสองท่านก็ได้ปฏิญาณต่อรัฐสภาแล้วว่า “จะรักษาและปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ” เมื่อมีการรัฐประหารประกาศใช้รัฐธรรมนูญใต้ตุ่มนั้น กรมขุนชัยนาทนเรนทร ผู้ได้ปฏิญาณต่อรัฐสภาว่าจะรักษาและปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญแทนองค์พระมหากษัตริย์แต่เพียงผู้เดียวนั่นเอง ที่ยอมเป็นผู้ลงนามอ้างพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ ซึ่งพระองค์ไม่ได้ทรงรู้เห็นด้วยเลย ส่วนพระยามานวราชเสวีมิได้ลงนามด้วยแต่อย่างใด รัฐธรรมนูญใต้ตุ่มนี้มีผู้รับสนองพระบรมราชโองการ คือจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในตำแหน่ง “ผู้บัญชาการทหารแห่งประเทศไทย” อันเป็นการยอมรับให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ได้พ้นจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดไปแล้วในระหว่างสงครามโลก ครั้งที่ 2 กลับฟื้นคืนอำนาจขึ้นมาอีก เป็นต้น

ต่อมาคณะอภิรัฐมนตรีที่สถาบันใหม่ตั้งขึ้นโดยรัฐธรรมนูญใต้ตุ่มได้ทำหน้าที่เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ตั้งนายควง อภัยวงศ์ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งเป็นฝ่ายค้านที่ได้อภิปรายโจมตีรัฐบาลถึง 7 วัน 7 คืน แต่ไม่สามารถล้มรัฐบาลก่อนมีเหตุการณ์รัฐประหารได้ ให้เป็นนายกรัฐมนตรี ในวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 นายควง ได้ตั้งรัฐบาลอันประกอบด้วยขุนนางเก่า

---

[130] *เพิ่งอ้าง*, น. 775.

[131] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 22,* น. 426.

Ref. code: 25595601032138UXP

และสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์หลายคน ส่วนพฤฒสภาก็เปลี่ยนเป็นวุฒิสภา โดยสมาชิกได้รับแต่งตั้งจากรัฐบาลประชาธิปัตย์ เสนอคณะผู้สำเร็จราชการให้แต่งตั้งในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์นั้น อันเป็นการตัดสิทธิของราษฎรในการเลือกตั้งผู้แทนของตนตามรัฐธรรมนูญฉบับ 2489 นอกจากนั้น รัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ได้อาศัยวุฒิสภาซึ่งทำหน้าที่เป็นรัฐสภาชั่วคราวตามรัฐธรรมนูญใต้ตุ่ม แก้กฎหมายเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกำหนดอายุขั้นต่ำไว้สูงเพื่อเอื้อต่อขุนนางรุ่นเก่าให้เข้ามาในสภาแล้วจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 2492 ยกเอาวุฒิสมาชิกที่แต่งตั้งตามรัฐธรรมนูญใต้ตุ่มมาเป็นวุฒิสมาชิกของรัฐธรรมนูญ ฉบับ 2492[132]

ดังนั้น เมื่อพิจารณาในมุมกลับกันต่อคำถามของปรีดีที่ว่า การที่บุคคลหลายคนได้ร่วมมือกันทำรัฐประหาร ทำลายระบอบปกครองประชาธิปไตยที่สถาปนาโดยระบบรัฐธรรมนูญฉบับ 2489 นั้น ได้ทำการที่เข้าลักษณะเป็น “กบฏ” หรือไม่ และกฎหมายนิรโทษกรรมที่ได้ตราขึ้นโดยรัฐสภาที่ตั้งขึ้นตามรัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่มนั้น ถือว่าถูกต้องในทางนิตินัยตามวิถีทางรัฐธรรมนูญหรือไม่ จึงได้คำตอบอยู่ในคำถามนั่นเองว่า การทำรัฐประหาร เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 เป็นการทำลายระบอบปกครองประชาธิปไตยที่สถาปนาโดยระบบรัฐธรรมนูญฉบับ 2489 เป็นการกระทำที่เข้าลักษณะเป็น “กบฏ” และกฎหมายนิรโทษกรรมที่ได้ตราขึ้นโดยรัฐสภาที่ตั้งขึ้นตามรัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่มนั้น ถือว่าไม่ถูกต้องในทางนิตินัยตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ

ปรีดีจึงได้รวบรวมนักประชาธิปไตยจำนวนหนึ่งที่เห็นว่าถึงเวลาสมควรแล้วที่จะลงมือใช้กำลังอาวุธต่อสู้คณะรัฐประหารกับพวกที่ทำลายระบอบประชาธิปไตยที่สถาปนาขึ้นถูกต้องตามรัฐธรรมนูญฉบับ 2489 โดยปรีดีเดินทางกลับประเทศไทยเป็นการลับและนำการต่อสู้ฝ่ายปรปักษ์ประชาธิปไตยดังกล่าวเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 ซึ่งขณะนั้นระบบการปกครองของประเทศเป็นไปตามรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว 9 พฤศจิกายน 2490 หรือรัฐธรรมนูญใต้ตุ่มที่เป็นโมฆะนั่นเอง ขบวนการ 26 กุมภาพันธ์ 2492 ใช้ชื่อวันที่ลงมือทำการ มีปรีดีเป็นผู้นำก่อการ แต่ขบวนการนี้ไม่ประสบความสำเร็จ และเป็นเหตุให้ปรีดีต้องลี้ภัยไปอยู่ต่างประเทศจวบจนวาระสุดท้ายของชีวิต

ทั้งนี้ เมื่อการทำรัฐประหาร เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 เป็นการทำลายระบอบปกครองประชาธิปไตย เป็นการกระทำที่เข้าลักษณะเป็น “กบฏ” และกฎหมายนิรโทษกรรมที่ได้ตราขึ้นโดยรัฐสภาที่ตั้งขึ้นตามรัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่มนั้น ไม่ถูกต้องในทางนิตินัยตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ ขบวนการ 26 กุมภาพันธ์ 2492 นี้ จึงกล่าวได้ว่า มีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูระบบประชาธิปไตยสมบูรณ์ตามรัฐธรรมนูญฉบับ 2489 ให้กลับคืนมา ดังนั้น กระบวนการประชาธิปไตย 26 กุมภาพันธ์ จึงมิใช่กบฏต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย จึงไม่ควรที่ผู้รณรงค์เพื่อ

---

[132] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 38*, น. 426-430.

Ref. code: 25595601032138UXP

ความเป็นประชาธิปไตยจะสนับสนุนรัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่ม ระบอบเก่าๆ ที่สืบเนื่องจากระบอบใต้ตุ่ม โดยใส่ความขบวนการประชาธิปไตย 26 กุมภาพันธ์ 2492 ว่าเป็น “ขบถวังหลวง”[133] สำหรับผู้เขียนเองขอเรียกขบวนการ 26 กุมภาพันธ์ 2492 นี้ว่า ***“ขบวนการฟื้นฟูระบอบรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ 26 กุมภาพันธ์ 2492”***

การสิ้นสุดจากบทบาทในเส้นทางทางการเมืองของปรีดีและในที่สุดต้องลี้ภัยทางการเมืองไปอยู่ ณ ต่างประเทศ[134] โดยไม่มีโอกาสได้กลับมายังถิ่นฐานบ้านเกิดอีกเลยตลอดชีวิตของปรีดีนั้น ในเวลาต่อมาปรีดีได้กล่าวถึงความผิดพลาดบนเส้นทางชีวิตในทางการเมืองของตนเองไว้เป็นอนุสรณ์ให้คนรุ่นหลังได้พิจารณาใคร่ครวญกันต่อไปว่า

“...ในปี ค.ศ. 1925 เมื่อเราเริ่มจัดตั้งกลุ่มแกนกลางของพรรคอภิวัฒน์ในปารีส ข้าพเจ้ามีอายุเพียง 25 ปี เท่านั้น หนุ่มมาก หนุ่มทีเดียว ขาดความจัดเจน แม้ว่าข้าพเจ้าได้รับปริญญาแล้วและได้คะแนนสูงสุด แต่ก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าทางทฤษฎี (ของกฎหมายเปรียบเทียบ) ข้าพเจ้าไม่มีความเจนจัด และโดยปราศจากความเจนจัด บางครั้งข้าพเจ้าประยุกต์ทฤษฎีอย่างนักตำรา ข้าพเจ้าไม่ได้นำเอาความเป็นจริงในประเทศของข้าพเจ้ามาคำนึงด้วย ข้าพเจ้าติดต่อกับประชาชนไม่พอ ความรู้ทั้งหมดของข้าพเจ้าเป็นความรู้ตามหนังสือ ข้าพเจ้าไม่ได้เอาสาระสำคัญของมนุษย์มาคำนึงด้วยให้มากเท่าที่ข้าพเจ้าควรจะมี ในปี ค.ศ. 1932 ข้าพเจ้าอายุ 32 ปี พวกเราได้ทำการอภิวัฒน์ แต่ข้าพเจ้าก็ขาดความจัดเจน ครั้นข้าพเจ้ามีความจัดเจน ข้าพเจ้าก็ไม่มีอำนาจ...”[135]

---

[133] ปรีดีได้บันทึกถึงชีวิตการลี้ภัยการเมืองเมื่อคราวการรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 และการลี้ภัย ครั้งที่ 2 หลังการดำเนินขบวนการ 26 กุมภาพันธ์ 2492 ไว้อย่างละเอียดใน ดุษฎี พนมยงค์, ปรีดี พนมยงค์ กับชีวิต 21 ปีในจีน, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2555), น. 36-57.

[134] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 61*, น. 223-224.

[135] ปรีดี พนมยงค์,“ทรรศนะ ดร. ปรีดี ต่อสภาวะการณ์เมืองไทยปัจจุบัน,” ใน รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ชี้ทางรอดของไทย, (กรุงเทพมหานคร : มิตรสยาม, 2524), น. 80.

Ref. code: 25595601032138UXP

บทที่ 4
บทวิเคราะห์ข้อความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี พนมยงค์

4.1 ความเบื้องต้น

ในบทนี้จะทำการศึกษาเพื่อวิเคราะห์ถึงข้อความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีว่าข้อความคิดในเรื่องที่เกี่ยวกับกฎหมายรัฐธรรมนูญ ได้แก่ ข้อความคิดในเรื่อง รูปของรัฐ รูปแบบการปกครอง กฎหมายเกี่ยวกับการเลือกตั้ง รวมถึงองค์กรทางรัฐธรรมนูญ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่ว่าด้วยพระมหากษัตริย์ องค์กรฝ่ายนิติบัญญัติ องค์กรฝ่ายบริหาร องค์กรฝ่ายตุลาการ รวมถึงเรื่องสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญ ทั้งที่ปรากฏในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ และพระราชบัญญัติฉบับที่ปรีดีมีส่วนร่วมโดยตรง ตลอดจนผลงานในส่วนอื่นๆ ของปรีดี นั้น ปรีดีได้ให้คุณค่าหรือมีแนวความคิดในเรื่องเหล่านี้ อย่างไรบ้าง

4.2 รูปแบบของ “รัฐสยาม”

การที่ปรีดีได้ให้นิยามความหมาย และองค์ประกอบของ “รัฐ” โดยเฉพาะองค์ประกอบของความเป็นรัฐในข้อที่กำหนดให้รัฐต้องมีกลุ่มมนุษยชาติซึ่งมีลักษณะเป็น “ชาติ” (Nation) เป็นรากฐานอาจทำให้เข้าใจได้ว่าปรีดีกำหนดให้ “ชาติ” เป็นองค์ประกอบหนึ่งของ “รัฐ” แต่อันที่จริงนั้น “ชาติ” เป็นข้อความคิดในทางการเมือง ในขณะที่ “รัฐ” เป็นข้อความคิดในทางกฎหมาย ดังนั้น “ชาติ” จึงไม่ใช่องค์ประกอบของ “รัฐ” และไม่จำเป็นต้องมีความเกี่ยวข้องกับ “รัฐ” เสมอไป อย่างไรก็ตาม ปรีดีอาจไม่ได้หมายความให้ “ชาติ” เป็นองค์ประกอบของ “รัฐ” เสมอไป เนื่องจาก ปรีดีอธิบายไว้ด้วยว่า “ชาติ” หมายความถึง คณะบุคคลที่มีเชื้อสายอันเดียวกัน พูดภาษาเหมือนกัน ขนบธรรมเนียมเหมือนกัน แต่คณะบุคคลเช่นว่านี้อาจไม่เป็น “รัฐ” หรือเป็นนิติบุคคลในทางกฎหมายระหว่างประเทศก็ได้ เช่น ในรัฐที่มีหลายชาติรวมกัน แต่ละชาตินั้นหาได้เป็นนิติบุคคลในทางกฎหมายระหว่างประเทศไม่

ดังนั้น ตามแนวความคิดของปรีดี คำว่า “รัฐ” จึงมีความหมายต่างจากคำว่า “ชาติ” คือ “ชาติ” อาจไม่เป็นองค์ประกอบของ “รัฐ” เสมอไป สังเกตได้จากการที่ “ชาติ” ที่ประกอบขึ้นโดยรวมหลายกลุ่มเผ่าพันธุ์ หลายกลุ่มชนชาติ เป็นเวลาช้านานจนกระทั่งชนเผ่าพันธุ์และชนชาติต่างๆ มีความเคยชินและมีจิตสำนึกว่าเป็นสมาชิกแห่ง “ชาติ” เดียวกัน “ชาติ” ดังกล่าวนั้นก็มีฐานะที่จะเป็น “รัฐ” อันหนึ่งอันเดียวของ “ชาติ” นั้นได้ อย่างไรก็ตาม ในบาง “รัฐ” ที่ได้รวมหลายๆ “ชาติ”

Ref. code: 25595601032138UXP

เข้าอยู่ภายใต้ “รัฐ” เดียวกัน แต่สังคมชาติต่างๆ นั้นยังมีความเป็นอยู่ของแต่ละสังคมชาติโดยเฉพาะ “รัฐ” นั้นก็มีลักษณะเป็น “รัฐ” ที่ประกอบด้วยหลาย “ชาติ” (Multinational State) อยู่นั่นเอง

จากคำอธิบายของปรีดีในลักษณะดังกล่าว นำมาสู่การวิเคราะห์แนวความคิดของปรีดีเกี่ยวกับเรื่อง “รัฐ” และ “รูปแบบของรัฐ” ว่าปรีดีมีทัศนะอย่างไรต่อข้อความคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ ปรีดีต้องการให้ “รัฐสยาม” มีรูปแบบของรัฐในลักษณะใด แน่นอนว่าหากเราพิจารณาจากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญหรือทางนิตินัยที่ปรีดีมีส่วนเกี่ยวข้องทั้ง 3 ฉบับแล้ว จะเห็นได้ว่ารูปแบบของรัฐสยามที่ปรีดีต้องการนั้นไม่อาจเป็นอย่างอื่นไปได้ นั่นคือปรีดีต้องการให้สยามนั้นเป็น “รัฐเดี่ยว” โดยที่พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พุทธศักราช 2475 ปฐมรัฐธรรมนูญ ได้คงรูปแบบรัฐสยามให้เป็นราชอาณาจักร คือ ยังคงให้กษัตริย์เป็นประมุขของรัฐและคงสภาพรัฐเดี่ยวต่อไป ซึ่งไม่ได้มีความเปลี่ยนแปลงรูปแบบของรัฐสยามภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองไปจากสยามในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์เดิมเท่าใด

ต่อมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ก็ได้กำหนดรูปแบบของรัฐสยามให้เป็นรัฐเดี่ยวแบบราชอาณาจักร เช่นเดียวกัน โดยมาตรา 1 กำหนดว่า “สยามประเทศเป็นราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวแบ่งแยกมิได้” ทั้งนี้ ปรากฏตามคำแถลงของประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ว่า *“...ที่ว่าเป็นประเทศราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียว ซึ่งจะแบ่งออกจากกันมิได้ ประชาชนชาวสยามไม่ว่าเหล่ากำเนิดหรือศาสนาใดย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้เสมอกัน...อยากจะล้างเสียซึ่งความรู้สึกในหมู่ประชาชนพลเมืองที่เห็นเป็นเขาเป็นเรา เช่นเรียกพวกเดียวกันว่าเป็นแขกเป็นลาว เป็นต้น”* คำแถลงดังกล่าวอันที่จริงสอดคล้องกับแนวความคิดทางกฎหมายของปรีดีอยู่ แต่เมื่อพิจารณาประกอบกับคำอธิบายของปรีดีในส่วนอื่นๆ แล้วจะเห็นได้ว่า แม้ปรีดีต้องการให้สยามเป็นรัฐเดี่ยวก็จริงอยู่ แต่ต้องเป็นรัฐเดี่ยวที่ได้คำนึงถึงความหลากหลายในทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา วัฒนธรรมด้วย

ในเรื่องนี้ปรากฏให้เห็นแนวความคิดของปรีดีนับแต่มีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 28 กันยายน 2482 ที่ได้แก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยนามประเทศจาก *“สยาม”* เป็น *“ไทย”* ตามข้อเสนอของรัฐบาล ซึ่งมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ยังผลให้ชื่อของรัฐธรรมนูญต้องเปลี่ยนเป็น *“รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย”* ไปด้วย นับเป็นการใช้ทัศนะของความเป็น “เชื้อชาตินิยม” (Racism) ที่ผูกขาดไว้สำหรับคนเชื้อชาติไทย โดยให้เหตุผลในทำนองว่า สมควรเรียกนามประเทศให้ต้องตามชื่อเชื้อชาติและความนิยมของ

Ref. code: 25595601032138UXP

ประชาชนเพราะแต่เดิมเรียกประเทศว่าประเทศสยาม แต่พลเมืองเรียกว่าคนไทย และคำว่าสยามนั้นก็ไม่มีใครพิสูจน์ได้ถูกต้องว่ามาจากไหน[1]

ปรีดีซึ่งเป็นฝ่ายข้างน้อยในคณะรัฐมนตรีในขณะนั้นได้โต้แย้งคัดค้านทัศนะดังกล่าวอย่างเต็มที่ และได้แสดงแนวความคิดไว้อย่างน่าสนใจว่า การเปลี่ยนชื่อ *“ประเทศสยาม”* เป็น *“ประเทศไทย”* หรือการเปลี่ยนเพลงชาติของประเทศสยามจาก *“ประเทศสยามนามประเทืองว่าเมืองทอง...”* มาเป็นเพลงชาติไทยว่า *“ประเทศไทยรวมเลือดเนื้อชาติเชื้อไทย...”* นั้น ปรีดีเห็นว่าเป็นการแก้ไขที่ไม่ตรงตามหลักวิชาว่าด้วยเชื้อชาติ เพราะในประเทศไทยมีคนเชื้อชาติอื่นๆ รวมอยู่ด้วย คำว่า “สยาม” นั้นมาจากภาษาบาลีว่า “สาม” (สามะ) ซึ่งปรีดีได้ค้นพบในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์[2] เมื่อรวมกับคำว่า “ปเทส” ซึ่งแปลว่า บ้านเมือง แว่นแคว้น แล้ว คำว่า “สามปะเทศ” หรือ สยามประเทศ จึงหมายถึง “แว่นแคว้นแห่งเมืองทอง หรือสุวรรณภูมิ” นอกจากนี้ ปรีดียังเห็นว่าอาจมีความหมายแผลงมาจากภาษาบาลีว่า “สม” (สะมะ) ที่แปลว่า “ความสงบเรียบร้อย” “เสมอภาค” อันเห็นได้ว่าประเทศสยามในความหมายนี้ มีความหมายที่งดงามและน่าสนใจว่าเป็นประเทศที่ *“ทุกชนชาติที่รวมอยู่ในประเทศเรานี้ มีความเสมอภาคกันและมีอุดมคติสันติภาพ ตั้งอยู่ในแว่นแคว้นแห่งเมืองทองหรือสุวรรณภูมิ”*[3] อีกทั้ง พระมหากษัตริย์หลายๆ พระองค์ของสยามก็มีพระปรมาภิไธยซึ่งมีคำว่า *“สยามินทร์”* หรือ *“สยามินทราธิราชย์”* เช่น *“พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศร รามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราชย์ บรมนาถบพิตร”* เป็นต้น

ดังนั้น การเปลี่ยนจากประเทศสยามมาเป็นประเทศไทย เพื่อวัตถุประสงค์ในการรับใช้แนวความคิดในการรวมชนชาติไทยในดินแดนต่างๆ เข้ามาอยู่ในมหาอาณาจักรไทย จึงเป็นการเปลี่ยนโดยถือ “ทัศนะเชื้อชาตินิยม” (Racism) ที่ประกอบด้วย “ทัศนะคลั่งชาติ” (Chauvinism) ในลักษณะเดียวกับทัศนะคลั่งชาติของฮิตเลอร์และญี่ปุ่น อันเป็นทัศนะที่นิยมหรือรักเฉพาะคนเชื้อชาติเดียวกัน เป็นทัศนะที่คับแคบ สืบมาจากพัฒนาสังคมต่างกลุ่มเผ่าพันธุ์ ซึ่งต่างจาก “ทรรศนะรักชาติ” (Patriotism) อันเป็นทัศนะประชาธิปไตย ซึ่งรักทุกเชื้อชาติและชนชาติ ที่ประกอบเป็น “ชาติ” เดียวกัน ครอบครองดินแดนประเทศเดียวกัน คือเป็น “ปิตุภูมิ” (Patrie) เดียวกัน มีความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจอัน

---

[1] ไพโรจน์ ชัยนาม, <u>คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ (โดยสังเขป) เล่ม 2 : กฎหมายรัฐธรรมนูญของประเทศไทย ตอนที่ 1</u>, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2495), น. 65.

[2] ปรีดีเป็นผู้รวบรวม ตราสามดวง : กฎหมายตราสามดวง ฉบับเรียงพิมพ์ พ.ศ. 2475

[3] ปรีดี พนมยงค์, “ความเป็นมาของชื่อ “ประเทศสยาม” กับ “ประเทศไทย”,” ใน สุพจน์ ด่านตระกูล, <u>ไทย หรือ สยาม</u>, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2545), น. 4-5.

Ref. code: 25595601032138UXP

เป็นรากฐานสังคมเดียวกัน ยอมเสียสละส่วนตัวเพื่อชาติและปิตุภูมิเป็นส่วนรวม[4] ทั้งนี้ ในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับ ปี พ.ศ. 2511 และฉบับ ปี พ.ศ. 2517 ก็ยังมีความพยายามในการต่อสู้และนำเสนอให้ร่างรัฐธรรมนูญโดยเปลี่ยนชื่อ “ประเทศไทย” เป็น “ประเทศสยาม” อยู่ แต่ก็ไม่ได้รับการยอมรับจากผู้มีทัศนะเชื้อชาตินิยมแต่อย่างใด โดยมองว่า “เรื่องชื่อประเทศเป็นเรื่องเล็ก” [5] ซึ่งปรีดีไม่ได้มองเช่นนั่น โดยปรีดีมองว่าความขัดแย้งเรื่องชื่อประเทศนี้เป็นความขัดแย้งที่มีรากฐานมาจากทัศนะทางสังคมอันมีความสำคัญยิ่งกว่าทางวิชานิรุกติศาสตร์ อันจะมีผลต่อ *“ความเป็นเอกภาพ”* ของรัฐหรือประเทศด้วย

ประเด็นเกี่ยวกับทัศนะคลั่งชาตินี้เมื่อพิจารณาต่อไปถึง *“หลักประชาธิปไตยที่สมบูรณ์”* ที่มีองค์ประกอบว่าด้วย *“ทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตย”* ด้วยแล้ว ความเป็นรัฐเดี่ยวของสยามที่ปรีดีต้องการให้คำนึงถึงความหลากหลายในทางเชื้อชาตินั้น ยังผลให้รัฐเดี่ยวที่เรียกว่าสยามนี้ เป็นรัฐเดี่ยวที่มี *“ความเป็นเอกภาพ”* ด้วย เนื่องจาก “หลักประชาธิปไตยสมบูรณ์” เป็นพื้นฐานอันหนักแน่นของความเป็นเอกภาพของชาติ ทั้งนี้ แม้ว่า “ชาติ” นั้นจะประกอบด้วยชนชาติต่างๆ หลากหลายก็ตาม แต่หากมีทัศนะที่สอดคล้องกัน คือ “ทัศนะรักชาติ” (Patriotism) ซึ่ง *“เป็นทัศนะประชาธิปไตยซึ่งรักทุกเชื้อชาติและชนชาติที่ประกอบเป็นชาติเดียวกัน ครอบครองดินแดนประเทศเดียวกัน คือ เป็นปิตุภูมิ (Patrie) เดียวกัน มีความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจอันเป็นรากฐานของสังคมเดียวกัน ยอมเสียสละส่วนตัวเพื่อชาติและปิตุภูมิเป็นส่วนรวม...เอกภาพของชาติจะมั่นคงได้ก็โดยระบบประชาธิปไตยสมบูรณ์ คือ ประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ, การเมือง, ทัศนะประชาธิปไตย ซึ่งรวมทั้ง “ทัศนะรักชาติ” (Patriotism)”*[6]

ดังนั้น “ทัศนะรักชาติ” ดังกล่าวนี้ตรงข้าม “ทัศนะเชื้อชาตินิยม” (Racism) ประกอบด้วย “ทัศนะคลั่งชาติ” (Chauvinism) ซึ่งเป็นทัศนะที่นิยมหรือรักเฉพาะคนเชื้อชาติเดียวกัน เป็นทัศนะที่คับแคบที่สืบมาจากทัศนะสังคมต่างกลุ่มเผ่าพันธุ์ โดยมิได้คำนึงถึงความเป็นจริงในปัจจุบันและในประวัติศาสตร์ โดยทัศนะรักชาตินั้นเป็นทัศนะที่ว่าด้วยความเป็นประชาธิปไตยอันจะทำให้ชาติมีความเป็นเอกภาพไม่มีปัญหาชนกลุ่มน้อยในสังคม ซึ่งในประเทศไทยนั้นประกอบขึ้นจากกลุ่มชนหลากหลายเชื้อชาติหรือเชื้อท้องที่ ดังที่ปรากฏให้เห็นในลักษณะของเจ้าผู้ครองนครและราชา

---

[4] ปรีดี พนมยงค์, *เพิ่งอ้าง*, น. 11.

[5] สุพจน์ ด่านตระกูล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 3* หนังสือดังกล่าวได้รวบรวมบันทึกของปรีดีว่าด้วย “ความเป็นมาของชื่อ “ประเทศสยาม” กับ “ประเทศไทย”” และรายงานการประชุมของสภาร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2504 ไว้อย่างน่าสนใจ

[6] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 3*, น. 11-12.

Ref. code: 25595601032138UXP

แห่งรัฐต่างๆ เช่น เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ เจ้าผู้ครองนครลำพูน ราชาแห่งยะหริ่ง ราชาแห่งระแงะ พระเจ้าน่าน ราชาแห่งสายบุรี เป็นต้น กลุ่มเชื้อชาติหรือเชื้อท้องที่เหล่านี้ถูกรวมกันเข้ามาในชาติที่ใหญ่กว่า โดยวิธีการบังคับตามวิธีศักดินาโดยที่ราษฎรของเชื้อชาติหรือเชื้อท้องที่นั้นไม่มีเสียงเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบด้วยสุดแท้แต่หัวหน้าของตน ดังนั้น ความรู้สึกของราษฎรจึงยังมีจิตสำนึกในการรักปิตุภูมิท้องที่มากบ้างน้อยบ้าง ตามความช้านานแห่งการรวมเป็นเอกภาพเดียวกันกับชาติที่มีอำนาจเหนือ

ในประเทศไทยนั้นได้เคยปรากฏเหตุการณ์มากมายเกี่ยวกับการต่อสู้ทางอาวุธในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งที่ไม่ต้องการแบ่งแยกดินแดนสยามออกจากรัฐสยาม หากแต่ต้องการเพียงให้มีรัฐธรรมนูญสยามขึ้นใหม่ในรูปรัฐธรรมนูญสหพันธรัฐ โดยให้ชนชาติต่างๆ ที่รวมอยู่ในสยามมีสิทธิปกครองตนเองรวมอยู่ในสหพันธรัฐสยาม ดังคำแถลงของ ตวนกูยาราล นาแซ ซึ่งมีชื่อไทยว่า อดุลย์ ณ สายบุรี ทายาทแห่งราชาแห่งสายบุรี (สมัยรัชกาลที่ 7 จังหวัดสายบุรีถูกยุบเป็นอำเภอขึ้นกับจังหวัดนราธิวาส)[7] และที่ต้องการแบ่งแยกดินแดนไทยออกเป็นอีกรัฐหนึ่ง หรือกรณีที่เคยมีคนไทยเชื้อสายมลายูเป็นลูกชายของตวนกูโมหะยิดดิน ที่สืบเชื้อสายมาจากราชาแห่งปัตตานี ได้เป็นหัวหน้าต่อสู้เพื่อแยกดินแดนส่วนหนึ่งทางปักษ์ใต้ตั้งขึ้นเป็นรัฐอิสระหรือไปรวมเป็นสหพันธรัฐกับรัฐต่างๆ แห่งมลายูตะวันออก[8] หรือในภาคอีสานเองในภายหลังการรัฐประหาร ใน พ.ศ. 2490 ก็มีการจับกุมผู้แทนราษฎรและชาวอีสานหลายคนมาฟ้องศาลฐานกบฏแบ่งแยกดินแดน หรือในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็มีกรณี กบฏผีบุญ ในภาคอีสาน กรณีกบฏเงี้ยวในภาคพายัพ หรือกรณีมีการเรียกร้องให้คนเชื้อชาติเขมรซึ่งมีถิ่นฐานอยู่ในหลายจังหวัดที่ติดต่อกับชายแดนกัมพูชากลับไปนับถือกษัตริย์กัมพูชา เป็นต้น

---

[7] ปรีดี พนมยงค์, “อนาคตของเมืองไทยกับสถานการณ์ของประเทศเพื่อนบ้าน,” ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย, จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), น. 158-159.

[8] มีเหตุการณ์ที่น่าสนใจเกี่ยวกับ ตวนกูโมหะยิดดิน ผู้นี้ คือ ภายหลังการอภิวัฒน์ พ.ศ. 2475 ได้เข้ามากรุงเทพฯ เพื่อแสดงความจำนงขอรวมอยู่กับสยามต่อไป เพราะว่าสยามมีระบอบรัฐธรรมนูญเป็นที่พอใจแล้ว แต่ระหว่างสงครามโลก ครั้งที่ 2 ได้เล็ดลอดออกเดินทางไปถึงอินเดียของอังกฤษ และภายหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2 เมื่อสยามได้กลับมามีประชาธิปไตยสมบูรณ์อีก ตวนกูผู้นี้ก็แสดงความภักดีต่อสยาม แต่ภายหลังรัฐประหารใน พ.ศ. 2490 เกิดกรณีครูสอนศาสนาอิสลามปัตตานีบางคนถูกตำรวจจับแล้วหายตัวไป โดยมีผู้รู้เห็นว่าถูกเอาตัวไปถ่วงทะเลตาย ตวนกูผู้นี้จึงไม่ยอมกลับมาไทยโดยตั้งถิ่นฐานถาวรอยู่ในกลันตัน โปรดดู ปรีดี พนมยงค์, “ข้อสังเกตเกี่ยวกับ “เอกภาพของชาติกับประชาธิปไตย,” ใน *เพิ่งอ้าง*, น. 128.

Ref. code: 25595601032138UXP

วิธีการรักษาความเป็นเอกภาพของชาติจากปัญหาเหล่านี้นั้นมีหลายรูปแบบ รูปแบบหนึ่งที่ปรีดียกตัวอย่าง คือ วิธีการของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ซึ่งพลเมืองประกอบด้วยชนชาติพูดภาษาฝรั่งเศส เยอรมัน อิตาเลียน โดยแยกออกเป็นแขวงๆ (Canton) ซึ่งแต่ละแขวงมีสิทธิปกครองตนเอง ใช้ภาษาของตนเองแล้วรวมเป็น *“สมาพันธรัฐ”*[9] มีรัฐบาลกลางเดียวกัน ทำให้สามารถแก้ปัญหาได้โดยไม่มีชนชาติใดในสวิตเซอร์แลนด์ดิ้นรนปลีกตนออกมาเป็นเอกเทศต่างหาก อย่างไรก็ตาม ปรีดีคงไม่นิยมในการแก้ปัญหานี้ ถึงขนาดต้องการให้สยามมีรูปแบบของรัฐในลักษณะ “สมาพันธรัฐ” แบบที่ดำเนินการในสวิตเซอร์แลนด์ แต่ที่ควรตั้งเป็นข้อสังเกตและพิจารณาอย่างยิ่งถึงแนวโน้มของแนวความคิดของปรีดีเกี่ยวกับรูปแบบของรัฐสยามนั่นคือ เป็นไปได้หรือไม่ว่าแม้ปรีดีต้องการให้สยามเป็นรัฐเดี่ยวก็จริงอยู่ แต่หากสำนึกรักปิตุภูมิของคนในแต่ละพื้นที่มีความเหนียวแน่นจนอาจก่อให้เกิดปัญหาในการรวมชาติเสียแล้ว ก็อาจให้ชนชาติในพื้นที่นั้นๆ แบ่งออกเป็นอีกรัฐหนึ่ง แต่รัฐเหล่านั้นก็ยังอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญสยาม โดยให้ชนชาติต่างๆ ที่แยกออกเป็นรัฐต่างๆ นั้นรวมอยู่ในสยามและมีสิทธิปกครองตนเองอยู่ในสหพันธรัฐสยาม

แต่วิธีการที่จะนำมาสู่รูปแบบของรัฐดังกล่าวได้นั้นต้องเกิดจากการใช้วิธีการที่เป็นประชาธิปไตยด้วย นั่นคือ ปรีดีเสนอให้ใช้หลักการที่มาจาก “การปกครองของราษฎร โดยราษฎร เพื่อราษฎร” ดังนั้น ความเป็นเอกภาพของชาติก็จะเป็น “เอกภาพของราษฎร โดยราษฎร เพื่อราษฎร” อันเป็นวิธีประชาธิปไตย ซึ่งเป็นความเต็มใจและยินยอมของราษฎรเองในการรักษาความเป็นเอกภาพของชาติ โดยเริ่มต้นจากกระบวนการทางกฎหมายที่เป็นโครงสร้างเบื้องบนของสังคมหรือรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตย ให้มีสิทธิมนุษยชนก่อน ต่อจากนั้นรัฐบาลแห่งระบอบรัฐธรรมนูญนั้น ต้องดำเนินการแก้ไขสมุฏฐานของสังคม คือ สภาพเศรษฐกิจให้ราษฎรถ้วนหน้ามีความกินดีอยู่ดีทั่วกัน มีระบบการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยพร้อมด้วยสิทธิมนุษยชน ดังนี้แล้วราษฎรก็ย่อม

---

[9] ที่ปรีดียกตัวอย่างประเทศสวิตเซอร์แลนด์ว่าเป็นประเทศที่มีรูปแบบของรัฐเป็น “สมาพันธรัฐ” นี้ น่าจะเป็นการเข้าใจคลาดเคลื่อน เนื่องจาก ประเทศสวิตเซอร์แลนด์นั้นแม้จะมีชื่ออย่างเป็นทางการว่า “สมาพันธรัฐสวิส” (Confoederatio Helvetica; Swiss Confederation; Confédération Suisse; Schweizerische Eidgenossenschaft) แต่นับตั้งแต่ ค.ศ. 1848 เป็นต้นมา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ จัดรูปของรัฐเป็น “สหพันธรัฐ” ไม่ใช่ “สมาพันธรัฐ” แม้จะคงชื่อเดิมไว้ก็ตาม ดู วรเจตน์ ภาคีรัตน์, คำสอนว่าด้วยรัฐและหลักกฎหมายมหาชน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โครงการตาราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557), น. 96-97.

Ref. code: 25595601032138UXP

เห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะได้รับจากการรักษาความเป็นเอกภาพกับชนชาติต่างๆ ที่รวมกันเป็นชาติอันหนึ่งอันเดียวกันนั้น[10]

วิธีการประชาธิปไตยนี้เป็นวิธีการที่จะนำไปสู่รากฐานแห่งจิตสำนึกของมนุษย์ในความต้องการความเป็นเอกภาพของชาติ โดยที่ยังคงรูปแบบของรัฐสยามหรือประเทศไทยนี้ให้เป็นรัฐเดี่ยวอันหนึ่งอันเดียวอยู่ และอยู่ได้อย่างมั่นคงมีเอกภาพ ซึ่งเป็นปัญหาร่วมสมัยของไทยในการที่จะต้องร่วมกันพิจารณาว่า ควรใช้นโยบายและวิธีปฏิบัติอย่างไรจึงจะเหมาะสม โดยไม่พิจารณาแต่เฉพาะในทางนิตินัยหรือตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่ว่า *“ประเทศไทยเป็นรัฐราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวจะแบ่งแยกไม่ได้”* โดยมิได้พิจารณาทางพฤตินัยว่าไทยมีชนชาติที่ครองพื้นที่อยู่ดั้งเดิมอย่างไร และชนชาติใดมีความรักปิตุภูมิแห่งท้องที่ของตนเหนียวแน่นเพียงใด หรือแม้กระทั่งการได้รับการปฏิบัติต่ออย่างเหลื่อมล้ำไม่เป็นธรรมต่อกลุ่มชนในบางพื้นที่อันนำมาซึ่งการต่อต้านอำนาจรัฐส่วนกลางอย่างไรบ้าง

4.3 รัฐธรรมนูญกับหลักประชาธิปไตย

4.3.1 รัฐธรรมนูญกับบทเฉพาะกาล

ปรีดีได้ชวนให้ตั้งข้อสังเกตและพิจารณาถึงบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่มีทั้ง “บทถาวร” และ “บทเฉพาะกาล” ว่า ต้องมีหลักในการพิจารณาว่าบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญฉบับต่างๆ นั้น เป็นบทเฉพาะกาลที่จะนำไปสู่บทถาวรที่เป็นประชาธิปไตยหรือเป็นบทเฉพาะกาลที่จะนำไปสู่อำมาตยาธิปไตย ซึ่งคำว่า “เฉพาะกาล” นั้นหมายถึง ระยะเวลาชั่วคราวซึ่งเมื่อพ้นกำหนดนั้นแล้วก็เหลือแต่บทถาวรที่ใช้เป็นแบบการปกครองถาวรต่อไป ดังนั้น นอกจากจะต้องพิจารณาบทเฉพาะกาลแล้วการที่จะพิจารณาว่ารัฐธรรมนูญได้เป็นประชาธิปไตยหรือไม่ต้องพิจารณาบทถาวรด้วยว่า บทถาวรของรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับนั้น มีลักษณะเป็นประชาธิปไตยหรือไม่

ปรีดียกให้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 เป็น “รัฐธรรมนูญประชาธิปไตย” ไม่ใช่ “รัฐธรรมนูญอำมาตยาธิปไตย” เนื่องจากตัวบทถาวรของรัฐธรรมนูญกำหนดไว้ว่า เมื่อสิ้นบทเฉพาะกาลแล้ว สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิกประเภทเดียว คือ ประเภทที่ราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งขึ้นมา ส่วนบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ เป็นเรื่องชั่วคราวในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างระบบศักดินาที่เป็นมาหลายพันปี กับระบบประชาธิปไตยซึ่งเพิ่งเริ่มเกิดขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้ เพื่อประคับประคองระบบประชาธิปไตยให้ดำเนิน

---

[10] *เพิ่งอ้าง*, น. 126-130.

Ref. code: 25595601032138UXP

ก้าวหน้าต่อไปได้โดยป้องกันไม่ให้ถูกแทรกซึมบั่นทอนจากระบบศักดินา ปรีดีเห็นว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ไม่ใช่อำมาตยาธิปไตยเช่นเดียวกัน เพราะมาตรา 16 อันเป็นบทถาวรบัญญัติไว้ว่า สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิกซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือกตั้ง ส่วนบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ เป็นช่วงรอยต่อของระบอบดังกล่าวแล้ว และบทเฉพาะกาลดังกล่าวมีอุดมการณ์เป็นเรื่องของการให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ช่วยพยุงประชาธิปไตยให้อยู่ได้ และก้าวหน้าต่อไปไม่ใช่เป็นการเอาสมาชิกประเภทที่ 2 มาถ่วงอำนาจสภาผู้แทนราษฎร

อนึ่ง ปรีดีเห็นว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ก็ไม่ใช่อำมาตยาธิปไตย เพราะพฤฒสมาชิกและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมาจึงไม่ใช่อำมาตย์ นอกจากนี้ มาตรา 24 กับมาตรา 29 ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็กำหนดไว้ว่า พฤฒสมาชิกและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องไม่เป็นข้าราชการไว้ด้วย สำหรับบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ที่กำหนดวิธีเลือกตั้งเป็นสมาชิกในวาระเริ่มแรกโดยองค์การเลือกตั้ง ซึ่งประกอบด้วยผู้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอยู่ในวันสุดท้ายก่อนใช้รัฐธรรมนูญเพื่อให้มีพฤฒสภาขึ้นภายใน 15 วัน นับแต่วันประกาศใช้รัฐธรรมนูญ แต่ทั้งนี้ เมื่อสิ้นวาระของพฤฒสมาชิกรุ่นแรกนี้แล้ว ราษฎรก็จะเป็นผู้เลือกตั้งพฤฒสมาชิกโดยทางอ้อมนั่นเอง

ส่วนรัฐธรรมนูญที่มีบทเฉพาะกาลที่นำไปสู่ระบบอำมาตยาธิปไตย นั้น ปรีดีได้ยกตัวอย่างรัฐธรรมนูญที่เป็นผลผลิตของการทำรัฐประหารในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 และฉบับต่อๆ มาให้เป็นรัฐธรรมนูญที่มีบทเฉพาะกาลที่นำไปสู่ระบบอำมาตยาธิปไตย เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 (รัฐธรรมนูญใต้ตุ่ม) เพราะที่มาของวุฒิสมาชิกในรัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นผู้ที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง โดยรัฐบาลเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ นอกจากนี้ ปรีดียังเห็นว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็น “โมฆะ” อีกด้วย รัฐธรรมนูญฉบับต่อมาคือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 ปรีดีเห็นว่า นอกจากจะเป็นโมฆะเพราะเป็นรัฐธรรมนูญที่ถือเอารัฐธรรมนูญใต้ตุ่มเป็นแม่บทแล้ว ยังเป็นรัฐธรรมนูญอำมาตยาธิปไตยครบถ้วนทั้งบทถาวรและบทเฉพาะกาลอีกด้วย เนื่องจาก บทถาวรของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ กำหนดให้วุฒิสมาชิกมาจากการแต่งตั้งของพระมหากษัตริย์โดยประธานองคมนตรีรับสนองพระบรมราชโองการ และบทเฉพาะกาลก็ได้ยกยอดวุฒิสมาชิกซึ่งได้รับแต่งตั้งจากฉบับใต้ตุ่มให้มาเป็นวุฒิสมาชิกตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ด้วย

ขณะเดียวกันปรีดีเห็นว่าร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 ที่ได้ถือตามแม่บทของรัฐธรรมนูญฉบับ 2492 โดยกำหนดให้มีวุฒิสมาชิกซึ่งสภาผู้แทนราษฎรจำต้องเลือกจากบัญชีรายชื่อลับซึ่งคณะองคมนตรีจัดทำขึ้นนั้น ก็มีลักษณะเป็นร่างรัฐธรรมนูญอำมาตยาธิปไตยเช่นเดียวกัน ทั้งยังตกเป็นโมฆะด้วยเหตุที่ถือเอารัฐธรรมนูญฉบับ 2492 ที่เป็นโมฆะ

Ref. code: 25595601032138UXP

มาเป็นแม่บทอีกด้วย ทั้งนี้ ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 บทบัญญัติในมาตรา 107 ก็ได้คงความเป็นอำมาตยาธิปไตยไว้ โดยกำหนดให้วุฒิสภามาจากการแต่งตั้งของพระมหากษัตริย์โดยมีประธานองคมนตรีเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ เป็นต้น

ประเด็นเรื่องบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญนี้เป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างมากในกฎหมายรัฐธรรมนูญของไทย ซึ่งมีพัฒนาการของบทบัญญัติที่เป็นบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญที่แสดงถึงคุณค่าของรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับได้เป็นอย่างดี ดังที่ปรีดีได้วิเคราะห์ไว้แล้วข้างต้น ในระยะต่อมาของประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐธรรมนูญฉบับที่มาสืบเนื่องหรือเป็นผลผลิตจากการทำรัฐประหาร ที่มักจะมีบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญที่ขัดกับหลักนิติรัฐและประชาธิปไตยอย่างมากอยู่เสมอมา แม้จะมีบทบัญญัติถาวรที่ดูเหมือนจะมีความเป็นประชาธิปไตยหรือเป็นไปตามหลักนิติรัฐอยู่ แต่เมื่อพิจารณาโดยตลอดถึงบทเฉพาะกาลแล้วบทบัญญัติเหล่านั้นมักจะมีเนื้อความที่เป็นการล้มหลักการของบทบัญญัติถาวรอย่างสิ้นเชิง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน เช่น บทบัญญัติที่เป็นบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการรัฐประหารในปี พ.ศ. 2549 มาตรา 309 และบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการรัฐประหารในปี พ.ศ. 2557 มาตรา 279 ดังได้กล่าวมาแล้วนั่นเอง

4.3.2 หลักประชาธิปไตยในรัฐธรรมนูญ

ปรีดีอธิบายเชื่อมโยงการปกครองระบอบประชาธิปไตยกับรัฐธรรมนูญไว้ว่า รัฐธรรมนูญเป็นเพียงระเบียบการที่เขียนเป็นกฎหมายว่าประเทศหรือรัฐนั้นๆ ปกครองกันแบบใด แทนที่จะปล่อยให้ผู้มีอำนาจการปกครองกระทำตามความพอใจของตนโดยไม่มีข้อกำหนดไว้เท่านั้น รัฐธรรมนูญแต่เพียงลำพังจึงยังไม่สามารถบอกได้ว่าประเทศนั้นมีระบอบการปกครองที่เป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย ต้องพิจารณารายละเอียดในตัวบทของรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับด้วย คือ ถ้ารัฐธรรมนูญฉบับใดให้ถือมติปวงชนเป็นใหญ่และให้สิทธิมนุษยชนแก่ประชาชน รัฐธรรมนูญนั้นก็เป็นประชาธิปไตย ถ้ารัฐธรรมนูญฉบับใดถือตามความเห็นชอบของอภิสิทธิ์ชนและจำกัดสิทธิมนุษยชนที่ประชาชนพึงมีพึงได้ รัฐธรรมนูญนั้นก็ไม่ใช่ประชาธิปไตย

ก่อนการสถาปนา *“ปฐมรัฐธรรมนูญ”* ลงในสยาม แนวความคิดเกี่ยวกับอำนาจอธิปไตยหรืออำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศนั้น ถือว่ากษัตริย์ทรงเป็นผู้ทรงอำนาจดังกล่าว แม้ในร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงโปรดเกล้าให้พระยากัลยาณไมตรี (Dr. Francis B. Sayre) ร่างขึ้นถวายเมื่อ พ.ศ. 2467 ในมาตรา 1 ก็ยังเขียนว่า *“The Supreme Power throughout the Kingdom shall be vested in His Majesty the king”* และในมาตรา

Ref. code: 25595601032138UXP

11 ก็เขียนว่า *"The supreme legislative power shall rest in the King"*[11] ต่อมาในร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงโปรดเกล้าให้นายเรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์ (Raymond B. Stevens) ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศชาวอเมริกัน และพระยาศรีวิสารวาจาปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศในขณะนั้น ร่างเค้าโครงร่างรัฐธรรมนูญขึ้นในปี พ.ศ. 2474 เป็นภาษาอังกฤษเช่นเดียวกับฉบับแรก โดยใช้ชื่อว่า *"An outline of changes in the form of the government"* อันเป็นเอกสารซึ่งได้วางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการปกครองประเทศในแง่รูปแบบของสถาบันการเมืองและความสัมพันธ์ของสถาบันเหล่านั้นทำนองเดียวกับรัฐธรรมนูญ หากแต่ในร่างฉบับนี้ก็ไม่ได้มีการกล่าวถึงว่า อำนาจอธิปไตยนั้นเป็นของใคร[12]

จนกระทั่งมีการสถาปนา "ปฐมรัฐธรรมนูญ" ลงในสยามอย่างสมบูรณ์เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ที่ได้วางหลักการที่สำคัญที่สุดลงในระบอบใหม่ที่อย่างหนักแน่น มั่นคง และชัดเจนว่า อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย[13] การกระทำใดๆ ของกษัตริย์ต้องมีกรรมการราษฎรผู้หนึ่งผู้ใดลงนามด้วยโดยได้รับความยินยอมของคณะกรรมการราษฎรจึ่งจะใช้ได้ มิฉะนั้นเป็นโมฆะ[14] ระบอบการปกครองใหม่นี้ได้สถาปนาหลักประชาธิปไตยที่ราษฎรเป็นผู้ทรงสิทธิในอำนาจอันสูงสุดนั้น ไม่ใช่พระมหากษัตริย์ดังเช่นการปกครองในระบอบเก่าอีกต่อไป เป็นการเปลี่ยนหลักมูลฐานของระบอบการปกครองที่พระมหากษัตริย์มีอำนาจสมบูรณ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอำนาจเต็มที่ในการที่จะใช้อำนาจสูงสุดของรัฐ มาเป็นระบอบที่ปรีดีเคยอธิบายไว้ในคำอธิบายกฎหมายปกครองว่า *"ราษฎรได้เป็นเจ้าของใช้อำนาจสูงสุดทั้งสามชนิด คือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร อำนาจตุลาการ นั้น โดยมีผู้แทนอันจะเพิกถอนไม่ได้จนกว่าจะพ้นระยะเวลาที่ได้แต่งตั้งไว้"* และเป็นวิธีการปกครองที่ใช้อยู่มากในโลก เช่น ในประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น กษัตริย์ที่เคยเป็นผู้ทรงอำนาจสมบูรณ์เป็นเพียงองค์กรทางรัฐธรรมนูญองค์กรหนึ่งที่ใช้อำนาจแทนราษฎรภายใต้

---

[11] สนธิ เตชานันท์, แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบบ "ประชาธิปไตย" ตามแนวพระราชดิริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยเขษม, 2518), น. 140-141.

[12] โภคิน พลกุล, ปัญหาและข้อคิดบางเรื่องจากรัฐธรรมนูญไทย, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การพิมพ์พลชัย, 2531), น. 15.

[13] มาตรา 1 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

[14] มาตรา 7 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

Ref. code: 25595601032138UXP

บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญเท่านั้น โดยรัฐธรรมนูญกำหนดให้มีองค์กรดังจะกล่าวต่อไปนี้ คือ 1. กษัตริย์ 2. สภาผู้แทนราษฎร 3. คณะกรรมการราษฎร 4. ศาล[15] เป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎร

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ปรีดีได้ขอให้ทำความเข้าใจว่าระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทยนั้น ได้ตั้งต้นที่การอภิวัฒน์ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 แล้ว โดยปรีดีให้คำจำกัดความคำว่า “ประชาธิปไตย” หมายถึง “การปกครองโดยราษฎร” ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า “DEMOCRACY”[16] อย่างไรก็ตาม ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อซึ่งจำเป็นต้องมีบทเฉพาะกาลชั่วคราวที่จะต้องเปลี่ยนระบบเก่าที่มีมาแต่โบราณกาล ให้เข้าสู่ระบบประชาธิปไตยเต็มที่นั้นต้องมีกึ่งประชาธิปไตยก่อน คือ ถ้ารัฐธรรมนูญใดมีบทถาวรและบทเฉพาะกาล ย่อมหมายความว่า เมื่อพ้นกำหนดระยะเวลาชั่วคราวนั้นแล้วก็เหลือแต่บทถาวรที่ใช้เป็นแบบการปกครองถาวรต่อไป ดังนั้น จึงต้องพิจารณาด้วยบทถาวรของรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับว่ามีลักษณะเป็นประชาธิปไตยหรือการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่หรือไม่ ส่วนบทเฉพาะกาลเป็นเรื่องหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างระบบเก่ากับระบบใหม่ ซึ่งย่อมมีส่วนที่เป็นระบบเก่าผสมอยู่กับระบบใหม่ในชั่วระยะเวลาหนึ่ง โดยต้องพิจารณาต่อไปว่าบทเฉพาะกาลนั้นมีไว้เพื่อนำไปสู่บทถาวรประชาธิปไตยหรืออำมาตยาธิปไตย

กรณีดังกล่าวปรีดีได้วินิจฉัยและให้ทัศนะไว้ว่า “ปฐมรัฐธรรมนูญ” หรือพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ไม่ใช่ลักษณะของรัฐธรรมนูญอำมาตยาธิปไตย แต่เป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย เพราะตัวบทถาวรของรัฐธรรมนูญกำหนดไว้ว่า เมื่อสิ้นบทเฉพาะกาลแล้ว สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิกประเภทเดียว คือ ประเภทที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมา ส่วนบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญนี้เป็นเรื่องชั่วคราวในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างระบอบศักดินาที่เป็นมาหลายพันปีกับระบอบประชาธิปไตยซึ่งเพิ่งเริ่มเกิดขึ้น ในสมัยแรกภายในเวลา 6 เดือน สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิกซึ่งผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารแต่งตั้งขึ้นในนามคณะราษฎร สมัยที่ 2 ภายในเวลา 10 ปี สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิก 2 ประเภท คือ ประเภทที่ 1 ราษฎรเป็นผู้เลือกตั้ง ประเภทที่ 2 มาจากผู้เป็นสมาชิกอยู่แล้วในสมัยที่ 1 และในสมัยที่ 3 เป็นบทถาวร คือ เมื่อพ้น 10 ปีแล้วสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นทั้งหมด ดังนั้น แม้รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวจะมีบทบัญญัติที่ปรีดีเรียกว่า เป็นบทเฉพาะกาลที่ใช้ใน

---

[15] มาตรา 2 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

[16] ดังที่ประธานาธิบดีลินคอล์นได้ให้วิเคราะห์ศัพท์ไว้อย่างครบถ้วนว่าเป็นการปกครอง “The government of the people, by the people, for the people” แปลว่า “รัฐบาลของราษฎร, โดยราษฎร, เพื่อราษฎร”

Ref. code: 25595601032138UXP

การเปลี่ยนผ่านระบอบศักดินาที่มีมานานมาเป็นระบอบประชาธิปไตยอยู่ แต่ก็เป็นบทเฉพาะกาลที่มีไว้เพื่อนำไปสู่บทถาวรที่เป็นประชาธิปไตยเท่านั้น ในแง่นี้ เมื่อบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญดังกล่าวในท้ายที่สุดแล้วได้นำไปสู่การได้มาซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นทั้งหมด อำนาจสูงสุดของประเทศจึงเป็นของราษฎรทั้งหลาย ด้วยเหตุผลดังกล่าว หลัก “ประชาธิปไตย” จึงได้รับการสถาปนาลงอย่างสมบูรณ์ในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 อันเป็น “ปฐมรัฐธรรมนูญ” ของสยามฉบับนี้

อย่างไรก็ตาม หลักประชาธิปไตยที่ได้สถาปนาลงใน “ปฐมรัฐธรรมนูญ” นับแต่นั้นมาก็หาได้สถิตย์นิ่งอยู่เช่นนั้นตลอดเวลาไม่ เนื่องจากแม้ปรีดีจะเห็นว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 นั้น เป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยเช่นเดียวกันกับ “ปฐมรัฐธรรมนูญ” เนื่องจากเป็นรัฐธรรมนูญที่มีบทเฉพาะกาลที่นำไปสู่บทถาวรที่เป็นประชาธิปไตยไม่ใช่อำมาตยาธิปไตย โดยมาตรา 16 อันเป็นบทถาวรบัญญัติไว้ว่า สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิกซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือกตั้ง ส่วนบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ เป็นช่วงรอยต่อของระบอบ และโดยที่อุดมการณ์ของบทบัญญัติเฉพาะกาลที่กำหนดให้มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นเรื่องของการช่วยพยุงประชาธิปไตยให้ทรงตัวอยู่ได้และก้าวหน้าต่อไปไม่ใช่เป็นการเอาสมาชิกประเภทที่ 2 มาถ่วงอำนาจสภาผู้แทนราษฎร[17] ก็ตาม แต่โดยที่บทบัญญัติที่บัญญัติถึงหลักประชาธิปไตยในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้กำหนดไว้ในมาตรา 2 ว่า *“อำนาจอธิปไตยย่อมมาจากปวงชนชาวสยาม พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุข ทรงใช้อำนาจนั้นแต่โดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้”* ซึ่งเห็นได้ว่าถ้อยคำในบทบัญญัติดังกล่าว ได้เปลี่ยนไปจากรัฐธรรมนูญฉบับแรก ในมาตรา 1 ที่ว่า *“อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย”* เป็น *“อำนาจอธิปไตยย่อมมาจากปวงชนชาวสยาม...”*[18] และเพิ่มเติมประโยค *“...พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุข ทรงใช้อำนาจนั้นแต่โดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้”* เข้ามาด้วย

และต่อมาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ก็ได้ยืนยันถ้อยคำดังกล่าวไว้เช่นเดียวกันกับรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 ที่บัญญัติหลักประชาธิปไตยไว้ในมาตรา 2 ว่า *“อำนาจอธิปไตยย่อมมาจากปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นแต่โดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้”* โดยสาระของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 นี้

---

[17] “คำแถลงประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม,” ใน นรนิติ เศรษฐบุตร, เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 (โดยสภาผู้แทนราษฎรชุดแรก), (นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, 2552), น. 23.

[18] ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน

Ref. code: 25595601032138UXP

ปรีดีก็ยังเห็นว่า ไม่ใช่รัฐธรรมนูญอำมาตยาธิปไตย เพราะรัฐสภาประกอบด้วย “พฤฒสภา” (Senate) กับ “สภาผู้แทน” โดยที่สมาชิกพฤฒสภาและสมาชิกผู้แทนเป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมิใช่โดยการแต่งตั้ง จึงเป็นผู้แทนของปวงชนอย่างสมบูรณ์ในการแสดงมติแทนปวงชนในรัฐสภา ทั้งนี้ แม้จะมีสมาชิกรัฐสภา 2 สภา แต่ราษฎรก็เป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนโดยตรง และเป็นผู้เลือกตั้งพฤฒสมาชิกโดยทางอ้อม (indirect) หรือการเลือกตั้งสองชั้น เพียงแต่ในระยะเริ่มแรกมีบทเฉพาะกาลที่ให้สภาผู้แทนราษฎรทั้งประเภทที่ 1 และประเภทที่ 2 ประกอบกันเป็นองค์การเลือกตั้ง ซึ่งถ้ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ใช้เพียง 3 ปี พฤฒสมาชิกก็ต้องออกไปครึ่งหนึ่ง โดยผู้ที่จะเป็นแทนในตำแหน่งว่างก็เป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมา และต่อมาอีกเพียง 3 ปี พฤฒสมาชิกก็เป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมาครบถ้วนบริบูรณ์ ดังนั้น นอกจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 จะเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยแล้ว ปรีดียังเห็นว่าเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยตามลักษณะแห่งความเป็น *“ประชาธิปไตยสมบูรณ์”* ตามที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้นิยามคำว่า “ประชาธิปไตย” ไว้ว่า “ระบอบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่” อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม สุพจน์ ด่านตระกูล ได้ให้ข้อสังเกตในเรื่องนี้ไว้ว่า การที่ถ้อยคำในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่ได้เปลี่ยนไปจาก *“อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย”* เป็น *“อำนาจอธิปไตยย่อมมาจากปวงชนชาวสยาม...”* นั้น คำว่า *“เป็นของ”* กับคำว่า *“มาจาก”* เมื่อพิจารณาให้ดีจะเห็นถึงความแตกต่างของคำทั้งสอง ทั้งทางด้านอักษรศาสตร์และนิรุกติศาสตร์ โดยเปรียบเทียบว่า ข้าวเป็นของชาวนา ซึ่งชาวนามีสิทธิอย่างสมบูรณ์ในการจัดการกับข้าวนั้น แต่ข้าวมาจากชาวนา เมื่อไปอยู่กับคนอื่นแล้วชาวนาก็ไม่มีสิทธิอะไรในข้าวนั้น เพราะชาวนาไม่ได้เป็นเจ้าของเสียแล้ว ฉันใดก็ฉันนั้น กับอำนาจอธิปไตยของปวงชนชาวสยาม อย่างไรก็ตาม ลำพังการเปลี่ยนข้อความ “เป็นของ” มาเป็น “มาจาก” คงไม่เหมือนกับเรื่องข้าวของชาวนาสักเท่าใดนัก เพียงแต่ว่าหากยืนยันหนักแน่นอย่างรัฐธรรมนูญฉบับแรกว่า *“อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย”* ย่อมจะสง่างามมากกว่า และเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกให้ปวงชนหวงแหนและรักษาความเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยหรืออำนาจสูงสุดของประเทศนั้นไว้ด้วยชีวิต[19]

จากข้อสังเกตของสุพจน์ ดังกล่าวนับว่ามีเหตุผลอยู่ไม่น้อย เพราะเมื่อพิจารณาต่อไปถึงบทบัญญัติอื่นๆ ประกอบด้วยแล้ว จะเห็นได้ว่าบทบัญญัติเกี่ยวกับอำนาจอธิปไตย และการใช้

---

[19]สุพจน์ ด่านตระกูล, “หมายเหตุเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญสามฉบับ,” ใน ผู้กำเนิดรัฐธรรมนูญไทย ปรีดี พนมยงค์ : ข้อเขียนและบทวิเคราะห์รัฐธรรมนูญสามฉบับแรก, จัดพิมพ์โดยโครงการจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส สำหรับเด็กและเยาวชน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : แม่คำผาง, 2553), น. 131-132.

Ref. code: 25595601032138UXP

อำนาจอธิปไตยนั้นมีความแตกต่างกันมากระหว่างรัฐธรรมนูญสองฉบับนี้ กล่าวคือ พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 มาตรา 1 บัญญัติไว้อย่างหนักแน่นมั่นคง และสง่างามว่า *"อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย"* และมาตรา 2 บัญญัติว่า *"ให้มีบุคคลและคณะบุคคลดั่งจะกล่าวต่อไปนี้เป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎรตามที่จะได้กล่าวต่อไปในธรรมนูญ คือ 1. กษัตริย์ 2. สภาผู้แทนราษฎร 3. คณะกรรมการราษฎร 4. ศาล"* ขณะที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 มาตรา 2 บัญญัติว่า *"อำนาจอธิปไตยย่อมมาจากปวงชนชาวสยาม พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นแต่โดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้"* และบัญญัติขยายความไว้อีกว่า มาตรา 6 *"พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติโดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร"* มาตรา 7 *"พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี"* มาตรา 8 *"พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาลที่ได้ตั้งขึ้นตามกฎหมาย"* ทำให้เข้าใจไปในทำนองว่า อำนาจสูงสุดในทางนิติบัญญัติ ทางบริหาร และทางตุลาการนั้น "มาจาก" ราษฎร ซึ่งราษฎรได้มอบอำนาจอธิปไตยของเขานั้นให้พระมหากษัตริย์ แล้วพระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขทรงใช้อำนาจ หรือรับเอาไปแบ่งให้คณะบุคคลอื่นๆ ใช้ต่อไปอีก ขณะที่บทบัญญัติตามพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 นั้น บุคคลและคณะบุคคลทั้งหลายได้แก่ กษัตริย์ สภาผู้แทนราษฎร และคณะกรรมการราษฎร เป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎรโดยตรง[20] ดังนั้น นัยของความหมายในถ้อยคำอาจมีความแตกต่างกันในแง่นี้ได้เช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ วรเจตน์ ภาคีรัตน์ ได้ให้ข้อสังเกตไว้เพิ่มเติมว่า *"...เมื่อศึกษารัฐธรรมนูญของประเทศเดนมาร์ก สวีเดน ประเทศที่มีกษัตริย์และเป็น Constitutional Monarchy แบบ Parliamentary Monarchy จะพบว่าเขาไม่เขียนให้พระมหากษัตริย์เป็นผู้ใช้อำนาจ ไม่เขียนว่าพระมหากษัตริย์ใช้อำนาจผ่านทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาลแบบบ้านเรา อันนี้น่าจะเป็นนวัตกรรมแบบของเรา อาจจะอิงมาจากญี่ปุ่นด้วย แต่ว่าประเทศในยุโรปเขาจะเขียนว่าอำนาจมาจากหรือเป็นของประชาชน ใช้ทั้ง 2 คำ แต่เขาจะบอกว่าวิธีการใช้อำนาจอธิปไตยให้เป็นไปตามที่บัญญัติในรัฐธรรมนูญนี้ อันนี้สำคัญ..."*[21]

---

[20] เดือน บุนนาค และ ไพโรจน์ ชัยนาม, <u>คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ (รวมทั้งกฎหมายการเลือกตั้งด้วย) ภาค 2 รัฐธรรมนูญสยาม</u>, (พระนคร : นิติสาส์น, 2477), น. 31. และ *อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 17*, น. 28.

[21] วรเจตน์ ภาคีรัตน์, "คำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์กฎหมายมหาชน," ชั้นปริญญาโท คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ภาคการศึกษาที่ 2 ปีการศึกษา 2557, วันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2558.

Ref. code: 25595601032138UXP

การที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้บัญญัติถ้อยคำในลักษณะให้พระมหากษัตริย์เป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยโดยผ่านองค์กรต่างๆ นำมาซึ่งปัญหาการตีความเกี่ยวกับอำนาจของพระมหากษัตริย์อยู่เรื่อยมาทั้งในทางการเมืองและในทางกฎหมาย [22] ดังที่บวรศักดิ์ อุวรรณโณ ได้นำเสนอการตีความบทบัญญัติของถ้อยคำในลักษณะนี้ว่าเป็นบทบัญญัติที่ *"...แสดงให้เห็นเอกลักษณ์ประชาธิปไตยไทยว่า* ***อำนาจอธิปไตยนั้นอยู่ที่พระมหากษัตริย์และประชาชน*** *(แม้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 มาตรา 3 จะใช้ถ้อยคำว่า "อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย" แต่ในการตีความรัฐธรรมนูญนั้น "เป็นของ" ก็คือ "มาจาก" ดังจะได้แสดงให้เห็นต่อไป) อันต่างจากรัฐธรรมนูญของชาติอื่นที่ถือว่าประชาชนเท่านั้นที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย เหตุที่รัฐธรรมนูญไทยบัญญัติเช่นนี้ก็เนื่องมาจากสองเหตุหลัก คือ เหตุทางประเพณีในสังคมวัฒนธรรมไทยอันเกิดจากการ "สั่งสม" ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของพระมหากษัตริย์กับประชาชนดังกล่าวแล้วเป็นประการแรก และประการที่สองในทางกฎหมายเองก็ต้องสืบสาวย้อนไปจนถึงวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ก็จะเห็นได้ว่า ก่อนวันนั้น อำนาจอธิปไตยอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ ครั้นเมื่อคณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงอำนาจอธิปไตยอยู่ก็สละพระราชอำนาจนั้น ให้ประชาชนทั้งประเทศ ด้วยการพระราชทานรัฐธรรมนูญแล้วลดพระองค์ลงอยู่ใต้รัฐธรรมนูญ แต่ยังทรงใช้อำนาจนั้นแทนปวงชน ซึ่งในทางกฎหมายต้องถือว่าทั้งพระมหากษัตริย์และประชาชนต่างเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยร่วมกัน ด้วยเหตุนี้ในทางกฎหมายนั้นเมื่อมีการรัฐประหารเลิกรัฐธรรมนูญ ต้องถือว่า อำนาจอธิปไตยที่เคยพระราชทานให้ประชาชนนั้นกลับคืนมายังพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นเจ้าของเดิมมาก่อน 24 มิถุนายน 2475 ดังนั้น ผลสำคัญประการแรกทางกฎหมายระหว่างประเทศก็คือ รัฐบาลนานาชาติไม่ต้องรับรองรัฐบาลไทยใหม่ เพราะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นเรื่องระดับภายใน แต่ในระดับสูงสุดคือสถาบันพระมหากษัตริย์ยังดำรงอยู่ และทรงเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยที่กลับคืนมาเป็นของพระองค์ท่านด้วย ส่วนคณะรัฐประหารนั้นไม่ใช่เจ้าของอำนาจอธิปไตยเลย แต่มีอำนาจปกครองบ้านเมืองในเวลานั้นตามความเป็นจริงเท่านั้น หากจะกล่าวง่ายๆ ก็คือ อำนาจอธิปไตยซึ่งเป็นอำนาจทางกฎหมายอยู่ที่พระมหากษัตริย์ แต่อำนาจในความเป็นจริงอยู่ที่คณะรัฐประหาร ผลประการที่สองก็คือ เมื่อคณะรัฐประหารประสงค์จะจัดทำรัฐธรรมนูญใหม่ เมื่อจัดทำเสร็จแล้วก็ต้องนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อขอให้ทรงลงพระปรมาภิไธย*

---

[22] ตัวอย่างเช่น มีบางกลุ่มการเมืองพูดถึงพระราชอำนาจตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 7 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ที่จะให้ปลดนายกรัฐมนตรีที่มาจากการเลือกตั้ง แล้วอาศัยพระราชอำนาจในการตั้งนายกรัฐมนตรีที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้งให้เป็น *"นายกพระราชทาน"* โดยถือว่าเป็นประเพณีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เป็นต้น

Ref. code: 25595601032138UXP

เพื่อให้รัฐธรรมนูญนี้มีผลเป็นกฎหมาย เมื่อลงพระปรมาภิไธยก็เท่ากับพระมหากษัตริย์สละอำนาจอธิปไตยกลับคืนมาที่ประชาชนอีก กล่าวโดยสรุป คือ อำนาจอธิปไตยซึ่งเป็นอำนาจตามกฎหมายนั้น ถ้าไม่อยู่ที่พระมหากษัตริย์ก็อยู่ที่พระมหากษัตริย์กับประชาชนเท่านั้น..."[23]

จากการตีความของบวรศักดิ์ ดังกล่าว เป็นการตีความการเกิดขึ้นของ "ปฐมรัฐธรรมนูญ" และหลักประชาธิปไตยในรัฐธรรมนูญ อันทำให้เกิดผลที่ประหลาดและไม่สอดรับกับระบอบประชาธิปไตยที่มีราษฎรทั้งหลายเป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุด เพราะหากหากเราย้อนกลับไปพิจารณาถึงการเกิดขึ้นของ "ปฐมรัฐธรรมนูญ" ที่ปรีดีถือว่าเป็น สัญญาประชาคมระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ กับคณะราษฎร หาได้เกิดจากการพระราชทานโดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ แต่เพียงฝ่ายเดียวแต่อย่างใด ดังได้วิเคราะห์มาแล้วในหัวข้อ 3.3.1 จะเห็นได้ว่า ผลที่เกิดขึ้นย่อมไม่เป็นดังที่บวรศักดิ์ อธิบายให้ผลไว้ หากแต่ผลจะเป็นดังที่ปิยบุตร ได้กล่าวไว้แล้ว นั่นคือ

"...หากรัฐธรรมนูญเกิดจาก การตกลงระหว่างคณะราษฎรกับกษัตริย์ ก็หมายความว่า คณะราษฎรยึดอำนาจได้สำเร็จ เป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุด และได้ยื่นข้อเสนอให้แก่กษัตริย์ว่าจะยอมเป็นกษัตริย์ใต้ระบอบใหม่หรือไม่ เมื่อกษัตริย์ยอมตกลงตามข้อเสนอ นั่นก็หมายความว่า กษัตริย์แบบก่อน 24 มิถุนายน 2475 ได้สูญสลายไปแล้ว กลายเป็นกษัตริย์แบบใหม่ตามระบอบใหม่ซึ่งไม่มีอำนาจล้นพ้น แต่เป็นประชาชนต่างหากที่มีอำนาจสูงสุด ส่วนกษัตริย์ก็อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ มีอำนาจจำกัดภายใต้รัฐธรรมนูญ...สถาบันกษัตริย์ที่ดำรงอยู่ในประเทศไทยจึงไม่ได้มีความต่อเนื่อง เพราะสถาบันกษัตริย์ก่อน 24 มิถุนายน 2475 เป็นคนละรูปแบบ คนละสถานะกับสถาบันกษัตริย์หลังจากนั้น..."[24]

---

[23] บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชนเล่ม 2 : การแบ่งแยกกฎหมายมหาชน-เอกชนและพัฒนาการกฎหมายมหาชนในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), น. 182-183.

[24] ปิยบุตร แสงกนกกุล, ประวัติศาสตร์ข้อความคิด อำนาจสถาปนาและการเปลี่ยนผ่าน, (นนทบุรี : ฟ้าเดียวกัน, 2559), น. 30. การตีความและอธิบายการเกิดขึ้นของปฐมรัฐธรรมนูญ ตลอดมาจนถึงเรื่องหลักประชาธิปไตยในรัฐธรรมนูญที่แตกต่างกันดังกล่าวนี้ เป็นการอธิบายบนฐานของสองแนวความคิดที่แตกต่างกันและยังมีการถกเถียงกันอยู่เรื่อยมา กล่าวคือ หากอธิบายในลักษณะที่บวรศักดิ์ได้อธิบายไว้ จะเป็นการอธิบายคล้ายคลึงกับแนวความคิดแบบอนุรักษ์นิยมของอังกฤษที่อธิบายว่าการก่อรูปของระบอบการเมืองรวมถึงรัฐธรรมนูญนั้น มีลักษณะเป็นพัฒนาการต่อเนื่องกันมาตลอดเส้นทางประวัติศาสตร์ ไม่ได้เกิดจากการแตกหักกับระบอบเก่า เป็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาเป็นลำดับ ไม่ได้ก่อตั้งขึ้นอย่างฉับพลัน แตกหัก แต่สืบเนื่องต่อเนื่องมาดังเช่นรัฐธรรมนูญของ

Ref. code: 25595601032138UXP

นอกจากนี้ โดยนัยที่ปรีดีได้ให้นิยามว่า “ประชาธิปไตย” ไว้แล้วว่า เป็นแบบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่ เพราะอำนาจสูงสุดเป็นของประชาชน ซึ่งมีสิทธิกับหน้าที่ตามธรรมชาติของมนุษยชน เป็นระบอบที่เกิดมาตามธรรมชาติพร้อมกับการมีมนุษยชาติในโลกนี้ แต่ถูกทำลายโดยระบบทาสและระบบศักดินา ตามลำดับ อันแสดงให้เห็นว่าระบอบประชาธิปไตยแต่เดิมนั้นเป็นของประชาชนอยู่ก่อนแล้ว ระบบทาสและศักดินาที่เกิดขึ้นมาเพื่อกดขี่เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วยกันในภายหลังต่างหากที่ได้ช่วงชิงไปจากมือของประชาชน ดังนั้น การที่บวรศักดิ์เห็นว่าในวันที่ 24 มิถุนายน 2475 พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงอำนาจอธิปไตยอยู่ได้สละพระราชอำนาจนั้นให้ประชาชนทั้งประเทศ ด้วยการพระราชทานรัฐธรรมนูญแล้วลดพระองค์ลงอยู่ใต้รัฐธรรมนูญ แต่ยังทรงใช้อำนาจนั้นแทนปวงชน โดยถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยร่วมกันนั้น น่าจะเป็นการตีความที่ก่อให้เกิดความสับสนและอาจไม่สอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตยที่ *“อำนาจสูงสุดนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย”* เพราะหลังจากที่มีการสถาปนา *“ปฐมรัฐธรรมนูญ”* ลงในสยามแล้ว อำนาจอธิปไตยนั้นย่อมกลับมาอยู่ที่ประชาชนหรือราษฎรชาวสยามอย่างสมบูรณ์ ดังเช่นที่เป็นอยู่มาแต่ก่อนก่อนที่จะถูกช่วงชิงไป พระมหากษัตริย์ที่ทรงอำนาจสูงสุดตามระบอบเก่านั้นทรงเป็นแต่เพียงประมุขของประเทศและใช้อำนาจภายใต้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญเท่านั้น

ส่วนการรัฐประหารล้มล้างรัฐธรรมนูญอันเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายและรัฐธรรมนูญนั้น ก็ไม่อาจทำให้อำนาจอธิปไตยที่เป็นของราษฎรอย่างสมบูรณ์ในระบอบประชาธิปไตย กลับไปเป็นของพระมหากษัตริย์ดังที่พระองค์มีอยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้แต่อย่างใด เพราะหากตีความเช่นนั้นแล้วก็จะเป็นการยอมรับว่าการรัฐประหารนั้น มีลักษณะเป็นการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ที่นอกจากจะเป็นการยึดอำนาจล้มล้างรัฐธรรมนูญแล้ว ยังมีผลเป็นการกระทำในลักษณะที่ส่งผลให้ประเทศกลับไปสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ดังที่เป็นมาก่อนวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ที่พระมหากษัตริย์ทรงอำนาจอธิปไตยอย่างสมบูรณ์นั่นเลยทีเดียว

อังกฤษ ขณะที่การอธิบายตามความเห็นของปิยบุตร ที่มองว่ารัฐธรรมนูญ คือ การก่อร่างสร้างรูประบอบใหม่ มีลักษณะแตกหักกับระบอบเดิมหรือระเบียบทางการเมืองแบบเดิม เกิดขึ้นจากการปฏิวัติและมีอำนาจสถาปนารัฐธรรมนูญนั้น เป็นการอธิบายที่คล้ายคลึงกับเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสนั่นเอง ดู วรเจตน์ ภาคีรัตน์, “การเสวนาหัวข้อ “รัฐธรรมนูญ” ในโอกาสจัดพิมพ์หนังสือ “รัฐธรรมนูญ: ประวัติศาสตร์ข้อความคิด อำนาจสถาปนา และการเปลี่ยนผ่าน,” ของปิยบุตร แสงกนกกุล สืบค้นเมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2560, จาก https://prachatai.com/journal/2016/06/66144

Ref. code: 25595601032138UXP

4.3.3 รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์

ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญในแนวความคิดของปรีดีอีกเรื่องหนึ่งคือ แนวความคิดเกี่ยวกับ “รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแนวความคิด “ประชาธิปไตยสมบูรณ์” และ ปรัชญา “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” ของปรีดี โดยที่ปรีดีได้กล่าวถึง “ระบบประชาธิปไตยทางการเมือง” ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับระบบอำนาจรัฐที่ราษฎรมีสิทธิในการใช้อำนาจรัฐนั้นมากน้อยเพียงใด เป็นเรื่องเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญที่เป็นแม่บทและกฎหมายเลือกตั้ง อีกทั้งกฎหมายเกี่ยวกับระบบบริหารและระบบตุลาการ ปรีดีเรียกร้องว่า ระบบประชาธิปไตยทางการเมือง นั้น มิใช่อยู่ที่ว่ารูปภายนอกมีรัฐสภา อันประกอบด้วยผู้แทนที่ได้รับเลือกตั้งจากราษฎร แต่ยังจะต้องพิจารณาถึงระบบการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรว่าในทางปฏิบัติราษฎรได้มีโอกาสออกเสียงเสมอภาคกัน และมีความสะดวกเพียงใดด้วย ปรีดีเห็นว่าวิธีการเลือกตั้งที่จะทำให้เกิดความเสมอภาคระหว่างประชาชนได้นั้นต้องใช้วิธีการเลือกตั้งแบบ “แบ่งเขต” ซึ่งวิธีการเลือกตั้งแบบ “แบ่งเขต” นี้จะทำให้ผู้สมัครสามารถติดต่อทำความรู้จักกับผู้มีสิทธิออกเสียงได้เป็นส่วนมาก และผู้มีสิทธิออกเสียงก็สามารถพิจารณาคุณลักษณะของผู้สมัครได้ด้วย นอกจากนี้ การแบ่งเขตเลือกตั้งจะทำให้เขตเลือกตั้งไม่ใหญ่จนเกินไป และสามารถแยกหน่วยเลือกตั้งออกเป็นหลายๆ หน่วยเพื่อความสะดวกแก่การมาลงคะแนนเสียง ซึ่งวิธีการลักษณะนี้เคยนำมาใช้ในประเทศไทยก่อนการรัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2489 นอกจากนี้ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ราษฎรสนใจประชาธิปไตยปรีดียังเสนอให้รัฐ *“จ่ายค่าป่วยการให้ราษฎรที่มาลงคะแนน”* อีกด้วย ซึ่งจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

ปรีดี ยกให้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 เป็น “รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์” เพราะระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้บัญญัติขึ้นตามวิธีการที่บัญญัติไว้โดยรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ซึ่งเป็นแม่บท ดังนั้น รัฐธรรมนูญฉบับ 2489 จึงถูกต้องสมบูรณ์ และในสาระก็เป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ เพราะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกพฤฒสภาเป็นผู้ที่ได้รับเลือกตั้งจากราษฎร แม้ว่าจะได้มีบทเฉพาะกาลกำหนดไว้ เฉพาะวาระเริ่มแรกให้มีการตั้งสมาชิกพฤฒสภาโดยองค์การเลือกตั้ง แต่องค์การเลือกตั้งประกอบด้วยผู้ที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอยู่ในวันสุดท้ายก่อนการใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ เมื่อครบวาระแรกแล้วผู้ที่ราษฎรเลือกก็เป็นสมาชิกพฤฒสภาตามที่นิยมกันในประเทศประชาธิปไตย ระบอบปกครองรัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 จึงเป็นประชาธิปไตยถูกต้องตามหลักประชาธิปไตย “แบบการปกครองที่ถือมติชนเป็นใหญ่”

การอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้นเป็นการดำเนินการเพื่อให้บรรลุถึงซึ่งจุดประสงค์อันใหญ่ยิ่งของปรีดีในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คือ การมุ่งต่อสาระสำคัญ คือ “การบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร” ปรีดีมิได้ปรารถนาที่จะเปลี่ยน

Ref. code: 25595601032138UXP

ระบอบมาเป็นระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยแต่เปลือกนอกเท่านั้น และปรีดีถือว่ารัฐธรรมนูญเปรียบประดุจกุญแจ ที่จะไขประตูเปิดช่องทางให้ราษฎรได้มีส่วนมีเสียงในการปกครองให้จัดถูกต้องตามความต้องการของตน และเมื่อประตูที่กีดกั้นอยู่ได้เปิดออกแล้ว รัฐบาลก็จะต้องนำราษฎรผ่านประตูนั้น เข้าสู่ชัยภูมิแห่งความสุขสมบูรณ์ สิ่งที่ทุกคนพึงปรารถนา คือ ความสุขความเจริญอย่างประเสริฐ ก็จะพึงบังเกิดขึ้นแก่ราษฎรถ้วนหน้า การเปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่อให้มีระบบการเมืองที่สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจโดยมีรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตย และยิ่งกว่านั้นจะต้องเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ด้วย นั้น ก็เพื่อแก้ความทุกข์ยากของราษฎรนั่นเอง ดังที่ปรีดีกล่าวว่า *“มวลราษฎรจึงไม่อาจอาศัยระบบรัฐธรรมนูญที่ไม่ใช่ประชาธิปไตยสมบูรณ์แก้ความทุกข์ยากของมวลราษฎรถ้วนหน้าได้”* ดังนั้น ในทางกลับกันหากประเทศชาตินั้นมีรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ก็ย่อมแก้ความทุกข์ยากของมวลราษฎรถ้วนหน้าได้

สำหรับปรีดีนั้น การมีระบบประชาธิปไตยทางการเมือง หรือรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์เท่านั้น แม้จะเป็นประโยชน์แก่ราษฎรส่วนมากดีกว่าไม่มีระบบประชาธิปไตยทางการเมืองเลยก็จริงอยู่ แต่ถ้าไม่มีระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจด้วยแล้ว ราษฎรส่วนมากก็ไม่มีโอกาสในทางปฏิบัติที่จะใช้สิทธิประชาธิปไตยได้ เพราะคนส่วนน้อยที่กลุ่มอำนาจเศรษฐกิจอยู่ในมือย่อมมีโอกาสดีกว่าในการใช้สิทธิประชาธิปไตยทางการเมือง เพราะหลักทั่วไปมีว่า *“ชนชั้นใดมีอำนาจเศรษฐกิจ, ชนชั้นนั้นก็อาศัยอำนาจเศรษฐกิจช่วยยึดครองอำนาจทางการเมืองเพื่อประโยชน์แห่งชนชั้นนั้นของตนและพันธมิตรของตน” ฉะนั้น “รัฐธรรมนูญซึ่งเป็นแม่บทแห่งระบบการเมืองและแห่งระบบสังคมจึงเป็นไปตามความต้องการของชนชั้นนั้น ใช้กดขี่ราษฎรส่วนมากของสังคมให้จำต้องปฏิบัติตาม” ซึ่งเป็นผลสะท้อนกลับไปยังรากฐานเศรษฐกิจ คือรักษาและพัฒนาอำนาจเศรษฐกิจนั้น”*[25] ปรีดีจึงต้องการวางโครงการเศรษฐกิจเพื่อสร้างระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจอันจะเป็นฐานในการแก้ไขความทุกข์ยากให้ราษฎร แต่ดังที่ทราบกันดีว่าหลังจากการมีรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยแล้ว เค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีที่ได้วางไว้ไม่ได้รับการนำมาปฏิบัติให้เป็นจริงดังความประสงค์ของปรีดี แต่โดยที่ปรีดีมีแนวความคิดพื้นฐานว่า การมีระบบประชาธิปไตยทางการเมือง ย่อมจะมีผลสะท้อนกลับไปสู่การมีระบบเศรษฐกิจที่เป็นประชาธิปไตยได้ด้วย และจะเป็นผลสะท้อนกลับไปกลับมา ปรีดีคงไม่สิ้นหวังไปเสียทีเดียว จึงได้พยายามที่จะสร้างรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ ดังเช่นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ทั้งนี้ ก็เพื่อที่จะให้ความเป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ส่งผลสะท้อนสำหรับการสร้างระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจต่อไปอีก

---

[25] ปรีดี พนมยงค์, “ทางรอดของประเทศไทย,” ใน รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ชี้ทางรอดของไทย, (กรุงเทพมหานคร : มิตรสยาม, 2524), น. 117.

Ref. code: 25595601032138UXP

ดังที่เราได้เห็นในบทที่แล้วถึงการที่ปรีดีได้ใช้ระบอบรัฐธรรมนูญ เป็นเครื่องมือในการบรรลุซึ่งอุดมการณ์ดังกล่าวในขณะที่ปรีดีดำรงตำแหน่งทางการเมืองมาแล้วนั่นเอง

4.4 กฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

4.4.1 ความเบื้องต้น

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าในโครงสร้างของแนวความคิด “ประชาธิปไตยสมบูรณ์” ของปรีดี ที่ประกอบด้วยระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ ระบบประชาธิปไตยทางการเมือง และทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตย นั้น ส่วนที่เกี่ยวข้องกับ “ระบบประชาธิปไตยทางการเมือง” ปรีดีกล่าวไว้ว่า *“ระบบประชาธิปไตยทางการเมืองโดยเฉพาะนั้น เกี่ยวกับระบบอำนาจรัฐที่ราษฎรมีสิทธิในการใช้อำนาจรัฐนั้นมากน้อยเพียงใด เรื่องนี้เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญที่เป็นแม่บทและกฎหมายเลือกตั้งอีกทั้งกฎหมายเกี่ยวกับระบบบริหารและระบบตุลาการ”* ระบบประชาธิปไตยทางการเมืองที่ปรีดีชื่นชอบที่สุด คือ ระบบที่ราษฎรทั้งปวงในสังคมนั้น มีสิทธิออกเสียงบัญญัติกฎหมายได้โดยตรงไม่ใช่ผ่านทางผู้แทนราษฎร แต่ระบบชนิดนี้สามารถทำได้ในประเทศเล็กๆ ที่มีพลเมืองไม่มากเท่านั้น ในประเทศที่มีพลเมืองจำนวนมากย่อมเป็นการพ้นวิสัยที่จะนัดประชุมราษฎรทั้งปวงให้มาออกเสียงบัญญัติกฎหมายได้โดยตรงได้ ฉะนั้น จึงจำต้องมีระบบเลือกตั้งผู้แทนราษฎรให้มาใช้สิทธิแทนราษฎร

เมื่อไม่สามารถเลี่ยงระบบประชาธิปไตยทางการเมืองที่ต้องมีการเลือกผู้แทนได้ ปรีดีจึงเสนอแนวทางในการพิจารณาแก้ปัญหาเป็นหลักการทั่วไปไว้ว่า *“ปัญหาระบบการเมืองประชาธิปไตยโดยผ่านทางผู้แทนราษฎรนี้มิใช่อยู่ที่ว่ารูปภายนอกมีรัฐสภา อันประกอบด้วยผู้แทนที่ได้รับเลือกตั้งจากราษฎร แต่ยังจะต้องพิจารณาถึงระบบการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรว่าในทางปฏิบัติราษฎรได้มีโอกาสออกเสียงเสมอภาคกัน และมีความสะดวกเพียงใด”* ดังนั้น ในการศึกษาแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี นอกจากจะต้องศึกษารัฐธรรมนูญที่เป็นแม่บทกฎหมายเกี่ยวกับระบบบริหารและระบบตุลาการ ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสถาบันทางกฎหมายรัฐธรรมนูญแล้ว ยังต้องศึกษากฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งด้วยว่า ปรีดีได้เสนอแนวความคิดรวมถึงดำเนินการเพื่อให้สยามมีระบบการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรที่ราษฎรได้มีโอกาสออกเสียงเสมอภาคกันและมีความสะดวกในการออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนของตนเพียงใด อย่างไร

เกี่ยวกับกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนี้ อันที่จริงควรเป็นกฎหมายที่เขียนแยกออกมาต่างหากจากรัฐธรรมนูญ แต่อาจด้วยความที่เป็นช่วงกะทันหันที่ไม่อาจเขียนกฎหมายเกี่ยวกับการเลือกตั้งไว้ต่างหากได้ ปรีดีจึงเขียนเป็นหลักการใหญ่ๆ ไว้ในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ซึ่งเป็นแม่บทสำคัญในการวางรากฐาน

Ref. code: 25595601032138UXP

การปกครองแบบประชาธิปไตยของสยาม ในหมวด 3 ที่ว่าด้วย สภาผู้แทนราษฎร ทั้งนี้ แม้ปรีดีต้องการให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งโดยราษฎร แต่ที่มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ปรีดีกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญที่ใช้ในช่วงเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนระบอบการปกครองนั้น ปรีดีกำหนดให้มีบทบัญญัติที่มีลักษณะเป็นบทเฉพาะกาล ที่กำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้นมีทั้งสมาชิกที่มาจากการแต่งตั้งและมาจากการเลือกตั้ง ซึ่งวิธีการเลือกตั้งในช่วงเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ปรีดีเลือกใช้วิธีการเลือกตั้งแบบทางอ้อม

สำหรับสยามในเวลานั้นยังมีพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการเลือกตั้งที่น่าในใจอีกฉบับหนึ่ง คือ พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระวางเวลาที่ใช้บทบัญญัติฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2475 ซึ่งปรีดีเป็นผู้ร่างขึ้นและใส่หลักการและแนวความคิดของตนเองเข้าไปพระราชบัญญัติฉบับนี้อย่างเต็มที่ แต่หลังจากที่ปรีดีได้นำเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดความขัดแย้งและนำไปสู่การปิดสภาและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราของฝ่ายพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติมพุทธศักราช 2476 โดยแก้ไขเปลี่ยนแปลงหลักการเดิมของปรีดีไปหลายประการ กระทั่งพระยาพหลพลพยุหเสนา ได้เป็นผู้นำในการยึดอำนาจการปกครองคืน และประกาศใช้พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2 โดยนำหลักการสำคัญๆ ในพระราชบัญญัติการเลือกตั้งฉบับของปรีดี มาไว้ในพระราชบัญญัติฉบับนี้ และพระราชบัญญัติฉบับนี้นี่เองเป็นฉบับที่ใช้ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรกของไทย เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476

4.4.2 หลักการทั่วไปของกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

ปรีดีได้นำเสนอหลักการทั่วไปของกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร คือ ที่มาของผู้แทนราษฎรนั้นต้องมาจากการเลือกตั้งไม่ใช่การแต่งตั้ง ต้องใช้วิธีการแบ่งเขตเลือกตั้งไม่ใช่การรวมเขตเลือกตั้ง อันจะเป็นวิธีที่จะนำมาสู่ความเสมอภาค และความสะดวกในการออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนของราษฎร ปรีดีนำเสนอวิธีที่การป้องกันผู้แทนขายตัวโดยไม่ต้องกำหนดให้ผู้แทนต้องสังกัดพรรคการเมือง รวมถึงข้อคำนึงถึงอายุของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งและผู้สมัครรับเลือกตั้ง ซึ่งจะได้กล่าวถึงเป็นประเด็นๆ ดังต่อไปนี้

ประเด็นแรก วิธีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ปรีดีกล่าวถึงวิธีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรว่า มี 2 รูปแบบ ได้แก่ ราษฎรเลือกผู้แทนโดยตรง และราษฎรเลือกผู้แทนโดยทางอ้อม หรือวิธีเลือกตั้งสองชั้น ซึ่งปรีดีนิยมวิธีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรโดยตรงมากกว่า ส่วนการเลือกผู้แทนโดยทางอ้อมนี้ หมายถึง การที่ราษฎรเลือกตัวแทนให้ออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎรแทนตนชั้นหนึ่งก่อนแล้วผู้แทนจึงเลือกผู้แทนราษฎรอีกชั้นหนึ่ง เช่น ราษฎรเลือกผู้แทนตำบลก่อนจากนั้นผู้แทน

Ref. code: 25595601032138UXP

ตำบลที่ราษฎรเลือกมานั้นจะทำการเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งมีพื้นฐานมาจากการออกเสียงเลือกตั้งโดยราษฎรเอง การเลือกผู้แทนโดยทางอ้อมนี้ ปรีดีไม่ได้มีทัศนะที่รังเกียจแต่อย่างใด เพราะเป็นวิธีการที่มีความแตกต่างจากการ *“แต่งตั้ง”*

ปรีดีเห็นว่า ประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยสมาชิกรัฐสภาต้องมาจากการเลือกตั้ง ไม่ว่าสมาชิกรัฐสภาจะมีสภาเดียวหรือมีสองสภา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกรัฐสภาที่มีสองสภา คือ สภาผู้แทนราษฎรกับวุฒิสภานั้น สมาชิกทั้งสองประเภทต้องมาจากการเลือกตั้งโดยราษฎร ไม่ใช่รัฐบาลหรือองคมนตรีเป็นผู้เสนอประมุขของรัฐให้แต่งตั้ง โดยส่วนมากประเทศประชาธิปไตยที่มีวุฒิสภาด้วยนั้นจะใช้วิธีเลือกตั้งโดยทางอ้อมหรือวิธีเลือกตั้งสองชั้น คือ ราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกสภาจังหวัดหรือสภามณฑลชั้นหนึ่งก่อนแล้วสมาชิกเหล่านั้นจะทำการเลือกตั้งวุฒิสมาชิกอีกครั้ง ปรีดีเห็นว่าวุฒิสมาชิกชนิดนี้จึงเป็นตัวแทนของราษฎร หากวุฒิสมาชิกมาจากการแต่งตั้ง เช่น การให้องคมนตรีทำบัญชีรายชื่อบุคคลจำนวนหนึ่งตามที่องคมนตรีเห็นสมควรแล้วส่งให้สภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้คัดเลือกให้เป็นวุฒิสมาชิกนั้น วุฒิสมาชิกที่มาจากวิธีดังกล่าวนี้ย่อมไม่ใช่ผู้แทนของปวงชน หากเป็นตัวแทนของอภิสิทธิ์ชนซึ่งเป็นคนจำนวนน้อยในชาติ เพราะสภาผู้แทนราษฎรจำต้องเลือกจากบัญชีรายชื่อขององคมนตรีซึ่งเท่ากับเลือกจากตัวแทนขององคมนตรีนั่นเอง อันแสดงให้เห็นว่าไม่ใช่วิธีการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ถือปวงชนเป็นใหญ่ ดังนั้น หากสภานิติบัญญัติหรือรัฐสภาต้องการมีวุฒิสมาชิกด้วยแล้ว อย่างน้อยก็ควรมีวุฒิสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งโดยตัวแทนของราษฎร โดยอาจใช้วิธีการเลือกตั้งสองชั้นโดยสภาเทศบาลหรือสภาจังหวัด หรือมิฉะนั้นก็โดยสภาผู้แทนราษฎร โดยการให้โอกาสแก่ทุกคนที่มีคุณสมบัติเป็นผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นวุฒิสมาชิกได้โดยเปิดเผย และให้สภาผู้แทนราษฎรมีเวลาพอที่จะพิจารณาว่าผู้สมัครคนใดควรได้รับการเลือกตั้ง

ประเด็นต่อมา ความเสมอภาคในการออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ปรีดีได้ให้หลักการไว้ว่า ต้องเป็นกรณีที่ *“ราษฎรคนหนึ่งก็ต้องมีสิทธิหนึ่งเสียงเสมอเหมือนกันทั่วราชอาณาจักร”* โดยต้องใช้วิธีการเลือกตั้งแบบ “แบ่งเขต” หมายความว่า แบ่งเขตจังหวัดที่มีพลเมืองมากออกเป็นเขตๆ เขตหนึ่งเลือกตั้งผู้แทนราษฎรได้ 1 คน อันเป็นไปตามแบบการเลือกตั้งของประเทศอังกฤษที่ปรีดีถือว่าเป็นแม่แห่งแบบประชาธิปไตยทางรัฐสภาซึ่งใช้วิธีแบ่งเขตเลือกตั้ง 1 เขตต่อผู้แทนคนหนึ่ง วิธีการดังกล่าวเป็นวิธีที่ใช้มาตั้งแต่การเลือกตั้งที่มีขึ้นหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งปรีดีเขียนไว้ในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 ในการเลือกผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 *“ผู้แทนซึ่งราษฎรจะได้เลือกขึ้นจังหวัดละ 1 นาย ถ้าจังหวัดใดมีสมาชิกเกินกว่า 100,000 คน ให้จังหวัดนั้นเลือกผู้แทนเพิ่มขึ้นอีก 1 นาย ทุก ๆ 100,000 นั้น เศษของ 100,000 ถ้าเกินกว่าครึ่งให้นับเพิ่มขึ้นอีก 1”* วิธีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบแบ่งเขตดังที่ปรีดีกำหนดไว้ในการเลือกผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 นี้ เป็นวิธีการเลือกตั้งที่ปรีดีได้ให้

Ref. code: 25595601032138UXP

ความสำคัญมาก เพราะปรีดีเห็นว่าวิธีการเลือกตั้งที่จะทำให้เกิดความเสมอภาคระหว่างประชาชนได้นั้น ต้องใช้วิธีการเลือกตั้งแบบ *"แบ่งเขต"* หมายความว่า แบ่งเขตจังหวัดที่มีพลเมืองมากออกเป็นเขตๆ เขตหนึ่งเลือกตั้งผู้แทนราษฎรได้ 1 คน

วิธีการเลือกตั้งแบบ *"แบ่งเขต"* นี้ เป็นวิธีการที่ใช้ตลอดมาจนกระทั่งการเลือกตั้งครั้งที่ 5เมื่อวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2489 โดยอาศัยบทบัญญัติมาตรา 91 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ที่บัญญัติมีสาระสำคัญว่า *"...และให้ดำเนินการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนเพิ่มจำนวนขึ้นอีกโดยถือเกณฑ์จำนวนราษฎรหนึ่งแสนคนต่อสมาชิกสภาผู้แทนหนึ่งคน ถ้าในเขตจังหวัดใดมีจำนวนราษฎรตามผลการสำรวจสำมะโนครัวครั้งสุดท้ายเกินกว่าหนึ่งแสนคน ให้จังหวัดนั้นมีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งคนต่อจำนวนราษฎรทุกหนึ่งแสนคน เศษของหนึ่งแสนถ้าถึงกึ่งหรือกว่า ให้นับเป็นหนึ่งแสน...ให้มีการแบ่งเขตเลือกตั้งในจังหวัดหนึ่งหนึ่งซึ่งมีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนเพิ่มขึ้นกว่าหนึ่งคนให้มีราษฎรใกล้เคียงกันเท่าที่จะแบ่งได้"* วิธีการเลือกตั้งแบบ "แบ่งเขต" นี้ นอกจากจะทำให้เกิดความเสมอภาคของราษฎรในการออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ทำให้ราษฎรและผู้สมัครรับเลือกตั้งสามารถทำความรู้จักกันได้ง่ายมากขึ้นด้วยเพราะจะทำให้ผู้สมัครสามารถติดต่อทำความรู้จักกับผู้มีสิทธิออกเสียงได้เป็นส่วนมาก และผู้มีสิทธิออกเสียงก็สามารถพิจารณาคุณลักษณะของผู้สมัครได้ด้วย

อย่างไรก็ตาม วิธีการนี้ถูกยกเลิกโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉะบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 หรือรัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่ม ซึ่งได้บัญญัติให้ใช้วิธีการเลือกตั้งแบบ *"รวมเขต"*[26] ปรีดีแสดงทัศนะว่าไม่เห็นด้วยกับวิธีการดังกล่าวตลอดมา เนื่องจากเป็นวิธีที่ทำให้เกิดความไม่เสมอภาคระหว่างประชาชน ในรัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่มนี้บัญญัติไว้ในมาตรา 97 ว่า *"ในวาระเริ่มแรกให้ดำเนินการเลือกตั้งสมาชิกผู้แทน โดยถือเกณฑ์จำนวนราษฎรสองแสนคน ต่อสมาชิกผู้แทนหนึ่งคน ถ้าเขตจังหวัดใดมีจำนวนราษฎรตามผลสำรวจสำมะโนครัวครั้งสุดท้ายเกินกว่าสองแสนคน ให้จังหวัดนั้นมีจำนวนสมาชิกผู้แทนเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งคนต่อจำนวนราษฎรทุกสองแสนคน เศษของสองแสนคนถ้าถึงกึ่งหรือกว่าให้นับเป็นสองแสน และวิธีการเลือกตั้งให้ใช้วิธีรวมเขตจังหวัด"* ต่อมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 ก็รับมรดกวิธีนี้ นำมาบัญญัติในมาตรา 86 ว่า *"...การเลือกตั้ง*

---

[26] อันที่จริงวิธีการเลือกตั้งแบบ "รวมเขต" ได้รับการกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 เป็นครั้งแรก ซึ่งเป็นกฎหมายที่ออกโดยรัฐบาลปฏิกิริยาของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ภายหลังการปิดสภาและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราของฝ่ายพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 เพียงแต่ยังไม่มีการเลือกตั้งโดยวิธีการดังกล่าว

Ref. code: 25595601032138UXP

สมาชิกสภาผู้แทนให้ใช้วิธีลงคะแนนออกเสียงโดยตรงและลับ และวิธีรวมเขตจังหวัด" สืบต่อมาจนกระทั่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2511 ก็รับวิธีการเลือกตั้งแบบรวมเขตเข้ามาอีก และในขณะที่ปรีดีเขียนข้อโต้แย้งวิธีการเลือกตั้งแบบดังกล่าวในปี พ.ศ. 2516 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญที่จะประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญฉบับ 2517 นั้น คณะกรรมาธิการร่างรัฐธรรมนูญในการประชุม ครั้งที่ 16 ก็มีมติให้ใช้วิธีรวมเขตในการเลือกตั้งอีกเช่นกัน และในที่สุดจากการแสดงความคิดเห็นคัดค้านของปรีดีหรืออย่างไรไม่อาจทราบได้ มาตรา 112 ของรัฐธรรมนูญฉบับ 2517 ได้ใช้วิธีการเลือกตั้งแบบผสม นั่นคือ จะเป็นแบบรวมเขตก็ไม่ใช่ แบ่งเขตก็ไม่เชิง อย่างไรก็ตาม ก็ยังทำให้เกิดความไม่เสมอภาคระหว่างประชาชนอยู่ดี เพราะในบางเขตจังหวัดอาจมีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไม่เท่ากันอยู่นั่นเอง[27]

วิธีการเลือกตั้งแบบ *"รวมเขต"* ซึ่งเป็นวิธีที่ทำให้เกิดความไม่เสมอภาคระหว่างประชาชนนี้เป็นการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรโดยใช้วิธีถือเอาเขตจังหวัดเป็นเขตเลือกตั้ง โดยไม่ได้แยกออกเป็นหลายเขตในจังหวัดที่มีพลเมืองมาก โดยจำนวนผู้แทนราษฎรที่แต่ละจังหวัดจะพึงมีได้นั้น ปรีดีตัวอย่างในการคำนวณ เช่น จำนวนพลเมือง 150,000 คน ต่อผู้แทนราษฎรหนึ่งคน ดังนั้น จังหวัดที่มีพลเมืองน้อยกว่า 150,000 คน เช่น จังหวัดระนอง ก็มีผู้แทนราษฎรได้เพียงคนเดียว ส่วนจังหวัดที่มีพลเมืองมาก เช่น จังหวัดพระนคร เมื่อ พ.ศ. 2501 มีแทนราษฎรได้ 9 คน ดังนั้น ความไม่เสมอภาคหรือความไม่เป็นประชาธิปไตยจึงเกิดขึ้นระหว่างราษฎรไทยในจังหวัดต่างๆ เช่น ราษฎรระนองมีสิทธิเลือกผู้แทนได้คนเดียว ส่วนราษฎรจังหวัดพระนครมีสิทธิเลือกผู้แทนได้ 9 คน ในช่วงนั้นมีการกล่าวอ้าง

---

[27] รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 มาตรา 112 *"จำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่แต่ละจังหวัดจะพึงมี ให้คำนวณตามเกณฑ์จำนวนราษฎรที่กำหนดไว้ในกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร*

จังหวัดหนึ่ง อย่างน้อยให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหนึ่งคน

จังหวัดใดมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ไม่เกินสามคน ให้ถือเขตจังหวัดเป็นเขตเลือกตั้ง และจังหวัดใดมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้เกินกว่าสามคน ให้แบ่งเขตจังหวัดออกเป็นเขตเลือกตั้ง โดยจัดให้แต่ละเขตเลือกตั้งมีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขตละสามคน

ในกรณีที่จะแบ่งเขตเลือกตั้งในจังหวัดหนึ่ง ให้มีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครบสามคนทุกเขตไม่ได้ ให้แบ่งเขตเลือกตั้งออกเป็นเขตเลือกตั้งที่มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขตละสามคนเสียก่อน แต่เขตที่เหลือต้องไม่น้อยกว่าเขตละสองคน

ในกรณีที่จังหวัดใดมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้สี่คน ให้แบ่งเขตเลือกตั้งออกเป็นสองเขต เขตหนึ่งให้มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสองคน"

Ref. code: 25595601032138UXP

เหตุผลหลากหลายมากมายเพื่อแสดงความชอบธรรมในการใช้วิธีการเลือกตั้งดังกล่าว แต่ปรีดีเห็นว่าข้อกล่าวอ้างมีหลายอย่างที่ฟังไม่ขึ้น เพราะวิธีการดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่าเมื่อราษฎรไม่มีความเสมอภาคเช่นนั้นแล้ว ก็จะเรียกว่าระบบประชาธิปไตยไม่ได้ นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาให้ดีบทบัญญัติใดหรือวิธีการใดที่ทำให้เกิดความไม่เสมอภาคระหว่างราษฎร บทบัญญัติหรือวิธีการนั้นย่อมตกเป็น “โมฆะ” เพราะถือว่าขัดต่อบทบัญญัติว่าด้วยความเสมอภาคของราษฎรอันเป็นหลักการสำคัญที่รัฐธรรมนูญได้รับรองไว้ด้วย

ประเด็นต่อมา คือ ความสะดวกในการออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎร วิธีการเลือกตั้งแบบ “แบ่งเขต” นั้น นอกจากจะทำให้เกิดความเสมอภาคของราษฎรในการออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ทำให้ราษฎรและผู้สมัครรับเลือกตั้งสามารถทำความรู้จักกันได้ง่ายมากขึ้นด้วย เพราะจะทำให้ผู้สมัครสามารถติดต่อทำความรู้จักกับผู้มีสิทธิออกเสียงได้เป็นส่วนมาก และผู้มีสิทธิออกเสียงก็สามารถพิจารณาคุณลักษณะของผู้สมัครได้ด้วย การแบ่งเขตเลือกตั้งจะทำให้เขตเลือกตั้งไม่ใหญ่จนเกินไป และสามารถแยกหน่วยเลือกตั้งออกเป็นหลายๆ หน่วยเพื่อความสะดวกแก่การมาลงคะแนนเสียง ดังที่ปรีดีเคยกล่าวไว้ว่า *“การที่เมืองไทยมีหน่วยเลือกตั้งห่างไกลกันมากนั้นก็เป็นธรรมดาที่ราษฎรจะสละการทำมาหากินทั้งวันมาลงคะแนนได้อย่างไร จะมีก็แต่คนที่อยู่ไม่ห่างหน่วยเลือกตั้ง ฉะนั้น การที่ผู้ลงคะแนนที่แล้วๆ มาเป็นจำนวนน้อยนั้น จะชัดความผิดมาให้ราษฎรไม่ได้ คือทางราชการต้องจัดให้มีหน่วยเลือกตั้งให้มากขึ้น พอแก่การที่ราษฎรจะมาลงคะแนนได้โดยไม่เสียเวลาทำมาหากินทั้งวัน”*

ปรีดีเสนอว่า ควรจัดให้มีหน่วยเลือกตั้งทุกหมู่บ้านแทนที่จะมีหน่วยละตำบลเลยทีเดียว การมีหน่วยเลือกตั้งให้มากพอที่ผู้มีสิทธิออกเสียงจะเดินมาลงคะแนนได้โดยไม่เสียเวลานั้นจะทำให้ราษฎรไม่เบื่อหน่ายการเลือกตั้ง การมีหน่วยเลือกตั้งที่อยู่ห่างไกลกัน ย่อมทำให้ราษฎรไม่สะดวกแก่การที่จะมาลงคะแนนได้ทั่วถึง เป็นเหตุให้ราษฎรที่มาลงคะแนนน้อย และเป็นเหตุให้ราษฎรไทยโดยส่วนรวมถูกกล่าวหาเพื่อเป็นข้ออ้างว่า ยังไม่พร้อมที่จะรับความเป็นประชาธิปไตย แต่อันที่จริงราษฎรไทยนิยมความเป็นประชาธิปไตยมาแต่โบราณกาลแล้ว อาทิ ในสมัยก่อนเมื่อสมภารวัดใดในชนบทว่างลง ก็มีการประชุมพระในวัดและราษฎรในหมู่บ้านเลือกสมภาร ผู้ใหญ่บ้านว่างลงก็ประชุมราษฎรเลือกผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งราษฎรส่วนมากก็มาประชุมกันโดยไม่ต้องเดินทางมาหน่วยเลือกตั้งที่ห่างไกล นอกจากนี้ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ราษฎรสนใจประชาธิปไตยปรีดียังเสนอให้รัฐ *“จ่ายค่าป่วยการให้ราษฎรที่มาลงคะแนน”* โดยกำหนดให้ผู้ที่มาลงคะแนนมีสิทธิได้รับค่าป่วยการจากรัฐบาลครั้งละ 10 บาท ซึ่งปรีดีเห็นว่าไม่น่าเสียดายเพราะเท่ากับเป็นการคืนเงินที่เก็บภาษีอากรมาจากราษฎรในวันเลือกตั้งนั่นเอง วิธีการนี้ยังจะเป็นการช่วยป้องกันมิให้ผู้สมัครเริ่มโกงการเลือกตั้งตั้งแต่ต้นโดยวิธีจ่ายค่าพาหนะเป็นสินน้ำใจให้ผู้มาลงคะแนนได้อีกด้วย

Ref. code: 25595601032138UXP

สำหรับประเด็นเรื่อง วิธีที่การป้องกันผู้แทนขายตัวโดยไม่ต้องกำหนดให้ผู้แทนต้องสังกัดพรรคการเมือง นั้น ปรีดีได้เสนอวิธีการที่น่าสนใจไว้ว่า ให้อำนาจราษฎรที่เลือกตั้งผู้แทนขึ้นมานั้นสามารถควบคุมผู้แทนของตนได้โดยตรง เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า “Recall” ซึ่งแปลว่า “การเรียกตัวกลับคืน” หรือ “การถอดถอนผู้แทน” คือ เมื่อราษฎรในเขตเลือกตั้งผู้แทนคนใดเห็นว่าผู้แทนของตนมีพฤติการณ์ที่ส่อให้เห็นว่าไม่ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ของตน ก็มีสิทธิในการรวบรวมกันประมาณร้อยละ 25 หรือกว่านั้นขึ้นไป ทำหนังสือยื่นต่อรัฐสภาหรือองค์การใดที่เหมาะสม เรียกตัวผู้นั้นกลับคืนให้หมดสมาชิกภาพไป[28] วิธีนี้เป็นวิธีที่ปรีดีเห็นว่าเป็นการป้องกันการขายตัวของผู้แทนได้ดีที่สุดวิธีหนึ่ง ดีกว่าการกำหนดให้ผู้แทนต้องสังกัดพรรคการเมือง ปรีดีเห็นว่า รัฐธรรมนูญที่ดีต้องไม่บังคับให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนปวงชนนั้นต้องสังกัดพรรคการเมือง เพราะเป็นเสรีภาพของผู้สมัครที่จะสังกัดพรรคหรือไม่สังกัดพรรค[29] เนื่องจากหากไม่ลงมติตามเสียงข้างมากของพรรคแล้วต่อมาเสียงข้างมากของพรรคไล่ออกจากพรรค เขาก็เป็นผู้แทนอิสระต่อไปได้ แต่หากให้ผู้แทนสังกัดพรรคแล้ว ความเป็นสมาชิกพรรคอาจทำให้ผู้แทนราษฎรนั้นไม่อาจอาศัยความบริสุทธิ์ใจของตนต่อปวงชนเป็นใหญ่ยิ่งกว่าเสียงข้างมากในพรรค กลายเป็นทาสของพรรคที่ตนสังกัดไป เพราะถ้าไม่ลงมติตามเสียงข้างมากของพรรค ก็จะถูกไล่ออกจากพรรคตนและต้องออกจากการเป็นผู้แทนราษฎร ทั้งยากที่จะสมัครเป็นสมาชิกพรรคอื่นได้[30]

ประเด็นสุดท้าย ปรีดีเห็นว่าต้องให้ความสำคัญในประเด็นเรื่องอายุของผู้สมัครรับเลือกตั้งและผู้สมัครรับเลือกตั้ง เพราะปรีดีมีแนวความคิดที่ต้องการให้คนหนุ่มสาวรุ่นใหม่โดยไม่จำกัดว่าเป็นเพศชายหรือหญิงที่มีความรู้ความสามารถสมัครเข้ารับเลือกตั้ง และได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองบ้านเมืองได้อย่างเต็มที่

หลักการที่ปรีดีไว้กล่าวไว้เป็นการทั่วไปไม่ว่าจะเป็นเรื่องสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งโดยราษฎร กฎหมายเกี่ยวกับการเลือกตั้งต้องให้ความเสมอภาค ความสะดวกแก่ราษฎรในการออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎร รวมถึงประเด็นเรื่องอายุของผู้สมัครรับเลือกตั้งและ

---

[28] ปรีดี พนมยงค์, “ข้อเสนอของ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ต่อ ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ นายกรัฐมนตรี เรื่อง วิธีส่งเสริมให้ราษฎรสนใจประชาธิปไตย,” ใน แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์, จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552), น.178.

[29] *เพิ่งอ้าง*, น. 180.

[30] ปรีดี พนมยงค์, ปรีดี พนมยงค์ วิจารณ์ร่างรัฐธรรมนูญ 2517, (กรุงเทพมหานคร : จงเจริญการพิมพ์, 2517), น. 16.

Ref. code: 25595601032138UXP

ผู้สมัครรับเลือกตั้งนี้ ได้ปรากฏในกฎหมายที่ปรีดีได้ร่างขึ้นด้วยตนเอง ได้แก่ พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 และพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระวางเวลาที่ใช้บทบัญญัติฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2475 ซึ่งได้รับการสืบทอดมาในพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2475 ฉบับที่ 2 พระราชบัญญัติฉบับนี้เอง เป็นกฎหมายที่ใช้ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของไทยเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476

4.4.3 ปฐมรัฐธรรมนูญ

ปรีดีต้องการให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งโดยราษฎร แต่สยามในขณะนั้นกำลังอยู่ในช่วงที่เพิ่งเดินเข้าสู่แนวทางประชาธิปไตย การดำเนินการให้เคร่งครัดตามหลักการน่าจะเกิดผลร้ายมากกว่าผลดี การจะกระโจนจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่ประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์โดยกะทันหันย่อมไม่ได้ อาจทำให้สยามกลายเป็นอนาธิปไตยไป เพราะความเจริญของบ้านเมืองยังไม่ถึงขีดเพียงพอที่จะทำได้โดยทันที[31] ดังนั้น ที่มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ปรีดีกำหนดไว้ในบทบัญญัติที่มีลักษณะเป็นบทเฉพาะกาล ในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่ใช้ในช่วงเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนระบอบการปกครองนั้น ปรีดีจึงกำหนดให้สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรต้องเป็นไปตามกาลสมัย รวมทั้งสิ้น 3 สมัย โดยใน 2 สมัยแรกนั้น จะประกอบด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากการแต่งตั้งของคณะราษฎร และมาจากการเลือกตั้งโดยอ้อมของราษฎร ดังนี้[32]

สมัยที่ 1 คือ นับแต่วันใช้ธรรมนูญนี้เป็นต้นไปจนกว่าจะถึงเวลาที่สมาชิกในสมัยที่ 2 จะเข้ารับตำแหน่ง ให้คณะราษฎรซึ่งมีคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจแทน แต่งตั้ง “ผู้แทนราษฎรชั่วคราว” จำนวน 70 นาย เป็นสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎร[33]

---

[31] เดือน บุนนาค และ ไพโรจน์ ชัยนาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 20*, น. 125.

[32] มาตรา 10 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ในขณะนั้น ประเทศฝรั่งเศสก็ใช้วิธีการเลือกตั้งโดยอ้อมนี้เช่นเดียวกัน คือ สมาชิกของสภาเซนาต์ (Sénat) มาจากการเลือกตั้งโดยคณะบุคคลพิเศษ คณะบุคคลนี้ประกอบด้วยบุคคลที่ราษฎรเลือกตั้งเข้ามานั่งในสภาซัมบร์แดส์เดปิวเด (Chambre des Députés) ดู *เพิ่งอ้าง*, น. 186.

[33] โปรดดู รายนามสมาชิกผู้แทนราษฎร ซึ่งผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารแต่งตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (17 กรกฎาคม 2475): 1338-1342. ในบรรดาบุคคลเหล่านี้ปรีดีได้แจกแจงในภายหลังว่า *“ผู้รักษา*

Ref. code: 25595601032138UXP

สมัยที่ 2 คือ ภายในเวลา 6 เดือน หรือจนกว่าการจัดประเทศเป็นปกติเรียบร้อย สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะต้องมี 2 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 ผู้แทนซึ่งราษฎรจะได้เลือกขึ้นจังหวัดละ 1 นาย ถ้าจังหวัดใดมีสมาชิกเกินกว่า 100,000 คน ให้จังหวัดนั้นเลือกผู้แทนเพิ่มขึ้นอีก 1 นาย ทุก ๆ 100,000 นั้น เศษของ 100,000 ถ้าเกินกว่าครึ่งให้นับเพิ่มขึ้นอีก 1

ประเภทที่ 2 ผู้เป็นสมาชิกอยู่แล้วในสมัยที่ 1 มีจำนวนเท่ากับสมาชิกประเภทที่ 1 ถ้าจำนวนเกินให้เลือกกันเองว่าผู้ใดจะคงเป็นสมาชิกต่อไป ถ้าจำนวนขาดให้ผู้ที่มีตัวอยู่เลือกบุคคลใดๆ เข้าแทนจนครบ

สมัยที่ 3 เมื่อจำนวนราษฎรทั่วพระราชอาณาเขตได้สอบไล่วิชาประถมศึกษาได้เป็นจำนวนเกินกว่าครึ่ง และอย่างช้าต้องไม่เกิน 10 ปี นับแต่วันใช้ธรรมนูญนี้ สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นผู้ที่ราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น และสมาชิกประเภทที่ 2 เป็นอันไม่มีอีกต่อไป

มีข้อสังเกตว่า การที่ปรีดีกำหนดให้มีบทบัญญัติที่มีลักษณะเป็นบทเฉพาะกาล โดยกำหนดให้สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรต้องเป็นไปตามกาลสมัย รวมทั้งสิ้น 3 สมัย นั้น ปรีดีอาจจะได้รับความคิดนี้มาจากประชาธิปไตย 3 ขั้นตอน ของซุนยัตเซ็น เนื่องจากปรีดีมีความสนใจในการปฏิวัติจีนของซุนยัตเซ็นมาตั้งแต่สมัยปรีดีเรียนอยู่ชั้นมัธยมแล้ว และหลักเกณฑ์ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็มีความสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญของจีนที่ร่างตามความคิดของซุนยัตเซ็น ซึ่งกำหนดประชาธิปไตยเป็น 3 สมัย อย่างมีนัยสำคัญ คือ

“สมัยที่ 1 เรียกว่าสมัยปราบปรามทางทหาร มีจุดประสงค์รวบรวมประเทศให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยใช้กำลังอาวุธทำลายล้างหัวหน้าทหารต่าง ๆ ซึ่งพยายามตั้งตัวเป็นใหญ่ตามท้องถิ่น โดยถือโอกาสจากการที่ราชวงศ์กษัตริย์ล้มไปแล้ว และจากการที่ประเทศอยู่ในภาวะอันยุ่งเหยิงของสงครามกลางเมือง ในระหว่างสมัยนี้ คณะทหารเท่านั้นที่มีอำนาจเด็ดขาด เพื่อทำการปราบปรามได้สะดวก เป็นที่ทราบกันอยู่ทั่วไปว่าสมัยปราบปรามทางการเมืองได้ยุติในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1928 เมื่อกองทัพของคณะชาติยึดกรุงปักกิ่งได้

สมัยที่ 2 เรียกว่าสมัยอบรมทางการเมือง เป็นเวลาที่ให้การศึกษาแก่ประชาชนให้เข้าใจในทางการเมือง รู้จักสิทธิและหน้าที่ของตน ซึ่งจะเป็นผลให้สามารถใช้อำนาจอธิปไตยของตนได้

พระนครฝ่ายทหารในนามคณะราษฎรมิได้ตั้งแต่พวกของตัวเท่านั้น หากตั้งผู้มีฐานันดรศักดิ์จากระบอบสมบูรณาฯ เป็นส่วนมากกว่าสมาชิกคณะราษฎรเอง”

Ref. code: 25595601032138UXP

ดี สำหรับการสิ้นสุดของสมัยที่ 2 นี้ ได้เป็นที่ตกลงกันในที่ประชุมใหญ่ของคณะกรรมการบริหารกลางแห่งคณะพรรคโกวมินตัง เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน ค.ศ. 1929 ว่ามีกำหนด 6 ปี และให้สิ้นสุดใน ค.ศ. 1935

สมัยที่ 3 เรียกว่าสมัยรัฐธรรมนูญ ซึ่งขณะนั้นประเทศจีนจะมีรัฐธรรมนูญของตนใช้อย่างเด็ดขาด และรัฐบาลก็จะเป็นประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์"[34]

เห็นได้ว่า ประชาธิปไตย 3 สมัย ของซุนยัตเซ็น มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับประชาธิปไตย 3 สมัย ในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ฉบับนี้อย่างยิ่ง แม้ว่ารายละเอียดจะแตกต่างกันบ้างแต่ก็มีลักษณะบางอย่างคล้ายคลึงกัน เช่น สมัยที่ 1 ที่เรียกว่าสมัยปราบปรามทางทหารของซุนยัตเซ็นพอจะเปรียบเทียบได้กับ สมัยที่ 1 ของปฐมรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นช่วงที่คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้มีอำนาจดูแลความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ ภายหลังการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ส่วนสมัยที่ 2 ที่เรียกว่าสมัยอบรมทางการเมืองของจีนนั้น เป็นสมัยที่ประชาชนจำเป็นจะต้องมีผู้นำทาง ซึ่งมิใช่หน้าที่แต่เพียงสอนให้ประชาชนรู้จักใช้สิทธิตามอำนาจอธิปไตยของตนภายหน้าเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้ใช้อำนาจนี้แทนเพื่อประโยชน์ของประชาชนด้วย จนกว่าจะถึงสมัยที่ 3 หรือสมัยรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีผู้นำทาง คือ คณะพรรคโกวมินตังหรือคณะชาติ ซึ่งในระหว่างสมัยที่ 2 นี้ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้สั่งสอนอบรมประชาชนให้เข้าใจในทางการเมือง เพื่อเตรียมแผ้วถางทางไปสู่ระบอบประชาธิปไตยอันสมบูรณ์[35] ดังนั้น สมัยที่ 2 ของจีนซึ่งเป็นสมัยอบรมทางการเมืองนี้ พอจะเทียบได้กับสมัยที่ 2 ตามพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ซึ่งเป็นช่วงที่คณะราษฎรเป็นพรรคการเมืองที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารประเทศ และเป็นช่วงที่การปกครองยังไม่เป็นประชาธิปไตยเต็มที่ แต่เป็นขั้นตอนของการเตรียมการไปสู่ระบอบที่สมบูรณ์ในขั้นตอนที่ 3 ซึ่งคณะราษฎรได้กำหนดมาตรฐานการศึกษาของราษฎรเป็นเกณฑ์ที่จะนำไปสู่ขั้นตอนที่ 3 และกำหนดเวลาอย่างช้าต้องไม่เกิน 10 ปี บทบาทของคณะราษฎรในขั้นตอนที่ 2 นี้จึงอาจจะเทียบได้กับบทบาทของพรรคโกวมินตังของจีนในเวลานั้น และจะเห็นได้ว่า ในปี 2475 ที่ใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ จีนยังคงอยู่ในสมัยที่ 2 อันจะไปสิ้นสุดในปี 2478 (ค.ศ. 1935)

และในสมัยที่ 3 ทั้งพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 และรัฐธรรมนูญของจีนมีลักษณะที่สอดคล้องกัน คือ กำหนดให้สมัยที่ 3 เป็นประชาธิปไตยโดยแท้จริง ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าหลักการดำเนินไปสู่ประชาธิปไตย 3 ขั้นตอน

---

[34] ไพโรจน์ ชัยนาม, การร่างรัฐธรรมนูญใหม่และบทความเรื่องรัฐธรรมนูญ, (พระนคร : พานิชศุภผล, 2488), น. 304-305.

[35] *เพิ่งอ้าง*, น. 306.

Ref. code: 25595601032138UXP

ในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ที่ปรีดีเป็นผู้ร่างนี้ ปรีดีอาจจะได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากประชาธิปไตย 3 ขั้นตอน ของซุนยัตเซ็นก็เป็นได้[36] ทั้งนี้ ต้องไม่ลืมว่าปรีดีได้ให้ความสนใจและติดตามการเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศจีนตลอดมา นับตั้งแต่สมัยที่ปรีดีเริ่มสนใจการเมืองเลยทีเดียว

สำหรับหลักการและเหตุผลของการกำหนดที่มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มีกำหนดเวลาไว้ 3 สมัย และให้มีสมาชิก 2 ประเภท ตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ซึ่งต่อมาได้มีการนำบทบัญญัติส่วนดังกล่าวมาบัญญัติสืบต่อไว้ในมาตรา 65 ของรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 นี้ ปรีดีได้ให้เหตุผลไว้อย่างแจ่มชัดและน่าสนใจในชั้นของการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 หมวด 7 การใช้รัฐธรรมนูญและบทเฉพาะกาล ซึ่งนายซิม วีรไวทยะ มีญัตติเสนอว่าควรเลิกบทเฉพาะกาลดังกล่าว โดยนายซิม กล่าวว่า *“ตั้งแต่แรกใช้พระธรรมนูญปกครองชั่วคราว มีสมาชิกประเภทที่ 2 นั้น มีผู้เข้าใจผิดคิดว่าคณะราษฎรจะแย่งอำนาจ ที่จริงคณะราษฎรไม่ได้ทำเช่นนั้น ความจริงอยากปล่อยสิทธิให้ประชาชนชาวสยาม ขอเสนอว่าให้ที่ประชุมวินิจฉัยว่า สมควรแล้วหรือยังที่จะให้ราษฎรเลือกผู้แทนเองทั้งหมด ถ้าเป็นการสมควรก็ ยกเลิกบทเฉพาะกาล”*

จากนั้นปรีดีจึงกล่าวว่า *“เมื่อมีผู้เสนอญัตติเช่นนี้ก็เท่ากับเปิดโอกาสให้คณะราษฎรแสดงความบริสุทธิ์ใจว่า การที่ให้มีสมาชิกผะสมในสมัยที่ 2 นั้น ไม่ใช่ประสงค์ที่จะหวังอำนาจ ความข้อนี้มีผู้เข้าใจไปต่างๆ สุดแต่ว่าเขาจะกล่าวหา ว่าประสงค์เป็นดิกเตเตอร์ (Dictator) บ้าง อะไรบ้าง ความจริงไม่ใช่เช่นนั้นเลย การที่เราจำต้องมีสมาชิกประเภท 2 ไว้กึ่งหนึ่ง ก็เพื่อที่จะช่วยเหลือผู้แทนราษฎรในขณะที่เพิ่งเริ่มมีการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ เรารู้อยู่แล้วว่ายังมีราษฎรอีกเป็นจำนวนมากที่ยังไม่ได้รับการศึกษาเพียงพอที่จะจัดการปกครองป้องกันผลประโยชน์ของตนเองได้บริบูรณ์ ถ้าขืนปล่อยมือให้ราษฎรเลือกผู้แทนโดยลำพังเองในเวลานี้แล้ว ผลร้ายก็จะตกอยู่*

---

[36] ในเรื่องวิธีการเลือกผู้แทนเป็นชั้น ๆ นั้น หลวงจักรปาณีศรีวิสุทธิ์ให้ความเห็นไว้ว่าปรีดีอาจตั้งใจที่จะดำเนินการแบบโซเวียตที่ให้ราษฎรเลือกผู้แทนเป็นลำดับชั้น ทั้งนี้เพราะเมืองไทยกับโซเวียตเหมือนกันในแง่ที่ราษฎรส่วนมากยังได้รับการศึกษาน้อย การจะให้เลือกผู้แทนโดยตรงในระหว่างนั้นย่อมไม่เป็นผลดี ดู หลวงจักรปาณีศรีศีลวิสุทธิ์ (วิสุทธิ์ ไกรฤกษ์), <u>อธิบายธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยาม เปรียบเทียบกับประเทศต่างๆ</u>, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า, 2547), น. 84. สำหรับผู้เขียนเห็นด้วยว่า โซเวียตในขณะนั้นที่เพิ่งเปลี่ยนแปลงการปกครองมาไม่นาน ราษฎรอาจมีการศึกษาน้อยเช่นเดียวกับสยาม แต่ปรีดีน่าจะนำหลักการดังกล่าวมาจากจีนมากกว่าด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้ว

Ref. code: 25595601032138UXP

แก่ราษฎรเอง เพราะผู้ที่จะสมัครไปเป็นผู้แทนราษฎรอาจเป็นผู้ที่มีกำลังในทางทรัพย์ ราษฎรเมื่อยังไม่ได้รับการศึกษา ก็อาจจะหลงไปว่า ผู้นั้นประสงค์จะป้องกันประโยชน์ของราษฎร แต่ผลสุดท้ายเขาอาจคิดถึงประโยชน์ฉะเพาะหมู่เหล่าของเขาหาได้คิดถึงราษฎรตลอดจนคนยากจนด้วยไม่ คณะราษฎรปฏิญาณได้ว่าถ้าราษฎรได้มีการศึกษาเพียงพอแล้ว ก็ยินดีที่จะปล่อยให้ราษฎรได้ปกครองตนเองโดยไม่จำเป็นต้องมีสมาชิกประเภทที่ 2 ฉะนั้นจึ่งได้วางเงื่อนไขไว้ว่า เมื่อใดราษฎรได้มีการศึกษาจบประถมศึกษามากกว่ากึ่งจำนวนผู้มีสิทธิออกเสียงแล้ว บทบัญญัติฉะเพาะกาลนี้ก็เป็นอันยกเลิกทันที และแม้ว่าจะยังไม่ถึงจำนวนนั้นก็ตาม แต่เมื่อถึงกำหนด 10 ปีแล้ว ซึ่งคณะราษฎรหวังว่าจะจัดบำรุงการศึกษาให้ได้เป็นจำนวนมาก บทบัญญัติฉะเพาะกาลนี้ก็เป็นอันต้องเลิกเหมือนกัน ขอให้เข้าใจว่าสมาชิกประเภทที่ 2 เป็นเสมือนพี่เลี้ยงที่จะช่วยประคองการงานให้ดำเนิรไปสมตามความมุ่งหมายของรัฐธรรมนูญ และเป็นผู้ป้องกันผลประโยชน์อันแท้จริงไม่เลือกว่าคนมั่งมีหรือคนจน อันเป็นจุดมุ่งหมายของคณะราษฎรซึ่งได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้"[37]

ต่อมานายซิม ได้ขอให้ลงมติเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ของคณะราษฎรเพราะสมาชิกหลายท่านไม่ได้เริ่มก่อการด้วยก็มีมาก แต่ที่ประชุมตกลงว่าไม่ต้องลงมติ เพราะเข้าใจกันแล้วว่าจำเป็นต้องมีพี่เลี้ยงไปก่อนตามเหตุผลที่ปรีดีได้ว่ามา

เหตุผลดังกล่าวสอดคล้องกับเหตุผลที่ ปรากฏในคำแถลงชี้แจงของประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ตามรายงานการสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475 ที่ได้ให้เหตุผลไว้ว่า

"...หมวด 7 เป็นบทเฉพาะกาล ในพระราชบัญญัติธรรมนูญชั่วคราว กำหนดเวลาไว้เป็น 3 สมัย คือ สมัย 1 สมัย 2 สมัย 3 บทเฉพาะกาลนี้เป็นบทที่บัญญัติเฉพาะระหว่างเวลาที่ก่อนถึงสมัยที่ 3 อันเป็นสมัยสุดท้าย ความสำคัญของหมวดนี้อยู่ในมาตรา 65 บัญญัติลักษณะแห่งการก่อตั้งสภาขึ้นให้มีสมาชิกประเภทที่ 1 ราษฎรเลือกตั้งขึ้น สมาชิกประเภทที่ 2 พระมหากษัตริย์ทรงตั้งขึ้น ที่มีสมาชิก 2 ประเภทนี้ก็เพราะเหตุว่า เราเพิ่งมีรัฐธรรมนูญขึ้น ความคุ้นเคยในการปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญยังไม่แพร่หลายทั่วถึง ฉะนั้นจึงให้มีสมาชิกประเภทซึ่งเห็นว่าเป็นผู้คุ้นเคยการงานและช่วยพยุงกิจการทำร่วมมือกันกับสมาชิกประเภทที่ 1 ที่ราษฎรเลือกตั้งมา การทำเช่นนี้ ถ้าแม้เราอ่านรัฐธรรมนูญที่มีใหม่แล้ว มีอย่างนี้เสมอ เมื่อต่อไปสมาชิกที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นทำงานไปได้เองแล้วก็จักดำเนินการต่อไป..."[38]

---

[37] "รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 39/2475, 27 พฤศจิกายน 2475," ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 17*, น. 165-166.

[38] *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 17*, น. 23.

Ref. code: 25595601032138UXP

อนึ่ง ก่อนแถลงต่อสภาพระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้แจ้งให้คณะรัฐมนตรีทราบว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วยที่ให้มีบทเฉพาะกาลดังกล่าว โดยรับสั่งว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองที่มีพระมหากษัตริย์อยู่ใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ นั้น เป็นการ “เปลี่ยนหลักมูลสำคัญ” ของระบอบปกครองแผ่นดิน ฉะนั้นจึงต้องมีเวลาพอสมควรที่ระบอบใหม่จะรับช่วงต่อไปโดยเรียบร้อยได้ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาซึ่งบทบัญญัติ มาตรา 65 แห่งบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 มีข้อความดังต่อไปนี้

“มาตรา 65 เมื่อราษฎรผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ยังมีการศึกษาไม่จบประถมศึกษาสามัญมากกว่ากึ่งจำนวนทั้งหมดและอย่างช้าต้องไม่เกินกว่าสิบปีนับแต่วันใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิก 2 ประเภทมีจำนวนเท่ากัน

(1) สมาชิกประเภทที่ 1 ได้แก่ผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นตามเงื่อนไขในบทบัญญัติมาตรา 16, 17

(2) สมาชิกประเภทที่ 2 ได้แก่ ผู้ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระหว่างเวลาที่ใช้บทบัญญัติเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475”

บทเฉพาะกาลตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้รับการแก้ไขในคราวการแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ 2 ที่ให้ขยายบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญจากไม่เกิน 10 ปี เป็น 20 ปี กล่าวคือ เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2483 ขุนบุรัสการกิตติคดี ผู้แทนราษฎร (ประเภทที่ 1) แห่งจังหวัดอุบลราชธานีซึ่งมีสมาชิกราษฎรประเภทที่ 1 จำนวนไม่ต่ำกว่า 1 ใน 4 แห่งจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมดเป็นผู้รับรอง โดยอ้างเหตุจำเป็นหลายประการเพื่อความมั่นคงของประเทศ ได้เสนอญัตติแก้ไขบทเฉพาะกาลแห่งรัฐธรรมนูญจาก 10 ปี เป็น 20 ปี รัฐบาลสมัยจอมพลป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีเห็นว่าสงครามใหญ่ในยุโรป ได้เกิดขึ้นแล้วตั้งแต่ ค.ศ. 1929 (พ.ศ. 2482) และสงครามที่ญี่ปุ่นทำต่อประเทศจีนได้ลุกลามมาถึงอินโดจีนนั้นกำลังขยายตัวที่จะเข้ามาถึงประเทศไทย ฉะนั้น จึงเห็นด้วยกับญัตติดังกล่าว ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรลงมติรับหลักการแก้ไขรัฐธรรมนูญนั้นด้วยคะแนนเสียงไม่ต่ำกว่า 3 ใน 4 แห่งจำนวนสมาชิกทั้งหมด และพิจารณาต่อไปตามวิธีการแก้ไขรัฐธรรมนูญตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญมาตรา 63 แล้วประกาศใช้ เมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2483[39] ต่อมาเมื่อบทเฉพาะกาลดังกล่าวได้ใช้มาถึงปีที่ 14 ก็ได้ยกเลิกไปเนื่องจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

---

[39] ปรีดี พนมยงค์, “คณะราษฎรกับการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย 24 มิถุนายน,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 7*, น. 82-83.

Ref. code: 25595601032138UXP

พุทธศักราช 2489 ดังปรากฏตามความในพระราชปรารภของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ตอนหนึ่งว่า

"...ต่อมานายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในขณะนั้นได้ปรารภกับนายควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรีว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนี้ พระมหากษัตริย์ได้พระราชทานแก่ชนชาวไทยมาแล้วเป็นปีที่ 14 ถึงแม้ว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีรัฐธรรมนูญเป็นหลักนี้จะได้ยังความเจริญให้เกิดแก่ประเทศชาตินับเป็นอเนกประการ ทั้งประชาชนจะได้ซาบซึ้งถึงคุณประโยชน์ของการปกครองระบอบนี้เป็นอย่างดีแล้วก็จริง แต่เหตุการณ์บ้านเมืองก็ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก ถึงเวลาแล้วที่ควรจะได้เลิกบทเฉพาะกาลอันมีอยู่ในรัฐธรรมนูญนั้น และปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย นายกรัฐมนตรีจึงนำความนั้นปรึกษาหารือกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 พร้อมกับคณะผู้ก่อการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ เมื่อได้ปรึกษาตกลงกันแล้ว รัฐบาลคณะนายควง อภัยวงศ์ จึงเสนอญัตติต่อสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม พุทธศักราช 2488 ขอให้ตั้งกรรมาธิการวิสามัญคณะหนึ่งเพื่อพิจารณาค้นคว้าตรวจสอบว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนี้ สมควรได้รับการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมอย่างไร เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของบ้านเมืองและเพื่อให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น..."

ผลที่จะเกิดขึ้นจากการยกเลิกบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 นั้น มีอย่างน้อย 2 ประการ ได้แก่ 1. ไม่มีสมาชิกประเภทที่ 2 ซึ่งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากการแต่งตั้งตามที่บัญญัติไว้ในบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญ ฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 อีกต่อไป และ 2. สมาชิกสภาผู้แทนประกอบด้วยสมาชิกซึ่งราษฎรเลือกมาโดยตรง อันเป็นผลมาจากการไม่มีสมาชิกประเภทที่ 2 นั่นเอง

อนึ่ง นอกจากพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 จะมีบทบัญญัติลักษณะที่คล้ายคลึงกับรัฐธรรมนูญของซุนยัตเซ็นในแง่ที่กำหนดการเลือกตั้งทางอ้อมแล้ว การสอบคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้ง รวมทั้งการเน้นที่การศึกษาของประชาชน[40] ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็มีส่วนคล้ายคลึงกันอย่างยิ่ง กำหนดคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกเป็นผู้แทนประเภทที่ 1 ไว้ว่า *"สอบไล่วิชาการเมืองได้ตามหลักสูตรซึ่งสภาจะได้ตั้งขึ้นไว้"* และ *"เฉพาะผู้สมัครเป็นผู้แทนประเภทที่ 1 ในสมัยที่ 2 จะต้องได้รับความเห็นชอบของสมาชิกในสมัยที่ 1*

---

[40] Thawatt Mokarapong, History of the Thai Revolution (Bangkok : 1972), p. 119 อ้างถึงใน ทิพวรรณ (บุญทวี) เจียมธีรสกุล, ปฐมทรรศน์ทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2544), น. 162.

Ref. code: 25595601032138UXP

เสียก่อนว่า เป็นผู้ไม่ควรสงสัยว่าจะนำมาซึ่งความไม่สงบเรียบร้อย"[41] ซึ่งข้อกำหนดคุณสมบัติทั้ง 2 นี้ นอกจากจะเป็นการกำหนดคุณสมบัติโดยอาศัยความรู้ทางการเมืองเป็นเกณฑ์แล้ว ยังเป็นการจำกัดผู้ที่จะสมัครเป็นผู้แทน โดยจะต้องเป็นผู้ที่ไม่ควรสงสัยว่าจะนำมาซึ่งความไม่สงบเรียบร้อย ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่า หลักเกณฑ์ข้อนี้ กำหนดขึ้นเนื่องจากคณะราษฎรหวาดเกรงพวกเจ้าและพวกที่เป็นปฏิปักษ์ต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองจะเข้ามามีบทบาทในสภา และเป็นอุปสรรคในการบริหารงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของคณะราษฎร โดยในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ คณะราษฎรจึงต้องกันและระวังไม่ให้บุคคลที่ไม่เข้าใจความมุ่งหมายของคณะราษฎร หรือเป็นปฏิปักษ์ต่อลัทธิการปกครองแบบมีรัฐธรรมนูญเข้ามาก่อความยุ่งยาก อันจะทำให้เกิดผลร้ายต่อการปกครองได้ ในเรื่องนี้ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ได้แสดงความเห็นไว้ว่า *"การที่จะกันมิให้เจ้าเข้าเกี่ยวกับการเมืองในเวลาซึ่งยังเป็นหัวเลี้ยวหัวต่ออยู่นั้น ข้าพเจ้าก็เห็นพ้องด้วย ดั่งข้าพเจ้าได้กล่าวในปาฐกถาตอนที่ว่า "ผู้ที่จะสมัครรับเลือกในชั้นนี้จะต้องได้รับอนุมัติจากคณะราษฎรเสียก่อน ทั้งนี้ ก็เพื่อป้องกันมิให้ผู้ที่อาจเป็นปกปักษ์ต่อหลักนโยบายของคณะราษฎรเข้ามาขัดขวางทำลายกิจการของคณะราษฎรได้ข้อนี้เป็นธรรมดา""*[42]

นอกจากคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งทั้ง 2 ข้อดังได้กล่าวไปแล้ว ปรีดีได้กำหนดคุณสมบัติในข้ออื่นๆ ที่น่าสนใจไว้ในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 เช่นกัน เช่น อายุของผู้สมัครรับเลือกเป็นผู้แทนประเภทที่ 1 ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ต้องมีอายุ 20 ปีบริบูรณ์ โดยไม่จำกัดว่าเป็นเพศหญิงหรือเพศชาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าปรีดีได้ให้ความสำคัญในประเด็นเรื่องอายุของผู้สมัครรับเลือกตั้งอย่างมากเช่นกัน เพราะปรีดีต้องการให้คนหนุ่มสาวรุ่นใหม่โดยไม่จำกัดว่าเป็นเพศชายหรือหญิงที่มีความรู้ความสามารถสมัครเข้ารับเลือกตั้งและได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองบ้านเมืองได้อย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตาม ในช่วงของการร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 นั้นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้รับสั่งให้ปรีดีและพระยาพหลพลพยุหเสนาหัวหน้าคณะราษฎรเข้าเฝ้า โดยมีพระราชปรารภว่า ชายไทยต้องรับราชการทหาร ฉะนั้น การกำหนดอายุผู้สมัครเลือกตั้งขั้นต่ำไว้เพียง 20 ปี จะไม่สะดวกแก่ชายไทยจำนวนมากที่รับราชการทหาร ถ้าอนุญาตให้ลาไปทำการหาเสียงเลือกตั้งก็จะต้องใช้เวลาข้าราชการทหารไปหลายวันหลายเดือน จึงสมควรขยายอายุขั้นต่ำของผู้สมัครรับเลือกตั้งไว้เป็น 23 ปีบริบูรณ์ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ซึ่ง

---

[41] โปรดดูข้อ 1 และ ข้อ 6 ของมาตรา 11 พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

[42] มจ. วรรณไวทยากร วรวรรณ, อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ (พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, 2475), น. 49.

Ref. code: 25595601032138UXP

ต้องรับราชการทหารเวลาปลดเป็นกองหนุน และอุปสมบทเป็นพระภิกษุครบถ้วน 1 พรรษาเสียก่อน[43] ซึ่งปรีดีและพระยาพหลพลพยุหเสนาก็ได้เห็นชอบด้วย ส่วนผู้มีสิทธิเลือกตั้งนั้นได้กำหนดให้มีอายุ 20 ปีตามเดิม อนึ่ง ในรัฐธรรมนูญหลายฉบับในเวลาต่อมา กำหนดอายุผู้สมัครรับเลือกตั้งสูงกว่า 20 ปีบริบูรณ์ ซึ่งมีทั้ง 30 ปี และ 35 ปี

สำหรับสิทธิในการออกเสียงเลือกผู้แทนนี้ ก็ไม่จำกัดเฉพาะเพศชายเท่านั้น ผู้หญิงก็มีสิทธินี้เช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ออกเสียงลงคะแนนเลือกตั้งผู้แทนราษฎรโดยทั่วกันในทันที (Universal Suffrage) อันเป็นหลักการที่ก้าวหน้ามากพอสมควร เพราะในเวลานั้น ประเทศประชาธิปไตยหลายประเทศยังคงจำกัดสิทธิของผู้หญิงอยู่ แม้แต่ในประเทศญี่ปุ่นและประเทศฝรั่งเศส ซึ่งเป็นประชาธิปไตยมาก่อนไทยเป็นเวลาหลายสิบปี ก็ยังไม่ให้สิทธิแก่สตรีในการออกเสียงเลือกผู้แทนในรัฐสภา เพิ่งมาเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีสิทธิเลือกตั้งได้ภายหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2[44] ในประเทศสเปนและอิตาลี สตรีก็ไม่มีสิทธิในการออกเสียง ส่วนประเทศอังกฤษซึ่งเป็นประชาธิปไตยมานาน ก็เพิ่งเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีสิทธิมีเสียงในทางการเมืองราว ปี ค.ศ. 1918 แต่ครั้งนั้นก็ยังกำหนดเงื่อนไขว่าต้องมีอายุ 30 ปี เป็นอย่างน้อยจึงจะมีสิทธิออกเสียงได้ ราษฎรของอังกฤษทั้งสองเพศเพิ่งมีสิทธิเลือกผู้แทนโดยเสมอภาคกันเมื่อ ปี ค.ศ. 1928 นี่เอง[45] ก่อนหน้าประเทศไทยซึ่งเพิ่งเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เพียง 4 ปี เท่านั้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารัฐธรรมนูญนี้จะเปิดโอกาสให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งและผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง มีโอกาสได้ใช้สิทธิอย่างกว้างขวางพอสมควร แต่รัฐธรรมนูญนี้ก็ยังมีข้อจำกัดสำหรับรูปแบบวิธีการเลือกตั้งสมาชิกสภาในสมัยที่ 2 ซึ่งยังคงเป็นการเลือกตั้งทางอ้อมที่ให้ราษฎรในหมู่บ้านเลือกผู้แทนหมู่บ้าน ผู้แทนหมู่บ้านเลือกผู้แทนตำบล และผู้แทนตำบลเลือกผู้แทนจังหวัดเป็นสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎร[46] อันเป็นการเลือกตั้ง 3 ขั้นตอน อันเป็นประชาธิปไตยในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ จนถึงสมัยที่ 3 จึงจะเปิดโอกาสให้ดำเนินการเลือกตั้งผู้แทนสภาโดยตรง ซึ่งการเลือกตั้งทางอ้อมนี้ ก็สืบเนื่องจากการจัดวางรูปแบบประชาธิปไตย 3 สมัย นั่นเอง

---

[43] ปรีดี พนมยงค์, “จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม,” ใน *อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 28*, น. 322-323.

[44] ไพโรจน์ ชัยนาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 34,* น. 186-187.

[45] หลวงจักรปาณีศรีศิลวิสุทธิ์ (วิสุทธิ์ ไกรฤกษ์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 36*, น. 15.

[46] มาตรา 12 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

Ref. code: 25595601032138UXP

ต่อมาบทบัญญัติในส่วนที่เกี่ยวกับกฎหมายเลือกตั้งในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ไม่มีบัญญัติไว้ดังเช่นในปฐมรัฐธรรมนูญอีก หากแต่บัญญัติไว้เป็นหลักการกว้างๆ ว่า *"สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิกซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งขึ้น"*[47] และ *"คุณสมบัติแห่งผู้เลือกตั้งและผู้สมัครรับเลือกตั้ง อีกทั้งวิธีเลือกตั้งและจำนวนสมาชิก ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร"*[48] โดยรายละเอียดนั้นได้กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระวางเวลาที่ใช้บทบัญญัติฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2475 ซึ่งปรีดีเป็นผู้ร่างขึ้นด้วยตนเอง

4.4.4 พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระวางเวลาที่ใช้บทบัญญัติฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2475

แนวความคิดเกี่ยวกับกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของปรีดีที่เป็นบทบัญญัติของกฎหมายนั้น นอกจากปรีดีจะได้เขียนไว้ในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 แล้ว ยังมีพระราชบัญญัติอีกฉบับหนึ่ง คือ *"พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระวางเวลาที่ใช้บทบัญญัติฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2475"*[49] ซึ่งพระราชบัญญัติดังกล่าวกำหนดให้เรียกโดยย่อว่า *"พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475"* ประกาศใช้ในวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับถาวรเพียงไม่กี่วัน ทั้งนี้ เนื่องจากรัฐธรรมนูญถาวรไม่ได้กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไว้ในรัฐธรรมนูญดังเช่นปฐมรัฐธรรมนูญ แต่กำหนดในมาตรา 17 ว่า *"ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกผู้แทนราษฎร"* คณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญจึงได้ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระวางเวลาที่ใช้บทบัญญัติฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ขึ้นด้วย ร่างพระราชบัญญัตินี้ปรีดีในฐานะคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญได้เป็นผู้ร่างขึ้นด้วยตนเอง ดังที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎร ได้กล่าวในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรว่า

---

[47] มาตรา 16 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475

[48] มาตรา 17 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475

[49] พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระวางเวลาที่ใช้บทบัญญัติฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2475, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (21 ธันวาคม 2475): 554-572.

Ref. code: 25595601032138UXP

"พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระวางเวลาที่ใช้บทบัญญัติฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2475 ฉะบับนี้อนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญได้จัดร่างขึ้นเพราะเห็นว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ และมีข้อที่ตัดเอามาจากพระธรรมนูญชั่วคราวมาลงไว้ในพระราชบัญญัตินี้ เพราะคิดว่า ข้อความเหล่านี้อาจจะต้องแก้ไขเสมอตามเหตุการณ์จะพึงเป็นพึงมีในฉะเพาะกาล เพราะฉะนั้นจึ่งเอามาใส่ไว้เพื่อจะได้แก้ไขได้ง่ายตามเหตุการณ์ ฉะนั้นอนุกรรมการจึ่งได้ร่างขึ้นมาเสียด้วย เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญซึ่งหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นผู้ทำร่างขึ้นเป็นครั้งแรก"[50]

พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 ฉบับนี้ แม้ว่าจะคงให้ดำเนินการเลือกตั้งแบบทางอ้อม ซึ่งเป็นไปตามหลักการที่กำหนดไว้ในปฐมรัฐธรรมนูญและรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 แต่ได้ลดขั้นตอนการเลือกตั้งเหลือเพียง 2 ขั้นตอน[51] เพื่อความสะดวกแก่ราษฎรในการมาออกเสียงเลือกตั้ง และได้มีการกำหนดวิธีการและดำเนินการเลือกตั้งในลักษณะที่เป็นประชาธิปไตย รวมทั้งมีการกำหนดรายละเอียดที่ชัดเจนไว้ในมาตราต่างๆ ปรีดีในฐานะผู้ร่างเป็นผู้อธิบายชี้แจงในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรเพื่อพิจารณาร่างพระราชบัญญัตินี้ ซึ่งสภาพิจารณาเป็นรายมาตราตั้งแต่มาตรา 1 ถึงมาตรา 47 และได้ลงมติเห็นชอบกับหลักการที่ปรีดีได้ยกร่างขึ้นทั้งหมด มีการแก้ไขข้อความหรือถ้อยคำเพียงเล็กน้อย และผ่านการพิจารณาของสภาในวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2475 และได้ประกาศใช้ในวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2475

หลักการสำคัญที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติฉบับนี้ ได้แก่ การกำหนดให้ผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งโดยใช้วิธีการเลือกตั้งแบบทางอ้อม โดยกำหนดว่า การกำหนดการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 เป็น 2 ขั้นตอนโดยให้ราษฎรเลือกผู้แทนตำบลๆ ละหนึ่งคน และให้ผู้แทนตำบลในจังหวัดเลือกผู้แทนราษฎรจังหวัดละหนึ่งคน จังหวัดใดที่มีพลเมืองเกินกว่าหนึ่งแสนคนให้เลือกผู้แทนราษฎรเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งคนทุกๆ หนึ่งแสนคน ซึ่งปรีดีได้กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้ว่า *"...ใจความสำคัญในพระราชบัญญัตินี้ ฉะเพาะที่เกี่ยวกับประเภทที่ 1 มีอยู่ว่า แต่เดิมในรัฐธรรมนูญชั่วคราว เรากำหนดให้ให้มีการเลือกตั้ง 3 ชั้น หรือ 3 ดีกรี คือ ให้ราษฎรเลือกผู้แทนหมู่บ้าน ผู้แทนหมู่บ้านเลือกผู้แทนตำบล ผู้แทนตำบลเป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรอีกชั้นหนึ่ง แต่ต่อมาเมื่อได้ร่างรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ ได้พิจารณาเห็นว่า สมควรจะตัดชั้นแรกออกเสีย จะทำ*

---

[50] "รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 44/2475, 3 ธันวาคม 2475," อ้างถึงใน ทิพวรรณ (บุญทวี) เจียมธีรสกุล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 40*, น. 212.

[51] มาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระวางเวลาที่ใช้บทบัญญัติฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2475

Ref. code: 25595601032138UXP

ให้ประหยัดทั้งเวลา และเป็นการที่จะอบรมให้ราษฎรได้มีการเลือกตั้งน้อยดีกรีขึ้น และต่อไปผลที่สุดเมื่อบ้านเมืองและเหตุการณ์ของเราเรียบร้อยเจริญดีแล้ว ราษฎรก็เลือกผู้แทนของตนเองโดยตรงทีเดียว แต่เวลานี้เรายังทำไม่ได้ เพราะเกี่ยวแก่การศึกษาและเหตุอื่น เพราะฉะนั้น จึ่งมีไว้เป็น 2 ดีกรี คือ ชั้นแรก ราษฎรในตำบลเลือกผู้แทนตำบลละคน ผู้แทนตำบลที่ได้รับเลือกตั้งก็ไปออกเสียงเลือกผู้แทนราษฎรอีกชั้นหนึ่ง...” [52]

สำหรับคุณสมบัติของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนตำบลได้กำหนดว่าต้องมีสัญชาติเป็นไทยตามกฎหมาย และมีอายุมีต่ำกว่า 20 ปี ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะเพศชายเท่านั้น ผู้หญิงก็มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งเช่นกัน ส่วนผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลหรือเป็นผู้แทนราษฎรต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า 23 ปีบริบูรณ์ และมีความรู้ตามที่ได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดไว้[53] ซึ่งไม่จำกัดสิทธิผู้หญิงเช่นเดียวกัน ดังนั้น ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้เปิดโอกาสให้ผู้ที่บรรลุนิติภาวะทั้งเพศหญิงและเพศชายได้มีสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง (Universal Suffrage) เช่นเดียวกับปฐมรัฐธรรมนูญและได้เปิดโอกาสให้ผู้ที่มีอายุน้อยสมัครรับเลือกตั้งได้ โดยกำหนดอายุเพียง 23 ปี เท่านั้น อย่างไรก็ตามร่างพระราชกฤษฎีกาที่กำหนดการเลือกตั้งตามพระราชบัญญัตินี้ (ซึ่งยังไม่ได้ประกาศใช้)[54] ได้กำหนดคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งไว้ค่อนข้างสูง โดยคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลไว้ว่า*“ต้องสอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ 3 ตามหลักสูตรของกระทรวงธรรมการ หรือมีความรู้อย่างอื่นซึ่งกระทรวงธรรมการจะได้ประกาศเทียบวิทยฐานะว่า ไม่ต่ำกว่าชั้นมัธยมปีที่ 3 หรือมีพื้นความเข้าใจในการเมืองเป็นที่พอใจของกรรมการว่าพอที่จะเป็นผู้แทนตำบลได้ เมื่อกรรมการได้ทดลองตามวิธีการซึ่งกระทรวงธรรมการได้ประกาศไว้”* ส่วนผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎร กำหนดไว้ว่า *“ต้องมีความรู้สอบไล่ได้ไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีสยามหรือต่างประเทศซึ่งกระทรวงธรรมการรับรองวิทยฐานะของมหาวิทยาลัยนั้น หรือมีความรู้อย่างอื่นซึ่งกระทรวงธรรมการจะได้ประกาศเทียบวิทยฐานะไว้ไม่*

---

[52] *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 50*, น. 213-214.

[53] ดู มาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระวางเวลาที่ใช้บทบัญญัติฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2475

[54] *“ร่างพระราชกฤษฎีกาให้มีการเลือกตั้งผู้แทนตำบลและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 พุทธศักราช 2475”* นี้ได้บรรจุอยู่ในระเบียบวาระการประชุมของคณะรัฐมนตรี เมื่อวันศุกร์ 3 มีนาคม พ.ศ. 2476 แต่โดยที่สภาผู้แทนราษฎรได้ถูกปิดลงเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 ร่างพระราชกฤษฎีกานี้จึงเป็นอันตกไป ไม่ได้ประกาศใช้ ดู ไพโรจน์ ชัยนาม, <u>รัฐธรรมนูญ บทกฎหมายและเอกสารสำคัญในทางการเมืองของไทย เล่ม 2</u>, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519-2520), น. 514-517.

Ref. code: 25595601032138UXP

ต่ำกว่าปริญญาชั้นตรีของมหาวิทยาลัย หรือมีพื้นความเข้าใจในทางการเมืองเป็นที่พอใจของกรรมการว่าพอที่จะเป็นผู้แทนราษฎรได้ เมื่อกรรมการได้ทดลองตามวิธีการ ซึ่งกระทรวงธรรมการจะได้ประกาศไว้"[55]

ปรีดีได้กล่าวถึงการกำหนดอายุของผู้สมัครรับเลือกตั้งให้น้อย อันเป็นการเปิดโอกาสให้คนหนุ่มสาวสมัครรับเลือกตั้งได้ แต่ในขณะเดียวกันก็กำหนดความรู้ความสามารถไว้ค่อนข้างสูงนี้ไว้ว่า *"ในเรื่องอายุนี้ เราก็ได้คิดกันแล้ว ความจริงนั้นผู้ที่ราษฎรจะเลือกตั้งนั้นเขาย่อมเลือกเฟ้นแล้วว่าเป็นบุคคลดีพอ เป็นผู้ใหญ่ที่จะไว้วางใจได้ สำหรับอายุนั้นเห็นว่าไม่เป็นการสำคัญเท่าใด บางคนอายุน้อยก็ทำการใหญ่โตได้"*[56] ทั้งนี้ หากผลการเลือกตั้งปรากฏว่า ผู้สมัครรับเลือกตั้งคนใดได้คะแนนเสียงสูงที่สุด ให้ถือว่าเป็นผู้แทนตำบล แต่ถ้าคะแนนเสียงเท่ากัน ให้ถือว่าผู้ที่มีอายุสูงกว่าเป็นผู้ได้รับเลือกตั้ง อนึ่ง ถ้าศาลสั่งเพิกถอนการเลือกตั้งของผู้ได้รับคะแนนสูง ให้ถือว่าผู้ที่ได้คะแนนรองลงมาเป็นผู้แทนตำบล[57]

ในการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรนั้นได้กำหนดว่า ผู้สมัครรับเลือกตั้งคนใดได้คะแนนเสียงเกินกว่ากึ่งหนึ่งแห่งจำนวนเสียงที่ได้ออกโดยถูกต้อง ให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งนั้นเป็นผู้แทนราษฎร แต่ถ้าในการเลือกตั้งครั้งแรกไม่มีผู้สมัครรับเลือกตั้งคนใดได้คะแนนเสียงดังกล่าวไว้ในวรรคหนึ่ง หรือผู้ได้คะแนนเสียงดังกล่าวไว้นั้น ยังไม่มีครบจำนวนผู้แทนราษฎรซึ่งจังหวัดนั้นจะพึงมีได้ ก็ให้มีการเลือกผู้แทนราษฎรตามจำนวนที่ขาดอยู่อีกครั้งหนึ่งภายในสามวันนับตั้งแต่วันเลือกตั้งครั้งแรก ในการเลือกตั้งครั้งที่สองนี้ ให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งที่มีคะแนนสูงตามลำดับลงมาเป็นผู้แทนราษฎรครบตามจำนวน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากัน ให้นำบทบัญญัติมาตรา 20 มาให้บังคับโดยอนุโลม[58] ซึ่งในเรื่องนี้ปรีดีได้อธิบายว่า *"การเลือกตั้งผู้แทนตำบลต่างกับการเลือกผู้แทนราษฎร การเลือกผู้แทนตำบลนั้น เลือกหนเดียว ถือคะแนนมากที่สุดเป็นเกณฑ์ คือเอาความสะดวก มิฉะนั้นจะยุ่งยากแก่ราษฎรที่ต้องมาออกเสียงหลายๆ หน แต่การเลือกผู้แทนราษฎรนั้น เราบัญญัติให้มีการเลือก 2 หน...เป็นวิธีที่ใช้ในฝรั่งเศสและคอนติเนนต์บางประเทศ...วิธีเลือก 2 หนนี้ เห็นว่าเหมาะอย่างยิ่งสำหรับที่จะนำมาใช้แก่วิธีเลือกผู้แทนราษฎร เพราะวิธีเลือกผู้แทนราษฎร เราใช้วิธีเลือก 2 ชั้น หรือ 2 ดีกรี...ฉะนั้น จำนวนผู้แทนตำบล*

---

[55] *เพิ่งอ้าง*, น. 509.

[56] *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 50*, น. 215.

[57] ดู มาตรา 20 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระวางเวลาที่ใช้บทบัญญัติฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2475

[58] ดู มาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระวางเวลาที่ใช้บทบัญญัติฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2475

Ref. code: 25595601032138UXP

ที่จะออกเสียงเลือกผู้แทนราษฎรจึ่งมีจำนวนน้อย...ตามวิธีเลือก 2 หนนี้ ถ้าเลือกครั้งแรกมีผู้ได้คะแนนเกินกว่าครึ่งก็ได้เป็นผู้แทนทันทีไม่ต้องเลือกครั้งที่ 2 อีก ถ้าไม่ได้เกินกว่าครึ่งก็ต้องมีการเลือกครั้งที่ 2[59]

อย่างไรก็ตาม แม้พระราชบัญญัติฉบับนี้จะมีการประกาศใช้แล้ว แต่ก็ยังไม่มีการเลือกตั้ง เนื่องจากหลังจากที่ปรีดีได้นำเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดความขัดแย้งและนำไปสู่การปิดสภาและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราของฝ่ายพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 และได้มีการประกาศตั้งคณะรัฐบาลชุดใหม่ขึ้น โดยไม่มีปรีดีรวมอยู่ด้วย ต่อมาได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติมพุทธศักราช 2476 โดยไม่ได้ผ่านการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร ในวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2476 พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ยกเลิกและแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 ที่ปรีดีเป็นผู้ร่างขึ้นนั้น รวมถึงได้เปลี่ยนแปลงหลักการเดิมของปรีดีไปหลายประการ[60] ซึ่งปรีดีก็ได้แสดงข้อคัดค้านพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติมพุทธศักราช 2476 ไว้หลายประเด็นอันจะทำให้เราได้เห็นถึงแนวความคิดของปรีดีเกี่ยวกับกฎหมายเลือกตั้งรวมถึงความขัดแย้งในทางการเมืองในช่วงดังกล่าวชัดเจนขึ้นด้วย

4.4.5 พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476

พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476[61] ฉบับนี้ได้ประกาศใช้ในวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดยยกเลิกบทบัญญัติภาค 1 ที่ว่าด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ของพระราชบัญญัติฉบับแรก[62] และได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงหลักการเดิมไปหลายประการ หลักการที่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ได้แก่ การวิธีการเลือกตั้งแบบ *"รวมเขต"* โดยกำหนดเขตจังหวัดเพื่อการเลือกตั้งใหม่ด้วยการประกาศ *"พระราชกฤษฎีกากำหนดจังหวัดเพื่อการเลือกตั้งตามความในพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2476 แก้ไขเพิ่มเติม 2476"* [63] ขึ้น ในเดียวกันนั้นเอง

---

[59] *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 50*, น. 217.

[60] ทิพวรรณ (บุญทวี) เจียมธีรสกุล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 40*, น. 218-219.

[61] พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 50 (14 มิถุนายน 2476): 337-354.

[62] ดู มาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476

[63] พระราชกฤษฎีกากำหนดจังหวัดเพื่อการเลือกตั้งตามความในพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2476 แก้ไขเพิ่มเติม 2476, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 50 (14 มิถุนายน 2476): 358-370. ในวันดังกล่าวมีการประกาศใช้ *"พระราชกฤษฎีกาให้มีการเลือกตั้งผู้แทนตำบลและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 พุทธศักราช 2476"* ด้วย อย่างไรก็ตาม แม้มีการประกาศใช้กฎหมายเกี่ยวกับการ

Ref. code: 25595601032138UXP

คือ วันที่ 14 มิถุนายน 2476 พระราชกฤษฎีกาฉบับนี้กำหนดให้รวมจังหวัดในเขตการปกครองหลายจังหวัดเข้าด้วยกัน เพื่อให้เป็นเขตจังหวัดหนึ่งเพื่อการเลือกตั้ง ซึ่งตามพระราชกฤษฎีกานี้ จังหวัดเพื่อการเลือกตั้งทั้งหมดจะมี 41 จังหวัด โดยรวมจังหวัดบางจังหวัดเข้าด้วยกัน ซึ่งในเวลานั้นมีทั้งหมด 70 จังหวัด

ในการรวมจังหวัดนี้ พระยามโนปกรณ์นิติธาดาไม่ได้แถลงหลักการและเหตุผลของการรวมจังหวัดดังกล่าวไว้แต่อย่างใด ดังนั้น ในขณะที่บางเขตจังหวัดหนึ่งเพื่อการเลือกตั้งประกอบด้วยจำนวนจังหวัด 2 หรือ 3 จังหวัด รวมเข้าด้วยกัน บางเขตจังหวัดหนึ่งเพื่อการเลือกตั้งก็ประกอบด้วยจังหวัดเพียงจังหวัดเดียว หลักเกณฑ์ในการรวมจังหวัดนี้ไม่มีความแน่นอน และทำให้เกิดความไม่เสมอภาคในการใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎร เพราะในการเลือกตั้งนี้กำหนดให้ *“ผู้แทนตำบลในจังหวัดหนึ่ง เลือกผู้แทนราษฎรหนึ่งคน”* ซึ่งจังหวัดหนึ่งในที่นี้ หมายถึง จังหวัดเพื่อการเลือกตั้ง ที่อาจประกอบด้วยจังหวัดเดียวหรือ 2 หรือ 3 จังหวัดรวมกันตามที่พระราชกฤษฎีกาได้กำหนดไว้ ดังนั้น หลักเกณฑ์ดังกล่าวจึงเป็นประชาธิปไตยน้อยกว่าหลักการของพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 เดิม และก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคในการใช้สิทธิ รวมทั้งจะมีผลทำให้จำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรลดลงจากเดิมมาก ในขณะที่พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 เดิมกำหนดให้ผู้แทนตำบลเลือกผู้แทนราษฎรจังหวัดละ 1 คน ซึ่งหมายความว่า อย่างน้อยจะต้องมีผู้แทนราษฎร 70 คน จาก 70 จังหวัด แต่ตามพระราชบัญญัติใหม่นี้จะลดลงเหลือเพียง 41 คนเท่านั้น

เลือกตั้งทั้ง 3 ฉบับดังกล่าว เพื่อนำไปสู่การเลือกตั้ง แต่ยาสุกิจิ ยาตาเบ ได้ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจว่า รัฐบาลปฏิกิริยาของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประเมินจิตใจของประชาชนไทยผิดพลาดในข้อที่ว่าประชาชนชาวไทยไม่ชอบการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งแม้จะถูกต้อง แต่หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว จิตใจของประชาชนได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากแล้ว การเลื่อนการเลือกตั้งออกไปอย่างไม่มีกำหนดโดยอ้างว่าเตรียมการไม่ทัน เป็นการระงับสิทธิทางการเมืองของประชาชนอย่างไม่มีเหตุผล เมื่อมีการอ้างว่าฝ่ายคณะราษฎรและปรีดีว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ก็ควรรีบเร่งในการตั้งสภาผู้แทนราษฎรเพื่อสะท้อนมติมหาชน แต่รัฐบาลปฏิกิริยาของพระยามโนปกรณ์นิติธาดากลับเลื่อนการเลือกตั้งออกไปอย่างไม่มีกำหนด ทั้งๆ ที่ได้กำหนดไว้ล่วงหน้าตั้งแต่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญถาวรแล้วว่าจะมีการเลือกตั้งในเดือนเมษายน ประกอบกับการสร้างบรรยากาศว่าจะหวนสู่ระบอบเก่าในขณะนั้น ทำให้ประชาชนหมดหวัง สร้างความชอบธรรมให้ฝ่ายตรงข้ามในการเรียกร้องและทวงคืนระบอบรัฐธรรมนูญ และเป็นการตีตราหน้าตนเองว่าเป็นผู้ทำลายระบอบรัฐธรรมนูญ ดู ยาสุกิจิ ยาตาเบ, <u>บันทึกของทูตญี่ปุ่นผู้เห็นเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475 การปฏิวัติและการเปลี่ยนแปลงในประเทศสยาม</u>, แปลโดยเออิจิ มูราชิมา และนครินทร์ เมฆไตรรัตน์, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2550), น.109-110.

Ref. code: 25595601032138UXP

นอกจากนี้ หลักการเดิมได้กำหนดให้จังหวัดที่มีพลเมืองเกินกว่าหนึ่งแสนคนเลือกผู้แทนราษฎรเพิ่มขึ้นอีก 1 คน ตามจำนวนราษฎรที่เพิ่มขึ้นทุกๆ หนึ่งแสนคน เศษของหนึ่งแสนถ้าถึงครึ่งให้นับเป็นหนึ่งแสน ถ้าต่ำกว่าครึ่งให้ปัดเศษ แต่ตามหลักการใหม่นี้ได้เพิ่มจำนวนราษฎรจากหนึ่งแสนคนเป็นทุกๆ สองแสนคน เศษของสองแสนถ้าถึงแสนให้นับเป็นสองแสน ถ้าต่ำกว่าแสนให้ปัดเศษ[64] ซึ่งตามหลักการนี้ก็จะมีผลในการลดจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรลงเช่นเดียวกัน ในเรื่องจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนี้ อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า หลักการในกฎหมายเลือกตั้งของพระยามโนปกรณ์นิติธาดานี้ มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับหลักการในร่างรัฐธรรมนูญของนายเรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์ (Raymond B. Stevens) ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศในขณะนั้น ที่ได้ทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 โดยร่างรัฐธรรมนูญของนายสตีเวนส์ ได้กำหนดการเลือกตั้งทางอ้อมไว้เช่นเดียวกัน โดยให้ราษฎรในอำเภอเลือกผู้แทนอำเภอแล้วให้ผู้แทนอำเภอเลือกผู้แทนมณฑล ซึ่งในเวลานั้นมีทั้งหมด 10 มณฑล ในมณฑลหนึ่งๆ ประกอบด้วยหลายจังหวัด แม้ว่าลักษณะของการรวมจังหวัดอาจต่างจากจังหวัดที่ประกอบเป็นมณฑลแต่เดิม แต่หลักการรวมจังหวัดเพื่อการเลือกตั้งนี้ จะมีผลทำให้จำนวนผู้แทนราษฎรที่ได้รับเลือกดังนั้นไม่มากนัก ซึ่งในเรื่องจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนี้ ตามร่างของนายสตีเวนส์ ได้เสนอว่าในเบื้องแรกจำนวนสมาชิกสภาไม่ควรจะมีมากเกินไป โดยได้กำหนดว่าจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ทั้งประเภทที่ 1 และประเภทที่ 2 ควรมีประมาณ 50-75 คน[65] ซึ่งจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามร่างของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา จะใกล้เคียงกับจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามร่าง

---

[64] ดู มาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 อันที่จริงจำนวนประชากรต่อสมาชิกสภาผู้แทนหนึ่งคนนั้น การเลือกตั้งครั้งแรกของสยาม ในสมัยรัฐบาลที่พระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรี หลังการยึดอำนาจคืนจากพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ก็กำหนดไว้ที่สองแสนคนต่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหนึ่งคน ดังที่กำหนดไว้ในมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2 และต่อมาพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พุทธศักราช 2479 ก็กำหนดไว้เช่นเดียวกัน เพียงแต่คราวนั้นใช้วิธการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตตามแนวความคิดของปรีดี

[65] Benjamin A. Batson (ed.), Siam's Political Future : Document from the End of the Absolute Monarchy, Data Paper : Number 96 (Ithaca, New York : Cornell University Southeast Asia Program, 1974), p. 87, อ้างถึงใน ทิพวรรณ (บุญทวี) เจียมธีรสกุล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 40*, น. 215.

Ref. code: 25595601032138UXP

ของนายสตีเวนส์ ในขณะที่พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 ของปรีดีจะมีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมากกว่าทั้งฉบับของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา และร่างของนายสตีเวนส์ อยู่มาก

สำหรับคุณสมบัติของผู้มีสิทธิเลือกตั้งผู้แทนตำบล พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ได้กำหนดอายุของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งไว้ว่า ต้องไม่ต่ำกว่า 25 ปีบริบูรณ์ ซึ่งต่างไปจากพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง 2475 ที่กำหนดอายุเพียง 20 ปีบริบูรณ์ ส่วนคุณสมบัติของผู้มีสิทธิรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลหรือเป็นผู้แทนราษฎร กำหนดอายุของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งไว้ว่าต้องไม่ต่ำกว่า 30 ปีบริบูรณ์[66] ในขณะที่พระราชบัญญัติฉบับเดิมกำหนดอายุไว้เพียง 23 ปีบริบูรณ์ ซึ่งได้กำหนดอายุผู้มีสิทธิเลือกตั้งและมีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งไว้สูงกว่าพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 เดิมของปรีดี อันเป็นการจำกัดสิทธิของผู้ที่มีอายุน้อยแต่มีความรู้ความสามารถที่จะสมัครเป็นผู้แทนราษฎร และเปิดโอกาสให้ราษฎรได้ใช้สิทธิเลือกผู้แทนได้น้อยลงโดยกำหนดอายุที่สูงขึ้น ในเรื่องนี้มีข้อน่าสังเกตอีกว่า อายุของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรตามหลักการในกฎหมายเลือกตั้งของพระยามโนปกรณ์นิติธาดานี้ สอดคล้องกับอายุของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรตามที่กำหนดไว้ในร่างของนายสตีเวนส์ ที่ได้กำหนดอายุไว้ 30 ปีบริบูรณ์เช่นเดียวกัน[67] และยังสอดคล้องกันในการกำหนดความรู้ของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งอีกด้วย โดยกำหนดความรู้ของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรไว้ว่า ต้องมีความรู้อ่านและเขียนหนังสือไทยได้ โดยไม่ได้กำหนดความรู้ของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลหรือผู้แทนอำเภอไว้[68] ในขณะที่พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 เดิมของปรีดี ได้กำหนดอายุของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งน้อย แต่กำหนดความสามารถมาก โดยกำหนดให้ผู้แทนตำบลมีความรู้เทียบชั้นมัธยมปีที่ 3 ส่วนผู้แทนราษฎรมีความรู้ระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่า ในแง่นี้ อาจกล่าวได้ว่า หลักการที่กำหนดในพระราชบัญญัติเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติมของพระยามโนปกรณ์นิติธาดานี้ อาจอาศัยหลักการเดิมตามร่างของนายสตีเวนส์นั่นเอง

ความแตกต่างของพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 เดิมของปรีดีกับพระราชบัญญัติเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติมของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา อีกประการหนึ่ง ได้แก่ การที่พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 เดิมกำหนดการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรเป็นการเลือกตั้ง 2 หน

---

[66] ดู มาตรา 6 และมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476

[67] Benjamin A. Batson (ed.), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 65*, น. 222.

[68] ดู มาตรา 5 แห่งพระราชกฤษฎีกาให้มีการเลือกตั้งผู้แทนตำบลและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 พุทธศักราช 2476

Ref. code: 25595601032138UXP

ในกรณีที่ผู้ได้รับเลือกตั้งไม่ได้คะแนนเสียงเกินกว่าครึ่งในการเลือกตั้งครั้งแรก ให้มีการเลือกตั้งครั้งที่ 2 และในการเลือกตั้งครั้งที่ 2 นี้ ให้ผู้ได้รับคะแนนสูงตามลำดับลงมาเป็นผู้แทนราษฎรจนครบตามจำนวน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากันจึงให้ผู้ที่มีอายุสูงกว่าเป็นผู้ได้รับเลือกตั้ง แต่ตามพระราชบัญญัติเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติมได้กำหนดการเลือกตั้งครั้งเดียวโดยให้ผู้ที่ได้รับคะแนนเสียงสูงสุดเป็นผู้แทนราษฎร และในจังหวัดซึ่งมีผู้แทนได้มากกว่าหนึ่งคน ให้ผู้สมัครครับเลือกตั้งที่มีคะแนนสูงตามลำดับลงมาเป็นผู้แทนราษฎรจนครบตามจำนวน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากัน จึงให้ผู้ที่มีอายุสูงกว่าเป็นผู้ได้รับเลือกตั้ง[69] ส่วนเรื่องรายละเอียดวิธีการดำเนินการนั้น ไม่มีหลักการสำคัญอะไรที่แตกต่างไปจากเดิม เพียงแต่ในพระราชบัญญัติเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติมนี้ ไม่มีบทกำหนดในภาค 2 ที่ว่าด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ไว้ ดังนั้น ในส่วนสมาชิกประเภทที่ 2 จึงเป็นไปตามพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 เดิม[70]

สำหรับปรีดีเองนั้น การประกาศใช้พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 คราวนี้ ปรีดีได้แสดงความเห็นไว้ในหลายประเด็น หลังจากการปิดสภาของฝ่ายปฏิกิริยา โดยได้เขียนหนังสือถึงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระหว่างที่ตนเองต้องลี้ภัยอยู่ต่างประเทศ เพื่อเสนอให้สภาผู้แทนราษฎรที่ได้เปิดประชุมใหม่ภายหลังการยึดอำนาจของพระยาพหลพลพยุหเสนาได้พิจารณา ซึ่งนายเล้ง ศรีสมวงศ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้นำหนังสือของปรีดีดังกล่าวมาอ่านในที่ประชุมสภา ในระหว่างการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2 เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2476 ในหนังสือดังกล่าวปรีดีได้แสดงความเห็น

---

[69] ดู มาตรา 32 แห่งพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476

[70] ในเรื่องสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 นี้ ทิพวรรณ (บุญทวี) เจียมธีรสกุล ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ความขัดแย้งระหว่างคณะราษฎรกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในเรื่องการตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ซึ่งเป็นปัญหาในเวลาต่อมานั้น เป็นปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองมากกว่าความขัดแย้งในเรื่องหลักการของพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง เพราะจะเห็นได้ว่าในการแก้ไขพระราชบัญญัติการเลือกตั้งใหม่ในสมัยพระยามโนปกรณ์นิติธาดานี้ มีการแก้ไขหลักการเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 แต่ไม่มีการแก้ไขหลักการเกี่ยวกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 แต่อย่างใด ซึ่งถ้าปัญหาในเรื่องสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 เป็นปัญหาในทางหลักการแล้ว พระยามโนปกรณ์นิติธาดาก็น่าจะได้เสนอให้มีการแก้ไขหลักการในส่วนนี้ ในพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมนี้ด้วย แต่ก็ไม่ได้มีการแก้ไขในเรื่องนี้แต่อย่างใด ดู ทิพวรรณ (บุญทวี) เจียมธีรสกุล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 40*, น. 223-224.

Ref. code: 25595601032138UXP

ต่อพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ที่ออกโดยรัฐบาลฝ่ายปฏิกิริยาของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาไว้อย่างน่าสนใจอย่างยิ่งว่า

"...พระราชบัญญัติใหม่นี้ ได้แก้ไขพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 ในข้อความสำคัญ โดยที่พระยามโนฯ กับพวก ได้นำเอาข้อความที่ตนเถียงแพ้ในขณะที่ร่างพระราชบัญญัติกับที่ตนจำนนในทางปฏิบัติมาใส่ไว้เกือบทั้งสิ้น

พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 นั้น สภาผู้แทนราษฎรได้เป็นผู้ลงมติและเป็นส่วนหนึ่งซึ่งสืบเนื่องมาแต่รัฐธรรมนูญ มาตรา 64 (2)[71] การที่จะยอมถือตามความเห็นของพระยามโนฯ กับพวก โดยที่พระราชบัญญัติใหม่ได้ออกโดยคณะรัฐมนตรีตามพระราชกฤษฎีกา ไม่ใช่ตามรัฐธรรมนูญนั้น ย่อมเห็นได้ประจักษ์แจ้งว่าเป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง

การเลือกตั้งถือว่าเป็นสาระสำคัญในทางการเมือง ในบางประเทศ การเลือกตั้งเป็นส่วนหนึ่งแห่งรัฐธรรมนูญ และเราก็เคยมีบทบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว ดั่งนี้ จึ่งเห็นว่า กฎหมายการเลือกตั้งไม่ใช่เป็นกฎหมายธรรมดา หรือเป็นกฎหมายอันจะยอมให้คณะรัฐมนตรีแก้ไขได้ตามความพอใจ เพื่อหาพวกพ้องของตน ฉะนั้น อย่างน้อยที่สุดก็ควรได้รับความวินิจฉัยอย่างละเอียดของสภาผู้แทนราษฎร

ข้าพเจ้าจำได้ว่า เมื่อได้ร่างพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 เสร็จแล้ว พระยามโนฯ ได้นำร่างนั้นไปถวายพระมหากษัตริย์ให้ทอดพระเนตร ครั้นแล้วพระยามโนฯ ได้มาบอกกับข้าพเจ้าว่า พระมหากษัตริย์ทรงชมเชยข้าพเจ้าว่า ร่างกฎหมายนี้ทรงเห็นว่าเป็นหลักประชาธิปไตย (เดโมเครติก) แท้ๆ และทรงรับสั่งว่า จะไม่ทรงทักท้วงเลยแม้แต่ตัวอักษรเดียว

ดั่งนี้ย่อมเห็นแล้วว่า พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 นี้ ได้รับความเห็นดีไม่ฉะเพาะผู้แทนราษฎรเท่านั้น แม้แต่พระมหากษัตริย์ก็ทรงโปรดปราน

แต่เหตุไฉนรัฐบาลอันมีพระยามโนฯ เป็นนายก จึ่งได้จัดการแก้พระราชบัญญัตินี้เสียเล่า? ทั้งนี้มีเหตุเป็น 2 นัย

1. เพื่อเลิกล้างการกระทำของข้าพเจ้าเสียทั้งหมด เพราะพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 นั้น ข้าพเจ้าเป็นผู้ยกร่างขึ้นในคณะอนุกรรมการ...

แต่ข้อนี้ไม่ใช่ของสำคัญอันใดนัก ข้าพเจ้าไม่ประสงค์ที่จะมีทิษฐิมานะให้ใช้พระราชบัญญัติที่ข้าพเจ้าร่าง ที่ข้าพเจ้าเป็นห่วงก็คือสิทธิของพลเมือง การทำกันตรงไปตรงมาซึ่งสงสัยเป็นหนักหนาว่า พระยามโนฯ จะได้จัดการวางแผนในการหาเสียงข้างมากไว้อย่างไร

---

[71] ที่ถูกคือ มาตรา 65 (2) ซึ่งนายเล้ง ศรีสมวงศ์ ได้กล่าวชี้แจงในที่ประชุมแก้เป็นมาตรา 65 (2) ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งนั้นแล้ว

Ref. code: 25595601032138UXP

2. เพื่อหาเสียงข้างมากทางฝ่ายพระยามโนฯ เพราะพระยามโนฯ มีความเกลียดชังคนรุ่นหนุ่มเป็นนักหนา เหตุฉะนั้นจึ่งขยายอายุให้สูงขึ้น กับทั้งพระยามโนฯ ประสงค์ควบคุมสภาฯ ไม่ใช่ให้สภาฯ ควบคุมตามรัฐธรรมนูญ จึ่งได้ลดจำนวนสมาชิกให้น้อยลง ข้อนี้ข้าพเจ้าขอยืนยันว่าพระยามโนฯ ได้พูดกับข้าพเจ้าหลายครั้งว่า ตาม พ.ร.บ. พ.ศ. 2475 จะมีสมาชิกมากคุมกันไม่อยู่ ข้าพเจ้าได้เคยตอบว่า ความจริงไม่ใช่เราคุมสภาฯ คือสภาต้องคุมเราต่างหาก ส่วนการลดจำนวนก็ดี ขยายอายุก็ดี เหล่านี้ ได้พูดชี้แจงเถียงกันมามาก พระยามโนฯ จำนน ไม่คัดค้านในสภาผู้แทนราษฎร แต่จัดการออกพระราชบัญญัติใหม่เมื่อตนจัดการล้มสภาฯ แล้ว

3. ในพระราชบัญญัติใหม่นี้ มีวิธีที่พระยามโนฯ จะใช้วิธีหาเสียงข้างมากทางเจ้าหน้าที่มหาดไทยหลายประการ ข้าพเจ้าเห็นควรชี้แจงต่อท่านถึงความจริง ดั่งนี้

เมื่อมีคณะราษฎรอยู่นั้น ข้าพเจ้าได้ประสงค์ที่จะให้คณะราษฎรจัดการเลือกตั้งของคณะ ไม่เกี่ยวแก่รัฐบาล ครั้นต่อมา เมื่อพระยามโนฯ คิดอ่านล้มคณะราษฎรข้าพเจ้าได้ถามว่าจะจัดการเลือกตั้งของคณะอย่างไร พระยามโนฯ ตอบว่า พระยามโนฯ จะจัดทางมหาดไทย คือใช้พระยาจ่าแสนยฯ ให้สั่งเจ้าเมืองเป็นการลับ แล้วเจ้าเมืองสั่งนายอำเภอให้จัดการเลือกผู้ที่ต้องการ ข้าพเจ้าได้คัดค้านว่าการทำเช่นนี้ไม่ยุตติธรรม ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย และยิ่งไปกว่านั้น ในทางปฏิบัติเห็นว่า เจ้าเมืองกับนายอำเภอจะหมดความเสื่อมใสในรัฐบาล และได้ย้อนถามพระยามโนฯ ว่า ถ้าเลือกไม่ได้ผู้ที่ต้องการจะทำอย่างไร พระยามโนฯ ตอบว่า ก็เอามันออกจากราชการเสียซิ (หมายถึงเจ้าเมืองและนายอำเภอ) ข้าพเจ้าก็คัดค้านเรื่อยมา และเห็นว่า การเลือกตั้งต้องทำทางคณะการเมือง ครั้นคณะราษฎรได้ตกลงเปลี่ยนวัตถุที่ประสงค์แล้ว ข้าพเจ้าได้ถามพระยามโนฯ ว่า ใต้เท้าจัดการเลิกคณะราษฎรในทางการเมืองเสียแล้ว ใต้เท้าจะจัดเลือกตั้งอย่างไร พระยามโนฯ ก็ตอบว่า จะจัดทางเจ้าเมืองนายอำเภอ ให้พระยาจ่าแสนยฯ จัดการกำชับกันต่อไป เราอยากได้ใครก็กระซิบไป ข้าพเจ้าจึ่งคัดค้านว่าทำอย่างนั้นไม่ยุตติธรรม และเห็นว่า เจ้าเมืองนายอำเภอจะกระซิบราษฎรได้อย่างไรคนมากด้วยกัน และยิ่งในมณฑลชั้นในแล้วกระซิบไม่ได้ พระยามโนฯ ว่า ทำไมกระซิบไม่ได้ เวลานี้การเลือกผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ไม่ใช่กระซิบกันหรือ ข้าพเจ้าว่า ในมณฑลชั้นใน กระซิบกันไม่ใคร่ได้ ข้าพเจ้าเคยออกเสียงเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านที่อยุธยาเมื่อก่อนไปนอก ไม่เห็นว่านายอำเภอมากระซิบบอกให้เลือกใครเลย พระยามโนฯ จึ่งตอบว่า “ก็พี่ชายกันเคยเป็นเจ้าเมืองนี่นา เขาบอกว่า กำนันนั้นความจริงเขาจัดตั้งเอง กันก็เห็นว่าความจริงเราทำอย่างนั้นได้” ครั้นต่อมาเมื่อก่อนมีการปิดสภาฯ ได้ประชุมคณะรัฐมนตรีถึงเรื่องนี้ ข้าพเจ้าแถลงว่า การเลือกตั้งขออย่าให้รัฐมนตรีมหาดไทยเกี่ยวข้องกระซิบเจ้าเมืองนายอำเภอเลย และได้บอกพระยาจ่าแสนยฯ ว่า ถ้าใต้เท้าทำเช่นนั้นแล้ว ใต้เท้ามีผิดเมื่อเสร็จประชุมก่อนขึ้นรถที่หน้าศาลาลูกขุนใน ข้าพเจ้ายังบอกพระยาจ่าแสนยฯ ดังๆ มีผู้ได้ยินหลายคนว่า ใต้เท้าอย่าเล่นสกปรกอย่างพระยามโนฯ ถ้าขืนเล่นเช่นนั้นอาจถูกฟ้องอาชญา

Ref. code: 25595601032138UXP

ดั่งนี้ย่อมเห็นได้ว่า พระยามโนฯ มีความตั้งใจทำเสียงข้างมากทางเจ้าเมือง นายอำเภอ ฉะนั้น พระราชบัญญัติที่แก้ไขนี้ ควรยกเลิกเพื่อป้องกันความทุจริต...”[72]

นอกจากนี้ ในหนังสือฉบับที่มีถึงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรดังกล่าว ปรีดียังได้แสดงความเห็นวิพากษ์วิจารณ์พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ที่ออกโดยรัฐบาลฝ่ายปฏิกิริยาของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาในประเด็นต่างๆ อย่างละเอียด ซึ่งประเด็นแรกเป็นเรื่องของวิธีการเลือกตั้งแบบรวมเขต ดังนี้ *“...การรวมจังหวัดโดยจะจำกัดจำนวนสมาชิกให้น้อยลงนั้น ข้าพเจ้าเคยชี้แจงพระยามโนฯ ทราบหลายครั้งว่า จะลดไปให้ยิ่งกว่าที่จะเป็นไปตามพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2475 ไม่ได้ เพราะเหตุว่า*

ก. การรวมจังหวัดหนึ่งเข้ากับจังหวัดหนึ่งในการเลือกตั้งนั้น ผลมีว่า ผู้แทนซึ่งอยู่ในจังหวัดที่มีพลเมืองมากกว่าย่อมจะได้เปรียบ เช่น การรวมจังหวัดอ่างทองเข้ากับจังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้น ผู้แทนซึ่งอยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งมีพลเมืองมาก มีผู้แทนตำบลมากย่อมได้เปรียบกว่า การรวมกันนี้ เกือบมีผลเท่ากับยุบผู้แทนของจังหวัดอ่างทองเสียเท่านั้นเอง เป็นการทำอย่างมีอุบาย ถ้าใครมองไม่ถึงก็เห็นว่าพระราชบัญญัติที่แก้ไขใหม่นั้นไม่กระทบกระทั่งถึงจังหวัดที่มีพลเมืองน้อยต้องรวมกับจังหวัดที่มีพลเมืองมาก

ส่วนการขยายจำนวนพลเมืองเป็นสองแสนคนต่อผู้แทนคนหนึ่งนั้นก็เป็นเงาตามตัวกับการรวมจังหวัด ตามพระราชบัญญัติเดิมนั้น ได้กำหนดไว้หนึ่งแสนต่อผู้แทนหนึ่งคนก็กำหนดไว้มากอยู่แล้ว ในบางประเทศ พลเมืองห้าหมื่นคนต่อผู้แทนหนึ่งคนเสียอีก...”[73]

ประเด็นต่อมาเป็นเรื่องของการกำหนดอายุผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ที่ได้เปลี่ยนจากอายุ 20 ปี ในพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 เดิม มาเป็น 25 ปี ในพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมนั้น ปรีดีได้แสดงความเห็นว่า *“...ข้าพเจ้าเห็นว่า เมื่อบุคคลบรรลุนิติภาวะแล้วก็ควรมีเสียงในการเมืองเพื่อป้องกันประโยชน์ของเขา การที่ขยายอายุขึ้นไปเช่นนี้ เพราะรัฐบาลเดิมเห็นว่า คนรุ่นใหม่ไม่เลื่อมใสในพวกตน จึงจำต้องหาผู้ที่มีอายุสูง*

การกำหนดอายุนี้เป็นการกำหนดเอาตามชอบใจ มีหลักเกณฑ์อันใดที่คนมีอายุ 20 ปี จะไม่สามารถออกเสียงในการเลือกตั้ง และจำต้องเอาคนมีอายุ 25 ปี ขึ้นไป การเลือกตั้งผู้แทนตำบลไม่ใช่เป็นการลำบากยากนักหนาจนถึงกับจะต้องเอาคนอายุมากๆ มาเป็นผู้ออกเสียง คนอายุ 20 ปี

---

[72] “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, สมัยที่ 1 ครั้งที่ 9/2476, สมัยวิสามัญ, 1 สิงหาคม 2476: 280–284.,” อ้างถึงใน ทิพวรรณ (บุญทวี) เจียมธีรสกุล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 40*, น. 225-227.

[73] *เพิ่งอ้าง*, น. 285.

Ref. code: 25595601032138UXP

ก็สามารถออกเสียงเลือกตั้งได้ และสามารถเลือกเฟ้นได้ว่า ใครสมควรเป็นผู้แทนตำบลของเขา การเลือกตั้งในเมืองไทยมี 2 ชั้น ฉะนั้น ภาระในการเมือง ในการเป็นปากเสียงของราษฎรตกอยู่ที่ผู้แทนตำบลที่ติดต่อโดยตรงกับผู้แทนราษฎร

ในประเทศที่เขากำหนดอายุสูงกว่าอายุบรรลุนิติภาวะธรรมดานั้น เขามีการเลือกตั้งชั้นเดียว คือราษฎรเลือกผู้แทนราษฎรโดยตรง ซึ่งต่างกับของเราจะเอามาเทียบกันไม่ได้ รัฐบาลเดิมมองดูกฎหมายด้านเดียวที่จะเป็นประโยชน์แก่ตน หาใช่ทุกด้านอันจะเป็นประโยชน์แก่พลเมืองไม่

ฉะนั้น จึ่งเห็นควรว่า ต้องถือตามอายุบรรลุนิติภาวะ คือเอาอายุ 20 ปี เป็นเกณฑ์ เปิดโอกาสให้คนรุ่นหนุ่มที่มีความหวังดีต่อชาติไม่แพ้คนที่มีอายุกว่า 25 ปี ออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนตำบลของเขาได้..."[74]

สำหรับการกำหนดอายุผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง ที่ได้เปลี่ยนจากอายุ 23 ปี มาเป็นอายุ 30 ปี นั้น ปรีดีได้แสดงความเห็นคัดค้านว่า *"...ในตอนต้นที่ขยายอายุผู้แทนจาก 23 ปี เป็น 30 ปีนั้น ข้าพเจ้าเห็นควรว่าท่านสมาชิกจะต้องคัดค้านอย่างเต็มที่ เพราะเหตุที่รัฐบาลอ้างว่า "จะได้ผู้ที่มีความหนักแน่นและคุ้นเคยกับการงานมากขึ้นเข้ามาเป็นผู้แทนราษฎร"*

ข้อนี้ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่จริงเสมอไปเลย ผู้ใหญ่ที่มีอายุมากเช่นพระยามโนฯ มีความหนักแน่นเพียงใด มีการจองเวรเพียงใด คนที่มีอายุ 23 ปี หนักแน่นกว่าผู้ใหญ่ก็มีถมไป

ใครเป็นผู้ชี้ขาดว่า คนอายุต่ำกว่า 30 ปี มีความหนักแน่นน้อยกว่าคนที่มีอายุกว่า 30 ปี

ทั้งนี้เป็นการพูดเอาข้างเดียว ผู้ใหญ่ก็ซัดเด็กว่าไม่หนักแน่น เด็กก็ซัดผู้ใหญ่ว่าไม่หนักแน่น ถ้าปล่อยต่างคนต่างซัดกันเช่นนี้แล้วเป็นการไม่ยุตติธรรมอย่างยิ่ง และเห็นว่า จะเอาอายุมาเป็นเครื่องวัดความหนักแน่นไม่ได้ ข้าพเจ้าและท่านสมาชิกคงเห็นมามากว่า คนอายุกว่า 30 ที่ไม่หนักแน่นมีเพียงใด คือ คนที่หูเบา เชื่อง่าย โกรธง่าย เหล่านี้บางทีเป็นนิสสัยที่ติดตัว จะอายุเท่าใดๆ ก็ไม่หาย ฉะนั้น เห็นว่าการจะหนักแน่นหรือไม่นี้เป็นข้อเท็จจริงมากกว่าที่จะกำหนดโดยอายุตามอำเภอใจ จึ่งควรปล่อยให้ผู้ออกเสียงเลือกตั้งดีกว่า กล่าวคือ ถ้าใครไม่หนักแน่นก็คงไม่มีใครออกเสียงเลือกตั้ง

ส่วนการที่ว่า คนอายุกว่า 30 ปี คุ้นเคยกับการงานมากนั้น ข้าพเจ้าก็ยังสงสัย ถ้าคนอายุ 30 ปี พึ่งเริ่มทำงานเมื่ออายุ 29 ปี และคนอายุ 23 ปี เริ่มทำงานแต่ 18 ปี ดั่งนี้ ใครจะคุ้นเคยการงานมากกว่ากัน การคุ้นเคยการงานในที่นี้อาจหมายถึงงาน Routine ประจำวัน ซึ่งแม้แต่คนที่พึ่งเริ่มทำงานก็ทำได้ โดยถือหลักว่า เดิมทำมาอย่างไรก็ตามไปอย่างนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่า รัฐบาลเดิม

---

[74] *เพิ่งอ้าง*, น. 286-287.

Ref. code: 25595601032138UXP

กำหนดอายุเช่นนี้ตามอำเภอใจและเปลี่ยนหลักการเลือกตั้งเสียใหม่หมดประสงค์วางเข็มไปในทางพวก Conservaturs หมด หลักการเดิมของพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 นั้น เราถือตาม "ความสามารถในการเมือง" คือ เมื่อผู้ใดสอบไล่หรือแสดงความสามารถในการเมืองได้ก็ควรเป็นผู้แทนราษฎรได้ เขาเหล่านั้นจะเป็นพวก Conservaturs หรือไม่ ไม่เป็นของสำคัญ เราต้องฟังเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ ส่วนการงานประจำวันนั้นมีเจ้าหน้าที่ประจำปฏิบัติอยู่แล้ว ตามหลักการเดิมนั้นประสงค์ให้ผู้แทนราษฎรมีหูตาสว่าง ไม่ถูกหลอกเล่นง่ายๆ เหมือนพระยามโนฯ เที่ยวหลอกลวงว่าข้าพเจ้าเป็นคอมมิวนิสต์ ผู้ที่รู้ในการเมืองจริง เช่น รู้ว่าคอมมิวนิสต์ที่แท้จริงคืออะไร? ก็ทราบได้

อนึ่ง ข้าพเจ้าขออ้างเหตุผลอันเด็ดขาดทีเดียวว่า การปกครองแบบรัฐธรรมนูญนี้เป็นของใหม่สำหรับคนไทย ไม่ว่าคนอายุกว่า 30 ปี หรือต่ำกว่าย่อมอยู่ในระดับอันเดียวกัน คนอายุกว่า 30 ปี ผู้ใดจะอ้างว่า คนเคยคุ้นเคยกับการงานเช่นนี้มากกว่าคนอายต่ำกว่า 30 ปี ไม่ได้ เพราะรัฐธรรมนูญเราพึ่งได้มีมา 1 ปีกว่าๆ นี้เอง ขอให้สังเกตการประชุมของเราในสภาฯ ซึ่งมีท่านอายุกว่า 30 ปีหลายคน แต่ท่านก็ยอมรับว่าเป็นของใหม่ด้วยกันทั้งนั้น

เหตุฉะนั้น การกำหนดอายุเช่นนี้เป็นการไม่ยุตติธรรมอย่างยิ่ง และเป็นการแฝงความจริงอยู่ คือ พระยามโนฯ ไม่พอใจผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยหรือสำเร็จการศึกษาโรงเรียนชั้นสูงอื่น เช่น โรงเรียนกฎหมาย เป็นต้น เพราะเห็นว่าพวกหนุ่มๆ เหล่านี้ไม่เลื่อมใสในพระยามโนฯ และในการร่างประกาศกระทรวงธรรมการว่าด้วยวิทยฐานะของผู้แทนนั้น ได้ยกเว้นผู้ได้ปริญญาหรือได้ประกาศนียบัตรชั้นสูงไม่ต้องสอบไล่ ความประสงค์อันแท้จริง ต้องการกันพวกนี้มากกว่าอย่างอื่น ข้าพเจ้าจึ่งเห็นว่าไม่ยุติธรรมควรถืออายุตามเดิม"[75]

อันที่จริงปรีดีได้แสดงความเห็นประเด็นอื่นๆ อีกด้วย แต่เป็นปัญหาในรายละเอียดซึ่งไม่สำคัญมากนัก แต่จากประเด็นดังกล่าวอาจจะสรุปได้ว่า หลักการที่ปรีดีได้เป็นผู้ร่างและต่อมาได้ประกาศใช้เป็นพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระวางเวลาที่ใช้บทบัญญัติฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2475 ที่ประกอบด้วยหลักการสำคัญๆ ได้แก่ ที่มาของผู้แทนราษฎรนั้นต้องมาจากการเลือกตั้งไม่ใช่การแต่งตั้ง ต้องใช้วิธีการแบ่งเขตเลือกตั้งไม่ใช่การรวมเขตเลือกตั้ง อันจะเป็นวิธีที่จะนำมาสู่ความเสมอภาค และความสะดวกในการออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนของราษฎร ไม่มีการกำหนดให้ผู้แทนต้องสังกัดพรรคการเมือง รวมถึงข้อคำนึงถึงอายุของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งและผู้สมัครรับเลือกตั้ง ซึ่งมีลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยและก้าวหน้ามากกว่าหลักการของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา แม้ว่าทั้งปรีดีและพระยามโนปกรณ์นิติธาดาจะเสนอการเลือกตั้ง 2 ขั้นตอน และยังคงมีสมาชิกสภาผู้แทนประเภท 2 ซึ่งยังไม่

---

[75] *เพิ่งอ้าง*, น. 287-290. (ขีดเส้นใต้ตามต้นฉบับ)

Ref. code: 25595601032138UXP

เป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ เพราะต่างเห็นร่วมกันว่า ราษฎรยังมีความรู้ไม่เพียงพอ และจำเป็นต้องมีพี่เลี้ยงชั่วคราวก่อน แต่หลักการในการดำเนินการในช่วงที่ยังไม่เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์นี้ มีความแตกต่างกัน ซึ่งกล่าวได้ว่า หลักการของปรีดีมีลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยและก้าวหน้ามากกว่าพระยามโนปกรณ์นิติธาดากับพวกที่มีแนวโน้มไปในทางอนุรักษ์นิยม ดังนั้น ปัญหาในเรื่องกฎหมายเกี่ยวกับการเลือกตั้งนี้ นอกจากจะสะท้อนให้เห็นความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างปรีดีและคณะราษฎรกับฝ่ายพระยามโนปกรณ์นิติธาดาแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงความคิดทางการเมืองที่แตกต่างกันของทั้ง 2 ฝ่ายด้วย[76]

อย่างไรก็ตาม เช่นเดียวกับพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 ที่ร่างโดยปรีดี นั่นคือ ยังไม่มีการเลือกตั้งตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ เพราะพระยาพหลพลพยุหเสนา ได้เป็นผู้นำในการยึดอำนาจการปกครองจากฝ่ายพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเพื่อฟื้นคืนระบอบประชาธิปไตยอีกครั้ง ในวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 และได้มีการเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรพิจารณาร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งใหม่ โดยยกเลิกพระราชบัญญัติที่แก้ไขเพิ่มเติมโดยฝ่ายของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเสีย และประกาศใช้พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2 ในวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2476 ซึ่งพระราชบัญญัติฉบับนี้เองเป็นพระราชบัญญัติที่ใช้ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของไทยเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476[77]

4.4.6 พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2

พระราชบัญญัติการเลือกตั้งฉบับนี้ ได้ประกาศใช้ในวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2476 ในสมัยพระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี ภายหลังการยึดอำนาจจากพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ระบอบรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตยที่ได้รับการฟื้นคืนนั้นนำมาสู่การเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรอีกครั้ง และได้ทำการพิจารณาพระราชบัญญัติการ

---

[76] ทิพวรรณ (บุญทวี) เจียมธีรสกุล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 40*, น. 231.

[77] ผลการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรครั้งแรกของไทยครั้งแรก เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476 นี้ ได้ผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 รวม 78 คน และต่อมาในวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2476 จึงได้มีพระราชกฤษฎีกาตั้งสมาชิกประเภทที่ 2 จำนวนเท่ากับสมาชิกประเภทที่ 1 อีก 78 คน ดังนั้น สภาชุดแรกนี้ จึงประกอบด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท 1 และประเภท 2 รวม 156 คน ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, <u>รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517)</u>, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธนาคารกรุงเทพ, 2526), น. 104,108.

Ref. code: 25595601032138UXP

เลือกตั้งใหม่ โดยถือว่าพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้ประกาศในระหว่างการปิดสภาผู้แทนราษฎรนั้นไม่ถูกต้อง สภาผู้แทนราษฎรได้นำพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 นี้มาพิจารณาใหม่ และได้อาศัยหลักการของพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 เดิมเป็นหลักในการพิจารณา เพราะถือว่าพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 เป็นกฎหมายที่ผ่านการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรโดยชอบแล้ว กฎหมายการเลือกตั้งฉบับนี้ได้มีการตั้งกรรมาธิการยกร่างขึ้น และนำเสนอสภาผู้แทนราษฎรพิจารณาเป็นรายมาตราอีกครั้งหนึ่ง เมื่อผ่านการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรแล้ว จึงได้ประกาศใช้เป็น *“พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2”*[78]

พระราชบัญญัติการเลือกตั้งฉบับนี้ได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงหลักการที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ที่ออกโดยรัฐบาลปฏิกิริยาของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา โดยอาศัยหลักการเดิมตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระวางเวลาที่ใช้บทบัญญัติฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2475 หรือ พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นกฎหมายการเลือกตั้งฉบับที่ปรีดีเป็นผู้ร่างขึ้นนั่นเอง โดยยกเลิกหลักการ “รวมเขต” คือ การรวมจังหวัดเลือกตั้งตามที่พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ที่ออกโดยรัฐบาลปฏิกิริยาของพระยามโนปกรณ์นิติธาดากำหนดไว้ โดยอาศัยหลักการ “แบ่งเขต” คือ ให้ผู้แทนตำบลเลือกผู้แทนราษฎรจังหวัดละหนึ่งคนตามพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 เดิม ไม่มีการรวมจังหวัดเลือกตั้ง เพียงแต่ยังคงจำนวนราษฎรต่อผู้แทนราษฎรไว้เท่าเดิมตามฉบับของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาอยู่ คือ ให้จังหวัดที่มีราษฎรเกินกว่าสองแสนคนเลือกผู้แทนราษฎรเพิ่มขึ้นทุกๆ สองแสน[79] และยังคงหลักการเลือกตั้งหนเดียวที่ให้นับคะแนนผู้สมัครรับเลือกตั้งที่มีคะแนนสูงสุดเป็นผู้แทนราษฎร[80] โดยไม่กำหนดว่าต้องได้คะแนนเสียงเกินกว่ากึ่งหนึ่งของผู้ออกเสียงลงคะแนนตามฉบับของปรีดี ที่กำหนดการเลือกตั้ง 2 หน

---

[78] พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 50 (12 สิงหาคม 2476): 435-452.

[79] มาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2

[80] มาตรา 30 แห่งพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2

Ref. code: 25595601032138UXP

ในเรื่องอายุของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งนั้น พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2 นี้ มาตรา 5 ได้กำหนดอายุไว้ว่า ไม่ต่ำกว่า 20 ปีบริบูรณ์ ตามฉบับของปรีดี ขณะที่ฉบับของพระยามโนปกรณ์นิติธาดากำหนดว่าไม่ต่ำกว่า 25 ปีบริบูรณ์ ส่วนอายุของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง มาตรา 6 ก็ได้กำหนดอายุไว้ว่า ไม่ต่ำกว่า 23 ปีบริบูรณ์ ตามฉบับของปรีดีเช่นกัน ขณะที่ฉบับของพระยามโนปกรณ์นิติธาดากำหนดว่า ไม่ต่ำกว่า 30 ปีบริบูรณ์ ส่วนการกำหนดความรู้ของผู้สมัครรับเลือกตั้งนั้น พระราชบัญญัติการเลือกตั้งฉบับนี้ได้แก้ไขโดยพระราชกฤษฎีกาดำเนินการเลือกตั้งตามพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2 โดยกำหนดความรู้ของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรว่า ต้องมีความรู้เทียบชั้นประถมสามัญ[81] แต่ไม่ได้กำหนดความรู้ของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลไว้ ซึ่งในการกำหนดความรู้ของผู้สมัครรับเลือกตั้งนี้ต่างจากทั้งพระราชบัญญัติการเลือกตั้งฉบับของปรีดี ที่กำหนดความรู้ผู้แทนตำบลว่าต้องมีความรู้เทียบมัธยมปีที่ 3 และผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรต้องมีความรู้ปริญญาตรีหรือเทียบเท่า และฉบับของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ที่กำหนดความรู้ผู้สมัครเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรเพียงอ่านออกเขียนได้ แต่เหมือนกับฉบับของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาในแง่ที่ไม่กำหนดความรู้ของผู้แทนตำบลเช่นกัน ซึ่งนับว่าเป็นการกำหนดคุณสมบัติที่ไม่สูงและไม่ต่ำจนเกินไปอยู่ตรงกลางระหว่างฉบับของปรีดีและฉบับของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา

ส่วนหลักการอื่นๆ ของพระราชบัญญัติการเลือกตั้งฉบับนี้คงเป็นไปตามพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 เดิมของปรีดี ซึ่งคณะกรรมาธิการได้ถือเป็นหลักในการยกร่างพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2 นี้ โดยหลายมาตราคงดำเนินตามพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 เดิมของปรีดีไม่มีการแก้ไข บางมาตรามีการแก้ไขเพียงเล็กน้อย แต่หลักการสำคัญคงเดิมไม่มีการแก้ไข ดังนั้น พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2 นี้ จึงเป็นการสืบต่อแนวความคิดความคิดของปรีดี ตามหลักการที่ปรีดีเคยกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระวางเวลาที่ใช้บทบัญญัติฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2475 หรือพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 และในที่สุดพระราชบัญญัติฉบับนี้ก็ได้เป็นพระราชบัญญัติที่ใช้ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของไทยเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476 ดังกล่าวแล้วนั่นเอง

---

[81] มาตรา 6 ของพระราชกฤษฎีกาดำเนินการเลือกตั้งตามพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2

Ref. code: 25595601032138UXP

4.5 พระมหากษัตริย์

4.5.1 ความเบื้องต้น

ดังที่ได้วิเคราะห์มาแล้วในหัวข้อ 1.5.3 (3) ถึงอุดมการณ์ของคณะราษฎรและปรีดี ที่ต้องการสถาปนาระบอบประชาธิปไตยแบบราชอาณาจักร ไม่ใช่ระบอบประชาธิปไตยแบบสาธารณรัฐ ทั้งนี้ พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ที่ปรีดีเขียนขึ้นด้วยตนเองได้บัญญัติให้เห็นถึงแนวความคิดของปรีดีว่า แม้ปรีดีจะต้องการให้มีกษัตริย์เป็นประมุขของรัฐอยู่ และโดยที่กษัตริย์เป็นแต่เพียงองค์กรหนึ่งในฐานะประมุขของรัฐตามรัฐธรรมนูญเท่านั้น รัฐธรรมนูญนี้จึงมีบทบัญญัติที่จัดวางสถานะ อำนาจ และการตรวจสอบการใช้อำนาจของพระมหากษัตริย์ไว้อย่างเหมาะสม ตามหลัก *“The king can do no wrong”* อันเป็นหลักที่สำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในรัฐที่เป็นราชอาณาจักรที่ได้รับอิทธิพลมาจากระบบกฎหมายรัฐธรรมนูญของอังกฤษ

อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมาจะเห็นได้ว่าปรีดีมีแนวความคิดที่โน้มเอียงไปในทางการยอมรับให้พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจในทางความเป็นจริงในหลายๆ เรื่องมากขึ้น ดังเช่นที่ปรากฏในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 ที่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ นอกจากจะปรากฏบทบัญญัติที่มีลักษณะเป็นการถวายพระราชอำนาจอันเป็นผลมาจากการประนีประนอมระหว่างอำนาจของคณะราษฎรกับกลุ่มอำนาจเก่าแล้ว ยังปรากฏแนวความคิดของปรีดีในหลายๆ ประเด็นเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่น่าสนใจ ดังที่เราได้เห็นมาแล้วเมื่อครั้งที่ปรีดีดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์กระทำการแทนพระมหากษัตริย์ รวมถึงประเด็นเรื่องการเปลี่ยนจากคำว่า “กษัตริย์” มาเป็นคำว่า “พระมหากษัตริย์” ประเด็นเรื่อง การบัญญัติเพิ่มพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้ทรงเป็นพระประมุขสูงสุดของชาติและเป็นจอมทัพไว้ เป็นต้น แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีในส่วนที่เกี่ยวกับองค์กรพระมหากษัตริย์จึงไม่ได้สถิตย์นิ่งอยู่กับที่แต่อย่างใด ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะเหตุและปัจจัยในทางการเมืองในเวลาต่อมานั้นเอง

4.5.2 “The king can do no wrong”

บทบัญญัติในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 เป็นผลงานที่มาจากแนวความคิดของปรีดีซึ่งเป็นผู้เขียนโดยตรง รัฐธรรมนูญกำหนดให้มีคณะบุคคลดังจะกล่าวต่อไปนี้ คือ 1. กษัตริย์ 2. สภาผู้แทนราษฎร 3. คณะกรรมการราษฎร 4. ศาล เป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎร ภายใต้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ดังนั้น กษัตริย์ที่เคยเป็นผู้ทรงอำนาจสมบูรณ์มาแต่เดิมในระบอบเก่า จึงเปลี่ยนมาเป็นเพียงองค์กรทางรัฐธรรมนูญองค์กร

Ref. code: 25595601032138UXP

หนึ่งที่ใช้อำนาจแทนราษฎรภายใต้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญเท่านั้น โดยพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 บัญญัติไว้ในหมวด 2 ที่ว่าด้วย กษัตริย์ ไว้ว่า

"มาตรา 3 กษัตริย์เป็นประมุขสูงสุดของประเทศ พระราชบัญญัติก็ดี คำวินิจฉัยของศาลก็ดี การอื่น ๆ ซึ่งจะมีบทกฎหมายระบุไว้โดยเฉพาะก็ดี จะต้องกระทำในนามของกษัตริย์

มาตรา 4 ผู้เป็นกษัตริย์ของประเทศ คือพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว การสืบมรดกให้เป็นไปตากฎมนเทียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. 2467 และด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร หมายความว่า กษัตริย์ไม่สามารถที่จะแต่งตั้งผู้สืบราชสันตติวงศ์ตามพระราชประสงค์โดยลำพังได้ ต้องได้รับความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรด้วย

มาตรา 5 ถ้ากษัตริย์มีเหตุจำเป็นชั่วคราวที่จะทำหน้าที่ไม่ได้ หรือไม่อยู่ในพระนคร ให้คณะกรรมการราษฎรเป็นผู้ใช้สิทธิแทน

มาตรา 6 กษัตริย์จะถูกฟ้องร้องคดีอาชญายังโรงศาลไม่ได้ เป็นหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรจะวินิจฉัย

มาตรา 7 การกระทำใดๆ ของกษัตริย์ต้องมีกรรมการราษฎรผู้หนึ่งผู้ใดลงนามด้วยโดยได้รับความยินยอมของคณะกรรมการราษฎรจึ่งจะใช้ได้ มิฉะนั้นเป็นโมฆะ"

เมื่อพิจารณาจากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีประเด็นที่จะต้องพิจารณาเกี่ยวกับฐานะและอำนาจของกษัตริย์หลายประการ คือ

พิจารณาในมุมมองของหลักรัฐธรรมนูญนิยมแล้ว พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ได้สถาปนาหลัก *"The king can do no wrong"* ลงในระบบกฎหมายรัฐธรรมนูญสยามในขณะนั้น ซึ่งหลักดังกล่าวเป็นหลักการที่สำคัญยิ่งของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในรัฐที่เป็นราชอาณาจักรมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข[82] จากแต่เดิมที่กษัตริย์มีอำนาจล้นพ้นมาเป็นกษัตริย์ที่ถูกจำกัดอำนาจลงโดยรัฐธรรมนูญ โดยหากย้อนกลับไปดูคำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดีแล้ว ย่อมเห็นได้ชัดว่าปรีดีได้เปลี่ยนรูปแบบของ "รัฐบาลราชาธิปไตยอำนาจไม่จำกัด" (Monarchie absolute) คือ พระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจทำการใดๆ ได้โดยไม่จำกัด และใช้พระราชอำนาจด้วยพระองค์เอง ดังเช่น สยามในขณะที่ปรีดีเขียนคำอธิบายกฎหมายปกครอง มาเป็น "รัฐบาลราชาธิปไตยอำนาจจำกัด" (Monarchie limitee) ที่ปรีดีให้คำนิยามความหมายว่า พระเจ้าแผ่นดินไม่มีอำนาจในการบริหารแผ่นดิน นอกจากอำนาจ

---

[82] หยุด แสงอุทัย, คำอธิบายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2511 และธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2515 ว่าด้วยพระมหากษัตริย์, (กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, 2551) น. 10.

Ref. code: 25595601032138UXP

ในทางพิธีการ และลงพระนาม และยอมให้อ้างพระนามในกิจการต่างๆ แต่ไม่ได้ใช้อำนาจด้วยพระองค์เอง แต่ตกอยู่ที่คณะเสนาบดี ดังเช่นระบอบการปกครองของประเทศอังกฤษ ที่มีสุภาษิต *"The king can do no wrong"* ว่า เพราะเหตุที่กษัตริย์ทรงทำอะไรไม่ได้นี้เอง กษัตริย์จึงไม่อาจทำผิด[83] รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้จัดวางสถาบันกษัตริย์โดยใช้แนวคิดหลักจากสถาบันกษัตริย์ในกฎหมายรัฐธรรมนูญอังกฤษดังที่ปรีดีได้อธิบายไว้ในคำอธิบายกฎหมายปกครองนี้เอง เพียงแต่มีรายละเอียดอื่นที่ปรีดีมีความจำเป็นต้องเขียนรัฐธรรมนูญโดยให้อำนาจแก่คณะกรรมการราษฎร หรือสภาผู้แทนราษฎรที่มากกว่าปกติ เช่น อำนาจของสภาผู้แทนราษฎรในการวินิจฉัยคดีที่กษัตริย์ถูกฟ้องร้องในคดีอาชญา อันจะหาตัวอย่างที่อื่นมาเปรียบได้ยาก แต่ทั้งนี้เป็นความจำเป็นของสมัยกาลโดยแท้[84] ซึ่งหมายถึงระยะหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ดำเนินมานับพันปีกับระบอบประชาธิปไตยที่กำลังก่อตัวขึ้น ดังที่ปรีดีได้กล่าวเป็นเงื่อนไขข้อจำกัดไว้ในหลายๆ คราว

หลัก *"The king can do no wrong"* นี้เป็นหลักการที่วางกษัตริย์ให้อยู่เหนือการเมือง เป็นหลักไม่ต้องรับผิดชอบของกษัตริย์ การกระทำใดๆ ของกษัตริย์ในทางกฎหมายต้องมีการลงนามรับสนองพระบรมราชโองการโดยตลอด รากฐานแนวคิดที่สำคัญของเรื่องนี้มาจาก แนวคิดแบบเสรีประชาธิปไตย ที่กำหนดให้อำนาจกับความรับผิดชอบนั้นต้องคู่กันเสมอ และความรับผิดชอบนั้น ได้แก่ ความรับผิดชอบในทางการเมืองและในทางกฎหมาย หลักการนี้คุ้มครองกษัตริย์โดยให้รับผิดชอบในทางกฎหมายตกอยู่แก่คนลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ[85] อันนำมาซึ่งการห้ามมิให้ผู้ใดฟ้องร้องกษัตริย์ เพราะกษัตริย์ทรงอยู่ใต้รัฐธรรมนูญ แต่ขณะเดียวกันก็ทรงอยู่เหนือกฎหมายธรรมดา ตราบเท่าที่พระองค์ยังทรงเป็นกษัตริย์ อย่างไรก็ตาม ถ้าพ้นจากตำแหน่งไปแล้วก็อาจถูกฟ้องร้องได้[86]

---

[83] หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), "คำอธิบายกฎหมายปกครอง," ใน ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปรีดี พนมยงค์, จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องในโอกาสครบรอบ 100 วัน แห่งการอสัญกรรมของผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ 9 สิงหาคม 2526, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), น. 165.

[84] หลวงจักรปาณีศรีศิลวิสุทธิ์ (วิสุทธิ์ ไกรฤกษ์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 36*, น. 9.

[85] วรเจตน์ ภาคีรัตน์, "การเสวนาเนื่องในโอกาส 100 ปีชาตกาล หยุด แสงอุทัย เรื่อง สถาบันพระมหากษัตริย์กับรัฐธรรมนูญ" ใน วรเจตน์ ภาคีรัตน์, ด้วยกฎหมายและอุดมการณ์, (กรุงเทพมหานคร : ไชน์พับลิชชิ่งเฮาส์, 2558), น. 77.

[86] *เพิ่งอ้าง*, น. 79

Ref. code: 25595601032138UXP

พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 กำหนดให้กษัตริย์เป็นประมุขสูงสุดของประเทศ โดยระบุเฉพาะเจาะจงว่าเป็นพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนการสืบราชสันตติวงศ์ให้เป็นไปตามกฎมนเทียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. 2467 ทั้งนี้ ด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร มีข้อสังเกตว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับเดียวที่ใช้คำว่า “การสืบมฤดก” ซึ่งย่อมหมายความถึงการสืบราชสมบัติมิใช่การรับมรดกตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์[87] แต่อย่างใด และยังเป็นรัฐธรรมนูญเพียงฉบับเดียวเช่นกัน ที่มีการระบุพระนามของกษัตริย์ลงไปในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ การกำหนดให้กษัตริย์ทรงเป็นประมุขของประเทศนั้น พระราชบัญญัติก็ดี คำวินิจฉัยของศาลก็ดี การอื่น ๆ ซึ่งจะมีบทกฎหมายระบุไว้โดยเฉพาะก็ดี จะต้องกระทำในนามของกษัตริย์ มิเช่นนั้นแล้วเข้าใจได้ว่า การกระทำนั้นๆ ย่อมเป็นโมฆะเสียเปล่าใช้ไม่ได้ เช่นเดียวกันกับการกระทำใดๆ ของกษัตริย์ต้องมีกรรมการราษฎรผู้หนึ่งผู้ใดลงนามด้วยโดยได้รับความยินยอมของคณะกรรมการราษฎรจึงจะใช้ได้ มิฉะนั้นย่อมเป็นโมฆะ

การใช้อำนาจบริหารในกรณีอื่นๆ ได้แก่ การตั้ง การถอดตำแหน่งเสนาบดี การให้สัตยาบันสัญญาทางพระราชไมตรี การประกาศสงคราม ย่อมเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ แต่พระราชอำนาจนี้จะทรงใช้แต่โดยตามคำแนะนำของคณะกรรมการราษฎร[88] ส่วนการเจรจาการเมืองกับต่างประเทศเป็นหน้าที่ของกรรมการผู้แทนราษฎร และกรรมการอาจตั้งผู้แทนเพื่อการนี้ได้ และเมื่อการเจรจาได้ดำเนินไปประการใดให้กรรมการรายงานกราบบังคมทูลกษัตริย์ทรงทราบ[89] ขณะที่อำนาจในการยับยั้งกฎหมายของกษัตริย์ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้กำหนดไว้เพียง 7 วันเท่านั้น ซึ่งนับเป็นระยะเวลาที่ให้อำนาจในการยับยั้งกฎหมายของกษัตริย์ที่สั้นที่สุดที่เคยมีมาในรัฐธรรมนูญไทย มีข้อสังเกตว่าการกำหนดให้กษัตริย์อำนาจยับยั้งร่างกฎหมายได้เพียง 7 วันนี้ มีลักษณะที่คล้ายกับประเทศตุรกี (ในขณะนั้น-ผู้เขียน) ซึ่งได้กำหนดให้ประมุขของประเทศมีอำนาจยับยั้งกฎหมายได้เพียง 10 วัน ต่างกันที่ในตุรกีนั้น ประมุขของประเทศเป็นประธานาธิบดี[90] ไม่ใช่กษัตริย์ สำหรับประเด็นนี้ ผู้เขียนเห็นว่าน่าจะเป็นเหตุผลของปรีดีเองมากกว่าเพราะว่า รัฐธรรมนูญฉบับนี้ต้องการให้อำนาจรวมศูนย์ไปที่

---

[87] วิษณุ เครืองาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: นิติบรรณการ, 2530), น. 337.

[88] มาตรา 35-37 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

[89] มาตรา 36 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

[90] หลวงจักรปาณีศรีศีลวิสุทธิ์ (วิสุทธิ์ ไกรฤกษ์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 36*, น. 99.

Ref. code: 25595601032138UXP

สภาผู้แทนราษฎรที่เป็นองค์กรที่มีอำนาจสูงสุดในโครงสร้างของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการใช้อำนาจนิติบัญญัติในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของระบอบการปกครองที่ต้องการความรวดเร็วและเด็ดขาดเพื่อประโยชน์ในการอภิวัฒน์เปลี่ยนระบอบนั่นเอง

เนื่องจากรัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่มีข้อความใดๆ ที่แสดงความศักดิ์สิทธิ์ของตำแหน่งกษัตริย์เหมือนอย่างที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับต่อๆ มา ตรงกันข้ามรัฐธรรมนูญนี้กลับมีข้อความซึ่งแสดงว่าพระองค์จะต้องรับผิดชอบต่อสภาผู้แทนราษฎร ถ้าหากประพฤติพระองค์ผิดความนิยมของสภาผู้แทนราษฎร[91] นอกจากนี้ ถ้ากษัตริย์มีเหตุจำเป็นชั่วคราวที่จะทำหน้าที่ไม่ได้ หรือไม่อยู่ในพระนครให้คณะกรรมการราษฎรเป็นผู้ใช้สิทธิแทน คำว่า *"ไม่อยู่ในพระนคร"* นั้น น่าจะกินความถึงการเสด็จไม่อยู่ชั่วเวลาเพียงเล็กน้อยด้วย เพราะตามบริบทของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ มุ่งหมายให้การงานของรัฐบาลสำเร็จไปโดยรวดเร็ว และอยู่ในช่วงหน้าสิ่วหน้าขวาน โดยให้มีองค์กรผู้ใช้อำนาจเต็มอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น จึงไม่ยอมให้การเสด็จไม่อยู่ในพระนคร หรือเหตุจำเป็นส่วนพระองค์ถ่วงให้การดำเนินงานต้องล่าช้าออกไป[92] ปรีดีจึงบัญญัติให้คณะกรรมการราษฎรเข้าสวมตำแหน่งกษัตริย์ได้ทันทีในเวลาจำเป็นโดยไม่ต้องทรงตั้งผู้รักษาพระนคร หรือผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แต่อย่างใด ทั้งนี้ก็ด้วยความจำเป็นแห่งกาลสมัยอีกนั่นเอง อย่างไรก็ตาม รัฐธรรมนูญฉบับแรกนี้ใช้บังคับได้เพียง 5 เดือนเศษ ก็สิ้นผลไป เนื่องจากมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 โดยในทางปฏิบัติไม่ปรากฏว่ามีกรณีที่คณะกรรมการราษฎรใช้สิทธิแทนกษัตริย์เกิดขึ้นเลย

4.5.3 การพิจารณาคดีซึ่งกษัตริย์ต้องหาในคดีอาญา

ประเด็นสำคัญที่น่าสนใจที่สุดในรัฐธรรมนูญฉบับนี้อีกประเด็นหนึ่ง คือ ปรีดีต้องการให้สภาผู้แทนราษฎรในการพิจารณาคดีซึ่งกษัตริย์ต้องหาในคดีอาญา ดังที่บทบัญญัติมาตรา 6 ซึ่งบัญญัติให้ *"กษัตริย์จะถูกฟ้องร้องคดีอาชญายังโรงศาลไม่ได้ เป็นหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรจะวินิจฉัย"* หมายความว่า แม้รัฐธรรมนูญฉบับนี้จะกำหนดไว้ว่ากษัตริย์จะถูกฟ้องร้องคดีอาญาต่อศาลไม่ได้ กล่าวคือ ผู้ใดจะไปฟ้องร้องว่ากล่าวเอาแก่พระองค์โดยตรงมิได้ก็ตาม แต่สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจที่จะจัดการตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญเพื่อให้การเป็นไปโดยยุติธรรม [93] ยิ่งไปกว่านั้น หลวงประเจิดอักษรลักษณ์ ยังเห็นต่อไปอีกว่า กรณีตามมาตรา 6 นั้น ไม่ใช่เฉพาะกรณีที่กษัตริย์กระทำความผิดอาญาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงกรณีที่กษัตริย์ละเมิดรัฐธรรมนูญหรือละเมิดสนธิสัญญา

---

[91] *เพิ่งอ้าง*, น. 9

[92] *เพิ่งอ้าง*, น. 27.

[93] เดือน บุนนาค และไพโรจน์ ชัยนาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 20*, น.47.

Ref. code: 25595601032138UXP

ระหว่างประเทศ อันจะนำความเสียหายมาสู่ประเทศบ้านเมืองด้วย[94] และอาจถูกวินิจฉัยโดยสภาผู้แทนราษฎรให้เอาออกจากตำแหน่งได้

สำหรับประเด็นนี้ มีความเป็นไปได้ว่าที่ปรีดีกำหนดให้อำนาจสภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจพิจารณาคดีซึ่งกษัตริย์ต้องหาในคดีอาญาตามนัยมาตรา 6 นี้ อาจหมายถึง ให้สภาผู้แทนราษฎรทำหน้าที่เป็นศาลสูงพิเศษเพื่อพิจารณาคดีการเมืองของประมุขของรัฐในลักษณะของ *"ศาลสูงพิเศษแบบสาธารณรัฐ"* ของฝรั่งเศส ซึ่งเคยมีกำหนดอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับแรกของฝรั่งเศส ค.ศ. 1791 โดยที่ศาลสูงพิเศษแบบสาธารณรัฐนั้นอยู่ในฐานะที่ถือว่าเป็นผู้แทนของประเทศเช่นเดียวกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ต่างกันแต่เพียงว่า"ศาลสูงพิเศษแบบสาธารณรัฐ" ของฝรั่งเศสในยุคนั้นประกอบด้วยตุลาการในศาลยุติธรรมสูงสุดและลูกขุนชั้นสูง (hauts-jurés) แต่ทั้งนี้ ลูกขุนชั้นสูงต้องมาจากการเลือกตั้งเช่นเดียวกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรืออาจเป็นไปได้ว่าปรีดีต้องการให้สภาผู้แทนราษฎรทำหน้าที่พิจารณาในลักษณะ "อิมพิซเมนต์" (impeachment) ซึ่งเป็นระบบที่อังกฤษให้สภาสูงหรือ House of Lord เป็นผู้พิจารณาคดีการเมือง ซึ่งสภาสามัญหรือ House of Commons เป็นผู้ฟ้องร้อง[95] นอกจากนี้ ผู้เขียนเห็นว่ายังมีแนวความคิดที่น่าจะใกล้เคียงที่สุดกับกรณีนี้ คือแนวคิดของรัฐธรรมนูญฝรั่งเศสในสมัยสาธารณรัฐที่ 3 กล่าวคือ รัฐธรรมนูญฝรั่งเศสในสมัยสาธารณรัฐที่ 3 ฉบับลงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1875 และลงวันที่ 16 กรกฎาคม ค.ศ. 1875 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญของฝรั่งเศสที่ร่วมสมัยของปรีดีในขณะที่ปรีดีเรียนอยู่ที่ฝรั่งเศสรวมถึงร่วมสมัยของปรีดีในช่วงของการอภิวัฒน์ด้วยนั้น รัฐธรรมนูญได้กำหนดให้สภาผู้แทนราษฎรชั้นสูง (Le Sénat) อาจตั้งเป็นศาลเพื่อพิจารณาตัดสินในคดีที่ประธานาธิบดีเป็นจำเลยในคดีการเมือง คือ ความผิดฐานกบฏ โดยผู้ที่จะฟ้องร้องประธานาธิบดีได้ คือ สภาผู้แทนราษฎรชั้นต่ำ (La Chambre des Députés)[96] ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้อีกเหมือนกันว่า ปรีดีอาจได้รับแนวความคิดดังกล่าวนำมาบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 นี้ เพียงแต่ปรีดีนั้นเป็นผู้ที่นิยมให้สภาที่จะเป็นผู้แทนของราษฎรนั้นมีเพียงสภาเดียว[97] โครงสร้างของระบบวิธีพิจารณาคดีที่ประมุขของรัฐถูกฟ้องร้องดำเนินคดีในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 จึงต่างจากรัฐธรรมนูญฝรั่งเศสในสมัยสาธารณรัฐที่ 3 ฉบับลงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1875

---

[94] หลวงประเจิดอักษรลักษณ์, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, (พระนคร : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2477), น. 75.

[95] เดือน บุนนาค และ ไพโรจน์ ชัยนาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 20*, น. 371-372.

[96] หลวงประเจิดอักษรลักษณ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 94*, น. 75.

[97] ดูรายละเอียดในหัวข้อ 4.6 สภาผู้แทนราษฎร

Ref. code: 25595601032138UXP

และลงวันที่ 16 กรกฎาคม ค.ศ. 1875 ที่มีทั้งสภาผู้แทนราษฎรชั้นสูง (Le Sénat) และสภาผู้แทนราษฎรชั้นต่ำ (La Chambre des Députés) ดังกล่าว

มีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า รัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่ได้กำหนดความรับผิดชอบในทางแพ่งของกษัตริย์ไว้ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะความรีบเร่งในการร่างหรือเหตุผลประการใดก็ตามแต่ อย่างไรก็ตาม หากตีความมาตรานี้โดยอาศัยแนวคิดจากรัฐธรรมนูญอังกฤษ ซึ่งก็มีความเป็นไปได้ว่าปรีดีอาจก็มีความประสงค์เช่นนั้น คือ ในทางแพ่งนั้น ผู้ใดจะฟ้องกษัตริย์ไม่ได้เช่นกัน ได้แต่ทูลเกล้าฯ ร้องของสิทธิ (petition of right) เพื่อให้ทรงพระราชทานตามพระราชอัธยาศัย ซึ่งตามรัฐธรรมนูญอังกฤษนั้นเมื่อราษฎรถวายฎีกาโดยผ่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย[98] กษัตริย์จะสั่งในฎีกาว่า “ให้เป็นไปตามสิทธิ” ซึ่งต่อจากนี้ผู้ถวายฎีกามีสิทธิฟ้องร้องอย่างบุคคลธรรมดาได้โดยตรง เว้นแต่กรณี เช่น ทรงกระทำละเมิด หรือไปประทุษร้ายร่างกายราษฎร กรณีเช่นนี้อำนาจในทางสังคมอาจบังคับกษัตริย์ได้เช่นกัน สำหรับผู้เสียหายได้แต่ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขอพระมหากรุณาธิคุณ[99]

อนึ่ง คำว่า *“เป็นหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรที่จะวินิจฉัย”* นี้ หลวงจักรปาณีศรีศีลวิสุทธิ์ ได้ให้ความเห็นไว้ว่า การกำหนดถ้อยคำของรัฐธรรมนูญไว้ในลักษณะดังกล่าว แม้จะเป็นเครื่องแสดงอำนาจของราษฎรซึ่งเป็นของสำคัญอยู่บ้างภายหลังที่ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ๆ ก็จริง แต่ก็ไม่ควรจะให้ปรากฏในพระธรรมนูญใหม่ที่จะร่างขึ้น เพราะเหตุ 2 ประการ คือ (ก) ไม่งดงามแก่ทางราชการ เนื่องจากธรรมดาของกษัตริย์นั้นบรรดาประเทศที่ปกครองตามแบบราชาธิปไตยย่อมเคารพว่าเป็นของสูง เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ควรบูชากว่าสิ่งอื่นๆ ด้วยเหตุนี้ผู้ร่างรัฐธรรมนูญทุกๆ ประเทศจึงพยายามรักษาความศักดิ์สิทธิ์นี้ไว้โดยมิดชิด ไม่ขีดเขียนข้อความอย่างใดๆ ที่จะแสดงให้เห็นโดยตรงว่า ภายในประเทศยังมีบุคคลหรือหมู่คณะบุคคลอื่นซึ่งมีอำนาจมากกว่ากษัตริย์ โดยหลวงจักรปาณีศรีศีลวิสุทธิ์ ได้ยกรัฐธรรมนูญของญี่ปุ่นมาตรา 3 ซึ่งมีข้อความว่า *“สมเด็จพระราชาธิราชทรงเป็นที่เคารพบูชาใครละเมิดพระบรมเดชานุภาพไม่ได้”* ขึ้นมาเป็นตัวอย่าง (ข) ไม่จำเป็น คือ เมื่อรัฐธรรมนูญได้กำหนดหลักการใหญ่ไว้แต่ต้นแล้วว่า อำนาจอันสูงสุดของประเทศนั้นอยู่ที่ราษฎร ย่อมหมายความอยู่ในตัวอย่างเพียงพอแล้วว่า ถ้ากษัตริย์จงใจกระทำผิดกฎหมายของบ้านเมือง ท่านจะต้องรับผิดต่อราษฎรไม่โดยทางตรงก็โดยทางอ้อม จึงไม่จำเป็นต้องเขียนข้อความ

---

[98] ส่วนสยามขณะนั้นต้องฟ้องร้องเอาแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัง (ซึ่งมีกรมพระคลังข้างที่อยู่ใต้สังกัด-ผู้เขียน) *เพิ่งอ้าง*, น. 47.

[99] หยุด แสงอุทัย, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 82*, น. 19, 24.

Ref. code: 25595601032138UXP

แสดงอำนาจของสภาผู้แทนราษฎรเหนือกษัตริย์อีกชั้นหนึ่ง[100] และเป็นที่น่าสนใจว่าต่อมาในรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 และฉบับต่อๆ มาบทบัญญัติลักษณะดังกล่าวก็ไม่มีอีกต่อไป

บทบัญญัติมาตรา 6 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 นี้ มีนักกฎหมายบางคนได้แสดงทัศนะไว้ว่า การยุติธรรมทางการเมืองที่ไม่ใช่ศาลยุติธรรมธรรมดาเป็นผู้วินิจฉัยความผิดเกี่ยวกับการเมือง นั้น ในสมัยนั้นรัฐธรรมนูญของประเทศเป็นอันมากที่เจริญแล้วก็มีบทบัญญัติว่าด้วยการยุติธรรมทางการเมือง โดยบัญญัติให้มีศาลพิเศษเป็นผู้พิจารณาคดีการเมือง เช่นกัน[101] โดยชี้ให้เห็นเหตุผลของบทบัญญัติรัฐธรรมนูญในลักษณะดังกล่าวหลายประการ คือ

1. ประโยชน์ของระบบการปกครองและของชาติ เนื่องจากความผิดนั้นเป็นที่เสียหายแก่ระบอบการปกครองและแก่ชาติ ตุลาการในศาลยุติธรรมอาจมีความเกรงกลัวไม่กล้าพิจารณาคดีโดยความบริสุทธิ์ใจ เพราะการแต่งตั้งและการเลื่อนตำแหน่งของตนยังต้องอาศัยรัฐบาลอยู่

2. ประโยชน์ในด้านตัวผู้ต้องหา กล่าวคือ หากการพิจารณาคดีการเมืองได้องค์กรที่มีความอิสระจริงๆ ไม่มีอคติ และไม่ต้องเกรงกลัวอำนาจใด ผู้ต้องหาก็จะได้รับความยุติธรรมอย่างเต็มที่ ยกตัวอย่าง ในประเทศฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. 1830 ภายหลังการปฏิวัติที่ทำให้พระเจ้าชาร์ลที่ 10 ต้องออกจากราชบัลลังก์ ขณะที่สภาสูง (Cour des pairs) กำลังดำเนินการพิจารณาคดีเสนาบดีของพระเจ้าชาร์ลที่ 10 ราษฎรได้ยกพวกพากันไปล้อมอยู่รอบวังลุกซัมบูรก์ เพื่อบังคับกดดันให้สภาลงโทษประหารเสนาบดีเหล่านั้น แต่สภาก็วินิจฉัยคดีไปตามทางที่ควรไม่เกรงกลัวการข่มขู่ของมหาชนนั้น

3. ตุลาการและตำแหน่งหน้าที่ของตุลาการควรเป็นที่เคารพนับถือไม่ควรมาเกี่ยวยุ่งกับการเมือง

4. ความผิดทางการเมืองถือเป็นการทำให้ทั้งชาติต้องเสียหายต้องให้ชาติพิจารณาพิพากษา

5. ความผิดในทางการเมืองบางชนิด จำต้องให้รับผิดชอบทางอาชญาซึ่งเป็นผลสืบเนื่องกันมาด้วย จึงควรให้ผู้มีอำนาจวางโทษทางการเมืองได้วางโทษทางอาชญาอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม สำหรับเรื่องนี้ วรเจตน์ ภาคีรัตน์ ได้ตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมไว้ว่า บทบัญญัติมาตรา 6 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 นี้ยังมีปัญหาด้วยว่า ไม่ได้บัญญัติรายละเอียดไว้เลยว่า เมื่อมีการฟ้องกษัตริย์ที่สภาผู้แทนราษฎรแล้ว โทษคืออะไร และจะลงโทษอย่างไร โทษนั้นคือ โทษจำคุกหรือการเอาออกจากตำแหน่ง ซึ่งระบบ

---

[100] หลวงจักรปาณีศรีศีลวิสุทธิ์ (วิสุทธิ์ ไกรฤกษ์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 36*, น. 30-31.

[101] เดือน บุนนาค และไพโรจน์ ชัยนาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 20*, น. 367-368.

Ref. code: 25595601032138UXP

แบบนี้น่าจะไม่ปรากฏในประเทศอื่น เพราะการฟ้องแบบนี้มีลักษณะเหมือนกับประเทศที่มีประธานาธิบดีเป็นประมุขมากกว่า ในขณะที่ประเทศซึ่งมีกษัตริย์เป็นประมุขนั้นใช้หลัก The King can do no wrong และไม่ต้องรับผิดชอบทางการเมือง อย่างไรก็ตาม ดังที่ทราบว่านับตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 เป็นต้นมาก็ไม่เคยปรากฏบทบัญญัติทำนองนี้อีกเลย นอกจากนี้ ยังมีปัญหาควรพิจารณาต่อไปได้ว่า ที่พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 มาตรา 6 บัญญัติว่า *"กษัตริย์จะถูกฟ้องร้องคดีอาชญายังโรงศาลไม่ได้ เป็นหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรจะวินิจฉัย"* นั้น เท่ากับเป็นการให้สภาผู้แทนราษฎรเป็นศาลซึ่งจะขัดต่อหลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษาและตุลาการอันเป็นการขัดต่อหลักนิติรัฐหรือไม่[102] เพราะเท่ากับให้องค์กรอื่นที่มิใช่ศาลมาใช้อำนาจตุลาการ ซึ่งถ้าตีความบทบัญญัตินี้ว่า หมายความว่า สภาผู้แทนราษฎรอาจจะวินิจฉัยให้กษัตริย์พ้นจากราชสมบัติเหมือนกับการถอดถอนออกจากตำแหน่ง หลังจากนั้น จึงสามารถถูกฟ้องคดียังโรงศาลได้ การตีความเช่นนี้ย่อมไม่ขัดต่อหลักนิติรัฐ แต่ถ้าตีความว่าสภาผู้แทนราษฎรเป็นศาลก็อาจจะขัดต่อหลักนิติรัฐได้ เนื่องจากเป็นการให้สภาผู้แทนราษฎรมีทั้งอำนาจนิติบัญญัติและอำนาจตุลาการ ยิ่งกรณีนี้เป็นการใช้อำนาจตุลาการเฉพาะกับกษัตริย์ด้วยแล้วย่อมไม่เป็นธรรม[103]

เห็นได้ว่าการที่ปรีดีเขียนไว้ในปฐมรัฐธรรมนูญกำหนดให้สภาผู้แทนราษฎรมีหน้าที่ดำเนินคดีเกี่ยวกับความผิดของกษัตริย์นั้น แม้ยังมีความคลุมเครือและยังเป็นที่ถกเถียงกันได้อยู่ว่า จะให้สภาผู้แทนราษฎรทำหน้าที่กว้างขวางเพียงใด และดำเนินการไปในลักษณะใดไม่ว่าจะทำหน้าที่เป็นศาลสูงพิเศษหรือทำหน้าที่ Impeachment ก็ตาม แต่ที่แน่นอนนั่นก็คือ รัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่ไว้วางใจกษัตริย์ที่จะไม่ให้ถูกดำเนินคดีหรือถูกดำเนินการในทางใดๆ ในทางการเมือง กษัตริย์ยังต้องรับผิดชอบต่อสภาผู้แทนราษฎรในฐานะที่เป็นผู้แทนของราษฎรที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยอยู่[104]

---

[102] หลักความเป็นอิสระของตุลาการนั้นเป็นหลักการย่อยของหลักนิติรัฐเช่นกัน โดยถือเป็นองค์ประกอบในทางรูปแบบที่อาจสืบสาวได้จากหลักการแบ่งแยกอำนาจนั่นเอง โดยความเป็นอิสระของผู้พิพากษาและตุลาการนั้นแยกออกได้เป็น 2 ด้าน คือ ความเป็นอิสระในทางเนื้อหา และความเป็นอิสระในทางบุคคล สำหรับ ***ความเป็นอิสระในทางเนื้อหา*** หมายความว่า ในการตัดสินคดีนั้นผู้ที่จะตัดสินคดีได้มีแต่ผู้พิพากษาหรือศาลเท่านั้น องค์กรอื่นของรัฐจะเข้ามาตัดสินคดีไม่ได้ ดู วรเจตน์ ภาคีรัตน์, "คำบรรยายวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญชั้นสูง," ชั้นปริญญาโท คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ภาคการศึกษาที่ 1 ปีการศึกษา 2557, 26 พฤศจิกายน 2557.

[103] *เพิ่งอ้าง*

[104] เดือน บุนนาค และ ไพโรจน์ ชัยนาม, <u>คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ (รวมทั้งกฎหมายการเลือกตั้งด้วย) ภาค 1 หลักทั่วไปของกฎหมายรัฐธรรมนูญ</u>, (พระนคร : นิติสาส์น, 2477), น. 23.

Ref. code: 25595601032138UXP

4.5.4 พระมหากษัตริย์จะถูกฟ้องร้องได้หรือไม่

แม้ว่าในประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญไทยจะไม่มีกรณีที่มีการดำเนินคดีหรือการดำเนินการในทางใดๆ ในทางการเมืองต่อกษัตริย์ตามบทบัญญัติมาตรา 6 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ก็ตาม แต่ปรากฏว่าในช่วงของการใช้บังคับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 ที่แม้จะไม่มีบทบัญญัติดังเช่น มาตรา 6 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 แต่ก็ได้เกิดปัญหาให้สภาผู้แทนราษฎรต้องวินิจฉัยและตีความบทบัญญัติในมาตรา 3 ว่าพระมหากษัตริย์จะถูกฟ้องร้องได้หรือไม่ ซึ่งเป็นเรื่องที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน กล่าวคือเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2476 ประธานสภาผู้แทนราษฎรได้เสนอต่อที่ประชุมว่า นายธวัติ ฤทธิเดช ได้ทำหนังสือฟ้องมาทางสภาว่าพระบาทสมเด็จพระพระเจ้าอยู่หัว ได้บริภาษใส่ความตนปรากฏตามบันทึกพระบรมราชวินิจฉัยในเค้าโครงการเศรษฐกิจ จึงได้ยื่นฟ้องต่อศาลฐานหมิ่นประมาทแล้ว และต่อมาตนเองกลับถูกอัยการฟ้อง หาว่าเป็นกบฏและหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ จึงขอให้สภาได้พิจารณาตีความในรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 มาตรา 3 เรื่องการฟ้องพระมหากษัตริย์ว่าจะฟ้องต่อศาลได้หรือไม่ ซึ่งในชั้นแรกนั้นที่ประชุมตกลงว่า ไม่ควรรับพิจารณา เพราะผู้เสนอเรื่องนี้เป็นบุคคลภายนอก

ต่อมา เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476 ปรีดีในขณะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในคณะรัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนานายกรัฐมนตรีได้เสนอญัตติด่วนต่อสภาผู้แทนราษฎร ขอให้สภาตีความรัฐธรรมนูญมาตรา 3[105] โดยชี้แจงต่อสภาความว่า ได้รับมอบจากคณะรัฐมนตรีให้นำเรื่องการตีความในรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับการฟ้องพระมหากษัตริย์มาเสนอต่อสภาเพื่อให้สภาตีความ ทั้งนี้ ก็เพื่อให้เรื่องการฟ้องพระมหากษัตริย์ตามที่มีผู้วิพากษ์วิจารณ์กันอยู่นั้นจบลงด้วยดี โดยหวังจะรักษาไว้ซึ่งพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ และได้แจ้งให้สภาทราบว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็มีพระประสงค์จะให้สภาตีความเรื่องนี้ให้เสร็จสิ้นไปด้วย สภาได้พิจารณาเรื่องนี้แล้วได้ลงมติตีความในรัฐธรรมนูญมาตรา 3 ว่า *“สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจนิติบัญญัติไม่ใช่ศาลไม่มีอำนาจชำระคดีอาญาหรือแพ่งที่เกี่ยวแก่พระมหากษัตริย์”* ส่วนในทางแพ่งนั้น การฟ้องร้องยังโรงศาลนั้น ให้ฟ้องรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ส่วนในคดีอาญาซึ่งหาก

---

[105] มาตรา 3 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 บัญญัติว่า *“องค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการ ผู้ใดจะละเมิดมิได้”*

Ref. code: 25595601032138UXP

จะบังเอิญเกิดขึ้นก็ฟ้องพระมหากษัตริย์ไม่ได้ แต่สภามีอำนาจที่จะจัดการตามวิถีทางรัฐธรรมนูญเพื่อให้การเป็นไปโดยยุติธรรมได้[106]

เป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่า การที่สภาผู้แทนราษฎรในขณะนั้นได้พิจารณาและวินิจฉัยกรณีดังกล่าวโดยให้เหตุผลว่า สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจนิติบัญญัติไม่ใช่ศาลไม่มีอำนาจชำระคดีอาญาหรือแพ่งที่เกี่ยวแก่พระมหากษัตริย์ การฟ้องคดีทางแพ่งต่อพระมหากษัตริย์นั้น ให้ฟ้องรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังแทนโดยการนำคดีไปฟ้องยังศาลยุติธรรม ส่วนในคดีอาญาไม่อาจฟ้องพระมหากษัตริย์ได้ แต่สภามีอำนาจที่จะจัดการตามวิถีทางรัฐธรรมนูญเพื่อให้การเป็นไปโดยยุติธรรมนั้น เป็นการพิจารณาวินิจฉัยโดยยกหลักการเดียวกันกับที่ปรากฏในบทบัญญัติของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 มาตรา 6 ที่บัญญัติว่า *“กษัตริย์จะถูกฟ้องร้องคดีอาชญายังโรงศาลไม่ได้ เป็นหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรจะวินิจฉัย”* นั่นเอง นอกจากนี้ แม้สภาผู้แทนราษฎรจะไม่มีการตีความว่า เมื่อมีการฟ้องกษัตริย์ที่สภาผู้แทนราษฎรแล้วโทษคืออะไรและจะลงโทษอย่างไร โทษคือโทษจำคุกหรือการเอาออกจากตำแหน่ง ดังที่วรเจตน์ ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ก็ตาม แต่อย่างน้อยการที่สภาผู้แทนราษฎรตีความว่า *สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจนิติบัญญัติไม่ใช่ศาล* ไม่มีอำนาจชำระคดีอาญาหรือแพ่งที่เกี่ยวแก่พระมหากษัตริย์นั้น ย่อมเป็นการตีความที่สอดคล้องกับหลักนิติรัฐอยู่ และที่สำคัญยิ่งกว่านั้น การตีความของสภาผู้แทนราษฎรในครั้งนี้สภาผู้แทนราษฎรได้ตีความโดยสงวนอำนาจในการวินิจฉัยหรือจัดการตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ ในกรณีที่พระมหากษัตริย์ต้องหาคดีอาญาไว้ที่สภาผู้แทนราษฎร เสมือนว่ายังรับเอาบทบัญญัติมาตรา 6 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ให้มีสภาพบังคับใช้อยู่นั่นเอง

4.5.5 การเปลี่ยนจากคำว่า “กษัตริย์” มาเป็นคำว่า “พระมหากษัตริย์” และ “ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพสยาม”

บทบัญญัติที่ปรีดีเขียนไว้ในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 มีแต่เพียงว่า *“กษัตริย์”* เป็นประมุขสูงสุดของประเทศ มิได้มีบทให้พระราชอำนาจเป็นจอมทัพแต่อย่างใด ต่อมา รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 จึงมีการเปลี่ยนจากคำว่า *“กษัตริย์”* เป็น *“พระมหากษัตริย์”* และบัญญัติเพิ่มพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้ทรงเป็นพระประมุขสูงสุดของชาติและเป็นจอมทัพไว้ รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีข้อความที่แตกต่างไปจากปฐมรัฐธรรมนูญมาก โดยปฐมรัฐธรรมนูญได้แสดงถึงชัยชนะของคณะราษฎร

---

[106] “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 26/2476, 23 พฤศจิกายน 2476,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 77*, น. 102-103.

Ref. code: 25595601032138UXP

รัฐธรรมนูญที่ได้รับการร่างขึ้นโดยปรีดีได้ใส่อุดมการณ์และแนวความคิดของปรีดีเข้าไปทั้งหมด ขณะที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้ร่างขึ้นในบรรยากาศที่ ปรีดีนักกฎหมายหนุ่มวัย 32 ปี ในฐานะที่เป็นสมาชิกคณะราษฎรหนึ่งเดียวได้ร่วมกับอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญอีก 8 คน ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่ไม่ใช่คณะราษฎร ร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 ของประเทศสยาม ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่เกิดจากการประนีประนอมทางอำนาจที่ปรีดีบอกว่า *“ปรีดีคนเดียวไม่สามารถที่จะบังคับหรือใช้อิทธิพลต่อผู้ทรงคุณวุฒิเหล่านั้นให้ต้องยอมตามความเห็นของปรีดีได้”*

ในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ เมื่อพิจารณาจากคำแถลงของประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ และรายงานการประชุมสภาในชั้นการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญโดยตลอดแล้ว ปรากฏว่า *“อนุกรรมการได้ทำการติดต่อกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ตลอดเวลาจนถึงอาจกล่าวได้ว่าได้ร่วมมือกันทำข้อความตลอดและทรงเห็นชอบด้วยทุกประการแล้ว”* ในร่างรัฐธรรมนูญที่ได้นำเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรเพื่อพิจารณาและให้ความเห็นชอบ แม้แต่คำปรารภของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ทำการร่างด้วยพระองค์เอง อันแสดงให้เห็นว่าคณะราษฎรเองก็ได้ยอมสละความประสงค์เดิมของตนหลายอย่าง กล่าวโดยเฉพาะบทบัญญัติที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ก็ได้ยินยอมแก้ไขถ้อยคำตามที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ทักท้วงมาหลายแห่ง ซึ่งนอกจากจะปรากฏบทบัญญัติที่มีลักษณะเป็นการยกย่องเชิดชูฐานะและอำนาจของพระมหากษัตริย์มากขึ้นกว่าปฐมรัฐธรรมนูญ เช่น การเปลี่ยนถ้อยคำจาก “กษัตริย์” มาเป็น “พระมหากษัตริย์” บัญญัติเพิ่มพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้ทรงเป็นพระประมุขสูงสุดของชาติและเป็นจอมทัพ เป็นต้น

การเปลี่ยนถ้อยคำจากคำว่า “กษัตริย์” มาเป็นคำว่า “พระมหากษัตริย์” และการบัญญัติเพิ่มพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้ทรงเป็นพระประมุขสูงสุดของชาติและเป็นจอมทัพ นั้น ปรากฏจากคำบอกเล่าของปรีดีว่า ระหว่างการร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ มีรับสั่งให้ปรีดีกับพระยาพหลพลพยุหเสนาไปเข้าเฝ้าและมีพระราชกระแสว่า *“ที่เขียนว่า “กษัตริย์” นั้นยังไม่ถูกต้องเพราะคำนี้ หมายถึง นักรบ เท่านั้น ที่ถูกจะต้องเขียนว่า “พระมหากษัตริย์” คือ นักรบที่ยิ่งใหญ่ ผู้ถืออาวุธปกป้องบ้านเมือง อันเป็นราชประเพณีแต่โบราณกาล”* ปรีดีและพระยาพหลพลพยุหเสนาเห็นชอบด้วยกับพระราชกระแสนั้น แล้วกราบบังคมทูลเพิ่มเติมไปอีกว่า *“มิเพียงแต่จะเขียนว่า ประมุขเป็นพระมหากษัตริย์เท่านั้น หากจะถวายให้ทรงเป็นจอมทัพทรงมีพระราชอำนาจเหนือบรรดาทหารทั้งปวงด้วย”* พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ รับสั่งว่า *“ถูกต้องแล้วเพราะพระราชาธิบดีของประเทศต่างๆ ก็ทรงเป็นผู้บังคับบัญชาเหนือทหารทั้งปวงซึ่งเป็นสิ่งที่คู่พระราชอำนาจในการป้องกันประเทศและในการพิทักษ์รัฐธรรมนูญ เพราะพระองค์มีพระราชอำนาจบังคับบัญชากำลังทหารให้ปฏิบัติการได้ด้วย จะได้สั่งให้ทหารประพฤติในสิ่งควรประพฤติ ละเว้นในสิ่งควรละเว้นด้วย”*

Ref. code: 25595601032138UXP

ดังนั้น แม้ต้นเหตุของการเปลี่ยนจากคำว่า “กษัตริย์” มาเป็นคำว่า “พระมหากษัตริย์” และบัญญัติเพิ่มพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้ทรงเป็นพระประมุขสูงสุดของชาติและเป็นจอมทัพ จะไม่ได้มาจากความต้องการของปรีดี แต่โดยที่ปรีดีเห็นชอบด้วยกับพระราชกระแสรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ รวมถึงการกล่าวเสริมประหนึ่งปรีดีและพระยาพหลพลพยุหเสนานั้นได้ตั้งใจไว้ก่อนแล้วว่าจะถวายให้ทรงเป็นจอมทัพ ทรงมีพระราชอำนาจเหนือบรรดาทหารทั้งปวงด้วยนั้น ก็อาจกล่าวได้ว่าปรีดีให้ความเห็นชอบที่จะให้มีบทบัญญัติในลักษณะดังกล่าวอยู่ เหตุนี้รัฐธรรมนูญฉบับต่อๆ มาจึงได้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นพระประมุขสูงสุดของชาติและเป็นจอมทัพไว้ เราได้เห็นปรีดีอ้างถึงบทบัญญัติเหล่านี้มาแล้วในการดำเนินการให้มีผลบังคับในทางความเป็นจริง เกี่ยวกับความเป็นประมุขสูงสุดของชาติและเป็นจอมทัพ ซึ่งปรีดีแสดงให้เห็นถึงทัศนะที่ให้การยอมรับถึงการมีพระราชอำนาจและการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ในฐานะที่ทรงผู้บังคับบัญชาเหนือทหารทั้งปวง ซึ่งเป็นสิ่งที่คู่พระราชอำนาจในการป้องกันประเทศ ดังคำกราบบังคมทูลของปรีดีต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ข้างต้น ดังเช่น เมื่อครั้งที่ปรีดีได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในการทำหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติแทนองค์พระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นจอมทัพตามรัฐธรรมนูญ ที่ปรีดีได้ใช้อำนาจตามรัฐธรรมนูญในการต่อต้านการใช้อำนาจเผด็จการของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นต้น

4.5.6 พระมหากษัตริย์ต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภาว่า “จะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญ”

ปรีดีได้แสดงทัศนะไว้ว่า บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญไทยนั้นไม่มีบทบัญญัติที่บังคับให้พระมหากษัตริย์ต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภาว่า “จะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญ” แต่อย่างใด รัฐธรรมนูญกำหนดให้แต่เพียงผู้ที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้นที่จะต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภาว่าจะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญนี้ก่อนเข้ารับหน้าที่[107] อย่างไรก็ตาม สำหรับพระมหากษัตริย์นั้น ปรีดีได้ยกให้เรื่องนี้เป็น *“ธรรมเนียมประเพณีทางรัฐธรรมนูญ” (Constitutional Customs)* หรือ *“จารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญ”* ของสยามที่พระมหากษัตริย์ต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภาว่า “จะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญ” เหตุผลของเรื่องนี้ ปรีดีได้ท้าวความถึงที่มาของเรื่องกลับไปถึงความที่ปรากฏอยู่ในรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 36/2475 วันศุกร์ ที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นการพิจารณาบทบัญญัติมาตรา 9 ที่กำหนดว่า *“การสืบราชสมบัติท่านว่าให้เป็นไปโดยนัยแห่งกฎมนเทียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. 2467 และประกอบด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร”* ซึ่งปรีดีก็ได้คัดความตอนที่

---

[107] เช่น มาตรา 19 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475

Ref. code: 25595601032138UXP

เกี่ยวกับเรื่องนี้มาไว้ในงานเขียนที่ได้กล่าวถึงธรรมเนียมประเพณีทางรัฐธรรมนูญเช่นกัน[108] ปรากฏความดังต่อไปนี้

“นายหงวน ทองประเสริฐ กล่าวว่า ในหมวดสภาผู้แทนราษฎรว่า ผู้แทนราษฎรต้องปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่ อยากทราบความประสงค์ของท่านอนุกรรมการว่า พระมหากษัตริย์ต้องทรงปฏิญาณไหม”

“ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญตอบว่า ผู้ที่เป็นสมาชิกสภานี้ก่อนที่จะเข้ามารับหน้าที่ ต้องปฏิญาณและตามประเพณีราชาภิเศกก็มีการปฏิญาณอยู่แล้ว”

“นายหงวน ทองประเสริฐ กล่าวว่า ควรบัญญัติไว้”

“พระยาราชวังสัน กล่าวว่า ในประเทศเด็นมารคถึงเป็นรัชชทายาทก็ต้องปฏิญาณเหมือนกัน เพราะในโอกาสบางคราวต้องทำการเป็นผู้แทนพระเจ้าแผ่นดิน แต่ความคิดของเรานี้ก็เพื่อวางระเบียบ ว่าสิ่งใดที่เป็นแบบธรรมเนียมอยู่แล้ว เราไม่อยากพูดมากนัก ตามความคิดเดิมในการร่างรัฐธรรมนูญนี้ ประสงค์ไม่ให้ยาวเกินไป สิ่งใดที่มีและพิจารณาแล้วเห็นว่าเหมือนกัน ฉะนั้นจึ่งไม่บัญญัติไว้ เพราะความคิดเช่นนั้นเราวางไว้เห็นว่าไม่เป็นอะไร ทั้งเห็นความสะดวกว่าการบัญญัติเช่นนี้จะดีกว่า”

“นายหงวน ทองประเสริฐ ตอบว่า ความจริงเห็นด้วย แต่ธรรมเนียมนั้นไม่ใช่บทบังคับ อีกประการหนึ่งสิ่งนี้เป็นคราวแรกไม่เคยใช้มา”

“พระยามนธาตุราช กล่าวว่า ประเทศอื่นๆ ที่จะผัดเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินเขามีในธรรมนูญฯ”

“พระยาราชวังสัน ตอบว่า ในธรรมนูญบางฉะบับได้บัญญัติคำไว้ว่าจะปฏิญาณอย่างนั้น ของเราทราบว่า พระเจ้าแผ่นดินต้องทรงปฏิญาณต่อหน้าเทวดาทั้งหลายและพระพุทธรูปเป็นต้น เราอยากจะเงียบเสีย”

“นายหงวน ทองประเสริฐ กล่าวว่า ขอเรียนถามว่าควรจะแก้ไขอย่างไรหรือไม่”

“ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ตอบว่า ไม่เห็นจำเป็นเพราะไม่ทำให้ดีขึ้นหรือเลวลง มีอยู่แล้วจะไปล้างเสียทำไม ถ้าว่าความข้อนี้ตัดความหรือเพิ่มสิทธิก็ควรอยู่ การที่บัญญัติไว้เช่นนี้เพื่อเขียนไว้ให้หรูๆ ถึงไม่เขียนก็รู้อยู่แล้ว”

“นายหงวน ทองประเสริฐ กล่าวว่า เพื่อความเข้าใจของราษฎรทั้งหลาย ให้ลงมติว่าจะสมควรหรือไม่”

---

[108] ปรีดี พนมยงค์, “ประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญเบื้องต้น กับการร่างรัฐธรรมนูญ,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 28*, น. 253-256.

Ref. code: 25595601032138UXP

“หลวงประดิษฐ์มนูธรรม กล่าวว่า ข้าพเจ้าขอแถลงให้ที่ประชุมทราบ เท่าที่นายหงวน ทองประเสริฐได้ร้องให้เติมร่างว่าพระมหากษัตริย์ต้องทรงปฏิญาณนั้น การที่ไม่เขียนไว้ก็ดีก็ให้ถือว่าเวลาขึ้นเสวยราชย์ต้องทรงกระทำตามพระราชประเพณี การที่ไม่เขียนไว้นี้ไม่ใช่เป็นการยกเว้นที่พระองค์จะไม่ต้องทรงปฏิญาณ ขอให้จดบันทึกข้อความสำคัญนี้ไว้ในรายงาน”

“ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ กล่าวว่า เนื่องจากหลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้กล่าวแล้วข้าพเจ้าขอแถลงว่าได้เคยเฝ้า และทรงรับสั่งว่าพระองค์เองได้ทรงปฏิญาณเวลาเสวยราชสมบัติและเวลาขึ้นรับเป็นรัชชทายาทก็ต้องปฏิญาณชั้นหนึ่งก่อน ความข้อนี้เมื่อพระองค์เองทรงรับสั่งเช่นนี้เพราะฉะนั้น รับรองได้อย่างที่หลวงประดิษฐ์มนูธรรมว่า เป็นราชประเพณีทีเดียว”

“นายจรูญ สืบแสง กล่าวว่า เป็นที่เข้าใจแล้วว่า พระเจ้าอยู่หัวต้องทรงปฏิญาณตามนี้ แต่นี่เป็นรัฐธรรมนูญสำคัญอย่างยิ่ง เท่าที่ได้จดบันทึกรายงานยังน้อยไป ถ้าอย่างไรให้มีไว้ในธรรมนูญจะดียิ่ง”

“หลวงประดิษฐ์มนูธรรม ตอบว่า สภาผู้แทนราษฎรต้องเห็นชอบในการอัญเชิญพระมหากษัตริย์ขึ้นเสวยราชย์หรือในการสมมตรัชชทายาท ถ้าองค์ใดไม่ปฏิญาณเราคงไม่ลงมติให้”

“นายจรูญ สืบแสง กล่าวว่า องค์ต่อๆ ไปอาจไม่ปฏิญาณ”

“พระยาราชวังสัน ตอบว่า ตามหลักการในที่ประชุมต่างๆ ถ้ามีคำจดในรายงานแล้ว เขาถือเป็นหลักการเหมือนกัน”

“ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ แถลงให้สมาชิกลงมติมาตรา 9 ว่า การสืบราชสมบัติท่านว่าให้เป็นไปตามที่บัญญัติไว้ในกฎมณเทียรบาล หรือให้เติมคำว่า “จะต้องปฏิญาณ””

“ประธานสภาฯ กล่าวว่า บัดนี้มีความเห็น 2 ทาง คือทางหนึ่งเห็นว่า ควรคงตามร่างเดิม อีกทางหนึ่งว่า ควรเติมความให้ชัดยิ่งขึ้น”

“ที่ประชุมลงมติตามร่างเดิม 48 คะแนน ที่เห็นว่าให้เติมความให้ชัดขึ้นมี 7 คะแนน เป็นอันตกลงว่าไม่ต้องเติมความอีก”

นอกจากนี้ ปรีดีได้เล่าถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในระหว่างการร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ซึ่งมีปัญหาว่าควรเขียนไว้ในรัฐธรรมนูญหรือไม่ว่า *“พระมหากษัตริย์มีหน้าที่พิทักษ์รัฐธรรมนูญ”* พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาพหลพลพยุหเสนาและปรีดีเข้าเฝ้าที่พระตำหนักจิตรดา และมีพระราชกระแสรับสั่งว่า

“รัฐธรรมนูญของหลายประเทศที่ประมุขรัฐเป็นประธานาธิบดีนั้นได้เขียนไว้ว่าประมุขแห่งรัฐมีหน้าที่พิทักษ์รักษารัฐธรรมนูญ และต้องปฏิญาณตนก่อนเข้ารับหน้าที่ว่า จะพิทักษ์

Ref. code: 25595601032138UXP

รักษารัฐธรรมนูญไว้ ส่วนสยามนั้นรับสั่งว่าไม่จำเป็นต้องเขียน เพราะเมื่อพระองค์พระราชทานแล้ว ก็เท่ากับให้สัตยาธิษฐาน และยิ่งกว่านั้นตามพระราชประเพณีได้ทรงสัตยาธิษฐานในพิธีราชาภิเษก"

ปรีดีจึงกราบทูลว่า *"เมื่อได้เปลี่ยนการปกครองมาเป็นราชาธิปไตยแล้ว จะโปรดเกล้าฯ สำหรับพระมหากษัตริย์องค์ต่อไปให้มีความใดเติมไว้ในพระราชสัตยาธิษฐานในพิธีราชาภิเษกบ้าง"*

รับสั่งว่า *"มีความในพระราชปรารภที่ขอให้พระบรมวงศานุวงศ์สมัครสมานกับประชาราษฎร์ ในอันที่จะรักษาปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญอยู่แล้ว เจ้านายที่จะทรงเป็นพระมหากษัตริย์องค์ต่อๆ ไป ก็เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ จึงมีหน้าที่พิทักษ์รัฐธรรมนูญ"*[109]

"ครั้นแล้ว ได้รับสั่งให้มหาดเล็กนำราชกิจจานุเบกษาฉบับพิเศษ พ.ศ. 2468 มาพระราชทานให้ปรีดีอ่านดูความตอนพระราชสัตยาธิษฐาน มีดังต่อไปนี้

แล้วจึ่งมีพระบรมราชโองการเป็นคำไทย ตามความภาษามคธ ดั่งนี้

ดูก่อนพราหมณ์ บัดนี้เราทรงราชภาระครองแผ่นดินโดยธรรมสม่ำเสมอ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและสุขแห่งมหาชน เราแผ่ราชอาณาจักรเหนือท่านทั้งหลายกับโภคสมบัติเป็นที่พึ่ง จัดการปกครองรักษาป้องกันอันเป็นธรรมสืบไป ท่านทั้งหลายจงวางใจอยู่ตามสบายเทอญ"

พระราชครูรับพระบรมราชโองการเป็นปฐมว่า

ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระบรมราชโองการพระบัณฑูรสุรสิงหนาทปฐมธรรมิกราชวาจาด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมขอเดชะ

เสร็จแล้ว...

ทรงตั้งสัตยาธิษฐานตั้งพระราชหฤทัยดำรงทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตรจรรยา และอื่นๆ ตามพระบรมราชประสงค์

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงอธิบายว่า "พระราชประสงค์ตอนท้ายนี้ก็ชัดอยู่แล้ว คือพระมหากษัตริย์องค์ต่อไปต้องรักษารัฐธรรมนูญ พระยาพหลฯ กราบบังคมทูลว่า การทรง

---

[109] ดู ย่อหน้าสุดท้ายแห่งพระราชปรารภของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 มีว่า *"ขอให้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรของเรานี้ จงเป็นหลักที่สถาพรสถิตประดิษฐานสมรรถภาพอันประเสริฐ เป็นบ่อเกิดความผาสุกสันติคุณวิบุลราศีแก่อาณาประชาชนตลอดจำเนียรกาลประวัติ นำประเทศสยามบรรลุสรรพพิพัฒนชัยมงคล อเนกศุภผลสกลเกียรติยศมโหฬาร <u>ขอให้พระบรมราชวงศานุวงศ์ และข้าราชการทั้งทหารพลเรือนทวยอาณาประชาราษฎร จงมีความสมัครสโมสรเป็นเอกฉันท์ในอันจะรักษาปฏิบัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามนี้</u> ให้ยืนยงอยู่คู่กับสยามรัฐราชสีมา ตราบเท่ากัลปาวสานสมดั่งพระบรมราชปณิธาน ทุกประการเทอญ"* (ขีดเส้นใต้โดย-ผู้เขียน)

Ref. code: 25595601032138UXP

พิทักษ์รัฐธรรมนูญนั้นจะทรงทำอย่างไร พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ รับสั่งว่า ถ้ารัฐบาลเสนอเรื่องใดที่ขัดรัฐธรรมนูญ พระองค์จะส่งกลับคืนไปโดยไม่ทรงลงพระปรมาภิไธยให้ พระยาพหลฯ กราบทูลต่อไปว่า คณะราษฎรเป็นห่วงว่านายทหารที่ถูกปลดกองหนุนไปจะคิดล้มล้างรัฐบาลขึ้นมาแล้วจะทูลเกล้าฯ ถวายรัฐธรรมนูญใหม่ของเขาให้ทรงลงพระปรมาภิไธย จะโปรดเกล้าฯ อย่างไร รับสั่งว่าพระองค์จะถือว่าพวกนั้นเป็นกบฏ และในฐานะจอมทัพพระองค์จะถือว่าพวกนั้นเป็นราชศัตรูที่ขัดพระบรมราชโองการ ถ้าพวกนั้นจะบังคับให้พระองค์ทรงพระปรมาภิไธย พระองค์จะทรงสละราชสมบัติให้พวกเขาหาเจ้านายองค์อื่นลงพระปรมาภิไธยให้"

ปรีดีกล่าวว่าพระราชกระแสรับสั่งนี้ได้รับการพิสูจน์เมื่อครั้งเกิด "กบฏบวรเดช" ขึ้น ซึ่งปรีดีได้เล่าถึงในเชิงยกย่องเทิดทูนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ไว้ว่า การที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้มีพระบรมราชานุญาตให้รัฐบาลเรียกพวกนั้นว่า "กบฏ" และไม่ได้ทรงยอมลงพระปรมาภิไธยอย่างใดให้แก่พวกกบฏนั้นเลย นั้นเป็นพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงพิทักษ์รัฐธรรมนูญที่พระองค์ได้พระราชทานไว้ และทรงพร้อมที่จะใช้พระราชอำนาจจอมทัพ ถ้าทหารฝ่ายรัฐบาลไม่อาจปราบกบฏได้[110] สำหรับผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์นั้นปรีดีเห็นว่า ต่างกับองค์พระมหากษัตริย์ที่

---

[110] ทั้งนี้ แม้ว่าจะมีการบันทึกถึงความเกี่ยวข้องของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ กับขบวนการที่เรียกว่า "กบฏบวรเดช" นี้ไว้ในคำพิพากษาศาลพิเศษว่า ก่อนเกิดเหตุการณ์กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 นั้น *"กรมขุนชัยนาทนเรนทร์ หม่อมเจ้าวงศ์นิรชร และพระองค์เจ้าบวรเดชไปเข้าเฝ้าพระปกเกล้าฯ ที่หัวหิน พระองค์เจ้าบวรเดชได้เคยมีหนังสือถึงหม่อมเจ้าวิบูลย์สวัสดิ์วงษ์และพระปกเกล้าฯ ที่หัวหินหลายฉบับ"* นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เองก็ได้ทรง *"ให้หม่อมเจ้าวิบูลย์สวัสดิ์วงษ์มาพูดทาบทามพระยาพหลพลพยุหเสนาว่า จะทรงพระราชทานเงินให้พระยาพหลพลพยุหเสนา 200,000 บาท แต่พระยาพหลพลพยุหเสนามาคิดว่า การที่จะพระราชทานคงต้องการแลกเปลี่ยนอะไรสักอย่างหนึ่งในทางการเมือง จึงไม่ยอมรับ"* และจากบันทึกของหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ที่ได้ประทับอยู่ที่พระราชวังไกลกังวลในช่วงเวลาดังกล่าวก็ได้บันทึกไว้ว่า *"ก่อนเกิดกบฏ พ.ศ. 2476 กรมขุนชัยนาทนเรนทร์ หม่อมเจ้าวงศ์นิรชร และพระองค์เจ้าบวรเดชไปเฝ้าพระปกเกล้าฯ ที่หัวหิน... ปรากฏหลักฐานทางทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ว่า พระปกเกล้าฯ ได้จ่ายเงิน 200,000 บาท ให้แก่พระองค์เจ้าบวรเดช"* โดยพระองค์เจ้าบวรเดชขออาสาเป็นผู้นำกองทัพเข้าปราบปรามคณะราษฎร และขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตในการ *"เปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่"* ดู กรมโฆษณาการ, <u>คำพิพากษาศาลพิเศษ พุทธศักราช 2482 เรื่อง กบฏ</u>, (พระนคร : โรงพิมพ์กรมโฆษณาการ, 2482), น. 26, 30. และหม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล, <u>สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น : ประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475</u>, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2543), น. 126-127, อ้างถึงใน ณัฐพล ใจจริง, <u>กบฏบวรเดช</u>

Ref. code: 25595601032138UXP

ทรงสัตยาธิษฐานในพิธีราชาภิเษกดั่งกล่าวแล้ว ฉะนั้น ผู้สำเร็จราชการจึงต้องปฏิญาณตนต่อรัฐสภาก่อนเข้ารับหน้าที่ความว่า “จะรักษาและปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม (ไทย)”

ปรีดีได้แสดงความเห็นถึงพระราชอำนาจและหน้าที่ในการรักษารัฐธรรมนูญไว้ว่า ประวัติศาสตร์และปรากฏการณ์ปัจจุบันของหลายประเทศที่สถาปนาประมุขของรัฐ ให้เป็นเพียงเสมือนรูปเทพารักษ์ที่ประดิษฐานไว้ในศาลพระภูมิหรือศาลเจ้านั้น ก็เพื่อบุคคลอื่นมีอำนาจเผด็จการ ดังนั้น ผู้ร่างและรัฐบาลอีกทั้งสภานิติบัญญัติที่จะลงมติในร่างรัฐธรรมนูญ จะต้องร่วมกันรับผิดชอบถ้าหากรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่เปิดทางให้มีผู้รวบอำนาจเผด็จการได้ตามตัวอย่างในประวัติศาสตร์ของหลายประเทศ และตัวอย่างของประเทศไทยที่เป็นมาแล้วในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนรัชต์ จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นต้น โดยตัดพระบรมเดชานุภาพที่พระมหากษัตริย์พึงมีตามระบอบรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย และเป็นแม่บทอันศักดิ์สิทธิ์ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในฐานะตัวแทนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้โอนพระราชอำนาจมาให้แก่ระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยซึ่งบุคคลใดไม่มีสิทธิ์ละเมิดแม่บทศักดิ์สิทธิ์นั้น[111]

ดังนั้น ตามแนวความคิดของปรีดี พระราชฐานะและพระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์นั้น นอกจากจะมีบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญกำหนดให้ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขสูงสุดของชาติและเป็นจอมทัพแล้ว พระองค์ยังทรงต้องผูกพันต่อ *“ธรรมเนียมประเพณี*

: เบื้องแรกปฏิปักษ์ปฏิวัติสยาม 2475, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2560), น. 44, 46. และนับจากกรณีกบฏบวรเดชนี้ ได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคณะราษฎรกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ รัชกาลที่ 7 อยู่ในภาวะที่เป็นปัญหายิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน ด้วยฝ่ายรัฐบาลคณะราษฎรมีความเห็นว่า การกบฏครั้งนี้ เกิดขึ้นเพื่อที่จะฟื้นระบอบเก่าและทำลายการปกครองของคณะราษฎร ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ แม้ว่าจะทรงกล่าวว่า ไม่ได้เข้ากับฝ่ายกบฏ แต่ก็ทรงไม่ไว้วางใจและไม่สนับสนุนฝ่ายรัฐบาล เมื่อเกิดการกบฏขึ้นพระองค์ก็เสด็จจากพระราชวังไกลกังวลไปประทับที่สงขลา โดยแสดงพระองค์เป็นกลางไม่เข้ากับฝ่ายกบฏและฝ่ายรัฐบาล หลังจากนั้น 2 เดือนจึงกลับพระนคร นอกจากนี้ ในเวลาต่อมาพระองค์ยังได้แสดงความเห็นเชิงเห็นด้วยกับข้อเรียกร้องของฝ่ายกบฏ หรือกล่าวได้ว่าข้อเรียกร้องของฝ่ายกบฏสอดคล้องกับพระราชดำริหรือพระราชประสงค์ของพระองค์ ดู ม.ล. วัลย์วิภา จรูญโรจน์, การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2477), (กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2520), น. 165 อ้างถึงใน ทิพวรรณ (บุญทวี) เจียมธีรสกุล, *อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 39*, น. 277.

[111] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 42*, น. 342-343.

Ref. code: 25595601032138UXP

ทางรัฐธรรมนูญ" (Constitutional Customs) หรือ *"จารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญ"* ของสยามที่พระมหากษัตริย์ต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภาว่า *"จะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญ"* โดยปรีดีได้ยกตัวอย่างให้เห็นว่า ตามรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย ฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 นี้ พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจคัดค้านระบบเผด็จการและปฏิบัติการเพื่อให้ชาติไทยได้เอกราชอธิปไตยสมบูรณ์ ฉะนั้น ในการที่ปรีดีรับตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จึงเป็นหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติแทนองค์พระมหากษัตริย์ ในการต่อต้านเผด็จการจอมพล ป. พิบูลสงคราม ปกป้องรัฐธรรมนูญ ปฏิบัติการเพื่อให้ชาติไทยได้เอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์ โดยการดำเนินงานของขบวนการต่อสู้ญี่ปุ่นในประเทศไทย ซึ่งต่อมาได้ร่วมกับเสรีไทย ส.ร.อ. และในอังกฤษเป็นขบวนการเดียวกัน และรวมถึงการปรารภให้นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญให้เป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ด้วย[112]

นอกจากนี้ ปรีดีได้ยกตัวอย่างของประเทศญี่ปุ่น สมัยพระจักรพรรดิฮิโรฮิโตเมื่อ ค.ศ. 1936 ที่สั่งให้คณะทหารที่ก่อกำเริบยึดพื้นที่บางส่วนของโตเกียวแล้วเข่นฆ่านักการเมืองและผู้บริสุทธิ์ วางอาวุธและมอบตัวแก่ผู้บังคับบัญชา และจัดการลงโทษ โดยไม่มีใครหาว่าพระองค์ผิดรัฐธรรมนูญ รวมถึงเมื่อ ค.ศ. 1945 ที่นครที่ฮิโรชิม่าและนางาซากิถูกระเบิดปรมาณู ที่พระจักรพรรดิฮิโรฮิโตใช้พระราชอำนาจเด็ดขาดสั่งให้ปราบปรามทหารหัวรุนแรงที่ไม่เห็นด้วยในการยอมจำนนแก่สัมพันธมิตร เพื่อไม่ให้ประชาชนของพระองค์บาดเจ็บล้มตายย่อยยับในครั้งนั้น ส่วนในยุโรปสมัยพระเจ้าวิคเตอร์ เอมานูเอ็ลที่ 3 แห่งอิตาลีซึ่งภายใต้รัฐธรรมนูญฟาสซิสต์ของมุสโสลินี เมื่อพระองค์เห็นว่ามุสโสลินีนำความล่มจมมาสู่อิตาลี ก็ทรงใช้พระราชอำนาจสั่งให้ผู้ภักดีต่อพระองค์จับมุสโสลินี แล้วประกาศพระบรมราชโองการปลดมุสโสลินีจากตำแหน่งต่างๆ เพื่อกอบกู้อิตาลีให้พ้นจากระบบฟาสซิสต์[113] เป็นต้น

สำหรับกรณีของต่างประเทศที่ใกล้เคียงกับแนวความคิดของปรีดีในเรื่องนี้อีกประเทศหนึ่ง นั่นคือ กรณีที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญของประเทศสเปน ซึ่งมีความน่าสนใจอย่างยิ่ง คือ กรณีที่กษัตริย์ของสเปนทรงพิทักษ์รัฐธรรมนูญและต่อต้านการรัฐประหารด้วยพระองค์เอง กล่าวคือ ในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1981 พันโท Antonio Tajera นายทหารของสเปนคนหนึ่งได้เป็นผู้นำในการลงมือทำรัฐประหาร ด้วยการบุกยึดสภาตอนเที่ยงคืนของวันนั้น อย่างไรก็ตาม ในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ เวลา 1.14 นาฬิกา นั่นเอง พระเจ้าฆวน คาร์ลอส ที่ 1 (Juan Carlos I) กษัตริย์ของสเปนในขณะนั้นทรงปฏิเสธการรัฐประหาร และออกมาพิทักษ์รัฐธรรมนูญ โดยพระองค์มี

---

[112] ดูรายละเอียดในหัวข้อ 3.4.4 ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

[113] *เพิ่งอ้าง*, น. 339-341.

Ref. code: 25595601032138UXP

พระราชดำรัสว่า *"ราชบัลลังก์สัญลักษณ์ของความสถาพรและความเป็นเอกราชของชาติ ไม่อาจอดทนอดกลั้นต่อการกระทำหรือความพยายามในการใช้กำลังใดที่จะหยุดกระบวนการประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญซึ่งราษฎรสเปนได้ทำขึ้น"* ทำให้หลังจากนั้น ทหารก็ไม่กล้าทำรัฐประหารอีก และ พันโท Antonio Tajera ต้องโทษจำคุก 30 ปี[114]

4.5.7 เจ้านายอยู่เหนือการเมืองกับหลักความเสมอภาค

ในการอภิปรายร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ได้ปรากฏเรื่องราวที่น่าสนใจประการหนึ่ง คือ ระหว่างที่ทำการพิจารณาและอภิปรายร่างรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวข้องกับบทบัญญัติหมวด 1 *"พระมหากษัตริย์"* ในมาตรา 11 ที่ความตามร่างเดิมมีว่า *"พระบรม*

---

[114] ปิยบุตร แสงกนกกุล, "คำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์กฎหมายมหาชน," ชั้นปริญญาโท คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ภาคการศึกษาที่ 2 ปีการศึกษา 2557, วันที่ 24 เมษายน 2558. มีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า ประเด็นเกี่ยวกับ *"การสาบานตนของกษัตริย์ว่าจะพิทักษ์รัฐธรรมนูญ"* นี้ ในประเทศที่เป็นราชอาณาจักรและเป็นประชาธิปไตย หรือประเทศที่ใช้ระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข รัฐธรรมนูญจะกำหนดให้พระมหากษัตริย์ในฐานะประมุขของรัฐต้องสาบานตนก่อนเข้ารับตำแหน่งว่าจะพิทักษ์รัฐธรรมนูญ และมักมีบทบัญญัติเกี่ยวกับหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ในการเคารพรัฐธรรมนูญ เช่น สเปน ในมาตรา 61 *"กษัตริย์ต้องปรากฏตนต่อหน้ารัฐสภาเพื่อสาบานตนว่าจะปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างซื่อสัตย์ ปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญและกฎหมาย เคารพสิทธิของพลเมืองและประชาคมปกครองตนเอง"* เบลเยียม ในมาตรา 91 วรรคสอง *"กษัตริย์จะขึ้นครองราชย์ได้ภายหลังสาบานตนอย่างสง่าผ่าเผยต่อหน้ารัฐสภา คำสาบานมีดังนี้ "ข้าพเจ้าขอสาบานว่าจะปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายของราษฎรชาวเบลเยียม รักษาเอกราชของชาติ และบูรณภาพแห่งดินแดน"* เดนมาร์ก ในมาตรา 8 *"ก่อนเข้าสู่อำนาจ กษัตริย์ต้องทำคำประกาศเป็นลายลักษณ์อักษรต่อคณะรัฐมนตรีว่าจะไม่ละเมิดรัฐธรรมนูญ กษัตริย์ต้องทำคำประกาศนั้น 2 ฉบับ ฉบับหนึ่ง ส่งมอบให้กับรัฐสภาเพื่อเก็บไว้ในหอจดหมายเหตุของรัฐสภา อีกฉบับ เก็บไว้ในหอจดหมายเหตุของราชอาณาจักร..."* นอร์เวย์ ในมาตรา 9 *"...กษัตริย์ต้องสาบานต่อสภาผู้แทนราษฎรว่าข้าพเจ้าขอสัญญาและสาบานว่าจะปกครองราชอาณาจักรนอร์เวย์ตามรัฐธรรมนูญและกฎหมาย..."* เนเธอร์แลนด์ ในมาตรา 32 *"โดยเร็วที่สุด ภายหลังเริ่มใช้อำนาจ กษัตริย์ต้องสาบานตนอย่างสง่าผ่าเผยต่อที่ประชุมรัฐสภาอันเปิดเผยซึ่งจัดขึ้นในสถานที่ประชุมเดียวเท่านั้น คือ อัมสเตอร์ดัม พระองค์ต้องสาบานและสัญญาว่าจะจงรักภักดีต่อรัฐธรรมนูญและซื่อสัตย์ต่อการปฏิบัติหน้าที่"* ดู ปิยบุตร แสงกนกกุล, "ประกาศนิติราษฎร์ ฉบับ 33," สืบค้นเมื่อวันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2559, จาก http://news.voicetv.co.th/thailand/26853.html

Ref. code: 25595601032138UXP

วงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปโดยกำเนิดหรือโดยแต่งตั้งก็ตาม ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง" นั้น มีประเด็นให้ต้องพิจารณาเรื่อง การให้เจ้านายดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง ทั้งนี้ก่อนที่จะมีการนำเรื่องนี้เข้าสู่สภาผู้แทนราษฎรเพื่อพิจารณา คณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญคงมีความเห็นที่แตกต่างและเป็นที่หนักใจไม่ใช่น้อยจึงได้นำเรื่องกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เพื่อทรงวินิจฉัย โดยปรากฏข้อพิจารณาของพระองค์ตามสำเนาลายพระหัตถ์เลขาเรื่องเจ้านายเหนือการเมือง ดังนี้

> ***"สำเนาลายพระหัตถ์เลขาเรื่องเจ้านายเหนือการเมือง***
> ***(สำเนา) ที่ 101 รับวันที่ 15 พฤศจิกายนพุทธศักราช 2475***
> *ที่ 1/ 60 สวนจิตลดา*
>
> *วันที่ 14 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2475*
>
> *ถึง พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎร*
>
> *หนังสือที่ 112 / 1308 ลงวันที่ 11 เดือนนี้ว่าในการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามมีข้อความข้อหนึ่งลังเลใจอยู่ คือ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระบรมวงศานุวงศ์จะควรดำรงอยู่ในฐานะอย่างใดในทางการเมือง กล่าวโดยหลักการพระบรมวงศานุวงศ์ย่อมดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพเหนือความที่จะพึงถูกติเตียน ไม่ควรแก่ตำแหน่งการเมืองซึ่งเป็นการงานที่นำมา ทั้งในทางพระเดชและพระคุณย่อมอยู่ในวงอันจะต้องถูกติถูกชม อีกเหตุหนึ่งจะนำมาซึ่งความขมขื่นในเมื่อเวลาทำ electoral campaign อันเป็นเวลาที่ต่างฝ่ายหาโอกาส attack ซึ่งกันและกัน พระยามโนฯ เห็นว่าเพื่อความสงบเรียบร้อยสมัครสมานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในระวาง เจ้านายกับราษฎรควรถือเสียว่าพระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปย่อมดำรงอยู่เหนือการเมืองทั้งหลาย ส่วนในทางที่เจ้านายจะช่วยทำนุบำรุงประเทศบ้านเมืองก็ย่อมมีโอกาสบริบูรณ์ในทางตำแหน่งประจำและตำแหน่งอันเกี่ยวแก่วิชชาเป็นพิเศษอยู่แล้ว จึงหารือมานั้น ได้ทราบแล้ว ฉันเห็นด้วยตามความคิดของพระยามโนฯทุกประการ"*
>
> *(พระปรมาภิไธยใน)* ***ประชาธิปก*** *ปร.*[115]

[115] นรนิติ เศรษฐบุตร, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 17*, น. 24.

Ref. code: 25595601032138UXP

สำเนาลายพระหัตถ์เลขาเรื่องเจ้านายเหนือการเมืองนี้นับว่ามีอิทธิพลต่อการพิจารณาบทบัญญัติมาตรา 11 โดยตรง เนื่องจากเมื่อเข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกมีความเห็นแตกต่างกันและได้อภิปรายกันอย่างกว้างขวาง โดยบางคนต้องการให้เจ้านายตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปเล่นการเมือง เข้าไปเป็นผู้แทนราษฎรและรัฐมนตรีได้ เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องของความเสมอภาคตามกฎหมายซึ่ง มาตรา 12 ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ที่บัญญัติว่า *"ภายในบังคับแห่งบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญนี้ บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี หรือโดยประการอื่นใดก็ดีไม่กระทำให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใดเลย"* แต่ผลท้ายที่สุด สภาก็ได้ตกลงตามที่คณะอนุกรรมการร่างมา เพราะถือว่าพระบรมวงศานุวงศ์ย่อมดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพอยู่เหนือการถูกติเตียนไม่ควรดำรงตำแหน่งทางการเมือง ซึ่งเป็นงานที่นำมาซึ่งพระเดชและพระคุณอาจถูกติชมได้ อีกประการหนึ่ง จะนำมาซึ่งความขมขื่นในเมื่อเวลาไปทำการแข่งขันรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรผู้สมัครรับเลือกตั้งทางฝ่ายย่อมต้องหาเหตุผลที่จะโฆษณามิให้คู่แข่งของตนได้รับเลือก ซึ่งเป็นเหตุผลเดียวกันกับที่ปรากฏในสำเนาลายพระหัตถ์ฯ นั่นเอง อย่างไรก็ตาม เจ้านายตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปก็มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎรอยู่ หาได้ถูกตัดไปไม่[116] สภาพดังกล่าวก่อให้เกิดความลักลั่นของบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 มาตรา 11 กับมาตรา 12 อยู่

อย่างไรก็ตาม ต่อมาบทบัญญัติมาตรา 11 ที่ให้เจ้านายอยู่เหนือการเมืองนี้ได้ถูกยกเลิกไปเมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 โดยมีเหตุผลเกี่ยวกับความเสมอภาคระหว่างบุคคล ซึ่งปรากฏว่าในชั้นของการอภิปรายร่างรัฐธรรมนูญนั้นทั้งสมาชิกประเภทที่ 1 และที่ 2 ส่วนมากก็พอใจที่จะให้ยกเลิกเสียไม่ต้องการให้คงไว้ จึงไม่ได้มีการอภิปรายกันเกี่ยวด้วยเรื่องนี้เท่าไหร่[117] ทั้งนี้ จากการที่บทบัญญัติดังกล่าว ที่บัญญัติให้ พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปโดยกำเนิดหรือโดยแต่งตั้งก็ตาม ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง ที่เคยมีประเด็นถกเถียงในขณะการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 ว่า อาจขัดต่อหลักความเสมอภาคในมาตรา 12 ที่บัญญัติว่า ภายในบังคับแห่งบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญนี้ บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี หรือโดยประการอื่นใดก็ดีไม่กระทำให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใดเลย นอกจากนี้ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบางคนต้องการให้เจ้านายตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปเล่นการเมือง เข้าไปเป็นผู้แทนราษฎรและรัฐมนตรีได้ เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องของความเสมอภาคตามกฎหมายซึ่ง

---

[116] ไพโรจน์ ชัยนาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 49.

[117] ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญในทางการเมืองของไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519), น. 125.

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา 12 ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็ได้บัญญัติรับรองไว้แล้วเช่นกัน แต่การพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ครั้งนั้น ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรได้ยอมตามเหตุผลของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ดังได้กล่าวมาแล้ว ขณะที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้ บทบัญญัตินี้ได้ถูกยกเลิกไป ซึ่งก็เป็นไปตามหลักการที่คณะกรรมาธิการของสภาผู้แทนราษฎรใช้ยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ที่ให้ยกเลิกบทบัญญัติซึ่งให้พระบรมวงศานุวงศ์อยู่เหนือการเมือง และที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 นี้ ก็ได้นำเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเสมอภาคมาพิจารณาเป็นเหตุผลในการยกเลิกบทบัญญัติมาตรานี้เช่นเดียวกัน[118]

ปรีดีเป็นคนริเริ่มแนวความคิดในการต้องการให้ยกเลิกบทบัญญัติมาตราดังกล่าวเอง เนื่องจากปรีดีเป็นผู้ที่ต้องการเห็นความเสมอภาคระหว่างบุคคลในสยามตลอดมา อันเป็นแนวความคิดที่ได้รับการหล่อหลอมมาตั้งแต่ครั้งวัยหนุ่มเมื่อคราวเป็นนักเรียนกฎหมาย ที่ต้องเรียนกฎหมายที่ว่าด้วยความไม่เสมอภาคระหว่างบุคคล สืบเนื่องตลอดมาจนกระทั่งก่อตั้งคณะราษฎรและเขียนคำประกาศเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ต้องการให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่พวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎรเช่นที่เป็นอยู่ในเวลานี้) โดยเมื่อพิจารณาย้อนกลับไปถึงคราวการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 มาตรา 12 ซึ่งมีการถกเถียงกันว่า ผู้มีบรรดาศักดิ์นั้นควรดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมืองเช่นเดียวกันกับ พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปหรือไม่ โดยบางคนได้เสนอญัตติต่อประธานสภาฯ โดยให้ใช้ถ้อยคำในมาตรานี้ว่า *"ผู้ที่ได้รับพระราชทานแต่งตั้งให้มีบรรดาศักดิ์ ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง แต่ผู้ได้รับแต่งตั้งนี้อาจเวนคืนบรรดาศักดิ์เพื่อเกี่ยวข้องกับการเมืองได้"* บ้าง หรือให้ใช้ถ้อยคำว่า*"บุคคลทุกคนซึ่งมีบรรดาศักดิ์ไม่ว่าชั้นใดโดยแต่งตั้งหรือประการใดก็ตาม ย่อมอยู่เหนือการเมืองทั้งสิ้น แต่ชอบที่จะเวนคืนบรรดาศักดิ์ เพื่อสมัครรับเลือกเป็นสมาชิกผู้แทนราษฎรได้"* บ้าง ซึ่งต่างก็มีเหตุผลอยู่

สำหรับปรีดีเองได้แสดงออกชัดเจนว่าอยู่ในฝ่ายที่คัดค้านญัตติดังกล่าว ปรีดีได้อภิปรายถึงเหตุผลและที่มาของบทบัญญัติมาตรา 12 ว่า บรรดาศักดิ์นั้นไม่ได้ทำให้เกิดเอกสิทธิ์อันใดเลย และตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ มาตรา 12 ที่บัญญัติว่า บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายอยู่แล้ว อีกทั้ง ต่อไปบรรดาศักดิ์ก็จะค่อยๆ สูญหมดไปเอง เมื่อไม่ได้แต่งตั้งใหม่ และในขณะนั้นก็ถือว่าเป็นเพียงคำนำหน้านามชนิดหนึ่งเท่านั้น[119] อันเห็นได้ว่าปรีดีมีแนวความคิดที่ค่อนข้างเคร่งครัดในความเสมอภาคระหว่างบุคคล โดยมองว่า บุคคลย่อมเสมอกันทางกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์ใดๆ ไม่ทำให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใดเลย นอกจากนี้ โดยที่สภาพการณ์ในขณะนั้นเป็นช่วงหลังจากการสิ้นสุดลงของ

---

[118] รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 22/2489, สมัยสามัญ 12 เมษายน 2489

[119] ดูรายละเอียดของเรื่องนี้ในหัวข้อ 4.9 สิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญ

Ref. code: 25595601032138UXP

สงครามโลก ครั้งที่ 2 ที่นัยหนึ่งถือเป็นชัยชนะของขบวนการเสรีไทยด้วยนั้น การที่ขบวนการเสรีไทยได้รับความร่วมมือจากชนชาวไทยในทุกสาขาอาชีพและทุกชนชั้นวรรณะรวมถึงพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีความรักชาติ ร่วมกันต่อสู้จนประเทศไทยได้เอกราชสมบูรณ์ ปรีดีคงเห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องยกเลิกบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญใดๆ ที่แสดงถึงความไม่เสมอภาคและเป็นการกีดกันพระบรมวงศานุวงศ์เหล่านั้นในการร่วมกันสร้างชาติ ไม่ว่าจะเป็นการลงสมัครรับเลือกตั้งหรือแสดงบทบาทในทางการเมืองอย่างเปิดเผยต่อไป ด้วยให้สมกับเป็นรัฐธรรมนูญที่ปรีดีเห็นว่าเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ และได้บัญญัติให้ประชาชนมีสิทธิมนุษยชนอย่างสมบูรณ์นั่นเอง

4.6 สภาผู้แทนราษฎร

4.6.1 ความเบื้องต้น

แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีที่สำคัญและน่าสนใจที่สุด คือ แนวความคิด เรื่อง *“สภาผู้แทนราษฎร”* เป็นแนวความคิดที่ปรีดีได้รับรู้ซึมซับและปลูกฝังมาตั้งแต่สมัยที่ยังเป็นเด็ก มีความต่อเนื่องของแนวความคิด และมีพัฒนาการสืบต่อมาตลอดช่วงชีวิตของปรีดี แนวความคิดของปรีดีในส่วนนี้นับว่ามีความหนักแน่นมั่นคงสืบเนื่องตลอดมาไม่เสื่อมคลายไม่ว่าเวลาจะผ่านไปสักเท่าใด ปรีดียังยืนยันในความที่ว่า “สภาผู้แทนราษฎร” ต้องเป็น สภาที่มีความเป็นประชาธิปไตย คือ ต้องมาจากการเลือกตั้งโดยราษฎรไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งโดยทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม แนวความคิด เรื่อง “สภาผู้แทนราษฎร” นี้ เป็นเรื่องแรกที่ได้เข้ามาในห้วงสำนึกเกี่ยวกับแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีเลยก็ว่าได้ โดยเกิดขึ้นในขณะที่ปรีดีเรียนอยู่ชั้นประถม จากการที่ได้ยินบิดาสนทนากับเพื่อนชาวนาที่ปรับทุกข์กันถึงความเดือดร้อนในการทำมาหากิน บิดาได้บอกแก่ชาวนานั้นๆ ถึงการที่ท่านได้ยินพระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา ผู้เคยเรียกร้องรัฐธรรมนูญจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ร่วมกับกลุ่มเจ้านายและข้าราชการในปี ร.ศ. 103 เล่าให้ฟังว่า ที่อังกฤษมี *“สภาผู้แทนราษฎร คือ สภาที่ราษฎรเลือกผู้แทนไปประชุม ผู้ใดมีความทุกข์ร้อนอย่างใดก็แจ้งแก่ผู้แทนของตนไปขอร้องรัฐบาลได้”* เหตุการณ์นี้แม้จะเป็นเพียงสำนึกที่ปรีดีพอจำได้เค้าลางๆ แต่ก็มีผลต่อพัฒนาการทางความคิดในระยะเวลาต่อมาอย่างมีนัยสำคัญ เพราะการที่ปรีดีได้ยินและได้ทราบถึงวิธีการปกครองแบบมีสภาผู้แทนราษฎรที่จะประโยชน์แก่ราษฎรก็เปรียบเสมือนว่าเมล็ดพันธุ์ที่เรียกว่าสภาผู้แทนราษฎร ได้รับการหว่านลงในจิตสำนึกของเด็กชายปรีดีแล้ว

เมื่อปรีดีเข้าเรียนชั้นมัธยม ปรีดีก็ได้ประสบกับเหตุการณ์ที่เป็นการดำเนินการเพื่อนำไปสู่การมีสภาผู้แทนราษฎรทั้งในต่างประเทศและในสยาม โดยการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบที่มีกษัตริย์อยู่เหนือกฎหมายมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ได้แก่ การล้มระบอบ

Ref. code: 25595601032138UXP

สมบูรณาญาสิทธิราชย์และสถาปนาระบอบสาธารณรัฐในประเทศจีน และเหตุการณ์ “กบฏ ร.ศ. 130” ทั้งสองเหตุการณ์ดังกล่าวน่าจะมีอิทธิพลต่อการกระตุ้นจิตสำนึกของปรีดีอยู่ไม่น้อย ประกอบกับความรู้ทางทฤษฎีที่ปรีดีได้รับจากห้องเรียน จากการกระตุ้นจากครูผู้สอนในห้องเรียนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของประเทศทั้งหลายในโลกขณะนั้น ที่ประเทศทั้งหลายจะต้องมีรัฐบาลที่มาจากความยินยอมและเห็นชอบของรัฐสภา ซึ่งสมาชิกรัฐสภาก็มาจากการเลือกตั้งของราษฎร ระบอบที่มีกษัตริย์เป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดในขณะนั้นถือว่าเป็นระบอบที่ล้าสมัยไปแล้ว ประจวบเหมาะกับการเกิดขึ้นของเหตุการณ์ในทางความเป็นจริงทั้งสองเหตุการณ์ที่อยู่ในความสนใจและติดตามของปรีดีนั้น ยิ่งทำให้ความรู้ในทางทฤษฎีของปรีดีมีความชัดเจนมากขึ้น กระทั่งเมื่อปรีดีได้สัมผัสกับสภาวะความเป็นอยู่จริงอันทำให้ได้ทราบถึงความยากลำบากอัตคัดขัดสนของชาวนาในทุกๆ ด้าน จนในที่สุดแนวความคิดของปรีดีในขณะนั้นจึงได้ข้อสรุปที่ชัดเจนว่า *“...ถ้าเมืองไทยมี parliament คือ สภาที่ราษฎรเลือกผู้แทนไปประชุมเพื่อ เรียกร้องรัฐบาลให้บำบัดทุกข์บำรุงสุขของราษฎรได้แล้ว ก็จะแก้ไขความเดือดร้อนของราษฎรได้...”* เพียงแต่ parliament ของปรีดีในขณะนั้นยังไม่ชัดเจนว่าเป็น parliament ที่ประมุขมีฐานะเป็นกษัตริย์ซึ่งสืบสันตติวงศ์ หรือเป็นประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐซึ่งเป็นสามัญชนที่ได้รับเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวตามกำหนดระยะเวลาเท่านั้นเอง ในที่สุดเมื่อปรีดีได้ไปเรียนที่ประเทศฝรั่งเศส จึงมีการประชุมกำหนดวัตถุประสงค์ของคณะราษฎรในการอภิวัฒน์ประชาธิปไตยในสยาม คือ การเปลี่ยนระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ หรือเปลี่ยนการปกครองของกษัตริย์เหนือกฎหมายมาเป็นการปกครองที่มีกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย และการดำเนินเพื่อให้สยามบรรลุหลัก 6 ประการ จนนำมาสู่การถือกำเนิดขึ้นของสภาผู้แทนราษฎรในสยามหลังจากการประกาศใช้ “ปฐมรัฐธรรมนูญ” เมื่อ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 และมีการประชุมสภาครั้งแรก ในวันรุ่งขึ้น คือ วันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้แก่ สภาผู้แทนราษฎร เพื่อดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ตามที่คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารกราบบังคมทูลขอพระราชทาน โดยมีเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร และปรีดีเป็นเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร

4.6.2 สภาสูงสุดแห่งชาติ

อาจเป็นด้วยเหตุที่ปรีดีให้ความสำคัญกับ “สภาผู้แทนราษฎร” เป็นอย่างมาก และเป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนระบอบการปกครอง การกำหนดโครงสร้างการปกครองใน “ปฐมรัฐธรรมนูญ” ตามแนวความคิดของปรีดี ได้กำหนดให้สภาผู้แทนราษฎรเป็นองค์กรที่มีลักษณะเป็นดัง ***“สภาสูงสุดแห่งชาติ”***[120] ***มีอำนาจสูงสุดในบรรดาองค์กรทางรัฐธรรมนูญต่างๆ*** เป็น

[120] สุพจน์ ด่านตระกูล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 19*, น. 128.

Ref. code: 25595601032138UXP

รูปแบบองค์กรที่ ไพโรจน์ ชัยนาม เรียกว่า เป็นการปกครองโดยสภาอย่างบริบูรณ์ (Gouvernement d'Assemblée ou Gouvernement conventionnel) ซึ่งแตกต่างจากการปกครองในระบอบรัฐสภาที่เป็นการปกครองโดยให้อำนาจนิติบัญญัติ (สภาผู้แทนราษฎร) เป็นผู้ควบคุมฝ่ายบริหาร (คณะกรรมการราษฎร) และเป็นอิสระแก่กัน แต่ต้องดำเนินกิจการร่วมกัน คอยควบคุมไว้ซึ่งกันและกัน โดยที่ฝ่ายบริหารต้องรับผิดชอบต่อฝ่ายนิติบัญญัติ ในขณะที่ฝ่ายบริหารก็มีอำนาจยุบสภาได้ แต่รัฐธรรมนูญฉบับนี้ เป็นการปกครองที่รัฐธรรมนูญกำหนดให้สภาผู้แทนราษฎรอยู่เหนือฝ่ายบริหาร หรือเป็นการปกครองที่กำหนดให้สภาผู้แทนราษฎรเป็นใหญ่ หมายความว่า การปรับเปลี่ยนโครงสร้างการบริหารจัดการรัฐนั้นปรีดีเน้นไปที่สภาผู้แทนราษฎร[121] โดยทำหน้าที่เป็น องค์กรที่มีอำนาจสูงสุดในบรรดาองค์กรทางรัฐธรรมนูญต่างๆ มีอำนาจดูแลควบคุมกิจการของประเทศ และมีอำนาจประชุมกันถอดถอนกรรมการราษฎร หรือพนักงานรัฐบาลผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้”[122] ส่วนคณะกรรมการราษฎรซึ่งเป็นฝ่ายบริหาร ไม่มีอำนาจยุบสภาผู้แทนราษฎรแต่อย่างใด อันเป็นรูปแบบการปกครองของประเทศที่เพิ่งเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ๆ ในระหว่างหัวเลี้ยวหัวต่อ ที่จะต้องกำหนดให้สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจสูงสุด และไม่ไว้วางใจฝ่ายบริหาร สภาผู้แทนราษฎรเป็นองค์กรผู้มีอำนาจวินิจฉัยเด็ดขาด ฝ่ายบริหารเป็นแต่เพียงผู้รับใช้สภาเท่านั้น[123] ฝ่ายบริหารหรือคณะกรรมการราษฎรเป็นเพียง “สภาการบริหารราชการแผ่นดิน” ทำหน้าที่วางโครงการและนโยบายแห่งชาติเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุที่ประสงค์ของสภาผู้แทนราษฎร และมีเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ซึ่งกษัตริย์เป็นผู้แต่งตั้งตามคำแนะนำของคณะกรรมการราษฎร เป็นผู้ปฏิบัติตามโครงการและนโยบายนั้นในลักษณะเจ้าหน้าที่หรือข้าราชการประจำ และรับผิดชอบต่อคณะกรรมการราษฎรในกิจการทั้งปวงอีกชั้นหนึ่ง ทั้งนี้ การดำเนินการใดๆ ของเสนาบดีซึ่งเป็นการฝ่าฝืนต่อคำสั่งหรือระเบียบการของคณะกรรมการราษฎร หรือกระทำไปโดยที่รัฐธรรมนูญไม่อนุญาตให้ทำได้ ให้ถือว่าการนั้นเป็นโมฆะ

---

[121] วรเจตน์ ภาคีรัตน์, “คณะราษฎรกับการเปลี่ยนแปลงด้านกฎหมาย,” ใน สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ และทิพย์พาพร ตันติสุนทร, จาก 100 ปี ร.ศ. 130 ถึง 80 ปี ประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันนโยบายศึกษา, 2557), น. 24.

[122] มาตรา 9 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

[123] ไพโรจน์ ชัยนาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ คำสอนชั้นปริญญาตรี มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2480), น. 166-167, 238.

Ref. code: 25595601032138UXP

ความเป็นองค์กรสูงสุดของสภาผู้แทนราษฎรนี้แสดงออกผ่านทาง การมีบทบัญญัติที่แสดงถึงความไม่ไว้วางใจกษัตริย์ที่จะไม่ให้ถูกดำเนินคดีหรือถูกดำเนินการในทางใดๆ ในทางการเมือง โดยรัฐธรรมนูญให้อำนาจสภาผู้แทนราษฎรในการพิจารณาคดีซึ่งกษัตริย์ต้องหาในคดีอาญา ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างมาก โดยกษัตริย์ยังต้องรับผิดชอบต่อสภาผู้แทนราษฎรในฐานะที่เป็นผู้แทนของราษฎรที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยอยู่ แต่เนื่องจากเหตุผลเกี่ยวกับการประนีประนอมทางการเมืองและสถานการณ์ในทางการเมืองในระยะเวลาต่อมา อำนาจของสภาผู้แทนราษฎรตามแนวความคิดของปรีดีในปฐมรัฐธรรมนูญจึงเปลี่ยนแปลงไปตามที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับต่อๆ มา นอกจากนี้ สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจออกพระราชบัญญัติทั้งหลายเมื่อกษัตริย์ได้ประกาศให้ใช้แล้ว ให้เป็นอันใช้บังคับได้ ทั้งนี้ รัฐธรรมนูญฉบับนี้ให้อำนาจกษัตริย์ในการยับยั้งกฎหมายเพียง 7 วัน นับแต่วันที่ได้รับพระราชบัญญัตินั้นจากสภา โดยหากสภามีมติยืนยันตามมติเดิม กษัตริย์ไม่เห็นพ้องด้วย สภามีอำนาจออกประกาศพระราชบัญญัตินั้นใช้บังคับเป็นกฎหมายได้[124] มาตรา 9 กำหนดให้ สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจดูแลควบคุมกิจการของประเทศ และมีอำนาจประชุมกันถอดถอนกรรมการราษฎรหรือพนักงานรัฐบาลผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้[125] รวมถึงอาจจะถอดถอนข้าราชการตุลาการได้ด้วย[126] ต่อมาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 จึงกำหนดเป็นการปกครองแบบรัฐสภา ที่สภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ควบคุมฝ่ายบริหาร[127] และเป็นอิสระแก่กัน แต่ต้องดำเนินกิจการร่วมกัน คอยควบคุมไว้ซึ่งกันและกัน โดยที่ฝ่ายบริหารต้องรับผิดชอบต่อฝ่ายนิติบัญญัติ ในขณะที่ฝ่ายบริหารก็มีอำนาจยุบสภาได้[128]

ตามพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ฉบับนี้ กล่าวได้ว่า ปรีดีมีความมุ่งหมายที่จะให้คณะราษฎรควบคุมดูแลการปกครองแผ่นดินให้เข้ารูปเข้ารอยของระบอบประชาธิปไตยภายใน 10 ปี คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475-พ.ศ. 2485 แม้กระนั้นก็ตามในช่วงเวลาดังกล่าว คือ ภายหลัง 6 เดือน หรือจนกว่าการจัดประเทศเป็นปกติเรียบร้อย ครึ่งหนึ่งของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งโดยราษฎรไม่ใช่มาจากการแต่งตั้งทั้งหมด และภายหลัง

---

[124] มาตรา 8 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

[125] หลวงประเจิดอักษรลักษณ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 94*, น. 68.

[126] *เพิ่งอ้าง*, น. 93.

[127] ดู มาตรา 40, 41, 50 และมาตรา 51 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475

[128] ดู มาตรา 35 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475

Ref. code: 25595601032138UXP

จาก 10 ปีแล้ว สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องเป็นผู้ที่ราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น โดยจะมีเพียงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ซึ่งเป็นประเภทที่มาจากการเลือกตั้งของราษฎรเข้ามาใช้อำนาจอธิปไตยแทนราษฎรผู้เป็นเจ้าของอำนาจนั้น โดยมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 4 ปี นับแต่วันเข้ารับตำแหน่ง ทั้งนี้ เมื่อถึงสมัยที่ 3 ที่สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นผู้ที่ราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้นนั้น แม้ผู้แทนราษฎรในสมัยที่ 2 ซึ่งเป็นสมาชิกที่มาจากการแต่งตั้ง จะอยู่ในตำแหน่งไม่ถึง 4 ปีก็ตาม ก็ต้องออกจากตำแหน่งนับแต่วันที่ผู้แทนในสมัยที่ 3 ได้เข้ารับตำแหน่ง[129] โดยในการเลือกตั้งสมาชิกในสมัยที่ 3 รัฐธรรมนูญกำหนดให้มีกฎหมายที่จะบัญญัติภายหลังโดยจะดำเนินวิธีการที่ให้สมาชิก (ราษฎร – ผู้เขียน)[130] ได้เลือกตั้งผู้แทนในสภา

ส่วนการพ้นจากตำแหน่งของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 นั้น นอกจากการต้องพ้นจากตำแหน่งตามวาระแล้ว สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะต้องออกจากตำแหน่งเมื่อขาดคุณสมบัติตามมาตรา 11 อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเมื่อตาย หรือเมื่อสภาได้ได้วินิจฉัยให้ออกในเมื่อสภาเห็นว่าเป็นผู้ทำความเสื่อมเสียให้แก่สภา ส่วนการฟ้องร้องสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎรเป็นคดีอาญายังศาลนั้น จะต้องได้รับอนุญาตจากสภาก่อน ศาลจึงจะรับฟ้องได้[131] สำหรับกรณีนี้เทียบเคียงได้กับรัฐธรรมนูญของฝรั่งเศส ปี ค.ศ. 1875 ลงวันที่ 16 กรกฎาคม มาตรา 14 ที่บัญญัติว่า ในระหว่างสมัยประชุมจะเป็นสมัยสามัญหรือวิสามัญก็ดี ผู้ใดจะฟ้องร้องจับกุมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในคดีอาชญาแล้ว ต้องได้รับอนุญาตจากสภาผู้แทนราษฎร[132]

---

[129] มาตรา 13 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

[130] มาตรา 12 วรรคสอง ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 คำว่า “สมาชิก” นี้ ผู้เขียนเห็นว่า ปรีดีน่าจะมีการใช้ถ้อยคำที่คลาดเคลื่อน เพราะหากเป็นคำว่า “สมาชิก” แล้ว ความหมายของประโยคย่อมไม่อาจสื่อความหมายต่อไปได้ว่าเป็นสมาชิกของอะไรที่จะเลือกตั้งผู้แทนในสภาได้โดยตรง ดังนั้น คำว่า “สมาชิก” นี้ ควรเปลี่ยนเป็นคำว่า “ราษฎร” จึงจะสื่อความหมายได้ถูกต้องมากกว่า เพราะเมื่อเปลี่ยนคำว่า “ราษฎร” ลงไปแทนคำว่า “สมาชิก” ในบทบัญญัติมาตรา 12 วรรคสอง แล้ว จะได้เนื้อความของประโยคว่า *“การเลือกตั้งสมาชิกในสมัยที่ 3 จะมีกฎหมายบัญญัติภายหลังโดยจะดำเนินวิธีการที่ให้<u>ราษฎร</u>ได้เลือกตั้งผู้แทนในสภาโดยตรง”*

[131] มาตรา 17 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

[132] หลวงประเจิดอักษรลักษณ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 94*, น. 94.

Ref. code: 25595601032138UXP

โครงสร้างองค์กรสภาผู้แทนราษฎรในลักษณะที่เป็น “สภาสูงสุดแห่งชาติ” มีอำนาจสูงสุดในบรรดาองค์กรทางรัฐธรรมนูญต่างๆ หรือเรียกว่า เป็นการปกครองโดยสภาอย่างบริบูรณ์นี้ ผู้เขียนเห็นว่า เป็นลักษณะของรัฐสภาที่มีความคล้ายคลึงกับรูปแบบรัฐสภาของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ซึ่งแม้ประเทศสวิตเซอร์แลนด์จะปกครองแบบสหพันธรัฐ ที่รัฐสภาหรือสมัชชาแห่งสหรัฐ (Assemblée fédéral) ของประเทศประกอบด้วย 2 สภา คือ สภาแห่งชาติหรือสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งมาจากการเลือกตั้งของราษฎรทั้งประเทศ และสภาแห่งรัฐหรือสภาผู้แทนรัฐ ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกซึ่งรัฐต่างๆ ส่งมาเป็นผู้แทนรัฐละ 2 คน ก็ตาม แต่รัฐสภาของประเทศสวิตเซอร์แลนด์เป็นองค์กรที่เป็นที่มาของฝ่ายบริหารและบังคับบัญชาฝ่ายบริหาร กล่าวคือ “คณะกรรมการสหรัฐ” หรือ Conseil fédéral ซึ่งเป็นองค์กรฝ่ายบริหารของประเทศสวิตเซอร์แลนด์นั้น มาจากการเลือกของรัฐสภาหรือสมัชชาแห่งสหรัฐ (Assemblée fédéral) โดยคณะกรรมการสหรัฐนี้มีอำนาจบริหารในลักษณะที่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของอำนาจนิติบัญญัติหรือรัฐสภา มากกว่าที่จะมีอำนาจแยกออกเป็นอิสระส่วนหนึ่ง คือ คำสั่งหรือคำบังคับของคณะกรรมการสหรัฐนี้อาจถูกเปลี่ยนแปลงแก้ไขโดยรัฐสภาได้ แต่ทั้งนี้ไม่ได้มีผลให้คณะกรรมการสหรัฐต้องลาออกจากตำแหน่งแต่อย่างใด[133] ดังนั้นในแง่นี้ก็เป็นไปได้เหมือนกันว่าปรีดีอาจได้รับแนวความคิดที่ใช้รูปแบบการปกครองโดยสภาอย่างบริบูรณ์นี้มาจากรัฐธรรมนูญของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ นอกจากนี้ ยังมีเหตุที่สนับสนุนเพิ่มเติมอีกว่าในระหว่างที่ปรีดีศึกษาอยู่ในฝรั่งเศสนั้น ในปี พ.ศ. 2466-2467 (ค.ศ. 1924-1925) ปรีดีได้ร่วมกับนักเรียนไทยในฝรั่งเศสกับสวิตเซอร์แลนด์ และนักเรียนไทยในประเทศอื่นส่วนที่ขึ้นต่อสถานทูตสยาม ณ กรุงปารีส เพื่อจัดตั้งสมาคมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของนักเรียนไทย โดยเรียกชื่อว่า *“สามัคยานุเคราะห์สมาคม”* การที่ปรีดีมีเพื่อนที่เป็นนักเรียนไทยในสวิตเซอร์แลนด์และร่วมกิจกรรมดังกล่าวนี่เอง อาจทำให้ปรีดีได้รับแนวคิดจากรัฐธรรมนูญของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เพราะสมาคมดังกล่าวมีกิจกรรมที่ให้ความรู้แก่เพื่อนนักเรียน รวมถึงการประชุมโต้เถียงแสดงความคิดเห็นทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมืองด้วย อย่างไรก็ตาม ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ในส่วนของแนวความคิดในเรื่องอำนาจบางประการของสภา เช่น อำนาจพิจารณาคดีซึ่งกษัตริย์ต้องหาในคดีอาญา ปรีดีน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากรัฐธรรมนูญของฝรั่งเศสในสมัยสาธารณรัฐที่ 3 ดังกล่าวแล้ว

ดังได้วิเคราะห์มาบ้างแล้วว่า การที่ปรีดีให้ความสำคัญกับสภาผู้แทนที่เป็นองค์กรตัวแทนของราษฎร โดยให้สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจสูงสุดในช่วงระยะเวลาเปลี่ยนผ่านนี้ อาจมีเหตุผลหลายประการ ปรีดีอาจต้องการใช้กลไกทางรัฐสภาในการดำเนินการใดๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายทางอุดมการณ์ของตนเองและของคณะ ดังเช่น ในเค้าโครงการเศรษฐกิจ ปรีดีก็มักกล่าวอยู่เสมอว่า

---

[133] เดือน บุนนาค และไพโรจน์ ชัยนาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 104*, น. 280-281.

Ref. code: 25595601032138UXP

ต้องใช้กลไกทางรัฐธรรมนูญ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ กลไกทางรัฐสภาในการดำเนินการใดๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายนั้น ปรีดีเป็นผู้ที่ไม่นิยมใช้ความรุนแรงเพื่อการเปลี่ยนแปลงใดๆ ปรีดีต้องการให้ใช้วิธีการโดยสันติมาเป็นอันดับแรก ดังที่ปรีดีได้โต้ตอบวิธีการอภิวัฒน์โดยใช้ความรุนแรงไม่ว่าจะเป็นยุทธวิธีสงครามกลางเมือง ยุทธวิธีป่าล้อมเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์บางสาขาได้กล่าวไว้ว่า มิใช่วิธีการเดียวที่จะนำไปสู่การอภิวัฒน์ การใช้วิธีการสันติโดยใช้กลไกทางรัฐสภาก็เป็นวิธีการหนึ่งที่จะนำไปสู่การอภิวัฒน์ได้เช่นเดียวกัน และในบางประเทศก็ประสบความสำเร็จมาแล้ว เช่น ในประเทศฝรั่งเศสที่เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขมาเป็นระบอบสาธารณรัฐ ก็ใช้วิธีการออกเสียงโดยรัฐสภาเพื่อเปลี่ยนระบอบการปกครอง อันเป็นวิธีการโดยสันติ โดยไม่จำเป็นต้องใช้วิธีการที่ใช้ความรุนแรงแต่อย่างใด เป็นต้น ปรีดีจึงเน้นย้ำอยู่เสมอถึงที่มาของสมาชิกรัฐสภาว่าจะต้องมาจากการเลือกตั้งของราษฎร ซึ่งจะเป็นการสะท้อนถึงความต้องการของราษฎรผ่านทางรัฐสภาที่เป็นองค์กรตัวแทนของราษฎร นอกจากนี้ โดยเหตุที่สยามเองในช่วงนั้นตกอยู่ภายใต้สิทธิสภาพนอกอาณาเขต การใช้ยุทธวิธีดังที่พรรคคอมมิวนิสต์ได้เสนอไว้อาจทำให้ประเทศเจ้าอาณานิคม หรือต่างชาติแทรกแซงการเมืองภายในของสยามได้ ซึ่งเป็นข้อกังวลที่ปรีดีได้กล่าวถึงอยู่เสมอถึงข้อจำกัดดังกล่าวและต้องการปลดเปลื้องพันธะทางสิทธิสภาพนอกอาณาเขตนี้เสมอมา

4.6.3 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องมาจากการเลือกตั้งของราษฎร

จากแนวความคิดประชาธิปไตยสมบูรณ์ของปรีดี ปรีดีได้กล่าวถึงระบบการเมืองประชาธิปไตยที่เกี่ยวข้องกับสภาผู้แทนราษฎรไว้ว่า *“ระบบการเมืองที่จะเป็นประชาธิปไตยได้ก็จำต้องมีรัฐธรรมนูญ วิธีเลือกตั้งซึ่งให้ราษฎรมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎรได้เสมอภาคกัน และมีความสะดวกในการออกเสียงได้ในทางปฏิบัติ”* นั้น แสดงให้เห็นว่าสำหรับปรีดีนั้น สภาผู้แทนราษฎรที่ต้องเป็นตัวแทนของราษฎรในการแก้ไขความเดือดร้อนของราษฎรนั้น สมาชิกต้องมีที่มาจากการเลือกตั้งของราษฎร ปรีดีได้นำที่มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นองค์ประกอบเบื้องต้นในการวิเคราะห์ถึงความเป็นประชาธิปไตยของรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับ กล่าวคือ *“หากรัฐธรรมนูญฉบับใดที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งของราษฎร รัฐธรรมนูญฉบับนั้นย่อมมีความเป็นประชาธิปไตย”* ปรีดีไม่เห็นด้วยและได้แสดงทัศนะไว้ในหลายๆ ที่ถึงความรังเกียจอย่างยิ่งกับการได้มาซึ่งสมาชิกรัฐสภาโดยวิธีการแต่งตั้ง *“เพราะสมาชิกรัฐสภาที่มาจากวิธีการแต่งตั้งย่อมไม่ใช่ผู้แทนของปวงชน ประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยสมาชิกรัฐสภาต้องมาจากการเลือกตั้ง”*

ระบบประชาธิปไตยทางการเมืองที่เป็นรูปแบบประชาธิปไตยที่สุดในทัศนะของปรีดี คือ ระบบที่ราษฎรทั้งปวงในสังคมนั้น มีสิทธิออกเสียงบัญญัติกฎหมายได้โดยตรงไม่ใช่ผ่านทางผู้แทนราษฎร แต่ระบบประชาธิปไตยชนิดนี้สามารถทำได้ในประเทศเล็กๆ ที่มีพลเมืองไม่มาก เท่านั้น ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า ในปัจจุบันที่วิวัฒนาการทางเทคโนโลยีมีความก้าวหน้าอย่างมาก การแสดงมติ

Ref. code: 25595601032138UXP

ในการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยตรงนี้อาจมีความเป็นไปได้ง่ายมากขึ้นทั้งในปัจจุบันและในอนาคตอันใกล้นี้ เนื่องจากเราอาจใช้เทคโนโลยีที่มีความก้าวหน้านี้ อำนวยความสะดวกในการให้ประชาชนได้แสดงมติของตนเองโดยตรง ในการมีส่วนร่วมแสดงความต้องการของตนเองในฐานะเจ้าของอำนาจอธิปไตยได้ง่ายขึ้น การแสดงมติในการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยตรงอาจเป็นวิธีการที่หลายๆ รัฐนำมาใช้มากขึ้นในยุคที่เทคโนโลยีมีความก้าวหน้าดังเช่นปัจจุบัน ซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องติดตามดูต่อไป

สำหรับประเทศที่มีพลเมืองจำนวนมากและยังไม่สามารถดำเนินการเพื่อให้ราษฎรทั้งปวงมาลงมติในร่างกฎหมายใดๆ โดยตรงได้ จึงจำต้องมีระบบเลือกตั้งผู้แทนราษฎรให้มาใช้สิทธิแทนราษฎร ซึ่งแน่นอนว่าปรีดีย่อมนิยมวิธีแสดงมติโดยผ่านผู้แทนซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งผู้แทนโดยตรง ส่วนการเลือกผู้แทนโดยทางอ้อมที่หมายถึง การที่ราษฎรเลือกตัวแทนให้ออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎรแทนตนชั้นหนึ่งก่อนแล้วผู้แทนจึงเลือกผู้แทนราษฎรอีกชั้นหนึ่ง เช่น ราษฎรเลือกผู้แทนตำบลก่อน จากนั้นผู้แทนตำบลที่ราษฎรเลือกมานั้นจะทำการเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีกชั้นหนึ่ง นั้น ปรีดีก็ไม่ได้มีทัศนะที่รังเกียจวิธีการดังกล่าวแต่อย่างใด เพราะเป็นวิธีการที่มีความแตกต่างจากการแต่งตั้ง กล่าวคือ ปรีดีอธิบายไว้ว่าวิธีการเลือกตั้งโดยทางอ้อมนี้มีพื้นฐานมาจากการออกเสียงลงมติของราษฎรเอง ซึ่งต่างจากการแต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือสมาชิกวุฒิสภา อนึ่ง เมื่อไม่สามารถเลี่ยงระบบประชาธิปไตยทางการเมืองที่ต้องมีการเลือกผู้แทนได้ ปรีดีจึงเสนอแนวทางในการพิจารณาแก้ปัญหาเพิ่มเติมไว้ด้วยว่า *“ปัญหาระบบการเมืองประชาธิปไตยโดยผ่านทางผู้แทนราษฎรนี้มิใช่อยู่ที่ว่ารูปภายนอกมีรัฐสภา อันประกอบด้วยผู้แทนที่ได้รับเลือกตั้งจากราษฎร แต่ยังจะต้องพิจารณาถึงระบบการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรว่าในทางปฏิบัติราษฎรได้มีโอกาสออกเสียงเสมอภาคกัน และมีความสะดวกเพียงใด”*

ทั้งนี้ ประเด็นต่างๆ ที่ปรีดีต้องการให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งโดยราษฎร แต่ที่มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในช่วงเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนระบอบการปกครอง ซึ่งปรีดีได้กำหนดให้มีบทบัญญัติที่มีลักษณะเป็นบทเฉพาะกาล โดยกำหนดให้สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรต้องเป็นไปตามกาลสมัย ซึ่งจะประกอบด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากการแต่งตั้งของคณะราษฎร และมาจากการเลือกตั้งโดยอ้อมของราษฎรด้วย แต่เมื่อพ้นบทเฉพาะกาลแล้วสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรต้องมาจากการเลือกตั้งทั้งหมด รวมถึงปัญหาเกี่ยวกับระบบการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรว่าในทางปฏิบัติราษฎรได้มีโอกาสออกเสียงเสมอภาคกัน และมีความสะดวกเพียงใด นั้นได้กล่าวถึงในรายละเอียดในส่วนเกี่ยวกับกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งมาแล้ว

Ref. code: 25595601032138UXP

4.6.4 รัฐสภาแบบ “สภาเดียว”

ปรีดีกล่าวในเชิงที่ไม่เห็นด้วยกับการที่รัฐธรรมนูญใดจะกำหนดให้รัฐสภานั้นมี 2 สภา คือ มีทั้งสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา ปรีดีเห็นว่าราชอาณาจักรไทยควรมีสภาผู้แทนราษฎรแต่เพียงสภาเดียวเท่านั้น แนวความคิดของปรีดีนี้สอดคล้องกับคำแถลงประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ตอนที่เกี่ยวกับปัญหาว่าควรมีสภาเดียวหรือ 2 สภา ว่า *“...อนุกรรมการได้ตรึกตรองอยู่หนักหนา คือ รัฐธรรมนูญของเรานี้ควรจะบัญญัติให้มี 2 สภา คือ สภาผู้แทนราษฎรเป็นสภาล่าง กับสภาบนอีกสภาหนึ่ง หรือจะควรมีสภาเดียว เมื่อได้ตรึกตรองโดยรอบคอบแล้วเห็นว่า เราจะตั้งรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ไม่มีประเพณีที่จะบังคับเรา การมีสภาเดียวนั้นกิจการดำเนินได้รวดเร็ว การมี 2 สภานั้นอาจถ่วงกันชักช้าโตงเตง...ที่ข้าพเจ้าได้สังเกตและได้พบได้ยินมาบางประเทศที่มี 2 สภานั้น กิจการเดินช้านัก แต่ว่ามีบางประเทศที่ต้องมี 2 สภา เพราะเป็นประเพณีบังคับ แต่ในรัฐธรรมนูญใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นสมัยเร็วๆ นี้ ก็มักจะมีแต่สภาเดียว เมื่อตกลงใจดั่งนี้ จึงได้ดำเนินการในทางให้มีสภาเดียวอันเป็นวิธีที่ใช้อยู่ในพระราชบัญญัติธรรมนูญชั่วคราว...”*[134]

อย่างไรก็ตาม หากต้องมีสภาสูงหรือวุฒิสภาแล้ว ปรีดีเห็นว่าสมาชิกของสภาสูงอย่างน้อยก็ควรมาจากการเลือกตั้งโดยอ้อมของราษฎร และเหตุผลของการมีสภาสูงนั้นก็เพื่อทำหน้าที่ “ยับยั้ง” ร่างกฎหมายที่สภาผู้แทนราษฎรเสนอ โดยถือว่าสมาชิกสภาสูงเป็นผู้มีอายุมากกว่าสมาชิกสภาล่างจึงไตร่ตรองรอบคอบไม่หุนหันพลันแล่น เพื่อให้สภาสูงช่วยกลั่นกรองร่างกฎหมายอันเป็นการ “ยับยั้ง” ประดุจห้ามล้อไม่ใช่เป็นการ “ถ่วง” เพราะถือว่ากฎหมายกำหนดอายุขั้นต่ำไว้น้อยกว่าวุฒิสมาชิก ทั้งนี้ โดยคำนึงถึง “ดุลยภาพแห่งอำนาจ” ของระบบรัฐสภา ซึ่งในทางวิชาการประชาธิปไตยนั้น ไม่ปรากฏว่าภายในอำนาจนิติบัญญัติต้องมีการถ่วงอำนาจของสภาผู้แทนราษฎรโดยอภิสิทธิ์ชนแต่อย่างใด อนึ่ง เนื่องจากกฎหมายไม่ได้กำหนดอายุขั้นสูงของผู้แทนราษฎรไว้ ในทางปฏิบัติสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหลายคนก็มีอายุสูงกว่าสมาชิกสภาสูง ดังนั้น ในหลายราชอาณาจักรในปัจจุบันจึงมีสมาชิกของรัฐสภาแต่เพียงประเภทเดียว คือ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้น ซึ่งมีสมาชิกคนหนุ่มกับคนสูงอายุร่วมงานกัน

ปรีดีเห็นว่าการมีสภาเดียวที่มีทั้งสมาชิกเป็นคนหนุ่มและคนแก่นั้นก็สามารถทำให้การพิจารณาร่างกฎหมายมีประสิทธิภาพได้ โดยการยืดเวลาในการพิจารณาร่างกฎหมายวาระที่ 3 ออกไป เพื่อให้สมาชิกได้มีเวลาในการช่วยกันตรึกตรองให้รอบคอบอีกชั้นหนึ่ง ส่วนรัฐธรรมนูญที่กำหนดให้มีสองสภานั้น ในการพิจารณาของสภาสูงไม่ควรกำหนดระยะเวลาในการพิจารณาที่ยาว

---

[134] “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 34/2475, 16 พฤศจิกายน 2475,” อ้างถึงใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 20*, น. 117-118.

Ref. code: 25595601032138UXP

เกินไป เพราะจะเป็นการ “ถ่วง” มากกว่าการ “ยับยั้ง” เช่น ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 มาตรา 54 ที่กำหนดให้พฤฒสภาซึ่งเป็นสภาสูง พิจารณากฎหมายโดยต้องลงมติภายในกำหนด 30 วัน แต่ถ้าเป็นพระราชบัญญัติการเงินต้องพิจารณาลงมติภายใน 15 วัน ซึ่งเป็นระยะเวลาที่เหมาะสมในการยับยั้งแล้ว[135] ส่วนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 ที่ได้กำหนดไว้ในมาตรา 122 ว่าให้วุฒิสภาพิจารณาร่างพระราชบัญญัติให้เสร็จภายใน 60 วัน ส่วนพระราชบัญญัติการเงินให้แล้วเสร็จภายใน 30 วันนั้น มีผลเป็นการถ่วงมากกว่าการยับยั้ง นอกจากนี้ปรีดียังเห็นต่อไปว่า การให้อำนาจในการยับยั้งกฎหมายแก่วุฒิสภาเช่นนี้มีผลเป็นการตัดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการยับยั้งพระราชบัญญัติที่เคยมีมานับแต่ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญฉบับแรก และฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ที่กำหนดให้มีสภาเดียวอีกด้วย

ด้วยเหตุผลทั้งหลายเหล่านี้หลายราชอาณาจักรที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขจึงมีแนวโน้มไปในทางแนวทางที่ให้องค์กรรัฐสภานั้นมีสภาผู้แทนราษฎรเพียงสภาเดียว หรือหากยังคงให้มีสภาสูงก็กำหนดให้มีที่มาจากการให้ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมา ปรีดีเห็นว่าไม่เคยพบในทางตำราหรือการปฏิบัติของประเทศใดในโลก ที่ถือว่าวุฒิสภาซึ่งสมาชิกเป็นโดยการแต่งตั้งนั้นเป็นระบอบประชาธิปไตย ในประเทศไทยนั้น รัฐธรรมนูญ 2 ฉบับแรกดังกล่าว โดยเฉพาะในรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ที่ปรีดีเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ทรงโอนพระราชอำนาจมาให้ประชาชนเพื่อให้มีสภาเดียวอันถือว่าเป็น “สังคมสัญญา” ระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในฐานะที่ทรงเป็นตัวแทนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับปวงชนชาวไทย และทรงโอนให้ด้วยความเต็มพระทัยมิได้ถูกบังคับหรือโดยเสียมิได้ที่จำต้องพระราชทานแต่อย่างใด

ปรีดีกล่าวไว้ว่า การร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 นั้น ได้ถือหลักการมีสภาเดียว ดังนั้น แม้ปรีดีจะเป็นเพียงหนึ่งในอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ แต่การที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้กำหนดให้มีสภาเดียวจึงตรงตามแนวคิดและความนิยมของปรีดีมาตั้งแต่ต้น นอกจากนี้ ปรีดีได้ให้คุณค่าบทบัญญัติมาตรา 16 ของรัฐธรรมนูญดังกล่าวที่กำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องมาจากการเลือกตั้งโดยราษฎรนั้นว่า เป็นบทบัญญัติที่เป็นไปตามระบอบประชาธิปไตย โดยปรีดีกล่าวไว้ว่า

“รัฐสภาตามระบบรัฐธรรมนูญฉบับนั้น ประกอบด้วยสภาผู้แทนราษฎรสภาเดียว โดยมิได้มีพฤฒสภาหรือวุฒิสภา”

---

[135] อันที่จริงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 มาตรา 56 และมาตรา 69 ได้ให้อำนาจพฤฒสภามีอำนาจควบคุมราชการแผ่นดิน และให้ความไว้วางใจในการดำเนินนโยบายบริหารราชการแผ่นดินต่อคณะรัฐมนตรีได้ด้วย ซึ่งปรีดีไม่ได้กล่าวถึงในส่วนนี้

Ref. code: 25595601032138UXP

“ท่านที่สอนและท่านที่ศึกษาตัวบทรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ย่อมพบว่ามาตรา 16 อันเป็นบทถาวรของรัฐธรรมนูญฉบับนั้นได้บัญญัติไว้ว่า “สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิกซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งขึ้น” ทั้งนี้ แสดงว่าบทถาวรของรัฐธรรมนูญฉบับนั้นเป็นไปตามระบบประชาธิปไตยดังกล่าวมาแล้ว คือ สมาชิกผู้แทนราษฎรเป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมิใช่โดยการแต่งตั้ง””[136]

ส่วนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ที่ปรีดีมีส่วนในการก่อกำเนิดขึ้นอีกฉบับหนึ่งที่กำหนดให้มีสองสภานั้น ปรีดีกล่าวในเชิงว่าไม่เห็นด้วยกับการให้มีสองสภามาแต่ต้น ที่ปรีดีต้องการนั้นคือให้มีสภาผู้แทนราษฎรแต่เพียงสภาเดียว โดยปรีดีเล่าไว้ว่าตนเองเพียงแต่ทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายในขณะนั้นเท่านั้น กล่าวคือ ปรีดีในขณะที่ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในขณะนั้นกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ตามรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 เป็นผู้ริเริ่มให้เลิกบทเฉพาะกาลอันเป็นบทบัญญัติที่จำเป็นต้องมีในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของระบอบการปกครองของรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 เนื่องจากเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่ควรจะได้เลิกบทเฉพาะกาลอันมีอยู่ในรัฐธรรมนูญนั้นและปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เพื่อให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยยังคงให้มีสภาผู้แทนราษฎรแต่เพียงสภาเดียว มิได้มีความคิดริเริ่มให้มีพฤฒสภาด้วยแต่อย่างใด

ปรีดีกล่าวถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในครั้งนั้นว่า ถ้ารัฐบาลในขณะนั้นได้ดำเนินการตามการริเริ่มดังที่ปรีดีกล่าวมา ประเทศไทยก็จะมีสภาผู้แทนราษฎรแต่สภาเดียว แต่เมื่อรัฐบาลของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ซึ่งได้ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเพื่อรวบรวมความเห็นและเรียบเรียงบทบัญญัติขึ้นเป็นร่างรัฐธรรมนูญ แล้วเสนอมายังปรีดีซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในขณะนั้น ระหว่างนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จกลับกรุงเทพมหานครตามคำกราบบังคมทูลของปรีดีและรัฐบาล ปรีดีจึงพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งปรีดีเป็นรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดีจึงไม่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลนั้นแต่อย่างใด *“โดยร่างรัฐธรรมนูญที่รัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช และคณะกรรมการดังกล่าวได้ทำขึ้นนั้นกำหนดให้มีสองสภา”*[137] ต่อมาเมื่อเสนอรัฐสภาเพื่อลงมติรับหลักการให้มีสองสภาแล้ว ปรีดีจึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานคณะกรรมาธิการ และทำหน้าที่ตามที่ได้รับแต่งตั้งในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญดังกล่าวตามที่สภาลงมติรับหลักการแล้วนั้น แม้ในระหว่างนั้นปรีดีจะได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นนายกรัฐมนตรี แต่ปรีดีก็เพียงแต่ทำหน้าที่ประธานคณะกรรมการจนการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญแล้วเสร็จ และเสนอ

---

[136] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 40*, น. 81.

[137] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 28*, น. 197.

Ref. code: 25595601032138UXP

ต่อสภาเพื่อพิจารณาจนสำเร็จบริบูรณ์เท่านั้น ปรีดีจึงได้กล่าวสรุปย้ำไว้อย่างชัดเจนต่อมาว่า ในเรื่องการกำหนดให้มีสภาเดียวนั้นปรีดีเห็นด้วยกับองค์การนักศึกษาในสมัยก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ที่องค์การนักศึกษาจัดให้มีร่างรัฐธรรมนูญ โดยเห็นควรกำหนดให้ราชอาณาจักรไทยมีสภาผู้แทนราษฎรแต่เพียงสภาเดียว

อย่างไรก็ตาม แม้การมีสองสภาของรัฐธรรมนูญฉบับ 2489 ปรีดีจะไม่เห็นด้วยสักเท่าใดนัก[138] แต่ปรีดีก็ยังเห็นว่าหลักการของรัฐธรรมนูญฉบับ 2489 นั้น ก็ได้เคารพหลักประชาธิปไตยอยู่ เนื่องจาก แม้รัฐธรรมนูญได้บัญญัติให้รัฐสภาประกอบด้วย “พฤฒสภา” กับ “สภาผู้แทน” โดยที่สมาชิกพฤฒสภาและสมาชิกสภาผู้แทนเป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมิใช่โดยการแต่งตั้ง กล่าวคือ ราษฎรก็เป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนโดยตรง และเป็นผู้เลือกตั้งพฤฒสมาชิกโดยทางอ้อม ซึ่งเป็นการเลือกตั้ง 2 ชั้น เพียงแต่ในระยะเริ่มแรกมีบทเฉพาะกาลที่ให้สภาผู้แทนราษฎรทั้งประเภทที่ 1 และประเภทที่ 2 ประกอบกันเป็นองค์การเลือกตั้ง เพื่อให้มีพฤฒสภาขึ้นภายใน 15 วัน นับแต่วันประกาศใช้รัฐธรรมนูญ[139] ซึ่งถ้ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ใช้เพียง 3 ปี พฤฒสมาชิกก็ต้องออกไปครึ่งหนึ่ง โดยผู้ที่จะเป็นแทนในตำแหน่งว่างก็เป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมา และต่อมาอีกเพียง 3 ปี พฤฒสมาชิกก็เป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมาครบถ้วนบริบูรณ์[140] ดังนั้น ปรีดีจึงเห็นว่า สมาชิกพฤฒสภาและสมาชิกสภาผู้แทนจึงเป็นผู้แทนของปวงชนอย่างสมบูรณ์ในการแสดงมติแทนปวงชนในสภานั้นๆ และรัฐสภา รัฐธรรมนูญฉบับ 2489 จึงเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยตามลักษณะแห่งความเป็น “ประชาธิปไตยสมบูรณ์” ตามที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้นิยามคำว่า “ประชาธิปไตย” ไว้ว่า “ระบอบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่” นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญฉบับนี้กำหนดจำนวนสมาชิกพฤฒสภาให้มีเพียง 80 คน ซึ่งเป็นจำนวนที่ต่ำกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทน 178 คน ที่ได้รับเลือกตั้งตามหลักเกณฑ์แห่งมาตรา 91 ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ขณะที่รัฐธรรมนูญฉบับ 2492 อันเป็นผลพวงของการรัฐประหาร ซึ่งเป็นแม่บทของรัฐธรรมนูญฉบับที่มีผู้โฆษณาชวนเชื่อว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยยิ่งกว่า

---

[138] ในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญของสภาผู้แทนราษฎรที่จะให้อำนาจนิติบัญญัติมี 2 สภา คือ สภาบน ซึ่งเรียกว่า พฤฒสภา และสภาล่าง ซึ่งเรียกว่า สภาผู้แทน นั้น มีสมาชิกประเภทที่ 1 หลายท่านไม่เห็นชอบด้วย เพราะประสงค์ที่จะให้มีแต่สภาเดียวแต่ด้วยการประนีประนอมต่อกันเรื่องการมี 2 สภานี้จึงเป็นอันผ่านไปได้ โปรดดู ไพโรจน์ ชัยนาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 117*, น. 125.

[139] มาตรา 90 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489

[140] ดูมาตรา 24 และมาตรา 26 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489

Ref. code: 25595601032138UXP

รัฐธรรมนูญใดๆ ของไทยนั้น ได้บัญญัติให้สมาชิกวุฒิสภาเป็นผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งมิใช่เป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้ง[141]

อนึ่ง ปรีดียังแสดงความเห็นไว้ด้วยว่า นอกจากสมาชิกพฤฒสภาเป็นผู้แทนที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นแล้ว รัฐธรรมนูญฉบับ 2489 ยังได้กำหนดไว้ว่า *"สมาชิกพฤฒสภาต้องไม่เป็นข้าราชการประจำ"* ทั้งนี้ เพื่อป้องกันรัฐบาลสั่งข้าราชการที่อยู่ต้องอยู่ใต้บังคับบัญชาของรัฐบาลลงสมัครเป็นสมาชิกพฤฒสภา ซึ่งจะทำให้รัฐบาลที่เป็นฝ่ายบริหารมีอำนาจเหนือพฤฒสภาซึ่งเป็นฝ่ายนิติบัญญัติ อันจะเป็นการทำลายหลักการซึ่งจะขัดต่อประชาธิปไตย โดยเรื่องนี้เป็นแนวความคิดที่สอดคล้องกับแนวความคิดของปรีดีที่ได้วางกรอบในการร่างรัฐธรรมนูญว่า รัฐมนตรี สมาชิกของสภาผู้แทนและสภาอาวุโส (พฤฒสภา) นั้น จะเป็นข้าราชการประจำไม่ได้ ข้อเท็จจริงได้ปรากฏเพิ่มเติมว่าในชั้นของการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญของสภาผู้แทนราษฎรนั้น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็ได้เห็นชอบโดยพร้อมเพรียงกัน[142]

แม้กระนั้นก็ตาม การที่ปรีดีได้รับรองว่ารัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2489 ที่กำหนดให้มีพฤฒสภาด้วยนี้ มีลักษณะของการเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยดังกล่าวแล้วนั้น ก็ยังมีการกล่าวหาในทำนองว่า บทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญที่อนุญาตให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 เลือกตั้งสมาชิกพฤฒสภาได้นั้น เป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกสภาผู้แทนที่สนับสนุนปรีดี ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ในขณะนั้นเลือกผู้ที่นิยมปรีดี เป็นสมาชิกพฤษภาได้เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ การที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้ห้ามข้าราชการประจำเข้ายุ่งเกี่ยวกับการเมืองย่อมจะช่วยให้ปรีดี สามารถมีอิทธิพลในรัฐบาลได้ตลอดไป โดยที่ผู้นำของกลุ่มข้าราชการประจำฝ่ายทหารไม่มีทางจะมาแข่งขันโดยชอบด้วยวิถีทางรัฐธรรมนูญ[143]

การกล่าวหาเช่นนี้ ผู้เขียนเห็นว่าเป็นการไม่ให้ความเป็นธรรมต่อปรีดีเท่าใดนัก ทั้งนี้ แม้ว่าการได้มาซึ่งสมาชิกพฤฒสภาเมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 ภายหลังการประกาศใช้

---

[141] ปรีดี พนมยงค์, "คณะราษฎรกับการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย 24 มิถุนายน," ใน ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 28*, น. 85-86.

[142] ไพโรจน์ ชัยนาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 117*, น. 127.

[143] กระมล ทองธรรมชาติ และเชาวนะ ไตรมาศ, วิวัฒนาการของระบอบรัฐธรรมนูญไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน พร้อมตัวบทรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, 2547), น. 19.

Ref. code: 25595601032138UXP

รัฐธรรมนูญฉบับนี้ ส่วนใหญ่อาจเป็นพรรคพวกของแนวร่วมทางความคิดของปรีดี[144] ก็จริงอยู่ แต่มีเหตุผลที่สำคัญกว่านั้น อันเป็นเหตุผลที่ผู้เขียนเห็นว่าควรนำมาพิจารณาประกอบเพื่อให้ความเป็นธรรมกับปรีดีด้วยนั่นคือ ประการแรก ดังได้กล่าวมาแล้วว่าปรีดีเองนั้นเป็นผู้นิยมระบบสภาเดียวไม่ได้นิยมให้มีระบบสองสภามาตั้งแต่แรก พฤฒสภาซึ่งเป็นสภาสูงในรัฐธรรมนูญฉบับ 2489 นั้น มาจากการยกร่างรัฐธรรมนูญของคณะกรรมการในสมัยรัฐบาลของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ผู้ร่วมก่อตั้งและอดีตหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งขณะนั้นปรีดีไม่ได้มีส่วนร่วมด้วยแต่อย่างใด การกำหนดให้มีพฤฒสภาในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ จึงไม่ได้มาจากแนวความคิดของปรีดี ประการที่สอง บทเฉพาะกาลที่ให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ทำหน้าที่อยู่ในวันสุดท้ายก่อนใช้รัฐธรรมนูญฉบับ 2489 เป็นองค์การเลือกตั้งนั้น ประกอบด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งประเภทที่ 1 และประเภทที่ 2 ซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 มาจากการเลือกตั้งของราษฎรซึ่งมีจำนวนกึ่งหนึ่งของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด ดังนั้น การเลือกตั้งสมาชิกพฤฒสภาครั้งแรกนี้ อย่างน้อยก็มาจากหลักการที่เป็นประชาธิปไตยอยู่กึ่งหนึ่งด้วย ประการที่สาม เป็นเหตุผลที่ปรีดี ได้กล่าวถึงด้วยตนเองในเวลาต่อมาถึงการแพ้การเลือกตั้งสมาชิกพฤฒสภาแบบ “แพ้รวบ” ของพรรคประชาธิปัตย์ จนนำมาซึ่งการกล่าวหาว่าปรีดีเล่นพรรคเล่นพวก ไว้ว่า *“ท่านรองนายกฯ* (ฯพณฯ สุกิจ นิมมานเหมินท์-ผู้เขียน) *ยังคงจำได้ว่าเมื่อท่านได้รับเลือกตั้งโดยองค์การเลือกตั้งของราษฎรให้ท่านเป็นพฤฒสมาชิกเมื่อวันที่ 24 พ.ค. 2489 โดยฝ่ายที่เริ่มดำริทำบัญชีรายชื่อ “ลิสต์” ผู้สมัครในนามประชาธิปัตย์ขึ้น เพื่อหวังเอาชนะแบบ “กินรวบ” ทั้ง 80 ตำแหน่งได้พ่ายแพ้มาเป็น “แพ้ราบ” ต่อฝ่ายแนวร่วมคือ สหชีพ, แนวรัฐธรรมนูญ, อิสระ ซึ่งเดิมนั้นพรรคทั้งสามนี้ก็ให้แต่ละพรรคเสนอผู้สมัครแยกย้ายกัน แต่เมื่อสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์คนหนึ่งนำความลับมาแจ้งแก่บุคคลหนึ่งว่า พรรคประชาธิปัตย์คิด “กินรวบ” เพราะหวังดึงสมาชิกพรรคอื่นมาร่วมด้วยได้ อันจะทำให้คะแนนประชาธิปัตย์ชนะคะแนนของแต่ละพรรคได้เช่นนั้นแล้ว พรรคทั้งสามจึงจำต้องทำแนวร่วมกันส่งผู้สมัคร 80 คน ร่วมกันด้วยประนีประนอมระหว่างกัน อันเป็นผลให้คะแนนของฝ่ายแนวร่วมสามพรรคเหนือฝ่ายประชาธิปัตย์ ความพ่ายแพ้ของฝ่ายประชาธิปัตย์ก่อให้เกิดความไม่พอใจเป็นอย่างมาก จึงมีผู้โฆษณาหลอกเด็กตลอดมาจนปัจจุบันว่าการเลือกตั้งพฤฒสมาชิกครั้งนั้นเป็นการเล่นพรรคเล่นพวก ซึ่งเป็นพวกข้าพเจ้าทั้งสิ้น ท่านรองนายกฯ ย่อมรู้ว่าข้าพเจ้ามิใช่หัวหน้าพรรคใด แต่ละพรรคก็มีหัวหน้าโดยเฉพาะ และเมื่อเลือกตั้งแบบพรรคแล้วก็เป็นธรรมดาที่พรรคใดได้คะแนนน้อยก็ต้อง “แพ้รวบ” ทั้งบัญชีชื่อ ท่านรองนายกฯ ย่อมเป็น*

---

[144] ศุภกาญจน์ ตันตราภรณ์, “รัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง : ศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), น. 58.

Ref. code: 25595601032138UXP

สักขีได้ดีว่าการเลือกตั้งพฤฒสมาชิกครั้งนั้นบริสุทธิ์"[145] และประการสุดท้าย ที่สำคัญที่สุด คือ หากรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้รับการบังคับใช้ต่อเนื่องมาจนกระทั่งสิ้นสุดบทเฉพาะกาลโดยไม่มีการรัฐประหารและมีการจัดตั้งรัฐบาลโดยฝ่ายทหารและพรรคประชาธิปัติย์เสียก่อนแล้ว สมาชิกพฤฒสภาย่อมมาจากการเลือกตั้งโดยราษฎร อันเป็นไปตามความประสงค์ของปรีดีที่ต้องการให้สมาชิกของสภานั้นมาจากการเลือกตั้งของราษฎรนั่นเอง ดังนั้น การกล่าวหาว่าปรีดีเล่นพรรคเล่นพวกโดยถ่ายเดียวโดยไม่นำข้อเท็จจริงและเหตุผลเบื้องหลังดังกล่าวมาแล้วนี้ มาพิจารณาประกอบด้วยย่อมไม่เป็นธรรมกับปรีดีเท่าใดนัก

อันที่จริงนั้น การถกเถียงถึงความเหมาะสมในการก่อตั้งระบบสภาคู่ในรัฐเดี่ยวกินเวลายาวนานนับศตวรรษแล้ว และยังคงปรากฏอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน แตกต่างจากการก่อตั้งระบบดังกล่าวในรัฐรวม ซึ่งทุกฝ่ายเห็นพ้องต้องกันอย่างไร้ข้อกังขาในการกำหนดให้มีสภาคู่ ทั้งนี้ ภายหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2 หลายประเทศในยุโรปได้ยกเลิกระบบสภาคู่และก่อตั้งสภาเดี่ยวขึ้น โดยเหตุผลของการต้องการวางรากฐานของระบอบประชาธิปไตยให้เข้มแข็งขึ้น พร้อมๆ กับความจางหายในความหวาดกลัวต่อการครอบงำของเสียงข้างมากในสภา และให้บทบาทในการตรวจสอบถ่วงดุลฝ่ายนิติบัญญัติไปอยู่ที่องค์กรตุลาการแทน กล่าวคือ กลไกการควบคุมความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ (Contrôle de la constitutionnalitê) เข้ามาแทนที่การตรวจสอบร่างกฎหมายโดยสภาสูง อย่างไรก็ตาม แนวโน้มของระบบสภาคู่ที่ยังมีอยู่ในปัจจุบันค่อนข้างเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ สภาสูงถูกลดทอนอำนาจลงให้เหลือเพียงบทบาทในการกลั่นกรองกฎหมาย ดังที่ปรีดีใช้คำว่า "ยับยั้ง" เท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากรัฐใดที่กำหนดให้สภาสูงที่มีความเป็นอภิชนาธิปไตย หรืออำมาตยาธิปไตย มีบทบาททางการเมืองมากเท่าใด ความชอบธรรมทางประชาธิปไตยของรัฐสภาในรัฐนั้นย่อมลดน้อยลงตามไปด้วยนั่นเอง[146] มิพักต้องกล่าวถึงในประเทศที่รัฐธรรมนูญกำหนดที่มาของสมาชิกสภาสูงนั้นไม่ได้มาจากการเลือกตั้งโดยราษฎร สมาชิกเหล่านั้นย่อมไม่ใช่ผู้แทนของราษฎร ไม่มีความรับผิดชอบต่อราษฎร แต่มีความรับผิดชอบต่อกลุ่มการเมืองที่แต่งตั้งเข้ามา ลักษณะที่เกิดขึ้นดังกล่าวย่อมไม่เหมาะกับการเป็นประเทศที่มีระบอบประชาธิปไตยโดยแท้ เนื่องจากสภาสูงมิใช่ผู้แทนของราษฎรนี่จึงเป็นข้อที่น่ากังวลที่สุดของการมีสภาสูงหรือวุฒิสภา[147]

---

[145] ปรีดี พนมยงค์, "สาส์นถึงรองนายกรัฐมนตรี," ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 28*, น. 215-216.

[146] ฐากูร ศิริยุทธ์วัฒนา, <u>กฎหมายรัฐธรรมนูญ : หลักการพื้นฐานแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญและระบอบประชาธิปไตย</u>, (กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, 2559), 196-200.

[147] เดือน บุนนาค และไพโรจน์ ชัยนาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 20*, น. 120-121.

Ref. code: 25595601032138UXP

4.7 คณะกรรมการราษฎร

4.7.1 ความทั่วไป

แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีเกี่ยวกับองค์กรฝ่ายบริหารนั้น ปรากฏให้เห็นเป็นครั้งแรกในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 โดยปรีดีใช้คำเรียกองค์กรฝ่ายบริหารนี้ว่า *"คณะกรรมการราษฎร"* ที่หมายถึง *"บุคคลกลุ่มหนึ่งที่มอบหมายมาให้ทำหน้าที่บริหารเป็นกรรมการของราษฎร"* ไม่ได้ใช้คำว่า "คณะรัฐมนตรี" ดังเช่นในปัจจุบัน อันที่จริงปรีดีไม่ชื่นชอบให้เรียกองค์กรนี้ว่าคณะรัฐมนตรี เพราะเป็นคำที่รับมาจากระบอบเก่าที่ปรีดีเห็นว่า คำว่า *""รัฐมนตรี" ...ไม่ควรใช้ เพราะมนตรีเป็นแต่เพียงที่ปรึกษาแผ่นดิน ไม่หมายความถึงผู้บริหาร ... ในสมัยที่รัฐมนตรีสภามีใหม่ๆ ต่อมารัฐมนตรีสภา...(ไม่ได้-ผู้เขียน) ทำอะไรเลย เพราะฉะนั้นรู้สึกว่า เมื่อเอ่ยถึงรัฐมนตรีสภาจะชวนระลึกถึงรัฐมนตรีสภาที่เคยไม่ได้ทำอะไรกัน"* แต่หลังจากการถกเถียงให้เหตุผลกันในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 แล้ว ที่ประชุมได้ลงมติให้ใช้คำว่า "รัฐมนตรี" แทนคำว่า "กรรมการราษฎร" ด้วยคะแนน 28 เสียง ไม่ออกเสียง 24 เสียง และควรใช้คำอื่น 7 เสียง ดังนั้น รัฐธรรมนูญไทยจึงใช้คำว่า "รัฐมนตรี" แทนคำว่า "กรรมการราษฎร" ใช้คำว่า "นายกรัฐมนตรี" แทนคำว่า "ประธานคณะกรรมการราษฎร" และใช้คำว่า "คณะรัฐมนตรี" แทนคำว่า "คณะกรรมการราษฎร" นับแต่นั้นมา คณะกรรมการราษฎรนี้นับว่ามีความน่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะเป็นองค์กรที่มีความเกี่ยวข้องกับสภาผู้แทนราษฎรโดยตรง และสร้างปัญหาอย่างมากให้สภาผู้แทนราษฎรในชั้นการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 รวมถึงยังมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับรูปแบบองค์กรนี้ในเวลาต่อมาแม้กระทั่งในปัจจุบัน

4.7.2 บุคคลกลุ่มหนึ่งที่ได้รับมอบหมายมาให้ทำหน้าที่บริหาร เป็นกรรมการของราษฎร

ปรีดีให้ความหมายของ *"คณะกรรมการราษฎร"* ไว้ว่า บุคคลกลุ่มหนึ่ง ที่เรามอบหมายมาให้ทำหน้าที่บริหาร เป็นกรรมการของราษฎร[148] ประกอบด้วยสมาชิกทั้งสิ้น 15 คน ซึ่งผู้ที่จะเป็นกรรมการราษฎรได้นั้น ต้องเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรด้วย โดยสภาผู้แทนราษฎรจะทำการเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 1 คน ขึ้นเป็น "ประธานคณะกรรมการราษฎร" แล้วประธานคณะกรรมการราษฎรจะทำการเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีก 14 คน ประกอบกันเป็น

---

[148] "รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 38/2475, 26 พฤศจิกายน 2475," ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 17,* น. 129.

Ref. code: 25595601032138UXP

"คณะกรรมการราษฎร"[149] ทั้งนี้ เมื่อได้รับความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎรแล้ว ให้ถือว่าผู้ที่ได้รับเลือกนั้น ๆ เป็นกรรมการของสภาผู้แทนราษฎร หากสภาผู้แทนราษฎรเห็นว่ากรรมการราษฎรมิได้ดำเนินกิจการตามรัฐประศาสโนบายของสภาผู้แทนราษฎร สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจเชิญกรรมการราษฎรนั้นให้ออกจากหน้าที่ได้[150] ขณะที่คณะกรรมการราษฎรไม่มีอำนาจที่จะยุบสภาผู้แทนราษฎร

---

[149] ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรก สภาผู้แทนราษฎรได้เลือก *"พระยามโนปกรณ์นิติธาดา"* ให้ดำรงตำแหน่ง *"ประธานคณะกรรมการราษฎร"* เมื่อพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเข้ารับตำแหน่งแล้ว ก็ได้เสนอรายนามแต่งตั้ง "คณะกรรมการราษฎร" ต่อสภาผู้แทนราษฎร จำนวน 14 คน ซึ่งปรีดีก็เป็นหนึ่งในจำนวนนั้น โปรดดูรายชื่อคณะกรรมการราษฎรชุดแรกใน สุพจน์ ด่านตระกูล, ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : ประจักษ์การพิมพ์, 2514), น. 22-23. อนึ่ง ในการตั้งพระยามโนปกรณ์นิติธาดาให้ดำรงตำแหน่ง ประธานคณะกรรมการราษฎรนั้น ปรีดีได้กล่าวยอมรับถึงความผิดพลาดของตน ในการเสนอให้ตั้งพระยามโนปกรณ์นิติธาดาให้เป็นประธานคณะกรรมการราษฎร แม้กระนั้นปรีดีก็ยังได้ให้ความเป็นธรรมกับพระยามโนปกรณ์นิติธาดาอยู่ในทีว่า

"...ข้าพเจ้ายอมรับว่า ข้าพเจ้าผู้เดียวที่ทำผิดในการเสนอคณะราษฎรให้เชิญพระยามโนปกรณ์ฯ เป็นหัวหน้ารัฐบาล เพราะสมาชิกคณะราษฎรอื่นๆ มิได้คุ้นเคยกับพระยามโนปกรณ์ฯ มาก่อน เท่ากับข้าพเจ้าที่ได้เคยร่วมงานกับท่านผู้นี้ในกรมร่างกฎหมาย และในการร่วมเป็นกรรมการสอบไล่นักเรียนกฎหมายหลายครั้ง จึงได้มีการสนทนากับท่านผู้นี้ที่แสดงว่าท่านนิยมประชาธิปไตย และการปฏิบัติของท่านในระหว่างเป็นอธิบดีศาลอุทธรณ์นั้นแสดงว่า ท่านกล้าตัดสินคดีโดยไม่ได้เกรงกลัวอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งนักเรียนกฎหมายหลายคนสมัยนั้นได้นิยมชมชอบท่าน ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า ท่านมีลักษณะต่างกับหยวนซีไขที่เคยทรยศพระจักรพรรดิกวงสูของจีน ที่ประสงค์จะพระราชทานระบบธรรมนูญให้แก่จีน ข้าพเจ้ามีความผิดที่ไม่ได้วิจารณ์ลึกซึ้งว่า พระยามโนปกรณ์ฯ เป็นบุคคลที่มีซากความคิดแห่งระบอบเก่าเหลืออยู่มาก แต่ข้าพเจ้าขอให้ความเป็นธรรมแก่พระยามโนปกรณ์ฯ ว่า ถ้าโดยลำพังท่านผู้เดียวแล้ว ก็ไม่สามารถที่จะกระทำการโต้รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยได้ หากท่านได้รับความสนับสนุนจากบางส่วนของคณะราษฎรเอง ที่มีทรรศนะเป็นซากตกค้างมาจากระบอบเก่าและบุคคลอื่นๆ ที่เป็นขุนนางเก่าที่ได้รับเชิญให้เข้ามาร่วมรัฐบาล..." ใน ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 43*, น. 316.

[150] มาตรา 32-33 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

Ref. code: 25595601032138UXP

ได้ เห็นได้ว่า ลักษณะดังกล่าวคล้ายกับว่าคณะกรรมการราษฎรนี้เป็นผู้แทนของสภามากกว่าที่จะเป็นองค์กรที่มีอำนาจแยกออกเป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากสภาผู้แทนราษฎร[151]

ดังกล่าวมาแล้วว่า พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 กำหนดรูปแบบการบริหารราชการแผ่นดินโดยให้สภาผู้แทนราษฎรเป็น “สภาสูงสุดแห่งชาติ” มีอำนาจสูงสุดในบรรดาองค์กรทางรัฐธรรมนูญต่างๆ โดยมีคณะกรรมการราษฎรเป็น “สภาการบริหารราชการแผ่นดิน” ทำหน้าที่วางโครงการและนโยบายแห่งชาติเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุที่ประสงค์ของสภา[152] และมีเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ[153] ซึ่งกษัตริย์เป็นผู้แต่งตั้งตามคำแนะนำของคณะกรรมการราษฎร[154] เป็นผู้ปฏิบัติตามโครงการและนโยบายนั้น และรับผิดชอบต่อคณะกรรมการราษฎรในกิจการทั้งปวงอีกชั้นหนึ่ง ทั้งนี้ การดำเนินการใดๆ ของเสนาบดีซึ่งเป็นการฝ่าฝืนต่อคำสั่งหรือระเบียบการของคณะกรรมการราษฎร หรือกระทำไปโดยที่รัฐธรรมนูญไม่อนุญาตให้ทำได้ ให้ถือว่าการนั้นเป็นโมฆะ[155]

ตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ เขียนไว้ในทำนองว่าตำแหน่งเสนาบดีนั้น เป็นเพียงพนักงานผู้รับบัญชาจากคณะกรรมการราษฎรในลักษณะเจ้าหน้าที่หรือข้าราชการประจำเท่านั้น คือ ให้คณะกรรมการรวมกันทำหน้าที่เป็นเสมือนดังตำแหน่งเสนาบดีในระบอบเดิม โดยบังคับบัญชาทุกกระทรวง และให้ผู้ที่ดำรงตำแหน่งเสนาบดีตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ เป็นแต่เพียงพนักงานเจ้าหน้าที่คอยรับคำสั่งจากคณะกรรมการราษฎร และต้องรับผิดชอบต่อคณะกรรมการราษฎรโดยตรง ทำนอง

---

[151] ไพโรจน์ ชัยนาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 41-42.

[152] มาตรา 28 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

[153] “เสนาบดี” เป็นตำแหน่งข้าราชการประจำในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองมีรัฐธรรมนูญแล้ว ก็ยังไม่ได้ยุบเลิกตำแหน่งดังกล่าวในทันที แต่ทั้งนี้ความสำคัญในการบริหารราชการแผ่นดินไม่ได้อยู่ที่เสนาบดีอีกต่อไป แต่มาอยู่ที่คณะกรรมการราษฎร เสนาบดีจึงต้องรับผิดชอบต่อคณะกรรมการราษฎรในการบริหารราชการแผ่นดิน ภายหลังที่มีรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 แล้วตำแหน่งนี้ก็ถูกยุบเลิกไป ใน ไพโรจน์ ชัยนาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 42-43.

[154] มาตรา 35 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

[155] มาตรา 31 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

Ref. code: 25595601032138UXP

เดียวกับ “ปลัดทูลฉลอง” ในระบอบเดิมที่ต้องรับผิดชอบต่อเสนาบดีนั่นเอง ดังนั้น รัฐธรรมนูญฉบับนี้จึงไม่ได้กล่าวถึง “คณะเสนาบดี” แต่ใช้คำว่า “เสนาบดีกระทรวงต่างๆ” ซึ่งหมายความว่า เสนาบดีต่างคนต่างรับผิดชอบเฉพาะแต่ภายในวงงานของตนต่อคณะกรรมการราษฎร ไม่เป็น “คณะ” ต่อไป และไม่จำเป็นต้องรับหรือออกจากตำแหน่งพร้อมกันกับคณะราษฎรแต่อย่างใด[156]

คณะกรรมการราษฎรเป็นผู้ให้ความยินยอมและลงนามรับผิดชอบในการกระทำใดๆ ของกษัตริย์ซึ่งเกี่ยวกับราชการแผ่นดิน[157] และหากกษัตริย์มีเหตุจำเป็นชั่วคราวที่จะทำหน้าที่ไม่ได้หรือไม่อยู่ในพระนคร ให้คณะกรรมการราษฎรเป็นผู้ใช้สิทธิแทน[158] บทบัญญัติสำคัญอีกมาตราหนึ่ง คือ มาตรา 29 ที่ให้อำนาจคณะกรรมการราษฎรในการออกกฎหมายในเวลาฉุกเฉิน ซึ่งเท่ากับการออกพระราชกำหนดในปัจจุบันว่า ถ้ามีการฉุกเฉินเกิดขึ้นซึ่งคณะกรรมการจะเรียกประชุมสภาผู้แทนราษฎรให้ทันท่วงทีมิได้ และคณะกรรมการราษฎรเห็นสมควรจะต้องออกกฎหมาย เพื่อให้เหมาะแก่การฉุกเฉินนั้นๆ ก็ทำได้ แต่จะต้องรีบนำกฎหมายนั้นขึ้นให้สภารับรอง รวมถึงอำนาจหน้าที่ในด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องหรือร่วมกับกษัตริย์ด้วยในบางกรณี

4.7.3 ว่าด้วยชื่อ “คณะกรรมการราษฎร” “ประธานคณะกรรมการราษฎร” และ “กรรมการราษฎร” กับ “คณะรัฐมนตรี” “นายกรัฐมนตรี” และ “รัฐมนตรี”

การที่ปรีดีใช้ชื่อองค์กรฝ่ายบริหารว่า “คณะกรรมการราษฎร” ในปฐมรัฐธรรมนูญนั้นก่อให้เกิดความรู้สึกไม่พอใจให้กับบุคคลผู้มีทัศนะนิยมระบอบเก่าอยู่ไม่น้อย ปรีดีกำหนดให้ “คณะกรรมการราษฎร” เป็นองค์กรหลักที่ใช้อำนาจบริหาร โดยที่ตำแหน่ง “เสนาบดี” จากระบอบเก่าก็ยังคงมีอยู่ เพียงแต่ว่าให้เสนาบดีอยู่ในการบังคับบัญชาของกรรมการราษฎรดังได้กล่าวแล้วนั้น ต่อมาเมื่อร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 แล้วเสร็จ ก็ได้ยกเลิกตำแหน่งเสนาบดีไป ปัญหาน่าสนใจที่เกิดขึ้นในการร่างและการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีว่า องค์กรผู้ใช้อำนาจบริหาร ควรจะเรียกว่าอะไร ทั้งนี้ ในชั้นการร่างรัฐธรรมนูญนั้นคงได้มีการถกเถียงถึงการใช้คำๆ นี้พอสมควร แต่ก็ได้คงคำว่า “คณะกรรมการราษฎร” ไว้ เพื่อเปิดโอกาสให้สภาได้พิจารณาถกเถียงกันอีกครั้งหนึ่ง ดังปรากฏในคำแถลงของประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญปรากฏข้อความเกี่ยวกับเรื่องนี้ตอนหนึ่งว่า *“...ในที่สุดข้าพเจ้าขอกล่าวเพิ่มเติมว่า มีคำอยู่คำหนึ่งในร่างที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทัก คือ คำว่า*

---

[156] หลวงจักรปาณีศรีศีลวิสุทธิ์ (วิสุทธิ์ ไกรฤกษ์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 36*, น. 60.

[157] มาตรา 7 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

[158] มาตรา 5 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

Ref. code: 25595601032138UXP

คณะกรรมการราษฎร กับกรรมการราษฎรทรงรับสั่งว่า คำไม่เพราะ และไม่ค่อยจะถูกเรื่องตามแบบราชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญ และทรงติเช่นนี้จึงขอนำเสนอให้ทราบด้วย”[159]

ต่อมาในชั้นการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรได้ใช้เวลาพิจารณาเรื่องนี้กันมาก ตั้งแต่ชั้นเริ่มพิจารณาบทบัญญัติมาตรา 6 ถึงมาตรา 8 เพราะบทบัญญัติทั้ง 3 มาตรา มีเกี่ยวข้องกัน โดยมีคำว่า “คณะกรรมการราษฎร” ปรากฏในบทบัญญัติมาตรา 7 จึงเป็นปัญหาให้ถกเถียงกันว่าควรพิจารณาถึงคำๆ นี้ทันทีหรือว่าควรจะรอไว้ไปพิจารณาเมื่อถึงหมวดที่ว่าด้วย คณะกรรมการราษฎร จนถึงขั้นที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรต้องลงมติ ปรากฏว่าที่ประชุมลงมติได้คะแนนข้างละ 26 เท่ากัน ที่ประชุมจึงขอให้ประธานสภาชี้ขาด ประธานสภาจึงชี้ขาดว่าให้รอไว้พิจารณาทีหลังเมื่อถึงบทที่เกี่ยวข้อง[160] ครั้นเมื่อถึงเวลาพิจารณาหมวดว่าด้วยคณะกรรมการราษฎร คือ หมวดที่ 4 ตั้งแต่มาตรา 46 เป็นต้นไป ที่ประชุมสภามีการอภิปรายกันอย่างกว้างขวางทั้งในทางสนับสนุนให้ใช้คำเดิมและเห็นควรให้เปลี่ยนไปใช้คำอื่น โดยมีผู้เสนอญัตติให้แก้ไขเป็นคำว่า “รัฐมนตรี” บ้าง “อนุสภาผู้แทนราษฎร” บ้าง หรือให้คงใช้คำว่า “กรรมการราษฎร” แล้วเลิกใช้คำ “เสนาบดี” บ้าง อย่างไรก็ดีก็ยังไม่สามารถจะลงมติกันได้อีก ต้องพิจารณาเลยไปมาตราอื่นๆ จนหมดเสียก่อน จนกระทั่งการประชุม ครั้งที่ 41 ซึ่งเกือบเป็นการประชุมครั้งสุดท้ายของการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ จึงได้มีการลงมติเด็ดขาดกันได้ ในชั้นนี้ ผู้เขียนขอหยิบยกถ้อยคำในการอภิปรายร่างรัฐธรรมนูญในส่วนนี้ เพื่อให้เห็นเป็นลำดับ ดังนี้

“...หมวดที่ 4 มาตรา 46 ประธานอนุกรรมการฯ แถลงต่อที่ประชุมว่า เมื่อวันก่อนได้ลงมติว่า คำในมาตรานี้จะพิจารณาทีหลัง บัดนี้เรามาถึงแล้วอยากเสนอให้ปรึกษาในขณะนี้ เหตุที่เสนอนี้มีความในใจอยู่อย่างหนึ่งว่า รัฐธรรมนูญนี้เวลาพระราชทานจะให้ออกใช้นั้นจะต้องการเขียนลงสมุดไทย เมื่อประชุมแล้วเท่าใดก็ส่งไป บัดนี้ยังลงมือเขียนไม่ได้ เพราะติดขัดในถ้อยคำเหล่านี้ เพราะฉะนั้นขอให้ที่ประชุมปรึกษาคำใช้เหล่านี้ให้ตกลงเสร็จไปทีเดียว คือคำ 3 คำนี้ 1. กรรมการราษฎร 2. คณะกรรมการราษฎร 3. ประธานคณะกรรมการราษฎร

พระยาศรยุทธเสนีย์กล่าวว่า การพิจารณาคำ 3 คำที่เสนอไว้นี้ขอมอบความไว้วางใจให้เสนาบดีกระทรวงธรรมการ เป็นผู้คิดก่อนว่าจะเอาอะไร

เลขาธิการสภาฯ อ่านรายนามผู้เสนอญัตติที่เกี่ยวกับคำเหล่านี้ คือ พระยาพหลฯ นายประยูรฯ หลวงเดชสหกรณ์ นายสงวน ตุลารักษ์ ขอให้ใช้คำว่า รัฐมนตรี แทน กรรมการราษฎร

---

[159] *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 17*

[160] “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 35/2475, 25 พฤศจิกายน 2475,” ใน นรนิติ เศรษฐบุตร, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 17,* น. 35-36.

Ref. code: 25595601032138UXP

นายซิม วีระไวทยะ ขอให้คงใช้คำว่า กรรมการราษฎร ไว้ เลิกใช้คำว่า เสนาบดีกันเสียที นายเนตร พูนวิวัฒน์ ขอให้ใช้คำว่า อนุสภาผู้แทนราษฎร แทนคำว่า คณะกรรมการราษฎร...

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์ กล่าวว่า เรามีสภาและมีกรรมการในสภาราษฎร ในสภานี้มีกรรมการชุดหนึ่งที่เรียกว่าคณะกรรมการราษฎร ถ้าสภานี้เรียกว่า สภาผู้แทนราษฎร คณะกรรมการแห่งสภานี้ก็คือ กรรมการผู้แทนราษฎรนั้นเอง ถ้าหากว่าจะเรียกกันว่า รัฐมนตรีสภา ก็ควรเรียกสภาผู้แทนราษฎรเป็นอย่างอื่น มิฉะนั้นกรรมการเรียกเป็นศัพท์ไม่เข้าชุดกัน ถ้าหากว่าคำว่า สภายังคงใช้ว่าสภาผู้แทนราษฎร เรียกกรรมการว่า กรรมการผู้แทนราษฎร ก็เข้าชุด และเข้าใจง่าย และหัวหน้าก็คือ ประธานกรรมการผู้แทนราษฎร สมาชิกแห่งกรรมการ ก็เรียกว่า สมาชิกกรรมการผู้แทนราษฎร ข้าพเจ้าเห็นว่า ชื่อกรรมการควรจะเข้าชุดไปด้วยกันกับชุดสภา

ประธานอนุกรรมการฯ กล่าวว่า ตามหลักคณะกรรมการราษฎรเป็นฝ่ายบริหาร ไม่ใช่กรรมการของสภาผู้แทนราษฎร

พระยาราชวังสัน กล่าวว่า สมาชิกทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอโอกาสอธิบายความเข้าใจแต่ขอออกตัวว่า เพื่อเป็นความรู้เท่านั้น เท่าที่เข้าใจไม่ได้เป็นหลักฐานที่จะยั่งยืน ที่ว่าด้วยหลักของต่างประเทศที่อังกฤษเรียกว่า “แคบบิเนท” หมายความว่า เดิมมีคณะการเมืองที่มีเสียงข้างมากอยู่ในปาร์เลียเมนต์ ตั้งเป็นผู้แทนของตัวขึ้นไป เป็นคณะปฏิบัติราชการในรัฐบาลอังกฤษ ถ้าเราจะใช้คำนั้นอย่างที่ประเทศนอร์เวย์ ใช้ว่า “สเตทเคานเซิล” ที่ยะวา ใช้ว่า มันตรี ที่มลายูใช้ว่า เมนตรี เพราะฉะนั้นเห็นว่า ใช้มนตรีได้ เพราะฉะนั้น จึ่งได้สนับสนุนรัฐมนตรีสภา ที่อื่นเค้าใช้อย่างนี้ ข้าพเจ้ารับรองในอินเดียก็ใช้เช่นเดียวกัน

พระยาอนุมานฯ รับรองว่าใช้ได้ตรงกับภาษาสันสกฤต

หลวงประดิษฐ์ฯ กล่าวว่า คำนี้ในที่ประชุมอนุกรรมการ ข้าพเจ้าได้ของดไว้ ไม่ให้วินิจฉัยคำนี้ เพื่อขอให้นำเสนอสภา ประสงค์ของข้าพเจ้าอยากใช้ภาษาธรรมดาให้คนอื่นเข้าใจง่าย คำว่า กรรมการราษฎรหมายความว่า บุคคลกลุ่มหนึ่ง ที่เรามอบหมายมาให้ทำหน้าที่บริหารเป็นกรรมการของราษฎร แต่ประธานอนุกรรมการฯ ท่านว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงทัก และมีผู้เข้าใจว่าข้าพเจ้าจะนำลัทธิบางประเทศมาเผยแผ่ ข้าพเจ้าของดไม่...ความเห็น สนับสนุนทางใด แต่เฉพาะคำว่า “รัฐมนตรี” ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่ควรใช้ เพราะมนตรีเป็นแต่เพียงที่ปรึกษาแผ่นดิน ไม่หมายความถึงผู้บริหาร อีกอย่างหนึ่ง ถ้าเราจะใช้คำนี้เราต้องแก้ พระราชบัญญัติรัฐมนตรี จึ่งอยากให้สมาชิกคิดดู

พระยานิติศาสตร์ฯ กล่าวว่า คำนี้ข้าพเจ้าเคยออกความเห็นว่าควรเรียกเสนาบดี เพราะเมืองไทยแต่ไหนแต่ไรมา ผู้เป็นหัวหน้าบริหารราชการแผ่นดิน เรียกว่า “เสนาบดี” จริงอยู่ผู้ที่อยู่ในคณะมี 15 คน เพราะฉะนั้นจะไปบรรจุตำแหน่งเสนาบดีทุกกระทรวงไม่ได้ เพราะเรามีไม่ถึง 10 กระทรวง แต่ในบางประเทศเช่นที่อังกฤษเรียกว่าเสนาบดี ประจำตำแหน่งก็มี และนอกตำแหน่งก็มี

Ref. code: 25595601032138UXP

มีอาเตอร์เนเยนเนอราลและออดิเตอรเยนเนอราล เป็นต้น ซึ่งไม่ใช่เสนาบดี เทียบชั้นอธิบดีคือ อธิบดีอัยการและอธิบดีกรมตำรวจ เป็นต้น จริงอยู่ศัพท์ที่ว่าเสนาบดีนั้นคำ เสนา แปลว่า ทหาร แต่ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงทหารเป็นผู้เป็นใหญ่ในการบริหารราชการทั่วไป แต่คำเสนาบดีนี้ได้ใช้กันมาจนชินเข้าใจว่าหัวหน้าทะบวงการทั้งปวง จึ่งสมควรจะรับมาใช้ได้โดยไม่มีใครเข้าใจผิดไปอย่างอื่น ส่วนคำรัฐมนตรีนั้นข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยเพราะ 1. เราจะนำเอามาใช้ในทางที่ไม่ถูกเพราะเดิมใช้หมายถึงผู้ทำกฎหมายไม่ใช่ผู้บริหารราชการ 2. เราเคยใช้คำเสนาบดีเป็นหัวหน้าทะบวงมาจนเจนแล้ว ควรใช้ศัพท์เสนาบดีต่อไป ที่อังกฤษก็เรียกเสนาบดีเช่นนี้ ส่วนทางคอนติเนนต์ไม่ทราบว่าใช้คำอะไร เพราะฉะนั้นจึ่งเห็นว่าไม่มีคำอื่นดีกว่าเสนาบดี

นายประยูร กล่าวว่า ตามความเห็นขอให้เปลี่ยนว่า คณะเสนาบดีและตามความเห็นหลวงประดิษฐ์ฯ ที่ใช้คณะกรรมการราษฎรต่างๆ นั้น ถ้าจะมีใช้กันน้อยเหลือเกิน โดยมากคำว่า กรรมการใช้กันในบริษัทไม่ได้ใช้ในทางการของบ้านเมืองโดยตรง เปลี่ยนคำเป็น คณะเสนาบดี ถ้ามีเสนาบดีตั้ง 20 คน อาจทำให้พลเมืองตกใจเพราะฉะนั้นขอสนับสนุนเสนาบดีกลาโหมให้ใช้ว่า "รัฐมนตรี"

นายมังกร กล่าวว่า เรื่องชื่อของกรรมการที่กล่าวและคัดค้านเช่นนี้ คำว่า "คณะกรรมการราษฎร" ได้ใช้มาทั่วพระราชอาณาจักรเข้าใจแล้ว เรียกชื่อตรงๆ ไม่ควรเปลี่ยน ถ้าใช้คำรัฐมนตรีทำให้ราษฎรเข้าใจผิดว่าพากันหนีจากราษฎรไปเสีย

พระยามานวราชเสวี กล่าวว่า ตามที่นายมังกรว่า เดี๋ยวนี้ราษฎรหมู่มากรู้เห็นได้ว่า เป็นคณะกรรมการราษฎรแน่นอนนั้น ค้านว่าราษฎรหมู่มากเห็นจะไม่ใคร่เข้าใจ ส่วนคนที่เข้าใจจริงๆ อยู่ในวงการใกล้ชิด เวลานี้เป็นโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงได้ จะเอาหนึ่งคำใดก็ได้ เคยมีคำของเราใช้ว่า "รัฐมนตรี" หรือ รัฐบดี...แต่ขอเสนอว่ารัฐมนตรีคุ้นกับปากแล้ว

หลวงประดิษฐ์ฯ กล่าวว่า ที่ว่าคุ้นกับปากนั้นเพียง 4-...เท่านั้น ในสมัยที่รัฐมนตรีสภา[161] มีใหม่ๆ ต่อมารัฐมนตรีสภา...ทำอะไรเลย เพราะฉะนั้นรู้สึกว่า เมื่อเอ่ยถึง

---

[161] "รัฐมนตรีสภา" เกิดขึ้นตามพระราชบัญญัติรัฐมนตรี ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 มีหน้าที่ถวายคำปรึกษาหารือข้อความซึ่งทรงพระราชดำริเห็นเป็นการสมควรที่จะปรึกษากัน โดยมีพระกระแสรับสั่งทรงเฉพาะมายังที่ประชุมนั้น หรือโดยพระราชทานพระกระแสรับสั่งให้เสนาบดีผู้หนึ่งเชิญมายังที่ประชุม กับทั้งข้อความที่รัฐมนตรีขอปรึกษาโดยรัฐมนตรีอื่นอีก 3 นายรับรอง ทั้งนี้ หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จกลับจากประภาสยุโรปครั้งที่ 2 ใน ร.ศ. 126 แล้ว ในราชกิจจานุเบกษาไม่ปรากฏรายงานการประชุมรัฐมนตรีสภา และ

Ref. code: 25595601032138UXP

รัฐมนตรีสภาจะชวนระลึกถึงรัฐมนตรีสภาที่เคยไม่ได้ทำอะไรกัน ที่พูดนี้ไม่ใช่ยืนยัน คำว่า กรรมการราษฎร ถูกต้อง หมายว่า คณะบริหาร ที่พูดนี้เพื่อขอให้สมาชิกชั่งน้ำหนักให้ดี

นายประยูร ภมรมนตรี กล่าวว่า คำว่ารัฐมนตรีฟังเพราะ ถ้าใช้คำว่าคณะกรรมการราษฎร ฟังดูเป็นโซเวียตฟังไม่สนิท คณะนี้จะเรียกชื่อเสียใหม่ว่าคณะบริหารรัฐการ คนธรรมดาก็เข้าใจ

หลวงโกวิทฯ ต้องแถลงตอบนายประยูร ภมรมนตรี ที่ว่า...กลายเป็นรัฐบาลโซเวียต โดยถามว่ารัฐมนตรีนี้เป็นโซเวียต หรือเพราะคำพูดไม่สำคัญอะไร เอาแต่สะดวก การเป็นโซเวียตหรือไม่ แล้วแต่บทบัญญัติธรรมนูญนี้ต่างหาก ถ้าเห็นว่ามีบทบัญญัติเป็นโซเวียต ข้อไหนก็ขอเสนอแก้เสีย

หลวงธำรงฯ กล่าวว่า การที่เราโต้เถียงกันไป กินเวลาเนิ่นนานมาก เมื่อสรุปรวมความมีสองทาง คือ คำว่าคณะกรรมการราษฎรนั้น และคำนี้พระเจ้าอยู่หัวทรงทักแล้ว อย่างไรก็ดีคำนี้น่าเปลี่ยน แต่มีคำรัฐมนตรีๆ รู้สึกมีเหตุผล 3-4 ประการ เป็นเหตุผลซึ่งที่ประชุมควรฟัง นอกจากนี้เราไม่ควรเอาคำนี้มาใช้ เพราะรัฐมนตรียังไม่ได้ยกเลิก เรามาทำกฎหมายให้เลิกรัฐมนตรี เราทำงานที่ใหญ่เกินไป เราหาคำอื่นที่เหมาะ และได้ความพอดีกว่า ส่วนจะให้หาคำใดมาใช้ข้าพเจ้าไม่มีความรู้พอ

พระยาราชวังสัน กล่าวว่า "รู้สึกเป็นการลำบากในการที่จะใช้คำหนึ่งคำใดสำหรับความคิดข้าพเจ้าเองไม่ขัดข้อง เพื่อจะใช้คำให้เรียบร้อยไปขอเสนอว่า คำนี้เราเอาไว้พูดกันพรุ่งนี้ ให้ได้พิจารณากันให้ละเอียด..."[162]

ครั้นถึงการประชุม ครั้งที่ 41/2475 วันจันทร์ที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475

"...ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ กล่าวว่า วันนี้เป็นวันที่พวกเราจะได้ตกลงรับรองร่างรัฐธรรมนูญตามที่ได้ปรึกษาพิจารณาเสร็จแต่วานนี้ แต่ยังมีถ้อยคำที่สงสัยอยู่บ้าง จึ่งขอเชิญพระธรรมนิเทศซึ่งเป็นปราชญ์ในทางภาษา ฉะนั้นถ้าไม่เป็นการขัดข้องแล้วขอที่ประชุมได้อนุญาตให้พระธรรมนิเทศเข้าร่วมประชุมด้วย เผื่อว่ามีสงสัยถ้อยคำใดก็จะได้ซักถาม

ที่ประชุม อนุมัติให้พระธรรมนิเทศเข้านั่งที่ประชุมด้วย

พระยาราชวังสัน กล่าวว่า ในการที่จะเลือกคำแทนคณะกรรมการราษฎรนี้ เห็นว่าควรใช้คำให้เหมาะ

พระยาพหลพลพยุหเสนา เสนอว่า ตามความสมัครแล้วอยากจะให้ใช้คำเก่าเพราะเป็นคำที่พูดง่ายดีและมีอยู่แล้ว ส่วนคำไหนที่พระราชทานลงมานั้น รู้สึกว่าเรียกยากอีกทั้งเป็นคำที่ไม่เคยได้ยินมา คือคำว่า รัฐมนตรีสภา

รัฐมนตรีก็ทยอยล่วงลับไป จนต่อมาอาจมีองค์ประชุมไม่ครบจึงไม่ได้มีการประชุมอีกต่อไป ดู ไพโรจน์ ชัยนาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 21-22.

[162] *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 148*, น. 127-131.

Ref. code: 25595601032138UXP

ประธานสภาฯ ขอให้ที่ประชุมลงมติ มีผู้เห็นควรใช้คำรัฐมนตรี 28 เสียง ไม่ออกเสียง 24 เสียงควรใช้คำอื่น 7 เสียง ตกลงใช้คำว่า รัฐมนตรีแทนคำ "กรรมการราษฎร"

พระยาพหลพลพยุหเสนา เสนอขอให้ออกพระราชบัญญัติยกเลิกพระราชบัญญัติรัฐมนตรีฉบับเก่า[163]

ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ กล่าวว่า เมื่อที่ประชุมตกลงใช้คำนี้แล้ว ก็จะได้รับทำนำมาเสนอได้โดยด่วน และเนื่องจากที่ตกลงขอใช้รัฐมนตรีสภาแทน "คณะกรรมการราษฎร" "รัฐมนตรี" แทน "กรรมการราษฎร" และ "นายกรัฐมนตรี" แทน "ประธานคณะกรรมการราษฎร"

พระยาราชวังสัน กล่าวว่า "ในที่นี้ขออนุญาตแปลคำเพื่อเป็นกำหนดและความหมายต่อไป คำว่า "รัฐมนตรี" ตามตัวแปลว่าเป็นที่ปรึกษาของแผ่นดิน แต่พระธรรมนิเทศบอกว่าคำนี้มีความหมายสูงขึ้นไปเป็นว่า "ข้าราชการผู้ใหญ่ในแผ่นดิน" ไม่ใช่แปลว่าที่ปรึกษาของแผ่นดินเฉยๆ

ที่ประชุมตกลงตามที่ประธานอนุกรรมการฯ เสนอ..."[164]

เห็นได้ว่าบรรยากาศการพิจารณานั้น มีการช่วงชิงถึงการใช้ถ้อยคำของฝ่ายที่มีทัศนะที่ต้องการให้มีสิ่งตกค้างของระบอบเก่าเข้ามาใช้ในระบอบใหม่ กับฝ่ายที่ต้องการใช้ถ้อยคำที่สื่อถึงการปกครองในระบอบใหม่ที่มีราษฎรเป็นใหญ่ องค์กรใดๆ ในรัฐธรรมนูญเป็นแต่เพียงบุคคลกลุ่มหนึ่งที่มอบหมายมาทำหน้าที่แทนราษฎรเท่านั้น ไม่ได้นิยมรูปแบบองค์กรที่ปกครองแบบคอมมิวนิสต์หรือ *"เป็นโซเวียต"* แต่อย่างใด แม้ปรีดีและฝ่ายที่มีทัศนะในแบบหลังจะพยายามอธิบายทำความเข้าใจแต่ก็ไม่เป็นผล ดังนั้น นับแต่นั้นมาจึงมีการใช้คำว่า "รัฐมนตรี" แทนคำว่า "กรรมการราษฎร" ใช้คำว่า "นายกรัฐมนตรี" แทนคำว่า "ประธานคณะกรรมการราษฎร" และใช้คำว่า "คณะรัฐมนตรี" แทนคำว่า "คณะกรรมการราษฎร" ทั้งนี้ ก่อนที่จะมีการใช้คำเหล่านี้ ที่ประชุมสภาได้ใช้คำว่า "รัฐมนตรีสภา" แทนคำว่า "คณะกรรมการราษฎร" และใช้คำว่า "นายกรัฐมนตรีสภา" แทนคำว่า "ประธานคณะกรรมการราษฎร" พระเรี่ยมวิรัชชพากย์ หนึ่งในสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรขณะนั้น ได้ทักท้วงว่า *"...ฟังๆ ไปตามที่ได้แก้มาแล้วให้รู้สึกว่าจะมีเป็นสองสภาขึ้น"* จึงขอให้เปลี่ยนคำว่า "รัฐมนตรีสภา" เป็นคำว่า "คณะรัฐมนตรี" ซึ่งที่ประชุมสภามีมติเห็นชอบตามนั้น[165]

---

[163] ต่อมาในการประชุม ครั้งที่ 43/2475 (วิสามัญ) ในวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ที่ประชุมสภาอนุมัติให้ประกาศพระราชบัญญัติยกเลิกพระราชบัญญัติรัฐมนตรีได้

[164] "รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 41/2475, 28 พฤศจิกายน 2475," ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 17*, น. 172-173.

[165] ดู *เพิ่งอ้าง*, น. 184-185.

Ref. code: 25595601032138UXP

4.7.4 คณะกรรมการราษฎร กับ โปลิตบูโร (Politburo)

ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับสถานะของคณะกรรมการราษฎรนี้ ปรากฏให้เห็นมานับแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมาเลยทีเดียว นอกจากความเข้าใจคลาดเคลื่อนอันเกิดจากการใช้คำเรียกโดยใช้ชื่อว่า “คณะกรรมการราษฎร” ที่ปรากฏให้เห็นในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 มาแล้ว ดังที่ประยูร ภมรมนตรี ได้กล่าวว่า *“คำว่ารัฐมนตรีฟังเพราะ ถ้าใช้คำว่าคณะกรรมการราษฎร ฟังดูเป็นโซเวียตฟังไม่สนิท คณะนี้จะเรียกชื่อเสียใหม่ว่าคณะบริหารรัฐการ คนธรรมดาก็เข้าใจ”* ถึงขั้นที่หลวงโกวิทอภัยวงศ์ (นายควง อภัยวงศ์) ต้องแถลงตอบนายประยูร ภมรมนตรี ว่า *“ที่ว่า...กลายเป็นรัฐบาลโซเวียตโดยถามว่ารัฐมนตรีนี้เป็นโซเวียต หรือเพราะคำพูดไม่สำคัญอะไร เอาแต่สะดวก การเป็นโซเวียตหรือไม่ แล้วแต่บทบัญญัติธรรมนูญนี้ต่างหาก ถ้าเห็นว่ามีบทบัญญัติเป็นโซเวียต ข้อไหนก็ขอเสนอแก้เสีย”* ดังนี้ เป็นต้น

ในระยะเวลาต่อมา ปรากฏว่ามีการนำคณะกรรมการราษฎรไปเปรียบเทียบกับองค์กรของรัฐที่เป็นองค์กรที่ทรงอำนาจสูงสุดในรูปแบบของ “คณะกรรมการกลาง” ของประเทศที่ปกครองโดยพรรคคอมมิวนิสต์ที่เรียกว่า “โปลิตบูโร” (Politburo) เช่นใน สหภาพโซเวียต เกาหลีเหนือ คิวบา เนื่องจากมีความเห็นว่าตำแหน่งเสนาบดีที่ไม่ได้ยกเลิกหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง และรัฐธรรมนูญได้สร้างองค์กรชื่อคณะกรรมการราษฎร และให้มีอำนาจควบคุมบังคับบัญชาเสนาบดีอีกชั้นหนึ่ง จึงมีผู้เห็นว่า คณะกรรมการราษฎรไม่ควรถือเป็นคณะรัฐมนตรี แต่ควรถือว่าเสนาบดีเป็นคณะรัฐมนตรี ส่วนคณะกรรมการราษฎรนั้นมีลักษณะเป็นโปลิตบูโรคณะแรก และเป็นต้นแบบของโปลิตบูโรในเวลาต่อมา ถึงขนาดนำคณะกรรมการราษฎรในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 นี้ ไปเปรียบเทียบกับคณะรัฐประหารที่เกิดขึ้นในประเทศไทยที่เรียกตัวเองว่า คณะรัฐประหารบ้าง คณะปฏิวัติบ้าง คณะปฏิรูปบ้าง รสช.บ้าง คมช.บ้าง นั้นว่าเป็นรูปแบบองค์กรในลักษณะเดียวกัน[166] เลยทีเดียว ซึ่งอันที่จริงแล้วสถานะของคณะกรรมการราษฎรนั้นเมื่อพิจารณาจากโครงสร้างขององค์กรในบทบัญญัติของปฐมรัฐธรรมนูญแล้วไม่เป็นเช่นนั้น

ต่อปัญหานี้ วรเจตน์ ภาคีรัตน์ ชวนให้พิจารณาโดยให้เหตุผลหลายประการถึงความแตกต่างระหว่างคณะกรรมการราษฎรที่มาจากการเลือกของสภาผู้แทนราษฎร ที่เมื่อสิ้นบทเฉพาะกาลในปฐมรัฐธรรมนูญแล้ว สมาชิกของสภาจะมาจากการเลือกตั้งของราษฎรทั้งหมด

---

[166] ดูรายละเอียดใน โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, “โปลิตบูโรของสยาม,” สืบค้นเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2559, จาก http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1340163859

Ref. code: 25595601032138UXP

กับคณะกรรมการกลางของประเทศที่ปกครองโดยพรรคคอมมิวนิสต์ที่เรียกว่า “โปลิตบูโร” (Politburo) ไว้โดยสรุป ดังนี้[167]

ก. เมื่อพิจารณาโครงสร้างของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ทั้งฉบับประกอบกันแล้วจะเห็นว่า คณะกรรมการราษฎรตกอยู่ภายใต้อำนาจของสภาผู้แทนราษฎรผู้ทรงอำนาจสูงสุดในนามองค์กรของรัฐด้วย เมื่อดูวัตถุประสงค์ของคณะราษฎร หรือปรีดีในฐานะผู้เขียนรัฐธรรมนูญฉบับนี้แล้วจะเห็นว่า สภาผู้แทนราษฎรในระยะเวลาไม่เกิน 10 ปี จะต้องมาจากการเลือกตั้งทั้งหมด โดยในรัฐธรรมนูญแบ่งพัฒนาการของสภาผู้แทนราษฎรไว้ 3 ช่วง คือ ช่วงแรกมาจากการแต่งตั้ง ช่วงที่ 2 มาจากการแต่งตั้งผสมเลือกตั้ง และช่วงที่ 3 จะมาจากการเลือกตั้งทั้งหมด ในแง่นี้จะพบว่า ระบอบประชาธิปไตยผ่านเข้าไปในสภาผู้แทนราษฎร และไปครอบกรรมการราษฎรอีกชั้นหนึ่ง จึงไม่อาจนำไปเปรียบเทียบกับโปลิตบูโรในระบอบคอมมิวนิสต์ได้ คือ จะดูจากตัวองค์กรไม่ได้ ต้องดูที่ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรในรัฐธรรมนูญด้วย นั่นคือ รัฐธรรมนูญฉบับแรก คณะราษฎรเน้นไปที่อำนาจของสภาผู้แทนราษฎร คือ ถ่ายโอนอำนาจของกษัตริย์มาอยู่กับประชาชนแล้วให้สภาผู้แทนราษฎรทรงอำนาจสูงสุดในนามองค์กรของรัฐ

ข. เป็นความจริงว่าหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่มีองค์กรในลักษณะคณะรัฐมนตรีดังเช่นในปัจจุบันเพราะฉับพลันเกินไป ทั้งนี้ เพราะมีเสนาบดีกระทรวงอยู่ แต่ได้ตั้งกรรมการราษฎรขึ้นมาเพื่อครอบเสนาบดีกระทรวงอีกชั้นหนึ่ง แล้วก็รับผิดชอบต่อสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งในระยะต่อมาจะมาจากการเลือกตั้งดังกล่าวแล้ว คณะกรรมการราษฎรจึงมีลักษณะเป็นฝ่ายบริหารกำกับหรือบังคับบัญชาเสนาบดี จากเดิมที่เสนาบดีจะอยู่สูงสุดในกระทรวง ก็ลดสถานะลงมาเหมือนเป็นฝ่ายประจำ ลักษณะเดียวกันกับปลัดกระทรวงในปัจจุบันไม่มีลักษณะเป็นรัฐมนตรีอีกต่อไป ปลัดทูลฉลองก็ลดสถานะลงมาอีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ คณะกรรมการราษฎรเป็นองค์กรแยกออกมาคุมอำนาจบริหารและรับผิดชอบต่อการกระทำของพระมหากษัตริย์ เพราะจะเป็นผู้ลงนามเป็นคนรับสนองพระบรมราชโองการในกิจการที่พระมหากษัตริย์ได้กระทำ ถ้าไม่มีกรรมการราษฎรลงนามโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการราษฎรแล้ว การกระทำของพระมหากษัตริย์เป็นโมฆะ คณะกรรมการราษฎรจึงต่างกับโปลิตบูโรอย่างสิ้นเชิง

ค. ประเด็นที่สำคัญ คือ ปรีดีและคณะราษฎรได้คงสถานะของสถาบันกษัตริย์เอาไว้ โดยให้กษัตริย์มีสถานะเป็นประมุขของรัฐ ซึ่งการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ไม่อาจเป็นไปได้ในแง่นี้

---

[167] วรเจตน์ ภาคีรัตน์, “คณะราษฎรกับการเปลี่ยนแปลงด้านกฎหมาย,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 85,* น. 217.

Ref. code: 25595601032138UXP

สำหรับผู้เขียนเองมีความเห็นเพิ่มเติมว่า รูปแบบของคณะกรรมการราษฎรในปฐมรัฐธรรมนูญมีความคล้ายคลึงกับรูปแบบรัฐบาลหรือองค์กรฝ่ายบริหารของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ที่เรียกว่า “คณะกรรมการสหรัฐ” หรือ Conseil fédéral อย่างมาก โดยคณะกรรมการสหรัฐนี้ประกอบด้วยสมาชิก 7 คน อยู่ในตำแหน่งคนละ 4 ปี มาจากการเลือกของรัฐสภาหรือสมัชชาแห่งสหรัฐ (Assemblée fédéral) ในทุกๆ ปี คณะกรรมการนี้จะเลือกสมาชิกคนหนึ่งเป็นประธานาธิบดีของประเทศ สมาชิกในคณะกรรมการสหรัฐนี้ทุกคนทำหน้าที่เป็นเสนาบดี (รัฐมนตรี) ด้วยในตัว คณะกรรมการสหรัฐนี้มีอำนาจบริหารในลักษณะที่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของอำนาจนิติบัญญัติหรือรัฐสภา มากกว่าที่จะมีอำนาจแยกออกเป็นอิสระส่วนหนึ่ง คือ คำสั่งหรือคำบังคับของคณะกรรมการสหรัฐนี้อาจถูกเปลี่ยนแปลงแก้ไขโดยรัฐสภาได้ แต่ทั้งนี้ไม่ได้มีผลให้คณะกรรมการสหรัฐต้องลาออกจากตำแหน่งแต่อย่างใด

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับโครงสร้างรูปแบบของคณะกรรมการราษฎรกับคณะกรรมการสหรัฐของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ในประเด็นสำคัญ ที่รัฐธรรมนูญกำหนดให้คณะกรรมการราษฎรนั้นมาจากการเลือกของสภาผู้แทนราษฎร โดยสภาผู้แทนราษฎรเลือกประธานกรรมการ และให้ผู้เป็นประธานนั้นเลือกสมาชิกในสภาเพื่อเป็นกรรมการอีกชั้นหนึ่ง โดยได้รับความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งคล้ายกับที่มาของคณะกรรมการสหรัฐของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ที่มาจากการเลือกของรัฐสภาเช่นกัน อีกทั้งยังคล้ายกันในลักษณะที่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของอำนาจนิติบัญญัติหรือรัฐสภาเช่นเดียวกัน อาจจะแตกต่างกันในรายละเอียดบ้างก็ด้วยเหตุที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์มีรูปแบบการปกครองแบบสหพันธรัฐที่เป็นสาธารณรัฐ ขณะที่ปฐมรัฐธรรมนูญกำหนดให้สยามเป็นรัฐเดี่ยวแบบราชอาณาจักร และมีเสนาบดีดำเนินงานโดยรับผิดชอบต่อคณะกรรมการราษฎรอีกชั้นหนึ่ง ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ว่าปรีดีอาจนำแนวความคิดเกี่ยวกับโครงสร้างองค์กรคณะกรรมการสหรัฐของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ที่เป็นประเทศประชาธิปไตยมาประยุกต์ให้เข้ากับสภาพของสยามในขณะนั้น เกิดเป็นคณะกรรมการราษฎรในปฐมรัฐธรรมนูญมากกว่าที่จะนำมาจากรูปแบบของ “คณะกรรมการกลาง” ของพรรคคอมมิวนิสต์ที่เรียกว่า “โปลิตบูโร” (Politburo)

การทำความเข้าใจให้ถูกต้องถึงสถานะของคณะกรรมการราษฎรนี้นับว่ามีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญอย่างยิ่ง ปรีดีผู้เขียนปฐมรัฐธรรมนูญก่อตั้งองค์กรที่เรียกว่า “คณะกรรมการราษฎร” มาเพื่อเป็นองค์กรที่ใช้อำนาจบริหารแทนราษฎร โดยมีความเชื่อมโยงกับหลักประชาธิปไตยในแง่ที่ว่า มาจากการเลือกของสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากการเลือกตั้งของราษฎรนั้น ได้ถูกกล่าวหาว่ามีแนวความคิดแบบคอมมิวนิสต์จนตกเป็นจำเลยในทางการเมืองไทยตลอดมา ทั้งที่ความจริงแล้วไม่เป็นเช่นนั้น จะโดยความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม การกล่าวหาว่าคณะกรรมการราษฎรใน

Ref. code: 25595601032138UXP

ปฐมรัฐธรรมนูญว่ามีลักษณะเป็นโปลิตบูโรคณะแรกก็ดี เป็นต้นแบบของโปลิตบูโรในเวลาต่อมาก็ดี หรือนำไปเปรียบเทียบกับคณะรัฐประหารที่เกิดขึ้นในประเทศไทยก็ดี นอกจากจะเป็นการกล่าวหาอย่างไม่เป็นธรรมต่อปรีดีและปฐมรัฐธรรมนูญฉบับนั้นแล้ว ยังเป็นการทำลายสัจจะในทางประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญไทยอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำไปเปรียบเทียบกับคณะรัฐประหารที่ยังมีคำถามมากมายถึงความเป็นองค์กรเผด็จการ ที่ไม่มีความชัดเจนว่าได้เป็นฝ่ายบริหารที่ *"ปฏิบัติเพื่อราษฎรอย่างแท้จริง"* เช่นเดียวกับฝ่ายบริหารในแนวความคิดประชาธิปไตยสมบูรณ์ของปรีดีหรือไม่

4.7.5 นายกรัฐมนตรี หรือรัฐมนตรีไม่จำต้องเป็นสมาชิกรัฐสภา

ประเด็นเรื่องที่นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีไม่จำต้องเป็นสมาชิกรัฐสภานี้เป็นหลักการที่แตกต่างหรือถือเป็นการยกเลิกหลักการในรัฐธรรมนูญ 2 ฉบับแรกเลยทีเดียว เนื่องจากรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ปรีดีร่างขึ้นนั้น กำหนดให้องค์กรฝ่ายบริหารที่เรียกว่า "คณะกรรมการราษฎร" มาจากการเลือกของสภาผู้แทนราษฎรโดยที่สภาผู้แทนราษฎรต้องเลือกจากสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎรนั่นเอง ส่วนรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 ที่ปรีดีมีส่วนในการยกร่างนั้น รัฐธรรมนูญก็กำหนดไว้เป็นหลักการว่า ให้องค์กรฝ่ายบริหารต้องเป็นสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎรเช่นเดียวกัน แม้จะไม่ใช่องค์กรฝ่ายบริหารทั้งหมดที่ต้องมาจากการเป็นสมาชิกของสภา แต่รัฐมนตรีที่ไม่ได้มาจากการเป็นสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎรก็มีจำนวนที่น้อยกว่ารัฐมนตรีที่มาจากการเป็นสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎร กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ทรงตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วย นายกนายหนึ่งและรัฐมนตรีอีกอย่างน้อยสิบสี่นาย อย่างมากยี่สิบสี่นาย ในการตั้งนายกรัฐมนตรี ประธานแห่งสภาเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ ทั้งนี้ นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีอีกสิบสี่นายต้องเลือกจากสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎร นอกนั้นจะเลือกจากผู้ที่เห็นว่ามีความรู้ความชำนาญเป็นพิเศษแม้มิได้เป็นสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎรก็ได้ แต่ต้องเป็นผู้ที่อาจดำรงตำแหน่งการเมืองได้ นอกจากนี้รัฐมนตรีผู้มิได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น ย่อมมีสิทธิไปประชุมและแสดงความเห็นในสภาผู้แทนราษฎรได้ แต่ไม่มีสิทธิออกเสียงลงคะแนน

ต่อมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ 3 นั้น ประเด็นสำคัญเกี่ยวกับองค์กรฝ่ายบริหารในรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีอยู่ว่า คณะรัฐมนตรีนั้นพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งโดยประธานสภาผู้แทนและประธานสภาอาวุโส (พฤฒสภา) เป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ[168] แต่บุคคลซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรี หรือรัฐมนตรีนั้นไม่จำต้องเป็นสมาชิก

---

[168] แต่เมื่อรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 3 นี้ได้รับการลงมติและประกาศให้ใช้แล้ว ปรากฏว่าเฉพาะการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีเท่านั้น ที่ให้ประธานพฤฒสภาและประธานสภาผู้แทนลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ ตามมาตรา 66 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489

Ref. code: 25595601032138UXP

ของสภานิติบัญญัติ โดยถือว่าเมื่อเป็นผู้ซึ่งสมควรได้รับความไว้ใจของสภานิติบัญญัติแล้ว ก็อาจได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีได้ ในเรื่องนี้ความปรากฏในชั้นการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญว่ามีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอภิปรายกันหลายท่าน แต่ผลสุดท้ายส่วนมากก็ลงมติเห็นชอบด้วย โดยเห็นว่าในบางกรณีอาจมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยบุคคลภายนอกรัฐสภามาเป็นนายกรัฐมนตรีก็ได้ ทั้งนี้ ในทางความเป็นจริงนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีอื่นก็จำต้องมาจากสมาชิกสภาใดสภาหนึ่งอยู่แล้ว[169]

อย่างไรก็ตาม หากมองในแง่ความเป็นประชาธิปไตยของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 แม้องค์กรฝ่ายบริหารไม่จำต้องเป็นสมาชิกของรัฐสภาก็ตาม แต่อย่างน้อยก็ยังมีจุดเชื่อมโยงกับความเป็นประชาธิปไตยอยู่ เนื่องจากรัฐสภาตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้เมื่อสิ้นบทเฉพาะกาลแล้วสมาชิกของสภาทั้งสิ้นย่อมมาจากการเลือกตั้งของราษฎร ดังนั้น การที่องค์กรฝ่ายบริหารแม้ไม่จำต้องเป็นสมาชิกของรัฐสภา แต่อย่างน้อยก็มีที่มาจากรัฐสภาที่มีความเป็นประชาธิปไตย นอกจากนี้ โดยที่รัฐสภานั้นประกอบด้วยสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งของราษฎร ซึ่งโดยปกติแล้วนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีอื่นก็มีแนวโน้มเป็นไปได้มากว่าต้องมาจากสมาชิกรัฐสภาโดยเสียงข้างมากของรัฐสภาเป็นผู้เลือกมาอยู่แล้ว

4.8 ศาล

แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีที่เกี่ยวกับองค์กรศาลปรากฏให้เห็นน้อยมาก จนอาจกล่าวได้ว่าน้อยที่สุดในบรรดาแนวความคิดในเรื่องอื่นๆ ก็ว่าได้ ทั้งนี้ แนวความคิดเกี่ยวกับองค์กรศาลของปรีดีอาจพิจารณาจากแนวความคิด *“ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์”* ที่ปรีดีได้กล่าวถึง *“ฝ่ายตุลาการ”* ในระบบการเมืองประชาธิปไตยไว้ว่า *“ระบบการเมืองที่จะเป็นประชาธิปไตยได้ก็จำต้องมีรัฐธรรมนูญ วิธีเลือกตั้งซึ่งให้ราษฎรมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎรได้เสมอภาคกัน และมีความสะดวกในการออกเสียงได้ในทางปฏิบัติ อีกทั้ง จะต้องมีระบบที่ฝ่ายบริหารจำต้องปฏิบัติเพื่อราษฎรอย่างแท้จริง และระบบที่ฝ่ายตุลาการจำต้องมีอิสระและดำรงไว้ซึ่งความเที่ยงธรรม”* องค์กรศาลหรือองค์กรตุลาการในอุดมคติของปรีดีที่จะต้องเป็นองค์กรที่มีอิสระและดำรงไว้ซึ่งความเที่ยงธรรมนั้น ไม่ปรากฏให้เห็นในบทบัญญัติของปฐมรัฐธรรมนูญ เนื่องจากรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับองค์กรศาลไว้แต่เพียงว่า ให้ศาลเป็นหนึ่งในองค์ที่ใช้อำนาจสูงสุดของประเทศแทนราษฎร

---

[169] “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 26/2489, สมัยสามัญ, 18 เมษายน 2489,” อ้างถึงใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 117*, น. 126-127.

Ref. code: 25595601032138UXP

มีอำนาจหน้าที่สำหรับการระงับข้อพิพาทให้เป็นไปตามกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลานั้น[170] และโดยที่รัฐธรรมนูญกำหนดให้สยามเป็นราชอาณาจักร หมายความว่า เป็นรัฐที่มีกษัตริย์เป็นประมุข ดังนั้น คำวินิจฉัยของศาลจึงต้องกระทำในนามของกษัตริย์ เช่นเดียวกับสภาผู้แทนราษฎร และคณะกรรมการราษฎร เท่านั้น แต่มาปรากฏให้เห็นในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 และฉบับที่ 3 ในเวลาต่อมา คือ มาตรา 60 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 และมาตรา 83 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ที่บัญญัติโดยใช้ถ้อยคำเหมือนกันว่า *"ผู้พิพากษาย่อมมีอิสสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปตามกฎหมาย"* อย่างไรก็ตาม ความคาดหวังของปรีดีที่เพียงต้องการให้ฝ่ายตุลาการมีอิสระและดำรงไว้ซึ่งความเที่ยงธรรมนั้น ในเวลาต่อมามีการวิพากษ์วิจารณ์ว่ายังไม่เพียงพอสำหรับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและนิติรัฐ ดังจะได้กล่าวต่อไป

การอภิวัฒน์ประชาธิปไตย 2475 ที่นำมาซึ่งการก่อตั้งระบอบรัฐธรรมนูญและสถาบันทางการเมืองนี้ มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับองค์กรศาลน้อยมาก องค์กรศาลยังเป็นองค์กรที่รับมาจากระบบเดิมแทบทั้งสิ้น ในขณะที่องค์กรอื่นแม้มีการรับมาซึ่งบางส่วนของระบอบเก่า แต่ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปเพื่อให้สอดรับกับระบอบใหม่ ผู้เขียนสันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะสยามในขณะนั้นมีกฎหมายที่ให้สิทธิพิเศษนอกอำนาจศาลยุติธรรมแก่บุคคลบางจำพวก เช่น พระบรมวงศานุวงศ์บางจำพวก รวมถึงการที่สยามในขณะนั้นไม่มีเอกราชทางศาล เพราะตกอยู่ภายใต้ "สภาพนอกอาณาเขต" อยู่ ซึ่งสภาพการณ์ของสยามดังกล่าวเป็นเรื่องที่ปรีดีได้รับทราบมาตั้งแต่ในชั้นการเรียนที่โรงเรียนกฎหมายแล้ว และเมื่อคราวที่ทำการก่อตั้ง "คณะราษฎร" ปรีดีและคณะก็ได้กำหนดวิธีการดำเนินงานเพื่อการอภิวัฒน์สยาม โดยกำหนดให้ต้องคำนึงถึงสภาพของสยามที่ถูกแวดล้อมด้วยเจ้าอาณานิคม เช่น อังกฤษ และฝรั่งเศสด้วย ในหลายๆ งานเขียนของปรีดีนั้น ปรีดีได้ชวนให้ผู้อ่านระลึกถึงฐานะของสยามหรือประเทศไทยก่อนวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 อันเป็นข้อจำกัดของการอภิวัฒน์ 2475 ว่า

"...สมัยนั้นประเทศไทยไม่มีความเป็นเอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์ เพราะจำต้องทำสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับประเทศทุนนิยมสมัยใหม่ที่เรียกว่า "จักรวรรดินิยม" (Imperialism) หลายประเทศที่มีสิทธิพิเศษเหนือประเทศไทยหลายประการ อาทิ คนในบังคับต่างประเทศเหล่านั้นทำผิดในดินแดนประเทศไทย แต่ศาลไทยก็ไม่มีอำนาจตัดสินชำระลงโทษคนทำผิดเหล่านั้น หากรัฐบาลต้องส่งตัวคนต่างประเทศที่ทำผิดให้ศาลกงสุลของต่างประเทศชำระคดี แม้ต่อมาบางประเทศ อาทิ อังกฤษ

---

[170] มาตรา 2 และมาตรา 39 ของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม ชั่วคราว พุทธศักราช 2475

Ref. code: 25595601032138UXP

และฝรั่งเศสยอมผ่อนผันให้มีศาลต่างประเทศและศาลคดีต่างประเทศซึ่งประกอบด้วยผู้พิพากษาไทยและที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรปร่วมพิจารณาพิพากษาคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสนั้นก็ตาม แต่ในส่วนสนธิสัญญาก็ได้กำหนดไว้อีกว่าถ้าความเห็นของผู้พิพากษาไทยกับที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรปขัดแย้งกัน ก็ให้ถือเอาความเห็นของที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรปเป็นใหญ่กว่าความเห็นของผู้พิพากษาไทย โดยไม่ต้องคำนึงว่าผู้พิพากษาไทยมีจำนวนมากกว่าที่ปรึกษาชาวยุโรป แม้กระนั้นในสนธิสัญญาก็ยังได้กำหนดไว้อีกว่า คดีที่อยู่ในศาลต่างประเทศนั้นกงสุลอังกฤษก็ยังมีอำนาจที่จะถอนคดีไปชำระที่ศาลกงสุลอังกฤษได้ สถานกงสุลของหลายประเทศมีศาลและมีคุกสำหรับคนในบังคับของตนโดยเฉพาะ และสิทธิพิเศษอื่นๆ ที่เรียกตามศัพท์กฎหมายระหว่างประเทศว่า "สภาพนอกอาณาเขต" (Extraterritoriality)"[171]

ดังนั้น การที่จะต้องระมัดระวังการแทรกแซงของต่างชาติเจ้าอาณานิคมอันจะกระทบต่อความเป็นเอกราชทางการศาลของสยามในเวลานั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการศาล การดำเนินการอภิวัฒน์จึงต้องใช้ความระมัดระวังอย่างยิ่งในเรื่องดังกล่าว การที่ปรีดีไม่ได้ร่างรัฐธรรมนูญให้มีผลเป็นการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมหรือองค์กรศาลนี้ ไม่ใช่เพราะปรีดีไม่ให้ความสำคัญหรือละเลยแต่อย่างใด แต่เนื่องด้วยเงื่อนไขดังได้กล่าวมาแล้วนั่นเอง อย่างไรก็ตาม สมควรกล่าวไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า ช่วงที่ปรีดีได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2480 และดำรงตำแหน่งนี้จนถึง 15 ธันวาคม พ.ศ. 2481 ในรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา นั้น ปรีดีได้ปฏิบัติการเพื่อเจรจาสนธิสัญญาฉบับใหม่กับนานาประเทศเพื่อให้สยามมีเอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์ โดยใช้ความอุตสาหพยายามเจรจาโดยอาศัยหลัก *"ดุลยภาพแห่งอำนาจ"* จนในที่สุดจักรวรรดินิยมทุกประเทศก็ได้ยอมทำสนธิสัญญาฉบับใหม่ที่ทำให้สยามได้เอกราชอธิปไตยสมบูรณ์ ทั้งเอกราชในทางการเมือง ในทางศาล และในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ดังได้กล่าวมาแล้ว

ในเรื่องนี้หลวงจักรปาณีศรีศีลวิสุทธิ์ ก็ได้ให้ข้อสังเกตไว้เช่นเดียวกันว่า *"คงไม่ใช่เพราะผู้ร่างไม่เห็นทางที่จะเปลี่ยนแปลงกิจการยุติธรรมของชาติให้มีขึ้น แต่คงเป็นด้วยไม่มีเวลาดำริมากกว่าอย่างอื่น เพราะเรื่องนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องเล็กน้อย และอาจกระทบกระทั่งถึงสิทธิของชาวต่างประเทศด้วย ถ้าจะมีการเปลี่ยนแปลงจึงจะต้องดำริโดยสุขุม ด้วยเหตุนี้จึงให้ใช้ระเบียบเดิมไปก่อนจนกว่าธรรมนูญฉะบับใหม่จะสำเร็จ"*[172] โดยหลวงจักรปาณีศรีศีลวิสุทธิ์ ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการรักษาความยุติธรรมในกรุงสยามเวลานั้น 2 ประการ คือ

---

[171] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 141*, น. 88.

[172] หลวงจักรปาณีศรีศีลวิสุทธิ์ (วิสุทธิ์ ไกรฤกษ์), *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 36*, น. 69.

Ref. code: 25595601032138UXP

1. ข้อจำกัดของศาลยุติธรรมจากความไม่เสมอภาคของบุคคลทุกคนภายใต้กฎหมายเดียวกัน เนื่องจากในขณะนั้นศาลแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ศาลที่ขึ้นอยู่ในกระทรวงยุติธรรม กับศาลที่ไม่ได้ขึ้นอยู่ในกระทรวงยุติธรรม ซึ่งศาลที่ขึ้นอยู่ในกระทรวงยุติธรรมนั้นไม่มีปัญหาอะไร เพราะเป็นศาลธรรมดาที่มีข้อบังคับและระเบียบการปรากฏอยู่ในพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. 127 แล้ว ที่เป็นปัญหาในเรื่องนี้ คือ ศาลที่ไม่ได้ขึ้นอยู่ในกระทรวงยุติธรรม ได้แก่

ก. กรณีศาลทหาร ได้แก่ ศาลทหารบก ศาลทหารเรือ (ขณะนั้นยังไม่มีเหล่าทหารอากาศ-ผู้เขียน) ที่เวลาทำความผิดในทางอาชญา แม้ไม่เกี่ยวกับวินัยทหาร ศาลยุติธรรมก็ไม่มีอำนาจพิจารณาพิพากษา เว้นแต่ ทหารนั้นๆ จะได้กระทำความผิดร่วมกับพลเรือน หรือกระทำผิดเกี่ยวกับบุคคล หรือทรัพย์ของชาวต่างประเทศ ซึ่งตามสัญญาทางไมตรีบังคับเรื่องอำนาจศาลไว้แล้ว

ข. กรณีศาลรับสั่งกระทรวงวัง ที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่เจ้าต่อเจ้าเป็นความระหว่างกันก็ดี คดีที่เกี่ยวกับการใช้กฎมณเฑียรบาลก็ดี หรือคดีที่เกี่ยวกับเจ้าเป็นจำเลยในคดีอาชญาบางเรื่องก็ดี ซึ่งเป็นการทำให้ราษฎรสยามส่วนต่างๆ มีสิทธิและหน้าที่ไม่เหมือนกัน[173]

2. แม้ในขณะนั้นฐานะของผู้พิพากษาและตุลาการจะมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีแล้ว ทั้งนี้ ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. 127 และพระราชบัญญัติจัดระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. 2471 แต่การแต่งตั้งถอดถอนก็ยังเป็นไปตามพระบรมเดชานุภาพซึ่งขัดกับหลักการในระบบใหม่ ดังนั้น ในสมัยใหม่ซึ่งถือหลักว่าผู้พิพากษาเป็นผู้ให้ความยุติธรรม อยู่ในฐานะที่ควรนับถือของประชาชน จะถูกถอดจากตำแหน่งไม่ได้ เว้นแต่ สภาผู้แทนราษฎรจะได้พิจารณาเห็นสมควรให้ปลดส่วนการลงโทษทางวินัยนั้นพระราชบัญญัติดังกล่าวได้กล่าวไว้แล้ว แต่ก็ยังไม่ละเอียดนัก ทั้งนี้ ควรมีข้อห้ามมิให้ข้าราชการตุลาการเป็นสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎรด้วย อันจะทำให้องค์กรศาลมีความมั่นคงและผู้พิพากษาก็จะไม่ใช้อำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องกับการเมืองเป็นเหตุให้เกิดความโอนเอียงผิดหลักยุติธรรม[174]

วรเจตน์ ภาคีรัตน์ ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวไว้เช่นกันว่า ถึงแม้คณะราษฎรและปรีดีเองได้พยายามสร้างอุดมการณ์ของระบอบรัฐธรรมนูญไว้ แต่รัฐธรรมนูญที่ปรีดีมีส่วนในการร่างทั้ง 3 ฉบับ นั้นมีการแตะต้องหรือจัดโครงสร้างขององค์กรตุลาการน้อยมาก ทำให้หลังจากนั้นปรากฏเป็นธรรมเนียมในการเขียนรัฐธรรมนูญไทยเรื่อยมา นับตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ให้ศาลซึ่งมีมาแต่ระบบเดิมดำเนินการพิจารณาคดีต่อไป ที่สำคัญคือ รัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ไม่ได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจตุลาการอีกเช่นเดียวกัน หมายความว่า การดำรงอยู่ของ

---

[173] *เพิ่งอ้าง*, น. 70.

[174] *เพิ่งอ้าง*, น. 71.

Ref. code: 25595601032138UXP

อำนาจตุลาการซึ่งจะมีบทบาทในการปรับใช้และตีความกฎหมาย ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงแม้หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองไปแล้ว และมีการรับวิธีคิดแบบนี้สืบต่อมาเป็นลำดับ มองในแง่นี้จะเห็นได้ว่าอำนาจตุลาการซึ่งเป็นอำนาจที่สำคัญส่วนหนึ่งในการที่จะผลักดันให้การเปลี่ยนแปลงการปกครองประสบความสำเร็จหรือไม่นั้นไม่ได้ถูกพิจารณาในรายละเอียด[175] แม้ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในยุคนั้นจะมีการออกกฎหมายเกี่ยวกับองค์กรศาลมาบ้าง แต่ก็เป็นเพียงการออกกฎหมายมาเพื่อจัดรูประเบียบศาลยุติธรรมเท่านั้น[176] ไม่ได้มีการใส่อุดมการณ์คณะราษฎร อุดมการณ์ประชาธิปไตยและอุดมการณ์นิติรัฐ ที่ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจและกฎหมายเป็นใหญ่ตามลำดับลงไปแต่อย่างใด ส่วนที่มีความเปลี่ยนแปลงชัดเจนก็คือ อำนาจนิติบัญญัติกับอำนาจบริหารเท่านั้น ครั้นมาถึงอำนาจตุลาการหรือศาลจะพบว่า อุดมการณ์ประชาธิปไตยแทบไม่แทรกซึมเข้าไปในการจัดรูปโครงสร้างของฝ่ายตุลาการเลย เช่น ไม่ได้คิดถึงความเชื่อมโยงของผู้พิพากษาตุลาการกับประชาชน ทั้งที่ เมื่อกล่าวถึงระบอบประชาธิปไตยการจัดรูปของรัฐทั้งสามอำนาจต้องกลับมายึดโยงกับประชาชนเจ้าของอำนาจได้

ความคาดหวังของปรีดีที่เพียงต้องการให้ฝ่ายตุลาการมีอิสระและดำรงไว้ซึ่งความเที่ยงธรรมนั้น วรเจตน์ เห็นว่ายังไม่เพียงพอสำหรับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและนิติรัฐ เนื่องจากการปฏิรูปองค์กรตุลาการนั้น วรเจตน์ เห็นว่าเป็นการทำให้องค์กรตุลาการยืนสองขา ประกอบด้วยความเป็นอิสระของตุลาการซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของนิติรัฐ และความชอบธรรมทางประชาธิปไตย ปัจจุบันประเทศไทยเน้นไปที่ความเป็นอิสระของตุลาการ แต่ขาดความชอบธรรมทางประชาธิปไตยของตุลาการ[177] แม้ว่าช่วงหนึ่งมีการกำหนดให้องค์ประกอบของคณะกรรมการตุลาการ (กต.) เป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองหรือบุคคลจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองร่วมอยู่ด้วย และกำหนดให้การถอดถอนอธิบดีผู้พิพากษาและกรรมการศาลฎีกาออกจากตำแหน่ง

---

[175] วรเจตน์ ภาคีรัตน์, “การปฏิวัติสยาม 2475 (ชั่วคราว)? พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์และอำนาจตุลาการหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง”, ฟ้าเดียวกัน, ปีที่ 8, ฉบับที่ 2, น. 71-72. (ตุลาคม - ธันวาคม 2553).

[176] ขณะเปลี่ยนแปลงการปกครองมีพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. 2471 ใช้บังคับอยู่ ซึ่งอำนาจต่างๆ นั้นยังคงอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ และต่อมามีการออกระเบียบชั่วคราวกระทรวงยุติธรรมกำหนดเรื่องของคณะกรรมการตุลาการ (กต.) ขึ้น ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว กล่าวคือในปี พ.ศ. 2477 ได้มีการออกกฎหมายฉบับใหม่ คือ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พุทธศักราช 2477

[177] วรเจตน์ ภาคีรัตน์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 167*, น. 216-217.

Ref. code: 25595601032138UXP

ให้พระมหากษัตริย์เป็นผู้ถอดถอนโดยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎรซึ่งมีการเชื่อมโยงกลับมาสู่สภาผู้แทนราษฎร ทั้งนี้ เพื่อรองรับระบอบใหม่ แต่ต่อมาก็ถูกยกเลิกไป หลังจากนั้นการจัดการระเบียบราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรมก็เป็นการจัดการในหมู่ผู้พิพากษากันเอง ตัดขาดจากอำนาจในทางการเมืองหรืออำนาจของประชาชนไป และในยุคสมัยต่อๆ มาเรียกได้ว่าถูกตัดขาดไปเกือบสิ้นเชิง มีฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารอยู่ใน กต. น้อยมาก ที่มีอยู่หลักๆ ก็เป็นคนของฝ่ายตุลาการเอง[178]

วรเจตน์ กล่าวต่อไปว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นเป็นการสร้างอุดมการณ์ในทางการเมืองการปกครองขึ้นใหม่ ซึ่งขัดกับอุดมการณ์หรือวิธีคิดในเรื่องการเมืองการปกครองแบบเดิม แต่เมื่อมีการเปลี่ยนระบอบแล้วองค์กรซึ่งเป็นผู้บังคับใช้กฎหมายไม่ได้เปลี่ยนตามไปด้วย ยังรับเอาธรรมเนียมต่างๆ ในระบอบเก่าติดมา พลังในการผลักดันอุดมการณ์ใหม่ให้เป็นไปโดยสะดวกก็ลด

---

[178] พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พุทธศักราช 2477 กำหนดองค์ประกอบของคณะกรรมการตุลาการ (กต.) ซึ่งเป็นคณะกรรมการที่จะให้คุณให้โทษกับผู้พิพากษา ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจในพระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ มีอธิบดีศาลฎีกาซึ่งก็คือ ประธานศาลฎีกาเป็นประธานคณะกรรมการ มีกรรมการได้แก่ ปลัดกระทรวงยุติธรรม อธิบดีศาลอุทธรณ์ นายกกรรมการเนติบัณฑิตยสภา และอีกคนหนึ่ง คือ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ทว่าในเวลาต่อมา พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ถูกยกเลิกไปและองค์ประกอบของ กต. ก็เปลี่ยนไป โดยมีเฉพาะคนที่อยู่ในฝ่ายตุลาการเท่านั้น กระบวนการสรรหาคนเข้าสู่ตำแหน่งผู้พิพากษา รวมทั้งการแต่งตั้งและการเลื่อนตำแหน่ง จึงขาดความเชื่อมโยงกับประชาชนและขาดความชอบธรรมทางประชาธิปไตย โปรดดู วรเจตน์ ภาคีรัตน์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 175*, น. 72-73. อย่างไรก็ตาม แนวความคิดดังกล่าวก็ยังมีการถกเถียงและไม่เห็นด้วยอยู่ โดยฝ่ายที่มีแนวความคิดที่ต้องการเน้นไปที่ความเป็นอิสระของตุลาการโดยไม่ต้องเชื่อมโยงกับประชาชนหรือมีความชอบธรรมทางประชาธิปไตย แนวความคิดนี้เห็นว่า *"...ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาเป็นหลักประกันความยุติธรรมในศาล ซึ่งเป็นที่พึ่งสุดท้ายของประชาชนว่า การพิจารณาพิพากษาคดีของผู้พิพากษาจะไม่ถูกแทรกแซงหรือก้าวก่ายจากฝ่ายบริหารหรือทางการเมือง จึงเป็นหลักประกันอันสำคัญแก่สิทธิและเสรีภาพของประชาชนทุกคน การให้มีกรรมการตุลาการที่เป็นตัวแทนจากฝ่ายการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องในระบบบริหารงานบุคคลของศาลยุติธรรมมากๆ โดยอ้างว่าจะได้มีการยึดโยงกับประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนรู้เห็นและควบคุมกิจการศาลบ้าง เพื่อให้ถ่วงดุลอำนาจบ้าง เพื่อหลักการประชาธิปไตยบ้าง ทั้งหมดน่าจะมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน..."* โปรดดูรายละเอียดใน ดุษฎี ห์ลีละเมียร, "ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาและการต่อสู้เพื่อระบบคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมที่ คสช. และ สปช. ต้องศึกษาให้ถ่องแท้," สืบค้นเมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2559, จาก http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9580000046359

Ref. code: 25595601032138UXP

น้อยลง[179] เกี่ยวกับการจัดรูปขององค์กรศาลนี้เป็นเรื่องที่วิจารณ์ได้ในระดับหนึ่ง แม้อาจดูไม่เป็นธรรมกับคณะราษฎรและปรีดี ที่เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วก็อาจต้องไปที่การจัดการโครงสร้างทางการเมืองของอำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหารเป็นสำคัญ ประกอบกับเวลานั้นยังต้องการได้คืนซึ่งเอกราชในทางการศาลอีกด้วย จึงมุ่งไปที่การทำกฎหมายสารบัญญัติ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าการที่ไม่ได้วางรากฐานอุดมการณ์ประชาธิปไตยให้ผ่านเข้าไปในวงการตุลาการ ได้ส่งผลกระทบต่อเนื่องเป็นลูกโซ่ เพราะบุคคลในแวดวงตุลาการที่ในเวลาต่อมาเป็นอาจารย์ผู้สอนวิชานิติศาสตร์ในมหาวิทยาลัย ซึ่งในยุคแรกๆ บรรดาผู้พิพากษาตุลาการที่สอนกฎหมายในมหาวิทยาลัยอาจขาดอุดมการณ์อุดมการณ์ทางประชาธิปไตย อันส่งผลให้ หนึ่ง การจัดการเรียนการสอนวิชานิติศาสตร์จำกัดอยู่ที่กฎหมายแพ่ง กฎหมายอาญา กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ขาดการเรียนการสอนการวางรากฐานกฎหมายมหาชนที่เน้นนิติรัฐและประชาธิปไตย สอง เมื่อจัดตั้งศาลปกครองขึ้นไม่ได้หรือไม่มีการจัดตั้งศาลปกครองขึ้นในปี พ.ศ. 2476 ดังที่ปรีดีประสงค์ตั้งแต่แรก ทำให้ไม่เกิดพัฒนาการด้านกฎหมายปกครองซึ่งเป็นรากเหง้าสำคัญของกฎหมายมหาชนที่จะส่งเสริมพัฒนาอุดมการณ์ประชาธิปไตย

บทสรุปของข้อวิจารณ์ของวรเจตน์ ดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้จึงมีอยู่ว่า *“ถ้าการเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะราษฎรจะถูกว่าไม่บริบูรณ์นั้นก็คือการที่คณะราษฎรไม่ได้สร้างความชอบธรรมในทางประชาธิปไตยให้องค์กรตุลาการ”* ซึ่งเป็นปัญหาที่ตกทอดสืบเนื่องมาถึงปัจจุบันที่เห็นได้ชัดเจนขึ้นเมื่อองค์กรตุลาการหรือศาลเข้ามามีบทบาทในการตัดสินคดีเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในทางกฎหมายมหาชนมากขึ้น[180] ศาลไทยแทบจะไม่ได้ใช้รัฐธรรมนูญซึ่งเป็นตัวกำหนดอุดมการณ์ในการปกครองแบบใหม่เป็นฐานในการตัดสินคดีเลยถ้ามีก็น้อยมาก คุณค่าใหม่ๆ ในรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการอภิวัฒน์ 2475 ไม่ถูกนำมาใช้ในความเป็นจริง องค์กรตุลาการหรือแม้แต่วงการกฎหมายยังจำกัดตัวเองอยู่กับตัวบทกฎหมายที่ใช้บังคับระหว่างเอกชนกับเอกชนเป็นสำคัญ ดังนั้น ด้วยเหตุผลทั้งหลายเหล่านี้จึงทำให้การศึกษาแนวความคิดในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีเกี่ยวกับองค์กรศาลนั้น นอกจากปรีดีเพียงต้องการให้ฝ่ายตุลาการมีอิสระและดำรงไว้ซึ่งความเที่ยงธรรมแล้ว ก็ไม่อาจหาคำตอบได้ว่าปรีดีมีแนวความคิดที่ต้องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์กรศาลในด้านอื่นๆ อย่างไรบ้าง

ข้อวิจารณ์ของวรเจตน์ ดังกล่าวมีเหตุผลเป็นที่น่าใคร่ครวญอย่างยิ่งเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่ในวงการตุลาการและวงการกฎหมายทั้งหมด ปรีดีเองจะคาดคิดถึงเรื่องนี้หรือไม่ก็ตาม แต่ก็เป็น

---

[179] *เพิ่งอ้าง*, น. 73.

[180] วรเจตน์ ภาคีรัตน์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 167*, น. 212-213.

Ref. code: 25595601032138UXP

ปัญหาที่วงการกฎหมายไทยยังต้องเผชิญอยู่ตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน และยังไม่มีวี่แววถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์กรศาลให้สอดรับกับประชาธิปไตยและนิติรัฐแต่อย่างใด มิพักต้องกล่าวถึงว่าองค์กรศาลในปัจจุบันได้กลายเป็นองค์กรหนึ่งที่มีส่วนในการให้ความชอบธรรมและเป็นเครื่องมือให้กับคณะรัฐประหารทุกครั้งที่มีการรัฐประหารเกิดขึ้นในประเทศไทย

แม้กระนั้นก็ตาม เมื่อกล่าวถึงองค์กรศาลแล้วก็สมควรกล่าวเป็นสัจจะในทางประวัติศาสตร์ไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า ดำริเริ่มที่จะให้มีการตั้ง *“ศาลปกครอง”* ขึ้นในประเทศไทยนั้นมาจากดำริของปรีดีนี่เอง กล่าวคือ ปรีดีมีความคิดจัดตั้งศาลปกครองมานานแล้ว โดยเริ่มจากการเขียนบทความเรื่อง "ศาลปกครองในประเทศฝรั่งเศส" ลงในวารสาร “บทบัณฑิตย์” เมื่อปี พ.ศ. 2473 ต่อมาใน “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” ของปรีดี ปรีดีได้เขียนคำอธิบายเกี่ยวกับ “คดีปกครอง” ไว้ในคำอธิบายกฎหมายปกครองดังกล่าวด้วย โดยในคำอธิบายนั้นปรีดีกล่าวถึงประเทศอื่นที่มีศาลปกครอง เช่น ฝรั่งเศส เยอรมัน ญี่ปุ่น ในขณะที่เมืองไทยยังไม่มี จึงต้องใช้วิธีฟ้องต่อศาลยุติธรรมอุทธรณ์ต่อเจ้าหน้าที่ หรือถวายฎีกาต่อพระมหากษัตริย์ เท่านั้น[181] ต่อมาภายหลังการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว รัฐบาลในขณะนั้นโดยดำริของปรีดีประสงค์ที่จะให้มีการจัดตั้งองค์กรเพื่อทำหน้าที่พิจารณาข้อพิพาทระหว่างรัฐกับเอกชนโดยให้มีสภาพเป็นศาลปกครอง เช่นเดียวกับ *“สภาแห่งรัฐ”* (Conseil d'État) ของประเทศฝรั่งเศส[182] ดังปรากฏจากรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 39 / 2476 (วิสามัญ) ในวันพุธที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2476 ดังนี้

"หลวงประดิษฐ์มนูธรรม แถลงว่า เรื่องคณะกรรมการกฤษฎีกานี้เป็นเรื่องค้างมาตั้งแต่รัฐบาลที่ได้ตั้งขึ้นภายหลังพระราชทานรัฐธรรมนูญแล้วว่า ***เราจะยกฐานะของกรมร่างกฎหมายให้มีสภาพเป็นศาลปกครองอย่างที่เขาได้กระทำมาแล้วหลายประเทศ*** *ความคิดอันนั้นมาภายหลังนี้ เราก็ได้กลับนำมาใช้อีกในเวลาปัจจุบันนี้ คือ เรามีประสงค์อยากให้มีคณะกรรมาธิการคณะหนึ่ง ให้มีหน้าที่จัดร่างกฎหมาย สำหรับหน้าที่อื่นๆ ทั่วไปจะให้มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีปกครอง ข้อนี้เป็นปัญหาสำคัญอยู่ อะไรที่เราเรียกว่า คดีปกครอง เวลานี้เรายังไม่มีกฎหมายวางไว้ เราเพียงแต่ทำเช่นนี้ให้เป็นรูปขึ้นว่า ถ้ามีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นคดีปกครองที่จะให้ว่ากล่าวทางคณะกรรมการกฤษฎีกาแล้ว กรรมการกฤษฎีกาก็มีหน้าที่ต่อไป ถ้ายังไม่มีกฎหมาย คณะกรรมการกฤษฎีกาก็ทำหน้าที่กฎหมายหน้าที่ปกครอง จะทำเมื่อมีกฎหมายอีกอันหนึ่ง ตลอดจนวิธีการพิจารณาที่ศาลปกครอง*

---

[181] ปิยบุตร แสงกนกกุล, “ปรีดี พนมยงค์ กับกฎหมายมหาชนไทย,” ใน ปิยบุตร แสงกนกกุล, ในพระปรมาภิไธย ประชาธิปไตย และตุลาการ, (กรุงเทพมหานคร : โอเพ่นบุ๊คส์, 2552), น. 250.

[182] โภคิน พลกุล, “ท่านปรีดีกับศาลปกครอง,” วารสารวิชาการศาลปกครอง, ปีที่ 1, ฉบับที่ 2, น. 84 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2544)

Ref. code: 25595601032138UXP

ที่เราใช้ว่าคณะกรรมการกฤษฎีกานี้ ก็เพราะสัญญาทางพระราชไมตรีวางอำนาจศาล ถ้าเราเรียกว่าศาลปกครองแล้ว อาจเปิดช่องให้เขามีหนทางเกี่ยวข้องได้ แต่ความจริงถึงแม้ว่าจะเรียกตรงๆ ก็เกี่ยวข้องไม่ได้ แต่เพื่อป้องกันไม่เปิดโอกาสให้เขายื่นมือเข้ามา เราจึงให้นามว่าคณะกรรมการกฤษฎีกา *วิธีนี้เราประสงค์เราประสงค์อยากให้ราษฎรได้รับความยุติธรรมจริงๆ ถ้าคำสั่งการปกครองเป็นคำสั่งผิดแล้ว มีหนทางร้องเรียนไปยังคณะกรรมการกฤษฎีกา ที่ญี่ปุ่น อังกฤษ และเยอรมัน เขาทำกันคือ เขาไม่เกรงขามอันใด ทำผิดแล้วยอมรับผิด นอกจากนั้น มีรายละเอียดที่ว่าควรมีกรรมการชนิดใดบ้างและผู้ที่จะตั้งเป็นกรรมการนั้นจะมีคุณสมบัติอย่างไร..."*[183]

ด้วยเหตุผลดังกล่าว รัฐบาลในขณะนั้นจึงเสนอให้มีการตราพระราชบัญญัติว่าด้วยคณะกรรมการกฤษฎีกา พุทธศักราช 2476 จัดตั้งคณะกรรมการกฤษฎีกาขึ้น โดยมีหน้าที่หลัก 2 ด้าน โดยให้โอนงานของกรมร่างกฎหมายไปเป็นงานของคณะกรรมการกฤษฎีกา และให้ทำหน้าที่ศาลปกครองด้วย แต่ไม่ได้เรียกชื่อ *"ศาลปกครอง"* ก็ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมาแล้ว[184] ดังนั้น จะเห็นได้ว่าปรีดีมีบทบาทสำคัญอย่างแท้จริงในการริเริ่มนำแนวความคิดศาลปกครองมาใช้ในประเทศไทย แต่บทบาทของปรีดีดังกล่าวได้รับการกล่าวถึงน้อยมาก นักกฎหมายมหาชนกระแสหลักกลับให้น้ำหนักโน้มเอียงไปที่การจัดตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน หรือ เคาน์ซิลออฟสเตต ในปี 2417 ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 5 มาเป็นเป็นจุดกำเนิดของการจัดตั้งศาลปกครองไทยมากกว่า[185]

มีประเด็นที่น่าสนใจเพิ่มเติมเกี่ยวกับอำนาจตุลาการที่แม้ไม่อาจทราบว่าเป็นแนวความคิดของปรีดีเองหรือไม่ แต่ปรีดีก็มีส่วนร่วมและเห็นชอบด้วยกับการมีองค์กรในการวินิจฉัยตีความถึงความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมาย กล่าวคือ ในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่ง

---

[183] อักขราทร จุฬารัตน, "การจัดตั้งศาลปกครองในประเทศไทย," ใน สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 60 ปี สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2536), น. 22-23. เน้นข้อความตามต้นฉบับ

[184] โภคิน พลกุล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 182*, น. 15.

[185] ปิยบุตร แสงกนกกุล, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 181*, น. 251. ทั้งนี้ พุฒิพงศ์ พงศ์เอนกกุล เห็นว่า การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงตั้ง "เคาน์ซิลออฟสเตด" นั้น แม้จะใช้ชื่อเหมือนกัน แต่พระองค์มีวัตถุประสงค์อย่างอื่น มิใช่ต้องการตั้งองค์กรในลักษณะให้คำปรึกษากฎหมายและพิจารณาคดีปกครอง แบบ Conseil d' État ของประเทศฝรั่งเศสแต่อย่างใด โปรดดู พุฒิพงศ์ พงศ์เอนกกุล, "รัชกาลที่ 5 ตั้ง "เคาน์ซิลออฟสเตด" เพื่อกำจัดศัตรูทางการเมือง มิใช่จะตั้งศาลปกครอง/กฤษฎีกาแต่อย่างใด" สืบค้นเมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2560,จาก https://blogazine.pub/blogs/phuttipong/post/3908

Ref. code: 25595601032138UXP

ราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ที่เกี่ยวกับองค์กรศาลนั้นมีบทบัญญัติที่คล้ายกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 แต่มีหลักการใหม่ที่เพิ่งมีครั้งแรกในรัฐธรรมนูญของไทย นั่นคือ การกำหนดให้มี *"คณะตุลาการรัฐธรรมนูญ"* ขึ้น เพื่อวินิจฉัยว่าบทกฎหมายใดต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ ประเด็นนี้สืบเนื่องมาจากคำพิพากษาศาลฎีกาคดีอาชญากรสงคราม เมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2489 ที่วินิจฉัยว่า การบังคับใช้บทพระราชบัญญัติอาชญากรสงคราม พุทธศักราช 2488 เฉพาะที่บัญญัติย้อนหลังให้การกระทำความผิดก่อนวันที่ใช้พระราชบัญญัติเป็นความผิดตามพระราชบัญญัติด้วยนั้น ขัดกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 14 และเป็นโมฆะตามมาตรา 61 ตามคำพิพากษาคดีอาชญากรสงคราม ที่ 1/2489 ดังนั้น การกระทำที่โจทก์ (คณะกรรมการตามพระราชบัญญัติอาชญากรสงคราม) ฟ้องว่า จำเลย (จอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ 1 นายเพียร ราชธรรมนิเทศ ที่ 2 และนายสังข์ พัธโนทัย ที่ 3) ได้กระทำความผิดเกิดก่อนวันที่ 11 ตุลาคม 2488 อันเป็นวันที่พระราชบัญญัติอาชญากรสงครามได้ออกใช้ทั้งสิ้น ศาลวินิจฉัยแล้วว่าเป็นโมฆะ จึงพิพากษาให้ยกฟ้องโจทก์เสีย และปล่อยจำเลยทั้งสามพ้นข้อหาไป

จากผลแห่งคำพิพากษาของศาลฎีกาดังกล่าว ทำให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรรู้สึกว่าศาลได้ก้าวล่วงเข้ามาในหน้าที่ของสภาในการตีความแห่งรัฐธรรมนูญ ในวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2489 นายกิจจา วัฒนสินธุ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดฉะเชิงเทราจึงได้เสนอญัตติให้สภาผู้แทนราษฎรตีความในรัฐธรรมนูญมาตรา 61 และมาตรา 62 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ว่าองค์กรใดเป็นผู้ทำหน้าที่ชี้ขาดว่า กฎหมายอาชญากรสงครามขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ เนื่องจากรัฐธรรมนูญไม่ได้ระบุชัดแจ้งว่าให้ศาลหรือสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ชี้ขาด[186] ทั้งนี้ เพื่อถือเป็นบรรทัดฐานและตัดปัญหายุ่งยากที่จะมีขึ้นในโอกาสต่อไป โดยนายกิจจา ได้แถลงเหตุผลไว้ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 20/2489 (สามัญ) สมัยที่ 2 ชุดที่ 4 วันจันทร์ที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2489 ไว้อย่างน่าสนใจ[187] ปรีดีนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้กล่าวในที่ประชุมโดยเห็นว่า

"...น่าที่จะตั้งกรรมาธิการวิสามัญของสภาฯ ไปพิจารณาทำรายงานมาให้สภาฯ วินิจฉัยในภายหลัง จะเป็นการสมควรกว่า อันที่จริงรัฐธรรมนูญฉบับที่สภาฯ รับหลักการไปแล้วและกำลังร่างอยู่ทุกวันนี้ ก็ดูเหมือนได้มีร่างมาตราหนึ่งแล้วว่า ต่อไปนี้จะมีตุลาการรัฐธรรมนูญที่จะชี้ขาดหรือ

---

[186] รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 มาตรา 61 บัญญัติว่า *"บทบัญญัติแห่งกฎหมายใด ๆ มีข้อความแย้งหรือขัดแก่รัฐธรรมนูญนี้ท่านว่าบทบัญญัตินั้น ๆ เป็นโมฆะ"*

มาตรา 62 บัญญัติว่า *"ท่านว่าสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งสิทธิเด็ดขาดในการตีความแห่งรัฐธรรมนูญนี้"*

[187] ดูรายละเอียดใน ไพโรจน์ ชัยนาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 117*, น. 63-67.

Ref. code: 25595601032138UXP

ตีความในเรื่องนี้ ถ้าหากว่ารัฐธรรมนูญฉบับใหม่ได้ประกาศใช้แล้ว ปัญหาต่างๆ ที่ท่านกล่าวถึงก็คงจะหมดไปได้ด้วยวิธีตีความโดยตุลาการรัฐธรรมนูญตีความรัฐธรรมนูญ...”[188]

สภาผู้แทนราษฎรจึงได้ลงมติในวันนั้นให้ตั้งคณะกรรมาธิการวิสามัญขึ้นคณะหนึ่งรวม 7 นาย (แต่มาปฏิบัติหน้าที่ได้เพียง 5 นาย) ประกอบด้วย อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม และอดีตประธานศาลฎีกา กับผู้เชี่ยวชาญทางนิติศาสตร์ไปพิจารณาแล้วรายงานความเห็นมายังสภา ซึ่งให้ความเห็นไว้โดยสรุปว่า

“...ผู้ร่างรัฐธรรมนูญ (ฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475-ผู้เขียน) *ได้ตกลงเลือกนโยบายที่จะให้การตีความแห่งรัฐธรรมนูญตกแก่ฝ่ายนิติบัญญัติ (สภาผู้แทนราษฎร) เป็นเอกสิทธิ์อย่างเช่นรัฐธรรมนูญสวีเดน โปรตุเกส อุรุกวัย และฝรั่งเศส ฯลฯ*

โดยเหตุผลดั่งกล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า มีคณะกรรมาธิการวินิจฉัยถึงคำว่า “เด็ดขาด” หมายความว่าเป็นอำนาจโดยเฉพาะสงวนไว้ให้แก่สภาผู้แทนราษฎรในการตีความแห่งรัฐธรรมนูญนั้น ได้รับความสนับสนุนจากนโยบายความตั้งใจของผู้ร่างรัฐธรรมนูญเอง และซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้ตกลงตามร่างมาตรา 62 ที่ปรากฏอยู่นั้น...”[189]

ทั้งนี้ ต้องไม่ลืมว่า ความเห็นของคณะกรรมาธิการวิสามัญดังกล่าวได้วินิจฉัยในขณะที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 มีผลใช้บังคับอยู่ ซึ่งมีความไม่ชัดเจนแน่นอนของบทบัญญัติว่าจะเป็นอำนาจของศาลหรือสภาผู้แทนราษฎรในการตีความปัญหาดังกล่าว การให้ความเห็นในกรณีนี้ ผู้เขียนจึงมีความเห็นไปในทางเดียวกันกับคณะกรรมาธิการวิสามัญว่า ให้เป็นอำนาจของสภาผู้แทนราษฎรในการตีความรัฐธรรมนูญรวมถึงตีความว่าบทบัญญัติใดของกฎหมายขัดต่อรัฐธรรมนูญ

อันที่จริงแล้วดังที่ปรีดีกล่าวไว้ว่าบทบัญญัติที่ว่าด้วยคณะตุลาการรัฐธรรมนูญนี้ได้มีการวางหลักการไว้ในร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 3 นี้ก่อนที่จะมีกรณีคำพิพากษาคดีอาชญากรสงครามแล้ว แต่เมื่อมีเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นจึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่นำมาสู่บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 เพื่อแยกอำนาจในการตีความทั้งสองกรณีออกจากกัน และมีองค์กรที่เรียกว่า *คณะตุลาการรัฐธรรมนูญ* ขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย ดังปรากฏในมาตรา 86 ที่บัญญัติว่า

“ภายใต้บังคับมาตรา 88 รัฐสภาทรงไว้ซึ่งสิทธิเด็ดขาดในการตีความแห่งรัฐธรรมนูญนี้ มติในการตีความแห่งรัฐธรรมนูญนี้ต้องมีเสียงไม่ต่ำกว่ากึ่งจำนวนสมาชิกทั้งสองสภา”

และมาตรา 88 ที่บัญญัติว่า

---

[188] *เพิ่งอ้าง*, น. 67.

[189] *เพิ่งอ้าง*, น. 70.

Ref. code: 25595601032138UXP

“ในการที่ศาลจะใช้บทกฎหมายบังคับแก่คดีใด ถ้าศาลเห็นว่าบทกฎหมายนั้นต้องด้วยบทบัญญัติมาตรา 87 ก็ให้ศาลรอการพิจารณาพิพากษาคดีนั้นไว้ชั่วคราว แล้วให้รายงานความเห็นเช่นว่านั้นตามทางการไปยังคณะตุลาการรัฐธรรมนูญเพื่อพิจารณาวินิจฉัย เมื่อคณะตุลาการรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัยแล้ว ให้แจ้งให้ศาลทราบ

คำวินิจฉัยของคณะตุลาการรัฐธรรมนูญให้ถือเป็นเด็ดขาดและให้ศาลปฏิบัติตามนั้น”

4.9 สิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญ

4.9.1 ความทั่วไป

จิตสำนึกในเรื่องสิทธิเสรีภาพของราษฎรสำหรับปรีดีนั้นได้เริ่มมีขึ้นตั้งแต่เมื่อใดไม่ทราบแน่ชัด แต่ปรีดีได้เล่าให้ฟังถึงคราวที่ปรีดีเป็นนักเรียนกฎหมาย ณ โรงเรียนกฎหมายในยุคศักดินาสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่แน่นอนว่าโดยสภาพการณ์ของยุคสมัยแล้วยังไม่มีการบรรจุเนื้อหาวิชาเกี่ยวกับกฎหมายรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายปกครอง อันเป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของราษฎร เป็นเนื้อหาวิชาที่เป็นปฏิปักษ์ต่อระบอบการปกครองที่สิทธิเสรีภาพของราษฎรนั้น หามีคุณค่าศักดิ์สิทธิ์ดังเช่นอำนาจของผู้ปกครองแต่อย่างใดไม่ อย่างไรก็ตาม ณ โรงเรียนกฎหมายนี่เอง ปรีดีได้เรียนรู้กฎหมายที่แสดงถึงความไม่เสมอภาคระหว่างบุคคลและให้สิทธิพิเศษแก่อภิสิทธิ์ชนหรือบุคคลบางจำพวก ปรีดีได้เห็นถึงปัญหาของความไม่เสมอภาคเท่าเทียมกันของคนในชาติที่ต้องอยู่ภายใต้ระบบกฎหมายเช่นนั้น ประกอบกับปัญหาเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของคนในบังคับต่างชาติ ก็แสดงให้เห็นถึงความไม่เสมอภาคของคนในบังคับต่างชาติกับชาวสยามที่มหาอำนาจต่างชาติได้ถือสิทธิสภาพนอกอาณาเขตทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมือง ดังนั้น อาจพอสันนิษฐานได้ว่า จิตสำนึกแห่งสิทธิเสรีภาพของราษฎรโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่ว่าด้วยความเสมอภาคนั้น ได้เริ่มต้นขึ้นนับแต่ปรีดีเรียนอยู่ ณ โรงเรียนกฎหมายแล้ว

เมื่อปรีดีไปเรียนที่ประเทศฝรั่งเศสและร่วมกับเพื่อนก่อตั้งคณะราษฎร วัตถุประสงค์ของคณะราษฎรนั้น นอกจากจะต้องการเปลี่ยนระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ หรือเรียกโดยใช้ศัพท์ธรรมดาว่า “เปลี่ยนการปกครองของกษัตริย์เหนือกฎหมายมาเป็นการปกครองที่มีกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย” แล้ว วัตถุประสงค์ประการสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ การดำเนินเพื่อให้สยามบรรลุหลัก 6 ประการ อันประกอบด้วยหลักสิทธิเสรีภาพของราษฎรหลายประการ คำอธิบายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญของปรีดีนั้นมาปรากฏให้เห็นอีกครั้ง ในคราวที่ปรีดีเขียนคำอธิบายกฎหมายปกครองดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2

Ref. code: 25595601032138UXP

หลัก 6 ประการ ในวัตถุประสงค์ของคณะราษฎรในคราวก่อตั้งคณะราษฎรนั้น ต่อมาได้กลายเป็นหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎรในประกาศคณะราษฎร ที่ปรีดีได้แจกจ่ายให้ราษฎรได้อ่าน ในเช้าตรู่ของวันศุกร์ ที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าในระบบกฎหมายไทย การประกาศรับรองสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญของราษฎรครั้งแรก ปรากฏในประกาศคณะราษฎรนี้นี่เอง ประกาศคณะราษฎรที่ปรากฏหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎรนี้ ปรีดีกล่าวว่า *"ตรงกับหลักการแห่งสิทธิมนุษยชน (Human right)"* และปรีดีได้ยกให้เป็น *"ปฏิญญาแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญของสยาม"* อีกด้วย

แม้ในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พุทธศักราช 2475 ปฐมรัฐธรรมนูญของสยาม จะไม่ได้รับการบัญญัติหรือกล่าวถึงโดยตรงในรัฐธรรมนูญ แต่สาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญต่างๆ ในคำประกาศหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎรนี้ ต่อมาได้รับการบัญญัติแทรกไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 โดยมีการรับรองสิทธิในความเสมอภาค เสรีภาพในศาสนา ตลอดจนเสรีภาพในร่างกาย เคหสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การโฆษณา การศึกษาอบรม การประชุมโดยเปิดเผย การตั้งสมาคม และการอาชีพ และบัญญัติเพิ่มเติมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ซึ่งเป็นฉบับที่ปรีดีเห็นว่า *"ได้บัญญัติให้ประชาชนมีสิทธิมนุษยชนอย่างสมบูรณ์"*

นอกจากนี้ หลัก 6 ประการ ของคณะราษฎรก็ได้เป็นหลักหรือกรอบแนวนโยบายหลักของรัฐบาล ที่จะต้องดำเนินการให้บรรลุตามหลักการดังกล่าวในการดำเนินการบริหารประเทศตลอดมานับแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งปรีดีก็ได้อ้างถึงในหลายๆ ที่ด้วยความภาคภูมิใจในการบรรลุหลัก 6 ประการ เหล่านี้ เท่าที่จะเป็นไปได้ในช่วงเวลาที่คณะราษฎรยังมีอำนาจอยู่ จนกระทั่งการสลายตัวไปคณะราษฎรพร้อมกับการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ 2489 ในเวลาต่อมา ทั้งนี้ ต้องไม่ลืมด้วยว่า อุดมการณ์ของคณะราษฎรนั้นได้ถูกตัดตอนลงไปพร้อมๆ กับหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎร โดยการรัฐประหารของที่นำโดย พล.ท. ผิน ชุณหะวัณ ที่นำกำลังทหารยึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาล พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 แล้วสถาปนารัฐธรรมนูญชั่วคราวที่มีสมญานามว่า "รัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่ม" ที่ปรีดีเห็นว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่ตกเป็น "โมฆะ" และเป็นแม่แบบของรัฐธรรมนูญที่มีลักษณะเป็น "อำมาตยาธิปไตย" ตลอดจนสืบทอดอุดมการณ์ดังกล่าวในรัฐธรรมนูญฉบับต่อๆ มา อีกหลายฉบับในประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญของไทย

การรัฐประหาร เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 นี้ปรีดีเห็นว่าระบอบประชาธิปไตยได้หยุดชะงักลงนับแต่วันนั้น เป็นการดึงประเทศไทยเดินถอยหลังเข้าคลองไปสู่ประชาธิปไตยที่ไม่สมบูรณ์ เป็นจุดเริ่มต้นของวงจรการทำรัฐประหารล้มล้างรัฐธรรมนูญเรื่อยมา มีการใช้อำนาจละเมิดสิทธิทางรัฐธรรมนูญในรูปแบบต่างๆ มากมาย และแม้รัฐธรรมนูญฉบับต่างๆ จะได้

Ref. code: 25595601032138UXP

รับรองสิทธิทางรัฐธรรมนูญไว้ ก็ขาดการบังคับใช้อย่างศักดิ์สิทธิ์และต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ และเมื่อมีการรัฐประหารสิทธิทางรัฐธรรมนูญเหล่านั้นก็ไม่มีความหมายในทางกฎหมาย

4.9.2 หลัก 6 ประการ ของคณะราษฎร : ปฏิญญาแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญของสยาม

วัตถุประสงค์ของการก่อตั้งคณะราษฎรนั้น นอกจากจะต้องการเปลี่ยนระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ หรือเรียกโดยใช้ศัพท์ธรรมดาว่า *"เปลี่ยนการปกครองของกษัตริย์เหนือกฎหมายมาเป็นการปกครองที่มีกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย"* แล้ว วัตถุประสงค์ประการสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ การดำเนินเพื่อให้สยามบรรลุหลัก 6 ประการ หลักที่คณะราษฎรต้องดำเนินเพื่อให้สยามบรรลุ 6 ประการ นี้ ต่อมาปรากฏในหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎร ในประกาศคณะราษฎร รวมถึงในเค้าโครงการเศรษฐกิจ และกลายเป็นบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญในที่สุด หลัก 6 ประการ ดังกล่าว ได้แก่

"(1) รักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง

(2) รักษาความปลอดภัยภายในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก

(3) บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก

(4) ให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน

(5) ให้ราษฎรได้มีเสรีภาพที่ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการ ดังกล่าวแล้ว

(6) ให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร..."[190]

---

[190] ในงานฉลองรัฐธรรมนูญครั้งแรกที่มีขึ้นหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ได้ปรากฏบทกวีนิพนธ์ประชาธิปไตยที่มีชื่อว่า *"หลัก 6 ประการ และเทอดพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7"* ของนายฉันท์ ขำวิไล เป็นการนำหลัก 6 ประการ ในประกาศคณะราษฎรมาแต่งเป็นกลอนแปด จำนวน 80 บท โดยขยายความให้พิสดารออกไปจากเดิมที่มีข้อความสั้นๆ เพียงไม่กี่บรรทัด เริ่มต้นด้วยวรรครับว่า *"แถลงเรื่องคณราษฎร์ผู้อาจหาญด้วยใจเจตน์เหตวิตกหกประการ หวังให้บ้านเมืองสุขสิ้นทุกข์ภัย..."* ทั้งนี้ เพื่อส่งเข้าประกวดในงานดังกล่าว และได้รับรางวัลที่ 1 นับเป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายที่จะสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับอุดมการณ์ประชาธิปไตย ผ่านหลัก 6 ประการของคณะราษฎร นายฉันท์ ได้ส่งกวีนิพนธ์เรื่องนี้ไปให้กระทรวงธรรมการพิจารณาขอเป็นแบบเรียนในวันที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2475 แต่เป็นที่น่าเสียดายเพราะขณะนั้นมีการเปลี่ยนขั้วการเมืองอย่างฉับพลัน จากเหตุการณ์รัฐประหารปิดสภาผู้แทนราษฎรและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราโดยฝ่ายพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ความหมายของกวีนิพนธ์นี้จึงกลับ

Ref. code: 25595601032138UXP

วัตถุประสงค์ของคณะราษฎรนี้ ได้ปรากฏต่อมาในประกาศคณะราษฎรที่ร่างขึ้นโดยปรีดี และหลังจากการยึดอำนาจได้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ปรีดีได้แจกจ่ายให้ราษฎรได้อ่านในเช้าตรู่ของวันศุกร์ ที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ประดุจเป็นการประกาศรับรองสิทธิทางรัฐธรรมนูญของราษฎรเป็นครั้งแรกในสยามและในระบบกฎหมายไทย คำประกาศดังกล่าวได้ปรากฏหลัก 6 ประการของคณะราษฎรที่ปรีดีกล่าวว่า *"ตรงกับหลักการแห่งสิทธิมนุษยชน (Human right)"* โดยปรีดียกให้คำประกาศหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎร เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นี้ เป็น *"ปฏิญญาแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญของสยาม"* ที่มีค่าบังคับเสมอด้วยบทบัญญัติว่าด้วยเรื่องสิทธิและเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญ กรณีนี้เทียบได้กับ "คำประกาศว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและพลเมือง" (Déclaration des droits de l'homme et du citoyen) ของฝรั่งเศส ซึ่งผู้แทนราษฎรที่เป็นคนสามัญ และขุนนางประชาธิปไตยได้ร่วมกันแถลงเมื่อ ค.ศ. 1789 อันเป็นแม่บทประชาธิปไตยในฝรั่งเศสจนถึงปัจจุบัน เหตุที่ปรีดีเห็นว่าคำประกาศหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎร มีลักษณะเป็น "ปฏิญญาแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญของสยาม" นั้นเนื่องจาก ปรีดีเห็นว่าหลังจากการประกาศใช้ปฐมรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 แล้ว ในวันรุ่งขึ้นคือ วันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ที่ได้มีการประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรก นั้น ผู้แทนราษฎรทั้ง 70 คน ได้พร้อมใจกันปฏิญาณในที่ประชุมสภาซึ่งมีความว่า

"ข้าพเจ้า (ออกนามผู้ปฏิญาณ) ขอให้คำปฏิญาณว่า จะซื่อสัตย์ต่อคณะราษฎร และจะช่วยรักษาหลัก 6 ประการของคณะราษฎรไว้ให้มั่นคง

1. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ของประเทศไว้ให้มั่นคง

2. จะต้องรักษาความปลอดภัยในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก

3. จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะพยายามหางานให้ราษฎรทำโดยเต็มความสามารถ จะร่างโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก

4. จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน

กลายเป็นเสี้ยนหนามของกลุ่มอำนาจเก่า และถูกทำให้หมดความหมายไปตามระเบียบขั้นตอนของทางราชการ โดยการพิจารณาของเจ้าหน้าที่กระทรวงศึกษาธิการผู้ที่มีทัศนะศักดินาในขณะนั้น ให้ตกไปอย่างแนบเนียนภายในเวลาประมาณ 1 เดือน นับแต่นั้นกวีนิพนธ์เรื่องนี้ก็ถูกกล่าวถึงเฉพาะชื่อแต่ไม่มีใครเคยได้เห็นและได้อ่านกวีนิพนธ์เรื่องนี้อีกเลย ดู บาหยัน อิ่มสำราญ, "กวีนิพนธ์ประชาธิปไตยเรื่อง "หลัก 6 ประการ" ของ นายฉันท์ ขำวิไล," ศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ 33, ฉบับที่ 8 (มิถุนายน 2555), น. 82-101.

Ref. code: 25595601032138UXP

5. จะต้องให้ราษฎรมีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการดังกล่าวข้างต้น

6. จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร” [191]

ต่อมาเจ้าพระยามหิธร เสนาบดีกระทรวงมุรธาธรในขณะนั้น ได้เชิญพระกระแสรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ มาเปิดประชุม ซึ่งปรีดีเห็นว่าเป็นการแสดงว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เต็มพระทัยพระราชทานพระบรมราชานุมัติเป็นปฏิญญาแห่งระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย ความว่า

“วันนี้สภาผู้แทนราษฎรได้ประชุมเป็นครั้งแรก นับว่าเป็นการสำคัญอันหนึ่งในประวัติการณ์ของประเทศอันเป็นที่รักของเรา ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านทั้งหลายคงจะตั้งใจที่จะช่วยกันปรึกษาการงานเพื่อนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ประเทศสยามสืบไป และเพื่อรักษาความเป็นอิสรภาพของสยามไว้ชั่วฟ้าและดิน ข้าพเจ้าขออำนวยพรแก่บรรดาผู้แทนราษฎรทั้งหลายให้บริบูรณ์ด้วยกำลังกาย กำลังปัญญา เพื่อจะได้ช่วยกันทำการให้สำเร็จตามความประสงค์ของเราและของท่าน ซึ่งมีจุดมุ่งหมายอันเดียวกันทุกประการเทอญ”

ต่อประเด็นนี้มีข้อควรพิจารณาว่า เมื่อศึกษาเปรียบเทียบกับกฎหมายรัฐธรรมนูญของฝรั่งเศสนั้น หลังจากมีการตราคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 ออกใช้เพื่อรับรองสิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนเป็นต้นมา ปรากฏตามประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญของฝรั่งเศสว่า มีทั้งการเขียนคำประกาศไว้ในรัฐธรรมนูญของฝรั่งเศสในหลายๆ ฉบับ รวมถึงการอ้างความถึงในอารัมภบทของรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้ เพื่อรับรองคำประกาศดังกล่าวให้เข้ามามีค่าบังคับเป็นรัฐธรรมนูญ[192] ในขณะที่ประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญของไทยนั้น หลังจากที่มีการกล่าวคำปฏิญาณในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรกดังกล่าวแล้ว ในรัฐธรรมนูญสามฉบับแรกของไทยซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่ปรีดีมีส่วนในการร่างขึ้นมา หรือรัฐธรรมนูญฉบับต่อๆ มา ก็หาได้มีการเขียนหรืออ้างความถึงหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎรโดยตรงอันจะเป็นการรับรองหลัก 6 ประการ ดังกล่าวข้างต้น ให้เข้ามามีผลเป็นกฎหมายรัฐธรรมนูญแต่อย่างใด จึงเป็นปัญหาอยู่ว่าการเปรียบเทียบพัฒนาการของคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 ในกฎหมายรัฐธรรมนูญของฝรั่งเศสกับคำประกาศหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎรในประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญไทยแล้ว คำประกาศหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎรจะถือเป็นปฏิญญาแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญของ

---

[191] ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 77*, น. 21.

[192] เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, “พัฒนาการสิทธิเสรีภาพตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญฉบับต่างๆ ของฝรั่งเศส,” วารสารกฎหมาย, ปีที่ 22, ฉบับที่ 1, น. 87-102 (2546).

Ref. code: 25595601032138UXP

ประเทศไทยได้ดังเช่นคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 ในกฎหมายรัฐธรรมนูญของฝรั่งเศสหรือไม่

อย่างไรก็ตาม มีนักกฎหมายบางคนได้ให้ความเห็นกรณีที่ปรีดีไม่ได้เขียนบทบัญญัติเรื่องสิทธิเสรีภาพของราษฎรไว้เนื่องจากว่า ประการแรก เป็นช่วงเปลี่ยนผ่านระบอบและเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ย้ายอำนาจจากมือของพระมหากษัตริย์มาอยู่ในมือของราษฎร ประการที่สองเป็นผลมาจากแนวคิดในการร่างรัฐธรรมนูญในอดีต กล่าวคือ หากย้อนไปดูรัฐธรรมนูญฉบับแรกของอเมริกาหรือฝรั่งเศสก็ดี บทบัญญัติเรื่องสิทธิเสรีภาพจะไม่ยาวหรือบางทีก็ไม่มีเลย เพราะว่าไม่มีความจำเป็นต้องเขียนไว้ สิทธิหรือเสรีภาพส่วนหนึ่งที่เรียกว่า สิทธิมนุษยชน มันเกิดขึ้นมาพร้อมกับความเป็นมนุษย์ ไม่ได้เกิดจากรัฐมอบให้ ดังนั้น ในแง่นี้หากมีการจัดโครงสร้างองค์กรทางการเมืองที่ดี มีการแบ่งแยกอำนาจไว้ได้ดี สิทธิเสรีภาพของราษฎรทั้งหลายก็ย่อมเกิดขึ้นตามธรรมชาติ โดยไม่จำเป็นจะต้องให้รัฐมาเขียนรับรองมอบให้แต่อย่างใด[193]

เนื้อหาทั้งหมดของ *“ประกาศคณะราษฎร”* ฉบับนี้ มีความดังนี้

“ราษฎรทั้งหลาย

เมื่อกษัตริย์องค์นี้ได้ครองราชย์สมบัติสืบต่อจากพระเชษฐานั้น ในชั้นต้นราษฎรบางคนได้หวังกันว่ากษัตริย์องค์ใหม่นี้จะปกครองราษฎรให้ร่มเย็น แต่การณ์ก็หาได้เป็นไปตามที่คิดหวังกันไม่ กษัตริย์คงทรงอำนาจอยู่เหนือกฎหมายเดิม ทรงแต่งตั้งญาติวงศ์และคนสอพลอไร้คุณความรู้ให้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญๆ ไม่ทรงฟังเสียงราษฎร ปล่อยให้ข้าราชการใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต มีการรับสินบนในการก่อสร้างและการซื้อของใช้ในราชการ หากำไรในการเปลี่ยนเงิน ผลาญเงินของประเทศ ยกพวกเจ้าขึ้นให้สิทธิพิเศษมากกว่าราษฎร กดขี่ข่มเหงราษฎร ปกครองโดยขาดหลักวิชา ปล่อยให้บ้านเมืองเป็นไปตามยถากรรม ดังที่จะเห็นได้จากความตกต่ำในทางเศรษฐกิจและความฝืดเคืองในการทำมาหากินซึ่งพวกราษฎรได้รู้กันอยู่โดยทั่วไปแล้ว รัฐบาลของกษัตริย์เหนือกฎหมายมิสามารถแก้ไขให้ฟื้นขึ้นได้

การที่แก้ไขไม่ได้ก็เพราะรัฐบาลของกษัตริย์มิได้ปกครองประเทศเพื่อราษฎรตามที่รัฐบาลอื่นๆ ได้กระทำกัน รัฐบาลของกษัตริย์ได้ถือเอาราษฎรเป็นทาส (ซึ่งเรียกว่าไพร่บ้าง ข้าบ้าง) เป็นสัตว์เดียรัจฉาน ไม่นึกว่าเป็นมนุษย์

---

[193] กษิดิศ อนันทนาธร, ปรีดีบรรณานุสรณ์ 2559 : หนังสือที่ระลึกในวาระ 116 ปี ชาตกาล ศาสตรจารย์ ดร. ปรีดี พนมยงค์, (ปทุมธานี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559), น. 101.

Ref. code: 25595601032138UXP

เหตุฉะนั้น แทนที่จะช่วยราษฎร กลับพากันทำนาบนหลังราษฎร จะเห็นได้ว่า ภาษีอากรที่ปีบคั้นเอาจากราษฎรนั้น กษัตริย์ได้หักเอาไว้ใช้ปีหนึ่งเป็นจำนวนหลายล้าน ส่วนราษฎรสิ กว่าจะหาได้แม้แต่เล็กน้อย เลือดตาแทบกระเด็น ถึงคราวเสียเงินราชการหรือภาษีใดๆ ถ้าไม่มีเงินรัฐบาลก็ยึดทรัพย์หรือใช้งานโยธา แต่พวกเจ้ากลับนอนกินกันเป็นสุข ไม่มีประเทศใดในโลกจะให้เงินเจ้ามากเช่นนี้ นอกจากพระเจ้าซาร์และพระเจ้าไกเซอร์เยอรมัน ซึ่งชนชาตินั้นก็ได้โค่นราชบัลลังก์ลงเสียแล้ว

รัฐบาลของกษัตริย์ได้ปกครองอย่างหลอกลวงไม่ซื่อตรงต่อราษฎร มีเป็นต้นว่าหลอกว่าจะบำรุงการทำมาหากินอย่างโน้นอย่างนี้ แต่ครั้นคอยๆ ก็เหลวไป หาได้ทำจริงจังไม่ มิหนำซ้ำกล่าวหมิ่นประมาทราษฎรผู้มีบุญคุณเสียภาษีอากรให้พวกเจ้าได้กิน ว่าราษฎรยังมีเสียงทางการเมืองไม่ได้ เพราะราษฎรโง่ คำพูดของรัฐบาลเช่นนี้ใช้ไม่ได้ ถ้าราษฎรโง่ เจ้าก็โง่เพราะเป็นคนชาติเดียวกัน ที่ราษฎรรู้ไม่ถึงเจ้านั้นเป็นเพราะขาดการศึกษาที่พวกเจ้าปกปิดไว้ไม่ให้เรียนเต็มที่ เพราะเกรงว่าเมื่อราษฎรได้มีการศึกษา ก็จะรู้ความชั่วร้ายที่พวกเจ้าทำไว้ และคงจะไม่ยอมให้เจ้าทำนาบนหลังคนอีกต่อไป

ราษฎรทั้งหลายพึงรู้เถิดว่า ประเทศเรานี้เป็นของราษฎร ไม่ใช่ของกษัตริย์ตามที่เขาหลอกลวง บรรพบุรุษของราษฎรเป็นผู้ช่วยกันกู้ให้ประเทศเป็นอิสรภาพพ้นมือจากข้าศึก พวกเจ้ามีแต่ชุบมือเปิบและกวาดทรัพย์สมบัติเข้าไว้ตั้งหลายร้อยล้าน เงินเหล่านี้เอามาจากไหน? ก็เอามาจากราษฎรเพราะวิธีทำนาบนหลังคนนั้นเอง บ้านเมืองกำลังอัตคัดฝืดเคือง ชาวนาและพ่อแม่ทหารต้องทิ้งนา เพราะทำนาไม่ได้ผล รัฐบาลไม่บำรุง รัฐบาลไล่คนงานออกอย่างเกลื่อนกลาด นักเรียนที่เรียนสำเร็จแล้วและทหารที่ปลดกองหนุนแล้วก็ไม่มีงานทำ จะต้องอดอยากไปตามยถากรรม เหล่านี้เป็นผลของกษัตริย์เหนือกฎหมาย บีบคั้นข้าราชการชั้นผู้น้อย นายสิบ และเสมียน เมื่อให้ออกจากงานแล้วก็ไม่ให้เบี้ยบำนาญ ความจริงควรเอาเงินที่พวกเจ้ากวาดรวบรวมไว้มาจัดบำรุงบ้านเมืองให้คนมีงานทำ จึงจะสมควรที่สนองคุณราษฎรซึ่งได้เสียภาษีอากรให้พวกเจ้าได้ร่ำรวยมานาน แต่พวกเจ้าก็หาได้ทำอย่างใดไม่ คงสูบเลือดกันเรื่อยไป เงินเหลือเท่าไหร่ก็เอาไปฝากต่างประเทศ คอยเตรียมหนีเมื่อบ้านเมืองทรุดโทรม ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก การเหล่านี้ย่อมชั่วร้าย

Ref. code: 25595601032138UXP

เหตุฉะนั้น ราษฎร ข้าราชการ ทหาร และพลเรือน ที่รู้เท่าถึงการกระทำอันชั่วร้ายของรัฐบาลดังกล่าวแล้ว จึงรวมกำลังตั้งเป็นคณะราษฎรขึ้น และได้ยึดอำนาจของกษัตริย์ไว้ได้แล้ว คณะราษฎรเห็นว่าการที่จะแก้ความชั่วร้ายนี้ได้ก็โดยที่จะต้องจัดการปกครองโดยมีสภา จะได้ช่วยกันปรึกษาหารือหลายๆ ความคิดดีกว่าความคิดเดียว ส่วนผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น คณะราษฎรไม่ประสงค์ทำการแย่งชิงราชสมบัติ ฉะนั้น จึงได้อัญเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร คณะราษฎรได้แจ้งความประสงค์นี้ให้กษัตริย์ทราบแล้ว เวลานี้ยังอยู่ในความรับตอบ ถ้ากษัตริย์ตอบปฏิเสธหรือไม่ตอบภายในกำหนดโดยเห็นแก่ส่วนตนว่าจะถูกลดอำนาจลงมาก็จะได้ชื่อว่าทรยศต่อชาติ และก็เป็นการจำเป็นที่ประเทศจะต้องมีการปกครองแบบอย่างประชาธิปไตย กล่าวคือ ประมุขของประเทศจะเป็นบุคคลสามัญซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้เลือกตั้งขึ้น อยู่ในตำแหน่งตามกำหนดเวลา ตามวิธีนี้ราษฎรพึงหวังเถิดว่าราษฎรจะได้รับความบำรุงอย่างดีที่สุด ทุกๆ คนจะมีงานทำ เพราะประเทศของเราเป็นประเทศที่อุดมอยู่แล้วตามสภาพ เมื่อเราได้ยึดเงินที่พวกเจ้ารวบรวมไว้จากการทำนาบนหลังคนตั้งหลายร้อยล้านมาบำรุงประเทศขึ้นแล้ว ประเทศจะต้องเฟื่องฟูขึ้นเป็นแม่นมั่น การปกครองซึ่งคณะราษฎรจะพึงกระทำก็คือ จำต้องวางโครงการอาศัยหลักวิชาไม่ทำไปเหมือนคนตาบอด เช่นรัฐบาลที่มีกษัตริย์เหนือกฎหมายทำมาแล้วเป็นหลักใหญ่ๆ ที่คณะราษฎรวางไว้ มีอยู่ว่า

1. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง

2. จะต้องรักษาความปลอดภัยภายในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก

3. ต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก

4. จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่พวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎรเช่นที่เป็นอยู่ในเวลานี้)

Ref. code: 25595601032138UXP

5. จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการดังกล่าวข้างต้น

6. จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร

ราษฎรทั้งหลาย จงพร้อมใจกันช่วยคณะราษฎรให้ทำกิจอันจะคงอยู่ชั่วดินฟ้านี้ให้สำเร็จ คณะราษฎรขอให้ทุกคนที่มิได้ร่วมมือเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลกษัตริย์เหนือกฎหมายพึงตั้งตนอยู่ในความสงบและตั้งหน้าทำมาหากินอย่าทำการใดๆ อันเป็นการขัดขวางต่อคณะราษฎร การที่ราษฎรช่วยคณะราษฎรนี้ เท่ากับราษฎรช่วยประเทศและช่วยตัวราษฎร บุตร หลาน เหลนของตนเอง ประเทศจะมีความเป็นเอกราชอย่างพร้อมบริบูรณ์ ราษฎรจะได้รับความปลอดภัย ทุกคนจะต้องมีงานทำไม่ต้องอดตาย ทุกคนจะมีสิทธิเสมอกันและมีเสรีภาพพ้นจากการเป็นไพร่ เป็นข้า เป็นทาสพวกเจ้า หมดสมัยที่เจ้าจะทำนาบนหลังราษฎร สิ่งที่ทุกคนพึงปรารถนาคือ ความสุขความเจริญอย่างประเสริฐซึ่งเรียกเป็นศัพท์ว่า "ศรีอาริยะ" นั้น ก็จะพึงบังเกิดขึ้นแก่ราษฎรถ้วนหน้า"[194]

ประกาศคณะราษฎรเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองฉบับนี้ เป็นการแสดงถึงปณิธานของคณะราษฎรในการเปลี่ยนการปกครองแผ่นดิน ที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเหนือกฎหมาย หรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาสู่ระบอบ "ประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญประชาธิปไตย" และความต้องการในการพัฒนาประเทศตามหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎร เป็นคำประกาศเพื่อยกฐานะราษฎรจากการเป็นทาส (ซึ่งเรียกว่าไพร่บ้างข้าบ้าง) เป็นสัตว์เดียรัจฉาน ที่ระบอบเดิมไม่นึกว่าเป็นมนุษย์ ให้เป็นมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยให้ทุกคนจะมีสิทธิเสมอกัน และมีเสรีภาพพ้นจากการเป็นไพร่ เป็นข้า เป็นทาสพวกเจ้า และยังเป็นการประกาศหลักประชาธิปไตยที่ราษฎรทั้งหลายพึงรู้เถิดว่า ประเทศเรานี้เป็นของราษฎร ไม่ใช่ของกษัตริย์ตามที่เขาหลอกลวง แต่ก็ยังได้อัญเชิญให้กษัตริย์ที่เคยอยู่เหนือกฎหมายให้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร และที่สำคัญที่สุดประกาศคณะราษฎรฉบับนี้ได้ประกาศหลัก 6 ประการ ที่เป็นเสมือน "ปฏิญญาแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญของสยาม" ไว้อีกด้วย

---

[194] สถาบันปรีดี พนมยงค์, การเสวนาในวาระครบรอบ 75 ปี การอภิวัฒน์ไทย 24 มิถุนายน 2475 "75 ปี 24 มิถุนายน 2475 : 75 ปีของอะไร?" : ครั้งที่ 1 หัวข้อ "ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ และพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว ฉบับ 27 มิถุนายน 2475", (กรุงเทพมหานคร : ปาปิรุส พับลิเคชั่น, 2550), น. 16-21.

Ref. code: 25595601032138UXP

หลัก 6 ประการ ที่ปรากฏในประกาศคณะราษฎรนี้ เมื่อสืบสาวกลับไปสู่แนวความคิดพื้นฐานทางปรัชญา “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” แล้วจะเห็นได้ว่ามีความคล้ายคลึงและกลมกลืนกันอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักที่ต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง และต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก ซึ่งเป็นเรื่องที่ว่าด้วยเอกราชของชาติ อธิปไตยของชาติ และความไพบูลย์ของประชาชนนั่นเอง นอกจากนี้ยังมีความเชื่อมโยงไปถึงคำสอนที่ว่าด้วย *“หลักสิทธิของมนุษย์ชน”* ในคำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดีอีกด้วย ทั้งนี้ ผู้เขียนได้ลองเปรียบเทียบอย่างคร่าวๆ ถึงความสอดคล้องกันของ “หลักสิทธิของมนุษย์ชน” กับ หลัก 6 ประการ ปรากฏให้เห็น ดังนี้

1. *“ความเป็นอิสระหรือเสรีภาพ (Liberté)”* ในคำอธิบายกฎหมายปกครอง ก็คือ หลักข้อที่ 5. ที่ว่า *“จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการดังกล่าวข้างต้น”*

2. *“ความเสมอภาคหรือสมภาพ (Egalité)”* ในคำอธิบายกฎหมายปกครอง ก็คือ หลักข้อที่ 4. ที่ว่า *“จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่พวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎรเช่นที่เป็นอยู่ในเวลานี้)”*

3. *“ความช่วยเหลือกันฉันท์พี่น้องหรือภราดรภาพ (Fraternité)”* ที่ได้กำหนดหน้าที่ของรัฐที่ปรีดีนำมาเขียนขึ้นเป็นหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎรในประกาศคณะราษฎร เป็นภารกิจทั้งหลายที่รัฐต้องดำเนินการไม่ว่าจะเป็นหลักข้อที่ 2 ที่ว่า *“จะต้องรักษาความปลอดภัยภายในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก”* โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักข้อที่ 3 ที่ว่า *“ต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก”* รวมถึงหลักข้อที่ 6 ที่ว่า *“จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร”* รวมถึงเค้าโครงการเศรษฐกิจในเวลาต่อมา ซึ่งได้กล่าวถึงมาบ้างแล้วในบทที่ 2

อนึ่ง หลักความช่วยเหลือกันฉันท์พี่น้องหรือภราดรภาพ ในส่วนของ *“หน้าที่ของเอกชนต่อรัฐ”* เช่น เอกชนมีหน้าที่ต้องเคารพต่อครอบครัว เพราะครอบครัวเป็นสมุฏฐานแห่งการรวมกันเป็นประเทศ เอกชนมีหน้าที่ต้องเคารพต่อกฎหมาย มิฉะนั้นความเป็นอิสระและความเสมอภาคจะไม่มี เอกชนมีหน้าที่ต้องทำมาหากินอันเป็นทางเผยแผ่ช่วยความเจริญของประเทศ เอกชนมีหน้าที่ต้องช่วยกันเสียภาษีอากร เอกชนมีหน้าที่ต้องรับราชการทหาร เหล่านี้ เป็นต้น หลักการนี้ ต่อมาก็กลายเป็นบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญในส่วนของหน้าที่ของปวงชนชาวไทยนั่นเอง

Ref. code: 25595601032138UXP

แม้ความเป็นจริงในทางปฏิบัติของหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎรนี้ ปรีดีกล่าวว่า คณะราษฎรได้ต่อสู้ความขัดแย้งภายในคณะ และต่อสู้การโต้อภิวัฒน์จากภายในและจากภายนอกคณะมาหลายครั้งหลายหน แต่สมาชิกส่วนมากของคณะราษฎรก็ได้ปฏิบัติตามหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎรสำเร็จไปก่อนสลายตัวไปพร้อมกับการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ฉบับวันที่ 9 พฤษภาคม 2489 ซึ่งปรีดีได้ชี้แจงถึงการบรรลุถึงหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎร ซึ่งอีกนัยหนึ่งก็คือการบรรลุซึ่งปรัชญา *"สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย"* ไว้ด้วยความภาคภูมิใจโดยสังเขป ดังนี้[195]

1. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง

ดังได้ทราบมาแล้วว่า หลักประการที่ 1 ของคณะราษฎร ซึ่งมีเหตุผลมาจากการที่สยามในขณะนั้นตกอยู่ในสถานะที่เรียกว่า สภาพนอกอาณาเขต (Extraterritoriality) รวมถึงตกอยู่ภายใต้สนธิสัญญาไม่เสมอภาคในทางเศรษฐกิจ และตกอยู่ภายใต้อำนาจและอิทธิพลในทางการเมืองของจักรวรรดินิยมหลายประการ ต่อมา ในปี พ.ศ. 2480 รัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาหัวหน้าคณะราษฎร เป็นนายกรัฐมนตรีนั้น ได้บอกเลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับประเทศจักรวรรดินิยมหลายประเทศดังกล่าวแล้ว ได้มีการเจรจาสนธิสัญญาฉบับใหม่ที่ประเทศไทยได้เอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์ทุกประการ และในระหว่างสงครามโลก ครั้งที่ 2 ซึ่งประเทศไทยถูกกองทัพญี่ปุ่นรุกราน สมาชิกคณะราษฎรจำนวนมากก็ได้เป็นสมาชิกขบวนการเสรีไทย ซึ่งได้ร่วมมือกับสัมพันธมิตรในการต่อสู้ญี่ปุ่นผู้รุกราน อันเป็นผลให้สัมพันธมิตรรับรองความเป็นเอกราชของชาติไทย

2. จะต้องรักษาความปลอดภัยในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดลงให้มาก

---

[195] ปรีดี พนมยงค์, "ปรีดี พนมยงค์ ตอบสัมภาษณ์ ผู้แทนสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน เมื่อ 24 มิถุนายน 2523," ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 2*, น. 126-129. นอกจากนี้ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในวันครบรอบการสถาปนา "ปฐมรัฐธรรมนูญ" 27 มิถุนายน 2475 ปรีดีจะมีปาฐกถาหรือสุนทรพจน์ ที่เป็นการกล่าวถึงความคืบหน้าในการดำเนินการตามหลัก 6 ประการของคณะราษฎร ไว้อย่างละเอียด โปรดดูใน "ปาฐกถาเรื่อง "สองปีล่วงมาแล้ว" หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) กล่าวทางวิทยุกระจายเสียง ในคืนวันพุธที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2477", "สุนทรพจน์ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2478" และ "สุนทรพจน์ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) กล่าวทางวิทยุกระจายเสียง วันเสาร์ที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2479 ซึ่งเป็นวันบรรจบครบรอบปีที่ 4 แห่งระบอบรัฐธรรมนูญ", ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 28*

Ref. code: 25595601032138UXP

หลักประการที่ 2 ปรีดีหวังว่าผู้ที่มีใจเป็นธรรมสามารถเปรียบเทียบสถิติการประทุษร้ายต่อกันสมัยก่อนวันที่ 2 มิถุนายน 2475 กับภายหลัง 24 มิถุนายนปีนั้นว่า จำนวนการประทุษร้ายภายหลังวันที่ 24 มิถุนายนนั้นได้ลดลงมากเพียงใด โดยขอให้เปรียบเทียบสถิติการประทุษร้ายภายหลังวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 อันเป็นวันล้มระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญ 9 พฤษภาคม 2489 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบันนี้ว่าการประทุษร้ายต่อกันได้เพิ่มมากขึ้นขนาดไหน

3. จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะพยายามหางานให้ราษฎรทำโดยเต็มความสามารถ จะร่างโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก

หลักประการที่ 3 นี้ ปรีดีหวังว่าหลายคนก็ทราบแล้วว่าปรีดีในนามของสมาชิกคณะราษฎรส่วนมากได้เสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติตามหลักประการที่ 3 นั้น แต่ก็เกิดอุปสรรคขัดขวางที่ไม่อาจวางโครงการตามเค้าโครงการที่ปรีดีได้เสนอนั้นได้ แม้กระนั้นคณะราษฎรก็ได้พยายามที่จะบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจโดยหางานให้ราษฎรจำนวนมากได้ทำ จึงไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก ปรีดีขอให้ท่านที่มีความปรารถนาดีโปรดพิจารณาสถิติการโจรกรรมอันเนื่องจากความอดอยากของราษฎรนั้นในสมัยก่อน 24 มิถุนายน 2475 กับภายหลัง 24 มิถุนายน 2475 และภายหลัง 8 พฤศจิกายน 2490 เป็นต้นมา ตามที่ปรากฏชัดแจ้งอยู่ในเวลานั้น

4. จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน

หลักประการที่ 4 ปรีดีได้ขอให้ศึกษาประวัติศาสตร์แห่งความไม่เสมอภาคระหว่างคนไทย ซึ่งย่อมทราบแล้วว่าก่อน 24 มิถุนายน 2475 พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปมีสิทธิพิเศษกว่าสามัญชนหลายประการ อาทิ ในทางการศาลที่ท่านเหล่านั้นต้องหาเป็นจำเลยในคดีอาญาก็ไม่ต้องขึ้นศาลอาญา หากพระองค์ทรงขึ้นต่อศาลกระทรวงวังเป็นพิเศษ ฯลฯ ต่อมาธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามฉบับชั่วคราว 27 มิถุนายน 2475 ได้สถาปนาสิทธิเสมอภาคกันของราษฎรไทยทั้งหลายอันเป็นแม่บทของรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 และ 9 พฤษภาคม 2489

ข้อที่น่าสนใจเกี่ยวกับหลักความเสมอภาคในแนวความคิดของปรีดีประการหนึ่งคือ ปรีดีเห็นว่า ความเสมอภาคนั้นต้องเป็นความเสมอภาคทั้งในสิทธิและหน้าที่ นอกจากความเสมอภาคกันบนกระดาษหรือตามกฎหมายแล้ว ในทางเศรษฐกิจราษฎรต้องมีสิทธิเสมอภาคกันในการที่จะไม่อดตายด้วย แต่ทั้งนี้มิใช่เสมอภาคในการที่คนหนึ่งมีเงิน 100 บาท จะต้องริบเอามาแบ่งเท่าๆ กันในระหว่าง 100 คนๆ ละ 1 บาท ตามลัทธิคอมมิวนิสต์ นั่นคือ ราษฎรทุกคนต้องมีงานทำ ราษฎรจะต้องไม่อดอยาก ราษฎรทั้งหมดเข้าทำงานเป็นข้าราชการ แม้แต่เด็ก คนป่วย คนพิการ คนชรา ซึ่งทำงานไม่ได้ ก็จะได้รับเงินเดือนจากรัฐบาล ความอดอยากจะไม่มี เพราะเงินที่รัฐบาลจะให้ในอัตราขั้นต่ำก็จะ

Ref. code: 25595601032138UXP

กำหนดให้พอเพียงที่จะซื้อหรือแลกเปลี่ยนกับอาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ ตามความต้องการของราษฎร[196]

5. จะต้องให้ราษฎรมีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการดังกล่าวข้างต้น

หลักประการที่ 5 ปรีดีหวังว่าท่านที่มีใจเป็นธรรมย่อมเปรียบเทียบได้ว่าเมื่อราษฎรในระบอบศักดินาสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก่อน 24 มิถุนายน 2475 นั้นราษฎรมีเสรีภาพสมบูรณ์อย่างใดบ้างเมื่อเทียบกับหลัง 24 มิถุนายน 2475 ที่คณะราษฎรได้สถาปนาระบอบประชาธิปไตยและรับรองซึ่งสิทธิเสรีภาพของราษฎรไว้อย่างสมบูรณ์ และเปรียบเทียบกับภายหลังรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 อันเป็นวันล้มระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญฉบับ 2489 นั้นว่า แม้แต่จะได้มีการเขียนเรื่องสิทธิเสรีภาพของราษฎรไว้ แต่ในทางปฏิบัติได้มีการหลีกเลี่ยงโดยวิธีการประกาศภาวะฉุกเฉิน และประกาศกฎอัยการศึกเกินกว่าความจำเป็นเพียงใดบ้าง ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

6. จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร

ส่วนหลักประการที่ 6 นั้น ปรีดีก็หวังว่าท่านที่มีใจเป็นธรรมย่อมเปรียบเทียบได้ว่าเมื่อก่อนวันที่ 24 มิถุนายน 2475 นั้น การศึกษาได้ถูกจำกัดอย่างไรและภายหลัง 24 มิถุนายน 2475 ราษฎรได้สิทธิศึกษาอย่างเต็มที่เพียงใดและภายหลัง 8 พฤศจิกายน 2490 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ราษฎรต้องถูกจำกัดการศึกษาอย่างใดบ้าง การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎรปรากฏให้เห็นชัดเจนที่สุดในช่วงที่ปรีดีดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยซึ่งได้กล่าวถึงมาแล้ว

เห็นได้ว่าคำประกาศหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎร ที่เป็นปฏิญญาแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญสยามนี้ ปรีดีไม่ได้เพียงแต่กำหนดและยกขึ้นมาอ้างอย่างสวยหรูว่าเป็นหลักที่มีค่าบังคับเทียบเท่ารัฐธรรมนูญอย่างลอยๆ เท่านั้น แต่ปรีดีได้ยกขึ้นมาให้มีค่าบังคับเป็นกฎหมายรัฐธรรมนูญ กำหนดให้เป็นกรอบนโยบายของรัฐบาลและปฏิบัติการให้เกิดผลในความเป็นจริงด้วย ทั้งนี้ โดยนำไปยึดโยงกับการสร้างระบอบรัฐธรรมนูญตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 อันนำมาซึ่งหลักการและการปฏิบัติการให้บรรลุซึ่งเป้าหมายแห่งสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญนั้นด้วย

4.9.3 บทบัญญัติว่าด้วยสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญ

คำประกาศหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎร ต่อมาได้รับการบัญญัติแทรกไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 โดยมีการรับรองสิทธิในความเสมอภาคในมาตรา 12 ว่า *“ภายในบังคับแห่งบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญนี้ บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย*

---

[196] ปรีดี พนมยงค์, เค้าโครงการเศรษฐกิจ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2542), น. 41-42.

Ref. code: 25595601032138UXP

ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี หรือโดยประการอื่นใดก็ดีไม่กระทำให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใดเลย" เสรีภาพในศาสนาหรือลัทธิใดๆ ในมาตรา 13 ว่า *"บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาหรือลัทธิใดๆ และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมืองและไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมของประชาชน"* ตลอดจนเสรีภาพในร่างกาย เคหสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การโฆษณา การศึกษาอบรมการประชุม โดยเปิดเผย การตั้งสมาคม และการอาชีพ ในมาตรา 14 ว่า *"ภายในบังคับแห่งบทกฎหมายบุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกายเคหสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การโฆษณา การศึกษาอบรม การประชุมโดยเปิดเผย การตั้งสมาคม การอาชีพ"* และบัญญัติเพิ่มเติมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ซึ่งเป็นฉบับที่ปรีดีเห็นว่า *"ได้บัญญัติให้ประชาชนมีสิทธิมนุษยชนอย่างสมบูรณ์"*

สิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญทั้งหลายที่ปรีดีมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงนั้น หากสืบสาวไล่เรียงกลับไปถึงวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งคณะราษฎร *"หลักสิทธิของมนุษย์ชน"* ในคำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดี ตลอดมาจนถึงคำประกาศหลัก 6 ประการของคณะราษฎรที่เป็น *"ปฏิญญาแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญของสยาม"* จนกระทั่งกลายมาเป็นบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ในหมวด 2 สิทธิและหน้าที่ของชนชาวสยามแล้ว จะพบว่า บทบัญญัติในมาตรา 12 ที่บัญญัติว่า *"ภายในบังคับแห่งบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญนี้ บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี หรือโดยประการอื่นใดก็ดีไม่กระทำให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใดเลย"* นั้น ก็มาจากหลัก *"ความเสมอภาคหรือสมภาพ (Egalité)"* ในคำอธิบายกฎหมายปกครอง และหลักข้อที่ 4. ของคำประกาศที่ว่า *"จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่พวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎรเช่นที่เป็นอยู่ในเวลานี้)"* นั่นเอง อย่างไรก็ตาม ถึงที่สุดแล้วก็ยังมีบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ที่ยังแสดงให้เห็นถึงความไม่เสมอภาคของบุคคลบางจำพวกกับราษฎรอยู่นั่นเอง นั่นคือ บทบัญญัติในมาตรา 11 ที่ยังกำหนดให้ พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปโดยกำเนิดหรือโดยแต่งตั้งก็ตาม ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง ทั้งนี้ ก็ด้วยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เพื่อทรงวินิจฉัย และสำเนาลายพระหัตถ์เลขาเรื่องเจ้านายเหนือการเมืองนั่นเอง ดังได้กล่าวมาแล้ว

ส่วนบทบัญญัติในมาตรา 13 ที่บัญญัติว่า *"บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาหรือลัทธิใดๆ และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมืองและไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมของประชาชน"* และบทบัญญัติในมาตรา 14 ที่บัญญัติว่า *"ภายในบังคับแห่งบทกฎหมายบุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย เคหสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การโฆษณา การศึกษาอบรม การประชุมโดยเปิดเผย การตั้งสมาคม การอาชีพ"* นั้น ก็มาจากหลัก *"ความเป็นอิสระหรือเสรีภาพ (Liberté)"*

Ref. code: 25595601032138UXP

ในคำอธิบายกฎหมายปกครอง และหลักข้อที่ 5. ของคำประกาศ ที่ว่า *"จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการดังกล่าวข้างต้น"* นั่นเอง

สำหรับบทบัญญัติในมาตรา 15 ที่บัญญัติว่า *"บุคคลมีหน้าที่เคารพต่อกฎหมาย และมีหน้าที่ป้องกันประเทศช่วยเหลือราชการโดยทางเสียภาษีและอื่นๆ ภายในเงื่อนไขและโดยอาการที่กฎหมายบัญญัติ"* นั้น ก็มาจากหลัก*"ความช่วยเหลือกันฉันท์พี่น้องหรือภราดรภาพ (Fraternité)"* ที่ได้กำหนดหน้าที่ของเอกชนต่อรัฐ เช่น หน้าที่ต้องเคารพต่อกฎหมาย หน้าที่ต้องช่วยกันเสียภาษีอากร หน้าที่ต้องรับราชการทหาร เป็นต้น ขาดอยู่แต่เพียง บทบัญญัติที่กำหนดหน้าที่หรือภารกิจของรัฐในด้านต่างๆ เท่านั้น อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการจัดตั้งรัฐบาลและรัฐบาลได้แถลงนโยบายการบริหารประเทศ กรอบของนโยบายหลักๆ หนึ่งในนั้นก็คือ การที่รัฐบาลต้องดำเนินการตามหลัก 6 ประการของคณะราษฎร ดังได้กล่าวมาแล้ว นั่นเอง

อนึ่ง ได้ปรากฏเรื่องราวที่น่าสนใจประการหนึ่ง ดังได้กล่าวถึงมาบ้างแล้วในเรื่องเจ้านายอยู่เหนือการเมืองกับหลักความเสมอภาค นั่นคือ ระหว่างที่ทำการพิจารณาและอภิปรายร่างรัฐธรรมนูญที่ต่อมาประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ในบทบัญญัติในหมวด 2 *"สิทธิและหน้าที่ของชนชาวสยาม"* มาตรา 12 ซึ่งตามร่างเดิมมีว่า *"ภายในบังคับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี หรือโดยประการอื่นใดก็ดีไม่กระทำให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใดเลย"* นั้น เมื่อเข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกมีความเห็นแตกต่างกันและได้อภิปรายกันอย่างกว้างขวางถึงประเด็นที่ว่า ผู้มีบรรดาศักดิ์ควรดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมืองเช่นเดียวกับเจ้านายหรือไม่ โดยบางคนได้เสนอญัตติต่อประธานสภาฯ โดยให้ใช้ถ้อยคำในมาตรานี้ว่า *"ผู้ที่ได้รับพระราชทานแต่งตั้งให้มีบรรดาศักดิ์ ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง แต่ผู้ได้รับแต่งตั้งนี้อาจเวนคืนบรรดาศักดิ์เพื่อเกี่ยวข้องกับการเมืองได้"* บ้าง หรือให้ใช้ถ้อยคำว่า*"บุคคลทุกคนซึ่งมีบรรดาศักดิ์ไม่ว่าชั้นใดโดยแต่งตั้งหรือประการใดก็ตาม ย่อมอยู่เหนือการเมืองทั้งสิ้น แต่ชอบที่จะเวนคืนบรรดาศักดิ์ เพื่อสมัครรับเลือกเป็นสมาชิกผู้แทนราษฎรได้"* เป็นต้น[197]

โดยที่บรรดาศักดิ์ซึ่งเป็นสิ่งที่มีมาตั้งแต่ระบบเก่าที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้และยังไม่ได้ยกเลิก เพียงแต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วก็ไม่ได้ตั้งกันขึ้นใหม่อีก ส่วนที่มีอยู่แล้วก็ให้มีต่อไปได้ แต่ทางราชการไม่ได้นิยมลำดับเกียรติยศโดยถือบรรดาศักดิ์เป็นเกณฑ์[198] แล้วทั้งนี้ ในบรรดาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรรุ่นแรกนั้น ต่างเป็นผู้มีบรรดาศักดิ์อยู่หลายคน โดยเหตุผลที่มี

---

[197] นรนิติ เศรษฐบุตร, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 17*, น. 56.

[198] ไพโรจน์ ชัยนาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 49-50.

Ref. code: 25595601032138UXP

การอภิปรายสนับสนุนในเรื่องนี้ก็มีอย่างเดียวกับเรื่องเจ้านายนั่นเอง เพราะผู้มีบรรดาศักดิ์อาจถูกโฆษณาทับถมจากทางการเมืองได้ และเมื่อพระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงแต่งตั้งให้บุคคลนั้นมีบรรดาศักดิ์ก็จะพลอยเสื่อมเสียมาถึงพระมหากษัตริย์ด้วย แต่ทั้งนี้หากเวนคืนบรรดาศักดิ์แล้วก็ไม่เป็นไร

อย่างไรก็ตาม ผู้ที่คัดค้านญัตตินี้ก็มีเหตุผลที่ดีและหนักแน่นกว่า โดยให้เหตุผลว่าบรรดาศักดิ์นั้นไม่ได้ทำให้เกิดเอกสิทธิ์อันใดเลยและตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ มาตรา 12 ที่บัญญัติว่า บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายอยู่แล้ว อีกทั้งต่อไปบรรดาศักดิ์ก็จะค่อยๆ สูญหมดไปเองเมื่อไม่ได้แต่งตั้งใหม่ และในขณะนั้นก็ถือว่าเป็นเพียงคำนำหน้านามชนิดหนึ่งเท่านั้น ดังนั้น ในเรื่องนี้ปรีดีเองก็อยู่ในฝ่ายคัดค้านญัตติที่จะให้ผู้มีบรรดาศักดิ์ดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง โดยปรีดีได้แสดงความเห็นในการอภิปรายไว้ว่า

“เรื่องนี้ขอแถลงว่าผู้เริ่มก่อการทั้งหมดเห็นว่า การที่ทำให้เกิดต่างชั้น คือบรรดาศักดิ์ในครั้งรัฐบาลเก่าจำได้ว่า เมื่ออยู่ที่พระที่นั่งอนันตสมาคมเคยปรึกษาระหว่างเพื่อนฝูงว่าในชั้นต้นจะขอเวนคืนบรรดาศักดิ์ แต่เมื่อมาเสนอท่านประธานคณะกรรมการราษฎรท่านว่าอย่าทำเลยจะกะทบถึงพระมหากษัตริย์ที่พระราชทานบรรดาศักดิ์ ให้สู้ค่อยทำค่อยไปโดยไม่ตั้งบรรดาศักดิ์ใหม่ดีกว่า และเพาะความนิยมว่าบรรดาศักดิ์ไม่วิเศษกว่าคนสามัญ ถือเสียว่าบรรดาศักดิ์เป็นคำนำหน้านามชนิดหนึ่ง ต่อจากนั้นมาได้พยายามที่จะทำให้กิจการนี้สำเร็จ ท่านประธานคณะกรรมการราษฎรได้แนะนำว่าการทำเช่นนี้เป็นทางอ้อมไม่ใช่ทางที่ทำนั้นโดยวิธีตรง ผลที่สุดก็ได้เสนออนุกรรมการอีก ท่านประธานอนุกรรมการรับรองว่าต่อไปจะเรียงนามโดยลำดับตามตัวอักษร และในหนังสือราชการหาคำใช้เป็นคำกลางคำเดียว คือว่าบุคคลเสมอกันทางกฎหมาย ท่านก็รับรองพยายามจะทำสิ่งเหล่านี้ให้หมดไป ผลสุดท้ายได้เสนอให้มีมาตรา 12 ขึ้น เพื่อแสดงให้ชัดว่าฐานันดรศักดิ์ใดๆ ไม่ทำให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใดเลย”[199]

ผลในท้ายที่สุดสมาชิกในสภาหลายคนไม่อยากให้มีการลงมติกันให้ปรากฏผล ในที่สุดผู้เสนอญัตตินี้ก็ยอมถอนญัตติให้โดยไม่ได้มีการลงมติกันแต่อย่างใด และได้ตกลงตามบทบัญญัติที่คณะอนุกรรมการร่างมา

ต่อมาในขณะที่ร่างและพิจารณารัฐธรรมนูญที่ต่อมาประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 นั้น ในคณะกรรมาธิการก็ดี ในสภาผู้แทนราษฎรก็ดี ได้มีการอภิปรายถกเถียงกันถึงเรื่องสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยเป็นอันมาก อันแสดงให้เห็นว่าสิทธิ

---

[199] “รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 36/2475, 25 พฤศจิกายน 2475,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 17,* น. 66-67

Ref. code: 25595601032138UXP

เสรีภาพเหล่านี้ได้รับความเอาใจใส่จากผู้บัญญัติรัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นพิเศษ[200] โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบัญญัติมาตรา 11 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ที่บัญญัติให้พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปโดยกำเนิดหรือโดยแต่งตั้งก็ตาม ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง ที่เคยมีประเด็นถกเถียงในขณะการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวว่า อาจขัดต่อหลักความเสมอภาค ในมาตรา 12 ที่บัญญัติว่า ภายในบังคับแห่งบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญนี้ บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี หรือโดยประการอื่นใดก็ดีไม่กระทำให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใดเลย ทั้งนี้ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบางคนต้องการให้เจ้านายตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปเล่นการเมือง เข้าไปเป็นผู้แทนราษฎรและรัฐมนตรีได้ เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องของความเสมอภาคตามกฎหมายซึ่ง มาตรา 12 ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็ได้บัญญัติรับรองไว้แล้วเช่นกัน แต่การพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ครั้งนั้น ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรได้ยอมตามเหตุผลของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ดังได้กล่าวมาแล้ว

ขณะที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 บทบัญญัติดังกล่าวได้ถูกยกเลิกไป ซึ่งก็เป็นไปตามหลักการที่คณะกรรมาธิการของสภาผู้แทนราษฎรใช้ยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ในข้อ 2. ที่ให้ยกเลิกบทบัญญัติซึ่งให้พระบรมวงศานุวงศ์อยู่เหนือการเมือง และที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 นี้ ก็ได้นำเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเสมอภาคมาพิจารณาเป็นเหตุผลในการยกเลิกบทบัญญัติมาตรานี้เช่นเดียวกัน แนวความคิดในการต้องการให้ยกเลิกบทบัญญัติมาตราดังกล่าวอาจมาจากความคิดริเริ่มของปรีดีนั่นเอง เนื่องจากปรีดีเป็นผู้ที่ต้องการเห็นความเสมอภาคระหว่างบุคคลในสยามตลอดมา อันเป็นแนวความคิดที่ได้รับการหล่อหลอมมาตั้งแต่ครั้งวัยหนุ่มเมื่อคราวเป็นนักเรียนกฎหมาย ที่ต้องเรียนกฎหมายที่ว่าด้วยความไม่เสมอภาคระหว่างบุคคล สืบเนื่องตลอดมาจนกระทั่งก่อตั้งคณะราษฎรและเขียนคำประกาศเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ต้องการให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน ดังได้กล่าวมาบ้างแล้วในเรื่องเจ้านายอยู่เหนือการเมืองกับหลักความเสมอภาค

นอกจากนี้สำหรับปรีดีนั้น นอกจากจะได้ให้คุณค่าของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ไว้ว่า *"...ระบอบปกครองรัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 จึงเป็นประชาธิปไตยถูกต้องตามหลักประชาธิปไตย "แบบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่..."* แล้ว ในเรื่องสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ปรีดียังให้ความเห็นเพิ่มเติมอีกว่า รัฐธรรมนูญฉบับนี้

"...ได้บัญญัติให้ประชาชนมีสิทธิมนุษยชนอย่างสมบูรณ์ ดังปรากฏความดังต่อไปนี้

---

[200] ไพโรจน์ ชัยนาม, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1*, น. 81.

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา 13 บุคคลย่อมมีเสรีภาพสมบูรณ์ในการถือศาสนา หรือลัทธินิยมใดๆ และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง และไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

มาตรา 14 บุคคลย่อมมีเสรีภาพสมบูรณ์ในร่างกาย เคหสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา การศึกษาอบรม การชุมนุมสาธารณะ การตั้งสมาคม การตั้งคณะพรรคการเมือง การอาชีพ ทั้งนี้ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย

มาตรา 15 บุคคลย่อมมีสิทธิเสนอเรื่องราวร้องทุกข์ภายในเงื่อนไขและวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ[201]

ระบอบปกครองแผ่นดินตามรัฐธรรมนูญที่อ้างข้างบนนั้น จึงตรงกับหลักการว่าด้วย "สิทธิมนุษยชน""

มีข้อสังเกตว่า บทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญในรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีเพียง 3 มาตราเท่านั้น แต่ปรีดีก็เห็นว่า เป็นรัฐธรรมนูญที่ให้สิทธิเสรีภาพอย่างบริบูรณ์แล้ว ผิดกับรัฐธรรมนูญบางฉบับที่แม้จะมีบทบัญญัติมากมายหลายมาตราแต่ก็อาจถูกพรางตาปิดบังโดยไม่บัญญัติในเรื่องสำคัญไว้ เช่น ในร่างรัฐธรรมนูญ 2517 ที่มีบทบัญญัติซอยเป็นรายละเอียดไว้แต่ขาดบทบัญญัติ ว่าด้วยเสรีภาพในการถือลัทธินิยม ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่มีความสำคัญมาก นอกจากนี้ เหตุที่ปรีดีเห็นว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นรัฐธรรมนูญที่ได้บัญญัติให้ประชาชนมี "สิทธิมนุษยชนอย่างสมบูรณ์" นั้น อาจเป็นเพราะว่า นอกจากรัฐธรรมนูญฉบับนี้ จะได้ยืนยัน *"หลักสิทธิของมนุษย์ชน"* ในคำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดี ตลอดจนคำประกาศหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎรที่เป็น *"ปฏิญญาแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญของสยาม"* จนกระทั่งกลายมาเป็นบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ในหมวด 2 สิทธิและหน้าที่ของชนชาวสยาม แล้ว รัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังได้เพิ่มเติมเสรีภาพในการพิมพ์ และการตั้งคณะพรรคการเมือง รวมถึงสิทธิในการเสนอเรื่องราวร้องทุกข์ไว้อีกด้วย รวมทั้งปรีดีอาจเห็นว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังได้บรรลุหลักความเสมอภาคของบุคคลจากที่มาตรา 11 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ที่บัญญัติให้พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปโดยกำเนิดหรือโดยแต่งตั้งก็ตาม ย่อมดำรงอยู่ในฐานะ

---

[201] ความเป็นอิสระในการร้องทุกข์ ปรากฏครั้งแรกในคำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดี โดยปรีดีอธิบายไว้ว่า มนุษย์เมื่อได้รับความข่มเหงอันไม่เป็นธรรมจากเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน หรือจากพนักงานเจ้าหน้าที่ นอกจากจะฟ้องร้องต่อศาลยุติธรรมแล้ว ยังอาจร้องทุกข์ไปยังผู้มีอำนาจเหนือหรือทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งในคำประกาศคณะราษฎร และรัฐธรรมนูญ 2 ฉบับแรกนั้น ไม่มีการกล่าวถึงแต่อย่างใด กระทั่งได้มาปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับนี้อีกครั้ง

Ref. code: 25595601032138UXP

เหนือการเมืองซึ่งได้รับการยกเลิกไป รัฐธรรมนูญฉบับนี้จึงเป็นรัฐธรรมนูญที่ได้บัญญัติให้ประชาชนมี “สิทธิมนุษยชนอย่างสมบูรณ์” ตามทัศนะของปรีดี

มีข้อสังเกตเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเด็นเรื่องสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญของปรีดีอยู่ว่า ปรีดีเห็นว่า แม้มนุษย์มีสิทธิเสรีภาพส่วนตัวตามธรรมชาติ แต่มนุษย์ก็มีหน้าที่ตามธรรมชาติในการใช้สิทธิเสรีภาพเพื่อไม่ให้เสียหายแก่เพื่อนมนุษย์อื่น[202] ด้วย โดยปรีดีอธิบายให้เห็นว่าการใช้สิทธิเสรีภาพที่เกิดจากทัศนะ “ปัจเจกนิยม” (Individualism) ซึ่งถือสิทธิเสรีภาพเฉพาะตัวของบุคคลเป็นใหญ่โดยไม่คำนึงถึงหน้าที่ต่อส่วนรวมของประชาชนและชาติ ก่อให้เกิดลัทธิการเมืองแบบ “อนาธิปัตย์นิยม” (Anarchism) ซึ่งถือว่าสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลเป็นสิ่งประเสริฐที่สุด แบบการปกครองต้องไม่มีรัฐบาล บุคคลจึงจะมีสิทธิเสรีภาพเต็มที่โดยแยกย้ายกันอยู่เป็นกลุ่มน้อยๆ ทัศนะปัจเจกนิยมนี้ยังก่อให้เกิดลัทธิเศรษฐกิจ “เสรีนิยม” ซึ่งปล่อยให้เอกชนมีสิทธิเสรีภาพเต็มที่ในการประกอบเศรษฐกิจ ต่างคนต่างทำ ผู้ใดมีทุนมากก็ได้เปรียบผู้มีทุนน้อย นำมาซึ่งการสะสมทุนมหาศาลเป็นเจ้าสมบัติ “จักรวรรดินิยม” ซึ่งมีทุนกดขี่เบียดเบียนคนส่วนมากเสมือน “เสรีภาพของสุนัขจิ้งจอกในเล้าไก่”[203]

ปรีดีแสดงทัศนะต่อไปว่า ทัศนะปัจเจกนิยมนี้ยังก่อให้เกิดลัทธิ “ลักเพศนิยม” (Homosexuality) คือการเสพเมถุนระหว่างเพศเดียวกัน ชายกับชาย หรือหญิงกับหญิง ที่เรียกว่า “เลสเบียนิสม์” (Lesbianism) ลัทธินี้ถือความพอใจในการเสพย์สุขมีค่าสูงสุด บุคคลต้องหาสุขสำราญให้เต็มที่ เพราะการเสพเมถุนระหว่างคนต่างเพศยังไม่เป็นการเพียงพอที่จะให้ความสุขสำราญได้ ทั้งนี้โดยไม่คำนึงถึงศีลธรรมอันดีของประชาชน ยิ่งไปกว่านั้นปรีดีถือว่า ผู้ประพฤติลักเพศและเผยแพร่ลักเพศในชาติใด ผู้นั้นก็ทำลายชาติพันธุ์แห่งชาติของตนเองอันเป็นอาชญากรรมอย่างมหันต์ ทัศนะปัจเจกนิยมนี้ยังก่อให้เกิดลัทธิ “ฮิปปี้” ซึ่งถือว่าบุคคลมีเสรีภาพที่จะแต่งกาย อยู่กิน เสพย์ยาต่างๆ ซึ่งจะทำให้จิตใจเบิกบาน (Narcotic drug) ลัทธิฮิปปี้นี้มักคู่กับลัทธิลักเพศนิยมเพราะผู้ประพฤติตามลัทธิฮิปปี้ก็ประพฤติลักเพศด้วย ขณะเดียวกันผู้ประพฤติลักเพศก็ประพฤติลัทธิฮิปปี้ส่วนหนึ่งส่วนใดหรือทุกส่วนด้วย[204]

ผู้เขียนมีข้อสังเกตต่อทัศนะของปรีดีที่มองการเสพเมถุนระหว่างเพศเดียวกันที่ปรีดีเรียกว่า ลักเพศนิยม รวมถึงผู้เผยแพร่ลักเพศนิยมว่าเป็นผู้ทำลายชาติพันธุ์แห่งชาติของตนเองอันเป็นอาชญากรรมอย่างมหันต์ว่า น่าจะเป็นทัศนะที่ค่อนข้างจะมีความเป็นอนุรักษ์นิยมและอาจจะ

---

[202] ปรีดี พนมยงค์, “ประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญเบื้องต้น กับการร่างรัฐธรรมนูญ,” ใน *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 19*, ปรีดี พนมยงค์, น. 77.

[203] *เพิ่งอ้าง*, น. 78.

[204] *เพิ่งอ้าง*, น. 79.

Ref. code: 25595601032138UXP

ล้าสมัยไปแล้วสำหรับแนวคิดดังกล่าว ทั้งนี้ ผู้เขียนเองก็รู้สึกแปลกใจไม่น้อยกับแนวความคิดในเรื่องดังกล่าวว่า เหตุใดปรีดีจึงได้กล่าวถึงการเสพเมถุนระหว่างเพศเดียวกัน รวมถึงผู้เผยแพร่ลักเพศนิยมว่าเป็นผู้ทำลายชาติพันธุ์แห่งชาติของตนเอง อันเป็นอาชญากรรมอย่างมหันต์ ซึ่งเป็นการใช้ถ้อยคำที่รุนแรงขนาดนั้น มีเหตุจูงใจหรือเหตุผลเบื้องหลังอย่างไรในขณะที่ปรีดีแสดงทัศนะนี้ไว้ หรือปรีดีต้องการกล่าวถึงบุคคลใดเป็นการเฉพาะหรือไม่

ในปัจจุบันกระแสของสิทธิมนุษยชน กล่าวโดยเฉพาะการห้ามเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพศที่สาม กำลังได้รับการยอมรับจากนานาประเทศทั่วโลกที่มีลักษณะเสรีนิยมมากขึ้นเรื่อยๆ จากผลสำรวจความคิดเห็นของประชาชน หัวข้อ “สังคมไทยคิดอย่างไรกับเพศที่สาม” โดยนิด้าโพล เมื่อปี 2556 ระบุว่า มากกว่า 88.49 % รับได้ที่มีเพื่อนเกย์ กะเทย ทอม ดี้ สะท้อนให้เห็นถึงสังคมไทยที่เปิดกว้างและยอมรับเรื่องเพศมากขึ้น แม้ยังไม่เห็นด้วยมากนักที่จะให้มีกฎหมายการจดทะเบียนสมรสของคนเพศเดียวกันก็ตาม ส่วนในต่างประเทศนั้นเป็นเรื่องที่ได้รับการยอมรับมานานแล้ว โดยล่าสุดศาลสูงสุดของสหรัฐอเมริกามีคำตัดสินเห็นชอบให้คู่รักเพศเดียวกันสามารถแต่งงานกันได้อย่างถูกกฎหมายใน 50 รัฐ ส่งผลให้สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่ 21 ที่ยอมรับการแต่งงานของเพศเดียวกัน[205]

4.9.4 รัฐประหารล้มระบอบรัฐธรรมนูญ ละเมิดสิทธิเสรีภาพของราษฎร

ดังที่ปรีดีได้กล่าวมาแล้วว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ซึ่งเป็นฉบับที่ปรีดีเห็นว่า *“ได้บัญญัติให้ประชาชนมีสิทธิมนุษยชนอย่างสมบูรณ์”* นั้น เมื่อเกิดการรัฐประหาร เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ระบอบประชาธิปไตยได้หยุดชะงักลงนับแต่วันนั้น เป็นการดึงประเทศไทยเดินถอยหลังเข้าคลองไปสู่ประชาธิปไตยที่ไม่สมบูรณ์ เป็นจุดเริ่มต้นของวงจรการทำรัฐประหารล้มล้างรัฐธรรมนูญเรื่อยมา มีการใช้อำนาจละเมิดสิทธิทางรัฐธรรมนูญในรูปแบบต่างๆ มากมาย และแม้รัฐธรรมนูญฉบับต่างๆ จะได้รับรองสิทธิทางรัฐธรรมนูญไว้ ก็ขาดการบังคับใช้อย่างศักดิ์สิทธิ์และต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ และเมื่อมีการรัฐประหารสิทธิทางรัฐธรรมนูญเหล่านั้นก็ไม่มีความหมายในทางกฎหมาย[206]

---

[205] อินทรชัย พาณิชกุล, ““แต่งงานถูกกฎหมาย” ... ฝันใหญ่ของชาวสีรุ้ง....” สืบค้นเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2559, จาก http://www.posttoday.com/analysis/report/373912

[206] การรัฐประหารในประเทศไทยนับเป็นปัญหาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในระบบกฎหมายรัฐธรรมนูญไทยตลอดมา การรัฐประหารเป็นการกระทาที่ผิดกฎหมาย ทำลายนิติรัฐ-ประชาธิปไตย และยังเป็นต้นเหตุของปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน แม้ในขณะที่ผู้เขียนกำลังเขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้อยู่คือ วันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2560 ประเทศไทยก็ยังตกอยู่ภายใต้

Ref. code: 25595601032138UXP

มีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่องสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญที่แม้ปรีดีจะไม่ได้กล่าวถึงโดยตรงว่าเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับการละเมิดสิทธิเสรีภาพทางทางรัฐธรรมนูญ คือ ปรีดีกล่าวถึงเรื่องนี้ เพียงเพื่อปกป้องคณะราษฎรเกี่ยวกับการกระทำเหล่านั้นว่าไม่ได้เป็นผลพวงจากการกระทำของคณะราษฎรดังที่มีการกล่าวหา แต่เป็นการใช้อำนาจเผด็จการของคณะรัฐประหารที่เริ่มต้นจากการรัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2490 ส่งผลต่อเนื่องเป็นลำดับ มีกระทำที่เป็นการละเมิดการปกครองในระบบประชาธิปไตย และสิทธิเสรีภาพของราษฎรอย่างรุนแรง นั่นคือ ปรีดีกล่าวว่าหลังจากที่คณะราษฎรได้ประกาศความมุ่งหมายหรือปณิธานเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 และในระหว่าง 14 ปี นับแต่วันนั้นจนกระทั่งมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 ผลของการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ทำให้คณะราษฎรพ้นจากการปฏิบัติหน้าที่บริหารและควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน เพราะรัฐธรรมนูญฉบับ 2489 ได้ยกเลิกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ที่มาจากการแต่งตั้งของพระมหากษัตริย์ตามคำเสนอของรัฐบาล ดังนั้น ผู้ก่อการหรือสมาชิกคณะราษฎรซึ่งเป็นสมาชิกประเภทที่สองจึงหมดหน้าที่ไป รัฐสภาจึงประกอบด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกพฤฒสภาซึ่งมาจากการเลือกตั้งของราษฎร ผู้ก่อการหรือสมาชิกคณะราษฎรจึงได้แยกย้ายไปตามแนวทางของตน ทั้งที่เกี่ยวกับการเมืองและไม่เกี่ยวกับการเมือง[207]

บรรยากาศที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการรัฐประหารของ “คณะรักษาความสงบแห่งชาติ” (คสช.) เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 ที่นำโดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นหัวหน้าคณะนำกำลังทหารยึดอำนาจโค่นล้มรัฐบาลรักษาการนายนิวัฒน์ธำรง บุญทรงไพศาล ที่รักษาการต่อจากรัฐบาลนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ส่งผลให้ตลอดระยะเวลาเกือบ 3 ปี นับแต่มีการรัฐประหาร มีการใช้อำนาจลักษณะเผด็จการทำลายนิติรัฐ-ประชาธิปไตย และละเมิดสิทธิเสรีภาพของราษฎรที่มีทัศนะแตกต่างจากรัฐบาลเผด็จการ และกลุ่มการเมืองฝ่ายตรงข้ามอย่างรุนแรงอย่างต่อเนื่องมากมายอยู่ในประเทศไทยไม่เว้นแม้แต่ราษฎรที่เคยมีทัศนะสนับสนุนการรัฐประหารเองก็คงได้เริ่มตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการที่ประเทศตกอยู่ภายใต้รัฐบาลเผด็จการมาเป็นเวลานานแล้ว และมีแนวโน้มว่าจะครองและสืบทอดอำนาจเช่นนี้ไปอีกหลายปีทีเดียว

[207] ตั้งแต่ได้มีการเสนอให้แก้ไขรัฐธรรมนูญ และมีข่าวว่าจะมีการเลิกสมาชิกสภาผู้แทนประเภทที่ 2 ก็ได้มีนักการเมืองที่มีความคิดเห็นทางการเมืองในแนวเดียวกัน จับกลุ่มกันขึ้นในสภาหลายกลุ่ม หรือจะเรียกว่า “พรรคการเมือง” โดยที่ขณะนั้นยังไม่มีกฎหมายพรรคการเมือง แต่ก็ไม่มีกฎหมายห้ามไม่ให้ตั้งพรรคการเมือง พรรคการเมืองที่เกิดขึ้นในขณะนั้น อาทิเช่น พรรคสหชีพ มี นายเดือน บุนนาค เป็นหัวหน้าพรรค พรรคแนวรัฐธรรมนูญ มี พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นหัวหน้า

Ref. code: 25595601032138UXP

เหตุการณ์ที่มีการละเมิดรัฐธรรมนูญทำลายประชาธิปไตย และละเมิดสิทธิเสรีภาพของราษฎรในเวลาต่อมาย่อมอยู่ในความรับผิดชอบของคณะบุคคลนั้นๆ ที่จะต้องรับผิดชอบเป็นกรณีๆ ไป ไม่เกี่ยวข้องกับคณะราษฎรที่ได้สลายตัวไปแล้วแต่อย่างใด เหตุที่การปกครองของประเทศไทยต้องล้มลุกคลุกคลานมาในระยะหลังๆ ตราบเท่าทุกวันนี้ ปรีดีเห็นว่าไม่ควรเอามาพัวพันกับคณะราษฎร เพราะแม้คณะราษฎรนั้นจะมีความขัดแย้งกันอยู่บ้าง แต่ก็ได้ดำเนินการตามระบอบรัฐธรรมนูญมาจนมีรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ฉบับ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 แล้ว ปรีดีจึงเสนอให้เห็นเหตุการณ์เป็นลำดับของวงจรอุบาทว์การเมืองและประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญไทย ดังต่อไปนี้

หลังจากการรัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2490 มีคณะบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่นๆ อีกหลายคณะหลายกลุ่มได้ทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินโดยระบบที่แตกต่างจากที่คณะราษฎรได้ดำเนินการมา เช่น (1) คณะรัฐประหาร (8 พฤศจิกายน 2490) (2) คณะบริหารประเทศชั่วคราว (29 พฤศจิกายน 2494) (3) คณะทหาร (16 กันยายน 2500) (4) คณะปฏิวัติ (20 ตุลาคม 2501) (5) คณะปฏิวัติ (17 พฤศจิกายน 2514) (6) สมัชชาแห่งชาติ (10 ธันวาคม 2516) (7) คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน (6 ตุลาคม 2519) (8) คณะปฏิวัติ (20 ตุลาคม 2520) (9) รัฐบาลที่ตั้งขึ้นตามระบบต่างๆ ซึ่งมิได้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย[208] ปรีดีได้ชวนให้ตั้งข้อสังเกตและตั้งคำถามว่าหลังจากที่ประเทศไทยได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญที่ตรงกับหลักการว่าด้วย “สิทธิมนุษยชน” แล้ว ต่อมาภายหลังรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ประเทศไทยมีการปกครองเป็นประชาธิปไตยและถูกต้องตามหลักการที่ว่าด้วยสิทธิมนุษยชนเพียงใดหรือไม่[209]

ปรีดีกล่าวว่าระบบประชาธิปไตยได้หยุดชะงักลงตั้งแต่วันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 โดยมีระบบการปกครองที่ไม่ใช่ประชาธิปไตยซึ่งบุคคลและคณะบุคคลที่สถาปนาระบบการปกครองชนิดดังกล่าวรวมทั้งผู้ที่นิยมชมชอบด้วยต้องรับผิดชอบต่อปวงชนชาวไทยเพราะหลังจากวันที่ 8

พรรคประชาธิปัตย์ มี พันตรี ควง อภัยวงศ์ เป็นหัวหน้า พรรคกสิกร มี พันเอก ช่วง เชวงศักดิ์สงคราม เป็นหัวหน้า และยังมีพรรคอื่นๆ อีกหลายพรรค เช่น พรรคธรรมาธิปัตย์ พรรคก้าวหน้า พรรคชาติสังคม ประชาธิปไตย และพรรคประชาชน เป็นต้น ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 77*, น. 502-503.

[208] ยังไม่นับรวม คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (23 กุมภาพันธ์ 2534) คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (19 กันยายน 2549) และคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (22 พฤษภาคม 2557) ที่ได้เกิดขึ้นหลังการอสัญกรรมของปรีดีแล้ว

[209] ปรีดี พนมยงค์, นายปรีดี พนมยงค์ ตอบสัมภาษณ์ผู้แทนสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน ในโอกาสครบรอบ 48 ปี แห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2523, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เกษมการพิมพ์, 2525), น. 5-7.

Ref. code: 25595601032138UXP

พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ที่ *“คณะรัฐประหาร”* ยึดอำนาจปกครองประเทศล้มระบบประชาธิปไตยแห่งรัฐธรรมนูญ 9 พฤษภาคม 2489 และได้สถาปนาการปกครองใหม่โดยพลการ ประกาศใช้รัฐธรรมนูญชั่วคราวลงวันที่ 9 พฤศจิกายน 2490 ที่มีฉายาว่า “รัฐธรรมนูญใต้ตุ่ม” มีบทบัญญัติที่ลิดรอนสิทธิเสรีภาพของราษฎรในการเลือกตั้งโดยให้วุฒิสภาประกอบด้วยสมาชิกที่มาจากการแต่งตั้งไม่ใช่การเลือกตั้ง รัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นแม่บทของรัฐธรรมนูญฉบับต่อๆ มา อีกหลายฉบับและนำมาซึ่งวงจรอุบาทว์ทางการเมืองและประวัติศาสตร์กฎหมายหมายรัฐธรรมนูญไทย ดังจะได้กล่าวถึงดังต่อไปนี้ คือ

หลังจากดำเนินการปกครองตามแม่บทของคณะรัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ได้ 12 ปีเศษ ในวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 มีคณะบุคคลที่ใช้ชื่อว่า *“คณะปฏิวัติ”* โดยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นหัวหน้ายึดอำนาจการปกครองประเทศและใช้อำนาจเด็ดขาดโดยสิ่งที่เรียกว่า *“คำสั่งคณะปฏิวัติ”* ซึ่งหัวหน้าคณะปฏิวัติมีอำนาจเด็ดขาดในการละเมิดสิทธิเสรีภาพของราษฎรได้เต็มที่ โดยสั่งจำคุกและสั่งประหารชีวิตบุคคลที่ต้องหาว่ากระทำความผิดได้โดยไม่ต้องส่งตัวผู้ต้องหาว่ากระทำผิดนั้นให้ศาลยุติธรรมพิจารณาพิพากษา[210] ต่อมาในวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2502 มีการประกาศใช้ “ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร” ที่มีบทบัญญัติมาตรา 17 ให้อำนาจนายกรัฐมนตรีโดยมติของคณะรัฐมนตรีมีอำนาจสั่งหรือกระทำการใดๆ ได้ซึ่งหมายถึง อำนาจเด็ดขาดสั่งจำคุกและสั่งประหารชีวิตตามที่นายกรัฐมนตรีเห็นสมควรในการปราบปรามการบ่อนทำลายความมั่นคงของราชอาณาจักร หรือราชบัลลังก์ หรือการบ่อนทำลายความสงบที่เกิดขึ้นภายในหรือภายนอกราชอาณาจักร[211] จอมพล สฤษดิ์ฯ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้ใช้อำนาจเด็ดขาดแบบเผด็จการขัดแย้งต่อระบบประชาธิปไตยซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพของราษฎรอย่างมาก เช่น การใช้อำนาจสั่งประหารบุคคลที่ต้องสงสัยว่าเป็นผู้วางเพลิง การสั่งประหาร

---

[210] *เพิ่งอ้าง*, น. 11.

[211] มาตรา 17 ของธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2502 *“ในระหว่างที่ใช้ธรรมนูญนี้ ในกรณีที่นายกรัฐมนตรีเห็นสมควร เพื่อประโยชน์ในการระงับหรือปราบปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของราชอาณาจักรหรือราชบัลลังก์ หรือการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลาย ก่อกวน หรือคุกคามความสงบ ที่เกิดขึ้นภายในหรือมาจากภายนอกราชอาณาจักร ให้นายกรัฐมนตรี โดยมติของคณะรัฐมนตรี มีอำนาจสั่งการ หรือกระทำการใดๆ ได้ และให้ถือว่า คำสั่งหรือการกระทำเช่นว่านั้นเป็นคำสั่งหรือการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย*

เมื่อนายกรัฐมนตรีได้สั่งการหรือกระทำการใดไปตามความในวรรคก่อนแล้ว ให้นายกรัฐมนตรีแจ้งให้สภาทราบ”, ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 76 ตอนที่ 17 (28 มกราคม 2502): 1-8.

Ref. code: 25595601032138UXP

ชีวิตนายครอง จันดาวงศ์ และนายรวม วงศ์พันธ์ ที่ต้องหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และสั่งประหารชีวิตพวกค้าเฮโรอีนหลายราย เป็นต้น[212]

ระหว่างการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรนั้นจอมพล สฤษดิ์ฯ ผู้เผด็จการทาส ได้ถึงแก่อสัญกรรมในวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2506 ในวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2506 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง พลเอก (ยศขณะนั้น) ถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรีสืบต่อมา จอมพล ถนอมฯ ก็ได้อาศัยมาตรา 17 ของธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร สืบทอดการใช้อำนาจเผด็จการทาส เช่นเดียวกับที่จอมพล สฤษดิ์ฯ เคยปฏิบัติมาในการสั่งประหารชีวิตหรือจำคุกตลอดชีวิตผู้ต้องหาว่ากระทำผิดหลายรายโดยไม่ต้องส่งตัวผู้ต้องหาให้ศาลยุติธรรมพิจารณาพิพากษา[213] ภายหลังการร่างรัฐธรรมนูญอยู่ 9 ปี จอมพลถนอมฯ ซึ่งเป็นผู้ลงนามรับสนองฯ ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ 20 มิถุนายน 2511 ก็ทำการยึดอำนาจล้มระบบรัฐธรรมนูญฉบับนั้นแล้วปกครองโดย *“คำสั่งคณะปฏิวัติ”* และต่อมาก็มีการประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2515 ซึ่งมีบทบัญญัติมาตรา 17[214] ที่มี

---

[212] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 209*, น. 17-18. ปรีดีใช้คำเรียกการใช้อำนาจเผด็จการลักษณะนี้ว่า *“อภิสมบูรณาญาสิทธิราชย์”* เพราะเป็นการใช้อำนาจโดยไม่มีการพิจารณาอภัยโทษดังเช่นที่เคยมีมาในการปกครองระบอบประชาธิปไตย และยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์แห่งระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เสียอีก หรือหากพิจารณาตามหลักวิทยาศาสตร์สังคมสิ่งที่เรียกว่า “ปฏิวัติ” และอำนาจเด็ดขาดของฝ่ายบริหารที่สั่งประหารชีวิตบุคคลได้นั้นก็คือ *“ระบบเผด็จการทาส”* (Slave dictatorship) นั่นเอง

[213] *เพิ่งอ้าง*, น. 15.

[214] มาตรา 17 ของธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2515 *“ในระหว่างที่ใช้ธรรมนูญการปกครองนี้ ในกรณีที่นายกรัฐมนตรีเห็นสมควร เพื่อประโยชน์ในการป้องกันระงับ หรือปราบปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของราชอาณาจักร ราชบัลลังก์ เศรษฐกิจของประเทศ หรือราชการแผ่นดิน หรือการกระทำอันเป็นการก่อกวนหรือคุกคามความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือการกระทำอันเป็นการทำลายทรัพยากรของประเทศ หรือเป็นการบั่นทอนสุขภาพอนามัยของประชาชน ทั้งนี้ ไม่ว่าการกระทำจะเกิดขึ้นก่อนหรือหลังวันประกาศธรรมนูญการปกครองนี้ และไม่ว่าจะเกิดขึ้นภายในหรือภายนอกราชอาณาจักร ให้นายกรัฐมนตรี โดยมติของคณะรัฐมนตรี มีอำนาจสั่งการหรือกระทำการใดๆ ได้ และให้ถือว่า คำสั่งหรือการกระทำเช่นว่านั้น รวมถึงการปฏิบัติตามคำสั่งดังกล่าว เป็นคำสั่ง หรือการกระทำ หรือการปฏิบัติที่ชอบด้วยกฎหมาย*

Ref. code: 25595601032138UXP

สาระสำคัญเช่นเดียวกับมาตรา 17 ของธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรฉบับ 2502 รวมถึงมีการใช้อำนาจเผด็จการทาสเช่นเดียวกันกับในสมัยจอมพล สฤษดิ์ฯ

ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่มีการชุมนุมของประชาชนขับไล่จอมพล ถนอมฯ และเรียกร้องรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย มีการร่างรัฐธรรมนูญที่มีสาระสำคัญหลายประการตามหลักการในรัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่ม ที่ปรีดีไม่เห็นชอบด้วยหลายประการ[215] และต่อมามีการประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญฉบับ 2517 หลังจากนั้น พลเรือเอก สงัด ชะลออยู่ ก็ได้ทำการยึดอำนาจการปกครองประเทศและปกครองโดย *"คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน"* ล้มรัฐธรรมนูญฉบับ 2517 และปกครองโดย *"คำสั่งคณะปฏิรูป"* และต่อมาเมื่อวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งมีบทบัญญัติในมาตรา 21[216] ให้นายกรัฐมนตรี ใช้อำนาจ

เมื่อนายกรัฐมนตรีได้สั่งการหรือกระทำการใดไปตามความในวรรคหนึ่งแล้ว ให้นายกรัฐมนตรีแจ้งให้สภานิติบัญญัติแห่งชาติทราบ", ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 89 ตอนที่ 192 (15 ธันวาคม 2515): 1-12.

[215] ในช่วงนั้นปรีดีเรียกร้องผ่านทางบทความและเอกสารหลายอย่างให้มีการร่างรัฐธรรมนูญให้เป็นไปเจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลา เช่น บทความ "จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม", "เอกสารที่เป็นข้อเสนอของ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ต่อ ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ นายกรัฐมนตรี เรื่อง วิธีส่งเสริมให้ราษฎรสนใจประชาธิปไตย", "สาส์นถึงรองนายกรัฐมนตรี" เป็นต้น ดู ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 28* และ ปรีดี พนมยงค์, ปรีดี พนมยงค์ วิจารณ์ร่างรัฐธรรมนูญ 2517, (กรุงเทพมหานคร : จงเจริญการพิมพ์, 2517)

[216] มาตรา 21 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2519 *"ในกรณีที่นายกรัฐมนตรีเห็นเป็นการจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการป้องกัน ระงับหรือปราบปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของราชอาณาจักร ราชบัลลังก์เศรษฐกิจของประเทศ หรือราชการแผ่นดิน หรือการกระทำอันเป็นการก่อกวนหรือคุกคามความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือการกระทำอันเป็นการทำลายทรัพยากรของประเทศ หรือเป็นการบั่นทอนสุขภาพอนามัยของประชาชนทั้งนี้ไม่ว่าจะเกิดขึ้นก่อนหรือหลังวันใช้รัฐธรรมนูญนี้ และไม่ว่าจะเกิดขึ้นภายในหรือภายนอกราชอาณาจักร ให้นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีและของสภาที่ปรึกษาของนายกรัฐมนตรี มีอำนาจสั่งการ หรือกระทำการใดๆ ได้ และให้ถือว่าคำสั่งหรือการกระทำของนายกรัฐมนตรีรวมทั้งการปฏิบัติตามคำสั่งดังกล่าว เป็นคำสั่งหรือการกระทำหรือการปฏิบัติที่ชอบด้วยกฎหมาย เมื่อนายกรัฐมนตรีได้สั่งการหรือกระทำการใดไปตามวรรคหนึ่งแล้ว ให้นายกรัฐมนตรีแจ้งให้*

Ref. code: 25595601032138UXP

เด็ดขาดได้เช่นเดียวกันกับมาตรา 17 ของรัฐธรรมนูญในสมัยจอมพล สฤษดิ์ฯ และจอมพล ถนอมฯ ทั้งนี้ ได้ทรงโปรดเกล้าแต่งตั้งให้นายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งนายธานินทร์ฯ ได้ใช้อำนาจสั่งประหารชีวิตหรือจำคุกผู้ต้องหาว่ากระทำผิดหลายรายโดยไม่ได้ส่งตัวผู้ต้องหาให้ศาลพิจารณาพิพากษา[217] ต่อมาวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2520 *"คณะปฏิวัติ"* ภายใต้การนำของพลเรือเอก สงัด ชลออยู่ ก็ได้ยึดอำนาจการปกครองประเทศอีกครั้ง และปกครองด้วย *"คำสั่งคณะปฏิวัติ"* ทำนองเดียวกับที่เคยปฏิบัติกันมา และในวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2520 ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตราธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2520 มีมาตรา 27[218] ให้อำนาจเด็ดขาดแก่นายกรัฐมนตรีเช่นที่เคยดำเนินการมา ทั้งนี้ ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง พลเอก เกรียงศักดิ์ ชมะนันท์ เป็นนายกรัฐมนตรีซึ่งได้ใช้อำนาจเด็ดขาดสั่งลงโทษผู้ต้องหาว่ากระทำความผิดหลายรายโดยไม่ได้ส่งตัวผู้ต้องหาให้ศาลพิจารณา[219]

วันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2521 ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยที่มีบทบัญญัติที่มีสาระสำคัญสืบต่อจากรัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่มของคณะรัฐประหาร พ.ศ. 2490 กระทั่งปรีดีถึงแก่อสัญกรรมในปี พ.ศ. 2526 วงจรอุบาทว์ในการปล้นชิงอำนาจของราษฎรก็ปรากฏเรื่อยมา กระทั่งมีรัฐธรรมนูญฉบับของ *"คณะรักษาความสงบแห่งชาติ"* (รสช.) ในปี พ.ศ.

สภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดินทราบ", ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 93 ตอนที่ 135 (22 ตุลาคม 2519): 1-15.

[217] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 209*, น. 13.

[218] มาตรา 27 ของธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2520 *"ในกรณีที่นายกรัฐมนตรีเห็นเป็นการจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการป้องกัน ระงับ หรือปราบปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของราชอาณาจักร ราชบัลลังก์ เศรษฐกิจของประเทศ หรือราชการแผ่นดิน หรือการกระทำอันเป็นการก่อกวนหรือคุกคามความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือการกระทำอันเป็นการทำลายทรัพยากรของประเทศ หรือเป็นการบั่นทอนสุขภาพอนามัยของประชาชนทั้งนี้ ไม่ว่าจะเกิดขึ้นก่อนหรือหลังวันใช้ธรรมนูญการปกครองนี้ และไม่ว่าจะเกิดขึ้นภายในหรือภายนอกราชอาณาจักร ให้นายกรัฐมนตรี โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี และของสภานโยบายแห่งชาติ มีอำนาจสั่งการหรือกระทำการใดๆ ได้ และให้ถือว่า คำสั่งหรือการกระทำของนายกรัฐมนตรี รวมทั้งการปฏิบัติตามคำสั่งดังกล่าว เป็นคำสั่ง หรือการกระทำ หรือการปฏิบัติที่ชอบด้วยกฎหมาย*

เมื่อนายกรัฐมนตรีได้สั่งการหรือกระทำการใดไปตามวรรคหนึ่งแล้ว ให้นายกรัฐมนตรีแจ้งให้สภานิติบัญญัติแห่งชาติทราบ", ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 94 ตอนที่ 111 (9 พฤศจิกายน 2520) : 1-14.

[219] ปรีดี พนมยงค์, *อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 209*, น. 14.

Ref. code: 25595601032138UXP

2535 ฉบับของ *“คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข”* (คปค.) ในปี พ.ศ. 2549

ในปัจจุบันขณะ ที่ผู้เขียนกำลังเขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้อยู่ (วันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2560) ก็ยังมีการใช้อำนาจตามมาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 ที่มีสาระสำคัญเช่นเดียวกันกับมาตรา 17 ในรัฐธรรมนูญสมัยจอมพล สฤษดิ์ฯ และจอมพล ถนอมฯ เรื่อยมาเพื่อเป็นฐานให้หัวหน้า *“คณะรักษาความสงบแห่งชาติ”* (คสช.) พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา ใช้อำนาจที่เป็นปฏิกิริยาต่อประชาธิปไตยและละเมิดสิทธิเสรีภาพของราษฎรอย่างรุนแรงเรื่อยมาการใช้อำนาจตามมาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 ที่เป็นอยู่ในขณะนี้ แม้ต่อมามีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 แล้ว ตั้งแต่วันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2560 แต่ปรากฏว่ามีการใช้อำนาจในลักษณะเผด็จการของคณะรัฐประหารดังกล่าวอยู่เนืองๆ ทั้งนี้ เนื่องจากรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน กำหนดให้หัวหน้าคณะรัฐประหารคณะนี้ยังคงมีอำนาจตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 และให้ถือว่าบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญดังกล่าว ในส่วนที่เกี่ยวกับอำนาจของหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ และคณะรักษาความสงบแห่งชาติยังคงมีผลใช้บังคับได้ต่อไปตามนัยมาตรา 265 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 นั่นเอง

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 มาตรา 44 บัญญัติไว้ว่า

“ในกรณีที่หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติเห็นเป็นการจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการปฏิรูปในด้านต่าง ๆ การส่งเสริมความสามัคคีและความสมานฉันท์ของประชาชนในชาติ หรือเพื่อป้องกัน ระงับ หรือปราบปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความสงบเรียบร้อยหรือความมั่นคงของชาติ ราชบัลลังก์ เศรษฐกิจของประเทศ หรือราชการแผ่นดิน ไม่ว่าจะเกิดขึ้นภายในหรือภายนอกราชอาณาจักร ให้หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติโดยความเห็นชอบของคณะรักษาความสงบแห่งชาติมีอำนาจสั่งการระงับยับยั้ง หรือกระทำการใด ๆ ได้ ไม่ว่าการกระทำนั้นจะมีผลบังคับในทางนิติบัญญัติ ในทางบริหาร หรือในทางตุลาการ และให้ถือว่าคำสั่งหรือการกระทำ รวมทั้งการปฏิบัติตามคำสั่งดังกล่าว เป็นคำสั่งหรือการกระทำ หรือการปฏิบัติที่ชอบด้วยกฎหมายและรัฐธรรมนูญนี้และเป็นที่สุด ทั้งนี้ เมื่อได้ดำเนินการดังกล่าวแล้ว ให้รายงานประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติและนายกรัฐมนตรีทราบโดยเร็ว” [220]

---

[220] มาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557, ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 131 ตอนที่ 55 ก (22 กรกฎาคม 2557): 15.

Ref. code: 25595601032138UXP

บทสรุป

จากการศึกษาชีวิตและแนวความคิดของปรีดี พนมยงค์ พบว่าแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีส่วนใหญ่ไม่ได้เกิดขึ้นมาลอยๆ จากจินตนาการหรือการนึกคิดเอาเองของปรีดี หากแต่มีเหตุและปัจจัยมาจากการหล่อหลอมโดยสภาพแวดล้อมที่ปรีดีได้ประสบมาตามลำดับในแต่ละช่วงเวลาของชีวิต กล่าวคือ ปรีดีถือกำเนิดมาท่ามกลางสังคมสยามที่กำลังเปลี่ยนแปลงจากสังคมเก่ามาสู่สังคมใหม่ เป็นช่วงเวลาที่สังคมสยามกำลังเกิดการปะทะกันระหว่างระบบการเมืองอันเป็นโครงสร้างส่วนบนของสังคมสยามเก่าที่ยังเป็นแบบศักดินาสมบูรณาญาสิทธิราชย์อันล้าหลัง กับระบบเศรษฐกิจอันเป็นโครงสร้างพื้นฐานของสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบทุนนิยมใหม่ที่กำลังแตกหน่ออ่อน เมื่อสองส่วนแห่งโครงสร้างของสังคมดังกล่าวไม่สามารถสมานกันได้ความเปลี่ยนแปลงใดๆ เพื่อให้โครงสร้างของสังคมสองส่วนนี้สมานกันได้ จึงต้องเกิดขึ้นตามธรรมชาติโดยไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ทั้งนี้ ก่อนที่ปรีดีจะถือกำเนิดเกิดขึ้นมาในสังคมสยามนั้น มีความพยายามในการเปลี่ยนแปลงสังคมจากระบอบที่มีกษัตริย์เป็นประมุขมีอำนาจเป็นกฎหมายสูงสุดในสังคมมาเป็นระบอบที่มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดมาก่อนแล้ว นั่นคือ เหตุการณ์ที่มีการเรียกร้องรัฐธรรมนูญของกลุ่มเจ้านายและข้าราชการในปี ร.ศ. 103 (พ.ศ. 2428) โดยขอให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงเปลี่ยนจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบที่เรียกทับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “คอนสติติวชั่นแนลโมนากี” ซึ่งเหตุการณ์นี้เองได้กลายมาเป็นปฐมบทแห่งจิตสำนึกเกี่ยวกับแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีในเวลาต่อมา ทั้งนี้ เพราะในขณะที่ปรีดีอายุได้เพียง 5 ขวบ ปรีดีได้รับรู้ถึงเหตุการณ์นี้รวมถึงได้รู้จักคำว่า “สภาผู้แทนราษฎร” ในความหมายว่า “เป็นตัวแทนของราษฎรในการที่จะแก้ไขความเดือดร้อนของราษฎร” จากการที่ปรีดีได้ยินคำสนทนาของบิดากับเพื่อนชาวนาที่ปรับทุกข์ถึงความเดือดร้อนในการทำมาหากินในเวลานั้น

ด้วยความสนับสนุนอย่างเต็มที่ของบิดาผู้เป็นชาวนาที่มีหัวคิดก้าวหน้า ปรีดีจึงได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี และด้วยความที่ปรีดีเป็นเด็กฉลาด สนใจในสิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัวอยู่เสมอ นับวันที่ปรีดียิ่งเติบใหญ่ขึ้นก็ยิ่งมีความสนใจในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นรอบๆ ตัวมากขึ้นเรื่อยๆ การศึกษาเรื่องทฤษฎีรูปแบบการปกครองจากครูที่มีความคิดหัวก้าวหน้าในห้องเรียนชั้นมัธยมได้ประจวบเหมาะกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง 2 เหตุการณ์ ในเวลาไล่เลี่ยกัน นั่นคือ เหตุการณ์ที่นายทหารและพลเรือนเตรียมการเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยในสยามใน ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2455) ที่เรียกว่า “กบฏ ร.ศ. 130” และเหตุการณ์ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบสาธารณรัฐในประเทศจีน เหตุการณ์ทั้งสองนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความต้องการของราษฎรในประเทศนั้นๆ ที่ต้องการเปลี่ยนสภาพสังคมเก่า

Ref. code: 25595601032138UXP

อันล้าหลังดังที่เป็นอยู่มาสู่สังคมใหม่ที่ก้าวหน้าและศรีวิลัยกว่า ซึ่งอาจมีอิทธิพลในการกระตุ้นจิตสำนึกของปรีดีเกี่ยวกับความต้องการในการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมที่เป็นอยู่ รวมถึงมองเห็นถึงความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นแม้สังคมเก่านั้นจะสืบทอดมายาวนานเพียงใดก็ตาม ตัวอย่างมีให้เห็นแล้วดังการเปลี่ยนแปลงที่ได้เกิดขึ้นในสังคมของจีน เหตุผลที่สนับสนุนความคิดที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมของปรีดีที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ก่อนที่ปรีดีจะเข้าเรียนที่โรงเรียนกฎหมาย ปรีดีได้สัมผัสด้วยตนเองอย่างลึกซึ้งถึงความทุกข์ยากของชาวนา จากการที่ได้มีโอกาสช่วยบิดาทำนาอยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง ความล้าหลังของระบอบเก่าทำให้ราษฎรโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวนาได้รับความทุกข์ยากจากปัญหานานัปการโดยที่รัฐบาลของระบอบเก่าไม่สามารถแก้ปัญหาหรือให้ความช่วยเหลือใดๆ ได้ การรับรู้ถึง “สภาผู้แทนราษฎร” ในวัยเด็กจึงมีความชัดเจนมากขึ้นและได้พัฒนามาเป็นความต้องการให้สยามมี “สภาผู้แทนราษฎร” เพื่อเข้ามาแก้ปัญหาความทุกข์ยากของราษฎร

ครั้นเมื่อปรีดีได้เข้าเรียนที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ปรีดีได้ศึกษากับอาจารย์ที่เป็นชาวต่างชาติโดยเฉพาะอาจารย์ชาวฝรั่งเศส ซึ่งถือว่าเป็นอาจารย์ที่มาจากประเทศที่มีระบบกฎหมายที่ทันสมัยและก้าวหน้า ปรีดีคงได้รับอิทธิพลแนวความคิดใหม่ๆ จากอาจารย์เหล่านั้นอยู่บ้างไม่มากก็น้อย แต่สิ่งที่มีผลต่อจิตสำนึกที่เกี่ยวข้องกับความเสมอภาคในความเป็นมนุษย์ และทำให้ปรีดีได้ตระหนักถึงความไม่เสมอภาคระหว่างบุคคลในระบบกฎหมายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รวมถึงสถานะที่สยามไม่มีเอกราชในทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม นั่นคือ การที่ปรีดีได้เรียนวิชากฎหมายที่มีเนื้อหาเป็นการยกเว้นให้บุคคลบางจำพวกมีสิทธิพิเศษนอกอำนาจศาลยุติธรรม เช่น พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป คนสัญชาติในบังคับต่างประเทศ เป็นต้น อนึ่ง ใน พ.ศ. 2461 ขณะที่ปรีดีเรียนอยู่โรงเรียนกฎหมาย และกำลังติดตามความเป็นไปของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของสยามอยู่ตลอดเวลานี่เอง ปรีดีก็ได้ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศรัสเซีย สยามจึงกลายเป็นประเทศสุดท้ายในโลกที่ยังปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อยู่ ทำให้ปรีดีมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะก่อตั้งระบอบประชาธิปไตยขึ้นในสยามให้จงได้เช่นกัน

การหล่อหลอมแนวความคิดของปรีดีที่สำคัญที่สุดอีกช่วงหนึ่งก็คือ ช่วงที่ปรีดีได้ไปศึกษาวิชากฎหมาย ณ ประเทศฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2463-2470 ซึ่งตรงกับช่วงเกือบๆ ปลายของสมัยสาธารณรัฐที่ 3 ของประเทศ ยุคสมัยดังกล่าวนับเป็นยุคสมัยแห่งการต่อสู้ทางความคิดของหลากหลายกลุ่มการเมือง มีปัญหาการขาดเสถียรภาพทางการเมือง มีการเปลี่ยนแปลงขั้วการเมืองอยู่บ่อยครั้ง รวมถึงประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจที่รุมเร้าอยู่ตลอดเวลาไม่ต่างไปจากมหาอำนาจทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นสาธารณรัฐเยอรมัน และราชอาณาจักรอังกฤษ ปรีดีศึกษาอยู่ในประเทศฝรั่งเศสภายใต้สภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยกลิ่นอายแห่งการอภิวัฒน์และการเปลี่ยนแปลงเพื่อไปสู่สังคมใหม่ที่ดีขึ้นอยู่ตลอดเวลา ในขณะเดียวกันก็ต้องคร่ำเคร่งกับการศึกษาวิชากฎหมายที่มีเนื้อหาวิชาที่

Ref. code: 25595601032138UXP

หลากหลาย อันประกอบด้วยวิชาสำคัญๆ คือ วิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายปกครอง รวมถึงวิชาเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาโปรดที่ปรีดีให้ความสนใจศึกษาจนได้ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงทางเศรษฐกิจนอกเหนือจากดุษฎีบัณฑิตกฎหมายอีกด้วย เนื้อหาวิชาเหล่านี้ได้กลายมาเป็นคำสอนและแนวความคิดที่สำคัญบางประการของปรีดีในเวลาต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวความคิดในทางเศรษฐกิจที่ปรีดีได้รับอิทธิพลจากการไปศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศสโดยตรง ขณะที่แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญนั้นปรีดีเพียงแต่รับมาจากระบบกฎหมายของฝรั่งเศสพียงบางส่วน แล้วนำมาประกอบกับอีกหลายๆ ประเทศที่ปรีดีเห็นว่าน่าจะเหมาะสมกับสภาพการณ์ของสยามในเวลานั้นเท่านั้น

ความปรารถนาที่จะก่อตั้งระบอบประชาธิปไตยขึ้นในสยามกับบรรยากาศในประเทศฝรั่งเศสนี้นับว่าเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการดำเนินการบางประการเพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายแห่งความปรารถนา ดังนั้น ปรีดีจึงได้ร่วมกับเพื่อนนักเรียนไทยในฝรั่งเศสกับสวิตเซอร์แลนด์และนักเรียนไทยในประเทศอื่นๆ ตั้งสมาคมที่เรียกว่า “สามัคยานุเคราะห์สมาคม” ขึ้น เพื่อทำกิจกรรมร่วมกันรวมถึงการให้ความรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน ด้วยเหตุนี้จึงมีความเป็นไปได้ว่าปรีดีอาจได้รับความรู้ในวิชาการเมืองและกฎหมายจากหลากหลายประเทศเพื่อใช้เป็นองค์ความรู้ในการอภิวัฒน์ก่อตั้งรัฐธรรมนูญในสยามจากกิจกรรมนี้เอง ดังจะเห็นได้จากการที่ “ปฐมรัฐธรรมนูญ” ของสยามนั้น ปรีดีได้ร่างขึ้นจากการพิจารณาสภาพการณ์ของสยาม และอาศัยแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของหลากหลายประเทศมาประกอบกัน ไม่ใช่ของฝรั่งเศสโดยตรงหรือของประเทศใดประเทศหนึ่งแต่อย่างใด กระทั่งในที่สุดปรีดีและกลุ่มเพื่อนที่มีอุดมการณ์เดียวกันได้ร่วมกันจัดตั้ง “คณะราษฎร” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญประชาธิปไตย และดำเนินการเพื่อให้สยามบรรลุถึงซึ่งหลัก 6 ประการ

หลังจากสำเร็จการศึกษาจากประเทศฝรั่งเศสเป็นดุษฎีบัณฑิตกฎหมาย และได้รับประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงทางเศรษฐกิจแล้ว ปรีดีได้กลับมารับราชการในตำแหน่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย และมีบทบาทสำคัญเกี่ยวกับกฎหมายรัฐธรรมนูญของสยามในช่วงนั้น คือ ปรีดีได้รับมอบหมายให้เป็นอาจารย์ผู้สอนในโรงเรียนกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี พ.ศ. 2474 ปรีดีได้รับมอบหมายให้เป็นผู้บรรยายวิชา “กฎหมายปกครอง” (Droit Administrative) ในการบรรยายของปรีดีนั้น ปรีดีได้สอดแทรกเนื้อหาวิชาที่ว่าด้วยกฎหมายรัฐธรรมนูญเข้าไปในคำบรรยายเพื่อปลุกจิตสำนึกของนักศึกษาให้สนใจถึงความจำเป็นที่ประเทศจะต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเบื้องบนของสังคมโดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด รวมถึงให้สนใจถึงเรื่องในทางเศรษฐกิจอันเป็นโครงสร้างพื้นฐานของสังคมด้วย คำอธิบายกฎหมายปกครองของปรีดีถือเป็นคำสอนที่มีความก้าวหน้า

Ref. code: 25595601032138UXP

ล้ำยุคสมัย เพราะเป็นคำสอนวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ ในขณะที่ประเทศยังปกครองอยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อยู่ ลูกศิษย์ทั้งหลายที่ได้รับการสอนและปลุกจิตสำนึกครั้งนั้นจากปรีดี ต่อมาได้ก่อประโยชน์มากมายโดยเป็นกำลังสำคัญในการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครอง

ผู้เขียนพบว่า แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ บทบาทหรือการดำเนินการของปรีดี ไม่ว่าจะเป็นบทบาทในฐานะเป็นผู้ร่างปฐมรัฐธรรมนูญ ร่างกฎหมายเลือกตั้ง เป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 มีส่วนดำเนินการให้มีรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 3 อันเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ตามทัศนะของปรีดี ตลอดจนการดำเนินการในบทบาททางการเมือง ต่างมีแรงผลักดันมาจากความต้องการในการบรรลุถึงซึ่งแนวความคิดพื้นฐานที่ว่าด้วยปรัชญา “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” อันประกอบด้วยหลักห้าประการ ได้แก่ เอกราชของชาติ อธิปไตยของชาติ สันติภาพ ความเป็นกลาง ความไพบูลย์ของประชาชน พร้อมด้วยประชาธิปไตยของประชาชน ปรัชญาหรือแนวความคิดดังกล่าว เป็นการมองสังคมแบบเป็นวิทยาศาสตร์ หมายถึง เป็นการมองสังคมที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบระหว่าง ระบบเศรษฐกิจที่เป็นพื้นฐานทางสังคม ระบบการเมืองที่เป็นโครงสร้างเบื้องบนของสังคม ซึ่งสองส่วนนี้มีความสัมพันธ์และส่งผลกระทบระหว่างกันไปมาในลักษณะที่จะต้องสมานกัน ไม่เช่นนั้นแล้วธรรมชาติของระบบสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอก็จะต้องบังคับให้สองส่วนจำต้องสมานกันอยู่นั่นเอง และในที่สุดจะส่งผลกระทบไปยังส่วนสุดท้าย คือ ทัศนะทางสังคม อันเป็นหลักนำจิตใจของสังคมหรือคนในสังคม ทั้งนี้ ตามทัศนะของปรีดีนั้น ปรีดีพยายามเน้นหรือให้ความสำคัญไปที่การจัดการหรือการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจซึ่งเป็นโครงสร้างพื้นฐานของสังคมเป็นเบื้องต้น เพราะหากเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจให้เป็นไปตามที่ต้องการได้ก็จะเป็นการง่ายที่จะเปลี่ยนโครงสร้างส่วนอื่นๆ ของสังคม ระบบเศรษฐกิจที่ปรีดีต้องการเปลี่ยนไปสู่ตามปรัชญานี้ ก็คือ ระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม เป็นระบบเศรษฐกิจที่ปรีดีได้นำเสนอไว้ในเค้าโครงการเศรษฐกิจในทำนองว่า เป็นระบบเศรษฐกิจที่สังคมเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต แต่การทำงานเพื่อการผลิตนั้นต้องอาศัยหลักที่ว่า ให้ผลประโยชน์ตกแก่แต่ละคนตามกำลังความสามารถที่ได้ทำงานให้แก่สังคม คือ ผู้ใดทำงานมากก็ได้มาก ผู้ใดทำงานน้อยก็ได้น้อย ไม่ใช่สังคมนิยมแบบคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นสังคมนิยมแบบเพ้อฝันไม่เป็นวิทยาศาสตร์

สำหรับระบอบประชาธิปไตยในปรัชญา “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” ของปรีดีนั้น ต้องเป็น “ระบอบประชาธิปไตยสมบูรณ์” หมายความว่า ต้องเป็นระบอบประชาธิปไตยที่ประกอบด้วยระบบประชาธิปไตยทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตย ซึ่ง “ระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ” นั้น มีความหมายลักษณะเดียวกับระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมนั่นเอง กล่าวคือ ไม่ได้หมายถึงการริบทรัพย์สินของทุกคนในสังคมแล้วเอามาแบ่งเฉลี่ยเท่าๆ กัน แต่หมายถึง ระบบที่ราษฎรส่วนมากของสังคมต้องไม่ตกเป็นทาสของคนจำนวนส่วนข้างน้อยที่อาศัย

Ref. code: 25595601032138UXP

อำนาจผูกขาดทางเศรษฐกิจของสังคม และราษฎรทั้งปวงจะต้องร่วมมือกันฉันท์พี่น้องออกแรงกาย แรงสมองตามกำลังความสามารถ แล้วราษฎรนั้นๆ จะได้รับส่วนแบ่งอย่างเป็นธรรม คือ ผู้ใดออกแรงมากก็ได้มาก ผู้ใดออกแรงน้อยก็ได้น้อย สำหรับ “ระบบประชาธิปไตยทางการเมือง” นั้น ปรีดีให้นิยามไว้ว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับระบบอำนาจรัฐที่ราษฎรมีสิทธิในการใช้อำนาจรัฐมากน้อยเพียงใด ซึ่งเป็นเรื่องของรัฐธรรมนูญที่เป็นแม่บทและกฎหมายเลือกตั้ง กล่าวคือ ไม่ใช่การพิจารณาแต่เพียงว่าระบบการเมืองนั้นมีรัฐสภาที่มีสมาชิกมาจากการเลือกตั้งของราษฎรหรือมีแบบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่เท่านั้น แต่ปรีดียังเรียกร้องเพิ่มเติมไปอีกว่าต้องพิจารณาไปถึงระบบการเลือกตั้งด้วยว่า ในทางปฏิบัติราษฎรได้มีโอกาสออกเสียงเสมอภาคกัน และมีความสะดวกในการออกเสียงเลือกตั้งเพียงใดด้วย นอกจากเรื่องที่ว่าด้วยการเลือกตั้งแล้ว ระบบประชาธิปไตยทางการเมืองของปรีดีจะต้องมีระบบที่ฝ่ายบริหารจำต้องปฏิบัติเพื่อราษฎรอย่างแท้จริง รวมถึงต้องมีระบบที่ฝ่ายตุลาการจำต้องมีอิสระและดำรงไว้ซึ่งความเที่ยงธรรมด้วย ส่วน “ทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตย” นั้น ปรีดีให้ความหมายไว้ในทำนองว่า เป็นสังคมที่มนุษย์หรือราษฎรในสังคมมีจิตสำนึกในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตน ว่าจะต้องมีความเสมอภาค มีสิทธิเสรีภาพ มีสิทธิประชาธิปไตย เช่นเดียวกันกับเพื่อนมนุษย์ในสังคม และเป็นสังคมที่ราษฎรนั้นมีทัศนะในทางช่วยเหลือร่วมมือกันฉันท์พี่น้องโดยมิได้มีความคิดกดขี่ หรือเบียดเบียนระหว่างกัน เป็นทัศนะที่ตรงข้ามกับ “ทัศนะทาสและศักดินา” ซึ่งเป็นทัศนะที่ก่อให้เกิดความรู้สึกเหยียดหยามระหว่างมนุษย์ในสังคมเดียวกันในทุกๆ ส่วนของสังคมด้วย คือ ฝ่ายเจ้าทาสและศักดินาก็เหยียดหยามทาสและข้าไพร่ว่าเป็นคนเลวทรามอยู่ในอันดับต่ำหรือวรรณะต่ำของสังคม ส่วนทาสและข้าไพร่จำพวกที่เป็นสมุนของเจ้าทาส และเจ้าศักดินาก็พลอยมีความรู้สึกเหยียดหยามทาสและข้าไพร่ที่มิใช่สมุนของเจ้าทาสและเจ้าศักดินา ฝ่ายข้าไพร่ที่เป็นนายทุนศักดินาก็ทะนงตนว่าเป็นคนมั่งมีเหยียดหยามข้าไพร่ส่วนมากที่เป็นคนยากจน ฉะนี้

เมื่อกล่าวให้ถึงที่สุดแล้ววัตถุประสงค์พื้นฐานของปรัชญาสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตยนี้ คือ ความไพบูลย์พร้อมด้วยประชาธิปไตยของประชาชน อันเกิดจาก “ประชาธิปไตยสมบูรณ์” นั่นเอง ทั้งนี้ เนื่องจากความไพบูลย์ความกินดีอยู่ดีของราษฎรและความเป็นประชาธิปไตยของระบบการเมือง ย่อมนำมาซึ่งความเป็นเอกภาพของคนในชาติ หมายความว่า เมื่อคนในชาติมีความไพบูลย์กินดีอยู่ดีอันเกิดจาก “ประชาธิปไตยสมบูรณ์” แล้ว ย่อมมีทัศนะคติที่รักชาติรักประชาธิปไตย เพราะเห็นว่าระบอบประชาธิปไตยนั้นได้ให้ประโยชน์แก่ตนเองอย่างไร จากนั้น ผู้รักชาติทั้งหลายก็จักต้องดำรงรักษาไว้ซึ่ง เอกราชและอธิปไตยของชาติ รวมถึงการยืดมั่นในสันติภาพและความเป็นกลางระหว่างประเทศ เป็นลำดับ ซึ่งหลักการทั้งหลายจะเป็นไปได้อย่างสมบูรณ์ ต่อเมื่อราษฎรมีความสมบูรณ์พูนสุขในสังคมประชาธิปไตยที่แท้จริงแล้วเท่านั้น นี้คือความหมายของปรัชญา “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” อันเป็นจุดสุดยอดของความคิดทางการเมืองของปรีดี

Ref. code: 25595601032138UXP

การอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองสยามในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เพื่อนำสยามไปสู่วัตถุประสงค์และอุดมการณ์ที่ตั้งไว้นั้น ถือการตกลงกันระหว่างคณะราษฎรซึ่งเป็นตัวแทนของราษฎรกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ซึ่งเป็นตัวแทนของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่นำมาซึ่งการประกาศใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ในฐานะที่เป็น “ปฐมรัฐธรรมนูญ” ของสยาม ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่ปรีดีเป็นผู้ร่างขึ้นด้วยตนเอง เป็นการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีกษัตริย์เป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุดของประเทศ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญประชาธิปไตย เปลี่ยนอำนาจสูงสุดของสยามจากกษัตริย์ให้มาอยู่ในมือของราษฎร ดังความในมาตรา 1 ว่า “อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย” กษัตริย์ในระบอบใหม่นี้ไม่ใช่องค์กรผู้ทรงอำนาจสูงสุดในประเทศอีกต่อไป หากแต่เป็นเพียงองค์กรทางรัฐธรรมนูญองค์กรหนึ่งที่ใช้อำนาจแทนราษฎรดุจเดียวกันกับสภาผู้แทนราษฎร คณะกรรมการราษฎร และศาล ภายใต้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญเท่านั้น รัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่ใช่รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์สำหรับปรีดี หากแต่เป็นรัฐธรรมนูญที่ใช้สำหรับช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สภาผู้แทนราษฎรจะประกอบไปด้วยสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งและจากการแต่งตั้งผสมกันไป จนกระทั่งสิ้นสุดบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญ คือ ราษฎรได้รับการศึกษาเพียงพอ และอย่างช้าต้องไม่เกิน 10 ปี นับแต่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ สภาจึงจะประกอบด้วยสมาชิกสภาผู้แทนที่มาจากการเลือกตั้งทั้งหมด อย่างไรก็ตาม การเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ นับเป็นการสร้างระบอบประชาธิปไตยขั้นที่ 1 ที่ได้สืบต่อมาสู่การสร้างระบอบประชาธิปไตยขั้นที่ 2 ในรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ที่ปรีดีเป็นหนึ่งในอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ อันเป็นรัฐธรรมนูญที่เกิดจากการประนีประนอมทางอำนาจระหว่างปรีดีและคณะราษฎรกับกลุ่มอำนาจเก่า ปรากฏให้เห็นบทบัญญัติในลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปจากปฐมรัฐธรรมนูญอย่างมาก แนวความคิดของปรีดีหลายประการในปฐมรัฐธรรมนูญจึงหายไปด้วยเหตุนี้ กระทั่งนำมาสู่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ตามทัศนะของปรีดี

แม้รัฐธรรมนูญสองฉบับแรกของสยามจะไม่ใช่รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ตามทัศนะของปรีดีก็ตาม แต่ก็นับเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเบื้องบนของสังคมเพียงพอที่จะเป็นฐานในการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ อันเป็นโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมต่อไป โดยใช้แนวทางในเค้าโครงการเศรษฐกิจของตนเอง ดังนั้น ปรีดีจึงได้พยายามใช้ระบบการเมืองที่มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดที่ได้สร้างขึ้นมาใหม่หลังจากการสิ้นสุดไปของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ เป็นปัจจัยในการสร้างระบบประชาธิปไตยในทางเศรษฐกิจ โดยการนำเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2476 ที่มีลักษณะเป็นแผนในการสร้างระบบเศรษฐกิจแบบสังคม

Ref. code: 25595601032138UXP

นิยมอ่อนๆ หรือสังคมนิยมเบื้องต้นเท่านั้น แต่แผนดังกล่าวได้ถูกขัดขวางโต้อภิวัฒน์โดยกลุ่มอำนาจเก่าที่มีทัศนะล้าหลังอยู่ ทำให้แผนนี้ไม่ได้รับการนำมาปฏิบัติ และเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดียังถูกกล่าวหาว่าเป็นแผนการสร้างระบบเศรษฐกิจสังคมแบบคอมมิวนิสต์ ทำให้ปรีดีต้องลี้ภัยไปยังประเทศฝรั่งเศสอีกด้วย หลังจากนั้นมาแม้ในการสอบสวนต่อข้อกล่าวหาดังกล่าวได้ปรากฏข้อเท็จจริงยืนยันได้ว่าเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีไม่เป็นดังข้อกล่าวหาก็ตาม แต่ปรีดีก็ไม่ได้รื้อฟื้นแผนการนี้กลับมาใช้อีก หากแต่ได้ใช้กลไกในระบอบรัฐธรรมนูญเท่าที่มีอยู่ในการบรรลุซึ่งอุดมการณ์ของตนเอง กล่าวคือ เมื่อปรีดีกลับมาดำรงตำแหน่งทางการเมืองในระบอบรัฐธรรมนูญอีกครั้ง ปรีดีได้อาศัยตำแหน่งเหล่านั้นดำเนินการเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในทางการเมืองของตนอย่างเต็มที่ ภายใต้ข้อจำกัดของรัฐธรรมนูญที่ยังไม่เป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ และระบบเศรษฐกิจที่ยังไม่เป็นประชาธิปไตยนั้นจะเปิดช่องให้ทำได้ในขณะนั้น

ขณะที่ปรีดีดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ปรีดีจึงได้ดำเนินการจัดระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินอันประกอบด้วยราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น กวดขันให้มีการเลือกตั้งอย่างเต็มที่ ดำเนินการเพื่อให้ราษฎรมีการศึกษาอย่างทั่วถึง ตั้งแต่การศึกษาชั้นต้นจนถึงชั้นอุดมศึกษา ในการนี้ปรีดีได้ดำเนินการเพื่อจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เพื่อปลูกฝังอุดมการณ์รัฐธรรมนูญและประชาธิปไตย รวมถึงแนวความคิดทางเศรษฐศาสตร์ให้ราษฎรในลักษณะของมหาวิทยาลัยเปิด ต่อมาเมื่อดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ปรีดีได้ดำเนินการเพื่อเจรจาสนธิสัญญาฉบับใหม่กับจักรวรรดินิยมทั้งหลาย จนในที่สุดจักรวรรดินิยมทุกประเทศได้ยอมทำสนธิสัญญาฉบับใหม่ที่ทำให้สยามได้เอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์ทั้งในทางการเมือง ในทางศาล และในทางเศรษฐกิจ และในขณะที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ปรีดีได้ดำเนินการในการใช้เครื่องมือทางการคลังเพื่อสร้างความมั่นคงทางการคลังให้แก่ชาติ สร้างความเป็นธรรมและความสุขสมบูรณ์ให้แก่ราษฎรโดยปรับปรุงระบบการเก็บภาษีให้เป็นธรรม และบรรลุภารกิจในการจัดเก็บภาษีอากรที่สำคัญๆ หลายประการ รวมถึงการบุกเบิกวางรากฐานในการก่อตั้งธนาคารแห่งประเทศไทยอีกด้วย

ปรีดีเห็นว่าพระมหากษัตริย์นั้นไม่ใช่ดำรงตำแหน่งเป็นแต่เพียงสัญลักษณ์ในฐานะประมุขของรัฐและจอมทัพเท่านั้น หากแต่มีความชอบธรรมในการใช้อำนาจตามความเป็นจริงในการสั่งการผู้บัญชาการทหารสูงสุดที่มีการใช้อำนาจไปในทางที่เป็นผู้เผด็จการ ให้ปฏิบัติในสิ่งที่ควรปฏิบัติและละเว้นปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ควรได้ ทั้งนี้ ก็เพื่อประโยชน์ในการป้องกันประเทศและในการพิทักษ์รัฐธรรมนูญ รวมถึงมีความชอบธรรมในการปฏิบัติการเพื่อให้ชาติไทยได้เอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์อีกด้วย ดังนั้น ในขณะที่ปรีดีดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ตามระบอบรัฐธรรมนูญ ปรีดีจึงดำเนินการหลายประการในฐานะผู้แทนองค์พระมหากษัตริย์ไม่ว่าจะเป็นการต่อต้านผู้ใช้

Ref. code: 25595601032138UXP

อำนาจเผด็จการอย่างจอมพล ป. พิบูลสงคราม หลายครั้งหลายคราว จัดตั้งขบวนการเสรีไทยและปฏิบัติการเพื่อให้ชาติไทยได้เอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์กลับคืนมา และปรารภให้นายกรัฐมนตรีดำเนินการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญให้เป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ จนเมื่อปรีดีพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ได้ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ปรีดีเป็น “รัฐบุรุษอาวุโส” และเมื่อปรีดีดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในเวลาต่อมา ปรีดีก็ได้เป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 อันเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ปรีดียกให้เป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์นั่นเอง ภายหลังเมื่อมีการรัฐประหารปฏิกิริยาโต้การอภิวัฒน์ยกเลิกรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์และประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 ที่มีฉายาว่า “รัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่ม” อันเป็นรัฐธรรมนูญ“โมฆะ” และเป็นแม่แบบของรัฐธรรมนูญที่มีลักษณะเป็น “อำมาตยาธิปไตย” ปรีดีก็ได้เป็นผู้นำในขบวนการที่ผู้เขียนให้ชื่อว่า “ขบวนการฟื้นฟูระบอบรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ 26 กุมภาพันธ์ 2492” อีกด้วย หากแต่ขบวนการดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จ รัฐธรรมนูญอำมาตยาธิปไตยในระบอบการเมืองไทยจึงได้รับการสืบทอดมาในรัฐธรรมนูญอีกหลายฉบับในเวลาต่อมา

สำหรับแนวความคิดเกี่ยวกับ “รัฐ” นั้น ปรีดีคงได้พิจารณาแล้วเห็นว่าสยามควรเป็นรัฐเดี่ยวแบบราชอาณาจักร ซึ่งเป็นรูปแบบของรัฐสยามคล้ายดังที่เป็นมาก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองนั่นเอง แต่โดยที่ปรีดีได้คำนึงถึงความเป็นจริงทั้งในปัจจุบันและในทางประวัติศาสตร์ว่า สยามเป็นรัฐที่ประกอบไปด้วยราษฎรหลากหลายเชื้อชาติ หลากหลายปิตุภูมิ ดังนั้น ในคราวที่มีการเปลี่ยนแปลงชื่อรัฐ “สยาม” มาเป็น “ไทย” ปรีดีจึงไม่เห็นพ้องด้วย เพราะเป็นการเปลี่ยนชื่อรัฐหรือประเทศโดยไม่คำนึงถึงความหลากหลายทางเชื้อชาติ ปิตุภูมิที่ประกอบอยู่ในรัฐ เป็นการดำเนินการโดยใช้ “ทัศนะเชื้อชาตินิยม” และ “ทัศนะคลั่งชาติ” ไม่ใช่ “ทัศนะรักชาติ” ที่คำนึงถึงความหลากหลายทางเชื้อชาติและความเป็นเอกภาพของชาติตามความเป็นจริง ดังนั้น แม้ปรีดีต้องการให้รัฐสยามเป็นรัฐเดี่ยวก็จริงอยู่ แต่หากเมื่อใดที่สำนึกแห่งเชื้อชาติและความรักปิตุภูมิของราษฎรเหล่านั้นได้กลายเป็นปัญหาต่อความเป็นเอกภาพของชาติเสียแล้ว ปรีดีไม่มีแนวความคิดให้ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาใดๆ โดยอาจใช้วิธีการแก้ปัญหาโดยการให้ชนชาติในพื้นที่นั้นๆ แบ่งออกเป็นอีกรัฐหนึ่งและมีสิทธิปกครองตนเอง แต่ต้องอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญสยามในลักษณะของสหพันธรัฐสยามก็ได้ อย่างไรก็ตาม การที่จะกำหนดรูปแบบของรัฐให้เป็นไปในรูปแบบใดก็ตามนั้น ในที่สุดแล้วก็ต้องใช้วิธีการที่เป็นประชาธิปไตย นั่นคือ ต้องเกิดจากความยินยอมพร้อมใจของราษฎรในรัฐสยามเองด้วย

ปรีดีกล่าวถึงรัฐธรรมนูญกับหลักประชาธิปไตยไว้อย่างน่าสนใจ โดยเห็นว่าพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 เป็น “รัฐธรรมนูญประชาธิปไตย” ไม่ใช่ “รัฐธรรมนูญ

Ref. code: 25595601032138UXP

อำมาตยาธิปไตย” เนื่องจากตัวบทถาวรของรัฐธรรมนูญกำหนดไว้ว่า เมื่อสิ้นบทเฉพาะกาลแล้ว สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิกประเภทเดียว คือ ประเภทที่ราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งขึ้นมา บทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญสองฉบับนี้เป็นเรื่องชั่วคราวในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างระบบศักดินาที่เป็นมาหลายพันปี กับระบบประชาธิปไตยซึ่งเพิ่งเริ่มเกิดขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้ เพื่อประคับประคองระบอบประชาธิปไตยให้ดำเนินก้าวหน้าต่อไปได้โดยป้องกันไม่ให้ถูกแทรกซึมบั่นทอนจากระบบศักดินา การที่รัฐธรรมนูญกำหนดให้มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ก็เพื่อช่วยพยุงประชาธิปไตยให้อยู่ได้และก้าวหน้าต่อไป ไม่ใช่เป็นการเอาสมาชิกประเภทที่ 2 มาถ่วงอำนาจสภาผู้แทนราษฎร อนึ่ง ปรีดีเห็นว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ก็ไม่ใช่รัฐธรรมนูญอำมาตยาธิปไตยเช่นกัน เพราะพฤฒสมาชิกและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมา แม้รัฐธรรมนูญฉบับนี้จะมีบทเฉพาะกาลที่กำหนดให้การเลือกตั้งพฤฒสมาชิกในวาระเริ่มแรกโดยองค์การเลือกตั้งซึ่งประกอบด้วยผู้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอยู่ในวันสุดท้ายก่อนใช้รัฐธรรมนูญเพื่อให้มีพฤฒสภาขึ้นภายใน 15 วัน นับแต่วันประกาศใช้รัฐธรรมนูญ แต่เมื่อสิ้นวาระของพฤฒสมาชิกรุ่นแรกแล้ว ราษฎรก็จะเป็นผู้เลือกตั้งพฤฒสมาชิกโดยทางอ้อมในที่สุด นอกจากนี้ ปรีดีเห็นว่ารัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 3 นี้เป็น “รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์” ที่จะใช้เพื่อแก้ความทุกข์ยากของราษฎรด้วย ทั้งนี้ด้วยความเป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ จะได้เป็นปัจจัยที่ส่งผลสะท้อนไปสู่การสร้างระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจต่อไปอีก นั่นเอง

ส่วน “รัฐธรรมนูญอำมาตยาธิปไตย” นั้น ปรีดีได้ยกตัวอย่างรัฐธรรมนูญที่มาจากการรัฐประหารในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 และฉบับต่อๆ มา ให้เป็น “รัฐธรรมนูญอำมาตยาธิปไตย” เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 หรือรัฐธรรมนูญใต้ตุ่ม เพราะที่มาของวุฒิสมาชิกในรัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นผู้ที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง โดยรัฐบาลเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ นอกจากนี้ ปรีดียังเห็นว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็น “โมฆะ” อีกด้วย รัฐธรรมนูญฉบับต่อมา คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 ปรีดีเห็นว่า นอกจากจะเป็นโมฆะเพราะเป็นรัฐธรรมนูญที่ถือเอารัฐธรรมนูญใต้ตุ่มเป็นแม่บทแล้ว ยังเป็นรัฐธรรมนูญอำมาตยาธิปไตยครบถ้วนทั้งบทถาวรและบทเฉพาะกาลอีกด้วย เนื่องจาก บทถาวรของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ กำหนดให้วุฒิสมาชิกมาจากการแต่งตั้งของพระมหากษัตริย์ โดยประธานองคมนตรีรับสนองพระบรมราชโองการ และบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็ได้นำวุฒิสมาชิกซึ่งได้รับแต่งตั้งจากฉบับใต้ตุ่ม ให้มาเป็นวุฒิสมาชิกตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ด้วย ขณะเดียวกันปรีดีเห็นว่าร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 ที่ได้ถือตามแม่บทของรัฐธรรมนูญฉบับ 2492 โดยกำหนดให้มีวุฒิสมาชิกซึ่งสภาผู้แทนราษฎรจำต้องเลือกจากบัญชีรายชื่อลับซึ่งคณะองคมนตรีจัดทำขึ้นนั้น ก็มีลักษณะเป็นร่างรัฐธรรมนูญอำมาตยาธิปไตยเช่นเดียวกัน ทั้งยังตกเป็นโมฆะด้วยเหตุที่ถือเอารัฐธรรมนูญ

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉบับ 2492 ที่เป็นโมฆะมาเป็นแม่บทอีกด้วย ทั้งนี้ ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2517 บทบัญญัติในมาตรา 107 ก็ได้คงความเป็นอำมาตยาธิปไตยไว้ โดยกำหนดให้วุฒิสภามาจากการแต่งตั้งของพระมหากษัตริย์ โดยมีประธานองคมนตรีเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ เป็นต้น

ปรีดีได้นำเสนอหลักการทั่วไปของกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไว้ว่า ที่มาของผู้แทนราษฎรนั้นต้องมาจากการเลือกตั้งไม่ใช่การแต่งตั้ง ต้องใช้วิธีการแบ่งเขตเลือกตั้งไม่ใช่การรวมเขตเลือกตั้ง วิธีการดังกล่าวเป็นวิธีที่จะนำมาสู่ความเสมอภาคและความสะดวกในการออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนของราษฎร ส่วนวิธีการเลือกตั้งนั้นอาจใช้วิธีการเลือกตั้งทางตรงหรือโดยทางอ้อมก็ได้ ปรีดีนำเสนอวิธีการป้องกันผู้แทนขายตัวโดยไม่ต้องกำหนดให้ผู้แทนต้องสังกัดพรรคการเมือง โดยใช้การ “การถอดถอนผู้แทน” คือ เมื่อราษฎรในเขตเลือกตั้งผู้แทนคนใดเห็นว่าผู้แทนของตนมีพฤติการณ์ที่ส่อให้เห็นว่าไม่ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ของตน ก็มีสิทธิในการรวบรวมกันทำหนังสือยื่นต่อรัฐสภาหรือองค์การใดที่เหมาะสม เรียกตัวผู้นั้นกลับคืนให้หมดสมาชิกภาพไป ปรีดีมีแนวความคิดที่ต้องการให้คนหนุ่มสาวรุ่นใหม่โดยไม่จำกัดว่าเป็นเพศชายหรือหญิงที่มีความรู้ความสามารถสมัครเข้ารับเลือกตั้ง และได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองบ้านเมืองได้อย่างเต็มที่ ซึ่งแนวความคิดเกี่ยวกับกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของปรีดีเหล่านี้ นอกจากปรีดีจะได้เขียนไว้ในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 แล้ว ยังมีพระราชบัญญัติอีกฉบับหนึ่งที่ปรีดีเป็นผู้ร่างขึ้นด้วยตนเอง คือ “พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระวางเวลาที่ใช้บทบัญญัติฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรพุทธศักราช 2475” เรียกโดยย่อว่า “พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475” หลักการทั้งหลายที่กำหนดอยู่ในกฎหมายฉบับนี้ได้รับการนำมาไว้ใน “พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2” ซึ่งพระราชบัญญัติฉบับนี้เอง เป็นกฎหมายที่ใช้ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของไทยเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476

อุดมการณ์ของคณะราษฎรและปรีดี คือ ต้องการสถาปนาระบอบประชาธิปไตยแบบราชอาณาจักร ไม่ใช่ระบอบประชาธิปไตยแบบสาธารณรัฐ ทั้งนี้ ปฐมรัฐธรรมนูญที่ปรีดีเขียนขึ้นด้วยตนเองได้บัญญัติให้เห็นถึงแนวความคิดของปรีดีว่า แม้ปรีดีจะต้องการให้มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของรัฐอยู่ และกษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ทรงดำรงสถานะเป็นแต่เพียงประมุขของรัฐองค์กรหนึ่งในรัฐธรรมนูญเท่านั้น ทรงอยู่เหนือและไม่ต้องรับผิดชอบการเมือง การกระทำใดๆ ของพระองค์ในทางกฎหมายต้องมีการลงนามรับสนองพระบรมราชโองการโดยตลอด รัฐธรรมนูญฉบับนี้จึงมีบทบัญญัติที่จัดวางสถานะ อำนาจ และการตรวจสอบการใช้อำนาจของพระมหากษัตริย์ไว้อย่างเหมาะสม ตามหลัก “The king can do no wrong” อันเป็นหลักที่สำคัญของการปกครองในระบอบ

Ref. code: 25595601032138UXP

ประชาธิปไตยในรัฐที่เป็นราชอาณาจักร ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากระบบกฎหมายรัฐธรรมนูญของอังกฤษ ประเด็นที่น่าสนใจในปฐมรัฐธรรมนูญ คือ ปรีดีต้องการให้สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจในการพิจารณาคดีซึ่งกษัตริย์ต้องหาในคดีอาญา ซึ่งปรากฏให้เห็นบทบัญญัติลักษณะนี้ในปฐมรัฐธรรมนูญนี้เท่านั้น

ในเวลาต่อมาพบว่าปรีดีมีแนวความคิดที่โน้มเอียงไปในทางการยอมรับให้พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจในทางความเป็นจริงในหลายๆ เรื่องมากขึ้น ดังเช่นที่ปรากฏในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 ที่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับนี้ นอกจากจะปรากฏบทบัญญัติที่มีลักษณะเป็นการถวายพระราชอำนาจให้พระมหากษัตริย์หลายประการอันเป็นผลมาจากการประนีประนอมระหว่างอำนาจของคณะราษฎรกับกลุ่มอำนาจเก่าแล้ว ยังปรากฏแนวความคิดของปรีดีในหลายๆ ประเด็นเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่น่าสนใจ ดังเช่นเมื่อครั้งที่ปรีดีดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์กระทำการแทนพระมหากษัตริย์ รวมถึงการที่ปรีดีให้ความเห็นชอบและยอมรับในประเด็นเรื่องการเปลี่ยนจากคำว่า “กษัตริย์” มาเป็นคำว่า “พระมหากษัตริย์” ประเด็นเรื่อง การบัญญัติเพิ่มพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้ทรงเป็นประมุขสูงสุดของชาติและเป็นจอมทัพไว้ เป็นต้น แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีในส่วนที่เกี่ยวกับองค์กรพระมหากษัตริย์จึงไม่ได้สถิตย์นิ่งอยู่กับที่แต่อย่างใด ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะเหตุและปัจจัยในทางการเมืองในเวลาต่อมานั้นเอง อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่าประเด็นที่น่าสนใจที่สุดเรื่องหนึ่งในแนวความคิดของปรีดีเกี่ยวกับองค์กรพระมหากษัตริย์นั่นคือ ปรีดีเห็นว่าแม้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญไทยไม่มีบทบัญญัติที่บังคับให้พระมหากษัตริย์ต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภา ว่าจะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญ โดยรัฐธรรมนูญกำหนดให้แต่เพียงผู้ที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้นที่จะต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภา ว่าจะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญก่อนเข้ารับหน้าที่ก็ตาม แต่สำหรับพระมหากษัตริย์นั้น ปรีดีได้ยกให้เรื่องนี้เป็น “ธรรมเนียมประเพณีทางรัฐธรรมนูญ” (Constitutional Custom) หรือ “จารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญ” ของสยามหรือของไทย ที่พระมหากษัตริย์นั้นต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภา “ว่าจะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญ” เช่นเดียวกัน

ผู้เขียนเห็นว่าแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีที่สำคัญและน่าสนใจที่สุด คือ แนวความคิดว่าด้วย “สภาผู้แทนราษฎร” เพราะเป็นแนวความคิดเรื่องแรกที่ได้เข้ามาในห้วงสำนึกเกี่ยวกับแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี ที่ปรีดีได้รับรู้ซึมซับและปลูกฝังมาตั้งแต่สมัยที่ยังเป็นเด็ก แนวความคิดนี้มีความต่อเนื่องและมีพัฒนาการสืบต่อมาตลอดช่วงชีวิตของปรีดี แนวความคิดของปรีดีในส่วนนี้นับว่ามีความหนักแน่นมั่นคงสืบเนื่องตลอดมาไม่เสื่อมคลาย ไม่ว่าเวลาจะผ่านไปสักเท่าใด ปรีดียังยืนยันในสาระสำคัญที่ว่า “สภาผู้แทนราษฎร” ต้องเป็นสภาที่มีความเป็นประชาธิปไตย คือ ต้องมาจากการเลือกตั้งโดยราษฎร ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งโดยทางตรงหรือทางอ้อม

Ref. code: 25595601032138UXP

ก็ตาม อาจเป็นด้วยเหตุที่ปรีดีให้ความสำคัญกับ “สภาผู้แทนราษฎร” เป็นอย่างมาก ประกอบกับเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของระบอบการปกครอง การกำหนดโครงสร้างการปกครองใหม่ในปฐมรัฐธรรมนูญ ปรีดีจึงได้กำหนดให้สภาผู้แทนราษฎรเป็นองค์กรที่มีลักษณะเป็นดัง “สภาสูงสุดแห่งชาติ” คือ มีอำนาจสูงสุดในบรรดาองค์กรทางรัฐธรรมนูญทั้งหลาย มีอำนาจดูแลควบคุมกิจการของประเทศ และมีอำนาจประชุมกันถอดถอนฝ่ายบริหาร ได้แก่ กรรมการราษฎร หรือพนักงานรัฐบาลผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้ ในขณะที่คณะกรรมการราษฎรนั้นไม่มีอำนาจยุบสภาผู้แทนราษฎรแต่อย่างใด คณะกรรมการราษฎรเป็นเพียง “สภาการบริหารราชการแผ่นดิน” ทำหน้าที่วางโครงการและนโยบายแห่งชาติเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของสภาผู้แทนราษฎร โดยมีเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ซึ่งกษัตริย์เป็นผู้แต่งตั้งตามคำแนะนำของคณะกรรมการราษฎรเป็นผู้ปฏิบัติตามโครงการและนโยบายนั้น ในลักษณะเจ้าหน้าที่หรือข้าราชการประจำ และรับผิดชอบต่อคณะกรรมการราษฎรในกิจการทั้งปวงอีกชั้นหนึ่งเท่านั้น ทั้งนี้ การดำเนินการใดๆ ของเสนาบดีซึ่งเป็นการฝ่าฝืนต่อคำสั่งหรือระเบียบการของคณะกรรมการราษฎร หรือกระทำไปโดยที่รัฐธรรมนูญไม่อนุญาตให้ทำได้ ให้ถือว่าการนั้นเป็นโมฆะ

สภาผู้แทนราษฎรในปฐมรัฐธรรมนูญของปรีดีนี้ มีอำนาจในการพิจารณาคดีซึ่งกษัตริย์ต้องหาในคดีอาญาได้อีกด้วย โดยกษัตริย์ยังต้องรับผิดชอบต่อสภาผู้แทนราษฎรในฐานะที่เป็นผู้แทนของราษฎรที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยอยู่ กษัตริย์มีพระราชอำนาจในการยับยั้งกฎหมายเพียง 7 วัน นับแต่วันที่ได้รับพระราชบัญญัตินั้นจากสภา โดยหากสภามีมติยืนยันตามมติเดิมแล้วกษัตริย์ไม่เห็นพ้องด้วย สภามีอำนาจออกประกาศพระราชบัญญัตินั้นใช้บังคับเป็นกฎหมายได้ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเหตุผลเกี่ยวกับการประนีประนอมทางการเมืองและสถานการณ์ในทางการเมืองในระยะเวลาต่อมา อำนาจของสภาผู้แทนราษฎรตามแนวความคิดของปรีดีในปฐมรัฐธรรมนูญจึงเปลี่ยนแปลงไปและสวนทางกับอำนาจของกษัตริย์ที่มีมากขึ้น ตามที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับต่อๆ มา อนึ่ง ปรีดีไม่เห็นด้วยสักเท่าใดนักกับการที่รัฐธรรมนูญใดจะกำหนดให้รัฐสภานั้นมี 2 สภา คือ มีทั้งสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา ปรีดีเห็นว่าราชอาณาจักรไทยควรมีสภาผู้แทนราษฎรแต่เพียงสภาเดียวเท่านั้น แต่หากต้องมีสภาสูงหรือวุฒิสภาแล้ว ปรีดีเห็นว่าสมาชิกของสภาสูงอย่างน้อยก็ควรมาจากการเลือกตั้งโดยอ้อมของราษฎร และเหตุผลของการมีสภาสูงนั้นก็เพื่อทำหน้าที่ “ยับยั้ง” ร่างกฎหมายที่สภาผู้แทนราษฎรเสนอเท่านั้น โดยถือว่าสมาชิกสภาสูงเป็นผู้มีอายุมากกว่าสมาชิกสภาล่างจึงไตร่ตรองรอบคอบไม่หุนหันพลันแล่น เพื่อให้สภาสูงช่วยกลั่นกรองร่างกฎหมายอันเป็นการ “ยับยั้ง” ประดุจห้ามล้อไม่ใช่เป็นการ “ถ่วง” ทั้งนี้โดยคำนึงถึง “ดุลยภาพแห่งอำนาจ” ของระบบรัฐสภานั่นเอง

สำหรับแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีเกี่ยวกับองค์กรฝ่ายบริหารนั้นปรากฏให้เห็นเป็นครั้งแรกในปฐมรัฐธรรมนูญ โดยปรีดีใช้คำเรียกว่า “คณะกรรมการราษฎร” และให้ความหมายไว้ว่าเป็น “บุคคลกลุ่มหนึ่งที่มอบหมายมาให้ทำหน้าที่บริหารเป็นกรรมการของราษฎร”

Ref. code: 25595601032138UXP

ปรีดีไม่ชื่นชอบให้เรียกองค์กรฝ่ายบริหารนี้ว่า “คณะรัฐมนตรี” ดังเช่นที่เรียกองค์กรฝ่ายบริหารในปัจจุบัน เพราะเป็นคำที่รับมาจากคำว่า “อภิรัฐมนตรี” ซึ่งเป็นคำในระบอบเก่าและไม่ได้มีบทบาทหน้าที่อะไรมากนัก แต่หลังจากการถกเถียงให้เหตุผลกันในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ที่ประชุมก็ได้ลงมติ ให้ใช้คำว่า “รัฐมนตรี” แทนคำว่า “กรรมการราษฎร” ดังนั้น รัฐธรรมนูญไทยจึงใช้คำว่า “รัฐมนตรี” แทนคำว่า “กรรมการราษฎร” ใช้คำว่า “นายกรัฐมนตรี” แทนคำว่า “ประธานคณะกรรมการราษฎร” และใช้คำว่า “คณะรัฐมนตรี” แทนคำว่า “คณะกรรมการราษฎร” นับแต่นั้นมา คณะกรรมการราษฎรตามแนวความคิดของปรีดีนั้น ประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยสภาผู้แทนราษฎรจะทำการเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหนึ่งคนขึ้นเป็น “ประธานคณะกรรมการราษฎร” แล้วประธานคณะกรรมการราษฎรจะทำการเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีก 14 คน ประกอบกันเป็น “คณะกรรมการราษฎร” โดยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร ทั้งนี้ โดยมีเสนาบดีเป็นผู้รับบัญชาจากคณะกรรมการราษฎรในลักษณะเจ้าหน้าที่หรือข้าราชการประจำอีกชั้นหนึ่ง หากสภาผู้แทนราษฎรเห็นว่ากรรมการราษฎรมิได้ดำเนินกิจการตามรัฐประศาสโนบายของสภาผู้แทนราษฎร สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจเชิญกรรมการราษฎรนั้นให้ออกจากหน้าที่ได้

ปรีดีมีแนวความคิดที่ต้องการให้ฝ่ายบริหารเป็นคณะบุคคลที่ต้องปฏิบัติเพื่อราษฎรอย่างแท้จริง ดังนั้น จึงเป็นไปได้ว่าการที่ปฐมรัฐธรรมนูญได้กำหนดให้ คณะกรรมการราษฎรนั้นมาจากการเลือกของสภาผู้แทนราษฎร และทำหน้าที่ในลักษณะที่เป็น “สภาการบริหารราชการแผ่นดิน” วางโครงการและนโยบายแห่งชาติ เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของสภาผู้แทนราษฎรอันเป็นองค์กรที่มาจากการเลือกตั้งของราษฎรนั้น มีที่มาจากแนวความคิดนี้นั่นเอง อย่างไรก็ตาม มีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับสถานะของคณะกรรมการราษฎรปรากฏให้เห็นตลอดมา นับแต่คราวพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 โดยเห็นว่าคณะกรรมการราษฎรเป็นรูปแบบองค์กรแบบคอมมิวนิสต์ซึ่งนำมาจากรัฐบาลโซเวียต และต่อมาก็ปรากฏว่ามีการนำคณะกรรมการราษฎรไปเปรียบเทียบกับรูปแบบของ “คณะกรรมการกลาง” ของประเทศที่ปกครองโดยพรรคคอมมิวนิสต์ที่เรียกว่า “โปลิตบูโร” (Politburo) อีก ไม่เพียงเท่านั้น คณะกรรมการราษฎรยังถูกไปเปรียบเทียบกับคณะรัฐประหารที่เกิดขึ้นในประเทศไทยเลยทีเดียว ซึ่งอันที่จริงแล้วสถานะของคณะกรรมการราษฎรนั้น เมื่อพิจารณาจากโครงสร้างขององค์กรในบทบัญญัติของปฐมรัฐธรรมนูญแล้วไม่เป็นเช่นนั้น เพราะคณะกรรมการราษฎรมาจากสภาผู้แทนราษฎร ที่ในระยะเวลาไม่เกิน 10 ปี สมาชิกจะต้องมาจากการเลือกตั้งของราษฎรทั้งหมด และที่สำคัญที่สุดปฐมรัฐธรรมนูญได้คงสถานะของสถาบันกษัตริย์เอาไว้ โดยให้กษัตริย์มีสถานะเป็นประมุขของรัฐ ซึ่งการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ไม่อาจเป็นไปได้เลย

ส่วนแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดีที่เกี่ยวกับองค์กรศาลนั้น ปรากฏให้เห็นน้อยจนอาจกล่าวได้ว่าน้อยที่สุดในบรรดาแนวความคิดในเรื่องอื่นๆ ก็ว่าได้ ทั้งนี้ เนื่องจาก

Ref. code: 25595601032138UXP

ภายหลังการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา องค์กรศาลแทบไม่ได้รับผลกระทบใดๆ จากการอภิวัฒน์นั้นเลย มีการรับเอาองค์กรศาลมาจากระบอบเก่ามาใช้ในระบอบใหม่แทบทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม การที่ปรีดีไม่ได้ร่างปฐมรัฐธรรมนูญให้มีผลเป็นการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมหรือองค์กรศาลนั้น ไม่ใช่เพราะปรีดีไม่ให้ความสำคัญหรือละเลยแต่อย่างใด แต่เนื่องจากสภาพการณ์ของสยามในขณะนั้นได้ตกอยู่ภายใต้ “สภาพนอกอาณาเขต” จึงต้องระมัดระวังการแทรกแซงของต่างชาติเจ้าอาณานิคม อันจะกระทบต่อความเป็นเอกราชทางการศาลของสยามในขณะนั้น การดำเนินการอภิวัฒน์จึงต้องใช้ความระมัดระวังอย่างยิ่งในเรื่องดังกล่าว แนวความคิดของปรีดีในเรื่องศาลนี้อาจสืบสาวได้จากแนวความคิด “ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์” ที่ปรีดีได้กล่าวถึง “ฝ่ายตุลาการ” ในระบบการเมืองประชาธิปไตยไว้ว่า “ระบบการเมืองที่จะเป็นประชาธิปไตยได้ก็จำต้องมีรัฐธรรมนูญ วิธีเลือกตั้งซึ่งให้ราษฎรมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎรได้เสมอภาคกัน และมีความสะดวกในการออกเสียงได้ในทางปฏิบัติ อีกทั้ง จะต้องมีระบบที่ฝ่ายบริหารจำต้องปฏิบัติเพื่อราษฎรอย่างแท้จริง และระบบที่ฝ่ายตุลาการจำต้องมีอิสระและดำรงไว้ซึ่งความเที่ยงธรรม” ทั้งนี้องค์กรตุลาการในอุดมคติของปรีดีที่จะต้องเป็นองค์กรที่มีอิสระและดำรงไว้ซึ่งความเที่ยงธรรมนั้น แม้ไม่ปรากฏให้เห็นในบทบัญญัติของปฐมรัฐธรรมนูญ แต่ต่อมาได้ปรากฏให้เห็นในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 และฉบับที่ 3 ที่บัญญัติโดยใช้ถ้อยคำเหมือนกันว่า “ผู้พิพากษาย่อมมีอิสสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปตามกฎหมาย” ซึ่งความคาดหวังของปรีดีที่เพียงต้องการให้ฝ่ายตุลาการมีอิสระและดำรงไว้ซึ่งความเที่ยงธรรมนั้น อาจยังมีข้อวิจารณ์ได้อยู่ว่ายังไม่เพียงพอสำหรับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและนิติรัฐ เนื่องจากองค์กรตุลาการที่จะสอดรับกับระบอบประชาธิปไตยและนิติรัฐได้นั้น นอกจากจะต้องเป็นองค์กรตุลาการที่ประกอบด้วยความเป็นอิสระของตุลาการซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของนิติรัฐแล้ว จะต้องมีความชอบธรรมทางประชาธิปไตยด้วย

แม้กระนั้นก็ตาม ปรีดีก็ได้เป็นผู้ดำริริเริ่มที่จะให้มีการตั้ง “ศาลปกครอง” ขึ้นในประเทศไทย ซึ่งแนวความคิดที่ต้องการให้สยามมีศาลปกครองของปรีดีนั้นมีมานานแล้ว เริ่มจากการเขียนบทความเรื่อง “ศาลปกครองในประเทศฝรั่งเศส” ลงในวารสาร “บทบัณฑิตย์” เมื่อปี พ.ศ. 2473 ต่อมาก็ได้เขียนคำอธิบายเกี่ยวกับ “คดีปกครอง” ไว้ในคำอธิบายกฎหมายปกครองด้วย ภายหลังการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว รัฐบาลในขณะนั้นโดยดำริของปรีดีประสงค์ที่จะให้มีการจัดตั้งองค์กรเพื่อทำหน้าที่พิจารณาวินิจฉัยข้อพิพาทระหว่างรัฐกับเอกชนโดยให้มีสภาพเป็น “ศาลปกครอง” เช่นเดียวกับ “สภาแห่งรัฐ” (Conseil d'État) ของประเทศฝรั่งเศส รัฐบาลในขณะนั้นจึงเสนอให้มีการตราพระราชบัญญัติว่าด้วยคณะกรรมการกฤษฎีกา พุทธศักราช 2476 จัดตั้งคณะกรรมการกฤษฎีกาขึ้นมีหน้าที่หลัก 2 ด้าน โดยให้โอนงานของกรมร่างกฎหมายไปเป็นงานของคณะกรรมการกฤษฎีกา และให้ทำหน้าที่วินิจฉัยข้อพิพาททางปกครองในลักษณะของศาลปกครองด้วย อนึ่ง การกำหนดให้มี

Ref. code: 25595601032138UXP

“คณะตุลาการรัฐธรรมนูญ” ขึ้น เพื่อวินิจฉัยว่าบทกฎหมายใดขัดต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ ไว้เป็นครั้งแรกในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 นั้น แม้ไม่อาจทราบแน่ชัดว่าเป็นแนวความคิดของปรีดีเองหรือไม่ แต่ปรีดีก็มีส่วนร่วมและเห็นชอบด้วยกับการให้มีองค์กรในการวินิจฉัยตีความถึงความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมาย

ประเด็นสุดท้ายในการศึกษาแนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี คือ เรื่องที่ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญ จิตสำนึกแห่งสิทธิเสรีภาพของราษฎรโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่ว่าด้วยความเสมอภาคนั้น ได้เริ่มต้นขึ้นนับแต่ปรีดีเรียนอยู่ ณ โรงเรียนกฎหมายดังกล่าวแล้ว เมื่อปรีดีร่วมกับเพื่อนก่อตั้งคณะราษฎร วัตถุประสงค์ของคณะราษฎรนั้น นอกจากจะต้องการเปลี่ยนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองที่มีกษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญแล้ว วัตถุประสงค์สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การดำเนินเพื่อให้สยามบรรลุหลัก 6 ประการ อันประกอบด้วย 1. รักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง 2. รักษาความปลอดภัยภายในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก 3. บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก 4. ให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน 5. ให้ราษฎรได้มีเสรีภาพที่ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการ ดังกล่าวแล้ว 6. ให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร หลักการเหล่านี้ต่อมาได้กลายเป็นหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎรในประกาศคณะราษฎร ที่ปรีดีได้แจกจ่ายให้ราษฎรได้อ่านในเช้าตรู่ของการอภิวัฒน์ คือ วันศุกร์ที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 อันเป็นการประกาศรับรองสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญของราษฎรในระบบกฎหมายไทยเป็นครั้งแรก

ปรีดีเห็นว่าประกาศคณะราษฎรที่ปรากฏหลัก 6 ประการดังกล่าว นั้น ตรงกับหลักการแห่งสิทธิมนุษยชน (Human right) แม้ในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พุทธศักราช 2475 จะไม่ได้รับการบัญญัติหรือกล่าวถึงสิทธิและเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญไว้โดยตรง แต่ปรีดีได้ยกหลัก 6 ประการนี้ ให้เป็น “ปฏิญญาแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญของสยาม” อันมีผลบังคับเสมอด้วยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ ซึ่งต่อมาหลักการทั้งหลายเหล่านี้ได้รับการบัญญัติแทรกไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 โดยมีการรับรองสิทธิในความเสมอภาค เสรีภาพในศาสนา ตลอดจนเสรีภาพในร่างกาย เคหสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การโฆษณา การศึกษาอบรม การประชุมโดยเปิดเผย การตั้งสมาคม และการอาชีพ และบัญญัติสิทธิเสนอเรื่องราวร้องทุกข์ เพิ่มเติมไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ซึ่งเป็นฉบับที่ปรีดีเห็นว่า “ได้บัญญัติให้ประชาชนมีสิทธิมนุษยชนอย่างสมบูรณ์” ทั้งนี้ เมื่อสืบสาวกลับไปสู่แนวความคิดพื้นฐานทางปรัชญา “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” แล้ว จะเห็นได้ว่ามีความคล้ายคลึงและกลมกลืนกับหลัก 6 ประการของคณะราษฎรอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักที่ต้องรักษาความเป็นเอกราช

Ref. code: 25595601032138UXP

ทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง และต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยากนั้น ก็เป็นเรื่องเดียวกันกับหลักเอกราชของชาติ อธิปไตยของชาติ และความไพบูลย์ของประชาชน ในปรัชญา “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” นั่นเอง

อนึ่ง หลัก 6 ประการ ของคณะราษฎรได้เป็นหลักหรือกรอบแนวนโยบายหลักของรัฐบาล ที่จะต้องดำเนินการให้บรรลุตามหลักการดังกล่าวในการดำเนินการบริหารประเทศตลอดมา นับแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งปรีดีก็ได้อ้างถึงในหลายๆ ที่ด้วยความภาคภูมิใจในการบรรลุหลัก 6 ประการเหล่านี้ เท่าที่จะเป็นไปได้ในช่วงเวลาที่คณะราษฎรยังมีอำนาจอยู่ จนกระทั่งการสลายตัวไปของคณะราษฎรพร้อมกับการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ 2489 ในเวลาต่อมา จนในที่สุด อุดมการณ์ของคณะราษฎรนั้นได้ถูกตัดตอนลงไปพร้อมๆ กับหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎร โดยการรัฐประหารที่เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญไทย ที่นำโดย พลโท ผิน ชุณหะวัน ด้วยการนำกำลังทหารยึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาล พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 แล้วสถาปนารัฐธรรมนูญชั่วคราวที่มีสมญานามว่า “รัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่ม” ที่ปรีดีเห็นว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่ตกเป็น “โมฆะ” และเป็นแม่แบบของรัฐธรรมนูญที่มีลักษณะเป็น “อำมาตยาธิปไตย” ตลอดจนสืบทอดอุดมการณ์ดังกล่าวในรัฐธรรมนูญฉบับต่อๆ มาอีกหลายฉบับในประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญของไทย

การรัฐประหาร เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 นี้ ปรีดีเห็นว่าระบอบประชาธิปไตยได้หยุดชะงักลงนับแต่วันนั้น เป็นการดึงประเทศไทยเดินถอยหลังเข้าคลองไปสู่ประชาธิปไตยที่ไม่สมบูรณ์ เป็นจุดเริ่มต้นของวงจรการทำรัฐประหารล้มล้างรัฐธรรมนูญเรื่อยมา มีการใช้อำนาจละเมิดสิทธิทางรัฐธรรมนูญในรูปแบบต่างๆ มากมาย และแม้รัฐธรรมนูญฉบับต่างๆ จะได้รับรองสิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญไว้ ก็ขาดการบังคับใช้อย่างศักดิ์สิทธิ์และต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ และเมื่อมีการรัฐประหาร สิทธิเสรีภาพทางรัฐธรรมนูญเหล่านั้นก็ไม่มีความหมายในทางกฎหมายอีกต่อไป ปรีดีพยายามนำประเทศไทยกลับสู่เส้นทางประชาธิปไตยอีกครั้งโดยเป็นผู้นำ “ขบวนการฟื้นฟูระบอบรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ 26 กุมภาพันธ์ 2492” แต่ประสบความล้มเหลว ในเวลาต่อมาปรีดีจึงได้เสนอแนวความคิดในการลบล้างอิทธิพลและซากของเผด็จการ ซึ่งผู้เขียนสันนิษฐานว่า ปรีดีอาจนำเสนอเพื่อต้องการล้มล้างอิทธิพลและซากของเผด็จการที่มาจากการรัฐประหารครั้งนั้น และครั้งต่อๆ มา เพื่อย้อนกลับไปสู่อุดมการณ์ของคณะราษฎรและระบอบรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ซึ่งเป็นฉบับสุดท้ายที่ได้สืบทอดเจตนารมณ์การอภิวัฒน์ของคณะราษฎรมา นับแต่การอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั่นเอง

Ref. code: 25595601032138UXP

บรรณานุกรม

หนังสือและบทความในหนังสือ

กุหลาบ สายประดิษฐ์. เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร : มิ่งมิตร, 2548.

กลุ่มวิจัยประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. “ปรีดี พนมยงค์ ชีวิตและงาน พ.ศ. 2443-2526.” ใน ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องในโอกาสครบรอบ 100 วัน แห่งการอสัญกรรมของผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ 9 สิงหาคม 2526. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

กระมล ทองธรรมชาติ และเชาวนะ ไตรมาศ. วิวัฒนาการของระบอบรัฐธรรมนูญไทย จากอดีตถึงปัจจุบัน พร้อมตัวบทรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, 2547.

กษิดิศ อนันทนาธร. ปรีดีบรรณานุสรณ์ 2559 : หนังสือที่ระลึกในวาระ 116 ปีชาตกาล ศาสตราจารย์ ดร. ปรีดี พนมยงค์ 11 พฤษภาคม 2559. ปทุมธานี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559.

คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2557.

จรัญ โฆษณานันท์. นิติปรัชญา. พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง. 2557.

จิตร ภูมิศักดิ์. โฉมหน้าศักดินาไทย, พิมพ์ครั้งที่ 9. นนทบุรี : ศรีปัญญา. 2550.

จักรปาณีศรีศีลวิสุทธิ์, หลวง. อธิบายธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยาม เปรียบเทียบกับประเทศต่างๆ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า, 2547.

เฉลิมเกียรติ ผิวนวล. ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมล คีมทอง, 2529.

_____. “ความคิดสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตยของ ปรีดี พนมยงค์.” ใน ปรีดี ปริทัศน์ ปาฐกถาชุดปรีดี พนมยงค์ อนุสรณ์. กรุงเทพมหานคร : เทียนวรรณ, 2526.

ชาญชัย แสวงศักดิ์. อิทธิพลของฝรั่งเศส : ในการปฏิรูปกฎหมายไทย. กรุงเทพมหานคร : นิติธรรม, 2539.

Ref. code: 25595601032138UXP

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ปรีดี พนมยงค์ กับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

_____. ปรีดี พนมยงค์ : ชีวิต งาน และธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. 2475 : การปฏิวัติสยาม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และขัตติยา กรรณสูต. เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2417 – 2477. กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษย์ศาสตร์. 2518.

ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล. ปาฐกถาปรีดี พนมยงค์ ประจำปี 2549 ภราดรภาพนิยม (Solidarisme) ของปรีดีพนมยงค์ (ฉบับขยายความ). กรุงเทพมหานคร : ชนนิยม, 2558.

ฐากูร ศิริยุทธ์วัฒนา. กฎหมายรัฐธรรมนูญ : หลักการพื้นฐานแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญและระบอบประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, 2559.

ณานิพิทย์ อินฺทจารี, พระ. พุทธศาสนากับปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพมหานคร : ฐานบุ๊ค, 2552.

ณัฐพล ใจจริง. กบฏบวรเดช : เบื้องแรกปฏิปักษ์ปฏิวัติสยาม 2475. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2560.

_____. ชีวประวัติของพลเมืองไทย : กำเนิด พัฒนาการและอุปสรรค กับการพิทักษ์ประชาธิปไตย (2475-ปัจจุบัน) (ปาฐกถาปรีดี พนมยงค์ ประจำปี พ.ศ. 2556).กรุงเทพมหานคร : สถาบันปรีดี พนมยงค์, 2556.

_____. ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ : ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิปักษ์ปฏิวัติสยาม (พ.ศ. 2475-2500). นนทบุรี : ฟ้าเดียวกัน, 2556.

ดุษฎี พนมยงค์. ปรีดี พนมยงค์ กับชีวิต 21 ปีในจีน. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2555.

เดือน บุนนาค. ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สายธาร, 2552.

เดือน บุนนาค และไพโรจน์ ชัยนาม. คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ (รวมทั้งกฎหมายการเลือกตั้งด้วย) ภาค 1 หลักทั่วไปของกฎหมายรัฐธรรมนูญ. พระนคร : นิติสาส์น, 2477.

_____. คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ (รวมทั้งกฎหมายการเลือกตั้งด้วย) ภาค 2 รัฐธรรมนูญสยาม. พระนคร : นิติสาส์น, 2477.

Ref. code: 25595601032138UXP

ทิพวรรณ (บุญทวี) เจียมธีรสกุล. ปฐมทรรศน์ทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2544.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2535.

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. กฎหมายมหาชนเล่ม 2 : การแบ่งแยกกฎหมายมหาชน-เอกชน และพัฒนาการกฎหมายมหาชนในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และชาญชัย แสวงศักดิ์. การปฏิรูปการเมืองฝรั่งเศส : ข้อคิดในการปฏิรูปการเมืองไทย. กรุงเทพมหานคร : นิติธรรม, 2540.

เบนจามิน เอ. บัทสัน. อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม : The End of the Absolute Monarchy in Siam. แปลโดย พรรณงาม เง่าธรรมสาร. สดใส ขันติวรพงศ์ และศศิธร รัชนี ณ อยุธยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.

ประดิษฐ์มนูธรรม, หลวง. “คำอธิบายกฎหมายปกครอง.” ใน ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องในโอกาสครบรอบ 100 วัน แห่งการอสัญกรรมของผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ 9 สิงหาคม 2526. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

_____. คำอธิบายกฎหมายปกครอง, หนังสือพิมพ์เนื่องในการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปาทานครบรอบ 100 วันของพลตำรวจตรี พัฒน์ นีลวัฒนานนท์, ม.ป.ท.. พระนคร : นีติเวชช์, 2526.

_____. “ปฏิวัตร์ฝรั่งเศส.” ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ปรีดี พนมยงค์ : ชีวิต งาน และธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529.

_____. “คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล.” ใน ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องในโอกาสครบรอบ 100 วัน แห่งการอสัญกรรมของผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ 9 สิงหาคม 2526. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

_____. “สุนทรพจน์ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2478,” ใน แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด. หน้า 445. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552.

Ref. code: 25595601032138UXP

ปรีดี พนมยงค์. “ปาฐะ เรื่อง ปัญหาเกี่ยวแก่การลงอาชญาผู้กระทำผิดกฎหมาย.” ใน ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องในโอกาสครบรอบ 100 วัน แห่งการอสัญกรรมของผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ 9 สิงหาคม 2526. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

_____. นายปรีดี พนมยงค์ ตอบคำถาม “ระบบสังคมนิยม และระบบคอมมิวนิสต์ เหมาะสมแก่เมืองไทยหรือไม่?. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2525.

_____. เค้าโครงการเศรษฐกิจ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์). กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2542.

_____. ปรีดี พนมยงค์ วิจารณ์ร่างรัฐธรรมนูญ 2517. กรุงเทพมหานคร : จงเจริญการพิมพ์, 2517.

_____. ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : แม่คำผาง, 2553.

_____. ผู้กำเนิดรัฐธรรมนูญไทย ปรีดี พนมยงค์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : แม่คำผาง, 2553.

_____. ความเป็นอนิจจังของสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร : สายธาร, 2552.

_____. “คณะราษฎรกับการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย 24 มิถุนายน.” ใน ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย. จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส. หน้า 333. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

_____. “ความเป็นมาของศัพท์ไทย “ปฏิวัติ” “รัฐประหาร” “วิวัฒน์” “อภิวัฒน์”.” ใน ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย. จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส. หน้า 39. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

_____. “อนาคตของเมืองไทยกับสถานการณ์ของประเทศเพื่อนบ้าน.” ใน ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย. จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส. หน้า 143. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

_____. “พิเคราะห์ศัพท์ “สังคม” “มนุษยสังคม” “ชาติ” “ประชาชาติ” “ปิตุภูมิ” “มาตุภูมิ” “รัฐ” .” ใน ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย. จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส. หน้า 25. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

Ref. code: 25595601032138UXP

_____. “ข้อสังเกตเกี่ยวกับ “เอกภาพของชาติกับประชาธิปไตย”.” ใน ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย. จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส. หน้า 123. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

_____. ชีวิตผันผวนของข้าพเจ้า และ 21 ปีที่ลี้ภัยในสาธารณรัฐราษฎรจีน. กรุงเทพมหานคร : เทียนวรรณ, 2529.

_____. “ข้อสังเกตของนายปรีดี พนมยงค์ เกี่ยวกับ “เอกภาพของชาติกับประชาธิปไตย”.” ใน วารสาร อ.ม.ธ. ฉบับ 10 ธันวาคม รวมปาฐกถา บทความ และข้อสังเกต ของ นายปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2516.

_____. ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ สัมภาษณ์โดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. จัดพิมพ์โดย คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาลนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ภาคเอกชน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กังหัน, 2542.

_____. รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ชี้ทางรอดของไทย. กรุงเทพมหานคร : มิตรสยาม, 2524.

_____. บางเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2543.

_____. “จะมีทางได้ประชาธิปไตยโดยวิธีสันติหรือไม่.” ใน แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด. หน้า 359. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552.

_____. “จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม.” ใน แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด. หน้า 305. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552.

_____. “บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบอบประชาธิปไตย.” ใน แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด. หน้า 19. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552.

_____. “ปรีดี พนมยงค์ ตอบสัมภาษณ์ ผู้แทนสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน เมื่อ 24 มิถุนายน 2523.” ใน แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด. หน้า 117. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552.

Ref. code: 25595601032138UXP

_____. “ประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญเบื้องต้น กับการร่างรัฐธรรมนูญ,” ใน แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด. หน้า 233. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552.

_____. “ประชาธิปไตยเบื้องต้นสำหรับสามัญชน.” ใน แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด. หน้า 347. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552.

_____. “สุนทรพจน์ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) กล่าวทางวิทยุกระจายเสียง วันเสาร์ที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2479 ซึ่งเป็นวันบรรจบครบรอบปีที่ 4 แห่งระบอบรัฐธรรมนูญ.” ใน แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด. หน้า 453. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552.

_____. “ข้อเสนอของ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ต่อ ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ นายกรัฐมนตรี เรื่อง วิธีส่งเสริมให้ราษฎรสนใจประชาธิปไตย.” ใน แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด. หน้า 161. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552.

_____. “สาส์นถึงรองนายกรัฐมนตรี.” ใน แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด. หน้า 203. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552.

_____. “เราจะต่อต้านเผด็จการได้อย่างไร.” ใน แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด. หน้า 179. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552.

_____. “ปาฐกถาเรื่อง “สองปีล่วงมาแล้ว” หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) กล่าวทางวิทยุกระจายเสียง ในคืนวันพุธที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2477.” ใน แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด. หน้า 435. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552.

_____. “บันทึกฉบับ 6 มีนาคม 2526 ของนายปรีดี พนมยงค์ เรื่อง ตอบคำถามบางประการของนิสิตนักศึกษา.” ใน แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด. หน้า 99. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552.

Ref. code: 25595601032138UXP

_____. “ผู้เกินกว่าราชา (ULTRA-ROYALIST).” ใน แนวความคิดประชาธิปไตย ของ ปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด. หน้า 273. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2552.

_____. “ประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญเบื้องต้น กับการร่างรัฐธรรมนูญ.” ใน ผู้กำเนิดรัฐธรรมนูญไทย ปรีดี พนมยงค์ : ข้อเขียนและบทวิเคราะห์รัฐธรรมนูญสามฉบับแรก. จัดพิมพ์โดยโครงการจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส สำหรับเด็กและเยาวชน. หน้า 71. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : แม่คำผาง, 2553.

_____. “คำปราศรัยของนายปรีดี พนมยงค์ ต่อธรรมศาสตร์บัณฑิตและเนติบัณฑิต นักสันติภาพที่ได้มาเยี่ยม ณ บ้านพักชานกรุงปารีส เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2541.” ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ปรีดี พนมยงค์ : ชีวิต งาน และธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529.

_____. “การเรียนกฎหมายในประเทศฝรั่งเศสโดยย่อ เรียบเรียงตามกฎประธานาธิบดีและกฎเสนาบดี.” ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ปรีดี พนมยงค์ กับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

_____. สำเนาจดหมายของนายปรีดี พนมยงค์ ตอบ บรรณาธิการสามัคคีสาร (วารสารของนักเรียนไทยในสหราชอาณาจักร (อังกฤษ)) ขอทราบความเห็นเกี่ยวกับเหตุการณ์ 14-15 ตุลาคม 2516 “สังคมสัญญา” อันศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย (จดหมายลงวันที่ 20 พฤศจิกายน 2516). กรุงเทพมหานคร : นีติเวชช์, 2516.

_____. “คณะราษฎรกับการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย 24 มิถุนายน.” ใน. สุนทรพจน์บางเรื่องของนายปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดย สถาบันปรีดี พนมยงค์ พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : สถาบันปรีดี พนมยงค์, 2545.

_____. “คำปราศรัยของปรีดี ต่อธรรมศาสตร์บัณฑิตและเนติบัณฑิต นักสันติภาพ ที่ได้มาเยี่ยม ณ บ้านพักชานกรุงปารีส เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2514.” ใน หนังสือรวมคำปราศรัย สุนทรพจน์บางเรื่อง ของนายปรีดี พนมยงค์ และบางเรื่องเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทย : อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ท.อ๊ด นิตยสุทธิ. กรุงเทพมหานคร : สหประชาพาณิชย์, 2517.

_____. “ความเป็นมาของชื่อ “ประเทศสยาม” กับ “ประเทศไทย”.” ใน สุพจน์ ด่านตระกูล. ไทย หรือ สยาม, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2545.

Ref. code: 25595601032138UXP

_____. “ปาฐกถาของนายปรีดี พนมยงค์ เรื่อง “อนาคตของประเทศไทยควรดำเนินไปในรูปใด”.” ใน วารสาร อ.ม.ธ. ฉบับ 10 ธันวาคม รวมปาฐกถา บทความ และข้อสังเกต ของ นายปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2516.

_____. “ทรรศนะ ดร. ปรีดี ต่อสภาวการณ์เมืองไทยปัจจุบัน.” ใน รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ชี้ทางรอดของไทย. กรุงเทพมหานคร : มิตรสยาม, 2524.

_____. “ทางรอดของประเทศไทย.” ใน ปรีดี พนมยงค์. รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ชี้ทางรอดของไทย. กรุงเทพมหานคร : มิตรสยาม, 2524.

_____. “ความเป็นไปในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์.” ใน ปรีดี พนมยงค์, บางเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2543.

_____. หนังสือรวมบทความบางเรื่องของ นายปรีดี พนมยงค์ เกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยและการร่างรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพมหานคร : สันติธรรม, 2518.

ประเจิดอักษรลักษณ์, หลวง. กฎหมายรัฐธรรมนูญ. พระนคร : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2477.

ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์. รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517). กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธนาคารกรุงเทพ, 2526.

ประยูร ภมรมนตรี. ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า. กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, 2518.

ปรีชา สุวรรณทัต. คนดีศรีธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.

ปิยบุตร แสงกนกกุล. ในพระปรมาภิไธย ประชาธิปไตย และตุลาการ. กรุงเทพมหานคร : โอเพ่นบุ๊คส์. 2552.

ปิยะบุตร แสงกนกกุล. รัฐธรรมนูญ : ประวัติศาสตร์ข้อความคิด อำนาจสถาปนา และการเปลี่ยนผ่าน. นนทบุรี : ฟ้าเดียวกัน, 2559.

_____. “ปรีดี พนมยงค์ กับกฎหมายมหาชนไทย.” ใน ปิยบุตร แสงกนกกุล. ในพระปรมาภิไธย ประชาธิปไตย และตุลาการ. กรุงเทพมหานคร : โอเพ่นบุ๊คส์, 2552.

พุทธทาสภิกขุ. ธัมมิกสังคมนิยม.พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2548.

พูนพิสมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้าหญิง. สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น : ฉบับรวมเล่ม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2543.

Ref. code: 25595601032138UXP

ไพโรจน์ ชัยนาม. รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญในทางการเมืองของไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519.

_____. คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ (โดยสังเขป) เล่ม 2 : กฎหมายรัฐธรรมนูญของประเทศไทย ตอนที่ 1. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2495.

_____. รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญในทางการเมืองของประเทศไทย เล่ม 2. พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519-2520.

_____. การร่างรัฐธรรมนูญใหม่และบทความเรื่องรัฐธรรมนูญ. พระนคร : พานิชศุภผล, 2488.

_____. กฎหมายรัฐธรรมนูญ คำสอนชั้นปริญญาตรี มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2480.

โภคิน พลกุล. ปัญหาและข้อคิดบางเรื่องจากรัฐธรรมนูญไทย. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การพิมพ์พลชัย, 2531.

ไมตรี เด่นอุดม. โลกพระศรีอารย์ของปรีดี พนมยงค์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2553.

ยาสุกิจิ ยาตาเบ. บันทึกของทูตญี่ปุ่นผู้เห็นเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475: การปฏิวัติและการเปลี่ยนแปลงในประเทศสยาม. แปลโดย เออิจิ มูราซิมา และนครินทร์ เมฆไตรรัตน์. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2550.

วรเจตน์ ภาคีรัตน์. ด้วยกฎหมายและอุดมการณ์. กรุงเทพมหานคร : ไชน์พับลิชชิ่งเฮาส์, 2558.

_____. คำสอนว่าด้วยรัฐและหลักกฎหมายมหาชน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557.

_____. “คณะราษฎรกับการเปลี่ยนแปลงด้านกฎหมาย.” ใน สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ และทิพย์พาพร ตันติสุนทร. จาก 100 ปี ร.ศ. 130 ถึง 80 ปี ประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร : สถาบันนโยบายศึกษา, 2557.

_____. “การเสวนาเนื่องในโอกาส 100 ปีชาตกาล หยุด แสงอุทัย เรื่อง สถาบันพระมหากษัตริย์กับรัฐธรรมนูญ โดยคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับ มูลนิธิ

Ref. code: 25595601032138UXP

ศาสตราจารย์ หยุด แสงอุทัย วันศุกร์ที่ 27 มิถุนายน 2551.” ใน วรเจตน์ ภาคีรัตน์. ด้วยกฎหมายและอุดมการณ์. กรุงเทพมหานคร : ไชน์พับลิชชิ่งเฮาส์, 2558.

_____. เอกสารประกอบการบรรยาย วิชา น.562 สถาบันการเมืองและองค์กรตรวจสอบการใช้อานาจรัฐ ภาคการศึกษาที่ 1 ปีการศึกษา 2558 หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตทางกฎหมายมหาชน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2558.

วรรณไวทยากร วรวรรณ, หม่อมเจ้า. อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ. พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, 2475.

วิชัย ภู่โยธิน. ก้าวแรกแห่งความสำเร็จ ดร.ปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2539.

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร. “รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ กับขบวนการเสรีไทย.” ใน คือวิญญาณเสรี ปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดย คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกงานฉลอง 100 ปี รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์. หน้า 138 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

วิษณุ เครืองาม. กฎหมายรัฐธรรมนูญ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: นิติบรรณการ, 2530.

สัมผัส พึ่งประดิษฐ์. “การอภิวัฒน์ 24 มิถุนายน 2475 ถึงรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490.” ใน คือวิญญาณเสรี ปรีดี พนมยงค์. จัดพิมพ์โดย คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกงานฉลอง 100 ปี รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์. หน้า 110. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

สิริ เปรมจิตต์. ประวัติศาสตร์ทวีปยุโรปว่าด้วยอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และรัสเซีย. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, 2515.

ไสว สุทธิพิทักษ์. ดร. ปรีดี พนมยงค์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, 2526.

เสลา เรขะรุจิ และอุดม ประมวลวิทยา. 30 เจ้าพระยา. ธนบุรี : กรุงธน, 2505.

สุภัทร สุคนธาภิรมย์. “ผู้ประศาสน์การของเรา.” ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ปรีดี พนมยงค์ : ชีวิต งาน และธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529.

สัญชัย สุวังบุตร. ราชาธิปไตยใต้รัฐธรรมนูญสู่สาธารณรัฐ : ฝรั่งเศส ค.ศ. 1815 – 1970. กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภาการพิมพ์, 2552.

Ref. code: 25595601032138UXP

สันติสุข โสภณสิริ. การอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 กำเนิดระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475. กรุงเทพมหานคร : สถาบันปรีดี พนมยงค์, 2556.

_____. คำตัดสินใหม่กรณีสวรรคต ร. 8. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : บริษัท วี.พริ้นท์ (1991) จำกัด , 2559.

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. 60 ปี สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2536.

สถาบันปรีดี พนมยงค์. การเสวนาในวาระครบรอบ 75 ปี การอภิวัฒน์ไทย 24 มิถุนายน 2475 “75 ปี 24 มิถุนายน 2475 : 75 ปีของอะไร?” : ครั้งที่ 1 หัวข้อ “ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์และพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว ฉบับ 27 มิถุนายน 2475. กรุงเทพมหานคร : ปาปิรุส พับลิเคชั่น, 2550.

_____. สุนทรพจน์บางเรื่องของนายปรีดี พนมยงค์. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : สถาบันปรีดี พนมยงค์, 2545.

สนธิ เตชานันท์. แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบบ “ประชาธิปไตย” ตามแนวพระราชดิริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยเขษม, 2518.

สุพจน์ ด่านตระกูล. โต้ ประมวล รุจนเสรี เรื่อ พระราชอำนาจ. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย), 2548.

_____. ไทย หรือ สยาม. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2545.

_____. ประวัติรัฐธรรมนูญ. นนทบุรี : สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย), 2550.

_____. ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : ประจักษ์การพิมพ์, 2514.

_____. ปฏิวัติประชาธิปไตยสยาม 24 มิถุนายน 2475. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี : สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย), 2552.

_____. “หมายเหตุเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญสามฉบับ.” ใน ผู้กำเนิดรัฐธรรมนูญไทย ปรีดี พนมยงค์ : ข้อเขียนและบทวิเคราะห์รัฐธรรมนูญสามฉบับแรก. จัดพิมพ์โดย โครงการจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส สำหรับเด็กและเยาวชน. หน้า 122. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : แม่คำผาง, 2553.

Ref. code: 25595601032138UXP

_____. ปรีดีคิด-ปรีดีเขียน. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2543.

สมยศ เชื้อไทย. หลักกฎหมายมหาชนเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, 2550.

สารนัยประสาสน์ (ธัญญา ณ สงขลา), หลวง. พัฒนาการการศึกษากฎหมายในประเทศไทย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ณ วัดเทพศิรินทราวาส, วันที่ 15 พฤศจิกายน 2499. พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2499.

หยุด แสงอุทัย. คำอธิบายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2511 และธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2515 ว่าด้วยพระมหากษัตริย์. กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, 2551.

_____. คำบรรยายหลักรัฐธรรมนูญทั่วไป คำอธิบายโดยสังเขปของธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร และกฎหมายเลือกตั้งทั่วไป.พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2506.

_____. หลักรัฐธรรมนูญทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, 2538.

เหรียญ ศรีจันทร์ และเนตร พูนวิวัฒน์, ร.ต.. ปฏิวัติ ร.ศ. 130. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2556.

อักขราทร จุฬารัตน. “การจัดตั้งศาลปกครองในประเทศไทย.” ใน สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. 60 ปี สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2536.

อมร รักษาสัตย์. “รัฐธรรมนูญสามฉบับแรก วิวัฒนาการของแนวคิดประชาธิปไตยสมัย ดร. ปรีดี พนมยงค์.” ใน ผู้กำเนิดรัฐธรรมนูญไทย ปรีดี พนมยงค์ : ข้อเขียนและบทวิเคราะห์รัฐธรรมนูญสามฉบับแรก. จัดพิมพ์โดย โครงการจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส สำหรับเด็กและเยาวชน. หน้า 112. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : แม่คำผาง, 2553.

อนันตชัย จินดาวัฒน์. ประวัติศาสตร์ยุโรป. กรุงเทพมหานคร : ยิปซี กรุ๊ป, 2555.

องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วารสาร อ.ม.ธ. ฉบับ 10 ธันวาคม รวมปาฐกถา บทความและข้อสังเกต ของ นายปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2516.

Ref. code: 25595601032138UXP

บทความวารสาร

เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. “พัฒนาการสิทธิเสรีภาพตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญฉบับต่างๆ ของฝรั่งเศส.” วารสารกฎหมาย. ปีที่ 22. ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม 2546) : 87-102.

จิตตะเสน ปัญจะ. “บันทึกของนายจิตตะเสน ปัญจะ เรื่อง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวสั่งประหารคณะผู้ก่อการ 2475.” ปาจารยสาร. ปีที่ 26. ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม-ตุลาคม 2542) : 80-81.

ณัฐพล ใจจริง. “จาก *“คณะ ร.ศ. 130”* ถึง *“คณะราษฎร”* : ความเป็นมาของความคิด *“ประชาธิปไตย”* ในประเทศไทย.” ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 32. ฉบับที่ 4 (กุมภาพันธ์ 2554) : 80–99.

_____.*“สยามบน “ทางสองแพร่ง” : 1 ศตวรรษของความพยายามปฏิวัติ ร.ศ. 130.”* ในประเทศไทย.” ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 32. ฉบับที่ 4 (กุมภาพันธ์ 2554) : 8-36.

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. “เรียกร้องรัฐธรรมนูญครั้งแรกสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์เจ้าปฤษฎางค์กับคำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ.103.” ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 24. ฉบับที่ 12 (ตุลาคม 2546) : 74-83.

ชาตรี ประกิตนนทการ. “งานฉลองรัฐธรรมนูญ.” ฟ้าเดียวกัน. ปีที่ 5. ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2550) : 78-90.

บาหยัน อิ่มสำราญ. “กวีนิพนธ์ประชาธิปไตยเรื่อง “หลัก 6 ประการ” ของ นายฉันท์ ขำวิไล.” ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 33. ฉบับที่ 8 (มิถุนายน 2555) : 82-101.

ปรามินทร์ เครือทอง. “พระยาพหลฯ ยืนอ่านประกาศตรงไหน, อ่านอะไรกันแน่?.” ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 33. ฉบับที่ 8 (มิถุนายน 2555) : 60-73.

ไพโรจน์ ชัยนาม. “สาธารณรัฐครั้งที่สี่ และรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ของฝรั่งเศส.” นิติสาส์น. ปีที่ 19. ฉบับที่ 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2491) : 827-894.

โภคิน พลกุล. “ท่านปรีดีกับศาลปกครอง.” วารสารวิชาการศาลปกครอง. ปีที่ 1. ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2544) : 68-132.

วรเจตน์ ภาคีรัตน์. “รัฐธรรมนูญไวมาร์.” วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ปีที่ 44. ฉบับที่ 4 (ธันวาคม 2558) : 800-837.

Ref. code: 25595601032138UXP

_____. “การปฏิวัติสยาม 2475 (ชั่วคราว)? พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์และอำนาจตุลาการหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง.” ฟ้าเดียวกัน. ปีที่ 8. ฉบับที่ 2 (ตุลาคม-ธันวาคม 2553) : 69-77.

วิทยานิพนธ์

กัญญา นะรา. “รัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง : ศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

ดำรงค์ อิ่มวิเศษ. “การร่างรัฐธรรมนูญฉบับพุทธศักราช 2489 และการเมืองภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ.” วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

มุกดา เอนกลาภากิจ. “รัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง : ศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

ศุภกาญจน์ ตันตราภรณ์. “รัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง : ศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

อนุชา อชิรเสนา. “ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญไทย.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559.

อภิญญา แก้วกำเนิด. “การสถาปนารัฐธรรมนูญเพื่อปฏิรูปการเมือง : ศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์กฎหมายรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ กรณีของประเทศสหรัฐอเมริกา เยอรมัน ฝรั่งเศส และไทย” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

Ref. code: 25595601032138UXP

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. “โปลิตบูโรของสยาม.” http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1340163859, 25 พฤษภาคม 2559.

กฤษณา สินไชย และรัตนา ภาชาฤทธิ์. “ความเป็นมาของแบบเรียนไทย.” academic.obec.go.th/web/doc/d/486, 10 พฤษภาคม 2559.

คณะนิติราษฎร์. “แถลงการณ์คณะนิติราษฎร์เนื่องในโอกาสครบรอบ 1 ปี นิติราษฎร์.” http://www.siamintelligence.com/nitiras-announcement-to-roll-back-19-sept-2006-coup/, 6 ตุลาคม 2559.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. “ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ กับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง.” http://www.pridi-phoonsuk.org/pridi-and-thammasat/, 19 กุมภาพันธ์ 2559.

ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล. “85 ปี การอภิวัฒน์ 2475 : ทัศนะทางประวัติศาสตร์กฎหมาย.” https://www.the101.world/thoughts/legal-history-of-2475/, 16 กรกฎาคม 2560,

ดุษฎี ห์ลีละเมียร. “ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาและการต่อสู้เพื่อระบบคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรมที่ คสช. และ สปช. ต้องศึกษาให้ถ่องแท้.” http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9580000046359, 19 ธันวาคม 2559.

ปิยบุตร แสงกนกกุล. “ประกาศนิติราษฎร์ ฉบับ 33.” http://news.voicetv.co.th/thailand/26853.html, 12 กันยายน 2559.

วรเจตน์ ภาคีรัตน์. “คณะราษฎรกับการเปลี่ยนแปลงด้านกฎหมาย.” http://prachatai.com/journal/2012/06/41216, 25 พฤษภาคม 2559.

_____. “การเสวนาหัวข้อ “รัฐธรรมนูญ” ในโอกาสจัดพิมพ์หนังสือ “รัฐธรรมนูญ: ประวัติศาสตร์ข้อความคิด อำนาจสถาปนา และการเปลี่ยนผ่าน.” https://prachatai.com/journal/2016/06/66144, 16 พฤษภาคม 2560.

พุฒิพงศ์ พงศ์อเนกกุล. “รัชกาลที่ 5 ตั้ง “เคาน์ซิลออฟสเตด” เพื่อกำจัดศัตรูการเมือง มิใช่จะตั้งศาลปกครอง/กฤษฎีกาแต่อย่างใด.” https://blogazine.pub/blogs/phuttipong/post/3908, 27 มีนาคม 2560.

Ref. code: 25595601032138UXP

อินทรชัย พาณิชกุล. ““แต่งงานถูกกฎหมาย”...ฝันใหญ่ของชาวสีรุ้ง...” http://www.posttoday.com/analysis/report/373912, 28 กรกฎาคม 2559.

“ปรีดี พนมยงค์ ชีวิตและผลงาน พ.ศ. 2443-2526.” http://www.pridi-phoonsuk.org/pridi-life-and-works-1900-1983/, 3 พฤษภาคม 2559.

“รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม.” https://th.wikipedia.org/wiki/, 8 กันยายน 2559.

สิ่งพิมพ์รัฐบาล และเอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (27 มิถุนายน 2475) : 166-179.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (10 ธันวาคม 2475) : 529-551.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 63 ตอนที่ 30 (20 พฤษภาคม 2489) : 318-358.

รายนามสมาชิกผู้แทนราษฎร ซึ่งผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารแต่งตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (17 กรกฎาคม 2475) : 1338-1342.

พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระวางเวลาที่ใช้บทบัญญัติฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2475, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (21 ธันวาคม 2475) : 554-572.

พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 50 (14 มิถุนายน 2476) : 337-354.

พระราชกฤษฎีกาให้มีการเลือกตั้งผู้แทนตำบลและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 พุทธศักราช 2476, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 50 (14 มิถุนายน 2476): 355-357.

พระราชกฤษฎีกากำหนดจังหวัดเพื่อการเลือกตั้งตามความในพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2476 แก้ไขเพิ่มเติม 2476, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 50 (14 มิถุนายน 2476) : 358-370.

พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 50 (12 สิงหาคม 2476) : 435-452.

Ref. code: 25595601032138UXP

พระบรมราชโองการประกาศยกย่องนายปรีดี พนมยงค์ เป็นรัฐบุรุษอาวุโส, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 62 ตอน 70 (11 ธันวาคม 2488) : 699-700.

ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร, ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 76 ตอนที่ 17 (28 มกราคม 2502) : 1 - 8.

ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2515, ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 89 ตอนที่ 192 (15 ธันวาคม 2515) : 1 - 12.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 91 ตอนที่ 169 (7 ตุลาคม 2517) : 1 – 90.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 93 ตอนที่ 135 (22 ตุลาคม 2519) : 1-15.

ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2520, ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 94 ตอนที่ 111 (9. พฤศจิกายน 2520) : 1-14.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557, ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 131 ตอนที่ 55 ก (22 กรกฎาคม 2557) : 1-17.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 22/2489, สมัยสามัญ 12 เมษายน 2489

ราชกิจจานุเบกษา ฉะบับพิเศษ เล่ม 64 ตอนที่ 53 (9 พฤศจิกายน 2490): 1.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 64 ตอนที่ 57 (25 พฤศจิกายน 2490): 3068.

เอกสารอื่นๆ

คำแถลงประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม. ใน นรนิติ เศรษฐบุตร. <u>เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 (โดยสภาผู้แทนราษฎรชุดแรก)</u>. นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, 2552.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. “พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน.” ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และขัตติยา กรรณสูต. <u>เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2417 – 2477</u>. กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษย์ศาสตร์, 2518.

Ref. code: 25595601032138UXP

ดุษฎี มาลากุล. “บันทึกลับ จากหนังสือ เรื่องของคนห้าแผ่นดิน.” ใน สถาบันปรีดี พนมยงค์. การเสวนาในวาระครบรอบ 75 ปี การอภิวัฒน์ไทย 24 มิถุนายน 2475 “75 ปี 24 มิถุนายน 2475 : 75 ปีของอะไร?” : ครั้งที่ 1 หัวข้อ “ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ และพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว ฉบับ 27 มิถุนายน 2475. กรุงเทพมหานคร : สถาบันปรีดี พนมยงค์, 2550.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งที่ 1/2475 วันอังคารที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. 2475 : การปฏิวัติสยาม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. ครั้งที่ 39/2475. 27 พฤศจิกายน 2475. ใน นรนิติ เศรษฐบุตร. เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 (โดยสภาผู้แทนราษฎรชุดแรก). นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, 2552.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. ครั้งที่ 38/2475. 26 พฤศจิกายน 2475. ใน นรนิติ เศรษฐบุตร. เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 (โดยสภาผู้แทนราษฎรชุดแรก). นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, 2552.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. ครั้งที่ 41/2475. 28 พฤศจิกายน 2475. ใน นรนิติ เศรษฐบุตร. เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 (โดยสภาผู้แทนราษฎรชุดแรก). นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, 2552.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. ครั้งที่ 35/2475. 25 พฤศจิกายน 2475. ใน นรนิติ เศรษฐบุตร. เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 (โดยสภาผู้แทนราษฎรชุดแรก). นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, 2552.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. ครั้งที่ 34/2475. 16 พฤศจิกายน. ใน นรนิติ เศรษฐบุตร. เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 (โดยสภาผู้แทนราษฎรชุดแรก). นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, 2552.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. ครั้งที่ 42/2475. 29 พฤศจิกายน 2475. ใน นรนิติ เศรษฐบุตร. เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 (โดยสภาผู้แทนราษฎรชุดแรก). นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, 2552.

Ref. code: 25595601032138UXP

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. ครั้งที่ 43/2475. 2 ธันวาคม 2475. ใน นรนิติ เศรษฐบุตร. เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 (โดยสภาผู้แทนราษฎรชุดแรก). นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, 2552.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. ครั้งที่ 36/2475. 25 พฤศจิกายน 2475. ใน นรนิติ เศรษฐบุตร. เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 (โดยสภาผู้แทนราษฎรชุดแรก). นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, 2552.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. ครั้งที่ 38/2475. 26 พฤศจิกายน 2475. ใน นรนิติ เศรษฐบุตร. เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 (โดยสภาผู้แทนราษฎรชุดแรก). นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, 2552.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. สมัยที่ 2 ครั้งที่ 24/2476. สมัยสามัญ. 10 มีนาคม 2477. ใน ปรีดี พนมยงค์. เค้าโครงการเศรษฐกิจ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์). กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2542.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. ครั้งที่ 26/2476. 23 พฤศจิกายน 2476. ใน ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์. รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517). กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธนาคารกรุงเทพ, 2526.

รายงานการประชุมกรรมานุการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจ. ใน ปรีดี พนมยงค์. เค้าโครงการเศรษฐกิจหลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์). กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2542.

(สำเนา) รายงานคณะกรรมาธิการสอบสวนว่าหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่?. ใน ปรีดี พนมยงค์. เค้าโครงการเศรษฐกิจ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์). กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2542.

Ref. code: 25595601032138UXP

ภาคผนวก

Ref. code: 25595601032138UXP

ภาคผนวก ก

ภาพปรีดี พนมยงค์

ปรีดี พนมยงค์

Ref. code: 25595601032138UXP

ชุดครุย “ดุษฎีบัณฑิตกฎหมาย” (Docteur en Droit) มหาวิทยาลัยปารีส

Ref. code: 25595601032138UXP

รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์
ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (ระหว่าง พ.ศ. 2484-2488)

Ref. code: 25595601032138UXP

วันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ทรงลงพระปรมาภิไธยในร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 โดยมีปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรี เป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ รัฐธรรมนูญฉบับนี้ฉบับที่ปรีดีเห็นว่าเป็น “รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์”

Ref. code: 25595601032138UXP

ภาคผนวก ข

ประกาศคณะราษฎร[1]

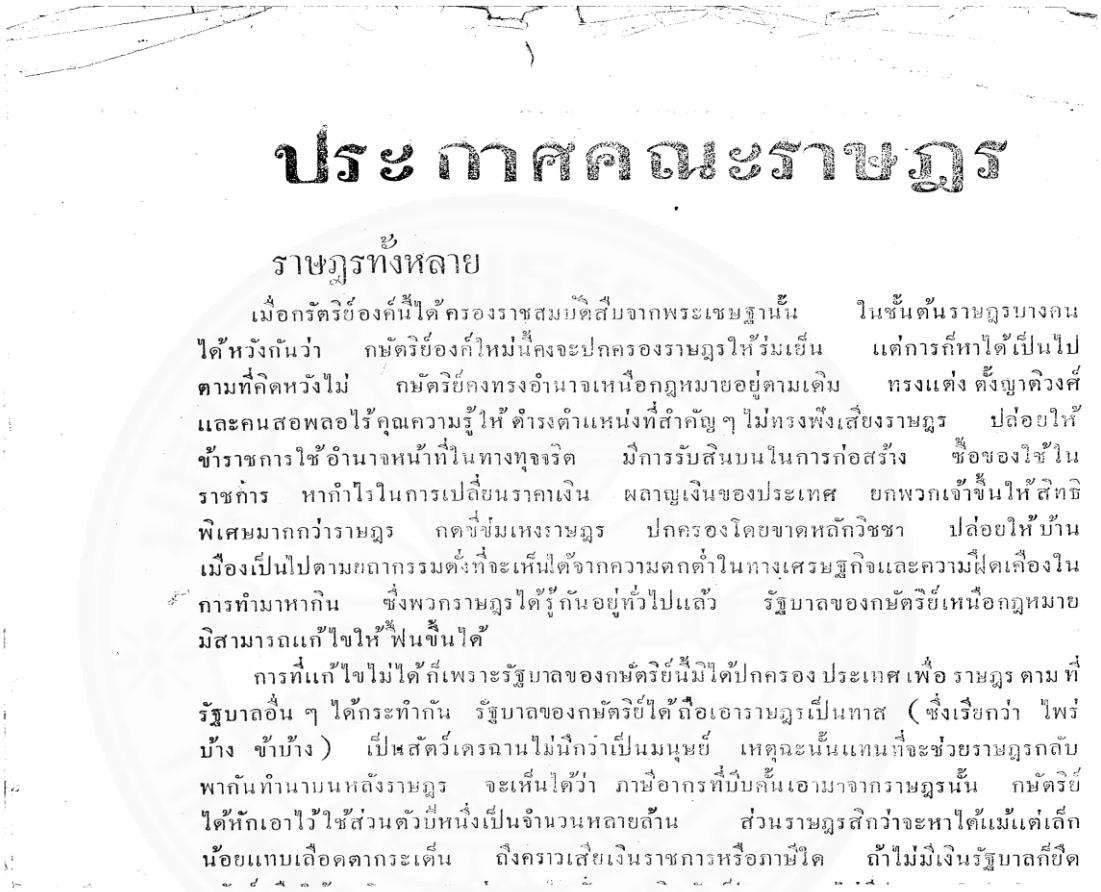

ประกาศคณะราษฎร

ราษฎรทั้งหลาย

เมื่อกรัตริย์องค์นี้ได้ครองราชสมบัติสืบจากพระเชษฐานั้น ในชั้นต้นราษฎรบางคนได้หวังกันว่า กษัตริย์องค์ใหม่นี้คงจะปกครองราษฎรให้ร่มเย็น แต่การก็หาได้เป็นไปตามที่คิดหวังไม่ กษัตริย์คงทรงอำนาจเหนือกฎหมายอยู่ตามเดิม ทรงแต่ง ตั้งญาติวงศ์และคนสอพลอไร้คุณความรู้ให้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ๆ ไม่ทรงฟังเสียงราษฎร ปล่อยให้ข้าราชการใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต มีการรับสินบนในการก่อสร้าง ซื้อของใช้ในราชการ หากำไรในการเปลี่ยนราคาเงิน ผลาญเงินของประเทศ ยกพวกเจ้าขึ้นให้สิทธิพิเศษมากกว่าราษฎร กดขี่ข่มเหงราษฎร ปกครองโดยขาดหลักวิชชา ปล่อยให้บ้านเมืองเป็นไปตามยถากรรมดังที่จะเห็นได้จากความตกต่ำในทางเศรษฐกิจและความฝืดเคืองในการทำมาหากิน ซึ่งพวกราษฎรได้รู้กันอยู่ทั่วไปแล้ว รัฐบาลของกษัตริย์เหนือกฎหมายมิสามารถแก้ไขให้ฟื้นขึ้นได้

การที่แก้ไขไม่ได้ก็เพราะรัฐบาลของกษัตริย์นี้มิได้ปกครองประเทศเพื่อราษฎรตามที่รัฐบาลอื่น ๆ ได้กระทำกัน รัฐบาลของกษัตริย์ได้ถือเอาราษฎรเป็นทาส (ซึ่งเรียกว่า ไพร่บ้าง ข้าบ้าง) เป็นสัตว์เดรัจฉานไม่นึกว่าเป็นมนุษย์ เหตุฉะนั้นแทนที่จะช่วยราษฎรกลับพากันทำนาบนหลังราษฎร จะเห็นได้ว่า ภาษีอากรที่บีบคั้นเอามาจากราษฎรนั้น กษัตริย์ได้หักเอาไว้ใช้ส่วนตัวปีหนึ่งเป็นจำนวนหลายล้าน ส่วนราษฎรสิกว่าจะหาได้แม้แต่เล็กน้อยแทบเลือดตากระเด็น ถึงคราวเสียเงินราชการหรือภาษีใด ถ้าไม่มีเงินรัฐบาลก็ยึด

[1] https://www.scribd.com/document/50200043/ประกาศคณะราษฎรฉบับที่-1

Ref. code: 25595601032138UXP

ทรัพย์ครอบครัวเช่นนี้ได้ แต่พวกเจ้ากลับนอนกันกันเป็นสุข ไม่มีประเทศใดในโลกจะให้เงินเจ้ามากเช่นนี้ นอกจากพระเจ้าซาร์และพระเจ้าไกเซอร์เยอรมัน ซึ่งชนชาตินั้นได้โค่นราชบัลลังก์เสียแล้ว

รัฐบาลของกษัตริย์ได้ปกครองอย่างหลอกลวงไม่ซื่อตรงต่อราษฎร มีเป็นต้นว่า หลอกว่าจะบำรุงการทำมาหากินอย่างโน้นอย่างนี้ แต่ครั้นคอย ๆ ก็เหลวไปหาได้ทำจริงจังไม่ มิหนำซ้ำกล่าวคำหมิ่นประมาทราษฎรผู้มีบุญคุณเสียภาษีอากรให้พวกเจ้าได้กินว่า ราษฎรยังมีเสียงการเมืองไม่ได้ เพราะราษฎรยังโง่ คำพูดของพวกรัฐบาลเช่นนี้ใช้ไม่ได้ ถ้าราษฎรโง่ เจ้าก็โง่ เพราะเป็นคนชาติเดียวกัน ที่ราษฎรรู้เท่าไม่ถึงเจ้านั้นไม่ใช่เพราะโง่ เป็นเพราะขาดการศึกษาที่พวกเจ้าปกปิดไว้ไม่ให้เรียนเต็มที่ เพราะเกรงว่าเมื่อราษฎรได้มีการศึกษาก็จะรู้ความชั่วร้ายที่ทำไว้ และคงจะไม่ยอมให้ทำนาบนหลังคน

ราษฎรทั้งหลายพึงรู้เถิดว่า ประเทศเรานี้เป็นของราษฎร ไม่ใช่ของกษัตริย์ตามที่เขาหลอกลวง บรรพบุรุษของราษฎรเป็นผู้ช่วยกันกู้ให้ประเทศมีอิสสรภาพพ้นมือจากข้าศึก พวกเจ้ามีแต่จะชุบมือเปิบและกวาดรวบทรัพย์สมบัติเข้าไว้ตั้งหลายร้อยล้าน เงินเหล่านี้เอามาจากไหน ? ก็เอามาจากราษฎรเพราะวิธีทำนาบนหลังคนนั่นเอง บ้านเมืองกำลังอัตคัดฝืดเคือง ชาวนาและพ่อแม่ทหารต้องทิ้งนาเพราะทำไม่ได้ผล รัฐบาลไม่บำรุงรัฐบาลไล่คนงานออกอย่างเกลื่อนกลาด นักเรียน เรียน เสร็จแล้วและทหารปลดกองหนุนแล้วไม่มีงานทำ จะต้องอดอยากไปตามยถากรรม เหล่านี้เป็นผลของรัฐบาลของกษัตริย์เหนือกฎหมาย บีบคั้นข้าราชการผู้น้อย นายสิบและเสมียนเมื่อให้ออกจากงานแล้วไม่ให้เบี้ยบำนาญ ความจริงควรเอาเงินที่กวาดรวบรวมไว้มาจัดบำรุงบ้านเมืองให้มีงานทำ จึงจะ

Ref. code: 25595601032138UXP

สมควรที่สนองคุณราษฎรซึ่งได้เสียภาษีอากรให้พวกเจ้าได้ร่ำรวยมานาน แต่พวกเจ้าก็หาได้ทำอย่างใดไม่ คงสูบเลือดกันเรื่อยๆ ไป เงินมีเหลือเท่าใดก็เอาฝากต่างประเทศ คอยเตรียมหนีเมื่อบ้านเมืองชุดโทรมปล่อยให้ราษฎรอดอยาก การเหล่านี้ย่อมชั่วร้าย

เหตุฉะนั้น ราษฎร ข้าราชการทหารและพลเรือนที่รู้เท่าถึงการกระทำอันชั่วร้ายของรัฐบาลดั่งกล่าวแล้วจึ่งรวมกำลังกันตั้งเป็นคณะราษฎรขึ้น และได้ยึดอำนาจของรัฐบาลของกษัตริย์ไว้แล้ว คณะราษฎรเห็นว่าการที่จะแก้ความชั่วร้ายนี้ได้ ก็โดยที่จะต้องจัดการปกครองโดยมีสภา จะได้ช่วยกันปรึกษาหารือหลายๆ ความคิด ดีกว่าความคิดเดียว ส่วนผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น คณะราษฎรไม่ประสงค์ทำการแย่งชิงราชสมบัติ ฉะนั้นจึ่งได้ขอเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงค์ตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้นอกจากด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร คณะราษฎรได้แจ้งความประสงค์นี้ให้กษัตริย์ทราบแล้ว เวลานี้ยังอยู่ในความรับตอบ ถ้ากษัตริย์ตอบปฏิเสธหรือไม่ตอบภายในกำหนดโดยเห็นแก่ส่วนตนว่าจะถูกลดอำนาจลงมา ก็จะได้ชื่อว่าทรยศต่อชาติ และก็เป็นการจำเป็นที่ประเทศจะต้องมีการปกครองอย่างประชาธิปตัย กล่าวคือ ประมุขของประเทศจะเป็นบุคคลสามัญซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นอยู่ในตำแหน่งตามกำหนดเวลา ตามวิธีนี้ราษฎรพึงหวังเถิดว่า ราษฎรจะได้รับความบำรุงอย่างดีที่สุด ทุกๆ คนจะมีงานทำ เพราะประเทศเราเป็นประเทศที่อุดมอยู่แล้ว–ตามสภาพ เมื่อเราได้ยึดเงินที่พวกเจ้ารวบรวบไว้จากการทำนาบนหลังคนตั้งหลายร้อยล้านมาบำรุงประเทศขึ้นแล้ว ประเทศจะต้องเฟื่องฟูขึ้นเป็นแม่นมั่น การปกครองซึ่งคณะราษฎรจะพึงกระทำก็คือ จะต้องจัดวางโครงการ อาศัยหลักวิชชา ไม่ทำไปเสมือนคนตาบอดเช่นรัฐบาลที่มีกษัตริย์เหนือกฎหมายทำมาแล้ว หลักใหญ่ๆ ที่คณะราษฎรวางไว้มีอยู่ว่า

Ref. code: 25595601032138UXP

๑ จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่นเอกราชในการเมืองในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯ ล ฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง

๒ จะต้องรักษาความปลอดภัยในประเทศให้การประทุษฐร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก

๓ จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจโดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก

๔ จะต้องให้ราษฎรได้มีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่ให้พวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎรเช่นที่เป็นอยู่)

๕ จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก ๔ ประการดั่งกล่าวข้างต้น

๖ จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร

ราษฎรทั้งหลาย จงพร้อมใจกันช่วยคณะราษฎรให้ทำกิจอันจะคงอยู่ชั่วดินฟ้านี้ให้สำเร็จ คณะราษฎรขอให้ทุกคนที่มิได้ร่วมมือเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลกษัตริย์เหนือกฎหมายพึงตั้งอยู่ในความสงบและตั้งหน้าทำมาหากิน อย่าทำการใด ๆ อันเป็นการขัดขวางต่อคณะราษฎร การที่ราษฎรช่วยคณะราษฎรนี้เท่ากับราษฎรช่วยประเทศและช่วยตัวราษฎร บุตร หลาน เหลน ของตนเอง ประเทศจะมีความเป็นเอกราชอย่างพร้อมบูรณ์ ราษฎรจะได้รับความปลอดภัย ทุกคนจะมีงานทำไม่ต้องอดตาย ทุกคนจะมีสิทธิเสมอกัน และมีเสรีภาพพ้นจากการเป็นไพร่ เป็นข้าเป็นทาสของพวกเจ้าหมดสมัยที่เจ้าจะทำนาบนหลังราษฎรสิ่งที่ทุกคนพึงปรารถนา คือความสุขความเจริญอย่างประเสริฐซึ่งเรียกกันเป็นศัพท์ว่า “ศรีอาริย” นั้นก็จะพึงบังเกิดขึ้นแก่ราษฎรถ้วนหน้า

Ref. code: 25595601032138UXP

ภาคผนวก ค
หลัก 6 ประการ
และเทอดพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชชกาลที่ 7
ฉะบับได้รับรางวัลที่ 1 ในการประกวดกวีนิพนธ์
ในงานฉลองรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2475[1]

[1] ฉันท์ ขำวิไล, “หลัก 6 ประการ และเทอดพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชชกาลที่ 7 ฉะบับได้รับรางวัลที่ 1 ในการประกวดกวีนิพนธ์ ในงานฉลองรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2475,” ใน บาหยัน อิ่มสำราญ, “กวีนิพนธ์ประชาธิปไตยเรื่อง “หลัก 6 ประการ” ของ นายฉันท์ ขำวิไล,” ศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ 33, ฉบับที่ 8 (มิถุนายน 2555), น. 97-101.

Ref. code: 25595601032138UXP

หลัก ๖ ประการ
และ
เทอดพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชชกาลที่ ๗
ฉะบับได้รับรางวัลที่ ๑ ในการประกวดกวีนิพนธ์
ในงานฉลองรัฐธรรมนูญ
พ.ศ. ๒๔๗๕

กลอน ๘*

(๑) แถลงเรื่องคณราษฎร์ผู้อาจหาญ
ด้วยใจเจตน์เหตวิตกหกประการ
(๒) ข้อที่หนึ่งซึ่งประสงค์ดำรงราษฎร์
ให้รู้จักรักกันทั้งนั้นไป
(๓) อันแว่นแคว้นแดนดินถิ่นสยาม
และรักษาเอกราชชาติของตน
(๔) เพราะพ่อแม่ทั้งหลายในภายก่อน
มอบชีวิตรคิดประคองป้องพารา
(๕) ฉะนั้นประเทศเขตต์คามสยามนี้
ใครจะคิดจิตต์จองเป็นของใคร
(๖) ควรเราท่านใหญ่เล็กมีเอกราช
จัดบ้านเมืองที่รักเราพักพิง
(๗) และมีสิทธิ์การศาลพิพากษา
ไม่มีจิตต์คิดเห็นเป็นบ่าวนาย
(๘) ทั้งก่อการเศรฐกิจบังเกิดผล
สมดังนึกฝึกฝนตนกระทำ
(๙) ข้อที่สองต้องประสงค์ดำรงราษฎร์
เราร่วมชาติร่วมแคว้นในแดนไทย
(๑๐) ไม่ส่อเสียดเบียดเบียฬเวียนข่มเหง
ผูกสมัครรักใคร่ด้วยไมตรี
(๑๑) ต่างประสงค์สิ่งงามความสงบ
ทั้งบ้านเมืองจะเรืองรื่นทุกคืนวัน
(๑๒) ถ้าพวกเราเขลาขลาดประมาทหมาย
บังเกิดโกรธก่อเกลียดคอยเบียดเบียฬ
(๑๓) จะเดือดร้อนรำคาญทุกฐานถิ่น
หวังให้บ้านเมืองสุขสิ้นทุกข์ภัย
พ้นจากทาสทาสีที่เถือกไถ
เราเป็นไทยอยู่ทั่วทุกตัวคน
สง่างามแลเห็นเป็นพืชผล
สืบมาจนบัดนี้ด้วยปรีชา
ได้หาบคอนขับเข็นเป็นนักหนา
ร่วมรักษาอิสสระคณไทย
ทุกคนมีส่วนสิ้นถิ่นอาศัย
ก็คงไม่ชอบธรรมเป็นความจริง
รวมเป็นชาติร่วมสุขทุกข์ทุกสิ่ง
ให้ยืนยาวอยู่ยิ่งทั้งหญิงชาย
พิจารณาด้วยตัวบทตามกฎหมาย
จะเสื่อมคลายบริสุทธิ์ยุติธรรม
ในปวงชนชื่นชมให้คมขำ
ประกอบกรรมงอกงามได้ตามใจ
ให้เหมือนญาติชื่นชิดพิสมัย
ต้องมีใจจงรักสามัคคี
รู้จักเกรงชอบกันมิหันหนี
เป็นฉันพี่น้องปรองดองกัน
คงประสพสมคิดไม่ผิดผัน
เพราะความมั่นเป็นมิตรสนิทเนียน
มาเสื่อมคลายน้ำมิตรสถิตเสถียร
ต่างเป็นเสี้ยนศัตรูในหมู่เรา
คงเสื่อมสิ้นเพราะโทษที่โฉดเขลา

*ตัวเลขที่กำกับหน้าบทกลอนแต่ละบทคือลำดับที่ของบทกลอน ผู้เขียนบทความกำกับไว้เพื่อให้สะดวกเมื่ออ้างถึงในบทความ

Ref. code: 25595601032138UXP

เอกราชชาติเชื้อเหลือแต่เงา
(๑๔) อีกลูกหลานของไทยในภายหน้า
ต้องอาภัพอับวงศ์ลงทุกที
(๑๕) โลกจะลั่นบันลือชื่อเราไป
เพราะพะวงหลงผิดคิดแต่พาล
(๑๖) ด้วยเหตนี้จึงมีความมุ่งมาตร
จะปราบปรามทุจริตที่ผิดธรรม์
(๑๗) ข้อที่สามความประสงค์ดำรงราษฎร์
ไม่ปล่อยให้อดอยากลำบากใจ
(๑๘) หวังบำรุงความสุขทุกทั่วหน้า
มีที่ซึ่งพึ่งพักหลักสำคัญ
(๑๙) จัดทางคมนาคมให้สมสถาน
ยอมสละละได้ไม่เสียดาย
(๒๐) อีกชาวนาชาวสวนควรสงเคราะห์
ในยามยากหยิบฉวยช่วยกันไป
(๒๑) วางโครงการเศรฐกิจที่คิดไว้
ต้องช่วยเหลือเจือจานบ้านของตน
(๒๒) ข้อที่สี่มีประสงค์ดำรงราษฎร์
สิทธิ์เราเขาเท่ากันในกิจการ
(๒๓) เราชนชาติชื่อมนุษย์สุดประเสริฐ
ใช่นิยมสมสู่อยู่อรัญญ์
(๒๔) ไม่ควรมีสิทธิเป็นพิเศษ
จะเข้าหนีบบีบคั้นกันทำไม
(๒๕) หัวอกเขาเราท่านเหมือนกันหมด
จะถือสิทธิ์อย่างไรที่ไหนมา
(๒๖) ถ้าทางดีมีสิทธิ์เสมอภาค
ได้ระบอบชอบธรรมกรรมทั้งมวล
(๒๗) การขึ่นขมข่มเหงไม่เกรงผิด
จะเสื่อมสร่างห่างไกลไปเร็วพลัน
(๒๘) ข้อที่ห้าหนาประสงค์ดำรงราษฎร์
แต่ประกอบชอบกิจไม่ผิดทาง
(๒๙) เช่นเรารวมร่วมกันเป็นฉันญาติ
อาจชี้แจงในเรื่องการเมืองไทย
(๓๐) ไม่ควรผิดคิดร้ายด้วยหมายมาตร
เพราะพวกเราร้างรักสามัคคี
จะเป็นข้าข้องขัดน่าบัดสี
จนสุดที่คับแค้นแสนกันดาร
ว่าพวกไทยเป็นทาสไม่อาจหาญ
ประกอบการก่อกรรมย่ำยีกัน
เพราะรักชาติหวังเชิดให้เฉิดฉัน
ค่อยบากบั่นให้ถอยน้อยลงไป ฯ
ถึงจะขาดพึ่งพาได้อาศัย
โดยที่ไม่เหลียวแลเผื่อแผ่กัน
ด้วยจัดหากิจทำเป็นล่ำสัน
จะได้บรรเทาทุกข์สนุกสบาย
สดวกในการไปมาและค้าขาย
ด้วยความหมายรุ่งเรืองแก่เมืองไทย
ให้พอเหมาะแก่กันทันสมัย
เพื่อพ้นภัยผาสุกทุกตำบล
ประกอบให้เป็นหลักเกิดมรรคผล
ไทยทุกคนก็จะได้ไม่กันดาร ฯ
ผู้ร่วมชาติชาวเกลอเสมอสมาน
รัฐบาลคุ้มครองต้องเหมือนกัน
ทั้งการเกิดการตายไม่แผกผัน
จัดเป็นชั้นเลื่องลือคือว่าไทย
ว่าต่างเพศต่างพรรณนั้นไฉน
ควรมีใจสมเพชและเมตตา
ด้วยปรากฏเกลียดทุกข์ชอบสุขหนา
ให้น้อยหน้าน้อยใจไม่สมควร
ใครไม่มากกว่ากันนั้นถูกถ้วน
แต่ละล้วนเป็นเกลอเสมอกัน
และความคิดขึ้งเคียดด้วยเดียดฉันท์
เพราะสิ้นชั้นเชิงสิทธิ์ที่ผิดทาง ฯ
จะคิดคาดสิ่งใดไม่กีดขวาง
ได้ทุกอย่างสมดังที่ตั้งใจ
ก็เป็นราษฎร์อิสสระคณใหม่
ด้วยหวังให้รุ่งเรืองแก่เมืองเรา
ให้เอกราชมั่วหมองต้องอับเฉา

Ref. code: 25595601032138UXP

หรือก่อการป่วนปั่นมิบรรเทา
(๓๑) ใช่สิ่งที่ดีงามตามประสงค์
ต้องช่วยกันรองรับประคับประคอง
(๓๒) ไม่ยุยงส่งเสริมหรือเสี้ยมสอน
ให้ได้ทุกข์ไร้สุขทุกย่ำยาม
(๓๓) และไม่คิดลบสิทธิ์เสมอภาค
ไม่ถูกถ้อยอย่าพะวงหลงพอกพูน
(๓๔) ควรจะทำแต่กรรมนำประโยชน์
เสรีภาพยืนยงทั้งหญิงชาย
(๓๕) ข้อที่หกนี้ประสงค์ดำรงราษฎร์
ให้ฉลาดปราดเปรื่องเรืองปัญญา
(๓๖) อันคุณงามความรู้ชูชื่นหน้า
เป็นเกราะทองป้องกันอันตราย
(๓๗) ถึงตกอับทรัพย์สารจะเศร้าศรี
เป็นเพื่อที่ชี้ทางอย่างวิไล
(๓๘) ทั้งการบ้านการเมืองก็เปรื่องปราด
ได้เชิดชูกู้แคว้นในแดนดิน
(๓๙) ประเทศที่มีราษฎร์ขาดความรู้
ไม่มีแสงสุริยันพระจันทรา
(๔๐) ด้วยเหตนี้ควรมีที่ศึกษา
ช่วยแนะนำหลานลูกให้ถูกทาง
(๔๑) ถ้าผู้ที่ดีงามความสามารถ
เป็นผู้แทนราษฎรจรจำรูญ
(๔๒) ข้อสาธกหกประการอ่านมานี้
จึงร่วมจิตต์คิดกันนานวันมา
(๔๓) ยี่สิบสี่มิถุนามหาฤกษ์
ยึดอำนาจปกครองของเมืองไทย
(๔๔) ไม่มีจิตต์คิดร้ายหรือหมายขวัญ
จึงสมหวังดังเห็นเป็นอย่างดี
(๔๕) ด้วยเดชะน้ำใจที่ใสสด
แก่พวกเราเหล่าประชาทั่วหน้ากัน
(๔๖) แล้วร่างรัฐธรรมนูญขึ้นทูลขอ
และอัญเชิญพระองค์เป็นธงไชย
(๔๗) ฝ่ายพระราชดิลกผู้ปกเกศ
ด้วยถือเอาทิฏฐิห่อนตริตรอง
เขาก็คงติฉินสิ้นทั้งผอง
เหมือนกับทองรองเพ็ชร์เม็ดที่งาม
จะบั่นรอนพวกเราชาวสยาม
มีแต่ความเสื่อมไปไม่สมบูรณ์
ได้แสนยากแล้วกลับให้ดับศูนย์
จงหารคูณแต่ต้นไปจนปลาย
เว้นซึ่งโทษตามบทในกฎหมาย
ทั้งใจกายผาสุกทุกเวลา
มีโอกาสได้ฝึกการศึกษา
เพราะวิชชาช่วยตนไปจนตาย
เหมือนนาวาพาส่งตรงที่หมาย
ให้หญิงชายมีชื่อเลื่องลือไกล
เรายังมีวิชชาได้อาศัย
รู้จักในเงื่อนงำการทำกิน
เราฉลาดแล้วไฉนใครจะฉิน
คงไม่สิ้นศูนย์ชื่อเขาฤาชา
เหมือนลอยอยู่ชลาลัยไกลฝั่งฝา
นับเวลาย่อยยับลงอับปาง
บำรุงประชารู้ชัดมิขัดขวาง
ดำเนิรอย่างชาติชั้นอันไพบูลย์
มีโอกาสเกรียงไกรไม่อับศูนย์
อนุกูลตั้งไว้ในสภา ฯ
เป็นจุดที่คณราษฎร์ปรารถนา
ด้วยปัญญาไม่ขลาดประมาทใจ
เอิกเกริกลือลั่นสนั่นไหว
สำเร็จได้เร็วพลันทันท่วงที
จะทำกันให้ยุ่งในกรุงศรี
มิได้มีย่อยยับดับชีวัน
คิดจะปลดเปลื้องทุกข์ให้สุขสันต์
เสมอชั้นสมชื่อว่าคือไทย
ให้พระพ่อทรงประทานเป็นการใหญ่
สถิตใต้ปกครองของแผ่นดิน ฯ
ทรงทราบเหตราษฎรวอนถวิล

Ref. code: 25595601032138UXP

ต้องประสงค์ขององค์ภูบดินทร์
(๔๘) พระเปรมปรีดิ์ดีพระทัยอย่างใสสุทธิ์
สามัคคีที่ชอบประกอบการ
(๔๙) ได้เพาะปลูกลูกมาแต่คราก่อน
พระถนอมกล่อมเกลี้ยงเพียงดวงใจ
(๕๐) ทรงมอบสิทธิ์อิสสระเอกราช
ทิ้งซึ่งโทษโฉดเขลาความเมามัว
(๕๑) พอวันที่ยี่สิบแปดก็ประกาศ
ตั้งธรรมนูญขึ้นใช้ในบุรี
(๕๒) ราษฎรยินดีเป็นที่สุด
เสียงไชโยโห่ร้องก้องเกรียวกราว
(๕๓) เหมือนพระองค์ทรงคฑาปกาสิต
ราษฎรร้อนกายอยู่ภายใน
(๕๔) ตั้งแต่นี้สืบไปในภายหน้า
ด้วยทุกข์คลายหายโศกโรคระทม
(๕๕) เมื่อเสร็จการพระประทานธรรมนูญแล้ว
ไม่เบื่อหน่ายหมายร้างเสียห่างกัน
(๕๖) พระทำด้วยช่วยธุระคณราษฎร์
ให้ประเทศแจ่มจำรัสวัฒนา
(๕๗) ดำเนิรการผ่านมาถึงคราวนี้
พึงพอใจได้เห็นเป็นพะยาน
(๕๘) เช่นเดิรตามความหวังทั้งหกข้อ
และรวบรัดจัดตั้งเสนาบดี
(๕๙) อันสิ่งใดยังไม่ได้ประกอบ
จะจัดแจงแต่งตั้งยังไม่ทัน
(๖๐) เหมือนทารกยังเล็กเมื่อแรกคลอด
ถึงใครใครจะหัดช่วยจัดแจง
(๖๑) ธรรมดาที่เด็กยังเล็กน้อย
อิริยาบถจึงเปลี่ยนเวียนตามวัย
(๖๒) เมื่อนั้นแหละคณราษฎร์จะอาจหาญ
ทั่วหญิงชายได้รับประคับประคอง
(๖๓) ถึงในปัจจุบันทุกวันนี้
ทำประโยชน์แก่เราเหล่าประชา
(๖๔) คณราษฎร์รวบรัดดัดแปลงนี้
หมดราคินทานทัดไม่ขัดการ
ได้เห็นบุตรปรีชาและกล้าหาญ
หวังให้บ้านเมืองสุขสิ้นทุกข์ภัย
เมื่อยังอ่อนให้พึ่งพาได้อาศัย
ครั้นเติบใหญ่รู้จักรักษาตัว
ให้สมมาตรมุ่งมั่นเหมือนกันทั่ว
สลัดชั่วพฤติชอบประกอบดี
ตามพระราชประสงค์พระทรงศรี
ดังเป็นที่รู้ทั่วกันชั่วคราว
และเร็วรุดเล่าลือออกอื้อฉาว
บ้างก็กล่าวสรรเสริญเพลิดเพลินใจ
หลั่งอมฤตวารีที่เย็นใส
ก็กลับได้ชื่นบานสำราญรมย์
ชาวประชาก็จะยิ่งนิยมสม
เป็นเกลียวกลมชมชื่นทุกคืนวัน
พระฉัตรแก้วมิรังเกียจหรือเดียดฉันท์
ทรงบากบั่นห่อนคิดระอิดระอา
เพื่อชูชาติเกียรติศักดิ์ที่รักษา
ชาวประชาสิ้นทุกข์สุขสำราญ ฯ
อันกิจที่คณราษฎร์ประสาทประสาน
หลายประการปรากฏกำหนดมี
นั้นแล้วก็กลับมายุบภาษี
กระทรวงที่หละหลวมก็รวมกัน
ต้องรอบคอบค่อยไปไม่หุนหัน
ด้วยน้อยวันนับเวียนที่เปลี่ยนแปลง
จะขึ้นยอดเยื้องย่างย่อมผิดแผลง
เมื่อสิ้นแรงแล้วก็คว่ำคะมำไป
นั้นค่อยค่อยรู้ความตามวิสัย
จนวิ่งได้เสร็จสมอารมณ์ปอง
บำรุงการเศรฐกิจสิทธิ์ทั้งผอง
จนแผ้วผ่องพ้นภัยไม่บีฑา
กำลังมีความมาตรปรารถนา
ให้ทั่วหน้าเจริญยิ่งทุกสิ่งไป ฯ
ล้วนแต่มีจิตต์มั่นมิหวั่นไหว

Ref. code: 25595601032138UXP

ย่อมยินยอมน้อมนอบมอบกายใจ
(๖๕) หวังเกื้อหนุนจุนเจิมเฉลิมผล
เสรีภาพราบรื่นชุ่มชื่นจริง
(๖๖) สมควรแล้วพวกเราชาวสยาม
ยกหัตถ์น้อมพร้อมกันอัญชุลี
(๖๗) แล้วต่างมั่นหันมารักษาชาติ
ลัทธิอย่างทางปกครองต้องค้ำจุน
(๖๘) ไม่กดขี่ขื่นขมทำข่มเหง
หนักในเขาเราบ้างต่างอภัย
(๖๙) ควรตั้งหน้าอุตส่าห์ประกอบกิจ
ยอมเฉลี่ยเสียสละมิละวาง
(๗๐) ไม่ยกตนถือตัวมัวโฉด
ที่ควรอ่อนต้องผ่อนอ่อนกายใจ
(๗๑) ประโยชน์เขาเราท่านนั้นต้องรู้
ต้องพำนักพักพึ่งซึ่งกันและกัน
(๗๒) และศึกษาวิชชาหาความรู้
ตั้งตนชอบประกอบชื่อเขาฤๅนาม
(๗๓) ประพฤติงามตามราษฎร์ปรารถนา
จะรุ่งเรืองวัฒนาในธานี
(๗๔) ในคาบนี้มีราชโองการสั่ง
ให้ถาวรอยู่มั่นนิรันตร์ไป
(๗๕) ทรงประทานเจ้าพระยาสภาราษฎร์
วันที่สิบธันวาหนาปวงชน
(๗๖) ประกอบงานการฉลองเฉลิมศรี
มหรสพครบถ้วนล้วนสำคัญ
(๗๗) อีกถิ่นท้องห้องแถวสองแนวข้าง
แสนวิไลไตรรงค์ธงบวร
(๗๘) เชิญพวกเราตั้งจิตต์อธิษฐาน
ธรรมนูญปกครองของชาวไทย
(๗๙) คณราษฎร์เริ่มกิจสิทธิโชค
จงคลาดแคล้วแผ้วภัยอันธพาล
(๘๐) ขอพระวงศ์องค์กษัตริย์จงประเสริฐ
พระชนม์อยู่ยาวยืนถึงหมื่นปี
แด่ชาติไทยที่รักได้พักพิง
แก่ปวงชนทุกชั้นทั้งชายหญิง
อีกสิทธิ์สิ่งแสนประเสริฐบังเกิดมี
จงมีความปรีดิ์เปรมเกษมศรี
ก้มซึ่งศีร์ษะรับคำนับคุณ
เอกราชพวกเราเข้าเกื้อหนุน
ให้เป็นคุณแก่ประเทศเขตต์ของไทย
เป็นกันเองทุกข์มาได้อาศัย
ถ้าหากใครทุจริตก็ผิดทาง
เรามีสิทธิ์สารพัดรไม่ขัดขวาง
ผู้อ้างว้างขัดสนทุกคนไป
จะเกิดโทษหลายสถานเป็นการใหญ่
เรารักใคร่เหมือนกับญาติไม่ขาดกัน
ไม่เป็นผู้มุ่งหมายทำลายขวัญ
สมานมั่นสามัคคีให้ดีงาม
ได้เป็นผู้ปราดเปรื่องเรืองอร่าม
ว่าสยามก็ไม่จนหมดคนดี
และบ่ายหน้าหากันมิหันหนี
เป็นถิ่นที่รื่นเริงบันเทิงใจ ฯ
ว่าทรงตั้งธรรมนูญเพิ่มพูนใหม่
เพื่อชาวไทยผาสุกสิ้นทุกคน
รับไว้เพื่อชาติประสาทผล
ย่อมได้ยลได้ยินสิ้นด้วยกัน
ก็มากมีต่างต่างอย่างมหันต์
ก็เล่นกันแสนสนุกทุกทางจร
แลสล้างไฟวับสลับสลอน
สะบัดว่อนเวียนวนกล่นเกลื่อนไป ฯ
ขอให้บ้านเมืองสุขตราบยุคขัย
สถิตในความมั่นนิรันตร์กาล
ช่วยดับโศกเสื่อมสิ้นทุกสถาน
อย่ามีมารบีฑาเป็นราคี
เป็นธงเทอดสถิตคู่บุรีศรี
อย่ารู้มีเจ็บไข้สิ่งใด เอย ฯ

นายฉันท์ ขำวิไล

Ref. code: 25595601032138UXP

ภาคผนวก ง

พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๙ หน้า ๑๖๖

พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า

โดยที่คณะราษฎรได้ขอร้องให้อยู่ใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม เพื่อบ้านเมืองจะได้เจริญขึ้น และ

โดยที่ได้ทรงยอมรับตามคำขอร้องของคณะราษฎร

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยมาตราต่อไปนี้

Ref. code: 25595601032138UXP

เล่ม ๔๕ หน้า ๑๖๗ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕

หมวด ๑

ข้อความทั่วไป

มาตรา ๑ อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย

มาตรา ๒ ให้มีบุคคลและคณะบุคคลดั่งจะกล่าวต่อไปนี้เป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎรตามที่จะได้กล่าวต่อไปในธรรมนูญ คือ

๑ กษัตริย์

๒ สภาผู้แทนราษฎร

๓ คณะกรรมการราษฎร

๔ ศาล

หมวด ๒

กษัตริย์

มาตรา ๓ กษัตริย์เป็นประมุขสูงสุดของประเทศ พระราชบัญญัติก็ดี คำวินิจฉัยของศาลก็ดี การอื่น ๆ ซึ่งจะมีบทกฎหมายระบุไว้โดยฉะเพาะก็ดี จะต้องกระทำในนามของกษัตริย์

มาตรา ๔ ผู้เป็นกษัตริย์ของประเทศ คือพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว การสืบ

มฤดกให้ให้เป็นไปตามกฎมนเทียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ และด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา ๕ ถ้ากษัตริย์มีเหตุจำเป็นชั่วคราวที่จะทำหน้าที่ไม่ได้ หรือไม่อยู่ในพระนคร ให้คณะกรรมการราษฎรเป็นผู้ใช้สิทธิแทน

มาตรา ๖ กษัตริย์จะถูกฟ้องร้องคดีอาชญายังโรงศาลไม่ได้ เป็นหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรจะวินิจฉัย

มาตรา ๗ การกระทำใดๆ ของกษัตริย์ต้องมีกรรมการราษฎรผู้หนึ่งผู้ใดลงนามด้วย โดยได้รับความยินยอมของคณะกรรมการราษฎรจึ่งจะใช้ได้ มิฉะนั้นเป็นโมฆะ

หมวด ๓
สภาผู้แทนราษฎร
ส่วนที่ ๑
อำนาจและหน้าที่

มาตรา ๘ สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจออกพระราชบัญญัติทั้งหลาย พระราชบัญญัตินั้นเมื่อกษัตริย์ได้ประกาศให้ใช้แล้ว ให้เป็นอันใช้บังคับได้

Ref. code: 25595601032138UXP

ถ้ากษัตริย์มิได้ประกาศให้ใช้พระราชบัญญัตินั้นภายในกำหนด ๗ วัน นับแต่วันที่ได้รับพระราชบัญญัตินั้นจากสภา โดยแสดงเหตุผลที่ไม่ยอมทรงลงพระนาม ก็มีอำนาจส่งพระราชบัญญัตินั้นคืนมายังสภา เพื่อพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง ถ้าสภาลงมติยืนตามมติเดิม กษัตริย์ไม่เห็นพ้องด้วย สภามีอำนาจออกประกาศพระราชบัญญัตินั้นใช้บังคับเป็นกฎหมายได้

มาตรา ๙ สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจดูแลควบคุมกิจการของประเทศ และมีอำนาจประชุมกันถอดถอนกรรมการราษฎรหรือพนักงานรัฐบาลผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้

ส่วนที่ ๒

ผู้แทนราษฎร

มาตรา ๑๐ สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นไปตามกาลสมัยดังนี้

สมัยที่ ๑

นับแต่วันใช้ธรรมนูญนี้เป็นต้นไปจนกว่าจะถึงเวลาที่สมาชิกในสมัยที่ ๒ จะเข้ารับตำแหน่งให้คณะราษฎรซึ่งมีคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจแทนจัดตั้งผู้แทนราษฎรชั่วคราวขึ้นเป็นจำนวน ๗๐ นายเป็นสมาชิกในสภา

Ref. code: 25595601032138UXP

วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๙ หน้า ๑๗๐

สมัยที่ ๒

ภายในเวลา ๖ เดือนหรือจนกว่าการจัดประเทศเป็นปกติเรียบร้อย สมาชิกในสภาจะต้องมีบุคคล ๒ ประเภททำกิจการร่วมกัน คือ

ประเภทที่ ๑ ผู้แทนซึ่งราษฎรจะได้เลือกขึ้นจังหวัดละ ๑ นาย ถ้าจังหวัดใดมีสมาชิกเกินกว่า ๑๐๐,๐๐๐ คน ให้จังหวัดนั้นเลือกผู้แทนเพิ่มขึ้นอีก ๑ นายทุก ๆ ๑๐๐,๐๐๐ นั้น เศษของ ๑๐๐,๐๐๐ ถ้าเกินกว่าครึ่งให้นับเพิ่มขึ้นอีก ๑

ประเภทที่ ๒ ผู้เป็นสมาชิกอยู่แล้วในสมัยที่ ๑ มีจำนวนเท่ากับสมาชิกประเภทที่ ๑ ถ้าจำนวนเกินให้เลือกกันเองว่าผู้ใดจะคงเป็นสมาชิกต่อไป ถ้าจำนวนขาดให้ผู้ที่มีตัวอยู่เลือกบุคคลใด ๆ เข้าแทนจนครบ

สมัยที่ ๓

เมื่อจำนวนราษฎรทั่วพระราชอาณาเขตต์ได้สอบไล่วิชชาปถมศึกษาได้เป็นจำนวนเกินกว่าครึ่ง และอย่างช้าต้องไม่เกิน ๑๐ ปี นับแต่วันใช้ธรรมนูญนี้ สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นผู้ที่ราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น สมาชิกประเภทที่ ๒ เป็นอันไม่มีอีกต่อไป

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๑๑ คุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกเป็นผู้แทนประเภทที่ ๑ คือ

๑ สอบไล่วิชชาการเมืองได้ตามหลักสูตรซึ่งสภาจะได้ตั้งขึ้นไว้

๒ มีอายุ ๒๐ ปีบริบูรณ์

๓ ไม่เป็นผู้ไร้หรือเสมือนไร้ความสามารถ

๔ ไม่ถูกศาลพิพากษาให้เพิกถอนสิทธิในการรับเลือก

๕ ต้องเป็นบุคคลที่มีสัญชาติเป็นไทยตามกฎหมาย

๖ ฉะเพาะผู้สมัครรับเลือกเป็นผู้แทนประเภทที่ ๑ ในสมัยที่ ๒ จะต้องได้รับความเห็นชอบของสมาชิกในสมัยที่ ๑ เสียก่อนว่าเป็นผู้ที่ไม่ควรสงสัยว่าจะนำมาซึ่งความไม่เรียบร้อย

มาตรา ๑๒ การเลือกตั้งสมาชิกประเภทที่ ๑ ที่ ๒ ให้ทำดังนี้

๑. ราษฎรในหมู่บ้านเลือกผู้แทนเพื่อออกเสียงตั้งผู้แทนตำบล

๒. ผู้แทนหมู่บ้านเลือกผู้แทนตำบล

๓. ผู้แทนตำบลเป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎร

Ref. code: 25595601032138UXP

การเลือกตั้งสมาชิกในสมัยที่ ๓ จะมีกฎหมายบัญญัติภายหลังโดยจะดำเนินวิธีการที่ให้สมาชิกได้เลือกตั้งผู้แทนในสภาโดยตรง

มาตรา ๑๓ ผู้แทนประเภทที่ ๑ จะอยู่ในตำแหน่งได้คราวละ ๔ ปีนับแต่วันเข้ารับตำแหน่ง แต่เมื่อถึงสมัยที่ ๓ แล้ว แม้ผู้แทนในสมัยที่ ๒ จะได้อยู่ในตำแหน่งไม่ถึง ๔ ปีก็ดี ต้องออกจากตำแหน่งนับแต่วันที่ผู้แทนในสมัยที่ ๓ ได้เข้ารับตำแหน่ง

ถ้าตำแหน่งผู้แทนว่างลงเพราะเหตุอื่นนอกจากถึงคราวออกตามเวร ให้สมาชิกเลือกผู้อื่นตั้งขึ้นใหม่ให้เต็มที่ว่าง แต่ผู้แทนใหม่มีเวลาอยู่ในตำแหน่งได้เพียงเท่ากำหนดเวลาที่ผู้ออกไปนั้นชอบที่จะอยู่ได้

มาตรา ๑๔ ราษฎรไม่ว่าเพศใดเมื่อมีคุณสมบัติดั่งต่อไปนี้ ย่อมมีสิทธิออกเสียงลงมติเลือกผู้แทนหมู่บ้านได้ คือ

๑. มีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์

๒. ไม่เป็นผู้ไร้หรือเสมือนไร้ความสามารถ

๓. ไม่ถูกศาลพิพากษาให้เสียสิทธิในการออกเสียง

๔. ต้องเป็นบุคคลที่มีสัญชาติเป็นไทยตามกฎหมาย

Ref. code: 25595601032138UXP

คุณสมบัติของผู้แทนหมู่บ้านและผู้แทนตำบลให้เป็นไปเหมือนดั่งมาตรา ๑๑

มาตรา ๑๕ การเลือกตั้งผู้แทนใด ๆ ให้ถือตามคะแนนเสียงข้างมาก ถ้าคะแนนเสียงเท่ากันให้มีการเลือกครั้งที่ ๒ ถ้าครั้งที่ ๒ มีคะแนนเสียงเท่ากันให้ตั้งคนกลาง ออกเสียงชี้ขาด และให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งคนกลางไว้

มาตรา ๑๖ ผู้แทนนอกจากถึงเวร จะต้องออกจากตำแหน่ง ให้นับว่าขาดจากตำแหน่ง เมื่อขาดคุณสมบัติดั่งกล่าวไว้ในมาตรา ๑๑ อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเมื่อตาย หรือเมื่อสภาได้ได้วินิจฉัยให้ออกในเมื่อสภาเห็นว่าเป็นผู้ทำความเสื่อมเสียให้แก่สภา

มาตรา ๑๗ การฟ้องร้องสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎรเป็นคดีอาชญายังโรงศาลจะต้องได้รับอนุญาตจากสภาก่อน ศาลจึงจะรับฟ้องได้

ส่วนที่ ๓

ระเบียบการประชุม

มาตรา ๑๘ ให้สมาชิกเลือกกันขึ้นเป็นประธานของสภา ๑ นาย มีหน้าที่ดำเนินการของสภา และมีรองประธาน

๑ นายเป็นผู้ทำการแทน. เมื่อประธานมีเหตุขัดข้องชั่วคราวที่จะทำหน้าที่ได้

มาตรา ๑๙ เมื่อประธานไม่อยู่ หรือไม่สามารถมาได้ ก็ให้รองประธานแทนเป็นผู้รักษาความเรียบร้อยในสภา และจัดการให้ได้ปรึกษาหารือกันตามระเบียบ

มาตรา ๒๐ ถ้าประธานและรองประธานไม่อยู่ในที่ประชุมทั้ง ๒ คน ก็ให้สมาชิกที่มาประชุมเลือกตั้งกันเองขึ้นเป็นประธานคนหนึ่งชั่วคราวประชุมนั้น

มาตรา ๒๑ การประชุมปกติให้เป็นหน้าที่ของสภาเป็นผู้กำหนด

การประชุมพิเศษจะมีได้ต่อเมื่อสมาชิกมีจำนวนรวมกันไม่น้อยกว่า ๑๕ คนได้ร้องขอหรือคณะกรรมการราษฎรได้ร้องขอให้เรียกประชุม . การนัดประชุมพิเศษ ประธานหรือผู้ทำการแทนประธานเป็นผู้สั่งนัด

มาตรา ๒๒ การประชุมทุกคราวต้องมีสมาชิกมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดจึงจะเป็นองค์ประชุมปรึกษาการได้

มาตรา ๒๓ การลงมติวินิจฉัยข้อปรึกษานั้น ให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ สมาชิกคนหนึ่งย่อมมีเสียง

Ref. code: 25595601032138UXP

หนึ่งในการลงคะแนน ถ้ามีจำนวนเสียงลงคะแนนเท่ากัน ให้ผู้เป็นประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นได้อีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

มาตรา ๒๔ สมาชิกไม่ต้องรับผิดในถ้อยคำใด ๆ ที่ได้กล่าวหรือแสดงเป็นความเห็นหรือในการออกเสียงลงคะแนนในที่ประชุม ผู้หนึ่งผู้ใดจะว่ากล่าวพ้องร้องเพราะเหตุนั้นหาได้ไม่

มาตรา ๒๕ ในการประชุมทุกคราวประธานต้องสั่งให้เจ้าหน้าที่ประจำในสภาจดรายงานรักษาไว้ และเสนอเพื่อให้สมาชิกได้ตรวจแก้ไขรับรอง แล้วให้ผู้เป็นประธานในที่ประชุมลงนามกำกับไว้

มาตรา ๒๖ สภามีอำนาจตั้งอนุกรรมการเพื่อทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือให้สอบสวนพิจารณาทำความเห็นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งขึ้นเสนอต่อที่ประชุมใหญ่เพื่อปรึกษาหารือตกลงอีกชั้นหนึ่งก็ได้ ประธานอนุกรรมการนั้นเมื่อสภาไม่ได้ตั้งก็ให้อนุกรรมการเลือกกันเองตั้งขึ้นเป็นประธานได้

อนุกรรมการมีอำนาจเชิญบุคคลใด ๆ มาชี้แจงแสดงความเห็นได้ อนุกรรมการและผู้ที่เชิญมาได้รับสิทธิในการแสดงความเห็นตามมาตรา ๒๔

Ref. code: 25595601032138UXP

ในการประชุมอนุกรรมการนั้นต้องมีอนุกรรมการมาประชุมไม่น้อยกว่า ๓ นายจึงจะเป็นองค์ประชุมปรึกษาการได้ เว้นแต่อนุกรรมการนั้นจะมีจำนวนตั้งขึ้นเพียง ๓ คน เมื่อมาประชุมแต่ ๒ คนก็ให้นับว่าเป็นองค์ประชุมได้

มาตรา ๒๗ สภามีอำนาจตั้งระเบียบการปรึกษาหารือเพื่อดำเนิรการให้เป็นไปตามธรรมนูญนี้ (ในชั้นแรกนี้ให้อนุโลมใช้ข้อบังคับสภากรรมการองคมนตรีฉะเพาะที่ไม่ขัดกับธรรมนูญนี้ไปพลางก่อน)

หมวดที่ ๔

คณะกรรมการราษฎร

ส่วนที่ ๑

อำนาจและหน้าที่

มาตรา ๒๘ คณะกรรมการราษฎรมีอำนาจและหน้าที่ดำเนิรการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของสภา

มาตรา ๒๙ ถ้ามีการฉุกเฉินเกิดขึ้นซึ่งคณะกรรมการจะเรียกประชุมสภาราษฎรให้ทันท่วงทีมิได้ และคณะกรรมการราษฎรเห็นสมควรจะต้องออกกฎหมาย เพื่อให้เหมาะแก่การฉุกเฉินนั้น ๆ ก็ทำได้ แต่จะต้องรีบนำกฎหมายนั้นขึ้นให้สภารับรอง

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๓๐ คณะกรรมการราษฎรมีอำนาจให้อภัยโทษ แต่ให้นำความขึ้นขอพระบรมราชานุญาตเสียก่อน

มาตรา ๓๑ ให้เสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ เป็นผู้รับผิดชอบต่อคณะกรรมการราษฎรในกิจการทั้งปวง

สิ่งใดซึ่งเป็นการฝ่าฝืนต่อคำสั่งหรือระเบียบการของคณะกรรมการราษฎร หรือกระทำไปโดยธรรมนูญไม่อนุญาตให้ทำได้ ให้ถือว่าการนั้นเป็นโมฆะ

ส่วนที่ ๒

กรรมการราษฎรและเจ้าหน้าที่ประจำ

มาตรา ๓๒ คณะกรรมการราษฎรประกอบด้วยประธานคณะกรรมการราษฎร ๑ นาย และกรรมการราษฎร ๑๔ นาย รวมเป็น ๑๕ นาย

มาตรา ๓๓ ให้สภาเลือกตั้งสมาชิกในสภาผู้ ๑ ขึ้นเป็นประธานกรรมการ และให้ผู้เป็นประธานนั้นเลือกสมาชิกในสภาอีก ๑๔ นายเพื่อเป็นกรรมการ การเลือกนี้เมื่อได้รับความเห็นชอบของสภาแล้ว ให้ถือว่าผู้ที่ได้รับเลือกนั้น ๆ เป็นกรรมการของสภา ในเมื่อสภาเห็นว่ากรรมการมิได้ดำเนินกิจการตามรัฐประศาสโนบายของสภา สภามีอำนาจเชิญกรรมการให้ออกจากหน้าที่ แล้วเลือกตั้งใหม่ตามที่กล่าวในตอนนั้น

Ref. code: 25595601032138UXP

วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๙ หน้า ๑๗๘

มาตรา ๓๔ กรรมการคนใดมีเหตุอันกระทำให้กรรมการคนนั้นขาดคุณสมบัติอันกำหนดไว้สำหรับผู้แทนในมาตรา ๑๑ ก็ตาม หรือตายก็ตาม ให้สภาเลือกกรรมการแทนสำหรับตำแหน่งนั้น ๆ

ในเมื่อสภาได้เลือกตั้งกรรมการแล้ว สภาชุดนั้นหมดกำหนดอายุตำแหน่งเมื่อใด ให้ถือว่ากรรมการชุดนั้นย่อมหมดกำหนดอายุตำแหน่งด้วย

มาตรา ๓๕ การตั้งการถอดตำแหน่งเสนาบดี ย่อมเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ พระราชอำนาจนี้จะทรงใช้แต่โดยตามคำแนะนำของคณะกรรมการราษฎร

มาตรา ๓๖ การเจรจาการเมืองกับต่างประเทศเป็นหน้าที่ของกรรมการผู้แทนราษฎร และกรรมการอาจตั้งผู้แทนเพื่อการนี้ได้

การเจรจาได้ดำเนินไปประการใดให้กรรมการรายงานกราบบังคมทูลกษัตริย์ทรงทราบ

การให้สัตยาบันสัญญาทางพระราชไมตรีเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ แต่จะทรงใช้พระราชอำนาจนี้ตามคำแนะนำของกรรมการราษฎร

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๓๗ การประกาศสงครามเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ แต่จะทรงใช้พระราชอำนาจนี้ตามคำแนะนำของกรรมการราษฎร

ส่วนที่ ๓

ระเบียบการประชุม

มาตรา ๓๘ ระเบียบการประชุมของคณะกรรมการราษฎรให้อนุโลมตามที่บัญญัติในหมวดที่ ๓

หมวดที่ ๕

ศาล

มาตรา ๓๙ การระงับข้อพิพาทให้เป็นไปตามกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลานี้

ประกาศมาณวันที่ ๒๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ และให้ใช้บังคับได้แต่บัดนี้เป็นต้นไป

(พระยมโนปกรณ์นิติธาดา) ประธานคณะกรรมการราษฎร

Ref. code: 25595601032138UXP

ภาคผนวก จ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475

วันที่ ๑๐ วันวาคม ๒๔๗๕ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๙ หน้า ๕๒๘

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม

สมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก
มหันตเดชนดิลกรามาธิบดี
พระปกเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาลเป็นอดีตภาค ๒๔๗๕ พรรษา บัจจุบันนสมัย จันทรคตินิยม ปละวังคสมพัตสร มฤคศิร มาส ศุกลปักษ์ เตรสีดิถี สุริยคติกาล ธันวาคมมาส ทศมี สุรทิน สนิวาร โดยกาลบริจเฉท

Ref. code: 25595601032138UXP

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก มหันตเดชน ดิลกรามาธิบดี เทพยปรียมหาราชวิวงศ อสัมภินพงศพีระ กษัตร บุรุษรัตนราชนิกโรดม จาตุรันตยรมมหาจักรพรรดิราช สังกาศ อุภโตสุชาตสำศุทธเดราหณี จักรีบรมนาถ จุฬาลง-กรณราชวรางกูร มหามกุฎวงศวีรสูรชิษฐ ราชธรรมทศพิธ อุต์กฤษฎนิบุณ อดุลยกฤษฎาภินีร์หาร บูรพาธิการสุสาธิต ธันยลักษณวิจิตรเสาภาคยสรรพางค์ มหาชโนตมางคมานท สนธิมตสมันตสมาคม บรมราชสมภาร ทิพยเทพาวตาร ไพศาลเกียรติคุณ อดุลยศักดิเดช สรรพเทเวศปริยานุรักษ มงคลลัคนเนมาหวัย สุโขทัยธรรมราชา อภิเนาวศิลปศึกษา เดชนาวุธ วิชัยยุทธศาสตรโกศล วิมลนรรยพินิต สุจริตสมา-จาร ภัทรภิชญานประดิภานสุนทร ประวรศาสโนปสดมภก มูลมุขมาตยวรนายกมหาเสนานี สราชนาวีพยูหโยธโพยมจร บรมเชษฐโสทรสมมต เอกราชยยศสธิคมบรมราชสมบัติ นพปฏลเศวตฉัตราดิฉัตร ศรีรัตโนปลักษณ มหาบรมราชา-ภิเษกาภิษิกต์ สรรพทศทิควิชิตเดโชไชย สกลมไหศวรยมหา สวามินทร มเหศวรมหินทรมหารามาธิราชวโรดม บรมนาถ ชาติอาชันยาศรัย พุทธาทิไตรรัตนศรณารักษ วิศิษฎศักดอัคร นเรศวราธิบดี เมตตากรุณาศีตลหฤทัย อโนปไมยบุมยการ สกลไพศาลมหารัษฎราธิบดินทร ปรมินทรธรรมิกมหาราชา-ธิราช บรมนาถบพิตร พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

Ref. code: 25595601032138UXP

เสด็จออก ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ท่ามกลางอุดมสันนิบาต พระบรมราชวงศานุวงศ์ และทูตานุทูตผู้แทนมานาประเทศ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เสนามาตยราชบริพาร เฝ้าเบื้องบาทบงกชพรั่งพร้อมกันโดยอนุกรม

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ประกาศความพระราชปรารภว่า ข้าราชการทหารพลเรือน และอาณาประชาราษฎรของพระองค์ ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญเพื่อให้สยามราชอาณาจักรได้มีการปกครองตามวิสัยอารยประเทศในสมัยปัจจุบัน

ทรงพระราชดำริเห็นว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชย์ผ่านสยามพิภพ ทรงดำเนินพระราโชบายปกครองราชอาณาจักร ด้วยวิธีสมบูรณาญาสิทธิราชภายในทศพิธราชธรรมจรรยา ทรงทำนุบำรุงประเทศให้รุ่งเรืองไพบูลย์สืบมาครบ ๑๕๐ ปีบริบูรณ์ ประชาชนชาวสยามได้รับพระบรมราชบริหารในวิถีความเจริญนานาประการโดยลำดับ จนบัดนี้มีการศึกษาสูงขึ้นแล้ว มีข้าราชการประกอบด้วยวุฒิปรีชาในรัฐาภิปาลโนบาย สามารถนำประเทศชาติของตน ในอันที่จะก้าวหน้าไปสู่

สากลอารยธรรมแห่งโลกโดยสวัสดี สมควรแล้วที่จะพระราชทานพระบรมราชวโรกาส ให้ข้าราชการและประชาชนของพระองค์ ได้มีส่วนมีเสียงตามความเห็นดีเห็นชอบในการจรรโลงประเทศสยามให้วัฒนาการในภายภาคหน้า จึงทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามตามความประสงค์ เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นการชั่วคราวพอให้สภาผู้แทนราษฎร และคณะกรรมการราษฎร ได้จัดรูปงานดำเนิรประศาสโนบายให้เหมาะสมแก่ที่ได้เปลี่ยนการปกครองใหม่ ครั้นแล้ว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สภาผู้แทนราษฎรปรึกษากันร่างพระราชกำหนดบทรัฐธรรมนูญอันจะพึงตรึงเป็นหลักถาวรแห่งประศาสนวิธีต่อไป ซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้แต่งตั้งอนุกรรมการขึ้นคณะหนึ่งประกอบการร่างรัฐธรรมนูญนั้น

บัดนี้ อนุกรรมการได้เรียบเรียงรัฐธรรมนูญฉะบับถาวรสนองพระเดชพระคุณสำเร็จลงด้วยดี นำเสนอสภาผู้แทนราษฎร และสภาผู้แทนราษฎรได้พิจารณาปรึกษาลงมติแล้ว จึงทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายคำปรึกษาแนะนำด้วยความยินยอมพร้อมที่จะตราเป็นรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินได้

Ref. code: 25595601032138UXP

เมื่อและทรงพระราชวิจารณ์ถี่ถ้วนทั่วกระบวนความแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นสมควรพระราชทานพระบรมราชานุมัติ

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม สั่งให้ตรารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ประสิทธิ์ประสาทประกาศพระราชทานแก่ประชากรของพระองค์ ให้ดำรงอิสสราธิปไตยโดยบริบูรณ์ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

ขอให้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรของเรานี้ จงเป็นหลักที่สถาพรสถิตประดิษฐานสมรรถภาพอันประเสริฐ เป็นบ่อเกิดความผาสุกสันติคุณวิบุลราศีแก่อาณาประชาชนตลอดจำเนียรกาลประวัติ นำประเทศสยามบรรลุสรรพพิพัฒนชัยมงคล อเนกศุภผลสกลเกียรติยศสมโหฬาร ขอให้พระบรมราชวงศานุวงศ์ และข้าราชการทั้งทหารพลเรือนทวยอาณาประชาราษฎร จงมีความสมัครสโมสรเป็นเอกฉันท์ในอันจะรักษาปฏิบัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามนี้ ให้ยืนยงอยู่คู่กับสยามรัฐราชสีมา ตราบเท่ากัลปาวสานสมดั่งพระบรมราชประณิธาน ทุกประการเทอญ

Ref. code: 25595601032138UXP

บททั่วไป

มาตรา ๑ สยามประเทศเป็นราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียว จะแบ่งแยกมิได้

ประชาชนชาวสยามไม่ว่าเหล่ากำเนิดหรือศาสนาใด ย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้เสมอกัน

มาตรา ๒ อำนาจอธิปไตยย่อมมาจากปวงชนชาวสยาม พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุข ทรงใช้อำนาจนั้นแต่โดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้

หมวด ๑

พระมหากษัตริย์

มาตรา ๓ องค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการ ผู้ใดจะละเมิดมิได้

มาตรา ๔ พระมหากษัตริย์ต้องทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก

มาตรา ๕ พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพสยาม

มาตรา ๖ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติโดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๗ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี

มาตรา ๘ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาลที่ได้ตั้งขึ้นตามกฎหมาย

มาตรา ๙ การสืบราชสมบัติท่านว่าให้เป็นไปโดยนัยแห่งกฎมนเทียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ.๒๔๖๗ และประกอบด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา ๑๐ ในเมื่อพระมหากษัตริย์จะไม่ประทับอยู่ในราชอาณาจักร หรือด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งจะทรงบริหารพระราชภาระไม่ได้ จะได้ทรงตั้งบุคคลหนึ่งหรือหลายคนเป็นคณะขึ้นให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร ถ้าหากพระมหากษัตริย์มิได้ทรงตั้งหรือไม่สามารถจะทรงตั้งได้ไซร้ ท่านให้สภาผู้แทนราษฎรปรึกษากันตั้งขึ้น และในระหว่างที่สภาผู้แทนราษฎรยังมิได้ตั้งผู้ใด ท่านให้คณะรัฐมนตรีกระทำหน้าที่นั้นไปชั่วคราว

มาตรา ๑๑ พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปโดยกำเนิดหรือโดยแต่งตั้งก็ตาม ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง

Ref. code: 25595601032138UXP

หมวด ๒

สิทธิและหน้าที่ของชนชาวสยาม

มาตรา ๑๒ ภายในบังคับแห่งบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญนี้ บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี หรือโดยประการอื่นใดก็ดี ไม่กระทำให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใดเลย

มาตรา ๑๓ บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาหรือลัทธิใด ๆ และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมืองและไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมของประชาชน

มาตรา ๑๔ ภายในบังคับแห่งบทกฎหมายบุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย เคหสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การโฆษณา การศึกษาอบรม การประชุมโดยเปิดเผย การตั้งสมาคม การอาชีพ

มาตรา ๑๕ บุคคลมีหน้าที่เคารพต่อกฎหมายและมีหน้าที่ป้องกันประเทศ ช่วยเหลือราชการโดยทางเสียภาษีและอื่น ๆ ภายในเงื่อนไขและโดยอาการที่กฎหมายบัญญัติ

Ref. code: 25595601032138UXP

วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๙ หน้า ๕๓๗

หมวด ๓

สภาผู้แทนราษฎร

มาตรา ๑๖ สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิกซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งขึ้น

มาตรา ๑๗ คุณสมบัติแห่งผู้เลือกตั้งและผู้สมัครรับเลือกตั้งอีกทั้งวิธีเลือกตั้งและจำนวนสมาชิก ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา ๑๘ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ให้อยู่ในตำแหน่งได้คราวละสี่ปี ถ้าตำแหน่งสมาชิกว่างลงเพราะเหตุอื่นนอกจากถึงคราวออกตามวาระ ให้เลือกตั้งสมาชิกขึ้นแทนให้เต็มตำแหน่งที่ว่างอยู่ แต่สมาชิกที่เข้ามาแทนนั้นให้อยู่ในตำแหน่งได้เพียงเท่ากำหนดเวลาของผู้ซึ่งตนแทน

มาตรา ๑๙ ก่อนเข้ารับหน้าที่ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภา ว่าจะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญนี้

มาตรา ๒๐ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ย่อมเป็นผู้แทนของปวงชนชาวสยาม มิใช่แทนแต่ฉะเพาะผู้ที่เลือกตั้งตนขึ้นมา ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นของตนโดยบริสุทธิ์ใจ ไม่อยู่ในความผูกมัดแห่งอาณัติมอบหมายใด ๆ

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๒๑ สมาชิกภาพแห่งสภาผู้แทนราษฎรสิ้นสุดลง เมื่อ

(๑) ถึงคราวออกตามวาระ หรือยุบสภา

(๒) ตาย

(๓) ลาออก

(๔) ขาดคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

(๕) สภาผู้แทนราษฎรวินิจฉัยให้ออกจากตำแหน่งโดยเห็นว่ามีความประพฤติในทางจะนำมาซึ่งความเสื่อมเสียแก่สภา มติในข้อนี้ต้องมีเสียงไม่ต่ำกว่าสองในสามของจำนวนสมาชิกที่มาประชุม

มาตรา ๒๒ พระมหากษัตริย์ทรงตั้งสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรตามมติของสภา ให้เป็นประธานแห่งสภาหนึ่งนาย เป็นรองประธานนายหนึ่งหรือหลายนายก็ได้

มาตรา ๒๓ ประธานแห่งสภามีหน้าที่ดำเนินกิจการของสภาให้เป็นไปตามระเบียบ รองประธานมีหน้าที่กระทำกิจการแทนประธานในเมื่อประธานไม่อยู่หรือไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๒๔ ในเมื่อประธานและรองประธานไม่อยู่ในที่ประชุม ให้สมาชิกเลือกตั้งกันเองขึ้นเป็นประธานการประชุมในคราวประชุมนั้น

มาตรา ๒๕ การประชุมทุกคราว ต้องมีสมาชิกมาประชุมไม่ต่ำกว่าหนึ่งในสามของจำนวนสมาชิกทั้งหมด จึ่งเป็นองค์ประชุมได้

มาตรา ๒๖ การลงมติวินิจฉัยข้อปรึกษานั้น ให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ เว้นไว้แต่เรื่องซึ่งมีบทบัญญัติไว้เป็นพิเศษในรัฐธรรมนูญนี้

สมาชิกคนหนึ่งย่อมมีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้ามีจำนวนเสียงลงคะแนนเท่ากัน ให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นได้อีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

มาตรา ๒๗ ในที่ประชุมแห่งสภา สมาชิกผู้ใดจะกล่าวถ้อยคำใด ๆ ในทางแสดงข้อความหรือแสดงความเห็นหรือออกเสียงลงคะแนน ท่านว่าเป็นเอกสิทธิ์อันเด็ดขาด ผู้ใดจะนำไปเป็นเหตุฟ้องร้องว่ากล่าวสมาชิกผู้นั้นในทางใด ๆ มิได้

เอกสิทธิ์นี้คุ้มครองไปถึงผู้พิมพ์และโฆษณารายงานการประชุมโดยคำสั่งของสภา และคุ้มครองไปถึงบุคคลที่สภาเชิญมาแสดงข้อความหรือออกความเห็นในที่ประชุมด้วย

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๒๙ ในปีหนึ่งท่านให้มีสมัยประชุมสามัญสมัยหนึ่งหรือหลายสมัย แล้วแต่สภาจะกำหนด การประชุมครั้งแรกต้องกำหนดให้สมาชิกได้มาประชุมภายในเวลาเก้าสิบวันนับแต่การเลือกตั้งเสร็จแล้ว วันเริ่มสมัยประชุมสามัญประจำปี ท่านให้สภากำหนด

มาตรา ๒๙ สมัยประชุมสามัญสมัยหนึ่งๆท่านว่ามีกำหนดเวลาเก้าสิบวัน แต่พระมหากษัตริย์จะโปรดเกล้า ฯ ให้ขยายเวลาออกไปก็ได้

อนึ่งในระหว่างเวลาเก้าสิบวันนั้น จะโปรดเกล้า ฯ ให้ปิดประชุมก็ได้

มาตรา ๓๐ พระมหากษัตริย์ทรงเรียกประชุมสภาผู้แทนราษฎรตามสมัยประชุม และทรงเปิดปิดประชุม

พิธีเปิดประชุม จะทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนิรมาทรงทำหรือจะโปรดเกล้า ฯ ให้รัชชทายาทที่บรรลุนิติภาวะแล้ว หรือนายกรัฐมนตรีกระทำพิธีแทนพระองค์ก็ได้

มาตรา ๓๑ เมื่อเป็นการจำเป็นเพื่อประโยชน์แห่งรัฐ พระมหากษัตริย์จะทรงเรียกประชุมวิสามัญแห่งสภาผู้แทนราษฎรก็ได้

มาตรา ๓๒ เมื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีจำนวนไม่ต่ำกว่าหนึ่งในสามของจำนวนทั้งหมด เห็นเป็นการจำเป็นเพื่อประโยชน์แห่งรัฐแล้ว ย่อมมีสิทธิรวมกันทำคำร้องขอต่อประธานแห่งสภา ให้นำความกราบบังคมทูลขอให้ทรงเรียกประชุมวิสามัญแห่งสภาผู้แทนราษฎรได้ ในกรณีเช่นนี้ท่านให้ประธานแห่งสภานำความกราบบังคมทูลและรับสนองพระบรมราชโองการ

มาตรา ๓๓ ในระหว่างสมัยประชุม ผู้ใดจะฟ้องสมาชิกแห่งสภาในทางอาชญา ท่านว่าศาลจะต้องได้รับอนุญาตจากสภาก่อนจึงพิจารณาได้ และการพิจารณาคดีนั้นต้องมิให้เป็นการขัดขวางต่อการที่สมาชิกผู้นั้นจะมาเข้าประชุม

อนึ่งการพิจารณาคดีที่ศาลได้กระทำไปก่อน มีคำอ้างว่าผู้ต้องหาเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น ท่านว่าเป็นอันใช้ได้

มาตรา ๓๔ ในระหว่างสมัยประชุม ห้ามมิให้จับหรือหมายเรียกตัวสมาชิกไปกักขัง เว้นไว้แต่จับในขณะกระทำผิด แต่ต้องรีบรายงานไปยังประธานแห่งสภา และประธานแห่งสภาอาจสั่งปล่อยผู้ถูกจับให้พ้นจากการกักขังได้

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๓๕ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะยุบสภาผู้แทนราษฎร เพื่อให้ราษฎรเลือกตั้งสมาชิกมาใหม่ ในพระราชกฤษฎีกาให้ยุบสภาเช่นนี้ ต้องมีกำหนดให้เลือกตั้งสมาชิกใหม่ภายในเก้าสิบวัน

มาตรา ๓๖ บรรดาพระราชบัญญัติทั้งหลาย จะตราขึ้นเป็นกฎหมายได้แต่โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา ๓๗ งบประมาณแผ่นดินประจำปี ท่านว่าต้องตราขึ้นเป็นพระราชบัญญัติ ถ้าและพระราชบัญญัติออกไม่ทันปีใหม่ ท่านให้ใช้พระราชบัญญัติงบประมาณปีก่อนนั้นไปพลาง

มาตรา ๓๘ เมื่อสภาผู้แทนราษฎรได้ร่างพระราชบัญญัติขึ้นสำเร็จแล้ว ให้นายกรัฐมนตรีนำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายเพื่อพระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธย และเมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ท่านให้ใช้บังคับเป็นกฎหมายได้

มาตรา ๓๙ ถ้าพระมหากษัตริย์ไม่ทรงเห็นชอบด้วยร่างพระราชบัญญัตินั้น จะได้พระราชทานคืนมายังสภาภายในหนึ่งเดือน นับแต่วันที่นายกรัฐมนตรีนำทูลเกล้า ฯ ถวาย

Ref. code: 25595601032138UXP

ก็ดี หรือมิได้พระราชทานคืนมายังสภาภายในหนึ่งเดือนนั้น ก็ดี สภาจะต้องปรึกษากันใหม่และออกเสียงลงคะแนนลับโดยวิธีเรียกชื่อ ถ้าและสภาลงมติตามเดิมไซร้ ท่านให้นำร่างพระราชบัญญัตินั้นขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระมหากษัตริย์มิได้ทรงลงพระปรมาภิไธย พระราชทานลงมาภายในสิบห้าวันแล้ว ท่านให้ประกาศพระราชบัญญัตินั้นใช้บังคับเป็นกฎหมายได้

มาตรา ๔๐ สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจควบคุมราชการแผ่นดิน

ในที่ประชุม สมาชิกทุกคนมีสิทธิตั้งกระทู้ถามรัฐมนตรีในข้อความใด ๆ อันเกี่ยวกับการงานในหน้าที่ได้ แต่รัฐมนตรีย่อมทรงไว้ซึ่งสิทธิที่จะไม่ตอบ เมื่อเห็นว่าข้อความนั้น ๆ ยังไม่ควรเปิดเผย เพราะเกี่ยวกับความปลอดภัยหรือประโยชน์สำคัญของแผ่นดิน

มาตรา ๔๑ สภาย่อมทรงไว้ซึ่งสิทธิที่จะลงมติความไว้ใจในรัฐมนตรีรายตัวหรือทั้งคณะ

ญัตติความไว้ใจนั้น ท่านมิให้ลงมติในวันเดียวกันกับวันที่ปรึกษา

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๔๒ การประชุมของสภาผู้แทนราษฎรย่อมเป็นการเปิดเผย ตามลักษณะที่จะได้กำหนดไว้ในข้อบังคับของสภา แต่การประชุมลับก็ย่อมมีได้ เมื่อคณะรัฐมนตรีร้องขอหรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรรวมกันไม่ต่ำกว่าสิบห้าคนร้องขอ

มาตรา ๔๓ สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจเลือกสมาชิกตั้งเป็นคณะกรรมาธิการสามัญ และมีอำนาจเลือกบุคคลที่เป็นสมาชิกหรือมิได้เป็นสมาชิกก็ตาม เป็นคณะกรรมาธิการวิสามัญ เพื่อกระทำกิจการหรือพิจารณาสอบสวนข้อความใด ๆ อันอยู่ในวงงานของสภาแล้วรายงานต่อสภา คณะกรรมาธิการที่กล่าวนี้ย่อมมีอำนาจเรียกบุคคลใด ๆ มาชี้แจงแสดงความเห็นในกิจการที่กระทำหรือพิจารณาอยู่นั้นได้

เอกสิทธิ์ที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๒๗ นั้น ท่านว่าคุ้มครองถึงบุคคลผู้กระทำหน้าที่ตามมาตรานี้ด้วย

มาตรา ๔๔ การประชุมคณะกรรมาธิการตามมาตรา ๔๓ นั้น ท่านว่าต้องมีกรรมาธิการมาประชุมไม่ต่ำกว่ากึ่งจำนวนจึงเป็นองค์ประชุมได้

มาตรา ๔๕ สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจตั้งข้อบังคับการประชุมและการปรึกษาของสภา เพื่อดำเนินการตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้

วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๙ หน้า ๕๔๕

หมวด ๔

คณะรัฐมนตรี

มาตรา ๔๖ พระมหากษัตริย์ทรงตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยนายกนายหนึ่ง และรัฐมนตรีอีกอย่างน้อยสิบสี่นาย อย่างมากยี่สิบสี่นาย

ในการตั้งนายกรัฐมนตรี ประธานแห่งสภาเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ

ให้คณะรัฐมนตรี มีหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน

มาตรา ๔๗ นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีอีกสิบสี่นายต้องเลือกจากสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎร นอกนั้นจะเลือกจากผู้ที่เห็นว่ามีความรู้ความชำนาญเป็นพิเศษ แม้มิได้เป็นสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎรก็ได้ แต่ต้องเป็นผู้ที่อาจดำรงตำแหน่งการเมืองได้

มาตรา ๔๘ รัฐมนตรีผู้มิได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น ย่อมมีสิทธิไปประชุมและแสดงความเห็นในสภาผู้แทนราษฎรได้ แต่ไม่มีสิทธิออกเสียงลงคะแนน

นอกสิทธิที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๒๗ นั้น ท่านให้นำมาใช้ด้วยโดยอนุโลม

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๔๙ การตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นรัฐมนตรีนั้น ไม่ทำให้ผู้ได้รับตั้งจำต้องลาออกจากสมาชิกภาพ

มาตรา ๕๐ ในการบริหารราชการแผ่นดินคณะรัฐมนตรีต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความไว้ใจของสภาผู้แทนราษฎร

รัฐมนตรีผู้ได้รับแต่งตั้งให้บัญชาการกระทรวงทะบวงการต้องรับผิดชอบในหน้าที่ของตนต่อสภาผู้แทนราษฎรในทางรัฐธรรมนูญและรัฐมนตรีทุกคนจะได้รับแต่งตั้งให้บัญชาการกระทรวงทะบวงการหรือไม่ก็ตาม ต้องรับผิดชอบร่วมกันในนโยบายทั่วไปของรัฐบาล

มาตรา ๕๑ รัฐมนตรีทั้งคณะต้องออกจากตำแหน่งเมื่อสภาผู้แทนราษฎรลงมติไม่ไว้ใจในคณะ หรือเมื่อสภาผู้แทนราษฎรชุดที่ให้ความไว้ใจแก่คณะรัฐมนตรีในขณะเข้ารับหน้าที่นั้นสิ้นสุดลง ในกรณีทั้งสองนี้ ท่านว่าคณะรัฐมนตรีที่ออกนั้นต้องอยู่ในตำแหน่งเพื่อดำเนินการไปจนกว่าคณะรัฐมนตรีที่ตั้งขึ้นใหม่จะเข้ารับหน้าที่

นอกจากนี้ความเป็นรัฐมนตรีจะสิ้นสุดลงฉะเพาะตัวโดย

(๑) ตาย

(๒) ลาออก

(๓) ขาดคุณสมบัติตามมาตรา ๒๑ (๔)

Ref. code: 25595601032138UXP

(๔) สภาผู้แทนราษฎรลงมติไม่ไว้ใจ

มาตรา ๕๒ ในเหตุฉุกเฉินซึ่งจะเรียกประชุมสภาผู้แทนราษฎรให้ทันท่วงทีมิได้ พระมหากษัตริย์จะทรงตราพระราชกำหนดให้ใช้บังคับดั่งเช่นพระราชบัญญัติก็ได้

ในคราวประชุมสภาผู้แทนราษฎรต่อไป ท่านให้นำพระราชกำหนดนั้นเสนอต่อสภาเพื่ออนุมัติ ถ้าสภาอนุมัติแล้ว พระราชกำหนดนั้นก็เป็นพระราชบัญญัติต่อไป ถ้าสภาไม่อนุมัติไซร้ พระราชกำหนดนั้นก็เป็นอันตกไป แต่ทั้งนี้ไม่กระทบถึงกิจการที่ได้เป็นไปในระหว่างที่ใช้พระราชกำหนดนั้น

คำอนุมัติและไม่อนุมัติของสภาที่กล่าวนี้ ท่านว่าให้ทำเป็นพระราชบัญญัติ

มาตรา ๕๓ พระมหากษัตริย์ทรงประกาศใช้กฎอัยยการศึกตามลักษณะและวิธีการในพระราชบัญญัติกฎอัยยการศึก

มาตรา ๕๔ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการประกาศสงคราม ทำหนังสือสัญญาสันติภาพสงบศึก และทำหนังสือสัญญาอื่น ๆ กับนานาประเทศ

การประกาศสงครามนั้น จะทรงทำต่อเมื่อไม่ขัดแก่บทบัญญัติแห่งกติกาสันนิบาตชาติ

Ref. code: 25595601032138UXP

หนังสือสัญญาใด ๆ มีบทเปลี่ยนแปลงอาณาเขตต์สยาม หรือจะต้องออกพระราชบัญญัติเพื่อให้การเป็นไปตามสัญญาไซร้ ท่านว่าต้องได้รับความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา ๕๕ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะพระราชทานอภัยโทษ

มาตรา ๕๖ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะตราพระราชกฤษฎีกาโดยไม่ขัดต่อกฎหมาย

มาตรา ๕๗ ภายในบังคับแห่งมาตรา ๓๒ และ ๔๖ บทกฎหมาย พระราชหัตถเลขา และพระบรมราชโองการใด ๆ อันเกี่ยวกับราชการแผ่นดิน ท่านว่ารัฐมนตรีนายหนึ่งต้องลงนามรับสนองพระบรมราชโองการเป็นผู้รับผิดชอบ

หมวด ๕

ศาล

มาตรา ๕๘ การพิจารณาพิพากษาอรรถคดี ท่านว่าเป็นอำนาจของศาลโดยฉะเพาะ ซึ่งจะต้องดำเนินตามกฎหมายและในนามพระมหากษัตริย์

มาตรา ๕๙ บรรดาศาลทั้งหลายจักตั้งขึ้นได้แต่โดยพระราชบัญญัติ

Ref. code: 25595601032138UXP

วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๙ หน้า ๕๔๙

มาตรา ๖๐ ผู้พิพากษาย่อมมีอิสสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปตามกฎหมาย

หมวด ๖

บทสุดท้าย

มาตรา ๖๑ บทบัญญัติแห่งกฎหมายใด ๆ มีข้อความแย้งหรือขัดแก่รัฐธรรมนูญนี้ ท่านว่าบทบัญญัตินั้น ๆ เป็นโมฆะ

มาตรา ๖๒ ท่านว่าสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งสิทธิเด็ดขาดในการตีความแห่งรัฐธรรมนูญนี้

มาตรา ๖๓ รัฐธรรมนูญนี้ จะแก้ไขเพิ่มเติมได้แต่โดยเงื่อนไขต่อไปนี้

๑. ญัตติขอแก้ไขเพิ่มเติม ท่านว่าต้องมาจากคณะรัฐมนตรีทางหนึ่ง หรือมาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งรวมกันมีจำนวนไม่ต่ำกว่าหนึ่งในสี่แห่งจำนวนสมาชิกทั้งหมดทางหนึ่ง

๒. เมื่อสมาชิกได้ลงมติครั้งหนึ่งแล้ว ท่านให้รอไว้หนึ่งเดือน เมื่อพ้นกำหนดแล้วให้นำขึ้นเสนอสภาเพื่อลงมติอีกครั้งหนึ่ง

๓. การออกเสียงลงคะแนน ท่านให้ใช้วิธีเรียกชื่อ และต้องมีเสียงเห็นชอบด้วยการแก้ไขเพิ่มเติมนั้น ไม่ต่ำกว่าสามในสี่แห่งจำนวนสมาชิกทั้งหมด

เมื่อการออกเสียงลงมติได้เป็นไปตามที่กล่าวข้างบนนี้แล้ว ท่านจึ่งให้ดำเนิรการต่อไปตามบทบัญญัติมาตรา ๓๘,๓๙

หมวด ๗

การใช้รัฐธรรมนูญและบทฉะเพาะกาล

มาตรา ๖๔ ภายในบังคับแห่งบทบัญญัติหมวดนี้ ให้ใช้รัฐธรรมนูญนี้ตั้งแต่วันประกาศเป็นต้นไป

มาตรา ๖๕ เมื่อราษฎรผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ยังมีการศึกษาไม่จบประถมศึกษาสามัญมากกว่ากึ่งจำนวนทั้งหมด และอย่างช้าต้องไม่เกินกว่าสิบปี นับแต่วันใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๗๕ สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิก ๒ ประเภทมีจำนวนเท่ากัน

(๑) สมาชิกประเภทที่ ๑ ได้แก่ผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นตามเงื่อนไขในบทบัญญัติมาตรา ๑๖,๑๗

Ref. code: 25595601032138UXP

(๒) สมาชิกประเภทที่ ๒ ได้แก่ผู้ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงตั้งขึ้น ตาม พระราชบัญญัติ ว่าด้วย การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระหว่างเวลาที่ใช้บทบัญญัติฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๕

มาตรา ๖๖ ในระหว่างกำหนดเวลาที่กล่าวในมาตรา ๖๕ หากว่ามีการยุบสภาตามความในมาตรา ๓๕ ไซร้ ท่านให้มีการเลือกตั้งสมาชิกใหม่ฉะเพาะในส่วนสมาชิกประเภทที่ ๑

มาตรา ๖๗ ภายในบังคับแห่งมาตรา ๒๑ (๒) (๓) (๔) (๕) ท่านว่าสมาชิกประเภทที่ ๒ คงอยู่ในตำแหน่งได้ตลอดเวลาที่กำหนดไว้ในมาตรา ๖๕ แต่ท่านมิให้มีการประชุมดำเนิรการของสภาในระหว่างที่สภาต้องยุบตามความในมาตรา ๓๕

มาตรา ๖๘ ในระหว่างเวลาตั้งแต่ใช้รัฐธรรมนูญนี้ จนกว่าสมาชิกตามมาตรา ๖๕ นั้นจะได้เข้ารับหน้าที่แล้ว ท่านว่าสภาผู้แทนราษฎรคงประกอบด้วยสมาชิกซึ่งมีอยู่แล้วโดยพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๗๕

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ
พระยามโนปกรณนิติธาดา
ประธานคณะกรรมการราษฎร

Ref. code: 25595601032138UXP

ภาคผนวก ฉ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489

๓๑๙

ตอนที่ ๓๐ เล่ม ๖๓ ราชกิจจานุเบกษา ๓๐ พฤษภาคม ๒๔๘๙

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

อานันทมหิดล

ทรงไว้ ณ วันที่ ๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๙
เป็นปีที่ ๑๓ ในรัชกาลปัจจุบัน

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาลเป็นอดีตภาค ๒๔๘๙ พรรษา ปัจจุบันนสมัย จันทรคตินิยม ศุนสมพัตสร วิสาขมาส ศุกลปักษ์ นวมีดิถี สุริยคติกาล พฤษภาคมมาส นวมสุรทิน ชื่อวาร โดยกาลบริเฉท

Ref. code: 25595601032138UXP

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จออก ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ท่ามกลางอุดมสันนิบาต พระบรมวงศานุวงศ์และทูตานุทูตผู้แทนนานาประเทศ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เสนามาตยราชบริพาร เฝ้าเบื้องบาทบงกชพร้อมกันโดยอนุกรม

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก มหันตเดชน ดิลกรามาธิบดี ฯ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้ข้าราชการและประชาชนของพระองค์ได้มีส่วนมีเสียงตามความเห็นดีเห็นชอบ ในการจรรโลงประเทศไทยให้วัฒนาถาวรสืบไปในภายภาคหน้า จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นฉายชั่วคราว พอให้สภาผู้แทนราษฎรและคณะกรรมการราษฎรได้จัดดำเนินประศาสโนบายให้เหมาะสมแก่ที่ได้มีการเปลี่ยนแปลง ครั้นแล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สภาผู้แทนราษฎรปรึกษากันร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณา

Ref. code: 25595601032138UXP

จักรไทย เพื่อถือเป็นหลักถาวรแห่งรัฐประศาสน วิธีต่อไป สภาผู้แทนราษฎรจึงตั้งอนุกรรมการคณะหนึ่งประกอบร่างรัฐธรรมนูญขึ้น

เมื่ออนุกรรมการได้เรียบเรียงรัฐธรรมนูญฉบับถาวรสนองพระเดช พระคุณสำเร็จลงด้วยดีนำเสนอสภาผู้แทนราษฎร และสภาผู้แทนราษฎรได้พิจารณาปรึกษาลงมติแล้ว จึงทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายคำปรึกษา เมื่อทรงพระราชวิจารณ์ดีถ้วนทั่วกระบวนความแล้ว จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งให้ตรารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยประกาศใช้แต่วันที่ ๑๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นต้นมา

ต่อมานายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในขณะนั้น ได้ปรารภกับนายควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรีว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนี้ พระมหากษัตริย์ได้พระราชทานแก่ชนชาวไทยมาแล้วเป็นปีที่ ๑๔ ถึงแม้ว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีรัฐธรรมนูญเป็นหลักนี้จะได้ยังความเจริญให้เกิดแก่ประเทศชาตินับเป็น

อเนกประการ ทั้งประชาชนก็ได้ทราบซึ้งถึงคุณประโยชน์ของการปกครองระบอบนี้เป็นอย่างดีแล้วก็จริง แต่เหตุการณ์บ้านเมืองก็ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก ถึงเวลาแล้วที่ควรจะได้เลิกบทบัญญัติชั่วคราวอันมีอยู่ในรัฐธรรมนูญนั้น และปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย นายกรัฐมนตรีจึงนำความนี้ปรึกษาหารือกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ พร้อมกับคณะผู้ถือการของพระราชทานรัฐธรรมนูญ เมื่อได้ปรึกษาตกลงกันแล้ว รัฐบาลคณะนายควง อภัยวงศ์ จึงเสนอญัตติต่อสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๘ ขอให้ตั้งกรรมาธิการวิสามัญคณะหนึ่ง เพื่อพิจารณาค้นคว้าตรวจสอบว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนี้ สมควรได้รับการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมอย่างไร เพื่อให้เหมาะสมกับสถานะการณ์ของบ้านเมืองและเพื่อให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

สภาผู้แทนราษฎรจึงตั้งกรรมาธิการวิสามัญขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อพิจารณาค้นคว้าตรวจสอบรัฐธรรมนูญตามคำเสนอข้างต้นนี้ กรรมาธิการคณะนี้ได้ทำการตลอดสมัยของรัฐบาลคณะ

นายควง อภัยวงศ์ คณะนายทวี บุณยเกตุ และคณะ หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช

ต่อมารัฐบาลคณะหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช ได้ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อรวบรวมความเห็นและเรียบเรียงบทบัญญัติขึ้นเป็นร่างรัฐธรรมนูญ เมื่อกรรมการคณะนี้ทำสำเร็จเรียบร้อยแล้ว คณะรัฐมนตรีได้พิจารณาแก้ไขอีกชั้นหนึ่ง แล้วนำเสนอผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้ประชุมปรึกษาหารือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ และคณะผู้ก่อการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญที่ประชุมได้ตั้งกรรมการขึ้นพิจารณา เมื่อกรรมการได้ตรวจพิจารณาแก้ไขแล้ว สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ จึงได้เสนอญัตติขอแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อสภาผู้แทนราษฎรพิจารณาลงมติรับหลักการแล้ว จึงตั้งกรรมาธิการวิสามัญขึ้นคณะหนึ่ง

บัดนี้คณะกรรมาธิการวิสามัญของสภาผู้แทนราษฎรได้พิจารณาและแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติแห่งร่างรัฐธรรมนูญสำเร็จเรียบร้อยแล้วเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร สภาผู้แทน

Ref. code: 25595601032138UXP

รามฎรได้พิจารณาเป็นการสำเร็จบริบูรณ์ จึงได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย เมื่อทรงพระราชวิจารณ์ถี่ถ้วนทั่วกระบวนความแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นว่า ประชากรของพระองค์ประกอบด้วยวุฒิปรีชาในรัฐาภิปาลโนบายสามารถจรรโลงประเทศชาติของตนในอันที่จะก้าวหน้าไปสู่สากลอารยะธรรมแห่งโลกได้โดยสวัสดี

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมโดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร ให้ตรารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับนี้ขึ้นไว้ ประสิทธิประสาทประกาศให้ใช้ตั้งแต่วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๙ เป็นต้นไป และให้ใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ได้แก้ไขเพิ่มเติมนี้แทนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๗๕ รัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยนามประเทศ พุทธศักราช ๒๔๘๒ รัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยบทฉะเพาะกาล พุทธศักราช ๒๔๘๓ และรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พุทธศักราช ๒๔๘๕

ขอให้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนี้ จงเป็นหลักที่สถาพรสถิตประดิษฐานสมรรถภาพอันประเสริฐ เป็นบ่อเกิด

Ref. code: 25595601032138UXP

ความผาสุกสันติคุณวิบุลราศีแก่อาณาประชาชนตลอดจำเนียรกาลประวัติ นำประเทศไทยให้บรรลุสรรพพิพัฒนชัยมงคลอเนกศุภผลสกลเกียรติยศสมโหฬาร ขอให้อาณาประชาราษฎรจงมีความสมัครสมานสโมสรในสามัคคิรสธรรมเป็นเอกฉันท์ในอันที่จะปฏิบัติตาม และรักษาไว้ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนี้ ให้ยืนยงคงอยู่คู่กับไทยรัฐราชสีมา ตราบเท่ากัลปาวสานสมดั่งพระบรมราชประณิธานทุกประการเทอญ

บททั่วไป

มาตรา ๑ ประเทศไทยเป็นราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียว จะแบ่งแยกมิได้

ประชาชนชาวไทยไม่ว่าเหล่ากำเนิดหรือศาสนาใด ย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้เสมอกัน

มาตรา ๒ อำนาจอธิปไตยย่อมมาจากปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นแต่โดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้

หมวด ๑
พระมหากษัตริย์

มาตรา ๓ องค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะผู้ใดจะละเมิดมิได้

มาตรา ๔ พระมหากษัตริย์ต้องทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก

มาตรา ๕ พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพไทย

Ref. code: 25595601032138UXP

ตอนที่ ๓๐ เล่ม ๖๓ ราชกิจจานุเบกษา ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๙๖

มาตรา ๖ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติทางรัฐสภา

มาตรา ๗ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี

มาตรา ๘ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาล

มาตรา ๙ การสืบราชสมบัติให้เป็นไปโดยนัยแห่งกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พระพุทธศักราช ๒๔๖๗ และประกอบด้วยความเห็นชอบของรัฐสภา

มาตรา ๑๐ ในเมื่อพระมหากษัตริย์จะไม่ประทับอยู่ในราชอาณาจักร หรือด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งจะทรงบริหารพระราชภาระไม่ได้ จะได้ทรงตั้งบุคคลคนหนึ่งหรือหลายคนเป็นคณะขึ้นให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ด้วยความเห็นชอบของรัฐสภา ถ้าหากพระมหากษัตริย์มิได้ทรงตั้งหรือไม่สามารถจะทรงตั้งได้ ให้รัฐสภาปรึกษาตั้งขึ้น และในระหว่างที่รัฐสภายังมิได้ตั้งผู้ใด ให้สมาชิกพฤฒสภาผู้มีอายุสูงสุดสามคน ประกอบเป็นคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ขึ้นชั่วคราว

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๑๑ ในกรณีที่ราชบัลลังก์หากว่างลง และมิได้มีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ตั้งไว้ตามความในมาตรา ๑๐ ให้สมาชิกพฤฒสภาผู้มีอายุสูงสุดสามคนประกอบเป็นคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ชั่วคราว

หมวด ๒

สิทธิและหน้าที่ของชนชาวไทย

มาตรา ๑๒ บุคคลย่อมมีฐานะเสมอกันตามกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี หรือโดยประการอื่นใดก็ดี ไม่กระทำให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใดเลย

มาตรา ๑๓ บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาหรือลัทธินิยมใด ๆ และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง และไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมของประชาชน

มาตรา ๑๔ บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย เคหะสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การพิมพ์ การ

ในขณะ การศึกษาอบรม การชุมนุมสาธารณะ การตั้งสมาคม การตั้งคณะพรรคการเมือง การยาชีพ ทั้งนี้ภายในบังคับแห่งบทกฎหมาย

มาตรา ๑๕ บุคคลย่อมมีสิทธิเสนอเรื่องราวร้องทุกข์ภายในเงื่อนไขและวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา ๑๖ บุคคลมีหน้าที่ตามกฎหมาย และมีหน้าที่ป้องกันประเทศ ช่วยเหลือราชการโดยไม่เสียภาษีและอื่น ๆ ภายในเงื่อนไขและโดยวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

หมวด ๓

อำนาจนิติบัญญัติ

ส่วนที่ ๑

บททั่วไป

มาตรา ๑๗ รัฐสภาประกอบด้วยพฤฒสภาและสภาผู้แทน ไม่ว่าจะประชุมเฉพาะกันหรือร่วมกัน

มาตรา ๑๘ ร่างพระราชบัญญัติทั้งหลายจะเป็นกฎหมายได้แต่โดยคำแนะนำและยินยอมของรัฐสภา

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๑๙ การตราพระราชบัญญัติขึ้นเป็นกฎหมายให้มีผลย้อนหลังเป็นการลงโทษบุคคลในทางอาญานั้น จะกระทำมิได้

มาตรา ๒๐ ร่างพระราชบัญญัติซึ่งรัฐสภาได้ทำขึ้นเสร็จแล้ว ให้นายกรัฐมนตรีนำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย เพื่อพระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธยและเมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ให้ใช้บังคับเป็นกฎหมายได้

มาตรา ๒๑ ถ้าพระมหากษัตริย์ไม่ทรงเห็นชอบด้วยร่างพระราชบัญญัตินั้น จะได้พระราชทานคืนมายังรัฐสภาภายในหนึ่งร้อยแปดสิบวัน นับแต่วันที่นายกรัฐมนตรีนำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย ถ้ามิได้พระราชทานคืนมายังรัฐสภาภายในหนึ่งร้อยแปดสิบวันนั้นก็ดี หรือมิได้พระราชทานคืนมายังรัฐสภาภายในหนึ่งเดือนนับแต่วันที่รัฐสภาจะต้องปรึกษากันใหม่ ถ้ารัฐสภาลงมติยืนยันตามร่างเดิม ให้นายกรัฐมนตรีนำร่างพระราชบัญญัตินั้นขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระมหากษัตริย์มิได้ทรงลงพระปรมาภิไธยและพระราชทานลงมาภายในสิบห้าวันแล้ว ให้นายกรัฐมนตรีนำพระราชบัญญัตินั้นประกาศในราชกิจจานุเบกษาใช้บังคับเป็นกฎหมายได้

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๒๒ ร่างพระราชบัญญัติทั้งหลายจะเสนอมาจากคณะรัฐมนตรี หรือจากสมาชิกสภาผู้แทนก็ได้

มาตรา ๒๓ บุคคลใดจะเป็นสมาชิกพฤฒสภาและสภาผู้แทนในขณะเดียวกันไม่ได้

ส่วนที่ ๒

พฤฒสภา

มาตรา ๒๔ พฤฒสภาประกอบด้วยสมาชิกที่ราษฎรเลือกตั้งมีจำนวนแปดสิบคน

สมาชิกพฤฒสภาต้องไม่เป็นข้าราชการประจำ

การเลือกตั้งสมาชิกพฤฒสภา ให้ใช้วิธีลงคะแนนออกเสียงโดยทางอ้อมและลับ

มาตรา ๒๕ คุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งและผู้เลือกตั้ง ลักษณะต้องห้ามทั้งหลักเกณฑ์และวิธีการเลือกตั้ง ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกพฤฒสภา แต่ผู้สมัครรับเลือกตั้งอย่างน้อยจะต้องมีอายุไม่ต่ำกว่าสี่สิบปีบริบูรณ์ และมีวิทยฐานะไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีหรือเทียบเท่า มาแล้วไม่ต่ำกว่าห้าปี หรือเคยดำรงตำแหน่งทางราชการมาแล้วไม่ต่ำกว่าหัวหน้ากอง

Ref. code: 25595601032138UXP

หรือเทียบเท่า หรือเคยเป็นสมาชิกสภาผู้แทนหรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาแล้ว

มาตรา ๒๖ สมาชิกภาพแห่งพฤฒสภา มีกำหนดเวลาคราวละหกปี ณะเพาะในวาระเริ่มแรกเมื่อครบกำหนดสามปี ให้มีการเปลี่ยนสมาชิกกึ่งหนึ่งโดยวิธีจับสลาก แต่ผู้ที่ออกไปมีสิทธิได้รับเลือกตั้งกลับเข้ามาอีก

ถ้าตำแหน่งสมาชิกว่างลงเพราะเหตุอื่นนอกจากถึงคราวออกตามวาระ ให้รัฐสภาเลือกบุคคลผู้มีคุณสมบัติตามความในมาตรา ๒๕ เข้าเป็นสมาชิกแทนตามวิธีการที่กำหนดในกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกพฤฒสภา สมาชิกที่เข้ามาแทนนั้นย่อมอยู่ในตำแหน่งได้เพียงเท่ากำหนดเวลาของผู้ซึ่งตนแทน

มาตรา ๒๗ สมาชิกภาพแห่งพฤฒสภาสิ้นสุดลง เมื่อ

(๑) ถึงคราวออกตามวาระ

(๒) ตาย

(๓) ลาออก

(๔) ขาดคุณสมบัติตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกพฤฒสภา

มาตรา ๑๗ ในระหว่างที่สภาผู้แทนถูกยุบ การประชุมพฤฒสภานั้น จะกระทำมิได้

ส่วนที่ ๓

สภาผู้แทน

มาตรา ๑๘ สภาผู้แทนประกอบด้วยสมาชิกที่ราษฎรเลือกตั้งตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน

สมาชิกสภาผู้แทนต้องไม่เป็นข้าราชการประจำ

การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน ให้ใช้วิธีลงคะแนนออกเสียงโดยตรงและลับ

มาตรา ๑๙ คุณสมบัติของผู้เลือกตั้งและผู้สมัครรับเลือกตั้ง อีกทั้งหลักเกณฑ์และวิธีการเลือกตั้งและจำนวนสมาชิกให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน

มาตรา ๒๐ อายุของสภาผู้แทนมีกำหนดเวลาคราวละสี่ปี

ถ้าตำแหน่งสมาชิกว่างลงเพราะเหตุอื่น นอกจากถึงคราวออกตามอายุของสภาหรือยุบสภา ให้เลือกตั้งสมาชิกขึ้นแทนภายในกำหนดเวลาเก้าสิบวัน เว้นแต่อายุของสภาจะเหลือไม่ถึงหกเดือน สมาชิกที่เข้ามาแทนนั้นย่อมอยู่ในตำแหน่งได้เพียงเท่ากำหนดเวลาของผู้ซึ่งตนแทน

มาตรา ๑๒ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะยุบสภาผู้แทน เพื่อให้ราษฎรเลือกตั้งสมาชิกมาใหม่ ในพระราชกฤษฎีกาให้ยุบสภา ต้องมีกำหนดเวลาให้เลือกตั้งสมาชิกใหม่ภายในเก้าสิบวัน

การยุบสภาผู้แทนจะทำได้เพียงครั้งเดียวในเหตุการณ์เดียวกัน

มาตรา ๑๓ สมาชิกภาพแห่งสภาผู้แทนสิ้นสุดลง เมื่อ

(๑) ถึงคราวออกตามอายุของสภาหรือยุบสภา

(๒) ตาย

(๓) ลาออก

(๔) ขาดคุณสมบัติตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๓๔ สมาชิกสภาผู้แทนมีสิทธิเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีรายตัวหรือทั้งคณะได้ โดยมีสมาชิกรับรองไม่น้อยกว่าสิบสี่คน การลงมติในกรณีเช่นนี้มิให้กระทำในวันเดียวกันกับวันที่ปรึกษา

ส่วนที่ ๔

บทที่ใช้แก่สภาทั้งสอง

มาตรา ๓๕ ก่อนเข้ารับหน้าที่ สมาชิกพฤฒสภาและสภาผู้แทนต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภาที่ตนเป็นสมาชิกว่า จะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญนี้

มาตรา ๓๖ สมาชิกพฤฒสภาและสภาผู้แทน ย่อมเป็นผู้แทนปวงชนชาวไทย ไม่อยู่ในความผูกมัดแห่งอาณัติมอบหมายใด ๆ และต้องปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นของตนโดยบริสุทธิใจ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของปวงชนชาวไทย

มาตรา ๓๗ พระมหากษัตริย์ทรงตั้งสมาชิกพฤฒสภาและสมาชิกสภาผู้แทนตามมติของสภานั้น ๆ ให้เป็นประธานแห่งสภาคนหนึ่ง เป็นรองประธานคนหนึ่งหรือหลายคนก็ได้

มาตรา ๓๘ ประธานพฤฒสภาและประธานสภาผู้แทน มีหน้าที่ดำเนินกิจการของสภานั้น ๆ ให้เป็นไปตามระเบียบ รองประธานมีหน้าที่กระทำกิจการแทนประธานในเมื่อประธานไม่อยู่ หรือไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้

มาตรา ๓๙ ในเมื่อประธานและรองประธานพฤฒสภา หรือสภาผู้แทนไม่อยู่ในที่ประชุม ให้สมาชิกของสภานั้น ๆ เลือกตั้งกันเองขึ้นเป็นประธานในคราวประชุมนั้น

มาตรา ๔๐ การประชุมของพฤฒสภาก็ดี หรือของสภาผู้แทนก็ดี ทุกคราวต้องมีสมาชิกมาประชุมไม่ต่ำกว่าหนึ่งในสามของจำนวนสมาชิกทั้งหมด จึงเป็นองค์ประชุมได้

มาตรา ๔๑ การลงมติวินิจฉัยข้อปรึกษานั้น ให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ เว้นไว้แต่เรื่องซึ่งมีบทบัญญัติไว้เป็นพิเศษในรัฐธรรมนูญนี้

สมาชิกคนหนึ่งย่อมมีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้ามีจำนวนเสียงลงคะแนนเท่ากัน ให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นได้อีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๔๒ ในที่ประชุมแห่งสภา สมาชิกผู้ใดจะกล่าวถ้อยคำใด ๆ ในทางแถลงข้อเท็จจริง หรือแสดงความเห็น หรือออกเสียงลงคะแนน ย่อมเป็นเอกสิทธิอันเด็ดขาด ผู้ใดจะนำไปเป็นเหตุฟ้องร้องว่ากล่าวสมาชิกผู้นั้นในทางใด ๆ มิได้

เอกสิทธินี้คุ้มครองไปถึงผู้พิมพ์และผู้โฆษณารายงานการประชุมโดยคำสั่งของสภาและคุ้มครองไปถึงบุคคลที่สภาเชิญมาแถลงข้อเท็จจริง หรือแสดงความเห็นในที่ประชุมด้วย

มาตรา ๔๓ สมัยประชุมของพฤฒสภาและของสภาผู้แทนย่อมเริ่มต้นและสิ้นสุดลงพร้อมกัน

มาตรา ๔๔ ในปีหนึ่งให้มีสมัยประชุมสามัญของสภาทั้งสอง สมัยหนึ่งหรือหลายสมัยแล้วแต่สภาผู้แทนจะกำหนด การประชุมครั้งแรกต้องกำหนดให้สมาชิกได้มาประชุมภายในสามสิบวันนับแต่วันเลือกตั้ง วันเริ่มสมัยประชุมสามัญประจำปีให้สภาผู้แทนเป็นผู้กำหนด

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๗๕ สมัยประชุมสามัญสมัยหนึ่งๆ มีกำหนดเวลาเก้าสิบวัน แต่พระมหากษัตริย์จะโปรดเกล้า ฯ ให้ขยายเวลาออกไปก็ได้

อนึ่ง ในระหว่างเวลาเก้าสิบวันนั้น จะโปรดเกล้า ฯ ให้ปิดประชุมก็ได้

มาตรา ๗๖ พระมหากษัตริย์ทรงเรียกประชุมพฤฒสภาและสภาผู้แทนตามสมัยประชุม ทรงเปิดและปิดประชุม

พิธีเปิดประชุมจะทรงพระราชดำเนินมาทรงทำหรือจะโปรดเกล้า ฯ ให้รัชทายาทที่บรรลุนิติภาวะแล้วหรือผู้ใดผู้หนึ่งกระทำพิธีแทนพระองค์ก็ได้

มาตรา ๗๗ เมื่อเป็นการจำเป็นเพื่อประโยชน์ของแผ่นดิน พระมหากษัตริย์จะทรงเรียกประชุมวิสามัญแห่งสภาทั้งสองก็ได้

มาตรา ๗๘ สมาชิกพฤฒสภาและสภาผู้แทนทั้งสองสภา หรือสมาชิกของแต่ละสภา จำนวนไม่ต่ำกว่าหนึ่งในสามของจำนวนสมาชิกของทั้งสองสภา มีสิทธิเข้าชื่อร้องขอให้

นำความกราบบังคมทูลขอให้ทรงเรียกประชุมวิสามัญแห่งสภาทั้งสองได้

คำร้องขอดังกล่าวในวรรคก่อน ถ้าเป็นของสมาชิกแห่งสภาใด ก็ให้ยื่นต่อประธานแห่งสภานั้น ถ้าเป็นของสมาชิกทั้งสองสภา ก็ให้ยื่นต่อประธานแห่งสภาที่มีสมาชิกเข้าชื่อมีจำนวนมากกว่า ถ้ามีจำนวนเท่ากัน ก็ให้ยื่นต่อประธานพฤฒสภา

ให้ประธานแห่งสภาที่ได้รับคำร้องขอนำความกราบบังคมทูลและรับสนองพระบรมราชโองการ

มาตรา ๔๕ ในระหว่างสมัยประชุม ผู้ใดจะพ้องสมาชิกพฤฒสภา หรือสมาชิกสภาผู้แทนในทางอาญา ศาลจะต้องได้รับอนุญาตจากสภาที่ผู้นั้นเป็นสมาชิกก่อนจึงพิจารณาได้ แต่การพิจารณาคดีนั้น ต้องมิให้เป็นการขัดขวางต่อการที่สมาชิกผู้นั้นจะมาเข้าประชุม

การพิจารณาคดีที่ศาลได้กระทำไปก่อนมีคำอ้างว่า จำเลยเป็นสมาชิกของสภาใดสภาหนึ่งนั้น ย่อมเป็นอันใช้ได้

มาตรา ๕๐ ในระหว่างสมัยประชุม ห้ามมิให้จับหรือหมายเรียกตัวสมาชิกพฤฒสภา หรือสมาชิกสภาผู้แทนไปกักขัง เว้นไว้แต่จับในขณะกระทำผิด แต่ต้องรีบรายงานไปยังประธานแห่งสภาที่ผู้นั้นเป็นสมาชิก ประธานแห่งสภานั้นอาจสั่งปล่อยผู้ถูกจับให้พ้นจากการกักขังได้

มาตรา ๕๑ ถ้าสมาชิกพฤฒสภาหรือสภาผู้แทนถูกกักขังในระหว่างสอบสวนหรือพิจารณาอยู่ก่อนสมัยประชุม เมื่อถึงสมัยประชุม พนักงานสอบสวนหรือศาลแล้วแต่กรณีจะต้องสั่งปล่อย ถ้าหากสภาที่ผู้นั้นเป็นสมาชิกได้ร้องขอ

คำสั่งปล่อยตามความในวรรคก่อนให้มีผลบังคับตั้งแต่วันสั่งปล่อย จนถึงวันสุดท้ายแห่งสมัยประชุม

มาตรา ๕๒ ร่างพระราชบัญญัติให้เสนอต่อสภาผู้แทนก่อน เมื่อสภาผู้แทนได้พิจารณาลงมติให้ใช้ได้แล้ว ให้นำเสนอต่อพฤฒสภา ถ้าพฤฒสภาพิจารณาลงมติเห็นชอบด้วยโดยไม่แก้ไขแล้ว ก็ให้ดำเนินการต่อไปตามความในมาตรา ๒๐

ถ้าหากพฤฒสภาลงมติไม่เห็นชอบด้วย ก็ให้ส่งร่างพระราชบัญญัตินั้นกลับคืนมาให้สภาผู้แทนพิจารณาใหม่ ถ้าสภา

Ref. code: 25595601032138UXP

สภาผู้แทนลงมติเห็นชอบตามพฤฒสภาแล้วก็ให้ถือว่าร่างพระราชบัญญัตินั้นเป็นอันตกไป

ถ้าพฤฒสภาลงมติให้แก้ไขเพิ่มเติม ก็ให้ส่งร่างพระราชบัญญัตินั้นกลับคืนมาให้สภาผู้แทนพิจารณาใหม่ ถ้าสภาผู้แทนลงมติเห็นชอบตามที่พฤฒสภาแก้ไขเพิ่มเติมมา ก็ให้ดำเนินการต่อไปตามความในมาตรา ๒๐

ถ้าหากสภาผู้แทนลงมติยืนยันตามเดิมในร่างพระราชบัญญัติที่ส่งกลับคืนมาตามความในวรรคสอง หรือวรรคสาม ด้วยคะแนนเสียงมากกว่ากึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดแล้ว ก็ให้ถือว่าร่างพระราชบัญญัตินั้นเป็นอันได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา และให้ดำเนินการต่อไปตามความในมาตรา ๒๐

มาตรา ๕๓ ร่างพระราชบัญญัติเกี่ยวด้วยการเงินนั้น จะเสนอได้โดยคณะรัฐมนตรี หรือโดยสมาชิกสภาผู้แทน ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีรับรอง

ร่างพระราชบัญญัติเกี่ยวด้วยการเงินนั้น หมายความถึงร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อความต่อไปนี้ทั้งหมด หรือแต่ข้อใดข้อหนึ่ง กล่าวคือ การตั้งขึ้นหรือยกเลิก หรือลด หรือเปลี่ยนแปลงแก้ไข หรือผ่อน หรือวางระเบียบการบังคับอัน

Ref. code: 25595601032138UXP

เกี่ยวกับการราษฎรหรืออากร หรือว่าด้วยเงินตรา การจัดสรรรับ รักษา หรือจ่ายเงินแผ่นดิน หรือการกู้เงิน หรือการประกัน หรือการใช้เงินกู้

ในกรณีเป็นที่สงสัย ให้เป็นอำนาจของประธานแห่งสภาผู้แทนที่จะวินิจฉัยว่าร่างพระราชบัญญัติใดเป็นร่างพระราชบัญญัติเกี่ยวด้วยการเงินหรือไม่

มาตรา ๔๔ ร่างพระราชบัญญัติที่สภาผู้แทนได้ลงมติให้ใช้ได้ และได้เสนอไปยังพฤฒสภานั้น พฤฒสภาจะต้องพิจารณาและลงมติภายในกำหนดสามสิบวัน แต่ถ้าร่างพระราชบัญญัตินั้นเป็นร่างพระราชบัญญัติเกี่ยวด้วยการเงิน พฤฒสภาจะต้องพิจารณาและลงมติภายในกำหนดสิบห้าวัน

กำหนดวันดังกล่าวในวรรคก่อน ให้หมายถึงวันในสมัยประชุม และให้เริ่มนับแต่วันที่ร่างพระราชบัญญัตินั้นได้มาถึงพฤฒสภา

ถ้าพฤฒสภาไม่ได้พิจารณาลงมติในร่างพระราชบัญญัติที่สภาผู้แทนส่งมาภายในกำหนดเวลาที่กล่าวในวรรคแรก ก็ให้ถือว่าพฤฒสภาได้ให้ความเห็นชอบในร่างพระราชบัญญัตินั้น

มาตรา ๕๕ งบประมาณแผ่นดินประจำปี ต้องตราขึ้นเป็นพระราชบัญญัติ ถ้าพระราชบัญญัติออกไม่ทันปีใหม่ ให้ใช้พระราชบัญญัติปีก่อนนั้นไปพลาง

มาตรา ๕๖ พฤฒสภาและสภาผู้แทน มีอำนาจควบคุมราชการแผ่นดิน โดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้

มาตรา ๕๗ ในที่ประชุมของพฤฒสภาหรือสภาผู้แทน สมาชิกทุกคนมีสิทธิตั้งกระทู้ถามรัฐมนตรีในข้อความใด ๆ อันเกี่ยวกับการงานในหน้าที่ได้ แต่รัฐมนตรีย่อมมีสิทธิที่จะไม่ตอบ เมื่อเห็นว่าข้อความนั้น ๆ ยังไม่ควรเปิดเผยเพราะเกี่ยวกับความปลอดภัยหรือประโยชน์สำคัญของแผ่นดิน

มาตรา ๕๘ การประชุมของพฤฒสภาและสภาผู้แทน ย่อมเป็นการเปิดเผยตามลักษณะที่กำหนดไว้ในข้อบังคับของแต่ละสภา แต่ถ้าหากคณะรัฐมนตรีหรือสมาชิกของแต่ละสภาไม่ต่ำกว่าสิบห้าคนร้องขอ ก็ให้ประชุมลับ

มาตรา ๕๙ พฤฒสภาและสภาผู้แทนมีอำนาจเลือกสมาชิกในสภาตั้งเป็นคณะกรรมาธิการสามัญ และมีอำนาจเลือกบุคคลที่เป็นสมาชิกหรือมิได้เป็นสมาชิกในสภาก็ตาม

Ref. code: 25595601032138UXP

เป็นคณะกรรมาธิการวิสามัญ เพื่อกระทำกิจการหรือพิจารณาสอบสวนข้อความใด ๆ อันอยู่ในวงงานของสภา แล้วรายงานต่อสภา คณะกรรมาธิการที่กล่าวนี้ ย่อมมีอำนาจเรียกบุคคลใด ๆ มาชี้แจงแสดงความเห็นในกิจการที่กระทำหรือพิจารณาอยู่นั้นได้

เอกสิทธิ์ที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๔๒ นั้น ให้คุ้มครองถึงบุคคลผู้กระทำหน้าที่ตามมาตรานี้ด้วย

มาตรา ๖๐ การประชุมคณะกรรมาธิการตามมาตรา ๕๙ นั้น ต้องมีกรรมาธิการมาประชุมไม่ต่ำกว่ากึ่งจำนวนจึงเป็นองค์ประชุมได้

มาตรา ๖๑ พฤฒสภาและสภาผู้แทนมีอำนาจตั้งข้อบังคับการประชุมและการปรึกษาของสภาเพื่อดำเนินการตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้

ส่วนที่ ๕

การประชุมร่วมกันของรัฐสภา

มาตรา ๖๒ ในกรณีต่อไปนี้ ให้รัฐสภาประชุมร่วมกัน

Ref. code: 25595601032138UXP

(๑) การให้ความเห็นชอบในการสืบราชสมบัติตามความในมาตรา ๙

(๒) การตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ตามความในมาตรา ๑๐

(๓) การปรึกษาร่างพระราชบัญญัติกันใหม่ตามความในมาตรา ๒๑

(๔) การเลือกตั้งซ่อมสมาชิกพฤฒสภาตามความในมาตรา ๒๖

(๕) พิธีเปิดประชุมรัฐสภาตามความในมาตรา ๔๖

(๖) การลงมติความไว้วางใจในคณะรัฐมนตรีตามความในมาตรา ๖๙

(๗) การให้ความยินยอมในการประกาศสงครามตามความในมาตรา ๗๕

(๘) การให้ความเห็นชอบแก่หนังสือสัญญาตามความในมาตรา ๗๖

(๙) การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญตามความในมาตรา ๙๕

Ref. code: 25595601032138UXP

(๑๐) การตีความในรัฐธรรมนูญตามความในมาตรา ๗๖

(๑๑) การแต่งตั้งคณะตุลาการรัฐธรรมนูญตามความในมาตรา ๘๘

มาตรา ๖๓ ให้ประธานพฤฒสภาเป็นประธานของที่ประชุมร่วมกันของรัฐสภา และให้ประธานสภาผู้แทนเป็นรองประธาน

มาตรา ๖๔ ในการประชุมร่วมกันของรัฐสภา ให้ใช้ข้อบังคับการประชุมและการปรึกษาของพฤฒสภาโดยอนุโลม

มาตรา ๖๕ ในการประชุมร่วมกันของรัฐสภา ให้นำบทที่ใช้แก่สภาทั้งสองมาใช้โดยอนุโลม

หมวด ๔

อำนาจบริหาร

มาตรา ๖๖ พระมหากษัตริย์ทรงตั้งรัฐมนตรีขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยนายกรัฐมนตรีคนหนึ่ง และรัฐมนตรีอีกอย่างน้อยสิบคน อย่างมากสิบแปดคน

ในการตั้งนายกรัฐมนตรี ประธานพฤฒสภาและประธานสภาผู้แทนเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ

Ref. code: 25595601032138UXP

รัฐมนตรีต้องไม่เป็นข้าราชการประจำ

มาตรา ๖๗ ให้คณะรัฐมนตรีมีอำนาจหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน

มาตรา ๖๘ รัฐมนตรีผู้มิได้เป็นสมาชิกย่อมมีสิทธิไปประชุมและแถลงข้อเท็จจริงหรือแสดงความเห็นในพฤฒสภา สภาผู้แทน หรือในที่ประชุมร่วมกันของรัฐสภา แต่ไม่มีสิทธิออกเสียงลงคะแนน

เอกสิทธิที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๔๒ นั้น ให้นำมาใช้โดยอนุโลม

มาตรา ๖๙ ในการดำเนินนโยบายบริหารราชการแผ่นดิน คณะรัฐมนตรีต้องได้รับความไว้ใจของรัฐสภา

รัฐมนตรีผู้ได้รับแต่งตั้งให้ว่าการกระทรวง ต้องรับผิดชอบในหน้าที่ของตนต่อรัฐสภาในทางรัฐธรรมนูญ และรัฐมนตรีทุกคนจะได้รับแต่งตั้งให้ว่าการกระทรวงหรือไม่ก็ตาม ต้องรับผิดชอบร่วมกันในนโยบายทั่วไปของคณะรัฐมนตรี

มาตรา ๗๐ รัฐมนตรีทั้งคณะต้องออกจากตำแหน่งเมื่อสภาผู้แทนลงมติไม่ไว้ใจในคณะตามมาตรา ๓๔ หรือรัฐสภา

Ref. code: 25595601032138UXP

ไม่ให้ความไว้วางใจตามมาตรา ๖๕ หรือเมื่อสภาผู้แทนชุดที่มีส่วนให้ความไว้วางใจแก่คณะรัฐมนตรีในขณะเข้ารับหน้าที่นั้นสิ้นสุดลง ในกรณีดังกล่าวนี้และในกรณีที่คณะรัฐมนตรีลาออกจากตำแหน่งเอง คณะรัฐมนตรีที่ออกนั้นต้องอยู่ในตำแหน่งเพื่อดำเนินงานไปจนกว่าจะได้ตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นใหม่

มาตรา ๗๑ ความเป็นรัฐมนตรีจะสิ้นสุดลงฉะเพาะตัวโดย

(๑) ตาย

(๒) ลาออก

(๓) ขาดคุณสมบัติตามความในมาตรา ๒๗ (๔) มาตรา ๓๓ (๔)

(๔) สภาผู้แทนลงมติไม่ไว้วางใจ

มาตรา ๗๒ ในเหตุฉุกเฉินที่มีความจำเป็นรีบด่วนในอันจะรักษาความปลอดภัยสาธารณะ หรือป้องปัดภยันตรายสาธารณะ และจะเรียกประชุมรัฐสภาให้ทันท่วงทีมิได้ก็ดี หรือเมื่อกรณีเช่นว่านั้นเกิดขึ้นในระหว่างสภาผู้แทนถูกยุบก็ดี พระมหากษัตริย์จะทรงตราพระราชกำหนดให้ใช้บังคับดังเช่นพระราชบัญญัติก็ได้

ในการประชุมรัฐสภาในคราวต่อไป ให้นำพระราชกำหนดนั้นเสนอต่อรัฐสภา ถ้ารัฐสภาอนุมัติแล้ว พระราชกำหนดนั้นก็เป็นพระราชบัญญัติต่อไป ถ้ารัฐสภาไม่อนุมัติ พระราชกำหนดนั้นก็เป็นอันตกไป แต่ทั้งนี้ไม่กระทบถึงกิจการที่ได้เป็นไปในระหว่างที่ใช้พระราชกำหนดนั้น

คำอนุมัติและไม่อนุมัติให้ทำเป็นพระราชบัญญัติ

มาตรา ๗๓ ในระหว่างสมัยประชุม ถ้าคณะรัฐมนตรีเห็นว่าร่างพระราชบัญญัติที่เกี่ยวด้วยการภาษีอากร หรือเงินตราฉะบับใด จะต้องได้รับการพิจารณาโดยด่วนและลับเพื่อรักษาประโยชน์ของแผ่นดิน จะถวายคำแนะนำต่อพระมหากษัตริย์เพื่อทรงตราเป็นพระราชกำหนดให้ใช้บังคับดั่งพระราชบัญญัติก็ได้

พระราชกำหนดที่ได้ตราขึ้นตามความในวรรคก่อน จะต้องนำเสนอต่อรัฐสภาภายในสองวันนับแต่วันประกาศใช้ และให้นำความในวรรคสองและวรรคสามแห่งมาตรา ๗๒ มาใช้บังคับโดยอนุโลม

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๗๔ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการประกาศให้ใช้กฎอัยการศึกตามลักษณะและวิธีการตามกฎหมายว่าด้วยกฎอัยการศึก

มาตรา ๗๕ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการประกาศสงครามเมื่อได้รับความยินยอมของรัฐสภาแล้ว

มติให้ความยินยอมของรัฐสภาต้องมีเสียงไม่ต่ำกว่าสองในสามของจำนวนสมาชิกทั้งสองสภา

มาตรา ๗๖ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการทำหนังสือสัญญาสันติภาพสงบศึก และทำหนังสือสัญญาอื่นกับนานาประเทศ

หนังสือสัญญาใดมีบทเปลี่ยนแปลงอาณาเขตแห่งไทยหรือจะต้องออกพระราชบัญญัติเพื่อให้การเป็นไปตามสัญญา ต้องได้รับความเห็นชอบของรัฐสภา

มาตรา ๗๗ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษ

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๗๗ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการตราพระราชกฤษฎีกาโดยไม่ขัดต่อกฎหมาย

มาตรา ๗๘ ภายใต้บังคับแห่งมาตรา ๔๗ และมาตรา ๖๖ บทกฎหมาย พระราชหัตถเลขาและพระบรมราชโองการใดอันเกี่ยวกับราชการแผ่นดิน ต้องมีรัฐมนตรีคนหนึ่งลงนามรับสนองพระบรมราชโองการเป็นผู้รับผิดชอบ

หมวด ๕
อำนาจตุลาการ

มาตรา ๗๐ การพิจารณาพิพากษาอรรถคดีเป็นอำนาจของศาลโดยเฉพาะ ซึ่งจะต้องดำเนินตามกฎหมาย และในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์

มาตรา ๗๑ บรรดาศาลทั้งหลายจักตั้งขึ้นได้แต่โดยพระราชบัญญัติ

มาตรา ๗๒ การตั้งศาลขึ้นใหม่ เพื่อพิจารณาพิพากษาคดีใดคดีหนึ่งหรือที่มีข้อหาอันในฐานหนึ่งโดยเฉพาะแทนศาลยุติธรรมตามที่มีตามกฎหมายสำหรับพิจารณาพิพากษาคดีนั้นๆ จะกระทำมิได้

มาตรา ๘๓ ผู้พิพากษาย่อมมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปตามกฎหมาย

มาตรา ๘๔ การแต่งตั้ง การเลื่อนตำแหน่ง การเลื่อนเงินเดือน การย้าย และการถอดถอนผู้พิพากษา จะต้องได้รับความเห็นชอบของคณะกรรมการตุลาการตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ

หมวด ๖
การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ

มาตรา ๘๕ รัฐธรรมนูญนี้จะแก้ไขเพิ่มเติมได้แต่โดยเงื่อนไขต่อไปนี้

(๑) ญัตติขอแก้ไขเพิ่มเติมต้องมาจากคณะรัฐมนตรี หรือจากสมาชิกสภาผู้แทนซึ่งต้องมีจำนวนไม่ต่ำกว่าหนึ่งในสี่ของจำนวนสมาชิกทั้งหมด

(๒) ญัตติขอแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญนี้ให้รัฐสภาพิจารณาร่วมกันเป็นสามวาระ

(๓) การออกเสียงลงคะแนนในวาระที่หนึ่งขั้นรับหลักการให้ใช้วิธีเรียกชื่อและต้องมีเสียงเห็นชอบด้วย

Ref. code: 25595601032138UXP

ในการแก้ไขเพิ่มเติมนั้น ไม่ต่ำกว่าสองในสามแห่งจำนวนสมาชิกทั้งสองสภา

(๔) การออกเสียงลงคะแนนในวาระที่สอง ขั้นพิจารณาเรียงลำดับมาตรา ซึ่งมีคำเสนอแก้ไขเปรัญัตติ หรือซึ่งมีการแก้ไขโดยคณะกรรมาธิการ ให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ

(๕) เมื่อการพิจารณาวาระที่สองเสร็จสิ้นแล้ว ให้รอไว้สิบห้าวัน เมื่อพ้นกำหนดแล้วต้องนำเสนอรัฐสภา เพื่อพิจารณาในวาระที่สามต่อไป

(๖) การออกเสียงลงคะแนนในวาระที่สามขั้นสุดท้าย ให้ใช้วิธีเรียกชื่อและต้องมีเสียงเห็นชอบด้วยในการที่จะให้ออกใช้เป็นกฎหมาย ไม่ต่ำกว่าสองในสามแห่งจำนวนสมาชิกทั้งสองสภา

(๗) เมื่อการออกเสียงลงมติได้เป็นไปตามที่กล่าวข้างบนนี้แล้ว จึงให้ดำเนินการต่อไปตามความในมาตรา ๒๐

หมวด ๗
บทสุดท้าย

มาตรา ๘๖ ภายใต้บังคับมาตรา ๘๘ รัฐสภาทรงไว้ซึ่งสิทธิเด็ดขาดในการตีความแห่งรัฐธรรมนูญนี้

มติในการตีความแห่งรัฐธรรมนูญนี้ต้องมีเสียงไม่ต่ำกว่ากึ่งจำนวนสมาชิกทั้งสองสภา

มาตรา ๘๗ บทบัญญัติแห่งกฎหมายใดมีข้อความแย้งหรือขัดต่อรัฐธรรมนูญนี้ บทบัญญัตินั้นเป็นอันใช้บังคับมิได้

มาตรา ๘๘ ในการที่ศาลจะใช้บทกฎหมายบังคับแก่คดีใด ถ้าศาลเห็นว่าบทกฎหมายนั้นต้องด้วยบทบัญญัติมาตรา ๘๗ ก็ให้ศาลรอการพิจารณาพิพากษาคดีนั้นไว้ชั่วคราว แล้วให้รายงานความเห็นเช่นว่านั้นตามทางการไปยังคณะตุลาการรัฐธรรมนูญเพื่อพิจารณาวินิจฉัย เมื่อคณะตุลาการรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัยแล้ว ให้แจ้งให้ศาลทราบ

คำวินิจฉัยของคณะตุลาการรัฐธรรมนูญให้ถือเป็นเด็ดขาด และให้ศาลปฏิบัติตามนั้น

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๘๙ คณะตุลาการรัฐธรรมนูญประกอบด้วยบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งรัฐสภาแต่งตั้งขึ้นเป็นประธานตุลาการคนหนึ่งและตุลาการอีกสิบสี่คน

ให้มีการแต่งตั้งคณะตุลาการรัฐธรรมนูญใหม่ทุกครั้งเมื่อได้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน เพราะเหตุที่สภาผู้แทนหมดอายุ หรือถูกยุบ

วิธีพิจารณาของคณะตุลาการรัฐธรรมนูญให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการนั้น

บทฉะเพาะกาล

มาตรา ๙๐ ในวาระเริ่มแรก พฤฒสภาประกอบด้วยสมาชิกซึ่งองค์การเลือกตั้งสมาชิกพฤฒสภาเป็นผู้เลือกตั้งภายในกำหนดสิบห้าวันนับแต่วันใช้รัฐธรรมนูญนี้

องค์การเลือกตั้งสมาชิกพฤฒสภาประกอบด้วยผู้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอยู่ในวันสุดท้ายก่อนใช้รัฐธรรมนูญนี้

ผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งต้องมีคุณสมบัติเช่นเดียวกับผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พุทธศักราช ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม

Ref. code: 25595601032138UXP

(ฉบับที่ ๓) พุทธศักราช ๒๔๗๕ โดยยกเว้นข้อห้ามตามมาตรา ๑๑ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๗๕ แต่อย่างน้อยผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องไม่เป็นข้าราชการประจำ มีอายุไม่ต่ำกว่าสามสิบห้าปี และมีวิทยฐานะไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีหรือเทียบเท่ามาแล้วไม่ต่ำกว่าห้าปี หรือเคยดำรงตำแหน่งทางราชการมาแล้วไม่ต่ำกว่าหัวหน้ากองหรือเทียบเท่า หรือเคยเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาแล้ว

ให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งยื่นสมัครรับเลือกตั้งด้วยตนเองต่อเลขาธิการองค์การเลือกตั้งสมาชิกพฤฒสภาภายในสิบสองวันนับแต่วันใช้รัฐธรรมนูญนี้

วิธีการเลือกตั้งให้องค์การเลือกตั้งสมาชิกพฤฒสภากำหนดขึ้น

มาตรา ๙๑ ในวาระเริ่มแรก [illegible]ผู้แทนประกอบด้วยสมาชิกซึ่งราษฎรเลือกตั้งตามพระราชกฤษฎีกาดำเนินการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร พุทธศักราช ๒๔๘๙ ลงวันที่ ๒๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๘๑ และให้ดำเนินการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนเพิ่มจำนวนขึ้นอีกโดยถือเกณฑ์จำนวนราษฎรหนึ่งแสน

Ref. code: 25595601032138UXP

คน [illegible] ทนหนึ่งคน ถ้าในเขตต์จังหวัดใดมีจำนวน
รา[illegible] สำรวจสามะในครัวครั้งสุดท้ายเกินกว่าหนึ่ง
ใ[illegible] วัดนั้นมีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนเพิ่มขึ้นอีก
หนึ่[illegible] ราษฎรทุกหนึ่งแสนคน เศษของหนึ่งแสน
ถ้า[illegible] ให้นับเป็นหนึ่งแสน

[illegible] นสมาชิกสภาผู้แทนในเขตต์จังหวัด
หนึ่[illegible] วรรคก่อน ถ้าในเขตต์จังหวัดใดจะมีจำนวน
สม[illegible] เพิ่มขึ้นจากจำนวนที่ได้มีการเลือกตั้งตาม
พา[illegible] ดำเนินการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร พุทธศักราช
๒[illegible] ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘ แล้ว ก็
ให้[illegible] ตั้งฉะเพาะจำนวนที่เพิ่มขึ้นเท่านั้น,

[illegible] เขตต์เลือกตั้งในจังหวัดหนึ่ง ๆ ซึ่งมีจำนวน
สมา[illegible] เพิ่มขึ้นกว่าหนึ่งคน ให้มีจำนวนราษฎร
ใกล้[illegible] แบ่งได้

[illegible] ผู้เลือกตั้งและผู้สมัครรับเลือกตั้งอีกทั้งหลัก
เกณฑ์[illegible] การเลือกตั้ง ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติการ
เลือก[illegible] แก้ไขเพิ่มเติม (ฉะบับที่ ๓)

Ref. code: 25595601032138UXP

ศักราช ๒๔๗๕ โดยยกเว้นข้อห้ามตามมาตรา ๑๑ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๗๕

มาตรา ๕๒ ให้ดำเนินการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนเพิ่มขึ้นตามความในมาตรา ๕๑ ให้เสร็จสิ้นภายในกำหนดเก้าสิบวันนับแต่วันใช้รัฐธรรมนูญนี้

มาตรา ๕๓ ให้เริ่มนับอายุสภาผู้แทนตั้งแต่วันใช้รัฐธรรมนูญนี้ และให้ถือว่าสภาผู้แทนมีจำนวนสมาชิกเต็มตามที่ได้เลือกตั้งเพิ่มขึ้นในวันครบสิบห้าวันนับแต่วันเลือกตั้ง

มาตรา ๕๔ ก่อนที่สภาผู้แทนจะมีจำนวนสมาชิกเต็มตามที่ได้เลือกตั้งเพิ่มขึ้น รัฐสภาประกอบด้วยพฤฒสภาตามความในมาตรา ๕๐ และสภาผู้แทนซึ่งประกอบด้วยสมาชิกที่ได้รับเลือกตั้งตามพระราชกฤษฎีกาดำเนินการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร พุทธศักราช ๒๔๗๗ ลงวันที่ ๒๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

มาตรา ๕๕ ให้คณะรัฐมนตรีซึ่งบริหารราชการแผ่นดินอยู่ก่อนวันใช้รัฐธรรมนูญนี้อยู่ในตำแหน่งเพื่อดำเนินการไปจนกว่าจะได้ตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นใหม่

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๘๖ ถ้ามีความจำเป็นรีบด่วนในอันจะรักษาความปลอดภัยสาธารณะหรือป้องปัดภัยพิบัติสาธารณะในระหว่างเวลาที่คณะรัฐมนตรีต้องอยู่ในตำแหน่งเพื่อดำเนินการตามความในมาตรา ๘๕ พระมหากษัตริย์จะทรงตราพระราชกำหนดให้ใช้บังคับดั่งเช่นพระราชบัญญัติก็ได้

ให้นำความในวรรคสองและวรรคสามแห่งมาตรา ๗๒ มาใช้บังคับแก่กรณีดั่งกล่าวในวรรคก่อนโดยอนุโลม

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ
ปรีดี พนมยงค์
นายกรัฐมนตรี

Ref. code: 25595601032138UXP

ภาคผนวก ช

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉะบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490

(รัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่ม)

ฉบับพิเศษ หน้า ๑
ตอนที่๕๓ เล่ม๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๙ พฤศจิกายน๒๔๙๐

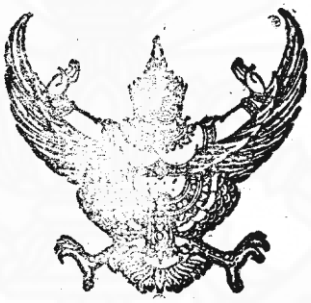

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

(ฉะบับชั่วคราว)

ตราไว้ ณ วันที่ ๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๙๐

รังสิต กรมขุนชัยนาทนเรนทร

เป็นปีที่ ๒ ในรัชกาลปัจจุบัน

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ที่ตราไว้และได้ใช้เป็นกฎหมายปกครองประเทศชาติมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ และได้มาเปลี่ยนแปลงแก้ไขประกาศใช้เป็น

ฉะบับใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ นั้น นับว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่เหมาะสมกับประเทศชาติในกาลสมัยที่ล่วงแล้วมา

บัดนี้ประเทศชาติตกอยู่ในภาวะวิกฤตกาล ประชาชนพลเมืองได้รับความลำบากเดือดร้อน เพราะขาดอาหาร ขาดเครื่องนุ่งห่ม และขาดแคลนสิ่งอื่นๆนานัปปการ เครื่องบริโภคและอุปโภคทุกอย่างมีราคาสูงขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก เป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมทรามในศีลธรรมอย่างไม่เคยมีมาแต่กาลก่อนขึ้นในประชาชน บรรดาผู้บริหารราชการแผ่นดินและสภาไม่อาจดำเนินการแก้ไขสิ่งที่ไม่ดีให้กลับเข้าสู่ภาวะอย่างเดิมได้ การดำเนินการของรัฐบาลและการควบคุมราชการฝ่ายบริหารของรัฐสภา เพื่อมุ่งหมายที่จะช่วยกันแก้ไขให้ดีขึ้น ตามวิถีทางที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญฉะบับนั้น ไม่ประสพผลดีเลยแม้แต่น้อย เป็นการผิดหวังของประชาชนทั้งประเทศ และตรงกันข้ามกลับทำให้เห็นว่า การแก้ไขทุกอย่างเป็นเหตุที่ทำให้ประเทศชาติทรุดโทรมลงเป็นลำดับ ถ้าจะคงปล่อยให้เป็นไปตามยะถากรรม ก็จะนำมาซึ่งความหายนะแก่ประเทศ

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉบับพิเศษ หน้า ๓
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

ชาติอย่างไม่มีสุดสิ้น จนถึงกับว่าจะไม่ดำรงอยู่ในภาวะอันควรแก่ความเป็นไทยต่อไปอีกได้

ราษฎรไทยส่วนมากผู้สนใจต่อการนี้พร้อมด้วยทหารของชาติได้พร้อมใจกันนำความขึ้นกราบบังคมทูล ขอให้เลิกใช้รัฐธรรมนูญปัจจุบัน และประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่อันจะเป็นวิถีทางจรรโลงประเทศชาติให้วัฒนาถาวร อีกทั้งจะเป็นทางบำบัดยุคเข็ญของประชาชนทั้งปวงให้เข้าสู่ภาวะปกติได้สืบไป

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เลิกใช้รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน และให้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับใหม่ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

บททั่วไป

มาตรา ๑ ประเทศไทยเป็น ราชอาณาจักร อันหนึ่งอันเดียวจะแบ่งแยกมิได้

ประชาชนชาวไทยไม่ว่าเหล่ากำเนิดหรือศาสนาใดย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้เสมอกัน

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉบับพิเศษ หน้า ๔
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๔๐

มาตรา ๒ อำนาจอธิปไตยเดิมมาจากปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้น แต่โดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้

หมวด ๑

พระมหากษัตริย์

มาตรา ๓ องค์พระมหากษัตริย์ ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้

มาตรา ๔ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะและทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก

มาตรา ๕ พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพไทย

มาตรา ๖ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติทางรัฐสภา และทรงประกาศแต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภา

มาตรา ๗ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจบริหารราชการแผ่นดินทางคณะรัฐมนตรี และทรงประกาศแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี

มาตรา ๘ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาล

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉบับพิเศษ หน้า ๕
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

มาตรา ๕ พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งอภิรัฐมนตรีเป็นตำแหน่งสำหรับถวายคำปรึกษาในราชการแผ่นดิน

มาตรา ๑๐ ในเมื่อพระมหากษัตริย์จะไม่ประทับอยู่ในราชอาณาจักรหรือด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งจะทรงบริหารพระราชภาระไม่ได้ จะได้แต่งตั้งอภิรัฐมนตรีขึ้นเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ถ้าพระมหากษัตริย์มิได้ทรงตั้งหรือไม่สามารถจะทรงตั้งได้ ก็ให้คณะอภิรัฐมนตรีเข้าบริหารราชการแผ่นดินในหน้าที่คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทันที

มาตรา ๑๑ ในกรณีที่ราชบัลลังก์ว่างลง และมิได้มีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ตามความในมาตรา ๑๐ ก็ให้คณะอภิรัฐมนตรีเข้าบริหารราชการแผ่นดินในหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ชั่วคราว จนกว่าจะได้ประกาศแต่งตั้งผู้สืบสันตติวงศ์ในหน้าที่พระมหากษัตริย์ต่อไป

มาตรา ๑๒ การสืบราชสมบัติให้เป็นไปโดยนัยแห่งกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ พระพุทธศักราช ๒๔๖๗ และประกอบด้วยความเห็นชอบของรัฐสภา

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉบับพิเศษ หน้า ๖
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

หมวด ๒

อภิรัฐมนตรี

มาตรา ๑๓ อภิรัฐมนตรีเป็นตำแหน่งประจำมีห้านาย เป็นผู้บริหารราชการในพระองค์ และถวายคำปรึกษาแด่พระมหากษัตริย์

มาตรา ๑๔ อภิรัฐมนตรีเป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ด้วยการถวายความเห็นโดยชอบและถูกต้อง เพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติทุกสาขา

มาตรา ๑๕ ในคณะอภิรัฐมนตรีจะทรงพระกรุณาแต่งตั้งผู้อาวุโสเป็นประธานคณะหนึ่งนาย

มาตรา ๑๖ อภิรัฐมนตรีจะพ้นหน้าที่ต่อเมื่อ ลาออก ทุพพลภาพ หรือตาย

มาตรา ๑๗ เมื่อตำแหน่งอภิรัฐมนตรีว่างลงจะได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งแทน อย่างน้อยผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งแทน จะต้องมีคุณสมบัติ เป็นผู้รับราชการประจำมาแล้วไม่น้อยกว่า ๒๕ ปี และเคยรับราชการอย่างต่ำตำแหน่ง

Ref. code: 25595601032138UXP

อธิบดี หรือเคยเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมาแล้วไม่น้อยกว่า ๔ ปี

มาตรา ๑๘ คณะอภิรัฐมนตรีมีหน่วยราชการขึ้นอยู่ตามที่จะมีประกาศเป็นพระราชกฤษฎีกา

มาตรา ๑๙ ประธานคณะอภิรัฐมนตรีจะได้มอบหมายให้อภิรัฐมนตรีคนใดบัญชาหน่วยราชการที่กำหนดตามพระราชกฤษฎีกา

มาตรา ๒๐ การบรรจุ การแต่งตั้ง การถอดถอน การลงโทษ การกำหนดคุณสมบัติข้าราชการ ให้เป็นไปโดยกฎหมาย

หมวด ๓
สิทธิและหน้าที่ของชนชาวไทย

มาตรา ๒๑ บุคคลย่อมมีฐานะเสมอกันตามกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์ โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี หรือโดยประการอื่นก็ดี ไม่กระทำให้เกิดเอกสิทธิอย่างใดเลย

มาตรา๒๒ บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาหรือลัทธินิยมใด ๆ และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรม

Ref. code: 25595601032138UXP

ตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง และไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

มาตรา ๒๓ บุคคลย่อมมีเสรีภาพโดยบริบูรณ์ในร่างกาย เคหะสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา การศึกษาอบรม การชุมนุมสาธารณะ การตั้งสมาคม การอาชีพ ทั้งนี้ภายใต้บังคับแห่งบทกฎหมาย

มาตรา ๒๔ บุคคลย่อมมีสิทธิเสนอเรื่องราวร้องทุกข์ภายในเงื่อนไขและวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา ๒๕ บุคคลมีหน้าที่เคารพต่อกฎหมาย และมีหน้าที่ป้องกันประเทศ ช่วยเหลือราชการทางเสียภาษี และอื่น ๆ ภายในเงื่อนไข และโดยวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ ทั้งต้องมีการศึกษาและการอาชีพ

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉบับพิเศษ หน้า ๕
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๕ พฤศจิกายน ๒๔๕๐

หมวด ๔

อำนาจนิติบัญญัติ

ส่วนที่ ๑

บททั่วไป

มาตรา ๒๖ รัฐสภาประกอบด้วย วุฒิสภา และสภาผู้แทน ไม่ว่าจะประชุมแยกกันหรือร่วมกัน

มาตรา ๒๗ ร่างพระราชบัญญัติทั้งหลายจะตราขึ้นเป็นกฎหมายได้ด้วยคำแนะนำและยินยอมของรัฐสภา

มาตรา ๒๘ การตราพระราชบัญญัติขึ้นเป็นกฎหมายให้มีผลย้อนหลังเป็นการลงโทษบุคคลในทางอาญานั้นจะกระทำมิได้

มาตรา ๒๙ ร่างพระราชบัญญัติซึ่งรัฐสภาได้ทำขึ้นเสร็จแล้ว ให้นายกรัฐมนตรีนำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย เพื่อพระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธย และเมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ให้ใช้บังคับเป็นกฎหมายได้

มาตรา ๓๐ ถ้าพระมหากษัตริย์ไม่ทรงเห็นชอบด้วยร่างพระราชบัญญัตินั้น จะได้พระราชทานคืนมายังรัฐสภา

Ref. code: 25595601032138UXP

ภายในหนึ่งเดือน รัฐสภาจะต้องปรึกษากันใหม่ ถ้ารัฐสภาลงมติยืนยันตามเดิม ให้นายกรัฐมนตรีนำร่างพระราชบัญญัตินั้นขึ้นทูลเกล้า ฯ เพื่อถวายประกาศใช้ต่อไป

มาตรา ๓๑ ร่างพระราชบัญญัติทั้งหลายจะเสนอมาจากคณะรัฐมนตรีหรือจากสมาชิกรัฐสภาก็ได้

มาตรา ๓๒ บุคคลใดจะเป็นสมาชิกวุฒิสภา และสภาผู้แทนขณะเดียวกันไม่ได้

มาตรา ๓๓ วุฒิสภาประกอบด้วยสมาชิกที่พระมหากษัตริย์ทรงเลือกตั้งมีจำนวนเท่าสมาชิกสภาผู้แทน

มาตรา ๓๔ สมาชิกภาพแห่งวุฒิสภา มีกำหนดเวลาคราวละ ๖ ปี ฉะเพาะเมื่อวาระเริ่มแรกเมื่อครบกำหนด ๓ ปี ให้มีการเปลี่ยนสมาชิกกึ่งหนึ่งโดยวิธีจับสลาก

มาตรา ๓๕ สมาชิกภาพแห่งวุฒิสภาสุดสิ้นลงเมื่อ

(๑) ถึงคราวออกตามวาระ

(๒) ตาย

(๓) ลาออก

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉบับพิเศษ หน้า ๑๑
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

มาตรา ๓๖ ในระหว่างที่สภาผู้แทนถูกยุบ ถ้าจำเป็นจะมีการประชุมวุฒิสภาก็ทำได้

ส่วนที่ ๒
สภาผู้แทน

มาตรา ๓๗ สภาผู้แทนประกอบด้วยสมาชิกที่ราษฎรเลือกตั้งตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน

สมาชิกสภาผู้แทนต้องไม่เป็นข้าราชการประจำ

การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนให้ใช้วิธีเลือกตั้งออกเสียงโดยตรงและลับ

มาตรา ๓๘ คุณสมบัติของผู้เลือกตั้งและผู้สมัครรับเลือกตั้ง วิธีการเลือกตั้งและจำนวนสมาชิก ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน และอย่างน้อยผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องมีเชื้อชาติเป็นไทยและมีอายุไม่ต่ำกว่า ๓๕ ปี

มาตรา ๓๙ อายุของสภาผู้แทนมีกำหนดเวลาคราวละ ๔ ปี

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉบับพิเศษ หน้า ๑๒
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๙ พฤศจิกายน ๒๕๔๐

ถ้าตำแหน่งสมาชิกว่างลงเพราะเหตุอื่น นอกจากถึงคราวออกตามอายุหรือยุบสภา ให้เลือกตั้งสมาชิกขึ้นแทนภายในกำหนดเวลาเก้าสิบวัน เว้นแต่อายุของสภาจะเหลือไม่ถึงหกเดือน และสมาชิกที่เข้ามาแทนนั้นย่อมอยู่ในตำแหน่งได้เพียงเท่ากำหนดเวลาของผู้ที่ตนแทน

มาตรา ๔๐ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะยุบสภาผู้แทนเพื่อให้ราษฎรเลือกตั้งสมาชิกมาใหม่ ในพระราชกฤษฎีกาให้ยุบสภานั้นต้องกำหนดเวลาให้เลือกตั้งสมาชิกใหม่ภายในเก้าสิบวัน

การยุบสภาผู้แทนจะยุบได้ครั้งเดียวในเหตุการณ์เดียวกัน

มาตรา ๔๑ สมาชิกภาพแห่งสภาผู้แทนสุดสิ้นลงเมื่อ

(๑) ถึงคราวออกตามอายุของสภาหรือยุบสภา

(๒) ตาย

(๓) ลาออก

(๔) ขาดคุณสมบัติตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉบับพิเศษ หน้า ๑๓
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

ส่วนที่ ๓
บทที่ใช้แก่สภาทั้งสอง

มาตรา ๔๑ สมาชิกสภาผู้แทนมีสิทธิเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจคณะรัฐมนตรีรายตัวหรือทั้งคณะก็ได้ โดยมีสมาชิกรับรองไม่ต่ำกว่า ๒๔ คน การลงมติในกรณีเช่นนี้มิให้กระทำในวันเดียวกันกับวันที่ปรึกษา

มาตรา ๔๒ ก่อนเข้ารับหน้าที่ สมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทนต้องปฏิญาณตนในที่ประชุมแห่งสภาที่ตนเป็นสมาชิกว่า จะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญ

มาตรา ๔๔ สมาชิกวุฒิสภาและสภาผู้แทนย่อมเป็นผู้แทนของปวงชนชาวไทย ไม่อยู่ในความผูกมัดแห่งอาณัติมอบหมายใด ๆ และต้องปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นของตนโดยบริสุทธิ์ใจ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประชาชนชาวไทย

มาตรา ๔๕ พระมหากษัตริย์ทรงตั้งสมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทนตามมติของสภานั้น ๆ ให้เป็นประธานแห่งสภาคนหนึ่ง เป็นรองประธานคนหนึ่งหรือหลายคนก็ได้

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉบับพิเศษ หน้า ๑๔
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

มาตรา ๔๖ ประธานวุฒิสภาและประธานสภาผู้แทนมีหน้าที่ดำเนินกิจการของสภานั้น ๆ ให้เป็นไปตามระเบียบ รองประธานมีหน้าที่ทำกิจการแทนประธานเมื่อประธานไม่อยู่หรือไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้

มาตรา ๔๗ ในเมื่อประธานและรองประธานวุฒิสภาหรือสภาผู้แทนไม่อยู่ในที่ประชุม ให้สมาชิกของสภานั้น ๆ เลือกตั้งกันขึ้นเองเป็นประธานในคราวประชุมนั้น

มาตรา ๔๘ การประชุมของวุฒิสภาก็ดี หรือของสภาผู้แทนก็ดี ทุกครั้งต้องมีสมาชิกมาประชุมไม่ต่ำกว่าหนึ่งในสามของจำนวนสมาชิกทั้งหมด จึงจะเป็นองค์ประชุมได้

มาตรา ๔๙ การลงมติวินิจฉัยข้อปรึกษานั้น ให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ เว้นแต่เรื่องซึ่งมีบทบัญญัติไว้เป็นพิเศษในรัฐธรรมนูญนี้

สมาชิกคนหนึ่งย่อมมีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้ามีจำนวนเสียงลงคะแนนเท่ากัน ให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นได้อีกเสียงหนึ่ง และเป็นเสียงชี้ขาด

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉะบับพิเศษ หน้า ๑๕
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๕ พฤศจิกายน ๒๔๕๐

มาตรา ๕๐ ในที่ประชุมแห่งสภา สมาชิกผู้ใดจะกล่าวถ้อยคำใด ๆ ในทางแถลงข้อเท็จจริง หรือแสดงความคิดเห็นหรือออกเสียงลงคะแนน ย่อมเป็นเอกสิทธิโดยเด็ดขาด ผู้ใดจะนำไปเป็นเหตุฟ้องร้องว่ากล่าวสมาชิกผู้นั้นในทางใดมิได้

เอกสิทธินี้คุ้มครองไปถึงผู้พิมพ์โฆษณารายงานการประชุมโดยคำสั่งของสภา และคุ้มครองไปถึงผู้ที่สภาเชิญมาแถลงข้อเท็จจริง หรือแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมด้วย

มาตรา ๕๑ สมัยประชุมของวุฒิสภาและสภาผู้แทนย่อมเริ่มต้นและสุดสิ้นลงพร้อมกัน

มาตรา ๕๒ ในปีหนึ่งมีสมัยประชุมของสภาทั้งสองสมัยหนึ่งหรือหลายสมัยแล้วแต่สภาผู้แทนจะกำหนด การประชุมครั้งแรกต้องกำหนดให้สมาชิกได้มาประชุมภายในสามสิบวัน นับแต่วันเลือกตั้ง วันเริ่มสมัยประชุมประจำปีให้สภาผู้แทนเป็นผู้กำหนด

มาตรา ๕๓ สมัยประชุมสามัญสมัยหนึ่ง ๆ มีกำหนดเวลาเก้าสิบวัน แต่พระมหากษัตริย์จะโปรดเกล้า ฯ ให้ขยายเวลาออกไปก็ได้

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉบับพิเศษ หน้า ๑๖
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๐

อนึ่งในระหว่างเวลาเก้าสิบวันนั้นจะโปรดเกล้า ฯ ให้ปิดประชุมก็ได้

มาตรา ๕๔ พระมหากษัตริย์ทรงเรียกประชุมวุฒิสภาและสภาผู้แทนตามสมัยประชุม ทรงปิดและเปิดประชุม

พิธีเปิดประชุมจะทรงพระกรุณาเสด็จดำเนินมาทรงทำหรือจะโปรดเกล้า ฯ ให้รัชชทายาทที่บรรลุนิติภาวะแล้วหรือผู้ใดผู้หนึ่งกระทำพิธีแทนพระองค์ก็ได้

มาตรา ๕๕ เมื่อเป็นการจำเป็นเพื่อประโยชน์ของแผ่นดิน พระมหากษัตริย์จะทรงเรียกประชุมวิสามัญแห่งสภาทั้งสองก็ได้

มาตรา ๕๖ สมาชิกวุฒิสภาและสภาผู้แทนทั้งสองสภาหรือสมาชิกแต่ละสภามีจำนวนไม่ต่ำกว่าหนึ่งในสามของสมาชิกของทั้งสองสภา มีสิทธิเข้าชื่อยื่นร้องขอให้นำความกราบบังคมทูลขอให้ทรงเรียกประชุมวิสามัญแห่งสภาทั้งสองก็ได้

ฉะบับพิเศษ หน้า ๑๗
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

คำร้องขอดังกล่าวในวรรคก่อน ถ้าเป็นของสมาชิกแห่งสภาใด ก็ให้ยื่นต่อสภานั้น ถ้าเป็นของสมาชิกทั้งสองสภา ก็ให้ยื่นต่อประธานสภาของสภาที่มีสมาชิกเข้าชื่อมากกว่า ถ้ามีจำนวนเท่ากันให้ยื่นต่อประธานวุฒิสภา

ให้ประธานแห่งสภาที่ได้รับคำร้องขอนำความกราบบังคมทูล และรับสนองพระบรมราชโองการ

มาตรา ๕๗ ในระหว่างสมัยประชุม ผู้ใดจะฟ้องร้องสมาชิกวุฒิสภา หรือสมาชิกสภาผู้แทนในทางอาญา ศาลจะต้องได้รับอนุญาตจากสภาที่ผู้นั้นเป็นสมาชิกก่อน จึงจะพิจารณาได้ แต่การพิจารณาคดีนั้นต้องมิให้เป็นการขัดขวางต่อการที่สมาชิกผู้นั้นจะเข้ามาประชุม

การพิจารณาคดีที่ศาลได้กระทำไปก่อนคำอ้างว่าจำเลยเป็นสมาชิกของสภาใดสภาหนึ่งนั้น ย่อมเป็นอันใช้ได้

มาตรา ๕๘ ในระหว่างสมัยประชุม ห้ามไม่ให้จับหรือหมายเรียกตัวสมาชิกวุฒิสภาหรือสมาชิกสภาผู้แทนไป

Ref. code: 25595601032138UXP

กักขัง เว้นแต่จับในขณะที่กระทำผิด แต่ต้องรีบรายงานไปยังประธานแห่งสภาที่ผู้นั้นเป็นสมาชิก ประธานแห่งสภานั้นอาจสั่งปล่อยผู้ถูกจับให้พ้นจากการกักขังได้

มาตรา ๕๙ ถ้าสมาชิกวุฒิสภาหรือสภาผู้แทนถูกกักขังในระหว่างสอบสวนหรือพิจารณาอยู่ก่อนสมัยประชุม เมื่อถึงสมัยประชุม พนักงานสอบสวนหรือศาลแล้วแต่กรณีต้องสั่งปล่อย ถ้าหากสภาที่ผู้นั้นเป็นสมาชิกได้ร้องขอ

คำสั่งปล่อยตามความในวรรคก่อนให้มีผลบังคับตั้งแต่วันปล่อย จนถึงวันสุดท้ายแห่งการประชุม

มาตรา ๖๐ ร่างพระราชบัญญัติให้เสนอต่อสภาผู้แทนก่อน เมื่อสภาผู้แทนได้พิจารณาลงมติให้ใช้ได้แล้ว ให้นำเสนอต่อวุฒิสภา ถ้าวุฒิสภาพิจารณาลงมติเห็นชอบด้วยโดยไม่แก้ไขแล้ว ก็ดำเนินการต่อไปตามความในมาตรา ๒๕

ถ้าหากวุฒิสภาลงมติไม่เห็นชอบด้วย ก็ให้ส่งร่างพระราชบัญญัตินั้นกลับคืนมาให้สภาผู้แทนพิจารณาใหม่ ถ้า

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉะบับพิเศษ หน้า ๑๕
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๕ พฤศจิกายน ๒๔๕๐

สภาผู้แทนลงมติเห็นชอบตามวุฒิสภาแล้วก็ให้ถือว่าร่างพระราชบัญญัตินั้นเป็นอันตกไป

ถ้าวุฒิสภาลงมติให้แก้ไขเพิ่มเติม ก็ให้ส่งร่างพระราชบัญญัตินั้นกลับคืนมาให้สภาผู้แทนพิจารณาใหม่ ถ้าสภาผู้แทนลงมติเห็นชอบตามที่วุฒิสภาแก้ไขเพิ่มเติมมา ก็ให้ดำเนินการต่อไปตามความในมาตรา ๒๕

ถ้าหากสภาผู้แทนลงมติยืนยันตามเดิมในร่างพระราชบัญญัติที่ส่งกลับคืนมาตามความในวรรคสองหรือวรรคสาม ด้วยคะแนนเสียงมากกว่าครึ่งของสมาชิกทั้งหมดแล้ว ก็ให้ถือว่าร่างพระราชบัญญัตินั้นเป็นอันได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา และให้ดำเนินการต่อไปตามความในมาตรา ๒๕

มาตรา ๖๑ ร่างพระราชบัญญัติเกี่ยวด้วยการเงินนั้นจะเสนอได้โดยคณะรัฐมนตรีหรือโดยสมาชิกรัฐสภาซึ่งมีนายกรัฐมนตรีรับรอง

ร่างพระราชบัญญัติเกี่ยวด้วยการเงินหมายถึงร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อความต่อไปนี้ทั้งหมด หรือแต่ข้อใดข้อหนึ่ง กล่าวคือ การตั้งขึ้นหรือยกเลิก หรือลด หรือเปลี่ยนแปลง

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉบับพิเศษ หน้า ๒๐
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

แก้ไข หรือผ่อน หรือวางระเบียบการบังคับ อันเกี่ยวแก่การภาษีหรืออากร หรือว่าด้วยเงินตรา การจัดสรร รับรักษา หรือจ่ายเงินแผ่นดิน หรือการกู้เงิน หรือการประกัน หรือการใช้เงินกู้

ในกรณีเป็นที่สงสัย ให้เป็นอำนาจของประธานสภาผู้แทนที่จะวินิจฉัยว่าร่างพระราชบัญญัติใด เป็นร่างพระราชบัญญัติเกี่ยวด้วยการเงินหรือไม่

มาตรา ๖๒ ร่างพระราชบัญญัติที่สภาผู้แทนได้ลงมติให้ใช้ได้ และได้เสนอไปยังวุฒิสภานั้น วุฒิสภาจะต้องพิจารณาและลงมติภายในกำหนดสามสิบวัน แต่ถ้าร่างพระราชบัญญัตินั้นเป็นร่างพระราชบัญญัติเกี่ยวด้วย การเงิน วุฒิสภาจะต้องพิจารณาและลงมติภายในกำหนด ๑๕ วัน

กำหนดวันดังกล่าวในวรรคก่อนให้หมายถึงวันในสมัยประชุมและเริ่มนับตั้งแต่วันที่ร่างพระราชบัญญัตินั้นได้มาถึงวุฒิสภา

ถ้าวุฒิสภาไม่ได้พิจารณาลงมติในร่างพระราชบัญญัติที่สภาผู้แทนส่งมาภายในกำหนดเวลาที่กล่าวในวรรคแรก ก็ให้ถือว่าวุฒิสภาได้ให้ความเห็นชอบในร่างพระราชบัญญัตินั้น

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉะบับพิเศษ หน้า ๒๑
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

มาตรา ๖๓ งบประมาณแผ่นดินประจำปี ต้องตราขึ้นเป็นพระราชบัญญัติ ถ้าพระราชบัญญัติออกไม่ทันปีใหม่ ให้ใช้พระราชบัญญัติปีก่อนนั้นไปพลาง

มาตรา ๖๔ วุฒิสภาและสภาผู้แทน มีอำนาจควบคุมราชการแผ่นดิน โดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้

มาตรา ๖๕ ในที่ประชุมของวุฒิสภาหรือสภาผู้แทน สมาชิกทุกคนมีสิทธิตั้งกะทู้ถามรัฐมนตรีในข้อความใด อันเกี่ยวกับงานในหน้าที่ได้ แต่รัฐมนตรีย่อมมีสิทธิที่จะไม่ตอบได้ เมื่อเห็นว่าข้อความนั้นยังไม่ควรเปิดเผย เพราะเกี่ยวกับความปลอดภัยหรือประโยชน์ของแผ่นดิน

มาตรา ๖๖ การประชุมวุฒิสภาและสภาผู้แทนย่อมเป็นการเปิดเผย ตามลักษณะที่กำหนดไว้ในข้อบังคับของแต่ละสภา แต่ถ้าหากคณะรัฐมนตรีหรือสมาชิกของแต่ละสภาไม่ต่ำกว่า ๒๕ คนร้องขอให้ประชุมลับ ก็ให้ประชุมลับ

มาตรา ๖๗ วุฒิสภาและสภาผู้แทนมีอำนาจเลือกสมาชิกแห่งสภาตั้งเป็นคณะกรรมาธิการสามัญ และมีอำนาจเลือกบุคคลที่เป็นสมาชิกหรือมิได้เป็นสมาชิกในสภาก็ตาม

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉบับพิเศษ หน้า ๒๒
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

เป็นคณะกรรมาธิการวิสามัญ เพื่อกระทำกิจการหรือพิจารณาสอบสวนข้อความใด อันอยู่ในวงงานของสภาแล้วรายงานต่อสภา คณะกรรมาธิการที่กล่าวนี้ ย่อมมีอำนาจเรียกบุคคลใดมาชี้แจงแสดงความเห็นในเรื่องกิจการที่กระทำหรือพิจารณาอยู่นั้นได้

เอกสิทธิ์ที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๕๐ นั้น ให้คุ้มครองถึงบุคคลผู้ที่กระทำหน้าที่ตามมาตรานี้ด้วย

มาตรา ๖๘ การประชุมคณะกรรมาธิการตามมาตรา ๖๗ นั้น ต้องมีกรรมาธิการไม่ต่ำกว่าครึ่งจำนวนมาประชุมจึงเป็นองค์ประชุมได้

มาตรา ๖๙ วุฒิสภาและสภาผู้แทนมีอำนาจตั้งข้อบังคับการประชุมและการปรึกษาของสภาเพื่อดำเนินการตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้

ส่วนที่ ๔
การประชุมร่วมกันของรัฐสภา

มาตรา ๗๐ ในกรณีต่อไปนี้ ให้รัฐสภาประชุมร่วมกัน

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉบับพิเศษ หน้า ๒๓
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

(๑) การให้ความเห็นชอบในการสืบราชสมบัติตามความในมาตรา ๑๒

(๒) การปรึกษาร่างพระราชบัญญัติกันใหม่ตามความในมาตรา ๓๐

(๓) พิธีเปิดประชุมรัฐสภาตามความในมาตรา ๕๕

(๔) การลงมติความไว้ใจในคณะรัฐมนตรี ตามความในมาตรา ๗๗

(๕) การให้ความยินยอมในการประกาศสงครามตามความเห็นชอบในมาตรา ๘๓

(๖) การให้ความเห็นชอบแก่หนังสือสัญญาตามความในมาตรา ๘๔

(๗) การตีความในรัฐธรรมนูญตามความในมาตรา ๙๔

มาตรา ๗๑ ให้ประธานวุฒิสภาเป็นประธานของที่ร่วมประชุมของรัฐสภา และให้ประธานสภาผู้แทนเป็นรองประธาน

มาตรา ๗๒ ในการประชุมร่วมกันของรัฐสภา ให้ใช้ข้อบังคับการประชุมและการปรึกษาของวุฒิสภาโดยอนุโลม

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉบับพิเศษ หน้า ๒๔
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๘ พฤศจิกายน ๒๔๕๐

มาตรา ๗๓ ในการประชุมร่วมกันของรัฐสภา ให้นำบทที่ใช้แก่สภาทั้งสองมาใช้โดยอนุโลม

หมวด ๕

อำนาจบริหาร

มาตรา ๗๔ พระมหากษัตริย์ทรงตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยนายกรัฐมนตรีคนหนึ่ง และรัฐมนตรีอย่างน้อยสิบห้าคน อย่างมากยี่สิบห้าคน

ในการตั้งนายกรัฐมนตรี ประธานคณะอภิรัฐมนตรีเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ รัฐมนตรีต้องไม่เป็นข้าราชการประจำ

มาตรา ๗๕ ให้คณะรัฐมนตรีมีอำนาจบริหารราชการแผ่นดิน

มาตรา ๗๖ รัฐมนตรีผู้มิได้เป็นสมาชิกแห่งสภา ย่อมมีสิทธิไปประชุม และแถลงข้อเท็จจริง หรือแสดงความคิดเห็นในวุฒิสภาหรือในสภาผู้แทน หรือในที่ประชุมร่วมกันของรัฐสภาได้ แต่ไม่มีสิทธิออกเสียงลงคะแนน

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉบับพิเศษ หน้า ๒๕
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

เอกสิทธิที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๕๐ นั้น ให้นำมาใช้โดยอนุโลม

มาตรา ๗๗ ในการดำเนินนโยบายบริหารราชการแผ่นดิน คณะรัฐมนตรีต้องได้รับความไว้วางใจของรัฐสภา

รัฐมนตรีผู้ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ว่าการกระทรวง ต้องรับผิดชอบในหน้าที่ของตนต่อรัฐสภา ในทางรัฐธรรมนูญและรัฐมนตรีทุกคนจะได้รับการแต่งตั้งให้ว่าการกระทรวงหรือไม่ก็ตาม ก็ต้องรับผิดชอบร่วมกันในนโยบายทั่วไปของคณะรัฐมนตรี

นโยบายของคณะรัฐมนตรีแต่ละคณะที่ได้ดำเนินมา จะเสร็จลงหรือที่ดำเนินการอยู่เพียงใดก็ตาม คณะรัฐมนตรีผู้บริหารราชการแผ่นดินภายหลังจะเลิกล้มหรือแก้ไขให้เป็นอย่างอื่นมิได้ เว้นแต่จะเสนอขอรับพระบรมราชวินิจฉัยและได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว

มาตรา ๗๘ รัฐมนตรีทั้งคณะต้องออกจากตำแหน่ง เมื่อมีพระบรมราชโองการหรือเมื่อสภาผู้แทนลงมติไม่ไว้วางใจ

ฉบับพิเศษ หน้า ๒๖
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

ตามมาตรา ๔๒ หรือรัฐสภาไม่ให้ความไว้วางใจตามมาตรา ๗๗ หรือเมื่อสภาผู้แทนชุดที่มีส่วนให้ความไว้วางใจแก่คณะรัฐมนตรีในขณะเข้ารับหน้าที่นั้นสุดสิ้นลง ในกรณีดังกล่าวหลังนี้และกรณีที่คณะรัฐมนตรีลาออกจากตำแหน่งเอง คณะรัฐมนตรีที่ออกนั้นต้องอยู่ในตำแหน่งเพื่อดำเนินงานไปจนกว่าจะตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นใหม่

มาตรา ๗๙ ความเป็นรัฐมนตรีสุดสิ้นลงฉะเพาะตัวโดย

(๑) โดยพระบรมราชโองการ

(๒) ตาย

(๓) ลาออก

(๔) ขาดคุณสมบัติตามความในมาตรา ๔๑ (๔)

(๕) รัฐสภาลงมติไม่ไว้วางใจ

มาตรา ๘๐ ในเหตุฉุกเฉินที่มีความจำเป็นรีบด่วนอันจะรักษาความปลอดภัยสาธารณะหรือป้องปัดภัยพิบัติสาธารณะ และจะเรียกประชุมรัฐสภาให้ทันท่วงทีมิได้ก็ดี หรือกรณีเช่นว่านั้นเกิดขึ้นในระหว่างสภาผู้แทนถูกยุบก็ดี พระมหา

Ref. code: 25595601032138UXP

กษัตริย์จะทรงตราพระราชกำหนดให้ใช้บังคับดังเช่นพระราชบัญญัติก็ได้

ในการประชุมรัฐสภาคราวต่อไป ให้นำพระราชกำหนดนั้นเสนอต่อรัฐสภาเพื่อทราบ

มาตรา ๘๑ ในระหว่างสมัยประชุม ถ้าคณะรัฐมนตรีเห็นว่าร่างพระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับการภาษีอากรหรือเงินตราฉะบับใด จะต้องได้รับพิจารณาโดยด่วนและลับเพื่อรักษาผลประโยชน์ของแผ่นดิน จะถวายคำแนะนำต่อพระมหากษัตริย์เพื่อตราเป็นพระราชกำหนดให้ใช้ดังพระราชบัญญัติก็ได้

มาตรา ๘๒ พระมหากษัตริย์ทรงพระราชอำนาจในการประกาศใช้กฎอัยยการศึก

มาตรา ๘๓ พระมหากษัตริย์ทรงพระราชอำนาจในการประกาศสงครามเมื่อได้รับความยินยอมของรัฐสภา

มาตรา ๘๔ พระมหากษัตริย์ทรงพระราชอำนาจในการทำหนังสือสัญญาสงบศึกและทำหนังสือสัญญาอื่น ๆ กับนานาประเทศ

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉบับพิเศษ หน้า ๒๙
ตอนที่๕๓ เล่ม๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๕พฤศจิกายน๒๔๕๐

มาตรา ๘๕ พระมหากษัตริย์ทรงพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษ

มาตรา ๘๖ พระมหากษัตริย์ทรงพระราชอำนาจในการตราพระราชกฤษฎีกา

มาตรา ๘๗ ภายใต้บังคับแห่งมาตรา ๕๖ และมาตรา ๗๔ บทกฎหมาย พระราชหัตถเลขาและพระบรมราชโองการใดอันเกี่ยวกับราชการแผ่นดิน ต้องมีรัฐมนตรีคนหนึ่งลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ

หมวด ๖

อำนาจตุลาการ

มาตรา ๘๘ การพิจารณาพิพากษาอรรถคดีเป็นอำนาจของศาลโดยฉะเพาะซึ่งจะต้องดำเนินตามกฎหมายและในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์

มาตรา ๘๙ บรรดาศาลทั้งหลายจักตั้งขึ้นได้ แต่โดยพระราชบัญญัติ

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉบับพิเศษ หน้า ๒๕
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๙ พฤศจิกายน ๒๔๕๐

มาตรา ๙๐ การตั้งศาลขึ้นใหม่ เพื่อพิจารณาพิพากษาคดีใดคดีหนึ่งหรือที่มีข้อหาฐานใดฐานหนึ่ง โดยฉะเพาะแทนศาลธรรมดาที่มีอยู่ตามกฎหมายสำหรับพิจารณาพิพากษาคดีนั้น จะกระทำมิได้

มาตรา ๙๑ ผู้พิพากษาย่อมมีอิสสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปตามกฎหมาย

มาตรา ๙๒ การแต่งตั้ง การเลื่อนตำแหน่ง การเลื่อนเงินเดือน การย้ายและการถอดถอนผู้พิพากษา จะต้องได้รับความเห็นชอบของพระมหากษัตริย์และของคณะกรรมการตุลาการ ตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ

หมวด ๗

การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ

มาตรา ๙๓ รัฐธรรมนูญนี้แก้ไขเพิ่มเติมได้โดยความเห็นชอบของรัฐสภา

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉบับพิเศษ หน้า ๓๐
ตอนที่ ๕๓ เล่ม ๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

หมวด ๘

บทสุดท้าย

มาตรา ๙๔ รัฐสภาทรงไว้ซึ่งสิทธิเด็ดขาดในการตีความแห่งรัฐธรรมนูญนี้

มติในการตีความแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ต้องมีเสียงเห็นด้วยไม่ต่ำกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งสองสภารวมกัน

มาตรา ๙๕ บทบัญญัติแห่งกฎหมายใดมีข้อความแย้งหรือขัดต่อรัฐธรรมนูญนี้ บทบัญญัตินั้นเป็นโมฆะ

บทฉะเพาะกาล

มาตรา ๙๖ ในวาระเริ่มแรก วุฒิสภาประกอบด้วยสมาชิกซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงเลือกตั้ง ภายในกำหนด ๑๕ วัน นับตั้งแต่วันใช้รัฐธรรมนูญนี้ และถ้าจำเป็นจะทำการประชุมวุฒิสภาก็ได้ ซึ่งในกรณีนี้ให้วุฒิสภามีอำนาจหน้าที่ของรัฐสภาไปจนกว่าการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้จะสำเร็จเรียบร้อย

Ref. code: 25595601032138UXP

มาตรา ๕๗ ในวาระเริ่มแรกให้ดำเนินการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน โดยถือเกณฑ์จำนวนราษฎรสองแสนคน ต่อสมาชิกผู้แทนหนึ่งคน ถ้าเขตจังหวัดใดมีจำนวนราษฎรตามผลสำรวจสำมะโนครัวครั้งสุดท้ายเกินกว่าสองแสนคน ให้จังหวัดนั้นมีจำนวนสมาชิกผู้แทนเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งคนต่อจำนวนราษฎรทุกสองแสนคน เศษของสองแสนคนถ้าถึงกึ่งหรือกว่าให้นับเป็นสองแสน และวิธีการเลือกตั้งให้ใช้วิธีรวมเขตจังหวัด

คุณสมบัติของผู้เลือกตั้ง และผู้สมัครรับเลือกตั้ง อีกทั้งหลักเกณฑ์และวิธีการเลือกตั้ง ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ ๓ พุทธศักราช ๒๔๗๕ เท่าที่ไม่ขัดกับวิธีเลือกตั้งรวมเขตจังหวัด และให้ยกเว้นการห้ามตามมาตรา ๑๑ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๗๕

Ref. code: 25595601032138UXP

ฉะบับพิเศษ หน้า ๓๒
ตอนที่๕๓ เล่ม๖๔ ราชกิจจานุเบกษา ๙ พฤศจิกายน๒๔๙๐

มาตรา ๙๘ ให้ดำเนินการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน ตามความในมาตรา ๙๗ ให้เสร็จสิ้นลงภายในกำหนดเก้าสิบวัน นับแต่วันใช้รัฐธรรมนูญนี้.

ประกาศ ณ วันที่ ๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๙๐

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ
จอมพล ป. พิบูลสงคราม
ผู้บัญชาการทหารแห่งประเทศไทย
๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

Ref. code: 25595601032138UXP

ภาคผนวก ซ

คำกล่าวปราศรัยต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรของนายปรีดี พนมยงค์นายกรัฐมนตรี ในวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2489[1]

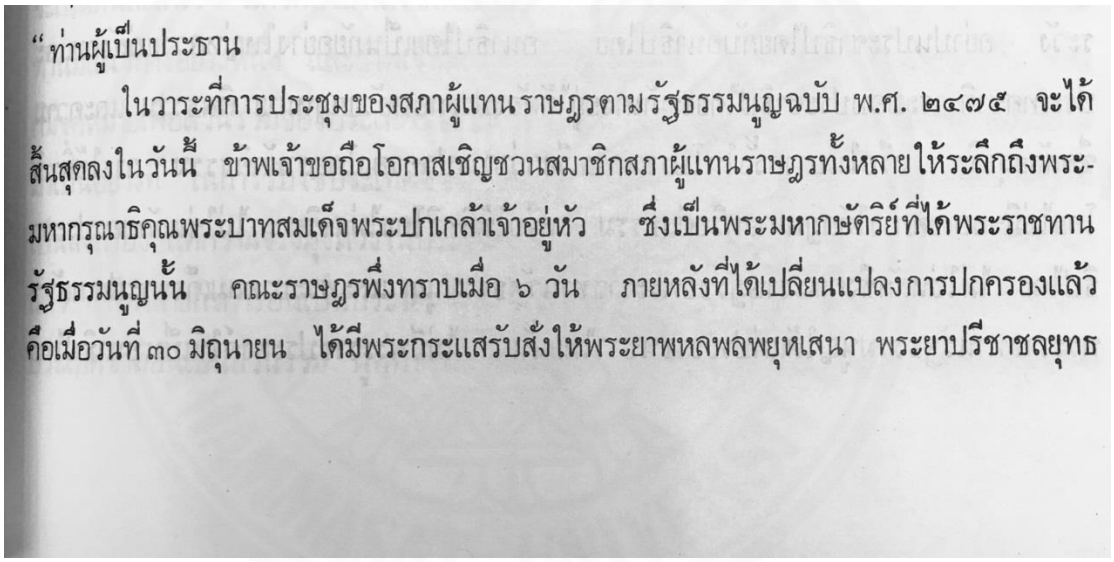

"ท่านผู้เป็นประธาน

ในวาระที่การประชุมของสภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. ๒๔๗๕ จะได้สิ้นสุดลงในวันนี้ ข้าพเจ้าขอถือโอกาสเชิญชวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหลายให้ระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ที่ได้พระราชทานรัฐธรรมนูญนั้น คณะราษฎรพึ่งทราบเมื่อ ๖ วัน ภายหลังที่ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว คือเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ได้มีพระกระแสรับสั่งให้พระยาพหลพลพยุหเสนา พระยาปรีชาชลยุทธ

[1]ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517), (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธนาคารกรุงเทพ, 2526), น. 509-522.

Ref. code: 25595601032138UXP

พระยามโนปกรณ์นิติธาดา พระยาศรีวิสารวาจา พร้อมทั้งข้าพเจ้า ไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท และเจ้าพระยามหิธร ซึ่งเป็นราชเลขาธิการขณะนั้นเป็นผู้จดบันทึก มีพระกระแสรับสั่งว่ามีพระราชประสงค์จะพระราชทานรัฐธรรมนูญนั้น เมื่อได้ปรึกษาข้าราชการมีตำแหน่งสูงในขณะนั้นก็ไม่เห็นพ้องกับพระองค์ ในสุดท้ายเมื่อเสด็จกลับจากประพาสอเมริกา ได้ให้บุคคลคนหนึ่งซึ่งไปเฝ้าในวันนั้นพิจารณา บุคคลนั้นก็ถวายความเห็นว่ายังไม่ถึงเวลา และที่ปรึกษาก็กลับเห็นพ้องด้วยบุคคลนั้น คณะราษฎรมิได้รู้พระราชประสงค์มาก่อน การเปลี่ยนแปลงได้กระทำโดยบริสุทธิ์ไม่ได้ช่วงชิงดังที่มีผู้ปลุกเสกข้อเท็จจริงให้เป็นอย่างนั้น ความจริงทั้งหลายปรากฏในบันทึกการเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในวันนั้นแล้ว และโดยที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ ทรงมีพระราชประสงค์มาก่อนแล้ว หากมีผู้ทัดทานไว้ ฉะนั้น เมื่อคณะราษฎรได้ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ พระองค์จึงพระราชทานด้วยดี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณแก่ชาวไทย ข้าพเจ้าจึงขอให้ท่านทั้งหลายที่อยู่ ณ ที่นี้ และบรรดาชาวไทยทั้งหลาย จงระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ และเทอดพระเกียรติของพระองค์ไว้ชั่วกาลปาวสาน

บัดนี้ผู้ก่อการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญและผู้ที่ได้ร่วมมือช่วยเหลือกันประกอบเป็นสมาชิกประเภท ๒ ก็จะสุดสิ้นสมาชิกภาพลงแล้ว ข้าพเจ้ารู้สึกว่ามีความจำเป็นที่จะต้องชี้ความเข้าใจถึงหลักประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งคณะราษฎรได้ขอพระราชทานมาจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ ว่าระบอบประชาธิปไตยนั้น เราหมายถึงประชาธิปไตยอันมีระเบียบตามกฎหมายและศีลธรรม และความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ใช่ประชาธิปไตยอันไม่มีระเบียบ หรือประชาธิปไตยที่ไร้ศีลธรรม เช่น การใช้สิทธิเสรีภาพอันมีแต่จะให้เกิดความบุ่นบ่วน ความไม่สงบเรียบร้อย ความเสื่อมศีลธรรม ระบอบชนิดนี้เรียกว่าอนาธิปไตย หาใช่ประชาธิปไตยไม่ ขอให้ระวัง อย่าปนประชาธิปไตยกับอนาธิปไตย อนาธิปไตยเป็นภัยอย่างใหญ่หลวงแก่สังคมและประเทศชาติ ระบอบประชาธิปไตยจะมั่นคงอยู่ได้ต้องประกอบด้วยกฎหมาย ศีลธรรม และความซื่อสัตย์สุจริต หรือในบางครั้งในโบราณกาลเรียกว่าการปกครองโดยสามัคคีธรรม การใช้สิทธิโดยไม่มีขอบเขตภายใต้กฎหมายหรือศีลธรรม หรือใช้สิทธิโดยไม่สุจริต ไม่ใช่หลักของประชาธิปไตย ไม่ใช่หลักซึ่งคณะราษฎรขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ พระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชนชาวไทยนั้น ไม่มีพระราชประสงค์ให้เป็นอนาธิปไตย

Ref. code: 25595601032138UXP

ข้าพเจ้าขอยกตัวอย่างประเทศอิตาลีเมื่อก่อนสมัยมุสโซลีนี ซึ่งประชาธิปไตยของอิตาลีในขณะนั้นเข้าขีดที่ไม่มีระเบียบ มีความอลเวง จึงเป็นเหตุหรือให้พวกฟัสซิสต์อ้างเป็นเหตุในการสถาปนาระบอบเผด็จการในประเทศอิตาลี ข้าพเจ้าไม่พึงประสงค์ที่จะให้มีระบอบเผด็จการในประเทศไทย ในการนี้ก็จำเป็นต้องบ้องกันหรือขัดขวางมิให้มีอนาธิปไตยอันเป็นทางที่ระบอบเผด็จการจะอ้างได้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าถ้าเราช่วยกันประคองไว้ ให้ระบอบประชาธิปไตยนี้ได้เป็นไปตามระเบียบเรียบร้อย อย่างที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว ระบอบเผด็จการย่อมมีขึ้นไม่ได้ ข้าพเจ้าเป็นผู้หนึ่งที่ได้ร่วมกับเพื่อนคณะราษฎรขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ ข้าพเจ้าได้ประคับประคองระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญนี้ตลอดมา แม้ในการต่อต้านญี่ปุ่น ซึ่งในการต่อต้านนั้นอาจจะมีความจำเป็นที่จะต้องตั้งรัฐบาลชั่วคราว แต่ข้าพเจ้าก็เลือกเอาทางที่จะตั้งรัฐบาลตามระบอบรัฐธรรมนูญที่ใช้อยู่ ข้าพเจ้าไม่มีเหตุผลอันใดที่จะกลายมาเป็นศัตรูของระบอบประชาธิปไตย ข้าพเจ้าสังเกตว่ามีผู้เข้าใจระบอบประชาธิปไตยผิด โดยเอาระบอบอนาธิปไตยเข้ามาแทนที่ ซึ่งเป็นภัยต่อประเทศชาติอย่างร้ายแรง ข้าพเจ้าไม่ประสงค์ที่จะให้ผู้ใดเชื่อข้าพเจ้าโดยไม่มีค้าน ข้าพเจ้าต้องการให้มีค้าน แต่ค้านโดยสุจริตใจ ไม่ใช่บั้นข้อเท็จจริงขึ้น ทางธรรมนั้นการกล่าวเท็จหรือมุสาวาจาก็เป็นผิด ในทางการเมือง การใช้สิทธิตามระบอบประชาธิปไตยต้องทำโดยความบริสุทธิ์ใจ มุ่งหวังผลส่วนรวมจริง ๆ ไม่ใช่มุ่งหวังส่วนตัว หรือมีความอิจฉาริษยากันเป็นมูลฐาน เนื่องมาจากความเห็นแก่ตัว (เอ็กโกอีสม์) ความสามัคคีธรรมหรือระบอบประชาธิปไตยอันแท้จริงจึงจะเป็นไปได้ ผู้ใดมีอุดมคติของตนโดยสุจริต ข้าพเจ้าเคารพในผู้นั้น และเราร่วมมือกันได้ ข้าพเจ้าเชื่อว่า ถ้าต่างฝ่ายต่างสุจริตมุ่งส่วนรวมของประเทศชาติ ไม่ใช่มุ่งหวังส่วนตัว แม้แนวทางที่จะเดินไปสู่จุดหมายจะเป็นคนละแนว แต่ในอวสานเราก็พบกันได้ ข้าพเจ้าขออ้างเจ้านายหลายพระองค์ ซึ่งเดิมท่านมีแนวทางอย่างหนึ่ง และข้าพเจ้ามีแนวทางอีกอย่างหนึ่ง แต่เจ้านายหลายพระองค์นั้น ท่านก็มีจุดหมายเพื่อส่วนรวมของประเทศชาติไม่ใช่ส่วนพระองค์ ผลสุดท้ายเราก็ร่วมมือทำงานด้วยกันมาเป็นอย่างดี ในการรับใช้ประเทศชาติ และรักใคร่กันสนิทสนมยิ่งเสียกว่าผู้ซึ่งเอาประเทศชาติเป็นสิ่งกำบัง แต่ความจริงมุ่งหวังในประโยชน์ส่วนตัวมาก ผู้ที่คอยอิจฉาริษยาเมื่อไม่ได้ผลสมหวังแล้ว ก็ทำลายกิจการอันเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ แทนที่จะเสริมก่อให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม ผู้ที่ทำการปฏิบักษ์ต่อคณะราษฎร แต่โดยมีอุดมคติซื่อสัตย์ต่อองค์

Ref. code: 25595601032138UXP

พระมหากษัตริย์ ข้าพเจ้าเคารพในความซื่อสัตย์ ซึ่งมีตัวอย่างอยู่มากหลายที่ผู้ซื่อสัตย์เหล่านั้นได้ร่วมกิจการรับใช้ชาติกับข้าพเจ้า ท่านเหล่านี้ไม่ต้องวิตกกังวล แต่ผู้ซึ่งแสดงว่าซื่อสัตย์ต่อองค์พระมหากษัตริย์ในภายนอก ส่วนภายในหวังผลส่วนตนหรือมูลสืบเนื่องมาแต่ความไม่พอใจเป็นส่วนตัวเช่นนี้แล้ว ก็เกรงว่าผู้นั้นก็อาจหันเหไปได้ สุดแต่ว่าตนจะได้รับประโยชน์ส่วนตนอย่างไหนมากกว่า

ข้าพเจ้าหวังว่าท่านสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหลายคงจะใช้สิทธิของท่านด้วยความบริสุทธิ์ใจและอาศัยกฎหมายและศีลธรรมความสุจริตเป็นหลัก ไม่ช่วยกันส่งเสริมให้มีระบบอนาธิปไตย ข้าพเจ้าขอฝากความคิดไว้ต่อท่านผู้แทนราษฎรทั้งหลาย โดยเป็นห่วงถึงอนาคตของชาติ ข้าพเจ้าปรารถนาที่จะได้เห็นประเทศชาติปลอดจากระบอบเผด็จการและปลอดจากระบอบอนาธิปไตย คงมีแต่ระบอบประชาธิปไตยอันพรั่งพร้อมไปด้วยความสามัคคีธรรม ระบอบประชาธิปไตยโดยพรั่งพร้อมไปด้วยสามัคคีธรรมนี้เป็นวัตถุประสงค์ของคณะราษฎรที่ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ และเป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานรัฐธรรมนูญ

ข้าพเจ้าขอขอบคุณสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ได้ให้ความร่วมมือและช่วยเหลือรัฐบาลนี้ด้วยดี ขออวยพรให้ท่านทั้งหลายประสบความสุขความสำราญ และในอวสานต์ขอเชิญชวนท่านทั้งหลายอวยพรให้ระบอบประชาธิปไตยอันพรั่งพร้อมด้วยสามัคคีธรรมตามรัฐธรรมนูญ จงสถิตย์สถาพรอยู่ในประเทศไทยชั่วกัลปาวสาน ”

Ref. code: 25595601032138UXP

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นายวิเชียร เพ่งพิศ
วันเดือนปีเกิด	20 มีนาคม 2528
วุฒิการศึกษา	นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2550
ตำแหน่ง	พนักงานคดีปกครองชำนาญการ สำนักงานศาลปกครอง

ผลงานทางวิชาการ

วิเชียร เพ่งพิศ. “แนวความคิดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญของปรีดี พนมยงค์.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559.

ประสบการณ์ทำงาน	พ.ศ. 2551 เจ้าหน้าที่ศาลปกครอง (ด้านงานกฎหมาย) สำนักงานศาลปกครอง พ.ศ. 2553 พนักงานคดีปกครองปฏิบัติการ สำนักงานศาลปกครอง พ.ศ. 2558 – ปัจจุบัน พนักงานคดีปกครองชำนาญการ สำนักงานศาลปกครอง

Ref. code: 25595601032138UXP